

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

ANTHROPOLOGY LIBRARY

EXCHANGE

DEC 20
EXC

Наукове товариство
імени Шевченка

SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE DE CHEVTCHEŃKO À LÉOPOL

MATÉRIAUX

pour l'Ethnologie ukraïno-ruthène

publiés par la Commission ethnographique.

Tome huitième.

UNIV. OF
CALIFORNIA

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ,
КОМІСІЯ ЕТНОГРАФІЧНА.

МАТЕРІЯЛИ

до

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ТОМ VIII.

Львів.

Лéopol.

1906.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Бедкарекого.

Виходить раз на рік.

Звертатись по ділам видавничим і редакційним у *Наукове Товариство*
ім. Шевченка, 26, ул. Чарнецького у Львові.

Paraitront une fois par an.

S'adresser pour la publication et la rédaction : à la *Société Scientifique*
de Chevtschenko, 26, rue Czarnecki, Léopol (Lemberg) Autriche.

SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE DE CHEVTCHÈNKO À LÉOPOL.

MATÉRIAUX
pour l'Ethnologie ukraino-ruthène
publiés par la Commission ethnographique.

Tome huitième.

Наукowe товариство ім. Шевченка
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ,
КОМІСІЯ ЕТНОГРАФІЧНА.

МАТЕРІЯЛИ
ДО
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

— ТОМ VIII. —

Львів.

Лёпол.

1906.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Водяного.

1970-1971

TO THE
MEMBERS

OF THE

G-72

N3

x.8-12

1970-1971

MEMBERS

MEMBERS

MEMBERS

MEMBERS

MEMBERS

MEMBERS

MEMBERS

MEMBERS

MEMBERS

ДИТИНА В ЗВИЧАЯХ І ВІРУВАННЯХ

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА.

Матеріяли з полудневої Київщини, зібрав **Мр. Г.**

Обробив **Др. ЗЕНОН КУЗЕЛЯ.**

У ЛЬВОВІ, 1906.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка,
під варядом К. Боднарського.

TO THE
ADVERTISERS

EXCHANGE

ЗМІСТ.

	Сторона
Від впорядчика - - - - -	I—VI
Вступні уваги:	
А. Вагітність - - - - -	1
Б. Порід - - - - -	14
В. Обряди і звичаї по уродженню дитини - - -	43
I. Жінка і її полове життя перед вагітністю і в часі	
вагітності - - - - -	60—126
1. Люди не вірять „баб'ячии вдумкам“ - - -	60
2. Назви складові людського організму і привязані до	
нього повіря - - - - -	60
3. Секеяння - - - - -	66
4. Секеяння у дітей - - - - -	66
5. „Неблиця“ про секеяння - - - - -	67
6. Назви на означене місячки - - - - -	70
7. Коли починаеть ся місячка - - - - -	72
8. Хоробливі появи що до місячки - - - - -	73
9. В живна нема місячки - - - - -	73
10. Ліки на викликане місячки - - - - -	74
11. Зопранне - - - - -	75
12. Оповідане про початок місячки і про її відносини до	
вагітності - - - - -	77
13. Що дозволено, а що заборонено жінці в часі місячки	78
14. Полові зносини підчас місячки - - - - -	82
15. Початки пологого життя і полове зносини взагалі -	83
16. Жінка більше пристрастна від чоловіка - - -	83
17. Жінки бажають мати діти - - - - -	84

18. Снохацтво - - - - -	85
19. Нічні устави і плідність мушци - - - - -	85
20. Чортки з людського сімени - - - - -	86
21. Про дитину, як ще її на сьвітї не було - - - - -	87
22. Чи була дитина перед уродженем на сьвітї? - - - - -	89
23. Звідки бере ся дитина. Душа - - - - -	90
24. Діти приходять на сьвіт проти волї родичів. Жура і сварні через діти - - - - -	90
25. Старший брат не може женити ся через бідність, мо- лодший обіцяє тому не ділити ся - - - - -	92
26. Дівки виходять за богатих, щоби не бідувати - - - - -	92
27. Біда в дїтьми, коли їх нема з чого удержувати - - - - -	92
28. Чому не хотять мати дїтїй? Убожество - - - - -	93
29. Богато не хоче мати дїтїй - - - - -	95
а) Чоловік невдоволений з приросту.	
б) Ліпше без дїтїй.	
в) Придумують способи, щоб дїтїй не було.	
г) Клопіт з малими дїтьми.	
д) Жінка не хоче мати дїтїй.	
30. Яких уживають способів, щоби не було дїтїй? а) При- тула, б) Сорочка з циганами, в) Перевязуване пуна і г) Даванне - - - - -	96
31. Що роблять дівчата, щоб не було дїтїй? - - - - -	100
32. Хлопці піддурюють дівчину і по черзі ходять до неї	104
33. Як люди перехитряють Бога (на щот дїтїй) - - - - -	105
34. І попи не хотять мати дїтїй - - - - -	107
35. Родичі не мають дїтїй і журять ся тим - - - - -	108
36. Люди таки хотять мати нащадка - - - - -	109
37. Як поведать ся ті, що не хотять дїтїй і ті, що їх бажають? - - - - -	111
38. Способи на неплідність (1, 2) - - - - -	113
39. Причини неплодности - - - - -	118
40. З чого зароджуєть ся дитина? (а, б) - - - - -	118
41. Хлопці піддурюють дівчину і ловають їй „калину“ - - - - -	119
42. З самої притули, коли ще калина не проломана, не може бути дитини (а, б) - - - - -	120
43. Дитина не зачинаєть ся відразу - - - - -	121
44. Як чуєть ся дівчина, якій проломано калину? - - - - -	121
45. Молода піддурює молодого в коморі, молодий покриває нечесть жінки - - - - -	123

46. Молода піддурює молодого в коморі, молодий не догадується	124
47. Люди сьміють ся з молодого по шлюбній ночі	125
II. Дитина до приходу на сьвіт	126—176
48. Чому перше більше дитинь плодилося?	126
49. Нежурлива жінка	127
50. Звідки взяв ся чоловік?	128
51. Погляди про початок чоловіка і людей	128
52. Мужеське насінє	132
53. Що роблять, щоб був хлопець або дівчина	133
54. По чім пізнати, що жінка зайшла на дитину	135
55. Як чують ся родичі, коли жінка зайшла на дитину	138
56. Час вагітності у жінки. Назви	140
57. Час і признаки вагітності. Звичаї	141
58. Як заховуєть ся жінка, що вже почувалась	143
59. Важка жінка	146
60. Як обходять ся з череватою жінкою, що їй вільно і не вільно і що люди про се говорять	149
61. Жінка „на днях“	152
62. Розвій дитини від поступок	155
63. Зігнанє плоду	155
64. Рєвище	156
65. Оповіданя про недоношену дитину	156
66. Сьомачата	159
67. Розмови про душу дитини	160
III. Родн	163—176
68. Назви	163
69. Повитуха	164
70. Злоги і роди	165
71. Оповіданє про трудні роди	171
72. Оповіданє про трудні роди і кровотік	172
73. Дитина на попереk	173
74. Коли трудні роди, отвирає піп царські ворота	173
75. Шапки підчас трудних родів не носять	174
76. Ворожити вік дитині	174
77. Приплескуване голови і иньших частий тіла новонародженої родини	175
78. Приїти при родах	176
79. Жінка на другім сьвіті	176
80. При родах згадуєть ся родину	176

IV. Обряди і звичаї від уродження дитини до ви-	
воду - - - - -	177—207
81. Родини - - - - -	177
82. Балачки в нагоди родни (1, 2, 3) - - - - -	182
83. Дітей на родини не пускають - - - - -	183
84. Молитвування - - - - -	184
85. Попи беруть багато - - - - -	187
86. Хрестини - - - - -	188
87. Куми - - - - -	195
88. Гріштити в кумою - - - - -	196
89. Пісня про кума і куму - - - - -	196
90. На хрестинах у дяка - - - - -	197
91. Балачки в нагоди хрестин (1, 2) - - - - -	197
92. Зливки - - - - -	198
93. Похрестини - - - - -	201
94. Виводни - - - - -	204
95. Пояс в виводни - - - - -	206
96. Балачки на тему виводни - - - - -	206
97. Незаконне дитя приносить щастя (1—2) - - - - -	207
V. Відміна - - - - -	208—212
98. Вироди і відміна (1—7) - - - - -	208
99. Обміна - - - - -	209
100. Оповідання про відміну (1—2) - - - - -	209
101. Обмінчата возять гроші - - - - -	212
Реєстр книжок цитованих в скороченю - - - - -	213

Від впорядчика.

Пускаючи в світ перший том матеріялів про дитину, мусимо сказати кілька слів про їх збирання і редакцію.

Д. Мр Г. так говорить про свою збірку:

„Маючи на меті списати село на Україні з становища духового життя селян, я взяв одно з східно-полудневої Київщини в роках 1889—1900. Маючи одначе на увазі, що вичерпати всі риси людського життя, дивлячись на одно село, без порівняння його з иньшими селами, не можна б без великого ущербу, я в деяких місцях долучую відомости і з инчих сіл.

„Маючи таку мету з такою увагою, я намагав більш на духову сторону життя селян, доторкаючись часом і багато до їх зверхнього життя, на приклад до економічного, історичного, а часом і географічного, але доторкаюсь о стільки, о скільки се потрібно задля поставленої мети.

„Додаю, що не змігши оперти ся на самих легендах, казках, віруваннях та всяких переказах, я ужив способу просто „протокольного“. Запросив собі грамотних помічників, розсилав їх із своїми питаннями по людях списувати людські відповіді на запитання і все, що дехто почув; а до того зібравши коло себе ще й неграмотних селян, робив запити на тіж самі питання, звіряв усе, що вже було записане, і дописував, що нове од їх почув, часом і не задля вартости свідощтва, а для инчих міркувань, наприклад задля оригінальності обороту річі або що. Вживав сього способу й у школі навіть з дітьми, або запитуючи їх або завдаючи усякі теми на папері.

„Нарешті я не скривав перед спільниками своїми, що хочу описати село так, як воно є, і почав діло з розмови з ними про

вартість самого діла, про спосіб, як би його найлекше і найдокладнійше зробити і врешті, який би йому заголовок дати. Гуртом було доведено, що варта показати й себе між другими людьми, особливо в порівнянні з Росіянами, між якими Великороси вдають із себе крашу, командуючу горстку людей. Найбільш, правда, сю вартість прошено в гурті показати „що до бідности, темности та безправности“ на українському селі: „Нас обдурено і замучено нарошне, щоб менче знали, хто ми“. Се здасть ся причинило ся до того, що так багато знесено матеріялу. Про спосіб, як докладнійше се показати, ухвалено знести все, що в, до купи і віддати дотепним людям, що сього глядять — вони вже лад знайдуть і спосіб покажуть“.

Збирач оцінює далі заслуги того гуртка, з яким йому прийшлося розійти ся, і складає йому, громадянам і громадянкам велику подяку, до якої не в меншій мірі почувать ся супротив місцевого учителя.

Збірка д. Мр. Г. се, як бачимо, колективна робота і в тім лежить її велика вартість. Автор реєстрував щільно вислови і погляди оповідачів і оповідачок і зібрав усе в одну цілість, стараючи ся нічого не змінювати. Звідси мають його матеріяли велику свіжість і виглядають, як би вихоплені з уст народа: до того велика частина матеріялу записана самими селянами в їх звичайнім, розмовнім і барвним стилі. Зі збірки можна дійсно пізнати досить вірно деякі сторони селянського життя: особливо важна вона для пізнання психології українського села і українських селян. Перед нами розвертають оповідачі свою душу і дозволяють нам вглянути в неї — в усі її бажання і болі: їх прості слова говорять зрозумілою мовою. І фактична вартість матеріялу дуже велика: у перше тут змальовано життя дитини і заходи коло неї. В першій томі стрінемо ще вправді досить знаного з иньчих збірок Сумцова, Ящуржинського, Малинки, Милорадовича, Колесен, Д. Лепкого і н., що цікавили ся звичаями підчас вагітности і в часі від уродин до виводу. Одначе дальший матеріял, що тичить ся немовляти, підлітком і дорослої дитини в парубочих і дівочих літах, представляє цілковиту новість: особливо нові і інтересні будуть розділи про життя пастухів і про діточі забави та вигадки. Але вже і в першій томі, де, як і далі, велику вагу кладеть ся на психологію людности, подибуємо багато, що було дотепер або цілком непорушене або оставало в тіні, як приміром сексуальне життя жінки, відносини між обома полами, фізіологічні прояви, як місячка, ломане калини і т. д.

Вкінці належить піднести синтактичну і лексикальну сторону матеріалів, записаних самими дорослими селянами, а далі й дітьми, про що буде ще мова в одному із дальших томів.

Автор збирав матеріали переважно при помочи квестіонарів і питань. Для приміру наводимо один із найпросторійших і найліпше уложених, який дав нам пізнати, що передовсім цікавило його¹⁾:

1. Як кажуть, як зачнеть ся в жінки дитина в утробі?
2. Чи не кажуть зачаття?
3. Чи в усіх людей, що поберуть ся, родять ся діти, чи в й такі, що й немає, хоча й живуть вони між собою?
4. Як немає, то чого то так?
5. Де беруть ся діти, як на се кажуть люди?
6. Чи всі батьки та матері хотять, щоб були діти і раді їм, чи в такі, що й не хотять їх і аж шукають якого средства, щоб не плодились діти?
7. Де взяли ся коминці? Як на чоловіків неплідних кажуть?
8. Що роблять, щоб були діти, як немає?
9. Що роблять, щоб не було дитий, як багато їх є?
10. Чи в покритки в селі, чи багато і чи вони не щадять своїх дитий?
11. Чи їх карають люди за згубу чести і чи згубу дитий народ уважає добром, чи ні?
12. Чого то так, що одні хотять дитий, а другі ні?
13. Чого то так, що як і поберуть ся люди, то дуже рідко за першим разом їх життя і йде на поступки, а те все аж не скорогляди у їх зачнеть ся воно?
14. Од чого то близнята є в людей? Як то, що аж два рази на поступки піде в неї?
15. Чи є, що й по трох родить ся і чого то аж по три рази зачнеть ся в жінки? Як се розгадує народ і чи хвалить, чи гудить таку жінку або такого чоловіка, чи байдуже на се дивить ся?
16. Які приміти, що на поступки йде, як на двох і т. д.? Чи не чули таких примірів, що і більш родять ся, як одно?
17. Які балачки про се все? Як би їх усі так аж дуже дрібно посписувать!

¹⁾ З цілої збірки видно, що автор не звернув уваги на деякі квестії, не маючи під рукою потрібної літератури, або полишив деякі питання без відповіді. Я старав ся се доповнити у вступі.

18. Чи наперед, поки ще не розродилась жінка, не можна їй або по ній кому другому запримити, що у неї зайшло на хлопця, чи на дівчину, на одно, чи на двох? Що буде, чи упир, чи обмінча, чи якесь таке, що з нечоловічними „членами“, з рогами або з хвостом?
19. Чи бувають такі злучаї і що про них народ каже?
20. Що мертве родить ся, то можна угадати поки ще й не очнеть ся воно?
21. Мови про те, з чого береть ся дитина, віякої не чуть?
22. Чого то так робить ся у світі, що одно на дівчину заїде на поступках, а друге на хлопця? Од чого це, чи чуть де?

Про спосіб збирання при помочи квестіонарів говорить автор на вільнім місці:

„Таких листів пороздавав я, скільки було: потім зносять їх у який умовлено час, читають або так проказують, хто неграмотний; часом розійдуть ся в показанню, поміркують і вже тоді я записую, як би от пишуть протокол. Мені, бува часто, яка дуже точна людина поправля. Квіток, як добре написаний та ще й окремо, зоставляю, а як що в нім не гаразд, то прямо з квітка в записи заношу. А кращі листи у купу ховаю, поки будуть потрібні... Гіршою перешкодою в збиранню було те, що люд простий і своєму братови не дуже повіряв свої тайни; те стадить ся, те дорожить хлібом, те поопасуєть ся“.

У автора було кілька чільніших співробітників, про яких ми одначе нічого не знаємо. Деякі з них робили також і дотепні замітки; наводжу одну з них:

„Не дивуйте, на що,
 Бо може я ледащо,
 Або й сам не знаю,
 Може я до сего хисту не маю.
 Просю вас, вибачайте,
 А що не так, поправляйте!“

Вкінці скажу кілька слів про доконану мною редакцію. Матеріал д. Н. М. дістав я не в цілком упорядкованім стані, з усіми нотатками, розложеними в окремих розділах. Я старав ся утрудувати його як найможливіше ясно, щоб улешити користуванє книжкою і дати образ життя жінки від початків зрілости до приведєня дитини на світ. Тому наперед поставив я звістки про сексуальне житє жінки: про зрілість, місячку, секеляння, про відносини обох полів, про звичай комори та про сексуальне житє мужчини;

потім перейшов до звісток про поведжене подругів по весілю і про їх погляди на діти. Одначе, на жаль, мені удало ся лише в части перевести консеквентно поділ, як я собі його представляю, бо матеріал був уже здебільшого зібраний автором в більші розділи, з яких не завсіди можна було відділювати поодинокі теми. Так приміром мусів я залишити докладне розграничене між поглядами на сексуальне житє і поглядами на дитину до її приходу на сьвіт, а також між половим житєм дівчини і замужної жінки, щоб не розривати звязку. Все таки старав ся я ввести консеквентне упорядковане і ставити при купі, що до себе належить.

Що до самого матеріалу, то не робив я у ньому ніяких змін ані поправок. Оповіданя, записані впрост з уст народа, передаю в повній основі. Лише у збірних характеристиках автора мусів я дещо скоротити, щоб не повтаряти того самого: тоді вклав я свої додатки в гранчасті скобки [ ]. Також позволив я собі ділити розділи з різнородним змістом на коротші розділи так, щоб кожда важнійша тема була трактована окремо: сього вимагала прозорість книжки.

Що до правопису, то уживаю звичайної правопису, прийатої в видавництвах Наук. Тов. ім. Шевченка. З відріжнюваня усіх фонетичних відтінків мусів я зрезигнувати, бо се утруднило би користуванє книжкою, а з другого боку не принесло б і діалектольоґії великого хісна, з огляду на те, що діалект наших матеріалів цілком звичайний. Його можна найліпше пізнати з устувів, записаних оповідачами, які я лишаю незміненими. Усі записи автора даю тому без діалектольоґічних прикмет, які до річи сказавши, дуже часто неконсеквентні, полишивши за те без зміни прикмети синтактичні й лексикальні. Думаю, що против того не матиме нічого і сам автор, якому гурт таку дав директиву що до правопису: „Як списати, то списати, а вже ті, що в Галичині сидять, теє добре знають, як його писати, і то нам найприроднійше. Та от хай уже ласкавий будьте їх попросити, щоб вони сеє склали гаразд нашою мовою і правописом“. Що до мови вистарчить занотувати, що основними прикметами нашого діалекту є поява *и* замісь *e* перед наголосом, *у* замісь *o* при тих самих умовах, уживанє форм *ходю*, *просю*, *заносю* замісь *ходжу* (*хожу*), *прошу*, *заношу*, уживанє *л* замісь *ль* (*тілки*, *білш*, *спілтик* і т. д.) і окінченя *їшиї*, *-а*, *-е*, в степені найвисшим прикметників замісь *їїшиї*, *-а*, *-е*.

До матеріалу д. Н. М. додав я зі свого боку примітки, в яких навів паралелі і ріжниці з української і чужомовної літератури. Одначе тут поступав я не всюди однаково. Період ваґітності, вродни

та час аж до виводу обробив я в окремій розвідці, даючи в сей спосіб на основі нашої збірки і збірок иньших авторів огляд усіх поглядів і вірувань нашого народу про дитину, оцінюючи його вартість і місце в матеріалі иньших народів. Тут старався я лише вичерпати і угрупувати доступний мені матеріал: тому здержувався в деяких випадках цілком від можливих здогадів і пояснень, полишаючи собі критичніше оброблене на пізнійше, коли збереся більше матеріалу (квестіонар Київ. Старини, подібна акція в Німеччині, швайцарський квестіонар народної медицини, праця Говорки про народну медицину, що вже заповіджена і т. д.) і наша збірка вийде в цілості. При самій збірці робив я тільки такі замітки, що не могли вийти до вступної розвідки.

Інакше зроблено в початковім розділі про сексуальне життя. Тут не міг я ще думати про одноцільну розвідку, бо матеріал занадто фрагментарний; щоб одначе порозуміти його вартість, додав я відповідні поясненя при самім тексті, при чім діткнув і иньших важних питань незацеплених автором, щоб звернути більшу увагу і на студіюване полового життя нашого люду, про що ми так мало знаємо.

З багатої літератури до нашої теми вибрав я найважніші праці: їх реєстр долучений при кінці книжки з повними заголовками; при цитованю уживав я лише назв авторів, зглядно початкових букв книжки. Тільки книжки, якими мені приходилося дуже рідко користувати ся, називав я на відповіднім місці *pleno titulo*. Богато праць не використував я, коли не знаходив у них нічого замітнішого; з другого боку не міг я деяких жерел добути. Так приміром не мав я під рукою ось яких книг:

- 1) Совѣты для беременныхъ женщинъ и правила. Москва, 1809.
- 2) Шеховичъ, Мало-Русскія Розмывки или повѣрія при рожденіи младенца. (Семейная Библ. Шеховича. Див Студинський, Кореспонд. Головацького, с. 184).
- 3) Харьковский Сборникъ, лит.-науч. приложение къ „Харьков. Календарю“ 1895, в. 9.
- 4) Д. Лепкій, Обрядъ хрещеня малыхъ дѣтей на Русн. (Зоря, 1887, і т. д.).

Для лекшого користуваня книжкою даю докладні заголовки поодиноких розділів і десять повний покажчик.

Відень, марець, 1906.

Зенон Кузеля.

Вступні уваги.

А. Вагітність.

Від часу, коли жінка почуєть ся з дитиною, починаєть ся для неї цілком нове житє. Будять ся цілком нові, незнані почуваня, приходять нові гадки, зміняють ся її відносини до окружена. А побіч того і незалежно від того відбуваєть ся в ній поволи дуже важний фізіологічний процес, який завершуєть ся приведенем на сьвіт тої істоти, про яку цілий сей час думали родичі, для якої треба було піддати ся безлічи звичаїв і обрядів.

Вагітність, — се період в житю жінки, якій абсорбує її психічні і фізичні сили, се період, в яким вона мусить стати невільницею вродженої материнської любови. Мимо усіх болів і прикростей не завмирає в ній ніколи туга за дитиною, туга за потомком, туга, яка робить неплідні подружа нещасливими і незадоволеними.

Мати дитину, мати діти — се нормальне бажанє жінки і взагалі людий без ріжницї стану і просвіти, навіть до певної міри без огляду на економічне положенє.

Не дивно тому, що так багато тратить ся труду, щоб привести щасливо свою надію на сьвіт і не пошкодити їй на здоровлю. Житє жінки — се неустанный страх, безнастанне бажанє обезпечити і виховати потомство.

Жінка стає предметом таємничого акту: в її тілі зароджуєть ся і виростає молоде сотворінє. Звідси походить се дивне пошанованє перед вагітною жінкою навіть у найбільше диких народів, які в иньших случаях не знають милосердя і співчутя навіть для тої самої особи. Коли читаємо, що у диких Нікобарців увільняєть ся вагітну жінку від усякої роботи, то се ще не жаден знак про моральну висшість, лиш інстинктовий обяв страху змішаного

з подивом, з яким також стрічаємося і в поглядах на місячку. З часом однак і моральні переконання вплинули на злагожене поведження з вагітною. Нині переважно заживає жінка в тім часі великого пошанівку не тільки зі сторони мужа і родини, але і цілого оточення. Славянські народи випереджують тут Німців, де вагітність не багато впливає на положення жінки (Ploss, Kind I., 20—1). Особливо гарно поводять ся з нею Українці, хоть прикре економічне положення не дозволяє на найменші улекшеня. З наших записів бачимо, о скільки гарнійше поводять ся з вагітною жінкою, ніж зі звичайною, коли подружжя живе щасливо, і коли дійсно обоє родичі бажають побачити свою дитину. Від коли жінка почула ся, носить їй муж солому і воду і не дозволяє їй заходити ся коло тяжкої роботи. (Милорадович, П'єси, 12). Дають їй також ліпше їсти. В старину звертали на се дуже пильну увагу, а щоб викликати добрий апетит, давали їй сорок кусників хліба, зібраних у жебраків (Сумцов, О н. в., Авд'єв, Зап. о стар. и нов. русс. быт., с. 139). Устають також на сей час лайки і сварні, бо жінці треба супокою. (Kaindl, Huz. 4).

Се однак не спиноє жадну вагітну жінку в роботі, так, що часто і роди заскакують її несподівано серед праці.

I. Час вагітності. Вагітність обчислюють, подібно як і всюди (Engelmann, 12) від часу, коли перестануть „цигани“ і не повторять ся вже більше, та означають її нормальне тривання протягом девяти місяців. Коли дитина уродить ся скорше, то або уродить ся нежива, або помре зараз: лише сьомачата становлять тут виїмок, хотяй у низших народів семий місяць уважають особливо небезпечним (Engelmann с. 11). У полудневих Славян думають навіть, що дитину можна виносити і за шість неділь, але сей погляд повстав правдоподібно через те, що тамошні жінки часто родять недовго по шлюбі. (Krauss, Sitte, 530). У Жидів найбільше стережуть ся в осьмім місяці, бо тоді дитина не житиме довше над 24 годин, і уважають найщасливіший порід в 7 місяці і з початком 9-го (Lilientalowa, 144).

II. Признаки вагітності. 1. Найважнішою признакою є се, що місячка, яка має наступити по заплідненю, не появляється вже більше (Ploss, Weib I, с. 599 і д. Schmidt 487).

2. Дуже скоро починається ся вагітній жінці забагати незвичайних страв або напиків, однак се не конче мусить, як читаємо в наших записях, появити ся зараз по заплідненю, лише може прийти пізнійше, або навіть може цілком бракувати. Забаганки вагітних жінок подибуємо і у цивілізованих і у диких народів (Ploss, Weib

I. с. 651—3, Kind I. с. 33—4): причиною того в подразненє т. зв. „Sonnengeflecht“, т. є. розгалужень частий живота через симпатичну нервову систему.

3. Важнійшою причиною, про яку у нас нема згадки, є певний психічний стан, що проявляєть ся як утома, несмак в устах, ослабленє литок, почутє спраги і стриканє в половім знаряді. (Schmidt, 487). Про се знають мабуть і у нас: у иньших народів се звісне. (Schmidt, 487 і д., v. Novorka, Glück., Skizzen, 409).

Коли всі ті признаки невиразні, тоді беруть до помочи знахарів і знахарок, а ті вже вміють не одно сказати. (Novorka, Volksmed., 247, Fossel, 49).

Нарід знає також сам багато способів, щоби дізнати ся, чи наступила вагітність (Ploss, Weib, 601 і д.).

Загально розширений слідующий спосіб. До мідяного начиння вливають моч жінки, викидаєть голку і ждуть до рана. Коли голка має червоні точки, то вагітність безсумнівна. (Гринцевич, 66). В Ісландії сей звичай вийшов вже з уживаня (Bartels, Isl. Brauch, 61—2). Секлери встромлюють шпильку в образ Матери Божої; як заржавіє, то жінка вагітна. (Temesvary, 21). У Німців жінка плідна, коли голка має червоні плями. (A. Haas, D. Kind im Glaub. u. Br. d. Pommern, Am Urquell X. 177). В Боснії виставляють на ніч перед двері мокру сапу; коли заржавіє, то добрий знак (Glück, Skizzen, 409). Те саме роблять з сокирою (Krauss, Sitten, 534. Ploss, Weib I, 601. Мялихевич, 190). Гринцевич знає ще слідуючи способи: 1) коли жінка має горячі повіки, перетерши очи, то певно вагітна; 2) коли її кров спаде на дно начиння, наповненого водою; 3) коли моч жовкне; 4) коли моч змішана з білим вином подабає на відвар бобу; 5) коли моч, закоркована в фляшці, оставляє дрібні „заявіятка“ при передїджуваню; 6) коли жінці вложити часник у половий знаряд і підкурювати її, а запаху з її губи не буде чути. Останній спосіб був уже знаний Гіппократови. Загальнійше знавою признакою суть також плями на лиці, по чім пізнаєть ся пол дитини. (Ploss, Weib, 601, Kriebel, Volksmed., Гринцевич 66, Engelmann, 12).

III. Хлопець чи дівчина. Важне питанє насуваєть ся родичам, кого їм ждати, хлопця, чи дівчини? Далі наведемо приміри, явих уживаєть ся заходів, аби дістати хлопця: тепер постараємо ся зібрати кільканацять примірів на се, якого пола буде ождана дитина.

Насамперед ворожать по лиці вагітної. Коли лице чисте а жінка здорова, то уродить ся хлопець (Гринцевич, 66, Те-

mesvary, 30, Novorka, Volksmed. 247, M. Bartels Isl. Br., 62, Fossel, 49), декуди знов думають противно (John, Sitte, 101, Kolberg, Pokucie, III. 174, Flügel, Volksmedizin, 50) і гадають, що плями на лиці вказують на хлопця.

2. Коли дитина почне вже кидати ся, тоді пізнають по тім, чи сильнійше кидаєть ся, чи ні, і чи се частійше вертає. Дивлять ся також на те, чи плід тяжший. Одначе і тут ті самі признаки беруть раз на означене пола хлопця, другий раз на означене пола дівчини (Гринцевич, 66, Fossel, 49, Korenić, Život 137, M. Bartels, Isl. Brauch, 62, Temesvary, 31).

Багато залежить від того, в яким боці чути порушення дитини. Переважно приймають, що правий бік вказує на хлопця, лівий на дівчину. Се погляд знаний з Індії і з Талмуду і загально розповсюджений (Гринцевич, 66, 67, Fossel, 50, Temesvary, 30, Чубинскій, Труды IV, 2, Bartels, Isl. Br. 62, Pfeifer, Buch der Natur, 1861 с. 39, Милорадович, 16).

3. Далі пізнають по формі живота, одначе тут нема згідности. На пол дитини вказує ся обставина, чи живіт більший, чи круглий або чи кінчастий, з котрого боку заокруглений і чи вистає більше наперед. (Bartels, 62, Temesvary, 30, Балов, 91, [Ківч]).

В лубенським повіті кажуть, що перед хлопцем „живіт круглий, як тиква“, перед дівчиною „плесковатий“ (Милорадович, 16).

4. Груди дозволяють також відгадати пол дитини. На Україні заповідають тверді і випружені груди дівчину, м'яккі хлопця (Гринцевич, 66—7).

Деінде кажуть, що буде хлопець, коли права грудь більша (Bartels, 62).

5. Крім того знають у нас цілий ряд симпатичних способів. Так приміром загально розширений погляд, що коли стрінутися з мушнюкою, то будо хлопець. (Прим. у Словаків, Temesvary. 31). На Україні устроюють се так: обпалену баранячу лопатку завішують за дві дірки над входовими дверми і ждуть, хто ввійде до хати. (Гринцевич, 67).

IV. Звичайно є приписаний і час, коли найліпше зачатт дитину і коли се найлекше наступає. У Індії у Жидів існують в тім напрямі з давен давна приписи (Прим. у Пльосса, Шмідта, Temesvary, 36). У нас не зібрано про се даних. Загально думають у нас, що в піст не вільно зносити ся (Жив. Стар. 1905); в лубенським повіті кажуть, що хлопець зачатий під сьвято буде злодієм, а дівчина розпусницею (Милорадович, 12). В купян-

ським повіті буде дитина зачата під сьвято калікою. (Иванов, 23), зачата „під краску“ буде гарна (23).

Найлекше наступає запліднене по місячці (Fosset, 47, Glück, 409). Се вже поручали індійські лікарі і грецькі учені. У Арістотеля читаємо: „Plerasque post mensium fluxum, nonnullas vero fluentibus adhuc menstruis“; Гіппократ твердить у своїм творі „De genitura“, що жінки „nempe post menstruam purgationem utero concipiunt“ (Ploss, Weib, 528).

Що полові зносини в часі місячки вважають ся декуди за корисні, про се вже була згадка више. У нас знаний також сей погляд. Думають навіть, що дитина зачата в часі місячки мусить бути гарна (Чубинській, IV., 2).

V. Полові зносини підчас вагітності відбувають ся як і перше. Переважно радять тоді не зносити ся, а декуди навіть заборонюють се, як приміром у Маляїв, у Леоанто і, т. д. Від зносин здержували ся також у старинних Іранців, Бактрів, Медів, Персів, у Жидів (Талмуд) і здержують ся нині у численних народів (Ploss, Weib, 644 і д. Stern, 287). В Мехіці дозволяло ся на умірковані зносини (Engelmann, 13). Обмеження заведені також і у иньших більше або меньше культурних народів: у Персів дозволені зносини тільки до 4 місяця (Ploss), на Угорщині до половини вагітності (Temesvary, 26).

VI. Що вільно, а чого не можна робити вагітній? Щоб не зашкодити плодови і його нормальному розвитку, придержують ся жінки багатьох приписів. Передовсім приписано, що їм вільно їсти, а чого не вільно.

Загально удержують ся віра, що усі забаганки вагітної безумовно треба заспокоїти і що не можна їй нічого відмовити, бо інакше постигне ту особу нещастє: звичайно думають, що миши з'їдять одіж (Гринцевич, 68, Сумцов, О. н. в. 72, Nowosielski II, 157, Krauss, 536, Segel, 59, Pierzchała, 335, Маливка, 255, Гринченко, Э. М., I, 27).

Несповнене забажаної справи відбиваєть ся також зле на самій поліжницї і дитинї (Lovretić, 412, Grgjić-Bjelokosic, 612, Lilientalowa, 144, Kolberg, VII., 145, Миликевич Живот, 191, Гринцевич, 68, Ulanowska, Łotysze 276, Schmidt, 490).

Взагалі треба сповнювати усі її бажання (Fosset 50, Novorka, 247, Миликевич, 191, Andree, Brauns. V. 207, Stern, 288,

John, 100, M. Fejzibeg Kulinović, VII., Wuttke, 354, Federowski, Lud z Żarek, 29—32), бо інакше дістане дитина родиме.

Все таки не всі страви можна їсти поліжниця. Коли вона забажає чого, що їй може пошкодити, тоді треба зручно відмовити. Як биж хто не потрапив зручно викрутити ся а таки відмовив, тоді мусить кинути за поліжницею кусником глини або вугля (Гринцевич, 68, Krauss, 536, Миликевић, 191, Nowosielski, 157, Pierzchała, 335, [солому]), або чим будь иньшим, придатним до їжі (Krauss, 536), а тоді родимого не буде. Одначе деінде се роблять на злість і се дитині не помагає (Гринцевич, 78, Krauss, 536).

Лише в Ірляндії заборонюють цілком давати (Bartels, 61). Усе, чого жінка забagne, а не дістане, відібе ся відтак на тілі дитини в формі родимого або иньшого фізичного недомаганя.

З наших записок знаємо, що не вільно пити горівки: так само думають і в Боснії (Dragičević, 196).

Крім того не можна їсти багато мяса, бо се утруднює порід (Гринцевич, 70, Fossel, 50).

Дуже широко розповсюджена віра, що не можна їсти риби. У нас на Україні кажуть, що від того будуть дитину люди любити (Гринцевич, 70), одначе деінде се не має так добрих наслідків. Від риби дитина німіє (Ploss, Weib, I., Stern, 288, Krauss, 534, Франко, Вір. 178, Weissenberg, Globus (дитині), Temesvary, 27), або дістає луску (Drechsler, 178), або рибячу голову (Fossel, 51), або буде але учитись (у Циган), або хоруватиме (Dragičević, 195, Lovretić, 412).

Не вільно їсти зрослих овочів, бо від того уродять ся близнята (Гринцевич, 70, Wuttke, 354. Ploss, Kind, I., 30, 32, Haas Kind, 180, Schulenburg, Wend. Vs., 231—2, Świątek, 600, Колесса, Вірув. 83).

Від яблук буває дуже тяжкий порід: за те треба їсти „печоние смокви“ (Потебня, Млр. дом. лѣчебники, 17).

Між європейськими народами розповсюджені ще й иньші заборони, вичислені у Пльосса (Weib, I., 648—651) і у Temesvary (26—28), Лілієнтальової, 144, Драгічевіча, 195—6, Льовретіча, 412—414, Дрехслера, 178 і д.).

Згадаю про найбільше загальну заборону пити з щербатого начиня, бо дитина дістане заячу губу (Wuttke, 354, Liebrecht, Z. V., 315, Bartels, 63 (ложка) Patschovsky, 55, Mehmed Fejzibeg Kulinović, W. M. 19°O. VII., Segel, 59 (рубане дерево), Drechsler, 178, і Лілієнтальова, 143. (руб. д.), Ploss,

Weib I., (у Япанців) 654 і д., Temesvary, 23, Милорадович, 13, Köhler, 435).

Родимий знак дістають діти жінок, що в полозі крали або перестрашилися, або взагалі здивилися, (Kaindl, Huz, 4).

Крадіж дуже заборонена: кожда скрадена річ відбивається зараз на тілі дитини. Так у одної жінки була ціла рука з червоними плямами, бо її мати украла жоржину (Милорадович, 13). Щоб не дістати ніякого знаку, радять тому не дотикатись тіла під час крадіжки (Гринченко, Изъ усть нар. 60, Франко, Н. в. 187, Шухевич, 1), що знають і дальше по за Україною. Для порівняння наводжу: Ploss, Kind I., 32, Wuttke, 355, Temesvary, 24, John, 101, (злодій), J. S. Grüner, 35, Милицевич, 191, Świętek, 599, Ulanowska, 277, Lilientalowa, 143, Andree, Br. Vk., 207, Drechsler, 178, Glück, 410, Novorka, 247, Delić, 421, John, Oberlohma, 160).

З перестрашу бувають також знаки. Коли приміром жінка схопить ся за ногу під час пожегу, то матиме там червоні плями (Милорадович, 13, Сумцовъ, О н. в., 74, Гринцевич, 69, Чубинський, Тр. IV. с. 2, Ploss, Weib I., 655—6, Ящуржинський, 75, Drechsler, 178, Fossel, 51, Segel, 59, Малинка, 154, Шухевич, 1, Иванов, 23).

Погляд сей зрештою знаний у всіляких народів (Ploss, 654—6) і годить ся о стільки з дійсністю, що перестрах дійсно шкодить плодови. Так само, як від пожегу дістається знаки і тоді, коли перестрашити ся якоїсь звірини, як жаби (Гринцевич, 69, Франко, Н. в., 182), або діткнути ся пса або kota, від чого порастає шкіра шерстю (Гринцев, 69, Ploss, Kind I., 28—32, Милорадович, 12, Малинка, 255), або наступає передчасний порід (Сумцов, О н. в., 73) або обкручується пуповина довкола шиї (Ястребов, 141).

Появу родимих знаків вяснюють собі люди тим, що се стало ся через задвлене. Віра в задвлене розширена по цілім світі і належить до тих елементарних гадок, що стрічають ся у різних народів, які не стоять між собою в жадній звязи. Згадується вона вже в найдавійших памятках, як в Біблії, у Сусрути, Емпедокля, Плотарха, Сорана, Гіппократа, Плінія, Гезіода, далі в Талмуді, в книгах Мідрашім, у сьв. отців, як у Евсевія, Героніма, Августина, сьв. Ізидора і у иньших. Сьв. Ізидор признає, що душа радо приймає форми зовнішнього світа при половім акті (Welsenburg, Das Versehen der Frauen in Vergangenheit und Gegenwart, Leipzig

1899, 17). В XV. і XVI. в. приписували всі незвичайні появи на тілі дитини чортови, що декуди думають і до нині.

Жінка в часі вагітності не сміє задивлювати ся: задивить ся на жиди, то буде дитина руда, на безносого, то буде безноса і т. д. (Франко, 182, Гринцевич, 68—9, Шухевич, 1, Jan Świątek, Bogowa, 112, Petrović, 284, Иванов, 410, Grüner, 34—5, John, Oberlohma, 160).

Всілякі старинні і середовічні письменники подають багато примірів задивлюваня. Після Ілїїя породила Альціппе слона, після Єзуїта Г. Стенгеля (1647) задивила ся одна дама на герб з медведем і привела на світ медведя. Деякі лікарі розказують також про багато випадків (пр. Гринцевич, 69, Welsenburg, 148).

Щоб породити красну дитину, кажуть задивлювати ся на гарні образи і особи. (Ploss, K., I., 32—3, Чубинській, 1).

Жінці заборонено також сповнювати деякі роботи, що мають значне симпатичне.

1) Не вільно їй **випливати води** і помиїв через поріг (Мнлорадович, 12) та **викидати сьмітя**, щоб дитина не блювала. (Dragičević, 197, Гринцевич, 70, Podbereski, 60, Иванов, 24).

2) а) Не вільно **переходити попід шнур** або **переступати коромисло, шнур, упряж, дишель**¹⁾, **части плуга** і **иньші знаряди**, бо дитина уродить ся з **замотаним пупцем**. (Милор., 12, Иванов, 23, Гринцевич, 69, Франко, 180). Так само думають і **иньші славянські** (Ploss, K., 30, Schulenburg, 231) і **германські народи** (Ploss, Kind 30—31, у Франків через плуг John, 101, Wuttke, 354, Ploss, D. Weib I., 656—7, Drechsler, 179, Köhler, 435), а також і **иньші племена** (Temesvary, 23, Lilientalowa, 144. b) Не вільно **мотати ниток** (Гринцевич, 70, Lilient., 144, Świątek, 599, Andree, 207), c) і **носити намиста**. (Малинка, 154).

3) Не **лізти в піч**, бо дитина буде **вдушлива** (Чубинській, Тр. IV. 1, Иванов, 24). У Хорватів кажуть, що **дістане коросту** (Kogenić, 137).

Взагалі піч має певну звязь з породом. На Угорщині думають, що не можна в печі палити, коли мають бути родини щасливі (Temesvary, 22). Дітей перед пічю ніколи не **купають** (ib. 74). В Німеччині не **вкладають перед виводом руки до печи**, бо там **вхопять**

¹⁾ В Ніжпаськім п. думають противно, що вільно переступати через оглоблю, бо буде такий легкий порід, як легко біжить кінь (Малинка, 255).

Ї зимна рука, що спроваджує смерть (Wuttke, 356). Про се ще далі. У Жидів заборонюють вагітним жінкам дмухати в огонь, бо дитина дістає з того короткий віддих. (Segel, 58).

4) В свята і п'ятниці та неділі не вільно нічого робити, ані шити, ані прясти, ані прати, бо се спроваджує великі нещастя на дитину (Гринцевич, 60, Ящуринській, 75, Милорадович, 12—13, Гринченко, Из. у., 22, Чубинській, Тр. IV., 1, Ястребов, 142).

Пор. ще Wuttke, 354, Rochholz, Al. Kinderl, 294.

Від того стають вони німі, з пришитими язиками, пальцями, знарядями мочовими і відходовими, або мають замотаний пупець, або сліпі на очі, або каліки.

Безумовно не дозволено рухати мяса (Гринченко 22, Мил., 13) і дров (Мил., 13, Temesvary, 25), бо в сей спосіб повстають заячі губи і більші рани (Ястребов, 143, Świątek, 600 (со-кора) Petrović, 283).

Не вільно мазати воза (Милор., 13, Ploss, Weib I., 28, у Лужичан). В купяньськiм повіті не може вагітна пришивати на собі, бо дитина уродить ся з пришитим якимбудь членом тіла. (Иванов, 23).

5) Не вільно дивити ся в зеркало. В поглядах ріжних народів заборонюють ся глядіти в зеркало жінкам і дітям. На Угорщині не сьміє вагітна жінка через 4½ місяця дивити ся в зеркало (Temesvary, 35). В Німеччині вірять, що тоді побачить неприємні привиди. (Wuttke, 356). У Жидів буває з того дитина зизоока (Stern, II., 317).

Дитина коли погляне до зеркала, стає зизоока (John, 109, Ploss, Kind I., 36, Індія), або глупа (Rochholz Al. K.), або буде гикатись (Saloni, Lud łancucki, Mat. arch. austr. VI. с. 250, Świątek, 604), і довго не говорити (Лепкій, 269), або не буде спати (Гринченко, Э. М., I, 28); може навіть умерти (Успенській, 78).

[Пор. ще Wuttke, 357. Ястребов, 120, (приснять ся цигани)].

6) Не вільно затицати рота або носа і спльовувати, коли переходить ся попри падлину або взагалі коли почуєть ся неприємний запах, бо буде чути з уст (Ящуржинській, 75, Сумцов, О. н. в. 73, Ploss, Kind, 28 (у Лужичан), Lilientalowa, 144, Ułanowska, Łotysze, 277, Чубинській, Тр. IV. 1, Tetzner, Slaven, Polaben, 379, Иванов, 24).

7) Не вільно чесати волося в п'ятницю і мити голови в середу, щоб не був тяжкий порід і щоб не обсіли воши (Иванов, 24).

7) Не позичати в часі вагітності так само, як і пізнійше по уродженню дитини (Dragičević, 197, Франко, 180, Ястребов, 144).

8) Вагітній заборонено дивитися на місяць, бо з того буде дитина сновидою (Гринцевич, 69, Иванов 37, Ulanowska, Łotysze, 277).

9) Не може давати пити рівночасно з двох ведер. (Иванов, 22), щоб не були близняки. Не сьміє також пити з ведра, бо дитина терпітиме на згагу (Иванов. 24).

10) Жінка в часі вагітності знаходить ся в такім стані, що її стан психічний легко може вплинути на саму дитину. Надзвичайний гнів, страх, неспокій і иньші подібні почування можуть, як на се годять ся лікарі, викликати ненормальности плоду а навіть убити його. Тому всі способи, знані у наших селян для заспокоєня вагітної жінки, мають лише додатне значінє і вирізняють ся споміж иньших звичаїв, які дуже часто значно шкодять ослабленому організмови жінки.

Передовсім поручають жінці не лаяти ся, бо дитина буде сварлива; не сходити ся з людьми, що люблять сварити ся, і не висьмівати иньших.

Против останнього радять жінкам велику обережність, бо те, що вньшим бажають, спаде на їх діти. Милорадович наводить на се дуже богато примірів. (с. 13—14). Усі ті погляди повторяють ся спорадично і у вньших навіть позаєвропейських народів і свідчать про те, який страх і яке пошанованє відчувають люди супротив вагітних жінок (Ploss, Weib, I, 653, Grgjić Bjelokosić, 612).

З огляду на те, що сумний настрій може уділити ся плодови і відбити ся на нїм, не вільно дивити ся на мерця або заглядати в домовину (Милор., 14). З сям поглядом стрічаємо ся у всляких народів, прим. у Маляїв, на Шлеску, в Турингії, в Поморії, в Китаю, (Wuttke, 353, Ploss, Weib I, 653 і д., Köhler, 435), в Чехах (John, 100, J. S. Grüner, 36), на пруськім Шлеску (Nehring, Erster Bericht, M, d. Schl. G. 1896/7, 6, Drechsler, 178) у Жидів (Lilientalowa, 144), у Сербів і Хорватів (Dragičević, 199, Lovretić, 413, Милићевич, 190, Novorka, 247), у Поляків (Świętek, 599) і д.

Заборонено також бити і убивати зьвірята (Чубинській, IV. 1, Temesvary, 24, Ploss, Weib I. 654, Баварія, Серагля, 653, Lilientalowa, 144).

Коли жінка перший раз почує ся з дитиною, то її судьба залежатиме від роботи, яку тоді робить: коли дає худобі їсти, буде дитина мати щастє в плеканю худоби і т. д. (Иванов, 23).

Хоч як багато всіх примірів, з яких деякі можуть віддавати свідокство про високий моральний ступінь селянства, все таки свідчать вони тільки про те, як глибоко поразила чоловіка фізіологічна проява у жінки і о скільки пізнійші моральні почування вплинули на первісні почування остраху. Що сей погляд на початок великої часті звичай при вагітності вірний, про се свідчить і те, що жінка остає нечистою, так само, як і в часі місячки.

1) Як нечистій заборонсно їй передовсім іти до церкви (Гринцевич, 70, сюди належать також усі приміри, наведені в розділі про заборони в часі місячки, [її присутність приносить чираки, Иванов, 24]) і сповнювати релігійні функції. Також не вільно цілувати хреста (Милішевський, 190, 192, Ploss, Kind, 29) і божитись.

Священники в Росії ще до нині отягають ся декуди відвідувати вагітну і поліжницю перед виводом. Так приміром в Пастырск. Собесѣдн. з р. 1888, N. 49, стр. 11: поставлено слідуєче питання: „Правильно ли сдѣлалъ священникъ, отказавшись посѣтити домъ во время праздника Рождества Христова, въ которомъ находилась женщина, родившая выкидыша и еще не очищенная молитвою?“

У численних християнських народів заборонено їй тримати дитину до хресту (Милорадович, 14, Иванов, 24, Haupt u. Smaller, Volkslieder II, 258, 260, Сумцов, О н в., 72, Drechsler, 179, Ploss, Weib I., 641 і д. [у Українців, в Прусах, Поморії, Шлеску, Voigtland], Andree, B. V., 210. Tetzner, Slaven. [Sorben], 325, Świętek, 606).

Така дитина довго не живе.

2) Вагітна жінка не може присягати і виступати як свідок (Ploss, Weib I. 643).

Сей звичай був уже знаний і старинним народам, а передвсім Жидам. Нині придержують ся його ще в богатых сторонах (Ploss, Weib I. 643, [у Маляйців, в Ольденбургі], Dr. M. Allerhand, Przysięga kobiety ciężarnej u Żydów, Lud IV. 1898, с. 180 і д., Wuttke, 353).

В часі вагітності грозить жінці також небезпека з боку людей, що вмють уректи і з боку злих духів. Про уроки буду говорити пізнійше. У нас вірять, що дуже небезпечно, коли вітер підвіє вагітну жінку. Тоді певно скине дитину або збожеволіє (Милор., 14. Чубинській, IV, 1).

(Наш погляд, се лише відломок широко званої віри про шкідний вплив духів і демонів. (Ploss, Weib I. 635—7)).

Тому загально радять не виходити в ночі з хати (Ploss, Temesvary, 26) або принаймні забезпечити ся, взявши кусень хліба, або яку чарівну рослину (Гринцевич, 71).

VII. **Зігнане плоду** практикувало ся і практикує ся до нині у численних народів: Пльос вчисляє (Weib I. 695—703) цілий ряд племен. Прошу зрештою порівняти книжки: Dr. L. Lewin u. M. Brenning. Die Frucht- abtreibung durch Gifte und andere Mittel. Berlin 1899, Dr. E. Reich, Geschichte und Gefahren der Frucht- abtreibung 3 Aufl. 1897; Dr. H. Fabrice, Die Lehre von der Kinds- abtreibung und vom Kindsmord. 2 Aufl. Berlin 1905. Більше давніх знаходимо також у Schmidt'a (483—7), Temesvary, 17—20, Krauss'a, Sitten 537, 544, idem *Ἀνδροποφτεία*, В. С. Яновича Пермяки, Ж. Стар. 1903, 152—3. (порох, салітра, спорш, натискане живота), Saloni, Lud lańcucki, Mat. a. a. VI. s. 259, Fossel'a, 47, Świątek, 598—9, Даринскій, Семья у кавказских горцевъ, Зап. общ. ист. фил. и права при Варш. ун., 1903, 2, 125—127).

У нас доходять рідко слухи про зігнаня плоду. До того уживають відвару барвінкового цвіту, чупрун-зілля, або пють відвар з гречаної полови (Ящуржинскій, 75), відвар з півонії, шафрану (Сумцовъ, Очерки нар. быта 1902 с. 52), ріжків, чорнобилу (Милорадович, 15, Rokossowska, O świecie roślin. 191, Балов, 92) тої (Rokossowska, 168), далі порох (Мил., 15, Ящур., Temesvary, 17), мішанину соли камінної, сіркового квасу, галуни, експелеру і спиритусу (Шухевич, Гуц. 9).

Зганяють також плід в механічний спосіб двигаючи тагарі, перегинаючись „в кадуб“ (Ящурж. 75), перегинаючись через дѣжу (Милор. 15), або виконуючи інші рухи (Гринцевич, 77), які допомагають і на прискішене породу. Декуди беруть теплі купелі пр. з гірчиці (Ящурж., 15, Temesvary, 18—20) або носять вузькі сорочки (у Угорських Русинів, Temesvary, 18).

Для обезпеченя дитини уживають і заговорів та амулетів. У Гуцулів носять дівчата горіх, в якім зложено очи з кертпці і миши, крило з дилика, голову з мотиля, живе срібло, вухо з голки, денце з обірника (?) і сажу (Шухевич, 9).

VIII. **Сьомачата.** У різних народів стрічаємо ся з поглядом, що дитина уроджена на 7 місяці ліпше ховаєть ся і має віщу силу. Німці з Альтаузоє думають, що ліпше виховати 7 місячну

дитину, як осьмимісячну (Andrian, 111). Погляд на спеціальну віщу силу семачаток витворився з самого факту, що тільки 7 місячні діти заховують ся при житю, коли 8 місячні умирають, в звязку з вірою в містичне число 7. Таку саму силу має 7-ий з ряду сини (Wuttke, D. V. §. 479, Grimm, D. Myth., IV., 786, Birlinger, Aus Schwab. N. 358, [лічить веля] і, т. д.). У Чірокезів уважають сегого сина пророком (Liebrecht, Z. V. s. 347, де й иньші паралелі). В Чехах кажуть про сему з ряду дитину, що вона побачить в 7 році всі скарби, сховані в земля (John, Sitte, 104, Jechnitz, Prager Mitt., VI., 208). У нас, на Україні видить дитина в 7 році домового (Ястребов, 145).

З того самого жерела вийшла і віра в силу лицарів семилітків (Савичъ, Запѣтка о малорусскихъ „семилѣтнихъ богатыряхъ или близнецахъ“, Кіев. Стар., 1889, III., 753—9. Грянченко, Этн. Матер. III., 269—71, Миронъ, Сожжегіе упрей въ с. Нагуевичахъ, Кіев. Стар. 118).

Про значіне числа 7 прошу зрештою порівнати: Макарій, Введеніе въ православное богословіе, Спб. 1863., с. 167 і д. F. Andrian, Die Siebenzahl im Geistesleben der Völker, Mit. d. antrop. Gesel, in Wien, 1900, 235—274, Schlicht Christinus, Die räthselhafte Wunderzahl sieben, Kanau 1831, Siebenzahl in der Dichtung, Euphorion, 388 і д., D. Roscher, Die Heiligkeit der Siebenzahl im Kultus und Mythos des Apollon, Philologus, 60, 1901, с. 360 і д., Zöckler, Die Tugendlehre des Christentums, Gütersloh, 1904, с. 243 і д., Roscher, Die enneadischen und hebdomadischen Fristen und Wochen, Abhandlungen der geleh. Gesel. d. Wis. zu Göttingen, Hist. phil. Klasse, 1903., T. XXI, N. 4, idem, Die Sieben- und Neunzahl im Kultus u. Mythos der Griechen nebst einem Anhang, ibid. XXIV. N. 1. 1904), а також літературу наведену у Кравца в Allgemeine Methodik d. Volkskunde і в моїй праці „Матвій Корвін в славянс. словесности“; Sabel E., Von d. „heiligen“ Zahl Sieben, ihrer Geschichte, ihrer Bedeutung u. ihrem Ursprung. (Nord u. Süd, CVIII., 300—313).

IX. Про душу дитини. По віруваням богатьох народів існує вже душа дитини перед її уродженєм, але пробуває ще у Бога або у духа або взагалі в якімсь означенім місці (Ploss, Kind, 3, Drechsler, 180).

Аж під конець вагітності, приміщуєть ся Бог з душею, що й сотворив її (Книга Іова X., 8—11, Псалъм 139, V. 13—16, так само в Корані, Stern, 284 і д.).

Всіляко думали про те, коли плід дістає душу. Luigi Bonaciolo гадав, що аж по 45 днях „anima rationalis a sublimi Deo creatur, creataque infunditur“. Талмуд і Плівій були тої гадки, що до 8 і 7 місяця дитина не живе, подібно твердив і Гіппократ. (Ploss, Weib I., 670—2). Індійці були переконані, що перші ознаки душевного життя у дитини треба віднести до 4 місяця (Schmidt, 490).

Б. П о р і д.

I. Назви. З поміж назв на означенє породу заслугує особливо одна на увагу, про яку не згадуєть ся в иньших записах. Коли батько прийде до родичів жінки і коли його питають, що Бог приніс, відповідає він: „Жінка з печі упала“ (Korernicki, 132). На Гуцульщині кажуть про час злогів, що тоді жінка „в куг упаде“ (Шухевич, 1).

Подібні звороти подибуємо і у Німців. В Тиролю говорить ся „Der Ofen ist eingefallen“ (Ploss, Weib, II., 7), люди з Альтаузеє говорять „Der Ofen ist eingestürzt“ (Andrian, 109), на Шлеску кажуть також, що „Backofen wird einfallen“, (Drechsler, 181), в Швайцарії „Ofen ist zsámegheit“ (S. Meier, 17).

З тих кількох примірів, які можна доповнити матеріалом у Liebrecht, Zur V. 304, і Drechsler'a, 181, бачимо, що між хлібом і печенєм в печі а походженєм і уродженєм дитини заходить певна символічна звязь. Тим вияснюють ся численні німецькі звороти „того треба б перепечи“ або він „зроблений з злого тіста“ або „се хлібець з 7 печива“, до яких маємо паралелі і в наших записах.

На Покутю кажуть, що жінка „зійшла ся з дитиною“, а по породі, що „звернула“ (Kolb, Pok, 208).

II. Приготованя. Простий нарід не знає таких приготовань, яких придержують ся у інтелігенції. Жінки сповняють аж до останної хвилі усі свої обовязки і злягають дуже часто серед роботи на полю або на дорозі або ярмарку (Милор., 15); тільки слабії жінки, хоровні кладуть ся декуди у постіль (Шухевич, 2). У Гуцулів затыгають тоді мужеські холошні, щоб не лишити по собі крови, як би прийшло злягти не в хаті (Шух, 2).

Коли надходить час породу, посилають за бабою. Звичайно йде сам батько, щоб попросити бабу і щоб ніхто про се не довідав ся (А. Малинка, 257, Чубинський, 3).

Післанець передає бабі хліб (Чуб., 3, Barwiński, Öster. Ung. Mon. in W. u. B., Galizien, 398) і просить її. Баба зразу не годить ся і радить вибирати иньшу (Малинка, 257), одначе вкінці годить ся, бо відмовити не можна (Мал., 257, Чубинській, 3, Милорадович, 28).

Зі собою бере баба також хліб (Чуб., 3), угля, кілька льняних зерен і спориш (Мал., 259), а декуди і свічку, („що в лівій руці свічку несе“) (Милор. 17).

Усюди зачинає баба від молитви (Чуб., 3, Милор., 17) і від поклонів, і аж потім переходить до самого діла.

Ш. Баба (повитуха). У нас спочиває поліжництво майже виключно в руках сільських баб, повитух, які звичайно більше шкодять, як помагають, бо не мають найменшого фахового образования, а весь спосіб лічення переймають від иньших баб, з якими мали самі діло, коли родили. Сільська повитуха пильнує лише, щоб усі обряди були доховані: усе иньше для неї незнане. Так в Галичині не знає вона нічого про породові відходи, на Україні не уміє відрізнити болови, в якій загорнена дитина, від головки плоду. Тому не дивно, що породи кінчать ся часто нещасливо і що часописи раз ураз приносять нові факти (Гринцевич, 73, Ploss, Weib, II, 124—127). На Україні відносини в тім напрямі почали вже трохи поліпшувати ся завдяки змаганням земств (Малинка, 256—7, Сумцов, Очерки 53). Одначе і сей стан назвати треба невідрадним (Ploss, Weib, II, 124—6). Галичина представляєть ся ще гірше, як Україна, а про гірські околиці нема що й згадувати. Лікар в наших селах при полозі, се річ надзвичайна і трапляєть ся дуже спорадично. Обставини ті тим прикрійші, що у нас лікарів дуже мало, а багато з тих, що є, не має охоти вибирати ся на далекі села. Один газда з Головецька розказував про се дуже трагічну історію, яка, о скільки мені звісно, не належить до надзвичайних рідкостей.

Бабами стають жінки в 45 або 50 році життя, що вже перестають родити. Великим соромом для баби уважають прихід на світ дитини: ціле село сьмієть ся з того, а дитину прозивають стало „бабинцем“.

(Про баби маємо докладніші звістки у Малинки, 257—7, Ящуржинського, 76, Гринцевича, 73 і у Милорадовича, 16—18).

Від баби вимагають, щоб була „чесна“, бо її прикмети переходять в часті і на дитину, „досьвідна“ і богата та щедра, аби могла добре частувати. Одначе на її досьвіді ніхто не розумієть ся.

А коли навіть стане ся щось найгіршого, лишають бабу в супокою, коли тільки зміла добре приговорювати. Передовсім вимагають від неї, щоб уміла добре вести хату, бо за цілий час злогів віддасть ся в її руки орудуване господарством.

Уважають, щоб баба не була своячкою (Чубинс., IV. 3).

На злоги повинна бути убрана в чисте біле (Милор., 17). Заплати звичайної не дістає ніякої з виїмкою пеленок і дарунків (Милорадович, 28); в Ходовичах дають їй по першій дитині 2 міри полотна на запаску, 20 цт. і бохонець хліба (Kolesa, 120). Про ролю баби підчас уродня, хрестин і зливок буде мова на відповіднім місці.

IV. Місце злогів. Майже завсїгда родять жінки в хаті (Ящурж., 76, Мал., 259, Чуб., 3, Дерлиця, 122, Kolberg, Pokucie, 209, Гринцевич, 72 і, т. д.). Одначе декуди переховав ся ще давнійший звичай, що жінка злягає в якімось скритку, приміром у стодолі, повітці, коморі або на городі (Милорад., 16). Сей звичай знаний у богатых європейських і позаєвропейських народів, що ще стоять на нижшій ступні культури (Ploss, Kind I., 54—61, Сумцов, О н. в. 79) і стоїть у звязи з поглядами на нечистість жінки в часі породу і породового періоду (Ploss, Weib I., 352—3, Höfler, Krankheitsbuch, 502—3). Зі славянських народів придержують ся його дуже строго Великороси. У них родять жінки в парни і остають там кілька днів (Лебеданъ, Бытъ крестьянъ тверской губерніи, Этногр. Сборн. 1853. I. с. 183—6, Этногр. Сб. I. 23, Тульска г.), а відтак декуди йдуть до своєї дитини і пробувають там до виводу. (Сумцов, О н. в., 78, Нижегородська г.). У полудневих Славян не вільно було також до недавна злягати в хаті, бо се занечищувало її (Krauss, Sitten, 537, Ploss, Weib II. 11, И. Ястребовъ, 474). Численні паралелі наведені у Plossa, Weib, II. с. 30—37, 39—48.

Другою причиною, чому жінки опускають на той час хату, є страх перед лихими очима. У нас так само як і у Великоросів вірять твердо, що чим менше людей знає про вродини, тим ліше, бо поліжниця мусить терпіти за кожний гріх людини, що знає про її стан (Милорадович, 16, Кольберг, 175, Chelmskie [і перед близняками], Ploss, Weib II., 9, з Деміча, Сумцов, О н. в. 76, Д. Успенскій, Родини, 72, А. Балов, Рождение, 29, Малинка, 255, Иванов, 25).

Щоб забезпечити ся перед лихими очима, заслонюють звичайно ліжко білим простиралом, завішеним на жердці (Дерлиця, 122, Kolberg, Pokucie, 209). В Брацлаві (Чубинс. 3) роблять се,

коли вже дитина уродить ся. В Ходовичах причіпають до простирала бинду з коралями, коли уродить ся дівчина, бинду з квіткою, коли хлопець (Kolessa, Narodziny, 118). Так само роблять Словаки (Ploss, Weib II., 40; і О. У. Моп.), Москалі (Лебедин, 183, в хліві) і Боснійці (Stern, 293). З неславянських народів знає се приміром у Волохів, Ново-Греків і Вотяків (Гр. Верещанинъ, Вотяки сосновскаго края, Зап. И. Рус. Геогр. Общ. по отд. Этн. XIV. 2. с. 28).

Підчас уродин не вільно нікому вийти, а коли вже хто ввійде, то мусить остати ся до кінця вродин (Милорад., 16). Щоб люди знали, роблять всілякі знаки (Ploss, Weib II., 13—14): у Гуцулів приміром застелюють приспу вереною, а в вікнах кладуть червону флашку (або білу), наповнену бураковим борщем. (Шухевич, 2).

V. Захованє батька; кувада. Батько в одних сторонах може бути при породі (Милорадович, 18) і навіть помагав, в других мусить забирати ся з хати (А. Малинка, 264—5).

Кувада у нас не доховалась. Про її істнованє може хіба свідчити сей звичай, що по хрестинах дають батькови їсти кашу, змішану з сіллю, вином і иньшими неконче смачними річами. Знають його Українці Харківської і иньших губерній, Білорусини і Велико-роси Костромської і Орловської і иньш. губерній (Сумцов, О. н. в., 76—7, і дем, К. П. N. 74), В. Ив. Благовѣщенскій, Звичай, повѣрья... Р. Ф. В. 1880, IV. 251., Рѣдько, 91—92). В. Добровольскій подав в Русс. филол. Вѣстник'у (XVI, 1886, с. 128—131) звістку про дуже цікавий пережиток. В селі Рудні Ельнинскаго п. Смоленсь. г. жив дідусь Іван Лорічкін, який уважав за свій обовязок стогнати, як його жінка родила. Вступом до сього був звичай весільний. Як мущина признавав „авторитет жены выше своего“, то позволяв їй 3 рази перекотитись через себе. Тим самим приймав на себе обовязок стогнати при вродинах. Часом саджено мущину на високе місце і привязувано шнурок „за нѣжное мѣсто“. Коли жінка стогнала, тоді потягала баба за шнурок, так, що й муж мусів стогнати. Доховало ся також повіре, що при мужчині йде лекше порід.

Дальше можна уважати за сліди кувади те, що в чернігівській г. розвязують мужчині пояс і ковчир підчас трудного породу. (Черв. Г. Вѣд. 1855. N. 20. = Сумцов, К. П. N. 73). Може сюди належить також звичай, знаний в харківській г., надівати на мужа біле простирало підчас хрестин.

Зі славянських народів доховала ся кувада тільки у Кашубів. Сотки примірів і обговоренє питання знаходимо у Ploss'a, Kind, I., 143 160; прошу також порівняти: Tylor, Forschungen über die

Urgeschichte des Menschen, 381, Lubbock, Entstehung der Zivilisation 1875. с. 15 і д., Суццов, Куль. переж. N. 73, Letourneau, L'évolution du mariage, 394 і д., Bachofen, D. Mutterrecht, I, 17. Р'вд'ко, 98—108 і pas., Schmidt, 530—36.

VI. Злогн. Перед „розсипанем“ наступає торжественне прощанє з мужем і з родиною, а часом і з чужими по вулиці (Гринцевич, 72).

Тоді забираєть ся баба до останніх приготовань. Передовсім лагодить місце злогів. Є се звичайно постіль (місце між пічю а стіною), яку накривають соломою, а часом і рядном; під голови кладуть звинений кожух (Гринцевич, 72, Милорад., 17, Kolb. Rok. 209, 211, Kolessa, 118).

Гуцулки родять на землі (Шухевич, 2) подібно, як Сербки, Болгарки, Румунки, Циганки (Temesváry, 45), Хінки і Індійки. (Ploss, Weib II., 40—41).

Перед породом розбирають жінку з усього і очікують породу. Порід буває у нас звичайно легкий; се стрічаємо переважно у народів менше культурних і у селян взагалі. Ящуржинський, (с. 75) розказує, що часто приходить дитина на світ майже без болів в часі жнив на поли і роділя сама її приносять до дому. У Гуцулів злягають жінки звичайно при роботі: нераз вилазять на піч самі, а злазять вже з дитиною; буває і таке, що вагітна вертає вже з ярмарку з дитиною і з бесагами (Шух., 2). І Дерлиця каже, що „гарад може появиtia ся на розлогім лані, в дорозі з ярмарку чи відпусту“ (122).

Про Вендів писав M. Richtey в 1671 р., що їх жінки родять де будь по дорозі (A. Vieth, Beiträge zur Ethnologie d. hannov. Elbslaven. Arch. f. slav. Phl. XXII. с. 107—111). Про Шведів говорить о. Мих. Вексоній, проф. права з Або в 1650 р. в „Epitome descriptionis Sveciae, Gothiae...“ (Hahnii, Collectio monumentorum, II. 1726, с. 240): „Foeminae durae sunt, saepe in agro sine obstetricum ore partum feliciter egerentes, quem veste involutum domum portant, nec multo post, uti ante, domesticos labores capessunt“. Численні приміри, що порід і некультурних народів і низших верств лекший, знаходимо у Ploss'а, Weib II., 49—52.

Порід відбуваєть ся у нас переважно лежачи. Гринцевич стрічав ся лише з тм способом за 25 літ своєї практики, (73). Те саме виходило і з заміток Кольберга (Рок., 209). Одначе побіч того стрічають ся дуже часто і нинші положеня підчас породу. В Херсонській губернії (Ястребов, 112) родять приклякаючи;

так само у Гуцулів прилякає поліжниця над веретою, розстеленою на землі (Шухевич, 2). В сей спосіб розсипують ся Румунки (Тем., 44), Німки і жінки иньших народів, як се видно з зіставлення у Енгельмана і Пльосса. У нас розширене далі і одно таке положення, яке після Темешварі не стрічаємо в цілій Европі, лише у Індів. У Мараморошських Руснів завішують поліжницю на шнур за руки і підтягають її в гору аж під стелю, так що ноги звисають (Темеш., 44). Але і поза Марам. Руснами таки в Европі подибуємо се в Харківській губернії. Милорадович описує се тими словами: „Улюблене положення родильниці в Лубенському повіті є стояче, причім вона опираєть ся поясноцею. Рідко жінка родить лежачи: на бік їй навіть не дозволяють класти ся. Частіше стоїть жінка і держить ся за пояс, завішений на сволиці, трохи присівши і відкинувши тіло назад, а баба давить коліном“. Одна дама, застала приміром поліжницю повішену на двох поясах в такий спосіб, що можна її було колисати, як у колесці (Мил., 18). Пап Темешварі не знає також, що у Москалів вішають вагітну за шовк, так, що голова звисає на діл (Г. Е. Рейнгъ, О рус. нар. акушерствѣ), і що і в сім „варварстві“ беруть участь Українці (Чубинський, 4)¹⁾.

Як бачимо, маємо у нас майже всі способи положення при вродинах. Їх число доповнює ще спосіб, який стрічаємо також приміром у Німців і у Угрів. Жінку садять на коліна мужа, плечима до нього; муж держить її під пахи і погнає до себе (Милор., 18, Харківс. г., Ястребов, 142, Херсонська г.).

VII. Невідрадне економічне положення, нешанованя здоровля і вилів міста причиняють ся до того, що і у наших селян не належать трудні роди до рідкості. З цілого ряду способів заслугують тут на увагу средства механічні, внутрішні, зовнішні і забобонні.

Найчастіше приспішують баби роди в сей спосіб, що потискають живіт з верху на долину (Милорадович, 17). Одначе крім того, ще досить „нєвинного“ средства уживаєть ся безчлєнене число иньших, які часто спровоаджують смерть жінки або дитини. Так бють животом о землю або о двері, кладуть її на лавку підносять ноги до гори і трясуть або тягнуть ноги в противні сторони (пор. Fossel, 54), щипають її, бють і кусають полові знаряди, або копають її кілька разів у плечі коліном. Муж знов бере її на коліна і підкидає, що може в гору. Крім того кажуть їй ви-

¹⁾ Завішуванє знають також Лотини (Ulanowska, 206).

тягати воду з кирниці, пчихати і плювати, тягнути шнурок, уміщений на стелі (Ястребов, 142, Чуб., 3), або дути в порожню пляшку (Гринцевич, 77). Загально радять скакати через лавки або з припчка (Гринц., 77, Чубинській, 3, Siarkowski, 47).

Усі ті способи не представляють одначе чогось надзвичайного і стрічають ся і у вищих народів (Ploss, Weib II., с. 166—175, Temesváry, 49—61, 35).

Механічних средств уживають звичайно вже в крайній потребі, а поки ще добре, дають різні напитки і масти.

1) Найчастійше дають порошок з житних ріжків у воді (Гринцевич, 74, Малинка, 259, Милораз., 15, Ящурж., 76).

Се лікарство прийняте і в медицині, знають його й вищі народи (Fosset, 54, Temesváry, 52).

2) Далі дають настій з житнього цвіту (Гринцев., 74, і на Лявті Ящурж., 76),

3) відвар з васильків (*Ocimum Basilicum*). (Гринц., 74, Сумцов, О. н. в., 76, Р'єдько, 81, і *ibid* цит. Іваницькій, Матер. по этн. Вологодс. г. 1С9),

4) з лободи (Гринц., 74, Ploss, Weib II., 268),

5) з майорців (*Origanum maiorana*) (Гринц., 74),

6) з тої (*Aconitum apellus*) (Гринцев., 74, Rokossowska, 168),

7) з собачої кропиви (сердечника, *Leonorus cardiaca*) (Гринцевич, 74),

8) з расти (Гринц., 74),

9) з остудника (зелізняк, *Verbena officinalis*) (Гринц., 74, Gustawicz, VI. 50),

10) з румянку з горівкою (Гринц., 74),

11) з *Satureia hortensis* (сабер, Гринц., 74, Weryho, II., 606),

12) з повою з молоком (Гринц., 74),

13) з пастернаку (Гринцевич, 74).

14) Пють іще сок, витиснений із *Lactuca sativa* (Гринц., 74),

15) настій з коріня деревія (*Angelica silvestris*) на горівці (Gustawicz, VI, 224, Гринц., 74),

16) оливу (Чубинській, 3) або мило з горівкою,

17) коричяеву воду (Малинка, 259, Милорадович, 15),

18) і настій льну з хлібом. (Малинка, 259).

19, 20) Зі звіривних ліків знають порошок з утертих мух і з жаби (Гринц., 74, 75).

21, 22) Уживають далі порошок з кристалу і з міді, зіскробаної з трех мідяків. (Гринц., 75, Fosset, 53, Малинка, 256)

23) Кажуть поліжницї з'їсти двоє яєць і випити склянку води (Грин., 74). Пор. Fossel, 54, Krauss, Sitte, 539, John, Sitte, 101.

24) Пють, подібно, як і для зігнаня плоду порох, шафран і в. а в Київщині і горівку з перцем (Ястребов, 142).

На живіт кладуть ся звичайно оклади з соли, змоченої в теплій воді і з льняного насіння (Гринц., 75).

Части родні намащують при тім оливою і милом (Милор., 17) або маслом (на Угорщині, Тем., 42), в Галичині мішаниною товщу і горівки (Ploss, Weib II., 274), думаючи, що в сей спосіб будуть лекші роди. Тях способів уживають на цілій землі (Ploss, Weib II., 166—7, Fossel, 58). З иньших мастей привкладають: 1) бобкову масть, 2) олій, уживаний до смаювання ламп, 3) олій люльковий і 4) порошок з листя та з ягід бобкових, змішаний з оливою або горівкою, що особливо помагає на приверженє правильного положеня дитини (Гринц., 75, Kolb, VII., 146).

Часто бере ся теплі купелі; дуже часто уживаєть ся підкурюваня. Роблять се всіляко. Між ноги породілі кладуть миску з горячою водою або з запаленою горівкою (Чубинській, 4, Гринцевич, 75, Kolb, VII., 146, Kolb, Pок., 211), до якої ще вкидають лупину з цибулі (Kolb, Pок. II., 174), подібно, як у Сербів (Krauss, Sitten, 539). Деінде кидають до ванни розпалене каміне і поливають його водою (Милор., 18, Гринц., 75), в якій варила ся капуста.

Підкурюваня уживають численні народи, між иньшим Великороси і населене Угорщини (Тем., 51). У Поляків прим. підкурюють соломою зі стріхи (Pierzchała, 335) або цибулею (Świątek, 601).

Найбільше способів треба віднести в сферу забобонів: їх о много більше і я постараю ся вичислити найважнійші, обмежуючи наводженє паралель, яких можна знайти багато більше.

1) Передовсім дивлять ся, щоб усі вузли були порозв'язувані, усі замки, скрині, вікна і т. и. поотвірвані, розпускають поліжниця волосє і скидають усі перстені, ковтки, коралі і т. и. (Милорадович, 18, Чубинській, 3, Шухевич, 2, Ящур., 76, Малинка, 259, Kolberg, Pок., 211, Сумцов, О н. в. 75, Temesváry, 53, Черн. Губ. Вѣд.. 1855. N. 20, В. Ястребов, 142, Сумцов, К. II. N. 75, Иванов, 25).

Звичай розв'язувати і відчиняти усе, що завязанє і замкненє, стрічаємо загально у європейських народів, а передовсім у славянських і германських, приміром у Москалів (Балов, 92), у Чехів (Václavek, 122), у Сербів (Милићевич, 192, Glück, 413, Lov-

retić, 415, Krauss, 539, Petrović, 284, Сумцов, К. П. N. 75), у Німців (Wuttke, 355, Drechsler, 182), в Норвегії, Данії і Швеції (Liebrecht, Z. V., 322, 360), у Новогреків (Stern, II., 294), у Жидів (Segel, 59), у Лотишів (Ulanowska, 207), у Перм'яків (Янович, 71); знаний він також в Індії (Schmidt, 520).

2) Опроваджують поліжницю по хаті і три рази довкола стола та через три пороги (Милор., 17, Гринцевич, 75, Чубинський, 3, Малинка, 259, Ящуржинський, 76, Успенський, 72, [Тула], Kolberg, Pok., 211, Berwiński, 398, Р'дько, 93, Гринченко, Э. М., I., 26, Иванов, 25).

Так само роблять і Німці (Fosset, 53), Серби, (Ploss, Weib, 247 і н.), Угри (Temesvary, 49), Поляки (Тоерпен, Aberglauben, N. 82).

3) Проводять на розстайну дорогу а відтак кажуть 3 рази стукнути в поріг. (Гринцевич, 76, Сумцов, О н. в. 75, Ящуржин., 76, Чубинс., 3, Ploss, Weib II., 249 [у Білорусії], Гринченко, Э. М., I., 26).

4) Ведуть три рази через дорогу (Чубинс., 3).

5) Ведуть через дев'ять порогів, до яких іде передом а вертає задом. (Гринц., 76). Поріг має взагалі велике значінє і стоїть в зязи з уроками.

6) Переводять через тік, де молотять збіже (Ящурж., 76) або через гумно (Чуб., 3).

7) а) Кажуть поліжници переступити через штани мужа. (Малинка, 259, Сицинський, 67, Иванов, 25; у Секлерів через гачі (Tem., 53) так як у Сербів (Мялић., 192, Krauss, 539) пор. ще Ulanowska, 206.

7) б) В Чернігівській губернії бере муж жінку під лікті, потрясає нею, а відтак кладеть ся і жінка переступає 3 рази через нього. (Шарко, Изъ области суевѣрій Малоруссов, Этн. Обзор, VIII., 172). Подібний звичай знаний в Казанській і Рязанській губ. (Р'дько, 126), а мабуть і в цілій Росії (Демичъ, Врачъ 1889, с. 252). В Нижегородській г. мусить чоловік переступати через жінку (Р'дько, 126). Прошу ще порівнати Иванов, 25, Успенський, 72-

8) Ведуть через мішок, через коромисло і лопату (Чубинс., 3, 4, Милор., 17, Сумцов, О н. в., 75, Ulanowska, 184, Temesv., 50, Stern. 295, Ploss, Weib II. 250).

9) Поліжниця мусить переступити через червоний пояс (Чубинс., 4, Сумцов, О н. в., 75, Иванов, 25).

10) Дають їй пити воду, в якій обмито ікону (Милор., 17, Чуб. 3, Р'дько, 68).

11) На трудні роди помагає вода, яку треба пити з рота мужа (Милорад., 17, Миличевіч, 193, Чуб., 3, Krauss, 540, Temesv., 54, Lovretić, 415, Р'дько, 125, 126). Серби пють з черевика (Миличевіч, 192), подібно, як і Кавказці (Р'дько, 125).

12) Роди приспішує моч мужа (Гринц., 76), лік уживаний між иньшим у Жидів,

13) або сорочка, в якій перший раз жінка ночувала з мужем. (Гринц., 76).

14) Щоб викликати блюване, дають з'їсти вош, (Чубин., 4, Успенській, 72, Р'дько, 77—8, Сицинській, акуш. помощь въ Минской губ., 77, *ibid*, 78), або запихають їй в рот її власне волос. (Чубин., 4, Гринцевич, 76, Балов, 92, Гринченко, Э. М., I, 26).

15) Велику ролю грає піч, про що ми вже висше згадували. На Україні стукає баба в піч для улєкшеня родів (Грин., 74), у семигородських Румунів ставить муж дві засьвічені сьвічки перед отвором печі (Temesv., 60); у Угрів заборонено тоді палити (*ib.* 22) і опирати ся о піч, бо будуть трудні роди, а у Секлярів вбивають цьвах у піч, коли зближають ся роди (*ib.* 43). У Німеччинї відбувають ся роди коло печі (Сумцов, О н. в. 75).

16) При родах треба заховувати мовчанє (Patschovsky, 55, Drechsler, 182) або противно галасувати, стріляти і взагалї лякати поліжницю. (Гринц., 76, Ястребов, 142, Сумцов, О н. в., 75, Krauss, 529, Миличевіч, 192, Krebel, 110, Р'дько, 66 і д.).

17) Коли жінка задивить ся на коня а не хоче 11 місяців носити, то мусят підчас родів дати йому вівса з подолка. (Гринцев., 76, Малинка, 256, Wuttke, 355, Ploss, I. Kind, 31, Krauss, Sitten, 540, Миличевіч, 192, Шухевич, 2, Drechsler, 179).

18) Щоб лекше родити, накладають декуди шапку чоловіка, що також роблять і пізнійше, щоб охоронити ся перед злими духами (Ploss, Kind I., 254, Чубинській, 3).

Велику, може і найбільшу силу мають релігійні практики, до яких прибігають, коли ніщо не помагає, Передовсім кажуть породіли молити ся, або дають їй пити воду, в якій обмпо ікону. Завішують ручник, в котрім носили паску (Чубинс., 3) або що висить над образами (Гринц. 76) і кажуть їй його держатись. (пор. Fossel, 53). Далі кладуть їй ключі і пояс, яким оперізувть ся сьвященник підчас богослуженя (Чубин., 4, Kolb, 146, Гринц., 76, Kolberg, Pok. 211).

Поліжницї носять на Поділю українськім т. зв. „небесні листи“ писані галицьким діалектом; тут написано між иньшим: „Аще какая беременная жена сей листь будетъ при себѣ носити, или часто слухати его, то безболезненно породить дитя“. (Ящуржинскій, 75).

Церков так західна, як і східна не лишала жінок без помочи і установила для них окремі молитви. На заході, особливо в Німеччині уживають проти трудних родів друкованих молитов, про які згадує уривком фльоріяньський кодекс з XIV столітя (Grimm D. M. III. 417, Fossel, 52). Найбільше розширені слідуєчі чотири молитви: „Geistliche Schildwacht“, „Romanusbüchlein“, „Sieben heil. Himmelsriegeln“ і „Wahre Länge Christi“, з котрих перша годить ся в данім місци з нашим небесним листом: „Wer dieses Gebet bei sich trägt... Und jede schwangere Frau wird leichtlich gebären und das Kind vor Gott und den Menschen angenehm sein“ (Fossel, 52).

У нас у східній церкві уживала ся до того „Молитва егда начнетъ жена дѣти родити не борзо“, уміщена в трєбнику і звана у всѣляких відмінах. До нас дійшла вона з Греції за посередництвом пол. Славян (Алмазовъ, Врачевальныя молитвы, Лѣтопись истор. фил. Общ. при Имп. Новор. Ун. VIII. Визант. Слав. отд. V. 1900. с. 441—444., Jagić, Sredovječni liecovi v rаčanjа, Starine X., Алмазовъ, с. 490—492). Вкладали її або в праве вухо або обвязували довкола голови або клали на хребті або на животі або всували в пазуху. (Пор. ще Чолаковъ, 1).

До трудних родів є, розумієть ся, і окремі свѣяти: їх вчисляє Andree в своїй студії, Ploss, Weib II. 240—249 і Temesvary, с. 21 і д. Переважно звертають ся з просьбами до Марії;¹⁾ Москалі звертають ся до свѣ. Катерини (Баловъ, Изъ народн. вѣров. в Пошехонс. у. Жив. Ст. 1893. III., 428). В деяких сторонах беруть від попа шапку і кладуть її під' голову. Сей звичай покриваєть ся в части з другим, що шапка мужа улєкшує роди, коли її носити на голові. Розумієть ся, що другий звичай не стоїть з першим у генетичнім звязку і є тільки пережитком кувади (Чубин., 3, Liebrecht, Z. V., 360).

Останнім средством є отворити царські ворота, в що вірують численні християнські народи (Чуб, 4, Гринц., 73, Малинка, 260, Ящурж., 76, Янович, 71, Liebrecht, 322, Миликєвић,

¹⁾ Про чуда Купятницької ікони Матери Божої при трудних родах говорить Галтовскій в „Небо новое“ (с. 27), Сумцов, К. П. N 77.

Балов, 92, Гринченко, Эт. М., I., 26, Иванов, 24): уживають його і Турки (Stern, II., 297).

Крім релігійних практик зважає ся і помочи анахарів, які знають проти трудних родів багато заговорів (Гринц., 76—77).

Вкінці кладуть в голови сьвячені трави і цвітні (Ящурж., 76). При недогіднім положеню дитини є також певні звичаї. Так в Херсонській губернії ставлять макітру на живіт (Ястребов, 142) або трясуть поліжницею (Гринц., 78), або натискають живіт. Звичайно витягають дитину силою (Гринц., 78, Милор., 18—19).

VIII. Відрізуване пупа: Вкінці прийшла дитина на світ. Першим ділом буває замовлене дитини від уроку (Милор., 17, Чуб., 4); відтак береть ся баба до відрізааня пупа і усуненя містища.

Пуповину відрізають звичайно на три пальці від живота, (Милор., 19, Гринц., 79, Малинка, 262) хрестячи одним кінцем поліжницею. (Гр., 79). Декуди вистерігають ся підрізувати ближе тіла, щоб хлопець не мав занадто малого прутня, а дівчина щоб не була занадто пристрасна (Гр., 79), або щоб не були хорі. (Милорадович, 19).

Відрізають звичайно на якімсь предметі, що може мати яку небудь звязь з будучим занятєм дитини, передовсім у хлопця на сокирі, а у дівчини на гребіні (Мил., 19, Гринц., 79, Чубинс., 5, Малинка, 262, Ящурж., 76, (голка), Иванов, 27).

Поволи зачинає також входити в звичай відрізувати пуповину на книжці, щоб хлопець був письменний (Ящурж., 76, Ястребов, 142).

До перевязаня беруть прядиво, але уважають, щоб перевязати матіркою, а не плоскіню, бо в противнім разі стала би дитина неплідною (Ящурж., 76, Гринц., 79, Милор., 19).

В Самбірськім відносить ся се тільки до дівчат. (Лепкій, с. 269, Гринц., 79). Подібний погляд стрічаємо і у Румунів (Dan, 217).

Пуп має в поглядах народу, а ліпше кажучи в поглядах народів, дуже велике значіне. Йому приписують усі майже народи нашої землі силу хоронити перед небезпекою, спроваджувати щастє і розбуджувати в людині духові сили (Ploss, Kind 15—18, Schmidt, 520); з нього старають ся також відгадати, якого пола буде дальше потомство.

Відрізаням кінцем пуповини помазують дитину в тім місці, де се робить сьвященик при хресті, і приговорюють, щоб не боялась уроків і щоб її обходила всяка слабість і нечистота (Малинка, 262, Гринц., 79).

Відтак дотикаєть ся баба пупом тімени дитини, „щоб не було тіменого зуба“ (Я щ., 262).

Пуповину заховують старанно в прискринок і дають відтак дитині, як доросте, розв'язати: коли розв'яже, буде мудре (Милор. 19, Гринц., 79—80, Франко, Н. в., 181, Lovretić, 416).

З тим поглядом стрічаємо ся на цілій території України, у Українців і у Поляків і у Жидів. У Лемків дивлять ся ще на те, о котрій годині відпала підв'язана пуповина і ховають її 7 літ між полотном: коли дитина розв'яже її в 7 році, то тим самим розв'яже собі і сьвіт (Лепкій, 269). Тої самої віри з малими змінами придержують ся мабуть чи не всі народи. У Франків передержують пуповину до 6 року і дають її відтак дитині в ячниці, щоб її розум отворив ся. В Гесії зашивають її в одіж, подібно, як в Афріці у Сомалів; в східних Прусах дають її дитині, коли йде перший раз до школи. Розв'язуване вузлів на пуповині приносять в Німеччині а іменно в Прусах, Франконії, Баварії, і д. зручність у фахових роботах (Ploss, Kind I, с. 15—18). На Шлеску дістає дитина подібно як у нас від того память (Nehring, 7), у Румунів (Dan, 218) учить ся добре, коли то хлопець і тче та шиве зручно, коли то дівчина. Так само вірують в західній Чехії (John, Sitte, 104) і у Жидів (Segel, Mater., 322). В Альтавзее доховують її аж до смерти (Andrian, 109).

(Пор. ще Wuttke, 351, Тоерпен, 80, Fossel, 63, Świętek, 601).

Місце дитини закопують у нас під ліжком або взагалі на тім місці, де дитина уродила ся, обмивши його і загорнувши в сорочку; декуди викопують ямку під лавою або на таким місці, щоб ніхто не переступив (Шух., 3, Милор., 21, Малінка, 263, Иванов, 27). „Бруд“ поливають водою і обсыпують зерном, щоб дитина була богата, а породіля „іще дітви водила“. При тім звичайно уважають, щоб добре закопати: відкопують, аж на случай смерти дитини і викидають до городу, щоби діти так росли, як трава на городі (Мал., 263). В Харківській г. роблять так само (Мил., 21), в подільській докидають іще кусень хліба і який гріш (Чубин., 5). В Київщині закопують місце під плотом, замовлюючи його (Ploss, Weib II., 225). У пньших народів не обходять ся однаково з містищем. Москалі закопують його в землю (Сумцов, О н. в., 80, Успенській, 73). Естонці ховають у стаїни (Ploss, Weib II., 225), в Дальмації закопують під рожею (Новогка, 247), Нормеранці взагалі під деревом. Між деревом і містищем заходить певна зв'язь: на Угорщині, коли хотять мати хлопця, закопують

місце під грушкою, коли дівчину — під яблінкою (Temesvary, 64); так само роблять і Німці. (Wuttke, 355)

Угорські Русини закопують його аж у кілька днів по родах, бо думають, що кілька днів здержуть ся, через тільки літ не буде дітей (Tem., 64).

Деінде палять його, як приміром у Норвегії (Liebrecht, Z. V., 319) або на Угорщині (Tem., 64); в Туринії і в Сирії дають його сушити, як і на Ісландії (Bartels, 70).

В Індії кидають його на воду (Schmidt, 507).

(Прошу ще порівняти: Świątek. 602, Ulanowska, 207).

Містице може так само довго виходити, як і сама дитина. Протв того уживають всіляких способів, з котрих деякі знаємо вже з уживаня при трудних родах. Коли до двох годин не відійде поповодовий очисток, тоді дають породіли пвти оливу, шафран, цвіт півонії, настій вишневої кори, розтерті коралі (Милор., 21), мішавину з трьох зародків і з струганого срібла (Гринц., 80, Kopernicki, Przyczunek, 212) або обкурюють її (Podbereski, 74), або змушують блювати (Мил., 21), прикладають на пупець утерту цибулю (Podber., 74, Гринц., 80, Świątek, 601), вкладають 9 головок часнику до матиці, прикладають горюче ключе на хребет і на живіт, 3 × 9 бібків овечого або свинського лайна, ставлять драпачку під хребет поліжниці або принаджують місце рухами і зерном (Гринц., 80). Найчастійше одначе радять дуги в пляшку (Милор., 21, Ястребов, 142).

В XVIII. ст. давали пвти воду з розпущеним сорочачим мізком (Потебня, Мар. лъч., 29). Механічні средства іще страшнійші, як передші: жінку бють, трясуть, підкидають, а коли віщо не помагає, то витискають і вривають місце руками (Гринц., 81).

Приміри з життя інших народів у Ploss'a, Weib II., 183—229.

IX. Упоравши ся з пупом бере баба і купає дитину і породілю. Тут знов цілий ряд приписів, як варити воду і з чим. Так гріють воду для дівчат у високих горнятах, щоб були стрункі, але не допускають, щоб кипіла, бо дитина булаб сердита (Ящурж., 76): так само не купають у горячій воді. Звідси походить і наша поговірка, „в горячій воді купаний“.

Декуда в Росії і в угорських Русинів уживають зимної як лід купелі (Воллан, Сумцов, 84). До купелі кидають звичайно сїна, васильків, вівса і вливають сьвяченої води (Шух., 3, Kolb, Rok., 175, Чуб., 6), дають живокости, товстушки, рути, огірочника, омана і хробуста (Мил., 20), гвоздиків, троїцької трави (Іванов, 28), материнки (Лепкій, 269).

(Pop. Vyhldal, 140, Ploss, Kind, II., 11—25).

Щоб дівчина була красна, вливають трохи меду, (щоб пахла) (Kolberg, Pok. III, 175, Франко, н. в., 181).

У вільших народів додають також дечого, щоб дитина була гарна, щаслива і богата. На Шлеску (Vyhldal, 40), у Поляків (Lud II., 225) і у Жидів (Lil., 145) доливають в тій цілі молока. Словаки вкидають жито, щоб хлопець був добрим господарем, рябиву, щоб червоно виглядав. Волохи дають соли і зеліза, щоб дитина мала розум і силу (Bartoš, Naše děti, 75). Москалі вливають ріжнокж молока (А. Баловъ, 93).

Загально вкидають гріш, щоб дитина була богата (Ящурж., 77, Шух., 3, Kolessa, 117, Lud II., 225, Bartoš, 5, Сумцов, О н. в., 84, Милор., 20).

Х. Батько приймає дитину за свою. З того звичаю, розширеного до нині у менше культурних народів, доховало ся у нас лише те, що дитину загортають в сорочку батька і роблять їй з його одержі пеленки (Чубин., 9). У Болгар і у Москалів передають наперед дитину батькови (Сумцов, К. П. N. 80), у Білорусів і Литовців діють ся се аж по хрестинах. В Альтавзее обвивають дитину також в батькову сорочку і передають йому на руки (Andrian, 109), аби її підвіс. Сей звичай, знаний вже у старих Германців, розповсюджений до нині по Німеччині (Züricher-Reinhard, 131, зі Швайцарії). Німці в Чехії доховали його також, хоть в вільшій формі: там батько зараз по купели мусить поцілувати дитину (Grüner, 36), а відтак доперва передає її матери (John, Sitte, 104).

З тим у звязку стоїть звичай, занотований Потаніним в „Очерках сьвер.-запад. Монголіи“ (с. 27): у Бурят Іркутської губ. підіймають жінки дитину до гори і спускають її відтак на долину, так, щоби упала на мягко постелений стіл.

XI. Вороженє по дитині. I. День уродни. День уродни значить так само богато, як і день зачатя.

Передовсім треба зазначити, що найліпші і найщасливіші породи в ранці. В ночи уроджена дитина буває спокійна, заспана, в день уроджена сердята і з добрим апетитом (Милорад., 20). В одній пісні згадуєть ся, що дівчина приведена в ночи на сьвіт не має щастя (Сумцов, О н. в. 74, idem, К. П. N. 76); педібно думають і Німці в Семигороді (Ploss Kind I., 89)

Дитина уроджена на Наума буде мудра, на Благовіщенє дурновата, на більше сьвято нещаслива (Милор., 20), каліка або малумна (Иванов, 26).

Коли дитина прийде на світ у неділю, то буде пристрасна. У Чехів кажуть, що щаслива дитина, уроджена в неділю (Вагтош, с. 4). Зрештою про недільні діти кажуть звичайно, що вони видять духів (Ploss, I., 88, Тоеррен, 76). Найнещасливіші діти уроджені в п'ятницю; в понеділок родять ся віщуни, в четвер богачі (Іванов, 26).

Вірмени тішать ся, коли роди випадуть на Сошествіє св. Духа, бо дитина буде розумна (Бунятовъ, 253); уроджені на Вознесенє будуть щасливі, на Воскресенє віщунами. У Жидів найліпший день второк: дитина уроджена в п'ятницю буде побожна, уроджена в суботу стане розбійником. (144).

2. Судьба. На Гуцульщині кажуть: „ледви народить ся дитина, збірає ся 12 суддів, що сїдають на столовім вікні. Судці ті призначають для дитини одну зьвізду, що світить так довго, як довго дитина живе; як зьвізда упаде, умирає чоловік, якому вона при родинах була призначена“ (Шух., 2).

Віра в судьбу розвита особливо у Славян і персоніфікована в особах „рожениць“, „судільниць“, „віштиць“ і, т. д. Не хочу переповідати тут річий, які вимагали би хиба окремого трактованя: тому відсилаю до слїдуючих творів, в яких зібрана і дальша література: Веселовскій, Судьба-доля въ нар. представленіяхъ Славянъ. Размысканія ч. XIII. і XVII., А. А. Потєбня, О долъ. Древности Моск. Археол. Общ. 1865, Соколовъ, Новый матеріалъ для объясненія амулетовъ. Древности I. с. 170 і д., Ляцкій, Заговоры, Эгн. Обзор. XIX. с. 133., Krauss, Glück und Schicksal im Volksglauben der Südslaven. Mitth. d. antr. G. XVI. 102—162, Аевнасьевъ, Поэт. воззр. Славянъ на природу, III, 318 і д., Máchal, Nakres slovanského bajeslovi, Praha, 1891. с. 76—80 і д., Ивановъ, Нар. рассказы о долъ, Сборн. Харьк. И. Р. О. IV., 54 і д., И. И. Срезневскій, Роженицы у Славянъ и другихъ языческихъ народов, Архивъ Калачова, Т. II., кн. I, М. 1855, с. 97—122, Ploss, Das Weib, II., розд. XXXVII., Das Kind I., 37—47, Dan, 215 (в Зтюніч), П. Ястребовъ, 475, Бр. Нушиќ, Косово, 122—3, Е. Барсовъ, Сѣверныя сказанія о лембояхъ и удѣльницахъ, Труды Эгн. О. И. Общ. Л. Е. А. и Э., III., 1, Бунятовъ, 253, 255.

3. Чепецъ — се оболонка, що лишаеть ся на голові дитини з ячного мішура. Після дуже загальної віри приносить він щастє тому, хто його посїдає (Милор. 20). В наших записах заперечуєть ся істнованє сього віруваня, одначе воно і у нас стрічаєть ся (Чуб., 6, Ж. Ст. 178, Франко, Н. в. 181, Ящуржинскій, 76, Иванов, 26). В старину не дуже далеку купували в Росії чепецъ

перед важним ділом (Авдѣевъ, Зап. о рус. бытѣ, 138, Сум, 28), подібно, як адвокати в Англії ще в XVIII. століттю. В Харківщині вшивають чепець в одіж дитини і думають, що буде архієреєм (Сумцов, К. П. N. 78, Мил, 20). У Чехів приносить він надзвичайну силу (Bartoš, 4).

Чепець має велику силу, приносить славу, гасить огонь, увільнює від війська, взагалі дає саме щастє. (Про се гл. Ploss, Kind I., 12—15. Temesvary, 64, Liebrecht, 324, Сумцов, Куль. Пер. N. 78, idem, О н. в., 79, Wuttke, 351, Bartels, 70—71, A. John, Sitte, 103. Stern, II, 330, Сумцов. Личные обереги отъ сглаза, 13—14, Kolberg, Mazowsze, III, 94, Swiętek, 604, Успенскій, 77, Lilientalowa, 145, Баловъ. 94, Lovretić, 419, Meyer, 103).

4) З дитини ворожать про її будучність. Вже в часі вагітності проповідують деякі признаки судьбу плоду.

1. Так приміром гадають, що коли жінці виходить з грудній корм, то дитина умре (Милор., 16).

2. Коли жінка хоче соленої рибн, дитина не житиме; коли захоче свіжої, то остане при житю (Мил. 16).

3. Коли дитина аразу зачинає кричати, то се добрий знак; (Иванов, 26, Гринц, 86, Балов, 96, Малюнка, 383) крикливо дитина з острым поглядом буде зла і любитиме обмовляти. (Милор., 20). У Німців противно. (Fosset, 62).

4. Тиха дитина, що „нявчить“, не довго поживе (Мал., 283).

5. Не довго житиме дитина, що зараз по уродженю поводить очима. (Мал., 283).

6. Брак розріза коло переніся віщує смерть. (Мал., 283)

7. Так само і коли вродить ся лицем в низ (Чубин., 8, Гринцевич, 86, Иванов, 26).

8. Коли дитина стискає кулаки, то буде скупа; противно, коли їх розгвирає, буде щедра. (Мал., 283).

9. Діти, уроджені з обмотаною пуповиною, будуть неморальні (Милор., 20).

10. Коли очи дитини замкнені, буде спляча, (Чуб, 5) або буде довго жити (Сумцов, О н. в. с. 83). Коли отворені, але їй буде на світі (Грин., 86).

11. „Сорочка“, як висить з боку, то хлопець піде до війська (Чубин., 5).

12. Дитина уроджена в часі місячки буде „просвіщена“, то значить, що усі будуть про неї знати (Чуб, 5).

13. Коли в кутках очей багато мяса, то буде довго жити (у нас і Сумцов, О н. в. 83; пор. також N. 6).

14. Помре дитина з довгим волоссям (Іванов, 26).

Щоб знати, чи дитина житиме, дають волосся з воском по кушелі і дивлять ся, чи потоне, чи ні; коли затоне, то дитина умре. (Балов, 96, Благовѣщенскій, 252, Лебедин, 183—6).

Дитина уроджена з зубами буде знахором і матиме врічливі очі. (Іванов, 26).

У інших народів говорять те саме: у Славян кажуть, що з зубами родить ся ушвр.

ХІІ. Звідки бере ся дитина. Тут згадаю про погляд, що дитини приносить бузько з озер, рік, ставів, взагалі з води. Численні паралелі до того зібрані у Пльоса, *Das Kind I.*, с. 2—12, що приписував тому мітологічне значінє, бо бузько, в символі блискавки. Krauss, в рец. на Böhm, *Deut. Kinderlied, Urquell 1898* с. 319, видить в тім лише метафору, подібно як лише дотепною метафорою є слова пісні: (С Köhler-Meier, *Volklieder von d. Mosel u. Saar*, с. 201) „Störche fischen nur in der Nacht“. По народнім віруванням приносить бузько дитину з багон і з води; крім того може її принести заяць або ворона. В Галичині приносить діти бузько. Міщухи купують їх у Кракові. Хлопам приносить звичайно ангел; часом купує хлоп у якомсь славнім місті, прим. в Улашківцях. (В. Щурат, *Urquell, V. 1894*, с. 80—81, *Woher kommen die Kinder*).

Хочу подати кілька доповнень до Пльоса:

З кирниці приносить бузько дитину: *Rochholz, Allemannisches Kinderlied u. Kinderspiel, 1857* с. 85—9, *Bartoš, Naše děti*, с. 4, *John 102, Am Urqu. IV.*, 224.

З води: *J. Vyhlídal, Ze života slezských děti, Č. Lid. VI. 1897* с. 38, *J. Wurth, Beiträge am N. Öst. Z. f. d. Myth. IV. 1859* с. 140—1, *Bartoš. 4*.

Повінь приносить: *Mat. Václavek, Moravsk. Val. с. 122, A. Vrbka, Sitten u. Gebräuche im Süd. West. Mähren, Z. f. ö. Vk. II. с. 160, John, 102*.

З ріки: *Bartoš, N. d. с. 4, Vrbka, 160, Urquell, IV. 225, Ilwof, 10*.

Зі ставу: *Laube, Volkst. Überlieferungen, срр. 28, John, 102, Am Urqu. I. 225*.

Приносить їх повитуха з ріки або з ліса: *Laube с. 28, Meier, Volkstüml. a. d. Frei u. K. A. Sch. a. f. VV., IV. с. 17, Václavek, 122*.

Знаходить сама мати: *Laube, 28*.

Дитину приносять також з пустої липи, бука, дуба (Am Urqu. IV. 224), або з каменя, Laube, 28, Sprecher, Volks. A. d. Thaminathal, Schw. Arch. 1903 с. 143.

Приносить також ворона, Bartoš, 4, John, 102, або водник, John, 102.

Із етнографічних записок пороблених на Україні видно, що у нас про бузька не знають; замість того кажуть, що дитину знайшла баба в буряні, в очереті або в піску, або сама мати, бродячи по річці; знаходять її також під капустиним листом, на дубі або на вербі (Ящурж., 75); говорять також „тебе баба з ріки принесла“ або „під плотом у кропиві знайшла“ (Франко, Н. в., 184). В Купянськiм повіті приносить баба з садочку або зайчик; ловлять також дітяй коло криниці (Иванов, 39).

Віра в бузька не стрічається у всіх європейських народів, що тим природнійше, бо бузьки не всюди виводять ся. Так прямиром на Ісландії не знає ніхто про ролю бузька; там гарнісінько оповідають дітям чисту правду, прикрашену релігійним поглядом, що дитину сотворив Бог, а мати породила (Bartels, 59). Віра в бузька витворила ся між Німцями і звідси лише перейшла до західних Славян; так у Сирії перенято її без огляду на те, що бузьків у краю цілком нема (Ilwof, 10). За се загально розпросторений в Європі погляд, що дитина з води і що її приносить повітуха; посередництво ворони локалізується в Чехії без різниці народности.

XIII. Родичі не однаково дивлять ся на те, чи уродить ся хлопець чи дівчина; більша радість панує з нагоди уродин мужеського потомка. Взагалі дає ся хлопцеві першенство перед дівчиною; се стрічаємо не тільки у нас, але і у інших славянських народів. У південних Славян уважається уроджене дівчини за велике нещастє, а жінка, що не родить хлопців, не має великого поважання у мужа і стоїть майже на рівні з неплідними. Пир буває декуди також тільки по уродженю хлопця (Kolberg, Maz., III., 92, Нущић, 122).

Відзначуване хлопців знане у численних народів. (Сумцов, К. П., N. 79, idem, О н. в., 70—71, Ploss, Kind I., 67—70, Meyer, D. V., 106).

У нас доховали ся сліди того: так уважають жінку доти мслодницею, доки родить хлопців; по першій дівчині називають її вже бабою. Подібно думають і Поляки, де дівчата не тратьють невинности, коли породять хлопця (Federowski, II. 293).

XIV. Уроки. Жінці в часі родів і до виводу і дитині грозять ненастанно всілякі небезпеки: лихі очі людей і невидима сила алик духів.

Віра в лихі очі (*böser Blick*) розширена мабуть чи не по цілій землі як у культурних, так і у диких народів і стоїть у звязку з поглядом на неавичайну силу очей, того зеркала душі. З тим змішують декуди віру в надавичайну а шкідливу силу слова, в уроки. У Славян і лихі очі і уроки доховали що повне право горожанства подібно, як і у диких неєвропейських народів. У Німеччині і в західній Європі починають вони чим раз більше трафляти на скептицизм і забувають ся.

Не маю тут на цілі розводити ся довше над обома поглядами, бо се запровадило би мене за далеко. Обмежую ся тут лише на сконстатованю універсальности сього погляду, що безумовно виринув усюди незалежно і відсплаю по деталі до праць про ту тему, вичисляючи найважніше або те, що мені попало від руки.

Великий матеріал зібраний у Plossa, *Kind I.*, 129 - 243, у *Temesvary* 68—83, у Р'вд'ька, 59 - 83 і *Вегухова* 32 і д.

Прошу порівняти іще: *John, Über den Aberglauben des bösen Blickes bei den Alten.* (Berichte über d. Verh. O. kön. Sächs Ges. Phil. hist. Kl. Leipzig 1855), *Krauss, Volksglaube*, 39 - 48, 156. *Pitré, Rimedje formole contra la jettatura.* (Archivio p. l. st. p. I, 1882, 132 і д.; IV. 1885, 451 і д.), *Сумцовъ, О. н. в.*, 77, *idem, К. Пер. N 102—105, idem, Личные обереги отъ сглаза.* Харьковъ 1896, *J. Tuchmann, La fascination, Mélusine*, VIII і д., *Jan Valchař, Prostonárodní lékařství na Dolnokralovicku* (Nar. Sborn. VIII с. 133—4), *Robinson, An ajen hore oder Güt Aeug* (Am Urquell V. 1894 b. 19—20); *Glück, Skizzen* 399—408 і 414—428, *Чубинский, Труды I.*, 141—136, *Tetzner*, 163, *Świętek*, 626—8, *Ulanowska*, 277, 274--5, *Франко, Н. в.р.*, с. 217—218 і пар. стр. 261: *Житє й. Слово IV*, 361, *Зоря* 1887 с 95, *Kolb, Pozn.*, VII, 115, 125; *Гринченко, Из ус. ш.* 60—61, *Тоерпен*, 37 і д., *Lilientalowa*, 151—3, *Ciszewski*, 36, 57, *Kopernicki*, 197, *Иванов, Знахарство, шептанье и заговоры*, К. Стар. XIII. 1895, 734 і д.; *Гринцевич*, 202—215, 444 - 5, *Drechsler*, 208 і д., *Fossel* 64—66 і и.

Коли тільки жінка має злягати, кладуть в ліжку часник, ко су, сокиру, віж з кістяною ручкою або зашивають в пазуху сорочки часник і голку (*Гринц.* 72). Звичайно робить ся усе доперва, коли дитина приходить на світ: за для неї закривають поліжницю простиралом.

Українці уживають слідуєчих средств, щоб забезпечити ся перед лихими очима: ті самі средства помагають в часті і проти злих духів:

1) Під ліжку кладуть якийсь зелізний знаряд, сокиру, топір, ніж, ножички або навіть кусень зничайного зеліза (Ящурж. 78, Малинка, 263, Kolberg, Chelmskie, 175, Шухевич, 3, Чубинській, 6, Гринц., 72, 82, Kolessa, 117).

Той спосіб знають у численних європейських народів, приміром у Німців, у Славян: зелізо має взагалі велику відпорну силу проти уроків і злого духа; його носять завсїгда зі собою аж до виводу (Kolb, VII, 45, XX, 131, Dan, Volksglauben, II, 82, Grüner, 38, Wuttke, 356, Segel, 53—59, і, т. д.).

Значіне зеліза обговорене в розвідці Кайндля, Eisen und Schneidewerkzeuge im Zauberglauben (Beilage zur allg. Zeit., München 1903, N. 202).

Без ріжниці остає тут, де лежить зелізо. У нас звичайно кладуть його під ліжку, деінде ставлять в колыску або під колыску.

Загально стрічаємо ся зі звичаєм ставити сокиру на поріг і то або зараз при родах, або, як се робить ся у нас, коли йти на хрестини (Kolessa, 118, Милорад., 23, Bartoš, 5, Ящуржинській, 78).

Велику силу має особливо ніж. Його ставлять на поріг або вбивають в одвірок (а), в варцаби (b), в землю (c), кладуть під ліжку (d) або до колыски (e). (Сумцовъ, О н. в. 71, Schmidt, 505 (d), Kosiński, 62 (e), Kopernicki, 209, Малинка (d), Миликевич, 195 (a), [і в ворота, 194], Рѣдько, 70, Гринцевич (a) 204, Иванов, 36 (під подушку), Temesvary 70 (a, b), Temesvary, 67 (d, c), Segel, 58—59, (подушка), Stöber, 113.).

2) Другим важним средством є вуглє (Ящурж, 78, Шухевич, 2, Колесса, Вір. 98, Франко, Н. в. 217—8, Гринцевич, 207, Чубинській, I, 135, Fossel, 65). Його уживають, також, коли треба скинути слабість (Сумцов, Обер. 8, Świątek, 627—8, Колесса, Вір. 95, Valjavec, Narodne pripovjedke, 1858, 247, Ploss, 139 і д., Kopernicki, 210, Иванов, Знахарство, 734, Гринцевич, 206 і д. Fossel, 65, Чубинській I, 135, Glück, 403, Dan, 286, Vrbka, 319, Segel, 58—9).

3) Дуже помагає печина, себ то глина з печі (Шух., 2). Гуцули завивають у мішочок часник, печину, вуголь і глину із слідів пса і завязують се на праву руку дитині, при чім вкидаючи кожду з тих річий у „шкалитку“ приговорюють відповідні заговори („аби ти була така люта, як чеснок“).

4) Не менше помічний часник, який у нас носять звичайно на шиї або в кишеню, або зашитий в одіжж. Деінде кладуть його в колицку, а на Угорщині натирають ним двері і поріг (Сумцов, Лич. обер. 16). Його знають нині загально в Європі, приміром в Німеччині, Уграх, Італії, Греції, Болгарії, Португалії (Р'вд'ько, 65, Drechsler, 208, Temesvary, 70, Segel, 58—59).

Знава також помівка „часник дитині під язиком“ (Дерлиця, 122).

5) Побіч часнику знають наші люди уживати помочи всіляких рослин, приміром васильків; крім того беруть у здоровім стані полину, чортополоху, чорнобилю (Сумцов, Л. об. 15—16, Ploss, Kind. 137, 8 [Римляни, Новогреки, Серби], Потебня, Млр. льчебника XVШ в., [корень дягловий і чорнобель], Р'вд'ько, 60, Гринцевич, 204, Gustawicz, VI, 227.).

6) Загально знають в Європі уживанє мітли або вінка, які ставять ся звичайно на поріг (наші записи, Сумцов, Л. об. 16, Temesvary. (68, 69, 70) Аеанас'євъ, Ш, 498 [Лужпчани], Ratschovsky, 55, Wuttke, 358—260).

7) Від уроків і від злого духа помагають також бинди, хустки, і взагалі подібні річи червоної краски. Виставлюване червоної фляшки у Гуцулів можна також сюди віднести (Франко, Н. в., 218, Liebrecht, Z. V., 305, Dan, 285, Vrbka, 318, Temesvary, 69, Wuttke, 358—360, Krauss, S. 128, Тоерпен, 779, Liliental, 151, Drechsler, 208, Segel, 59).

8) а) Від пристріту лічать у нас на Україні, облизуючи дитину і плюючи на неї. (Ящурж., 77, Сумцов, Л. об. 4, Гринченко, Из у. н., 60—61, Иванов, Знахарство, 734). На Україні роблять се звичайно так: Мати або баба проводить язиком здовж і попереk по лиці дитини і витирає його пазухою своєї сорочки, при чім спльовує і говорить „Отче наш“. Цілком схожий звичай подибуємо у Сербів, Поляків, Болгар. Сплывуване знане було вже в старинних часах і Пліній подає се як лік на уреченє дитини (Сумцов, Лич. об. 3—5, Kolberg, Mazowsze, Ш. 93, Świętek, 627—8, Ploss, 140, Liliental, 153, Ciszewski, 57, Гринцевич, 207, Гринченко, Эг. М., I, 27, Glück, 403, Fossel, 65, Laube, 55, John, 107—8).

8) б) Так само помагає, коли сплюнути, особливо в лице уреченому (Колесса, 98, Krauss, 12, Ploss, Kind. I, 140, Drechsler, 208, Wuttke, 171—2).

Декуди плюють по купели в воду (Гринцевич, 204).

9) Проти уроків знають у нас ряд заговорів і молитов. У старих требниках стрічаємо спеціальні молитви „отъ зависти и отъ очесъ прозора“ (Алмазовъ, Врачев. мол. 237—90); Чубин, Тр. I, 132—136, IV, 6, С. Брайловскій, Способъ лѣченія отъ ослѣза, Жив. Стар. IV, 224, Угрорус. заговори и заклинанія начала XVII. в., Жив. Стар. 1890 IV., 125—126 N. 45, Н. Сумцовъ, Заговори библиогр. указатель (Сборникъ Харьк. И. Р. О. IV., стр. 258—73) і С. А. Чернявская, Дополненіе *ibid.* V. 1893, О. Зелинскій, О заговорахъ, Сбор. И. Фил. Общ. 1897, А. Ветуховъ, Заговори, заклинанія обереги... Фил. Вѣстник, 1901—1905, (особливо 1903 с. 232—284. З. отъ ослѣза); Милорадович, Народ. медицина въ Лубенскомъ у. Полт. г., Киев. Стар. 1900 III. 381 і д., В. Ястребов, Матер, с. 113., П. Ефименко, Сборникъ малор. заклинаній. М. 1877 с. 26 і д., Е. Rulikowski, Zapiski etnograficzne z Ukrainy, Zbiór wiad. III., 112 і д. П. Ивановъ, Знахарство, **шегалие** и заговори **въ Старобѣльскомъ и Купянскомъ у.** Харьк. г., Киев. Стар. 1885, XII; Лоначевскій, Сборн. пѣс. Буковинс. нар. 1875 с. 106 і д., Коваленко, Къ народн. медицинѣ малор., Этн. Обзор. 1891 XI. с. 177 і д., Милорадович, Иванов, Знахарство, 734—7 Гринцевич, 205—207—215, Lilient., 153).

10) Від уроків помагає також сьвячена вода, якою або кроплюють або яку дають пити з сажою. (Ястребов, 112, Vrbka, 319, Temesvagu, 69).

11) Як не помагає вуглѣ, тоді ллють воду на серп, на косу, полощуть в тій воді усе ложки і колотівки тай дають пити з кужівки (Колесса, Вір., 98). Деінде обмивають чоловіка, клямку від дверей і вікна верхньою стороною руки на відлів і дають уреченому напити ся (Франко, Н. в. 218). Пор. Truhelka, Heilkunde, 382.

12) Проти уроків уживають також досить часто соли, натираючи нею дитину або полишаючи її побіч неї. У нас кладуть її на столі (Сумцов, О. н. в., Ploss, Kind I, 280—283, 193 і д. Ръдъко, 93, де численні паралелі, Köhler, 113, Temes., 70).

13) Численні народи вірять, що на уроки треба обернути одіж на другий бік, причім передовсім бере ся під увагу сорочку і панчохи (Корегніскі, R. 197, Шухевич, 6, Гринцевич, 204, Чубинскій, I, 108, Fossel, 58, Тоерпен, 41, Liliental, 151).

14) Коли обтерти ся сорочкою, то уроки не **причовлять** ся. (Корегніскі, 209). При тім треба **приговорити**: „в чім я тебе породила, в тім я тебе обходила“. (210, Иванов, Знахарство 734, Гринцевич, 210, Segel, 59).

У Сербів обтирають дитину другою стороною сорочки, щоб заснула (Krauss, 548).

15) Від уроків охороняє особливо деготь або взагалі мазь, яку кладуть в начиню під ліжком. На Буковині робить ся се, щоб забезпечити ся перед наслідками, які приносять відвідина нечистої жінки (з місячкою). (J. Jaworski, Aus dem Bukowiner Alltagsleben, Urquell, 1898, 97). В Македонії кадить мати дитину протягом 40 днів дегтем і сіркою (459): щоб відстрашити „вештиць“ від коліски, роблять на ній знак хреста дегтем (Ястребов, Обычаи и п. тур. Сербов, 460). Подібно як на Буковині роблять і Жиди (Segel, Wierzenia, 57). На Україні роблять на воротах хрест дегтем, щоб мерлець не вертав, особливо упир. Дегтем затикають також уста уириям, щоб не ссали людей (Ефименко, Упирь, Київская Старина, 1883, VI, 377). Силу дегтю знають і Сърби (Krauss, Powrót umarłych na świat, Wisła, IV, 674).

Декуди кладуть лише перевернене начинє до гори дном (Иванов, 28).

16) Щоб зняти уроки, дають пити воду, в якій обмивало ся небіщика (Гринцевич, 205, Fossel, 91).

17) Помічним средством є також обмиванє мочію (Гринцевич, Grüner, 36, Pierzchala, 335, Segel, 59).

18) Уреченого підкурюють ся. (Гринцевич, 205).

19) Спеціальне значінє має мандрагора або вовчі ягоди (Gustawicz, VI, 229).

20) В Куплянськiм повіті кладуть перед порогом Йорданський кіл (Иванов, 24).

21) Помічним средством на уроки і на злих духів бувають загально всілякого рода амулети, які звичайно завішуєть ся на шиї дитині. Знають їх усілякі народи від найдавніших часів і уживають їх, щоб охоронитись перед хоробою (т. є. злим духом). Українські амулети, між котрима найбільше жадівських, описані в статі Н. Weissenberg'a „Südrussische Amulette“ (Zeit. f. Ethnol. 1897 XXIX). Дещо знаходимо також у Шухевича, 5.

Амулетами можуть бути або предмети або спеціальні листи з молитвами або знаками. Зрештою вимагає се окремого обробленя. З численної літератури про амулети вичисляю: М. И. Соколовъ, Апокрифическій матеріалъ для объясненія амулетовъ, называемыхъ змѣвниками (ЖМНП, 1889, т. 363. 340—368), idem, Новый матеріалъ для объясненія... (Древности... Т. I. Москва 1895, с. 134—202). Ploss, Kind, I. 125, 134 і д., Dr. C. Wessely, Neue griechische Zauberpapyri, Denksch. d. A. W. zu Wien, Hist. phil. Kl., Том

42, 1893, Гр. И. Толстой, О русских амулетахъ, называемыхъ амъевиками (Зап. И. Р. Арх. Общ. т. III); Giuseppe Bellucci, Amuleti Italiani antichi e contemporanei, Catalogo descrittivo, 1900. Pengia, G. Schlumberger, Amulettes Byzantins anciens, destines a combattre les maléfices et maladies (Revue des études grecques, T. V., 1-3, 1892, 72-85), Тоерпен, 41-43, 80, Ю. Яворскій, Громовыя стрѣлки. Рѣдько, 71, С. Meyer, D. Volkst. 104, Glück, Amulette, 415-428, Wuttke, 360, John, Sitte, 101, Lilientalowa, 146-7, Glück, 401-4, Grüner, 35, John, Oberlohma, 131).

22) Одначе, хоть як богато средств обережнети, можна дитину уречи; може се зроби́ти і не цілком лиха людина. Тому всюди заборонюють дивити ся на маленьку дитину і дряка́ть її за заслопою. Коли-ж хто і кне оком, то мусить сказати якесь застерегаюче слово, як приміром „нівроку“, „рости велике“, „das ich dich nit verschrei“, або „камінь у зуби, печина в груди“, „тобі на зависть, мені на користь“, „сінь тобі в вічі. пачина на зуби а камінь на груди“ (Ястребов, 113), або „яке то пухнявеньке, нівроку“, „як же сі справило“ (Колесса, Вір., 98), „на пса врока“ (Франко, Н. в. 131, Чубинскій, I, 128, Nowosielski, II, 154 і д., Гринцевич, 204, Kolberg, XX, 132, Krauss, Sitte, 43, Lilient., 151, Балов, 98, Drechsler, 208, Grüner, 36, John, Oberlohma, 160, Wuttke, 388-90, Pajek, 218).

В деяких сторонах радять дивити ся на повалу або на вігті (Гринцевич, 205).

XV. Відміна. Неменьше уроків боять ся у нас і злих духів та відьом, що користають з того, що дитина нехрещена і що ніхто на неї не вважає і крадуть її, полишаючи замісь неї свою погану відміну. Таку дитину зараз пізнати по її крику і ненаситности та по великій голові; позбути ся її можна, буючи її доти, доки чортиця не віддасть украденої дитини (Сумцов, О н. в. 80-81, idem, К. Пер. N. 81, Чубинскій, Тру., IV., 6, Колесса, 118, Nowosielski, II., 160-63, Шухевич, 3-4, Гринченко, Из уст народа, с. 13-14, N. 18 (лісунка без тїни), 98, N. 126 (чорт), ст. 160, N. 190 (відьма), Ястребов, 137-8, Чубинскій, I, 130, 194, Франко, Н. в., 210-211, Ленкій, 269 (русалки), Соколов, 170).

Віра в духів, що переслідують діти, розширена по цілім світі, хоть не у всіх народів. Знали її Жиди, Греки і Римляни; нині стрічаємо її у Коитів, Персів, Калмиків, Угрів, Індів, Литовців, Ірляндців, Шкотів і дуже часто у германських і славянських наро-

дів (Ploss, Kind I., 111—116, Schmidt, 504 і д., L. Kálmány, Kinderschrecker und Kinderräuber im magyar. Volksglauben, Ethn. Mitt. aus Ungarn, III, с. 171—3, 188—193, Winternitz, 7 і д., Benczur, 120—1). Віра в відмінюване дїтвй, що в лише одним варіантом того загального погляду, обмежує ся майже виключно на германські і славянські народи. Імена духів змінюють ся відповідно до племен і околиць: бувають се чорти, відьми, полудниці, карлики, білі панї і, т. д. (Ploss, Kind I., 117—129, Леонасьев, III, 305 і д., Germania, V., с. 74 і д. (сонце і місяць), Maurer, Isländ. Volkssagen der Gegenwart, 1860, N. IV, Kaindl, Eisen...). Віра в відміну мабуть німецького походження, принаймні ся її версія, де згадуєть ся лущинна з яєць, (як се доказав Polivka в статї „Slavische Sagen vom Wechselbalg“ Archiv. f. Religionswissenschaft, VI, 1903, 151—162).

В Німеччинї вірять загально в відміну (Ploss, 115—121) Vernalekeken Sagen und Bräuche, 249—252, Grimm Deutsche Sagen, 2 Auflage. I., с. 68, N. 88, id., Deutsche Mythologie, 2 Auflage с. 437, Kuhn und Schwarz, Nordische Sagen, Lp. 1848 с. 92, 172, 580, Müllenhof, Sagen aus Schleswig-Holstein, 407, Andrian, Alt. Ausser, 152—3, 142, Wuttke, 360, Höfler, D. Kr., 15, 26. Fossel, 56, Rochholz, с. 113—115, Peiter, Kindestaufen, 116, Köhler, Volksbreuch, 481—2, 436, Vrbka, 31, Drechsler, 187, Meyer, D. Volkst. 105 і д., John, Oberlohma, 160).

Так само знають про відміну і всі славянські народи. У Чехів поривають дїтвй полудниці, у Поляків стржиги (Lud, II., 225, Szymon Gonet, Strzygonie, Lud III., 154—5), або боїніки (Saloni, 249, Świątek, 502, Siarkowski, 53 і д.) або „przypoludnice“ (Siarkowski, 51), у Вендів передпольниці (Haupt-Schmaller, 267, 268, Veckenstedt, Wendische Sagen und Märchen, 1880, с. 56, 434, 446, Tetzner, 312, 325, і, т. д.). Прошу ще порівняти: Tetzner, 278, Тоерпен, 21—22, Košťal, Diví lide v názorech, pověrah a zvycích lidu českého, 1889.

Про відміну численні паралелї у Köhler, Kleinere Schriften, I., с. 219.

Щоби відігнати злих духів, уживають передовсім тих самих способів, що й проти уроків: соли, часнику, заліза, і, т. д.

1) Дальше кладуть під подушку або в колиску сьвяті образки, книжочки до молення і вьніші посв'ячувані річч; не меньше помагав і сьвячена вода (Чуб., 6, Siarkowski, 53, Тоерпен, 22, Meyer, D. V., 105, Fossel, 58, Wuttke, 356, Segel, 56—57, John, Sitte, 107, Liliental, 146).

2) Велику силу має посв'ячена свічка. У Гуцулів засв'ічує її баба зараз по уродженню дитини і присв'івує:

„Засв'ічу свічку,

Піду по запічку,

Ладану шукати,

Обкурити хату“. (Шухевич, 3).

На Поділю російським св'ітять свічку через 3 дві і ночі (Гринцевич, 83) або кладуть коло поліжницьї трійцю (Чубин., 5). У Білорусів Виленської губернії запалюють осв'ячену свічку і держать її перед лицем поліжницьї (Сумцов, О н. в., 75). У Москалів беруть до того вінчальні свічки (Балов, 92, Ploss, Weib, II., 251, Афанасьев, III., 334, Р'єдко, 81, 82, Покровській, [ibid], Потерялали свою законную силу бытующая старина въ сознаниі Русскаго народа. Изв. П. О. Люб. Естес Антр. и Эгн., XLVIII., I. с. 58). Св'ічене св'ітло і палене уважається усюди добрим способом проти злих духів. (Wuttke, 360, Bartels, 74, Lilient., 146, Иванов, 28, [огонь], Dan, 286, Bartels, 74) також і Римляни давали свічки при породі (Samter, Antike u. moderne Totengebräuche, Neues Archiv f. klas. Alt. 1905, I., с. 36).

В Болехові мусить цілий час горіти свічка, щоб відьма не вкрала дитини (Гринченко, Из уст. нар., 160 N. 190), в Ходовичах роблять се через цілу першу ніч. (Kolessa, 118). В Луаенським повіті засв'ічують перед хрестинами свічку, бо інакше може стати ся нещастє; в однім місці приміром переминив ся хлопець в дівчину (Милорадович, 22).

3) Не вільно класти дитини поза плечима, бо тоді нечиста сила легко може її вкрати (Гринцевич, 91—92, Чубинській, Ленкій, 269, Lilientalowa, 146).

4) Духів відганяє присутність людей, тому часто можна стрінути ся зі звичаєм сторожити коло поліжницьї.

У полудневих Славян сходять ся тоді жінки з дарунками і „чувају бабине“ цілу ніч через 7 двів: „тада не смије ни једно заспати“ (Вук Караџић, Живот и обичаи нар. ср. 1867, II., 91. Милићевић, 189 і д, Krauss, 519). У Москалів не вільно лишати самої поліжницьї і дитини, бо може домовий забрати новородка (Балов, 95). Про се згадується вже в споминах з подорожі (Р'єдко 65) з XVIII. ст.

У Жидів сидить перед хрестом 10 мушци коло поліжницьї і відчитує місяця зі св. п'єсма (Lilient., 146).

5) Щоб здурити „віщицю“, убирають макогін у пеленки і кладуть його коло матери (Ленкій, 269).

6) До ряду охоронних способів перед злими духами і уроками треба безперечно віднести загально-розповсюджений звичай ставити новонароджену дитину під лавку, під стіл, або на піч (Ploss, Kind, I., 62—3). Сумцов зв'язував його з обрядом усинювання дитини через батька, однак на його погляд не можна згодити ся. З численних примірів, в яких ясно згадується його примінене против духів, видно цілком ясно, що тут іде о заховане дитини, о її охорону перед злими силами і о забезпеченє їй доброї долі (Rochholz, 279 і паралелі, Wuttke, 358).

На Шлеску кладуть дитину на землю, щоб набрала ся сили (Drechsler, 183), у Чехів на стіл, щоб була послушна (Václavěk, 122, Bartoš, 3), щоб була під хлібом, мала добру пам'ять і тримала ся хати (Bartoš, 4), щоб була працююга і мудра (Ploss, Kind, I., 62). [Шор. ще Meyer, 103].

В Німеччині кладуть дитину на ліжко матери і качають нею, щоб не можна було її зачарувати (J. Köhler, 247).

XVI. Захованє поліжницї по уродженю дитини і деякі звичаї що до новородка.

По злогах кладеть ся породіля на припічок; щоби усунути породіві болі, кровотік або корчі, уживають повитухи знов усіляких способів. Обв'язують їй живіт рушником або ставлять горнець, натирають тіло милом та дають їй пити відвар з кропиви, лопуха і шандри, з цвіту фіялки, і їсти сирю моркву (Гринц., 83).

1) Заснути заборонено їй дуже строго, бо могла би більше не пробудити ся. (Гринцевич, 83, Fossel, 55).

2) Не вільно виливати купелі по заході сонця. (Малинка, 55, (Милорад., 29, 20, Гринцевич, 87, Гринченко, Из уст нар., 23—3, N. 29, Kolessa, 117, Иванов, 28, Segel, 59, Liebrecht, 318, Kolberg, XV., 132, Liliental, 149).

3) Загально стрічаємо ся з поглядом, що мати не може дитині давати ссати, доки дитина не охрещена: її заступає чужа жінка. (Чубин, IV., 8, Сумцов, О н. в. 83, Temesváry, 103—104, Ящуржинській, 79, А. Малинка, 268, Иванов, 27).

Подивуємо його також у численних європейських і азійських народів, приміром у Угрів, Болгар, Румунів, Вірмен, і т. д., (Ploss, Weib, II., 387 і д., Temesváry, 103 і д., Urba, 151).

4) У численних народів переховав ся звичай давати новонародженій дитині такі предмети, що означають символічно, яке заняття хотіли би родичі її дати. Чубинській згадує, (IV, 3), що повитуха витяє хлопця словами „садись на коня“, дівчину „берись за гребінь“.

В Росії клали колись дитині в колыску хліб, лук і стрілу а дівчині прядлиці (Авдѣев, 117). У Мехіканців і Китайців давали дитині в руки забавки всілякої форми відповідно по сподіваного заняття (Таулог, Сумцов, О н. в. 89). Ібн-Фодлан подає, що Русини клали новородкови меч, кажучи: „то тільки твоє, що добудеш мечем“.

6) Неживу дитину кладуть на піч, де вона лежить шість неділь у рукаві від кожуха (Милорадович, 19). Те саме робить ся і з недужою (Чубин., 5), подібно як і в Німеччині, де уживають сього переважно на лік против старечого вигляду лица (Grüner, 36, Аванасьев, II., 17, А. John, 108)

6) Не вільно з хати нічого позичати, а особливо по заході сонця, доки дитині не мине рік (Колесса, Вір., 84, Дерлиця, 122, Иванов, 28, Segel, Wierzenia, 56, Тоеррен, 80).

7) Пеленки роблять завжди зі старої одежі (Чубинській, 9). У Жидів на се, аби дитина ховала ся (Segel, 57, 58, Сумцов, О н. в., 88, Liliental., 145)

8) При дитині не вільно казати слова: заяць і жаба (Франко, Н. в., Дерлиця, Миликевич, 197, Лепкій, 269, Krauss, Sitte, 549)

9) Пеленок не виносять з хати, аби дикий не вкрав крови (Іванов, 28, Fossel, 67).

XVII Всілякі операції на тілі новонародженої дитини належать до найбільше росповсюджених на цілому континенті і ввійшли в уживанє безперечно самостійно. Дивувати ся майже приходить, коли бачимо, що ті самі звичаї, з якими стрічаємо ся у нас на Україні, повтаряють ся також у Вірмен, у Турків, на Целібес і у американських племен.

Українська територія була з давен давна місцем макроцефальної людности. Вже Гіпократ згадує про макроцефальну людність над Азовським морем (Ploss, Kind, I., 321), що потвердили і деякі розкопки; перед ним згадував уже про се Геродот. Нині розширена вона значно в Швейцарії і у Франції. (F. Delisle, Les deformations artificielles du crâne en France, Bulletins et mémoires de la Société d' Anthropologie de Paris, 1902, 111—167).

Вагалі удержувало ся в Росії до нині приплескуванє черепа і витяганє та натиранє поодиноких частин тіла. Кребель (с. 11) подає про се досить докладний образ, який варто навсєств. Дитиною потрясають, щоб витягнули ся члени тіла, зараз по уродженю; на третій день кладуть її до печи або несуть до парні, де натирають її галузками, обмивають милом, стискають голову з усіх сторін

натягають носик і „правлять“ ноги. В Херсонській губернії рівняють по купели кісточки, приближуючи локоть правої руки до коліна лівої ноги і локоть лівої руки до коліна правої ноги, тягнуть за носик і здавлюють руками головку з чотирьох боків, щоб була кругла. (Ястребов, 144). Голову справляють і в тульській губернії (Успенский, 73) та в пошехонськiм п. Ярославської г. (Балов, 93).

Ціле питаннє обговорене докладно у Пльоса, Kind I., 288—394. Пор. ще Temesvary, 129.

XVIII. Вироди. Дуже часто трапляється, що дитина приходить на світ відразу в стані патологічним або з певними фізичними недостатками. Усюди вважає ся се за діло чорта і злих демонів; велику роль грає тут також задивлене або заспокоєне неприродної забаванки поліжницї. Загально приймає ся, що всі скривлення, рани, родимі знамена і, т. и. суть наслідком того, що не заспокоїло ся бажання породілі. Се може навіть набавити дитину смерті. Думають також, що кождий вирід, се кара за якусь провинну (Ястребов, 142), або лихий прогностик на будуче. З таким поглядом стрічаємо ся також у Німців. (Ploss, Kind, II., 242, Stern, 353—4). Декуди знов удержав ся погляд, що се наслідок полових зносин в часі місячки (Чубинский, IV., 18): в се вірили в старинности (B. Ballantyne, Teratogenesis, Trs. Edinburgh. Obstet. Soc. V. XXI., 1894, с. 324—5, Stern, 354). Виродів не люблять: у диких народів відбирають їм зараз жите, а подібно роблять декуди і у т. зв. культурних народів. У Греції мала повитуха після Плятона обовязок осуджувати, чи плід можна назвати дитиною, чи ні.

Під виродами розуміють також і т. зв. Abortus habituales. Є се нарости мяса, що мають часто образ чоловіка або звіря, але не зраджують жадного жита. Се так звані моле, „Mondkälber“ (Ploss, Kind, II., 242, Höfler, 545—6).

В. Обряди і звичаї по уродженю дитини.

Коля лише дитина прийде жива на світ, то першим обовязком родичів і повитухи уважаєть ся всюди подбати про її забезпеченнє перед злими духами, бо ж годї завсїгди перестерігати стільки приписів, що в часі родів і перед хрестом. На чергу приходять тепер цілий ряд звичаїв, з яких найважнійші: омовитваннє і хрест дитини та очищеннє поліжницї.

1) Перебіг обрядів по уродженю дитини.

Попородові обряди требають не всюди однако. У бідних, або у таких, що не держать ся старини, кінчать ся вони першого дня по родах, коли лише час на се позволяє, щоб повідомити сьвященника і охрестити дитину. Одначе се буває рідко: звичайно тягнуть ся вони кілька днів а що найменше 3 дни. Давнійше, а декуди і нині протягають їх дуже довго, доки лише стає запасів (Милорадович, 27). На Покутю бувають вони нераз і цілий тиждень. (Kolb, Pok. 210).

Нормальний поділ обрядів такий:

Коли дитина уродила ся в ночі або рано, то зараз іде баба до сьвященника омовити новородка, а батько спрощує кумів і повідомляє родину. Тепер відбувають ся так звані родіни, на які сходять ся звичайно дуже обмежений круг гостей.

По родинах наступають зараз того самого дня хрестини, сподучені з більшим пиром, на який запрошують уже більше людей. На другий день відбувають ся вже похрестини (наші записи, в Коломийщині, Kolb, Pok. 213), а перед ними обряд очищення поліжницьі, названий зливками. Коли дитина уродила ся трохи пізнійше, серед дня, то родини опроваджують ся того самого дня, хрестини на другий день, а похрестини аж на третій. Сей перебіг найзвичайнійший, одначе він не загальний і майже кожда околиця виказує певні зміни.

В Лубенській повіті припадають зливки переважно на другий день по хрестинах дуже досвіта перед продиринами (очерединами або похрестинами); але й тут нема одностайности, бо приміром в Черевківській волости бувають вони таки того самого дня, що родини (Милорадович, 25). Взагалі час злиwkів не всюди приходить на кінець; дуже часто припадає він і на родини або перед ними. На Волині відбувають ся зливки по хрестинах того самого дня в присутности гостей (Корегніські, 132—3). В Ніжинській повіті устроюють зливки, коли куми вийдуть до сьвященника або зараз по їх повороті (Малинка, 266), почім доперва зачинають сходити ся люди на хрестини. В Подільській губернії справляють ся родини зараз по уродженю дитини або на другий день, але хрестини не завсїгди обходять зараз по хресті, тільки через тиждень або і через пів року (Ящуржинський, 78). Подібно буває і на Гуцульщині. Там „прощєє ся“ газдиня з бабою за дитину (зливки) ще заким прийдуть куми, т. є. перед хрестинами. По виводі справляють ся колáčини, на які запрошують ся кумів і ниньших гостей. (Шухевич, 7). Сей порядок мусить бути взагалі більше в західних

частинах України; з ним стрічаємо ся і в Холмищині, де поправини відбувають в перше припадаюче свята або в неділю (Kolb, Chelmskie, 176). В статі: „Swactwa, wesela, urodziny i zabawy u ludu Ruskiego na Rusi Czerwonej“ (Nowy Pamiętnik Warszawski, 1805) згадується також, що всі церемонії по хресті відкладають ся на пізнійше. (Київс. Стар. 1898, LXI. с. 251). В Галичині мабуть, о скільки можна вносити зі знаних мені збірок, не доховали ся усі обряди в такій чистоті, як у східній частині української території. Що найважійше, не маємо звісток, щоб на галицьких долах відбували ся зливки.

Мимо всіх тих змін головний порядок остає таки в значній мірі той сам. Після Чубинського (IV., 13) відбуваєть ся усе так, як і в наших записях; обряд зливік припадає по хрестинах (себ то на другий день) враз із похрестинами, або аж на третій день по хрестинах. Подібно обходять зливки на третій день у Харківщині (П. Иванов, 30), в Купянськiм повіті, в Херсонщині (Ястребов, 143) і по иньших місцях України (И. Иванца, Этн. Сб. 1855, 351).

Подібний перебіг як у нас подибуємо і у иньших славянських і взагалі християнських народів а також і у деяких диких племен. Усюди звертають передовсім увагу на дитину, хрестять її і обезпечують її будучність та радісно порводять сю хвилю, коли прийшов на світ новий нащадок. Великий матеріал зібрано в тім напрямі у Пльоса, Kind I., 160—287, на який нам прийдеť ся ще нераз покликувати ся.

2) Куми. а) Кого просити в куми.

Звичай запрошувати людей, щоби тримали дитину до хресту, сягає дуже давніх часів і стрічаєть ся також у „диких народів“. Знали його і поганські Германці ще перед приходом Христа. Християнська релігія прийняла його в свої постанови досить скоро і старала ся його унормувати (Ploss, 190—1).

На кумів вибирають звичайно людей з добрими прикметами, бо думають, що вони переходять на дитину (Гринцевич, 94, John, 111, Тоеррен, 81). Не дармо кажуть: „з таким чоловіком треба куматьця, щоб не лаятьця“ (Милор., 22). Уважають також аби кум був багатий, бо се приносить щастє дитині і забезпечує її будучність. Бідні люди особливо часто беруть богачів в куми, щоб дістати гарний дарунок (Ящуринскій, 77). Се допровадило в Німеччині до того, що багато дехто не хоче приймати на себе обовязків кума (Ploss 192).

У нас остав ся ще в силі старий звичай, не відмовляти тої послуги нікому, бо „від хреста гріх відказатись“ (Ящуржин., 77, Чубинскій, 9, Гринцевич, 94, Лепкій, 270, пор. також Federowski, Lud z okolic Zarek, 29—32, Witanowski, 24—5, Wenzel, 116, Лепкій, 269).

На кумів вибирають передовсім свояків, котрих люблять або поважають (Малинка, 265, Милор., 22, Vyhřídál, 38—40, Witanowski, 24—5), а декуди і добре знайомих (Милор., 23).

Під Городенкою просять на першого кума чоловіка, що дружбавав на весілю батька дитини, а на першу куму дружку матери; відтак доперва удають ся до свояків і до чужих (Kolb, Pok., 211). Коли діти вмирають, тоді запрошують брата і сестру з одної сім'ї (Милорадович, 22), або муж просить свого брата, а жінка свою сестру і на відворот (Ящуржинскій, 77, Kolberg, Chelm. 175).

Коли-ж усе таки діти не виховують ся, тоді беруть перших „стрієнних“ або „стрішних“ (Милорадович, 22, Чубинскій, 9, Kolb, Chelm., 175, Гринцевич, 95, Лепкій, 270, Корєніські, 209, Ястребов, 142, Drechsler, 190, Төррен, 51, 82, Успенскій, 74, Сумцов, О н. в., 90, Авдѣев, 139), яких називають „стріньними кумами“ (Малинка, 265).

Звичай сей заховуєть і у иньших народів. В Німеччині вибирають на кума першого діда, думаючи, що се приносить щастє, (Ploss, 192).

За гріх уважають, коли-б одна жінка, відплачуючи ся другій за прислугу, трамала її дитину до хресту (Kolb, Pok., 210).

Що до віку і до стану не роблять у нас великої ріжницї; одначе нареченим не вільно тримати одної дитини до хресту (Гринцевич, 94, Тоеррен, 81). Деінде на се звертають увагу: приміром можуть в Лехрайн в Німеччині кумувати тільки замужні жінки (Ploss, 192); зате в Чехії і деінде беруть свободних і вибирають так, аби тримати до хресту наречені або закохані. (Wenzel, 116, Kolb, Chelm., 175, Tetzner, 461 [Кашуба]).

На Волині добре вибирати на кумів брата і сестру (Корєніські, 209). Кумів не люблять зміняти, як тільки діти ведуть ся (Милорад., 22), але коли не приносять щастя, тоді треба взяти иньших. Так само роблять і на Моравії (Václavek, 122) та деінде.

б) Обовязки кумів, дарунки.

Куми стають по хресті неначе членами родини і переймають на себе обовязки супротив дїтей на випадок смерти родичів (Ploss,

198, 9). В Холищані мусить кума через цілий тиждень кормити хору матір всілякими присмаками (Kolb, 176), які приносить від себе.

Особливо ж приписано приносити дарунки. Про крижмо нема що й згадувати; його дають усюди, як того вимагають релігійні приписи (прим. Чубин., 9, Kolessa, 118, Милор., 22). Крім того загально дають хліб або бублики (Чубин., 9, а декуди то й гроші (Милор., 23). На Гуцульщині роблять і більші дарунки (дають на пр. вівцю, коня, сорочку і сівак) або заповідають, що дадуть, (Шухевич, 8).

Давань дарунків похресникови і похресниці належить до звичаїв розширених на цілій земській кулі. В Німеччині представляли вони часто велику вартість і коштували так багато, що аж власти мусіли впливати окремими законами на здержань завдатко великих видатків. У Німців в нинішніх часах вийшли вони в части з уживаня і обмежили ся до даваня т. зв. „Patentbrief“ і певного гроша (Ploss, 235 244)

Між дарунками знані також всілякі печива, умисно задля того роблені і одіж (т. зв. (Pathengöckchen).

Декуди обовязані також куми причинити ся до покритя видатків хрестин: в Баварії, Гесії, Франконії музять кум справити навіть усе за свої гроші, (Ploss, 226); так само і в Тульській губернії (Балов, 97). У нас докидують куми грешників до складки для баби або на дальшу забаву, але самі не поносять жадних коштів.

в) Хто просить в куми.

Кумів просить у нас звичайно сам батько (Шухевич, 4, Малинка, 265, Чубинск., 9, Корєннїскї, 132, Иванов, 29); тільки, коли його нема, іде баба (Малинка, 265), або хтобудь із родни (Чубинск., 9).

Кумам приносить ся в дарунку хліб і сіль (Чубинскій, 9, Иванов, 29). Головну ролю грає батько і у иньших народів (Ploss, 193—195, Świętek, 127); бабі припадає та функція о много рідше.

Запросини відбувають ся переважно лично: тільки у германських народів переховав ся звичай просита листовно, до чого уживають ся певних усталених уже форм (Drechsler, 190 і д., Andree).

г) Число кумів.

На Україні приняв ся звичай просити одну пару: се дієть ся особливо через бідність. У богатих став нераз дві і при парі; на Покутю спрощують по свідощтву Кольберга і 15 пар (Рок., 209).

У півних народів змінюється значно число кумів. В північній Німеччині беруть 3 кумів, для хлопця двох муштин і жінку, для дівчини противно (Ploss, 197). У Саксонців знають крім того головних і побічних кумів; Семиградські Німці кличуть 2 парі, подібно, як і Поляки. Чехи беруть навіть 8—10, коли знов Швайцарці обмежують ся на 5 осіб.

д) Пожиття кумів.

Загально вважають на се, щоб куми жили з собою чесно, як того зрештою вимагає і церков. Навіть при столі заборонено їм разом сидіти; не вільно їм також віддавати ся грішній любови, бо се шкодить дитині і їм на добре не виходить; багато озер і ставів повстало на місці, де запали ся куми, що віддавали ся чужоложству (Чубинській, I., 40).

Кумам заборонено женитись, однак того ніхто не придержується (Франко, О. в. 196, Балов, 96), хоть „Кум з кумою повинні жити як брат з рідною сестрою“ (Номис, N. 9, 492). Противно, моральні відносини між кумами дуже часто свободні. Народні пісні подають свідок, що такий самий стан панував уже в XVI століттю і був досить звичайний (Чубинській, V., 1159, Kolberg, Rok., II., 232 і д.) За те і уміщують в пеклі розпусних кумів звичайно з знаками ціянтства.

Про се гл. докладніше Сумцов, К. П., N. 72, „Къ исторіи развитія понятій народа о нравственномъ значеніи кумовства“.

е) Бути кумом дитині неправого ложа вважається за щастя; на Україні кажуть навіть, що родини такої дитини далеко лекші (Милорадович, 19).

Погляд про спеціальне щастя незаконно народженої дитини знаний у нас, у інших славянських та у германських народів. В Київській і Подільській губернії придержують ся тої-ж гадка. Йдучи на хрестини, підперіають ся кум „обротью“, щоб ховала ся худоба, а кума бере за пазуху піре, щоб дріб добре вів ся. Деколи підперіають ся шнурком і ховають його відтак старанно, бо він дуже помагає на всілякі хороби (Ящуржинській, 78). І на Покутю приходять до хресту оперезані воловодом, щоб коні (і взагалі худоба) добре вели ся (Kolberg, Rokucie, I., 210). Подібно роблять і Поляки (Pierzchala, 335). На Мазовшу думають, що дівчатам буде від того родити ся лен, а хлопцям будуть вести ся коні (Kolberg, Mazowsze, III., 92). У Кашубів вважають собі за велике щастя тримати по раз перший таку дитину до хресту (Tetzner, 461). В долішній Франконії і в декотрих інших провінціях Німеччини кажуть, що се помагає щасливо оженити ся або віддати ся (Ploss,

Kind, I., 214). З подібними поглядами стрічаємо ся у Румунів (Dan, Volksg. d. Rum., II., 252, коні).

3) Приготованя до хресту.

Перед хрестом несе баба дитину до сьвященника обмолитвувати: відтак доперва наступають приготованя. Передовсім кладуть дитину на кожух і загортають в сорочку батька, щоби була щаслива (Малинка, 266, Милор., 23, Ящурж., 77, Чубинскій, 9, Иваница, 351, Сумцов, О н. в., 88, Иванов, 29).

На поріг кладуть ніж і сокиру, щоб охоронити дитину від уроків (Милор., 23, Ящурж., 78, Корен, 132, Kolessa, 118, Ploss, Kind, I., 203, Тоерпен, 81, Drechsler, 194, Bartoř, 5, Köhler, 247).

Для гої самої ціли дають кумі печину, цілушку з хліба і сіль (Ящурж., 78, Гринцевич, 94, Чубин., 9, Иванов, 29).

До хресту несе дитину кума (Малинка, 266, Милорад., 23, Ястребов, 142, Sütterlin, 233, Rüttimann, 166); в иньших сторонах робить се баба (Гринцевич, 94, Kolessa, 118, Kolb, Pok., 211). В Німеччині переважає останній звичай (Ploss, 203—204); на Ісландії належить се до обовязків батька (Bartels, 78).

У численних народів існує віруванє, що куми повинні здержати ся з відданєм мочі, коли їдуть з дитиною, бо і дитина буде мочити (Ploss, 113—4, 159, Ulanowska, 207, Тоерпен, 81, Grüner, 38, John, Oberlohma, 160, Peiter, 115, Patschovsky, 55, Udziela, 80—81).

У нас не довело ся мені натрафити на сей погляд, за те знають загально, що коли дитина мочить підчас хресту, то буде розпусна (Милорадович, 23), або її жите буде „спаскудяне“ (Ящуржинекій, 77).

4) Хрест.

Хрест відбуваєть ся у нас у церкві і то зараз по вродинах; в дома роблять се тільки в наглих випадках, коли дитина не обіцає довгого жита. За те в деяких сторонах Німеччини і у полудневих Славян дають дітий хрестити таки в хаті (Ploss, 203).

Хрест прийнятий християнською церквою, як символ очищеня дитини і принятя в склад церкви, стрічаємо також у поганських (двгих) народів. Навіть в тім самім значіню (Ploss, 257 і д.). У християн перебув обряд хресту всілякі зміни і мав за собою історію; короткість місця змушує мене відіслати що до того питаня до докладного зіставленя у Пльоса (267, 279) де наведена також і иньша література. Згадаю тільки, що у нас хрестять через поливане і то як в уніятській, так і в православній церкві, в противенстві до східної церкви, в якій прийнято занурюванє підчас хресту.

(Про хрест прошу порівняти Dr. N. Milasch, Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche, Übersetzung von Dr. A. Pessić, 2 Aufl., Mostar 1905, 553—560).

При хресті тримає дитину кума; так можна догадувати ся з знаних описів, так бачив я сам на Поділю. У Вендів держить дитину найстарший кум, у Саксонії дістає її по черзі кожний з кумів, подібно, як у Коломийщині (Kolb, 213), в Ольденбурзі і деінде в Німеччині тримає хлопця кума, а дівчину кум (Ploss, 210), у Поляків протівно (Kolb, XX., 130, Świątek, 127).

Наш обряд не був би повний, коли-б поминути численні забобони при хресті. Їх так багато, що Пльос видить в них пережитки давньої віри; усе, що дієть ся при хресті, має містичне значінє і віщує дитині щастє або нещастє (Ploss, 212). І Вуттке звернув увагу на незвичайність і старинність звичаїв при хресті. „Хрест“— каже він — „перенятий на скрізь забобонністю і перемінений з духового в щось припадкового; його уважають до певної міри за церковне чарівництво, а сьвячену воду за спосіб до чарованя, обов за найліпшу охорону перед уроками і зачарованєм“ (Wuttke, 363 і д.).

Передовсім мусять куми заховувати ся як найгарнійше і робити такі річи, що можуть мати добрий вплив на будучність дитини. Усюди тамлять се добре, що який кум, така дитина; вимагають проте від нього не тільки душевної чистоти, але і чистоти тіла. (Ploss, 213).

Батькам звичайно заборонено йти до хресту з дитиною: того звичаю придержують ся часто у нас на Україні і у Москалів (Сумцов, О н. в. 87). Одначе в Галичині йде з бабою й кумами сам батько, несучи подарунок сьвященикови (Kolb, Pok., 209, 211); так само буває у Поляків (Udziela, Lud pol. w Rop., 80) і переважно у Німців (Ploss, 205). Лише декуди в Швайцарії лишаєть ся батько дома. (Zindel-Kressig, 35).

Велике значінє має день хресту: від нього залежить судьба дитини; тому здержують ся у Німців з хрестом до неділі.

У нас, подібно зрештою як і у иньших народів, старають ся хрест як найбільше приспішити. Захованє дитини в часі хресту віщує також її судьбу. Мочене означає переважно, як ми вже згадували, не конче добрий прогностик. Смерть проповідє, коли дитина неспокойно рушаєть ся. В одних сторонах кажут, що

вона умре, коли скорчить ся (Чубинській, 9), в иньших знов противно, коли випрямить ся (Милор., 23).

На Гуцульщині віщують куми дитині довгий або короткий вік з того, чи по хрестинах можна сьвічу легко згасити, чи ні. (Шухевич, 6). Додати треба, що сьвітла сьвічки на означене віку уживають усюди на ворожбу; найбільше при шлюбі і на сьвятий вечер.

Пчихане дитини підчас хресту вказує, що буде довго жити і не слабуватиме (Чубинській, 10, Гринцевич, 95). Таке саме значіне приписують пчиханю і при иньших обставинах.

Плач дитини віщує здоровле (Kolb, Maz. III., 93, Udziela, 80—81).

Добре заповідає крик або плач дитини; натомісь за алий знак уважають, коли скривить ся (Гринцевич, 95). У иньших народів беруть або одну або другу обставину за добрий знак. Так приміром в Туринії кажуть, що крик віщує довгий вік; подібно говорять і Венди в Саксонії та Швайцарії. Цілком противно думають на австрійським Шлеску і в Палатині (Ploss, 217, Kolb, Maz., III., 93, добре, Tetzner, [Полаби], 380 [умре]).

На судьбу має також вплив сьвященик і сьвящена вода. Сліди першого погляду затратили ся у нас, о скілько можна судити з записів: одначе колись був він в силі так, як іще до нині у численних народів, приміром у Німців і Чехів і Москалів (Ploss, 216, Успенській, 74—5). На се напроваджує нас наша пословиця: „дурний тебе під хрестив“, знана на цілій нашій території.

Цілий ряд вірувань привязаний до сьвяченої води і мира. На українським Поділю не вільно занурювати дівчини перед хлопцями, бо тоді дістане бороду (Гринцевич, 95). З тим самим поглядом стрічаємо ся і у иньших народів (Drechsler, 195), прим. у Мазурів, у Вендів, в Меклембурзі, в Альтмарк, в Ганновері, в Шкоції, і, т. д. В Прусії, в Ганновері, в Румунії і деінде вірають знов, що се причинюють ся до легкости обычай обоїх дітей (Ploss, 217, Dan, 285—6).

В Новій Ушиці кажуть, що попи мають два роди мира, один для мушчин, а другий для жінок. Коли проте через помилку помаже ся дитину иньшим миром, то тоді дівчина дістане бороду, а хлопець ні! (Гринцевич, 95). Той сам погляд стрічаємо і у Польків у Пінчова (Siarkowski, 31).

Перед хрестом і по хресті, то єсть, коли беруть дитину від матери і коли її віддають, говорять у нас і можна сказати, у всіх

християнських народів одну сталу формулку, що безперечно походить з дуже давних часів (Чолаков, 4). В наших записах згадують ся більше про її істнованє тільки по хресті: одначе і аналогічна промова перед хрестом стрічаєть ся також (прим. Иванов, 29). В Галичині вийшла вона мабузь цілком з уживаня, коли вірити збіркам наших етнографів.

Вона звучить так: „Забяраемо в вас нехрищене, принесемо хрищене“ або „беремо поганяна, принесемо християнина“, перед хрестом; по хресті кажуть: „ми в вас бралинарождене, а вам даємо молитвяне і хрещене“ (Милорадович, 24).

З тим звичаєм стрічаємо ся іще усюди в Німеччині а меньше часто і у Славян (Ploss, 204, 207, Peiter, 115, Andree, Br V., Andrian, 109, Patschovsky, 55, John, Oberlohma, 131, Grüner, 33, 37, A. John, Sitte, 115, Kolb, XX., 131, Tetzner, 279, 325, Тоерпен, 82).

Підчас хресту цілує баба епатрахиль. В Моравії і декуди инде обходять з дитиною довкола вістаря (Vyhřidal, 30—40). Німці роблять се при самім виводі (Ploss, I., 255).

Взагалі уживаєть ся обходженє з дитиною довкола вістаря або стола досить часто у всіляких народів (Ploss, 219, 255, Tetzner, 431 [Словінці]).

Певного рода повіря привязані також і до крижма. На Полюкту остають вони в дарунку для дитини (Kolb, 209).

Дитина вже охрещена і цілий збір вертає до дому. Звичайно уважають, щоб скоро вертати, так само, як і скоро йшли до хресту. В Німеччані кладуть також велику вагу на се, щоб вертати тою самою дорогою.

Коли діти не ховають ся, тоді не вносять дитини дверми, лише подають через вікно (Гринцевич, 95, Kolb, Chelmskie, 175, Чубинскій, 10, Kosiński, 62, Kopernicki, 209, Drechsler, 195, Лепкій, 259). В однім селі уманського пов. обносять її перед хрестом довкола бігуна, а по хресті подають її в хату, виймивши шибу в вікні, аби смерть не могла ввійти звичайною дорогою за новородком (Ящуржинскій, 78).

Тим самим способом послугують ся також Німці, про що вже згадують ся в давнину в „Gestriegelte Rockenphilosophie“ (II, 85). Знають його рівнож Швайцарці і Поляки.

Цьлос догадують ся, що се старо-німецький звичай і що його розповсюдженє велике: до нині ще входить крізь вікно наречена чоловіка, якому попередні жінки умирили (Ploss, 215). В кождім

разі належить він до більше розповсюджених та стрічаєть ся часто і у славянських народів.

В противенстві до того існує у деяких народів наказ подавати дитину крізь вікно, бо через те не буде рости, (Ploss, 215, *O. U. M. in Wort u. Bild*, 332, (Поляки), *Lilientalowa*, 150). У Поляків в Ріпчицькім пов. потягає се за собою хворобу дитини. (*Udziela*, 80—1).

Прийшовши до дому передає кума дитину матері, почім стараєть ся іще раз забезпечити її перед уроками, проповісти їй щасливу долю, а матері плідність. У Гуцулів рубає зараз кума дитині волосок срібним грошем примовляючи при тім: „абсє було таке шєсливе, як шєсливе є срібло“. Гріш лашають дитині на „рєтини“, а дитину передають матері з словами: „Най ростє здоровє та шєсливе“; притім євїтять євїчку (Шухевич, 5).

На Україні кладуть принесєну дитину на кожух або обносять довкола стола, щоб їй приготувити рай (Сумцов, *О н. в.*, 82). Також обв'язують її „полоскунами“, щоб була плідна (Чубни, IV., 6).

5. Надаванє імен. З хрестом злучений обряд надаваня імени дитині. Існує він майже усюди, на цілій земській кулі: ріжниці бачимо тільки в тім, хто вибирає імя, як його вибираєть ся, коли і яке.

З наших записів знаємо, що імя дитині вибирають родичі; однакє не дуже настають на се, аби їй дати вибранє ними імя, полишаючи се до волі євїщеника. Часто навіть переймає сей обов'язок повитуха. Куми, о скілько виходить з даної літератури, не дуже тим займають ся.

У иньших народів вибирають імя родичі, а передовсім батько, повитуха або куми: декуди нараджуєть ся над тим навіть ціла родина (Ploss, 161—162).

Богато звичаїв відносить ся до того, які імена вибрати. У нас переважно надають імя євїятого, коли уродила ся дитина (Малинка, 261, Шухевич, 5, Милорад., 23—24).

Деколи вибирають імена свояків або добрих знайомих, хотьби вони навіть уже повмирили (Гринцевич, 94). Подібно роблять і Великороси (А. Балов, 95). Иньші народи поводять ся тут всіляко: одні беруть імена батька, иньші матери або знайомих. Декуди переходить імя з кума, як приміром у Нїмєччині (Ploss, 180, *Reiter*, 115). Ще частійше надаєть ся імя діда. Так було між иншим у старинних Греків, а до нині бачимо се декуди у Нїмців, Славян, також і у нас.

На імена бувають моди і кожде село має своїх святих, якими хрестять діти. Улюблені імена остають відтак часто в родині і треба аж якогось випадку або нового припливу моди, щоб його заступило иньше. Родичі просять тому нераз священників о надане певного імени. Переважно одначе робить усе священник і він впроваджує нові імена, які, розуміється, можуть прийняти ся або противно викликати опір зі сторони населеня, що відтак їх самовільно зміняє або перекручує. У нас найчастійше подибуємо імя Івана і Миколи у мужчин а Марії і Анни у женщин. До деяких імен привязують часом певні погляди: так на Україні не надають імени Атари, бо дитина збожеволіла-б (Гринцевич, 94); декуди знов не хотять називати Микятою, думаючи, що дитина буде злодієм. При виборі імен з календаря дивлять ся взагалі на се, щоб не йти занадто назад (Гринченко, Этн. М. I, 28, Świątek, 605, Drechsler, 194), а відтак на се, яке імя добре і популярне. Бувають випадки, що декуди кермують ся при виборі імени дитини іменами володарів, папи або і иньших зверхників та славних людей (Ploss, 181. Meier, 24).

При надаваню імен уважають у нас і у иньших народів на се, щоб не брати імени померших осіб, особливо з рідні, бо се приносить смерть дитині (Гринцевич, 95, Lud, I, 143, Züricher-Reinhardt, 131, Andrian, Altausseer, 111, Tetzner, 461, Drechsler, 193, Hoffmann-Krauer, Volksmedizinisches, (Schw. Ar. 1904), 141—7).

Той сам наслідок має декуди і імя родичів (Lud, Z. C. 144, Wuttke, 363. Kolb, Pok, 177, Drechsler, 193, M. Adler, Allerlei Brauch und Glauben a. d. Geiseltal, Z. f. d. V. f. Vk., 1904, 427—30). Не вільно також надавати того самого імени двом особам, бо одна з тих умерла-б ((Гринцев., 94, Ленкій, 269, Świątek, 604, Drechsler, 193 Fossel, 62).

Загально розширений погляд, що коли дитина недужа, то треба тільки переіменити її імя: в сей спосіб впроваджується в блуд даного демона, що спровадив слабість або нещастя (Гринченко, Из у. в., 23). Пор. ще Lilientalowa, 155, Schmidt, 538.

В Харківщині думають цілком противно і приписують зміні імени усякі нещастя (Милорадович, 24).

Стрічаємо сю віру головно у диких народів (Ploss, 161, 175), але також і у культурних. У Ляплянців надають священники імена предків, але змінюють їх на випадок небезпечної слабости дитини

або в наслідок обіцянки, даної иньшому сьвятому (А. В., Обряды и обычаи, Этн. Обзор., VIII. с. 146—7).

З иньших способів уживаних на се, щоб дитина вела ся, не хорувала і не померла, знаний також доволі далеко поза границями України звичай продавати. „Як у кого мруть діти“ — каже Грінченко — „то треба, як дитя занедужає, щоб хто його закупив. Той, хто закупав, дає матці копійок 2, 3 і вішає на шиї дитини хрещик“ (Из. у. н. 60—1). Ту особу уважають відтак хрестним батьком; приписують, щоб „закупний кум“ поклав гроші, а кума зничайне крижио (Милорадович, 23). В дальшій мірі можна продати і першому лїпшому прохожому (Сумцов, К., II. XXVII. с. 34. Грінченко, Э. М. I, 31., Сумцов, О н. в., 89).

Жиди Кавказці викуплюють також дитину, щоб охоронити її перед злим духом Нум-Негіром (Сумцов, ib., 34). Галицькі Жиди відпродують дитину бабі або иньшій особі, що має діти (Segel, 57—8, Lilientalowa, 155).

Тут згадаю про один звичай, знаний і поза границями України. Коли діти вмирають, то разом з дитячим місцем закопують живого когута і курку або дві ляльки з шматок, мушину і жєнщину (Малинка, 263, Temesváry, 58).

В звязку з обома попередніми поглядами стоїть звичай затаювати якийсь час імя новородка. На Волині несе кума дитину впрост до поліжницї і шєпче їй в ухо імя, бо мати мусить його перша почути. Иньшому не скаже зі страху перед уроками. Коли-ж хто запитаєть ся о імя, тоді всевідуча баба поспішає зараз відповісти: „Кума напила ся і забула ся“ (Корєнїцкі, 132). В Харківщинї могло-б се спровадити смерть (Милорадович, 23).

На Моравії ієснує той сам звичай, але пояснюють так, що се робить ся, щоб дитина не була балакльва (Václavěk, 122). Декуди трєває се навіть до 7 дня, щоб дитя було „prostofeké a všetečné“ (Bartoš, 5),

В Холмщинї, коли діля не ховають ся, називають часом хлопця іменем батька, що зрештою заборонене (Kolberg, 177). Подібно поступають і Хорвати (Krauss, Sitte, 542).

Імя надають у нас при хрестї, подібно як і у иньших народів христїянських: що до дня, то тут панує велика різнородність. У деяких народів, між иньшим і у нас, відбуваєть ся хрест зараз по уродженю, у иньших, як се вже буже було згадане, пізнїйше, звичайно-ж одначе в протязї першого місяця (Ploss, 185—188). У Пилпонів аж 40 дня (Tetzner, 241).

Належить ще додати про нерівномірне трактоване дитяй неправого ложа у деяких народів. У нас надають їм звичайно двачні імена, як Феопумп, Онисфор, Амфилох, Фіфрона, Глікерія і, т. д. (Наші записи, Kolberg, Pok., 210).

Так само роблять і пермяки (Янович, 150), Німці і н. (Meu-er, D, V. 113). Противно надають ся тоді на Шлеску імена сьвя-тих, припадаючих на тойже день (Vuhlfdal, 38—40).

До того розділу прошу ще порівнати статю O. Jiriczek'a, Seelenglauben und Namengebung, Mitt. d. Schles. Gesel. f. Volksk., 1894/5, N. 3, 30—35.

6. Хрестини. Хрестинами називають пир в честь новородка і поліжницї, який стрічаємо без винятка у всіх народів, що тільки знають обряд хресту. Цілий ряд звичаїв, в які не можу запу-скати ся, товаришить сьому звичаєви. Пльос зіставив їх в окремім розділі своєї праці про дитину: „Fest- und Kindtaufsmahl“ (221—234), вичерпуючи переважно німецький матеріал. Наші звичаї не виказують в основі великих ріжниць і ріжнять ся лише в подро-бцях.

На хрестинах беруть участь не тільки свояки, але і запроше-ні гості. Звичай, знаний загально і у иньших народів, наказує лише, щоб принести який будь подарунок. У Гуцулів приносять жінки перемітка, полотно, хліби або кидають васильки у купіль; мушцини дають звичайно гроші у купіль (Шухевич, 5). На Поділю дару-ють по більшій часті муку, горох, сушню і яйці (Ящуржинській, 77). В Ніжиньскім повіті несуть жінки гречані вареники з сиром, з капустою, або з сушеними грушками, при чім кажуть: „як варе-ник повний, щоб така була породіля: що вийшло з вї, то щоб на-повнилось“. В Холмищині приговорюють тоді: „Niech się zapuła ten dołek, gdzie siedział pacholek“ (Kolberg, 175), а у нас також. „На тобі паляницю та затули бочки, де були сини і дочки“ (Чубинс., 10), або: „На, кума, кусочок, та закладай куточок, де був синочок“ (Иванов, 50).

Приносять також гречані бліви, паляницї, кусні хліба, печену курку, сьвіжу рибу, оселедців і иньші роди рыб, мід, яйці, ковбасу, сало, крупи на кашу і овочі (Малинка, 268). На Покуттю схо-дять ся куми на похрестини з всїякими припасами поживи, як з фасолею, горохом, бобом, сиром, сілю і, т. д. а мушцини з хлібом (Kolb, 209); так само приміром і у Поляків (Kolb, XX., 132, Świętek, 127).

Хрестини обходжено колись дуже виставно, доки на се по-зволяли обставини (Милорадович, 27); тепер вони не тривають

довше двох днів. Про них читаємо вже в літописи під роком 1196: руські князі „быша въ радости, и въ веселіи, и въ любви розидоша ся во свояси“. Що до страв, то в усюди певний приписаний порядок. Передовсім знають декуди спеціально на той день роблені печива, паляниці. В Ніжинському повіті пече їх баба зараз по родах, а першу з них кладе породілі за пазуху під праву руку (Малинка, 268). Гуцули роблять колачки, від чого і цілий обряд зве ся колачинами (Шухевич, 5). Щось подібного знають і Німці; у них лагодять т. зв. „Kindtaufskuchen“ (Ploss, 227—8).

З інших страв мусить бути майже усюди каша, що належить взагалі до страв обрядових і уживаєть ся і при інших торжественних нагодах, приміром на весілю. В стариннім Цвїгнику згадуєть ся, що „бабы каши варять на собраніе, роженицамъ“ а те саме читаємо і в однім збірнику з XV. столітя (Сумцов, О н. в. 85—6). Кашу їдять приміром у Вороніжській губернії (Этн. Сбор. I., 218), на Покутю (Kolb, 210), в Ходовичах (Kolessa, 119).

Знають її також Білоруси і Москалі (Этн. Сбор., I., 184, Сумцов, О н. в. 85). Про її уживанє у Римлян згадує вже Пліній (*fritilla puls.*) (Сумцов, О н. ч. 85).

Зрештою дають на хрестини все, що тільки уходить за найліпше. Передовсім мусить бути горівка, від якої усе зачинаєть ся і на якій усе кінчить ся. Звичайно заварюють її медом (Kolb Chem., 174) або цукром (Kolb, Pok., 209) або иньшими субстанціями. Відповідно до того має вона всілякі назви. В Холмщині називають її крупником, на Покутю косматою, на Україні варенухою, в Любенщині „ковалевою горівкою“ (від батька, Милорад., 24) і, т. д., в Ніжинському повіті знають іще горівки, настояні на калгані (*radix galangae*), моштуковій голці, кальцибі (*pux vomica*, *semen strychni*) і „семибратною кровя“ (червоनावий камінець) (Малинка, 269).

Порядок страв у кожній околиці иньший. В Ніжинському повіті подають по горівці закуску, себ то сметану, варені яйці, картоплі, мясо, а в піст солєну і варєну рибу (Малинка, 209). В Любенщині приготує баба обід зложеной з мяса, а в пісний день з риби, з борщу, локшини, книшів, пирогів і жаркого. (Милорад., 24). Де інде дають борщ, юшку, мясо і рибу (Чубинський, 10). На Покутю подає господар горівку, а кухарка закуску зложеноу з мяса, фасолі, капусти, помащеної олієм, каші, з голубців з каші і, т. д. (Kolb, Pok., 210). В Ходовичах такий порядок: сир, масло,

бітос, капуста (перед її подавем молять ся і пють горівку), борщ, мясо з борщу, росіл, мясо і каша на молоці (Kolessa, 119).

По вечері дає баба виноград, т. є. варені яблука або яблука. При тім роздає „квітки“, зимою з колосків жита або пшениці, літом з барвінку, васильків і калини, щоб дитина була здорова. Ту квітку мусить кождий нести до дому, бо инакше може його стрінати нещастє. Підносячи квітку, частує баба усіх „варенухою“ (Чубинскій, 12—13). Такий саміський звичай подибуємо на цілій нашій території (Kolberg, Pok., 212, Ястребов, 142, Ящурж., 79, Милорад., 24, Корєнські, 133).

Гості мають також обовязок до сповнення, а се віншувати і побажати дитині усього найліпшого (Kolessa, 111, Kolb, Pok., 209).

З обрядів христинних згадати ще треба подарунки з грошей, які роблять куми і гості: звичайно вкидають гріш до купелі, але декуди дають його такн дитині в колиску. (Милорад., 27).

Подібний звичай знають і иньші Славяни та Німці (Сумцов, О н. в., 84, Świątek, 130, Siarkowski, 31, Чолаков, 4, Drechsler, 186).

В Галичині і на Угоршині збирають також гроші в келішок, почім кладе їх собі мати за пазуху, щоб дитина вже з молоком виссала любов до грошей і через то нильнійше працювала (Де Воллан, 12, Kolberg, Pok, 212).

Крім того обрядового кидання грошей, збираєть ся іще певна сума для дитини і для баби (Kolb, Pok., 213). З иньшого заслугує іще на увагу звичай волинський виставляти бабу на сьміх (Корєнські, 133), за для того, що він находить анальоїї в Нїмеччині (Ploss, 231—2).

Хрестини і похрестини кінчать ся тим, що баба йде до коршми гостити иньших.

По хрестинах заборонено дитину купати. Поляки кажуть, що то дієть ся, щоб не змити сьвяченої води (Siarkowski, Mat., 31).

Поліжниця відвідує по якімось часі кумів і приносить їм дарунки (Brykczuński, 81).

7. Зливки, виводини. Зливки відбувають ся з малими змінами однаково в всіх сторонах України (Чубин., Богданович, Сборн. свѣдѣній о Полт. г. 1877, с. 177, Арендаренко, Запис о Полт. г., 1849. II., 214, ва. з Милорадовича, 24).

Баба поливає руки породілі, що стоїть одною ногою в мисці, на вінику або на топорі, і прощаєть ся з нею. Є се звичайне очищенє поліжницї, що стала нечистою в наслідок родів, яке стрічаємо в трохи відмінній формі також у диках народів, а до нинї у чи-

сленних племен всіляких країв (Сумцов, К. II., N. 83, idem О н. в., 78—79, Ploss, D. Weib, II., 352—4, Schmidt, 507, Petrović, 286).

Доперва по зливках може поліжниця йти до виводу, що у нас наступає по 40 днях подібно як у Жидів, Єгиптян, Греків, Суагелів (Zache, Z. f. Ethn. XXXI., с. 64) і у ниньших народів. Перед тим не сьміє вона ніде виходити і уважаєть ся взагалі нечистою (Ястребов, 144, Шухевич, 5, Рѣдько, 110, Drechsler 204—5).

Подібно як і при молитвуваню баба, стараєть ся тут поліжниця діткнутиься апаратів сьвященника. Се має у численних народів добрі наслідки. Поляки думають, що дитина матиме довге волосє (Kolb, XX, 132).

8. Смерть поліжницї і дитини. Коли поліжниця умре, то кажуть, що відтак приходить до дитини і дає їй ссати (Ploss, I., 105—7, Drechsler, 297).

Дитина йде по смерти до неба, коли вже охрещена. Перед хрестом стає потерчатем, нявкою або блудним огником (Численні паралелі, Ploss, Kind, I., 90—105; пор. Siarkowski, 59, Saloni, 248, Шухевич, 9—10, Лепкій, 269, Krauss, Sitte, 552—3)

Тому й ховають нехрещених дітей поза мурами цвингара (Ploss, I, 100).

I.

Жінка і її полове жите перед вагітністю і в часі вагітності.

Чого тіко не переведеть ся з людиною тею,
Поки ті люди вийдуть з неї?

Людська помітка.

Сьвітове — кажуть — лихо діти :
Треба якось і герпіти!

Бог знав, на що ті діти дав:
Знатиме, як і держатиме.

Знайшли сина з першого завіту.

1. Люди не вірять „баб'ячим видумкам“.

Всякі люди є, всякі й очі мають, не одно й уремя буває. Треба глядіти ся. Старі мати усе було розказують нам про всячину і за старих людей; такі знаючіші були до всього. І не женили, поки всему не навчать, як слід, і заміж не давали. А невісток перш всього понаучують і що там хто і скаже, а знать не міша. Є такі невістки, що ще до замужу подобігали всього. Добре-ж, як знає на усе усячину, як коло діток обійти, як будуть, як коло скотинки, як часом розживеть ся чоловік і як знає багато заміток від всього, коли хто нарощне що поробить.

Молоді чоловіки понаставали тепер такі, що на те все нарі-кають і не вірять, кажуть, „баб'ячі видумки“. Але як кому що станеть ся або як дорогу перейде хто нечистий з жінок або зайде у садок чи на христини, то зараз і присяде. Лихо навчить і до баби повернуть ся. [Пор. N. 50].

2. Назви складові людського організму і привязані до нього повіря.

Організм цілий називають „тушка“. Перш усього кажуть це на вівцю як зарізана або так нежива, потім кажуть на людину.

Говорять: „І сватали-б люди, колиж там сама тушка, а розуму не жди-б то“ або „Тушку Бог создав, а душі розумної не вклав“. Так кажуть на придуркуватого, себ-то — се лиш сама тушка, а душі нема. Не чути, щоб хто на живу людину казав „тушка“, на мертво кажуть — я сам чув: „Над тушкою скіко не плач, то все однаково, не оживе: тушка все тушкою.

Тушкою звать часом і самий тулупець, але се вже рідко.

Тушку можна поділити головню на голову і тулуп, нарешті на ноги і руки.

Голова, кабак, башка. Частійше в гніві з прикрістю або насмішкою кажуть „не заступай своїм кабаком світу“, або „башка в тебе безклепа“.

На голові росте чуб = волося. Часом у докір або що кажуть грива, оселедець, а ближше до чола буде чуприна. На висках чуб = пейси, особливо, коли великий. Під чубом череп, чирпок. Чирпок сей йде аж од лобу, од самого чола до брехні. Зараз коло брехні йде у верх потилиця, що по їй попотилишники дають, а далі тімя: як раз воно посеред голови, черепа. У всякої дитини тімя найвиднійше. У всякої дитини є тіминця. Тімя похоче на струп або на лишай: є се кістка, що аж видуваєть ся, як дитина дихав, а гнеть ся, як пальцем злегка ткнуть. Потім тімячко заростає і твердіє.

Помічають, що як є два вихрі на голові, то чоловік матиме дві жінки, а як голоня роздаєть ся дуже на двох в черепку, то не житиме кажуть довго, а як житиме, то буде (дитя) розумне¹⁾.

Де в голові є мозок саме, про се не всяке знає. Часом можна почуть, як кажуть: „Чи в тебе в лобі мозок був“ або „В тебе в голові смалць є“ або ще подібно.

Як велика голова, то помічають не однаково, або розумна або велика та дурна, або маленька голова та розумна. Густиий волос та дебелий на голові, се в почестку²⁾, через те нарощне м'яють голову у храбуєті-зіллї. Завидують великій косї, але й поприкають, що то щось мати поробила, знає щось — од нечистого-б то те діло, бо не змінять того, що Богом найменовано. Кучері тіко в челяді річ не зайва.

На перед голови вид, саме важне й поважне назвисько, або лице, морда. На вид кажуть також усякі вразливі ймення: пика, рило, мармуза (се, як де, не дуже вразливе), харя. На виду, як в де-кого, бувають веснушки, ластівиння. Кажуть, що грїх дерти ластівиних гнізд, бо за це скарає Бог ряботннїям по вид³⁾.

Лоб — звичайно чоло. „На чолі видно“ кажуть, що не будь лежить. Здасть ся, що в слові „лоб“ показана більш кістка, а в слові „чоло“ виднійша та видатнійша часть людвни.

В лобі є пара очий, зараз коло переніся по обидва боки. Часом кажуть: „чи в тебе в лобі очі були?“ Як хтось щось недотепне зробить. На очі теж помітен буває свѣт розуму: по очі видно, що в чоловікови є. Кожне око в ямці. В кожному оці є чоловічок, райок (те й друге уживаєть ся часто) або рідше зрачок. Чоловічок в кожній банці. Часом кажуть на око банька: „баньки витріщили“, або білки: „білками своїми як поверне!“ Над оком віко, а в віці ростуть віі, вище ямки брови.

Очі як карі або чорні, то то саме найлюбійші, „як терен“. Брови, як чорні та ще й рівні — „як на шнурку“, то теж дуже в почестку йдуть⁴⁾. Є посьмішка й на се „тріщівилупила“ „витрішками жартує“.

Ніс і ніздрі, се хрящі. Найбільш глузування над носом: здаєть ся, нема похвали та покрас на ніс. Кажуть кирпатий, носатий, кирдатий (як за гривню сокира), гунявий, московська бурулька і багато иньших. Сплав, що йде з носа, називають сопляк, шмарклі, робак, що йде з очий кислі, кисляки, гній. Є люди прилоокі, що червоні віка мають і гній іде по закутках коло очий. Шмарклі дуже йдуть як слаба людина, застужена, а кислі, як голова слаба або і самі очі. Є й порода ще така, таке поріддя.

Вуста, рот. Вуста, се більш на губи вказує, ніж на горло, а рот більш на горлянку. В роті єсть передні зуби й кутні, а ті, що під очима, шкла. На зубах є поливо, самі зуби сидять в яснах, що на щелепах, чи як то кажуть, на челюстях. Челюсти більш з переду, а щелипи коло горлянки десь аж. З верху в роті під небіння, а низче язика жаба, що на підгорлі, або прямо кажуть підгорля саме. На губах вуса на верхній губі. Як у женщины є вуса, то то кажуть, що у вівтарі була. Низче губів борода, у жінки без волося, а у чоловіка з волосем. Як у чоловіка не має бороди, кажуть макогони та копистки лизав і через те так⁵⁾. На зуби кажуть і великі уроки бувають, через те болять вони так. Сьміють ся, як хто сьмієть ся: „продає кабачки“. Пародіюють і плач і сьміх: „сьмієть ся, що дурний“ „сьльозам не вір“, „сьмішки, сьмішки, а хвіст на бік“. Регіт = „хохот“, „слинить“, „реви“, „крики“, „реготун“. На беззубих кажуть шепелявий; на тих, що не гаразд вимовляють слова, гаркавий, заїкуватий, сербатий (сербало), недомова, як не допомо-

гаєть ся за своє. На говорунів кажуть балагури, пустомелі — пустомолоти.

Низче чуба, з лівого і з правого боку голови, коло вухів з переду, виски, саме чутке в голові місце, як ударитись. Зараз коло висків маслаки (або як у письменстві (?!) кажуть, скули) себ-то верхні щелепи.

Оба вуха (варяницї) бувають по порідді великі і менші, чого, не звісно, а то клапоухі бувають, через недогляд бабів та матерів ще в спсвиту. У вухах є багато сірки і їй треба прочищати, бо можна оглухнуть.

Од брехні, с. в. од ямки на потилиці між двома жилами, та од підборіддя навкруги, од голови до туловища шия — вязи. У вязів є кісточка, що так і бігає (у чоловіка більша, ніж у жінок), як говорить. То кажуть, що вона стала у людей, як застрягло було яблуко у Адама та в Еви ще.

Ту луп (або тулуб), тулубець = [взагалі тіло без голови, рук і ніг]. Рідко де кажуть на тулуп, туловище.

Груди ідуть од вязів зараз од ямки, що на неї кажуть душа: на їх є гробова дошка. Вона перед смертю підіймаєть ся, а ямка, що на неї кажуть „душа“, глибшає тоді. Дошка ся боліть починає: по цьому помічають, що вже не довго жити. Плече з сею дошкою счеплене ложичкою, що од неї йде на спину лопата. У сюж таку дошку йдуть і ребра од подовжного хряща. Під дошкою уся жисть і легкі і печінки і серце. Низче йде поясниця = глузди.

„Моя мати — [говорив один з присутних при розпитуваню] — усе було кажуть, як штани було осунуть ся: „глузди підв'язав бити“. Звідсіля мабуть й примівка: „з глузду з'їхав“.

Далі в низ — кулші, що видають ся з тіла клубамн: — клуб, се верхня часть кулші. Трішки ще низче кулш, кряжі, похожі, як ото й лопати коло рук.

На кряжах починаєть ся та аж до коліна трохи не доходить стегно і кістка у стегні. (Як ту кістку звать, забув я). Коліно під чашкою, під покринкою або як найскорійше кажуть під п'ятячком у сугаві згинаєть ся. І од сугава до кісточки, що звать її і кітвицею, йде кістка, гомілка зветь ся, а на їй литка (має тіло); в литці жижки: „аж жижки трасуть ся“.

У кісточки на кітвиці ходить увесь ступак, нога. Кінець голінки ступ, на верх ступака під'єм. „У Києві у моцях показують самі ступаки та я забув якого сьвятого“ додав один, а тут підоспів і той, що церкву строїв саме у сьому селі і сказав: „У нас

була. Циганка стара та ходила прямо на ступах самих, а ступаків не було: поодгнівали чогось чи що. І всі це знали, що вона така була. Правда, під кінець уже вона не ходила, бо стара була^а. Інші наводили при тім приклади, як ноги одрізують, деревлянки вставляють, як очі і зуби з золота роблять, як вирізують горла і вставляють такі трубки.

Інші терміни.

Трунок, кендюх, жолудок.

Цівочка, трубочка, канал.

Колінця, пягачки, позвонки.

Пухирі, кашуки.

Мочá (р. сечь).

Бруд (р. калъ).

Дух, воздух.

Кожа, шкура, тіло.

Хвостик, кібчик.

На руці є перепіл од плеча до ліктя. Кажуть „У піл (по половині) буває перебитий перепіл“.

Під переполом мишка, де лоскочуть.

Пахвина під плечем, під коліном.

Жили, пажили, пажилки (нерви).

Животи = члени полові.

Кров буває середова (насердни): її пускають з лівої руки вище ліктя з жили. Буває за шкурня кров — баньки треба ставити на ню; головяна кров із руки низче вже (показав коло пульса).

Хто його знає, а й оцю болість (ураз, поврежене матки) признали сюди, що і од неї декому помагають ся, як пустять крові. А вони вже й у слободу N. їздили до того, що пускає. Не схотів пустить.

„Як на їх кажуть, на тих, що щеплять?“

„Ні як не кажуть на того, що вісну щепить, хіба щепій“.

Потреба пускати кров у людей дуже велика. Закони дуже строго карають цих, що спускають кров в лютім; самі люди дуже їх закривають од невідомого чоловіка, щоб не донеслось де далі.

Жили та нерви, по шепотам бабським, та суглави всякі також полічено.

[Про калину, циган, секеляння і полове жите гляди далі].

Зібраний тут матеріал представляє першу більшу пробу угруповання назв з обсягу соматології так, як їх знає і розуміє сам

нарід. До тепер можна було стрінути тільки незначні збірки термінів в працях Чубинського і Верхратського (прим. в його Начерку Соматології (Ві Львові, 1897) і принагідно в деяких етнографічних розвідках та по словарях. Одначе увесь той матеріал був або неповний або перемішаний з науковими термінами, видуманими або перенятими з інших бесід, так, що не мав етнографічної вартости. В нашій збірці наводять ся назви не без звязи, ради самих слів, але для того, щоб передати вірно погляди народа на устрій людського організму, на його завданя, і означити становище в народних віруванях. Зрештою сам лексикальний матеріал багатий і в значній частині новий. Се бачимо з порівняня з іншими українськими словниками, а передовсім зі словником Желеховського: багато слів або цілком не значачено у нього, або мають інше значінє.

Слово тушка, значачене у Желеховського (туша = geschlachtetes Hausthier, також тушка і тушяка), не наведене в етимологічним словнику Мікльошіча ані в його працях про чужі слова в славянських мовах, ані в обох розвідках Маценауера (Cíže slova), приходять також у Москалів (Даль, IV, 457). Слово кабак в значіню голови знає тільки у Українців.

Слово башка переняте з татарського (Miklosich, Die türkischen Elemente, 1884, I. 21—2) і знає у Москалів (Даль, I, 57) та у Болгар (звітка від д. Стоїлова); у нас лише на Україні (Номис, 217, Желеховс., I, 15). Оселедець чужого походження, як доказав Мікльошіч (Etym. Wört., 290). Слово пика обмежене мабуть тільки на територію полудневої і середньої Росії (Даль, III, 111): у Мікльошіча і Маценауера не наведене. Мармуза у Желехов. як Мармиза (Gefriss, Gesicht). Сл. Харя знає і у Москалів (Даль, IV, 559 = дурное, отвратительное лице); у Желех. нема. Райок на означене чоловіка у Даля (III, 55); у Желех. нема. Баньки = очі (Желех., I, 12); в Галичині кажуть: „вилупити баньки“. Слово кирдатий не занотоване ані у Желеховського ані у Даля. Гунявий, не зазначено у Желеховського і у Даля (I, 419), значить лисий але може також значити гугнявий (I, 416). Бурулька (Даль, I, 146), сопляк (Желех. II, 896). Робак і кислі, кисляки знає у Желех. в іншому значіню. Варяниці, брехня, глузди, ступак, пятачок не занотовані. Трунок у Желех. II, 988, Верхратського, Сомат., 80; позвонок, Жел., II, 681. Гомівка, Верхр., 12, 25, кібчик, Жел., I, 344, під'юм II, 641. Кулша місто кульша, у Желех. (Oberschenkel, Hüfte) I, 389, Верхр. VII, 24, переняте по гадці Мікльошіча (Et. W., 147) з литовського Kulše. Прошу також по-

ривнати Matzenauer'a i L. Malinowski, Niektóre wyrazy polskie litewskiego pochodzenia, Prace filologiczne, 1885, 182—3.

1) В Науевичах кажуть, що як у хлопця на тімені є одно „гніздо“, то буде мати одну жінку, а як два, то дві.

2) Довге волосє означає взагалі щастє і богацтво (Штебня, О мнєщескомъ значєніи, Чтенія, 1865, II, 69—70). Особливо важно, коли ружі і груди порослі. С. Сагуны, Ворон. Г, Живая Стар., 1905, 179; Житє й Слово 1895, V. 186, Франко, Нар. вір. I, 180, 5, Lilientalowa, Dz., 145, Ploss, Kind I., 49, Knorr, 175). Декуди, приміром у Лінцу, означає се сильного чоловіка (Устно від П. Людвіг). В Норвегії кажуть, що коли дівчина має довге волосє, то буде богата (Liebrecht, Zur Volksk., 327). В Вороніжчині думають навіть, що жінка, у якої полові органи поросли сильно волосєм, може переходити дорогу, бо се на щастє (Жив. Стар. 179).

3) Гляд не вільно дерти. Франко, Нар. вір. I., 175, 2, Колесса Л, в, 81, Świętek, Lud Nadr., 583.

4) На Україні, як видно з пісень, подобають ся більше чорняві: приміром читаємо у Халанського (Народные говоры Курской г., 1903, 351): „а в мого миленького брови на шнурочку“. В бойківських горах, приміром у Коростові, Лавочнім і Гребеніві за гарнійших уважають білявих.

5) Макогін заборонюєть ся лизати: в Бережанщині кажуть, що жінка буде мати лисого чоловіка; так само і в Орельці (Франко, Н. в., 193).

Заговори від зубів прим. у Ястребова, Матер, 107—108.

Спусканє крови загально розповсюджене. Прошу для приміру порівняти Соколовъ, О кровоупущаніи з рукописи ст. Жив. Стар. 1890, IV., 314—5.

3. Секеляннє.

[Секеляннє або тьорка (занесений термін) стрічаєть ся і між парубоцтвом і дівоцтвом. Одначє про те не зібрано багато матеріалу, бо збирати його трудно. При слідуєчїм оповіданю згадає автор в примітці, як тяжко приходить розвідуватись про подібні речі. Коли оповідач хотїв розказати якусь „казку“ про те, як секеляють ся великі, дівки з дівками або чоловіки з чоловіками, то не дали йому, бо казка занадто стидка].

4. Секеляннє у дітїй.

Хайби вже хлопчик та дівчинка собі секелялись, а то й дівчата з дівчатами! Ще й гаразд і їсти не тямлять, а вже сучі діти

й шморгають ся одне з одним. Лізе одне на одне, як поросята ті одне на одне.

Оця Марійка та наша Хівринька, то соромно було й навирнуть ся у повітку: все там вони любили собі грать ся. Позаголюють ся обидві та повзають одне на одному. Стидив, стидив було, то вони де инче збіжать ся собі.

А оцей Лабузненко, то було на полу все звалить котре з дїтий тай лежить, сьмієть ся. То його було і ганчіркою бють та стидять — а воно йому байдуже. Що то воно за химерія у дїтий буває?!

Та воно усї дїти отакі бувають, що пустують собі.

„Та хай і пустують! А вже хіба ж инакше не можна?“

„То пусте! Он уже більшенькі, то вже трохи і розбирає тай то буває алізуть ся собі. Пастушки вже, тай то який з їх спрос: играшка тай годї! Звісно дїти!“

„Добра играшка! А про те ніяково, як застанеш їх! Діявол таки стягав їх“.

5. „Небилиця“ про секеляння.

Як був я на заробітках, — розкажує N. парубок — вус і бороди ще в мене не було, а парубок уже був. Ніхто не найма парубків, а хоч і найма, то дешево дає, а дївок беруть добре і ціну добру дають. Грошей у мене вже не стало, нема завіщо купить уже й хлїба. Я узав ув однії дівки сорочку, спідницю і платок, убрав ся в дївчачу форму так шо чисто так, як дївка. Приходе одна бариня з города наймать горнишної і попалось як раз мене спитать: чи ти дївко не наймисся до нас за горнишну? Даю сто карбованців! Я зрадїв, бо довго не їв, найняв ся на год за сто карбованців. Повели они мене у город — домá у їх здорові прездорові; зелена криша, думав жито зеленїє, а воно щиреця; між щирцею ростуть печариці, а дома високі, високі, високі: однією ногою стоїть на землі, другою аж на кришу достанеть. Повели мене в горницю, а там хороше, хороше: стїни облупані, а сьміття по колїна. Дали менї зараз їсти, покладали менї паляниці білої, білої, такої як земля — здоровий шматок, на силу в рот убгав — насипали борщу і накидали кабака в борщ. Їв я, їв, на силу одну миску зїв. Почав я жить; у того же пана та було дві дочки і я коло їх ухажую. Сидимо у вечері раз у горниці, а вони давай сикилиця; вилїзла одна на другу і то сикилитця, а я дивлюсь. Тодї одна каже: Іди і ти Василю сикилитця. А я кажу: Менї як би зверху, то я-б сикилїв. Вона каже: Ну то й зверху. Я вилїз на неї, одсикилїв, а вона каже: Який у тебе, Василю секіль

здоровий, та браво як ти сикилиш. Я й кажу їй: Ого, я як йшов на заробітки, а воно жарко, як ідеш та все треш, та за дорогу ого такий виріс. Одну оденкилав, а далі й другу. Вони узнали, що я браво., та все мене зверху заставляють. Прожив я довгенько. Так дивиця пан: чогось його дочки гладчають. Це каже мабуть хтось до них нишком ходить, і давай повірять. Узав одну, старшу дочку, посадив на табурета, подивив ся, аж не ціла. А бариня каже: Та то вона гладкая така. Узав другу, аж і в тії не ціла. Бариня й каже: Да то вони гладкіі такіі. Узави й мене; я сідаю на табуретку та [в тексті точки]. Як узав дурить, якось викрутив ся, дожив до году і розщитав ся.

Неприродне заспокоюване полових потреб знане тепер передовсім в цілій Европі, а крім того досить часто і у деяких позаєвропейських народів. Погляд лікарів XVIII ст. і початків XIX столітя, що се хороба новіших часів і що тут цілу вину треба приписати Европейцям, не справджує ся. Новіші студії виказали, що онанізм у всіляких видах був в ужитю від найдавнійших часів і що Европейці не грають першої ролі. Найдавнійші сліди уживання онанізму стрічаємо в Біблії, де кажесть ся про Онана, що він спускав штучно своє насінє, щоб не запліднити жінки помершого брата, аби по нім не лишило ся потомство. Звідси і взято імя на означенє штучного заспокоювання пристрасти, хочяй воно не відповідає вповні тому, що ми тепер розуміємо під тим словом. В новіших часах уживають більше слова мастурбація; Елліс впровадив крім того термін автоеротизм.

В старпну знали онанізм культурні народи, як се видно з даних, зібраних в праці Шльосса про жінку (I, 396—415 а передовсім 415—418), де також зведено богатий матеріал про його уживанє у сучасних, переважно у позаєвропейських народів. В Індії знали онанізм і віддавались йому надзвичайно. Автори індійських книг про штуку кохання Vātsyāyana і Yaśodhava розказують про се дуже багато. Перший з них знає про його істнованє у муштин, що не можуть заспокоїти своїх потреб, і у жінок в гаремі і подає цілий ряд знарядів, що уживали ся до того. Yaśodhava каже виразно, що онанізм знавий аж до пастухів (Schmidt, 253—4 і його -ж, Beiträge zur indischen Erotik).

В новіших часах онанізм не ввійшов цілком з уживання: противно, прибрал застрашаючі розміри на перекір усяким способам. Ellis представляє його сучасний стан, а також причини повставання і розширенє. Stern подає дуже багато матеріалу про Схід, про Греків, Вірмен і Турків в розділі „Onanie u. Künstliche

Instrumente* (235—243) своїй праці *Medizin u. Aberglaube in der Türkei*. В обох працях обговорені також способи, яких уживають при онанізації і вчислені усі прилади. У Китайців, у Даяків і між населенням Балї знають навіть роблені з воску члени в виді *membrī virilis* (Schmidt, 261). Онанізують ся без різниці пола і віку, і мушци і жінки і хлопці та дівчата. Ellis наводять багато примірів про малолітні діти. Schmidt говорить, що „*Masturbation bei Kindern beiderlei Geschlechtes kommt vielfach vor*“ на островах Індійського архіпелагу. І Славяни не роблять тут виньку. Школа починаєть ся тут значно до розповсюдження. Я сам бачив в Бережанах на часовнюску, як забавляли ся 6—12 літні пастухи цілком не стидяючись: свою роботу називали вони „робити пиво“. Особливо підпадають сьому міщанські діти.

Крім онанізму існують иньші способи заспокоюваня полових потреб, які вже треба причислити до психопатичних прояв. Крафт-Ебінг розслідив їх в звісній книжці „*Psychopathia sexualis*“ і в часті в своїм підручнику психіатрії. Про сю тему існує велика і богата література, в якій подано або медичні обсервації або зібраний етнографічний матеріал. Не маючи на меті займатися докладніше сєю темою, відсилаю до праць: Ellis, Mann und Weib; Dr. A. Hagen, *Sexuelle Oosphresiology*, Berlin 1900, Dr. E. Dühren, *Studien zur Geschichte des menschlichen Geschlechtslebens. (Der Marquis de Sade u. seine Zeit)*, I, розд. 4—6, Berlin 1901. (3 вид.); Dr. E. Laurent, *Sexuelle Verirrungen: Sadismus und Masochismus*, B. 1905 (6 вид.); Dr. Laurent-Nagour, *Okkultismus und Liebe, Studien zur Geschichte der sexuellen Verirrungen*, Berlin; Dr. R. Günther, *Kulturgeschichte der Liebe*, Berlin 1900; J. Müller, *Das sexuelle Leben der Naturvölker*, B. 1904; Dr J. Rosenbaum, *Geschichte der Lustseuche im Allertume nebst ausführlichen Untersuchungen über den Venus u. Phalluskultus...*, B. 1904, 7 вид.; Stern, *Medizin*; Krauss *Zeugung in Sitte u. Brauch*, і його-ж *Ἀνδρποφρονησία*, і т. д. Самого предмету доторкаю, о скільки того вимагає наша студія.

З записий автора не знаємо, чи знані і иньші сексуальні збоченя: відомість маємо лише про одно з них, про т. зв. секеляння (тьорка), знане між дітьми і мабуть між дорослими. Є се так звана в науковій літературі лесбійська любов або трібадія т. є. любов між жінками, полягаюча на тім, що одна з них, що має більший скоботень (clitoris), заступає мушцину¹). Лесбійська любов мала

¹) Декуди мають жінки особливо великий скоботень, так, що їм аж звисає. Тому в деяких полудневих краях, прим. в Абисинії обрізують його, (Ploss, *Das Kind*, II, 377—385).

в старинних часах передовсім процвітати на Сході розійшовшись а Митілене. Знали її і у Греків, Римлян, в Єгипті і т. д. Люкіян зробив її предметом розмови гетер. В середовічних часах існувала вона і у Німок, як се бачимо зі спису церковних кар, зібраного єпископом Бурхардом з Вормса в 12 століттю. В нинішніх часах концентруєть ся вона переважно на Сході. Численні дані наведені у Sterna, 223—234, у Ploss'a, Weib, I., 415—418, Крафт-Ебінга, Dühren'a і т. д. Про населенє Балї каже Якобе, що лесбійська любов (mētjèngtjèng) розповсюджена там дуже, до чого причиняєть ся сильне розвиненє скоботня (Schmidt, 262). По даним Parent-Duchatelet знана вона і в Західній Європі.

6. Назви на означенє місячки.

Цигани — це так у нашій слободі кажуть на оте, що сходить що місяця на пелену у дівчат, як уже вона на дівочій порі стане, та у жінок, як не ходять беременними. „Цигани“ — се слово відоме усякому, звичайно старшим, а всі його мають за стидне, не кажуть його при других, бо й не вштиво таке слово казати при других, особливе при старших або при чужих. Жінки, то ще сяка-така одна одній скаже, хоч і з нишка таки, а при чоловіках стережуть ся казати.

Через те ото, що воно таке „стидне“, видумали замісь його казати „шарівські“.

І баба наші, як оце Хтодоська не вбираєть ся до церкви і мнєть ся назмисне, щоб достати ся найпозадніш од усіх, що йдуть до церкви, а потім і зовсім зостанєть ся дома, — кажуть зараз: „А чом це ти не вбираєш ся, чи не шарівські до тебе заїхали?“ цеб-то, чи не напали цигани. То вона помовчить або щось так „угукне“ (муркне) та й сидить дома.

Чого то вже оте, що сходить що місяць у дівчат та у жінок, звєть ся циганами або й шарівськими, то хто його зна. Так почало одно щось казати, а за ним і всі. Мабуть се видумано через те, що воно, як і ті цигани, що просять милостині та неждано і непрошено зявляють ся по слободах. Нарошне смитати кого в слободі, то ніхто не скаже, звідки і з чого взяло ся те слово. А що „шарівськими“ їх називають, то це, як мати кажуть, через те, що оці живі цигани, що ходять по слободах, дуже скрізь шарять за всім, коль-б де і виворожмть і вибрехать і виканючить і вкрасть, та щоб зарвати де що. Або й ще через те, що як нападуть жіночі або дівочі цыгани, то зараз зашарієть ся сорочка, за-

чирвоної. „Ось як зашарілась“ кажуть, як хто зачервонить ся. — А місцевий дякон пояснював се так, що у Полтавській губернії був поміщик Шарій, чи піп, та переховував циган злодіїв і з того багатів.

Всяк ото можна угадувати, а як воно справді, то вже ніхто у слободі не скаже, од чого воно взялось. Позабували люди. Давніш, розказують і батько було наші, то так одне одному усячину було розкаже про усячину і навчав одно одного а тепер не те пішло. Усякий норовить, як би укрить ся од другого усячиною, і не люблять, щоб що казати кому про що. Хиба де ненароком забалакають тай почнуть про що казати, то й замітивши що небудь і візьмеш у товк, або як заспорять ся де-небудь, то ото вже і викажуть, що хто про що зва. От і коли питати про оці цигани, то й ніхто не скаже про отаке не-гарне діло. А давніші люди мабуть це усе знали.

Або чого ото не можна, як попадуть вони кого, та в церкву йти? „Піп мабуть який-такій був та упретив ходити з ними до церкви жінкам та дівкам“ — так хиба скажуть. Скажуть хиба ще, що „борода у теї виросте, що піде з циганами до церкви“. Так звикли казати, як спитать, чом жінці не можна йти у вітвар, а чоловікам можна.

Досить, що не одважують ся йти з циганами до церкви. Хиба яка прудка вже дуже натура буде, то та не подивить ся ні нащо а піде, як їй хочеть ся побути у церкві, щоб на кого подивить ся або похвастать чим.

Більш ото ніяк й не кажуть поміж собою у слободі на оте; перед якими поважними людьми або перед ким з панів або з духовенства, то замість „циган“ скажуть, як допитуватиметь ся хто, прямо „місяшне“, бо воно ото що місяця та й є; а дехто то „рубашне“ каже на їх, бо його видно на сорочці. Як дехто, то каже, щоб усе не однаково було сорочане лихо“; кажуть також „женське“ тим, що їх у чоловіків нема.

На означеня місячки знає нарід багато всіляких назв. Гуцули називають се „полá“ (Верхратський, Начерк соматології, с. 116; Шухевич, Гуцульщина, III. стр. 2); у Бойків „червоний Іван“, у Наг. „має на собі“, „переса“; Подоляки кажуть „кров“ або „той час“, на Україні уживають слова „кошуля“, „сорочка“ (Talko-Grunciewicz, Zagrysy, стр. 36). Знані також особливо між інтелігенцією назви „регули“ (на Україні) „місяшне“, „свій час“.

Назви у інших народів звязані звичайно з їх місячною появою і з червоною барвою. Біблія говорить про „жіночий звичай“,

„час“, „жіночу хоробу“; у Німців знані слова „Regel“, „Unwohlsein“, „Periode“, „Blut“, „monatliche Reinigung“, „Rother König“ (Стирія), (Пльос) „rothe Tante“, „ich habe Besuch“ (п. П. Людвіг з Лінцу), Monat, Zeit, G'schicht, Sach, (Fossel: Volksmedizin, стр. 125).

Япанці кажуть „місячне, місячні вістуні“. Жіночими цвітами називають місячку Лотиші, Серби і населена Малябару.

7. Коли починаєть ся місячка.

На дівчат з циганами кажуть, що „перуть ся“: яка мала, а вже „переть ся“. Деякі, то і в 14 год уже перуть ся, а інші, то в 20-тім, але тих, що в чотирнадяти, далеко більше. Звичайно-ж в 16 і 17 літ — то саме пора дівоча. Змисленна дівочка стане, то й усе все дівоче в неї буде з цього часу.

Є у порідні, що циган у дівки не буде, поки заміж не піде, год і в 20-тий. І не буває їх, хоть дівка здорова і весела, а вийде заміж, стануть їти з того часу. Так було з нашою Варкою.

І то правда, що деякі і не житимуть, коли їх нема. Сохнуть, жовтіють і хиріють, поки не зляжуть.

Місячка починаєть ся не у всіх краях і не у всіх рас в один час. Подрібні студії виказали, що її перша поява залежить від багато обставин, між иньшим від підсоня, раси, занятя, полових зносин, дідичности, температури і т. д. (Ploss, Das Weib I., X. стр. 286—307). У полудневих народів появляєть ся місячка о много скорше, чим у північних. В Італії і Еспанії зачинаєть ся вона з 12 роком, в старих Індіях по заміткам лікаря Суерутти менше-більше в той самий час (Schmidt, Liebe, стр. 203—211), в Палестині по Тальмуду з 13 роком. Вагагалі припадає перша поява місячки в горячій стрейфі між р. 11 а 14, в уміркованій між 14 а 16, а в зимній між 15 а 18. Пльос наводить докладний виказ, коли вона являєть ся у всіляких народів (стр. 295—301) і дістає по обчисленю пересічне число 15 рік і $7\frac{1}{2}$ місяць. Пересічне число для Петербурга виносало по трьом обчисленням $14\frac{1}{2}$ (Вебер), 15.6 (Кітер) 17.53 (Горвіц), для Австрії ок. 16

і Ближші дані про місячку можна подибати у Elliss'a, Mann und Weib, розділ XI., Temesvary, Volksbräuche, I. Erstes Auftreten der Menstruation, Höfler, Krankheitsbuch, стр. 56, 57; Mitteilungen aus dem Frauenleben der Ôrang Bèlendas, der Ôrang Djâkun u. der Ôrang Lât, von Hrolf. Vaughan Stevens. Bearbeitet v. M. Bartels; Zeit. f. Ethnol. 1896. XXVIII. стр. 170—1, і т. д.

8. Хоробливі появи що до місячки.

Од чого-ж то воно так, що у деяких дівчат та не має циган, не знає ніхто. Станеться так, та й усе. Як запримітять, що хиравіє, жовтіє, то знають, що на порі є не має їх. От і старають ся зараз ліків у людей.

У скіко год воно настає, то не однаково: по людині діється і по порідді. Оце, як здоровенька дівчина та порідні такої здорової, і що рано виростає, та так і в роду було у її, що рано починали дівувать, то й у неї буде раніш ця справа. Або і вдасть ся таки таке дорідне. Часом і батьки і матери не такі були, а дівчина буде инакша.

[Тепер вже знає дехто, як деінде діється, хоть таких мало: а старі розказують, що давніше инакше було].

Так то знають, що і не на одній порі стають у дівчат цигани: у одної в стіко год, а у другої в стіко. За те вже кожна знає, що як почались вони уже у неї, то через місяць, як раз у ті самі порі будуть знов і так усю живіть, поки зістаріють ся людина.

Часом переминюють ся время, що їх гляда, не має, то ото вже й треба і боять ся лиха якогось: або дуже потрудилась, або застудялась або злякалась, борони Боже; тоді вже й треба старать ся людей. А як благоподушнo, то кожного місяця під один час і ждуть їх і через те ото і надівають другі сорочки і лягають на такому, щоб не шкідне було.

Як у якої, то за день або ближче перед циганами болить живіт. Це вже знають. А ще молоде яке воно, само не вгадає і пожалуєть ся матери на живіт, то мати зараз каже: „Та то воно у всякої людипи, дочко!“

Задержанє місячки або сьильнійший кровотік, се звичайно наслідки простудження або утоми чи то роботою чи то ходом. У деяких народів, особливо на півночі, стрічаєть ся часто слаба місячка або й брак її (Ploss, Das Weib I. 310 - 312); се бачимо й у Українців.

У галицьких Поляків задержанє або брак місячки сьвідчить, що дівчина буде неплідна (Ś więtek, с. 598).

9. В жнива нема місячки.

І мати мої кажуть було, що жнивнами місяців з три нема циганів у дівок; а у которій є і жнивнами, так це погане зілля, то то така вже вона й дівка. Тіко звання, що дівка, а вона вже пряма

молодиця, тіко не пов'язана ще. От дурить! А чого-ж то воно, що у чесної, доброї ще дівки та в жнива не буває, а вже аж під осінь одкриваєть ся! На що вже Настя яка була, а і в неї не було в жнива.

Бог уже так устроїв. Кажуть ще, що є і такі, що і не „прогуляні“ (з „каліною“), а перуть ся і в жнива, але я таких не знаю і мені здаєть ся, що то тіко дурять, що то дівки, а воно вже ка зна що не дівка. Та і мати таке було кажуть, що то вже не дівка, як жнивнами в неї є. Хай і важко робить, хай хоч і як, а в літку не буває у дівчат цього лиха. І в нас і в усіх то так було: як жнива, то ми і не перемось жадна з нас. І в наймічок моїх цілі жнива була чисто.

Так само буває і в великий мороз.

9. Ліки на викликане місячки.

Яке ото воно не гарне діло ті „цигани“, а лишенько і без їх. Кажуть, і це воно таки так і є, що і жить не буде довго отака людина, що нема їх у неї. Така вже стать природня у жінок, що без них і життя не вірне. Оце чахне, сохне і кричить з животом.

Тай було ж таки так з нашою Васьюкою, як не було у неї довго циган. Трохи не вмерла. Та дізнались способу, як щоб стали в неї цигани. А Наталка чуть таки не пропала: мучить ся з животом тай мучить ся. Та приходить її мати до нас, -- а в нас було вже це лихо і вона знала про його — і просить поратувать. Ми їй і дали чирвоних васильків, а нами сто справжне було і у неї. От вона намняла тих васильків та забрала аж трое справжніх намістів, обмила їх у воді та з водою тію змішала помняті васильки. Та як напилась, то на другий день як почало з неї лить ся, так думала, що й кров'ю зійде. А як перестало лить ся, то тоді стала жыть, як і люде.

Так само спасла ся і наша Наталка.

Українці знають багато ліків на викликане місячки, не меньше від вньших народів (Дані зібрані у Пльоса, *Das Weib.*, с. 313 до 316, *Schmidt'a, Liebe* 207 – 8, *Stern'a, Medizin*, стр. 143 – 151, *Krauss'a, Sitte und Brauch*, стр. 534. [Коли дівчина не має місячки, виливає воду, в якій умивала ся, під рожу. Анальогічний погляд на Шлеску, *Drechsler, Sitte und Brauch*, стр. 222, лиш там дістає від того тільки червоні ляця], О. Новорка, *Volksmethodik*, стр. 248, *Fossel, Volksmedizin*, стр. 125, Миликевич, 187.

Талько-Гринцевич вичисляє в Zagysach, стр. 41—42, 25 ліків, між тим 16 відварів, як румянок, кровавник, любчик, сьвято-янське зіле, чорнобиль, гречка, дикий часник і т. д. Крім відварів їдять насіне кропиви, хрін (в Галичині), цибулю з оцтом, сиру моркву і пють сок з кропиви, воду, в якій полоскалось крупи, мило розпущене в воді, коралі, втерті на попіл і попіл зі спаленого сита. Krebel, Volksmedecin und Volksmittel, стр. 111 і Ploss D. Weib I. стр. 314—315 згадують іще про кілька ліків. На Україні пють відвар з так зв. Петрового хреста (*Lathraea squamaria*) з водою або з горівкою (Talko-Hrunczewicz, 41, В. Демичъ, Очерки русской нар. медицины, стр. 21), або відвар з вишневих галузок, арізуваних ножем з долини до гори (Koregn., 211). Пор. також Gustawicz Br., Podania, Zbiór V., стр. 215. Даві з першого тому Чубинського використані у Гринцевича.

II. З о п р а н н ь.

Була в мене Івашківна, нанялась до мене од Худяцького попа. Дивлюсь, а вона сховала одну сорочку у рукав. Ну, це-ж видно, чого це вона її так хова; це-ж місяць уже пройде і вона не буде бгати тії сорочки усеї в один рукав. Аж не діждала неділі: і цю сорочку бгає усю в рукав. Я промовчала, а це й третя.

„А чого то воно, Марте, в тебе усе так, що треба ховатись з сорочкою?“

„Та хйба в чортів так не є, як ось у мене“, то така откровенна, так і рубне в вічі. „Воно так і не було в мене, та в отого попа дівка була і тітка його. Та в усіх трех у нас було. Я не знала того, що воно треба їх стерегтись. Посолила сорочки ув однім жлукті, а вони й зопрались. У теї дівки нічого не стало того. Чорт його знає, чи воно їй вредило, чи ні, а вона з мене усе сьміється. Може воно так і є, що не богато того стане, як зопереться з ким. Але оця того нічого не знала — одначе сьміялась. Чорт її знає, може і примовляла що, а сорочки, то знаю добре, що склала усеї з нас трех одну на другу. І од того й стало. І ото в мене добре, як з неділю тіко пійде, а то й більше. Уже й сама не знаю де-б і дїть ся і що робити“.

„Треба, кажу, людий питать. Я піду і до баби“.

Сходила я до неї. Вона й сьміється з нас обох. „Ото-ж“ каже „вона та суча дівка склала їх сорочки усеї нечисті одну по-верх одної. А цеї сама низча була, то і заперлось у неї. Не робить нічого, хай заполоще, що скине з одного місяця, та воду цю

вилле на чорну свиню і скаже: „Ти діти водиш, і чиста ходиш“, (себ-то, хай на тебе переходить).

А то є, що замість цього пізнають по своєму, инакше, не на свиню виливають, а на чисту, бігучу воду несуть, на річку, тай пустять за водою, і здасть ся нічого не кажуть. І ми з Івашківною на воду не понесли, а вилили на свиню, і Бог помилував. Стала як і дівка вже усяка. І вже як у жлукто складали, то хоч з чотирех зберуть ся було нечесті сорочки, бо наймичок служить дві, три за разом, то вже одну коло одної складаєм у рядок, у в один шнур і в один шар, хоч і як уже зажмякають ся дуже сорочки, а вже боїмось, щоб не зопралась когора з которою і щоб не перейшло з однеї до другої.

А В., то ця вже щось инче робить. Узять три пригорщі глини губою та внести в хату у тряпці, а глиняник поставять у глухім кінці порога. Пригорщами і треба вквнуть сю глину, розколотить і поставить на день чи на три дні і дати тоді тої води, що останется ся в глинянику, випити, то й минеть ся, як що вона тіко од зопрання бідує.

Ненормальне місячковане, а передовсім дуже сильний кровотік походить звідси, що дві жінки зопрали разом сорочки. Се — по загальній думці — дуже шкідливе. Тільки-Гринцевич подає трохи иньший лік на усуненє того недомогана (стр. 37–8). Воду, в якій випрало ся сорочку з слідами місячки, вливає ся до нецок, ставляєть ся на порозі, а по обох боках ставить ся горців. Недужа сідає на порозі так, що її права нога в хаті, вливає одну ложку води до горця в хаті а дві до горця на дворі, разом 9 і 18 ложок і закопує перший горнець під порогом а другий в городі, під випнею, приговорюючи: „Тоді до тебе другий раз буду нести, як будеш цвісти“ (П. Звенигородский). В Юрковщині п. Звягельського наливаєть ся води до чужого начиня і до свого і чуже закопуєть ся (Корєницькі, Przyczunek, стр. 212, Милорадович, Нар. мед. 332).

Щоби не набавитись кровотоку, треба осторожно прати кожду сорочку в окремій воді і перекладати місячне біле мужеськими штанями; також належить воду виливати тільки в кут (Корєницькі, стр. 209, Talko-Hryniewicz, стр. 38).

Віра в зопране стрічаєть ся також у иньших народів, прим. у Італіянців (Ploss, в провінції Беллюмо і Тревізо).

Щоб здержати обильну місячку, на те є також багато способів. Вони вчислені у Гринцевича на стр. 39—40 і у Милорадовича, Нар. мед. 332.

12. Оповіданє про початок місячки і про її відносини до вагітності.

Коли запитаєте, од чого і на що ті цигани, то кажуть, що ще Ева, як прогрішила, то Бог дав їй те, щоб і всі жінки теє знали. Кажуть також, що без їх та дітей не мали-б жінки і миру хрещеного-б не стало. Бо то-ж запримітили усі, що немає цих циган, то й життя доброго й немає і дитини не буде. А чого воно, так ніхто не скаже.

Добре ото знають уже люде, що як і зайде на дитину у такої, що цигани в неї, то беззапременно зараз з'являть ся вони у неї. І хоть і не пора їм, приходять зараз як зайде на дитину. Це перша примівка, що дитина буде вже. Після цих циган других уже не буде, аж поки не знайдець ся дитина. Ніхто не знає, де вони дівають ся. Чутка ходить, що вони вже збирають ся коло дитятка, що на його зайшло уже: але чи так воно, ніхто не скаже. Аж по родах вертають вони в свої права і зачинають навідувати жінку по шести неділях, а як котра здорова, то і за три неділі, і усе будуть припадати в одну пору, аж доки не зайде на другу дитину.

Аж коли циган не стане, то знають, що дітей вже не буде.

Початок місячки обслонений у всіх народів великою таємничістю. Одні приписують се звірям, як крокодилу, вуж і т. д., що представляють нечисту силу, иньші роблять се впрост залежним від впливу богів. Усі ті погляди зіставлені докладно у Пльоса, I, розділ 100 і 101 (стр. 353—357). Старинні Інди думали, що се зіслав Бог Індра на жінок, аби увільнитись від вини за забитє одного півбога (Schmidt, Erotik стр. 382 і д., idem, Liebe, стр. 202—3).

Українці думають також, що місячку зіслав Бог за кару. Крім погляду, наведеного тут автором, стрічаємо часто і другий, який мусить бути знаний на цілім просторі України. Талько Гринцевич записав його в звенигородському повіті (Zar., 37.), а Коперницький в гірських околицях Галичини, мабуть на Гуцульщині. Варіант посліднього спочиває поки що в рукописній збірці, перехованій в Академії Наук у Кракові.

Легенда розказує, що до Христа не було місячки тільки по-породові очищення. Спала вона на жінок за кару. Коли Мати Божя породила Христа, казала слугі винести на воду обкровавлену со-

рочку і просила не розвивати і не оглядати її. Одначе слуга не могла здержати ся з цікавості і за її провинну покарала Мати Божа усіх.

Загальна віра, що місячка устає в часі вагітності, не вповні відповідає дійсности. Деколи стрічають ся випадки, що місячка приходить точно і в часі вагітності (Ploss, I., с. 528—9).

Причини повстання місячки неясні і для лікарів. Два найвишнійші учені англійські заявили, „що первісна причина менструації ще не розяснена“ і „так темна, як до тепер“, (W. Heape, *The Menstruation of Fem.* Entellus (Phil. Trs. 1894), і Bland Sutton, *Surgical Diseases of the Ovaries*, 1896); також Ellis (op. cit. стр. 88, *Das Phänomen der Sexualperiodicität*) в тої гадки: „Wir stehen heute noch vor einem Rätsel nicht nur bezüglich ihrer Ursache, sondern auch bezüglich ihres präcisen Mechanismus“.

13. Що дозволено, а що заборонено жінці в часі місячки.

Не можна тоді брати у куми або йти, коли просять, бо треба цілувати хрест, а до сьвятощів не можна приторкати ся. Через те ніхто тоді ані в куми не піде, ані на присягу не стане. І вінчання тоді не буде, бо замічають, що як їй тоді припада, то життя буде якесь неладне і тому вже наперед питають ся про це у неї.

А як піп чи дяк ходить по слободі з молитвою або з христом та й трапить ся у котрій хаті така людина, що з циганами, то певне не поцілує христа чи ікони. Хоч і піднесе їй піп, то вона скаже „мені не можна“, а як така, що не осьмілить ся прямо сказати у вічі, то вийде собі на той час із хати. Тото вже їй не питають, чого вийшла і втікла від хреста, бо знають, яке їй лихо, і знають, що як нечисте виходить, то до сьвятого годі не приторкати ся. А то через те, що не буде ніяка страва смашна од такої жінки і чи курку заріже, чи так що варитиме, то як солома буде без смаку.

І те ще так; треба глядіть, щоб дороги не переходить такої жінці. Це не звичайно. Але є й такі люде, що цього закону не глядять. Таких треба найдужче стерегти ся, бо як перейде шлях кому, то не минеть ся; щось йому та за недогіддя буде. Хіба знає од цього що небудь, бо є людя знаючі, що від усячини вміють одмовити ся і ніщо не матиме сили. Одначе це вже безсовісно назвуть ту, що переходить шлях кому. Часом тому і пристають жінки, чи дівчата, як трапить ся, що хто їде або йде, а вона у по-

перед іде. Поважним людям хазяєвннм ароду не обсьмілять ся переходити пуття.

Хати як мажуть, не годить ся першого валька класти тій, що цигани має, бо буде нечисть водить ся в хатї.

Печі накладать не годить ся також тоді. Взагалї це лихо так і кольне тебе, як що починають тоді робить.

У садоґ з циганами нїяк не годить ся ходить, а на дерево лїзти прямо грїх, бо, кажуть, і дерево те всхне, що на його полїзе така людина, і садок буде неродючий.

Молодиць та дївчат дуже стережуть ся і хазяйка небезпремінно розпитає кожну, яка вона. Найгірш боять ся, щоб ще й у тїй самїй сорочці прийшла, що з циганами. На пакість буває нарощне йдуть через садок, як злобу мають на кого, нїби за ділом за яким. Одначе їм і не вдасть ся, бо ті, що садки мають, то ті і од лиха знають. Є таке лихо, що на злобу та оджимають ту сорочку і під найкращу деревину і виллють: кажуть, усхне зараз, як не доглянець ся хазяїн. А щоб не пошкодило, треба жаром посипать на тїм місці і примовить — люде знають, що й казать — і так і спасуть деревину. Лають було мати і за те, як квасннну ото саме тоді жінка готує. І багато в усяких заміток, але тепер такі люде цонаставали, що не глядять і не боять, хоть і знають.

Гулять з циганами скрізь можна йти, лиш на христини не можна, бо це і безсовісно дуже було б і шкідливо. Кажуть, як втерпить отака людина та піде погулять на христини, то на дитинї мороблять ся струпи. То краще не йти, як має таке од того стати ся.

Хоч і од цього вже повчили ся, що робить. Щоб не завадили дятвї цїй цигани, то та, шо йде з ними, бере у пазуху трїшки проса. Та й баби, шо пуца ріжуть, стережуть ся цього лиха, бо буває впорядить ся яка а не знає, що за лихо буде од цього і проса не бере з собою, через те то вони самі вивішують на жердці на перед шо небудь чирвоное на всякий случай. Часом котора і втаскасть ся нарощне або ще дурна і не знає цього — то не пошкодить тоді. Забачить можна на христинах часто або окрайку або нояса чирвоного або китаїку, ото все проти цього лиха, циган.

Знаць, звісно, треба всячину, і якже й жити, як не знаць, як і шо воно де стаць ся. „Хто зна, то не погиба“ кажуть старші люди, „а дурних цїлий вік пропада“.

Усі ті закаи походять звідси, шо наш нарід уважає менструуючу жінку за нечисту так само, як і родильницю від родів до виводу (Талько-Гринцевич стр. 38, Сумцовъ, Культурныя пе-

реживанія, Розмывки К. Стар. с. 35, Ив. Бѣнѣковскій, Народный взглядъ на „нечистую“ женщину. Кіев. Стар. 1899. LXV. стр. 128—131). Сю віру поділяють також всілякі иньші европейські і позаєвропейські народи, без ріжницї, на якім стоять степені культури. Пльос, що зібрав багатий матеріал в першій томі своєї праці про жінку (XIII. Die Menstruation im Volksglauben, стр. 335—357), прийшов до результату, що на цілій земській кулі уважають ся жінку підчас місячки (і по породі) за нечисту, хотяй степенъ нечистоти не всюди рівний. У диких народів доходить він до найвищої точки: жінка мусить мешкати окремо і не може навіть показати ся на сьвітло денне. Деінде сї погляди більше або меньше лагіднїйші і не обмежують занадто свободи жінки. Се дїється переодовсїм у европейських народів, а між ними й у Українцїв.

Погляд про нечистість жінки повстав у поодиноких народів безперечно самостійно. Спершу мусїли уважати жінку в часі місячки за істоту, якої не можна дотикати ся, бо в нїй відбуває ся щось таємничого. Жінка стала tabu, а звідси і рівняло ся її значїне становищу сьвященників. Одначе з часом забуло ся первїсне розумїне сього феномену і з нетикальної зробила ся вона поволи нечистою (Ellis, Einfluss d. Menstruation auf die Stellung der Frau, стр. 295—311, E. Durkheim, La prohibition de l'inceste et ses origines, L'année sociologique I., 1898).

Звістки про нечистість жінки стрічаємо вже в найдавніших писаних пам'ятниках. Старинні народи, як Меди, Перси, Бактри, і Жиди вірили сьвято в шкідливість жінки підчас місячки: Мойсей видав про се цілий ряд постанов, так само Магомет і иньші творці релїгій. Пліній знав багато оповідати про те, що жінкам на той час заборонено. В Римі гадали, що коли нечиста жінка зблизить ся до полевих плодів, то вони стають неплодними, до паростий, то вони висихають, до неферментованого вина, то воно скисне, і коли стане під деревом, то самі овочі спадатимуть на землю.

Нинїшні народи надзвичайно годять ся в своїх поглядах на нечисту жінку.

Подібно, як і в нас, не вільно йти до саду і дотикати ся пупляхів, бо усе повсихає, також у Нїмцїв, про що вже згадував сьвятий Гільдетард (Ploss, Fossil, с. 124, Drechsler стр. 221), у Італїянцїв і деінде (Даринскій, Семья у Кавказских горцевъ, 119—121).

Коли нечиста жінка перейде дорогу, то се ворожить нещасте не лише у нас; так само думають Французи, Нїмці, населена Кипра і Кавдії.

Крім наведених тут приписів існує і у нас ще цілий ряд інших, які знаємо з розвідок Біньковського і Талька Гринцевича.

На Волині не сьміє „нечиста“ жінка нічого зачинати робити, бо ніщо не вдасть ся, не печи, не варити, не доїти коров, не дотикати ся бочок з капустою, з огірками, з пивом, з медом, з квасом, бо усе зіпсуєть ся (Біньковскій), а крім того переступати через діти, бо не будуть рости (Гринцевич, стр. 39).

На весіля і хрестини не йшли тоді також і в Німеччині. Quatimonius з 1610 р. закаує взагалі йти між людей і цілувати та дотикати ся дітний. Те саме приказувала і грецька церква. У богато народів не дозволяєть ся нечистій жінці сповнювати релігійні функції (Японці, Турки). В християнській церкві муїли вони стояти в передсінку і не сьміли дотикати ся хреста або сьвятого образа. В византийській церкві заборонювали канонічні приписи ¹⁾ Діонізія Александрійського і Тимофея Ал. входити жінкам нечистим до церкви і причащати ся. Йоасаф, митрополит Ефеський з XV ст. відповідає так на питанє „Можеть ли женщина, находящая ся въ мѣсячномъ очищеніи, воспринимать дитя отъ сьвятого крещенія, или благословиться въ замужество или мазаться елеємъ?“: „Эго совершенно возбранено, ибо если (женщинѣ въ такомъ положеніи) совсѣмъ не позволено входитъ въ церковь, то какъ она можетъ дѣлать что либо подобное?“ В Псевдо-Зонаринім Номоканоні читаємо знов між иньшии: „Жена пржеде даже не очистит ся отъ еже бываемое по обычаю ея, просфоры да не творятъ, ниже да коснется ей никакоже. Имоущія обычная и на конецъ смерти пришедши, причащенію да сподобляется невозбранно“, (Стратинський Требникъ, стр. 675., А. И. А л м а з о в ъ, Каноническіе отвѣты Іоасафа, митрополита Ефесскаго. Малоизвѣстный памятникъ Греческой церкви XV вѣка. Одесса, 1903 стр. 27—28, 52. Пор. Византийс. Временникъ, 1904 VI. с. 171—2). Те саме було приписано, коли в ніч перед тим зносила ся жінка з чоловіком. В лєтєнді з XV. ст. оповідаеть ся, як Бог покарав жінку, що прийшла на посьвяченє церкви а перед тим „плотною похотью съ своимъ мужемъ смѣсся, Божья соуда не убояся“ і ставить ся моральну науку: „Мужіе и жены, не майте въ церквѣ внити окалявше плоть свою“ (Костомаровъ, Памятники стар. русскои литер. 1860 I., стр. 210). Византийські жінки, як се бачили і згадують численні подорожники, муїли, коли були нечисті, стояти перед дверми.

¹⁾ Вступ нечистим жінкам заборонив нікейський собор

Щоб задалегідь охоронити ся перед впливом нечистих жінок, придумано для них всілякі відзнаки. Так прим. в Індіях носять на шії дівчата кусень полотна, забарвленого кровю.

14. Полові зносини підчас місячки.

Кажуть, що саме на циганах жінки і дівки чогось зліші, а воно хто його знає. Не добре тоді терти ся з чоловіками, а то-б вона усе з ним, як-би люди не говорили. Їй того хочеть ся, а ніяково якось їй. Та в такі, що не цурають ся і мають їх та не бо-ять ся. Одначе це вже безсовісні — якже це можна.

Лікарі ствердили, що найбільшу пристрасть відчуває жінка в часі місячки. Ellis наводить зізнання багато жінок, які говорили, що найбільший неспокій почували завсіди під ту пору і що се змушувало їх заспокоювати свої потреби в неприродний спосіб. В противенстві до того удержав ся одначе майже у всіх народів погляд, що зносини з нечистою жінкою грішні і шкідливі. Зенд-Авеста зажаує полові зносини; Зороастер посплає за се до пекла (Ploss, 339), Могаммед поставив остру заборону. Один могомеданський правничий збірник Sidi Khelil містить навіть такий зворот: „Хто діткне ся задля роскоші жінки підчас місячки, стратить силу духового спокою“. Зносини відбивають ся по загальним поглядам дуже шкідливо на здоровлю: з того повстають всілякі слабости, тратить ся силу і т. д. На Угорщині гадають, що дитина родить ся з ранами (Temesvary с. 2 - 5). В Індіях читаємо в одній книзі: „Хто зблизить ся до жінки в часі місячки, то зникне його розум, енергія, краса, лице і життєва сила“ (Schmidt, Liebe с. 205). В деяких краях карали навіть за се смертю (Ploss, Б'ньковській, 130), пр. у Жидів.

Лише декуди поручають зносини підчас місячки: в деяких околицях Азії уважаєть ся навіть за гріх, коли мущина завед-бує тоді свої обовязки. В Європі здержують ся тоді від зносин, але зі статистики уроджень виходить, що дуже велике число заплоднень припадає саме на час місячки. Одною з причин, що спиноє мущини від зносин, є крім прийнятої традиції іще й погляд, що се приносить різачку. Лікарі не потвердили одначе того і не знайшли ніяких наслідків, коли не числити спорадичних випадків легкого запаленя.

Ближші дані у Пльоса і у Штерна, Medizin, стр. 149—151. Що полові зносини підчас місячки усувають неплодність, про се гляди далі.

15. Початки полового життя і полові зносини взагалі.

З чого саме починають ся [полове життя] у людини, про це ніхто не скаже. Стає на порі, от і кортячка бере. Сама дівка хвалить ся або й молодиця, що як вийдуть на вулицю між хлопців, то кортячка їх бере. Тіко одна у перед це зачує, а друга пізніше. Так і хлопці. Стане мріяти уже — і в дома не вдерживши його. Зараз і запримітили, що парубкови легше без улиці, як дівчині. Парубки не викрадають ся вікнами, як батьки не пускають, а дівка то чисте горе. І з хати втече і приспить усіх — це-ж усім відомо. Так ото з того часу, аж поки й не минеть ся кортячка.

А як запізнають ся і поберуть ся, то живуть зі собою як можна. Чи є які звичаї, коли починають жить на дітей, то не знати того, бо люде скривають ся. Але це мабуть не людська річ, а попівська вигадка. Є стара поведінка, що як жінка зайде на поступки, то пють могорич, але тепер мало вже тих могоричів. Хоч і як радий хто чому, то не хоче замогоричувать, бо ні з чим гаразд. [Другого обряду не має, хіба сей про ламання каляни, про який була згадка].

Доки живуть зі собою, доти сплять разом, але дід і баба не сплять вже зі собою у куші. Навіть не дуже то вже старі люди, а не хотять цього дива знать. Це й зараз помітять люди тай кажуть; „От вже й руки помили“. Але і тут, коли ця річ минаєть ся, не має віяких обрядів. То хіба в якій бесіді саме котре признаєть ся, що вже „хвалить Бога, забуваємо того дива“. А люди кажуть „руки помито“, се-б то — вже годі і не буде береміння. Як старі а таки іще приведуть дитину на світ, то й сами соромлять ся, а люди сміють ся і довго балакають про се. А воно так є, що часом год і десять, як уже нема дітей, гляди, і на тобі іще одно або й двов. То вже звісно ремствують сами на Бога, а люди сміють ся, мов і тут негарне щось є. [Одначе і їх не мило вражає, коли чують, як старші люди хвалять ся, що вже перестали жити з собою].

До сього розділу прошу порівняти студію Кравса Die Zeugung in Sitte, Brauch u. Glauben der Südslaven і 'Ανδροπορνεία, I. Südslavische Volksüberlieferungen, die sich auf den Geschlechtsverkehr beziehen. Leipzig 1905, розділ I, II, IX.

16. Жінка більше пристрасна від чоловіка.

1. [Дівчата показують більше пристрасности від парубків. Кажуть, „як забачить дівчина по очіх, що тобі схотілось, то тобі на палиць

схочить ся, а їй на лікоть⁴. Звіден заспокоюють її частійше в неприродний спосіб: багато в таких, що „пальцем сами себе шморгають“ і то не лише між дівчатами, але й між жінками].

2. Що діти часто родять ся, то це звертають на жінку. Кажуть, що вони дужше „хотять“ ніж чоловіки; тіко то вони криються і дурять чоловіків. Ніби стидять ся а їх воно дуже кортить і багато в таких, що і прямо кажуть „нум!“, як хотять дуже. На улиці це найвидніше все, кому дуже допіка, чи дівчатам, чи хлопцям. Воно такв якось і поділено неначе. Оце тобі та робота, жінко, а тобі та; [я вкидаю тіко зерно, а ти виведи з нього чоловіка]. Кожне робить, що його натура потребує. Каже Іван: „Я своє робив, я не робив їй дитини“, як присікались до його, на що він обідив ховнійську дочку, та ще й сироту. І вона плаче: „І я не знаю, де воно взялось! Ми собі спали тіко та в притули грали“. Тай заміжні так само кажуть: „Що, що, нема й де дівать ся, що як воно-ж і без цього ніяк жить“.

3. Балакають, що жінки дужче хотять, ніж чоловіки. Жінка — земля, чоловік сім'я, зерно.

Від найдавніших часів вкорінив ся погляд про більшу пристрасність жінок. В дійсности маєть ся річ як раз противно. R. Kraft-Ebing каже про се в „Psychopathia sexualis mit besonderer Berücksichtigung der conträren Sexualempfindung“ 12 вид. Stuttgart 1903, с. 13: „Без сумніву відчуває мущина живійше потребу полових зносин, ніж жінка“; „коли жінка нормально розвинена і добре вихована, то її пристрасць (sinnliches Verlangen) незначна: в вивішім разі мусів би бути цілий світ великим домом розпусти і не могло би бути мови про подружжє і родину“. Взагалі має жінка в подружжю далеко меньше відчувати полову роскїш, чим мущина. Дав. Krauss, *Ἀνδρῶλοφωτεία*, I. розд. XVII.

17. Жінки бажають мати діти.

Воно, правда, що хоч жінки дужче хотять од чоловіків, щоб пожить з ним, а думка та, щоби пожить, потертись, тай годї; одначе окрім того йде й бажання дітей, бо в їй такі, що живуть як слїд, а дітей у них не має, і журять ся тим не менш чоловіків: „Не вгодна, не достойна в Бога“ зараз себе назве. Воно, видно, тіко природа вже так узаконила, щоб хотїння те було, а в жінки ще й білш ніж у чоловіка, бо їй багато треба перетерпїть за те хотїння. От як би воно було мале, то нї одна б не хотїла жить

з чоловіком, а так то воно переважа і ті труди її. А чоловікови байдуже од того, то він і без великого хотіння згодить ся з нею пожить. А в тім хто його розбере, як воно є, яка де в чому сила є. Така то думка у людей. От худоба, як беременна, то вже її до того не тягне а в жінки то і перед родами ще кортячка є. Мабуть така вона, ця кортячка велика, що й з дитиною вже жінка, а вона не проходить у неї.

18. Снохацтво.

Чи не живуть у гурт брати з жінками?

Цього нема нігде, противне це совісті людській. Снохачів, чи як ви їх звете, тут і зроду нема. Минали-б таку сімю і слободу, не то, щоб ще сами жили.

Снохацтво, с. є. звичай, що свекор живе в полових зносинах з своєю невісткою, стрічає ся у народів, що ще живуть на патріархальний лад. У Великоросії він дуже розповсюджений, на Україні доховали ся тільки його незначні останки. (М. Ганенко, Семейно-имущественныя отношенія крестьянскаго населенія въ Елисаветградскомъ уѣздѣ. Степъ. Спб. 1886). Більше відомостей маємо про сліди снохацтва в карпатських горах; вони зіставлені в студії І. Франка, Сліди снохацтва в наших горах. Житє і Слово. II. с. 101—104.

19. Нічні уплави і плідність мушин.

Цигани в чоловіка є також, але ніхто не скаже, що це потрібне, щоб виродить дитину. Його діло при тому, спустить плоть, от і все. Щоб назвать оце, що сходить нераз таке слизьке на його штани, того не знають люди; чоловічими циганами не називають, так якось остало воно без назвиська, звісно, не потрібне ні нащо. А знають, що воно од того буває у чоловіка, що дуже роз'ярить ся і дуже йому схочеть ся, а не має з ким: от і воно в ночи само йому сходить; приснить ся йому щось таке і ото й зійде; що мала-б дитина бути, то воно так змарнувалось. І його не шкодує ніхто й трішки, бо цього добра дуже багато, а жінкам то свіко буде положено, а вже дитина буде. Але є й такі, що їм плоть сходить, а дитини немає. От якби яка жінка дітей не мала з яким чоловіком, а з другим і має вже, то це звісно вже, що він був неплідний; з того-ж ще не знати, чи в його плоть сходила, чи ні, так, що не знати, чи є в їй яка сила, чи був се лише пустяк. Одначе ніхто за се на чоловіка не пинає. І думки не має, щоб це воно на цигане

було похоче. Та про це все може в голову і багато кому входить, але з другими рідко хто говорить. Дехто то ще боїть ся, щоби хто і не посьміяв ся, мовби це і невштыва мова і через те не буде забалакувать ся.

Щоб батьки синам що розказували про се — цього нема нігде: „Він же — кажуть — сам, як такий буде, то догадасть ся. Матері то инча річ: дочкам багато дечого розказують про своє, а і синам дають деякі навчання. І буває, що й батьки гримають на матерів, що не вчать, як у чому помилить ся син. „І мати в його була; правда, та наша мати не така, щоби чому бува учить дітей“ — часом жаліть ся перед другим де трапить ся хозяїн, як скоїть ся яке нещастє в життю дітей уже зрослих.

Мужеські уплави відповідають до певної міри місячці жінки і вертають у зрілих людей, що здержують ся від полових зносин, що другий тиждень. Ellis і один його ученик заявили ся за періодичністю мужеських уплавів, попираючи свою гадку цифрами.

Про полюції маємо вже звістки у старинних письменників (Павзаній розказує се пр. про Зевеса). Вавилонці думали, що мущинам являєть ся в сні „дівчина ночн“, але не задоволяє їх. Жиди уважали нічні уплави за нечисті а так само і християни. В книзі Левит XV, V, 16—17 читаємо, що мущина мусить по тім змити водою ціле тіло і одіж і остає нечистий до вечера. Християнські теолоґи дивили ся всіляко на сей феномен: гріхом було викликувати його штучно, одначе, як каже сьв. Тома, „si pollutio placeat ut naturae exoneratio vel alleviatio, peccatum non creditur“. Сей погляд удержуєть ся і нині. Migne, Dictionaire de Théologie Morale, sub voce Pollution, Ellis, Schamgefühl, стр. 187, 188 і д.

20. Чортики з людського сїмени.

Казав один жид при розмові про „изверженіє плоти“. Так каже той жид, що треба женить ся, бо як ото чоловік спускає плоть на землю чи у сні без зношеня з жінкою якою-б не було, то од того родять ся чортики, котрі так за тим чоловіком і ходять слідом і то його в ночи лякають, як де небудь іде, а як умре, то за ним до ями так і йдуть і кажуть: „І ми будем із тобою, бо й ми од твоєї криві“. Це каже так у законї написано.

З сим поглядом стрічаємо ся в грецькій мітєлогії. Агдістіє уродив ся з сїмени Зевса, спущеного в сні на землю: земля привела його на сьвіт в видї пів мущини і пів жінки (Braun J.,

Naturgeschichte der Sage. II B. стр. 113). Кентаври мали повстати з незручних зносин Зевса з Афродитою. Ерехтес-Тифон завдячує свій початок сімени Гефайста, яке спало на землю в часі його незручних зносин з Атеною. По однім переказі уродив ся Агдістос, коли Зевес хотів „auf dem Berg Agdos in Phrygien die Kybele umarmen, die sich ihm entzog, so dass er unfreiwillig mit jenem Felsberg die mannweibliche Agdistis erzeugte“ (i b. c. 113).

21. Про дитину, як ще її на світі не було.

Доки не знайде в матирені вутробі на дитину, скажуть до поступок, того все кажуть, що дитини ще й на світі не було. Христили оцеґо, що десь він у послушниках, чи що, Тирленка. Піп і довідав ся од когось то, що його батько помер в москалях. — „Чи живий ще був Тирлишин чоловік, як забеременіла вона?“ спитав він у кумів. „Та воно гріх, каже, казати, — одказала кума, — щоби оцеї дитини та й на світі не було, як він помер, бо вже вона ходила ним тоді“. — Так само і на вилику вже людину кажуть, що поки не зародилось її у материні вутробі, доти їго, оцеї людани, й на світі не було. Оце зійдуть ся де люде і заведуть собі балачку. Гляди й копнеть ся мова про що давне. Хто небудь і каже: „Та це ще тоді було, як тебе й на світі не було, ще чи й батько твій жив тоді у світі!“ — Ось за огород змагання почалось. Один каже: „Тибезь й на світі не було, як цей рів копано, а ти так багато дуже знаєш. Спитай краще у людей, що тоді були при тому, а не вкажеш мені сам, де він перше був. Той рів! Та де ділівська межа йшла. Люди ж були тоді, то й скажуть, де вона, межа була, а ми цего не скажем, бо нас зовсім не було тоді! Хай тодішні люде скажуть!“ Так ото й позвикали всі казати, що й дитини ще й на світі не було, доки не зайшла в матирені вутробі. Білш ото ніяк і не кажуть на людину, як ще вона не зародилась, тіко, що ще її на світі не було.

Раз тіко й доводилось почуть, що прямо замісь цего та ненасвітнім названо чоловічка. Завелись наші з Гацаєм. Як дійшло до сварки і криків, сказали наші на його, що він такий собі „падавший“ байстрюк. За це слово він і не змагав ся, пішов собі од їх. А він знайшов ся швидко після того, як батько його вмер, через те й поговорі пішов. Коли, чують, пішов позиватця. А воно й на позвах правда вийшла: він таки ненасвітнім був, як помер його батько. Та ото й доси про його кажуть наші мати: Воно таке ненасвітне ще було, як помер його батько. — Це тіко раз ото і довелось про се почуть так. А то все кажуть прямо „і на світі не

було^а. Часом кажуть на людину, що на світі її не було, як ще вона саме в утробі була. Та тіко се не навсправжки так кажуть а так, аби як одбуть ту мову. Як коли дїдо не на сина завіщає добро яке, а на внука. Так було в N. Він одказав усе своє добро внучати своєму, як буде сні у сина, а невістка саме родила такого. Син цей нездужав дуже. Це і люде чули і так і коли той онук уже уродив ся, то то добро не батькове і не дїдівське, а його. Вмер дїдо і батько пошти разом, а тітка його і почала вередувать, що мов то їй же там повинно щось прийти, бо тож вона сестрою була його батькови. Запозвались. Вона судцям й каже: Та його ще й на світі не було, як дїд померав його, як могли наші на його одказувать усе добро? Їй люде і кажуть: То ти кажеш, ніби і не знавш, що саме тоді ним ходила його мати, дїдова невістка. Та як присікались до неї за правду — а вона тоді: А хіба-ж воно тоді бачило цей світ, що вже мерщій і напалось на мене; воно у матері було, а не на світі. Та і полаяли добре словами і внукови одсудили все. То це так хитрят тіко: знають, що було воно уже, а кажуть, що й на світі не було, хоч ще й не народилось.

Траплялось чуть то само і в нячія ролі (як дитина в утробі, а кажуть „ще на світі не було“), коли хотять коли не сказать, що беременною саме тоді ходила, мовби не можна так при комусь казать, незвичайно при комусь старшому та нагадувать про таке дїло, що мов мати носила в собі. Жінки то ще білш цього стядять ся. Замість того, щоб сказать, що мов утробне воно було, то кажуть, що й на світі його не було ще. Декотра то таки добавить зараз, що мов: або й було воно, та ще не вродилось тоді — як уже хоче до правди довести, а як яка то й зна, що не так вернула, то й мовчить, тай думає, що із цього шкоди не буде нікому, а викладать не гаразд. Инче дїло між рівнею та між собою; тоді прямо кажуть: на світі не було, як ще й не заходило на дитину а як вже зайшло, то инча річ тоді. Тоді й усе розмежовують гаразд. (Приміром:)

а) Сховали дїда N. Хлопчик пита: Мамо! коли наші баба вмерли, то я й не бачив?

— Е, сину, ти ще тоді чи й був на світі, як вони померли.
— Мабуть я ходила ним тоді? обернулась до чоловіка свого.

— Ні! одказав тоді той, його ще і на світі не було. Яж у святцах записав.

— Бачь, сину, тато каже, що тебе ще й на світі не було, як баба вмерли. (Як показало ся з книжки святых, баба справді вмерла до двох років, як родив ся цей хлопець).

б) Присильчане і слободяне, як сходять ся коло церкви, то все дорікають одні одним: Та ще мабуть і батьків наших не було на світі, як слобода сюди ця перейшла і церква ця нашою стала. А церква справді була тут у присілку.

в) — Чи мали ми його уже у себе, чи ще й на світі не було його, як люстрація була — каже до жінки чоловік.

— Не можна сказати, шоби не було його на світі, бо ходила ним тоді саме я — одказує та.

І десятини не присудили.

22. Чи була дитина перед уродженням на світі?

Чи було що небудь з мене, чи овсім нічого не було, доки я не зародив ся ще в материні утробі? А як я та який небудь, може і не такий овсім, як бувають люди, та був ще з поконвіку, ще й тоді, як кажуть, що мене і на світі не було, то який я був, і де бував? А як шо я був десь у Бога, чи дегам, то як я з батьком жив та з ріднею, як ще і їх не було на світі і мене також?

Як воно так, шо з нічого ніби тай треба, шоби у мене й батько був і мати і без їх я не був би отакий, як оце є на світі, — як воно так? З нічого, та треба, шоб і я конче згодив ся, шоби і з мене пішли діти і люди? Чи може зовсім цього нічого й не було й нема, а люде так собі, як і всячина на світі, візьме тай виродить ся собі аж уже тоді, як саме його вже й людям можна помітити, що вже зародилось воно, а того нічого не було? — Отакі та всякі инчі видумки багато разів набігають на язик, як зійдеть ся декілько людей. Оце почнуть собі оден одного питати, той такої той сякої, а той ще инакшої. А другі, гляди, беруть ся що небудь і одказати на се. І почнуть ся, той сяк, той так каже. А той сміється з цього всего, а другий і задумавсь ся. А нарешті вийде, шо такі і покінчать розмову. Хіба хто небудь розкаже на се яку там казку, чи байку забавить. То ото хоч послушать і дехто то й у товк собі возьме шо небудь з того. Ото й усе. А як, прямо сказати, кого завгодно спитайте з нашої слободи, чи воно мабуть так і скрізь однаково, то скажуть, шо то воно нічого того не було з тої дитини, як на світі її ще не було, аж доки не зайшло у материні утробі од батька на дитину. До сего часу, всякий скаже, шо людини й признаки не було. І вся річ уже повернеть ся до правди тоді вже, аж як зайшло на дитину, почина воно вирожувать ся. Отак усяке й скаже, кого не спитать, бо так таки

усї собі й думають. Так воно усїм і здаєть ся. Та инакше думать і нїяк таки. То казка казкою, а діло ділом.

23. Звідки бере ся дитина. Душа.

[Поки не зайшло на дитину, доти люди кажуть, що вона була лише їм на гадці. Чи взагалі дитина могла істнувати перед зачатєм, чи нї, про се люди навіть не думають. Звичайно в розмові висказують ся про се, що вона тоді ще в Бога була. Як хто хоче полаятись то каже; „Хиба в чорта в зубах, а на сьвітї його не було“ або ще поганійше: „в гузнї хиба сидить“. Як хто посварить ся за яку річ, і каже, що був при тїм, що вже давно стало ся, то йому кажуть: „Ти ще в гузнї тоді був, як греміло це діло“.

Про причини, звідки дитина взяла ся, оповідають звичайно прямо в сей спосіб, що се наслідок того, що хлопець зійдець ся з дївчиною. От так оповідав і дід Ол. з тамошного села, як його спитати, звідки взяла ся у його дочки дитина, тай додає: „Чий грїх, а наша шкода, кажуть: не слїдили за дочкою, колишим тепер байстря“.

Розумієть ся, що ніхто не думає про се, де була душа, бо гадають, що душа разом з тілом приходить].

24. Діти приходять на сьвіт проти волї родичів. Жура і сварнї через діти.

Те нічого, шо усї до одного собі влучать, шо того чоловіка, шо тепер живе, та ще й на сьвітї не було. аж доки не зародивсь він од батька та од матери. Це дарма! Бо про чоловіка ще й думки не було, шоби зародить ся, а про те про його скілько то теї мови у людей, скілько думки та гадки про його родини на перед іще! І в мислях не зведеш усеґо, такого багато, а його ще й в думці нема нїде. А річ ведуть ось наче він уже й є, наче він уже шось робить у сьвітї, ще й не побрались собі молоді виростки. Ще тіко шо стали розбирать, де той чоловік береть ся і яка тому причина і на силу ще обіємїлились ходить одно до одного хлопчак та дївчина, а вже й ті собі заходи знаходять проти чоловіка, шоби не зародив ся він у їх, шоби не наробила бува та дитина, шо ще й нема її нїде, їм слави та біди якої. А то бува й про те рахнують ся собі, чи гаразд, чи не гаразд, шо родять ся отак ті діти. Шо як би инакше як ті люде нарождались у сьвітї? Шоб таки не так, як оце тепер ведеть ся. Може-б краще тоді було їм обом та і дру-

гви також. А то чи зійшовсь чи й ні і вспівш і зійтись у двох як слід, а воно тобі і на верстї за те! А в їх уже головах закома-шить ся буває думка, чи добре це так воно чи не гаразд щось ді-сть ся тут. Радячись отак, ше скоро кров почала зводить вирощать оцих до купи; про те, чи сьак, чи так мов краще жить на сьвітї, спитають самих себе, чи добре їм самим, шо на сьвітї живуть і чи дякують вони своїх батька та матїрь рїдних, шо їх на сьвіт зро-дили, а далї пригадають і те, шо другї за свос життя, чи дякують батькам чи ні. Отак все більше про се собі думаютъ і ще й не побрали ся, а вже ці речї в їх як слід проведенї в мислях. Поберуть ся і вже готове в їх в усе. Вже й не балакають тепер, а по-глянуть хьба одно на друге, шоб подивить ся, чи й досп думка одна, і потїм уже і рають, чого їм дужче хочеть ся; час мати тїх дїтей, час — краще їх би і не знать. „Як би, мовляв, инакше як собі вони велись ті дїти, то їх годї би рещту залишив, хьба одно би там годувать собі. А тоб собі жили як слїд і дїтей он, клопоту того-б не мали. А так, то хоч не живи жїнці з чоловіком, а ему з нею, бо і не встереш ся, коли й матимеш дитину ту.

Наперед уже обрїшина ця справа у молодят, як поберуть ся вже вони. Може зрїдка де то й не поладнали ся собі ще, бо може мало як заводилось їм бувать у куші, та може котре соромязливе удалось таке, ну тоді цю рахубу доводить ся уже, як поберуть ся, обрїшать. І тепер їм зараз до мисли приїде про дїтей, чи мати-ж дїтвору оту, чи краще і не знать їх. І за цим уже аж разом собі проведуть сю мову до кінца і якое там і витолкують собі і диво не одно. Мови — то лихая година, як богато, а ще-ж і немає ні одної дитини. Часом і обміркують собі діло так: нехай одно, або там двох, а бїлш борони вже Боже, шоб було. То вже чисте горе. Так обрїшать та не встерешуть ся нїяк: одно за бдним — душ сїм або й десяток. О тоді вже мови тїї. [А на хрестянах повно нарікань, по що то Бог дав]. Скрїзь по слободї сварка йде і рем-ство, а чого, спитавш — сами знають, через дїтей набїлш, по за не-достатки через їх. І Бога зневажаютъ: „І лихо з вами, чого ви кричите, підождїть снїгу — не пропадете; чом вас не забере лиха година і хвороба не задушить? Хто їх видумав, цих дїтей!“ Так само і батько: „Наплодила цих дїтей; плїдна вдала ся, то й годуй сама, на мене не питай!“ Отак у господї переведеть ся, а злоба на дїтей переходить і на мову по слободї; оце де дїти чи по чужому тиву полазили, чи в городї чужому де ходили, скрїзь чувш од лю-дей: „Понапложували їх, сьакі такі, цих дїтей тай не глядять, по городах розпускають, най годують чужї люди!“ О так наче тобі

кожне й кличе: годі водить дітей. Не вбереш і в мисли, скіко балаканки за дітей. А часом і почнуть жалувать ся усяким людім, та допитувать ся средства, шоби їх не було. І говорять так, наче-б вже вони й ходять, а їх ще й на світі нема. Ось які нелюдські мови є у наші слободі.

25. Старший брат не може женити ся через бідність, молодший обіцяє тому не ділитись.

Два брати є у батька. Я менший, а він старший. Він і я з заробітків поприходили аж ген-те літо. Бачу, й батько мостять, як би оженить його і він не од тих гроший. Та тіко отягаєть ся він щось і погляда на мене. Я добре бачив, що мулить його дуже, та все ждав, він скаже, а тимчасом я обдумаюсь гарненько. Стало мені й жаль його; бачу, що пора прийшла женитись йому. В його і слези показують ся як коли, а не каже він мені. Не втерпів я: „Матвію, брате! Я бачу, чого ти отягаєш ся з сватанням. Мені тебе і шкода, та що-ж підсобить тобі не маю чим. Жить у нас на цім добрі не має й одному як жить гаразд, а двом, як ще поженимось ми, і кури загребуть тебе й мене. Як уживеш сам на усім добрі, женись. Ти ще й мастерний до того, якось проживеш. Женись сьміло, а я тобі не пошкодю. Може я й не оженюсь ніколи, а може як підійде пора, то я десь собі пристановище знайду! Женись, не бійсь!“ Бідний, цього тіко й ждав, поплакали ми трохи та він і хліб у вечері приніс. То вже як оженили, невістка на самоті казала, який він бідний радий був той вечір: „Тепер я не боюсь женитись, хоч і будуть діти, якось проживем. Хата добра, грядки сякі-такі будуть а майструвать буду. Спасибі, що оце він не ділитиме мене“. Це казав до неї, доки не повінчались.

26. Дівки виходять за богатих, щоб не бідувати.

Бісові дівки, які мудрі стали. Знала ся, кохала ся з царубком. І слово подала йому, а виходить за вдівця.

Багатий бач! І дітий чужих глядїть не боїть ся — зна, що є на чім. Стане і своїх ще харчувать.

А в цього? — як з заробітків не принесе, не матиме нічого.

27. Біда з дітьми, коли їх нема з чого удержувати.

Як би був знав, що отаке життя буде, зроду-б не женив ся. Отак би й вік провікував. Яб собі сам десь у доброго хазяїна десь в Чорноморії став в строк. Наїджений і напийний був би. Не

знав би, де й береться що. А й копійки тії зажив би. Було-б з чим і вмерти. А як оце і поквапився, що брат з половини оступився та десь у Чорноморію зайшов — взяв та й оженився на ґрунті жить. Як би-ж дітей гейсом не було, то з жінкою якимось би й прожив таки. Хочби клоцотався з халяйством, то знав би за що — а то дітей — їх і не багато — четвірко, та пухнеш з голоду через їх і вони бідують, бідні діти. Чим ти його вдягнеш чи взуєш, — а на случай який, чим одбудеш. Мучишся душею, а не живеш. Оце тіко й добра, що женився. Ну добре ще, що я оце корчія маю та не маємо ще дітей. А як би таки хоч одно. От Ливівський старий був у Чорноморії з жінкою. З першу діток не було у їх. І добре, хвалить ся, було їм. І він і жінка заробляли і мали в чім ходять і як чим жить. Годів тричи й пожили — пішли діти в їх. Уже він тіко заробляє, а вона ні. Та вже і на неї треба заробить, а тут і заробітки лихі настали. Стало трое тих діток. Прийшов до батька жить.

Правда — найстарший, але ніхто мастрів тих не слухає, як нічим жить.

28. Чому не хотять мати дітей? Убожество.

Не диво, як боять ся за дитину, щоб не було, й ще ті, що не побрали ся собі, а так ото ще радять одно до одного, аби у купці там пожить, хочай не так як слід, а вже так якимось воно легше, як у купці хоч побудуть. Цім не диво — вони боять ся тої слави і є там чого. Ото диковина, як люди й поберуть ся вже, та й ті туди на цей бік вернуть, щоб дітей тих не було і всякі заходи на се вважають дуже. А чого-б, здасть ся, їм наїздить на тих дітей? Хай би, здасть ся, коли вже поведенця така, собі були вони. Колесь же якимось з нами та мирили ся батьки наші. То хай би і ми якимось та були у світі непослідні з дітьми. Так ні, не те все кажуть, не такі тепер настали люди. І як воно сталось так, що як зговорив ся, наче люди усі про тих дітей наструпились. Куди не заглянь і в багатий двір і в бідницький і там лайка, ремство за діти і туть однакова напасть на їх. А чого це все воно настало так? Чом перше так не хвалив ся ніхто, щоб так було?

Нарошне я питаю про се багатих (бо дуже багатів великих і нема) і бідних розуміших. Усі звертають на убожество велике і силу божу одрікають, що вона дітей дає, а кажуть, що то саміж і винні, що дітей багато мають. Бог тут ніпричім. А коли одвертають силу божу над дітьми, а кажуть, що вони самі повинні

в тому, що родять ся вони — так само як повинна дівка, що честь згубила, тут нікого не виниш, то й самі беруть ся й розпоряжать ся ними.

Колись як панські ще були, та такі дітей і гудували, то на се й звертатъ ся ніхто не думав: „Хай родять ся собі ті діти!“ Або як ще колись було давно, що багачами всі були та не було тіснення отакого як тепер, — тоді й байдуже про ці діти всім було, а ще й хотіли. Так було і Богу наскучали, як дітей не було тих, щоб хоч чудом їх послав у хату. А тепер инакше стало, то й инакше і дітей тримати стали. Усі, як зговорились наче, кажуть: „Нашо-ж дітей багато маєм — лучше було-б не мати їх, — як годувать, не вигодуєш сам“. Таж це знав ще наперед. Наперед було-б і про дітей подумать, чи треба їх тобі, чи нащо вони здались тобі? От би і не каляв ся-б ніколи і не старюводив ся-б із ними. Багатчі так найбільш навчають других і самі так роблять. Через те й багатчають вони, що не має теї грижі, клопоту того, дітей. Усе-усе на сугужність повертають, як спитать, чого тих дітей мати не хотять. Через те тепер отак завелось у нашій слободі, що як дітей багато, то ніяк жить із ними. Такі люди і неспокійно і дуже бідно живуть собі. А як не має тих дітей, то як так у світі й проживеш іще. А вже дітям, то Бог знає, де й дівать ся доведеть ся їм: ні землі нема, ні заробітків не стає. Таке настало, що ті, що кажуть, що не треба тих дітей і вже так собі й живуть, не водячи дітей, прямо сьміють ся над тими, що не перестануть як тих дітей водить собі, — а злидні посідають їх. Хай тіко хто такий, що з багатьма дітьми, та похвалить ся життям своїм, що вжитків нікоторих і що понівірять ся за собаку скрізь, — зараз і на сьмішки підведуть: „Хтож винен, що їх гибіль навели у себе?“ — або ще й гірше як штрикать стануть ввічі отакому. Ці самі, що живуть розкішніше трохи через те, що дітей мати не хотять, та так само хвалять таких, як і вони, і дружать наче більше з ними і за розумних себе меж собою мають. Тих, що довго не женять ся, тих, що в чинці йдуть, удівців, що вдруге не беруть ся, — не то що, а й тих жінок, що так собі тягають ся, аби дітей тих не було — оцих вони вдобряють і за розумних мають. Усе-ж через те так, що злиднів та старців не наводять в світі.

— Добре ото робить Прокінець, що не женить ся у друге. То була птичка у його — ну, Бог прийняв її із світа, та він уже, як і дітей до себе позабирав Господь, не женить ся собі. Менше старців у світі буде. А так: Сама роби, сама й знай.

Не то що — а й як женять сина свого, де хотять, то дивлять ся на рід. Дивлять ся не на те, щоб знатнійший він був, або багатчий, а на те, чи плідний. І ото й кажуть синови: „Ото плідного заводу сину, — тебе, як ти ще слабкий у нас такий, із'їдять ті діти. У її баби 16-о було дітей. Або й у матері їх живих дев'ятеро, а вмерло, то й не згадаю в пам'ять свіко“. То син поширебе себе по голові, — а там своєї дума. Десь дума, хай і найплідніша буде, то вже ми своя зробим. І візьме оце таку, а про те дітей, або одно буде в їх, або й ні одного не буде.

Оттаке настало в сьвітї. Намагають ся народ звести, або хоч скоротить свій рід. Чогось не люблять тих дітей. Більш через те, що з ними так клопіт всілякий, а супокою тепер і так нема. А сутужність всьому сила. Всі на неї звертають. Воно й правді і самому тепер не має де дїть ся, не то ще з дїтьми. Одна річ — не люблять і не хотять тих дітей, щоб вони були на сьвітї. Хоч би й мир перевів ся, їм байдуже!

29. Богато не хоче мати дїтйй.

а) Чоловік невдоволений з приросту.

Ховали дитину. Баби сіли, а перша каже: „Не з добра й умерло! Поті товкли його, поті товкли, поки й дотовкли до краю“.

Друга: „А чом же ніхто не визна?“

Перша: „Так! Хіба це в їх одних ведеть ся?“

Третя: „Он наш то казав, що й убє, як ще хоч одно приведе! Сам же винен. Лізе до неї і її все гатить!“

б) Ліпше без дїтйй.

„Щось у наших уже і час який як побрались, а і признаки ще не знать. Чи не добігли лиш чого?“

„Грають ся псявіри з вогнем!“

„Та воно й справніше: меньше лиха того в хатї“.

в) Придумують способи, щоб дїтйй не було.

Завелись лаять ся молодиці, а через сїни собі жили.

Перша: „Думавш, не знаю, чого ти летїла в досьвіта до Куйдахн старої? Лаїш моїх дітей, а своїх уже їси! Ще й не скриплась після весїлля а вже й хитрить бере ся. Думавш, не знаю?! Гляди лишень, щоб не набїгала собі лиха!“

г) Клопіт з малими дїтьми.

На що женить ся? Хіба не видно, що то є в тїй людинї, що з дїтьми живе? У нас є уже жонаті, а добре бачу, як вони жи-

вуть. Лайка все у хаті. Клопіт з дітьми малими. Та як тепер життя не довге наше, то діти тіко шо найшли ся, а ти вже умиравш зараа.

д) Жінка не хоче мати дітти.

Яб йому дала, Господи, як я його люблю, коли-ж зараа так і кричить уже перед мною дитина. Він і просить буде; і я бігла-б до його, та одно спиня, — дитина. Не знаю, як він, чи це йому у думці є, чи байдуже.

30. Яких уживають способів, щоб не було дітти: а) притула, б) сорочка з циганами, в) перевязуванє пута, г) даваннє.

Яких тіко средств не добігають, щоб дітей тих не було. Звертають ся до знаючих баб, шо тіко тим і живуть, шо даваннє обвсичні знають, звертають ся і до других людей, шо десь подобігали вже всякого знаннє і без бабів уже собі своє уміють поробить. Та хяба десяте не знає, шо роблять, щоб дитини не було після того, як поживуть собі який там раз хто з ким. Московки та покритки, шо обдурено її перший раз, — добре все це знають. Та їм і не диво. Не диво, бо ось уже і ті, шо побрались і хааяннюють собі браво, — та й ті позаводили таке у себе, щоб і жить і дітей не мать. Средства звичайно одні у всіх. І средств цих багато. Хто за яке ухопить ся. Найбілш за средства ці бируть ся, ях ще не зайшло на дитину. Наперед ще роблять так, щоб не зайшло на дитину в жінку. От які ті найвидвіші средства для всіх у наші слободі:

а) Притула. Звісно, тягне чоловіка до жінки, а жінку до його. От вони ше, як скоро кров заграла, вони уже ідуть одне до одного і хоть потруть ся собі в купі, погуляють, полапають ся, посплять (як і так де збіжать ся і як і сплять, то лапають ся, все звичайно білше є так, шо він її лапає, а вона хяба рідко його — соромить ся і вдає все, шо й не хоче вона лапачь ся, наче не дасть ся все; але це вже знають, шо то вона так собі, аби таки пограть ся та ще гірше роздразнить його; бо як не дуже охочий до лапаннє ляже з нею, то другий раз і не піде ночувать із ним і N. прямо казала: „Що то вам вдівець та ще й старий, а краще спить, як парубки ці наші молоді — чом-же й не пійти за його?“). А там як гірше злюблять ся собі та обсвоять ся гаразд, то вже і в настоящій притули грають. Це гра така парубоча та дівоча. Він вилазить на неї і стулюють тоді вони животи з животами і дужчеб

шо робили та й те друге, боять ся слави і боять ся, щоб не „пробигь“ цєб-то, щоб та перегорodka (пліва дівственна) не знищена і через те і згублена честь дівоча, бо в цьому вся сила чести дівочої. Білш нічого і не роблять, а тїко грають ся, усе він адержуєть ся, щоб не пробить таки, а тїко трошки так собі вмочить у неї і плоть як сходить з його, не впускать у неї, бо і це вже знають. Було таке вже з N., шо тїко в прыгули й грала собі і доктор скаазав, шо вона ше ціла, а дитину мала в собі, — видно, переходить якоесь плоть і через перегорodку ту дівочу. Отак награють ся собі та й усе. І так усї грають в іграшку оцю і всі так здавної знають, шо грать у неї можна, поки не поберуть ся собі молодята ці. Побрались, тоді не боять ся цього. Так було давно й тепер ще є. Така вже стать жіноча і чоловіка, не за нас стала не за нас і виведеть ся — закону не переставш, натура нагурою. Але ось що вийшло з цього. Як стали боять ся тих дітей, шо настало горе з ними у житті, то стали це робить, як і поберуть ся вже. Пригула і тоді однаково ведеть ся. Ото тїко як на весіллі він пробив її, та з того часу стережуть ся вже заходить глибше. Така вже пішла на се мода, шо аж величають ся собі оцим, оден перед другим хвалить ся собі. Найгірше видають себе перед людьми оці: N. N. . . . . і ці багатчі люде. І на мене вказують, шо й я так роблю, бо оден тїко син у мене й досі. На мене теж кажуть: „Правда, хоч не живе як слід, а в прытули тїко грає, а хоч гірше шось робить його жінка. Хвба отакі не добіжать?“ То оце перше, до чого хапають ся люди, як дітей боять ся. В согласію собі увійдуть він та вона і не живуть як слід, а або і зовсім не сплять одно з другим (є й такі), або і сплять, то як парубок із дівкою. Пограють ся собі в прытули тай квітні. Таких найбільше є.

б) Часом, шо не хотять цим задовольнит ся, або в согласію не звійдуть, шо він би й рад, а вона ні, або він ні, а вона рада і в прытули тїко грать, аби не було дитини, так або обоїм не йде в діло, не нравить ся, тоді є друге средство, щоб не зайшло на дитину. За його беруть ся після того, як знають, шо будуть жить по правді та хотять, щоб дітей не було. І це средство відоме вам. Перш баби його знали тїко, а тепер усяка жінка вже знає, — це діло з циганами. От, щоб дітей не було, то чи покритка, чи й жінка, як цього боять ся, зараз беруть ту сорочку, шо з циганами буде, як вперше нападуть, та одіжмуть її і потім якоесь замазують у чєлю стях. Либонь не буде вже дітей, як так робить. Це всім звісно, тїко шо кажуть, шо гріх робить цього і не

розказують до чиста всього, як і що ще коло цього заходу робить ся.

Є такі запеклі люде, що не хотять, щоб і їх дитина, що народить ся оце, та як виросте, то щоб плідна була. Не хотять, щоб багато внуків мать. Через ту сугужність таки й боять ся, щоб у кожної дитини та й діти те були, а хотять: хай, мов, у одного тіко й будуть, а той, мов, і собі так хай робить, щоб одно плідне було, а другі усї ні. От усе на ґрунті білш не буде, як одно, все посімейство зоставить ся. А для цього, щоб другі неплідні були, от як роблять. Або просять бабу, що пупа вяже, або і сами її обманять, щоб і ще й не розказала кому там. Хоча баби ці і сами гаразд знають, що про все мовчати треба і кліщами язика не витягнеш у неї щоб розпитать ся що про всі заходи її. Звичайно баба ця та вяже пупа народженному. От і дадуть прядівця того їй, та тіко замісь матірки та плоскінь подадуть. А це вже всім відомо, як пупа плоскіню завяже — дітей не буде, хоч хлопцєви це зробить, хоч дівчати. Дехто й каже, що не йміть мов віри цьому — однаково чи плоскіню чи матіркою завязать той пуп, а діти будуть. Але це так тіко кажуть, а вірять по своєму таки. І де хотять плоду мати, або де гріха боять ся, з роду плоскіню не дадуть пупа завязать народженному. „Не годить ся, гріх, скажуть, зараз плід засікати“. (І де вони подобігають? Звідкиж добирають оці средства?)

г) Це все такі, що не боять ся виявляти їх, заходи, щоб дитини, — як ще й на світі її немає, — та і не появилсь таки її. А то є ще і такі, що ніяк не допитаєс-ся. Я тіко ще малим собі підслухав, як дівки наші навчались у другої дівки, що робить, щоб не привести дитини, як піддурить парубок який. Трохи тіко пригадую, що скло стерти треба дуже та ще щось вмішати туди, то либонь і не зачнеть ся та дитина. Тепер чутка тіко йде усе про те, що вже средства цього, щоб напиться давання такого, щоб на дитину не зайшло, як уже з ким живе, та добіги скрізь, і мабуть всі його жінки знають, та й од чоловіків ховають ся, бо боять ся визнать, щоб не попастиє в позви. На мене першого так кажуть: „Хиба не добіжить отакій! Хиба не дознаєть ся отака. Одно собі привела та й руки білить наче“. А щоб довідать ся гаразд, яке воно средство, ще не можна поки що. Дуже скритно держать і допитать ся дуже трудно; не хотять казать. Оце і почну допитувати ся у якої попаду, підліяу як найкраще, то вича бачу і знає і аж трусить ся сказать, та боїть ся. Посмієть ся, одшуткуєть ся. А декотра, то ще й вилає тебе, а вича, то злякаєть ся тебе і на-

плете нікчемниця — убрешить ся по боки. Попадались і такі, що і не боїть наче та хоче, щоб їй тіко добре було, без дітей щоб быть, а другі хай, мов, таки водять — бо тоді, як усі робити муть це, то погано їм буде.

Економічні обставини впливають головню на те, що люди не не хотять мати дітей. До того уживають всіляких способів. Найбільше розповсюдженням способом є *ejaculatio extragenitalia*: знаємо про її існуванє у диких народів (Ploss I. Die Verhütung der Befruchtung, с. 541, як пр. у Кафрів і у Масаїв) і у культурних. Віра в силу недокінчених зносин закорінена глибоко навіть у інтелігентних верстов Европи і находить часте приміненє в подружнім житю. У наших верстов, де ще не знають штучних средств, беруть ся також того способу: на Угорщині належить він до найбільше знаних. (Temesvary, Volksbräuche стр. 16, „він оре а не сіє“). У нас знають його рівно-ж загально; в Галичині стрічає я його в Ставчанах, львівського п. і в Бережанах, про загальне розповсюдженє на Україні згадує Талько Гринцевич (с. 63).

Дуже широко розповсюджений погляд, що жінка не запліднить ся, коли зносить ся з кількома мущинами. Се стає у нас дуже часто причиною, що дівчата попадають в добрій вірі в розпусту. (Про Словаків і Марамороських Русинів у Temesvary, стр. 15).

Щоб не запліднитись, знають наші жінки прибирати відповідні положеня підчас зносин, а властиво в часі еякуляції, подібно як се дієть ся і у иньших народів.

Механічних способів зрештою досить богато. Декуди стискають живіт або кладуть ся при зносинах боком або на живіт або зносять ся з заду. Соранус радив втягати віддих підчас еякуляції, сидіти по зносинах з зігнутими колінами і насмарувати матичну шийку оливою або медом. (Ploss, I. с. 541 д., Temesvary, 15—16, Schmidt, Erotik 889, Liebe 482). В Семигороді стискають перед еякуляцією головку пеніса (се т. зв. Siebenbürger Verfahren); у Австралійців уміють жінки робити штучні рухи, щоб виквинути насіне.

Про підв'язуванє ніг висше колін на Україні читаємо у Гринцевича (с. 62). У нас в Галичині, о скілько знаю, думають також, що зараз по зносинах треба віддати моч, щоб усунути сімя. Сей погляд, знаний також і деінде (пор. Temesvary, стр. 16) полягає на тім, що прості жінки не знають добре будови полових знарядів. Уживаєть ся і вимиваня, у нас звичайно мочию, декуди водою, а на Угорщині навіть карболом (Temesvary, 16).

Крім тих способів знають жінки ще богато иньших, симпатичних средств. На Україні звертають між иньшим головну увагу

на сорочку. Про подібний звичай, як у нашого автора, довідуємося з Гринцевича; лише там не замазують водою челюстий, а вливають її до розпаленої печи, як би приладженої до печення хліба (с. 62). В Канівському повіті палять сорочку по зносинах (id. с. 63), а у Угорських Русинів носять тісну сорочку, бо думають, що дитина не вноситься (Тетесвагу, стр. 18). На Волні викидають містище і закопують його в землю, щоб не мати більше дітей (Гринцевич с. 78).

Про всілякі давання не міг автор нічого ближше довідатись. Дещо находимо у Гринцевича (с. 62 пити материнку в часі місячки); звістки про вніші народи у Ploss'a.

Щоб не мати дітей, про се вже дбають дівчата задалегідь. Котра не хоче їх мати, то присідає на посагу стілько пальців руки, кілька літ хотіла-б не мати: коли-б присіла цілу руку, то до смерти не родила-б. Одначе се гріх і до неба за се не приймають: як каже ся в лірницькій пісні про сьв. Олексея:

„Приплодноє древо до раю пускають,
Мене несплодницу з раю виганяют“.

(Франко, Нар. вір., 179, Гринченко, Изъ у. н., N. 80).

Того самого способу беруть ся і дівчата вніших славянських народів (Federowski, 217, Bartoš, 320, Krauss, 547).

31. Що роблять дівчата, щоб не було дітей.

Шоб була калпна ціла, то для цього дівчата уміють хитрувать, именно грають у притули. Як ходе ночувать парубок до дівки, то якже йому тут от буває, шо обов люблять ся собі гарно, він її жаліє, шоб не обідить, як шо такий парубок, шо щитає це діло так, шо без його якось можна й обійтись, а як шо вже дуже кортить, буває дуже тревожний, а до другої не хоче ходить, шоб цїї не россердить. Та ще буває, й нема милїшої за цю, і думають обов собі прожить гарно. А притули так як діло обикновенне і найпростіше. І то вже як би не було, то притули повинна дівка без морочки давать, як тіко уже вона знає, шо цей парубок на неї не набреше і вже таки ночував з нею. А так, шоб за першим разом, то рідко кому удасть ся, хоч воно і слїдує. Ну тепер дівки такі настали, шо не дуже поживе ся на щот того діла. Ну все таки при таких случаях, як ото вище написані, то дав притули всяка; тіко-ж як дав одна, котра не дуже до цього добивалась, то дав так, а котра чула як і сама хитра, то ця вначе — звісно, як котра вмів і як цївить калпну, чи дуже дорого, чи буде то буде, а як же

не буде, то й так буде, то в тієї звісно, що пошти усякий добеться, як тіко піде ночувать. Або ото-ж в такі, що не зна, що треба стеретись, щоб хлопці не одурили, а то зразу повіре, а потім уже й однаково обділя хлопців по троху. А котрої зразу не обдурять хлопці, скоро почне ночувать, то та вже розбере діло, що треба хлопців одбувать притулою, — бо як так ходить ночувать, щоб і притули не давать, то хлопці будуть цурать ся. І тоді вже вона з ким хоче, з тим не піде ночувать, а треба вже йти з тим, хто буде підмовлять ся, а це їй не гарно і перед дівками, бо з нею ніхто не хоче йти ночувать, а парубки глумлять ся з таких дівок. Звісно, як дуже розумна дівка, що з'уміє быть такою розумною, і як гарна вродою, перед хлопцями сказать, що простим хлопцям не дасть сама себе розкопанать, яка вона пмено, а так кажесть ся таки вона лучшою од усіх і на виду гарна, а що вже між челядю з'уміє обійтись, — так хто його зна, як та ще буває і таки з хазяйського двору, то то вже звісно, що й без притули будуть хлопці запобігать, щоб з такою дівкою хоч переночувать. Богато таки й таких находить ся парубків, що як би його быть таким, щоб вона таки може й заміж пішла-б за його, і так вона і продіває як що не дуже охоча до гульні. Буває так, що не зна, що то даже й за притула; чує, що балакають, а сама мало ходе ночувать і не піддаєть ся ніякому парубкови.

А то котора порішила ніяк більш тіко притули, то ця вже приспособляєть ся до хлопців, котрий чого бажа. Як що не з одним ходе, то то вона иначе не дасть, як із боку, хіба вже з котрим хоче ночувать, так тому годить, щоб і другий раз прийшов. То буває так, що пuste й на верх, тікож ноги держить тісно у купі і то вже сама боїть ся, щоб він не одури. Бо притула різних сортів є. Одна з боку; отой ноги здави, а то є, що одну ногу підніме трохи, щоб там якоесь способніш йому там було трохи. Друга притула в зверху, тіко ноги у купі здавлені. А то є одну ногу його опускає між свої ноги, тож годить йому. А то є пускає обидві ноги у середину, тіко не допускає, щоб він робив діло настоаящо, а так тіко на половину „члена“ або й менче, тіко це сама страшніша. Так буває, як уже вона його дуже любить, або дуже знає його натуру, що він имено не схоче її обідить, а тіко имено, щоб йому способніш було. І цеж воно так само як і на ділі там шось мало разлиця. Із цієї самої притули буває, що вона загуби калпну не зна й коли. Ото й кажуть: таки, каже, я имено не знаю, де вона ділась та калина. Є й такі, що може й не знає таки, а в тім хто його зна. А в такі, що то обдурюють людей, щоб не видать

себе, що вона нарештє загубила свою калину. От є ще й так: ото як уже вона зна, що це вона не притули дає а на ділі, то є такі, що хитрують. І тут це мож буває й з його боку і буває з її. Ну, все таки в її сила — він силою нічого не може зробити. Як робить діло, то от уже як доходе до того, що от от іадасть, то цеж і вона примітить по йому, а він сам дак добре зна — і саме в той момент, сказать в „ізверженіє плотн“, як що він не хоче робить її позорною, то сам вихвачує, щоб плоть сюди туди розійшлась. А як не може цього зробити, бо це-ж самий розгар, то вона сама викрутнеть ся або що, ну все таки не допусти до того, щоб таки соединяла ся плоть з плотю. А як же незнакомому, то вона так не дасть, а тїко притули. От вона і дївує собі — нема дитини і мало хто зна, що вона така дївчина, що й подїляеть ся. І так проживає аж поки заміж. І тоді як схоче, то одуре чоловіка і людей. То се вже й кончилось її дївування.

А є й такі собі дївки, що знає вона цю штуку, що як одному давай, то не буде дїтей. Або в вичої є така совість, що вона не вмєє одказувать; як лізе та проси: „дай“ — вона і дає без усякої мороки. Тїко таких мало є, що не вмють одказувать, а то більше тих, що думають, що видатрять та одурить. І так вони собі й дїлять ся, то такі а то вначі, і розмишля кожна по своєму, хоч буває, як подруги, то зна одна об другій, а роблять, як знають.

Про пожитє між хлопцями а дївчатами знають у нас дуже мало. Дочерва остатнїми часами звернено більшу увагу на досвїтки і вечерниці: Су м ц о в ъ, Досвїтки и посидѣлки (Кіевс. Стар. 1886 III.); М а р к е в и ч ъ, Мѣры противъ вечерницъ и кулачныхъ боевъ въ Малороссіи, Кіев. Стар. 1884, N. 9, стр. 177—180; Б о р ж к о в с к і й, „Парубоцтво“ как особая группа въ малор. сельскомъ обществѣ, ib. 1887, N. 8, с. 765—776; Н. Чернишевѣ, Къ вопросу о „парубоцтвѣ“ какъ особой общест. группѣ, ib. 1887, N. 11, с. 491—505.; В. Ястребовѣ, Новыя данныя о союзахъ неженатой молодежи на югѣ Россіи, ib. 1896, LV., с. 110—128 і особливо стр. 120 і д., Х в. В о в к, Свадебные обряды въ Болгаріи (Этнограф. Обзор. XXVII. 1895, с. 24 і д.); Д и к а р е в, Програма до збірання відомости про громади і збірки сїльської молодї, Матер. до укр. р. етноль. III. с. 1—27). З даннх наведених у вичислених студиях, а також і в праці проф. В о в к а „Rites et usages nuptiaux en Ukraine“ (L' Antropologie 1892) виходить, що колись були зносини між обома полами о много свобіднїйші, на що вже між иньшим

вказує і знане місце в Найстаршій літописі. Нині остались з того тільки пережитки (Сумцов, Культур. переживання, стр. 188—9) в формі вечерниць та досвітків і дозволу спати молодим перед шлюбом.

На вечерницях заховують ся у нас переважно морально. Чубинський констатує, що любов остаєть ся плятонічною і обмежує ся тільки до пестощів, цілованя, а що найбільше до спільного спаня (Труды VII., с. 352). До такого самого результату дійшов і Рамм в праці „Der Verkehr der Geschlechter unter den Slaven in seinen gegensätzlichen Erscheinungen“ (Globus, том 82), Ястребов (с. 122) та Кольберт, Pokucie I., 78—79. Одначе в послідних часах почали під впливом міста ширити ся свободнійші погляди; се бачимо і з наших записів (Дикарев с. 14). Не можу поминути характеристичних заміток Ястребова. „Дуже рідко — каже він — стрічають ся випадки нарушеня дівочої чести. Впрочім парубки відносять ся в тих випадках в деяких селах не тільки без осудженя, але противно уважають се за спеціальну гарну відзнаку і називають несмілого чи скромного товариша дурним, бабою або нездатним (Трушки, Глодосси і т. д.)... За зведенє дівчини виганяють парубка з вечерниць, а крім того уймаєть ся за нею родина і силує його, щоби женив ся або оплатив ся грішми. Одначе коли справа рознесе ся, то хлопці метять ся на дівчині і роблять їй всілякі пакости. І тут бачимо те саме, що і в наших записях: „Страхъ огласки и позора иногда доводитъ дѣвушку до полного развращенія“. Зведена дівчина мусить уже слухати свого любка, бо боїть ся, щоб не розповів иншим; коли-ж розповість і усеї сьміють ся з неї, то тоді вона стає розпусною, аби „люди не даром говорили“ (с. 122—3).

Упадок народної колись строгої моралі констатує і проф. Сумцов (Очерки н. быта, 26—7 і д.) і признає рацію наріканням старих людей, що молоде покоління зачинає свободнійше дивити ся на подружі і родинні відносини. Причини того бачить автор в економічнім положеню, а особливо в упадку домашнього промислу, чумацтва і пасічництва.

„Джитуни“ появляють ся тепер частійше по наших селах: одначе і давнійше їх не хибувало (О. Левицькій, Очерки народной жизни въ Малороссіи, Київ. Стар. 1901, т. 73, с. 176). Гірські околиці доховали до тепер давню свободу пожитя. Гуцули а подекуди і Бойки не знають великих церемоній як на самих сходинах молодіжи, так і в подружнім житю.

Література про відносини між хлопцями а дівчатами зібрана в студії проф. Вовка.

До тепер знаній у нас звичай, що молодий спить з молодою аж до шлюбу. На Україні в він ще в повній силі: в Галичині зачинає він, головно на долах, чим-раз більше зникати. В літературі приймає ся тихо, що його вже цілком нема; одначе се не правда. В поодиноких гірських селах, прим. у Головецьку, дивлять ся усі на нього, як на щось природного (коли люблять ся). І на долах стрічав ся я з ним спорадично, прим. у Ставчанах. Звичай сей стоїть найпевніше в звязку з пробними ночами і доховав ся до нині у численних народів (про се гл. студії проф. Воєвка, Ploss, D. Weib I. с. 491—2, Liebrecht, Zur Volkskunde, с. 378 і д.), прим. у Шотляндії і в Чехії. (В нім. зах. Чехії приходить хлопець в ночи до дівчини до комори, звичайно в суботу, A. John, Sitten und Bräuche, 1903, с. 123). Декуди спільне спавн обмежуєть ся тільки до притули (так і в Ставчаньскім випадку), але деколи приходять і до близьких зносин. (В Чехії „wird der Liebesverkehr geduldet, nicht aber der geschlechtliche Verkehr“. John, стр. 125). Переважно одначе не приходять до важких наслідків (Θ. Николайчикъ, Новия свадебныя малорусскія пѣсни, Києв. Стар. 1883, II. с. 370).

Хлопці знають ся більше з замужними жінками, з молодичками. Особливо подибуємо се в горах, де чоловіки нераз цілими місяцями не бувають дома, пересиджуючи на заробітках у лісі. З дівчатами заходять ся мало, щоб не робити сорому дівчині і щоб самому мати спокій. (Запорожское цѣломудріє в Записки о Южной Руси. I. 1856, 113). Вагалі прикладають у нас іще й тепер велику вагу до захованя дівочої чистоти. (Пор. у полудн. Славян — Krauss, Sitte, с. 197 і д.).

32. Хлопці піддурюють дівчину і по черзі ходять до неї.

У празник посходились молоді люде гулять. Зобравсь чималенький гурт; балакають то про се, то про те, а це підходе молодий чоловік, він недавно оженився. Як дійшло до того, що розкаже кожний як він гуляв, то цей каже: „Ось підождіть, я вам розкажу, як я був парубком та гуляв із товаришами. Так прямо шо хитро гуляли; ще тіко шо півкарти покупили, так і тоді й дівчат обдурювали й парубків старших од нас. А то вже, як стали більшими, то вже ми настоящі парубки, то ми правда у двох зразу все одпаювали. А то найшлись іще таких два хлопці, шо в одну дудку грали. От ми й придумали, шо з того, шо ми будем гулять так як і всі парубки; давай як небудь инакше. Та й видумали. Як ото понаровить ся дівчина і бачила таки вона, шо можна буде пож-

влять ся, то ми й радимось, як би його зробить, щоби було вигодно для нас. От ми настроїм такого хлопця, щоби вона підлюбляла, — бо ми, правда, усі зобрались такі, шо як схочем, то буде по нашому — підмовим їй такого, шо вона хоче з ним ночувать, а знаєм, шо він її брать не буде за жінку, а так тіко, то цеж до такої, шо ще вона не зна як ночувать. Піде він з нею ночувать, розкаже, як обнимать і тоді учить, як притули давать. Звісно, як дівчинна з роду не ночувала, або хоч і ночувала, то з таким, шо їй не дуже хотїлось та й він не вмів гаразд, то цей уже скаже, шо той не зна, ти слухай мене, то ти будеш перва дївка в слободі. Ти знавш, шо я як скажу, то тобі лучшої правди ніхто не розкаже; прямо ото не слухай нікого, а мене. Ти ще нікому притули не давала? Каже: „Нї ще“. Ну так от я тебе вивчу, щоби тебе, бував, хто не обдурив. От і почина з нею загравать. Ну як він каже, шо я тебе вивчу, то вона й не одгонить ся. Він її вчить; каже, тиж слухай мене, шо я тобі буду казать. Я тобі брехать не буду. Оце дивись, я закотив пелену, от тепер треба горізнак лежать, ноги розсунуть, щоби мої колїна помістались між твоїми ногами. От я покажу. Ну й покажує. Видно вже, як учить. Вона каже, шо я так не хочу і там ворущить ся, хоче перекинутись. То він каже: та ти тіко оце мене не послухавш, то ти пропаща на віки. От вона тоді хоч і з одговоркою, а все таки уступає його воли і дума, шо це він її іменно вчить на добре, бо хто його зна, як тїї притули давать, може воно й так. От цей раз він добре її з'умів обдурить. На другий раз упять цей іде і довго ходе, аж поки вже настоящо її обїдлає, шо вона йому чисто оддасть ся. Хоч вона коли й заспорить ся з ним, як уже почує, як притули а як настоящо, та стане сперечать ся, то він каже, шо я розкажу усім людїм і хлопцям, як із тобою жив. І то як попадеть ся, то нема дитини, тіко він полаєть ся з нею і перестане до неї ходити. А тут іде другий із твх же. І вона баче, шо той уже покинув, іде з цим, а цей одну ніч переночував, іде другий, такоже само, потім упять той — і всі на один шталт притулу роблять. І вона й не перечить ся, дума, так й справді це притула. І так ми гуртом ходили, ходили. Та вже як порозрізнялись, то став один ходити до неї та шось довго походив, та вона дитину достала. Коли-ж така була собі, шо зразу не зайшло на дитину, а нам на руку ковінька,

33. Як люде перехитрюють Бога (на щот дїтей).

У наших селї проявилась новина: багато з'являється жінок, у котрих дїтей нема. А чого їх нема, опрос такий: не вже вони

всі коминиці? І так їх багато, що трудно вірити, і на перекір є справжні докази, чого в їх дітей нема. Поки було розкішніш живуть, то люде за дітей не думали і їх самих діти не тревожили, бо вони добре знали, що є в їх хліб і до хліба, хвати їм самим й для дітей, поки малі, а як виростуть, то вони й сами для себе найдуть хліб. Тепер же не так стали люде дивитця на цей „предмет“. Молоде покоління приглядаєтця до свого життя і бачить, що все воно проходить ні в чому инакше, як в недостатках. Обдумали вони й дитачу житку і бачать, що самим добре, а дітїм прийде тця ще краще. У цю саму пору розборки такого життя перед очима народа розкриваєтця картина життя людей беасімейних. Живуть, на приклад, чоловік і жінка. Нема у їх дітей, через кого-б там не було, через його, чи через неї. Обов здорові, способні до роботи, обов працюють, живуть доволно не більше, як на півтори десятині в те время, як чоловік сімейний живе на трех десятинах, або на пяти і тіко шо хватаєт хліба од нового до нового, а ще опріч своєї рідної землі побиваєтця безугавно, як би шо небудь придбать і то тіко, шо проживе. А якже той повинен мудрувать, котрому приходитця жить всего тіко на одній півдесятині? От він і вигадувє собі, шоб самому не мучитця на цїм світі і діти шоб не терпілє ще більшої муки, як він. І от через такі перечки багато таких з'являєтця, шо положили собі виплодити не більше, як парку, або троя дітей, не більше як для втіхи і обезпечення на счот старости. Спрос: а як парка цих дітей возьмуть тай умруть, шо тоді робить? Для цього є средство: для цього, шоб не оставить себе бездітними, вони грають у „висмика“. На приклад в саму хвилину райської сладости, за котру по народному „мвїнію“ Адам лишив ся раю, то саме тоді жінка як то скрутне, шоб не зійшлась плоть з плотю і не причепилась дитина: і таким робом перехитряють Бога. А то, поки не знали цього средства, то не успіє чоловік до жінки з матнею, а Бог уже й з душею.

І тепер більш менш народ упевнив ся в тому, шо як би Бог людїм давав дітей, то люде не знайшли-б средства, шоб не було дітей. А просто тут нема нічого такого, шоб Бог мішав ся до цього, а все воно робитця од природи, подібно скотині і всяким звірюкам. Так уроблять собі парку дітей і втішаютьця ними. Як же, бува, ці помруть, то вони зараз захожуютьця і роблять собі другі, значить, чоловік зробив ся майстром, а жінка робочою снадезою. Так собі й проживають обов доволні своїм життям.

А як люде вигадали для себе такі средства, то я догадуюсь, і воно так і є, шо це хтось рішив ся із жінок быть заміжною і

робить так, як дівки. Бо в мужистві це штука не хитра, а пошти вона обикновенна. На приклад: Дівка хоче начувать із парубком. Парубок її мордує на сей щот і їй може й самій скортить, як сотана під боком лежить. От вона дає зразу притули, як яка, а инча, то зразу на всі заставки, як парубок з'уміє обмошенничать. То шож, котра вже розумна і подума, що це-ж як я дістану дитину, то буде лад поганий, тож вона й схитрує, як бачить і чувствує, от-от уже парубок іздасть, так вона і поверне гузно на бік, шоб воно обійшло ся як-раз так, шоб ні йому не було пакости, ні їй, і таким робом викручуетця, шоб не причепила ся дитина, а сами остаютця довольні обов: парубкові в потіха і дівці не страшно. От із цього самого видно, що дівка, котра так робила дівуючи, стала жінкою, стала жить із чоловіком, як дівкою, а вже в полноті естественно, бо вона вже не боїтця, як буде в неї дитина, для неї вже повору не буде ніякого, хоч буде й дитина. Так именно, привела она одну дитину, ого! вже не так стало, як скоро побрались. Уже не дає спать не тіко жінці, але й чоловікові; не дуже то спати, як дитина кричить. Це трохи підтішили, то вже не спочивають. Зараз і друге в. Стало двоє, стало й гірш. Дві скрипки краще грають. Так і це їй матері його кобила бісів. Це діло погане. Радятця вони з чоловіком, шоб його зробить, шоб дітей не було, а вони-ж і самі це знають. Так вони давай і собі так робить; як дівкам можна, то значить і нам можна. Порадились собі і зробили так, як хотіли. Потім дізнались і другі; як побачили, що в їй дітей нема, а як таки живуть, давай і собі так робить. Потім розійшлось скрізь поміж людьми. То балакали секретно, а дальше білше. Як дужче вже всвилилось, стали балакать открыто і тепер мало хто не зна такої штуки. І роблять його не всі ті, що знають, а тіко деякі, а то ще боятця гріха. І так мужики сміютця самі між собою, кажучи: тепер і Бог нічого не вдіє на щот дітей.

Мужики перехитрили Бога.

34. І попи не хотять мати дітей.

Та й по повістві се помітно, не тіко в мужистві. Та не тіко в нашій слободі, а й по других погляньте. У дяків — шось з четвіркою привели, — обов здорові, — а ось год скіко вже, та й не має білш, — а щез які молоді. А в попаді — мертві все чогось стали виглядять ся. А от N-ий піп (чужої слободи) та одно привів, а оце через десять аж чи що літ друге — та й усі. А в N. — одно, тай до докторів зараз стала їздить попада, шоб не було білш. У N-ві

теж молоді й куми ще з нашим — теж двійко привели і годі. А вже жінки, щоб не довідались... Не дурно вони поговорюють, не дурно ото свикруха сіпала попадаю за коси і кричала: „Душогубка ти!“

Або ще й то: чи можна, щоб у панів такн по трошки дітей було? Вжеж вони щось та роблять на се.

35. Родичі не мають дітей і журять ся тим.

Так то водить ся поміж нами. Ще чи й буде та дитина, а вже на неї і заходи, як наче на живу. То це ці заходи є у людей, шо не хотять мати дітей. Так само є заходи і у тих, хто хоче їх мать, а не має. І тут так само — немає дітей, а балачка та замірів про їх чимало, теж білш як про живих уже іде розмова.

От як поберуть ся та довгенько поживуть, а діток нема — тоді вже гляди, й шкодують за ними, шо мов нема на кого і добра свого зоставить, як не дай Боже повмираєм. Поживуть далі — годків там чи десять, діток нема, а розжили ся вже гаразд, до батьківського добра ще й свого придбано чимало. Батько і мати повмирали. Зостались самі. Тепер ще дужче підступа до їх морока, як таки його та бути без дітей. Хочби одно по славі Господа — наслідника якого. „Як от у тих, де їх і годувать бракує чим, то їх нечималенько там, а в нас не має“. І почнеть ся вередування та ремствування на тих дітей, чом таки їх не має. Зверне з піввіку обом, уже й журять ся, а деколи і плачуть і жаліють ся усім своєю бідою. Оце під съвято і почнуть собі міркувать ся. Вже в думці ходить матірю і могричі не за могричами, родини, христини, а там свадьби і часом і за внуками могрич уже петь ся в голові. Хоча цього і не виказують словами, а в думці воно є. Може як яка, то й не втерпить, і в слух комусь почне свої заміри та могричі виказувать, щоб легше так душі було; воно-ж як похвалить ся кому бідою своєю, то все так здасть ся, що полегшало: хай і ще хто пошкодує, тай шо могричі так і зостануть ся даремно непиті.

І овечки осьде пригонять ся з паші, і з хури де повернеть ся там наймит, усе нагадуєть ся своя дитина. „Доглянуло-б худобу і повірив би йому і в грошіх. А то чужі руки — хйба вони добра тобі бажаяють? Тепер і своє та не мислить того добра багато, а щоб то чуже. Але наше, мов, здасть ся, й не таке було-б. Та й не жаль би було, як би де і взяло з хазайства де коційку у свою кшешню; не де-б діло — на себе-б же потратило і не шкода бу-

ло-б. А то чуже все переводить. Треба терпіть божу волю. Кому оце все достанеть ся? І овечки і худібка і ґрунтець — це в усе і вжитки от які хороші у дворіщі оцьому, а все ні защо комусь нетружному це достанеть ся усе. Такі ми вже вдались невгодні в Бога чи що, шо нащадку не мавмо й досі“.

Це саме розказувать почнеть ся і другим десь в ґурті, в гостіх де, чи так де на вигоні або що. А далі піде і инша річ. Піде питання та розпитування і в цыган і в стражників захожих, шоб його робить, шоб Бог таки помилував, хоч і на старість послав утіху. — І почнуть ся обрікання та ліки всякі і все це заміри йдуть на ту дитину, шо воно ше нікому нічого невинне і може його і не буде таки в їх ніколи. Про те і тут гоненія за ним іде тіко инше вже. Там не бажали його, а тут то вже і хотіли-б, шоб воно таки було. І себе потім нещасними прямо роблять: як ту суху лозину з саду викидають, так і неплодну з раю випи-хають.

Хоча буває, правда, так, шо ці, шо своїх дітей не мають, та чужих ше гірше не люблять і лають за їх людей, шо мають, мов дуже по багато, та старців наплужують. Є такі, шо хоча так і ка-жуть, проте в душі цього не думають і радіють, шо не має.

36. Люди таки хотять мати нащадка.

То вже не добро людське довило до того, шо вже аж наче всі не хотять, шоб сплищить свій приплід і викоремить рід, геть вибавить його. Воно з добра людина на се не поквапила ся-б так одразу — шо вже дійшло до того, шо і десятої части нема людей, шоб шкодували за дітьми тьми. Приглянуть ся й до усіх, шо виводять свою родину. Думаєте, шо і дуже й справді там вони радіють, шо дітей не мають? Де воно там в! Так воно ото здасть ся тіко їм — розуму не хотять, як його повернуть ся в житті й з діть-ми, шоб і йому і їм гаразд жилось, шоб у старці не йшли вони, та й порішати на тім, шо хай уже я сам якось там на сьвітї повертюсь, а вони — їм на шо отаке гірке вертіння? Та й почне ото своє робить — дітей виводить з роду. А воно як приглянуть ся прикро, то то не добро це робить, — воно з горя та в друге бредє те лихо, воно його підкусює таке життя, підточує, як чер-воточина життя його, — душа там у його, хоч і не в слух, а на-діа, болить за цим. На те вже з природи закон такий людський, шо як тіко виростком ще стане, уже його і тягне до життя у купі. Така вже стать у чоловіка та у жінки в, шо їх у купу стягує там

так, що одне без одного не хоче быть, — а кортить разом жить і сходить ся собі, щоб і дитину мати. Це не позичене, чи прикрадене в натурі наші, а воно своє і вибавить цього хотіння не вибавиш ніяк. А хто ото хоче якось обійти його, скрутить у бік чи як, щоб хотіння якось подавить, чи заспокоїть там, піддурить, чи як його, то хоч і обходить його всяк, проте не те воно таки, що справжнє шось повинно быть і через те ото і радість, що дітей нема, невелика там вона. Ще як не побрались та сходять ся собі впрочата ті, то якось там ще втерплюють це лихо, поки не поберуть ся. А проте не довго; таки кортить їм ше й побрать ся і кортить не через що, як не через те, щоб у купі те робить, чого тепер дуже стережуть ся, хоч і дуже їх кортить. — От і поберуть ся та й щож. Порадь по закону, як слід з природи ще і з давна так ведеть ся там пожить, і хоча й рахують ся собі, щоб не було дітей, а там як на своє почне тягти натура чоловіча та жіноча, то й согласять ся, — хай буде хоч одно, — якось так з одним управим ся; а далі вже як на друге та третє, то хоч і не хочеть ся, щоб були вони, а жить по закону, по звичаю людському таки дужче хочеть ся. То то здасть ся тіко обманюють себе, що кажуть: „Більше щастя, як дітей не буває, ніж як є вони“.

Через це, що так воно в натурі людській природжено, неначе так, щоб таки потомок мати той, то через це тож мабуть досадно буде, як не бачать того нащадку свого. Вонож радіє душа, як бачить, що ще і в неї корень не підсох. Ще будуть віти і в неї. Колись то всі це знали і давнїш оце й тримали і тоді усі й були такі, що дітьми раділи дуже і плакали, як не було нащадку того. То вже тепер настало, що може ще таких з десяток та і в на свободу усю. То отож воно і десяток цей через оце є, що природи не заглушить у собі, бо зна, що це святе бажання, — через це й хоче мати той нащадок і як не має, то побиваєть ся дуже і до Бога обертаєть ся, щоб Бог послав дитину ту. Через це, хоч і дуже рідко, а де-де та й почувш у чїї там хаті, що свекруха та вже і лав невістку за те, що дітей не має. Зараз і буде дорікати, поки й умре: „Поїла своїх дітей, та ще й не клопоче ся ніколи. Хочби людей питала та старала ся до Бога, — можеб що й було, а то байдуже тобі це...“ Отак поки й умре, все буде дорікати, що внука не побачить того. Є, правда, й невістки такі, що плачуть, як дітей не мають, або і самі як мають, то на других нападають, що так робить не можна, щоб діти вигублять. То все воно ото, хоч і не багато вже тепер є таких людей, щоб дітей бажали, а все таки і ці через те ото й хотять цього, що ніяк так бути без дітей; і ща-

славійший таки чоловік, що має дітей, ніж той, що не має. Воно як придивить ся, то ще і такі є люди, що хочать дітей, а це через те, що скупі дуже, що не хочать, щоб їх добро хто чужий пожив і через те ото і на церкви його позавдають усе. Хоча й хитає головою, що нема кому пожить добра того. „Взять би, каже, і приймака чи приймачку тим, щоб радувало таки мене, як я й помру. Але отам, як оддам на монастир усе, довше будуть згадувать. Вони хоча й не поминають, але Бог знатиме, що я того хотів“. То отакі люди, хоч і шкодують, але не дуже, бо він і сам каже: „Але прожив: ні мороки, ні крику того я не знав. Гуляв і спав з людьми і сам. Ніхто не попрікав і попрікати не буде. Шкода тіко, що оце добро мое все та марно пропаде. Як би так своя була родина“. Одна тіко скупість тут хоче, щоб дитина та була у його, а весь вік він не шкодував за ними. Такі заходи не запобігають та таких дуже та й не багато. Воно і таких там шось гризе, що дітей не має, та вже він тіко бреде за гуртом. Бо цього закону не переставиш ти ніяк: своє — своїм. Як умираєш, то не чужі поплачуть, так ради звичаю хіба, а своє ради того, що жаль роднини, що вмирає. Через те воно і не виведуть ся ніколи ці, що хочать потомок мать, люди, — хай ще гірше буде, як є оце між людьми.

37. Як поводять ся ті, що не хочать дїтий і ті, що їх бажають.

З боку як хто гляне на життя у нашій слободі з дітьми, то помітить все і скаже: „Бог його знає: трудне життя, не має цо казати. Проте не требаб так робить: не треба тих знищувать дітей і рід свій вигублять. Колись цього не думали батьки над нами. А й їм воно закуці були усякі. Здавна те ведеть ся: Бог знав, як діти посилав, знав і нащо! Та й жили люди собі, гріха не приймаючи на душу“. Є там кілька тих людей, що живуть як слід, як і колись жили чоловік та жінка, а про дітей на Бога покладались — що буде, то те й буде. Та що-ж? Другі, що не так собі гадають про діло се, не покладають ся на Бога, а зараз сьміють ся над цими і очі вибивають їм усяк і обсьміють укрізь в очі й поза очі. Є такі, що наче й оступають ся за ними, але то тіко на словах, бо на ділі добре звісно, що і самі свій плід добре гублять. Та цих не багато, що хоч стидять ся перед людьми цим величать ся та радить. А то білш таких, що по все гарно себе хвалять за се і других дорікають. Оце і змовлять ся про вжитки, про сутужність. Хтось і почне клопотать ся дітьми, що багато є а нічим го-

дувать. А другий і почне: „Я цим не дуже клопочусь, хай хто инчий клопочить ся, хто голови на се не мав ще наперед, — а я байдуже“. Або і так де трапить ся, що прийде до заможнішого розжить ся там худоби чи що і той собі свої: „Чом-же ти не розжив ся, а на дітей ти умів розжить ся? То теж і май ото“. То це прямо в вічі. А поза очі то вийдуть ся де чи на родинах, чи на меду, чи де далі і тут почнеть ся річ одна. Цяк звичайно, що нераді дітїм, білше скрізь і через те і право їх білше в у радї. Немає там кому і обізватись проти їх. Дурнем оброблять зараз, хто хоч пікне, що не гаразд ото воно повелось у сьвітї, що нарощне роблять так, щоб дітей не мать у себе. Так і посиплять ся звідусіль кряк та гук. Той: „І так старців понаплюжували, аби хто годував! А то й краси хіба та розбивать заставиш їх, бо білш робить у тебе нічого, а заробітків як і не бувало!“ Другий: „Сам коли-б прожив, клопочи ся ще і за дітей, — може де инче знайшов життя. От і в Таврію не приймають вже і розгірїя не дають. Сиди отам в халупинї, поки сидить ся. Бо як би діти мав, то не всидїв би нї дня!“ А хто й инчої почне: „Тепер і так бійсь, щоб, як ступиш де ногою по своїй землі, то щоб і чужого не погоптав та в позви не понав. А деж ступати муть ті діти, як понаплюжете їх? Спитаєте тих, що й є, чи не думають уже і вони, де їм дівать ся доведеть ся і чи не дякують вони вам, що рахубу, як наплодить їх, знайшли, а де їх діть, не знайдете рахуби? Та ще й як би й усіх по стїко привелось — щоб воно було?“ Ото і почнеть ся мова то в цїм кутку то в тім і скрізь і одобряють се, скрізь кажуть: „А воно й правда: краще й не женить ся і не плодить ся, як таке терпїть. До чогось воно дійдеть ся“. А воно правду люди кажуть, що як балакають, то й вибалакають щось. Отак воно і в дітьми цими. Здрїство, ненависть, зла того не перечуєш. Палать, троять, убивають. Тїснення усе це робить! Немає як, немає як і справді з дітьми повернуть ся. Розумніш, як їх не мать, краще і праведніше буде для дитини, як її зовсім у сьвітї не стане, ніж настане та осоруга та злїдарства та зла того набереть ся само і другому начинить.

Так само і по хатах, де мова зайде про дітей і про те, що плід вигубляють, і там річ рівна. — „Краще, мов, як не родилось, — підродилось, то на грїх людський і свою досаду та на муку“. Або: „Та й тїснява-ж таки й настала! Чи воно у наші слободї, чи й скрізь така — нема як і жить далі — добре оті роблять, що дітей не мають“.

Ті-ж, що хотять, щоб діти були і гріхом звать, як ті на діти не живуть, — ці хоча й хотять сами мати дітей, проте добре знають, яка живань їх між миром буде. Хотя й достаток буде, проте тепер повелось погано. Не має з ким по правді, по душі пожити. Воно-б і раде друге — достатку не хватає. Там позичить, не одробить, а там і так візьме. Не має з ким і як пожить: „Оце нас хазяїв з десяток там чи й є, що по правді роблять і живуть і дітей не сїкають, то з цими ще якось там мирить ся можна-б. А з усіма другими тіко осуруга, а не життя. Ні закону нема ніякого, ні совісти людської. За розум наче все береть ся, а воно нічого з того та й не має. То, що дітей не водять — невелике щастя. Така вже то і живань“. І ото у вічі хоч і не дорікають, бо знають, що справді не має як їм повернуть ся, — але не хвалять у душі. І не дуже то завидують на їх. „Мов, хай собі щей так живе людина, а буде все по божому а не по людському“. Хотя як в серце заїде злість на такі діла і лають там своїх невісток чи й других людей, — однак це в серцях, а в злагоді, то хоть і негарно там себе чують і не по їхньому те робить ся, проте двлять ся на се, що мов це таке настало і сердить ся й не треба.

38. Способи на неплідність.

1.

То це скіко заходів на це, щоб як ще дитини і на сьвітї не має, то щоб таки й не було її ніколи. Не всі-ж одначе так роблять, бо не всі й цурають ся дітей мати і ці вже на перекір цим дошукують ся заходів, щоб зробилось так, щоб хоч одно та таки було. Хай, мовляв, тим і не треба та є, а в нас же таки і є як удержать їх — та й не має. Думають собі спершу, а там і почнуть людей старать ся і досліджувать ся, од чого то так, що у їх — і живуть як слїд, а дітей не має. Зпершу на чоловіка накинуть ся, чи може він зроду неплідний, чи може йому помилилась баба, або обідила чим її та нарощне плоскінню завязала пупа, — чи може ще що каторжна ниче знала та поробила, щоб злість зігнать із себе на людей. А може це зроду неплідний він був, як і теж дерево є неплідне. А може слабів на віщо він. От як довідають ся од знаючих людей, то зараз і одроблюють що можна. Гляди й народить ся дитина. Як несправно що у його, то байдуже. Помирять ся з бідою та й усе — нарікання небагато тут, або його й зовсім не ведеть ся, бо не чують, щоб чоловіки та сами вбивали в собі плоть нарощне. І наче і не їх це діло дітей робить. Це, мов, жіноче діло.

І от як уже що в його та гаразд усе, а в їй несправно що, тоді вже лиха не обереть ся. Усі клюють її: „Дітей поїла, щоб ти й руки й ноги поод'їдала!“ — нарікають усе, думаючи, що нарощне та щось поробила собі, це вибила, або инакше щось зробила. І чужі так їй одвертають, як де заведуть ся. Ця тих, що мають дітей, лав та все каже: „Як собі тих наплужували — горащо плідні вдались!“ А ці звідтам: „То ти поїла своїх дітей!“ Понарікають ото на молодицю грохи, та й почнуть і про се доконувать ся, чого то таки дітей не має тих у неї. Як довідають ся, що кошени ця, цеб така жінка, що й родила ся без плоду, то то вже їй одна честь — невгодна між людьми і Бог її через те й неплідною зробив. І білш нічо й не старають ся. Хйба ото до церкви будуть і сами її старать ся і вона, щоб старала ся до неї. А ліків та средств ніяких. Як-же сама що заподіяла, то було-б їй — били-б, як у пеклі, поки затовкли-б. То добре ці уміють обдурювать, як справді що собі вчинила отаке. Як-же од слабости, то тіко до бабів і дорога, а білш, до докторів не знають шляху. От бабя почнуть і одроблять бувае, а бувае, що так і праця марно пропаде..

Намагають, правда, жить як найкраще, щоб зайшла таки чоловіка плоть у жіночу утробу і в дитину зародилась в ній. Як-же тіко довго не видно, то ото людей старають ся їй або йому. Білш того, що їй. Як що там роблять таки їй, чи одтягають в животі, чи купають, чи пристріт здійсмають, переполох, усяку хворобу виводять. Тоді знають ще таке средство. Як тіко де в породіля, то бігають у її купіль після неї в йому купать ся. Кажуть би то, що як попасти в такий купіль, та до натури підійде неплідній оцій жінці, то почне уже водить ті діти. Або хоч одно та буде. А щоб знали таке средство, щоб зайшло од його на дитину, як довго не заходить на неї, так от як знають таке средство, щоб овсім не зайшло на неї, як боять ся тих дітей, то цього не знають. На те добігли справи, а на це ще ні. Таки от і не чуть ніде поміж людьми такого. Є, що побивають ся, як би його так знайти, щоб уже зайшло хоч над старість на дитину. Проте нічого не визнають. Одне тіко і в средство — обрікання. Обрікають ся чи на прощу сходить пішки, як Бог пошле дитину, чи подарувать на церкви що в добра свого. Наймають по церквах святим усяким. Найбілш ходить чутка, що те мають на це діло у Йони, як дійти до його, та у Софії, як подержать домовинку з мокрим Миколоам і помолить ся на тому, що й досі мокре це воно. Я сам ото, що одного тіко сина маю та й те не дуже якесь у нас вдалось — усе болів — знаю, що Бог має не через що дітей отих, а через те, що вона усе

слабіє на живіт. Хоча на мене й кажуть усі, що я нарошне так роблю, проте і я ходив і домовничку держав і місце бачив те; до Йони не ходив, а чув, що угадує зараз, у кого дітей не має і декому і напророче, що буде, і скаже, через що нема, а що робить треба, а декому то й скаже, що й не буде таки і до віку їх, і вісти такі дав...

А як воно є справді: чи є та людина де, чи її нема ніде, поки ще не зайшло на неї у матері або батька?

Де душа взяла ся і де тіло те набрало ся, як зайшло вже на людину? І як то воно так складаєть ся це діло там саме тоді, як заходить на дитину, чи на людину — все одно?

2.

Як дітей не має, то обрівають ся у Київ. Там у сьвятої Софії є Мокрий Миколай, мавюня домовничка. Її на хорах чинці дають неплодним подержать і кажуть, ніби діти будуть. Буває, що й Йона помагає, як на духу у його про се признать ся.

„А щоб тебе із твоїми дїтьми“ лав сусід, що дітей не має, другого, що діти на вгород його полїзали.

„Не лай, бо в тебе їх не має, дарма і до ченців ходила, і ті нічого не поробили“.

„А безесник [пор. польське: bezesnik] ти, ти Бога не боїш ся“.

„Чого? Хвба-ж не правда, що ти до Софії до мокрого Івана чи там Миколая ходила; та ба, й не дав же Господь, то що-ж я винен!“

Отак дойме одне одного тай розїдуть ся як і перше багато раз.

І хоч як деякі не хотять мати дїтей або бажать їх не багато, все таки уважають се люди за противне природі. Переважно приписують неплодність карі божій (пор. Талько-Гринцевич, с. 63) або думают, що се хтось наслав (Сумцов, Вяз. с. 69, Милорадович, 11). Подібні погляди стрічаємо у всіляких иньших народів, прим. у Турків і у Славян в Істрії. Чарівникам і чарівницям приписують велику силу особливо в полудневій Австралії, в Росії, в Болгарії і на Угорщині (Пльосс, с. 534—5). Взагалі уважаєть ся неплодність за щось неприродного а навіть нечесного (Милорадович, 10). У Гебрейців було найбільшим соромом не мати дїтей (Genesis XI. 7. Exod. XXIII. 27, Engelmann, Die Geburt bei den Urvölkern, стр. 10). До нині ще уважають Жиди за найбільше щастє мати діти (Lilientalowa, Dz. Ż. стр. 141, Winternitz, Das Kind bei den Juden, с. 5, Am Urquell II). Рабини узя-

жали неплодного мушину за неживого, а кабалісти середовічних часів голосали, що хто не полишив потомків, сей не сповнив своєї місії і верне ще раз на світ, щоб виконати свій обов'язок (Am Urquell, II. стр. 6). Індійці і Могоммедали числили і числять неплодність за найбільший проклин, за найбільше нещасте (Schmidt, с. 475—6). Те саме бачимо і у иньших народів (Ploss, Stern стр. 262—3). У Славян думают не инакше (Glück, Skizzen aus der Volksmedizin in Bosnien u. Herzegovina, Wissenschaftl. Mitt. a. Bosnien, 1894, стр. 408; Сумцовъ, Возарѣнія с. 69, в Болгаріі, Московщині і на Україні). Неплодність була у Германців і у Славян поводом до розводу, се узнавало ся і узнасть ся церквою до тепер (В. Т. Балджиевъ, Студия върху нашето персонално съпруженствено право, Сбор. за нар. ум., IV. с. 176; Krauss, Sitte стр. 566; Ploss, Weib). У полудневих Славян істауе ще до тепер звичай, що коли жінка до 7 літ не мае дїтай, то муж може її покинути.

Головну вину при неплодности приписувано усюди жінці (Schmidt, 480, Ploss, 535 і д., Glück, 408). Одначе вже від найдавніших часів роблено за се відвiчальним і мужа: про се знав уже Гіппократ а й Тальмуд звертав на се увагу. Нині знають переважно, що тут обов'язок можуть бути винні (Bartels, Isländ. Brauch, стр. 60), але більшу вину бачать все таки по стороні жінки. Щоб пізнати, чи і хто з подругів неплідний, уживають у нас всіляких способів. Так розбивають яйце, вкладають в лушпину землю і зерна жита і закопують се на покуті. Коли зерна за три дні зійдуть, то подруги матимуть діти. Коли ходять о те, хто винен, що нема дїтай, то завязують конопляне сімя в сорочки родичів і кладуть у нецка і ждуть, чи зійде: в тим випадку буває мабуть так, як і з житом. Коли зійде сімя мушину, то він плідний, а жінка винна (Милорадович, 11). Неплідна жінка виставлена усюди на насмішки (пор. пр. Гр. Бунятовъ, Рождение... у Армянъ-Эриванской г., Этногр. Обзор. 1896, с. 252—3, Дерлиця, Сел. діти, с. 121) зі сторони мужа і родини і людей. Тому уживає всіляких способів, щоб спекатись лиха. Сього не стыдали ся і найзнатїйші дами і коли не помагали лікарі, то вкликали на поміч і знахарів. В першій одначе мірі старають ся усюди переблагати Бога або просити його о поміч. Поминаючи численні приміри з жита народів, наведені у Пльоса (стр. 353—7), наведемо тільки дещо, про що нема згадки у нього. R. Andree в своїй найновїйшій праці „Votive und Weihegeschenke“ обговорює дуже докладно, яким сьвятим поклоняють ся Німці і як їх нагороджують, про що при-

носить деякі звістки і Fossil (с. 48). Вірмене приносять сьвятим всілякі жертви (Бу ня товъ, с. 253), Грузини купають ся в жерелі сьв. Давида (Гринцевич с. 64—5), Могамеданки носять амулєги і т. д. (Glück, с. 408). Дуже часто діють ся се і у нас (Гринцевич с. 64): є навіть дані про істнованє плодотворних криниць (П. Литвинова, Криниця-богиня плодотворія, Київ. Стар. 1884. IV., с. 695—8), які так улюблені особливо в Німеччині (Ploss, 551—3, і в Греції, Schmidt, с. 476 і д.).

На Поділю, подібно як і в иньших сторонах Галачини, ходять по монастирям і монахам, служать Акафисти Ісусу Христу, Матери Божій, молебні Симеону Богопріємцю і Севастіану, що малюють ся з дитиною на руці. Як бачимо з наших записів, розпосторений також звичай ходити на відпуст до Київської Лаври і „держать Младенчика“ т. є. замавляти в печерах обідню за 3 рублі, підчас котрої держать муж і жінка гробик з мощами одної з 14.000 убитих Іродом дитини (Ящуржпнскій, 74). Зі сьвятих звертають ся передовсім до Матери Божої: на легкі роди радить носити образ сьв. Варвари (Ивановъ, 22). Велику силу має вода, що капає з хреста при водосьвятію (Милор. 11).

Крім помочи божої прибігають жінки як наші, так і чужі до помочи баб і знахарів. Один заговір наведений прим. у Гринцевича стр. 64. За радою баб уживають, розуміть ся, цілий ряд средств, яких не можна-б навіть усіх вичислити. Ріжні народи знають всілякі способи: їх перечислює Пльосс у своїй праці. Так у Руснів зносять ся підчас місячки або зносять ся з иньшими мушцями. У численних народів уживають, як симпатичного средства сподень, гачів мушцини. Їдять всілякі рослини або пють наливки. Так у Сербії на 4 день місячки пють склянку соку з *Salvia hortensis* а чверть години пізнійше зносять ся, або їдять полові зяряди всіляких зьвірів (Glück, 409, Гринцевич, 64). У Циган і у иньших народів уживають крові з місячки або волося з частий родних. У Українців пють відвар барвінку, житних колосків або порошок, зложеній з усіляких корінїв, далі товщ заяця, котяче містище, воду, до якої влито 3 кроплі крові з пупа новородка; підкурюють ся листєм розмарину і альоесом, котячою мятекою і насїнем куколю (се ліки звані і деінде і дуже старі); вкладають в матицю яйце з зарізаної курки (у Жидів треба з'їсти послїдне яйце курки з двома жовтками, див. Spinner, Mittel Kinder zu gebären, Am Urquell, IV. с. 125), ковтають дрібну рибку, носять сорочки з жінок, що також роблять і Жидівки (Гринцевич, 63—5, Ящурж., 74, Segel, Wierzenia i lecznictwo ludowe Żydów. Lud. 1897. III.,

с. 57). У Угорських Русинів сідають на пляценті жінки, що перший раз породила (Тemesváry, стр. 10).

Оти́лість як перешкода знана була у Греків, тепер у Українців (Гринцевич, 62) і у Німців (Fossel, 48).

Порівняний матеріал про неплодність зібраний у Пльосса, Штерна (261—268), Шмідта, (473—483), Temesváry (5—20) Glüsk'a (408 і д.), Кравса, *'Αυθροποφυτεία*.

Про душу і про деякі звичаї при полових зносинах та про людське насінє буде далі.

39. Причини неплодности.

Богато нарікають на діти і з нагоди дітей. Нарікають і ті, що мають діти і ті, що не мають, а хотіли-б їх мати. Винаходять зараз всілякі причини; або „животи в його або в неї не підхожі, або в його за короткий або в неї осунені, або матка не на місці, або слабе котре з їх, або плоті не донесе до місця або спустить ся на перед і плоті не збіглись разом“. Одні знов нарікають на Бога, що дає діти, другі, що не дає; одні складають вину на себе, иньші на Бога. Одначе усі таки хотять мати дітей і завидують тим, що їх мають: „Щасливі!“ — кажуть про них або „у Бога вгодні видно“ або „поріддя мають, то й живуть“.

40. З чого зароджуєть ся дитина.

а.

Чого то так, що як калина ціла, то не буде дитини? Як спитать, то кажуть, що то так, що як і проламана калина, то инчий раз буває дитина, а другий і ні, або дуже не скоро після того; то тож і це кажуть, що Бог так дає.

Люди собі думають, хоч може й не всі, що як родить ся дитина, то через те, що плоть чоловікова як-раз збігла ся, як їй слід і бути, у місто з жіночою плоттю. А як не збіжить ся в купу, то не разом вийдуть у його і в неї, то марно так і проходить тоді плід.

Як то вже воно устроєно так, що треба так тоді зародить ся, а тоді ні, то це Бог його зна як. Так уже попадеть ся як-раз. Дехто думає, що чоловіча плоть іде в жіночу вутробу як у якесь своє місце і там якоесь уже воно зароджуєть ся в дитину. Чого то так, що один раз та плоть іде в діло, а другий раз ні, цього не скаже ніхто. Знають, що як по ширости одне з дру-

гим живе і здорові обоє, то як слід і плоти зійдуться, а як притрапиться, що або не підійде кров у котрого небудь під другого: тому хочеться з ним жити, а їй не має ніякої притяги до того, або в неї є жага до його, а в його не має, — то не будь нічого, або і будуть то калікуваті діти.

б.

Од чого дитина чіпляється?

Як вона його дуже любить, а він її, та розиграється його кров і її, так ото од того й дитина чіпляється.

Подібно, як у нас приймають і у інших народів, що до запліднення треба, щоб муж і жінка однакової зазнали розкоші і щоб їх натура зійшлася в один час (Ploss, 525 і д.). Без мужеського сімени нема й дитини. В Німеччині і у Франції вірять, що тільки тоді можна запліднитися, коли обі сторони дуже розгорячені і коли еякуляція настає рівночасно: по степені розгорячення відріжнюють гарячі і зимні натури і кажуть: вони годяться з собою або ні. Найскорше наступають поступки по місяці.

41. Хлопці піддурюють дівчину і ламають їй „каліну“.

Цю дівочу каліну багато ламають хлопці тоді, як ночують із дівчатами. Буває так, що вона його любить дуже, а він дуже її тим, що „я тебе возьму“, і вона буває, що здається на його слова і хоч їй дуже шкода загубити свою честь, ну по його великим „насилієм“ вона робить так, як йому хочеться. Буває так, що вона після того, як уже їй поламав каліну і ходить таки з нею ночувати, так вона все до його припадає та плаче, що він її тобто обидів. Буває, як так зробить ся, так той парубок на втіху їй, щоб ніхто не знав, купить їй платок чи спідницю. Тоді їй стає легше, бо в неї є надія, що він таки мене возьме.

Такий випадок розказувала Х. М. — тепер вона замужем таки в нашій слободі за Р. Х. Колись як ішли од жидів та збалакалися про ночування, от вона й почала розказувати, як вона була дівкою та любилася з одним парубком і раз-у-раз ночували у двох. От каже, що він усе підмошався до неї, щоб поламати цю каліну, а вона не подається, а він усе каже їй, що „я тебе возьму“.

Вона каже, що я трохи і йняла віри і не йняла, бо є багато таких, що цим самим піддурюють. Ну, я не йняла віри, аж поки не побачила, що він таки мене любить. От як прийшов один вечір, та як розмордувало його, як насівся ж він на мене, — я вже

й плакала й просила, а він таки одніє. Ну, він покляв ся передо мною, що він мене возьме і сказав, що зараз же й платок куплю, щоб не сумнівалась. Ну, так уже й було — і як я тоді таки й плакала дуже, а він таки не помилював. Ну, правда, платок купив. Так тіко я після того поплакала, так мабуть із відро сліз вилила. Як тіко прийде ночувать, то я цілу ніч коло його плачу — так мені шкода, що він мене не пожалів.

Це було після великодня, а на осінь як поприходили із заробітків, то то він казав, що в осени я тебе возьму. Прийшла осінь, а він зараз після покрови оженився. А там постригли його в москалі, бо він був тоді некрут. А мені у щипівку наділи на голову очіпок. Що я поплакала та його пополаяла, що він так мені зробив! Та я й забула, чи я перед постом оцю дитини найшла чи в піст; отак якось.

„Калиною“ називають дівочу плівку (Jungfernhaut).

42. З самої притули, коли ще калина не проломана, не може бути дитини.

а.

Такого у нас не поводить ся, щоб прямо всі люди сказали, що це з притули дитина, а хоч і бувають такі „случаї“ — так люди кажуть, що це брехня. От як іменно була така пришта з Палажкою. Вона тепер за одівцем за-мужем, а йшла вона за його покриткою. От як батько її побачив, що вона зачереватіла, то став її бить, лаять і прогонив із своєї хати: „А йди собі, куди хоч!“ Він був хазяїн і через те так ненавидів за те, що вона покрилась, бо це йому буде сором перед другими хазяїнами, що його дочка покрилась. Ну й сказав їй: „Хоч і за старця йди“, — а щоб у його дворі не привела дитини. Як раз і трапивсь одівець; прийшов сватать. Вона й пішла за його, хоч і не хотілось. Ну, як її батько настоював, щоб призналась, з ким вона його добула те байстря, так вона стояла перед ним навколішки і клялась, що „я цим ділом невинна“, каже „хоч ви мені голову одрубайте, а я не знаю, як воно до мене причепилось“. А пітім, як пішла уже заміж, то все чутка була, що в Палажки дитина з притули. Ну, люди проте не вірять, а кажуть: „І, вже! Бодай уже вона так на світі була, щоб таки воно од того! Прямо ото бреше нечиста сила. Так ото вона собі жила з парубком, та тіко то вона бреше, щоб її батько не так обіжав“. А в тім, хто його зна, як воно, — чи правда чи ні. Може воно й справді буває, що з притули дитина.

б.

Так само як про калину, кажуть і про циган. Доки вони є, то дїтий у жінки не буде.

Оба погляди не вповні вірні.

43. Дитина не зачинаєть ся від разу.

Про те, чи зачнеть ся дитина од одного разу, як ламають калину, так про це нема настоящего доказу, а так кажуть люди, що може быть, і кажуть, що неповинно, щоб це сталося. А в тім хто його зна, може і од разу. От звертають дівчата на москалів, як бувало розставляють їх по кватирях, і кажуть, що це ніби од їх. Раз переспала з ним, бо постій був тіко одну ніч, і од того дитина причепилась. А люди одні на це кажуть, що може й так, що це правда, а другі, що брехня. Звісно, не однаково думають.

Сей погляд і у Славян загально знаний, не опираєть ся на дійсности. Для заплодненя вистарчають і одноразові зносни: трапляли ся навіть випадки штучного заплодненя через перенесеня сімени в околицю полових знарядів. На тім тлі знає навіть суда практика кілька процесів.

44. Як чуєть ся дівчина, якій проломано калину.

На цей щот, щоб дознать ся, як чувствує вона себе, як поламали їй калину, хоч именно знавш, що воно в неї калина поламана, то ніяк, хоч би мабуть її й різав, то не признаєть ся. А вже од жінок можна як коли хоч не розпитать, то підслухать. А то таки й є такі, що й розказують, як вона чувствовала себе, як ламали їй ту калину. Це именно я чув, як балакали дві жінки про калину, та й я стояв коло їх і вони, хоч і побачили, то розказували — й прп мені ще гарячіш, бо це вже та собі хвалить ся про своє, а та про своє. Це було на весіллі, та саме як завели молодих та дуже довго чогось не виходило у їх діло, ну, так декотрі співають молодиці, а то балакають деякі одна з другою. Ці дві молодиці, що зо мною балакали, звать їх одну Параска а другу Марія. Параска й каже: „Ну, що воно видумало оцю калину та й морочить бідних людей молодих. На щоб оце єтіко клопоту? Ну так би привезли — тай нехай собі живуть. А тож ще заводить та дознавать ся, чи є там та калина і що вони там находять. Так хто

його зна? Я як ото пішла заміж, то вийшла нечесною, то цеб-то я дівкою її загубила, сю калину. Ну так именно не знаю, де вона ділась та калина. Ото иньча розкаже, що прямо болить довго, як ото поламають ту калину, і тоді прямо болить. Ну, а аж так і не примітила оце, коли вона й ділась. Може ви думаете, що я може або не хочу казати, що тоб то я дівкою була така, що, як кажуть, поділялась з хлопцями. Ну, то тепер же мені не страшно, я-ж уже замужем, мені-ж не страшно, або тут-же й нема нікого, щоб і підслухало. Ну хай-би я не признавалась за те, -- а що за калину, так именно-ж не брешу. Та прямо так не чула, де вона у мене ділась, так не знаю, хоч би ще прямо як хто казав, що брешу, то мені прямо однаково. Як би я хоч замітила, де вона ділась, так тоді я хоч би думала, що може в у других; а то так, наче її і нема ні в кого“.

„Ну а я вже так не повірю, щоб не було. Я як дівувала“, каже Марія, „то мене тоді ніхто не обдурив на щот цього діла, то я як пішла заміж, так ото вже взнала, як то воно, як поламають калину. Прямо ото, щоб ви знали, що именно неділь дві буде болить. Не йміть нікому віри, що каже: „я не знаю, де вона ділась та калина“, а то именно дівкою загуби та тоді-ж і не признається, щоб не стыдно було. А в тім, хто його зна, може в кому так, що й не чув, де вона дїнеть ся та калина, коли-ж таки мені не вірить ся. Уже-ж вона не родилась без калини, а такн вже, що воно там таке не в — чи воно там така перетика поставлена, щоб ніхто туди не ходив, поки не розлама, чи там така ниточка перепнута, чи прямо плїва така, цього я не скажу, як воно там зроблено. Ну таке воно там одним словом, що перечить тай усе. Бо як ішла гусаківська Приська за Гната за З., та то вже як завели у хлів, та то вже у Гната посуд нехристиянський, а вона дівчина була молода та ще й невеликого росту, так він то як почав ламати ту калину, так вона у крик, плаче та просе: Гнате, сердечко, не дуже! То тож видно, що болить, а другі кажуть, що нема: ото ж як би не було, то вона-б же не кричала, що болить; а то доходило до серця, що кричала з усієї сили. І воно-ж їй бідний довго боліло, коли так трудно було переносить із разу. А що то кажуть, що й не чув, де вона дїнеть ся, то то мабуть або дуже ярка та, що як розгорячить ся, то й не зна, де воно й дїветь ся, або ото не признається, щоб люди не знали. Ну, це трудно надїятись, щоб такн не почуть. Це-ж я й по собі знаю, що прямо неділь дві боліло, а за других не знаю. Може й справді в такі, що й не чув, де воно й дїнеть ся. То така то штука“.

45. Молода піддурює молодого в коморі, молодий покриває нечесть жінки.

Ну от як заводять молоду та як уже прийдець ся, що ламає молодий ту калину, та як ото инча є, дуре чоловіка: хоч вона й нечесна, а каже, що я невинна, хоч именно чоловік догадасть ся і знає, що це вона бреше. Ну тіко, що він не дуже виражаєть ся, а дума, нехай собі, як хоче, а я в цьому невинен; хай бере на свою голову гріх. Або й скаже їй, що „як що хоч брать гріх на свою голову, то бери, а на мене то нічого не складай ніякої вини: починай співать на свою голову“.

Що людей одурить, то це як раз плюнуть. Возьме, купить такого червоного як раз, як та калина, та там якось хитро покапа чи вбере ту сорочку як раз там, де треба, щоб була калина, — сказать значок, що в неї калина була неполамана. От люди бачать, що кров на сорочці є — то це-б то і калину вона додержала аж до цих пор. І щоб знать, що вона перед ними не бреше, то треба, щоб вона сама починала співать пісню:

„Темного лугу калина,
Доброго роду дитина“ і т. д.

От тоді підхвачують жінки, котрі прийшли, щоб узнать нарочито, чи молода чесна. От як молода перша проспівала, потім ці жінки, що дивились на сорочку, чи є калина, і ці як проспівують, то ті, що там стоять скрізь попід віконню та слухають, як перші проспівують, то ці вже так і підхватають і почнуть співать піснї, котрі до того придумані. І так підуть співи та гуки.

То неж так буває, як молодий скрие од усіх, що вона нечесна. А є й такі молоді, що каже: „Щоб я чорт зна кого покривав? Не слухайте її, бо вона бреше; вона нечесна. Яж знаю настоящо“.

Ну тіко такі случаї дуже рідко, а то більше покриває молодий молоду. Тіко їй скаже, що „починай співать на свою голову“ — значить, щоб сей гріх на їй окошивсь, а на його голову або на дятячу він не дозволя.

А що є вупують цю калину, то именно правда, бо люди балакають, що городський жид трахтирчик Шльома продав за одні мясиці на 25 рублів ції калини. І такі розмови про цю калину можна почуть часто при случаї, як балакають про калину.

46. Молода піддурює молодого в коморі, молодий не догадуєть ся.

Бував от ще й так, що як молодий такий, що не дуже вчашав до дівчат і не добивавсь, як воно те діло робитьця до тонкості, йому було байдуже про те, — так що хоч коли й ночував, то так собі полежав коло дівчини тай годі, а щоб розкоштувать та передумувать, то йому про те й гадки не було. Дівки дуже хитрі, як ото вже котра розбитна на ці штуки і знає добре хлопячу натуру й заходи тож розбитного хлопця і сама себе добре знає, що вона є за пичка. Так як уже ото приходиться йти заміж і молодий же як забере рушники, або так тіко запита, то на самий період іде ночувать для того, щоб хоч трохи одному другого знать. А після того, як що вже піде на дїрочки, щоб то вона „согласна“ йти за його а він її брать, то то з разу стараютьця одно другого узнать, на стіко є в кожного в голові. От як вона розібрала його, що він „матвій“ (це слово означа, що він нерозбирательний і в тім ділі як раз поніма тіко, як свиня в перці) і добре довідалась, що він її не вивіряє, а такий він же, от тоді вже вона добре зна, що це вже буде її верх. Як що вона хитра і то вже й підбира його в свої руки, сказать, глядить його, щоб він був на її руч. Скоро засватаєть ся і сватання одбудуть і повинчають ся, то вона ночує з ним аж до весілля, а все таки й раз не допустить, щоб він догадавсь, що вона вже доволі на ці штуки „розвита“ та тіко вона перед ним хитрує, щоб не видать себе перед людьми, щоб не було їй стидно, як вона буде нечесна. От для цього вона й придумує средства уже на самім ділі. Як прийдець ся, що заведуть їх у коморю чи деб там не було, як постеле старший буярин постелю, то її розберуть чисто з усеґо і кося розплетуть, останеть ся вона тіко в білій сорочці та як відьма. І воно тоді молодому стане якось погано, що недавно він бачив її такою, а тепер от якою. От остануть ся вони в двох; звісно, це вже дійшло до діла. Тут у неї є той припас, щоб людей одурить, а його то вона зна, що одуре. От вона якось ніг по хормі не розклада, а там їх іздави, а сама кричить, ойка і проси його з усїєї сили, щоб помаленьку, бо каже „болить, не видержу“. А установка така, що молодий повинен тіко калину поламать і доволі, а котрий допустить себе, щоб кончить діло, то цього пощитають безсовісним. От як вона покричала перед ним, посичала як гадюка, що буде вже, бо болить, то от вона його вже одурила. А те, що людей дурить, то вона вже зробила так, щоб ніхто не примітив. Туть обявляє дружкові, що вже кончено діло, тут же вона скинула сорочку і наділа вже другу, а ту дав тим,

хто прийшов з її роду, щоб знати, чи вона буде чесна, так само і з його роду дужче ще стережуть, щоб була гуртом не одурили. І тут же дружко має найбільшу власть до цього і він вважає ся найстарший хазяїн у цьому ділі. А потім передає на бабські руки. І вони як подивились на сорочку, котрим там слід було дивиться, то молода вже починає співати і сторожки підхвачують. І то вже по порядку пішло гуляння, вареною частування її завершило — і тепер вона молодця.

Звичай комори становив колись складову частину нашого весілля: тепер поволі забуваєть ся, особливо в Галичині і на українським Поділю. Ближні дані про комору знаходимо в численних студіях і збірках, до яких підсилаю: Volkov, Rites..., Ф. Волковъ, Свадбарскитѣ обреди на славянскатѣ народы, Сборн. за нар. умов. 1891 IV., стр. 215—223; Н. Сумцовъ, О свадебныхъ обрядахъ; Гринченко, Етногр. Матер. III., стр. 443 і д.; Чубинській, Труды IV., с. 434—455; П. Литвинова, Весільні обряди і звичаї у Черняхівщині, стр. 148 і д.; Николайчик, ор. сіт. стр. 395; Ол. Гриша, Весілья у гадацькому повіті. Мат. до укр. етн. I., с. 139; Дучинській, Свадебные обряды въ Ольгопольс. у. Подольской г. К. Стар. 1896, 501—522; А. Малинка, Малорус. весілья, Етногр. Обзор. 1897, N. 3, с. 126.

Про сей звичай у ньших Славян прошу ще крім студії проф. Вовка пор. Krauss, Sitte, с. 406 і д., 450, 457 і д.

47. Люди сьміють ся з молодого по шлюбній ночі.

Ще буває з усяким молодожоном, котрий вийде скоро після весілля гулять, і то вже як-раз іде між молоді мужики, бо вже од парубків одріжняеть ся. От він приходе до молодих мужиків, здоровкаеть ся з ними, дає руку кожному. Правда, з разу ще й хлопців не цураеть ся дуже, а дає руку при здоровканні. Ну тіко парубки зараз йому кажуть, що „ти вже оступиь од нас; не схотів із нами гулять та оженивьсь, так іди собі до жонатих, а до нас не мішайсь!“ То жених і каже:

„Та що-ж ви братця так мене дуже вностожавте? Яж такий чоловік, як і ви. Отже один тиждень назад я із вами й гуляв і вам дівчат підмовляв, а ви зо мною гуляли та мені підмовляли. І ми жили, не бились, не лаялись і ніколи доброї кумуанії не цурались. А це на тиждень розійшлись, та упять війшлись. Прийшов я до вас, як слід обійшовсь, поздоровкавьсь, поклонивсь, щоб усякий на

мене роздививсь, який я став, як оженився. Хто скаже як, чи я й досі вдалий, чи зараз став поганий. За це й не дивуйте братці ви мені“.

То то молоді мужики кажуть: „Ну, як (назвуть його на мення) схватив горячого? Чи дуже хрумало, як маламурив? Мабуть так ото хрящне як їж, то він тіко хрума, чи дуже тріщав чи помаленьку?“ „Та ви відумаете! Щоб же там хрумало! А може як у чиві жінок то й хрума, а я не розібрав, бо я з разу розігнався, не дуже й добивавсь. Так наче хрумало помаленьку, та то я не узнав“.

II.

Дитина до приходу на сьвіт.

---

48. Чому перше більше дітей плодилось?

Ось Ш.... ціж однаково, або К.... — це люди такі: не розбирає нічого; лізе та й усе. Кого не подай йому — скортіло і годі — він горячий, а про те й горя мало, чи будуть ті діти, чи ні. Своє робить — от і все. Це сліпа натура: от як Іван казав, як напали на його: „Хиба ж я винен, що я такий? Я своє зробив.“ А вона тож як каже: „Я не вдержусь ніяк“. К.... так каже: „Упередше воно люди так не думали, а жили-ж по схочу-ж таки. І добре їм і жилось, бо тоді воїн було багато та людей треба було. Ну, то й тепер як би нас побільше, хиба-б і ми не позволювали-б усіх народів і геть усе добро-б собі забрали. А трохи-б і надбали. А як і весь світ зійдеш собі, то з ким воювати меш? І тоді треба вдержувати ся.“

49. Нежурлива жінка.

Така собі була жінка, нежурлива все була. Дітей коло неї з десяток під ряд лежить, а з боку сама вона. А бідність у хаті!! Ані пилини чого їсти! Не журить ся вона собі. Лежить та й годі. А це чоловік лізе до неї... Зліз з неї... А вона й почувала, що гаразд пішло, в діло саме як-раз зійшла його плоть і каже: „Дуплять ся собі діти, не дивлять ся, що не має чого у їх їсти“. Аж чоловік задумавсь її і каже: „Як і я дупивсь, то так мабуть казали“.

Одна селянка, яку я питав, чому у неї так багато дітей, відповіла мені: „Або то я винна! Та хлоп нічого иньшого не знає, тільки своє: коли ще до того більше наїсть ся. А мені то все одно, не буду му боронити“. (Ставчани п. Городок, 1903).

50. Звідки взяв ся чоловік.

„Люди од людей взяли ся. Знають добре всі, як почала ся людина: чоловіча та жіночина плоть збігли ся і злились у купу і цей злиток зостав ся у матері. То тоді з одної частини батьківської я вийшов, а мій знов батько вийшов з плоти діда і баби. Виходить, що кожна людина вийшла од людини“. [Пор. N. 39].

51. Погляди про початок чоловіка і людей.

З гарячу, як спитать кого: „Де душа ваяла ся“ або „де ти взяв ся“, то одразу скаже „Бог дав“. А як почать доконувать ся і розкладать аж ніби на пальцах, то і почнуть усяк витолковувать. Зараз скасують оце балачку про те, що душі од Бога, що людину Бог дає. Скажуть, що то воно казку так видумано і старі люди держали ся того, але тепер уже знають, що казка казкою, а діло ділом. Розказали зараз на самий перед казку про те, з чого плодили ся діти у людей, поки ще не вмiли робить дітей — себ-то казку про „Бзделика“. Нагадували також другу казку про Коти-горошка, як там з горошинки виплодилась у людей дитина і що з неї буде. Розказували, що є й другі цоговірки про це. На приклад розказують, як Бог зробив перших родичів та з чого люди повелись на сьвітi. Та тепер тіко знають, що колись про це розповідали, а тепер того нема, позабували люди, чи що.

Тепер з казок сьміють ся і не вірять їм, щоб так коли зачинав ся чоловік чи жінка. Як стати допитувать ся дужче: „де-ж та душа береть ся? чого таки тіло стає ся живе?“ то почнуть усяк виводити кінці. Звертають більш на те, що людина з теї плоти, що батько з себе випустить у матір. Плоть ся була вже і у діда і у прадіда, а душі в ній звісно не було; десь інде мала своє приставище. А вже з чого той самий перший чоловік увзяв ся, що з його мир увесь почав ся розмножувать ся, то це вже якось химерно, мабуть до того нігде не було людської плоти, пошкожої на ту, що тепер є. І чом і тепер так само людина не з'являєть ся, як той перший чоловік? На що-ж воно змінено усе? Цього не доведуть кінця. А як одкинуть це все та зупинять ся на тому, що воно так і споконвіку люди собі множать ся, як оце й тепер, що то краю і не було ніколи і що люди перш не такі були, як тепер і що покоління усе переводить ся на ниче, то тоді уже більш усе виражають, що воно людина, як уже зйдуть ся чоловіча плоть з жіночою, почина собі разом виростать у чоловічу форму і собі душі живої трохи возьме то з матері, то трохи і батькової, бо мабуть

і в батьковій плоті є щось таке живе, що воно і розростаєть ся собі разом і за дев'ять місяців ото вже й готове. Кажуть, що і зела оті усякі, билінки тощо, то теж мають собі і жінок і чоловіків, і садовина і ліс не будуть кажуть родить, як не має там хоч одного деревця внакшого полу: от же в шоввуна і шовковиці.

А ото на яблуні сплітають ся дві гилляки; то люди і собі дуже запобігають цього ластя і прутиків. У нас то й купувала баба, бо вкрасти трудно через собак. А як би можна, то геть розкрали-б ту деревину знаючі люди, щоб варить її і напувать тих, що або не люблять ся або не мають дітей. Почнуть багато приводів усяких прикладать. То ото й виберуть, що наче воно з природи все береть ся. А то й такі знаходять ся, що кажуть, що ото воно все на розумови лежить; схоче собі людина мать дитину, покоління, то він собі добере скуства, як її мать, а не схоче, то так знайде, що робить, щоб її не було. Бо цеж усім видно, з чого воно це заходить на людину. І ото всі так і вірять, що як і в усякої ото билінки, чп худоби, в свов насіння і з його і виросте що небудь на те насіння похоже, так і в людині. Тіко там може воно цього й не бачить, а людина бачить і зна, що воно і з чого буде, от і стережить ся або робить, як схоче собі. Це всім так видно, що як запитати то й одвічають: „Хиба ти не знаєш, з чого ти взяв ся або з чого у тебе візьмуть ся діти?! Щей питаєш!“ Мабуть люди не багато роздумують, а те, що бачать, те й думають. Усяке знає, що з теї плоті, що впускає, як роз'ярить ся саме чоловік у жінку та як і вона разом з тим дуже роз'ярить ся і собі те-ж спустить плоть у один час, то вони як зійдуть ся разом, то змішають ся. От і почне вже тоді з того зливку іти жінці на поступки.

То й усе, що можна довідать ся од людей про це діло. Їм і думки наче про се не має; наче усе так злегка і по простому робить ся. І дивують ся дуже, коли їх розпитувать про це. І не одному прийде це на гадку і почне розказувати свої мисли. Але і той зверне швидко, до краю не дійде і аж сплуне та махне рукою на те запитання. А як так де при веселі, що усім то чогось весело, то ото і нападуть: „Хиба ж ти не знаєш?! Адже-ж маєш дітей, то спитай у себе та й у жінки своєї, як воно“. А з гарячу, та ще при чужому кому, то таки найшвидче усяке скаже: „Бог так дав!“

От і що коли про це приходить гадка. Як заведе чоловік з жінкою ляять ся через злидні та за дітей, то зараз почне чоловік винуватить жінку, що багато дітей, а нема їх чим годувать:

„Понаплюжувала їх сяка така дочка“. Вона-ж зараз й одказує йому: „Хиба я винна, а ти хиба не винен?“ От і дійде до того, хто винен! Умішають ся і старіші, як є у хаті, і почнуть ся змагання, хто винен, що так часто діти родять ся. Звернуть тоді на те, з чого вони заводять ся, що за причина. Краю не доводять, одначе дуже часто беруть ся розсудить цю причину. Одначе пиняють на це, що обов гаряченькі, здоровенькі і що плоть їх збіглась у купу. Коло цього і найбільш вертить ся людська думка.

Розказують також, що діти можуть бути і з землі. В землі є ото „дух земляний“, то й то щось воно означа. Може з теї хмарної плоти та з земляного духу і вийшли люди. На що-ж ви смієтесь? На щось воно є і те!

А знов, як дитина де розкричить ся, чи коло церкви чи коло хати, то вже мати й нарікає: „І! Хто вас і видумав, то й не добрий чоловік“. Це часто не од одной матері приходить ся чуть у слободі. Часом короче котра скаже: „Лихий вас і видумав“.

Початок людям по загальній вірі людей дали боги: погляд сей так загально знаний, що не потребує наводити примірів. Побіч богів в добрім значію того слова кладуть декуди і злих демонів (у нас чортів) творцями чоловіка. Сліди сього бачимо в наших записях, а подібне читаємо і в Откровенію Меєодія Патарского: „Съдѣяци (монахня) въ келіи своей, услышитъ въ виноградѣ своемъ птицу, поющу таковыя пѣсни, пже ни оумъ чловѣчь възможесть разумѣти. Она же, открывши оконца, и хотя обозрѣти птицу, птица възлетѣвши и зашибетъ ея въ лице, черницы тоя, и въ томъ же часу зачнется у нея сынъ пагубѣ, окаянный Антихристъ“ (Веселовскій, Опыты по исторіи развитія христ. лег. Ж. М. Н. Пр. 1875 Май, с. 72; І. Франко, Памятки т. IV, стор. 278, 289).

Бог сотворив чоловіка з землі; вже висше стрічали ми подібний погляд у Греків, де земля могла навіть приймати мужеське сімя і видавати дітей. Звідси загально називають людей дітьми землі.

Досить часто стрічаємо ся з віруваннями про походжене людей від звіврів або від ростни. Перший погляд подибуємо особливо часто у австралійських і американських диких народів, а у нас в Европі в роді пережитків давного світогляду в деяких переказах і в дуже многих казках. Знані казки про Медведеве ухо, героя уродженого від Медведя, розширені по Славянщині і поза її границями (Пор. пр. Драгоманов, Малор. н. пред. и расс., 255, Афанасьевъ, Р. Ск. VIII. 586, де паралелі, в збірці Шидді-Кур, Етногр. Сборн. VI. 21, і т. д.). Тут належить рад казок про Су-

чича, себ-то сина суки (прим. Чубинський, Труды II., 252, 256, Сученко, Nowosielski, Lud ukraiński I. 254, Сучич і т. д.) а дальше ряд казок по походженю героїв від kota, бика, корови і т. д. (Докладно розібрана ся тема Потебнею в його праці „К исторіи звуков русск. языка“ III. с. 68, 83 і доп. в розділі „Слѣпород, слѣру Mazur, Сучич“).

Ростини уважають ся також донекуди батьками людей. У Чубинського (Труды I. 145—7) в прим. натяк на се, що Бог сотворив жінку з рожі і взяв її на небо, а Адамови зробив відтак з ребра Еву.

Хотай приймають ся звичайно, що до запліднення треба доконче мужеського сімени, одначе в казках надбуємо часто погляд, що дитина може зачати ся штучно. Передовсім грають тут велику ролю овочі, які або їсть ся або лише нюхають ся. Наведу кілька примірів: Новакови порадили соколи, щоб дав жінці яблуко, зірване з яблуні сьв. Петра, а стане вагітна (Marienescu, Novak und Gruja. Ein rum. Volksepos. Ethnol. Mitt. aus Ungarn IV. с. 77—8). Чарівниця дає неплідній королеві яблуко, яке запліднює її (E. Teza, La tradizione; R. Köhler, Aufsätze über Märchen u. Volksl. 1894 с. 27—8). Про запліднюване яблуком іще у Köhlera, Kleinere Schriften II., с. 199, зернами ib. I. с. 175, 179, 369, 512. З фалюса *Ardista* виростає мітдал, що запліднює в купели німфу (Braun, op. cit. с. 113); з його крови виростає гранат і запліднює Нану (ib. 114). В казці про двох братів стає королева вагітна від априкоз і від тріски, що впала їй в рот. Ісус зачинає ся, коли Марія понюхала лїлію. З XII столітя знаємо старо-французьку віршу, в якій оповідають ся, що сьв. Анна родить ся, коли її мати понюхала дерево, на яким був розпятий Христос (Веселовскій, Отчетъ о 22 прис. нагр. Уварова, в розборі творів Чубинського, с. 13—17). Нюханє цвѣтів має також часто велику силу. Марс зачав ся за дїткненєм цвѣтом (Ovidius, Fasti V. 229), у Пентамеронї приходить Ліза на сьвіт через листок рожі (Benfey, Kleinere Schriften III., с. 75—76). В португальській піснї „Donna Ausenda“ дотикають ся дівчина зіля перед дверми і вагітнїє (Wolf, Rosa de Romances с. 97); в иньшій піснї спричинюють се лїлії (Wolf, Primavera, с. 66, A. Kaufmann, Die Gesetze Königs Alfonso des Weisen. Z. f. d. Myth. 1859 IV. с. 190—1), подібно, як і в одній казці Basile (II. 8 „La sciavotella“). Запліднюють ся жінки і ривами, прим. княжна в ісландській казці пстругом (Bartels, Isländ. Brauch) або в польській казці у С. Цішевського (Krawkowiacy 1894 N. 51, і численні до того паралелі наведені Полів-

кою в Čas. Čes. Mus. 1895. с. 356, між инь. і з Чуб. II. 252, 256—7). Більше даних цитує ще Köhler, Kl. Schr. II., с. 241 (штукою мяса, рибою) I. 369, 387, Liebrecht, Zum Pantschantantra, Jahrbuch III., с. 153, Веселовскій op. cit., Benfey, Kl. Schr. III., 75—76 і т. д.

Повстання в гороху знане з популярної казки Покотигорошок, до якої паралелі наводять Гринченко Изъ усть народа, с. 447—8, J. Moszyńska, Bajki i zagadki ludu ukraińskiego, Zbiór IX., 97, N. 7.

52. Мужеське насінє.

Чоловічий плід називається „покладом“. Поклади ці робить чоловік. Так думають люди. І на йому все це й зависа. Йому не вказано, скіко він повинен зробити за свою цілу жпзнь, а скіко схоче, скіко здужатиме! І винуватять більш у цьому чоловіка, як він приведе на це жінку. А вона аж кладе поклад, аж як вивосить уже в собі. Тоді вже їй самій призначено це робить, а тепер то на чоловікови лежить ця признака. І він і розпоражається цими покладами. А відтак, то вже її річ: тоді вже більш винною остаєть ся жінка. Як негодить ся чоловік, то вже всім буде видно, і батькови і матері і другим, бо жінка сама похвалить ся. А як у його справно все, то і про себе вона теж не вмовчить; через те не раз і лайка між сватами буває.

В цьому покладови вся сила; одначе, щоби було яких приміток багато або знахурств до цього од знаючих людей, то не має того. Оце й саме мент якось покидають на волю його самого. Буде — буде, а ні то ні — така вже тоді й пісня буде. Кажуть, що деякі матері навчають невісток або дочок, щоби не вставали і не ходили зараз з постелі і не брались за важке, як саме ввійде в неї чоловіча плоть і вона почує, що й її спустилась тоді. По скотині замічають. Як у важку роботу брать ту корову, що тіко що одходила, то спустить з себе поклад і приплідку не буде. Добрі хазяїни то цілий день той не запрягають, а потім до трех день не запряжуть. Але є й такі, що не дивлять ся на се. Роблять тай усе; а як яка тай удержить у собі поклад, а яка то й згубить. Так ото по цьому і на молодих молодичь однаково кажуть і навчають їх глядіть ся. Звуть, як коли цю жінку сировою („сирова мабуть була, то вода чи стужа її взяла“ — кажуть тоді баби) і не велять їй йти ў воду, бо заболіє, кров збунтується і буде лихо і не буде в ній плоду. Звісно, найбільше конопель боять ся мо-

чить і йти босою в осени через воду. Багато повівечилося жінок, що жнуть у воді траву на весні і мочать коноплі у восени.

Шепотів, заміток не знаходить ся у цей час.

53. Що роблять, щоб був хлопець або дівчина.

Щоб тепер ще можна що подіять, щоби була дівчина чи хлопчик, то цього ніяк не можна. Не можна і пізнати, на що цей поклад повернеть ся; це в божій таки силі криветь ся і чоловік цього ніяк не вгадає. Є, що щось роблять, як оце не має сина а його хочать, та не знаєш, що. Є, що наймають і вчитують на голові, щоб було по їх думці. Сьміють ся часом люди, кажуть: що ото він їй дужче любить, як дочки самі, або вона його, як самі сини. Часом то й на те звертають, що чия плоть на перед виїде і чию обхопить, то то на те і піде: як жінчина увійде у перед, то буде дівчина, як чоловіча — то хлопець. Але це здогадом і сьміхом кажуть: та ще й чуть доводило ся од дуже молодих людей!

Бува вироджують ся з тих покладів несовершені люди, або дуже совершені: або силачі великі, або недоносчата-семаки, або опиряки всякі або і на обмінча перейде. Цього тепер люди ніяк не догадають ся і не пізнають її почім, що воно має бути. О так на божу волю все здасть ся. Зайшло на дитину, але яка вона виїде, то хто його знає. І анї не роблять нічого проти того і не стережуть ся: так собі ждуть на те, що буде. Тіко старі люди розказують, од чого то воно на такі люди переходить і все більш на жінок повертають та на уремя, що таке підійде.

У нас думають, що родичі можуть запліднити, коли мають волю і можуть після охоти видавати хлопців або дівчат (Мило-жевић, Песме, с. 184; Когеніс, Život, с. 137). Загально думають, що пол дитини зависить від пристрасти подругів; хто пристрасніший, за тим іде дитина. Сей погляд розширений по цілій землі і сягає дуже давніх часів. З ним стрічаємо ся в Тальмуді і у індійських лікарів (Т. Гринцевич, с. 67., Schmidt, Temesvary с. 33 і д. Ploss, с. 475 і д.). Побіч нього знають і уживають люди багато иньших способів. На Україні вичисляє Гринцевич, с. 67—8 слідуєчі способи: 1) коли жінка хоче мати хлопця, держить мужа при зносинах за праве яйце; 2) зносини зараз по полозі приносять довжку; 3) пите в вині порошок з матиці заяця причиняє ся до уродження хлопця, а 4) з яєць поросят до уродження дівчини. Се, розумієть ся, тільки незначна частина того, що знає народ. Най-

більше примірів відносить ся до самого акту полового. В Тиролю сплять тоді мушани в черевиках, деінде в шапці, ближе голов ліжка (хлопець) або на своїх гачах, або в намащеним членом. Правий бік приносить хлопців, так само при зноснах з боку. Українці в Сагунах, Вороніжської г. знають, щоб не класти ся з жінкою з лівого боку, бо буде дівчина. Приписують також держати при зноснах ліву ногу коротше, а буде хлопець (Жив. Стар. 1905, 163). Залежить багато від часу і від погоди: коли прим. паде дощ у часі зносни, то се віщує в Німеччині дівчину. Коли чоловік засьмієть ся, то буде хлопець (Lovretić, Otok, Zbornik za nar. život i obič. juž. Slav. II., с. 309, там-же цілий ряд приміт). На Угорщині буде дівчина, коли жінка засьмієть ся або зробить шпилькою діру в одіжи мушани. (Тем. 32). На Галицькім Підгіррю знають спосіб на те, щоб парубковн не став: устромлюють голку з відломаним вухом у сорочку (Франко, Віруваня с. 188; пор. K Gauss, Volksglaube, 170). На Покуттю думають, що коли жінці смакує, то буде хлопець (Kolberg, Pokucie III., с. 174). Кладуть також декуди всілякі знаряди під ліжку: багато де чого знають знахарки (A. John, S. u. B. с. 158, Kreuzschnabel в першу ніч). Жидівок в Будапешті, коли опускають очищуючу купіль мікву, дотикаєть ся хлопець при дверех, щоби при слідуєчих зноснах зачав ся хлопець (Temesváry, 5). Багато сили має містище. Його викидають у воду (Glück, в Боснії, с. 411, де інші приміри) або дають псам, щоб дістати хлопця (Segel, W. ib., с. 58). Від захованя жінки залежить рівно-ж багато.. Декуди є приписи, котрою ногою ступати до ліжка; у Суагелів як жінка засне при зноснах, уродить ся дівчина (H. Zache, Sitten u. Gebr. d. Suaheli, Z. f. Ethn. 1899 XXXI. 64).

Пол дитини роблять також залежним від стрічі: в Сагунах прим. думають, що коли при стрічі засьмієть ся жінка, то буде дівчина, коли розгніваєть ся, буде хлопець (Ж. Ст. 163).

Щоб мати хлопця, про се вже думають дівчата перед вінчанем і уживають всіляких чарів. В Герцеговині привязують на голе тіло зарученої дівчини мужеський пояс (Grgjić-Bjelokosić, 610).

Багато способів уживаєть ся на самім весілю. В Чехах бють хлопці молоду шапками. Загально розповсюджений звичай класти молодій на коліна хлопця підчас весіля: се робили в Індії, а також нині роблять се у Кашубів, Сербів, полуд. македонських Болгар, у Москалів і у Українців на Україні і на Угорській Русі (Ploss, W. I., с. 580, Сумцовъ, О нар. воз. с. 70—71).

В Герцеговині кладуть дитину мужеського пола до ліжка, заки молоді покладуть ся спати (Grgjić-Bjelokosić с. 611).

Тамже говорять молода при вінчаню імя судженого і шепче: „Кілько маєш зубів, тільки най тобі приведу хлопів“ (ib. 611) або робить се дома, згадуючи про хатні кути.

54. По чім пізнати, що жінка зайшла на дитину.

Пóступки. Як зайде в жінки на дитину, що вже воно зашветь ся в їй, то то в нашій слободі кажуть зараз, що жінка на поступках. Так само і на дитину ту кажуть, що ше тіко що на неї заходить має, що воно на поступках було, або що ходила ним, ще як на поступках була. О так кажуть. Так ото й кажуть усе „поступки“ тай усе, як де зайде мова про це діло. Може де по других слободах і инакше як хто каже, а в нас то ото так. „Поступки“ тай усе. „Чи звінчана, чи й ні, а вже і на поступках ходить“. Тай так ото і на людину, як коли посьмішку зробити хотять, то і без цього кажуть: „Мабуть на поступках“. „Гляньте лиш, як допав ся“, скаже хто небудь, як де уже хто що їсть або пє. Така приказка й зашла уже звід’усіль.

Може дехто між письменниками то й каже замісь „поступки“ — „зачаття“. А прості люди не чуть, шоби казали так. Хиба хто як до съвятців що звернеть ся та до церковного, то тоді і скажуть инакше. Як припада оце уремя, отак після Миколая Зимного у три дни перед Ганниним Зачаттам, що тоді почуть можна замісь цього слова поступків та зачаття, бо усі цей празник знають і глядять його дуже, щоб не робить чого на його, бо то кажуть зараз, як що хто робити ме на сей день, не встережить ся, або і не знатиме, то ніколи не минеть ся: непреміно вовки у дворі шось пошкодять. А найбільшті його глядять ся, шо худоби держать ся. Отоді то так скажуть, а на себе ніхто так не скаже. Ог як пригадує хто, що коли було, то й скаже: оце було на Зачаття. Ото вже й знатимуть усі, що це після Миколи в тридни. А як же хто хоче що сказати про кого, як на дитину в кого заходило, то тоді скаже, що тоді мов поступки ще були...

Чого то вже воно так люди кажуть, що як зайде в жінки на дитину, то кажуть, що то в неї поступки, то цього дознати ся не можна. Ніхто про це й не думає ніколи і через те й не скаже. Як присікати ся дуже, щоб так подумав хто, од чого то воно поступками звуть, як заходе на дитину, то ото скаже: не за нас же це установка ця зайшла, а так здавна заведено. От і все.

Н., як спитати і його, щоб сказав, через що поступки кажуть, як дитя має зародити ся, то він каже: „Мабуть через те, що усе підступа тай підступа на ту дитину, поки так і вилупить ся, зви-няйте, воно“.

Неділь пять або і шість, а найскорійше на шості неділі, як стане вже дитина, з часу, як ще тіко що на його поблагослови-лось, ото все ще будуть казати „поступки“, і на шесті неділі це вже саме найчастіше так будуть казати; через те так, що тепер найвидніше вже для всіх, що жінка починає вже бути „такою“ (непраздною; „така“ — це так і знають люди, що воно вказує на беременність). І сама вона не сховасть ся тепер од людей і люди мусітимуть її вже бачити аж тепер, що вона буде з дитиною. Так уже воно заведено. А до цього часу ще вона, як не носить ся з язиком, то тіко сама і догадуватиметь ся, та може хатні, хто старі-ший на ці штуки, то довідасть ся.

Хатні довідають ся лучше всего по чому. Зараз же, як тіко що плоть пішла у діло та не змарнувала ся, то от не в свій час будуть цигани. І ще такі силні, що хочби і припали і під той час, як і все вони бувають (хоча Бог його й знає, чи тоді під це, та все бувають цигане, чи може зайти на дитину, чи ні ще), одначе сліпе хіба по цим циганам не розбере, що́ це буде. Такі вони силніші проти тих¹⁾. Що вже стає жінка на поступках, це замітити можна і по тому, що вона замнеть ся якомсь, стане такою завялою, що аж прихворіє наче. Як коли хвалить ся яка, що не здорово їй, то прямо так і угадують: „це з поступків їй стало“. І ото вже їй, як і дитині тій малій бува, чого заманеть ся, чи як у хворобі воно чи й так, так однаково й їй: не безпремінно чогось забажав. Спершу їй чогось схочеть ся, вона й сама не знає чого, се знає тіко, що хочеть ся чогось; а далі то вже й пізна, чого дісно їй треба. То все марудила так наче, а це вже ось і зна чого їй треба. Буває, заманеть ся або кислиць квашених, або калини, чого, звісно, їй не йде на душу. Всі це вже й знають, що як на поступках жінка, то їй чогось заманеть ся і як дуже чого їй, каже вона, хочеть ся, то через те ото, що вона на поступках. А через те й склалась при-казка поміж людьми: „Закортіло, як на поступках, брать!“ Як коли, то так і сама про себе людина каже, а як коли, то другі

¹⁾ Як тіко почне заходити на дитину, то перша замітка — зараз з'являють ся цигани. Потім вона зараз скида що сорочку, що з циганами, і надіває другу, і як уже більше не буде циган, то це значить, зайшло на дитину. Це вже циган не буде, аж поки най-деть ся дитина. Прим. автора.

про неї так скажуть. Оце дуже чогось схочеться комусь, і як попадеться ся вже тоді до того, що схотілось, а оце і в воно, то і не втерпить, щоб не сказати: „Схотілось як на поступках“ або як другий хто: „Ну й допавсь, наче на поступках“. На заробітках як до води хто допадеться ся, то зараз і прикажуть ему: „Щоб не довго“... А воно на поступках так дуже ото чогонебудь закортить, що не вдержити ся, треба йти десь хоть добути, як у себе нема. Оце молодичка, як припало вже дуже їй чого, а в неї нема, іде зараз до сусіда просити, щоб дали. А вже певно вона йде до таких, що за добре знає, що є¹⁾. І нігде ніхто не закриває ся од такої жінки нічим, а беззаперечно дадуть, чого вона попросить. Другому кому то й за гроші не дадуть, а отакій жінці одразу, не сперечатимуться і дадуть. Хиба не буде справді того, що вона попросить. Часом буває, що не догадаються хазяїни, через віщо то вона просить у їх, щоб дали, і пошкодують дати, а потім нагадають: „Це-ж, мов, мабуть вона через те й просила, що їй на поступки пішло уже, а ми-ж то й не дали“. Тоді враз же доженуть її, як уже та пішла, або й до хати їй одішлють і вже якось там виговорять ся перед нею і вибачають ся, що забули дати, чи як... Дуже незвичайно, кажуть, такій жінці не дати чого там, як та попросила. Дуже бідкаються ся, як не догадаються ся, що це через те їй пристало попросити; або, гляди, і знають, через віщо це вона просить, та не мають того, що просить. „Боже мій! а вона-ж ото на поступках, а ми так і одирали її!“ А то так ще й те багато помагає ото, то люди усі часто вірять, що як нарешне, чи там як, не дати чого така жінка попросить, то зараз заведець ся нечисть всяка у їх в одіж, налетить у скрині: міль, шашлі. Або і без цього лиха сама одіжа і всякий вкрам, який є, чи й полотно, то чогось попадається ся, поситить ся, поділить ся і пройде ні за віщо.

Примічають і по тому ще, що зайшло на дитину, що хвалить ся сама так та жінка, що її наче зага почне цекти і в животі наче здимається у неї.

Більш ото ні по чім уже і не впізнають, що це вже на поступки заходять жінці, бо й у самій тій, що на поступки їй став, не має таких явних замінних перемін.

Як зайде на дитину, так байдуже, нічого не помітно, ніякої переміни в животі, аж поки й поступки минуть ся (до шостої неділі-б то). Так буває деколи, що трохи живіт заболить, ну так не

¹⁾ У сподобі, усячина. В кого то є, то відомо людям своїм, бо то-ж і огороди знають кожного і що в кого й посіяно було. Прим. ав.

важко до шести неділь. А в шість неділь зайде на поступки, зараз стане трудно і чогось схочеть ся їсти. Так що з роду не втерпиш, треба його десь достать. Як наїсись добре того, що скортіло, то тоді вже його не хотітиметь ся, а все кортітиме чогось кисленького од самих поступок, аж поки не „почуєть ся“.

Чи первістка вона буде, чи за другими вже покладами буде жінка, однаково дієть ся: і ті самі примітки і замітки і лихо однаково. У первістки повинно все це, як у її пугтях ще нове все, почувать ся прикрише їй. А як привикне, то все далі буде її привичніше і не так її забиратиме усячина. А на щот того, що як себе слабіша на здоров'я і міцніша почувують на поступках, то трудно щонебудь сказать: звісно, неоднаково воно і тій і тій відчуваєть ся. Ну більш мабуть од природи чинить ся. Якої природи, чи палкої чи ні, так і почування ті. Так і з животом. Одначе на поступках діло не трудне. І ніяк не можна сказать, щоб і весело було, або однаково собі, як і в деякої ведеть ся, у здоров'ю і в поступках. Поки того „лиха“ поступків не знаєш, то здаєть ся, он як гарно добігти до цього, а довідаєш ся, то воно щастя ніякого не має в тому. Для дівчини то ще сором який! А для жінки це однаково. Перший час на поступках, то це тоді дуже про себе мислить жінка, з голови їй не сходить. Оті невідлучні цигани, що вже віщують на дитину і оті зміни!

55. Як чують ся родичі, коли жінка зайшла на дитину.

Про те ¹⁾, як тіко стане їй на поступки, зараз же й скаже чоловікові про себе. Чого то вже воно так, незвісно, а тіко так воно чогось буває. Хоч би й не до любови одне одному було, як брались ще, або хоч би й сердились чого одне на одного, то не втерпить, щоб не похвалить ся чоловікові. А як похвалить ся, що вже вона стає такою, то хоч би й як сердились і не любились, то він зрадіє і, буває, помирять ся після цього. Обернуть ся якомсь після цього душа у його, а у нячих то й на довго. Стануть якомсь більш надумувать ся і більш поважать одне одного. Найбільш це буває, як в перше ще на поступках вона.

---

¹⁾ Інча річ про дівчину, як прогрішить буває, то й то і ця радіє, тіко що не має кому через сором похвалить ся. Здушує її і те, що це-ж вона гожа на людину, і те, що нема-ж з ким поділить ся. Хіба в лайці, як дорікають на неї, то ото цупне: „Ти не приведеш, бо неспособна“, або: „І ти б привела, як би по божему жыла, а то ти знаєш як живеш?!“ Прим. ав.

Найбільш це буває, як вперше ще на поступках вона. Воно і за другими так поводить ся, та тіко тоді вже вони привичнійші, це вже їм і незамітно так дуже. Через те й кажуть батьки та й матери, як умішають ся в дитяче діло: „Хоч і не знають ся, а про те поживуть, діти на лад зведуть“ або „Хоть не до душі, поберуть ся, дітки будуть, помирять“; „дітки зголублять, як будете жить, сину, чи там дочко, як розживетесь на їх“ — кажуть деякі батьки або матери, як усовістюють которого з дітей, щоби ішло або брало. — А воно й так: оце, гляди, й висватають і не знехотя поберуть ся ті, а гляди, дітки настануть і живуть як у ладу! Тим то воно й так, що так треба зрадїть їм при поступках.

І радїють; обоїм стане гарно у душі, того мабуть, що вони ніби уже батьками будуть. Найбільше це буває, як у згодї та в достатках живуть, та ще як у перше ці поступки.

Ого, як замітить себе молодиця тай її замітять, що вже вона стає вагітною, на поступки їй йде, то так ото як похвалить ся одно одному, та більш після того і не думають про се. Може іще який раз перемовлять ся собі у двойкох, та так на словах і діло стає. І звичайв при поступках нема ніяких.

Не має, щоб або бабу звали, або людей розпитували, як і що, може таке треба старать ся ще на поступках, щоб дитя було таке або сяке, щоб матерї що казать під ті часи. Не чуть нічого сього. Про це ще наперед усяка, ще й дівкою не ставала, знає й чутє і вже тепер не треба їй нічого цікавить ся тим ділом. Хйба ото побалака, чи справді це вже воно поступки у її, чи ні. Може бути, що де де і з чоловіками про се балакаєть ся. Довідають ся собі, що це вже на поступках діло, тай живуть от так собі далї, як Бог там дасть. Хйба ще коли під случай похвалить ся молодиця сусідї добрі або й подрузі або й матерї, як в, та як трапять ся, то може й бабі якій признасть ся про себе і може й дещо попитаєть ся у неї, чи не робили чого люди у сей час у старовину і чи їй не треба чого зробить? Але не чуть, щоб що небудь робили у нашій слободї. Котра таки хитріша дівка чи молодиця, то та знає звичайно й од уроків й од полегкости; от і наша молодиця Н... усі замїтки знає. Звісно ото всім, що жінкам вагітним і з малими діточками треба усе при собі носити залїзо і приказувать, як тіко можна де вже сподївають ся, що щось буде: що або така людина нагляне негарна або хочби путня людина, то скаже таке щось, що аж зазіхне; а буває й уремя таке підїде, то ото й треба стерегти ся, і під другий час усякий, а то й під поступки таки треба глядїть ся. А до всячини воно знать годить ся, не пошкодить воно.

Хятріша, то не забудеть ся. одмовить ся вишком собі, як де заїде балачка про її, або яка погана людина зачепить побалакать чи на ополотці чи там по дорозі йдучи. То та вже і одмовить ся. А як ненароком хто накинне оком і щось або подума таке погане або й прикаже, то на те в залізо, і деякі то і не розстануть ся з ним ніколи. В мирі так не проживеш; усякі в і люди й очі і уремя всяке в; треба й знатя, щоби прожнть, а хто не зна, нізачо погнати батице.

56. Час вагітності у жінки. Назви.

З шестої неділі од поступок стає жінка тягітною (вагітною). Так і кажуть таки „тягітна“. Часом або найшвидче ото, як жінка уже не порожня, то звать або „такою“ або „беременною“, або „важкою“, не розбираючи у мові, чи це вона ще тіко на поступках, чи вже і вагітна стала, чи так уже й почувалась, чи може така, що й не перегнеть ся вже сердешна. Так кажуть звичайно, але як прийде ближче розбирать діло, то вагітною називають таку, про яку ще не знають, якою вона стала, а знають тіко то, що не порожня.

Ото вже як помітять на поступках, що вже на дитину зайшло у молодиці, то вже й знають, що вона стала вагітною. Щоб сказать, як воно тоді тій жінці, то це трудно; і сама вона цього не розкаже, як слід; не зведе до купи всього. Знає тіко і не буде й таїть ся, що деколи приболить її у середині і то так, що ніби й не чуть, що воно там в. Воно й тут по здоров'ї дієть ся. Та, що здорова на все в собі, тій байдуже. Несчуєть ся, коли й виносить в собі; і важкою робить не боїть ся і їсть, що попало. А дрібна, та ще з вередом яким, та вже труднійш буде виношувать його. Гляди, коли неколи, та й скривить ся або й до їжі не дуже вже охота буде.

Цей жіночий час, як вона стає вагітною, найтихший і найспокійнійший для неї, аж доки не почувть ся. Од поступок до часу, коли почувть ся, нема ніякого предвіщання і циган вже немає. Тіко думки приходять всілякі. Одначе наші жінки з тим лихом звичні і діти вже якось неначе привичавні до цього: і їм це байдуже. Кожна дівчина, ще як кукля мостить, про це вже надумалась доволі; а стала дівувать, то мови мала, скіко треба і чула всього про дітей, як то матерям із ними доводить ся, поки виносять в собі ту людину. То тепер уже, як стане сама на цій добі як раз, то не буде ніщо там їй страшне.

Є, правда, такі, що вирости у батька в заперті всякім, без матері або в наймах де, що її не пускали нікуди, а в хаті нікого нема. То отакій у ці пори ніяково якось робить ся і тяжкі такі думки заходитимуть до неї. Часом, кажуть, і сниться ся буде їй усячина, не гарне таке все або дуже страшне, або щось незвичайне. Тоді старається людей знаючих; шепчуть ся з нею, виливають або здійсмають який пристрій.

Але таких дуже мало у слободі наші.

Кажуть, що є такі страхополохи з роду: таке вродить ся, що і свого тіла боїть ся і стидить ся всячини. Така була ось N., та проте за першим не зродила його як слід, а друге каліка було, а оце ще й ростуть там зо двох, то й за цими баби морочили ся страшно, аж тяжко було докликать ся їх: бояли ся до неї йти, що вона така. А більш і здавна таких не чуть: такі і тепер мало їх є. Чи воно по здоров'ї, чи по натурі це дієть, чи така вдасть ся дуже боязка, не знатно. Кажуть, що як печальник (така слабість) є у жінки, то і тоді завдає собі жінка жалю: Бог знає, на щоб воно здало ся — ті плакси. Але усяке лихо трапляєть ся.

То отака жінка як стала вагітною, то буде незвичайно якось поводити ся тепер. Вона не дуже то була похожа на других молодлиць; чогось тікає од людей і гурту не держить ся і невесела, хоч і гості будуть. Ну, а вже як і вагітною ходить, то й не питає. Трудно таку жінку мати у хаті. Добре, що хоч не багато таких. Більш таких того, що хоч і вагітною ходить, то не змарнів і не буде замислювать ся дуже. Се, як усі кажуть, найлекший час у жіночому беремінню.

На Угорщині кажуть на жінку у „кежі“: веремінна, огрьидна, кьижка або з насмішкою „калюхата“, „черевата“ (Шухевич, Гуц. Етн. М. V., 1). Слово „черевата“ у нас, о скільки знаю, на Поділю насмішливе, уживаєть ся загально на Україні (Талько-Гринцевич, с. 68). Кажуть також времена, ходить такою, у таким ділі, у таким положені (Милорадович, Пѣсни с. 12).

З шестої неділі стає жінка вагітною (Милоєвић, М. С. Песме и обичаји укупног нар. срп., I. 1869, 181).

57. Час і признаки вагітності. Звичаї.

Од постушок, поки почувть ся, стає тяжче. А почувть ся, буває в дев'ятнадцять неділь або найбільше на двадцятій неділі; цеб то,

як не стане тих циган, що на дитину напали, та аж поки найдеться, налічують на 10 місяців, а як одкинуть неділю на „почулась“ та неділю на „останній час“ та ще одну неділю оттак, то у дев'ять місяців воно і буде вже виношене. Дехто не доносить, а на дівчину кажуть, що треба менше часу на виношення, так що й вийде кругло дев'ять місяців. Час же самої вагітності т. в. від поступків, поки почується, буде, як так, завбільшки, неділь 14, бо на шостій кінчаються поступки, після того як зайде на дитину, а у 19 або 20 т. почується.

Цей час аж на 14 неділь не короткий, одначе він найспокійніший у жінок. Дуже замітно став їй, що вже не так, як на поступках, одначе не так, щоб гнуть ся або шлять ся десь по кутках. У деякої по цей час переходить так, що й не чується коли, й як уже хоч і десь прищипить її трохи, не скаже за студа, щоб ще й не сміялись. Під кінець, звісно, все буде труднішати їй, чим дальш, тим дужче, але все не так, як пізніше.

Ото, бував, чи гріх уже її, чи Бог так гнів покладе, чи може й не вгодно, щоб уродилось живеньке; бо це бував, що всі знають і сама мати так жде цієї дитини а воно гляди і не живе вродить ся. То щоб упізнати оце тепер, як воно з ним там діється, поки ще воно не кинулось у їй, то цього ніхто не виізна і вона нічим не запримітить. Як живе, то росте і товщає, а на 19 або 20 неділі кинеть ся так, що його почується ся.

Трудно угадати, чи жінка ходить з дитиною; але в такі баби, що хай і не бачить молодиці ніколи а, погляне раз на неї, то й вгадає, що не порожня вона, хоть би це було і зараз після того, як тіко що цигани перестали. А як поглядить за живіт, то і без мороки скаже. І це не треба довго й шукать такої баби: мабуть всяка угада. Є такі, що просять, щоб погляділа та сказала, чи воно вже в там, чи ні, бо не знає, чи часом нема циганів з якої хориби; часом молодиця сама не хоче сказати, а старі цікаві би знати. Огтоді каже баба, щоб уперед проголодилась, а тоді й пощуна. І дійсно вже тоді скаже. Найбільш баб з московок та покриток.

Але щоб угадати, чи буде живе, того ніяк не можна. Так само годі у тій порі пізнати, чи буде хлопчик чи дівчина. Не можна також упізнати чи одно чи двоє вродить ся, бо буває, що й по двоє приводять, а зрідка і по трое: на здогад буває, кажуть, але все ніхто на те не повірить. Сьміють ся тіко, як вона здорова і товстїє: „мабуть двоє буде“ або: „он та гляділа та казала, що двоє нагляділа у неї“.

Заміток, дарма, що такий довгий час, ані заходів не почувш багато: ні на щот того дитяти, що в її, ні на щот неї самої, ні на щот людей. Звичайно ті самі, що-й на поступках, вживають ся і тепер і то аж доки не найдеть ся дитина; тіко тоді до їх прибуває ще більше всяких других заміток. Кажуть, що їх не вадить і тепер глядіть ся і деякі глядять ся таки їх усіх.

З таких, що у закон уходять, важні ого, що не можна через поріг води лить, кішки ногою бить і дороги не годить ся переходити. Кажуть, але й то не твердо, що люди сердять ся, як хто перейде дорогу, бо боять ся, що може не гаразд перейде: а дійсно, сказати по правді, чи воно так є, не можна.

Вагітній жінці можна і до церкви і по людях і в гості, але є такі, що або стидять ся, або боять ся, щоб чого не сталося їй або другим. Одначе се не закон, це вже тіко такі вдають ся дуже осторожні.

58. Як заховуєть ся жінка, що вже почувась.

„Почула ся“, „заворушила ся“ дитина: так кажуть а инчого прізвища не чуть у слободі на жінок саме тоді, як вона „почуєть ся“ дитиною, що вже стрепенулось у її, прокинулось ніби, ожило.

Як дитина буде махлаювата, то неділь через 20 заворушить ся в ній; а як буде чустренька, то неділь через 18 або й через 19. Ані жінка ані ніхто не вгада, коли воно оце буде ворухить ся. Тіко як бачать, що велике черевко, то догадують ся, що вже або почувла ся або повинна скоро почувть ся.

Думають, що то вона через те й почувась, що воно очнулось вже в їй: одначе не називають його ніяк, а про жінку кажуть, що почувлась. Инчого слова не знають: слова „почуття“ не кажуть. А чого це так називають цей час „почувлась“ не звісно; мабуть через те, що їй стає чуть, що воно прокинулось в їй.

От і вилічують неділі. Як трошки вперед почувть ся, ніж ждано було, то це не біда і люди радіють, бо воно як слід там є, але як неділя минула без того, то тоді потерпає вона сама і хатні теж. Ось і зайвих день скіко уже набралось, а вона собі однакова. Починають зараз уже бідкати ся, клопотати ся: „То це так довго не чуть, коли-б хоч благополушно було, щоб хоч неживе не найшлось“.

А далі заломлюють і руки: „неживе буде“.

Од чого воно так стаєть ся, що одна вперед почувть ся, друга після, то то, кажуть, по дитині дієть ся: але чому неживі родять, того ніхто не знає. Кажуть, або щось важке зробила або ви-

боліла; а як же добре знають, що нічого нігде не траплялось, то кажуть: „так пішло уже“. Є такі, що все перед строком приводять або й на поступках іще: тоді кажуть, що сами занепацають або щось зайшло, через що зірветь ся плід і вийде перш, ніж йому треба було. А ці, що на мертве воно зайде, то Бог у його душі не вкладе. І тоді аж видно, що вже воно, чи хлопчик, чи дівчина буде.

У нашій слободі рідко у котрої трапить ся, щоб не доносила: звичайно на 20 неділи почуєть ся. Своє лихо не втече.

Як і на поступках не втерпить жінка, щоб не признала ся чоловікови, так і тепер, скоро вже помітила, що почула ся. Буває, що чоловіки і сами питають ся, як мов вона чує, чи буде живе, чи ні; а то звичайно сами жінки свою чергу знають; як помітять уже, що живе воно в її, так не вдержать і скажуть чоловікови. І сей час пройде дуже радо в хаті. Та на двох піде гадка: одне мов те: слава Богу, що по людськи таки воно в її, а друге, що як то їй прийдець ся родить. Часом і про кумів уже зайде мова у чоловіка та жінки, і вже й готувить ся якоесь будуть починать, щоб і хліба стало і щоб за молитви було що дати.

Примітить на перед трудно, чи почуєть ся, чи ні, а вже як почуєть ся, то це стане видно і другим.

Перша примітка це те, що отого, що їсти дуже бажалось на поступках і вона достала його, наїлась.

[Перше то одного не хотіла їсти або другого, а тепер стала їсти і те, чого давнійше не хотіла.]

Друга примітка: ото вона рада дуже буде зараз і легко їй зробіть ся.

Як воно саме тоді, як почуваеть ся жінка, на те сами жінки кажуть, що так воно спершу, ніби клює десь там під грудьми у середині саме і замітно більш у лівім боці; клює так, наче курча. Так увесь живіт і задвигить ся. Як пересилить ту болізань, то тоді саме і почує, як воно кидаєть ся. І на душі так зробіть ся тоді ніяково. Одначе зараз усе пройде і полегкість наступить і на душі так гарно стане, так гарно, що й сказати не можна. Щоб сказати, що одних дужче боліло а других ні, то не можна, бо якоесь воно однаково тоді: коли вже доносила до цього часу цю дитину і не задвигалась, то тепер і сили однакової треба, щоби знести. Зашевкаєть ся оце тіко й усего і смика неначе за жилки, що до живота йдуть а відусіль по тілу. Кидаєть ся воно оце вперше а і далі деколи, але цей перший раз замітнійший, і тоді й кажуть, що почувалась; ті другі рази не беруть ся в разшог. Воно чим далі, то труд-

ніш усе їй буде і саме, як кидатиметься, то тоді найболячіш буде. Одначе тоді вже ждеш жданого і не прислухаєшся, що вже воно і як діється; ждеш усе того краю вже.

Як придивить ся на ту жінку, що в їй прокинулось, то по її замітно. Непремінно присяде тоді або аж зляже на руки, або як собі, і пожовкне й у вочіх, темно зробить ся на ту мінуту; а сама зблідне або змінить ся на виду, наче не та станеть ся; — зараз же усе те минеть ся. Кажуть, що тоді нудно буває, аж обомлієш, але хвилиною усе пройде. Здорова людина то й не счується, коли минеть ся.

І тепер, як і з початку береміння, однаково ходить жінка коло роботи і не цурається робить. Не замічають люди, щоб де од роботи що сталося жінці або дитині.

Почується жінка пошти на половині свого усього береміння. І однаково поводять ся з нею і тепер, як і перше на шот роботи і далі, поки й розсиплеть ся. Часом за роботою й найде. Звісно, їй таки чим дальш, то все гірш коло роботи. А в цей ще час байдуже! кине на час роботу, пережде, поки минеть ся, та й знову за своє. Як недогадлива, то й не спостереже, од чого воно то їй і зробилось на хвилинку не так і аж обмороком инначе пройшло по їй.

Помітять жінка, що вже почувалась, то вже підпіризується нижче живота. Як яка, то вже як тягитною стала, зсуває крайку все нижче і нижче живота, але не всяка. А вже після того, як почуветь ся, то рідко яка не зсуне її зовсім під живіт. Раз через те там, що то таки й годять ся воно, а друге, що не скіснятиме росту дитини і їй самій буде легше, бо крайка підхвачує з низу живіт і підвиша його нїби, висше держачись за спину її.

До сього часу не можна довідать ся, що має бути, чи хлопець чи дівчина. Тепер вже згадують, що воно має народити ся. Це можна узнать прямо, скоро почуветь ся, бо хлопець дуже кидається, тіко не так часто, а дівчина кидається частіш і в однім місці, коли хлопець кидається по цілім животі, аж страшно. Можна і по морді узнать, бо як дівчина буде, так прямо на морді у матері таке ряботиння, як жаби порозпинали ся, а як хлопець, так на виду нема нічого, тіко синє попід очима. Сама жінка теж тіко по цьому й пізнає тай скаже, що хлопець кидається рідче, а дівчина нї.

Так уже і направляють свої мисли батько та мати, як їм здається, чи буде дівчина, чи хлопець. Хотять, щоб наслідник був, то радіють; хотять, як уже в хлопчик, щоб дівчина була,

поміч матрина, а воно так і покаже, також радіють, а як не так воно означа, як би їм хотіло ся, хоть не тужать, але й не радіють дуже. Так уже і буде, кажуть.

Заміток та звичаїв яких таких, щоб непременно їх тіко й можна прикласти до того часу, як почуветь ся мати, то чуть і нема таки їх, чи жінці було легше виносують у цей час дитину, чи щоб дитині як инакше підсобить, чи як — нема нічого такого.

Так усе на волю Божу. Одна окрайка тіко й слуге на це. Анї зіллїв ніяких, ні шепотів, ні инчих заміток, — нема ніяких. Ходить скрізь і в гості і до церкви і до людей, скрізь, скрізь можна. Вдивлять ся не можна, анї красти і в піч лазить не можна, щоб дитина не була вдушлива. Але все дужче придержують ся, як уже важкою стане. Тоді-ж найбільш заміток цих е.

59. Важка жінка.

„Важка вже стала“, кажуть, як жінка ходить з дитиною після того, як почувла ся, а як вже близько того, що розсиплеть ся, то тоді кажуть, що „дуже важка“, „на силу прихилить ся, така важка“. От і найліпше з часу, як почуветь ся і поки найде ту дитину, звать ту жінку „важкою“. „Черевата“ кажуть, але на весь час береміння, от так, як би „кітна“.

Як уже жінка стане важкою, то тоді це усім стане видно. Помічають се, як яка здорова, ось по чому: На лобі будуть латочки такі, часом білі і чирвоні, а часом і инакші. Але латки на лобі будуть. По цім латочкам, які вони е, угадують, чи буде хлопчик чи дівчинка. Помічають ще й по тому, чи скоро буде з дитям уже, як на литках мозулї, такі вузли ниначе з запеченою кров'ю з'являють ся. І по цих вузликах угадують; скоріш дівчину — кажуть — як вони дуже показні. Щоб ворожили ще, цього не знати. По долонях у чоловіка і жінки угадують, або, як кажуть, врожать знаючі знахурки. По тим яркам, що перерізують долоню, угадують і скіко дітей буде і скіко хлопців і чи щасливі будуть і чим будуть жить. Але цьому мало хто вірить. Тепер уже і ворожок знаючих таких нема і віри їм нема, де ділась. І того, щоб по долонях угадувать, цього не поводить ся між людьми нашими.

Важкою ходить жінка неділь двадцять. Одначе не кожна жінка виносуює в собі рівно днів: одна перетягне через девять місяців, а друга не донесе трохи. Як переносять за сорок, то тож угадують по цьому, що хлопчик буде.

Як воно жінці, як вона вже ходить важкою? Звісно, що їй вже тепер трудніше. Двигать ся їй трудно, ні перегнеть ся до пуття, ні побіжить, ні злізе, ні здіме собі нічого по волі, як перше. Це час найтрудніший. Є одначе і такі, що і в цей час не короводять ся цим лихом. Колись то, кажуть, що й стидили зараз жінку, як вона нарікає на те, що їй трудно у ці пори. А тепер то вже й вважають трохи, як де пожаліть ся на болізню або що од того, що вже вона дуже важка. А слабі жінки, то таке повелось, що й умлівають у ці часи. А вже звісно, що до роботи їх не невольять. Їдять у сі пори поменш. Як коли, то щось аж приболить наче в середині, зане і в очі стемніє. А то вгомонить ся собі на якийсь час і легше стане під кінець, то чогось аж присідає, мабуть, щоб легше їй було.

Щоб яка нинша переміна ще стала в почуттях жіночих на сей час, то не замітно, щоб ще що де казали. Знають ото, що вже циган тих там за девять місяців назбиралось доволі і дитя вже побільшало меж ними лежачи. І всьому своя сила і свій час. Прийде пора, так буде; прийде друга, ось стане і їй легше, аж доки не доведеть ся їй знов перетерпіти те саме. За инчими поносами жінка все безсильнішає і не та все стає. А поноси своїм чергом проходять; народженне однаково забирає, чого йому треба, і хоч мати не раз не пускає, хоче наче живосилом на світ вийти. Часом то як жінці трудно виносять їх або й родить, то задуметь ся на такі порядки і часом і запеняє на Бога: чом — мов — так воно не зроблено, як ото з хлібом сьвятим або з деревиною; зерно впаде і виросте скіко там других зернят, а землі і байдуже од того: що не посій, вона знесе. То так би й чоловікови із неї-б виростать. Другі-ж жінки, та мабуть і всі вони такі, ті, що їм трудно це діло ведеть ся, то радіють, що ото вони таки до цього діла адалі, щоб мир од їх родив ся. Хоч яка слаба оце, як ходить важкою, проте кожна собі в думці радіє, що ось таки буде мати. Буває на двоє діло йде, як тепер повело ся: радіє, що ось-ось і людина з неї буде, а тут же зараз і думка підникає, де то і як з ним жить доведеть ся, що тіснява така зайшла тепер у світі. І ті, що убивають в собі плід нароще, щоб не робить білш дітей на їх муку, бо є й такі, то й ті плачуть за ними, що їх не довидось вивести у світ.

Тепер уже й жінка не хвалить ся: уже обоє привикли до сього і думають про той день, як воно знайдець ся та як там буде. Так само і хатні всі. Тіко ото тепер і думки є, щоби часом чого не пошкодить їй, бо вже живеньке є в утробі. І перше уважали на це,

але тепер багато білш: найгірш боять ся, щоб не пошкодить ні на вроду, ні на здоров'ї його, ні на щастю.

Щоб тепер дитину зробити на перед щасливою, коли вона ще в утробі, то сього не роблять; а за те в багато такого всякого замігу про те, щоб не пошкодить тіко на здоров'ї. Задля цього зараз замічають люди, що важкій жінці не можна робить нічого такого, завіщоб їй совісно зробилось. От як, не можна красти нічого їй, ні слив, ні калини навіть з чужого садка, бо їй совісно зробить ся, щоб часом, дума, не побачив хто; а як вона ото візьметь ся за віщо небудь тією рукою, що рвала тев з чужої деревини або приложить на собі ту руку чи на лобі, чи на щоці, чи на другу руку, чи куди у друге місце, то на тім місці непремінно буде „знать“, або як на його кажуть „буде родиме“. Це така латка, на цьвіт похожа, на те, що і вкрадено було.

От як N-ва жінка, що на щоці і кругом ока така латка в неї, як і слива вгорка на цьвіт. Вона й сама знає і сама таки й мати хвалила ся, що то через те, що як крапа у N. сливи і стрівожила ся, бо хтось надійшов, то втерла рукою піт.

От далі повинна важка жінка не трівожить свої душі, не злякать ся чого, бо буде і на дитині знак який, чи і приключить ся з ним ще що з того.

От як і із дівкою N-вою: чого-ж у неї підборіддя оттаке червоне, як у намисті наче? А то-ж того, що злякалась її мати пожежі, як ходила нею.

На дуже ярі, аж прикрі цьвіта теж не можна задивлять ся, щоб врода не „скрасилась“. Та й ні на віщо, ні на скотину, ні на квітку не годить ся важкій удивлять ся: лиш на зеркало можна і у воду. Задивлять ся на півня, кажуть, не можна: з того-ж ото і серги були у хлопця. Кажуть, що образом буде на те похожа дитина, на що дуже удивилась мати. Кажуть також, що ото і похожа буде дитина на того, на кого тоді вдивить ся мати. Зашкочувати за чим небудь тоді дуже або зажаліть за чим, то це гріх од Бога і це Бог на дитині якось покаже. Або вдасть ся таке, що ні до Бога, ні до людей, або не житиме довго, або знак якийсь буде на йому.

Бувать в цей час можна жінці скрізь: і в гостях і на ярмарку і в церкві і на спорах всяких. Хоч в такі, що тепер, як їй і по тілі видно, що не порожня, не піде, де суд іде або змагання яке. Деякі матері не п'ють горілки, бо кажуть люди, що й вродить ся таке, що або заповм питиме, або буде звідником, чи звідницею. Празника тепер і батьки і матері дуже боять ся, щоб не скарало.

Не тіко празник той скарає, скіко людська сила; уже-ж не вкриє ся тепер хааяйка, що такою ходить. А як у сьвято що робить, то хтось і подумає зараз: „Ого-ж ходить, а лихо робить“ — а то вже не минеть ся. Як хто нишком робить, щоб ніхто не бачив, то воно й байдуже: сьвятий не зачепить, але як явно, то не пропустить. — От на Івана Милостивого підважували коморю. Старий і врубав собі чобота.

Заміток є ще дуже багато, та все вони такі, що білш їх тримають не ув оден який небудь час беременности.

60. Як обходять ся з череватою жінкою, що їй вільно і не вільно і що люди про се говорять.

Як тіко вже дознають ся, що жінці стає на дитину, то покіль вносьть її, все будуть казати на неї: беремінна або найшвидче черевата. Часом і на дівчину, як уже дознають ся, що з ким пожила, то хоч і не зайде на дитину, проте почнуть її поприкувати череватою. І в пісні співвають „дівка черевата“. Цим словом увесь час обнімаєть ся з часу, як зайде на дитину і поки не прийде вона на сьвіт. І так усі й уживають це слово. Трапляєть ся, що як коли, при кому другому, та з учтивости не скажуть так прямо „черевата“, а замісь того якось иначе. Чуть, як коли, що кажуть: „кітною ходила“ або: „вона вже кітна мабуть, щось там по їй видно“. Одначе це так кажуть білш на оведь, а на людину рідко.

Як ще має бути череватою дівка, чи жінка, то не гдує і не ненавидить себе за те, що мов отаке доведеть ся їй перейти. Часом і кажуть, що чоловікам таки краще Бог уділив, що вони не перемінюють ся собі і після того, як і батьками стануть. Одначе це тіко так, бо є й такі, що кажуть: „А я-б не хотіла чоловіком бути“. А то таки то ще й радіють, що ось і буде мати дитину. На своє жіноцтво не жаліють ся і закон свій мають за підхожий до себе і тримають ся його. Так само і чоловіча часть миру не має що небудь заважати жінкам за їх отаке переннакшіння, як стають череватими. Однаково, або й ще учтивіше поведуть ся з жінками, ніж з дівками. Не ввійшло ще в силу, щоб бажали люди, щоб дівка однакова була і тоді, як зачереватів. Може де й є що похоче на те, що, мов, жінку міняє на дівку, але і то зрідка, ховаючись од людей і од своєї совісти. Та тепер воно таки і тут загляда якась зміна в життю людей. Те, що колись було і що рівно для всякого було, те, що є настоящим і не адавало ся не таким, на те тепер і підкопують ся. Набирають ся люди всілякого духу по заробітках,

але воно й внітруєть ся, так що тепер в череватість не то що, а бажане і завидне у життю. Гірко стає, що нема де діть ся людина з дітьми, але се инча річ: чоловіки люблять череватих жінок, а череваті жінки не ремствують за це ні на себе ні на Бога. Це-ж на розум людський діло не грішне, не стидке, не погане і не осоружне а замісь того величність наче в. Череватість, коби по закону, то й дорожать нею.

В життю своому глядять ся черевата свої колії дуже і своїх звичаїв. Так само і од людей буває їй рівна пошана; скрізь установлена їй свобода і ніякого упрету нема. А тіко чогось самі жінки не поохочують іти у волю, у розправу, на скарги, зводини. Є й такі, що не понесуть дитини христить, як просять їх у куми, і не хогять присягати. Божить ся не будуть; кажуть, не можна. „Як ото вона таки присягаєть ся і ходить такою“ кажуть люди, як почують, що беременна жінка клянеть ся перед ким небудь, або: „як таки вона божить ся ото, а ще й такою ходе“ додають люди, бо всі боять ся, щоб Бог її не скарав і отого дитяти, бо цього боять ся, щоб між миром щось неподобне було.

Скрізь можна жінці бут, але і тут треба знати закон.

На похоронах от, як уже їй хочеть ся бути, бо то рідне, чи дружина яка вмерла, то як починають похорон править, треба їй вийти з хати, щоб не чуть „вічної памяти“, як стануть співать попи. Та не можна їй у домовину заглядать, бо тоді саме вона дуже зажалів; то щоб чого не трапилось. А то ще й через те, кажуть, не можна, що як зачує „вічную память“, то вродить ся в неї не вродливе, неохайне, юридиве, таке наче „не всі дома“ і „до памяти ніколи не прийде“, „таке воно собі“ — кажуть буде. А як часом не остережеть ся та загляне у домовину, то тут й буде лихо.

Не можна і даять ся такій жінці і нічого незаконного не робить. Проте буває, що лають одна одну: „Щоб ти і не обіадріла те, що носивш“, „щоб з тебе канатом тягли“ цебто, щоб роди були тяжкі. Часом і кленуть ся: „щоб ти так поправді оте побачила, як ти мене бачила де тоді!“

Зі звичаїв ще от що: у пазуху не беруть крашанок, соли і грошей, бо не годить ся. Не повинно ся вперізувати окрайкою, бо „грїх“ душить дитину.

В увесь час береміння ліауть чоловіки до жінок і живуть з ними, як перше, за день хіба до обродинювання перестають. Та є такі, що й того не дуже глядять ся. Жінки не змагають за це з ними, і трохи ні, а ще наче і сами поохочують до сего; як хвора

чим, то тоді хіба вже не чіпають ся її чоловіки, кажуть, : це безсовісно вже буде.

Як же поводять ся хатні з молодницею в часі береміння ?

Як в в сім'ї і другі, не тіко сами чоловік та жінка, а в ще і батьки і брати і сестри, то з поступків до того, поки й розсиплеть ся, в увесь час береміння однаково її ставлять в хазяйській роботі. Ого тіко що вже як череватою стане, а це звісно стає і старшим і дітям, то якось кожде з них почне поважніш дивить ся на неї. Якось і ненарошне, само по собі стаєть ся, що старійшою вже в сім'ї вона стає і через те і поважання якось до неї знаходить ся. Оце й сердите буде которе, а воно вже й не так гримає на неї, особливо, як це вона вперше стає череватою. За другими ото вже звісно і не диво, що поважаючіш обернуть ся до неї: вже вона таки білше і жила і білше лиха знала. Звісно, як хороша людина зачереватіє, то її ще білш тепер люблять, іще білш жаліють її; а хоч і не дуже любима молодиця забеременіє, то й тоді знайдеть ся ласка до неї у ті часи. Батьки привзніш до неї обертають ся і в роботі помагають: скоріш за водою, щоб подать кучоль, або й до сусіди чого треба, то хтось її переміне. Чи й далеко куди, або до важкого чого їй треба приступить робить, а в кому перемінить, то переміне, а як хто не хоче, то хтось з боку гримне гараз: „А тобі нема й сорому перемінить? удавило-б тебе, як би й сам зробив без неї!“ Проте на це не вважають молодиці і не ждуть, щоби хтось таж таки за неї щось зробив, а роблять, і годі. Але в добрій хаті не повинно бути так. Свекруха часом не шкодує — хіба любя їй невістка буде, але це не скрізь, — бо давно вже їй хотілось, щоб уся її робота перейшла на невістчині руки. То це вже тут, бачать люди, треба різнить ся синові. Часом дві невістки в хаті або й білш, то тоді вже одна з одною в переваги наче грають. Та собі хилить ся од роботи, а та собі; часом і сварка здійметь ся і котрась з серця і за важке вхопить ся. Але не довго так буває, бо старші оден за одним одрізняють ся од батьків і од братів, а нежонаті брати часом сами помагають невістці. Часом як б'я чоловік беремінну жінку, — а буває й таке — то хтось чи там батьки, чи брати, чи й люди попрікає його: „Ти-б же таки поглянув на неї, яка вона, хоч, коли в тебе там душі не має. Ти-ж знавш, яка вона, а ще й б'вш! Бога в тобі не має“. Брати, буває, обороняють словами або й силою. Буває часом і таке, що ще підбиває свекруха сина, щоб побив жінку. Та це дуже рідко!

Суєїдки, молодниці, кожна ото вже й знає про другу, бо кожна про себе усе чисто скаже. Є такі, що криють ся, боять ся хвалить ся про себе, мов: не в таке время скажу, чи як, та щоби не случилось чого. Та й матері про них так само не прямо кажуть, що ось тоді обродинить ся невістка: „Як дасть Бог того случаю діждати“. Самого слова „обродинюватись“ і так ніхто не скаже, наче боять ся, чи не скоїть ся через це чого небудь. Це прямо в закон увійшло.

Як зайде де на розмову, чи під ворітьми, чи коло криниці, то дівчатка прислухують ся і собі до їх розмови, а ті не боронять їм слухать. Часом і до мови приймуть, але не охоче, і сама дівчина якось не гарно себе почуває, як прийде вести з старшими розмови. Але білш, що слухають та набирають ся розуму. Хоч бува, то й кажуть: „ще їм не годить ся; діждуть свого, то тоді і визнають“. Часом і налають: „Ти би таки оступилась“ але білш то і не дивить ся ніхто на це. Слуха то й слуха: воно-ж правда. Та трохи зачервонів, а инча то й вмішавть ся слівцем в розмову.

Чоловікам пристать до їх розмови про що жіноче трудно. Тепер то воно є і таке, що однаково і чоловіки жіноче лихо знають і совітують ся з жінками про все, але ще до не давна не вмішувались до цього. Ті балакають, а навернеть ся хто з чоловіків, то й замовкнуть; своїх або таких дуже знаючих не прикривають ся. Як знаючий чоловік який де є, то його й питають. А так то криють ся і соромлять ся, хоч знають, що хлопці про усе знають. Як хто з молодших запитає, то й кажуть: „Не питай, бо старий будеш“. А як коли то й підшуться: „Спитай он у тої або у того“ — а ті знов відсилають деінде; та там посмішка тіко вийде або одбрешуть ся: „ворожка поробила“ або „вова у матері“.

61. Жінка „на днях“.

От-от ждуть уже народженнятка у хаті: з неділя вже остаєть ся до виліченого часу 9 місяців. Це останнє время беремінна зветь ся „на днях“; кажуть „на днях була“, „на днях ходить“. То так кажуть і до скотини, як уже чи корова чи вівця найде собі телятко чи ягнятко; одначе се вже од жінок сюди нанесено.

Вилічений по неділях день, як має розспатись жінка, от-от уже підходить. Уже і сама молодниця дожидаєть ся сього свого времени і сам її чоловік і усі хатні. Чужим та побічним людям, звісно, про це байдуже: так деь которе щось скаже про таку жінку, тай годі. Хиба, як ждуть, що з якою там жінкою може стати ся

що надавичайного; чи побито її дуже, чи дуже слабосила, чи може годи вже перейшли, чи що инче; тіко тоді цікавіші і другі. Хатайм до того білший интерес вже.

Сама мати-молодиця (хоч вазуть, молодиця на молодших тіко жінок, проте молодицею буде і стара жінка, аж доки родить перестане) усе одно має вже на гадці. Навіть у такої, що здорова, одні думки вертають ся. Ці останні дні аж за півдня до того, як уже й розсиплеть ся, проводить жінка сама. Щоби сказать, що час сей якось одмітніший, то ні: поводять ся так, як і перше поводились. Тіко що тепер дїло видніше став і думки передумують ся пряміші і рішучіші. Часом людина як у похміллі п'яна став на сей час: найбільш обхвачує їх це, як ходять за першою дитиною; тепер їм найстрашніш, страшніше ще, як в самий час родів. Тоді то вже одне, терпи тай усе, а тепер то треба обвикнуть з тим, що болїтме. Часом ще і од того морочать ся, що, мов: „Може не так, як у людей буде у мене“. Ну, але заспокоюють ся: як смерть з цього, то хай буде й так. Декогих то заспокоює те, що кажуть, що смерть з дитиною у рай уведе. Оттак то сим, то тим підготовлюють себе до родів. Але деколи, як прийдуть клопоти в хаті, то й забувають на те усе і журять ся, хоч і кажуть, що їй годі чим не будь клопотати ся, щоб не було яких ознак на дитині. Старіші в хаті, батьки то що, то це в сейчас глядять звичайно за всім і як опитні люди, усюди дають свою руку: зараз полагождать, посовітують або й полають, або од зла одведуть а на добро справлять. Є свекрухи, що й підсовітують не добре, щоб звести зі сьвіта нелюбу невістку, але не чуть вігде ще, щоб на кого можна було указать. В хаті усі помагають їй; чи зроблять їй яку полегкість, чи на поле не пустять або до злих людей у хату, чи прилагодять усе потрібне, щоб не бігать опісля. Так само і чоловік на усе звертає увагу, тіко, звісно, один дужче, другий ні. Один чоловік то ще гірше боїть ся за жінку на сей час, як вона сама, а другому знов і гадки про се нема. Як який, то ще заздалегідь наготовив ся, щоб і намелено було і накуплено, а як ні, то тепер почина купувать. В бідности великій, то вже воно однаково на цей щот. За це у голові, в серці у цього, що ось-ось має стати батьком цієї дитини, однакові гадки забігають, тіко той на те верне, а той на те білш важить: що кому. Тепер чоловік наче переймасть ся жінчиним состоянєм і наче живе її життям.

Що робить ся у жінчиному животі, як вона саме ходить на днях, це трудно виказать, бо трудно виловить, як це воно перероблюєть ся там від самого початку, од поступків. Мабуть воно там

чим раз більше росте і набирає. Не дармо то кажуть, що як у мотидиці живіт болить, то дитина росте. Мабуть воно до того часу більшало, доки не стало на днях, і тепер то вже не вбільшаєть ся і цей застой у жінки і називають „на днях“. Одначе він не усе рівний. Це мабуть од того, що деяка добре глядять ся та й адорівша, а инча нечаянно або навмисне пошкодить собі чи роботою, чи чим небудь. Догадувать ся, як воно там справді, трудно, а вгадувать можна всяк. Уже смілівіш можна сказать, що на днях як стане, то вже усе готове і жеде тіко свого часу, щоби прорунуть ся в няз.

Ознаків, щоби і другим по них замітно було, що це вже як раз на днях, не має одмітних. Кажуть, правда, що оті пятна на виду та вузли по лядках будуть дуже видні і все аж мінятимуть ся. Дивлять ся також на неї, як движять ся і по тому пізнають, коли вже не раз бачили її такою.

Сама-ж вона теж помітить, що це воно і затихло в їй. Звісно, за першим їй це трудно, а за другим добре вже ввучить себе. Хвалять ся, що в цей час уже і кров деколи гублять; а це признака бува вже, що вона на днях. Уже віщує, кажуть, краплями, як побачать кров де од неї, чи на чоботіх, чи на снігу, як зимою.

Як уже жінка стала на днях, то не потягнеш її нікуди між мир. Ніяка не згодить ся ні до людей у гості, ні в дорогу, ні до церкви, хіба обшибеть ся, думаючи, що ще їй той час не прийшов, бо звісно, воно якось ніяково, щоби оце вона гуляла до сьогодні а завтра розсипалась, і це якось незвичайно і безсовісно було-б. Бува, приключить ся з которою, що не вдержить ся та й првтанцює — а се і не минеть ся. Дехто прямо каже, що порушила себе танцюваннам. Робота тіко не минає і в цей час у жінок, особливо в літі; зимою не те вже: прядуть лише або їсти зварять. Звісно, у піч лізти, золить сорочки, це й передше не можна було робить, то й тепер не прийде в голову.

Заміток держать ся тих, що й перше. Ё, правда, і таких багато, що тіко у цей час глядять ся: от з хати нічого не дають, не позичать чи позиченого не оддадуть, ні продадуть, ні подарують. Це, кажуть, гріх і не годить ся. Але визнають усіх заміток, що тіко в цей час вживають ся, дуже трудно.

Од грому знають щось пришептувать, бо кажуть, що грім тіко невинну душу б'є, а в їй дитина невинна ще, як янголя. Щоби жінок лихо не брало ся, знають одворот робить. Богато каже, що й жінка тоді невинна, як ходять такою, а ще білш, як є вже на днях.

Боять ся також гніву і через це сами жінки стережуть ся дуже, бо шкода двох невинних душів. Дужче як уперед правника боять ся.

Усякого поговору, бійки, переполоху стерегтись треба. Давніш старі люди то не губили своїх заміток, а молодиці то тіко того, що уміють боять ся всего, а не запобігають нічого і не питають у старих людей, чи знає хто дещо.

Як стане на днях, то дитина уже готова. Тепер вже дивлять ся на ню, як на людину і ждуть лише, коли з'явить ся на світ.

62. Розвій дитини від поступок.

В тягінности починає вже дитина прибирати вид людини. Се вже бачать люди, бо досить часто трапляєть ся, що жінки скидають. Часом спливає дитина з кровю, а часом вийде на світ червона і тверда, як кістка, так, що й сокирою не розрубав би. Се дієть ся мабуть через якісь слабости у середині. Зі звичаїв знаний тільки один, що за скоро уроджену, мертву дитину ховають під порогом. Як вже дитина прокинеть ся, то вже знак, що вона вже жива і з душею. Тому боять ся тепер зганяти плід і дивлять ся на свій плід, як на щось живого. В часі важкості уважають вже жінки на себе, щоб не пошкодити живому плодови, а коли й тепер родить ся не живе, то тому вже винна якась хвороба. Душити не відважують ся, бо через те роди тяжші.

Погляди про розвій ембріона зібрані у Пльосса, Weib, I, 612—5, у Ranke, у Шмідта, 491 і д., у Stern'a 282 і д.

63. Вігнанє плоду.

Трудно сказати, як виглядає цей перший плід. Знають лише, що він все і все більшає і що ще він на чоловіка не похожий. Знають це мабуть через це, що вже як тягінною стане жінка, то бува тоді вже скине дитину, зараз після поступок. Тоді вона ще ні на віщо не похожа, тіко грудочка являєть ся м'якенька та слизька, наче в павутинках таких кров'яних.

Тепер і можна ще чим небудь вигубить дитину. Є такі, що знають, чим се вигублять, і роблять се сміло на поступках та не боять ся лиха. Але як вже в тягінности, то боять ся, а ті, що роблять це по просьбі дружин, не зроблять цього тепер та й скажуть

„як би з початку було — а тепер страшно“. Хиба вже жінка за-
давить чим важким у собі, але ніяк внакше.

Од поступок зачинаєть ся складать ся на людину. Тоді й ду-
мають люди, що Бог приміщуєть ся з душею; вложить душу
хлопця — буде хлопець, вложить душу дівчини, буде дівчина.

64. Рєвище.

„Рєвище“ — а деякі жінки кажуть „урєвище“ — буває тоді,
як зачнєть ся на дитину і скине вже сорочку — як перестанє мі-
сяшне — і считає вже місяці; як стане чотири місяці, то прислу-
хаєть ся, чи чує в собі дитину, а як почувєть ся, то вона рада,
знає, що вона її знайде; а як не почувєть ся на пятий місяць, то
вже журить ся: це вже буде „сплавня“, бо вона вже таки потов-
стіла або каже, що в її нежива дитина і жде вже, що може вро-
дить, тай лічить до девяти місяців; то вже скидають бува і в два
місяці, а у девять місяців і родять урєвище. Таке як камінь родить
ся, як кулак. У матері трєв таких родилось — не то кістка, не то
маслак, а слизьке. З кров'ю виходить, а кров тече з б неділь. А на
виводинах каже попови: „Ходила дитиною, а вродилось бознащо“. А їм
якась баба казала, що то не було-б того урєвища, як би не
сїдали на двір проти місяця. І мужчині не можна, бо проболіє на
що небудь.

Ploss, Weib. I. XXX—XXXIII. стр. 670—683.

Місяць має злий вплив на розвиток плоду. Höfler, D. Krank-
heitsbuch, стр. 13.

65. Оповіданя про недоношену дитину.

Одна жінка прийшла до сусїди, до подруги сказати, щоб взяти
мережки. На ту пору я саме нездужав, бо тоді, якби не вбрехати
ся, так неділь щось і зо дві хворий був. Лежу собі трохи заспо-
коїній, бо полехшало так, що можна було думати, що я сплю. Та
жінка, що приходила починати мережки, так нездужа вона й досі
якоюсь там середовою хворобою. Так вона не ходила нікуди гулять,
а тіко до бабів та до сусїди, бо вони в двох товаришували. Про що
то вони не перебалакали! Звісно, одна другій розкаже, як і в жи-
воті повертаєть ся, як воно почало болїть і од чого лекшало, як
почала лічить ся. А од других людей вона одхиляла ся, щоб ніби

вона й не нездужа а так тіко трохи хворіє, чогось нездорова; а то таки бояла ся, щоб не почитали люди, що у неї погана хвороба така, як правці або що; і хоч люди вже договорювали, що вона мабуть поганою хворобою хворіє і трохи не так з нею щільно обходили ся, а так усе одвергали її, щоб не вчашала до їх і на поседеньки.

На ділі ж хвороба у неї була не страшна нічого для других людей.

От вона сьміливо і розказує сій молодиці без усякої упинки, бо думала, що я сплю. Каже: „Ото ж-ви кажете, що вам нездорово“ — каже сій молодиці, щоб була приклучка розказувать свою хворобу. „А як я“ каже „мучусь, так мені трудно терпіть одю хворобу, що й сказати не можу. То-ж не шутка, оце я дві неділі з печі не вставала, так усе з мене ллеть ся таке, як коли жінки нездужують животами. Отож і мені, так чисто, як Приська Затирківська розказувала. Їй було раз так, що вона трохи не пропала. Каже: ріже в животі та й ріже, а я, каже, таки терплю, не йду до бабів. Чоловікови хвалилась а він каже: та воно може так чогось розболілось, то воно й перестане. Я таки, каже вона, і терпіла, не ходила ні до якої баби, а то якось вийшла на двір, винесла свиням, а свині загризлись, а я й штовхнула ногою свиню. Так, каже, як почало з мене лить ся. Я вже не стерпіла, почала ходити і до бабів, а то й мати разів тіко приходили та парили, — бо її мати лічить жінок і бабусь; так, каже, бачила своїми очима, як виллось із мене у капшучку, а то вже воно „зав'язалась“ дитинка, та тіко що вона його через віщось іскинула.

„Раз так було: ходила я вже 13 неділь такою, ну, та чогось я і скинула оту дитину, так знать уже було, що й хлопчик був би.

„То, каже ото вона, що я дві неділі вилежала на печі, так за сю штуку розказувала у нас баба Гусачка, як ходила її парить, тоді-ж ото вже вона на печі лежала. Прийшла до нас баба Гусачка по якому то ділови тай збалакалась з Оляною за Марію. Так зветця та жінка, що, каже, дві неділі на печі лежала. Каже Оляна бабі: „Чого це Марії щось ніколи не видно; мабуть десь лічитця? Баба й каже: „Не лічитця. Якби воно християне, то хіба-б воно схотіло доводити себе до лиха, а то ні. Отож, бачите, вона нікому й не хвалила ся, думала, що так минетця, а воно ні, та тіко довела себе до гіршого лиха та й годі“. Пита Оляна: „Що-ж там таке, бо ми хоч і близько живемо, а про те нічого не знаєм“. „Еге, не знате!“ каже баба, „ото, якби воно розумне та чи вже так прийшлось, тоб прикликала бабу, і воно-б їй пройшло і ніякої-б порчі не було

і самаб себе не звівечила, а то ще й людей дуре. Нехай одуре свого батька, а я вже знаю, чоґо вона нездуґа. Прийшов Олександрій“, так звав ся Марїїн чоловік, каже баба, та мимрить під ніс: „Ідїть бабо, будь ласка, до нас, бо чоґось Марія нездуґа“. Одяглась я і пішла. Приходю до неї. Вона лежить на печі, стогне і хвалить ся мені, що так у животі болять, та так з мене леть ся, хто його зна чоґо. Я кинулась до живота, поглядїла, кажу: „Так ти, голубко, тев й не признавеш ся? Кому робиш урон? Цеж ти собі капість робиш! Хиба це, кажу, сором чи страшно кого, що ти не прийшла зразу, скоро ти скинула ту дитину і десь закопала і навіть баби не прывала“. Думала, що воно їй так і пройде, а воно не так. Оце вона задавнила, та тепер і попухло все в животі. Вона думала, що вкрить ся од людей, аж воно не так: вона тіко собі гірше наробила, а люди знатимуть“. Оляна каже: „Чоґо-ж вона таки людей бояла ся, хиба ж це їй так? Людїм теж так бува! Та хиба-ж у цьому винна вона, що уже так прийшло ся; а хочби й винна була, то щож би їй хто сказав? Хочби і підїмала наумисне важке або й що инче, поки скинула дитину, то тож їй кожний скаже, що то її добра воля і що хиба перед Богом буде одвїчать“. Баба: „Я чула, що Кабзівська невістка менча, та вже другого не доносила. Каже, нарощне підніма важке та скака з чоґо небудь, щоб скинуть. Хвалила ся стара свикруха тїї молодиці, що, каже, не понаравилось їй у їх жить. Отакі то є люди“ — каже зітхнувши баба. „Як би вони розумні, то вони так би не робили, а то і зробить але, і себе звівечить і другому клопоту наробить. Та треба вже йти до дому, вже досить насидїлась“.

Устає баба з лавки і йде до дому. „Пращайте, оставайте ся здорови“. „Щасливі йдїть з Богом“ одвїтила Оляна. Баба пішла до дому а Оляна осталась дома своє діло робить.

Оляна каже: „Хто його зна, що ото воно за хвороба така. І я як була дівчиною, ще як я таки нічоґо не знала“ (тут вона скрито доказає, що вона ще з хлопцями чи з ким там не мала ніякої приключки) так воно з мене один раз як почало лить ся. Та якось Бог послав таку жінку, що умїла одробить. Ото якось один раз, забула тіко, чи перший, чи таки мабуть другий раз була на заробїтках у козацького, так ото воно мені тоді так трапилось. Так там так не можна, щоб легти та й лежать, бо там треба порать ся. Так я таки не лежу, щоб, бачите, не взнали, яке в мене лихо, а люди бачать, що я нездуґаю. Питає бариня: „Що ти Оляна нездуґавш, кажить ся, що в тебе болять?“ То я все було кажу: „Хто його зна, чоґо воно мені так не гарно“. Ну, так вони й бай-

дуже. От я натерпілась, що вже почала висихать. Та якось побачила на самоті птишницю, що жила там у економії, а вона така була, що знала дещо. Побачила її і розказала їй про своє лихо. От вона тоді й каже: „Та й дурна-ж ти яка, ти-ж би мені зараз і похвалилась, я-б тобі щось зробила, от би воно давно пропало, а то й мучить ся стількож“. Та тоді каже: „Возьми-ж ти та наготов вагани та сорочку надінь стару а другу, чисту возьми з собою“. І сказала, щоб пізенько вийшла у садок — а там ото коло економії садок засажений, не родюче дерево, а лісове. Так я все те забрала, що вона казала, і вийшла, упоравши ся після вечері у садок. Трохи посиділа, коли це приходе. Принесла відро води, нашептала ту воду а тимчасом сказала мені, щоб я була готова. Я сіла у вагани у старій сорочці. Вона мене облила тією водою і каже: „Уставай“. Я устала, стару сорочку скинула, в котрій мене обливала, та наділа білу, котру принесла з собою, як ішла сюди, і пішла тоді я у своє місце, а вона у своє. З тих пор як руками одняло, перестало і в животі різать і лить ся з мене перестало“.

Цю приключку вона виказала, як можна догадувать ся, щоб виставить себе невинною і остать в роді чесною, незаміченою в тому поганому ділі. Після того, як була на заробітках, то була дівчина таки собі на всі боки, тіко що була дуже хитра. От як вона ішла заміж, так весільні заводи її у коморю то вона показала свою химерію. Її чоловік аж плакав, що нічого не зробить, так його задурила. То се так можна думать, а в тім морока її зна, чи вона бреше чи правду каже; хоч вона себе і дуже оправда і виставля себе на самім ділі чесною, та роздививши ся на всі її артикули можна догадувать ся, що вона була дівчиною спорчиною і то що з неї лилось, то похоже, вона зробила щось, щоб дитини не було; та то вона думала, що то так пройде, а як побачила, що нічого не вийде, то попросила птишницї... а в тім не ручаюсь.

66. Сьомачата.

Сьомачата, се діти, що родять ся живі на сьомому місяцеві. Живуть вони, як і ті, що породили ся на девятому, а часом то й краще. Їх у нашому селі чимало перевелось: оце й покойний Н. сьомак був. Тіко ото кажуть, що вони замирають на сьомому місяцеві чи аж на сьомому годові, але як перейдуть оце замірання, то вже житимуть і білш як за сотню літ. Не знати, чи кожне воно, чи так тіко деякі замирали — та люди про всіх вже так кажуть.

„А які-ж вони і чого родять ся на сьомому місяцеві?“ „Бог його знає! Вони однакові діти, як і ті другі, тіко що не будуть так зараз усього розбирати і виглядатимуть так, як би лише купи держали ся. Я не бачив, але розказують ті, що їх мають. Мабуть воно й зароджуєть ся на сьомачата.

Ганна Івановна Фецайллова — теж сьомачка. От як дитина родить ся на 7 місяці, то її на руках обполошують, бо страшно, щоб не зробить чого її. От Фецайлліха на камені в клочку лежала, щоби не задушила ся. І до 12 місяців воно таке собі однакове, не плаче і не росте, а через п'ять місяців після цих сьоми місяців то вже починає і рости і плакати, як і временна дитина. Тепер вона — Фецайлліха — така молодиця гарна, низькувата трохи, а в собі товстенька. Кормлять так: зациркують прямо молоком із груди, доячи себе, бо само воно не хоче брать і не може. От так кормили у паламарчихи цілих 2 місяці.

У Романихи те-ж таке було, що на сьомому місяцеві родилось, але лиш день пожило. Та хвалила ся, що таке воно було, що через шкуру кишечки було видко. Таку дитину до 5 місяців треба зациркувати.

Чого воно так, що воно раніше знайдить ся, ніхто не знає. Мабуть так то вже в йому самому є, бо щоб од матері, то ні. Як на 8 або 9 уродить ся, то не житиме ні за що, а як на сьомому, то буде жить. Така вже стать у цих сьомаків. Оця Ганна, дев'ята була, найменча, вийшла вже за між і діти має, самих хлопців, здорових, таких, як треба.

Сьомача хрестять, звісно, зараз, так само, як і те временне, що на 9 місяцеві. А тих, що невременні, то баба полива і впуска йому в рот води сьвятої. Сьомача хрестять як слід, з кумами. Воно плачу ще не має, але руками володіє. Таке дуже манюсеньке.

Сьомаків було в цьому селі далеко більше. Їх знають усі в селі і називають відьмами-самоучками. Дівка сьомачка як родить ся, то буде безпремінно відьма. Тіко така і чужого не візьме і свого не впустиє.

67. Розмови про душу дитини.

В суботу, як сонце звернуло вже з півдня, повезли ми з батьком санками олію бить до р....ої олійниці, бо тут не далеко, і людей сходить ся трохи побалакати. Були тут не тіко сами люди, а було й дітей штук з кілька, і хлопці пастухи, що попривозили олій бать

або поприходили з сусідських хат покругити барана¹⁾. Хлопці-пастухи тут коло барана мотають ся, а люди коло пічки розговорюють, про що хто заведе.

Н. казав, подивившись на хлопців: „То-ж то стіко воно дітей ходе — тож то буде людей! Еге, люди прибавляють ся, а землі не прибавляеть ся; чи воно цар дасть коли тії землі, чи мабуть ніколи ні — хто його зна, як воно буде. Ну, це діти бігають, а скоро будуть люди, а як воно, чи дитина, поки ще не з'явить ся на світі Божім, чи воно є де небудь, чи нема ніде?“

А Савка р—ий каже: „Воно то є й тоді тіко, але воно не на світі, бо воно аж-аж, як найдеть, ся то тоді аж воно стає на світі; а в утробі матері, хоч воно там і живе, то ще-ж таки не на світі“.

Н. спитав ся: „От як у животі дитина, то це ще хіба воно не на світі ще, чи як ви там кажете?“

Савка каже: „А вже-ж ні, бо воно-ж ще не баче світа, а вже як знайдеть ся то тоді стає на світі“.

Н. питає: „А чого-ж то воно, що як у животі дитина, то чогось видасть ся, чи ногами брика?“

Савка опять каже: „Ото-ж воно видасть ся у животі, бо йому браво так стане, чи так струснеть ся чого небудь“.

Н. пита далі: „Ви кажете, що воно так. Якось ви собі й надумали там так — я не знаю. А як воно до того. поки ще не зачало ся в утробі матері, чи є воно де небудь, чи нема його ніде?“

Савка: „А як же! Воно є й до того, поки не зачалось, тіко не воно є а душа його, бо тіла ще-ж нема тоді!“

Н. пита: „А де-ж душа тоді находить ся, поки не в дитині?“

Савка: „Душа тоді находить ся коло Бога, поки ще не ввійде в дитину. Ще, коли хочете, є діти й бездушні, такі, що нема душі, хоч воно в утробі“.

Н. пита далі: „А які-ж то бездушні діти?“

Савка: „Оті ото, що находять ся не живими; в йому-ж нема душі, бо воно ще в животі не заворушилось; жінка не доходить ним і сквне непременно“.

Як завів балачку дід Савка про душі, що в Бога вони є, а як тіло стане зачинать ся, то він і вкладе у нього одну душу, то другі підхопили зараз. Один каже: „Як та Ганна все каже на свого: „Пеличку, Пеличку! Наше діло робить тіло, а Бог душу вставить!““ Другий: „І отак вона, як п'янька, все каже Пилипови.

¹⁾ Це складова частина олійниці.

Хай він чим зажурить ся, вона зараз свої йому заспіває“. Третій: „Та й настало таки тепер: не встиг з матнею, а Бог уже й з душею““. І на що він множить той мир?! Оттаке тіснення скрізь, а він свої!“ А той: „Знає, на що дітей посилав, знатиме, як і держатиме!“ Третій: „Та це вже видно, як ми держимось“.

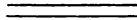
Перший: „Скіко-ж їх, тих душ у Бога є що вмирає усе менше, а родить ся білше. Чи буває так, що дають душі у дітей з тих, що повмирали?“

Дід Савка замікав ся і на сльозу сказав: „Та мабуть у його крім цих душ, та є ще й другі“.

„А деж він їх держить“ — спитали.

„Та де-ж? Хиба я знаю, був там, чи що? Така то у людей думка, а як там воно, то хиба його вгадаєш?“

Почали знов той свої, той свої. А діда Савку я і після ще питав, але він знов те саме казав, що Бог готові душі укладає у тіло.

III.

Р о д и.

68. Назви.

На саму хвилю, коли родить ся дитина, мають люди такі назвища: роди, род, родиво, понос (прим. „одного поносу“ або „за цим поносом не вдержить воно“), рэсипалась, поклад (хоча се последнее в широкому значінню і вперше можна почути в поступках).

Уживають ся при тому всілякі звороти, мисли як прим.:

1. „Чи це вже вони (дїти) усе одного печива?“ „А вже-ж рідні!“

2. „Та я другий, звиняйте, у батька!“

3. „Робота є, а хто її робітник — робота й докаже!“

4. „На роду як написано“.

На трудні роди є також всякі назвища, так: перейма, вступкалась молодиця, важкі роди, трудне родиво і багато похожих.

А говорять під цей час:

1. „Любила солодко, то родить гірко“.

2. „Мабуть ураз був“, бо як ураз, себ то повреждена матка, то дїти дуже трудно родять ся або їх і зовсім не буває.

3. „Зступкала ся молодиця“. „Спер ся у їй бруд“, цигани. „Одчинїть врата, нате гроші, може їй полекша“ кажуть до попа, і багато инчого.

4. При родах каже баба Лавруська: „От Господь болів не дає!“ Так усе казала, як дитина довго не родилась. А породила: „На що ті болі, бабо? Мені і так терплячки не має“. „Та нічого! Господь і перейму дасть“. Так звуть час, як після болів і легчає.

69. Повитуха.

З багатого двору старі баби не хотять бабувать. Бувають баби бідніші, бо їм в на родинах дохід. Хоч і кажуть деякі баби, що вони бабують за ради спасенія — от так, як ради спасенія пересиджують ніч над мерцем — але білш того бабують вони а навіть пересиджують над мерцем через те, що їм щось перепадеть ся та й пошана їм од хазяїв і од людей. Инча баба то прямо каже: „Я тіко в людей хліба кусок із'їла“. А друга, то ще й виговорить чоловікови, як її не покличе, обмине, чи як там. „Ба! як за першим та біднішій був, то й кликав, а тепер то й не позвав мене“ — перекаже вже через людей, бо в вічі соромитиметь ся виговорювать. Хиба вже дуже зубата буде, щоб рішилась, бо вони ще — оці баби — і спесиви. Клич її, то ще й одговорюють ся: „Ніколи мені“, „та я вже слаба та не та стала“, „та вже воно час і перестати мені цим гріхом бавить ся“. Як що чоловік почне її благати, то вона ще білш задасть ся і таки зараз і вбираеть ся іти з ним разом. Як же не уміє ублагать її словами, як „та вже цей раз бабусю послушайте, ви-ж таки і за тими у мене бабували і у батьків моїх теж було бабуєте“, то вона й замотузить ся і одговорюють ся, та гладі і зостанеть ся. Той найде другу, а ця мовчки дметь ся. Кожна хоче, щоб її просили і їх таки і просять дуже. Гірш од сього вразить ся бабу, як її брати, а потім за якою дитиною та й обвинуть або переминить на инчу. Тоді обіжена нашле або кракливці, або яке инчелихо на дитину.

Гаврехи усі боять ся, але Кицька не вмiла нікому шкодить. Нахваляеть ся було тай годі. Була се собі сїра баба: звістиш, то ще й подякує; було, що її і на гуляннях шанували таки. І малу дитину до неї пошли, то послухає, а инчі то все пиху якусь тримали. А як не візьмеш то вона собі байдуже.

Де-ж кожна баба навчилась бабувать? Ніде! Навіть одна одної не хоче навчать. Кожна з них була колись молодичею, жінкою, і бачила, що з нею робили баби, як вона водила дітей і як обертались коло її. От їй тіко трудно дочекатись, щоб хто покликав її першай раз до себе за бабу. А вже як піде до кого вона раз або де у свого сина, або там другої якої родини побавув нарощне, і сама набиваєть ся: „На що той клопіт ще й з посианням за бабою, ось я сама, хиба-ж я не бачила, як воно робить ся?“ То тоді назвисько їй готове „баба“. А покликать її вперве можуть тоді, як не має де тії баби, що перше бабувала, а другі або далеко або й тих де не має, особливо в літку. То тоді мати зве, яку нападе найблизчу

стару бабу, яка дома буде. І от тоді вже та й почне скрізь бабувати, бо її не боятимуться кликати, коли вона вже де бабувала благополучно. От далі, далі, вона набирається потерюхи і робиться вже записною бабою. А звичаї, що їй казати, як у хату увійти, що робити на родах, родинах, молитвуванні, христинах і по христинах, це все вона знає, бо бачила, як у неї ще другі бабували.

70. Злоги і роди.

Од поступок одлічи три місяці назад та заміти той день і гляди його, бо в той день, як діждеш, будеш і родить. Часом днем не донесеш або перенесеш буває, але це зрідка, а то повинно прийти точно. Так воно вже в Богові діється. Замічають, що за хлопчиком перенесе день, а як не доносить одного або й білш день, борони Боже, то це не время буде дитя.

Як прийде цей день, то за пів дня до родів замітять себе мати і часом попросить, щоб за бабою послали. Як же є з старіших хто у хаті, то вона їх посоромить ся і не скаже їм нічого; от вони й сами помітять, бо вона з нестямку буде бігати перед родами за півдня і наче й місця собі не знайде, то курім побіжить дати їсти, то до свиней надбіжить, то у коморю ніби за ділом пильним побіжить. Буде бігати, а їсти і в рот не візьме нічого. Потім ослабне і зляже недужою, слабкою. Як є старі в хаті, то ні за що їй не дадуть лежати, зараз почнуть лаяти її: „Чого лежиш? Хочеш душу занастити?“ Дорікають їй і все намагаються, щоб вона вешталася а не лежала на місці. Як же помітять, що вона нездужає встати і ходити, то зараз пошлють сами за бабою, а її беруть по під руки і водять по хаті, скинувши окрайку і спідницю, а сорочку то вона ще задалегідь перемінила на поганшу. Як водять, то струшують нею потроху — а лежать ніяк ото не дадуть.

Прийде баба, тоді вже все по її казці робиться, бо баба повинна бути опитна, знаюча, стара жінка. По бабу, найбільше буває, йде сам батько, а то посилав кого небудь по неї. Як звістять її, то вона вдягається і йде до людей, де породіля є.

Тільки що увійде в хату, то не здоровкається, а каже, переступивши поріг тричі „Христос воскрес“ і раз нишком „Богородице“, а хто є в хаті, кажуть їй „Во істину воскрес“. Як нікого в хаті не має, сама породіля, то вона сама їй і одвітить. А то, прочитавши „Богородице“ іде до породілі зараз. Сама роздягнеться і як здоровенька породіля, що роди свої видержує без піддержування, то баба постелить на полу для неї сяку-таку постіль.

Долі не стелять, бо боять ся простуди. А як що породіля дуже слаба, то вже баба сама коло неї тупцяєть ся — а постіль постелить хто инчий. Як легкі роди, то баба без клопоту розпорядить ся, щоб і у печі горіло і щоби літепличко було, а як трудні роди, то ото зараз укликають самого чоловіка породілі, як буває, що він де на дворі, хоча це рідко буває, бо усі чоловіки при родах бувають, а при трудних то сами під плечі і водять жінок, — і тоді без звивання заставляють чоловіка простить ся з жінкою і він і вона просять одне одного опрощенія. Як се до трех раз не помагає і дитина не зродить ся, звивають ще й сусід і ті так само простять ся з породілею, а вона з ними до трех раз, бо то, кажуть, полекшає, як попростить ся з усіма, хто на неї нарікав коли. Як вже і після цього не полекша, то вже всі здають ся на волю Божу і молять ся собі, а баба найбільше: вона попростила ся з породілею ще скоро увійшла у хату; коли-ж забула попростить ся тоді, то в самий перед, перед простінням чоловіка, попростить ся, як замітять, що трудно. До попа не йдуть ніколи в сьвітї, щоб що поміг, або чим посовітував. Буває тільки, що вже як і до смерті доходить породіля, то біжить батько або хто небудь з рідні просить попа, щоби „врата“ одчинив у церкві і так їх покинув, поки не обродинить ся породіля. Як коли, то й молебен наймають.

Щоб полекше було родити, не užívають ніяких медікаментів. Тут же замічають, що як хто з чужої хати, не зважаючи, що дієть ся, навернеть ся туди за чим, то його назад не пускають, поки не обродинить ся породіля; боять ся мабуть, щоб і дитя назад не вернуло ся: кажуть, не годить ся випускати з хати.

Коли роди тяжкі, то сама баба помагає вийти дитячці і тягне сама як коли. За її невдачність не осуждає її нарід і баба бабує собі далі.

Дасть Бог, що вже діждуть, що народить ся дитина чи після трудів великих чи й звичайно собі прийде на сьвіт, то тоді вже ніхто туди не вкасуєть ся, сама баба робить усе. Скоро воно появилось, тоді вона перехристять його тричі, взявши на руки і або нічого не каже, або каже: „Во имя Отца й Сына й Святого Духа“ або „Господи, Сусе Христе, Сине Божий і Духу Святий“. Це послідне кажуть частійше.

Часом прийде уже баба, як обродинить ся породіля, бо й це буває часто, то й тоді вона каже тричі „Христос воскрес“ і береть ся потім далі за своє діло: загляне у піч, чи окріпець є і т. д. З народженням не поздоровляєть ся.

Тіко що дитяточко з'явило ся і вже баба похристила його, стане зараз матері лекше, а баба бере його і показує їй а, як коли, то й обмиє його перше і аж тоді дає. Часом, як дитина з'являється на світ, то матері мліють. Тоді баби бризкають святою водою, а як її нема, що рідко буває, то й простою.

Часом трапляється, що кров свіжа піде з породілі і не остановлюється; тоді кличуть тих, що вміють замовляти, а як вже се не допоможе, то здають ся на волю Господню.

Як подивить ся або буває, що й подержить мати своє дитяточко на руках, то баба його зараз же бере од неї і укутує його і покладе десь у запічку або на печі, або що, а коло матері кладе під постіль безсепремінно залізяку, чи то ножа, чи то кусок підіска, будьлі що, аби залізне; це задля того, щоб ніхто її не з'урочив — це б то се од уроку. Цю залізяку повинна вона до трех день, куди-б не йшла, брати з собою. Мати його кожний раз носила при собі „од уроку“, „од очей“. Те вже усі знають. Часом молодця повештаєть ся де надворі та гляди і почне хвалить ся: „Мені чогось погано“. „А ти-ж залізяку брала?“ спитують її безсепремінно. Як підмоца залізяку баба, то не промовляє нічого, бо то воно вже так з природи заложено: „тверда, як залізо“, кажуть у примівці люди.

Після цього, як вже баба упорала ся з тим, шукає, як на-рожденне хлопець, сокиру, а як дівчинка, то гребінку або гребна, і зараз же за в'яже пупа дитяткови на вершок од животика і тоді до гребінки чи до сокири, а як де, то й не шукають нічого, а до порога прямо візьме баба та й одчикне по зав'язку пуп. Це для того до сокири або до дннца одрубують пуп, щоби кожне до свого діла вдатне було. Не чутно, щоби де одрізували до книжки, бо ще з цього хліба не їдять; може це ведеть ся у попів та у панів, а в людей не чутно цього. Як одрізує баба пупа, то примовля: „Одріаю пуп на вік, на сто літ“. Ця примівка законна, хоча нічі баби і білш може вміють примовляти і добавляють, що хотять. Але це закон, а то баб'яча охота.

Пупа зав'язують матіркою (прядивом), а не плоскіню, бо як плоскіню зав'язати, то буде неплодне, це гріх навіть. Через те й кажуть про безплідних: „Матіркою зав'язано, на жінку — крём-ниця, а на чоловіка, — безклубий.“

Усі вірять, що як баба не зав'яже пупа на мірі, що або коротко або слабко, то будуть животи виходити. І через те ото молодих бабів боять ся брати.

Кров усю і містище¹⁾, що вийде з матері, як народить ся дитина, не прибирає ще баба поки що, бо треба цим містищем поторкати навхрест новонародженне, щоб як житиме у світі, не задило нікому своїми очима і не було врічливе. От візьме баба містище у руки і поторкає на вхрест дитину, але нічого при тім не примовля. Потім викопав проти того самого місця, де дитятко народило ся, на полу яму заступом, поспиле туди жита і тоді кладе містище зверху, вгортає туди усе, що вийшло з матері і загортає землею. Потім змаже діл, а породіля зляже собі на полу або усяде з прикритими ногами.

Ті тряпки, що були під породілею, позгортає баба, випере і одкладе потім собі. А тепер підкладе зараз під піч або і розтоплює, як не розтоплено було, і гріє купіль. У купіль покладе потерихи із сінця або гвоздичків чи яких инчих цвіточків або сінця гарненького, як коли, до того, що на покуті було і на зелені сьвятки діл устлани. У цій купілі парить породілю і дитину. Попаривши покладе дитя на полу коло породілі так, а зрідка то і на печі. Тепер уже готовить ся до родин.

Щоб не було дитині уроків, щоб ніхто її не завадив чи очима, чи словом лихим, як буває засіхне на його уроду хто, то за для цього кладе сама мати коло порога вінчик, а на вінне дитину, і тоді переступа його тричі, байдуже, що воно кричить і все за кожним разом сплює та й каже: „Сама мати спородила, сама вроки і вроцища одходила“. Три рази ото перекаже, а потім візьме дитину на одну руку, ударить її тим самим вінчиком по задняти, тай за поріг вінчик той викине і дитину кладе чи там на подушку, чи там у колиску, як уже її наготовлено.

Груді свої не дає мати скорше, аж як баба піднесе дитину, а згодом як де, то вже аж тоді, як од хреста принесуть, бо теж, кажуть, буде врічливе і не гарне на очі. А як дає мати грудь, то дає спершу праве, бо як дасть ліву, то буде, кажуть, небезпремінно лівшун.

В пелюшечці, ще не сповите, бо його не зараз сповивають, а вже як дуже борсать ся почне, лежить собі дитятко, а мати теж собі коло його одпочиває. Баба собі коло печі порядкує; чоловік їй, чи хто другий, як є у хаті, чи то сестра, чи то брат, чи будьлі хто, уносе шапник і наносить води у чавуни. Їх баба гріє а потім купає в купілі дитину і породілю. Купіль буває часом чиста, але

¹⁾ Містище і бруд увесь, що сходить з породілі, називають «очисток».

часом накладають до неї садового сінця і квіток. Примівок нема при тім ніяких.

Як дитина родить ся у сорочиці або в шапочці в такій, то замічають, що то не добрий знак, дарма, що по других людях і по лаянах радіють цьому, бо думають, що щасливе буде. У наших людей примічають, що то або москаль буде або в залізах, не доведи Господи, буде, а без наказанія не обійдеться. У инчих то цей знак сушать, тнуть у пилок та дають пить дитині, а у наших сем'ях то його з містищем ховають у землю.

Баба скрізь порядкує сама в хозяйстві, а найбільше коло печі, бо хозяйка не адужаща. Баба теж і за всіма звичаями слідить і їх виповняє, витримує всі, бо це її діло. Найбільш ото вона сама і свічки не дасть згасити, поки народження не обмолитвується, щоби не було обмінчати, не дасть ото нічого з хати, хто би чого не позичав, а і з двору не дасть нічого, бо „не годить ся“. І ото вже, як трохи причепурить у хаті і скупає породілю й дитину і покладе на полу, тоді вже можуть бути родни, моргич по родах і баба заходжуєть ся за закускою.

Як поведять ся ж хатні, де в родні?

Як почне уже женщина кородить ся ото на все, то кажуть дітям, чи батько, чи сама баба, чи хто старший у хаті: „Ідіть собі діти гулять де!“ Старші то самі догадують ся і порозходять ся по суєдах; кожне візьме собі роботу. Як же що довго не родить ся дитя і мати мучить ся, то тоді усі, хто є в хаті, сидять дома і буває, що на їх очах і родить ся мати. Старі, то звісно, дома по всяк час будуть і доглядають породілю. Діти-ж висилають ся, щоби не кричали часом та не мішали в хаті; деякі висилають, бо ніяково якось дивить ся їм на матір. Та й через те ж таки виходять таки і старші з хати. Тільки у ночі лишають ся усі, бо ніхто не бачить.

Як спитає котра дитина, де ляльку взяли, то їй ото брешуть: „баба принесла“. „А де баба взяли?“ „У бур'яні знайшли“ або в очереті, як зимою. Найзвичайніше кажуть: „з піску баба принесла“.

Сам чоловік породілі, за такою виключкою, дуже чогось боїть ся і весь час в собі неваже. Часом і вдає із себе він, що йому це байдуже і ніби так собі, а шкура одетала в його і в голові здійсмаєть ся все щось і світ у очіх десь далеко маячить. Старі, як є у хаті, і ті якось не так як' звичайно, себе мають, бо всім відомо, що може бути в цей час і з жінкою і з дитиною. Страшно і поду-

мать, як воно м'якеньке і народить ся: і тім'ячко м'яке у його, і кісточки м'які тоді. А у хаті — стільки дітей. Умре мати і не зродить або сама на віки скалічіє, то тоді біда яка. Бував, що нелюбима молодиця в хаті а і то тоді серце не туди поверне.

На кутку всі ото вже знають, що сьогодні родить така то і дивлять ся собі на це, як на звичайну річ та цікавлять ся хитрим, що когось і сусід на хрестини позвуть і кого саме. Надіють ся ті, що найблизче і що були найдобріші для породіллі і її сім'ї. „Та ми в гніву трохи з ним, то мабуть і не покличуть“ кажуть сусіди, як питає хто їх: „А що це і вас мабуть на моговича покличуть?“ або „та вони тепер багатчі стали“ або: „та у нас клопіт і свій тепер“.

а) „А що це у вас, могович буде?“ обізветь ся через тин сусідин хлопець або молодиця до кого небудь з тієї хати, де роди шують бути.

б) „Що це там нікого не видно у N.“ кажуть часом у сусід за обідом — „чи не буде лиш товариша на тій парасочці?“

„Не чуть нічого, мабуть їй оце зараз день вийшов“ обізветь ся старша з жінок у хаті.

в) „Чого це ти сьогодні такий в'ялий при роботі, чи не зберався до N. у куми“ — зачепить жінка чоловіка.

„То і щож, то й піду, думаєш ні?!“

„Та йди, йди, тільки лиш проворніше мені коло дівек ходи“.

г) „А не піде до мене Охтис на толоку?“

„Та ні, бо своя робота дома у його“ одвітить молодиця за чоловіка, як сподіваєть ся, що його покличуть у куми, чи там на моговича.

„А чом це Охтиса між нами не має?“ кажуть толочане.

„Та мабуть ото лагодить ся до N. на моговича“ підмітять котрий там чоловік.

„Так і є“, додадуть голоси.

д) Теж і про жінки бував.

„Чого це N не видно?“

„Та до N. у куми покличуть, то ото прибираєть ся, бо її-ж за кожних кличуть сюди“.

„Та це-ж звісно однієска кума! А там оце й родни сьогодні?“

„Так і є!“

71. Оповіданє про трудні роди.

Розказує молодиця, що була при родах другій жінці, побачивши ту молодицю, що привела дитину: „Бідна Одарка, вже ожила, ходи. Ви й не чули, як вона вела ту дитину?!“

„А не чула!“

„Ій, не дай Господи нікому так вести. Ото ж, як почала вона вести, то Господи мучилась, а то вже як привела, то ще гірше. Я й не бачила, нехай Господь сохроне всякого хрещеного! Як уже приведе ту дитину, то легше стане, а то узяла таки вмерла, побіліла як глина, затрусилась і не дихне. Ми з бабою таки поперелякувались та я мерщій давай її трусить, баба воду холодну лє на голову, на груди, у вуха, а я розтираю по тілі та гукаємо: „Одарко, Одарко“. А вона й не ворухнеть ся, а далі лупнула очима і сказала: „га“ та уп'ять і занїміла. Я так і зомліла, баба й собі побіліла, а вона лежить як полотно біла. Лємо ми ту воду та гукаєм уп'ять, — ні, не прокидаєтця. Я вибігла з хати, гукнула її чоловіка, кажу йому: „Скажи матерям та йдіть прощайтесь, бо вже мабуть умерла“. Кирило, її чоловік, побілів, побіг мерщій до матерів; позбігали ся матері, — це було через лісу у сусідів, плачуть. Кирило сам себе не тямить. Вона була уп'ять прокинулась. Матері як заголосили, так вона захарчала і вп'ять умерла. Я кричу: „Не плачте, бо їй гірше, може це вона од того умира“. А воно-ж, кажуть, що як рідна мати при таким случаю є, так ото безпремівно буде важче. Так вони взяли, повиходили у другу хату, а ми вже з бабою доглядаємо. Я трясу її, баба воду лє й гука: „Одарко, Одарко!“ Вона тіко що ротом зівнула. Я мерщій води як линула, вона й ухнула, а далі й очувувалась, стала й дещо обзивать ся. А я що страху набрала ся, ніколи ще так не бояла ся. Думаю, як умре у мене на руках, то ще мені гріх буде, бо я її таки на руках держала, а воно-ж люди кажуть, що у кого на руках умре така людина, то тому найбільший гріх буде, бо кажуть, що таку людину можна одволать, так, хоч коло неї і одна людина, а нас дві було. Так то вона аж третій раз як умерла та ожила, то аж тоді трохи очуняла. Матері породілі взяли її тоді гуртом, у другу хату перенесли, як уже трохи перестало з неї лить ся, бо як найшлось містиче, як зачало з неї лить ся, так мабуть відер двое налилось. Так хто його зна, як вона ті діти вбди, отака жінка здорова, а не дай Бог нікому так дітей водить. Та вже вона, як повклала її у другій хатї, трохи очуняла. Зараз пішов Кирило, уніс горілки та випили по дві чарки,

чи що, і то вже прямо як сьвіт піднявся. Усі ми порадили, а то й я бояла ся, як умре, то ще буде клопіт.

Воно-ж іще кажуть, як багато людей зна, то важко буде дуже вести дитину, а їй же сердечній попало ся під такий день, що людей хто його зна й тіко знало. Се було саме на другий день на Пречисту, а у нас тоді мед був, — свекор був титарем, — тому й багато людей знало. А кажуть, що як багато людей знав, то ото усіх тих гріх треба переносить. Хай Бог милув. Як так діти вести, то лучче без їх быть“.

Записав Ю. С.....о від Оляни С.....ої 23/8 1896 р.

72. Оповіданє про трудні роди і кровотік.

„Ой вутіночко моя! Встаньте, Мар'яно!“ обізвалась Варка таким дуже тоном в саму північ, як спала покупі з Мар'яною.

„Що там таке?“ спитала її сестра і спитала дуже злякано, бо та кризь сльози наче будила її.

„Вставь, вутіночко, я кров'ю підплила уже вся. Мабуть смерть моя прийшла до мене“.

„Ох лихо, що ж там таке?“

„Це-ж мое лихо прийшло до мене, я вже знаю“.

Засьвітили. Мар'яна прибрала з долу кров, тряпками стерла. Стали розпитувать ся одна одної. Як Мар'яна спитала, то та почала казать, що це їй уже третій раз отак і все до смерти доходило, та кушарка спасла. А це вже нічого не пособить ся. Першній раз, як було їй, була вона вже важкою, але ще не почувала ся, та з неї так і пішла кров, як печінка наче, усе скеплена така. І тоді я помітила, що дуже потрудилась, а трудів стало. І в друге так само, за Лариком було вже, здасть ся. І тоді стривожилась дуже, землю на баштан з шляху носила, дерниння таскала. Та тоді ця кушарка була. „А оце-ж, я й не знаю, а й до смерти я здоровіша не буду, як тоді, і тепер не дай Боже і вас заклопочу і сама не видержу“.

„А тривай лиш“, каже ця. „Було й мені в монастирі храмовському. Коли ж ти будеш родить?“ Ця каже: „Так ще аж за місяців через два або й білш!“

„Ну, і мені так тоді було, та чернччки спасибі помогли. Тут мені говіть і сповідати ся, а тут як раз тобі на: багато дуже я тоді сходила ногами. Та чуть не скинула дитини. Так і думала, що скину; геть уся вже була в криві і так, як оце й ви кажете, так

і я. Та похвалилась монашкам, а одна взяла крохмалю, розвела в стакані і дала мені випити. Зараз і стало. Обмилась я і другу сорочку наділа і білш не було того. На і тобі сестричко: в мене є ось картопляний (а то хоч і пшеничний був, та це байдуже), випий, може і тобі полегшає“.

„Дай, вутіночко рідна, чого дай, то дай, бо не видержу мабуть. Сьвіт крутять ся!“

Та дала, а ся випила і справді перестало йти.

„Може полегшає. Ох, коби-ж то, Господи!“

„А Бог милостивий! Огляньте ся на діти оті, що він з ними робитиме! Оце тобі після меду. Струсилась ти, от і лихо через те. А вже-ж мабуть порушила“.

Стала та трохи веселіша, а ця почала розказувати про одні свої трудні роди про Ф. і бабу З-у. Тричі простили ся і аж сьвітом Бог дав. „А то вже я геть приготувилась і вмирать. Уже заспокоїла і бабу, кажу: Бог зна що робить оце з нами, на те його воля, як умирать з того, то й умирать“.

За цим то лилось із неї, та як прийшлося їй родить, то були дуже трудні роди. І оце вже в неї трегі чи що такі роди. А тепер, то мало що не вмерла.

73. Дитина на поперек.

Горе жінці (і скотні), що носить дитину впоперек під грудьми. Отак найскорше задушують. А ті, що вони в неї у низу там, тій Біг ма й горя. І скотині і людині так само.

74. Коли трудні роди, отвирас під царські ворота.

Оце вже год 20 тому назад мала моя жінка родить оцю Софію, що тепер десь на заробітках — почина розказувати Юхим Щербина. — Яюсь так іступкалась, родить і ніяк не ослобонить ся. Цілий тиждень вона мучилась. Діждали суботи, у вечері против неділі, баби, котрі вхажували за мовою жінкою, посилають мене до церкви. Я знявсь і пішов у Любомирку до церкви Богу помолить ся. Приходю, аж л—ий під поїхав у Матвіївку, там буде й службу служить. Я ноги на плечі та в Матвіївку приходю; аж як раз кончають одправу. Я трохи підждав, поки під вийшов із вівтара; я підійшов до його, розказав йому, чого я прийшов. Так він зараз вернувся у вівтар, надів рязи, одчинив врата, одправив, що там йому Бог дав. Я подякував і пішов через ліс до дому.

75. Шапки підчас трудних родів не носять.

Питався я, чи є обичай у сій слободі, як седесь я чув, не пригадаю, щоб брать шапку і заставлять її викупати, як трудні роди. Люди посміялися трохи і додали: „Колись з розкопів чого не робили. То на весіллях тіко викупають жінок та сестер, а воно колись було і на христинах чи на родинах. Тепер того не має. Се, щоб од цього помогло кому, то не чуть, щоб і робив хто. Хиба“ — теж посміялись і споглянулись — „хиба яка дурна баба“.

Ношене шапки доховалося декуди у нас.

Знають се також і иньші народи, приміром Кашуби і Поляки. Tetzner, 489.

76. Ворожити вік дитині.

„Ой оце ж яке й нерозбирателне, узала і вкрила дитину мішком“, каже невістка дівці зовці, „бач яка, хоч би мішком не вкривала“.

„Хиба не можна, чи що?“ одказує дівка.

„А вже-ж“, каже, „не можна, бо буде не розбирателне. Слать мішок під дитину можна, се нічого не поведить, а укривать дитину мішком не годить ся. Баба було, як побачать“, розказує невістка, каже „як побачать, що вкриють мати дитину мішком, то зараз так і запобіжать: „Хочби ти — кажуть — дитини не вкривала мішком, хибаж ти таки не знаеш, що не годить ся?“

„А почому-ж вона зна, що не годить ся укривать мішком дитини“, пита зовця, „та по чому з старих людей є такі, що дуже знають до дітей?“

Каже уп'ять невістка: „От оце Безматчуха, так вона зна, коли дитина умре, бо у нас, як я була ще такою та вівці насла, нездужали діти; було їх у матері п'ятеро чи що, та тіко я не нездужала, а то всі. Так призивали мати Безматчуху нарочито, щоб подвиглась на дітей. Так вона прийшла, обгляділа скрізь по під плечима, общупала кругом і сказала прямо: „Й не думайте, бо вони зараз не повмирають, а повихожують ся од цієї хвороби, а другий раз будуть ще нездужать, то годі й повмирають“. І як сказала, то так як у воко еліпила; як раз од цієї хвороби повихожувались, а на другий год завалки понападали, так ті, на котрих Безматчуха казала, що повмирають, так і повмирали (стало на її!), та ще так скоро одно за другим, трохи чи не в один день усі полягли. І цей“,

каже Оляна, надіваючи на свого хлопця сорочечку „тіко потерюхи з ним наберу ся та й годі, а він поживе може з півтора року та й умре, бо вже я по собі примічала, що воно мені не дурно так робить ся“...

„А Павлиха колись мені розказувала, що їй именно так, як оце мені. Ще тоді, як вона була за першим чоловіком та була у неї дівчина, — бо вона як була за першим чоловіком, так була одна дитина, то вже вона як пішла за Павла то перестала дітей водити, — так каже, що їй люди сказали, що ця дитина не буде жити, умре. Так воно й стало ся, каже. Пожила та дівчина півтора року тай умерла. Як вона розказувала, як їй було, то так і мені тепер. Як коли стане дуже важко, то груди болять, а дитина не ссисає (себ то, що багато через чур напраталось молока, так, що дитина не встигала висисать), а як коли, то ніяк нема нічого, дитина тягне, тягне та нічогісінько не витягне, та тіко кричить, кільки сили є. То то люди кажуть, що та дитина, що при їй так дієть ся, то насто-ящо не буде жити. То так то з тими дїтьми. Тіко вимучить тебе та возьме і вмре тоді, як виглядиш, самі найгірші клопоти пере-несеш, як то кажуть „із г—н вигодуєш“. Дитині треба сорок раз упасти, поки виросте. Се вже така людська замітка.

Баба Безматчиха узнавала дітей, чи будуть жити, чи повмира-ють, по жылах. Ото як покличуть її, щоб подивилась на хвору ди-тинку, так вона прийде, обглядить по під плечима, за вуха погля-дить і ото вже скаже, чи буде жити дитина, чи ві.

Угадують ще по тому: як жінка ходє важкою та бува піде молоко з цицьок, так та дитина, що найдеть ся, не буде жыть.

Узнають ще по очіх. Як ото у куточках коло перенїсея та є таке, як говядина, ото таке кругленьке, як горошинки, так та дитина буде жити а як нема, то умре.

77. Приплескуване голови і иньших частий тіла новонародженої дитини.

Як найдеть ся дитинка, то рідко коли не буває а то все тра-пляєть ся, що продовгувата вона вийде зразу. Баба пупорізна зараз пригорщами трохи присадить, подавить руками і обкруглить головку, а як коли, то й тїм'ячко загаптовує, порошок засипле і животика повиправляє.

М'яким хлібом, але то вже опісля, витирають спину. Тому треба бабі не спроста бути бабою і знати, що робить.

Бушка закладать за подушечку треба, бо буде каплоухе.

Горбате щоб не було, зараз же його спершу й нагинають класти на рівному без подушки.

І се скрізь знають і матері і роблять се своїм дітям, щоби встерегти ся од лиха, бо то вже найскорше на дітях з'явить Бог свою кару.

78. Приміти при родах.

Як у хаті в породіля, котра дитину тіко що зродила, а бува несуть покойника селом, то треба двері зачинять, бо буде нечисть на дитині.

Як люди в тоді саме, як родить жінка дитину, та дадуть умерти, то скілько їх там буде, усім буде гріх, бо можна її одволать, коли лить холодну воду то що.

Мати при родинах, де родить ся неживе або де жінка умирає, не може бути, бо буде їй важче.

79. Жінка на другім світі.

В одному селі, от тіко ніхто мабуть не скаже в якому, бо я допитувалась тих, що мині розказували — Мокрина про се розказувала, — умерла жінка Матвієва Оляна з дитиною і не зродила дитини. Так її і заховали. Та так якось то і недовго було, та й друга жінка умерла, та й цю коло тої жінки заховали; коли слухають: щось у гробі плаче. Люди зразу полякались, а далі взяли і одкопали. Аж вона плаче: „На що ви мене закопали, я ще не вмерла, а тіко так заснула, а вони взяли та закопали“.

Уже та жінка розказувала, каже: мені там і дитину мертвяки і хрестили і сказали мені, що тобі ще пять год жить, тобі ще не пора.

80. При родах згадуєть ся рідню.

„При родинах тіко й згадаєш свою рідню“, каже зять теці, „жінка чуєш кричить: Маточко ріднісінька! Як же я люблю вас! Помилуйте! Та дорогі оце всі ви мені такі. Я оце цілком у вас всею душею отдаюсь“.

А перше — то-то було.

IV.

Обряди і звичаї від уродження дитини до виводу.

---

81. Родини.

Родини справляють неодмінно в кожній хаті і тоді їх тіко не буває, коли уродить ся неживе. Справляють їх зараз після того, як уже баба укладовила де небудь породілю і дитину з купелі. Як же роди були на ніч, то звичайно родини одложать до ранку, або до досвітку. Справлять родини саме діло заставля: і породіля дуже знемоціла і баба намучилась доволі і хатні теж натривожились. Та таки і радісно, що роди благополучно пройшли. А ото таки ніби сам закон велить: якоесь ніяково так і бути без пошани обродинної і народженого. Треба-ж комусь і про Бога спогадать і щастя попрохать. Воно за могричем і добре. А щоб не самі хатні про се дбали тільки, то звуть ся ще і сусіди, найменш один, коли вже великий недостаток до того приводить. Буває, що і сусід не звуть: обходять ся і без сусіди; з одною бабою хатні почесно родини собі проведуть. Але це уже горе та нужда заставляє так робить. Родини і здавна робили люди, та колись і краще їх справляли, бо були заможніші. Була колись замісь сивухи варена та запровадвана. Родини справлять „годить ся“; це й звичай давній.

Справляють родини такачки.

Упоравшись ото з породілею і з народженням гаразд, вештаєть ся собі баба коло печі, а батько звичайно сам іде до сусіди, котрого найбільш з усіх поважає і котрий найблизче до його живе. Де заможніші люди, то у тих буває, що і за другими сусідами заходять, а більш того, що до одного якого небудь. Як з сусідом живуть у великім неприязельстві, то і цей случай не помирять їх:

і хоч і близький сусід, не заходять до него, а ідуть до другого. До далеких сусід не йдуть.

Як увійде у хату до сусід батько, то зараз каже: „Здрастуйте! Та Боже вам поможи на все добре. (Як празник, то й з празником поздоровляють, а то то з середою там, чи з суботою, як коли!) Та прошю Бога й вас на хліб-сіль до себе. Зайдіть хоч на годину до нас“.

Хоч і знав сусіда, чого це просять, одначе спитав таки:

„Чого-ж це?“

„Та Бог дав оце у нас случай, то поки збиримось там (на христини), то ходімо та таки як закон велить сповним родини“.

„Що-ж там вам Бог послав?“ допитуєть ся уже сусіда, прибираючись у одежу. Часом то так у буденному йде, хіба пояс перемінить або другу шапку надіне, як ця погана.

„Я таки не гаразд і допитував ся, а либонь дочку Бог послав (чи там сина)!“

„Хай же велика (чи великий) росте!“

Ото і йдуть зараз до дому з сусідою. Як звуть і другого, то зараз же, як цей іде, то батько забіжить і того попросить або инакше як з’уміє, як на ум приїде і як обісмілить ся. Буває, що тільки скаже поздоровкавшись і поздоровивши з днем, як його просять зайти ближче і присісти: „Спасибі! Ніколи сідять. Я на час до вас: прошю Бога і вас до себе на родини“.

„Спасибі, що просите, я ось не забарюсь“ або як ніколи, то скаже, що не має часу, але од цього звичаю не годить ся одказувать ся. Беруть звичайно чистішу одежу і хлібець божий, без якого не годить ся іти на могорич, і вибирають ся.

От чи з одним, чи з двома сусідами, бо жінок не кличуть на сей случай, приходять до хати.

Увійшли то сусіди або той один сусіда, каже:

„Здрастуйте! Поздоровляю з новорожденням. Що там вам Бог дав, най велике росте та щасливе буде“.

„Здрастуйте“, одказує баба або батько або часом і обов разом, „спасибі вам! Ідіть ближче та сідайте“.

От сусіда іде помалу до лавки, хоче сідять, а його просять „ближче“ до столу. А на столі уже і пляшка стоїть і закуска. Сусіду садовлять ближче до покутя, а як двох узвали, то старшого і почеснішого ближче до покутя або й на покуті, а батька з боку або на ослоні проти їх. Баба і з ними закусов і подає на стіл; через те не сідає в ряд, а собі з боку притулить ся.

За стіл сїдають і старі, цеб то батько й мати, як в й жонаті чи брати чи невістка. Але батькови народженного дасть ся скрізь право: він порядкує і частує; батьки тепер за гості. Навіть як сердив ся син на батька, то мирить ся з ним тепер: за столом батько таки на покуті буде сидіть або де почесвіше місце і йому йде перша чарка од хазяїна. Од батька взявши чарку і пляшку просить закусить, що Бог послав, чи рибину чи частиночку [?], і сам робить підвалину, се-б то ущипне та вкусить чого раз. Наливає у чарку собі вперед, бо це скрізь такий закон і при всяких нагодах так буває, здоровкаєть ся до всіх: „Будьмо здорові! Спасибі, що прийшли. Хайже Господь дав моїй хазяїці, чи там старій, ще здоровля а отому, що ото коло неї, на много літ. Щоб Бог поміг таки у хрест увести його“.

„Посилай Боже!“

Тай випиває аж до дна, бо так годить ся, а крапель, що зостались на дні, не бризкає у стелю, як це робить ся на христинах і вничих разях; тут тихо, почесно собі пють, шїятки тих та помавок не робить ся. Наливає потім чарку тому, хто у його під рукою в ряд сидить. Той дякує і каже, що хазяїці дайте перше. Як схоче хазяїн, то й понесе зараз і до породілі, що сидить в сей час на полу в укритами ногами, а як коли, то припросить таки цього самого, щоб таки випив, а од породілі, мов, теж не втече. Той або не або дякуючи посилає до баби. То хазяїн тоді з чаркою і до баби іде. Та вже звичай знає і одкажеть ся, скаже: „Я ще випю! Хай гості перше!“

Тоді вже той бере і здоровкаєть ся: „Будьмо здорови! Хай же Бог дав щастя за ким могрич пем, хазяїці на здоровля а новорожденняткови на много літа!“ І знов до дна по повній, бо так годить ся, щоби щастє було повне. Хазяїн дає далі. Як в другий сусїда, то і цьому подає повну чарку. І цей приказує теж, щоб і „вік був довгий і життя як у Бога за пазухою“. Тоді і баба випиває. Їй подає чарку хазяїн і разом дякує її: „Спасибі вам бабусю! Ви тепер за батька і за матір мені стали, потрудились таки. Просю покорно, випийте по трудах!“

Ті, що випили, звичайно закускують, а баба кланяєть ся до них і здоровкаєть ся: „Посилай же Боже матері отій“ — показує очима у той бік, де сидить породіля — „здоровля, щоб сина чи там дочку догляділа і внука діждала, а народженному, щоби був багатий, як земля, дужий, як вода, щоб і в коморі і в оборі було всього доводі“.

„Посилай Боже!“ всі їй одкланяють ся. Вона в цей час або коло печі стоїть, або наблизилась до столу і перед столом не теж до двя.

Тепер, як ще не дав спершу жінці сам хазяїн, то замість його, буває, понесе їй баба чарку горілки. І тоді породіля теж випиває повну. Її усі припрохують: „Вам треба у середині полагодить, то ви таки і випийте“.

Та випе, а коло неї уже баба поставила чогось гаряченького з печі. І породіля попоїсть таки добренько. Після цього пють і по другій. Буває, що батько, щоб пошанувать породілю, просить її, щоб вона почастувала усіх. Як баба частує, то кожний, кому вона підносить чарку, просять її випить, приказуючи: „Вам, бабусю, найбільш треба, бо найбільш ви потрудились“.

„Спасибі за добре слово: це вже так і Бог велів комусь таки та бабувать“.

Поздоровкаєть ся і випе, скільки там їй на душі піде. Хазяїн припросює закусовать. Потім пють і по третій. Менш од сього не водять ся, хоча і більш теж дуже рідко коли трапляєть ся. Приказують всяк, хто як з'умів. Ведуть і мову то про хазяїство то про сімейство, часом і про громадські з'явки, а про сотужність життя найбільше. Веселого нічого на цій бесіді не має, ні пісень, ні шток, нічого. Це така собі почесна бесіда.

В частованю бува часом і инакше. Частують ся, а хто небудь: „Ану лиш породілі“ або „матері дачь підсидать“. І понесе ото баба чогось гаряченького. А це хто небудь, найскоріше той, хто частує за столом або, як ніхто не частує, то сама баба подасть їй чарку горілки, а вона не дуже там здоровкаєть ся, випе, бо просять випить, щоб у животі полагодилось. Батько рідко коли підносить чарку породіли, бо йому якось не гарно шкодувать при усіх жінку, котру він повинен жаліти вишком од усіх.

Як частують, то минуть чаркою ніяк не можна нікого, бо це обида велика. Треба, щоб всі були рівні. Через те і частують більш під ряд, як сидять, хіба вже батька на перед. Частувати можуть і чужі, а як вони приязні, то треба од них прийняти.

І породіля вже підїла і на столі уже закуски підїли. Пора і вставать. Щоби попасти, коли всім треба встати із за стола, для цього або сам хазяїн щось таке скаже, що вони вже знають, або як забайдужить ся сам хазяїн, то сами гості якось зглянуть ся і теж щось скажуть, що можна угадать, що треба вставати. Хазяїн сам, як замітить, що вже видане усе, що зготовлено було, встав і каже до сидячого: „Звиняїте, будьте милосердні“. Всі встать. А як

буває сами хотять встать без загаду, бо це чесніше буде, то кажуть, зглянувшись: „А нум те дякувать“ і зараз же встають та христять ся до икон. Хозяїн і собі похрестившись, стає з боку де небудь, а ті кланяють ся і до його кажуть: „Спасибі вам за хліб-сіль і за приятельство“. Він же одказує: „Вибачайте, добрі люди!“ Те-ж само кланяють ся і до породілі і благодарять. Сусіда дякує і бабі.

Часом то хозяїн куди дінеть ся в сей час, як треба йому дякувать, то це якось ніяково зроблено; це не порядок буде і незвичайність з його боку, що не має кому і подякувать в самий перед. Звісно в цім разі, хоч якось і ніяково буде, але поклоняють ся до хозяйки, а потім до баби. Звичайно-ж хозяїн повинен бути в сю годину в хаті і одклонювать ся ото гостям.

Після цього сусіда, чи і два, як де трапило ся, виходе з хати і каже тільки: „Прощайте! Оставайте ся здорові!“

„Прощайте! Ідіть здорові!“ кажуть у слід за хати. Хозяїн сам і за двір проведе.

Діти в хаті в час родин живуть як і по всяк день: самі менчі у запічку, старші по хаті собі швендяють, а ще білші по хозяйстві: то скотови дають, то дров уносять. Часом то і цим, де котре з білших навернеть ся у хату, то дають як де горілку. Дитина ця повинна поздоровкать ся до всіх, але без примовок і звичайно не пить, як не силують, а як таки наможуть ся на його: „Та за братіка чи там за сестричку випий повненьку; воно тобі буде колісь і в помочі! Ну лиш ну!“ Те й випе.

Часом, що хто чи з инчого села, чи з цього таки, чи може й з кутка цього повернеть ся у хату у цей час, як саме потчують і сидять за столом, то йому небезпремінно піднесуть чарку горілки, а як хто з поважних людей, то і за стіл попросять. Примовки і з цим однакові: як знайде для себе звичайніше і для людей приятніше, так хай і здоровкаєть ся, так хай примовляє.

Як слабе дуже дитя то і родин не пють, а мерщій до попа несуть, щоби нехрищене не вмерло часом, бо як умре нехрищене, то не поховають по христянському звичаю. І в граматку не записують його, хоча поминать хотять і молять ся за його, і хочби й неживе родилось, то просять совіту у старих людей, як його одпоминать. Буває, що баба сама охрестить дитину, як тільки вона з'явить ся.

Як же дасть Бог, що не вмирає а одужує, то могорич-родини пють таки.

На родини ніколи не просять нікого другого, навіть не просять батька та матір породілі: а хатні самі собі та ото як звичай велить, звуть одного або рідше двох сусідів у хату. До того ще баба — от і всі.

Хоч убоге сімейство, а як випадок сей Бог пішли, то родини таки підіймають. Хоча сутужність тепер скрізь у хати заглядає і закон переставляєт ся.

82. Балачки з нагоди родин.

1.

На кутку ото вже знають, у кого родини і кого покликали і знають наперед, чи ласо було закусувати, але тим, що честь зроблена, тим якось заввдують:

„Це ваші батько на родинах мабуть у N.?“

„Еге-ж“.

„А нас і поминув, не бійсь. Хай же й ми його поминем, як і у нас буде якийсь могрич!“

„Та покличте замість їх та нас“.

„То ви все по могричах так і будете ходять?!“

„А тож!“

„Добре!“, одказала з осміхом молодиця сусідській молодиці, до котрої прийшла.

2.

„Як колись, як ще не так хазяїнувати було трудно, то роцот в усьому мали, бо за це і хазяїнами звались. А наші діти роцот ведуть ще гірш од нас, та про те щось обмаль усеґо, як і в твх: і роцоту не ведуть, а батьки і в голови ніколи їм цего не клали, щоби роцот усеґу повести. Справив син родини, квартиру розпили, хліба й сала з'їли, і розход і в карбованця не став. Та глянув я і до Іськів. Бог ма й чого, а їх розход на родини однаковий був. Тай цей хазяїський син і той злидень довгий, обидва оглядають ся навкруги, щоби і закону не втерять і в розходи не ввійти. Зрівняло життя злиденне усіх. Що-ж далі буде? Мабуть і закон у розход поставлять і зовеїм і копійки на нього не потратять. Роцот в життю і до сего доведе. Бідний Хома! Не буде де і поживить ся“ — клопотав ся батько про себе, котрого частенько за приємність на родини зазивали.

3.

Часом, як сусіди, до котрого прийдуть звать на могорич, та буде ще й другий хазяїн, батько, син або два брати, то старішого просять, а як же у тій хаті та ненароком буде другий сусіда, то таки того просять, до кого прийшли, а тоді, як собі краще знайде, хто зробіть, то запросює і того разом. А цей знає, що як би його хотіли то прийшли-б до хати просити, тому й одкажуть ся. А коли не запросює, то звинить ся перед ним і скаже, по якій причині не може його запросити до себе.

Бабувала у N. баба, котру вигнав її приймак з хати. N., як просив сусіду до себе, застав її приймака, те-ж свого сусіду, котрого не любив і в мислях не клав його просити. Трапилось, застав його у сусіди. Крути не верти а незвичайно не попрохать. От він і каже: „Я-б і вас сусідо, звісно, „сусіда за рідного брата“, попрохав, та ото-ж ваша мати у мене бабус, то щоб не вразить її — а вона, кажуть, знаюча, та щоб не сказала, що я нарощне — я вже й не просю вас до себе на могорич“.

„Та я й сам не піду. Мене люди як купину обминають!“

„Та ні, голубе! То тобі так здаєть ся“, одбріхував ся той, радий, що не буде цей беасербожний сусіда, бо його всі таки цурались.

83. Дітий на родини не пускають.

Дітий малих на родини не пускають і щоб не йшли, дурять їх, що крайку здійнуть.

„Оце піду до Дуні. Та як поспію на родини, буде мені“, каже дяківна.

А її мати каже: „То то-ж кумою будеш?!“

„Е! А я чула, що крайку здійнуть з мене зараз“.

„На що?“

„На повивач же, чи що! Усе-ж здіймають з дівчат, як котра навернет ся туди, де народить ся дитина“.

„Та то малих дітей так лякають, щоб не йшли туди, де родини саме. То їх дурять, бо не годить ся, щоби дітей упускають“.

„Е, я чула, що правда таки“.

Гринцевич, 73.

84. Молиткування.

Чи то вже попи таку установу встановили, чи самі люди ще з прежде віку, сказати трудно а так воно повелось поміж людей, що треба дитину ще й обмолитвувать.

Після того ото, як випроводять з родни сусіду, дає зараз батько народженого п'ять копійок бабі, щоб заплатила попови за обмолиткування. Баба бере ці п'ять копійок, бере ще й курку та іде ото до попа, щоб прочитав їй молитву і нарік мення народженому дитяти.

Об тім, яке дати мення новорожденному, самі батьки ніколи не турбують ся: їм байдуже, яке піп дасть, таке й буде. А піп як дає ймення, то дивить ся, якого святаго у той день припадає, як баба прийшла за молитвою, та таке і нарікає. Часом дівчині, то і не впаде женського святаго; то їй або вперед або назад, котре ближче найдуть мення, те й дають.

Тепер повелось, що попи стали питать у баби: „А яке мення батько чи мати хотять, щоб дати їхньому дитяти?“ Ото баба хвалить ся дома і як коли, то й питає у батька та матері, яке попови сказать мення, щоб дав народженому. Більш того, що батьки кажуть: „яке там упаде, таке хай і дають“.

А оце як стали попи давати дуже круті мя дїтїм, то стали боять ся цього, бо трудно вимовить от так Амвросій — Брось по народньому — або такі мя, що не гарно казать перед людьми, бо соромно, як прим. Весаріон — по народньому Сивиріон. То й цього не хотять: „на віщо таке не вштиве мення?“ А то боять ся і таких меннь, що чудні чогось, ось як Фирса, по народньому Тирса. А то ще боять ся таких меннь, що з ними були або в в селі негарні люди, от як Гейко злодій був, а Макар циган. То і цих цурались, або як піп таки давав їх дїтям, то ображались такими меннями: „Це вже свого цигана будем мати. Та це-ж тіко злодій Гейко, цур йому, навіщо його мення моїй дитині давать?“ Це вже мабуть образить ся мати або батько.

Було й таке, що й просили перемінить мення, а як не перемінить, то самі перемінять.

То ото як довідались люди, що батюшка може давати мення їх дїтїм такі, як і батькови та матері схочеть ся, то стали просить і наказувать бабі, щоб попа просила дати їх дитині людське мення отаке, як Андрій, Іван, Панас і т. в. Піп в цім разі прочитає бабі кілька йменнів, що близько лежать коло того дня, в який прийде

баба; а вже баба скаже: „Отаке як-би ймення“. То вже і послухає піп і таке й дасть.

Не люблять, як піп дає таке мєннє, що у слободі тій ще не було. Це щось чуже і люди будуть прикладать щось краще, а то „ніби й не людське ймення“. Ніколи-ж не замітно було, щоб чи батько, чи мати просили коли або хотіли назвати свою дитину так, як звав ся дід любиймий їм, або баба, або добродітель якній, або друг чи що. Це вже не траплялось. Мабуть байдуже для людей це.

Взявши пять копійок і курку з хлібом, баба ото виходе з хати, а породілю і дитятко кидає самих. Як дуже замітіль або далеко, то баба не бере курки, а вже принесе за неї усе кум.

За місто баби у хаті нікого чужого не буває, щоб доглядав породілю і дитятко. Там ото вони собі сами чи на полу, чи на печі і дожидають ся баби, поки прийде од попа і буде знову порать ся і коло печі і коло купілів.

Бувають такі матері, що скоро найде дитятко, то вже сама усе робить. Часом і по воду піде і діл сама змаже. А як на полі буває, то сама з народженням і до дому прийде. Але тепер люди слабшають: не тії вже молодичі стали, не те вже у їх і здоровля, що в перед у жінок було.

Так ото покинувши, як водить ся, самих породілю й її дитяточко, баба одягшись у празничну одежу виходить з хати і прощаєть ся: „Прощавайте! Оставляйте здорові!“

„Прощайте, ідїть здорові, хай вам Бог помагає“, одвітить їй хто небудь, або породіля або хто з домашніх. Перехрестившись пішла.

На дорозі до попа її хоч і стріне хто і хоч і знає, чоґо іде, але питають: од коґо це ви бабо? Та одвітить. Буває, що й зацікавить ся знать, яке це вже у N. по щоту. Баба скаже; але довго не застоюють ся; баба поспішає.

Заміток ніяких ні при виході з хати, ні у дорозі до попа, ні в попа в хаті, ні на дорозі назад — не має. Звичайно собі іде баба, а люди зустрічають. У хаті у попа, звісно, вона благословеніє візьме спершу у його, — піп прочитає їй над головою молитву і скаже мя новонародженному. Баби, як нахилять голову під патрахиль, то цілують нишком патрахиль у попа і примовляють дещо. За одним заходом скаже тепер піп, коли і кумам приходить, щоб йому був час охрестить дитя.

От після цього вона виходить і йде до дому назад. Увіходить у хату і каже: „Здрастуйте! (і перехрестить ся до ікон). Поздо-

ровляю вас з новорожденним і молитвуванням Йосипом“ (чи як там піп нарік дитину). Поздоровила і зараз роздягаєть ся і захожуєть ся знову коло печі, бо вже треба чекати кумів і хрестин.

Буває, що після цього ще й за цим разом нагрів окропи або кулю чи каміньку у печі і ще раз скупає породілю і дитинку, а буває, що й ві, прямо готовить ся до хрестин. Це молитвування ніби є початок самих хрестин. Через це ото батько зараз питаєть ся у баби: „А коли піп буде хрестити?“ — „О тоді то!“ От той і йде зараз по кумів.

Баба-ж те мення, що піп нарік новорожденному, зараз ото і скаже діткам, як є в хаті і діти. Скаже по дітськи, наприклад Івасик, Тасиночка (Танія), Демочко (Даниїл) і т. и. Діти біжать до матері і собі лепитять, питають ся:

„Це, мамо, Івасик?“

„Еге-ж, дітки!“

Хто увійде у хату з чужих чи й своїх, то вони.

„А в нас Івасик є!“

„А де-ж ви взяли?“

„Баба принесли!“

„Ну, то й глядіть же його, щоб великий виріс. Тай він буде ягнятко пасти“.

Мати-ж і собі скаже якесь слівце на щот того, яке мення дали дитині її. „Яке-ж погане! Зроду не любила такого мення“.

„Та будете якось привикать. Воно-ж з сьвятого таки взято!“

„Та коли-ж я знала уже одного, то такий непосидючий та придуркуватий був, хай йому. Мабуть такий і сьвятий у його був недобрий!“

„Хай Бог милує“.

От ото і зважуєть ся мати його якось по своїому охрестити, як принесе баба трудне мення до вимовлення. То вже і баба дорогою, як їй не нравить ся мення, переіменить його на свій лад: Автоном на Хримін, Евпраксія на Охрашка, Лупп на Лупак, Фирса на Тирса і т. и. А дома то теж переіменять мення не вштіве для людей.

По кутку мення швидко пронесеть ся, бо діти дітїм зараз же похвалять ся: „А в нас Охтисєк є“. А ті у своїх хатах старим похвалять ся: „У N. Охтисик є!“ — „Де-ж ти чув?“ — „Діти казали“.

Діти з кожної хати усіх дітей на мення знають. Часом з своєї хати старе не знає своїх дітей на мення всіх, а дитина чужа усіх з кутка так і вичита, як з книги.

Поміж Кучанами, як ото вже десь дознались, що баба од попа повернула ся, те-ж почнуть побалакувать про христини: „Це-ж і христить його будуть, хто-ж то у куми буде йта? Чи й нас же то покличуть?“ спитають про себе у хаті. А той, що був на рідинах, то той не сподіваєть ся, щоб ще його покликали: „Я вже свій могрич у їх пив, хай ще другий хто посидить у людей“. Часом же то і того кличуть на христини.

Часом, що куди далеко за чим поспать треба за горівкою до підвалу, чи може за чим другим, то то вже кожний сусіда, як загадає по бідности, то пособить йому: чи й сам чи хлопця свого пішле. На приклад підбачувать старшого сина з городу до дому: сусіда зараз поїде та підсобить сусіді.

Заговорів та насилко або якого шептання над народженням в час обмолитвування не має нікотрих. Ні баба, ні хозяїни нічого такого не роблять. А зараз ото, як прийде од попа баба, усі готувлять ся на родини більші уже і торжественніші у цей день. Часом то і одкладають на другий день христини, як припізнились уже.

В граматку буває, то уже обмолитвуване, хочби і вмерло зараз нехрещене, то записують і одпоминають його у свої дні.

Про дітей, що померли часом зараз як народились, або і неживими були, або що вже обмолитвувані були та померли, багато ходять усяких думок і розказів.

Ховають таких дітей десь окреме, не на кладовищи.

85. Попи беруть багато.

Іде мірошник раз у млин, стрів бабу, несла курку до попа. Поздоровкав ся і нічого, пішов собі у млин. Там купа людей, ждуть млива.

„А в кого це з нас могрич? Аж баба курку понесла“.

„Та то аж у Хритонів, невістка либонь обродилась“.

Замовкли всі.

„А на що то треба курку ту нести попови, хіба без того гріх і обмолитвувать дитину? Адже і дома би курка пригодила ся“.

„Спитай ся ти у попа про се“.

„Та в попа я не питаю, а в попаді, то ото моя таки стара довідалась раз, каже: „То давній ще звичай. Адже-ж і до Христа

либонь, як народив ся та хрестить зібрались, то мати Божя дві голубки за Христа подала. А в нас замись голубів курей несуть, бо де-ж то тих і голубів набрать“.

„А чого-ж ото як курен не має, то піп зараз каже гроші вмісто курки дай, і ми два злоти кладем за курку. Грошей же не давали за Христом...“

„Та ще питай така“, крикнув мірошник. „А гостям що дасть піп, як курей не наносите йому?“

86. Хрестини.

»З шутків, та з жартів, та зробив ся клопіт, а батько поїхав за веселищем«. Загадка. (Хрестини, себ то батько поїхав за горівкою).

Ти його хрести, а він кричить: пусти.

Дурний тебе піп хрестив, та й штани спустив. [Приказки].

Так само як і родини, хрестини, це справляння чести уже охрещеному народженому. Так само, як і родини, справлять хрестини, це неодмінний закон за для всіх людей.

Хрестини роблять ся так-о:

Батько обмолитвуваного уже дитяти, як спитав у баби, поки піп казав приносить до хреста дитя, зараз і йде до кумів.

Про кумів, кого взять у куми, іде совіт у батька та матері ще з поступків: і тоді, як де, то совітують ся, кого будуть кликати у куми до себе. А як де, то про кумів тільки думають, що возьмуть того то у куми а оту то за куму, а скажуть уже після обродинення одно другому. Рідко буває, щоби не посовітувались батьки одно з другим про це. Не звісно, чи й буває коли так, а так як то буває, то там дружби між ними нема ніякої. Як вибирають у кума, то лиш через те того а не другого беруть, або ту а не другу куму, що або дружні з ким, по приятельству великому живуть з ними обов, або й через те, що може й допоможе деколи кум чи кума, як багатіші трохи. Часом то за честю і гонять ся, хотять покумить ся з багатими та почесними кумами. А білш того, що рівню свою беруть та приятелів. Часом звуть у куми і духовних, пошадю буває, паничів, паннів, дяків, проскурні.

До вибраних ото вже кумів іде батько. Увіходить у хату, здоровкаєть ся як і при родинах. Його просять у хату. Він або йде, як що на дворі зострів ся, або, як це буває літом, зостріветь ся у дворі де, чи в садку то і не йде, а тут ото і скаже, чого він

прийшов. „Я вас ще ото й давно мав на приміті, та змовчав, бо, звісно, хто його знав, як воно ще буде. А це мені дав Бог, благополучно уже і обмолитиуване, хвалить Бога. Не одцурайтесь, будьте ласкаві, понесіть і до хреста його. Просю і я і стара моя!“

„Спасибі за честь! Трохи й ніколи, але чом не йти, як просять. А коли-ж маєте христини?“

„Та зараз якби, піп переказував“.

„То я й готовий (чи готова там)!“ І зараз ото стягає з жердки нову юпку чи кожух і найде у скрині грошей, як кума, то і платок звідки витягне, і почне убирати ся й собі. А кум не ждав, а пішов чи за кумою, як що це у кума був, чи за кумом, як у куми це був. Іде перше, до кого ближче йому; переваги тут не має нікому.

Звичайно йдуть до тих, що їх вибрали; але як за якими кумами діти умирили або і взагалі всі діти вимирали, то батько йде до вишних кумів і кого не стріне на дорозі, того повинен брати в куми, а не тих, що брав ранше. А той, кого зустрине, не повинен одрікати ся, хочби і ворог був. Той повинен попросити, а той повинен і послухати, бо це-ж звісно яка річ велика. На такого дуже нарікають, як одкажуть ся: „Ти й чоловіка не послухав і од хреста одрік ся!“

І кумови і куми честь і слава однака, чи то за дівчиною чи за хлопцем будуть кумувати, хіба, що за дівчиною кума важніша, а за хлопцем кум.

Спитає і кум і кума, як будуть звать дитину. Часом, що куми одні і одні бере батько, то тоді він як увійде то каже після того, як поздоровкають ся: „Ви-ж у мене і за тим кумували, то будьте ласкаві і тепер не поцурайте ся нас! Мені Бог сина ще послав (чи там дочку), то нехай це вам і хрещенням буде“.

„Спасибі, що не забули нас!“

І ото як оце вже не має до кого йти йому, то укупі і йдуть до господи.

Буває, що і по дві парі кумів звуть. Це у багатих так, як коли трапляєть ся, щоб веселіше було, а то і щоб не обідить і других поважних багатів, що обійшов їх який там багач. Але тепер за етуужністю не кличуть двох пар кумів.

Трапляєть ся, що братів, сестер своїх беруть у куми. І це частій буває, бо боять ся з чужими родами кумити ся, щоби, як у обох будуть діти, та не шкодить їм, коли злюблять ся і схочуть побрати ся; бо всі кажуть, що хрещеникови у хрещеного чи батька

чи матері не можна брать дочки. Хрещениці не можна виходить за сина своїх хрещених батьків. Але тим, що батьки їх покумались у парі за! чужими дітьми а не за ними, то можна побирать ся.

Чи як у перед кумів прийде хозяїн до господи, чи й у місці з ними, баба глядить, щоби непременно не прозівать.

Кум з кумою часом сходять ся, бо хто дальше з них живе, поспішає; як по дорозі, то і зайде, а хто ближче, то не так поспішає, так, що разом і прийдуть до хрищення. Звісно, кожний знає, з ким йому у парі кумувати. Зі собою беруть хліб печений за пауху, бо без хліба ні на родини, ні на хрестини, ні на похрестини, ні на які гості незвичайно йти.

Тіко що кум увійшов у сїни, баба йому назустріч.

„Здрастуйте, бабо!“

„Здорови будьте, синашу, а ну лиш, чи є у вас хліб?“ шутливо обзиваєть ся баба. „Покажіть його і нам!“ Той дав. Баба, взявши хлібину, іде в хату і кладе її на столі. Чого це в сїнках бере баба хліб, не звісно. „Так треба“, кажуть. Але ця хлібина бабі нужна, бо од неї вона одріже цілушку і дасть кумі, як та йтиме з молитвянним до христа. Тепер то вже не дуже слїдять за тим, щоби хлібину ще в сїнях узяти, але твердо за те держать ся, щоб цілушку од того хліба дати кумі до попа і щоб потім нею нагодувать породілю.

За бабою з сїней увіходять кум, часом то разом з кумою, як зійдуть ся, і каже:

„Здрастуйте! Будьте здорові з новорожденним!“

„Спасибі“, кажуть хто в хаті старший. „Просимо сідать“.

Ті ближче підходять і наджидають, поки усї зберуть ся, чи кума чи куму піджидають, а часом і страву, поки не поспіє у печі.

Тут бувають і гості звані, чи рідня далека, з чужого села, приїхала, чи й так хто трапив ся. Часом буває кум з чужої слободи або й кума з чужої, тоді її ждуть або вона вперед приїхала і жде других.

Як зберуть ся всі, то ставлять на стіл страву всяку і могоич. І тут батько дитяти за розпорядника, а старий од його за гостей. Батьки то ніби і собі радіють, що син їх порядкує, і дають йому скрізь право. Так само як і на родинях потчують ся і закускують. Під'їдять і подякують. Пють по повній і вже брязкають у стелю, але не всі, як от уже після хреста це робить ся. Як пють, то примовляють, хто як найде підхожо до случаю. Кум каже: „Посилай-же

Боже кумі, щоби такі очунювала та сина вигодувала, щоб і в мир було що показати. Та так хай Бог помагає, щоб зробити, що надумали (це-то у хрест увести). І вам, куме, хай Бог дає, щоби наслідник великий ріс, многолітний був та і вас стареньких піддержав. А вам, бабусю", — обертаючись до баби — „щоб такі діждали рушника мати (це-б то женить, бо як женять, то дають рушники або полотно) або щоби пупець і од цього мали, як жити мете у віку!“ [?].

Це, а всі йому одклонять ся і дякують, просячи Бога: „дай Боже“, „пошли Боже“. А хто небудь з гургу і посумує на щот бажання: „Не такий наш вік“, обізветь ся одно до другого або й на гурт, „щоби ми діждали онуків женити“.

Кума примовляє:

„Будьмо здорові! Посилай же Боже дїтки та на дїтки! Кума хай одужує, а ви куме синови сидушку готовте, а там і хатку думайте. Тепер так, сви на ноги та й „Різнїть!“ каже. Будьмо здорові!“

І випиває. Так і всі однаково, як і на родинах, тільки тут білш людей, білше річі і мови і живні білше. За сином завше веселїш: і батьки чогось, і гостї чогось (мабуть чують, що батькам краще) веселїше чують. Батьки щедрїші, а гостї веселїші тай договорюють: „Дїждать женить та горїлочку пить“.

За дївчиною теж саме здоровкання, тільки до дївчиняного життя приноровлене. „Щоб і замїж давать діждали“.

Тїко поставали та поблагодарили, як і по родинах це робить ся, а баба уже як різала закуску, одкροїла окраїць кумового хлїба і словала; і тим часом у вузлик і печини та вугїлля завязала і коло цїлушки приклала. З за столу встали. Баба кладе серед хати кожух вовною у верх серед долу перед столом. Під кожух куми і гостї, як в і як хотять, кладуть гроші, копїйок по дві, по пять, на щастє дитини: забирає їх потїм баба. Поклавши кожух, баба бере дитину і шуткує білш для того, щоби тїшу перервать, бо тепер чогось нїхто не посьміє балакати. „А ну лиш у кожух!“ Принесла і кладе. Поклала. Тодї куми і баба, без батька і гостей, підїмають з кожухом у верх дитину; до трьох раз то підїмуть то опускають і кажуть: „На многа лїт, на многа лїт, на многа лїт!“ Держать на вoadусї; баба бере дитину і дає кумі. Кума обгортає, а баба, щоб нїхто не замїтив, утєне йї окраїць хлїба і той вузлик, що з печивною. Кум хоч і запримїтить, бо вже всі знають, але вдає, що не замїчає, „бо то їх бабське дїло“.

Тимчасом батько дасть кумови гроші, 20 коп. за христини попови. За цим же разом дають кумови і курку і хліб для попа, як часом баба не односила до молитвування, бо далеко було і холодно, а баба стара. Як хозяїн дає гроші, не примовляє нічого, хіба скаже: „Оце попови дасте“.

А баба як дає цілушку і „вузлик“, то тихо од усіх примовляє: „Вугілля та печина, лихим очима (цеб-то людїм, що урічливі) сокира в спину, хто буде завидувать нашу дитину“.

Куми виходять і кажуть „Прощайте!“ „Щасливо!“ Кума вже знає, що з тею цілушкою та вузликом робить. Скоро вийде на вулицю за ворота, візьме той вузлик та через плече або через голову назад і кине на вулицю, щоб ніхто не бачив. Це задля того, щоб не наврочило ніщо дитини, бо „воно вперше ще їде на очі людські“. А цілушку так в пазусі так і понесе і буде у попа з нею, поки й охрестять дитину, і назад принесе.

Пішли до попа. Там по закону як слід охрестили і йдуть з дитям до дому.

У попа кум купує за свої гроші христника, а кума крижму, яке потім зістаєть ся у породілі. Крижма, це кусок полотна. Вона належить самій дитині беззастережно; а неї шикють йому сорочинну, а як що синови їти треба на воєнну службу, то не шикють тепер йому сорочечки, а держать крижму, поки не виросте, і тоді аж роблять і надївають на нього, як виряжають у набор.

На дорозі не забалакує ніхто, хіба які близькі дуже товариші — приятелі або що. Не забалакує, бо боять ся, щоб не жалїли на його, як що з дитиною трапять ся погане. „Краще, як нічого не грїшитиму“ — усяке подумав. А як скортить довідать ся, чие воно, то вже у когось у сусїд питає, і звісно, що догадають ся, чїї куми, бо в селі це знатно всім, хто кого бере.

Приходять в хату уже з охрещенням. І знов здоровкають ся: „Здрастуйте!“ — „Здрастуйте“, одвічають хатні. „Давали нам нехрищене“, каже кум, „а ми вам принесли хрищене! Поздоровляєм вас з Грицьком чи як там!“

„Спасибі!“

От кума дає дитину і цілушку бабі, а баба цілушку передержать деєь скритно так у себе, а дитину до матері даєть. От тут і буває, що мати дає вперше груди дитинї (звісно, правої), хоча буває, що й до хреста годує, як довго приходить ся не хрестить його. Куми і гості, що були часом уже в хаті, або що ще поглякали, сідають на лаві і перебалакують ся одно з другим. Хвалять

ся, що в попа були, що на дорозі трапляло ся їм, яка кому коли пригода була. Дехто, то до коляски заглядає.

Тимчасом на столі, як і перше, готують страву усяку і ставлять пляшку. Батько, як усе готове вже, просить за стіл кумів і гостей, сажав по старшині, хіба якісь старші самі одмежуть ся, а сам сідав з бабою перед столом, як і на родинах.

На столі коло миски, що з капустою, стоїть порожня миска. Скоро сіли, в неї кум перш кладе три ложки капусти, набираючи з повної миски. Потім і кума кладе три ложки капусти, а як білш кумів, то усі кладуть. Потім цю миску подають матері на піч, потім і всякої страви, яка є на столі, так само подають їй їсти, а баба подала вже їй свою цілушку, щоби заїла на те, „щоб добре годувала“. І вона їсть разом з тими, що і за столом сидять. Звісно, по чарці, як водить ся, те ж пють за кожною стравою, а як часом у достатках, то й по дві підряд спершу. Пють, хто як хоче, повну, чи ні! Білш того, що по повній, бо в стелю кожне бризкає бризкає а чарки, добавляючи: „От такий рості! От така будь! От таке щастя хай Бог дає“. Примовляння ще ширшає білше; починаєть ся звісно: „Будьте здорові. Слава ж Богу, й у хрест увели і Грицьком назвали. Хай же великий росте та щасливий буде і многа літ йому“ — при тім пє і бризкає. Або: „Дай же Боже, щоб кума одужала тай сама годувала та доглядала, а син великий ріс та щасливий був, та щоб і женить дїждала, собі поміч мала. Та щоб її стару доглядали діти, як і їх тепер доглядаємо!“ Пє, бризкає і поведе зараз річ, яка їх і дитяча доля й утіха.

Чим білш далі пють, тим мова білш ширшає і прямішає і буває щира і правдива, од серця. Тут згадаєть ся усе, і життя колишнєє і теперішнє; тут пригоди хто які де мав похвалить ся; тут буде чуть річ і про покойних і про царів; тут буде річ і про науку у панів і у них; тут часто рішають ся і шобожні і житєві великі питавня. Згадаєть ся старовина. Старий хто розказує про неї, а молодші собі слухають та ніби не дочувають. Та так страва за стравою іде. От і кінець її. Баба, що за всім там зорила, уже помітила, що кінчають справу. Уже й пора вставать, балачка затиха. Зараз бере полумисочок. Ставить на його дві чарки горілки і ложить хлібину, і цю справу положить на столі. Потім од породілі іде до столу і кланяєть ся до кумів і каже: „Прислав кум та кума (цеб то батько і мати) для вас хліба й вина“. Куми підряд беруть, пють горівку, яку все баба наливає, і випивши одвічають: „Спасибі кумови й кумі і вам бабо, а новорожденному на много літ“. Кажуть

і кладуть гроші на тарілочку, по копійок три. Це дохід новорожденному, на повивач, кажуть. Як в гості, то й так роблять собі. Після цього встають, як се було показано при родинах, благодарять Богови, хозяйнам, хозяйці і бабі, шукають свою одержу, шапок і брилів та плаття тай прощають ся.

Тут вже й бува кінець хрестинам.

Але буває, що баба задержить гостей цих і ще довше, хоча й так вони їли, пили й балакали доволі вже. Хогять розходить ся, баба бере „варену“, цеб-то ширбу з узвару підмішану медом і заправлену перцем та сим-тим, і просить їх присісти. Буває, за стіл вже не сїдають, а літом то десь під грушею або що на траві чи під повіткою, де збере вона та посадовить, а тоді й частує вареною усіх. Примовляння за вареною коротше, білш на бабу все хилить ся воно: „Щоб вас Господь подужав і на далі, бабусю! Ви трудитесь скрізь по людїх-то й спасеніє заробите. Дай же Боже іще й у себе побачить вас, бабусю!“

„Пошли Господа! Спасибі вам, діти, що шануєте мене. Хай Господь вас не зоставить. А мій уже вік видний“.

Пють і гроші здають на тарілочку. Це дохід бабви. Але не покористуєт ся вона ним, бо їй, звісно, хочеть ся погулять довше, От вона ці гроші і придержить до складки.

Після цього знову схотять розходить ся і йдуть до батька дякувати і прощать ся. Батько, звичайна річ, просить ще погулять. але ці не твердо встають ся, бо знають, що це так кінець уже гуляння, і рушають іти. Батько й готовий уже й випроважать гостей, хоча й ще не подає виду свого, а просить таки. От гості зглянуть ся і хтось скаже: „А ну, пошануєм ще батька“. Другий піддержить, за двома й усі. Складають ся по пять чи по десять копійок, принесе котре молодче горілки. А баба і свої гроші туди прикладе. І от ще гуляють, ще приятіш і шумніше. Той уже й багатіє, а той по Таврії їздить; усякі мови тут бувають, але анї пісень анї танців не буває, не годить ся, „бо ще не давно од христа“.

Допивають складку і знову ідуть до батька дякувати і прощать ся. Він проводить їх аж за двері.

Рідня, як буває, то щось новорожденному дарує, скорій всього гроші. Оце підійде зненацька до дитини, де лежить, чи у колисці чи так у подушках, і покладе під манаттячко грошину. „На повивач“, моргне до матері на піч. А дяккі, то прямо їй у руки дають. хоча та звичайно просить не турбувать ся. „А як те, хай

на окраїчку таки буде їй!" Покладе, як та не бере, і піде прощатися.

На хрестини не приносять нічого гості і куми, хіба добряка родич риби чи чого там перешле на случай цей.

Гостей випровадили. У цей день вже й ото не роблять нічого, не докончують случаю.

Через недостатки, бував, то хрестини уже й на тім кінчають ся. Одпаче це не по закону, бо закон такий, що треба, щоби ще й зливки й похрестини були, хоть це уже на другий день повинно бути.

До хрестин у купилі купають дитину, а після того, як од христа принесли, то не купають у той день, а вже аж після на другий день. І ото поки й перестануть у купилі купать, хоч і до трьох год, то той день, що од христа його принесли, не будуть купать, бо як купать, то буде потапать, а як не купать, то не вмре од води.

[З приміток при хрестинах згадано вже було, що з циганами жінкам не можна приходити і що вони на се роблять. Крім того мудра баба сама старається запобігти лихови і вивішує на жердці що небудь червоного].

З иньших приміток важні іще:

Хрестин ніколи не можна одкладати і ніхто їх тому й не одкладає.

Як розібеть ся що ненароком, то це за гарний трапунок мають: „усім весело було“.

За байстрам іде в куми охоче дівчина кумою, але бере ніж за пояс і гроші, щоб причарувать (ніж) багатого (гроші). То вже як за байстрам іде дівка кумою, то зараз заміж піде.

87. Куми.

Куми, як четверо кумує за однію дитиною, то котрі несуть до попа дитину хрестить, то та пара щитається первими, ріднішими кумами, а друга пара, як ідуть од попа, що несуть дитину; дитину звичайно носить кума. Як прийдуть куми од попа, посідають непременно по парі; кум з кумою різно сидять, не годять ся в купі. Скоро посідають куми їсти, то перш скидають по три ложки стравн в другу миску і підносять старша кума породіли, щоб і вона їла.

88. Грішити з кумою.

Як кума з рідним кумом занімалась, себ то курвила, то до страшного суду на тім сьвітї буде одна борона з верху, а друга зі споду, та після того в смолї кишітме та в огни буде горить.

Це так казав Замирун, котрий був в 1896 р. в селї П. над Дніпром.

89. Пісня про кума і куму.

1. Ой кума ж моя, кума,
Превеликая душа!
Гріх тебе любити,
Та жаль тебе залишити.
2. Ой прийшов кум до куми,
Й а кума діжу місяць:
Поквнь кумо тісто,
Та ходім на місто.
3. Ой пішов кум до куми,
А кума хату мете:
Та поквнь кумо хату,
Та ходім у кімнату.

4 = 1.

5. Та пішов кум горою,
А кума й долиною;
Та зацвив кум рожею,
А кума калиною.
6. Ой ходім кумасю
Та й обое до церкви (2 рази).
За гріхи признавать ся.
7. Ой пішли ми до церкви,
Та нема попа дома —
А чи твоя чи моя
Нещасная доля?

Співала Я. Антипова на хрестинах, здоровкаючись при тім : „Од краю до краю, всім добра желаю, а мені найбілш, бо мені найгірш“.

90. На хрестинах у дядя.

Кум шинкар, кума дяківна, Лавруська бабувала. Лавруська поклала на подушку, бо кожуха дяк не дав, не було, чи що, а шуба з поганим хутром дядишина була. Піднімають з дитиною тую подушку, а дядя десь не стало в хаті.

„А де це той коваль“, шука очима баба; „треба, щоб він був“.

Узвали його, підняли кум і кума і баба, а потім дали кумі самій на руки, й одгорнули. Кум усе, з міщан черкаських пан, не знає, чи робить, що баба велить, чи ні. Зазіхне, щоб глузувать над бабиними видумками, коли-ж вона дуже твердо їх робить, суворо так до всіх: „Ви закону не знаєте“. Стали всі і готові йти до попа, а вона: „Ось ще цілушичку з сіллю нате, коли хлба не згодилось, то хоч з палянички хай буде вже“.

„А де-ж ми дінем її?“ питає кум у всіх, очима водячи на кожного.

А баба: „Годить ся брати зі собою“.

А стара мати дядишина: „Та то колись було на закуску беруть до попа, як той було по чарці дасть кумівської; та вже баба привикла по людях давать, то й у дяків держить ся свого звичаю“ і поглянула на бабу.

Баба: „Тай спасибі вам! Чіплять ся усе той шинкар то того, то того, наче й з роду не бачив хрестин“. А потім верть: „Ох, а ще-ж і кумі гостинька у пазуху!“ Дає вузлик з пичиною то що. Та вяло взяла у жменю ту справу і пішла.

Остались дома гості і почали собі сеї, теї, то закускують то випють. Лавруська частує, все розказує, як то вона хоче і дупі спасенія заробить і як її люди в честі мають, а з за молоду як вона з старшинами гостювала, а Порчисі чи Корецькому одпалила штуку. Він дуже намагав ся покумувать з нею де небудь. [Але вона перехитрила його].

91. Балачки з нагоди хрестин.

1.

„Оце у Андрія мабуть пішли жидам за горівку рублів три яєвх, чи й білше“.

„Та инакши ж і як? На родини карбованець пішов з усім — певно закуски не лічить, та четвертина горілки, та се те прикупив. Та так з усім п'ятку й одкладай, поки охристиш ту дитину!“

„А воно-ж і Андрій та й винен був. То мабуть іще оце підчепив десь грошенят“.

„Та звісно, як з двору не продав нічого, то в позикку десь достав: це-ж так усім нам доводить ся робить. А не довиди Господи якого другого случаю, то знову щось збувай, а хоч і з жертки бери та в заставу неси!“

„Се так. Та чого воно вперед не так доводилось усім? Адже тоді бучніше і христили і женали. Побілш гуляли, їли і пили, і добра ще скільки мали. А тепер не те уже у світі стало!“

„Перевилось: чи ми сему виною, чи батьки наші, чи хто другий — однаково, та те тіко не однаково, що далі та все гірш стає. Та ще гріхами як обклали, ти лиш придивись!“

Так балакали два чоловіки ідучи з обручами.

2.

Через тік у Омелька стежка навпростець. Він віє на току. Бачив, як N. ішов за кумом, бачив, як і повернув ся той назад. А це і йде сам той кум.

„У куми, дядьку, га?“

„Іду“.

„Візьміть і мене з собою“.

„Іди“.

„Ось я зараз“ — а йти не думає.

„А гроші-ж в тебе є?“

„А хиба на що?“

„А хрестик у попа купиць!“

„Я й без хрестика покумую. У мене зараз ось нема. Та й живу якомсь“.

„То-ж ти!“

„А ти?“

„А я несу шагів десятків“.

„Та й я-б знайшов!“

„Хиба у житі там! Бувай здоров!“

92. Зливки.

На другий день після хрестин приходить баба ще досвіта до тих, у кого вона бабує. Звичайно, як і перше, христосаєть ся вона

і зараз порядкує в хаті як настояща хазяйка. У сей день її допущено скрізь, і в коморю і в хижу і од скрині ключі дають ся їй. Затоплює зараз у печі і збігає у чуланець по сало, у коморю за борошном. До зорі й обідать вже готово в неї. Йдучи по воду до колодязя молить ся „Одчинашу“, потім шепче: „Іду водиці брати, стало мене три янголи стрічати: один Михаїл, другий Гавріїл, третій чудотворець Миколай. Стала я їх прохати: Чудотворче Миколаю! Помагаєш на водах, поможи й мені водиці набрати, молитвяну, хрещену рабу Божу N. обмивати й напувати і покорму визивати“.

Прийдучи до колодязя шепче знову:

„Добровечір тобі, водо Оліяно і ти земле Титяно. Прибувавеш водо із гір, із долин, з під чирвоних калин, з лісів, з підполіссів, щоб так прибувало породілі покорму для молитвяного, хрещеного младенца N.“.

Набирає відро вповні, „щоб було вповні і корму“, і правосе вповні і до хати, наливає в горщечок теї води і кидав туди і сімя трохи. Потім пригрів, аби залітеплилось воно.

Тоді ставлять по серед хати ночви і кладуть у ночви гіллячок верби, що іще остались. Для чого се так, не знати; „годить ся, так роблять скрізь“. Тоді бере баба у руки той горщечок, що з сім'ям та водою, і іде до ночов. Сюди разом приходить і породіля. От вони і породіля і баба разом ставлять свої ноги у ночви і та праву і та праву, а лівими на землі. Баба тоді бере воду з сім'ям і лє лівою рукою на свою праву руку. Вода з сім'ям біжить по ліктям; під лікті підставляє свої пригорщі породіля і їй у жменю біжить вода. Сю воду вона пє і їсть те сімя, що попало з водою в жменю. Потім бере баба горщечок у праву руку і лє воду з сім'ям на свою ліву руку. Породіля робить тут так само, а це для того, щоб так прибувало корму породілі, як прибува з ліктя вода і сімя (в сімени в молоко). Так до трех раз.

Потім умиває тею водою баба породілю, як де то лице й ноги їй, а як де то тільки самі ноги, бо лице кожна собі мие сама, — умиває і шепче:

„Ти водо Оліяно і ти земле Титяно, ти для всього создана. Сус Христос тобою вмивав ся і чирвою ризою втирав ся, для доброго діла готував ся. Ти прибувавеш із гір, джеріл, з лісів з від'усіль, щоби так прибувало молитвяній, хрищеній рабі Божій N. для молитвяного і хрещеного младенца N. корму“.

Після цього породіля умиває бабу і рушником утирають ся, а пупець лежить наготовлений коло їх.

Пупець — це ліктів чотири або п'ять полотна; ним як де утирають себе як повмивають ся баба і породіля, а як де, то шкодують його на се і втирають ся чим другим, рушником або що. Без пупця не закон бути: як не дала породіля пупця, то це і прощення їй не буде, а як забула дати або не згодило ся полотенця, то в послі треба дати. Часом це буває й так: баба вмере і опрощення занесе. Тоді гріх на породілі.

При обмиванню буває ще й так: ставлять ночви з тею водою серед хати і перш діло попростять ся. Потім породіля помие бабі ноги і потре пупцем, а баба зараз їй помие і потре. Руки кожна сама собі мие, а на сам перед вмивають вид.

Після цього обмивання породіля перш кланяєть ся бабі і просять опрощення. Простять ся звичайно, як завше. Потім баба кланяєть ся породілі і просять опрощення: простять ся знову. Це задля того простять ся, щоб те, що робилось ними стидного, пройшло собі, бо грішне діло, хоч і світове, але бридке й не звичайне, і в вічі якось би то не гарно було дивить ся одна одній, як би не попростились. Совісно не попростить ся, а опрощенням усе прикриваєть ся. Ці зливки роблять ся не прилюдно, як ще всі сплять, хіба може одного кого де взивають, тай то ні, не чути ніде.

Воду, що в ночвах і в горщечку, вливають в місті з тею, що в відрі зосталась, гріють і в купіль ллють. В купілі і породілю і дитину купають, а потім сей купіль виливають десь у таке місто, де ні скотина, ні людина не ходить, щоб часом чого не прикинуло ся, як хто увійде у те місце.

Так обчистивши і тіло і душу, породіля прибираєть ся у чисте убрання і дожидає, поки чоловік покличе кумів і там приятелів яких „на зливки“. А ті, йдучи, несуть те, чого у тих не має: калинки на пиріжки, грушок, січавички, такого чогось, щоб і породіля попоїла. І самі їдять те, що принесуть.

За зливками скоро настануть і похристини. Окриме одво од другого не робить ся: одначе часом звать похристини зливками.

Заміток яких на зливках не примітно. Єсть, правда, ось які:

Поки не буде зливки, хоч і три дні не буде зливать баба на руки породілі, то вірять і кажуть, що так таки воно й є, що молока у породілі не буде. А як зілля баба, то так і почує в собі породіля переміну і зараз почує, що молоко єсть у грудіх, і до цього часу, до зливки і грудей не дав ніколи. А як дає перший раз грудь дитині, то оту залізяку під себе кладе, а з цього часу і під дитиною, де-би воно не лежало, повинен бути ніж, щоб ніхто її не обидив чи крикливоцями чи чим другим. І так до шість неділь.

Також замічають, що як мала дитина появить ся, то у хату не можна нічого вносити з одежі по захід сонця, щоб кривеливців не нанести і уроків всяких. І так знов до шести неділь.

Те-ж таки од цього часу, як уже мати почне ворухить ся (бо спершу усе баба сама), то у вечері по заході сонця сама мати бере ніж і хрестить усі вікна, двері й комин і приказує:

„Сам Сус Христос на дверечках, а янголи по віконичках“. Се каже тричі на всяку штуку. І так цілий год.

93. Похрестини.

У той самий день, як і „зливки“ бувають, роблять похрестини.

Зливки були празником баби, похрестини празником породілі.

Часом то зараз за зливками куми та гості сюди вже звуть ся, хто приятнішим буде; часом родич якийсь, а часом і чужий чоловік. Жінок кличуть разом з їх чоловіками. Часом то ті самі, хто на зливках був, як їх гуляли, застають ся й на похрестини. А як прямо уже аж у день почнуть справлять ся, то кумів і гостей таки і звуть на сей час. Хоча й у цім разі, як ідуть на похрестини, та хто спитав, куди це, то кажуть: „Та підем зливок пить“.

Зливки, це якесь очищення після хрестин, могорич по нвх, як ото і після родів родини. То скорій зараз після зливіків і маленького могоричу починають ся похрестини.

Звичай, як звуть на похрестини, однакові, як і за першими гуляннями. Тут тільки буває, що ще з учора покликали тих самих гостей: „Приходьте, будьте милосердні, і завтра раненько“, каже батько, як випроважав гостей. То ото вже й вони знають, приходять раненько, наносять, що у кого є, запють зливки і починають підряд і похрестини гулять.

Похрестини починають ся так:

Кум кладе на покутя, так само, як і перед хрестинами, кожух вовною у верх. Страва на столі. Просять гості, а як де, то баба або кум породілю матір на покутя сідають. Вона й ото сідає на той кожух, що баба його покляла вовною на верх. Кожух цей кладуть, як і перед хрестинами для того, що так годить ся, а то таки і щоб породілі було теіліше сидіть. Звісно, їй теілер сирости страшно, а на покуті сиромабуть скрізь; дитяткови підкладають кожух, щоби макше було і удобніше його підіймать було на много літ.

Як сяде ото вже породіля мати, то їй кума або баба подає дитявку на руки. Та тоді і всі сідають, як звичай велить; старші коло неї з правого і лівого боку, батько й мати, як і перше перед

гістьми. Батько повинен витать гостей; баба сідає коло породилі з правого боку.

Страва тепер подаєть ся краща, ситіша, довольніша і розкішніша, як на перші случаї, бо тоді як поділять на всі случаї одну курку, то так би без замітку й прошла вона, або вареники; хто їх тоді варитиме, коли вже послідній день святакування. Тепер що зібрать, то вже на другий раз не ділять, бо це вже дні рядові, борщ, хліб, каша, картопля: случаю не має бути вже. Як підряд і другий буде, то тоді і заход другий до сього.

Баба, як усілись всі, дає тоді в руки породилі пляшку з горілкою, а сама держить чарку. Породіля наливає в чарку, а баба потчує. Перш породіля не таки собі, як подаєть їй налиту нею чарку горілки. Здоровкаєть ся, як звичайно случаю сьому: „Будьмо здорови, хозяйіне, і ви бабусю, і ви куме й кумо! Спасибі, що не поцурались нашої хати! Дай-же Боже, щоби діждали могорич сей пити і за женінням, щоб оце росло та батькові чоло давало, а хрещеному вечерю носило, та виросло і у пригоді було нам і людім!“

„Посилай Боже!“

Не повну звичайно. Потім чарку оддає бабі і та придержує, поки мати наллє, і підносить або в ряд, або батькам, як є, своїм або чоловіковим, а як що, то хозяйінови зараз за собою. Це безпремінно. А потім по старшині і по чести: але скорій усього під ряд, лиш чоловікови одному вперед. От як дочастує баба і треба вже й їй випить на кінці; то поздоровкаєть ся і каже:

„Посилай Бог добра ковалєви й ковалєсі (цеб то батькови і матері) й тій бабі, що була при цім лисі“.

Так і всіх ото обчастує і всі її просять випить: вона здоровкаєть ся, але не не за кожним. До неї і до всіх кожне, кому баба подає, здоровкаєть ся. В здоровканнях бажаєть ся усього, що краще є в сьвітї; часом і шутка в здоровканню пропустить ся:

„Хай же Бог дає, щоб росло, а натомість та й друге було, щоби пить та гулять, пить погулять!“

Не і бривкає в стелю.

„Хай Бог уже милує од їх, як їх отак трудно родить. В мене вже четвірко їх, то уже годї, та не по нашому воно дїєть ся“, — десь з боку одна жінка другій хвалить ся.

Пють по тїм і по другій. Частує вже батько. Здоровкання тільки в початку однакові „будьмо здорові“, а там усяк перемовляють ся і вставляєть примівки, приказки: „Щоб цвіло, як вишня повне було“, — „Хай зузуля їй, чи йому та вік довгий кує“, — „Щоб і вороном (або орлом) до неньки літав“, — „Щоб і славу

й честь собі мав^а, — „Щоб собі щастя видівувала і неньку втішила“.

Пють по третій. Частує, кому батько припоручить, не минаючи, як і скрізь, нікого. Тут ще білш мови і глуму. Часом хто до чарочки і приспіває, часом щось баба сама заведе. Як гуляють довше, то вже й по пять випють і по білше, то й на язик хто заграє, а хтось і пританцює. А старіші покепкують і собі з молодших. Часом дід або баба візьме та й притупа до музики під язик. А молоді почали вже й дріботіть; як де дуже хотять постачить ся, щоб весело було дуже і гостям і хозяйнам, бо діждали першого сина чи що, то тоді музику справжню знайдуть. Співають і пісень почесних, гарних, а стидних, бридких, це не звичайно дуже.

Батько і хозяйка видадуть усе, що мали дати гостям на закуску, і горілку всю до каплі, що призапасена на ці дні. Гості як помічають, що вже швидко і кінець гулянню, складають ся по скілько знають. Часом до складки дає і батько сам, а то той ні; сами гості, чоловіки і жінки складають ся по гривеннику, чи що там. Принесуть складчини. І теж у хаті її розпивають. Мати може вже й не сидіти з дитиною на покуті. Літом то і у садку сідають та розпивать сю складчину.

Од сього звичаю рідко де одступають; то це вже якось не звичайно робить ся, якось на се дивлять ся ніяково. І все ото звертають на недостатки: „На що його й справлять весело родини чи хрестини там, коли не весело живеть ся?“ Цим ото тіко й оправдують ся ті, що не хотять законно справлять звичаїв усіх. А є вже й такі: „Та це вже старі люде хай оправляють, їм краще жилосьь, то й білш видумувалось, а нам байдуже. На родинях пів кварти куплю для звичаю свого та й як од христа принесуть, то те-ж пів кварти, а те вже хай баби сами собі, як знають, так і справляють“. Часом з багатого двору, де звичаї вироблялись, та піде у бідний заміж: чоловік не хоче звичаю витримувать, то та і долю клене і нишком плаче на достатки отакі“.

Складчину як пють, то вже тут кожному, якої хочеть ся такої важє. Шуткують найдужче. І те що до складки вело ся, тепер ще живіше і дужче розходить ся собі. Аж поки й допють. Допють, розходить ся починають. Буває, що ото подякують, попрощають ся, та й до дому ідуть гулять кінець. Хиба дехто з слабіших підпивши пошвендя у солому та там і прісне трохи. Встане, гостей немає! От піде звинять ся та й собі до дому. Буває, що й йому чарочку дають, як складну проспав, щоб і зайшло ся. А частій буває, що після цього як попрощають ся, зараз обертають ся

з слівцем до хазяїна: „Чи на коня-б ви нам не дали часом?“ або „Чи не під'їхали-б і ви з нами“. Це вже натакують на те, щоб до шинку ще їх випровадив і там ще запить сьвяткування нарощення. Батькови ніде діть ся; звичайно нагадують тому, що має у кишені. Часом же то сам батько, як радий случаю і людім, то й сам наб'єть ся: „Я таки вас, мої хороші гості, ще й проведу“. Ото вже всі знають, що випють і там „на дорогу“, „на коня“, „запоріжньої“.

Скончають у хаті, йдуть і батько за ними, хто в трех, хто в двох а хто одно доганяє тих.

Баба те-ж тут у купі. От ще й тут батько купить. Тут уже гуляють, як ще і в який завгодно час, але до христин мало доторкають ся і в мові і в здоровканню. Попють, батько не засижуєть ся, він ховаїн, звісно. Тоді і ті розходять ся, а як що іще охота розбирал погулять, то тоді сами ще складуть ся, а ні, то один одному купують і пють собі. Але ріжно буває.

Замість того, як батько до шинку і одведе гостей, сами гості до баби підлабузнюють ся, щоб могоряч купила. Буває, що баба раденька, посидить з гарними людьми і пропе з ними, що заробила на цім бабуванні.

Баба звичайно після всіх іде до дому. Візьме свій пупець, попрощаєть ся і йде. Їй ще й мати що небудь дасть, чи грушок сухих, чи борошенця на варенички, чи чого згодить ся.

Усі розійшлись, хто прийшов, а зостав у хаті тіко один чоловічок; цього треба вже в хаті держать і доглядать.

94. Виводини.

Виводини — уводини, це вже щось для церкви.

Од родів одлічують шість неділь. Раніш шести неділь ніяка жінка не йде виводить ся до церкви, бо тоді ото вона ще нечиста, а нечистій жінці, як і дівці, коли у неї цигани, не можна йти до церкви; не годить ся нечистому йти у сьвяте місце. От і в вівар не можна чогось йти жінкам, бо, кажуть, що „борода у теї жінки, чи там дівки виросте“, а ця одмітка через те, щоб знали, що вона нечиста ходила в сьвяте яке місце. Хоча се так з посьміху кажуть старі люде, як їх спитать, чого то жінкам у віварь не можна ходять, от так ніби, щоб одчепить ся од тих, що питають, але люде й сами знають, що таки до 6 неділь не годить ся їй йти у церкву. Про те-ж, що й Мати Божа була на виводинах у сороковий день, то сього не наводять, бо й не знають сього.

Після-ж шести неділь у ту неділю, яка зараз припаде, ідуть ото матері на виводини, ще у суботу. Так ото і скрізь роблять. Рідко де пізніше, як через шість неділь ідуть на виводини, а то все у першу після шести неділь ідуть, бо звісно, кожній хочеть ся до церкви іти або й дитину повести.

До шести неділь ходила кожна у поганих сорочках, щоб не марать кращих, а тепер, як уже очистилась, скидає стару сорочку і надіває нову, вийде у сїни і перекине стару через голову назад, а потім і віднесе її до міста, де сорочки лежать. Перекидають через себе на те, що так годить ся, щоб і на ділі показати, що се нечисте одійшло і в передї вже немає.

Виводять ся так.

У суботу з вечера передягнуть ся молодиця сама і дитину у новеньке перепове, візьме її на руки та й під плече візьме ще й хлібину і гривню грошей, та йде до попа. Чи застала його дома чи ні, хліб оставить і гривню покладе; як що не встигне зайти до попа, хоч це рідко буває, то йде прямо до церкви. Стане у бабинці, у притворі, і кладе хліб, як не встигла його занести у бабинці. Піп, коли йому заманеть ся, чи спершу вечерї чи в середині чи після всего уже, прийде з вістарю до неї у бабинець, бере з рук дитину і чита свої молитви: а що він там каже, нічого не чуть. Він іде з дитиною у вістар, а молодиця мати за ним зараз. Як хлопчик, то аж поза престолом у вістарі обнесе кругом і тоді тільки виносе в другі двері і кладе перед вратами долї, а як дівчина, то не несе у вістар, а прямо похристить перед вратами дитинкою і кладе її прямо перед вратами, бо дівчині не можна бути у вістарі, Бог його знає чого. Як лежить дитинка, то тоді молодиця, поки піп ото обнесе або ото похристить дитинку, поцілує ікону і зараз підждавши, поки піп поклавши дитя одійде і стане з хрестом проти неї, вона поцілує хрест тай і попа у руку, піде, візьме дитя і закутає його у полу і ще раз поцілує ікону і йде між жінок і вже у церкві ото стоїть до краю. Хиба вже ото дуже крчати ме, щоб вона пішла з церкви або і до дому прямо. Вистоїть у його, а як у кінці уведуть піп її у церкву то тоді звісно прямо йде ото після всіх уже до дому.

Дома ото вже, як увелась вона, так як і всяка жінка вже живе, що діти має.

З чоловіком тепер знову живе, а до виводинів рідко де буває, щоб чоловіки лізли до жінок або щоб і жінки поохочували до сього сами.

Замітки при виводинах не бувають. Ото тіко звісно, що треба щось знать і на виводинах і скрізь, де не бути в жианї чи самій, чи а дитям, чи й так кому другому, то або од лихого чоловіка.

Перше од усього стерегти ся треба жінці з дитятком, як стріне другу жінку теж з маленькою дитинкою. Тут уже примовляють непременно (але що, то забула). Часом ото і війдуть ся буває такі жінки або хто другий завіхне на дитину, то кажуть: „Добре-ж, що я знаю, що казати, а то що було-б“. Як уже трапить ся, що не добре, а одмовить ся чим не знає, то тоді хоч так то треба вже сказати: „Сіль тобі в вічі“ або завіхає хто: „Деркач тобі під хвіст“. Жінки-ж то в цьому разі прямо кажуть те, що й баба, як дає кумі „вугіль та печину“: „Вугіль та печина — лихим очима“.

На виводини ідуть молодяці, хоча часом уродять дитину й неживу або й так їй уводитись, хоч і прийшлось умерти дитині до виводин. Тоді вже заміток про дитину не тримають, а про себе звичайно, як водить ся, замічають дещо і так само, як і з живеньким уводитись приготавлиють ся.

Про молодяцю, що в першим тіко ще, то кажуть, що вона „вперше — первістка“; про ту, що з другим, кажуть „в друге“, „з другим“, потім з третім, а далі вже не має привіща і про тих особе нічого не замітять ся од людей.

95. Пояс з виводин.

А—о говорила, що як іти на виводини, то треба дитину зверху пелюшок перепоясати, підперезати яким небудь поясочком або стяжечкою. Як прийти із церкви, розв'язати і сховати і держати доти, доки не буде те дитя женить ся, як що хлопець або заміж іти — тоді, як воно йде вінчатись, підв'язати його тим поясочком або на рові зав'язати або де небудь, но щоб не видко було, тай нехай звичаєть ся з ним, то кажуть, що буде довідне всім і богате і гарно житиме в своїй сім'ї.

96. Балачки на тему виводин.

З присілку у село прийшли говіть люді. Звону не було. Сидять собі у сусіди, що коло церкви, аберуть ся і щось розмовляють собі. Лапшій дід пішов до церкви із ключами. О, буде дзвонить уже.

„Чи правда, що Лапшій приходив до когось у Р. за хлібом та за гривнею? Піц либонь післяв, бо молодяця Котрвізівська забула з дому взяти“.

„Та це у нас усі вже знають, а ви іще таки питаєте. Сердешна молодниця і забула про той хліб; їй у перше виводитись довелось, а може що й не знала сього. От піп увів її, а з дому мабуть та знав, що хліба не внесла вона у хату. То який вишкря, наче піп наш, а й не сказав їй прямо: „Хліб ще принесеш у послі чи коли“, замовк собі, наче-б то і байдуже він. Та тіко що молодниця в хату вийшла і дитя переповила, а це Лапшій за нею в хату:

„Піп казав, щоби хліб ти оддала, а за гривню й не питав, чи ти вже оддала чи ні“.

„Ох лихо“, каже молодниця. „Ось нате хліб і гривню. Ой це-ж я наробила! Не кажіть же хоть нікому, дідусю мій“.

„Еге, це-б я мовчав: у нас були попи та у деревню за хлібом сторожів не слали. А це пискля ще-й году не побуло а вже як замшляє“.

Так прямо їй і сказав дід і поки до дому, то вже й усі знали.

„І хто оцю встанову встановив? Хто? Ото десь чи з К. чи що привіз свою кралу, а сам III—ий хліб навчив ся їсти, та горе, краля не вмів напекти. От та в хаті стереже а піп у цвинтарі глядить, щоби хліб несли. Не знаєте чого?“

„Може й так! І де він ваяв подобу отаку, ні виду, ні мови“.

Потім розійшли ся.

97. Незаконне дитя приносить щастє.

1.

Які там забобони? От правда! От хоч би й незаконне. Чого вони всі щасливі отаки? Візьміть N, N, N, N, N. Як байстря, то непременно щасливе буде. В чому сила, хто його знає, але так воно є.

2.

Кажуть, щоб гроші водились, то треба слухать, де родилось незаконне дитя і туди просить ся в куми. Як що та скритка візьме, то треба тому, що йде в куми, ваять грошей, замотать у пояс і тим поясом підперезать ся і йти до пона крестить дитину в поясі з грошима.

Далі держать ті гроші і не роздавать нікому, бо перейде до того, кому оддася їх.

98. Вироди і відміна.

1.

У Городищі у простої жінки родилось і так у той самий час, як і треба, таке—гріх видно якийсь: півень, не півень; голова велика, а півняча, а ноги людські і руки, як у дитини. Бог його знає, чи воно хлопчик, чи дівчинка. А гребінь на голові більший, як кулак. І живе було довго — і живого узяли у Київ у такій баночці, головою повертало. А ніс врючком наче, як у орла, головою повертає, а гласу ніякого; і родилось — не плавало.

2.

У Мліві родилась дівчинка, як ангел прямо... Поввісіньке, круглісіньке, кучерявеньке; тіко замість рук і ніг, так бородавки великі. Годів з два було живе, уже знало, як спитать її: „А де вова“, то й покаже очима: „я!“ Кажуть, що на різдвяний вечір вова дороблювало (?) чи що... А вони мабуть ото щось роблять, як саме сплять.

3.

У Михайлової в Капленкової жінки було четверо дітей, так троє щось узяло: ще й дня не пройде, то воно й возьме ту дитину, що вилупитця так. Тіко ті діти ні на кого не схожі: одно було з одним рогом, а у другого два було маленьких, а третє було таке як морська свиня. І ото оцих трьох дітей забрало, хто його зна й що, а оця четверта дівчинна осталась, що оце каліка, що не сьпіва та кричить. Та ото оставсь ще Іван отой, то ноги розкида дуже так. Ото дві каліки остались, а тих трех щось забрало, не звісно де й ділись. Ці люди й досі живі.

4.

У К. у К. Михайла жінка привела дитину з трема головками, і на крайніх двох головках і ріжки, а на ногах такі кикті, як у собаки. Усі казали, це обмінча.

5.

„Чиста обміна“ кажуть на чоловіка з хвороби або як переменить ся дуже.

6.

Де беруть ся вовкулаки, обертні, опирі і чому родять ся, про це ніхто в тій слободі і в poblньких не знає.

7.

Звідник, це вже родить ся таке! А чого воно на таку дитину заїде, хто його знає: по поріддю, чи що.

99. Обміна.

Якась таємна сила божа є в тому, що з людей родять ся ті, що не при хаті згадують: часом і з хвостом і з ріжками. Хай Бог хране усякого! Чого се воно так буває, Бог його знає, а видно щось та винні перед Богом ті люди, що отаке нещастя їм буває. А то таки й так буває, що родить ся як і слід дитя: і гляди, то йому і найменовано чимсь великим на людську долю та щастя послужити, а враг і візьме та й підмінить. Воно й уремя його є таке бісяче, що йому врагови треба десь поживитись: ото він і підмінює діток.

Так то се люди кажуть а воно Бог та його знає, як то в світі дієть ся, що між миром ще й таке буває — обміна. Обмінків сих є доволі. Їх і по очам упізнати можна, бо є таємні обмінки, так що ані мати ані ніхто не знає, що воно обмінча. Тепер уже настало таке, то кажуть, що то так удивить ся жінка у щось недобре, як ходить дитиною, або з переляку, з крови так буває на дітях. А воно та се буває своїм порядком, а те своїм. На одних то так і кажуть, що то обмінчата, а на других, хоч вони ще страшніші бувають од обмінчат, та й не кажуть, що вони обмінчата. Та й не всяка мати і не всяка баба похвалить ся кому, що мов підмінено у неї народженне. То воно-ж жалко перед миром і страшно перед нечестивим, що отак воно скоїлось.

Дячиха у нас, та така зла жінка, що як ровсердить ся й на свою дитину, то лає його усяк і прямо таки й каже: „Обмінча ти нехрищене!“ А воно й з лайок буває се лихо устає. Оддасть отим, що цур їм, за живо ще дитину, та ще й прямисінько таки каже: „Де ті, що на крилах літають, чом вони тебе не візьмуть, щоб ти не кричала?“ Як уже налаєть ся добре, а те зіпає таки, то так і захулить: „Де ті чорти, що не взяли тебе й досі! І цить, обмінча ти!“ А вона слаба, не хочеть ся самій колихати у ночі, а більш нікому, то й сердить ся. А таки сердита здорово.

100. Оповідання про відміну.

1.

Як жінщина родить дитину, то треба, щоб непременно не гасить світла, доки ще дитина не обмолитвована. А котрі люде буває такі,

що кажуть: „Та що там те світло pomoже цьому?“ Хто не вірить, то гасять світло.

От у таких случаях і буває, що чорти переминають дітей. А чорти, то це такі-ж самі обмінчата, котрі взяті нехрищенними, бо сам чортяка не може приступити до чоловіка, а він має собі підручних таких же людей, тіко що вони нехрищені, то через те чорт має над ними власть; він ними командує, а вони підмоцають ся до людей, котрі буває або приплаче або зажурить ся яким не-будь любимим або любимою, і от із таких обмінчат і роблять. Он які случаї.

Один парубок любив дуже дівчину, ну тіко як він усподобав ся в неї, так не казав ні батькови та матері, що він її любить і хоче її брать собі за жінку. От як він похвалив ся своїм родитилям про це саме, то вони одказали; сказали, що ми тобі недо-зволим брать такої жінки. От він через те дуже зажуривсь тай почала до нього у ночі ходити дівка, що він її любив. І байдуже, бо він думав, що це шутки. Коли дивлять ся люди і його рідні, що він так дуже переводить ся, став дуже худий тай поганий, тай по-чали його допитувать ся, що це тобі сталося, що ти так поганієм? Чи ти нездужаєш, чи ти журиш ся за чим небудь? Він довго не при-знавав ся, а далі, як уже зовеім приходитця до горя, так він і роз-казав, що до його ходить кожної ночі та вона, що вони йому не дозволили брать. От тоді вони давай допитуватця людей, щоб його казати, як-би його бідного парубка визволить із біди? Люди посо-вітували обернуть ся до священника. Так вони і зробили. Пішли до священника, а він посовітував так: „На — каже — тобі служебний пояс і хрест той, що тоже у попа, як служить службу та носи на шиї, і, каже, як прийде та дівка до тебе, то ти її обхватиш тпм поясом, а хрестик накинеш на шию“. Він, правда, так і зробив. Пішов у повітку спать, а це приходить та сама дівка тай стоїть, а він каже: „Іди лягай“, а вона каже: „Одкинь те, що в тебе є“. Ну, він таки і відкида того пояса та хрестика, так вона, стояла оддалі й лягла. Він зараз охватив її служебним поясом і хрестик надів на шию, коли глядь, вона стала голою дівкою тай каже йому: „Ну, тепер я твоя, піди, внеси мнї вбрання, щоб я вдяглась“. Він так і зробив, пішов у хату, розказав, як було і як він зробив і що вона тепер не обмінча, а настояща дівка, тіко, що гола і нехрищена. Вони зараз дали вбрання, він дав їй, щоб вона одяглась. Вона одяглась тай каже: „Ну, тепер ходім же до батька та до матері“. Як увійшла вона в хату, така тобі дівка, гарна та розумна. Зараз вони призвали попа, охрестили, дали їй мения, як

її називають, потім справили висілля як треба, по хааяйській і як уже закончили висілля, от вона й каже своєму вже чоловікови: „Ну, це вже в твого батька нагуляла ся на висіллї, ходім жи шей до мого, тіко — каже — що тобі не буде ввижать ся, нічого не бійсь. Як прийдиш до мого батька, так що він не буде мені робить, так щоб ти не обзававсь“. От він согласив ся тай пійшли. Ідуть тай ідуть, приходять до болота, коли це двері прямо в плав сами одчинили ся. Вона прямо каже: „Ходім тіко, не бійсь нічого“. Увійшов у ту хату, аж сидить її батько та зараз як почав її лаять і бить, а цей її чоловік нічого не каже, все мовчить. От як уже кончив її лаять та бить, посадив їх за стіл, угостили їх тай сказав своїм слугам, щоб вони набрали їм по клунку чавуна та вугілля. Вони набрали, дали їм, от тоді батько, це-б то сатана, випровадив їх із свого жительствова. Вони й пішли. На шляху подивились, аж у мішках срібло та золото; а ця дівка, як ішли до її батька, так казала, що як будуть питать, що ти будеш брать, чи золото чи срібло, чи вугілля та чавун, то щоб брав вугілля і чавун. Він так і зробив, бо якби був узяв золото та срібло, то це було-б вугілля та чавун. Так вони набрали собі грошей тай живуть дуже гарно на диво всім людям. А того місця (плаву) вже не знаходили, бо воно їм стало незвісно.

Записано від Шавла Солонька, 40 літ.

2.

У Б.....и, Ч—ого повіту стоїть село коло Дніпра. У Юшків є жінка покритка, так вона й замужем не була з роду, от у неї є три дочки і один син такий страшний, не похожий на чоловіка, і кажуть люди, що воно обмінча; та воно правда, дуже здорово не похоже на чоловіка. Ноги три рази перекручені, а руки назад заверне тай постійно як сова й махає ними, а рот як поверне, то як побачиш, то так і замлієш, а як просить пить або забалака, як зареве, то й страшно слухать. От люди кажуть, що це тобі Бог не дав дітей, а це дав чорта, щоб ти білше не забувалась. Таких людей не має, а то обмінча, бо люди, ще як воно було малим, то казали, що вкниь у Дніпро, бо це обмінча. А йому вже білш 30 год. От вона, ця покритка, їздить із ним скрізь по миру та просить на його, тай сама харчуєть ся у дочок. Так їй заказала поліція, щоб вона білш не возила його, і вона білш не возить у Чигрин ніколи. А її дочки дві пішли заміж, а одна те-ж покриткою сидить коло матері. І вже її дочки замужем.

М. Солонькова, 40 літ.

102. Обмінчата возять гроші.

Це діялось в Боровиці, що коло Дніпра, Чигринського повіту. Жила в цьому селі одна жінка, а в неї чоловік був вихрист. Так він собі хоч і вихристивсь, але-ж не кидав свої жидівської натурі, справляв шабас і не хотів хазяйнувать, а ходив безбаш „як кінська душа“. А жінка його живе, трудить ся, добува хліб. От вона пішла раз до одного багатого чоловіка, а його звали Цибом, просить волів, щоб привезти хліб із степу. Вік їй сказав, щоб привезла в ночі собі, бо в день йому самому треба робить. От вона взяла у вечері ті воли тай поїхала на всю ніч з невеликою дівчиною. От як набрали снопів та стали їхать назад, а дівчина сиділа на возі тай каже: „Мамо, он це щось по заду іде“. А мати каже: „Нехай воно, дочко, собі йде“. Потім воно натягаєть ся, а ця жінка звернула з шляху та спинила воли і притягла віз, щоб не розсунув ся; а те, що їхало, порівнялось із нею і собі стало, прийшло до неї, поздоровкалась тай питаєть ся, хто це, жінка, чи чоловік? А ця жінка й каже: „Ні, жінка!“ От це, що їхало, й каже: „Чого-ж ти будши жінкою чляєш ся по ночам?“ Вона стала розказувать, що вона впросила у чоловіка волів, щоб привезти хлібець. А воно зараз питаєть ся: „Чні це воли?“ А жінка каже: „Це Цибові!“ Тай стала жінка питать того, що з нею балакало, хто воно таке? От воно й почало розказувать, що вони з обмінчат, та це цьому багатому Цибови, що в Боровиці, везуть гроші. Та каже: вже всі клади вивозили йому, та ніяк ни настачать. Так собі їхали; приїхали до вузвозу, що треба повертать до Циба, а ця жінка поїхала до дому. А в цього багатого Циба имено була здорова скриня повна грошей, та як умер, так його багатство ровійшлоь, а сини живуть багаті.

Реестр книжок цитованих в скороченю.

- А. В., Обряды и обычаи у нѣкоторыхъ народовъ по случаю рожденія дѣтей. Этнографическое Обзорѣнне, 1896, XV, I, стор. 146—9.
- Алиазовъ А. И., Врачевальныя молитвы. Лѣтопись истор. филол. Общ. при Импер. Новор. Унив., VIII. Визант. Отдѣленіе, V, 1900.
- Авдѣевъ, Записки о старомъ и новомъ русскомъ бытѣ. 1856.
- Andrian, Die Altausseer. 1905.
- Andree R., Braunschweiger Volkskunde. 2 Aufl. 1901.
- Аеапасьевъ А. И., Поэтическія возвращенія Славянъ на природу. Москва 1865—9.
- Аеапасьевъ А. И., Народныя русскія сказки. Москва 1873.
- Am Urquell. Monatschrift für Volkskunde. Herausgegeben von Fr. S. Krauss. Lunden 1890—6.
- Баловъ А., Рожденіе и воспитаніе дѣтей въ Пошехонскомъ у. Этногр. Обзор. 1890. N. 3, стор. 90—114.
- Бѣнѣковскій И., Народный взглядъ на „нечистую“ женщину. Кіевская Старина, 1899, LXV, стор. 128—131.
- Благовѣщенскій В. Ив., Обычаи, повѣрья и духовныя стихи Тульской губ. Русс. Филол. Вѣстникъ, 1880, IV, стор. 251—2.
- Benczer B., Jüdische Volksmedizin in Ostgalizien. Am Urquell, IV, 120—1, 273—4.
- Bartels M., Isländischer Brauch und Volksglaube in Bezug auf die Nachkommenschaft. Zeits. für Ethnologie, 1900.
- Bartoš F., Naše děti. V Brně 1888.
- Брукчыński А., Zapiski etnograficzne z Polesia Wołyńskiego. Zbiór wiad. do antr. kraj. XII.
- Буяатовъ Гр., Рожденіе... у Армянъ Эриванской губ. Этногр. Обзор. 1896.

Верещагинъ Гр., Вотяки сосновскаго края. СПетербургъ 1886.
Зап. Имп. Рус. Геогр. Общ. по отдѣл. Этногр. Т. XIV, вып. 2.

Winternitz M., Das Kind bei den Juden. Am Urquel. 1891,
II, стор. 5—7, 34—6.

Welsenberg G. v., Das Versehen der Frauen in Vergangenheit
und Gegenwart und die Anschauungen der Ärzte, Naturforscher und
Philosophen darüber. Leipzig 1899.

Wuttke A. Dr., Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart.
2 Bearb. Berlin 1896.

Wurth J., Beiträge aus Niederösterreich. Zeits. f. deut. Myth.,
IV, 1859.

Witanowski, Lud Stradomia pod Częstochową. Zbiór wiad.
do ant. kr., XVII, 1893, 24—5.

Воллянъ, Угро-русск. нар. пѣсни. СПб. 1885. Зап. Геогр.
Общ. XIII.

Veckenstedt, Wendische Sagen und Märchen. 1880.

Vaclávek M., Moravske Valašsko. I. Na Vsetíně 1894.

Vrbka A., Sitten und Gebräuche im südwestlichen Mähren.
Z. f. öst. Vk. II.

Новорка v. O., Volksmedizin auf der Halbinsel Sabbioncello
in Dalmatien. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herze-
govina VIII, стор. 230—266.

Naas A. Dr., Das Kind im Glauben und Brauch der Pommern.
Am Urquell, V, стор. 179—180 і д.; VI, 65 і д.

Григиченко Б., Изъ усть народа. Черниговъ 1901.

Idem, Этногр. Матеріалы, собранные въ Черниговской и сусѣд-
ныхъ съ ней губерніяхъ. Черн. I—II.

Häberlin-Schaltegger, Aus dem Thurgauischen Volksleben.
Schw. Arch. 1902.

Höfler M. Dr., Deutsches Krankheitsbuch. München 1899.

Gonet Sz., Strzygonie. Lud. III.

Grüner J. S., Von den ältesten Sitten und Bräuchen der Eger-
länder. 1901.

Glück, Skizzen aus der Volksmedizin in Bosnien und Herze-
govina. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien, 1894.

Grgjić-Bjelokosić Luka, Volksglaube und Volksbräuche in
der Herzegovina. Wiss. Mitt. a. B., VI, 609 і д.

Gustawicz Br., Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe
w dziedzinie przyrody. Zbiór wiad. T. V, VI. Kraków 1881—2.

Даринскій, Семья у кавкасскихъ горцевъ. Зап. Общ. истор.-
филол. и прав. 1903, 2, стор. 119—121.

Dan D., Volksglauben und Gebräuche der Juden in der Bukowina. Zeits. für öster. Volksk., II.

Dan D., Volksglauben der Rumänen in der Bukowina. Zeits. f. öst. Volksk., II.

Дерлиця М., Селянські діти, етнографічний нарис. Етногр. Збірник, V, 1898, стор. 121—140.

Драгомановъ М. П., Малорусскія преданія и разсказы. Київъ 1876.

Dragičević T., Trudne žene i porod. Zbornik za nar. život i ob. j. Sl. 1896, 195—8.

Delić S., Etwas über Volkszauberei. W. Mitt. a. Bosnien. I. 1893.

Engelmann G. I. Dr., Die Geburt bei den Urvölkern. Eine Entwicklung der heutigen Geburtskunde aus den natürlichen und unbewussten Gebräuchen aller Rassen. Aus dem Englischen übertragen und mit eigenen Zusätzen versehen von Dr. C. Hennig. Wien 1884.

Етнографическое Обзорѣніе. Изданіе Этно. отд. Имп. Общества Любителей естествознанія, антропологии и этнографіи при Московскомъ университетѣ, подъ редакціей И. А. Янчука. Москва 1888 і д.

Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn... redigiert und herausgegeben von Anton Herrmann. Budapest 1890—7.

Житє і Слово, вісник літератури, історії і фольклору, видає Ольга Франко. Львів 1894—5.

Zindel-Kressig, Volksthümliches aus Sargans. Schw. Arch. 1902, VI.

Zache H., Sitten und Gebräuche der Suaheli. Z. f. Ethn. 1899, XXXI.

Züricher-Reinhard, Allerhand Aberglauben aus dem Kanton Bern. Schw. Archiv. 1903.

Зелениць, Изъ быта Новгородской губ. Жив. Стар. 1905.

Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, wydawany staraniem komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie. 1877 і д.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Organ des Vereines für österreichische Volkskunde in Wien. Redigiert von Dr. M. Haberlandt. Wien 1895 і д.

Ивановъ П., Знахарство, шептанье и заговоры. (Въ старобѣльскомъ и купянскомъ у. харьковской губ.) Київс. Старина, 1895, XIII, стр. 750 і д.

Ивановъ П., Этнографическіе матеріалы, собран. въ Купянскомъ у. Харьковс. г. I. Привѣты и повѣрья, относяція ся къ беременности и къ рожденію дѣтей. Этнограф. Обоар. 1897.

Ilwof, Zur Volkskunde der Steiermark. Z. f. öster. Volksk. III, стр. 10 і д.

Иваница И., Домашній бытъ Малороссіянь. Этногр. Сборникъ 1855. I.

Колесса Ф., Людові віруваня на Підгірју, в с. Ходовичах, Етногр. Збірник, 1898, V, 76—98.

Kolessa Jan, Narodziny i chrzciny, wesele i pogrzeb u ludu ruskiego we wsi Chodowicach w pow. Stryjskim. Zb. wiad. do antr. kraj. XIII.

Колесса І. др., Галицько-руські народні піснї з мѣльодіями. У Львові 1901. Етн. Збір. Т. XI.

Köhler J. A. E. Dr., Volksbrauch... in Voigtlande. Leipzig 1867.

Krafft-Ebing Dr., Psychopathia sexualis mit besonderer Berücksichtigung der conträren Sexualempfindung. 12 Aufl. Stuttgart 1903.

Krauss F., Powrót umarłych, Wisła IV.

Idem, *Ἀνθρωποφυτεία*. I. Südslavische Volksüberlieferungen. Leipzig, 1904.

Idem, Zeugung in Sitte, Brauch und Glauben der Südslaven. *Κρηπίδια*. T. VI. Paris 1899.

Krauss Fr. Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven. Mün. 1890.

Idem, Sitte und Brauch der Südslaven. Wien, Leipzig 1884.

Korenić St., Život, jezik i običaji Stupničana kraj Zagreba. Zbornik za nar. život j. Sl. Sv. I, 1896.

Kilka szczegółów z wierzeń ludu (z okolic Andrychowa). Lud II.

Караджичъ В., Жизнь и обычаи нар. српск. У Бечу 1867. II.

Kind (Das) im Glaube und Brauch der Völker. Am Urqu. 1896, Urquell 1897—8.

Kolberg O., Chełmskie, I. Kraków 1890.

Idem, Mazowsze, III. Kraków 1887.

Idem, Pokucie, I—IV.

Кноор О., Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche und Märchen aus dem östlichen Hinterpommern. Posen 1885.

Kaindl R. F., Die Huzulen, Wien 1893.

Idem, Volkskunde, Wien 1903.

Кіевская Старина, ежемѣсячный историческій журналъ.
Кіевъ 1891 і д.

Kosiński W. Dr., Materiały etnograficzne, zebrane w różnych okolicach Galicyi zachodniej. Mater. antr.-arch. VII, 1904.

Kopernicki I., Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu z materyałów, zebranych przez p. Z. Rokossowską we wsi Jurkowszczyźnie. Zbiór wiadom. XI, 130—228.

Лебединъ, Бытъ крестьянъ Тверской губ. Тв. у. Этногр. Сборникъ 1853, I, 183—6.

Лепкій Д., Деякі вѣруванн про дѣтину. Зоря 1886.

Liebrecht F., Zur Volkskunde 1879.

Laube G. Dr., Volksthümliche Überlieferungen aus Teplitz und Umgebung. 2 Aufl. 1902.

Lilientalowa R., Wierzenia ludu żydowskiego. Wisła 1905.

Lilientalowa R., Dziecko żydowskie. Mat. antr.-arch. 1904.

Lovretić, Otok. Zbornik za nar. život i obič. juž. Slav. II.

Малинка А., Родыны и хрестыны (Матеріалъ собранъ въ м. Мривѣ, Нѣжинского у). Кіев. Стар., 1898, Т. LXI. стор. 254—286.

Meier S., Volksthümliches aus dem Frei- und Kelleramt. Schweizer. Archiv für Volksk., IV, 1900.

Marz A., Aus dem Leben des Steirischen Volkes im Mürzthal. Zeits. f. öster. Volksk. IV. стр. 293 і д.

Милојевић М. С., Песме и обичаји укупног нар. српс. I. 1869.

Милорадовичъ, Народная медицина въ лубенскомъ уѣздѣ, Полтавской губ. Кіевская Старина, 1900.

Милићевић М. Ђ., Живот Срба сељака. У Београду 1894. Друго издање.

Meier E. H., Deutsche Volkskunde. Strassburg 1898.

Nowosielski A., Lud ukraiński. Wilno 1857, I, II,

Нушић Бр., Косово. Опис земље и народа. I Свеца. Књиге Матице Српске, бр. 6. У Новом Саду 1902.

Nehring, Erster Bericht über Aberglauben, Gebräuche, Sagen und Märchen in Oberschlesien. Mitt. d. Schles. Ges. f. Vk. 1906/7.

Peiter W., Kindestaufen im Hoherzgebirge. Z. f. ö. Vk. IV, 115—116.

Patschovsky W., Beiträge zur schlesischen Volkskunde aus d. Libauer Thal. Mitt. der schles. Ges. f. Volksk. 1906/7.

Pierzchała L., Wierzenia ludu z nad Wiaru. Lud II.

Потебня, О немецкомъ значеніи вѣкоторыхъ обрядовъ. Чтенія, 1865, 2.

Polek Dr., Die Lippowaner in der Bukowina. Z. f. öst. Vk. II.
Ploss H. Dr.-Bartels, Das Weib in der Natur- und Völkerkunde. 2 том. V. Auflage 1897.

Petrović V. K., Zapláne ili Leskovačko (U Srbiji). Zbornik za živ. V, 2, 1900, crop. 253—297.

Podbereski A., Materyaly do demonologii ludu ukraińskiego Zapor. ludności w powiecie Czehryńskim. Kraków 1880. Zbiór IV.

Rokossowska Z., O świecie roślin, wyobrażenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wołyniu we wsi Jurkowszczyźnie. Zbiór wiadom. do antrop. kraj. XIII, 1880, crop. 163—199.

Rochholz E. L., Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz. Leipzig 1857.

Rüttimann Ph. A., Einige Gebräuche aus Vals-Graubünden. Schw. Arch. f. Vk. 1898. II.

Spinner J., Mittel Kinder zu gebären. Am Urquell, IV, crop. 25.

Schell O., Woher kommen die Kinder? Am Urquell, IV, crop. 224—6; V, 1894, 80—81, 162, 287; VI, 41, 125, 159, 159, 218—9.

Schön J., Gebräuche ungarischer Juden. I. Das Kind. Ethnolog. Mitt. aus Ungarn, V, 1897, 39—41.

Świętek J., Lud nadrabski. (Od Gdowa po Bochnię). Obraz etnograficzny. W Krakowie 1893.

Spiess B., Am Urquell, II.

Sohnrey H., Geburt und Taufe in der Gegend d. Sollinger Waldem., Am Urq. II, 197—200.

Stern B., Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei. Mit Berücksichtigung der moslemischen Nachbarländer und der ehemaligen Vasallenstaaten. Eigene Ermittlungen und gesammelte Berichte. Berlin 1903. 2 том.

Segel B. W., Wierzenia i lecznictwo ludowe Żydów. Lud, III, 1897.

Idem, Materyaly do ethnogr. Żydów. Zb. wiad. XVII, 1893.

Stöber Au., Elsässisches Volksbüchlein. Kinderwelt und Volksleben in Liedern, Sprüchen, Rätsheln, Spielen, Märchen, Schwänken, Sprichwörtern. 2 Aufl. I. Basel 1859.

Saloni C., Lud łańcucki, Mater. antr.-etn. VI.

Sütterlin G., Gebräuche im Birseck, Schw. Arch. f. Vk. 1899. III.

Schiffer B. Wolf, Alltagsglauben und volkstümliche Heilkunde galizischer Juden. Am Urqu. IV,

Schulenburg W., Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Leipzig 1880.

Сумцовъ Н., О славянскихъ народныхъ поверьїяхъ на новорожденнаго ребенка. Журн. мин. нар. просв. 1880, Ноябрь, 68—94.

Idem, Культурныя переживанія. Киев. Стар. і окремо 1890.

Idem, Личныя обереги отъ сглаза. Сборн. Харьк. Ист. Ф. Общ. Харьковъ 1896.

Сагуны, Воронежской губ. Живая Стар. 1905.

Siarkowski Wl. ks., Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Pinczowa. Zbiór IX.

Świątek J., Borowa. Drobiazgi etnograficzne. Mater. antr.-arch. VII, 1904.

Temesvary R., Volksbräuche und Aberglauben in der Geburtshilfe und der Pflege des Neugeborenen in Ungarn. Budapest 1904.

Talko-Hryncewicz, Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi południowej. Kraków, 1893.

Тоерпен, Aberglauben aus Masuren (Sagen und Märchen). Danzig 1867.

Truhelka C., Die Heilkunde nach volkstümlicher Überlieferung mit Auszügen aus einer alten Handschrift. Wiss. Mitt. a. Bos. II, 375—391.

Tetzner F., Die Slaven in Deutschland. Braunschweig 1902.

Urbas W., Aberglaube der Slowenen. Z. f. öst. Vk. 1898, IV.

Udziela S., Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi. Zbiór wiad., XIV, 1890.

Urquell Der, Eine Monatschrift für Volkskunde, herausgegeben von Friedrich S. Krauss. Leiden 1897—8.

Ulanowska St., Łotyże Infant Polskich a w szczególności z gminy Wielońskiej pow. Rzezyckiego. Zbiór XV, 1891.

Успенскій Д. И., Родины и крестины. Уходъ за родильницей и новорожденнымъ. Этногр. Обзор. 1895, N. 4, 70—95.

Чубинскій П. И., Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ Западно-русскій край, снаряженной Имп. Рус. Геогр. Обществомъ. Югозападный отдѣлъ. Сиб. I—VII.

Шухевич, Гуцульщина. Етнологичні Матеріяли. Т. III і д.

Federowski M., Lud okolic Żarek, Siewierza i Pilicy... Tom I. Warszawa 1888. Bibliot. Wisły I.

Federowski M., Lud Białoruski na Rusi litewskiej. T. I—II.

Fossel V., Volksmedizin und medicinischer Aberglaube in Steiermark. Graz, 1886, 1 видане.

Франко І. Др., Людові віруваня на Підгірю. Етн. Збірник V, 160—218.

John A., Sitte, Brauch und Volksglaube in deutschen Westböhmen 1905.

Idem, Oberlohma, 1903.

Ястребовъ В. Н., Матеріали по етнографіи Новороссійс. края, собранные въ Елисаветскоуъ и Александрійскоуъ у. Херсонской г. Одесса 1894.

Ящуржинскій Хр., Повѣрья и обрядности родичъ и крестинъ. Кіевс. Стар. 1893. Кн. XLII, 74—83.

Ястребовъ, Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ. 1886.

Яновичъ В. с., Перьяки. Жив. Старина, 1903, стор. 71 і д.

ВАЖНІЙШІ ДРУКАРСЬКІ ПОХИБКИ.

Стор.	23	зам.	акун.	нає	бути	Акуш.	
„	31	4	стр.	з	гори	зам. по нає бути до	
„	39	зам.	Benczur	нає	бути	Benczer	
„	40	„	Луаенські	„	„	Лубенські	
„	41	„	Urba	„	„	Urba	
„	46	„	заховуєть	„	„	заховуєть ся	
„	55	„	буже	„	„	вижше	
„	57	„	Ходивчах	„	„	Ходовичах	
„	80	„	Durkelm	„	„	Durkheim	
„	87	„	копнеть	„	„	почнеть ся	
„	90	„	зародить	„	„	зародив	
„	95	„	ї	правді	„	ї	справді
„	96	„	як	„	„	як	
„	96	„	жінку	„	„	жінки	
„	100	„	росвердить	„	„	россердить	
„	141	„	Угорщині	„	„	Гуцульщині	
„	142	„	найспокійніший	нає	бути	найспокійніший.	

EXCHANGE

SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE DE CHEVTCHEŃKO À LÉOPOL.

MATÉRIAUX

pour l'Ethnologie ukraïno-ruthène

publiés par la Commission ethnographique.

Tome neuvième.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ,
КОМІСІЯ ЕТНОГРАФІЧНА.

МАТЕРІЯЛИ

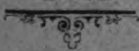
ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

— TOM IX. —

Львів.

Лéopol.

1907.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

Виходить раз на рік.

Звертатись по ділам видавничим і редакційним у *Наукове Товариство імени Шевченка*, ул. Супінського 17 у Львові.

Paraîtront une fois par an.

S'adresser pour la publication et la rédaction : à la *Société Scientifique de Chevchtchenko*, 17, rue Soupinski, **Léopol** (Lemberg) Autriche.

SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE DE CHEVTCHËNKO À LÉOPOL.

MATÉRIAUX
pour l'Ethnologie ukraïno-ruthène
publiés par la Commission ethnographique.

Tome neuvième.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ,
КОМІСІЯ ЕТНОГРАФІЧНА.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ТОМ ІХ.

Львів.

Лéopol.

1907.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Бахнарського.

ДИТИНА В ЗВИЧАЯХ І ВІРУВАННЯХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА.

Матеріали з південної Київщини, зібрав **Мр. Г.**

Обробив **Др. ЗЕНОН КУЗЕЛЯ.**

У ЛЬВОВІ, 1907.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

З М І С Т.

	стор.
I. Про дитину в першому році життя	1—68
1. Навви на дитину до року	1
2. Дитина розвивається поволійше, як иньша живина	2
3. Фізичний розвиток дитини	2
4. Про пупець	2
5. Найбільше ходять коло дітей і люблять їх матері	3
6. Заходи коло маленьких дітей	3
7. Купіль для дитини	5
8. Сповиванє і колісанє	7
9. Колісанки	8
10. Одїж малої дитини	10
11. Кормленє дитини	10
12. Про годування дітей „соською“	19
13. Дитина зачинає їсти	20
14. Діти їдять глину і уголь	20
15. Про намок	21
16. Діти не дурніють від довгого кормленя	21
17. Відлучувати дитину	22
18. Мови по селі	22
а) Родичі лишаютъ саму дитину дома	22
б) Клопіт вдівцеві з малими дітьми	23
в) Нещастє з купанєм	23
г) Розмова родичів з нагоди малої дитини	24
19. Монашки вкриваютъ дитину	24
20. Люди жаліють дитини	25
21. Нерідні батько й мати у дитини	25
22. Цікавість про дитину	26
23. Заїтки про малу дитину	26
24. Дитина до часу, коли навчить ся сидїти	28
25. Мови у хаті і по селі (а—д)	32
26. Про дитину, поки навчить ся лавити	34
27. Мови про дитину, що вже сидїть (а—г)	41
28. Дитина в період лажєня	41

	стор.
29. Дитина удушила ся через недогляд у грубі	45
30. Дитина поки навчить ся ходити	46
31. Балачки в нагоди дітей (а, б)	51
32. Дитина учить ся говорити	52
33. Мови про дитину, що учить ся говорити (а—е)	57
34. Мови про дітей (1, 2)	58
35. Як дитину приучують ходити „на двір“	59
36. Дитячі хвороби	56
37. Заговори	66
1. Од ятрости	66
2. Од крикливців (а—в)	66
38. Баба Московиха учить од крикливців	67
39. Смерть і похорони малої дитини	68
40. Обряди при роковинах	68
II. Дитина в року до пастуха	69—137
41. Як називають дитину прості люди	69
42. Вірування про те, коли росте	71
43. Дитина в часі, коли вже ходить	72
44. Балачки на селі (1—7)	75
45. Про дитину, як уже уміє говорити. Діточа мова (а—д)	76
46. Мови на селі (1—2)	81
47. Оповіданє про ранніх дітей	82
48. Діти не шанують батька	83
49. Дитина в другім році	83
50. Дитина у третім році	83
51. Не можна не догулять свого часу	94
52. Тепер діти розумніші. Оповіданє	94
53. Дитина в четвертім році	95
54. Оповіданє про Терешка Царюка і його дітей	99
55. Образки з життя малих дітей (1—6)	99
56. Дитина у пятім році	101
57. Діточі примовлюваня до гірчака	104
58. Діточі примовлюваня до звірят	105
59. Діточі примовлюваня до дощу	105
60. Ностриги	106
61. Наріканє сусідів через діти	106
62. Балачка про шкідливість дітей	108
63. Оповіданє про вихованків	108
64. Дотепні і недотепні діти	110
65. Матері чують, що буде з дитини	111
66. Розмова про недотепні діти	119
67. Розмова з недотепною дитиною	114
68. Про „калічка“	114
69. Як заїдець ся дитина	116
70. Розмова про заходькуватих дітей	116
71. Діти балакають сами до себе	117
72. Як приучують старших дітей, щоб не говорили дитячою мовою	118
73. Діти бувають нещасні через недогляд родичів	119

	стор.
74. Теперішні вжитки з дїтьми	120
75. Вжитки з дїтьми в хаті	121
76. Родичі гішать ся дитиною (1—3)	122
77. Баба радіє внукам (1, 2)	123
78. Плач дитини віщує нещастє	123
79. Баба віщує короткий вік дитині. Балачка	125
80. Старуни-дїти	125
81. Дїти-віщуни	127
82. Родичі розпещують дїти	127
83. Як обманюють дїтей! (1—7)	128
84. Дячачі доріканя	129
85. Оповіданє про те, як Фортк ходив до Панаса у Квїв на науку	129
86. Чоловік та жінка радять ся, чи прийняти заброду-дитину за свою	131
87. Дїти заброди	132
88. Сїмя голоцванків	132
89. Бездїтнєк услугує сімейним	133
90. Прожори і вишклї	133
91. Дотепні замітки по поводу дїтей (1—5)	134
92. Недобра дитина	134
93. Піп з хрестом і баба з дитиною	135
94. Піп язика одріже	135
95. Дитина боїть ся попа і церкви	135
96. Дитина при причастїї	136
97. Дїти беруть попадаю за жидівку	136
98. Як дїти передражнюють попів	136
99. Як дїти передражнюють жидів	136
100. L'enfant terrible	136
101. Дїти в місті мудрійші	137
102. Дїточї передражнюваня	137
I. На жидя (1, 2, 3)	137
II. На попа (1, 2, 3, 4)	137
III. На шаповала	138
IV. 1. Хлопці дражнять дївчат	138
2. Дївчата дражнять хлопців	138
V. Передражнюваня імен	139
103. І велике дитя буває як ангела	141
104. Коли кінчаєть ся дїтячий вірст?	141
105. Розмова в нагоди пастушого зросту.	142
106. Закінченє дїточого віку	142
107. Коли дїти перестають вже бути дїтьми	142
108. По чїм згадують літа дитини!*.	143

Від впорядчика.

Отсим видаємо другий том матеріалів д. Мр. Г., що обіймає жите української дитини від хрестин до часів пастуших, менше більше до 9 або 10 року жита. До остатнього тому призначені матеріали про пастуший і школярський вік дитини та значна, ілюстрована збірка забав і игор діточих. В додатку будуть уміщені деякі діточі пісні; казочки і приказки враз із доповненнями до обох томів. На випадок, коли б матеріалу було за багато на один том, вийдуть игри і забави окремо з вступною статьею про забави, де буде зібрана і обговорена ціла до тепер знана література і новий, призабираний впорядчиком матеріал із Галицької України.

З причин приватної натури не могла тепер появити ся вступна розвідка; вона прийде аж до третього тому і обійматиме замітки про ціле жите дітей аж до кінця віку парубочого і дівочого. Остатній том міститиме також коротку статью про мову наших матеріалів, бібліографію українських праць про дитину, доповненя до попередніх томів (особливо до вступних статей), які мені удало ся поробити на основі нової або перше недо-ступної літератури.

З приводу докору від рецензента „України“, що я не медик, мушу заявити, що трактую матеріал лише з боку фольклорного, сягаючи до медичних підручників лише о стільки, о скільки се потрібне до поясненя деяких вірувань і звичаїв нашого народа. Що одначе матеріал має і для медиків свою вартість, про те крім прихильної рецензії Вікоукаля, автора статей з обсягу народної медицини, свідчить те, що ним заінтересував ся про-

фесор віденського університету Найбургер і просив о німецьке обробленє, яке буде по укінченю збірки уміщенє в збірці Archiv für die Geschichte der Medizin, що зачинає сього року виходити в Липську і по можливости використанє ще в підручнику нашої медицини Говорки.

На конець кілька слів до наших збирачів-етнографів.

Займаючи ся студіями над дітьми, я побачив, як важні вони в усіляких боків і як мало ще зроблено у нас на тім полі. Тому порішив я з часом приступити до систематичного обробленя приступного матеріалу і представити житє і бутє української дитини о скільки можна докладно і критично, узгляднюючи і пояснюючи усї ті питання, які звернули мою увагу підчас дотеперішніх студій. В тій ціли потреба мені дістати як найбільше доброго і цінного матеріалу, особливо-ж такого, що пояснював би деякі менше ясні сторони діточого житя. Дещо зібрав я сам, дещо доповню в часї вакаційних прогульок, одначе того за мало і теріторія розслїджена мною невелика.

Звертаю ся тому з просьбою до всіх, що мають зносини з простим народом, о записуванє всього, що відносить ся до дітти і надсиланє заміток для мене через Наукове Товариство ім. Шевченка. Поки що найбільше важні для мене діточі забави і игри, співанки, передражняваня, приказки, загадки, жарти, забавки і т. и. Інші точки подасть квестіонар, який незабаром опублікую, а тимчасом прошу взяти до помочи квестіонар Київської Старини, Програма для собираній колекцій дїтських играшекъ и матеріаловъ по дїтскимъ играмъ и забавамъ і В. Харузиної, Програма собиранія свѣдѣній о родильныхъ и крестильныхъ обрядахъ у русскихъ крестьянъ и инородцевъ (Этнограф. Обзоріе, 1905 Нр. 4, 121—156).

Відень, жовтень, 1907.

Др. Зенон Кузеля.

Про студії над дітьми.

Тема, якій присвячена збірка д. М. Гр., належить у нас до найменше ще популярних і оброблених. Наші етнографи XIX ст. звертали головну увагу на духову творчість народу, на його пісні, оповідання, казки, приповідки і загадки, а по за тим в часті і на його жите, як воно відбивало ся в народніх звичаях і обрядах. Звідси маємо до нині величезну скількість фольклорного матеріялу, знаємо досить багато про святаочні, весільні і похоронні звичаї та обряди, а також про деякі повіря, о скільки вони впали в очі записувачам. Властиве, нормальне жите селянина, не обставлене „віруваннями“ і „торжественністю“ знайшло доперва в остатніх десятилітях своїх дослідників. Звернено цильнійшу увагу на спосіб жита простого народу, на його світогляд, матеріяльну культуру.

Остатні роки принесли також і про жите дітей більший матеріял.

В студіях і збірках Сумцова (О славянскихъ народныхъ возрѣніяхъ на новорожденнаго ребенка, Жур. мин. нар. просв. 1880, Ноябрь, 68 – 94, Культурныя переживанія, Київ, 1890, Личныя обереги отъ глаза, Сборн. Харьк. Ист.-ф. Общ. 1896 і и.), Лецкого Д. (Деякі вѣруваня про дѣтину, Зоря 1886, Народні звичаї и обряды, Зоря 1882), Ящуржинського¹⁾, Ястребова²⁾, Іванова³⁾, Маллики⁴⁾, Дерлиці⁵⁾ зачеплено багато

¹⁾ Ящуржинскій Хр., Повѣрья и обрядности родивъ и хрестивъ. Киевс. Стар. XLII.

²⁾ Ястребовъ, В. Н., Матеріали по етногр. Новоросс. края... Одесса, 1894.

³⁾ Ивановъ П., Етнограф. матеріали, собран. въ Купянскомъ у Харьк. г. Эгн. Обзор. 1897.

⁴⁾ Малийка А., Родныи и хрестыны. Киевс. Стар. 1898, LXI.

⁵⁾ Дерлиця М., Селянські діти. Етн. Збірник, V, 1898.

важних питань з того обсягу і зібрано більше число етнографічних записів. Однак і тут видно дуже часто, що автори не трактували своїх тем докладно, а займалися ними переважно фрагментарно, майже завжди в зв'язі з народними звичаями і обрядами. Тому досить багато писалося про родини і хрестини, а дуже-дуже мало про зростання і виховання дитини, про її душу. Про школярський і пастуший час не маємо взагалі нічого, так само про інтересний перехідний період дозрівання. Навіть так важна тема, як діточа мова, не притягнула спеціального дослідника, коли не числиги двох коротеньких статейок Л. Яценка: О дѣтскомъ языкѣ (Основа, 1861, іюнь, стр. 5—8) і И. Новицкого: Еще о дѣтскихъ словахъ (Основа, 1862, Сент.).¹⁾ Пощастило лише діточій літературі, себто пісенькам, приповідкам, передражнюваням, примівкам, вичислюваням і забавам та играм, які знайшли пильних і умілих збирачів в особах пп. Ящуржинського, Малинки, Ястребова, Дерлиці, Іванова; багато матеріялу доставили також інші, старші і молодші етнографи, як Чубинський в Трудах, Колесса, Грінченко в своїх Етнограф. матеріялах, Кайндль в Етнографічнім Збірнику і в Zeitschrift des Vereines für Volkskunde і н. Дрібніші причинки і записи стрічаються також час від часу в Київській Старині, Етнографічнім Збірнику, в Зорі, в Етнолог. Матеріялах, в Етнограф. Обзорѣни, в Lud'i, Вислі і в Zbiorze wiadomości do antropologii krajowej. Забави дочекалися значної збірки Іванова „Игры крестьянскихъ дѣтей въ Купянскомъ уѣздѣ Харьковской Губ.“ (Сборникъ Харьк. Ист.-Фил.) і кількох дрібніших, які вчисляє Сумцов в Соврем. малорусской этнографіи (К. Ст. 1892, стр. 87—93) в рецензії на Іванова. В новіших часах приросла ще коротенька статейка П. П.: Нѣкоторыя дѣтскія игры въ Маякахъ, Херсонской губерніи (Матеріялы къ изученію игръ), (Кіевск. Старина, 1902, LXXVIII, стор. 401—407) мабуть одинокий наслідок оголошеної в Київській Старині Програми для збираній колекцій дѣтскихъ игрушекъ и матеріяловъ по дѣтскимъ играмъ и забавамъ (1901, LXXIV, Іюль—Август, Докум. стор. 13—15).

Критичних праць про життя дітей або про деякі його прояви, у нас взагалі нема, хіба зачислити тут загальну працю Сумцова: О славянскихъ нар. возрѣніяхъ на новорожденного ре-

¹⁾ Про діточу мову в російській літературі статі А. Александрова, Дѣтская рѣчь (Варшава. 1883), В. Благовѣщенского, Дѣтская рѣчь (1885) і К. Ельницкаго, Языкъ дѣтей и развитие его (Русскій Филолог. Вѣстникъ, XXXVII, 1897, 1—20).

бенка. Німці можуть похвалити ся в тім напрямі цілим рядом праць, аби лиш для приміру згадати Пльоса Das Kind i Boesch'a, Kinderleben in der deutschen Vergangenheit (Липськ, 1900). У Англіїців в до занотованя обширна хоть компілятивна праця А. Чемберлена: The Child, A Study in the evolution of Man (Льондон, 1900). Зі Славян найкраще представляють ся російська література, в якій стрічаємо ся між иньшим з цінними працями Покровського як Физическое воспитаніє дѣтей (Извѣстія общ. любителей естествоз. 45), Москва 1884, і Дѣтскія игры, преимущественно русскія, въ связи съ исторіей, эгнографіей, педагогіей і гігіеной (Москва, 1887). Словаки можуть виказати ся короткими вправді розвідками Гербена Naše děti (Sbornik slov. musealnei spolecnosti, VI, 1901, 128—143 і д.), Чехи мають белетристично пасану працю Бартоша „Naše děti“ (V Brně, 1888), і богату змістом розвідку І. Ф. Грушки, Děti na Chodsku (Květy, 1895, XXXIV, XXXV). У Польків знаю лише кілька дрібнійших праць загального змісту (приміром розвідку Смоленцівної, Chłopskie dziecko, Вісла, IV, стор. 48 і д.).

Народна медицина — передовсім діточа, у нас також не оброблена, хотяй дрібнійших причинків назбирало б ся багато. Крім меньших статейок і цілого ряду заміток про вороженє, заговори і т. д.¹⁾ належить згадати більші праці Талька-Гринцевича:

¹⁾ Приміром: Сумцовъ, Кое что о народной медицинѣ, Харьк. газ. 1879, N. 311—312, Д. Лепкій, Про народні забобони, уроки, перестрахи, Зоря 1884, IV. 13—15, Растенія, употребленія какъ лѣкарственныя простыя народомъ въ здѣшнемъ краѣ. Киевск. Губ. Вѣд., 1867, NN. 5, 8—10, 15, Потебня, Малорусс. нар. лѣчебники, і Завітка къ статьѣ „Млр. в. лѣч.“ А. І. Степовича, Киевс. Стар. XXIX, Г. Коваленко, Къ народной медицинѣ малорус., Эгногр. Обоар., 1891, XI, Ивановъ, Знахарство, шептаніє и заговори въ Старобѣльскомъ и Купянскомъ у. Харьк. г., Киевс. Старина, 1885, XII, [гл. докладнѣше Сумцовъ, Заговори, библи. укзатель, Сборникъ Харьк. И. Ф. Общ. IV, і мої вступні уваги до I тому, „Дитини“, Етн. Мат. VIII, стор. 35—6], E. Kolbuszowski, Materiały do medycyny i wierzeń ludu według ludu według opowiadań Demka Żemely w Zaborzu, w powiecie rawskim, Lud, II, 1896, Курчанко, Krankheitsbeschwörungen bei russischen Bauern in der Bukowina, Urquell, II, 12—14, 43—46, А. Чернявская, Обряды и пѣсни с. Вѣлозерки, Херс. г., Сбор. Харьк. И. Ф. Общ. 1893, Балагур, Яцько, Вороженє у Русынов, Вѣнок Русинам на обжинки, II, 262—272, праця К. С. Горницького про українську медичну фльору (Харків, 1887), статя Доманицького в Етнологічних Матеріялах, VII, В. Боцяновскій, Заговори противъ болѣзней, разныя повѣрья и прихѣты, Живая Старина, 1895, V, Шнай-

Zarysy leczenia ludowego na Rusi południowej (Kraków, 1893), Ржегоржа, Lídova lečba u haličských Malorusů (Časopis čes. Mus. 1891, 281—98, 489—504 i 1892), Милорадовича, Народная медицина въ Лубенскомъ уездѣ, Полтавской губерніи (Кіеве. Стар. 1900) і Г. Коваленка, О народной медицинѣ. В німецькій літературі присвячено їй за те багато місця¹⁾, особливо в остатніх часах, коли кождий рік приносить якусь новину з того обсягу. Між італійськими працями того рода вирізняють ся головна, основна річ Д. Пітре: *Medicina popolare Siciliana*. (Bibliot. delle Tradizioni pop. Sic. Vol. XIV, Palermo-Torino, 1896). Гарні праці про народну медицину мають також Нідерляндці (A. de Cock, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, Gent 1891), Румуни (Leon N., *Istoria naturală medicală a poporului român* (Вид. 1902 в *Analele Acad. Române V*) і Англіїці (Black, *Folk-Medicine*, London, 1883). Ще краще стоїть справа у Москалів, де появило ся в остатніх часах дуже багато більших праць про народню медицину Кребеля (*Volksgeneeskunde und Volksheilmittel verschiedener Völkerstämme Russlands*, Липськ, 1858), Деміча (Очерки русской народной медицины, 1894, Легенды и повѣрья въ русской народной медицинѣ, 1899, тамже), Попова (Русская народнобытовая медицина, Спб. 1903), Флоринського В., Германа (культурно-історичного змісту), Ар. Макаренка (Матеріали по народной медицинѣ ужурской волости, Ачинскаго округа, съ приложеніємъ сборника народно-медицинскихъ средствъ тойже волости, Живая Старина, 1897, 57—100, 230—246, 381—437), Яхвили (Народная медицина, Тифліс, 1904, 4", ілюстров.), Новомбергскаго (Колдовство въ Московской Руси XVII ст., що появило ся як третій том публікації Матеріали по історіи меди-

---

дер, Z kraju huculów, Lud, 1900, 3. Ст., Z nad Buga, Lud III, 1897, Обь Угроссахъ, Наука, В. Милорадовича, Жытьє-бытьє лубенскаго крестьянина, Кіеве. Стар. 1903—1904, Т. Вержбицкій, Нѣкоторые лѣкарственные растенія, употребляемыя простымъ народомъ Курской г., Жив. Стар., 1898, VIII, Сырку II., Отрывокъ малорусскаго простонароднаго лечебнаго травника и два заговора, Филолог. Записки, 1882, I, 1—12, Rokossowska Zofia, Zamawianie jako środek leczniczy, Wisła, VI, 421 і л. і Zamawiania w Jurkowszczyźnie (ibid. 1900).

¹⁾ Найважнійша праця Höfler'a, *Deutsches Krankheitsbuch*, München 1899, важні праці Фосселя, *Volksgeneeskunde und medizinischer Aberglaube in Steiermark*, Graz, 1886, 2 вид., Zahler'a H., *Die Krankheit im Volksglauben des Simmenthals. Ein Beitrag zur Ethnographie des Berner Oberlandes*. (Arbeiten a. d. Geograph. Institut der Universität Bern, Hft. IV, 1898, в численних паралелях).

цены в Россіи, СПб., 1906), Загоскина (Врачи и врачебное дѣло въ старинной Россіи, Казань, 1891), Штерна (Kultur, Aberglaube und Sittlichkeit in Russland, 1907, 2 томи) і м. и. З значної чеської літератури наводжу праці Й. Смолі, Lékovadla či zařikávadla, Květy 1885, XV, Бартоша, O domácím lékařství lidu moravského, Časopis Matice morav., 1891, Е. Чермака, Vesnické léčení v okolí Proseče na Skutečsku, Český lid, 1891, Вікоукаля, Domáci lékařství našeho lidu, Praha, 1894, Коштяля, Zařikávaní při nemocech, Praha, 1903.

Досліди над народною медициною у Поляків доперва зачали ся. До дітей відносять ся спеціальні розвідки дра О. Яворського, O przesądach i zwyczajach ludu naszego, dotyczących pomocy dla rodzących oraz opieki nad noworodkiem (Krytyka lekarska, Warszawa, 1901) і М. Удзєлі, Wiek dziecięcy w medycynie ludowej (Тарнів, 1891), народній медицині взагалі присвячені студії Удзєлі, Медысуна і przesady lecznicze ludu polskiego (Бібліотека „Wisły“ VII, Варшава), Przyczynki do medycyny ludowej (Lud, XI, 1905, 394—401), Кетліча, Lecznictwo ludowe (Lud, VIII, 1902, 57—8), Мілковського, Lekarstwa ludowe (Вісла, X, 121—3) і ряд статейок і при причинків в відділі нар. медицина), Густавіча, Podania, przesady... w dziedzinie przyrody (Zbiór wiadom. do antr. kraj. V, 102—188), Вл. Семковича, Dwa przyczynki do historii wierzeń ludowych (Lud, VI, 1900, 385—391), Ростафівського, Zielnik czarodziejski, to jest zbiór przesądów o roślinach (Краків, 1893) і Średnio-wieczna historia naturalna (Краків, 1900), Косіньського і и.

І діточа література (пісеньки, передражнювання, казочки, приповідки і т. д.) не звернула на себе уваги критичного дослідника. Не маємо ані одної праці, яка могла-б рівнати ся з котрою небудь з праць Вöhme¹⁾, Simrock'a²⁾, Stöber'a³⁾, Рохгольца⁴⁾,

¹⁾ Вöhme Fr. M., Deutsches Kinderlied und Kinderspiel, Leipzig, 1897.

²⁾ Simrock K., Das deutsche Kinderbuch. Altherkömmliche Reime, Lieder, Erzählungen, Übungen, Scherze für Kinder. Франкфурт 1848, 3 вид. 1879.

³⁾ Stöber A., Elsässisches Volksbüchlein. Kinderwelt und Volksleben in Liedern, Sprüchen, Rätseln, Spielen, Märchen, Schwänken, Sprichwörtern. Базель, 1859. 2 виданє.

⁴⁾ Рохголец Е. Л., Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz. Липськ 1857.

Петера¹⁾, Шустера²⁾, Шерера³⁾, Нöhr'a⁴⁾, Дунгера⁵⁾, Drosihn'a⁶⁾, Frieschbier'a⁷⁾, Frömmel'a⁸⁾, Шумана⁹⁾, обох Маєрів¹⁰⁾, Герцога¹¹⁾ і в німецькій літературі або приміром з прекрасною збіркою Роллянда: *Rimes et jeux de l'enfance*, Paris 1883. Малої книжечки Л. Косачівної і К. Квітки: *Дітськія игры, пѣсни и сказки Ковельскаго, Луцкаго и Новоград. Волынс. уѣзда, Волынской губ.* (Изданіе Общества изслѣдователей Волыни, Київ 1903, стор. 37) не міг я дістати, а збірка: „Дітські пісні, казки й загадки“ (Київ 1876) і дуже маленька і мало критична, бо містить в суміш етнографічні — і то вже підправлені — матеріяли з штучними творами.

Колясанки полишено у нас також на боці критичних студій, коли навіть Поляки і Великороси мають кілька гарних праць Ве-

1) Петер А., *Volksthümliches aus österr. Schlesien. 1. Kinderlieder und Schauspiele.* Troppau 1865.

2) Шустер Ф., *Siebenb.-sächsische Volkslieder.* Hermannstadt, 1865, стор. 318—405.

3) Шерер Г., *Alte und neue Kinderlieder. 2 томи, 1858, 4 вид.* 1872.

4) Нöhr А., *Siebenbürgisch-sächsische Kinderspiele. Progr. Se-gesvár, IX.*

5) Дунгер Г., *Kinderlieder und Kinderspiele aus dem Vogtlande. Plauen, 1874.*

6) Drosihn Fr., *Deutsche Kinderreime und Verwandtes... in Pommern gesammelt.* Лисськ 1897.

7) Frischbier H., *Preussische Volksreime und Volksspiele.* Берлін, 1867.

8) Frömmel O., *Kinderreime, Lieder und Spiele.* Берлін, 1899.

9) Шуман Ц., *Volks- und Kinderreime aus Lübeck und Umge-gend.* Lübeck, 1899.

10) Meier E., *Deutsche Kinderreime und Kinderspiele aus Schwa-ben, Tüb. 1851.* Meier H., *Ostfriesische Kinder- und Volksreime, 1872.*

11) Герцог, *Alemannisches Kinderbuch, Lahr. 1885.* З між со-ток вищих збірок згадаю ще збірки: Бреннера, *Baslerische Kin-der- und Volksreime, Базель, 1857.*, *Strackerjahn'a, Aus dem Kinderleben, Spiele, Reime, Rätsel, Ольденбург, 1851.* Л. Гроте, *Aus der Kinderstube, Ганновер, 2 вид., Шмідта, Die Kinder- und Ammenreime in plattdeut. Mundart, Бремен, 1836.* О. Ключпа, *Kin-derlieder alter und neuer Zeit, 2 вид., 1853.* Е. de Fontaine, *Lu-xemburger Kinderreime, 1877.* Vernaleken-Brankу, *Spiele und Reime der Kinder in Österreich, Відень, 1873.* Й. Фльотена, *Neder-landsche Baker- en Kinderrijmen, 1871.*

тухова¹⁾, Балова, Жуковського. Важної теми про значіне т. зв. ви-числювань, уживаних при діточих забавах, про що існує на заході обширна література²⁾, у нас навіть не порушувано, хочай підходили до неї близько польські етнографи в критичних причинках, міщених в Віслі (metowania) і Кайндль у своїй збірці, оголошеній в Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde.

Не знаємо також нічого про ролю дітей в нашій усній словесности³⁾, про їх відносини до ростиного⁴⁾ і звіринного світа і т. д. і т. д.

Не знаходжу нічого і про діточі малюнки, рисунки, записи, тайні мови, про що існує досить студій в чужих мовах.⁵⁾

Коли перекинути ся на поле педагогії, то й тут стоїть поле відлогом, бо-ж годі уважати статейки Барвінського, Верхратського,

1) Ветуховъ, Колыбельн. пѣсни (Этн. Обзор. IV), Шейнъ, Бѣлор. пѣсни, (Зап. Геогр. Общ. 1873, 283—332), А. Баловъ, Колыбельныя и дѣтскія пѣсни и д. прибаутки (Жив. Стар. 1901, стор. 116—120), статі у Віслі в відділі: Колясанки. Праці Н. Л-ського, Народныя колыбельныя пѣсни (Харьковс. Сборникъ, 1888, вып. 2) не знаю ближе, Жуковскій В. Б., Колыбельныя пѣсни и причитанія осѣдлаго и кочеваго населенія Персіи (Жур. мин. нар. проsv. 1889, т. 261, 93—126).

2) H. Carrington Bolton, The Counting-out Rymes of Children, their antiquity, origin and wide distribution (Льондон, 1888), Pellandini V., Saggi di folk-lore ticinese (Archivio per lo stud. d. trad. pop. XVI), і т. д.

3) Прому порівняти аналогічні праці Reinsberg-Düringsfeld'a, Das Kind im Sprichwort (Ляпськ, 1864, і Europa 1864, N. 28), Das Kind in der deutschen Literatur 11—15 Jhr. (Грайфсвальд, 1905), Hoffman v. Fallersleben, Die Kinderwelt in Liedern (Могуиц. 1856), О. Кампа, Frankreichs Kinderwelt in Lied und Spiel (Висбаден, 1874).

4) Поп. Печ Р., Über Pflanzen im Volks- und Kinderleben (Mitteil. u. Umfragen zur bayer. Volkskunde, VII (I.) 3. і Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XI, 210—213, Blümmel (ibid.), Piatkowska I, W sprawie piosnek і zabaw dziecięcych (Lud, VIII, 200 і д.).

5) Levinstein Siegf., Kinderzeichnungen bis zum 14 Lebensjahre. Mit Parallelen aus der Urgeschichte, Kulturgeschichte und Völkerkunde (Ляпськ, 1905), Götze, Die Volkspoeseie und das Kind (Jahrb. d. Vereins für wissensch. Pädagogik, IV.), Dévidé Th., Kind und Märchen (Прапа, 1898), Wiener L., Aus der russisch-jüdischen Kinderstube (Mitteil. d. Gesel. f. jüdische Volkskunde, II, III), Шукочиц Г., Kindergebete (Zeitschrift f. österr. Volksk., III, 280—284), Köhler, Kleinere Schriften, III, 256 і д., Й. Кляхер, Das Märchen und die kindliche Phantasie (Шгугарт, 1866).

Й. Л—ого і т. д. чимсь иньшим, як звичайними першими пробами.¹⁾

Такий стан студій над дітьми до видання збірки д. Гр. М., якої отсим виходить вже другий том.

Автор живучи між народом і знаючи його добре та маючи його довіру, глянув перший на життя дитини, як на окремішну цілість і зібрав обширний матеріал, що обіймає не лише розвій і зростанє дитини від уродження до парубочого віку, але також і всі заходи перед приходом дитини на світ, її парубочий і дівочий вік в початках полової дозрілости, її пісні, казки, рисунки і т. д. При тім не обмежував ся він на списуване звичаїв і обрядів, але вглянув глибоше в душу немовляти і підрустка та в психологію родичів і окруженя, серед якого виростає молоде покоління і дав дуже плястичний образ розвою діточого тіла і душі, прецизуючи і їх ролю і значіне в житю родини і громади. Автор перший старав ся критичним оком глянути на всі прояви діточого життя, так що без пересади від нього можна датувати серіозні початки студій над дітьми.

Коли отже студії над дітьми зачинають ся у нас по правді виданєм збірки д. М. Гр., стали вони вже в західній Европі і в Америці, а навіть у деяких з наших найблизших славянських народів, предметом окремої галузи науки, яку звичайно називають наукою про діти, пайдологією або пайдоскопією.²⁾

Вправді підносили ся голоси проти твореня нової науки, одначе се не спинило нового напряму, що викликав заінтересованє навіть у нефахової публіки, а не лише у медиків, етнографів і педагогів. Недармо назвала Е. Кей³⁾ ХІХ столітє столітєм дитини,

¹⁾ Барвинскій Й., Якъ ховати дѣти вѣдѣ самого малечку аж до кѣнця другого року, щобъ они росли здорові та дожили глибокою старосты (Вѣнокъ, Читанка для селянъ, кн. „Просвьіти“ 44 (1887), стр. 29—77), Л—й І—фъ, Два-три слова о выхованю дѣтей по селахъ и малыхъ мѣстахъ нашихъ (Зерна, кн. Общества им. Качковскаго, 1877, червень), О розумнѣхъ выхованю дѣтей. І. Выхованє немовлятка (Накл. „Газети Школьної“, Львѣвъ, 1877), Верхратскій И., Зъ жизни дитины (Денница, 1880, Нр. 10).

²⁾ Назву пайдологія впровадив Хрісман в праці *Paidologie, The science of the child, Kansas, 1900*. Слова пайдоскопія уживає *Compaugé* в своїх працях, Американці мають термін *Child Study*, Німці *Kinderforschung*.

³⁾ *Ellen Key, Jahrhundert des Kindes, Берлін, 1902.*

бо дійсно XIX-те столітє (а властиво його друга половина) видвигнуло дитяну на виднійше місце і зробило її предметом строгої науки. М. Руссо міг без пересадї сказати: „ми ще не знаємо дїтїй“. Одначе нинї маєть ся річ цілком инакше, видно великий поступ.

Душа дитини й її житє стали цікавим предметом студій не тільки для матерей, як се було переважно до недавна, і близької родини, але заітересували і притягнули цілий ряд учених ріжних фахів.¹⁾

Вже Reid у вступи до *An inquiry into human mind* (6-th edition, 1804) звертав увагу на користь із студійованя дитини для філософії, а James Sully дійшов уже до гадки, що: „з усіх областей знаня, які нам відкрила модерна наука, жадна не притягає так, як психологія дитини“.²⁾ При кінці девятнадцятого столітя говорить ся вже не лише про медицину, але і про психологію дїтїй та в звязи з тим про дїточі забави. Повстає ряд часописів присвячених студіюваню дїтїй³⁾, творять ся численні товариства, що зай-

1) Бібліографію пайдології подають: Chrisman O., *Paidologie* (Бва, 1896); Louis N. Wilson, *Bibliography of Child Study* (Worcester, Mass. Clark University Press, півтєнь 1898, 641 число), Tiedemann Beobachtungen, W. Ament, *Fortschritte der Kinderseelenkunde* 1895—1903. Липськ, 1906, 2 виданє.

2) J. Sully в фравцуській перекладї Perez'a, *Les trois premières années de l'enfant*, пор. Compauryé, *Die Entwicklung des Kindes* (Internationale Bibliothek für Pädagogik, том 1, 1900, стор. 2).

3) Для приміру наводжу важїйші часописи, прїсвячені поодиноким галузям пайдології:

1) *The Child Study Monthly*, вид. в Чикаго (W. Krohn і A. Baylifs).

2) *Paidologie. The science of the Child*, (O. Chrisman, Emporia Kansas).

3) *The Paidologist. Organ of the British Child-Study Association* (Mary Louch, Cheltenham).

4) *Revue internationale de Pédagogie comparative* (A. Mailloux).

5) *L'Année psychologique* (A. Binnet).

6) *Die Kinderfehler. Zeitschrift für Kinderforschung*, hrg. von Koch, Ufer, Zimmer (Лянтєнзальца).

7) *Zeitschrift für pädagogische Psychologie und Pathologie*, hrg. von F. Kemsies (Берлін, 1899).

8) *Sammlung von Abhandlungen aus dem Gebiete der Pädagogik, Psychologie und Physiologie* hrg. von H. Schiller und Th. Ziehen (Берлін).

9) *Internationale Bibliothek für Pädagogik und deren Hilfswissenschaften* (Альтєнбург).

мають ся ріжними питаннями звязаними з життєм дїтий, входять в житє навіть великі інституції, зорганізовані для критичного розслїдження дїточого житя, публичного вихованя, оіка над недолїтками, свротами, калїками, для плеканя їх фізичного розвою і т. д. Медицина, психологія, педагогія і доброчинність подали собі руки, аби пізнати добре дїточе тіло і душу і повести їх для їх власного добра і для добра загалу.

Перший зачав вести систематично студії над дїтьми Кузмауль¹⁾, одначе підвалини пайдології положив Преуер, автор звісного підручника *Die Seele des Kindes* (*Beobachtungen über die geistige Entwicklung des Menschen in den ersten Lebensjahren*, 3-те виданє Липськ, 1890).

Найкраще розвинула ся наука про діти в Англїї і Америці за почином Sully і G. Stanley Hall'a. В Англїї найбільші заслуги положив Sully, який попри богату наукову творчість, присвячену предметови і методї пайдології²⁾, займив ся передовсім організацією фахових товариств: особливо звісна *Association for Child-Study* з 5-ма відділами.

Ще більший розвій зробила нова наука в Америці, впроваджена і спочуляризована G. Stanley Hall'ем. Його часописи: *The Pedagogical Seminary* (Worcester, Mass. 1891) і *The American Journal of Psychologie* (Worcester, 1887) ведуть огляд біжучої літератури і обговорюють усе, що відноситься до тої темн. Найбільшою його заслугою в се, що студії над дїтьми взяла на себе секція *National Education Association* і засновала для тої ціли багато інституцій, як *The Illinois Society of Child Study* і *The Association of Collegiate Alumni*. В році 1894 видав Hall славні квестіонарі про дитину, примінивши в них статистичну методу і зібрав великий матеріал, який оголосив вже в частині в цілім рядї студій інтересних

10) *Archives de médecine des enfants*, publ. par Comby, Paris 1898.

11) *Kind und Kunst*, 1904.

12) *Unser Kind*, Al. Weiss, Oldenburg, 1903.

13) *Jahrbuch der Kinderheilkunde*, hrg. von Mayr, Pollitzer, Берлін, 1858.

14) *Archiv der Kinderheilkunde*, Штутгарт, 1879.

15) *Zentralblatt für Kinderheilkunde*, Липськ, 1896.

16) *Die Jugendfürsorge* hrg. von Pagel, Берлін, 1900.

¹⁾ Kussmaul, *Untersuchungen über das Seelenleben des neugeborenen Menschen*, Tübingen, 1858.

²⁾ Автор ніж иншим важної праці переложеної на нішецьке п. в. *Untersuchungen über die Kindheit* (Липськ, 1897).

і для спеціалістів етнографів на приклад: *A Study of Dolls in Paedagog. Seminary* (грудень 1896, стор. 129—175).¹⁾ З його школи вийшло багато поважних учених, як Чемберлен²⁾, що провадять далі його працю.

Пайдологія стала ся в Америці предметом університетських студій і числять між дослідниками багато вісних учених, як Е. Barnes, Mark Baldwin³⁾, Harlow, Russel і Taylor.⁴⁾

У Франції починаєть ся пайдологія працями Perez'a⁵⁾ і Compaugé⁶⁾, одначе не дорівнює американській.⁷⁾

В Італії знаві між иньшим праці Л'омбровової⁸⁾ і Колюцци⁹⁾, в Німеччині крім висше наведених також студії

¹⁾ Література зібрана в статі *Child Study and its Relation to education Forum*, серпень, 1900. В німецькїм перекладі маємо його гарну працю: *Ausgewählte Beiträge zur Kinderpsychologie und Pädagogik... übersetzt von Dr. Josef Stimpfl* (Альтенбурґ 1902, в *Intern. Bibliothek f. Pädagogik*, том 4), до якої додав передкладчик обширний вступ (стор. 1—23) і представив в нїм діяльність автора.

²⁾ Особливо важні дві праці Чемберлена *The Child and childhood in folkthought* (New York, 1896) і *The Child, a Study in the evolution of Man* (Лондон, 1900) і книжка Fr. Tracys'a про „Психологію діточих літ“.

³⁾ James Mark Baldwin, *Die Entwicklung des Geistes beim Kinde und bei der Rasse* (Methoden und Verfahren)... ins Deutsche übersetzt von Dr. A. E. Ortman. Берлін, 1898.

⁴⁾ Taylor, *The Study of the child* (Нью Йорк, 1898).

⁵⁾ Perez B., *La psychologie de l'enfant, L'enfant de trois a sept ans* (3 вид. Париж, 1894), *Les premières années de l'enfants* (5 вид. Париж, 1892), *L'éducation intellectuelle dès le berceau* (II, 1896), *L'éducation morale dès l. berc.* (II. 1896) і т. д.

⁶⁾ Висше цитована праця про розвій дитини.

⁷⁾ Прошу ще порівняти Defert, *L'enfant et l'éducation dans la société moderne* (Париж, 1897).

⁸⁾ Л'омброво ІІ., *Życie dzieci, studium psychologiczno-wychowawcze* (Варшава, 1904).

⁹⁾ Colozza G. A., *Il gioco nella psicologia e nella pedagogia* (Турин-Рим, 1895), в німецькїм перекладі: *Psychologie und Pädagogik des Kinderspieles. Mit einer Einleitung von N. Fornelli... durch Anmerkungen und Zusätze ergänzt von Ch. Ufer* (*Intern. Biblioth. f. Pädagogik*, т. II).

Амента¹⁾, Бідерта²⁾, Ріхтера³⁾, Stratz'a⁴⁾, Ziehen'a⁵⁾, Heydner'a⁶⁾, Вебера⁷⁾, Goerges'a⁸⁾, Грабс'a⁹⁾, Грооса¹⁰⁾, Еррера¹¹⁾, Fürst'a¹²⁾ і в.

Сучасна пайдологія зачеркнула собі дуже широкі границі і хоче обійняти всі прояви диточого життя.

Даймо голос трем визначнішим пайдологам.

К. Гросс¹³⁾ каже: „Пайдологія займає ся, подібно як і антропологія, і соматичною і духовою стороною свого предмету. О скільки займає ся його душевним устроєм, сходять ся з психологією дітей, в студіях над диточим організмом, покриваєт ся, загально беручи, з фізіологією і обговорює ріжницї, що заходять між тілом дитини і дорослого, і генетичні ступні розвою“. Хрісман¹⁴⁾ ще ширше, але zarazом і докладніше прецизує становище пайдології: „Пайдологія має за задачу зібрати цілий матеріал, що відноситься до істоти і розвою дитини і злучити його в цілість без огляду на те, де його знайдено. Її одинока мета — науковий дослід дитини в усіх напрямках з тим, аби зрозуміти докладно її природу (стор. 5). Дитину мусять ся студіювати в лябораторії,

¹⁾ В. Амент, Die Seele des Kindes (Kosmos, Handweiser für Naturfreunde, 1905).

²⁾ Бідерт Ф., Das Kind, seine geistige und körperliche Pflege (Штутгарт, 1906).

³⁾ Ріхтер Г., Unser Kind (Відень, 1902).

⁴⁾ Штрац, Der Körper des Kindes (Штутгарт, 1903).

⁵⁾ Цілий ряд педагогічних і психологічних праць, на прик. Die Ideenassociation des Kindes (1898—1900).

⁶⁾ Heydner, Beiträge zur Kenntnis des kindlichen Seelenlebens. (Липськ, 1894).

⁷⁾ Вебер Р., Das Kind von der Wiege bis zur Schule (Берлін, 1894).

⁸⁾ Goerges Th., Das Kind im ersten Lebensjahre (Берлін, 1902).

⁹⁾ Грабс, Psycholog. Beobachtungen aus den ersten Lebensjahren eines Kindes (Липськ, 1886—7).

¹⁰⁾ Гроос К., Das Seelenleben des Kindes (Берлін, 1903).

¹¹⁾ Еррер, Beobachtungen und Betrachtungen über die Entwicklung der Intelligenz und der Sprache bei den Kindern (переклад Г. Гаснера, Липськ, 1903).

¹²⁾ Fürst, Das Kind und seine Pflege (5 вид., Липськ, 1897).

Прому крім того порівняти важну працю W. Milcent Shinn'a, Körperliche und geistige Entwicklung eines Kindes in biographischer Darstellung (Glabbach-Weber, 1905).

¹³⁾ Гросс, D. Seeleben des Kindes, стор. 4 - 5.

¹⁴⁾ Хрісман, Paidologie, Jena 1896, стор. 5.

в дома, на улиці, при забавах і жартах, у цивілізованих і диких народів, в нормальних і ненормальних станах, в часі цілого фізичного розвою з психологічного, фізичного і морального боку, в спочинку і руху, в сні і на яві, в слабості і в здоровім стані. Так обіймає пайдольогія студіюване дитини і цілої її істоти та творить сама для себе окрему в собі замкнену цілість, незалежно від інших наукових фахів" (5—6).

Налл називає пайдольогію не скваліфікованою ще наукою, що вяже ся то з психологією, то з антропольогією, медициною або гігієною і сходить ся з студіями звіринного інстинкту і звичаїв та поглядів т. зв. диких народів. Вона має виразну етично-філософічну закраску, в части те, що називаємо висшою біольогією, з примішкою етнографії і релігійного розвою, а часом навіть з додатком балачок і діточих традицій, одначе в педагогії находить вона заведі практичне приміненє, хоруючи при тім на всі хви і прикмети своєї всесторонности (op. cit. 26).

Так широку програму зачеркнула собі пайдольогія, що має як найкращі вигляди і займає чим раз ширші круги.

Надіймо ся і у нас дочекати ся живійшого заінтересованя дитиною і студіями над нею.

З. Кузеля

I.

Про дитину в першій році життя.

От яке муляточко манісіньке! Та на весь день кидають без їжі!

(Сусіда про чужу дитину).

Сова не приведе сокола.

(Людська помірка).

Які сами, такі й сани.

Яке з малку, таке й до останку.

1. Назви на дитину до року.

[На маленьку дитину, що доперва уродилась, кажуть „пискля“, „пискляточко“ або рідше „мулятко“, „муляточко“ і „народження“, „народженняточко“. Першим іменем називають дитину головно до шести неділь: а коли і відтак ще прикладають до неї ту саму назву, то роблять се більше з жалю, щоб пошкодувати. Назв иньших на дитину до року дуже багато. Так кажуть на дитину в першій році: „їсть першу паску“ або „годовичок“; „уже чимале“; „сьміяка“, „сьміюн“, „гуляка“; „зіпака“, „зіпачка“, „плакса“, „плаксючка“, „плакуха“; „сидун“, „сидуха“, коли вже вміє сидіти; „плазун“, „плазуха“, „плазунча“, „плазуня“, „плазунчик“, „лазунець“, „лазуночка“, як лазять; „дибун“, „дибуха“, „дйбака“, „дйбунча“, „дйбуня“, „дйбунець“ („поганий який дйбунець дйбуняє до мамі!“), як „стає дйбки“; „ходун“ (на хлопчика й на дйвчину); „дід“, „дйдуган“, „бабуся“, як нема зубів, а „зубань“, як зуби ставить; „белькотун“, „белькотуха“, „сокотун (-ха)“, „воркотун (-ха)“, „воркота“, „удун“, „балакун“, „шавкотун (-ха)“, як учить ся балакати, а „щebetун“,

„щербетуха“, „цікорун (-ха), як уміє говорити і „німиць“, „німе“, „мозчун“, коли не говірливе¹⁾].

2. Дитина розвивається поволійше, як иньша живина.

Людина — а родить ся, то нікчемнійше теляти. І теля, і порося, і що не візьміть, уже якесь змисленійше, уміє скорійш і ходить і потрапляє за матірю. А дитя гірш од пуголовка, і незмислене зовсім, і слабе, премо ніщо. Наче аж полекшав на душі, як поверне головою або ніжками, та ручками замелеха. А вже як міцнійше, держить ся за що візьметь ся, то се вже аж не вірить ся.

Ну, нема таки більшої досади, що голови не держить свої на собі, наче наказаніє яке. Аж як уже почне вязики держать, то аж тоді скинеть ся наче на що гоже, і тоді і ждеш, коли воно почне станком уже своїм намагать ся, або встать, або вже, як трохи далі, сидіть та лазить і нарешті щось казать та ходить. Й одляже од серця наче, як воно почне на що гожійше вже походить.

Так то вже Бог дав, що німий язик (животне усяке) скорійш почне світ свій розуміть, а людина, поки на мірі стане, пів віку пройде нізащо.

3. Фізичний розвій дитини.

Дитина найперше починає понімать світло, огонь, а перед тим не розбірає нічого, хіба як пече, болять його що, або їсти хоче, зрештою усе йому байдуже. Одно швидче, друге пізнійше, а все вже о трех місяцях почина чуть давоник, або ще раніше задивлять ся на світ; а ото вже й глядять на матір, хоть спершу вона йому байдуже. Кажуть, що є дітв, що і маленькі, а не возьмуть груді од чужої жінки, але це тільки мабуть так кажуть.

А далі, то вже у хаті знає своїх і чужих. Як хоче що виявити, то плаче або руками достягає. От так в чотирі місяці знає се.

4. Про пупець.

Одсихав пуп у маленького телятка не більш, як у дві неділі. А в дитини?

А в дитини до трех день, більш не буде висіть той вузлик, що баба завяже, а там він пересохне і одпаде.

¹⁾ Уміє балакати. — се по Божому дитина, а то німе; як то той і Бог не скотів, щоб попо його хвалило. (Від баби Стаськи).

Його на щось глядять. У Яринки той тепер завязаний у платочку в скрині. І намітка, що в їй вона родилась, разом схована. Мати її на щось у воді розгортала, щоб показати і їй, як вона вже величенька стала (тепер їй 11 літ). А що з нею роблять, з тею схованкою, не знаю. Кажуть, але я через верх тільки чула, що дають і пить (зотруть на щось) тій, що в ньому родилась. А для чого воно, не знаю, забула, або не гаразд таки й чула.

5. Найбільше ходять коло дітей і люблять їх матері.

[Найбільше ходить коло дітей і любить їх мати. Батька діти не так дуже притягають, так, що нерав здасться, мов би він любив їх лише через матір. Часто навіть притворюються батьки, наче то кохають свої діти, а в самій річці ненавидять їх або тримаються від них здалека. Се не виключає однак сього, що муж живе щасливо з жінкою, любить її і чує потяг до неї.]

6. Заходи коло маленьких дітей.

Неділь три дитина нічого не знає і не розбірає того, що коло його, а через три неділі воно починає одрізняти такі предмети, як світло, огонь, що кидаються самому у вічі. А через шість неділей, як коли то й через п'ять, воно вже знає матір, угадує її, чи вона колише, чи вона годує його. Як мати балакає до його, то воно радіє, то й воно собі мугонить до неї.

В шести неділях дитина ще як янгол: не знає ні добра ні зла. Хоча й сьміється вона, як спить, то то не од себе сьміється: в ній дух благий тоді сидить і веселку таку пускає, янгол тоді її забавляє і тішиться, що ще нікому нічого не винна.

Взагалі янголи бавлять дітей. Як часом колеска сама колихється, то кажуть, що то янгол її поколихнув. Янголи дражняться і забавляють маленьких дітей.

Щоб засьмішити дитину, кажуть вони до неї: „Возьмем батька, возьмем батька“. То то й вона регочеться, бо ще не знає, що потрібний їй батько. А як же скажуть: „взьмем матір“ — то вона плаче зараз і пхика. Це все робиться у сні.

Дитина сердиться також тоді ще не вмів. Як кричить, то сама того не знає, то або їй щось наслано (крикливці, сухоти або ще яка хвороба), або щось у неї болить, або їсти хоче, або обридні їй лежати в сповитку.

Часом розповість ся, а сповіють, то перестане. Треба її тепер заспокоювать, щоб заснула, то колиханням то купанням.

Люди кажуть також, що дитина також тоді плаче, як хто не-будь умре де б не було: душа її се чує.

Часом жахнеть ся у сні, то через те, що лукавий зробив щось коло дитини, або щось снить ся. Тоді, як хто побачить, хрестить її й каже: „Госпідь з тобою, Духу Сьвятий!“ або: „Духу Сьвятий з нами!“ — або як декуди, то й инакше. Мати найгірш боїть ся цього і на душі зробить ся чогось страшно, щоб чого поганого не злучило ся з дитиною, бо од ляку найбільше лиха буває: сухоти, жовтяниці, припадки. Проте-ж, хоча й боять ся, але як похрестять та одмовлять що небудь проти нечистого, то лекше стане на душі, бо в надія, що все таки пройде.

Ото вже біда і матері і всім, що в хаті, як на дитину що наслано або чим боліє та кричить. Тоді вже нічим не забавиш її і не поможеш біді, як не знаєш чого проти крикливців або не постаравш ся людей яких знаючих. Бог його знає, до чого довели-б крикливці, як би люди не знали що од їх: вмрала-б діти, як се часом буває, або були-б каліками.

Через це ото, скоро дитина лише знайдець ся, то і од очей її роблять, і од напасти диявольської хрестять цілий рік вікна, двері й комин, щоби не підступила нечиста сила. Через це і кума бере печину „лихими очима“, через це і містищем торкають новородка. Одначе, хоч і богато роблять і знають, щоби спасти дитину од насланя, або од очей, або й од поганого духу, одначе в ще і мудрійші знахурі і знахурки, що проти їх уже не швидко одробиш, хіба як угадаєш, чия воно робота та підлабузниш ся до цієї тварюки та упросиш, щоби поробила од нещастя. То вже ото й одробляють.

А як що не вдасть ся, то наймають у церкві. На крилосі коло дяка, де він усе стоїть, прибита картина, де показано, кому од чого молять ся. От і од крикливців дяк знайде тут сьв. Антонія, візьме „семигривника“ тай одмолює з попом.

Часом, як і наймання не пособляє, то усі пожурять ся, бо це вже „гнів Божий!“ Тай терплять ото муку усі, хто в хаті живе, а дитя бідне мучить ся і хоча буває і не вмире з цього, то вже як і виросте, то якась на ньому ознака буде: або зле буде, або хиряє, носе, шиблене, або порушене. А так по Божому щоб обійшло ся, рідко буває. Так старі люди замічають.

7. Купіль для дитини.

Розводять у ночвах окріп холодною водою, поки не зробить ся літня вода — літешечка. У головах кладуть замість подушечки пелюшечку, щоб не так у головку душили ваганки, а як боять ся жовтянвць, то кладуть з прядива (а конопель) троха меньше як одну жменю, а тоді по всіх ночвах устеляють другою пелюшечкою, кладуть писклятко, і скоро помочить ся і впірно у воду до дна, то тоді краями теї пелюшечки обгортують усю дитинку і поманісіньку з підвіжок беруть водичку і все хлюпають на грудики й на головку, а щоб не хололо літешло, то підливають окропу по трішку коло ніг, або з боку, щоб не опекти дитини, і все таки піддають окропу, поки купіль геть вже горяченька, так що дитина з тепла і засне в купелі. Як кладуть у купіль, то всяк примовляють, дехто каже, як дитинка боїть ся водички, скоро приторкнеть ся до неї: „Мати — водичка, мати водичка, Госпідь з тобою“. А більше того все кажуть: „Христос купавсь, тай нам благословив, Христос купавсь, то й нам благословив!“ Ті слова усе приговорюють, поки дитина і обважнеть ся у купелі. Як уже хлюпають на його, то вже як хто хоче, утішаєть ся: „любісіньке, манюсіньке, масюничке, — купочки, хлюпочки, а ну ще водички“ — і підбавляє, і швидче ще хлюпає.

У воду нічого не ложать; як уже величеньке, або, що не дай Бог, простуда, то тоді хто що знає, кладе. Є, кажуть, що в любистку купають, щоб усі любили, й у молоці купають, щоб повне та біле було. Од простуди гріють смородину (прутики) у казані, або солому гречану, тай купають у тій купелі. І тоді приказують що небудь: „Мій же ти шипочко, мій манісінький, а йди лиш, я скупаю“ — і беруть на руки з пелюшок з завічка — „а йди лиш, у гречаниці ще поживеш“. І тоді купають.

Щоби умлівали у купелі діти, сього не буває, бо все надливають окропу і гладять рукою, щоби гаряче було, і кокупають не довго та зараз виймають з купелі. Як виймають, то хто небудь, як є близько, сухенькою і тепленькою пелюшечкою накине і тоді сповивають її зараз.

А перш, як виймають з купелі, саме як дитина добре розпарить ся, то її „зіряють“. „Треба ще й зірять“, скаже те, що купає, і зараз і мірає так: бере ліктик правої руки у пискляти і колінце лівої ноги другою рукою і тоді до купи зводить, поки не торкне ліктиком колінця, а тоді пустить та бере ліктик лівої руки з одну руку, а в другу колінце правої ноги і знову до купи зводить поманеньку, поки й торкне ліктиком об колінце, і так до трех

раз. Як трудно зводити, то то або спинка вже зламлена, або ніжка або ручка звихнена (особливо, як плаче, як міряють). І ото на те, щоб узнати, чи повреждене пискля, і щоб направити, міряють його в купелі.

Скоро з купелі, зараз погодує мати дитину і сповиває, або вперед спове, а тоді погодує.

У шести неділь дитину часто купують. Спершу треба-б разів і два на сутки окупати, та вже у мужиків хочби раз у сутки купують, а то і на двое суток раз. У попів та в панів частійше купують, та в коли і кому. Буває, що як уродить ся дитина, та такі білі плями по їй на головці є, то ото кажуть, вони бувають, як чоловік з жінкою живе, як вона ходить вже нею на днях, то тоді небезпрямінно треба часто купати та ще й милом а не хлібом стирати ті плями, то вони й очистять ся.

Як хто, то купає і тоді, як дитина „вилучаєть ся“. Вилучаєть дитина дуже, або не дуже, або й зовсім не вилучаєть ся. Та воно мабуть з усякою дитиною так буває, що не замітять, коли воно пройде на їй. Кажуть, що то вона вилучаєть ся од того, що мати, як ходила такою, на днях уже, та кішку ногою ударила з персердя; а бити її тоді не можна, бо у дитини на спині поростуть волоски, що її усе, як лежить, муляють, колють, і вона через те вилучаєть ся, наче двигає його усіма плечиками і суставчиками. То ото частійш купують її: се помагає. Дехто, то макушкою з хліба спину викачує, покладе паском (коні пасе) та й качає макушкою по спині; то вони б то, ті волоски, й зійдуть за хлібом. А воно мабуть усе те пусте. Дитина має на все свій час. Росте, а звязане лежить, треба розімять ся, то й вилучаєть ся; а може, хоч і не сповите буває довго, а вилучаєть ся, а може то вже така вдача всякого-народженого, бо хоч віякої кішки не займай, а воно все буде вилучатись. Така стать дитяча. А тимчасом, що люди кажуть, то те й треба казати.

Купують і після шести неділь дітей, тільки рідше вже, у півгоду, ще рідше, а в год, хвіба заплешуть буває задня, як воно не просить ся буває на двір та замажуть ся. Тоді не розбирають, чи літеплом, чи окропом; підмивають, запліскуюють, як укаляєть ся дуже. Сорочечку теж замиють, і закрутять, і підоткнуть за поясок, а як догадливі, все її підтикають, хай собі так і лазить чи й ходить. А поки ще манюнькі, то або зовсім (особливо спершу) не надівають сорочечки, або надівають куценьку, або як довша, то відложують її під спиночку з половину, щоб не промочувалась і не пачкалась. Поки маленьке, то менше воно замаєть ся і купують

Його часто через те, що так треба, годить ся: лучче спить, краще росте, і здоровійше на дитяну. Там же заятрюють ся, закисає; воно-ж і блює і блює. То як-же і не купать його.

6. Сповиванє і колисанє.

Скоро найдеть ся у сьвітї божому дитина, кладуть її або на полу, або на лежанці, або на кожух, або й на печи на подушку. Як ще ніщо не налагоджене, лежить собі день чи що там несповите; хіба мати загляне скілько раз до неї. Більше як день не держать несповитою, щоби не зашкодить як і щоби виросла стрійнійша. Сповивають задля того, щоб не корячилися руки та ноги і щоб само себе не окалічило як, бо мале дитя нічого не знає і тагне усе ручками, що попаде, та дряпає себе нігтиками.

Як сповє мати перший раз своє дитятчко і потім, як сповивають його, то хрестять його тричі, нічого не приказючи, і зараз за носика здушуть рукою і губами цмокнуть. Це прицоюкують задля того, щоб у носіку у дитини не залягало, „щоб носіка не залежало“.

Сповивають дитину поки хто хоче. Строку такого одного для всіх не має. Одні раній перестають сповивать, бо воно спокійно й так собі вже спить, розповите, а другі довше, бо саме воно привикло до сповивання і не хоче несповите спать, кричить, або неспокійне вдалось. Одначе довше пів году не сповивають ніде. По дитині вже замічають, що пора її вже перестать сповивати.

Зрештою, як перший раз сповивають, не видно ніяких заміток.

Щоб краще було присиплять дитину — а усі кажуть, що то найкраща дитина, як довго спить — кладуть її у колиску. Перший раз кладуть її як у кого, або коли сповють, або аж на третій день. Особливо поспішають класти тоді, як дуже неспокійна і криклива, бо тоді легше її ворухить, щоби мовчала. А хоч і не мовчить, то якое в колисці складнійше. Колиска для того-ж й є, що нею найскорійше можна приспать людину: он на возі то й задрімавш од хлипання та й не счуєш ся коли, а що-ж у колисці од вихання. Більш же буває, що у колиску кладуть не зараз: дитинка нічого ще не розуміє, то лежить собі однаково і на подушечці за припічком, чи де там. Аж через тиждень або й через два почнуть вже її класти у колиску.

Однаково, чи перший раз кладуть у колиску, чи вже ув останній раз, не примовляють нічого і не роблять нічого, хіба похрестять колиску та положать залізяку оту ще, що з родни її мати носила

коло себе. Буває, що похрестять часом і ножем, як ото і вікна хрестять та двері та комин, і примовляють молитву: „Господи, Сусе Христе, Сине Божий і Духу Сьвятий“ або ті самі слова, що кажуть, як хрестять вікна, двері та комин. Часом, найбільше, як перший раз кладуть у колиску, обійдуться якою небудь шуткою, от хочби такою „а ну лиш й на гойдалку тебе“ або „а ось і колиску змайстрував батько, ну лиш і погойдать тебе, щоб спалось гарно та щоб ти велике росло“, бо кажуть, що у сві тільки росте чоловік а то тоді саме, як снить ся йому, що падає і жахається о то. Через це то декотрі і кажуть, як жахнеться: „Духу Сьвятий при нас“ і добавляють „великий, чи там велика ростя!“

Найбільш коло дитини ходить сама мати, це перша і найсправнійша нянька. Як тільки дитинка знайдець ся, то звісно, нянчить її баба, а як мати піддужає, то сама вже коло неї увивається. Підсобляють їй, як є у єїм'ї, її мати, чи свекруха, чи там яка жінка, а то то й старші діти або наймичка (це дуже, дуже зрідка). А то все мати. Миє, купає, сповиває, колише, годує, утішає ся, доглядає; навіть коли вже дитина підбільшає, то все таки несуть її до матері, щоб забавила. Як почне дитина дещо розбїрять і хоч вязики держать, тоді мати і другим, хто є в хаті, дає подержать і поглядіть. А вязи почне вона держать, звісно, як яка і як сильнійша, то скорше, буває, що й через пять неділь, а як слабійша, то довше не здержить, буває, що й год або й більше. Якже-ж і дають кому манюню дитинку подержать, то в сповитку хиба, бо мати дуже пильнує, щоби не звихнула собі спини і не скривила вязей. Батько рідко який нагляне до своєї дитини: уже аж тоді нею цікавить ся, як вона стане дещо розуміть. Може бути, що се робить ся зі стыду або може найбільше через се, що не вмів коло того ходити. Няньці мати боїть ся спершу довіряти дитину, тоб вона й не була, чи баба, чи своя дитина старшенька, чи наймичка, боїть ся, щоб не було якого недогляду; а вже як у колисці лежить, аж тоді пошле кого поворушить.

9. Колисанки.

Приколискових пісень та забавок усяких, казочок, так багато, — особливо у сьому селі, — що не знаєш, які між ними попередуб треба подати, а які залишити. Згодом можна буде подати їх окремо, а тим часом подаю ті, які за браком часу удалось списать.

1.

Ой ти котку, воркотку,
 Біжи котку в хижку,
 Піймай котку мишку.
 Мишка буде пискотіти,
 Дитинка буде спать хотіти.
 Хоче спать тай не спить,
 Дайте дубця будем бить,
 Дайте тоненького,
 Будем бить дитину маленького!

[Максимович, Укр. нар. пѣс. I. с. 103. — Чубинскій,
 Труд. IV, с. 24, N. 27.]

2.

Ой кіт воркіт воркоче,
 Мале дитя спати хоче,
 Воно хоче тай не спить,
 Подайте дубця, будем бить!

[Милорадович, с. 37, N. 15.]

3.

Ой не лїзь котку на колодку,
 Бо забеш головку.
 Головка буде боліти,
 Нічим буде завертіти,
 Одна була хустина
 Тай ту дівки вкрави,
 На кукли подрали.

[Чубинскій, Труды, IV, с. 23—4, N. 25 А—В., Макси-
 мович, Укр. нар. пѣс. I, с. 103—4, Иванов, Эг. М. с. 52—3,
 N. 35, Дітські пісні, с. 7, N. 13, Милорадович, с. 46. N. 73.]

4.

Котино, котино,
 Куди йдеш? По сіно!
 Возьми мене з собою
 Буду тобі слугою!
 Ти будеш сіно класти,
 А я буду воля пасти.

Ти будеш запрягати,
А я буду погоняти.

Хтодось Уловій.

[Коротший варіант Чубинскій, Труд. IV, с. 26, N. 33, довший Иванов, Эт. М., с. 54, N. 43. Ястребов, Киевс. Стар. 1894, III, с. 560, N. 3.]

5. А.

Ходив кіт по горі
Носив сон у рукаві,
Чужим дітям дулі,
А нашим колачі,
Щоб спали в день і в ночі.

[Вар. Б. ріжнить ся тим, що місто двох перших стрічок співаєть ся: „Ой люді, люді!“]

[Гринченко, Этн. М. III, с. 552, N. 1362.]

6.

Ой ти котку,
Котку — котусю,
Займи нашу телусю,
Пожини й на попові толоки,
Де травиці по боки,
Та там її попасеш,
Та до дому прижинеш,
Та надоїм молока,
Та напоїм козака.

Котенко.

[Иванов, Этн. М., с. 47, N. 14, 15. Милорадович, с. 40, N. 34—37, Ястребов, Киевс. Стар. 1894, N. 3, с. 560.]

7.

Ой ти кітку,
Та вкрав квітку,
Тай поніс
Поза ліс,
Та заніс до Галі,
Тай поклав на лаві.
Галя стала бити:
Не вчись, котку, так робити!

Та вчись черевички шити
 Не дорогії, по пять золотії,
 Та наськії, та татарськії.
 І не піп торгував
 І не дяє купував.
 Торгував пан, торгувала панї
 У синім жупанї.
 Треба той жупан зняти
 Та дитинї дати.

Кирил.

[Грінченко, Эт. М. III. с. 552, IV. 1363, Чубинській, Труды, IV, с. 21, N. 17 А—В., Иванов, Эт. М. с. 50—51, N. 27, Ящуржинській, Пов., с. 82, N. 7, Милорадович, с. 45. N. 67.]

8.

Будем котка, будем бить,
 Що не хоче він робить,
 Ні з дитиною гулять,
 Ні дитинки колихать.
 А—а—а!

9.

У котика, у ката
 Була мати луга,
 Вона біла котка
 Та й приказувала:
 Не йди, котку, ночувать,
 Чужих дітей колихать.
 А я котика попрошу,
 Коткови заплачу:
 Прийди, котку, ночувать,
 Прийди (імя) колихать.
 Я коткови за роботу заплачу,
 Дам [кусок] пиріжка,
 І стаканчик молочка.

[Иванов, Эт. М. с. 54, N. 40, Ящуржинській, Пов. с. 82, N. 4, Радченко, Гомель. нар. пѣс. с. 245, N. 9.]

10.

Е—е, е—е, люлі,
 Налетіли гулі,
 Та сіли на люлі.
 Цатьте, гулі, не гудіть,
 Спить дитина (або імя), не збудіть!

[Чубинській, Труды, IV, с. 19, N. 12 Б., Иванов, Этн. М.,
 (Этн. Обзор. 1897), с. 44—5, N. 1, 6, Малюнка, Родыны, с. 280,
 N. 21, Милорадович, Сборн. Хар. Об. с. 37, N. 11.]

11.

Е—е, е—е, коточок,
 Тай украв клубочок.
 Ой, нате вам, дочки,
 Клубка на сорочки,
 Щоб ви босі не ходили,
 Щоб ви людей не сьмішили.
 Одна була хустиночка
 Тай ту дівки вкрасили,
 На кукли подрали.

Чубинській, Тр. IV, с. 21. N. 17 В., Ястребов, К. Ст.
 1894. III, с. 561, N. 7.

12. А.

Ой люлі, люлесі,
 Шовковії вервесі,
 Помальовані бильця,
 Пішли до Кирильця,
 Кирилець не гуляє,
 Писаночку пише,
 Дитину колише.

Б.

Е—е, е—е, люлечки,
 Шовковії вервечки,
 Мальовані бильця,
 Ходім до Кирильця,
 Що Кирилець робить
 Писаночки пише
 (Імя) колише.

[Чубинській, Труды, IV, с. 19—20, N. 14 А—В, Иванов, Этн. М., с. 45, N. 3 (вар. 1 цілком схожий), Ящуржинській, Повѣрья, с. 82, N. 8, Милорадович, с. 38, N. 16—27.]

13.

З колісанкою 12 А. злучена ще й отся :

Колихала мати сина
Свого чорнобривця,
Та думала: добрий буде.
А він виріс
Та пішов до шиночки,
Напивсь горілочки,
Горілочки напив ся,
Та з людьми побив ся.

[Подібний мотив Чубинській, Труды, IV, с. 29, N. 41, Иванов, Этн. Мат. с. 55, N. 48.]

14.

Маленький хлопчик
Виліз на стовпчик,
На сопілочку грав,
Дітей забавляв.

Ю х и м.

15.

Вари, мати, вечеряти
Піду до свекрухи Данки,
Мальовані лавки,
А я сів, прикипів,
Вечеряти не схотів.
Мене мати за чуприну:
Вечеряй, сукин сину.
Піду у черниці,
А в черницях легко робить
Тіки тої досадоньки,
Що в чорному платі ходить.

Мабуть не приколісанкова.

16.

Ой Іван Булаван,
 По подвірю ходив,
 Перепелочки ловив,
 Шинкарочці (міщаночці) продавав,
 Не дорогі, по п'ять золоті:
 Шинкарочка (міщаночка) молода,
 Всяп меду, шей вина!
 Не всяплю, ві продам,
 Бо в тебе жупан дран.
 Як у мене жупан дран,
 То у мене грошей джбан!
 Як у тебе грошей джбан,
 То я за тебе дочку дам,
 Хоч не дочку, то наймичку,
 Хорошую паняночку.

Сю пісню добавляють часто до отсеї колисанки:

17.

Ой кіт, воркіт,
 По дворочку ходить,
 Перепилички ловить,
 Перепиличку в юшку
 Собі піря на подушку.

[Иванов, Этн. Мат. с. 50, N. 25, 26.]

18.

Ой люлі-лі котарю
 Біжи в кошарю,
 Та набирай паличок
 Та забавляй діточок.

[Милорадович, с. 43, N. 53, 57, 63.]

19.

Колвсала баба діда
 З вечера до обіда,
 Поки стало в торбі хліба.
 Як не стало в торбі хліба,
 Покинула баба діда:

Ой, ти діду бородатий,
 Чом ти й досі не жонатий?
 Чом ти, діду, не співаєш?
 Бо ти, діду, язика не маєш!

[Початок: Чубинській, Труды, V, с. 1134, N. 101, Ящуржинській, с. 83, N. 9, Колесса, Етн. Зб. XI. 25.]

20.

Сидить дід за подушками,
 Кидає дід на бабу залізними галушками.
 Чом, ти, діду, не співаєш?
 Бо язика не маєш!
 Треба язика накувати,
 Щоб пісню проспівати!

№. 19, 20 записані од няньки з звенигородського повіту.

21.

Ой на горі лобода
 Там ходила вдова —
 З маленькими діточками,
 Умивалась слізочками,
 А за нею Татарин,
 Стидкий, бридкий, поганий,
 Хотів її зарубать,
 Діточок собі забрать.
 Не рубай мене, Татарин,
 Стидкий, бридкий, поганий,
 Єсть у мене отець, мать,
 Не дасть мене зарубать,
 Діточок собі забрать. —
 До матінки, до двора.
 Мати каже: „Не моя!“
 Ой, лиха-ж моя годиночка,
 Цураєть ся родиночка,
 Близькая і далекая,
 Ще й ненька рідненькая.
 До батенька, до двора!
 Батько каже: „Не моя!“
 Ой, лиха-ж моя годиночка і т. д.

До брата, до двора!
 А брат каже: „Не моя“.
 Ой, лиха-ж моя годиночка і т. д.
 До сестри, до двора!
 Сестра каже: „Ти моя!“
 Ой, добра-ж моя годиночка,
 Пізнала родиночка,
 Близька й далекая,
 Ще й ненька рідненькая.

Кирило Котенко 9 рок.

22.

Ой, Данило, Данило!
 Кудя ідеш? По сіво!
 А в батька вчав ся,
 Із припічка вбів ся.
 А барипня з печі
 Та побила плечі,
 А попівна з груби,
 Та побила груди.

[Ястребов, К. Ст. 1894, III с. 561, N. 8.]

10. Одїж малої дитини.

[Одїж малої дитини складаєть ся 1) з сорочечки, і 2) з шапочки, коли дитина більша. Сорочечку шують нераз довго-довго перед уродженем разом з пелюшками, бо і того і сього потрібно тоді, коли мати недужа. Шапочку або платочок беруть лише, як йдуть між люди або як в хаті дуже зимно, зрештою обходять ся без них. На ніжки не дають нічого, а сорочечку підперізують поясом себто маминою крайкою або яким полотном.

Штани дістають хлопчики аж по році але і то звичайно тільки для „пихи“: в дійсности зачинають їх носити далеко пізнійше, так що можна часом чути і про семилітнього „безштаненька“.]

11. Кормленє дитини.

Годують манюню дитинку скрізь самі матері [починаючи, розумієть ся, від зливків]. Того, Боже борони, щоби мати сама не годувала своєї дитини а наймала кого ниншого давати груди, віде не чути. Часом трапляєть ся, що мати дуже заслабне після родів

і не стане покорму в неї, чи й так не можна їй через болівнь (особливо, як самі груди слабі) давати у рот дитині груді, то й тоді не наймають чужих жінок годувати свої рідної дитини, а замість цього роблять бідній дитиночці таку куклу або мозючок. Як годують куклю, то її роблять так: у біленьку полотнинку покладе пожованого своїм ротом хліба, а як де, то паляниці, або пряника, та пересипле його потовченим сахарем, щоб добреньке було, тай завяже у вузлик у тій полотнинці. Тоді дає дитині смоктати цю куклу, сама придержуючи рукою коло її рота, щоб не втягло у горло кукли та не вдавилось. В куклу цю і другого чого небудь кладуть, от як каші молочної або що, або бублика потовченого і намоченого в молоці. Одначе солодкого стережуться давати у куклі дитині, бо воно „чогось блює, як солодке йому почати змалку давати“, тай глисти заводять ся у животнику, а од глист нудить і блювання буває, а як коли, то й до смерті задушують, як підвернуть ся під груди клубком.

Щоб не держати ся над ротом у дитинки з куклю, привязують її за вервечку в горі і привязану кладуть у ротик — тоді не втягнеть ся вона далі у горло.

Якже замість кукли дають мозючок, щоб дитинку нагодувати, то роблять його так: Візьмуть воловий ріжок, заднять з товстого боку, а з тоншого вставлять цівочку і цю цівочку на кінці, де в рот треба давати дитині, завяжуть біленькою тряпочкою, щоб було мякенько і щоб дитині лекше було смоктати очеретяною цівочкою молоко, налите у ріжок.

Дитині дають смоктати і куклу і мозючок і тоді, як мати малокормна та гаразд не нагодує дитинки.

Чи пора дитині давати цю справу, догадують ся самі люди. До шести неділь, звісно, воно нічого ще не їстиме, ні вареного, ні печеного, а ото тіко і спасенія йому, що кукла та мозючок.

Сама-ж мати, як годує своєю груддю, то не їсть нічого дуже гіркого; найгірше не можна їй їсти часнику, бо дитина як попіссе у неї, то зараз і зблює. Є такі вередливі діти, що й самі не возьмуть у рот груди, як зачують, що мати щось недобре з'їла, але це вже як підбільшають. Є й такі, що груди чужої матері не візьмуть у рот нізащо, але й це вже буває, як дитина зрозумів.

Води пиять не дають малюсенькій дитині, аж поки не стане їсти чогось такого, що їдять і старші; хиба як на случай якої болівні заливвають її ротик, одначе і цього боять ся робить маленькому дитяти.

Рідко буває, щоб з мозюка та з кукли дитина виросла. Часто буває, що сердешне і помирає згодом, а хоча й живе, то таке слабеньке й буде. Буває, що й здоровенькі виростають такі діти, однак це рідко помітно між такими дітьми. Як тільки вони підмогою до груді стають, то це инше діло. Тоді воно виросте.

Часом і закисне добре у куклі або у мозючку — то це не по хазяйськи і вредно давати таку скислу річ; а є, що їм не шкідить: „Хай“ — кажуть — „привикає“.

Замічають старі люди, що поки не знали класти у кукли одних коників, медяничків та качечок, а замість цього клали самий хліб сьвятий пожований, то діти були здоровіші і люди з їх колись буди не такі як тепер на все кородливі.

„Колись було, не знали діти ні сахару, ні коників, тай які люди з їх були, а тепер пішло на панське“.

Годують нарівно однаково, чи хлопчина, чи дівчина.

Манюві дітки, хоча й мало що розуміють, але їх забавляють то сим, то тим, боячись, щоб не розплакались і хочачи, щоб вони скоріше розумнішали.

Але не багато такого забавляння є: частіше ото торкають дитинку за губки, за носика, здавлюють і цмокають до неї, як це роблять. Вона й повертає головою: тоді й примовляють: „Ач як не понимаю!“ — „Яке манюсіньке, а погане“ або і инакше видумують. Але як коли роздражнять, починає плакати. Є такі між ними, що й частенько, од чого-б там не було, плачуть. Треба їх забавити, бо жаль, що плачуть, надривають себе, тай у хаті негарно, як дитина усе плаче. От щоби забавити її, усяк приміряють ся й матері й ті, що коло її найбільш повертають ся. Вихають спершу коліску, як нічого, беруть на руки та на руках дитину вихають або підтрусують, притуливши до грудвей, або й обзивають ся до її, шушукають, щоби від шушукання замовкла або заспала. Як нічого, то кладуть їй зараз у рот цицьку або куклу чи мозючок, а як коли, то прямо пальця. То вона посмокче і притихне — то по цьому знають, що їсти хоче, та того і розкричалась —, а як це нічого не помагає, то й до людей звертають ся. Бувають такі матері, що або через хазяйство, або й через те, що й спочить хочеть ся, або й погуляти, то ось які видумали заміри. Візьмуть та лобик і змиють горілкою: дитячко уцетъ ся і спить сердешне. А то маку або й самого маковиння наварять та головку змиють йому. От воно після цього засне і дасть час чи зробить що, чи погулять де. Але таких матерів безсовісними звуть, бо то-ж усі знають, що це насильно задурено дитину, щоб спало, а воно-ж ще маленьке і тепер саме

росте і розвивається, а як не дай Боже та отакою задуреною і розростеться. Чий тоді гріх? Материн, звісно. А вониж ото роблять так. А як уже більшеньких дітей, то й напувають горілкою або маком зім'ятим у молоко. „Через дурне своє серце та мати губить свою дитину“. „Треба вже терпіть, як плаксиве удалось, або людей старать ся на це: люди, або хтось між ними, та в такий, що все знає, од чого не наверні“.

[Додати треба, що перші забави з дітьми, як плесканє у долоні, балаканє, сьпіванє і т. в. роблять ся на се, щоб дитина скорше розвинула ся.]

12. Про годування дітей „соською“.

„Що тільки настало на сьому сьвітї тим дітїм?! І боять ся-ж матері по багато мати дітей, і знають, що як ранїш од грудї одлучить, чо ранїш і друге буде —, а проте не хотять годувать. Ще в злиднях таки годують груддю своєю, але як тільки трохи заживеть ся, так на панський лад і зводять. Не було сього давнїше! А тепер і коробейники про се довідали ся, приносять у села „соськи“ і люди їх беруть; пять копійок за неї, не великі гроші, а пляшечка за гривню, а молоко хоч і по хатах бігає, достає дитинї, тай тиче тоді ту соську пискляти у рот. Хайби хоч шість неділь погодувала груддю, а то й шість день не хоче.

Як у панів то корову їдять і коровячим молоком діти вигодовують ся, а у мужиків, то тільки змалку овечим або коровячим молоком починають вигодовувать ся люди. Та чим більш та дальш, все гірше стає: попи та пани собі скотною вирощують ся і живуть, матері панують, гляди, як дрохви сидять, а діти на „соську“ переводять. А на їх двлячись і мужики на соську звисають. Наша яка погана за хвершала вийшла і першу дитинку мала й ту „на соську“. Почахло бідне тай умерло, а до году й другу має і се „на соську“, аби сипать тими дітьми!

А ось у Ч—ої попаді — ся хоч і виросла теж „соською“ годуючись — та всі діти на „сосьці“ живуть. У неї зовсім цицьок не має, а у дітей і душі не стане, як вони на „соську“ і своїх переведуть дітей, як діждуть. Те буде й з нашою. Фершало її, хоч і хвалений, а дурний, що на „соську“ переводить.

Розпутні тепер понаставали молоді люди!

Так жалїлась та майже сварилась проскурниця мати на сьвіт і на свою внучку, що за хвершалом.

Вчать скільки відразу предметів: а) думка, що не зачнеть ся друга дитина, поки ще ця, що є, годуєть ся груддю, а вже зачнеть ся, як перестане годувать ся груддю, і що, мов, гріх багача дітей мати і не годувать їх „як Бог велів“ груддю; б) в убожестві годує таки груддю, а як потреть ся таки коло тих „букшпанів“ — як тут підпанків звуть —, а хоче вдать ще й заможность у себе, то збігає на панську лінійку ніби, а то й з ледацтва не хотять, наче розкошує, як не годує; в) через це тільки часто водить дітей, а до розуму не доводить — одне, мовляв, розпуство; г) у панів усе скотячим годуєть ся — ніби переводить ся панство на скотячий рід — а у підпанків і у тих, що кваплять ся на його, то те тільки зачалось; д) видимо свідомо оповідачка указала на одну попадю, де вона усю хвामилію знає здавна, що годувають ся коровячим молоком, та через те, що не ссуть діти груді, не одтягують би то її, і сами груді не одрастають у молодого жіноцтва, а через те людина якби без душі; е) коробейники з кацапів або з ляхів наче на зло і підносять сі „соська“.

Таким родом мозючок, що при нужді, або як матері не має, або вона слаба, став за правило і для тих, що без жадної нужди.

13. Дитина зачинає їсти.

Одна жінка дала дітїм їсти а сама порасть ся по хатї. А дітї були дрібненькі. Одно саме найменше, Радько, тай те взяло у більшої дївчинки ложку з кашою чи з кулішем та й несе до рота. А та дївчина каже:

„Мамо, а Радь їсть уже!“

„Чорт тому рад“, — крикнула мати а далі тихенько: „Що й ти їси?!“ (бо нічого).

14. Діти їдять глину і уголь.

„Як возять та продають попід хатами або міняють по селї глину, то як прийдуть з глиною стінковою (білою, що в грудках) до мого двору, так сусїди і гукають: „А нуте, бабо, кошуйте, чи добра, то й ми купим!“ Ото сміють ся з мене, що я, як коли, глину або крейду їм. Але менї глина добрійша. Хто його знає чого, а як коли, то аж трусьюь та їм.

Оця Горпина, то попїл або вугіль їсть дуже, аби ніхто не бачив, так аж просить ся та їсть, а стара така, як і я.

Хай Пилип їсть крейду, бо йому хтось пораяв од глисту. Каже, що й лекшає йому. А це-ж Бог його знає, чого воно є такі люди; і сьміють ся з їх, а вони їдять або глину або вугіль або й печиву“.

„Отож змалку ще не од’їли, — бо діти їдять маленькими“.

„Мабуть“.

Мова у хаті з приводу, що мале Іло глину.

15. Про мамок.

Материне і Ващине — подивіть ся! Мати своє гляділи, а я Васьчине. Вона у Гадесі за мамку у панів великі гроші бере, а я глядю і вона мені платить. Я й доглядаю його. Так зучила до себе, що ніхто й нехай не береть ся до його. Купаю що дня божого, і така дитина у півгоду зробилась, що оце їм по году обом (бо Васька через день тільки після матері найшла), а те, що я гляділа, у півгоду було більше й розумніше, як те тепер у год. А оце, то той ше й не лазить гаразд, а цей уже за мною ходить, як коли й сам. А все догляди. До купелі так привикло, що так і лізе, як ллю у ночви, а як не скупаю на ніч, то й не засне. Мусю й у ночі гріть літепло та купать його.

Нехай як мале було, а то й тепер. Мати свого у шість неділь уже перестали купать, а я й досі. Не знаю, як оце без мене й привикатиме коло Васьки, як прийде од панів до дому, бо мати сами і того і сього годували, а я тільки гляділа. Васька й матері за се платить.

(Так розказувала меньша сестра про старшу, що пішла за 200 чи що рублів чужого годувать у панів. Се скільки раз трапляеть ся, може і в кождому селі, завше оставлені діти погибають. Сьому трапилось бабиною груддю годувать ся і воно й вироло краще бабного, та правда, сама баба, годуючи двох „задумалась“, як опісля ця сама меньша сестра хвалилась, себ то „лишилась памяти“, збожеволіла. Мабуть ві одного хочби трохи щасливішого прикладу у тих, що в „шамки“ йдуть, ніхто не вкаже).

16. Діти не дурніють від довгого кормлення.

„Кажуть, що дитина, як довго сце, дурна буде. А воно не правда. Я своїй кумі якось посовітувала. Вона питає в мене, що

його робить, щоб часто діти не родили ся. „Годуй груддю вожне-довше — кажу — то поки не одлучиш, поти другого не буде“. Вона візьми тай послухай мене. Уже на четверте літо Мартинові, а вона не одлучає. На коняці було їде через мою ливаду, а до матері біжить цицьки сцать. Вже усі кучани й знали, чого то він і біжить: „А куди-ж ти, Мартине?“ „„Цицьки сцать““. Дітей таки не було в неї, а Мартинчик цей такий розумний хлопець, уже йому оце семйї їде. А батька так висварить, як паний прийде: „Ось коби мені осьмий год скоріш, наймусь і грошей вам не дам, бо ви пропете“ (бо то йому кажуть, що як буде 8 год, то тоді його наймуть). І батько шкодує його за його розум. Неправда, що од покарму дурнувате буде!“

„„Е, шо, покарму так богато, що дитина й не зсисає, аж самі мусять зіджувати. Про те, як розумне, то розумне!““

17. Відлучувати дитину.

Одлучають од грудей дитину у год, деколи то раніше, а деколи то і після году. Це вже мааунцями ті звать ся. Як часті діти, то там все недогодовані будуть. Часом, буває, одлучить мати дитину, але як та дуже вялить ся і аж приболить за цицькою, то знов почне їй давать досвцать. Але така дитина буде вже вредна на всячину, і погана на очі. [Як приміром подивить ся на замішенетісто, то воно перестане рости.]

18. Мови по селі.

а) Родичі лцшають саму дитину дома.

„Що з цими дїтьми роблять, е! То вже й не диво, як покриткв-вази скручують писклятам. Ото вже тричі дивуємо ся ми, що отакі, як хоть оцей, та й то поквнув з жінкою своєю дитину, і замком замкнув у хату, і дитину на весь день заставив саму у хаті“.

„„А велике-ж воно?““

„Пискляточко ще! Й шести неділь не вишло!“

„„А на що-ж він кидав?““

„Хто його знає, а вже не з добра, а варошне мабуть, бо баба сама розказувала мені, жалілась на дїтей, що отакій і син і невістка. Розкажує та плаче бідна! Каже: Вони замкнуть хату та й підуть, а я піджду, поки зайдуть геть за село, одімкну своїм клю-

чиком їх хату, гаразд, що прийшов ся. Та зварю дома у себе кулешку рідесенького, — бо убожество на старість спіткало, син одрізнів ся і нічого не вділяє з ґрунту, — та сама тим кулешком живу і дитину годую, а в вечері замкну знову і піду собі. Прийдуть вони до дому, а воно кавкотить. Мати бачить, що не вмірає і пошкодує, як побачить і погодує на ніч. А в день знову в поле! А воно отаке муляточко манїсїньке, та на увесь день кидають його без їжі! — Плаче було та розказує баба. І тепер жпє воно, вросло уже.

То чого вже од бідних ждять! Чого вже там не має! Савустан, то й жінку свою роділю рублем бив і з хати витяг на двір, а хлопчика народженчика, як несли до хресту, як попомяв у руках, то і прибігала баба за ліками, що, мов, сеч заперла ся, дайте яких дитині ліків. А вона, аби вже хоч не судили його судом за це, давай очі одводить людїм. То й це-ж ще не бідний, має воли!“

„А чого-ж вони так не люблять дітей?“

„А хто його знає! На що воно, каже; в їх уже, а землі не прибавляють ся!“

[Розказувала Бвдоха. Коцурівна].

б) Клопіт вдівцєви з малими дітьми.

„Учіть ся, діти, сами годувати Андрійчика, бо мати бачите яка?! Умре, то й він умре!“

Мати з родива болїла дуже уразом.

„Кажуть, що удова сирота! Ні! Удївець сирота! Що я з оцею кашею“ — показав поглядом на дітей — „робитиму?! Як би я жінка, купив би за грїш три пшониці, кинув би на окріп та й сам заїв би і дітей нагодував би, щоб з голоду не повмирили, а то що я робитиму?! Я-ж не заглядав ніколи у піч, до сокири я майстер, а до сього, що я робитиму? А оте пєскля?! Повинне з голоду умерти? Що воно винне?“

(Сей про „соськи“ або не знав, або як знав, то й знав, що з „соськи“ те-ж смерть буває, або мертве життя).

в). Нєщастє з купанєм.

Ось оце ще нещастя з отаким, що ще й купать. Як би хоч так росло, а то тіко тиї мороки коло його! А ще чи й виросте!

г) Розмова родичів з нагоди малої дитини.

Мати сидить на печі, а коло неї старші дитки, а маленьке, таке що йому 3 неділі тіки, перед нею на подушечці лежить. Вона кладе йому до губів палець тай каже:

„Бач, як ловить палиць!“

Котресь зі старших заплакало, а мати:

„Цить, дивись лиш“ — укаже на малу дитину — „як воно лове палиць!“

Те заглядає, а вона далі проваде мову, вдвляючись на дитину:

„Який! Чисто у батьків рід! Як раз таке поцтиве, як батько!“

Батько почув, то й собі обізвав ся:

„Ну, ну! Хороша й сама. Обізвалась сова, яж і сама така!“

„Ось побач, як виросте!“

„Та колиб лиш ріс. Яб на рід не подивив ся; у школу його та й у чигиринську, хай би і на крилосі умів. Адже-ж Юхим — як ото краще за дяка знає все“.

Діти ще раз залемтіли на печі коло матері і вона вже перестала, а чоловік далі порпав долотом у лупці.

19. Монашки вкривають дитину.

Жінки з базара новину привезли: розказують, як монашки дитину з монастиря вкривали.

Іде мужик по піску в Чигирин воликами тай нагонить двох монашок, несуть корзину. Ті монашки і просять мужика: „Дядьку, підвезіть, пожалуйте, нас, ані хоть оцю корзину“. „Ставте“, каже, „на віз!“ А та корзинна ніби скринька запералась. Поставили вони ту корзину тай ніби поспішають за возом, але вони одставали. Мужик їде тай не дуже оглядаєть ся.

Приїхав у Чигирин — оглянець ся, нема монашок. Пождав трохи, почина щось плакати так наче дитина у корзині, до корзини, аж справді там дитина. Закрив корзину, одїхав оддалеки од инчих возів, стоїть та журить ся, що йому робить, та що уже ті монашки не прийдуть, — їх таки не видко. Коли дивить ся, їде москаль, та все щось на боки оглядаєть ся, ніби вкрасти хоче що небудь. От дума мужик, одїду од воза, може корзину візьме, а вона новенька, знать нарощне куплена. Взяв тай одійшов. Стоїть віз сам. А це той

москаль як не схватить ту корзину, та скорійш іде. Мужик оглянувся, аж москаль корзину поніс, скорійш за свої волики тай одїхав між вози.

Що вже той москаль робив із тею корзиною та дитиною, не дознались іще.

[Списано незаметно з розмови жінок у гурті].

20. Люди жаліють дитини.

Яке наче брудне та нікчемне, скоро найдеть ся дитя, а як радіють йому люди і як жаліють дуже!

Умерла у Г—ка дитина, а він дуже плакав за ним. Ніколи й не думав ніхто, щоб Т—ко так плакав дуже. Бувало, поки не стане дитина вже сьміять ся, або й сидить, то ніколи й не загляне він до неї. Аж одвернеть ся було, як нарощне піднесеш, щоб потїшив ся своєю дитиною. Наче аж гидував він або соромив ся своєї дитини. А як умерло, то так плакав, що аж піп на його на-сварив ся.

А О—ко опісля сьміяв ся з його, що він так убивав ся за ним дуже наче баба. А прийшло, як і у його вмерла дівочка, що й не ждав, а вмерло воно, то так розжалів ся, що й згадав і Г—ка і близько того Г—ка не було, а він, уже й заховали дитину його, на весь голос: „Тепер я знаю, чого Г—ко плакав так дуже, а я з його сьміяв ся“.

Воно таки, хоч і яке оте маленьке та нікчемне, а його й чужому жалко.

Раз прями ми у день; а це К—ий пес несе щось у зубах, чисто таке, як дитина маленька. А тоді саме та була поговірка на Г—ну, що була покрилась, та й десь ділось її череву — а я й показала дівчатам у вікно. А вони: „Ах, матінко, щож та собака понесла!“ І усі аж зблїдли, а я і себе не чую, так і отуманїла, і коло серця загрусилось. Жалко чогось таки. А воно мабуть таки Г—на прикопала дитину.

Тай курчати жаль, як мучить ся, або як хто наступить, або квочка бє, не приймає. Та є й нежалісливі люди.

21. Нерідні батько й мати у дитини.

„Піскля виросте, хай як не нївечить його“.

„То що, що виросте. Хйба воно знатнме, як над ним знущали ся“.

„А тїтка хїба не розкаже йому все, як з ним тепер було, як саме матері зостало ся. Не вмреж вона, поки воно виросте, або хоч поки витїшать, щоб людїм вгодне було. Тодї розкаже йому за всїх, що мачуха і вітчям з рїднею робили“.

(Батько дитини умер з порухи, ще заки знать було, що мати ходить нею; мати зараз вийшла за другого, хоть покїйник усе завіщав на дитину, як буде. Вона-ж і знайшла ся, а сама мати з родїв умерла. Вітчям женив ся на другій і вже й це собі ваяв, бо думав посїсти все його добро; тай знуцались обоє над ним).

„Оддасть воно за своє! Тай без тїтки знайдуть ся люди, що розкажуть йому все. Не пройде воно їм дурницею, що так і ждуть, щоб пропало воно, а годують, абп задля людського ока“.

22. Цїкавість про дитину.

Як дитина є в хатї, то цїкавлять ся нею: чи шість недїль, чи пів року мвнуло, чи вже год буде. Довїдавшись, що шість недїль дитинї, чи там пів року, чи й год уже, таку увагу на се кладуть. „Шість недїль є, можна на приклад на руки давать будь кому. Шість недїль не має, як можна отаке пекля давать, на приклад, дївчинї, що зроду не держала на руках дитини? Ще вязики зверне, спинку зломить і таке иньше. Пів року є, то й не диво, що сидить уже дитина, хоча й не дивовижа. як ще й не почало, бо, мовляв, скоро почне уже сидїть, а може й лазить і ходить, або й балакать. А вже, як далеко за пів року, та сього не має, то цим вже клопочуть ся. Отаке повинне вже само сдїть, а воно й не дума: держись з ним, з рук не спускай!“

Год є — се вже другий погляд зовсїм. Можна і коло дїтей покинуть, само забавить ся, і без матери день побуде без великого клопоту, і одлучене вже може бути і т. н.“

Цїкавлять ся бїльше і про те, чи вязи держить дитина, чи сьмієть ся вже до кого, як займать його, або як упїзнає кого, чи сидить, ходить, балакає. Чи зубики є.

23. Замїтки про малу дитину.

[Замїток про малу дитину до пів року досить багато. Вибираю усе важнїйше з нотаток автора].

1) Ото кажуть, що у дзеркалі не можна показувать дитини. [Сього не можна було і до шести неділь; так само обовязують і тепер усі прийися проти уроків.]

2) Вщє себе не можна піднімать дитини, бо кажуть „піднімиш висче, закопаш глибше“; дитина почне хворіти тай умре од цього.

3) Не можна до году ві чубів, ві вігтиків обтивати, а то у рай не приймуть, чи що. Вігтики скосяють можна, як великі ростуть.

4) Як дитина упаде, то роздвряють сорочинку.

5) Замічають люди за малими дітьми: як росте, то й слабів, без цього не можна. Кажуть, що ростуть, не слабіють рідко які діти, а як яке більше боліло, чи на зубц, чи й так на що, то те змисленійше буде, як виросте і скорійше навчаєть ся мови і всячнну скорійше піме ніж те, що не знало болів дитячих. Наш свекор, було, кажуть, що оцей Онопрій через те й отакій (не всі дома), що ріс малій як заміс глини (вальок глини замішаної); він і тепер такий, а й тоді і тепер боліть не болів ніколи.

6) Дитина на молодиці як почне падать із лави, чи з полу, чи з чого-б там не було, то буде увесь місяць падать, ніяк не вбережеш. Тільки одвхнеш ся, то воно зараз і упаде десь.

7) За дітьми, що починають лазить, замічають багато дечого. Треба і з хатою глядіть, щоб у ній не було чого нанесено негарного; через те мести треба до схід сонця і до захід сонця, а по захід уже не годить ся. Не годить ся умивать водою дитини по захід сонця, бо на вроду негарна буде.

8) Кажуть, що дитина, хоч і мала, а знає, що вона одна у батька в і як друге родить ся, то їй уже се нездорово; вона-б то чує, що вже не на ню саму будуть батько та мати тішити ся, а вже й на другому будуть утішать ся. Чує-б то вона, хоть як ще маленька, що вже „саперник“ в; та се, як і буває, то мабуть з більшими дітьми.

9) Переступать малої дитини не вільно, як лежить, бо не виросте.

10) Як дитина плаче жалко, хоч і не має чого, то щось буде, вивішує бідне, або у рідні в щось недобре або ще буде.

11) Дитина набіраєть ся тіла з часом як росте, а найкраще, як у молоді купають.

12) Щоб прибуло молоко у матері, дають їй їсти сімя і пити мяту.

13) Дівчинна хоч і цілий день кричить, то нічого не буде, а хлопець як довго покричить, то животи будуть виходить.

14) Беззубих ще дітей не можна зводить; кажуть, що аж коли в зуби, то можна діти сажать у купі, щоб грали ся. Робить ся це через те, що зуби боліли бв безпремінно.

15) Ту першу сорочечку, що наділи на пискля, як у перве ще родилась у молодих людей, надівають на всіх дітей, що родять ся у їх опісля. Перше з неділку або й з оден день поносить а то вже й ховають її і як родить ся друге, то на його надівають, потрошку отак понадівають і на усіх. Декотрі і не мнюють її а так і держать. Це для того так, щоб діти усі любили одно одного, піддержували і помагали одне одному. У попів се ведеть ся, не тільки у простах.

(Здасть ся, тільки у попівстві воно в!)

24. Дитина до часу, коли навчить ся сидіти.

Перший год дитини — це поява ступінь за ступнем усяких відмін у дитини.

Спершу за ними слідять, коли почне уміть сьміяь ся, вязнки держать, гулять, сидіть, руки давать, лазить, зуби ставить, дибки ставать і погім ходить уже. Цим цікавлять ся і сусіди, не тільки свої. Хтоб не прийшов, спитає, глядячи на дитину: „А вже сьмієть ся?“ „А вже дибки став?“ і т. в.

А з шести неділь до году уже починають цікавить ся її розумом, удачею і таке вьше. І свої, і чужі, і більш сусідські люди уже спитають таку дитину і „ладі“, і „сороки“, і „а де мама“, і „туті-туті“, і „як бабу мороз душить“. Як бачать, що дитина в свій звичайний час виявляє себе вдало, то радіють, утішають ся. А як же ні, то сумують, журять ся, усе бідькають ся і старають ся чим небудь підсобить. Як ото не вивчить ся ходить у свій час, водять, ходушку роблять, а як помітять, що вона не тямить ні татка, ні неньки і не пробуєть ся нічого розуміть і до году балакать не зрушаєть ся, то старають ся більш до його балакать і т. п.

От скоро принесуть дитину з церкви, з виводин, то це вже всім відомо, що їй минуло шість неділь і що під кінець цього часу вона все розумнійшала, хоча й не дуже значно, а після виводин вона й більше вже почне розуміть і чим далі тим більше.

„Це вже йому і шість неділь минуло, а воно й вязей не вміє держать?“ — дивують ся люди, як слабка удасть ся дитина. Або: „Йому оце на силу шість неділь минуло, а воно вже й матір знає і всіх хатних своїх, хай чуже і рук не простягав!“ теж дивують ся, як дитя вже почина скоро розбирать, де своє, де чуже. Батько,

мати радіють таким річам, бо як люди кажуть про їх дітей, це краща по їх мірка вдачі їх дітей.

Так само і на здоровя дітей дивлять ся: „Йому ще й шести неділь мабуть не має, а воно таке, що й год друге таке не буде“ або „у иньших, то більші родять ся, як у N. на виводинах було!“

Такі мови бувають і при других явищах дитячого зросту.

З шести неділь, поки сидить, поводять ся з дитиною як в чім, то так як і перше, а як у иньшім, то й инакше.

Сповивання після виводин, як де, то й зараз кидають, а нїде далі восьми неділь не сповивають, бо цього і дитина не схоче, як почне уже дужче володять ручками та ніжками. У колиску ще вужнійш треба класти, бо вона більше розумів і привикає до неї. Пробують і гойдять у колиці, придержуючи її руками, щоби сиділа, але гойдання діти люблять, як уже навчать ся сами сидіть.

Годують і тепер однакою як і до шести неділь, тільки те й инакше, що дають молоко і без мозюка а з ложки, їжу теж пробують давать без кукли, дуже пожувавши, картоплю на приклад чи що иньше.

Забавлять, щоб не розплакалось, або щоб успокоїть як плаче, пробують і цяцьками, не тільки груддю та колицкою, чи на руках його колишучи. Правда, воно ще й тепер мало що замічає цяцьок, але як вішають червоненьке що небудь над колицкою (окрайку, стьожку або що иньше), то воно ловить рученьками. Шуткують до дитини усяк: „Ах ти бридке!“ скажуть та торкають її за борідку, або за губки, прицмокуючи, щоби почула і звернула увагу. Щупають її за ніжки, беруть її за ручки і потріпають ними. Вона уже вмів і сьміяєть ся, як її ворущать або торкають. Роблять і „тутусі“, „кують чобіток“, „тужки-потягужки“, „чучуката“¹⁾ і иньші утіхи. [Про се пізнійше].

Хоча й мало вона ще ці забавки розумів, але вже привычають ся до їх, особливо під кінець сидіння. Бував, що пробують і брязкати чим небудь коло неї або над нею, чи в колиці, чи й так, де вона лежить, але вона ще не розумів брязкання. Грать нї в віщо не грають, щоб її забавлять, а сьпівать, як колишуть, то скоро й у колиску покладуть, то сьпівають, поки з колицки виймуть. Хоча і мало що розуміють такі що до шести неділь, після шести неділь і далі, одначе багато матерів хвалить ся, що як перестать сьпівать, як колишеш, то зараз і плакати почне; а почне знову сьпівать, затихне. „Такі є діти!“ Часом ніколи коло дитини буць, а воно не

¹⁾ Чучукають або чукують так: Цідівають у гору і присьпівують: »гоп чук, чук!«

спить, то її зараз як почнуть мелехать у колиці, пристануть щиро до коливання, то дитя закачаєть ся, таки засне. Друге од сьпіву скорійш засне.

Після того, як розповють її і вже спить без сповитку, то вже ждуть і просять Бога, щоби скорійш навчило ся сидіть: „Колиб уже, Господи, хоч сиділо!“ — просять Бога матері і батьки, щоби менше її на руках носити. А задля цього, щоби призначувала ся сидіть, сажать її долі на простеленому або кожусі або рядні або свитці, обложують подушками або одежею якою, і вона сидить обложена, а як і впаде, що спина зболить у її од сидіння, то не з висока падать їй, бо долі тай не на тверде, бо кожухом або подушками обложено. А щоби мовчала і не брала смоктати у рот пальця або ноги, дають сухаря у руки гризти, або сухого бублика — от і кусає його яснами, тай чуває їх ото цам, бо у дитині вже сверблять, а найбільше перед тим, як зубики почнуть вирізувати ся. Тепер як починає вже сидіть, стає більше розумна, то вже й обкладають її більш усякими цяцьками: кухлем, ложкою і т. п.

Щоби сиділа, як ще не вмів сидіть, роблять ще і сидушки для таких дітей. Сидушок буває дві: одна плетена кошеликом, а друга довбана з колодки.

Перша сидушка робить ся так:

У кошелику, котрий хоч і вішають а хоч і ставлять де небудь, чи долі, чи на полу, чи в запічку, у дні роблять таку фірточку, куди дитина звисає ноги, як її посадять у кошелик.

Друга то так:

З аршини у довж беруть з якого небудь дерева колодку, товсту таку, щоби товща за дитину була, та зверху на четверть у глиб видовбають як от мірочку, і виріжують з одного боку тож таку фірточку, щоби у неї всажувати дитину на деньці; посадять її, ніжнята спустять в низ, а щоби не випало у ту фірточку, то її або зачипляють, або прямо щаблем перегородять. От дитина упреть ся спинкою і боками у стінки видовбаної колодки а грудиками у щабель той, тай сидить. Часом, як ще не зроблено сидушки а хочать, щоби дитина сиділа, то замість цих сидушок роблять на швидку сидушку з решета. У решеті посадять дитину та обмостять її попід обичайкою рядном чи чим другим, то вона й сидить. І в цих сидушках діточок малих однаково, як і далі посажених, обкладають цяцьками і дають так само у руку що небудь гризти.

А вже як вивчить ся сама сидіть, без сидушки, то це вже полегкість і матері, і нянькам, і всім, бо вона тоді вже не наскучає так, як перше. Перше їй набридало лежати тай годі, тому й вер-

дувала більше, а тепер, схоче, лежить, а схоче, як набридне лежать, сидить і вже й сама устане посидить, як лежить. А перш усе треба було з нею возить ся кому небудь, найбільше матері.

Сидить почне у пів году або так неділь у шіснадцять, як яке.

[Тепер зуби прорізають ся; тепер найбільш щеплять віспу.]

З такими дітьми і в гостях у своїх рідних або й у приятелів. Тепер уже охоче матері йдуть у гості з дітками. Там, у гостях, їх сами і доглядають поклавши на запічку або що, а як в діти там більшенькі, то їм оддають і ті втішають ся і глядять чужу дитину. А маленькі дітки коло їх тулять ся. Як зімою, звісно, на печи усі, а літком, то й на дворі грають ся усі з чужою дитиною, котру старшеньке держить усе на руках. А як уже сидить гарно, то посадять коло себе обкладаючи його цяцьками, куклами. Мати гостючи з людьми навідуєть ся до нього, або і до неї підносять його в ряди-годи. Гості цікавлять ся дитиною, особливо матері: питають зараз, котре воно у неї по щоту, як звуть, скільки ще їх в і потім звертають на звичайну річ. Як де доторкнуть ся дітей, то мати, що держить на руках дитину, і собі на його указуючи обізветь ся: „Бач, як у світі трудно, глядиж, набирайсь мені розуму й снаги“. Часом гуляння довго буває, то ото нашвидку з півмітків і колицку зроблять і по сусідах знайдуть її і дитину присплять, як хотять, щоб мати не одшагалась та сиділа довше.

Як де приходять у гості до тих людей, де у колицці маленьке лежить, то і його, хоча і спало воно, привитають і цілують; а як коли, то й так незамітно все проходить.

Часом, що приятель великий, хрещений батько, то й з маленьким, візьме його на руки, тай вечерю понесе, аби посидить з кумом вечерок сьвятий. Тоді глядить вже хто небудь, мати хрещена або діти її, як в.

У церквуносять таких дітей і з ними усе, що треба роблять, чи й під Евангелію підходять, чи під переніс, як кому кладуть на голову і все таке ильше.

На поле тепер трохи безпечнійше, як перше, виходять з дітьми.

Одначе як і тоді, так і тепер, треба дещо знать і од подвію і од призоріння і од вихрю і од зляку, як само зостанеть ся у колицці далеко-далеко і кричить довго а ніхто не чує. Боять ся матері брать маленьку дитину у поле, а беруть, бо „деж вона її діне?“ (їй треба годувать її).

25. Мови у хаті і по селі.

а)

Після шести неділь дитини хто небудь, буває, убіжить у хату і гляне на дитину тай спитає зараз: „А язики держить?“

„Уже“, весело потакне хто небудь, скорійше мати. Бере на руки або в колиску заглядаючи і привітливо до дитини обзивається ся:

„Ух, ти беззуба бабо!“

„Та то хлопець!“

„А хіба-ж і чоловіки не бувають бабами?“

„Та вже ви!“

„Ба, як головку підводить! Гулять, тпруту, хоче; чи носите його на двір?“

„Та де там ще!“

„А ну до мене, я тебе погуляю, хоть в хаті?! Іде, думає, що-маті!“

Взяла і дивить ся на його й каже:

„Яке!“

„Та нівроку йому!“

б)

Загляне, де лежить дитина:

„Уже й сьмієть ся, а ну-ну, як ти радієш?! О, а запишилося як зараз! Не вгодно, чи що? Яка пашна! Ану ще! Щось не хоче слухать!“

„То неслухняне там таке! Поки заставиш цицьку взять у рот, то наморочиш ся з ним“.

„А нуте ви до нього обізвіть ся!“

„Та ніколи!“

в)

„А ну я подержу вашу дитину, тїтко!“

„Та подерж уже, тільки не звихни!“

Бере і питає:

„А сердите?“

„Нї! Де там! Хоч карошне його зачіпаль, то й не обізветь ся. Кавкотить собі тай годї! Бог його знає, що з нею буде. Не в батька! Той би так і кричав все. Так то перцем закрєплений! А цей байдуже! О, син коханий мій“.

І бере на руки з рук дівки і цілує його; сіла й годує!

г)

„Мамо! Каленик плаче, ідїть до його!“

„Ось зараз“.

Той дужче!

„А капосна дитина!“

Прибігає, поколює і впять до печі, хлїб сажав. А те привокло трохи і знов почина у друге.

д)

Сусідський дїд увійшов у хату, а дитина плаче:

„Ярино! Іди лиш до хати, сокіл твій кличе!“

„Ото, лихо з ним, не дасть і дотїпуть жменї!“

Прибігла.

„А де твій старий?“

„Нема дома!“

„Скажи-ж, що я був у його. А оцього ти гляди краще, бо будеш ще плакати, як умре!“

е)

„Чиба! Дитини ще й не розповіла, а вже й прибігала за узваром! Де їй тепер узати? Хай, як нові наростуть груші та кислиці!“ — хвалить ся ятровка ятровці.

ж)

Це, нївроку, гаразд дитинка у тебе, а отож таке у N—ів; їй вже пора сидїть, а вона і вязей не держить. Що то той недогляд. Пішли усі з хати, покинули її самїську в хаті, а вона як зайшлась, так щось їй сталось, що до нинї не прийшла до пам'ятї.

з)

„Другі батьки сидушки зробили своїм дітям, а ти і не клопочеш ся, неначе й не бачиш, що робить нічого не дає. То обійде ся! От тобі решето!“

Через день у вечері вносять сидушку:

„На! Та люби свого Ониська!“

„Е! Ти! Таки спасибі тобі і послухав мене“, радо жінка свазала взявши сидушку, „хай же дитина проснеть ся!“

в)

„Чи чули ви, що Охрашка поки була своєю дитину, поки й занедужала вона і мабуть доживе віку свого. А сиділо вже. А воно-ж і гріх мабуть“, кажуть ідучи до церкви баби, побачивши О—ку, що принесла причащать дитину. „Хоч і гріх, коли-ж як його і видержать, таке кляте. Усі баби уже шептали йому, а воно не помагаєть ся, видко прокляте. О, такі діти тіки на гріх дають ся!“

„Хто його знає. Чи воно гріх батьківський, чи чий, а у мене вони такі кляті, що я була без перестану. А отого старішенького я й прибивала. Не дурно ото воно й худе таке. Ото тільки в мене і дитини, що Тимусь мій! За тим я мороки не мала: тихе було і тепер таке. Кажуть же: „Яке в сповитку, таке й до віку!“ —

„Змалку тай до остатку!“ придала друга.

і)

„Уже й сидить твоє? А мов-ж то старше та і ніяк не всидить. Чисте горе!“

„Та мов й сидить, та кляте таке, що й страшно сказати!“

к)

Принесла виводить молодиця дитину, і воно дуже розкричало ся у бабинці. Вона взяла тай винесла його у цвинтар під церквою тай підтріпує, а далі їй обісіло, вона з серцем на його: „пить! хто вас видумав, то то не добрий чоловік!“

л)

„Отаке манісіньке пискляточко а його і не годує мама, іну, я виросту, тай тобі не дам ссати“ — так забавляє мати дитину, що замовкло, як вона стала годувать його.

„Ти розкажи йому краще“, каже батько, „то воно щось таки буде памятать“.

„А вже“, каже, „воно хіба не знає, що їсточки хоче; на щож язичком ловить щось у груди!“

26. Про дитину, поки навчить ся лазить. Забави.

Сидіть починає дитина з пів року, коли ранійш, а більш того, що пізнійш: це залежить од того, чи здоровше, чи слабше.

Сидить дитина — це вже полелкієть і шатері, і всім, хто в хаті з ним живе. З цього часу замітний усім поворот з дитиною на лекше з ним морочіння. Тепер вона менше морочить а більш утіхи дає собою.

Часом судити ся хто у хату ввійде, zobачить як воно сидить і гравть ся гарненько, і одійде сам: злість минеть ся!

Що до того, як з ним поводять ся мати і нянька, то тепер менше уже мороки. Тепер воно умів вже й гулять само. Тепер воно насидить ся і, буває, що й само засне, словивать не треба, а колихать, коли йому схочеть ся, то вже й пізнають, що воно в люлю хоче, і заколишуть сьпіваючи над ним.

Щоб забавить, як плаче, або щоб не допустить його, щоб не розплакалось та як хотять нагулять його, щоб спало, то садять у колиску його і гойдають.

Гойдання у колисці діти найдужче люблять і сами до цього дуже привикають. Гойдають так: Садять у колиску дитину, на половині у колисці, а вона обома ручками держить ся за передні або задні верьовочки дві, а нянька за бильця або й собі за верьовочки побічні прогойдує. Зразу поки дитина привикне, гойдають поманеньку, а далі все дужче та дужче.

Разом з цим, як гойдають, співають; найчастійш співають: а) „Гойда, гойда, гойда, де кобила, там лошака“ або б) „Гойда, гойда, та тепер старий Пойда, а Пойдиха зостала ся, з дітьми лиха набрала ся!“

Дитина так привикає, що як не гойдять, то плаче. Тото треба її вже гойдять аж поки не замнеть ся і не стане зівать і засипать. Тоді її помалу на зад похияють на подушечку тай в колисці вона засне.

Щоби приспать або навтішити дитину, її носять гулять зімою менше, а літом більше.

„Ходім“, кажуть дитині, „тпруту“ і вона йде на руки, цеб то простягує свої руки до того, хто хоче її нести на двір. З нею йдуть на двір „тпруті“ і показують їй „тютю“, „бицю“, „кою“, „пацю“, аж поки утомить ся і почне засипать або й засне на руках.

Годують дітей тепер груддю менше, а вже пробують давать зразу пожовану їжу, жують хліб, картоплю, кашу і т. н., а далі дають і не жоване, а прямо з миски наберуть борщу, чи молока, чи иньшої якої страви, котру зроблять, чи за вечерю становлять, і дають в рот. Як яке, то і само уже пробуєть ся держать ложку. Тоді як замітять, що вже само перший раз набрало і їсть, то звер-

тають ся на його всі і одно одному укааує: „Дивись! Гляньте! Чи ба!“ Так і вирветь ся у їх з рота. Усі раді.

З часу, як почне ото дитина гулять, сидіть і забавлять ся, починає все більше і більше розбирать і замічать. А щоби ще більше научити її розбирати дещо, научують її усяким видумкам, абавкам.

Перше роблять їй „тутусі“.

Положать ото дитину горізнак і долонями од головки до пальчиків на носі поведуть і кажуть усе „тутусі, тутусі“. Дитина мовчить, і як коли, радіє, сьмієть ся.

Роблять „тушки-потягушки“. Так само ведуть долонями, за ноги потягують і приказують: „тушки-тушки, на поти [?] потягушки“.

Як часом само перекинець ся ничком, то кажуть „коні пасе“. А як коли нарощне повернуть у низ животиком, гладять по спинці в низ і в гору. Дитинка підніме головку і слухає, наслухуєть ся і дивить ся вперед та й справді шукає, де ті коні пасуть ся.

Як сидить, то научують її „кувать чобіток“. Беруть її ніжку і стукають їй у пятаку тай кажуть: „Кую, кую, чобіток, подай бабо молоток, я підкую чобіток!“ Вона радіє і подає ще і другу ніжку, їй кують і ту, поки не обридне.

Роблять і „ладки“ і „сороку“.

Ладки так: ляпають у долоні і кажуть:

„Ладки, Ладки!
Де були? — У бабки! —
Що пили? —
Що їли?
Тай, тай ползали
У Н. на головці сіли“.

А у сороки так:

Беруть пальчик дитячий у свою руку і укааують на його долоні тай кажуть:

„Сорока - ворона,
На припічку сиділа,
Діткам кашку варила!“

А тоді беруть кожний пальчик ручиці і кажуть: „Цьому дала, цьому дала, цьому дала“, а як дійдуть до великого пальця, то зараз кажуть „а цьому не дала, бо він діжі не місив, трисочок не носив і хатки не мів“. Та знову так само.

Роблять діти і „хані“.

Їм перш показують, як треба стулять та розстулять обидві жмені разом і дуже, дуже швидко. Самі наперед няньки розстуляють і приказують „хані, хані, хані!“ А тоді і дитину заставляють; вона собі рученятками водить аж доки не утомить ся.

Потім учать її „чолом чокать“.

Підставляють їй свою руку тай кажуть: „Чолом, Марійко!“ або „Чолом Тимуся!“ То вона й ляпає рученям своїм.

Ото ще як де, то ввучують дітей показувать „як бабу мороз душить“.

Стулять дуже кулаки, аж зуби сціплять. Дитина дивить ся тай собі дусить кулачки. От як скажуть: „А ну лиш, дочко, покажи, як бабу мороз душить?“ — то вона догадаєть ся тай тіснить кулачки свої, так тіснить, аж трусить ся.

Ввучують дітей крутить головою, як скаже їм хто „ану, турі-турі“. Учать однаково, як і перше. Спершу сами крутять дуже швидко головою то в сей, то в той бік і кажуть „турі-турі“. Тоді і дитина як чує це слово, то зараз і сама закрутить головою.

Ввучують „барана давать“.

Сами наклоняють до неї помалу голову і кажуть „баран-баран“, доки не торгнуть ся об її лобик, а як торгнуть ся, то кажуть зараз же „дуц-дуц!“ Та тоді знову так аж поки і вона зачне собі нахилять ся і торкать лобиком, як скажуть „дуц-дуц“.

Найбільш ввучують цьому ті, хто глядить дітей, а найшвидше діти старші. Вони все уже знають і сами люблять причувати до того малих дітей, своїх братів і сестричок. Вони і сами слідають за цим.

Є ще й иньші забави.

„Ньо-косі“ [на два способи]:

На живіт собі садять дитину і гнцають, держачи її за руки. Вона сьмієть ся, і як хто тільки зляже, то вже і руки подає, і сама гнца.

[Другий спосіб виглядає ось як:]

Котре небудь з старших дітей бере собі на шию дитину, аби вже лише уміла сидіть, спустить її ніженятка собі в плечей на труди, а ручки її візьме у свої руки і так ходить, або й бігає по стежинці, або й на дорогу виїжає. Так ото везе й до матері на огород або де проти пастухів на дорогу. Дитина утомить ся і спить потім гаразд. Як хотять її на себе посадить, кажуть: „ану, но, косі!“ От вона йде зараз.

[Сюди можна віднести і отсю забавку:]

На коліна садить ся дитину, підтрусує і приказує:

„Іде, іде пан, пан,

На коняку сам, сам,

За ним Жид, Жид,

На ковику стриб-стриб“.

[або: хить-хить.]

Як коли, то замісь цього роблять возик і на возику її возять. Ці обидві забавки тільки літом широко ведуть ся, а зімою тільки в хаті ними забавляють ся. Як коли тісно буває, то все таки старі кажуть: „Хай забавляють ся, аби не плакало! Буде краще спать!“

Найбільш возять ся, як немає возика, постолом за поволоку або коряком привязуючи до його ручки могузку. На таку паровицю кладуть що хто знає і коли що дитині прийде на розум.

„Що ти везеш Марійко?“

„Молоду на скрині!“

Часом як нема кому з нею возить ся, забавлять, мусить сама посидіть, то її посажать, накладуть їй усяких квіток як літом, паличок, дощечок і вона усе сама роздвляє, а як зімою, то надають їй в хаті усяких тряпок, тарахкотал, пляшечок, черепочків і т. и.

Догляду мало, аби й мовчало, то й добре. Нема як доглядать, а дитина поневіряєть ся; часом так обробить ся, що й страшно дивить ся.

„Полаєш, полаєш, хто його знає й кого, попрібараєш тай тільки ото!“

А то, буває, роблять возики, і складають на їх увесь прибір, крамки, кукли і дають дитині ниточку од воза у руки, а вона і тягне до себе, радів. Як хлопцеві, то понакладають його цяцьки усї туди.

А цяцьки у його бувають пороблені, наприклад „довбенька“ маленька, котрою, як майструють, то настукують що небудь, або от мячик, або з трави щонебудь, як от палки з осоки, стрючки і всячина.

Як де, то тим малим дають вже і забавки, що і для дітей трохи більших, яким вже з год минув, наприклад: ковалі, пур а ка б а н а, що торхтить, як потрусить ним і иньші,

[Про сі забави буде докладніше мова в остатнім томі про гри і забави дорослих дітей.]

Разом вже як забавляють, примовляють усяке і приспівують — усе на те, щоб дитина і собі зривалась балакать. І прямо й учать

вимовлять деякі слова „тато, мама, гами“ і т. и. Буває, що й скаже за тим яке будь своє слово, хоч й мало похоже на те, якому вчено, на приклад замість „дай папи“ — „да“ а замість „мові“ — „н—и!“ То вже всі знають, хто коло неї ходить, що як скаже „н—и“, то треба дати молока. Часом коли і цяцьку яку по своєму назве, як що з нею дуже часто возить ся, або колихатъ якоесь по своєму попросить, або й на двір, як учать, якоесь по своєму скаже. Часом, то і яке небудь крестання або які небудь дитячі повороти значать що небудь. Хатні замічають їх і по їх угадують, чого дитині треба, чого вона хоче. От як хоче, щоб нося прибрали, то сопе дуже.

З дитиною, що вмів сидіть уже, лекше поводить ся, як часом заболів, бо вже вмів показати, де болить, і випе уже.

[Про слабости окремо.]

Усяких заміток в і тоді досить, як навчить ся сидіть, бо, звісно, вона тепер ще більш показуєть ся на людські очі — а очі всякі бувають. Тепер вона і на дворі гуляє, і в поле її і в гості скоріш беруть.

Звісно, що з рук її можна спускати, щоб і сама посиділа. З дуже малою не хотять і виривати ся у гості, бо до шести неділь ще і ніяково йти гостити, а після шести неділь сама дуже слабонька; тепер і вона і сама крикенька, і вмів забавити ся. Як вже більша, що вже одлучена, то така певно і дома зостанеть ся, але все таки треба з собою хоть і до церкви брати, щоб погодувати.

У гостях із такими дітьми частіше бувають і охотнійше, бо можна вже їх посадити де коло кого. Їх доглядають однаково як і мевші; так само сїдають коло тих діти старші і забавляють. Тільки тепер, звісно, вони більше розуміють, то часом чужих людей не хотять підпускати до себе, а як які сьмільві, то таки з рук на руки йде. Їм вже дехто і ковійку дасть, а дехто гостинця якого.

Часом як дітей багато у гостіх збереть ся, і сядать під ряд, а гостинці дають, то хоча між ними і чуже буде, то незвичайно його поминать. Треба дати. Догадливий дидько, чи тітка, чи там кум чи кума небезпрямінно про запас ще візьме гостинців, бо буде „незвичайно“, як комусь, хоть і чужому, не стане.

Як котра дитина боязка, то її забавляють цяцьками і дальш од чужих людей; як літом, то її виносять на двір де під дерево, чи під повітку, і там цяцьками не розбираючи, чи то хлопець, чи дівчина, однаково забавляють. Як що привичне, що мусить спати у колісці, її зроблять або з ночов на шівмістках, або з кошика, або

й позичать. На гостинець дають їм бублик, пряники, качечки, і вона жує собі.

У церкві, як і в гостях, з такими дітьми густійш бувають і з ними ідуть і під переніс чаші, і під свангелію, і як воду сьвятять.

Тепер у празники які, як говіють люди, то кладуть їм подаяння: кислички, грушки, як от на Спаса, хто з своїх садків, а хто, то й куплене, кладуть пиріжки, палянички, бублички, качечки. Це звичай такий!

Дають певно і великим дітям, і їм найбільш, бо вони люблять гостинці, але кладуть і цим, бо, звісно, така дитина ізїсть і такого дару. Звичай цей давній з дідів і з бабів ще завів ся.

Теж саме з ними бувають на похоронах; тут роздають „коржики“ дітям і то таким, що тільки сидїть уміють: воно і обсмокче коржик, бо він з меду і маку, а ні, за його зїсть сама мати, чи оддасть кому більшому з своїх чи з чужих дітей. А взять треба, гріх не брать, гріх цурать ся хлїба; а давать годить ся. — І цей звичай давній. Робить ся він для того, щоби помянуть душу умершого.

Звісно, сами такі малі діти, що тіко що уміють сидїть, не беруть у ручку цих гостинців а рідко яке обїсмілить ся протягти руку і взять що небудь, а то сами матері беруть, або хто їх до церкви принїс, бо, буває, що старша сестра візьме, або тітка, або й брат, чи дядько. За гостинця кажуть „спасибі, простибі!“ а ті, що дають, то нічого не кажуть, а прямо кладуть, хіба рідко хто скаже: „на лиш і своїй няньці“.

Як беруть у поле таких дітей, то уже обходять ся без коляски. Воно собі сидить, і хоча й поплаче, то його забавлять, нагодують, тай засне. Що у полі роблять, то так і з ним приспособлюють ся: як жнуть, то під снопом його садять, або і холодок йому роблять, як косять сїно, то під копицею його садять або під деревом; і все його підносять до себе ближче, щоб чуть, коли заплаче.

Як що, то й дома кидають з другими дітьми. В таких случаях, як не забавлять ніяк, і воно плаче дуже, то носять його до сусїдської матері, а як що нічого, то аж на поле до своєї, чи у луг, де вона робить.

По дитинї, що вмів вже сидїть, угадують уже люди, яка вона буде, чи битлива, чи сердита, чи навпаки смирна, чи розумнійша, чи й зовсім дурна. У батька удав ся, ця буде така сама як і N. (старша дївчина), нікому нічого, це зараз за батїг хапаєть ся і до биці аж трусить ся — буде чумак.

Як слаба, то ото всі одразу цим цікавлять ся: „Повинен би рости“.

З утіхи над дітьми буває їх продражнюють: „длавно“, „мазя“ і т. и.

27. Мови про дитину, що уміє сидіть.

а)

„Ваше вже й сидить! А у N—в і не думає!“

„Та в N—ів воно слабе з роду, а наше — хвалить Бога — здоровеньке було — нівроку йому. Хай здорове буде та виликє ростє!““

б)

„А нуте, яке Ваше? Чи вже давно сидить?“

„Та вже!““

Та заглянула на запічок, а воно граєть ся.

„О нівроку! Це вже і вам підлекшало трохи. Спокійненьке-ж?“

„Та до которого часу ще байдуже!““ — А сама в сторону:
„Принесло тебе, яка цікава! Сіль тобі в вічі!““

в)

„Ось! гляньте, мамо! Вже N. наш сидить?“

„Бачу, бачу, таке вже його й сидіння погане. Хай ще, дочко, підростє, він кращє буде сидіть, а то бач он уже хилить ся! Диржи лиш його!““

г)

„Ти-б посадив її коло вікна, хай матір виглядає, та забавляй її, балакай до неї, от вона й не плакатимє“.

„Та не хоче дивить ся у вікно, дивить ся, як ви стружигте!““

„То ти постукай у віконце пальцями, то воно повернеть ся, а то, бач, усе за струг хоче хапать ручкою“.

28. Дитина в період лажєня.

Дитина перше, ніж почне ходить, буде лазить брать ся.

Лазить дитина научуеть ся через місяць або що після того, як сидіть навчилась. Дійсно сказати, скільки дитина всього сідить до

ходіння, трудно: це залежить од самої дитини. Як навчила ся сидіть, і добре держить ся, то зараз, як здоровенька, зачинає здіймать ся на ноги, беручись ручками за що небудь, або починає перше лазить. Є такі діти, що після сидіння зараз і ходить починають, але тоді їх сидіння довше буде протягувать ся. А то більш таких, що перше посидівши з місяць там чи що, та й лазить починають, а вже як налазять ся на четвереньких добре, то аж тоді починають ходять. З місяць треба, щоб сиділа дитина: а тоді вже, чи лазить там почина, чи ходять.

А ці, що лазять, не однаково.

Одні такі, що так собі сидючи і підсовують ся далі, усе ніжками тільки підбираючи далі і далі, а сами сидять рівно, як москальча, ще аж назад трошки головку піддадуть, а перед усеї вперед висунуть. Не швидко тільки лазять таким маніром. Кажуть, що так як лазить дитина, то непроворна буде, буде ледача добре.

[Як відразу ходити ме, буде здорове і дуже.]

Але і цих дітей, що так лазять навсидячки, не багато; а то усі мабуть лазять на четвереньках. Перегнеть ся бідне на рученята тай підсовуєть ся далі усе, опершись на ручки. Зразу не швидко, а то вже як розбере діло, що самому можна достать, чого забганеть ся, то проворнійше стане. А там як укрелять ся рученята і ніженята, то воно й швидко рачкуєть ся, куди йому заманеть ся.

Чому люди не одразу ходять, розказують всіляко. Кажуть, що те ще за те так Бог зробив, що то змій так наробив. Звичайно кажуть, що дитинці хочеть ся чого небудь, як тільки сидіть уміє, а достать, не достане і вшпросить не вміє, а вже добренько розбирає; от вона і хилить ся усе у той бік, де лежить те, що манить її до себе, чи кухоль там червоний, чи курка, тай хилить ся усе, а далі бачить, що вже ближче стало хоч на каплю, то ще більше гнеть ся. А там обіпреть ся уже колінцями дуженько об землю тай почує, що у неї ноги в тай почина ними поволи орудувать. Зразу на силу ними колыває, а там краще вже почне на них обпирать ся, а потім і підуть ноги в діло. От вона й ката.

Утіх хатнім од лазіння дитини тільки теї й є, що ось-ось буде і ходить і більше дещо тямить, а більш ніякої, хіба гори більше як з маленьким, бо треба дивить ся, щоб чого не дай Боже, не скоїло ся. Вона як лазить, то не зоглядиш коли або присунеть ся до чавуна з окропом і або руки опече, або на себе переверне, або не счуєш ся, коли до груби вже прибігла і як топить ся, то біди не обереш ся, і себе обналить, і всіх злякає, а як не топить

ся, то попіду наїсть ся і жару набере, або попервертає усе в хаті, то до каганця добереть ся — чисте горе з нею! Так і бієсь біди якої. Десять нянок не взглянуть! А в хаті через неї усе крики та нарікання: „Ой, глядись із ним!“ кричать батьки побачивши, що вже підбралась до горщика з горячим борщем, як обідать силлять або заминають борщ, або як лізе на край полу чи лежанки, а там шубовсне в низ, і лиха повна хата стане! Часом сердять ся на кого де на дворі, а в хату увійдуть, то через її, що або у шкоду лізе, або уже й зробила, зараз злість на тому, хто глядить, зженуть. Мало коли вона утішна зробить ся для всіх у хаті, бо все замазана та бридка така, що не хочеть ся і на руки брать, а ще як ніксли, то й не обчепурена.

Так ото і годують. Годують певно ще й тепер дитину груддю, бо, звісно, ще мала вона. Щож, лазить почала вона недовше як через місяць, як уже гаразд сиділа. А сиділа в пів году вона вже. Хоть і доводить ся бідним дітям і тепер уже грудей не давать. Звичайно як почне лазить дитина, то її мало коли до груді носять, бо вже вона сама їсть, що їй дадуть у руки. Уже й нежоване гриве і за обідом, у сніданок і за вечерею сидить в гурті, коло матери частійше, або й коло няньки. Буває, що як няньку полюбить, то так коло неї і треть ся все.

А вже як підгодуєть ся, то буває на руках у матері і засне, або, як що зобачить де, кота чи що, то так і зсунеть ся на під, а всі зараз сьміють ся: „Як наче крадеть ся поза кущами, так пішло поза скринєю, кота мабуть побачило!“ або „як от чкурить до квочки!“ І ото хто небудь з молодих, найшвидше доглядачка, біжить за дитиною, щоб квочка не вклюкнула і крику не було у хаті: „Пропаде горщик! Диви-диви!“ Знов щось з лави достала. І знов біжать ратувать горшки.

Прибіжать ото хто небудь і почне її навчати. „А грішка так робить, буде вона; іди до мене!“ І ото, як охотно йде, то возьме на руки і принесе до гурту, а як обідять ся, то й вгненькать вже почне, аж поки не знімуть горшка і не дадуть їй у руки.

Як що горшок нужен на що, а вона вгненькає таки, то їй щось друге замість того дають. Як яке, то і забавить ся, а як яке, то буде кричать, поки не дадуть того таки самого горшка. „Химерне яке!“ скаже хто небудь, і вже як допече кричанням, то крикне хто: „Та забав його!“ Часом це буває і з більшими дітьми. То вже там якось урядять з ним, щоб воно замовкло. Буває часто, що як дуже капризує, то бють по задинні, як розсердять ся.

Тепер вже видно по дитині, яка вона буде, чи м'яка, чи туга, чи швидка та самодайкувата.

Забавок дають тепер усяких, як хотять її довше забавить, або як плаче, щоб заспокоїть. Кладуть перед нею ті самі забавки, що для малої дитинки, вибираючи тільки, щоби не класти тих, що вже їй приїлись, а все новіші підбирають, по порядку, заразом усіх не викладають

Як обмалює кому за нею глядіть, та ще як і непосидюща вдасть ся, то бувають самі матері чи няньки прив'язують її за ніжку або до чого небудь, на приклад до стола, і вона і лазить на мотузочку коло цього. Бідні діти! Де їх ото прив'язують малими, то так звикають до цього, що в літ. 4—5 буває, що візьме та само себе прив'яже таї сидить. Жалко стане матері, як це побачить, та закасть ся уже других вязать. А проте не втерпить, як бачить, що страшно його од себе одпускать.

Одначе прив'язування не скрізь буває, бо більше тому є кому сидить у хаті. Часом молоді матері дуже цікавлять ся, щоб то воно таки було, як би дитя само росло.

Колихання у колисці, це замість вязання втіха. Малога плазунця кладуть у колпеску і роблять з ним те саме, що і перше, тільки, що тепер ліпше розбирає. Певно такої забави як „ковалі“ воно ще гаразд не розбирало, а тепер воно й само береть ся ручками ляпач по ковадлі. Тепер смілівійш несуть йому і пищалки, і пищики, а часом і огородину чи садовну яку. Воно і розглядає усе, що піддають йому, а часом і назвиська сякі-такі подає.

Тепер воно в гулявнї з старшими дітьми має притулок. Особливо літом: і як копають, сидить, і як грають, чи в гусей, чи баштанів, то теж воно усе коло їх. А зімою меньше. Ото тільки на печі або коло кукол, коло возика, під полом або де усядуть старші діти грать ся.

Обкладене усякими цяцьками і заложене часом так, що й доступити до його трудно.

[Як чужий чоловік прийде, має мати досить клопоту, щоб усе в хаті привести до ладу.]

Через те ото не дуже то ждуть того часу, коли дитина почне лазить, а радіють більш ті, у кого воно не лазило а довше сиділо і прямо почало ходити; радіють найбільше через те, що здоровеньке буде і дуже добре. І через те не можна всякому й хвалити ся такою дитиною, щоби не наврекло йому. Хіба батюшці своєму поведе про се мову.

Таким то завданням дитина більше родичів ображає: вони мусять знати багато заходів в різних трапунках, бо тепер вона часто обкалічуєть ся, обранить ся, звикнеть ся, забать ся і т. н. Се вже „закон Божий на дітей такий“ і од него не втечеш. В серці батьки тепер досади найбільше набирають ся.

Це вже дуже замітно, як от мати візьме на руки отаку дитину і почне їй, даючи груді або заколихуючи, виказувать усі жалоби свої: „Йди, йди, плазунчику мій“ — як вона простягає до неї ручки, щоб узяла, „іди, я пожалую“ і гладить, узявши на руки по головці; „била ота пала“ — кочерга, що впала на її — „била, ну, ну, ну!“ — сварить в сторону кочерги, „я ту палю битиму“, а далі „в люлю підем, квцю положим і Кузьомку коло неї“ несе в колиску і кладе. Або „О моя ти мазальнице, така задрипана та нехороша, якже-ж до тебе і приступить!“ Те обертаєть ся і дає руки, вона бере і цілує: „Моя-ж ти поміч хороша та доладня, залазила ся ж ти дуже і не сороми ся, моя-ж ти гарнієїнька. Іди в люлі, гами дам і лялю положу“. Кладе, нагодувавши, заколихує співаючи. Буває часом собака вкусить або злякає дитину, то от мати і голубить і в колиску несе.

Часом і в хату хто увійде і зачинає дитину заспокоювать тими самими средствами що і в хаті. Часом свиня укусить, то салом несоленным треба мазать та подорожнику класти. Або як упаде, то зараз совітує води полигь.

Одначе в такі средства, що усяке може й знає, але про себе, одне другому не скаже, бо або не буде помагать ся, або стидять ся їх казать. Ну хай уже шептання, а то то й прямо средства не хоче казать.

Забавляють так само, як і меньших.

Таких дітей беруть і в гості з собою, але глядять, щоб шкєдні не наробили. Беруть і до церкви, і в поле, і на косовицю, скрізь.

Воно вже більш і мови розбирає.

Лазіння протягуєть ся і до году дитини. А коло году або в год як раз воно починає говорити і ходять. Стає вже з усіма дарами чоловіка, хоча в меньшій мірі.

Від того часу починаєть ся вже його друга жизнь.

29. Дитина удушила ся через недогляд у груді.

„Чи ви чули, що Маруся оце казала. Кажє, що в Хомів оте сиротча та в грубу влізло. Діти його покннули та забули, а воно там назад перевернулось тай задушилось“.

„Оце!“

„Казала Маруся усім коло кладки. Я й своє тоді стелпла полатно!“

„А цять! дзвонять! Оце й справді ляхо!“

У неділю бабки вийшли ся:

„Отак, сиротя! Журили ся, що матері його нема, а воно й недовго глядїть довелось“ — каже одна.

„А може то поговір тіко такий, що само вдушило ся? Оце ще видумала! Ще й поріжуть на куски! Гляди лиш язика! А то й тягать ще будуть! Тепер люди які“.

Вдарили в усї. Встали і пішли у церкву. З цього приводу діди:

„Чи воно попуст Божий, чи просто недогляд?“

„Та мабуть те друге!“

„А чом у грубі не вмер старий ніхто, а тільки і чутно, що те, що вмів лазить“.

„Який же тут допуст?! Як би я так не наказав свої бабі: гляди, бо буде клопіт з ними, то не гляділа-б і в вас було б.“

30. Дитина поки навчить ся ходити.

Тяжка година для сім'ї, як дитина лазить з міста на місто. Через це дуже ждуть теї години, коли почне ходити, бо в цей час воно розумнійше і лекше його глядїть. В сей час научуєть ся дитина сама чого попросить, а не лізе сама, або вже знають її мову і сами догадавшись, садять її, чи подадуть їй, чого хоче.

Задля цього, щоб дитина швидче ходила, ставлять її „дибки-дибусї“. Той, хто її доглядає, візьме її і поставить на ніженята і держить попід ручками за бочки; вона радїє, а щоб задивило ся на його, каже: „ану дибки, ану дибусї“, тай пусить її одною рукою а далі і другою; вона з хвилину постоїть і хоче падать, то її підхвачує той, хто учить її дибки. А то перше поставлять її в кутку, щобн оперла ся об дві сторони вугла, то й вона обіпреть ся тай стоїть, поки й ніжки зболять, а сама радїє, що стоїть.

Часом, як часто ставлять дитину у кутку, а вона умів вже трохи ходити, то дійде поволі до того кутка, втулить ся в нього і радїє, що вже сама умів так зробіть тай хоче, щоб і другі бачили, то й кличе по своїому хатних. Ті теж радї, а хоч і не радї, вдають таки, що радї, щоб її підбадьорить і утішить, аби далі старала ся сама спивнать ся. Тому зараз біжать до неї і дають їй свої

руки обидві так завдальши од її, щоб вона трішки ступила та тоді достала за руки своїми рученятами. От вона і підшкандибає трохи таї зараз звалить ся на руки.

Як уже їй частенько так зроблять, то далі наставляють їй руки і, як вона шкандибне, то вони ще далі одходять, і випробуєть ся ходить. Тепер перетягують через хату верьовку і вона по верьовці собі туди й назад дибле і радів!

А то роблять ще й так.

Візьмуть, як вивчать стоять дибки, за ручки та ведуть через хату, а на ході і пустять на хвилиночку; вона постоїть, не хоче зразу ступать сама у перед, і зогнеть ся, щоб підлізти, то її зараз підхвачують і далі ведуть поїд ручки або прямо за ручки, а там знову пустять і то так далі, аж поки вона таки сама якось ступне. А як ступне, то й сама замітить, радів дуже, а ті, що коло її, починають і собі її хвалить і далі учить, поки утомить ся, а тоді ложать спать у колиску або й так де на полу, чи в запічку, чи де.

Як не має кому з нею, то воно само бідне лазить, лазить, аж йому обридне все совать ся, то воно само зіпнеть ся на свої ніженьята та чого другого, таї само переступає, от як од одної стіни та до стола, або в запічку од одної стіни до другої.

Бувають діти тупі на ходу, не скоро виучить ся ходить. Чужі його ровесники вже ходять, а воно ні. Тоді роблять йому таку ходушку.

Забивають посеред хати стовпець, а на верх його поставлять таке колісце, щоб крутилось на стовпці, а в колісці дві спиці. От дитину поставлять коло спиці, воно зараз візьметь ся за ню руками і аляже на неї, а воно почне кружнить ся усе помалу, а дитина за ним ходить. Як дитина скорійш налягає на спицю, то колесо скорійше буде ходить і дитина за ним буде поспішати, а як утомить ся, то стане.

Щоб не забило ся, то приноровлюють усе так, щоб нічого не сталось, або вище трохи, як стояча вже дитина, або так заввижки, як сидить воно.

Коло цієї ходушки кладуть усі цяцьки, часом і до колеса привязують, щоб скорше брало за нього. Одначе ці ходушки рідко коли роблять. Уже скорійш привязують дитину, щоб не ходила: чогось того не люблять.

Є ще й вишні ходушки, такі ворітечка коло стіни, що ходять сами собі, як взять ся за їх. Тут та вигода, що дитина не закручуєть ся. Одначе і цих не долюблюють люди, через те мабуть, що цей час, доки навчить ся ходить, дуже короткий.

Ось і ходить уже! Хвала Богу!

Всяке, що ввійде в хату, зараз і зацікавлюють ся: „А ти вже й ходиш?“, або: „Воно вже й ходить умів, хвала Богу!“ І завидують скрізь на таку дитину, що до году або в год ходить почало.

Такі вже ото і мови підуть в хаті, по кутку і далі:

„Та це вже, хвала Богу, воно ходить, то буде вже й з дітьми грать ся дома. Не хочу з ним у поле тиліпать ся!“ каже мати, збираючись у поле на роботу.

Або: „Оце вже і вам, мамо, лекше буде з ним глядіть ся, не все носить ся з ним, десь і само походять. Ви його на двір виводьте до дітей, хай з ними там собі сидить і собі муштрують ся коло їх“.

Зімою теж полегкість є, хоча й не так значна, як літом.

Так само куткові усі про таку дитину кажуть: „Видно, здоровеньке удало ся, що вже й ходить почало само! То то та мати годувала добре! Та ні, таке таки власть ся“.

Діти, що трохи після году починають ходять, це не вдвовижа, і тоді вже звертають або на хворобу, як що хворіло чим, або на матір, або на його уроду:

„Бог його знає, чого це воно спізнило ся. Йому-ж вже шоста неділя на верх году іде! Таке погане вдало ся таки!“

А як вже зовсім спізнило ся з ходою так, що вже й до півроку йде — то це вже зовсім негарна річ. І бідкання по десять раз на день почуєть ся в тій хаті. „Чи воно Бог так дав, що воно не хоче ходять учить ся, чи сами ми винні чим, чи що підкинуло ся під його, та ми не знаємо що, чи таке воно вже й буде, Бог його знає, а нам з ним горе чисте. Не добереш і що робить, і що казати йому, тай боїмо ся, щоб хоч калікою не зостало ся на віки!“

А їх утішають: „Та хай Бог милує! Хиба цього не буває, що і в два годи удасть ся ходять. Таке удасть ся піше на ходу або й на мову. Он і в N-ів таке-ж було, а мій N., хіба не в два роки почав ходять! А воно-ж, гляньте, якого-ж чоловіка проти його є в селі!“

Ще пізнійших чи тупійших на ходу прямо лічать за калік вже, за божий гнів. А як почне ходять та дуже пізно, то на милість божу це звертають більш: „Таки дав йому той Бог теї сили; стало якось спинать ся, а далі й почало ходять! Оджурили ся ми з ним якось усі, та вже ходять, а воно-ж то отаке було!“ Одначе боять ся, щоби згодом чого йому не трапилось з ногами.

Що роблять, як не ходять довше дитина, крім ходишки і водіння?

Перше всього до людей звертають ся. Шукають таких, щоби що поробили, а знаходять ся такі чоловіки і баби, що беруть ся одпарювать і одшептувать. Більш усього купують у травах і зїллях, хто зна в яких. Найчастійш купують дітей в жостірі. Це таке зело як виноград, що плететь ся на лісу і ягоди на йому бувають гарні. Росте воно й по городах і по лугах. Його варять та купують в йому, щоби сухіт не було. Одпарюють буває дитину, як ходить не адужа, і в вищобневі. Вищобень, це те, що з під сїна потерть¹⁾ зостаєть ся, що граблями вигребти. В йому сами цвїточки зостають ся, що дуже корисні, як купать у їх людину, бо зараз тіла буде набирать ся; навіть цїй, що поврежене у їй, лекше стане.

„О, вже жостір понесла Н., дума, що тому хлопцеві підсобить. Як воно таки й родило ся нікчемне, ні пску од його не чув ніхто, ні! Купай скілько хоч таку дитину! Як умре, то то тіко збавить од мороки, а то калїка буде на наказанія у хатї“.

„Та може-ж хоч полекша трохп!“

„Та що потому!“

Таке калїча уже усїм відоме і усї цікавлять ся ним і де тільки траву яку понесло которе в ту хату, або чужа баба надїйде чого, може зовсїм не того, а всїх і вдарить зараз у голову, що то вже щось робитимуть тому калїчати. І як, буває, що й справді виходить ся коли, то зараз у ту хату і другі йдуть питати, і їм розкажують.

Як колп, то й до церкви з найманнам обертають ся. То вже тоді не розсудять, чи Бог поміг, чи ті „роблнин“, що люди казали, чи може Бог на людей понавертав, що сказали, що зробить треба. З цього і другі навчають ся і собі до наймів у церкву обертають ся та людей питають. Найбільш захожих людей питають ся, страників усяких та циган і циганок, волохів і молдаванів. „Ті богато знають“ — кажуть наші заробітчани, „а вгадують одразу все!“ І їм вже вірять, а як не поможеть ся, то то вже Бога так прогнівили, що ні од чого не буде помочі.

Трапляєть ся і таке, що думають люди, що дитина не ходить через те, що в неї животи виходять. Хоч деякі і знають, що це лихо і з природи так буває, а більш думають, що то баби винні, що не вгадали по мірі пуца завязать і що це шкодить ходінню. І через це силкують ся вилїчить і цю казку, веред цей!

¹⁾ потерть = трина.

Є таке „царь-зілля“, його усяка баба знає. Його треба одварити і дев'ять ранків по трішечку давати пити дитині, що ще не вийшли животи. Часом то од того, що впаде, або кричать дуже, та вийдуть животи — то і тоді тим самим лічать. І як хто не знає цього средства та вже аж у старості йому скажуть, то і тоді хай робить, то на місці будуть животи.

Це нам сказав прохожий з Черкас; хотів і попа злічить.

Часом як дитина, що почала була ходити, а опісля перестала не хворіючи, то тоді кажуть усі, що це з празника, і тоді вже пригадують, якого тоді було святаго, як саме воно осіло на ноги, і пригадують, чи робив хто тоді, чи ні. Як робили тоді, то дійсно, що празник скарав дитину, а як всі нічого не знають за собою, то однаково на празник повертають і непременно в церкві однаймають те лихо. А хоч і не допоможе, то все таки кажуть „і Бог не слушає!“ і скільки сил, іще наймають, поки й обридне.

Так і на всячині буває, зараз до наймів обертають ся.

У ті часи і болізни менше, і смерти. Тепер воно розумніше „уже й воно навчило ся стерегти ся!“ Як зведе ся до краю лежанки, то вже каже „а! вава! вусі!“ Часом до огню підбіга, то уже само „ххх“ захропе, указуючи пальчиком на оговь (свічку чи у піч). А то таки й од того воно собі менше біди робить, бо як дибки вже стає, то ним більш втішаєть ся кожне і більш на нього звертає доглядання, а як уже ходить, то уже з ним і водять ся, і не дадуть упасти. Як упаде з ніжок, то так і кажуть: „бух“, не „буці“, як перше, або: „ляп Одаря“, „ляп Кузьомка“. Воно часом і засьмієть ся, нагадавши „баран, баран, дудуц!“ або як йому покажуть. Рідко котре, як дудцнеть ся об що, та щоб і не звернуло на це уваги; хіба дуже буде зайняте чим або заморочить ся, само завтішаєть ся чим, котом, що підійде до його, чи чим другим. А ще рідше буває, щоб розплакалось; то вже або спать йому найняло ся та плаче, щоб взяли у колиску і приспали, або дуже таке недоторкане вдалось.

Одначе таку дитину, що вже дивав, або вже й ходить почина, забавить легко. Вона але сама не буде довго зіпать, бо уже й соромить ся починає, а вже і гостинці знає, і цяцьки уї розбирає.

[Бувають одначе і дуже злі діти. Як роззїпають ся, то бють ногами по підлозі і аж синіють від крику. Тоді їх треба просити]: „Моє хороше, його роздражнили, ну, ну! Я тобі дам!“ і сварять на когонебудь, а буває, що і бють того, хто дражнив, помаленьку, аби піддурить, коли ще можна піддурить, бо є і такі, що вже не піддурить. Тоді воно або само простягає бить ся, або кричить, поки

дуже не замірять ся бити. Часом бере само палю тай лупить, а те, кого бв, притворюєть ся, що його дуже боляче, і плаче. Тоді воно й само утхومیриєть ся і бити покине. Часом, то бють те місце, об що дитя забило ся, або воно само береть ся.

Таким то побутом ті ходунчата ще більш дають утіхи, ніж досади. як плазунчата. Їх вже й менше треба стерегти.

Що до уходу за ними до пильнування, то того тепер менше, як перше.

Їсть вже само, гуляє само, нема вже усіх тих примітів та заходів, що з меншими дітьми. Купають тепер уже зрідка, в колиську буває, що й не кладуть, хіба коли не коли погойдають. І з болізними лекше тепер визнаєть ся.

Беруть їх скрізь.

31. Балачки з нагоди дітей.

а)

Ще не гаразд виправляє дитя ходить коло ходушки, таке скорячене якесь.

Баби чухрали вовну. Одна молодиця, приглянувшись, як воно бідне корячкою шкопиртає за тою ходушкою, гукнула й других подивити ся, як сьмішно воно ходять. Ті глянули і одна з їх :

„Не дивуйте ся, бо й нам до нього не далеко! Я вже як за тивок не берусь, то й до церкви не дійду. А сучі діти усе глузують, що я сторч тай окарч ходю уже“.

„Ну тай справді, чудно як у світі: старієся і слабієш на все. Старе, як мале, матері його біє!“

„А то горе, що й розум дурнішає, кажуть, у старих людей дуже. Он у Шпачих! Сто год чи й більше живе. Підуть, що кажуть! Кажуть, що так і по підрах і піде, як нема нікого в хаті. Скрізь пошкодить: і вже не ходить, а лазить та баба Шпачиха. А сорочки не надівай, то й так готова собі бути, людей не потура!“

„Жалїлась і мені та молодиця. Я й не вірила, сказала своїм. Кажуть, що усе так буває, як перестарієть ся чоловік. То мабуть вона й не бреше“.

— А цур йому, як так! Не хочу-ж я довго жить!

— А ви думали, що то добре!

Дитя утомилось, сіло. В хату увійшов хазяїн і шутку якусь на щог кудель сказав.

І пішла мова ница, веселіша.

6)

„Е воно на руки все биреть ся. А ходить само не хочеш“ — обізвалась друга невістка, що через сїни жила, до дитини од старшої своєї ятровки — „балують тебе?“

„Та так звівечили дитину псявіри молоді. Не має чого робить, то вони з рук на руки його. Та все чухи-чухи! А воно кого побачить, кине ходить тай ото тягнеть ся на руки!“ — сердито одказувала мати свекруха.

32. Дитина учить ся говорити.

Дитина учить ся балакати разом з тям, як учить ся і ходять. Хатні всі, а найперше матері і няньки, спізнають дитячу мову. Їм це найважнїйше знать, бо як зуміють розуміть дитячу річ, то лекше буде її забавить, як плаче. Перше мусіли угадувати по плачу.

[Звпчайно признають, що дитина тому зачинає говорити, бо вже орґанїзм такий]. Часом ще писклям почне дитина виявлять які звуки. Зараз няньки і вслухують ся в їх і замічають, од чого то воно так пискнуло а не инакше; може давно годоване було та їсти захотїло, і од того кавкнуло; може так мукнуло чогось, що позапрївало, або мокро під ним; крекотить собі може, бо давно на двір ходило, або може що надушико, або ручку заклало якоесь за повивич, або не гаразд йому лежать. Обміркують все, а як не найдуть нічого, то кажуть, що або його щось укусило, або щось йому у вочіх показалось. Якже частїйше дитина однакові звуки виказує, то таки догадують ся і тоді підсобляють їй, чого потрібно.

Стане далї більшати воно, тоді яснїйше можна розуміть його. Уже воно й само дужче свої привички виявля тай хатні встигли вже довідать ся. Далї вже і слівце яке затвердить собі. Часом такого і не чув ще ніхто, а воно собі сплете; тоді всі замітять і всі знають, що то воно вже каже.

Але це буде тоді, як дитина вже вязики держить. Тепера усі пізнають, як воно блякне, коли радїє, а як, коли вередує або сердить ся чого.

Спершу почина дитина виявлять ся криками. На приклад, перше своє хотїння, погулять на руках або що, виявляла дитина тям, що сьміялась сама, як наближалось котре до неї за чим небудь, а тепер, то тож сьмієть ся та ще руки подає, а як у спо-

витку, то і в за повивача їх витягує, і подає сьміючись і виказуючи який небудь звук.

[У кожної дитини є ввші знаки і звуки на те, чого хоче].

Те смокче, як їсти хоче, те крекотить зараз, а те плаче, те не спить, поки не нагодуєш добре. Иньше белькоче без перестанку, те ганчірку тягне впрост, а те навчило ся й казати „да, да, да!“ замість „дай-дай!“ Те піднімаєть ся і гица у дно колиски, або й ніжками в гору устає і розкрячть ся зараз. Скоро ото пада собою, то вже ото знають, що лихеньке буде на характер, як виросте колєсь.

[Характер дістаєть ся в части в наслідку від батьків, в части під впливом окруженя].

Звкне дитина дуже скоро, до чого вродно, тим то матері і всі присутні так і боять ся запустить дитину. І скрізь так і дивлять ся за нею, щоб воно знало й вова, й грішки, й тато і мати, і сварить ся учать, щоб одучувать од того, що шкодливе. Роблять і забавки такі, щоб на розум дитину наводили і при звичаювали до того, чого треба, щоб у сьвітї жида (прим. возик, човник і т. и.).

От як йому чогось потрібно буде, то воно звичить якоесь так, що всі замітять і вгадують уже, чого то воно обізвалось: „Біжи, он, чуєш, обізвалось, може кукли вже не має“ або „підди, поглянь, чи не заплуталось воно у ганчірки“, або, „о вже гуде, їсти хоче і палиць сце“, або, „дивись і ручки вже дає, на ручки хоче трохи, гулять скортілось і йому, блазюняти отакому“, або, „чуєш, па, па, ца, неси лиш йому куклу, он і ручки висува з під рядна“.

Під часи, як почне дитина уже і сороки знать, то тоді воно й на самоті собі, як заграєть ся, то рученятками своїми щось перебирає і все до їх белькоче, говорять до їх неначе. Присутні думають, що то воно замітило щось і само робить собі утіху. „Пробуєть ся балакати“, кажуть „ба, як! Чує бідне, що всі балакають, тай собі!“

„З ким же воно?“

Одні кажуть з янголом, другі, що то така його природа, що треба щось белькотать.

Часом хто небудь підбіжить до його і почне підказувать: „Цьому дала, цьому дала“, як те саме перебирає пальчиками.

Є діти, що доти будуть сами утішатись, що аж ізмаєть ся і спать захоче, і само перейде на пісню: „е, еи, еи!“ Співання так часто обиваєть ся о головку дитини, що воно, уже тільки здужає забелькотать, вже й гуде собі у ніс стуливши ротик „у, у, ух!“

Ото і кажуть зараз хатні всі, що воно або так собі перейняло гудіння в пісні тай собі гуде, або хоче, щоб йому співали, а дехто й каже: „Ото воно спатки вже хоче та на пісню вказує, бо думає, що як співвають, то й треба і спати йому зараз; підіть лиш колишіть його!“

Як дитина стане більша, то вже прямо знають, чого вона так гуде, чи хоче спати та колихання, чи, щоб співали йому, чи так собі для своєї забавки.

Плаче дитина, то й тут кажуть, що треба шукать причини, — дурно плакати не буде. Треба розуміть її річ. І зараз ото добірають ся до тої причини. „Сказати сердешне ще не вмів, то вже плачем помагав, а ти як знавш, а знайди, чого воно хоче і чого йому треба, тай підсоби йому!“ Так часто навчають своїх невісток еверухи або й старі люди молодших, як їм жалують ся або хвалять ся. Як знайдуть причину, то й гляди, воно перестане зараз. А таких притичин усяких в богато, і через те бідне богато плаче. Усе так треба його доглядать ся.

Одначе не все й так хотять, щоб не плакало ніколи; в й таке ще лихо, що не плаче тай не плаче, уже й побільшало гаразд і белькотить, а голосу тобі не подасть ніколи! Журять ся присутні а найбільше матері, бо боять ся, чи не віме часом буде. Тим то часом, хоть і не знайдуть ніякої притичини, то кажуть: „Та не турбуйсь, жінко! Йому-ж треба, щоб поплакало коли; така його вдача. Хай поплаче, то голосніше буде. Наплачеть ся тай засне!“

Часом і самі матері дають йому у волю наплакати ся, як бачать, що воно здоровеньке. „Хай і поплаче, пичінки потрудить трохи, а то ще легкодухе буде!“ А сердиті матері, то ті з серця часом скажуть: „Нагагкався тай заснеш!“ — тай забавлять не йдуть. Часом, то й між собою так хвалять ся: „Що я бачу, що воно, нівроку йому, здоровеньке, а вередує, щоб я коло його була, то я не йду нарешне, хай трохи поплаче, щоб знало!“

Дуже і собі хвалять ся:

„А я бачу, що воно дуже рідко коли плаче, думаю, хай ще виплачеть ся хоч раз добре, то не страшно буде, що дивавітвме на старість або, що віме на голос буде. Бачу, що вже втомилось плачучи, тоді йду тай погудую, бо я знала, чого то воно плаче!“

Друга:

„Ну я на їх немилосердна зроду. У мене ото вони й поресли, а цяцькати ся я з ними не епішила ся! Проте, які діти поресли!“ Так само і батьки в сей тон балачкуют ведуть.

Зріст малих дітей уважають ся усіма за першій поступ чоловіка у житті. Усі думають, що легше дитину пізніше повести, як тепер не запущена дуже. А на її мову найбільш важать усі хатні селяни, калік боять ся дуже.

Стане дитина більшати уже і починає дещо більше розуміти.

Уже яснійші і слівця викаже, а усі незвичайні вимовки стали у хаті звичайними. Уже слова „та, та“ відомі всім, що значать „тато“, або, „ма-ма-ма“ значать „мама“, а „ба-ба-ба“ указує на бабу. І звичайно замічають, кого перше почне звать, чи матір чи кого, тому більше чести став, що його перше дитина полюбила. Часом в сім'ї шуткують на це: „Бач, мов тебе не хоче й знать, а я йому найкращий!“

Учать дітей по менню називать хатніх більш з розкоші, а необхідність заставляє учить дітей казати „гами“, „дай, дай“, „папи“. І вони й навчають ся якось.

Зійдуть ся часом селяни і почнуть казати, як та дитина на картоплю каже, а як та. Часом і стидке слово вийде у дитини, то її байдуже, посьміють ся з його тай собі так кажуть: „на тобі, ось п—а“ (стидке слово на картоплю). А воно й розумів. Уже й виросте, то йому нагадують, яке у його наріччя було, і довго з ним оставть ся. Його мову піддержують і хатні, і сусідські, аж доки само не зрозумів і не зачне так, як другі.

Як почало уже помічать мову од других то наслідують їх поволи і учить ся вимовляти, в чім помагають і хатні, показуючи і поправляючи. Те йому указує, як співає півень, а воно йому й каже „тютя то?“ „Тютя! Он іще тютя“ показує на курку. Або засьвітять свічку, то воно й скаже [повтаряючи за ними] „ба! жижа! хх!“; як свічку занесуть у другу комнату і скажуть „нема жижи!“ то воно й собі „ма“, немає „хх!“, ось і воно „ма! хх“. Унесли свічку, знову питають: „Є? га?“; воно мовчить. „Є хх?“ питають ще раз і торкають його, щоб і воно сказало. То воно, гляди і скаже: „є! є! є!“ „Ба жижа?“ --- „Є жа“ сковеркано одвітить, і так аж поки вже воно у другий раз помітить і пізнає.

Буває, що й самі діти в сей час щось помітили і скажуть, на приклад: бачить, що як дають що кому, то кажуть „на“, і ручки простягає. Такому явищу радіють дуже всі, бо то дитина розумнійша буде. Через те ото і цацьок та забавок багато всяких надають і, як гуляють, то носять його скрізь по двору і на його дитячі мови показують і на бицю, і на тютю, на дюдю (вітер), на пацю (свиню), на палю, на хатку і т. д. Задля цього в ціла словниця дитяча [подана на иньшому місці]; її уживають також діти,

як зійдуться коло цяцьок. Богато слів видумують вони самі і учать одні других, причім ненастанно белькочуть і показують. Деякі починають говорити дуже пізно; тоді уважають се за допуст божий і кажуть, що дитина буде тупа.

Бувають діти гарькаві, шепеляві, свистуни, заїкуваті. Причини покладають люди теж у природі. Перше через те, що голосниці ще не обмолотились гаразд і язик не туди заскакує, або, що зуби ще не поросли. Другою причиною кладуть те, що або батьки, або котре з їх такі були і в чиюсь порідню удались. А щоб справить недокладню річ отакої дитини, то більш того, що сьміють се над нею, передражнюють її; буває, що й справлять, але не дуже дбають: житиме і так якось у сьвіті.

Є, правда, і такі люди, що підрізують язика дитині і питають у прохожих і знаючих людей, що його робить з цим.

В селі одначе німих не багато: один, два, більш немає на ціле село. Але і ці живуть, як і всі. Німа виходить за говорючого, а німий бере говорючу, і так собі живуть. Замітно, що всі німі сердиті трохи.

На німих з природи дивлять ся як на божий попуст і проти сього ніяких средств не шукають. Думають, що щось там у язиці або у горлі не достав, бо мисль видко, як знає, що воно хоче сказати. Нормальні діти всі собі однаково ідуть у мові. Перше неясно щось белькочуть, а там ясвійше і виразнійше вже, а далі у дитячі слова уходять, а нарешті стають і людською мовою говорять.

33. Мови про дитину, що учить ся говорити.

а)

Хліб сажала я у піч. Дитина моя, було, усе мовчить собі. Їсти схоче, покавчпть, а то і мовчить усе, як не голодне. Сажая я той хліб; чую, воно все: „аду, аду“. Слухаю далі, воно своє. А ту ніяк обертать ся од печі, а в хаті нікого не має. Посажала я той хліб, туди до його, а воно уже заклало ніженята за повивач та скорчене й морочить ними аж червоне, де повивач надушив ніженята. Одратувала я його! Що то німий язик!!

б)

Моя дитина ще й писклям була, то я його мову вже знала. Скоро замуготить було, то вже й знаю, що то вже щось не вгодно

йому. Колись оця таки Одаря, що вже і товаричко пасе, не дивно, нею була, та якось я її колишу, не заколишу ніяк, не спить тай годі; і все чую муготить та муготить. Щож таке? думаю собі. І годую-ж я її, і в колісочці чистенько, і здоровенька-ж була до якогось часу. Що не роблю я їй, бгавнькотить тай бгивнькотить і все мугиче. Бачу, не та дитина стала. Що ось тобі таки? Цілий день я провозилась, а в вечері, дай, ще скупаю, може що їй за тілом поробилось та ще не виступило. Налила я купіль, роздягла її з тої сорочечки. Купаю, коли до його, а он межні плічками у його таке як гривня ота стара, червоне місце! Я дивлюсь, а там у середині того місця, та чи воно кліщ малий, що то, кажуть, у овець є, — чи воно яка внача кузька, так і впалося у тіло сердешній дитині. Я шпилькою його на силу одірвала. А воно бідне слуха аві писне. Затоптала я його, а дитину викупала, та як заснула, то вже й я коло його одпочила. То то не окаже бідне, що в його і де болять, муготить, от і вся його мова. А я поки розібрала, чого то воно мугоче, то цілий день протрашилась. А воно було таке, що й не писне, таке смирне у мене, — ота Одаря.

в)

Наше як радіє, то зараз „ба-ба-ба“ каже, а як сердить ся, то „гя, гя, гя!“ усе гягає, поки не забавиш його!

г)

„Но, но, ручки вже дав?“

„Еге! Вже й каже „на“, як хоче, щоб його поносить!“

„Ого й наше так“.

г)

І на хвильку не видай теї коляски! Так аучили його, що все колишуть. Покинь як спить, то й почує і зараз бль, бль, бль, белькоче, поки не будеш іще його колихати.

д)

„Мабуть уже гуляв, само щось ручками перебирає і щось муркоче там. Еге! сороку робить!“

І почала припадати до його та милувати його.

е)

„Чом ти не забавиш його“, свекруха невістці каже.

„Хай голосніше буде!“

34. Мови про дїтий.

1.

Отакє манюсїнькє, а воно вже все чисто знає, каже баба, як внучатко попросилось на лежанку грїть ся та сїдаючи, як та зсадила, додало: „Нї, не пече!“ і ручкою само поляпало. Й півтора году не має, а отакє. І ростюченькє вдалось! Хай би дївчина, та скорїйше якось до мови й до ходїння доходить, а воно хлопчик і отакє нївроку. Я й дома у себе часто нагодую його. Якє втїшнєнькє.

2.

„Так і ходи з щїткою за цими дїтьми; стїни чисто пообтїрають. Що дня причїпок обдертїй, що дня й замазую, а воно не однаково“.

„Дивує ся ти! У нас одно, та скрізь по полу, та по лавах, і на печі, скрізь пообгризало. Так їсть глину, що й упину не має. Скоро почало на ноги спинаць ся, так їсти почало глину. Як помажеш у хатї та запахне глиною, так і ляже стїни“.

„То вже такє й буде; буде й бїльшим глину їсти!“

35. Як дитину приучують ходити „на двір“.

До году дитинї, уже мати, а то й усї хатнї цїкавлять ся, чи дитина просить ся на двір „каки“ і „цюці“.

Дуже хотять, щоб дитина скоро навчила ся просить ся. Спершу при звичають, щоб спускати її на руках. Під живки її візьмуть двома руками, і тоді вона спустить ніжєнятка в низ. До неї крєкчуть „е—е!“ або „пєь, пєь, пісі-пісі“ і вона тоді „ходить на двір“. Так роблять, поки дитина того не похватить: тоді, як їй треба йти на двір, каже, „пісі“ або „есї“, а далї вже вкїтять і такі слова як „цюці“ і „каки“. Цьому часови дитини дуже радїють, бо це і „звичайнє“ буде дяга, і в хатї не має того важкого духу. Уже видно, що воно розумнєнькє. У ночі, щоб не вроблювалось, то трудно, щоб скоро перестало. Спершу перестанє під себе калять, а там почне прокидати ся і просить ся і пісі. Є дїти, що швидко, ще до року почнуть сухенько вставати, а є, що пізнїйше починають просить ся, після году. Хиба зляканє, то не встерєжеть ся і умочить ся, хоча вже й великє. Поцьому й помічають, що як давнїйше все просилось, тепер перестало.

Або як збігане дуже. Ото вже, кажуть, треба старать ся людей, як воно більшає, а не просить ся. Як умочить ся, кажуть „рибку піймав“, „рибку ловить“. Щоби не ловив рибки, то через жлукто-перелізати дитину заставляють аж тричі, і бють злегка по задку: при тім щось приказують, не пригадаю, а то ще й дають пить або з чим їсти дають варену петрушку. Ї, що на лобик вистригають і заверчують у стовп, або в вербу — саме на молодиці се роблять, а не приказують нічого, здаєть ся. Дають ще і завязку їсти оту, що од ковбаси або од кишки одрізають. Воно повинно ту завязку з мотузочкою з'їсти.

Бував так і по роду. Такі бувають усі у роду, що довго не просять ся, а в такі, що усі одне за одним, як тільки трошечки підростуть, почне соромить ся мочити.

36. Дитячі хороби.

З малесенькими дїтьми бував усяке горе: або не спить чогось, або плаче усе, або слабїє усе.

Безсоння. Як сну немає у дитини, так беруть на охрест з чотирьох вуглів у хаті павутину та поклавши дитині гребінець і віхоть під голову, підкурюють її тою павутиною. Чи промовляють що, не звісно.

Сонливці. Як спить і не перестає, то треба старать ся людей.

Крикливці. Як плаче усе дуже, що аж ніби кричить і ніколи не вгавав, то це крикливці у дитини. Як крикливці у неї, то кричить невгамовно, ні спить, ні цицьки не хоче ссать, в колисці не хоче тихо лежать, віколи не вгавав. Вони од того бувають у дитини, що їх наслав знахурка яка небудь, як розсердить ся за віщо небудь на ту сімю, де дитятко. Одробить їх не можна инакше, як не наславши їх на чію небудь дитину. Згонить їх лучше через воду. Ї такі крикливці, що їх тільки на саму воду наслають, а в такі, що на хату наслані. Ці, що на хату наслані, труднійше згонить, бо од одної не поможеть ся. Проте усякі уміють зганять крикливці.

Як прїє поміж тілом. Бував у кожної дитини, що запрївав у неї поміж тілом, попід плечима, поміж віженьками, скрізь, де в кутки. Це запрївання збавляють тим, що скрізь, де позапрівало, сиплять порошнею, гречанам борошном і глиною, зіскробансю з печі

або зі стіни; також розтертим цвiгом материнки посипають. Від того й засихає.

Тімениця. По голові у дитинки зробить ся якась ніби лупа; вона зветь ся тіменицею. Щоб зігнати її, треба вмивати милом, бо її нічим иньшим не зженеш. Кажуть одначе, що як змать тіменицю, то у великого вже будуть слези бігти на вітрі, на морозі.

Кошуля. У маленьких дітей по тілі так і здійме чимсь червоним і шорстким. Воно буває од простуди. Зганяють це так.

Є така трава, вона так і зветь ся кошуля. От її варять таї купають у ній ту дитину.

Лубівниця. На дитині появить ся на шкірі червоне, як лубок. На це шукають на дорозі денебудь лубка, а як у догадливих людей, то є схованій на поготові, знайдений уже лубок. Як найдуть, зварять його, і в тій воді купають дитину. То воно и пройде.

Гвіздки. По тілі роблять ся такі прищипи, як горох, та такі тверді, що дитині трудно лежать, і дитина чогось схне (сухота). Щоб їх згоїть, треба з трьох хат зілля брати, та так, щоб і не обізвати ся ні до кого (бо не допоможе), і треба із трьох хат у вечері пізно те-ж, щоб ніхто не бачив, взяти із острішків та витягти соломки на охрест, і треба у дворі, як лежить соломка на охрест, взяти девять раз по хресту. Все це зварить, купать у цім дитинку; тоді гвіздки відуть.

Стиски. Соломкою лічать також стиски, як у грудях стисне — Бог його зна, од чого — і лічать ще горобиним кізком; в оливі розтопляють та груди на ніч дитині мажуть.

Гризь у пупкови. Замітять можна їх од разу, бо на всю хату їх чуть, так у животі дуже бурчить, дитина плаче дуже, бо вонож у животі болять. А пуп пухне. Лікарства не має: палить горівки і варить у їй один жовток самий без білка. Як варить ся, треба мішати, бо як не мішати, то не зварить ся. Вийде таке, як явчаниця. Тоді його ложить на ганчірочку і класти до пупа.

Сплішник. На головці так корою і здійме тіло. Його курчачим кирпичем одпареним одпарюють. Сплішник і другий буває — се як дитина „нечиста“, як кидас „нечистий“. Тоді у церкві наймають, і купають у такій траві.

Пузирі по тілови. Од того, що на хрестини прийде яка молодиця чи дівчина з циганами і нічого, ні баба, ні вона, не зробили, роблять ся на дитині такі прищі червоні по всему тілови. Гоять їх ось як: а) купають у мартірому десяткові; б) купають

і в матірні жмені [?]; в) із трех хат випросять гороху, зварять та у йому купають; г) містище одкопують та ополощуть його, чи там, що з нього осталося, у воді, і скупають в тім дитину з пузирями; д) як у теї дівки, що ще ні разу не ночувала з парубком, вперве будуть цигани, то ту сорочку одіжмуть, та цією водою замішують глину, і лічать нею (од цього найкраще помагаєть ся) — і е) зразу поможе і од того, як мазать їх вовчим жиром. Як це не вилічить цих гноянок, то дитина зогниє.

Перехід. В одну мить дитина затрусить ся уся, як жичка (?), посивіє, хоча зразу жовте стане. Це на йому перехід. В цей час не можна нічого з дитиною робить, і її не зачіпають, а покривають сивною запаскою (джергою), або тим мішком, що був з борошном. Як потревожить ту дитину, що перехід на ній, то вона зробить ся помішаною умом або якою калікою буде: а то й буває, що умре. Перехід буває неодмінно у кожної дитини. Як що переходу не було змалку, то буде непримінно перед смертю.

Вогник. На морді у дитини здіймаєть ся така червона шка- ралуща: її звуть вогником. Лічать його так: а) вишептують; б) обмивають у перше воскресення до схід сонця; в) перепалюють шкураток од чобіт, знайдений де небудь, та попільом затопчують вогника; г) китицю з очеретом перепалюють під верхом і затопту- ють; д) ложки, як помиють, ставлять над вогником, щоб скапу- вало; е) назбирають із вікон каплів тай ними умивають; з) варять білу квасолю і буряк і доливають юшкою. Є і прищептування при затоптуванні і обмиванні.

Сутуловання. Як дитина посутуловатіє, то од сього одро- блюють. [Як одроблюють, не записано.]

Молошниця. У роті у дитинки робить ся таке як пшоно по піднебінню, а по явці шкура біла стане. Ця болізнє зветь ся мо- лошниця. Щоб не стало її, треба випрать кісьми матереними, аж покп кров йти ме.

Буває і пліснявка та ще й цілий рот прямо. У молодці треба 3×9 гвоздів зварить, знайдених де небудь коло млинів або коло кузень, і вимазувать ними у роті. [Уживають також синього каменя, перевареного з медом в зелізній ложці над сьвічкою, але від того дуже рве.]

Кривовяз. Вязи у дитини скривлюють ся од недогляду. Щоби дитина не була кривовяза, треба глядіть, щоб не класти її на оден бік по два рази, а треба її класти горізнак. Ще як ску-

пають, то зараз не можна на бік класти, бо дитина зразу дуже росте, та щоб не зросла як неправильно (?).

Блювання. Щоб у дитини не було блювання, треба глядіть, щоби через поріг нічого не лили так аж до шести неділь. А як що вже дитина блює, то треба, щоб більше не блювала, а) перевязать обидві дитинячі ручки тією стяжкою, що нею яка молода замуж йде та застебнута, б) треба нести її до хрещеної матері, щоб перевязала праву ручку дитини тією стьожкою, що сама застебнута або ниткою з нової накидки (т. є. скатертинки, що нею стіл накривають) ще не праної.

Переполох. Мала дитина, поки нічого не знає, не лякаєть ся. Одначе люди думають, що як вона падає, то боїть ся і дух захватувє її. А щоб не замітно цього лиха, то як упаде мала дитиночка з колісочки, чи з нею разом, то зараз, хто перший це побачить, кидають на це місце ніж (або яку иньшу залізяку) і лють воду, кажучи: „Госпідь з тобою“. Так роблять, як упаде і більша дитина. Як що і в сорочці уже вона, то їй пазуху роздирають, бо так годить ся, або назад пазухою передягають.

Біда, одміна. Ото-ж, як сонце, а ти не похрести вікон, а заходить купать дитину, тоді її зараз обступлять (нечисті?), так що почне її трясти. Та з того часу як почнеь ся мучить, то мучить ся, поки не умре. А щоб цього не було, то треба знать що робить: а) треба класти у купіль залізо або перетень; б) до шести неділь не можна кидать у хаті, як дівчина, то і у день не можна, а як хлопець, то тільки у ночі, бо то тоді приступає; в) треба, щоби у матері у пазусі було до шести неділь съвячене залізо і г) треба, щоб у очіпку голки на охрест стреміли. Тоді не приступить ніщо нечисте.

Щоб дитина не вмерла, не можна по захід сонця висше себе підіймать, бо хто небудь по злобі візьме тай приговорить: „Піднімиш висше, закопавш глибше“ — тоді вона й умре.

Є ще иньші болізни, що трапляють ся і у дїтий, старших шести неділь, як жовтяниці, різачка і сухітки.

Жовтяниці. З жовтяницями діти і родять ся, але найвиднійше їх стає в шість неділь. Як уже і після шести неділь вони є, то їх дуже трудно лічить. Є і невлічви всім, і як не злічть зараз, то з год побуде і на скипку зсохне тай умре. А лічить можна: а) жменю матірки взять, зварить і скупать; б) в цю-ж купіль і наместо кладуть, і на швию надівають дитиночці (але я їх не мучила, хоч в мене всі боліли жовтяницями). Буває, що і великого

нападуть: можна вилічити, а можна й вмерти. Як нападуть жовтяниці, то зараз дитина блює, жовкне і худне дуже. Як вилічить ся, то зараз дуже їсть і поправляється.

Різачка. Вона буває і до шести неділь, і до смерти. Замітити можна по тому, що кровю ходить на двір. В животі різь страшно, але не часто. Буває вона, Бог його знає од чого, і болізна тай годі! А од чого болізна буває, то це ніхто не знає. Лічать: ложать пригорки до живота з попелу, з висівок; купають у гарячій воді. Напувають, як найдений клопоть сита сплять та розведуть у чім небудь, чи в воді, чи в водці, в чому схочете, та дають п'ять. Рвуть траву, що зветь ся „різак“ і росте на воді, варять її та також дають п'ять. А великим горівочка більш помагає: як би не вона, то пропасти-б можна.

Сухітки. Од чого вони у маленьких бувають, хто його знає. Од них дитина блює. Лічать ось як: обливають над печи кулішом дуже рідким і теплим, і дають цю воду випити кому небудь нешкідливому. І воно так і буває, що сухітки проходять на того, хто вип'є ту водцяю. Потім варять заячу капусту і в її купають. Пелюшечку, що в її купають, і горщик, що в йому готовили ся припаси до купання і обливання, заносять куди небудь, в лісок або на розпугтя.

Клопітно дуже з дітьми і після шести неділь до свідіння, однаково як і до шести неділь, як дитина занедужає чим. Але тоді ото звісно вже чим найбільш боліють діти і як їх лічать. Бувають одначе іще иньші:

Болячка (золотуха). Вона, хоча й буває, що родить ся дитина з нею, але не з'являється у неї до шестиг неділь, не помітно її, а вже як дитина починає рости, то вона виступає. Хоча й каліками вони дітей роблять, але средства не знають гаразд і досі; так на волю божу спускають ся.

Обкладки. Шепчуть і брусом гріють.

Залози. Це такі підпухи од того, що де дуже вдарить ся і болять.

Козочки на губах. Такі як червоні козочки, що на весні лаять деревом. Залози і козочки є і у старих людей. Те й друге само сходить собі: як бувають на руках козочки, похожі на бородавки, то ті переважують ниточкою, щоб поодпадали.

Як захлинить ся часом дитина, то кажуть зараз „а тпру“ і прицмокують.

В ті саме часи прорізають ся і зуби.

Звісно, не має постійного строку на се, а більш ото прорізають ся вони, як дитина сидить. І кожна майже переболіє, так що і вмирають, але од цього нічого не роблять.

Поки зубів не має, поти й дитина на дитину похожа, а як зуби почнуть вирізувати ся, так і дитина зведеть ся ві нащо, пронос, лихорадка зараз починають ся. Рідко котра дитина видержує цей час. А найгірш видержувати, як прорізають ся ті зуби, що під очима. Як у якої дитини, то в самий перед два зубки ріжуть ся передні (треба, щоб різались у перед передні), але буває, що й верхні поставлять ся уперед. Нижні передні стають на 8-му місяцеві, а через два місяці верхні. Аж як поверне на другий рік, дістає против очий, а аж до трех год дістане і кутні. Шепеля дитина, як почина говорити, через те, що не має всіх зубів і не навикло ще язиком об їх торкати ся.

Перед тим, як має ставити зуба, ясна дуже у дитини сверблять, через це їй дають шкуринку з хліба гризти, або прямо сухаря.

[Про зуби можна би зібрати багато матеріалу, одначе авторови довелось, крім висше наведених заміток, записати тільки одну „бачку“, яку зараз наводимо:]

Приходить баба, її й питають, коли саме дитина зуби ставить.

„Які“, питає, „бо“, каже, „кутні пізніше?“

„Коли ті, а коли і кутні, скажіть бабо, бо ми не знаєм!“

„Невгадно“, каже баба, „инче з зубами й родить ся“.

[Як занедужає дитина в віці від півроку до року, кажуть звичайно, що се від зубів, хотьби їх ще не і не було видно: „Зуби саме ріжуть ся, то й слабів дитина!“ Усюди можна тоді почути: „На зуби слабів бідна дитина“.]

Є ще й так між людьми, що часом забудуть або не вгадають, що то дитина на зуби слабів, та зараз до бабів несуть її. Баба й собі не туди, що на зубики воно, таї давай й од переляку, й од пристрігу, й од кривлявців, й од усього у світі вишептують, поки, буває, або зовсім зашепчуть дитину на смерть, або і каліцтво яке стане з того носіння та купання та напування.

Буває ще й так, що і знають, що на зубики бодіє дитина, та або жаліють, як одно буває, або що, або таки мягкосердешні батьки, та і просять бабів, щоб може що знають од цього трудного зуба. І баби зараз до місяця носять дитину, одшептують до місяця лихо трудного зуба.

От саме оце тепер (себ-то до пів року) віспу щеплять, бо не допускають, щоб воно гаразд володіло ручками та не здирало віспи, як прийметь ся. Молодиці до віспи дають охоче дітей.

Трапляєть ся часто, що діти під віспу, як їм щеплять, та боліють, і як коли, то й умирають навіть і у шість неділь. От через те то буває, що молодичі і плачуть, як несуть до щепія дитину. [Зрештою йдуть тепер радо, лише не дивлять ся, бо „серце болить дужче“.]

Віспи вічим не можна лічити, бо ще гірше, от тільки, як не, давать мед пить. Деять день буває, поки з неї гаразд виадоровієть ся. Ту, що вмирають од її, легко упізнати. Скоро дитина поспніла та зараз і сховала ся, то жить не буде, а як зверху з червоними пятнами і пузірями, то виадоровіє.

Буває, що й старших уже дітей несуть до щепія, але це рідше і більше году не перепускають.

Хвороби у дітей, що вже вміють сидіти [себ-то до году], бувають і ті самі, що й у меньших дітей, і иньші ще. Як забеть ся об що небудь, чи уразить ся, чи дерево зажене, чи що укусить, бо тепер дитину беруть вже і на огороди, і на поле, і на дворі вона уже літом граєть ся, а зімою чи на печі, чи долі де, то ударить ся чим небудь. А то й бувають всілякі болячки у животику, бо тепер вона їсть усячину.

Буває, що й підкинець ся що небудь під таку дитину, тоді старають ся людей знаючих тай одроблюють, одшептують.

У такнх дітей бувають і соляшниці. Їх одшептує баба, а тепер навчились у воду одтушить з приску жару та теї води напить ся.

Боліані дитячі одні усе, тільки їх багато і трудно вгадать, котра з них напала на дитину. Треба вже знаючійших і старійших людей, щоб одразу вгадали, що дитині за хворість.

Дитина, що уже уміє лазить, терпить найбільше на натужні боліані, вивих, рани і т. п. Щоб їх лічать, обертають ся до своїх знахурів, а їх небезпремінно хоч один є в селі; рідко де не має, а тоді у другім селі знаходять, щоб ніжку чи ручку направить. Тепер вже і фершалів та дохторів повчили ся шукать, як уже селянн не поможуть.

Щеплять віспу і тепер, але вже рідше: це уже неохайність буде, як додержать до сього часу нещеплеву дитину, хіба, що була слаба.

37. Заговори.

1. Од ятрости.

Як зайтрить ся де між віжками або на шийці, то читають спершу „Отче-наш“, а відтак шепчуть:

„Піду я на круті гори, на крутій горі стоїть дуб. У дубові сидить янгол, а у липі змія; та посила янгол змію: та покинь, зміє, дітей годувати, та йди до народженого, до благословеного, до молитвяного (імя) ятрости смоктати! А як не підеш ятрости смоктати, то я тебе буду гострим мечем посікати. Амінь цьому слові од ниві і до віка“.

Тричі се переказать.

Переказала Ганна Холодова, 80 літ, с. Полетвина Каньовського пов., Київської губ. Записав Ал. Л—ний.

2. Од крикливців.

Взять дитину на руки, стать на порозі против сонця піднявши пелену тай шептать, а як перешепче, то трохи плюнуть і втертись піднятою пеленою. Шептать так:

а)

Ліса і переліса, луга й перелуга, шляхи й перешляхи, дубило й передубило, возьміть собі плаксивиці, крикливиці й нудливиці, а мойому народженому, молитвянному і хрищеному младенцю дай, Господи, сонливиці!

б)

Кури, куринці, возьміть собі плаксивиці і нудливиці і т. д. [як в а].

в)

Село з селом сходить ся, вода з водою, гора з горою, шляхи з шляхами, а тини в тинами, чужі діти козпнята, а мое совиня, чужим дітїм очі повидира.

Проказувала Мотря Сокальська, села Мартинова, Кан. пов., Київс. г. Записав Ал. Л—ний.

38. Баба Московчиха учить від крикливців.

Одна баба учила мене, як полола у нас, од крикливців. А я питаю її: А що-ж воно за крикливці? А вона каже мині, що, як

дитина дуже кричить, бо то воно ни од себе кричить, їх насла-
ють зловливі люди, не зна чим поглумить ся, то ото й нашле кри-
клиці.

А як їх ізослать, то треба дитину на руки узять і пшона
взять жменю, та підти під сідало, де кури ночують, тільки треба
нести у вечері, як кури посідають на сідало. Як стать під сідалом,
то казати: „Добри-вечір вам кури-куриці, возьміть у мого хр-ого,
рож-ого бладенця криклиці, ніжками розгрибіть, крильцями роз-
митіть, а мойому бладенцеві принесіть сон з усіх сторон!“

Як іти до курей, то молить ся „Богородице Діво, радуй ся!“ —
а як іти од курей, то кинуть те пшоно чириз голову і йти, не огля-
датця, поки в хату увійти, та покласти у колнску, та сказати:
„Нехай тії плачуть, що заміж ідуть!“

39. Смерть і похорони малої дитини.

Як умре мала дитина, то вже янголи стережуть її і не одсту-
пають од неї, так як не одступали од неї і в слабости. От як умре
та положить її горізнак, то янголи перекинуть її на бік, а як по-
ложати на один бік, то вони перевернуть на другий. Воно само,
звісно, як янголя, то без їх йому не быть.

[До шесги веділь дитини не причащають.]

Вмирає, по людському щоту, дітей писклят з неприємни мало.
Більше умирає дітей, що старші, як шість веділь.

Тепер уже шкоднійше стає дитини, бо „вже підтішили її
трохи“. Хоча й як умирає отаке дитя, то кажуть: „Шкода, але
меньше гріха знатиме!“

Тепер уже дитина і грішна зветь ся, бо вже дещо розуміла,
і сердилась, і скоромне їй за гріх ставилось, і богато дечого такого.
Певно, що як у кого одно, то жаліють дуже. Як хлопчика, то при-
бирають, як звичай велить, і як де, то як парубка уберають до
вінця, а як дівчинна, то як молоду і рушник у руки їй кладуть.

Як умирають, звичайно, як і велике ховають, тільки хіба
прибір (одіж) не така ще. Накриють наміточкою або платочком —
а сорочиночку такн зліплять сяку-таку на живу нитку —, полотен-
цем часом зашпунть, або й шапочку таку, як в час і кому, зліплять,
не розбираючи в одежи чи то хлопчик, чи дівочка, бо воно ще наче
неодмінне ні од хлопчика, ні од дівчинки.

Як умре така дитина, що вже вивчить ся сидіть, то звичайно
жаліють більше за нею, бо вже усі привикли до її, довго ще зга-

дують її і звичайно звертають на те, що вона в хаті робила. Най-дужче вбивають ся батьки, як одно було і те вмирає. Часом пролічують на його усе, що є в хазяйстві, аби спасти його од смерти, хоча є й такі, що ліки не допоможуть, як піде йому на вмируще. Од смерти, вірять, ніщо не спасає, і тим докторів не люблять. В цьому часі діти ще густійше по селі умирають, як у перших часах, бо тепер до них ще більш має входу усяких хвороб, і з вітру і з пиці, од людей і з води.

Так само і з дітьми, що лаять: їм легко перестудить ся і підвіять ся.

40. Обряди при роковинах.

„Було колись і ходини і сидни справляють, а тепер минулось. Коли-б лиш їсти було що, а ті випивання та частування минулись. За вуха те-ж було збирають ся скубсти дитину у год як раз або й так на іменини тай даровизну несуть. А тепер, де те й ділось? Не знаєш коли й пройде той час. А то бувало піднімають у гору та мнуть ту бідну дитину. А піднімають за головку, наче-б то за вуха держачись, щоб „таке-отакє велике вирєсло!“ Так і пригазують ще й тепер на роковини, як піднімають, тільки не мєгрнчать ся уже“.

„Для чого-ж піднімають і за вуха скубуць?“

„Так заведено! Кажуть, щоб памятало. Бо то-ж у старину бувало, розділять межу у полі тай привзуть молодих хлопців межівники. Як ті придуть, зараз їх у руки і давай бить! А як вибють дуже, то й пустять і додають: „Оце, щоб ти памятав, що тебе бито, щоб знав, де межу проведено“.

II.

Дитина з року до пастуха.

Звісно — діти!

(Людська помівка.)

Учи дитину змалку, бо як не навчши,
виросте, тебе навчить.

Якби не діти, то й жить ні на що!

Горе з дітьми, а ще гірше без дітей
було-б: тію й живеш!

З цими дітьми: мерлини та родини!

(Розмови між людьми.)

Скію йому год? — питають у ма-
тері.

— Сім! — одказало те, що ципьку
сцало.

(Приповість між людьми.)

Кажуть: »діти поміч« — а вони по-
міч та собі!

А ти знай: чобіт та зодяги настягай.

(Батько про свого сїм'ю.)

41. Як називають дитину прості люди.

Зараз кажуть „мала дитина“, як ще воно грудне або не ве-
лике, а „велика дитина“, як уже бігає між усіма. „Уже велика ди-
тина, чого тій матері журить ся“ — кажуть люди, або: „мала ще
дитина у неї, ні од кого їй вирвать ся куди!“

Як саме діти стають на дитячій порі і вже усе гаразд вимо-
вляють, то на їх кажуть „брихунці“, бо вони часом розказують
і таке, чого не було й не буде. Такі і всі, хіба де одно на гурт
вдасть ся, що не багато балакає і не вдумує.

Кажуть „джигунці“, „бігунці“, або инше похоже на се, бо діти люблять на волі набігати ся, витомити ся, вивручувати ся, борювати ся з усіма за весь день. Бабусі або й батькові та матері прибіжить у вечері і розказує, де було і скільки бігало. Часом то по палиці або на сояшнику, а то то й так за поясок поберуть ся тай біжать.

Звуть дітей „шкодою“. Це, кажуть саме ті, що ножі та чересідельники та батоги заносять.

Звуть дітей „клопотом“. „Клопіт се, не діти!“ кажуть на їх, „бо так і бій ся, чи де не заблудило, чи буря де не застигла, чи не влізло де“. У вечері все за ними страх буває. Часом як у кого їх черідка, то й до вечера не одпувають.

„Шкодою-ж“ звуть, бо часом і хату спалять діти, або попусують, або випустять в барвля квас, улівають у погріб, або ворота у огород покинуть і спатрошать чи то огород скотиною, чи то самі з угудом позносять усячнини. Звісно, діти!

Звуть дітей „поміч“ або навпаки „неміч“, як те чим прислужить ся (води подасть) або навпаки, як повівечить роботу. Звісно, це вже на більшу дитину так кажуть.

„Утіхою“ звуть дітей, як ті дуже втішні, або як кому так чого на душі браво. Часом і на гурт дітей кажуть „утіха“, як такий час надійде; „Утіха — не діти!“ кажуть. Як же не в такий час діло підійде, то кажуть: „досада се, не діти“ і почнуть нарікати на їх, як ті чим що не вгодили, чи кіптягу у хаті пустуючи збили, чи що нашкодили, чи так що мішають робити.

Як розсердять ся на хлопців, то кажуть „головані“ на їх, а як на дівчат, то „кострубка“, а як на обоіх, то „товкуни“, як ті дуже товчуть ся.

Звуть як коли „обізяна“, як ті передражниють кого або в дзеркало вихорешують ся або за тінню своєю гонять. Се й гріх робити, бо може що нечистого стати ся. До року ні за що не показують дітям зеркала, а і після забороняють дивити ся, бо не годить ся. І ото й зараз сьміють ся „обізяна“; так кажуть також як діти гуртом копіюють кого чи гостей, або якого старця, циганку.

„Замурзами“ звуть, як ті дуже запіцьколюють ся, „шморгунами“, як дуже труть ся по запічку та по лавах.

„Жевжиками“ звуть дітей за те, що ті дуже проворно бігають за місто, на місто, а „нишклями“, як дуже посадяці бувають.

Як дуже вже пустують діти, особливо чужі, то звуть їх „шибниками“.

„Осуруга“ ще кажуть на дітей, бо з ними треба таки багато осуружити ся.

„Зіпунами“ звать дітей, як дуже крикльві. „А як там мої зіпуни“ — кажуть „чи повисиплялись?“

Діти, се в сім'ї „спасеніє“ як коли: просять у Бога чого, то просять і на діточок хоч зоглянуть ся; просять у начальника якої милости, те-ж на дітей усе спирають! Часом провину яку зробить батько, чи мати: „Не карайте!“ просять зараз „дітей пошкодуйте“. Приплідок у хазяйстві, чи так що повезе трохи, зараз і кажуть: „На дітей мабуть Господь зоглянув ся“. Часом на дитяче щастє і робить що починають.

„Хвостиками“ або „хвостунцями“ звать ще дітей, бо все за матірю хвостиком бігають.

„Хвастунцями“ звать їх, бо часто, бува, собою задають ся.

42. Віруваня про те, коли росте.

Падає дитина як спить — росте.

Тревожить ся у сні, падає ручками й ніжками — росте.

Багато балакає у сні — нагулялось дуже.

Тревожить ся у сні аж наче жахаєть ся, кидаєть ся або аж схопить ся, посидить трошки, зляже і знову засне — росте.

Дуже міцно і довго спить та ще й часто лягає, тоді саме росте.

Потягаєть ся у сні або після, росте.

Як же граєть ся та бігає і тоді впаде, більше виросте.

Забилось об що або чим, більше виросте.

Обмарилось що, гналось за дитиною — переросте.

Злякалось щось нарощне — переросте.

Дурне вдалось — переросте.

Недомова — переросте.

Сердите — переросте.

Мяло — переросте.

Незмисленне — хоч вже пора, — навиядїє.

Бігуче, за все, часом і за горяче хватаєть ся, — навиядїє.

Балуване, натрелихо, — навиядїє.

Ледаче, робить не хоче — проси, а не їсть, бий!

Мале на зріст, міцнійше буде, велике на зріст, буде на що глянуть або далі достане.

Великий, а розум дурний.

Мале, а варте!
 І гарне, та пусте.
 І не вдале, та з головою.
 І гідке і дурне.

І в законї написано: Як вдале, буде вдале, як путне, то скрізь путне.

43. ДИТИНА В ЧАСІ, КОЛИ ВЖЕ ХОДИТЬ.

Говорить і ходить дитина у год — це чогось нормою лічать, хоча як дивить ся, то всі діти аж у півтора починають.

„Забули й думать ми про його. Гаразд, що ходить умів. Його так як і в хаті не має“ кажуть скрізь, де діждали, що дитина почала уже ходить.

Воно й справді так: клопоту уже ніякого не має. Воно або з старшими собі швендає скрізь по вулиці, по городах, по ви-тонї, і там собі коло них понямає усю їх науку, увесь їх світогляд на все, або де в хаті чи то в своїй, чи то в чужій, або в по-вітці де засає з ними — збирають ся одні до других по черзі гулять, а найбільш туди, де найбільш дітей буває. Тут найшвидше всі зберуть ся, сами видумують забави і утішають ся. Дружба тут тісна, а є і такі, що тільки що зачали ходить. Звичайно-ж бувають у гурті діти годків по три, чотирі.

Часом, то й сами матері своїх дітей туди односять і гостинчики ще дають усім, щоб гляділи коло себе новичка в гульні дитячій, і обіцяє ще й уполі дати, та таки хабарі їм йдуть за первачка між їмп. Як є між ними який буян, то всі його спевьшають, часом і батьки дитячі присварюють ся на його, щоб не билось, не боролось, так що в дитячому гурточкові все лад і дружба буде. Є, правда, і такі собі вдають ся, що команди не люблять, це такі собі мовчунн. Таке, хоч і прийде до команди, то нічого не прибавить: обіч собі буде од їх усіх ватій горячих і не довго коло їх сидіть; а дома все собі коло чогось, або струже, або само пічку стріють і не терплять, як йому хто помішає в його особистих справах. Воно само собі.

Є-ж і такі, що без команди не дихне. „Мамо, я до Івася і до Горпиви хочу, понесіть (або пустіть)“. І ото вже його треба од собак провести до кого воно хоче. А там його як упусти, то всіх заведе куди схоче, і без його ні одно нічого не почне. Само воно і місце всім обере, де засісти погулять, само й гульню почне.

Тут в гульві і хлопчвки і дівчатка не різнять ся ніколи. Часом переважно буває дівчат, то хлопці і собі на „ходила“ говорять, і навпаки. Ніде як тут нема такої рівноправности в полі. Нагота довго не розбиваєть ся у дітей, а потім привикають вже одні до других.

Тепер вже дитина в хаті не поміха, а скорійш утіха. Його кожний поступень в цей час цікавий: там воно щось зробить, там видумає, там щось принесе або оддасть. Його ще манюсінкьким учили чолом давать; от тепер, як хто увійде у хату знайомий, зараз біжить і дає чолом. Те радів і хвалить, за звичайно гостинця обіцяє або й дає що. Як же чужий хто прийде у хату і хатні хотять пошанувать гостя, то заставляють свою дитину прийти і дати чолом. Гість радів, хвалить, дитина і собі радів, побіжить до батьва чи до матері, кого найбільше в хаті любить, і похвалить ся: „Я чом дала“, або „ось гостиньо є, за чолом менї дали“.

Самий звичай давать чолом такий: дитина, чи сама, чи по чийй указці, прийде до кого небудь і піднімає ручку, щоб те догадалось, що вона хоче йому дати чолом. Той простягне свою руку, долоню, і тоді дитина вдарить своєю долонькою і наверне чужу руку вверх і поцілує. А той, кого воно вдарило і поцілувало, каже: „велике рости, хороший ти синок чи дитя“ і по головці погладить. Народ сей звичай ревно сохраняє й поважає. Найбільше пророблюють його малі діти, що тільки почали ходити; старші дають уже лише де потрібно, чи у гостях, чи у рідні своїї. Ще й коли не уміло ходити дитя, то й тоді вже привичаювали його давать чолом, і тішили ся з того.

Другу втіху виявля собою дитина, що уже гаразд ходить умів, як у помочи де стане. Часом сердешне візьме кухоль, буває, що й порожній, а несе, аж падає та подає бабі, або кому надума, пить. Не нажалують ся тоді такої дитини. Жалують ласкаючи словами „любий“, „славний“ чи як там, і гладячи рукою по голові зверху в низ, так скільки раз примовляючи і гладячи. Буває, що хтось нездужає у хаті і не здужає устать, воно зобачить і бере тай піднімає, підводить, щоб устало те слабе.

Часом у сьвято чи у празник коли, або коли сім'я у свобідний час зійдеть ся у хаті, буває, що й позівать почнуть усі. Гляди, бігунець десь з возяком або з якою инчою забавкою вибігає на хату і починає свої забави усім вироблювать під ряд: то хуру на возик кладе, по сіль неначе йде, чумакує, та щось внише кладе і везе під пл. Усі толкують по своєму, а воно собі ні на кого й не поглядає, граєть ся собі. Отут хіба його й зворушать, як уті-

шаєть ся до його хто із старших, або дражнить його почне, або помагає грать ся, отут й з'явить увесь характер; і батько одвітно тому або радїє в серці, або і боязко почуваеть ся. Играшки в ці часи ті самі, що й у старших.

Бідування од таких, що ходять, так що й не буває: само наїсть ся, само й засне, само й забавить ся, як чого розплачеть ся, буває. З колискою возить ся вже не треба: одійшло усе, що так давнїйше клопотало. Тепер уже і друге поколихне, або цацьку подаєть, щоб забавить. Хіба, як болїзнь яка причепить ся: отодї клопоче дуже, бо вже й шкода таки його. З хороб найчастїйше бувають обкладки, болячки, лихорадка, простуда і т. ин.

Заміток тепер зовсім мало.

Тепер дитина менше боїть ся всяких трапунків, бо прожиле уже свої труднїйші часи, коли на її посягало і добре і лихе, коли часом одне слово і погляд чий могли її звести на смерть або на калїцтво. Правда призїр може бути і тепер, але його вже не так трудно одвести. Тепер дитина заходить у усякі кутки двору і огороду, і злякаєть ся легко чого не будь, чи собака, чи корча, чи як впаде в рїв. [Особливо боять ся родичі, щоби дитина не впала у колодязь і тому обгороджують його, а її лякають „вовою“]. Одначе переполох уміють одшептувать і одволують дитину од зляку. А зляк рїч трудна на здоровля: дитина сохне і жовкне, не росте, а хоч і росте, то слаба що на віщо не похожа.

Замічають, що таких дїтей мало умирає. Тепер дитину ще звичайнїйш узять куди завгодно, і в церкву, і в гостї, і у поле: і для родичів з нею одраднїйше.

Забавки головнїйші такі:

а) Возик. Це або справді що небудь на колїсцятках наче возик зроблено, або так ваганочки які, чи коряк, чи човник.

б) Пузир або яке нїьше таракотало.

в) Роблять баштани або

г) у гусей грають.

І багато нїьших играшок. Одні з них зімою поважають ся, а нїьші тільки літом, а то є й такі, що коли завгодно, як кукли, майстрювання.

Осібний рїд забави — се ходженє гуртом. Тут дїти мїняють свої цацьки, тут і хозяйські речі: той воли свої заведе під пічам з полчок коло ясел, а той олійницею робить і т. н. Гляди, тут і посварять ся, побють ся. Молодших посилають старшенькі в город красти якої городнини чи садовини, бо знають, що їх ще не битимуть, як пїймають, бо пошкодують. А як не впїймають, то принесе, і тоді

буде усім покоштувать. Ті, що посилають, не кажуть, що того не можна, щоб не піймали, а навпаки кажуть, що піди та нарви отам того й того тай принеси, там є багато, а ми підемо отуди тай того нарвемо і тобі дамо. От вони його післали, а самі ждуть. Принесе і поживуть, а як піймають, то хазяїн догадасть ся, що то хтось вислав, старасть ся знайти купку і розганяє її.

Зімою ті гурточки по стріхах та коло курей, горобчиків ловлять. Звичайно бавлять ся тим старші, але і молодші раді „тюті“ тай батьки помагають. І дівчата і хлопці гуляють при купі.

Часом як коли, то зведуть у гурт дітей самі батьки, як діти за далеко живуть або боять ся собак. Батько чи мати візьме та однесе таки свою дитину, де другі діти, бо це дітям небезпремінно треба, щоб в гурті росли собі. Так думають усі. А деякі возять свої діти усюди і на ярмарки, щоб усе бачили.

4. Балачки на селі.

1.

Піп приніс до дитини, що стояло долі, Христа. Батько каже: „Цілуй, серце, Бозю“. Воно мовчить. А мати: „Дай, серце, чолом!“ Воно йде і бє рукою і цілує попа в руку і в хрест тоді.

2.

Як хочу, щоб піти до куми посидіть, то кажу зараз своєму: „Однесу лишень свою дитину до Мотриних дітей“. А він любить нашого Куземку і пустить через його тай мене погулять.

3.

Краще-б і не родилось, як уже підготоване ховать.

4.

Воно, оці діти, тіки гріх наш тай годі. Мале пискля, морока з ним, усе з ним вознесь, більш нічого й не роби та його гляди. Почне сидіть, наче й лекше стане, колиж зараз і лазить буде, клопіт що перший. Учить ся ходить і вже ходить, то наче вже й одляже од душі, та ту знову гріх, бо дуже вже його полюбиш і як умре, то Бога лаш не тіко що. Стануть більшати, то все то гарюкай ся з ними, то плач по них.

5.

„Іди лиш ти до мене та скоріш, а то оддам цяцю Юрці! Ну мерщій, мерщій!“

Те біжить!

„Щось плохі наші хожай з Івана. Глєвтяновато якось ходить“.

„Він і так устиг прийти. Помалу та гаразд як батько його“.

6.

Батько умирав. Нога його звислась з полу. Манюня дочка, два годки ще чи й було, побачила, пійшла до полу, і ногу одерева-нілу на піл підводить почала. Батько заплакав і казав 50 р. їй одписать.

7.

Онисько Овчаренко вивчив дітей своїх, двох дівочок маленьких, чолом давать і радий такий їм вельми. Сам набожний і начитаний такий.

45. Про дитину, як уже вміє говорити. Діточа мова.

Як навчило ся уже ходить, то звичайно знає вже багато ба-лакать. [Особливо цікаві з того часу дитячі слова, які часом дохо-вують ся в родині і геть-геть пасгушого віку дитини. Ось деякі з них:]

Ки-ки (питки), кравка (кропивка, жала), года (гойда), лазя (всяке насїкоме), маленька, кицики (на шелюзї одцвївшї бруньки), гав (собака), язя (язичок), цюці, пісі (мочити), цюця, піся, дава (члени), кука (вош), цюця (собака), вова (вовк, опудало, страши-лице яке), твердушка, папа (хлїб), копка (картопля), кетя (конхвет), буля (булка), буба (бублик), крепушка (петрушка), моня (молоко), гама (ґсти), кусї (кусать), лозя (ложка), тасї (утята), гулі (голуби), кося (кінь), тютя (курка), цїпка (курча), миня (телятко), биця (скот), паця (свиня), біра (овечка), паля (паличка), возя (возик), тпруті (гулять), беби (лягти), кокотї (лягти на постїль), е-е (спатки, спа-туньки), люлі, люля (колиска), льоля (сорочка), подуся (подушка), кака (не добре, погане що), дюдя (холод), киця (кіт), ляля (дитина, кукла), ходї (ходить), бозї (молить ся), бозя (ікони, церков, місяць), бов Бозя (дзвонять до церкви), бусї (падать, впасти), кїть-кїть (ко-тить), жижа (огонь), хх (огонь, щось боляче, пекуче), коко (явчко), цяця (квітка), муся (муха, комар).

Є багато слівцець прикладених дітьми до забавок, як от: пічки, гвіздечко, ямки, хатки. [Богато тих слів звісні лиш в однім гурті, як се видно з прикладів.]

а)

З очерету зроблена скрипка і смичок: діти називали скрипку „теленъ“, а смичок „толома“. Так і хатні говорили, як хотїли їх попросить, щоб пограли.

б)

Почули діти як старші балакали про вдовиних дітей і все промовляли слово „опикун“. Так і врїзалось у голову це слово, а що воно значило, того не знали. Їли мясо, попалась кістка. Марійка об'їла її і каже Грицєви: „Сховай, це буде опекун“.

І довго, як робили вурдала, то кісточку звали в тій хатї „опикуном“.

в)

Купка дітей зіжить з соняшником чи що, а наша стоїть у дворі. Побачила, та: „Здорьки побігли!“ Що то воно за „здорьки“, ніяк не можна було довідатись.

г)

Незрозуміло вислухали раз діти казочку, що кінчилась: „та впав у кінське бэдвлиння“. Похватили це слівце і як про „бэдвлинка“ почули вдруге казочку, то вже як робили хатки, сами держали черепок замість горшка і все як приставляли у піч до жару свої горщечки, то приставляли і „бэдвлиння“, сами не знаючи, що то воно таке.

д)

Пристановище коло печі у своїх хатках називали раз діти „маркітанамі“. А чого? Либонь того, що в тій сім'ї, з якої сї діти були, на циган так казали, а циган раз кочергами били в хатї. От діти, як про се розказувалось, помішали: кочерги називали маркітанамі в гульнї, хоча гаразд знали, які є кочерги.

Таких примірів, де діти нарешне перевертають слова для якоїсь своєї потреби, дуже-дуже багато. І замітно, що ці перевернуті слова самими дітьми скоро забувають ся, а запам'ятовують їх старі і сьміють ся, як діти поростуть.

Як тільки в сім'ї чи і в селі є яке щоденне, незвичайне з'явище, чи там Москалі увійдуть, чи там хто женить ся чи виходить не хоче, а батьки примушують, усовіщують, то те саме приведуть діти і сами до себе. Котресь буде так само щось розказувати передражняючи і постать, і слова, і голос того, за кого воно каже, а часом і палички називають меннями тих людей.

„Оце, бач, Явгусю, з ріжечками паличка, оце буде ота молода, що в вінку, а оце, бач, одна паличка короча, оце й молодий, іде її сватати (паличка як раз скотилась з горбика) а вона, ба, як тіка од його. А оці батьки її лають. А оце його корови, оті що мати казали“.

Отак і з москалями. В ряд наложать паличок або нагикають у землю і одного поставлять з боку та командерують, так само як бачимо на „скачках“ у себе в селі.

У гульні діти аж забувають ся, навіть і їсти не йдуть і там як коли і сплять; а в час самої гульні, то наче і не має для них нічого иньшого. Можна у смерть перелякати, як хоч шорхнуть коло їх в саму їх гру.

Серед сходки мішають ся вже слова дитячі з недитячими. Від старших дітей беруть молодші їх слова і примішують до своїх, особливо в лайці.

[Зрештою кожде лаєть ся після віку. Так маленькі діти кажуть: „дульний Івась“ або „Івась балябась“ або „ти кидька погана“, „а ти полосятко!“]

Заучування всіляких казочок, пісеньок, дражвінь, играшок починаєть ся дуже рано і все од старшеньких, котрі вже гаразд усе витвердили і кілька разів уже розказували як коли для своєї втіхи, а як коли для науки таки меньших. Часом сами матері й батьки дечому научують, от наприклад казочкам, пісенькам, гулянкам і т. п. Як є стара баба в хаті та як тільки внуча зачало через десяте-пяте балакати, так зараз і починає заводити з ним балачку спершу про „гаму“, а часом і прокаже „телеська“, „козу“, „кабанця“ (це самі перші диточі казки) та присьпіва, як де треба, і діти липнуть коло неї і просять ще розказати. А як часом попросить, щоб і воно якоеь розказало, то й воно починає зводити на лад і не зведе змислу: баба сьмієть ся і на ново розказує. І вже аж як підбільшало, тоді і помітить казочку і гляди й розкаже за бабою. Баба хвалить і радіє, і замітно стає, чи воно замітливє стає чи ні. Свої погляди воно розкаже усім при нагоді.

Од того богато батькам утіхи. Своім чи вдалим чи й невдалим слівцем воно уїме гнів або й досаду батькову чи й усеї сім'ї. Ві-

домо всім, що мале, хоча й дурне ще й кажуть, а дуже по очіх помічає, як хто в хаті себе спочуває. Бачить і веселість у очіх, бачить і гнів, бачить і тугу. І само бідне так і приноровлюєть ся, при веселому поглядови і само раде, а при біді і воно загляда у вічі і кривить ся помалу, а часом і почне одвітно тому, що помічає, або веселять ся, або допитувать ся, або жалувать. І певне його годі обкохають он як! Є такі, що як замітять, що батько сердить ся, прийде, скаже матері, щоб ховалась, а є такі, що як мати плаче, то воно собі піде і коло неї поплаче, а побачить кого, то ще й розкаже. Так діти часом зводять на лад усю сім'ю, не дурно і старі люди кажуть: „діти на мир зводять“. Правда, випадає і так, що діти розстроять, підскаржують: „лихі діти у могилу зводять“ — кажуть люди.

Цікавість дитяча, це найутішнійше в них з'явище у цім часі. Воно про все питає, про все само розкажує і зажурить ся не дасть.

Цікавість, як де, значить красномовність, ляпетливість (лепетня), а як де, означа зацікавленість чим небудь, прямо любов до всего знаня. В цім і другім значінні прикладають це слово до таких дітей, що навчились балакать, бо й сами діти люблять питать ся і розпитувать ся про все, часом про таке, що або старі не знають (на пр. чого муха не пада як по стелі лазить, а люди навпаки не підуть по стіні), або й стидно їм це казать (н. пр. „де ви мене взяли?“). Так само і лепетливість у них проглядує скрізь, часом це лепетання буває саме незв'язне, несмислене, не склевне, і в зміслі, і в простому складі слова.

Од цікавості дитини велика радість батькам у сім'ї, а навіть чужим.

Є, правда, діти, мовчуні собі, це скучні діти, що подають надію, що з них вийде щось розумнійше. Воно щось собі усе на умі тримає і до всего докопуєть ся; часом, як і прорветь ся в йому зрідка яка мова, то якась не пуста. Як не змінить ся з годами, то така людина що не скаже, хоч і зрідка, то або сьмішне без краю — а само не усьміхнеть ся — або щось дуже колюче, як де треба, або розумне. Таке все чогось других коло себе має і за собою веде, а не само коло других туляєть ся і за другими собі в житті брیده, часом не питаючись і броду. Тим то, хоч і не таке воно забавне в хаті, отаке мовчаливе, але не додає туги, а заставляє жить надією, що з його буде щось не просте, щось видумає, коли все так думає.

І цікавість в обох своїх значіннях, і мовчальність проглядує у дітей цього часу скрізь. В простій буденній і часом празничній мові, в ким би там не було, як перебе своєю вставкою, при гри-щах, забавках, цяцьках, кудиб його не ваяти, скрізь кожне йде своїм шляхом. Є, правда, і середина між цими двома ріжними на-турами.

Як так чого заслабне, то з уміючою дитиною і левше бала-кати і повернуть ся. Скаже, що і де болить, і од чого і коли почала у її вова бути.

[Хлопці і дівчата не відріжняють себе]; тільки хлопці бувають меньше живі, як дівчата.

Між дітьми, як зійдуть ся до купи, ведеть ся сяка-така мова. Певно, дуже було-б цікаво заглянуть у їх світогляд [який частійше знаємо в оповідань старших].

Цікавлять ся діти усякими лакоминами. Часом заглядають у будуччину і рівняють, чи тепер їм краще, чи тоді буде краще; воакі випадки в селі, в сім'ї, як про них судять старші, так, гільки по своєму, ведуть про них і толкують діти.

Безперечно їх займе мпсль і про те, чи свіг великий і чи скоро його можна обійти пошід небом, або рішають, чого то сонце в вечері на землю сїдає? Є також мови і про те, що і рано воно повинно уставать раніше од усіх таї людей підіймать. Ці питання завдають вони і старшим. Ті, а як найскорше старша людина, як є в хаті, розкаже їм про усе, як вона собі це все міркує і як чула од давнійших людей. Діти, що чули, комбінують по своєму і так і мову свою ведуть: певно, що ні одного питання не заходить не зачепленого.

Зацікавленне дитяче розрішають батьки, чи хто там з старших, хвмерно. Наприклад дитина питає: „чом не можна їсти молока?“¹⁾, їй скаже мати, що „на вербу полізло“ або „на дуба полізло молоко і свр“. „А коли-ж воно злізе?“ — „На Петра“. От рано і будить мати дітей розговіть ся, каже: „Вже з дуба злізало молоко“ і „ман-дрикою зазуля вдавилась“. Діти видять і їдять тоді²⁾.

¹⁾ Щось та є в сільському житті таке, що молошне найбільш цікавить всім весною. Од чого й корови тоді з гедитками і тільні дуже дорогі? Це кожний рік так? Можна-б думать, що ця ровкіш через те тепер у ціні і жаоді, що на весні більш нічого сирого нема їсти. — Прим. авт.

²⁾ По народньому календарю кус зазуля тільки до Петра, бо буцім то на Петра мандрикою вдавить ся, і не сьпіватиме тому. Мандрики необхідиме явше, бо в Петрівку не їдять молочного, а сироватка марно пропадала-б, якби не робили мандриків. — Прим. авт.

Другим прикладом кажуть: „Не питай, бо старий будеш“. Або: „Не їж!“ „Чом?“ — питає дитина. — „Бозя битиме!“ „А вона бачить?“ „Бачить!“ Ог і не раз діти повиколупують очі у парсунах на образах.

Не мало в толкувань, вигаданих самими дітьми. Не дармо-ж виколупують очі в образах, не дурно ідуть шукать місця, де небо обпираєть ся об землю.

Буває, що отаких дітей у жнива найліпше, чи й так коли йдуть із дому, запирають у хаті, щоб де не зайшли та щоб хто до хати не вліз. За те як вернуть, приносять їм „од зайця гостинця“: се те, що останеть ся з домашнього харчу, кусок хліба, огірок.

Тепер вже дитя й розумнійше стає і часто утішають ся ним.

Як утішаєть ся хто небудь дитиною, забавляє її, візьме за ухо, помалесеньку свубе і каже:

— Пів, пів, зайчику, де ти був?

— У лісі! —

— Що ти видів? —

— Сім міхів горіхів! —

— Чом ти не вкрав? —

— Вили мене старчяки золотими паличками, ледви я втік через попів тік та сракою в воду бульк. —

46. Мови на селі.

1.

Кажу було їм: не йдіть у город, бо там гадюка сидить. А вони й мене лакають. Оде наш Митрик підіймав бадилля та „ссс“ „ссс“. Уже гадюку ляка! А те мале й собі коло його сичить. Отакі діти. Ми як такими були, то дурніші були, ми й у 7 год боялись гадюки.

2.

„Поки дякували, та попували бісові діти, поки й жердку з одежею не спалили. Надів сучий хлопець плахту замісь ризи на себе, а в покрішку жару наvertsав, ходить а малого товче, щоб співав за дяка у запічку — воно мале, год йому в, не попадає співати. Потв товк його, поки з плачу не заснуло. Сам жарину випустив та одежа потліла була-б і хату спалили-б. Била-ж я його, біла-ж, але що ти з такого вибеш?!“

„Усе лихо з дітей. Мої поки гойдали дитину у колиці, поки й сами сіли до неї у колицю. Одірвалась колицка, чисто покалічилися! А що-ж зробиш?!“

(Якилина і Гапка, Хомівські невістки).

47. Оповіданє про раних дітей.

Радіють тепер люди, батьки та матері, як дитина швидше змислє, швидче зачне у помочі ставать. Скорійш і пояска йому чіпляють і штанці йому тулять, аби воно скорійше на велике походило. Як у год ходить та балака, це вже велика сила, а як уміє уже випросить собі чого і загадливеньке, то то вже утіха у хаті. А як четвертачком або п'ятилітком та вже скотинку, хоч коло хати поглядить, то то вже і за парубка готові мати таку дитину.

Але таких дітей, правда, не багато, однак тим дуже гордять ся! Перше на се й не поглядали. Щоб до году одлучить дитину, то й не чули сього; щоб чіпляти на отаке пєскля та штани, як йому три-чотири годи, то сього й не думали, у сїм рік хіба з підперізкою тільки ходили діти. А діти і здоровші і щасливіші були і довговішнійші. Тепер — пішло — дівчина у три роки уже й у квітках й у намисті й у спідниці, а вже й соромить ся, а не вспіло й на ноги зіпять ся. А хіба давно те не було, що люди сватать прийшли, а вона й не чула, що то воно й за кумедія така — заміж. А оцего Н. хіба не вчили, вже як звінчали, на що він повинчав ся. Повінчав ся тай пішов у степ до волів, хлопочучись, що голова з весілля болить.

„Чи це-ж коли було?“ спитали у оповідача.

„А було! У перед таки діти дурнійші були. Тепер діти скорійш тебе обдурять як ти їх; тепер діти і не розкавуй, що знають. Тільки я все таки одної: добра тоді більше з людей було, як тепер. Не вспіло дітей наплодить, як уже і само не способне нікуди! Чи жило, чи ні, а вже ні на віщо неадарне. Добре ті роблять, що й тепер годують до трех літ і не поглядають на дитину, доки вона сама не почне до того братись. Свій час і їй прийде, свого не втече, наробить ся за вік і життя ще набридне, чого його так дуже хапать ся за ним. Сидушки та ходушки видумують та гостинцями дурять дітей, щоб од горобців конопель стерегло. Баба хай яка стереже, а йому воно нудно, і воно нвдїє бідне і переведеть ся ні на віщо. Свій час би йому був.

48. Діти не шанують батька.

І не цілуй дітей, і не голуб їх! І не жалій і не захожуйсь коло їх! Чи я їх не глядів і не втішавсь? Ні в кого так не зодягнені і не нагородвані були, як у мене! Уже моя стара — і сорочинки і юпочки і празничні і буденні і великодні на кожному. А тепер що? За бороду батька!! Та як начнуть тобі дорікати: „Та було-б нам, коли землі мало було, хоч ремества якого дати! Та було-б хоч науки якої, адже чути, діти й з того хліб їдять.“ Та як почнуть дорікати та вражати, то так тебе здавить коло серця, що не раз і розсердюсь було та з горя вже й їм дотинати почну: „Я вас, сучі діти, хліба учив їсти, а ви мене гівна?! Які просторі де то й узялись. Руки маєте, робіть тай майте! Адже ми так жили!“ Та візьму хворостину та порозгоню геть з хати. То цей унишне, а се гляди і знову щось почнеть ся: як де тільки нічого взяти, то зараз на батька. Їй Богу, що не брешу, так зараз і на батька: „Понапложував, а ради ніякої.“ Та отак на їх як коли враждуєш, то отакі повдавались, а як коли, то на себе кладеш вражду, що таки було-б їх не ніжить та дубцем частійш! А то таки й те візьмеш у голову, що времена не ті стали. Ужитки не ті! Ніяк не повернеш умом, де його що брать? Усячина дорога, а брать ні відки; достатку не має. Ну! ще в мене, хоч і дорікають та не осуружні такі, як ото у других е, що і стидного не знає і старшого не знає і церкви не глядить! Мої-б ще і вічого діти, як би не суружність їх дуже різала.

Та е, що й в достатку, а таке противне вже заводить ся. Ще й малі, а противні.

Як би знав, то не цілував би, а батогом зчесав би, хоч і малі були.

49. Дитина в другім році.

[На дитину у другім році кажуть „стрижак“, „стрижка“, „стригунець“, „друга паша“, „друге літо“, „другу паску їсть“, „другу кутю“.]

Дитина у другому році, як гаразд вродилась і жила, нормальна була, повинна вже як слід ходити і балакати. Це звичайність цього вимагає. Ну, а як на другому році вона не дотепна ні балакати, ні ходити, то це незвичайно; але буває, що діти ссуть ще у два годи, а говорить всячину знають аж у 3 роки.

Дитина уміє говорити і балакати; її душа розвивалась рівночасно, як і тіло. Тільки, що з початку розвивалась вона о своїх силах, без людської помочи. Люди її в перших часах не коверкають ні сьак, ні так, ото тільки що сповують її, приколишуть, але і то пізнійше. А колись давнійш, то кажуть, що і на довго до дитини не підхищались ні з якими законами і через те люди були розумвійші і здоровіші і довше жили. Колись то те, що тепер уже знає усіх на кутку, як кого і дражнить і ласть, і вже ходить у крамному, колись то воно і без штанів ходило — ще й не так це далеко, батьки наші так росли ще —, і не знало ні пять, ні шість. От звісно, воно як дуже зразу вибахувалось, то й потім у житті міцне і кріпке на все, чи й на руку, чи й на голову. [Взагалі були колись люди здоровіші, бо не так скоро приучувались до усього]. Тепер же скорійше на його повертають з своїми заходами.

Одначе і тоді і тепер їх виховували, ввучували на розум; те, що колись пророблювалось пізнійше а тепер ранійше до дітей, осталося в більшій або меньшій мірі те саме. Про деякі заходи була вже мова попереду, одначе тепер треба ще багато дечого додати.

У дитини, звісно, як і в великого чоловіка, має жива душа свої природні прикмети, мислить, любить, хоче (і навпаки), але ці прикмети у дітей в дуже не проявленому стані, так абн-абн замітно, що вони є. От як балакають до такого пискляти, то певно нарощне, щоб сприяти його розвитку. Через те як хто забалака, зараз дивить ся, чи звернуло воно увагу на його голос, чи впізнало його, і чи радіє з того, чи боїть ся. Примічали, як воно ще мале, а вже гуде, щоб йому співали, як колишуть. Це од самої дитини ждуть вияви здібности. Але не завше так: буває, що й з писклям впробляють свої вчинки, щоб воно научилось чому небудь. І так найперше вимагають од його мови і розуму, а далі знати найпотрібніші речі. На приклад учать його крєктать, як схоче „на двір“, і спускають його тоді, беручи його з за плечей під перепіл обома руками, причім гомілки звішують ся і крєкчуть. Люди дуже цікавлять ся тим, чи дитина ходить вже „е-е!“ „Уміє вже просить ся? Чом ви його не учите просить ся? Ви його вже спускаєте?“ Сі питання можна часто чути.

Учать ще і другого. Так само і „пісі“ водять, тільки тоді вже кажуть протяжно: „ісі“. Водять або над помийницю, або прямо на діл і потім з долу вже прибирають розтерши ногою і зібравши кал на віхоть соломи.

Одначе сю науку треба однести більш до приличности, ніж до розвою душі. А щоб ударялось прямо на розвиття духовних сил

дитини, то цього не можна сказати, аж поки навчить ся ходити гаразд і балакати. Однести хіба сюди тільки ті пісні, що над коліскою співають ся, і ті речі, що заводять ся з дітьми. Тай то це не парохне якомсь робить ся, а так між ділом ніби. Уже скорше можна назвати парохним виховуванням, коли дитина у другому році і казок умів слухати, і казати сплукать ся, і загадок загадувати береть ся, і слухав готових, коли її учать і Богу молити ся, і коли її до чого в хазяйстві привичають.

Другий рік, се справжній початок умового розвитку дитини. На це їй розказують дитячі казки, про бйрю, пацю і тютю. Вона, гляди, і сама почне те саме якомсь складати, щоб і баба чи мати почула. Або почне другий якій, чи рівній собі, чи меншій дитині розказувати, певно невдало, але якомсь складає річ, натужує свою головку. Деякі загадки теж тепер їм кажуть ся і діти їх як чують од старших, так і замічають, часом і не знаючи в чім сила. Тепер вони заучують усю ту гйбиль дражнів, які в між ними на самих себе і на сторонніх: жиди, попа і т. и. Певно, це вже в більшій мірі і яснійше старшими дітьми ведеть ся, але і ці од їх перехвачують чи сьак чи инак на серце своє. Богато всяких играшок, приспівок, приказок, назвищ, діялогів і монологів витвержуєть ся і вьдеть ся вповні старшими дітьми, а відтак доходить і до менших. Є між дволітками такі, що геть усе затвердять і всіма тоді коверзують, в гущі дітей усім привід дають. Такі коверзуні, поводарі бувають і між хлопцями і між дівчатами і уважають ся в сім'ї за щось нормального, хоть і мовчуні, нишкльї, понури, мосурп, тьхі, тьхонї, особняки, що самохіть собі щось задумують і нишпорять щось без кумпанїї, також звертають на себе людське око. Немало на память і розум упливає і те, як батьки беруть куди з собою, чи у поле, чи на сїнокос, і воно замічає, як дещо зветь ся і цікавить ся усім коло хазяйства і майстерства. Та замічає технічні назви. От як батько чи мати забули, де що поклали, та шукають, то воно зараз і питає, чого, і буває, що воно й замітило, де покладене було учора ще чи долого, чи ключі, чи щітка, і найде зараз. От і радість зараз, що воно отаке. Часом занесе само що, то його зараз манять гостинцем, що, мов, знайди, де покинув, то гостинець дам; буває одначе, що й бють їх, щоб пригадало, де що забуло як гралось, і хоч винне, хоч невинне, буде десь шукати, а часом і знайде, хоть і не занесло.

Бють дитину, бють. Сердиті матері, то бють ще як воно у шести неділях буває, бють тоді, як вричати, хоч і сами добре знають, що воно ще не знає нічого і опісля жаліють, плачуть, але бють, бо

сами злі і злість на дитині згоняють. Тепер же, як воно розбира усе, то частійше бють, як в за що, от приміром, як дитина занесла де дещо. То дають „пам'ятного“, щоб не забувало, то йому кажуть: „не можна нічого заносить, а занесеш, то треба зараз однести“. Бють і за шкоду яку небудь. Маазунів і любимих дітей рідше бють, але таки бють, бо так воно і виросте не по людськи. Часто „бійка“ кажуть місто „наука“.

Одначе дітей, що замітливі і знають, де що батьки покладуть, люблять всі, а щоб вони набирали ся снаги, беруть їх скрізь з собою, щоби придивлялися до всього і розпитували ся старших. Дітей ставлять вже і в діло, хвіртку зачинить, бицю до ставка погнать з старшими і т. д. Є й такі, що хвастають ся тим.

В цьому році дитина уже гожа на те, щоб її чого учить. Вона схвачує вже в свою голівку усе, що перед її очима. [Одначе між людьми не знають свідомого виховування]. Знають тільки, що не безпремінно треба дітей навчати і розвивати, бо „яке змалку, так є й до останку“.

„Учи, кажуть дитину, поки ще вона нічого не зна, бо виросте, то тебе буде вже вчить.“ (То ти дурно робив, що не вчив її годі). „Тоді було казати, як маленьке було, а тепер не туди його розум дивить ся“ (він на вулицю погляда і батька не слухав вже). Виросте, то не нагнеш його до нічого. Тим то розумні батьки і баби, де в вони у хаті, так і годину проведуть з дитиною, щоб її навчить грішка знати і розбирати, що то є у світі. Передовсім приучують молитись „Богу“: це треба замічати. Попереду учать їх хреститись, а опісля проводять молитву, бо инакшеб душі не спасли і вже такий закон, щоб знали. А в правда і такі, що Бога хотять замилостивить, щоб добре жилось і щоб, мов, царства не втекли. Але про це попи хай знають як турбувать ся: „На те попи й дяки, а у людей пятаки“. Одні одне тримають, другі друге: хтось і до царства хоче дорогу брать, а хто, то аби життя справжнє було. Старші бувало кажуть: „А ну ти в нас розумович! Умієш уже і лаять ся і знаєш скільки лишок, і дітей гониш, а ну лиш і до „Бога!“ І от учать Богу молить ся. Є такі хваткі діти, що сами підмітять, що старші в хаті рано і на ніч Богу молять ся, і часом не знаючи що то за явище в сім'ї, стають і собі у ряд і шепчуть губами хрестючись і поклони бючи, аж поки усі покинуть. Одначе мабуть не всі діти охочі Богу молить ся; тому їх часто заставляють молить ся.

Одначе угоднійш Богу буде, як дитина тільки випеть ся. Гріх за те і великий не вмившись їсти, більший як і не помолвшись

зовсім. „Хоч би вмів ся, а то так як нехрищений їсть!“ Дітїм часто кажуть: „Та воно вже вмилось, хай їсть, не морочте його!“

Молять ся учать так. Ставлять дитину перед столом, за котрим на стїнї багато богів (якон), і складають їй пальчики як треба хрестить ся, і роблять хрест сами їй ручкою, а потїм проказують слово за словом молитви. Часом вона не гаразд вимовля слова і скаже таке невдале слово, що як коли і стидке, то тоді проказують їй по пів слова. [Дитина не розумїє молитви, але і старші не все знають добре церковні молитви і розуміють їх по своїому. Розходять ся о те, щоби „закон сповнить“.] Тодї тїльки, як дитина спече стидке слово або сьмішне, примїром замісь „Бог не уничижить“ — „Бог неначе жид“, то тоді хїба і нагримають: „А капосне, а лаять ся то вимовляеш, а Богу не похватиш“. За теж молитви, що не з церкви взятї, мусать діти гаразд вимовляти і знати, що до чого стосуєть ся.

Дїти, що вже знають молитви, вихвастують ся між собою і вказують одне одному. І тут і другї діти виучують ся собі. Так само і батьки величають ся дитиною, як вже поквапила „Богу“. Ну, щоб дуже строго потребували од дїтей молитов, то нї! За меньшими, то неначе бїльше слїдять, а бїльші самї колїсь собі помолять ся.

Є звичай, щоб і після свїданку помолить ся: але аби закон обїйти, кажуть: „Хай їсть, тоді помолить ся“ і так ото і „замотає Богу“. Бїльш якось спросу зімою за молитви, як лїтом. Лїтом то й старим прощаєть ся не молять ся, бо робота, а як і молять ся, то так, аби скорїйш. А про дїтей, то й забувають. Вечером проводять ті самї молитви, що вранці, тїльки в вечер можна Богу не молять ся, а в ранці нїяк.

От вже як молять ся хоче дитина, то кажуть: „Ну, Бозї!“ Самї слова в молитві кажуть по дитячи: „пятїнко, матїнко, суботонько, ненько, Боженьку мїй рїдненький!“ і т. в.

Так треба сказати, що у другому годї дають ся основи розвою на ціле житть. Тим то треба на цей час звернути бїльшу увагу.

Тепер уже дитини так не доглядають од пристрїту, вроків, бо то або меньше буває або й зовсім нї. Як тепер ще вікна хрестять, то хїба про другу меньшу дитину або тому, що є в хатї люди лунатї, удови, удівці, є всякі иньші між миром перелесники, од яких треба оберегати ся. А як благополучно, то й не хрестивши вікон, дверей і печї, можна спати лягати.

Замїток од знаючих людей тепер майже не має. Нїгті зрізають, стрїгти чуб можна, але стрижений чуб кладуть десь у лїс аб

що, щоб ніщо не нехтувало його. Кісок не ріжуть довго, а вже як і стрижуть, то молодиці непременно і хто легкий на руку.

Щоб росли гарні коси, то знають чим їх мити, як до них приговорювати. Але це вже бабині замітки. Важно тільки, що усюди люди хотять, щоб дівчата були кращі, а про хлопців байдуже. Мабуть треба таки, щоб дівка чепурилась, це вже стать жіноча така, така мода. Одначе на це дуже не вважають. Є, що замічають або хотять знати, яка дитина буде, одначе сказати нічого дійсного не можна. Хоч і кажуть старі люди: „Кляте — жди до шести неділь, не перемиניתь ся, жди до пів року, не перемиניתь ся, жди до року, потім до 3, до 7, до 18, до 21 і до 27 а як в 33 не змінить характеру, то вже й умре таке лихе!“ Отак навпаки і добре. Одначе, хто його знає. Більш уже твердо вірять, що як дитина чим небудь одріжняється од усіх, то то щось цікаве, може гарне, виросте з неї — а „просто“ не буде. Ні сповивання, ні годування тепер нема, хіба скупають у свято і то як заграанене дуже. Грудн то хіба якому малючати дають, зрештою одлучають.

Більш і тепер з ним утіхи ніж мороки. Усюди вже можна його брати і на Йордань, чи й так у церкву, обхожденіє, на весілля і гнати череду з пастухами. У гостях ним і другі цікавлять ся: „Оце вже воно таке у вас, вівроку! гарненько!“ Такі діти уже бувало похлоплюють пісні якої і підспівують собі до сну, а як і другі які похлоплять, то вже довго не розженуть ся. Як коли, то дуже липнуть до кого небудь з хатніх: часом і батько й ненька на боці, а вони з яким наймитком злюблять ся собі спати. Цим ото і користують ся, як треба що зробить дитині, а вона не дасть ся. Часом колючки не дає одному витягнуть, а другому дасть. Як віспу щепить треба, то вже той її держить, кого вона завважа.

[І в тім віці хорують на такі хвороби, що і перше. Частійше трапляють ся жовна; в се пухлятина попід горлом, її вирізують.]

І в цьому часі не покладаєть ся ніякої ріжниць між дівчиною ні між хлопцем, [хіба трохи в одежи. І бавлять ся разом приміром в „керелеси“, в „грудочки“ (кидають ся) а хлопці куклами цікавлять ся так само, як дівчата мужеським ділом. В молитвах не робить ся також ріжниць]. Ото тільки, що вже мати дочку перше більш наvertsає до жіночої роботи, і мести її заставить перш ніж хлопця, хоч і хлопці метуть і миють. Де дівчат не має, там хлопці мережки шують, піч розтоплюють, картоплю чистять і пньюшу жіночу роботу роблять, а де дівчат більше, то знов дівчата орють, молотять і т. и. Батько скорійш поставить хлопця перед волами, скорійш дасть йому батіг у руки, але не завше, бо буває й навпаки.

Взагалі тільки нужда заставляє хлопців місити дїжу, а дівчата робити майстерства; правило, щоб кожне знало свою роботу і привичаювало ся до всякої праці.

50. Дитина у третім році.

Назави. На дитину у сїм часі кажуть „пічкур“, „третяк“, „гулячок“, „гулячка“ („ось наш гулячок і пічки конав“, „воно ще тіко до гульні“, „хай одгуляє своє, тоді не буде вже коли гулять; одгуляв хай свій час, може це тіко й його“), „трега літо“, „третя паша“.

Проти прежнього дитина вmaterвіла тепер: нема вже і тих заходів коло неї, про її нераз і забувають. Дитина в цьому році обкладена своїм зовсім дитячим миром: їсти схоче, чи спати, то й не дуже поспіша у хату. Де грала ся, там і спить, схоче крашавок зварить, то й хату підпалить. Коли неколи, в ради-годи прокиньеть ся у дитини почуття притулить ся до матері, але й на се свій час, ніч, коли спить коло неї: день оддасть ся для дітей.

[В сїм часі особливо багато переживає дитина; вона обертаєть ся вже частійше в кружку старших дітей і розвиваєть ся скоро головню в наслідок забавок¹⁾, з яких найважнійші: 1) вурдало велике й мале, 2) дерк'яч або деркотало чи деркало, якого не треба змішувати з грою, що зветь ся також деркач, 3) пилчик, 4) ковалі, гойдалки, 5) млинов, 6) таракотало з пузиря або з дерева, 7) возик, 8) ножик, 9) чайка й хрущ, 10) молоток, довбенька а далі 11) муштра, 12) пічки, хатки, 13) кавуни, 14) гуси, 15) гірчак, 16) пицалки усякі з лози і з трави, на які підсвистують пісні і передражнюють пtiці, сопілки, дудки з гарбуза, 17) кукли, 18) на „дир-дир“ і т. д. Правда, сї забавки уживають ся не тільки дїтьми в третім році але також і меньшими та старшими. До розвитку дитини причинають ся також багато пісні, колискові і гуртові і казки, а також імпровізовані насьмішки, передражнюваня і иньші „остроти“ в роді „Хома, стиржи мого гівна“, що йдуть від старших до молодших].

Сюди-ж таки треба привласти і гостинці. Вони часом всяку гульню перервуть і що вгодно притишуть. Найбільш гостинців ждуть

¹⁾ Грам і забавам буде присвячений третій том „Дитини“; там також у вступній статі будуть ближше обговорені значіне і вплив забав на умовній і фізичній розвій дитини. — Прич. Ред.

од тих, що з базарю йдуть, з гостей, а в піст, то й од тих, що гонять.

Гостинець з базарю буває всякий: бублики, ріжки (що уважають ся за самий найбільш підхожий), коники з срібною головкою і „мидяника“ і конфети. Проти остатніх є, правда, і незадоволення, бо діти блювали часто од тої червоної або синьої патоки, що є в середіві. Колись недавно, не більш годів дванадцять назад, нарікали всі селяни на жидів, що ті нарощне яду туди примішували, щоби людські діти вимирали.

Всі гостинці, які тільки приходять у село, є в сусідньому місті. Сюди під ярмарок привозять з двох невеликих повітових городів усякі товари і гостинці. Хоча більша частина сіл і селян не буває у цих городах, але на ярмарку бувають. Кожна мати, тітка, баба, дядина, або й батько, дядько, дід привезуть щось з ярмарку. Цікава історія з цими гостинцями. Дитячі гостинці — це неминуча річ. Колись найкращим гостинцем уважались ріжки, які в великім запасі виписували з Одесу чи що. Бублики і конфети не так були в моді, але тепер випирають ріжки, бо дешевші. Ріжки привозять ся тепер в гостину тими, що йдуть зароблять в далеку дорогу з волами під сіль, чи під рпбу. Там вони заробляють добре і не шкодують грошей на дорожний гостинець. Кажуть те-ж, що там у далечені (аж коло Криму) ріжки дешевше, через те їх звідти і мішками привозять і в празник дають дітям, або беруть як ідуть в гості. Діти дуже радіють цьому гостинцеві; одначе він тепер рідко де вживаєть ся в господарстві. Давній теж гостинець — ліскові горіхи, але він звичайно даєть ся старшим дітям, що вже уміють розкусити. Горіхи не все бувають куповані, бо дорогі, а їх наривають у мішки в панських лісах хто на квиток, а хто й без квитка, і переходують і по кілька годів, щоб було в празники манить чим. Одначе тепер за скаредністю панів та карбівничих не дуже охотять ся на їх селянки і вже більш того, що купують. Ці два гостинці і в парубоцтві і в дівоцтві. Конфети вживають ся рідше, а бублики зовсім мало. Що до конфетів, то їх і давніше знали, хоча всі кажуть, що їх перше не було у „нашому“ місті, а були тільки ріжки й горіхи, природні здобутки. Спершу-ж як появились конфети, не вважали їх за поважний гостинець, а так за дитячу приману. Брали зразу не дуже. А як появились в долоню завширшки і вже перепалені, „костянци“-конфети, то їх почали брать і поважні господарства. І так довгенько поведось, год десять чи й більш, коли підмішалось багато фабрик, а діти почали мерти, тоді Жиди продавали тільки ті конфети і дуже коверзували людьми

— ще з панщини люди їх боялись. Як же-ж люди запримітили, що од гостинців мерли діти, то почали не брать конфетів і довго їх не брали, а місто того гостились ріжками й оріхами. Якось чи не разом з тим появилсь і бублешницї в місті. І це пішло у діло. Правда, не дуже то воно лакоме, але такн воно хлїб сьвятий і зроблено для дитини цацькою неначе. Стали й маком приспнать. По-навозили із городів; і всі відріжняють ся: наші такі, а з того города такі, з цього он яві, а з иньшого міста ще инакші, і на показ зверху, і на смак. З того часу вони йдуть. Як не купить, то каже: „Я тобі хоч дїрочку з бублика привіз!“ — Що до коників та медяників, то їх, здасть ся, дуже недавно кацапи старовіри з города сюди навезли, ну і тепер ще возять, а наші люди не роблять їх і не продають. Люди і їх купують і навіть самим манюсїньким дїткам їх дають, чи жоване чи й так — але оте срібло та краска те-ж вадить дїтям, тому його обдирають або й зовсім деруть жовтяники. Дуже щоб їх діти любили, то ні. Була кумедія і з медяниками. Хтось бачив, як їх роблять і який сюди мід кладуть і розказав людім: звісно, одне по одному і всі столи поперекидали — парубки мійські зговорилсь мабуть. А одни чоловік став посеред ярмарку та викликав „враду“ і сказав так, щоб медяників не брали, бо вони з мишачих сциклин роблять ся і з якогось со-лodu, чи що. Одначе оце год тільки минуло, а вже привозять їх у город і купують. Маківників жидки хоч і виставляють, але їх більш паненята беруть, а нашим не в жадобу чогось: ще не роз-смакували чи що. Є ще сякі-такі базарні гостинці, але то вже рідкість велика: цукерків всяких, медів і дрчужничків люди ще не знають. Є ще гостинці такі, що тільки в звїсний час в. От на при-клад садовина, огородина купуєть ся літом: так само черешня. Навіть спичак гостинець, де нема очеретів: таксамо раки, квітка, ріпа, квітка дївчатам, сопілка хлопцям. Сопілки і квітки прямо оберемками і коробками носять. Гостинці також качечки і иньші цацьки.

Є ще гостинці од зайця, це проста обмана дїтей. Діти ждуть дуже когось до дому, особлнво як хто на довго поїхав на заробітки чи в найми, і все на тій дорозї, звідки виглядають, то пічки копають, то хатки роблять і спускають ся і свинку там гонять, щоб усе скорше виглядїть. Це й зветь ся „виглядять“. Тим то звичайно ха-зяїни, як одряжають наймичку в сїмю, то дають їй на дорогу всякі гостинці, яких там бракує і яким тамті діти радїють. Не дать гостинця — це незвичайність, а не принести гостинця в хату хре-щенковн чи племінинковн або не передать як в через кого, це

те-ж сором великий. І тим то хоч що небудь а вткне, хоч паляницї кусок, хоч насіння, чи пиріжок — що небудь, аби таки знало, що в неї тітка в чи там мати хрещена.

Як говорять, то теж старші носять гостинці: качки й бублики, коники, конфети, що навезли міщанки з міста під церкву.

Гляди-ж, випадє так, що гостинця тай не має, чи забулось взяти, чи то не трапилось, а діти ждуть: тоді беруть вже що небудь домашнє чи корж, чи й горіхи, чи й що трапить ся тай дають, а діти радіють. Як же догадають ся, що се з дому і не хотять забавить ся, то їх підманюють, дають що небудь: окравць хліба, чп огірок і кажуть: „Ось нате, це добре, бо це в зайця догнала та одняла, він своїм діткам ніс, а я його переняла! Їжте!“ І діти їдять. Так само роблять і чужі.

Втішно себе діти чують коло купання; часом і річки близько не має, і ставків не має, то в рови і балки, які залило, як доші були, водою. Отут і повно вже дітей; хлопці і дівчата всі в гурті. Часом і коло колодязя в кориті обмиває хлопчик дівчинку або і навпаки. Що вода з землею, байдуже, аби не дуже вже одгонилась смирдом копанки, де сорочки перуть, а як трудно, то і в пратві скупасть ся. Часом діти і нарощне мутять воду: вилізуть і зараз же у землю вкопують ся і потім знову в воду. Так увесь свобідний час. Певно тут проводирі старші діти, але і трєхлітки купають ся уже. Зімою купання і в помині нема: хіба перед Різдвом та перед Великоднем помие мати в ночвах та в чистий Четвер пообмиває „Оліян-водою“.

При купанні діти вичитують свої дражніня: хто навернет ся до них чи то з старших своїх, чи з чужих, з жидів або що, кождого зачіпають. Хай навернет ся тільки хто чи з возпком, що одвією коровою везе, то штук доложать, чи хто з великим носом надійде. Зараз же і моральники тут є: „Гріх сьміять ся, що одну корову запрягає, не сьміймо ся, бо й так може буде. Бог так дав йому, що однією їздити повинен“. І тут спогадають про бичка, що одним бичком катала ся лисиця і подурила всіх, вовка й медведя й зайця. Буває, що й афоризми тут знайдуть ся: „Не сьмій ся з носа, бо буде жінка курноса“, „Не свисти в воді, бо будеш в п..ї (на дні)“, „Не сьмій ся із старого, бо й сам старим же будеш“. А меньші все це слухають і якось переймають. Викупають ся до схочу в сьвята більш або і в будні, найбільш у в опруг. Є ще час у них, з води ідуть до кого в клуню. Горобцям вже спокою не має тут. А не то, то сілки у буряні наставляють. З ними йдуть і меньші діти дивить ся. Афоризмів і тут сила: „В клуні не свисти“

„птиці не души“, і казка тут найдеть ся. Хтось і з плаксами іде — от зараз йому щось прикладуть або й порадять, а як де то й посьміють ся.

Дитина привикає до старших: вони заведуть пісню, то й воно собі щось мугіляє; схопить ся бурюкання, воно й собі не втікає, а также ляпає або за ногу підійма. Є й такі, що ще й зведуть і командують бігаючи побіля купи борунів: „Грицько Якимови не дайсь, а Яким з під Грицька вилазь!“ Тай радіють, що ті повтомлюють ся у борюканні і сопуть, та тоді й підіймуть до найбільшого ізза плечей його на землю гнуть: усї сьміють ся, а воно такп дужає. Ті його й піддрочують „дужай, дужай, не подайсь“, а той нарощне візьме і аляже, а ті думають, що побороли і радіють. Буває й навпаки, що розілять, роздражнять таку дитину, а воно й піском жбуляєть ся і лає, а потім і розплачеть ся.

Тут і дівчата є, але в кучу не всі, а яка храбрійша йде, а ті з боку остають ся і глузують або сьміють ся.

Роздолля в гульбищах і забавках дитячих даєть ся повне, бо як не одгуля тепер всего свого, то на старости ще приведеть ся. Бува сьміють ся люди, кажуть: або то й щастя не зазнала, що не одгуляла, бо батьки лхї, мачуха нехаяла. Де-б не зійшли ся такі і більші діти, усюди у їх знайомство готове і забава починаєть ся.

[Молодші ходять при тїм зі старшими і приучують ся поволи усього, так що в 4-ім році знають уже усї забавки і гулянки, знають і по вербах лазити, і гнізда дерти, і черешні зривати. От тут можна приміром почути таку розмову:

„Чи лелека на вербі сїдає?“ — „Нї!“

„А вбивать її-ж не можна?“

„Я хотївби лелекою бути!“

„А яб орлом, бо й орла не вбивають, а ти Микита чим?“

„Я-б маленьким все й бути хотїв!“].

Дитину в 3 році можна уже усюди посилати. Вона сама уміє і кавунів накрасти, але знає вже, що шкода, а що нї.

Звикає вже з яким небудь в хазяйстві і спить з ним та учить ся від нього неодного.

Заміток тепер не має вже. [Зазначити можна хіба віруване, що як дитина росте, то снить ся їй, що вона або паде або втікає].

[Хвороби трапляють ся ті самі; замітно тільки, що в сім році найбільше діти вимирають].

Що до одежі, то для хлопців дають уже штани, шапку й бриль тай сорочку, для дівчат спідницю, сорочку і хусточку та

квітки. Дівчата у тім часі більше розвигі, а хлопці ще довго ходять без штанів і без очкурні.

[Одначе і тут є різниці: одні скорше розвивають ся, другі пізнійше; відповідно до того поводять ся з ними і родичі. Переважно знають уже хатні звичаї і самі зачинають хрестити ся і молити ся, але поміч з них ще не велика і хати не можна ще на них пустити.]

51. Не можна не догулять свого часу.

Зімою у Нестірки дитину ховали. Ну, такий мороз був, що і рук не витягай, бо пальці повтікають зараз. А попові та дякові треба було ховать — діло неодкладане! Вийшло людий трішки нести-б ту домовину, страшно у руки брать її, бо померзнуть добре. Такого холоду ще й не було. Придумали на санках домовину везти і взяли саночок у дітей, що спускались. А піп: „Оце добре пригадали“. Повезли, поховали, назад саночки везуть порожні. А піп: „А нуте, підвезіть лиш і мене“. Взяв і сів на ті саночки, чоловіки везуть по морозі, а далі бігом, бо холодно таки було добре, помалу ніяково йти, бо забере тебе так, що аби чув, що живеш. Біжить піп у саночках, закутав голову у рясу. А люди дивлять ся: „Ото наші батюшка не допускали ся маленьким, то хай і тепер своє доживуть!“ Піп: „А мене таки не дуже балували малим, то я тепер своїх балую. Наробив саночок, хоть возять ся! Згадають тіі часи свої!“

Не можна не догулять часу свого!

52. Тепер діти розумнійші. Оповіданє.

Ми робили у попа. З нами був на роботі і Лагода. Химерний чоловік! За сніданком давай розказувать, як то колись та невчені попи були. Було, громада вибере із себе якого схоже чоловіка, такого-ж сірого як і сама. От його у Кнві і пострижуть на попа. Прийде тай попує. Або з нячого села прийде який чоловік, аби править умів. Попросить громаду, щоб його вибрали у попа. Вибируть і він у їх за попа править. Так само й діти його. Є син — не осоружив перед громадою нічим, вибируть сина вмєсь батька — тай попує. Дочки, то прямо за муж ішли за мужиків: теї науки ні попи ні діти не знали, тай попували. А тепер, то скілько теї сприці виімуть з чоловіка, поки його у попи призвидуть. Тай попи

з їх чи такі-ж, як тоді були?! Де там!! Хіба таке розказують про тодішнє?!

А тут та був і попів батько, одставлений уже од дяківства. Снідав з нами у гурті, а піп-єни його так щось мугикотів побіля мисничка, по чарці мабуть шукав робочим. Батько попів переслухував, як Лагода слезебував про давніх попів, сказав і собі байку, каже: „Не дурно-ж ото і байка в про те, що ви, Лагодо, розказуєте. Може чули, як раз діти малі у пічок грали. Та зробили з піску церкву, пісок заміювали цвклинами. Хтось іде поверх їх тай питає: „Що це буде?“ „Церква!“ вони кажуть. „А де-ж ви попа возьміте?!“ — „З гівна зробимо“.

Хоч ми й чули десять раз цю казку, але нам так студа завдав той дяк, що ми неледві не потріскались держачи в собі дух, щоб не розсміять ся. А піп таки зареготав ся на всю хату. Та вже й ми були почали, та якось таки Лагода перебив нас другою байкою, а про цю таки додав: „Та тож колись було. Тепер і діти розумнійші стали. Мій Каленик, дарма, що йому і три годи не скоро буде, а вже скаржить ся і раз мені на дітей, що його дражнять кавелинком, каже: „Стидно на мене, тату, кажуть: кавелик кажуть!“ А тоді бач і церкву з кавеликів робили і попа з гівна — тай й нічого.

53. Дитина у четвертім році.

Назви. На дитину у сім часі кажуть: 1) джигун, 2) гульвеса (ех! гульвіса з тебе), 3) метунець, 4) жевжик, 5) шмиглик, 6) четвертак, 7) четвертачок, 8) четверта паша, літо, 9) жируни (жирують капосні діти, яку кіптягу збили в хаті).

[Богато про дитину в сім віці було вже сказано попередю. Тут треба ще додати між иньшим ось що про забави й гостинці]. Зимом знані: 1) саночки, 2) громак, 3) баба, хоч коло неї заходять ся головно старші, 4) свинка, літом 5) хрущ або чайка з музикою, 6) жуки-воли, 7) пасіка-бликота, 8) млинок, замок з кавуна (це більш старші роблять), 9) швигавка, 10) гірчак-молочак, 11) гуси і кавуни, 12) дід (але його більш старші роблять і носять), 13) возик (для старших) і 14) царинник. Крім того несчислима сила иньших забавок, піснї, казки і загадки.

Гостинці царюють і тут, одначе тепер уже діти розумнійші і самостійніші. Не беруть якого небудь гостинця з вдоволенєм

і замовляють на перед: мені коника, мені конфетика, мені кісника, мені квітну хусточку! А привозять, буває, не по заказу, то плач і лемент підніметься і якомсь вже треба заспокоювати, пообіцять надалі той гостинець привезти, або обдурить, що не привезли жиди гостинців на базар, чи що иньше. А з ярмарку ще як зберуться всі діти з гостинцями, то одне у одного висіниює, хвастається своїми гостинцями. Часом і побються, буває.

За предводителів і за певних сьмільчаків бувають (бо старші вже стидяться, а менші не посьміють) ці діти і при купанню і коло горобців і коло кражі по вгородах та садках; це стрімкий нарід до всего. Є й такі, що й тучі не боять ся ні грому.

На цьому році як і перше, бувають між дітьми провини і карання за них. Другого року у дитини не було таких провин, щоб треба було її провчити. Хоча їх часто бють матері, няньки, але більш од злости, що не розумне, а вчиняє яку там неприємність, чи спать не дає чи що. Але це все вживалось за неподобне діло, дитини до году не вільно було бити, бо воно ще не розумів. (Є, правда, такі матері і няньки, що навмисне ускубнуть дитину, щоб заплакала та щоби не йшли на роботу — але це иньша стаття). В другому році є вже шкоди, дитина навіть сама глядить ся, чи не поміять і битимуть її за це. От тим треба вже й пристрашку давати дитині і як не очкурець у моді в батьків за провину, чи капчує, то хворостина, а часом і ганчірка на дитині піде. Шкоди і провини бувають всякі. Там удряпне меншеньку дитину і те плаче, там ногою миску пхне, там укине в кухню ложку і т. д. От і треба вже провчити, то й не диво, що ганчіркою і вдарить коли там мати; але зараз же і пошкодує та приголубить. Так і часто одно вдарить, а друге пригортає зараз. В цьому році є отже карання, але ще не в значній мірі і кажуть, що раз удариш отаку дитину, а десь серце заболить у послі і шкода все стає.

В третьому році умів вже дитина викрутити ся од бійки, тому не бють так дуже. В 4 році иньша річ: тепер воно уже у пірі, тому хоть і менше що прошкодить, а вибють його, чом не приглядів, „а може ти мов ще й підвів його, та тільки й мовчиш“. Правда, ці метунці тільки зобачать кого здала, зараз і втікають, бо, кажуть, як би не втікло, не минуло-б свого, а так то й мпнеться ся. Страх як не подобається дитина з ягнячою душею. Винне-невинне стоїть і мушиш бити. Друге-б втекло, а те ідеш до його з дубцем, думаєш, що втече, а воно стоїть, та не має як не вдарить, бо наче в дурнях зостанеш ся як не вдарить. Таке вдасть ся, ніби тобі на черекір воно. Ну, є батьки, що як скаже на

твердо „йди!“ а сам з дубцем стоїть, то воно вже й іде, од усіх тікає, а до його йде. Про те є такі мегунці, що хай палля, то воно дремене на втікача, а є й такі, що й день не прийде ночувати у хату, на двір і їсти нести треба і ще й матерям доводить ся просити, та й то не йде у хату ніяк, аж батько ніби десь поїде і аж як воно засне, верне у хату. І по сусідах утікає і хліба просить у їх, а до батька злого не повернеть ся ніяк. Воно умів собі і наодіймать хліба у менших тай у хату не навертатъ ся. Так само і дівчатка по кутках тікають зза провни, та ще хитрійше якомсь роздобудуть як прожить, а як зненавидить подвіря, то й не вдержиш, як і піросло. Зрідка трапляеть ся, що й убивають дітей і де одливають, а де, то й ні..

Не знатно, як воно колись з деревами дітьми поводити ся батьки, а тепер всяко буває. Либонь колись, то на їх і не вважали, кажуть, кавунів ніхто й не стеріг і чужим було батькам не гріх з баштана чужого кавуна зірвать, аби на віз не брав, а в мішок можна було брати і в день. Так само і грядки ніколи не городились, можна було й огірка зірвать і цибульку; за шкоду це не вважалось, а певно і для дітей не було це шкодливо. А тепер, то сердаш ся, як воно на своєму городі яку де потолоч ізробить. Стидовище! І на горох не пускають і як в горосі ушіймають, то й ще набуть і позивають. Так само й садки цього дива не шкодували, а тепер це така шкода, що аж дітїм воно лакомина.

Тому то і діти перше більше на свободі жили. Одначе і тепер вже охавулись трохи люди, покинули ту бійку. Вибий дитину, а завтра воно знов в тій самій шкоді; ти йому скільки не кажи, що горобців не дерить, бо голови поскручуете собі, набий візьми, а вони чуть сьвіт, вже й тобі на бантинах сидять. То вже їх лякають од гороху гадюкою і од огорудів те-ж, „залізну бабу“ їм розказують. Те й помагає трохи, поки сами зрозуміють, що шкода. Оце горобців хлопці деруть: гляди, увійде у хату чоловік і почне з добра-дива розказувать про врядника, що прийде колись на тиждні і буде всіх дерунів до царя на постій забирать, бо горобці, то то царська птиця, її дерти не можна, тай батькам урок, і штани і спідницї заберуть. От ось і сход мов буде. Діти чують і собі на вус беруть, збіжать ся і одне одному й шепне та не йдуть з тиждень в клуню, а коло куріня собі щось гвіздять ся, роблять курінь і баштан. Тай добре, поки розвідають, що це брехня.

Інакше натури цієї не вдержиш ні од чого. Ти її у двері, а вона назад; на те вони й діти, щоб деревами буть.

За те, що в своїх дражнівнях та своїх забавках попів, жидів, панів, циган, кацапів дражнять, це не провина, а їх невинна річ і забавка якась. На неї не вважа ніхто і хоч одне з одного продражнюють ся, то це байдуже! Правда, ніхто не учить їх цьому, а вони сами похвачують одно од другого.

А вже казкам, пісням і всяким стишкам батьки, матері і баби прямо так навчають і радіють, як ті помітять скоро. Тут тільки парікання є, як котре не помітке вдасть ся.

Є діти, що живуть собі як „одірванці“ які наче батька й неньки не мають, нікого не глядять ся і не тримають ся. Цей собі дещо з кого зірве, але це натура хоч грубі, але добрі і правду тримають. Їх найвидійш у цих годах. Їх може звести з розуму чоловік, до котрого воно прилипа, бо воно як повірить, то повірить, а як ні, то й ні. Прямо собою поверта: сюди розуму свого не вставш і способу не прибереш.

[Дитина в тім віці займаєть ся і глибокими гадкамв]. Часом і сами вони собі питання завдають, ким краще бути, „делекою чи орлом“, а часом і де що пнеше. Є діти — [особливо мовчуни], що скоро усе розуміють; вони як зроблять шкоду, то їх не бють, бо знають, що вони се розуміють і більше сього не зроблять!

В четвертім році дитина стає вже справжньою дитиною: „Ось, мов яке я вже, трудно вже мене перемінить“. Є й такі натура, що ніяк не розпізнаєш, яке воно буде: ні зле, ні добре, ні проворне, ні м'яжке, то такі і в житті вже будуть, — де треба підбіжить, де не сходе сяде.

В хаті уже воно спосібне. Свиням увірве і п'ять принесе курім з д'ужки і хату поглядить. Чи й у поле взять, то на лені постоїть і скоту поглядить, якийсь раз там заверне, і дитину приколише, і приспіва і погойда і забавить. Хоча це все не довго. До цього привикнуть треба, хоча в нужді і нячить бідне по цілому дни. За те-ж як і одірветь ся, то й одгуляє свій час. Звичаї хатні усі знає. Замітки усі забули ся крім уроків і призору.

З болізнаей соняшниці одробляє баба, а болячки і нариви всякі сами пройдуть. Є болізни, що з колиски й досі задавлені, то то вже горе: в хаті наймають і людей старають ся, а потім і до баби, чи не дасть або на здорвля або на вишруце.

Заміток віяких про ті часи нема, хіба що дитина „бе ще чолом“. Як плаче чого, то стидять, кривлять ся: „А здорова, здоровило“, „принесла мати паленички“, „спикла мати колач“.

54. Оповіданє про Терешка Царюка і його діти.

Тіко один Терешко Царюк і щасливо проживе; не вмів сердити ся ніяк і діти не розсердять його ніколи. А до того і халяйство він глядить, не товчить ся дуже, у велике не заходить. Я його й питаю, чом ви не хочете дужче богатіть, у вас же є на чому? „Всього“, каже, „на той світ не забери“. І ото він собі рівний все як що побільш веселий. Діти його всі коло його все труть ся. Є у його Ківасик, найменший, і вивчив ся співать: „стром бомбом — стром мама“. От тіко я відду: „Ану, Ківасику, заспівай!“ Он він зараз разів пять і одчитав: „стром бомбом, стром мама“ і не засміється. Оце й розплачеть ся: ущипнеть ся або що, то батько: „Ану, заспівай краще, а то ти плачеш погано!“ — То воно й перестав плакати і співав. Поспівав трохи тай замовкне. А є ще більшенький трошки, Мелекошко (Мелетій), той усе співав: „підпадьом, підпадьом“. Та цей уже сердитий взяв ся і недоторканий: чуть що трішки, уже й паца ногами. То й Терешко до його: „Як би ти, сину, трішки голосніше закричав, я-б похвалив тебе, ану дужченько“. То Мелекінчик: „не съочу“ і замовк.

Якось раз стоять усі діти у кузні, коло його одрубок залізяки горячої (а він саме кував) одпав на землю. Мелекончик і вхопив у руку і попик пальця та закричав; а батько сьміючись: „аа, сину, гаряченьке! Поквнуть було як цекло, чогож ти держав його?“ — „Ні!“ — „Ну не плач же!“ — Той все таки плаче. Входяю я, а батько: „А ось у мене Мелекошко і плаче, як хочите ви почути, попросіть, то він і дужче вмів!“ „Не съочу!“ „Ну, як знаєш!“ То я зараз їх звезду усіх і вони мені співають, той своєї, а той своєї. А й з роду вони не биті у його. Такий характер у його вже, вмів таки з дітьми обійтись!

Іва Ріштіняк, і той умів, але не так; той таки сердить ся як коли через дітей, а цей й не адвигнеть ся і смішками забавить зразу і гірше й не ляка, як ото: „Я тебе до кавасів, кавасику, однесу на час; хай же вони тебе поглядять трохи (а в селі прозивають кавасенками Білоножок чи що), ти вже мені набрид!“ Воно й замовкне зараз.

55. Образки з життя малих дітей.

1.

Як було наша Маруся — так їй може чотири чи й було годки — та скаже наймитові, — а в нас такій собі дід приймає

жив — „брешеш“, то він заплющить очі і одвернеться од неї тай каже: „Та не в вічі, ех, та не в вічі!“ То вона бігає, крутить ся коло його, та все хоче в вічі йому сказати „брешеш“. А він усе одвертається та дражнить ся. А було любить його і спить усе з ним і він їй гостинці од зайця носить.

2.

Пообідали усі і кавун порізали. Явдя за скибку і з хати! Побігла десь! Через якийсь час прибігла знову і насіння з торбни нагарбала у пазушку і знов удрала. І вже аж у ночі з'явилась. „Де ти була?“ „„Гуляла““. „„А насіння та кавун кому давала?“ „„Дітїм!““ „А вони-ж тобі що?“ „„Ріжків дали, їх батько в дома““. — „Тим то й тебе спдня не бере“.

3.

Було наші батько, як ріжуть за обідом хліб та одрізують краєць¹⁾ хліба і дають зараз хлопчикові літ 5 і кажуть: „Оце тобі, щоб кравцювати учив ся“; а як дівчинці дають, то кажуть: „а тобі, щоб за кравця пішла!“

4.

Набрала дівчинка води в рот і носить у роті та розливає по хаті, по кутках. Не дати їй сього робить, плакатиме. От щоб вона не набрала води, або як і набрала та не вдержала в роті, то її сьмішать так: „Сьміх! сьміх, сьміх!“ Тільки швидко ото кажуть: „сьміх!“, то вона ровсьміється, випустить воду і не братиме.

5.

Терешків Царюків хлопчик — химерна дитина! Умерла мати, а воно ще манюсіньке зосталось. Так ото його батько з мозючка і вигодував. Розказує було Терешко, як він його забавляє. Каже: Оце кричить на всю хату, то я злегка прийду до його та: „Ромо! аба, ти не дуже кричиш, ось я дужче од тебе, ось слухай“. То воно ще дужче. „О! оце й ти Ромко добре кричиш, а ну ще!“ от воно й замовкне.

¹⁾ Окраїць — це великий кусок одрізаний з краю а краєць — це маленький. — (Прим. авт.)

6.

— Ти погана! (мати на доньку).

— А ви кращі! (оспелъчилась дочка).

Діти підслухали й собі:

„Еге, я краща! Те собі, а те собі!

А Омелько підслухав тай йде од кумпанії, де його не хотять приймать тай каже:

„Піду! Вони усї кращі! Сиди дочко дома, носи в хату дрова!“

Хто чув, підхватив се і як тільки кому випадає оставать ся дома, зараз і каже: „Сиди дома, носи дрова!“

56. ДИТИНА У ПЯТІМ РОЦІ.

Назвв. На дитину в тім віці кажуть найбільш: 1) підпасич, 2) підпасочок (чи то хлопець, чи дівчина), 3) пяталіток, 4) пятак.

[Дитина поступає чим раз більше і виходить вже на користь — „підпасич“]. Хоча і не пасе буває ще, але вже кажуть: „та в підпасичі годило ся-б, як би худоба своя, а людім ще не наймаємо, бо й не спосібне ще само коло скотини“. У хазяїв же з худобою дитина в п'яти році бігає за худобою. Дуже, правда, рідко, щоб само пасло, хоч є й такі, а з другими, це вже річ звичайна. А є й такі, що дома сидять і вже з малими більш гуляють. Дівчина те-ж на ту стежку ступає без розбору, хіба є кому пасти, то вона коло дітей менших, хоча теж і хлопчики, як є кому пасти і без їх, за няньку, чи й дома чи й коло дітей.

Робота роботою, а й гулять таки ще не можна кидать. Грн і забави тепер ще всякі прибільшають ся, поки пасти час дитині-пастухові кидать, а вже до роботи в хазяйстві треба призвичаювать ся, снопи класти, молотять і т. и. Разом і школу теж прийдець ся кидать. А поки ще „пастух“ — літом, а зімою „школяр“, то игри і забавки як віде не виростають так здорово, як тут. Крім висше вчислених забав є ще і пньші, як 1) за пальці мотузками, 2) в соляшнику, 3) у лвшок.

[Таким чином гуляка стає на становищи в сім'ї, стає підпасачем, а як зуби почнуть випадати, то й пастухом]. Одначе шкодують ще так рано приставлять дитину до життя. Часом діти сами охотять ся гнать на пашу, а батьки помовчують і вже як „нема де дїть ся“, то ввряжають, є що й плачучи. Егоїсти батьки оддають

дітей і на п'ятому році у найми, аби заробляли. Але цих не більшість у селі.

Дочки в сі часи, це і пастухи такі, а звичайна їх робота: няньчиння, митіння хати, миття ложок і внише. Це саме їм надасть ся, а як побільшають, то й скот пастимуть і куделю прями-муть і шитимуть уже — до часу „дівчука“, „піддівки“ (а у хлопців до „підпарубоцтва“, до пів робочого).

Життя підпасича те саме, що й пастуха, тільки що підпасич пасе спершу по указці, що роля його пасивна. Одначе підпасич не завсідн буває з пастухом. Він часом за охотки сам іде з старшим, уже готовим пастухом, а як охота одпаде, його не неволить ніхто, він може й не пасти і дома зостать ся. Потім його вже на-рошне послають чи приказують прямо, аби привчалось по троху, щоб на те літо уміло уже доглянути худобу на пасовищі. Одначе і тут батьки слідають сами, чи не втомлюють ся воно дуже і чи не зобіжають його. Батьки по собі хороше знають, що і вони в такі часи терпіли деколи наругу — а більше те, що старші пастухи складають всю худобу на підпасичів самих і ті пасуть увесь гурт, а вони сами ідуть по степу за січавицею, за огірками або гуляють собі. От щоб не дуже налягали на се пастухи, батьки і слідають дуже і тільки зрідка виражають понаести разом з старшим пастухом. Є, правда, діти, що раз побуде коло старших і вже зривається й само понаести без нікого і, гляди, як гарно догляне ту худобу, в шкоду не попускає. Ще в тих часах прогивдаєть ся у дітей потреба „удальства“: угодить батькові та матері собою, щоб ті раділи. Батьки і справді дуже дорожать такою дитиною і серця надривають, щоб тільки її пожалувать чим: як гостинця не має, то хоч нагодувать у час.

Звичайне пасовисько — це на „зворотах“ річ трудна. Одначе дитина пасе, що й старий так не зумівби. Друге средство догля-путь худобу, се полоття чужих або і своїх грядок і проса, щоб цим буряном нагодувать скот. Третє средство, це втікать одгурту, а окремо пасти. Це вже особливо тоді, як вже азбуку потреба знать, а батьки не дають або старші пастухи. А як так собі нерезолютне, не моторне, то ото воно все товариства держить ся: де череда, там і тирлує все і худоба борюкаєть ся, рещище підійма, а їм байдуже. Або зженуть на ниву дуже широку, де хліб при-бранний і сами гуляють, а скот сновига-сновига по стерни та і так тягом. Цього-ж не буде вже робить те, що хоче і щось заслужить собі, чи слово яке похвальне, чи й гостинець там який, чи й так за одну любов свою до скоту.

Роля підпасича з'являєть ся і там, де робота йде: ті жнуть, а воно поміж снопами водить; ті на віз кладуть, а воно пасе, поки наложать та запряжуть. Є крім того і иньша робота, але се вже менше.

На пятому році приводять дитину до школи, щоб при звичаювалось, але по законам школи таких одряжають ще. Що иньшого в шестім році; тоді вже воно і пастух і школяр.

[Шриймаючи участь у всіх дитячих забавах, така дитина і не раз вставить вже яке слово в передражнюваня і видумає що нового при забавах. Навіть мовчунн набирають тепер відваги. Мова дитий доховуєть ся в деяких виразах ще й до тепер (прим. „цюна“), але звичайно підмічують вже діти мову старших; трафляєть ся навіть, що переймають і всякі парубоцькі й дівочі річи. Шепеляння у сей час уже переводить ся. Дарунки приймаєть ся радо].

На одержу убільшуєть ся охота і помічаєть ся розбір у ній.

Діти знають вже, як себе звать батько, мати, прозвище своє знають і не вібують ся ніколи, як хто питає. Упертість являєть ся частійше. [Побіч того завзятість, яку видно, як старають ся пасти на чужім, або не дають скоту у займи.] Замітні вже тут і будучі підбрехачі, що підскаржують дома, хто де в шкоду пускає, хто крав що і т. д. Одним словом, це часи, коли показуєть ся вдача дитини як пастуха і будучого громадянина.

За рік, як воно за підпасича було і виказало себе добрим товаришем, тоді поводять ся з ним і старші добре, приймають у кумпанію, повіряють свої секрети; шутників приймають теж охоче, бо і самни весело і шутками вибрешеть ся, як скотина де зайде, а колить то й меду або кавуна де достане. Негарних, скаргунів, підлесників, ледачих, трусів не люблять і всі сили натягають виправити такого шкодіяку: не приймають до себе в гурт, сграхають всяк, сьміють ся і глузують над ним і підставляють його скрізь, все на нього звертають і нарешті ще й набють, спершу грудками, а там і киями; навіть хабарі нічого не відіють. Батьки, хоча й оступають ся часом, але справи не знайдуть і одно спасіння гнать не в гурті. [Се, що тепер накупить, лишаєть ся і на пізнійше].

І в науці теж однаково. Як помітять, що воно тупе, то це ще не біда — хай рідні журять ся. А як воно підськовує других, підбріхує в школі і дома, то вже його в школі заштовхають.

Що до пастушества, то треба сказати, що гонять пасти а) на „ввєздєнь“ і б) на „опруг“. На ввєздєнь як і дві менші і старші пастухи, а на опруг, як великі дві і пастухи менші. Такі і хліб беруть. Кождий пастух надіва на себе торбинку, котру звать

„шанькою“, і бере в неї харчі (хліба, соли, груш), щоб стало або на цілий день або на пів дня. Є ще і вьніші припаси — бичини з зарубками. Як пасе скот без палиці, то кожний, хто замітить, має право набить, бо то незвичайно пастухові без палиці. Заробітництва такими дітьми ще не має: в вьніших селах, то вони збирають жучки, кузку то що, а тут хіба погонять у плузі.

Як дитині іде на пятий рік, замічають, що дитина стає якась вугла, вяда і не така кремеана. Хороби ті самі, хіба що проба скорше ногу, або звихне.

Тепер бють частійше за шкоду, хоть і стримують ся, тому і діги стережуть ся шкодить і втікають добре. Зімою живуть разом; хлопці держать ся по середині між старшими а молодшими, а дівчата на рівні собі живуть. Правда, дівчата вже свою роботу і весь свій круг гаразд замітили і знають уже, коли чоловічу роботу робить, а коли дівочу. Але і хлопці також знають вже, що як картоплю чистить, то він за дівчину сповняє діло, а як поганяє в плузі, то свою. Знать знають, а робить роблять, хто чию роботу нападе.

Гостивці ті самі, що і давно, але тут вже є, що стосують ся до дівочого і до хлопцячого.

У сі часи одірвасть ся дитина од меньших, а пристосовуєть ся до старших. Капризи залагоджують ся тепер більш усовіщуваннем ніж криком.

[Се усе відносить ся до дітей нормальних; ненормальні спізнають ся більше або меньше, а є й такі до нічого, юродиві, що тільки лічать ся].

Про цих прибитих багато поговорок між людьми і всяких заміток: з їх либонь і вовкулаки настають. І смерть їм не така показана.

[При смертн, похоронах і в одежі ті самі звичаї, що й перше.

Житє дитини поступає тепер скоро, хоть окруженє не так уже займаєть ся нею, бо дитина сама вже наслідує усе, що видить].

55. Діточі примовлюваня до гірчака.

Діти, як пасуть, або так у огороді де побачуть гірчак, то чистять його, а самий лопуцьок туть, крутять у руках, щоб зьяв геть чисто і тоді ідять. А як туть, то усяк і приказують, і так я чув, як приказували:

„Гірчачок, молочок,
Свині пас, не допас,
Свиня рох!
Чом не здох!“

Або:

„Гірчачок, молочок,
Свиню сцав, не досцав,
Свиня дриць,
Іван хлись!“

58. Діточі примовлюваня до звірят.

Діти як zobачать лелеку або журавля, як летять у впрій, або зачують їх крякотання, то зараз збирають палички і соломку і видають на їх. Кажуть, що так годить ся видать „на гніздо“. Через те й діти приказують: „Лелеко! лелеко! на тобі на гніздо“. Як побачать діти бугая, кричать зараз: „Бугай, бугай, бу, хрест на лобу.“ Як побачать черепашку, оту що на траві є, то зараз приказують: „Павло-Равло! вистав роги, на чотири сто-на-роги (sic), тобі два, мені два, поділім ся обидва!“ На те черепашка виставля зараз роги.

59. Діточі примовлюваня до дощу.

Як дощу треба, кажуть діти:

„Дощику, іди, іди цибром, цибром-цибрицею, над нашою пше-ницею“ або:

„Дощику, зварю тобі борщику
В новенькому горщику,
Та поставлю на дуби,
Щоб виїли голуба!“

Як дощу не треба, то кажуть так:

„Дощику перестань,
Я поїду на пристань
Богу молитця,
Христу поклонитця.
А у Бога сирота,
Отворяє ворота
Ключиком замочком,
Золотим платочком!“

(Черкащина.)

60. Постриги.

В цьому часі [коло пятого року] постригають дітей на стать свою, хлопчика на чоловічу стать, а дівчинку на жіноцьку. Бувають і поштини сього часу, могричують. Але з бідности забувають тепер про це. А за мене, то ще гуляли і мене ще стригли так, а мати розказують нераз, як було ходять гулять до хазяїнів на ці „постриги“. Постригають, здаєть ся, як раз на іменини, щоб 6 літ рівно було.

Як діти стригти не дають ся (або і чесать), то дурять їх: „Воши ось верьовку вже плетуть та в колодязь ще потягнуть. Сиди вишком та не ворущись“.

Обстриженого називають „стрижаком“.

[В нотатках автора є маленький квестіонар до постригів, але при нїм зазначено, що не доставлено на нього відповідей. Наводжу його в скороченю: 1) Де дівкають волосся хлопчаке а дівоче? 2) Що роблять в тїм разї? 3) Чи не піднімають за вуха, як от на йменинах? 4) Може пирїжка печуть? —]

61. Наріканя сусїдів через діти.

Микитї поруч зі мною живуть. У його діти і у мене, та вже вони рівня, однолітки. Я вже дитячу натуру знаю і не дивуюсь, як що пошкодять вони, чи в мене, чи може й у другого на вгородї. А Микита не спустить нї за що і все своїх не винув, а все моїх.

Іду раз з гори через свій огород до дому, стрічаю на стежцї її, тітку Микитину! Щей не дійшла, й „здоров“ не сказала, а вже лає, кричить: „Твої діти менї огород перевернули, сякий та такий сину.“

— Не ручаюсь, може й були, на те діти вони і ми такими були.

— Е, нї! мої тобі не шкодять!

— Та шкодять — кажу — тіко я не дискуюсь за пустяком.

— Бо ти багач, тобі не шкода, а мої діти не винні!

Нехай і так; поскуб я свого хлопця за чуприну, каже, що й дома він не був. Я на її огород: А де — кажу — тут то перевертанє? Покажи?

Та я й сама не була, жінка менї казала, що воно були твої діти!

Хай і так, думаю. Шкрибу я осю під вербою раз, а мої діти під кущем у споршках, тіки що поспїли. А його дівчинка й собі

прийшла до моїх, їдять! Я й нічого не кажу. А він уже й назорив, як ішли вони з кущів та думав, що вони йдуть з його огороду — а мене не бачить! Тіко що ті діти надійшли, а він на їх у крик:

„Оце ви на вгороді були у мене?!“

Діти в крик, а я з за верби:

— Та ось і я, кажу, бачив; подивись шо, що у жмені твої дівчинки не огирки, а споришки, мої споришка, що на огородині твоїй ніяк не поростуть. Та я й мовчу. А ти і не бачивши нічого, уже і до людей чогось подавш, що ніби і мої у тебе крадуть. А ти думавш, що я тебе й не знаю, що ти нярошне, аби вигорожувать ся все тобі. — Не слуха! Не вірять і мені, каже, що були.

Не всів вечер ще настать, а вже кричить і вога:

„Огородиня поперевертана.“

Я знов неї: „Де це ти береш, питаю?“

„Жінка мені казала.“

Я вже розсердив ся та як присікаю ся:

„Кажи, яка жінка, ото і тобі вікна побю, як не скажеш, а як скажеш, їй побю“.

Вона й арябіла і вже більше не бляла. А він: то ще такв не кидав.

Мій хлопчик, з цього боку пасе, а його з того і той того дражнить: „Микити! Микити“, а той цього „Якими, Якими!“ Він і почув. Чув я, та мовчав, то дитяча справа. А він те втврпів, пере-скочив до його хлопця і давай лаять. Я й обізвав ся:

— Покиньже, кажу, сучий снву, бо я й твого піду та не так уже помну; адже-ж і я чув їхню сварку тай не біг його крутить за чуба, а ти й уже і готовий. А ти, кажу, неходобо собача!

Він у крики впать:

„Ти їх не вчиш, ти багач, вони у тебе злодії будуть, на горді не вдержиш нічого.“

Згвалтував увесь куток [аж треба було усім розказувати].

Ог ми й розійшли ся. На другий день Присична Варка ішла через нашу межу і з моїх огірків прогнала його дітей — а дома наших не було нікого; ті їй ще дали огірків, щоб не казала „Якимам“ (себ то нам). Та взяла і в хату їх унесла нашу та розказала усе. Я собі й мовчу. На третій день уже чую крикняву ще гіршу, і він і вона перевертають моїх батьків. Я виїшов і стою, а це він за хлопцем, за моім: „не дражнись“; хлопець од його, а він за ним та на пивьок шкопергне.

„Чого це ви — питаю — розкричалпсь?“

А моледиця його:

„Жінка казала, поперевертали ваші діти мій оруд“.

Та я вже тоді звів їх обох до купи. Зізвав сусід і ту Варку призвав. Як виказав усе, він мовчить.

„А що, важу, мої „злодії“, ти твої?!“

Сусіди й кажуть: „Звісно, діти“.

„Е, матері ваші хиря! То чого-ж на моїх кричать та гнать ся? Питаю нарешті, чого ти мовчиш?!“

„А що-ж, як я“ каже — „винен!“

„Бо люде побачили, а як би не бачили, то ти-б і по вік одної мені співав. А ти, молодице, коли знавш яку жінку, що все бачить моїх дітей, не брешеш, покажи при всіх!“

„Брешу“ — каже.

„Ну, то так другий раз не бреш, гляди!“

Він таки якийсь полосуватий чоловік; був чогось здурів і почав лаять ся, що я богац, а в мене тіко 2 десятини землі, а в його 5.

62. Балачка про шкідливість дітей.

„Шкода — не дитина! Лазило, почало ходить, боялась, щоб не влізло де у окріп або що, а це ось два роки вже минуло, а так дивись за ним: там жар кочергою висовує з груби — бачило, що я багаття несла у піч і горнула з груби жар на бляху, одійшла, а воно й собі горне, трошки не палахнула солома в хаті вся, — там сховалось за мисник і зіпхнуло з кілків геть усі миски, і пляшки хляпнули до долу. Якось само не пішло у гурт з мисками, тіко злякалось, аж умочилось.“

„Хлопці все такі; дівчата посидячіші!“

„Не дав мені Бог дівочки й однієї. Так усе й мордює з лобурами цими.“

Подивилась на дитину, як те саме насупилось.

63. Оповідання про вихованків.

Судили ся у громаді жінки за дитину.

Одна переманила до себе од другої годованку, бо їй треба було вяньки. Тітка тої годованки підговорила малу (годованку) покинуть одну тай іти до другої, бо на ту чогось розсердилась. Тій шкода було, що вигодувала з малку, а та поживе її працю. — От на суді зійшлись обидві. Таки ся мати-б то названа, визвала ту

у громаду, бо такі і жалко було дуже: годувала, годувала, гляділа, а користь прийшлося мати другій. От як уже доволі назмагались, то з гарячу перша й каже:

„Я з гімен вигодувала, з пилушок вигляділа, а та тепер і собі побачила, а тоді й не бачила, як я взяла до себе!“

А та свої додала:

„Та яка з тебе мати їй би була, як — їй ще й п'ятьох літ нема — а ти її запрягла вже і до коліски і до скоту і до шитва і до полоття, що й старших ще не чіпають до сеї роботи. То воно й покинуло тебе, а комусь же й треба доглянуть його; а й мусіла його взяти до себе.“

Через годину яку уже та цій казала, що та не хазяйка, бо не знає, що в хазяйстві так і ведеться, що до всего треба дитину призвичаювати, що усі роботи, і полоття, і пасьба, і шитво не разом роблять, а одна яка небудь, а як треба, то ся зостаєть ся, а друга починаєть ся; без роботи у хазяйок діти, хоч і малі, то не всі бувають, бо всего переведеть ся у хазяйстві. У злиднях та в ледачих людей, там і діти такі ростуть; то що-ж воно за добро з його буде? „Та й та“ — додала нарешті — „не посадиш її та дивить ся не будеш на неї.“ А та звернула, що „гріх і мучить так, як ти мучила“ либонь, а вона не причім, що дівчина покинула її.

Як уже громада та розсудила, за сям разом не довелось почути, а звичайно громада при такій нагоді каже: „Як маєш брати чуже за своє, то краще сам наймись.“ Бо осудовища того а досади та поговору не вбереш і в лік. А ще й само як виросте, то всего накаже і слухать не буде ніякого. Воно мороки тої не знає, якої довелось з ним мати, поки вигодуєш його. А з боку люди татуркають у вуха теж усячина.

Їм важко, як у когось щось є! Обійти отакі діти, се лучче краще.

А се скрізь ведеть ся! Часом умирають батько й мати, а сім'я зостаєть ся. От і почнуть люди, поки жаліють дітей, що сьвіжі сироти зостались, поки й розберуть те собі одно, те друге і так усіх. Такі діти, що їх чужі батьки та матері за своїх беруть, звуть ся „годованниками“ або „годованками“, як дівчата. Колись із цих годованників та були діти, часом і рідніші, як з своїх; та тоді чв час чи вжитки пнші були, не так було. Од батьків стали розумніші діти, а чужі, то і подавно! Обходь їх, то краще!

Звуть їх ще і „прймаками“, хоча прймаками звуть і тих що у прийми до тестя йдуть на його добро.

Підкидчат теж цурають ся. Їх таки, правда, і не багато трапляють ся, бо із їх не багато толку: виросте, то йому розкажуть і саме дознають ся, хто воно: а вони більш думають з жироник. А жирові, хоч і щасливі, а все таки не хазяйки.

Байстрят не долюблюють, хоч і великі вони.

Пусте щось вони у людей наче.

64. Дотепні і недотепні діти.

Ще й до году помітно, як хто глядить за дітьми своїми, що з його буде: чи гаразд, чи ні, чи „усі будуть дома“, чи ні, чи з „усіма клепками“, чи скільки не доставатиме. Одначе багато лишає дитину самій собі: „Хай — каже — росте, виросте, тай порозуміє“.

А воно так і росте: мале тільки, ледаче тай годі або не розторопне, ніяк не гайдамакувате. Подивись на його, так і видно, що з його буде. Більш самі батьки та матері винні.

Он у Варки діти самі лобурі, помочі не має, а сама як муха в окропі коло всього і коло їх. Хазяйства ніякого, а дітки як перемиті усі; вона пообчісує їх і наросказує їм молитов повачує усяких; ще й маленьке, на сьлу белькоче і на ногах держить ся, а вона й те у ряд становить до молитов, ручку пучечкою складе, хрестить його тай проказує: „Дай, Бозю, гами і ненці і таткові і Щінці“ (маленьке так звуть). А воно і собі кладе пучечку на голові і повторює. Більше змислене, то й більш прибавляє: „і братівкам і сестричкам і бабусі дай, Бозю, гами!“ Як який празник, то вона й по крашаночці зварить усім і Щінці обчистить і прокаже: „Тютя коко знесла Щінці; на, Щінко, коко, каже тютя, бо Щінка Бозі молив ся, лялю колихав.“ То воно радїє і все щось і вкмітить таки. В гулянци, то й „сороки-ворони“ сама прокаже або й за грєбенем буває йому що розкаже, навчає чому небудь — то воно й бере собі щось у голову і не буде таке лобуровате.

А занехай дитину, що з його вийде? Мосур, що й не нагнеш ні до чого і не привичайш. Буває отаке, що і без божого поупущення вийде таке, що ні до Бога, ні до людей, ні на се, ні на те його не приткнеш.

Ось і сей Савустин який: воли має і тисячі у збанку, а мати його і його брата до трех літ цяцькою було годує, а без штанів і у сїм рїк водила. У другої-б уже наймиття було або пастуша, а в неї пічки копає та хвостом за нею бігає. Та що-ж! Ось і у його

вже діти, а він на їх і не дивить ся і який сам, такі й вони! Щастя Бог йому за першою жінкою послав, повен двір добра, а з сього він який був, такий й є, більш нічого не придбали. Колиб хоч не розтеклось і те. Він його кріпко держить, боїть ся, щоб не ввірвалась нитка — та мабуть не вдержить. З дітей розпуск один: не глядять за ними, а люди й вікна за їх вдирають їм; там поросся чив на дорожі прибе, там з садка вже через лісу люди перекидають йому у двір його дитину, що крала вишні, а то, гляди, яку людину собаками натровить. Кажуть, що він їх і в хату не дуже пускає, щоб часто не їли. І сам він не з таких, щоб догадять ся.

Та у городі на ярмарці задумав хліб умочить у чужий мед. Ходить коло бочок та все: „Ану, чи добрий, може я куплю“. Умочить і стоїть і їсть, та до другої бочки йде. Один не втерпів і каже: „Ось, іди, я тобі дам оцего ополоника облизать“ (що ним мед бере з бочки. Той і підійшов. „Держи рота!“ Той і роззявив а той трохи не задушив його так і попер йому у горло ополоника; аж слези показались. „Ну це вже більше не буду куштувать!“ сказав і пішов. Ледачому виду, не має стиду.

То воно отакі діти у него ростуть. В збанку гроші держить, а сам (і сїмя) за чужим шматком аж трусить ся. Отакі діти гірш калік, бо що з того, що дивлять ся, коли не розбирають нічого. „Куди гляде, туди й бреде!“

Хоч воно часом не вгадаєш, чи то недогляд людський, чи то од Бога. Батьки як люди, а дитина наче не їх, і розумом не те і нороз другий.

65. Матері чують, що буде з дитини.

Аж і мене жаль узяв, як бідна молодиця дуже до серця пригорнула свою дитину і пригортаючи сказала: „Ой, мабуть буде з тебе нещастячко мое!“ Що воно її лякало, Бог його знає. А в нас, то так можуть казати і тоді, як угадують, що з дитини буде щось непросте, щось угодне і Богові і людїм, що на людське щастя виросте, бо й тоді матері печаль, що не коло неї воно буде, а буде десь на службі якійсь великій і далекій, або усе буде у клопоті про людські діла, а само наче не своїм життям буде жити, то і то не таким, як матері воно здаєть ся найкращим, як би таки дома воно було та коло своїх вучан. От би мати переймилась і собі його радістю й життям і собі коло його спокійно-б закрила очі. А то

десь буде, що може тільки через людей буде чуть про його, а хоч і щасливий буде і будуть про його казати, то все вона думатиме, що й може не побачить ніколи. То от мати як нагадає про це, то трохи з жалем, а трохи з радістю скаже „нещастячко мов!“

Болючійше вже те саме кажуть, як помітять що по дитині. Бо було раз і у нас отаке.

Мокрушка ще малою була — а жили ми через сїни з батьками. Привела ягниця білесеньке ягнятчко у їх. Ми почули, а й увійшла до них у хату. А мати вже держить її на руках і плаче: „Що буде з тебе, як Бог не помилує“. І тоді вже розказала мені, що ягнятко було таке миле і як другі, їло собі, поки не прокинулася Мокрушка. Тільки глянула на його з просоння, а воно „ме-ме!“ і давай крутить ся, чисто стало скручене. „Я й обомліла на місці, а далі таки спохватилась, та мерщій на його давай шпувать святою водою. Воно, хвалить Бога, й утихомирилось і ото аж бочки в його позаягало, так дуже змучило ся. Та так оце — каже — стою і досі не привіду до пам'яті, що це їй зробилось. Не дай, Боже, Мокрушко, як з тебе горе яке буде!“ і знову почала плакати, тільки вже трохи лекше. Я взяла дитину собі і кажу, що ні! ні! се так воно не з того. А та на скриню схилила обличчя: „То що-ж, як і тепер де нагляне, то біда й буде. Вона вже і знає себе, яка вона, то й не йде, де вже чує, що або телятко найшлось, або де у садок хороший хотять повести, тай люди куткові усі це знають і вже стережуть ся од неї. Од чого воно таке вдасть ся, чи кров така в неї, чи в такий час найдеть ся, Бог його знає, але се буває на дітях і от не дурно плакала мати Мотрина. Її серце чуло, що воно за дитина“.

Було й так раз з мосю зовицею. Синки усе були у неї. Як не старалась вона людей і де вже по яких церквах та монастирях не наймала, щоб Бог їй таки дівчину послав. А в ті часи дуже страшні були москалі ті; дуже довго служили у їх. От у неї утеком спас ся вже один, був здоровенький собі і осавулів вивалаяв і втік. Надія була, що ті менші якомсь одчіплять ся. А се, що народилось, хирявеньке було, не так як ті! Її і прайшло в голову, що аж оце мабуть за всіх голову покладе у війську. А тут як на те і образ упав до долу, саме той, що вона все цілувала перед ридивом і перед тим, як осавули приходили за синами у москалі хватать. Як уже вона бідна горнула ту дитину до себе, що вже вона казала, то за слезами і тужінням не чутно було, а лила такими слізами як оріхи і тужила як за помершим.

То ото з думки буває, що дітей пригортають та кажуть: „Нещастя мое з тебе буде“¹⁾).

66. Розмова про недотепні діти.

-- Що воно в тебе за недотепа ото?

— Що там таке?

— Питаю твого хлопця, там за ворітьми сидить: дома батько? Мовчить! А мати дома? Тіко дивить ся. А як тебе звать? тоді я спитав ся. „Зось“ — таки сказав. Собаки у вас є? — питаю знову. Мовчить! Я йду у двір, а він і собі за мною зняв ся. Іде і щось белькоче та приставля (кумедію): наче грає по дитячому, а сумно стає, як дивить ся. Чи воно дурне, чи мале ще?

— Ні, воно не мале, йому б уже і підпаском бути. 5-ий рік іде. А воно нікчемне: ні мови, ні розмови. А викидає такі виробляси, що й дужий не виробив би.

— То воно такн причинувате, чи запущене отаке?

— Бог його знає, скоріш запущене. Батько кажуть, що то з вітру так, але воно з роду таке, од коли ми його й знаєм!

— То воно не ваше?

— Кирилівське!

— Ну, то воно й диво тут не велике. У їх у роду усі вони і помруть, та все малі бладенці. Перейде і призов, то ще бладенець. А це-ж мезинок, то й умре бладенцем! Це не з вітру! Тай з вітру Бог милує, а од цього не помилує. Вони тим і щасливі; уживуть, нічого важкого не роблять і не думають нічого.

— Як теї казки кажуть, чи може й було коли так ще за старих шинків. Питають у шинкарьки, по чім восьмушка? А в неї голоцванок на руках, як і оцей завбільшки, що за ворітьми качається, — сче, вибачайте, цицьку. Мати не успіла сказати, а воно „сім!“

— То то кажуть, що спитали, свіко йому год, що таке велике, а цицьку сче, а те й „сім“ сказало.

— Та хай і так! То то вже видно, як матері цих бладенчиків шанують. Не нагнеш його до нічого.

— Запущено от оце!

¹⁾ Про те чого перна молодича скрикнула, годі було розпитати ся: мабуть з утіх. — Прим. авт.

67. Розмова з недотепною дитиною.

- Чий ти?
- Бабусиний!
- Що ти робиш?
- Йваснк.
- Ти глухий?
- Мені Имика співає!

Себ-то питають у дитини — а їй вже 4 годки — „чий ти?“ а воно „бабусиний“ каже. Далі воно думало, що його спитають, як його звать, тому й каже „Йваснк“. Далі йому кажуть, чи глухий, щоб не сказати дурний, а він думав, що його питають, що йому спилось, бо його кожен раз в хаті баби про се питають, як повстають, задля утіхи, тому й одвітив „Имика“ (тоб то Юхим, бо так наймитка звали).

68. Про „калічку“.

Воно мабуть обмінчата, чи обмінки, як не вдале народження. Тільки й того, що їх не звать недотепищами, а таки думають, що їх підміняв нечистий.

[Одначе і звичайні, не підкинені діти розвивають ся часом спершу поволи і бувають недотепні. Тому треба все заждати пізнішого часу, принаймьєше другого року. Тоді вже покажеть ся, чи дитина дотепна, чи ні. На третьому і на четвертому році родина вже порішила судьбу такої дитини: уже на її ні ґрунту ні нічого аньшого не одпишуть. У богачів соромлять ся таких дітей, у бідних пускають їх за милостинею попід хати чи на хапатню до богатших. Діти обходять ся з „калічками“ як з иньшими ровесниками, беруть їх усюди, уважають на них, щоби не з'їли чого шкідливого (н. пр. бликоти) і боронять перед напасними з гурту].

Як уже калічка стане великим парубком, то малі діти або здружують ся з ним, або навпаки гонять ся за ним, дражнять його, а часом лають, обкидають трісками або грудками. Часом од його утікають, часом він од їх. Буває так, що діти в один день з таким скілько раз дружать і воюють ся. Батьки якось на це не звертають уваги.

[Як обібють такого калічку, то батьки дивлять ся на се, як на дитяче діло, але як трафить ся, що калічка те саме зробить, то побивають його нераз і до смерти і нема кому за ним уймати ся.

Часом навіть самі старі випивши глумлять ся над ними, молодичі танцюють з такими і обступають їх усюди, раді, що без горівки мають забаву. Самі родичі отаких недотеп не дуже оступають ся за ними і як і старають ся способів, то найбільше на те, щоб їх звести з світа: „Старайтесь“ — кажуть — „куди вже Бог поверне“. Не скривають навіть радості, коли така дитина помере: „Поки таки возились з ним, поки Бога упросили, що приймив“.

Як де у бідній хаті в калічка, то передають їй чи пиріжка, чи крамнину яку чи й сорочечку після якого похорону, чи взагалі який гостинець з ярмарку.

[Коли дитина з роду „калічка“, то трудно її одратувать; легше, коли се стало ся з якої причини, з вітру, з підвію, чи з очей, бо і Бог помиловати може і люди допоможуть. Трудно помогти дитині, коли терпить за гріхи батьків: хіба молитви у спеціальних попів можуть що помогти.

Особливий клопіт з крадікуватими дітьми: воно вже з роду так і трусить ся, щоб що сховать, навіть і на старості. І кара не багато помагає і не на довго; по якимсь часі зачинає на ново красти, а як зловлять, то каже „я й нерадій (чи нерада), а само щось мене так підколе, я й не счуюсь, як вкраду!“ Наказують вправді крадену річ відносити на своє місце, бють і прибивають, що аж водою треба відливати, але се не багато помагає, бо „калічки“ добре захивають крадені річи. Самі батьки не хочять платити відшкодованя, бо кажуть: „Ми-ж не послали його, його то гріх, глядіть ся краще“.

Калічки бувають часом дуже злі, так що і чуби собі зі злости виривають, сорочку подруть або і покусаять себе або вниших: тоді, звичайно нічого не роблять. У Мотрі отаке було. То їй наша баба раяли одучувать його не бійкою, а ласкою, просьбою та хитрощами. Чоловік її дуже, було, бє свого одинокого сінка і нераз так його зібє, що й сам жалув. А вона плаче, було, та хіба вже з горя скаже: „Лют би тебе вже взяв!“ та аж жахнеть ся слів своїх. А то дав їй Бог розум. Якось вона сама дома була, кужіль пряла, а воно щось робило з палічка, поки чи вдарилось чи що; та як зайдеть ся! Вона й помітила, що це вже буде рвать сорочку, та як затавцює! Танцює і приграє язиком аж навприсядки. Воно й схаменулось, дивить ся, що се з матірю? Здурила, чи що! Але устало на віженятка і собі почало притупувать. Так спробувала раз другий тай одучила дитину од лютощів.

69. Як зайдеть ся дитина.

Заходять ся діти, або як дуже сьміють ся і не сплять ся, або як дуже жалко розплачуть ся, особливо, як образять ся чого; на приклад воно хотіло на руки до матері і простягло ся до неї, а хтось його тягне до себе і забере геть. Сї діти часто лякають хатніх. Сьміють ся також діти, як їх смішать або ласкочуть.

Поки така дитина сьмієть ся, поти стане у ній дух і буде на хвилину, чи й довше, нежива. Буває тому, що злякаєть ся і те, що коло неї ходить, зачне кричати, або водою обливають, або у верх ніжками трясти, або візьме її на руки та виносить на двір, або і студить у рот. А воно нічого робить не треба, хай собі трохи перебуде, а там і само оживе; а то каліками, буває, роблять дітей, як обдають їх водою або виносять на вітер. Часом накривають чорним платком, так як се роблять, коли перехід буває, — але й се не потрібне. Звісно, дитина після сього аж зелена стане, а як прокиньеть ся, то хлипне раз, два і така немощна погляне у вічі, що аж жаль тебе візьме.

Так само буває, як розплачеть ся. Хто знає, що це воно зайшло ся, то вже знає, що тоді нічого не треба робить, бо поведить. А пережде ту страшну годинку, то аж серце заболить, як подивить ся на його, як воно живе, яке воно нещасне і слабе і так жалко захлипа, що не знавш, де-б сам дів ся і щоб йому оддав, аби воно повеселішало. Так трішечки в йому життя тай те на волосиночці наче держить ся і який той Бог великий здаєть ся, як вертаєть ся його і сила і здоровлячко після цього. Колись, було, таких дітей рідко де зачувш, а тепер, то се й не дивовижа: тепер вже і діти сами про се знають. І все в отакі часи в 2, 3 і 4 роки, коли воно вже знає і радощі і велику жалість, коли вже його щось займає. У старших дітей це рідше буває, а також у дітей на першому році.

Малих дітей заласкочують часом і поки кажуть: „Де щипочка, там дірочка“ і т. д. богато разів, поки не зайдеть ся сьміхом.

70. Розмова про заходькуватих дітей.

- Заходькуваті які діти тепер стали! І чого воно?
- Жалісливе дуже, ото таке вдаєть ся.
- Наче аж, не доведи Господи, нечисте воно!

— Нічого, воно переросте! Стане більше, то буде здержувать ся і знатиме, що до жалю великого не треба доходити, бо з цього смерть або каліство ще буде. І душі з цього гублять!

— Хйба-ж не залоскотали дівки парубка? Він дуже зайшовсь з лескоту у хехіт, а вони не знали того та ще дужче; таки й зайшовсь на смерть і не одхлинув. Вони й биля його, думали, що він приставляеть ся, аж воно навспражки.

— Оце воно саме буває у тих, що у голову заходять з досади. Нашій матері хйба не було такого? Закопали свою кіску під грушею, а ввечері огляділись, аж немає: чисто отуманіли. Я і просю, і плачу коло їх, і сіпаю їх. Та стали наймать у церкві та й одлягло. Рудівноюж, що сховала у клубок грошей своїх і огляділась, як їй щось украло отєї клубки, і до нвнї видає: обдала душу нечистим. З досади, з великого жалю сохнуть також люди — за гріх, що свого добра більше шкодують, як себе.

— Є люди, що замислюють ся дуже; те-ж ото з дурного розуму: не обернуть ся до Бога та так і спустів людина.

— Все воно ото мабуть з таких західливих дітей бувають отакі вразливі дуже люди. Заходько був оцей Д—о у мене, та, хвалить Бога, тепер вже він як і усі: не заходить ся і не чуть нічого худого про його.

— Хай Бог милує. Західливість діти переростають.

74. Діти балакають самі до себе.

Загралась дитина коло припічка і так забавилась тими цяцьками, що почала щось казати, перекладаючи ними з місця на місце, то беручи з рук до рук або складаючи на землю. Второпать нічого не можна, що вона балакає, а балакає дуже розмахуючи руками і сварячись наче на когось. Потім колише полінячку наче нянчить дитину. У хаті принишло, а воно саме розбалакалось у в охоту.

„Що ти балакаєш?“ спитала у його баба.

Воно затрусилось і стало плакати. Видко йому стыдно чи що стало, що воно само до себе балакало і на силу вже забавили гуртом. А то й цяцьки йому не милі і не слухав нікого. Яка буває дитяча „сторія“.

— Та воно і з великими так буває. Само до себе розбалакує.

— Хйба пяве або дурне!

— Ні таки. Отак і тверезісїньке і розумнісїньке, а щось надумав собі тай балакає спершу нищичком, тіко руками або пальцями щось перебираючи або вказуючи, то плечима здвигне десь, а далї почне вже усе дужче і геть уже чутно буде, що воно розкааує само собі. Підслухай коли нарощне кого, як воно де на самотї буде.

— Наші тїтка, то як ми сьміємо ся з них, як вони до гребіня почнуть балакати, то все нам кажуть: „З клопоту, діти, се сталося! Хто не був у великім клопотї, той сего не знає!“

— Та воно й з клопоту буває се, а то й без нїякого клопоту таки люди на самотї, хто нишком, а хто то в голос балакають, хоть самі до себе. А уже отакі підлітки, як оце, що розплакалось, то люблять це. Хоч і в двох, хоч і в трех, такі діти балакають собі: те до себе, а те до себе і рідко вже буває, щоб у гуртї заговорили між собою, хйба, як однімають що одне од другого або намовляють ся, щоб друге що робить. А як дуже заграють ся, то найскорше до себе балакають. Се незвичайно якось тіко здасть ся, але дитина без цього не росте. Ото воно й заплакало тому, бо думало, що сьміють ся з його. Мабуть вже і стидили його.

— Ні, тут собі таки само чогось заплакало.

— Бог його знає, може!

72. Як приучують старших дітей, щоб не говорили дитячою мовою.

Наче й непомітно, коли діти забувають ся свої мови.

Одучують ся уже сами згодом, бо чують од старших инші слова і назвища. На приклад спершу кажуть на гроші „даєня“, а далї трохи уже помітять слово „піпїка“ (копїйка) і так копїйкою хоч і карбованець звуть потім. А вже аж як підліточок або як уже підпаспчом стане, то аж тоді умітять слово „грошина“, хоч ліку їм ще не зведе; часом, як з дівчат, то й заміж виїде, а ліку не знає. Тепер то вже школи повелись, то вже діти розбирають і сьміють ся з меньших. Ото й одучують посмішкою з дітей, як ті шипіляють або картавлять або як іще балакають дитячою мовою. Дитина скаже „сага бабі дали“, а старші кривлять кажучи й собі „са-га“, — наче маленька й досї!! От воно зворушить ся і вже й наломлюють ся.

Як шипіляє через те, що зуби випадали на 6 році, то кривлять ся з таких: „сцирбата й досї ти“. То воно соромить ся і наломлюють ся вдруге вимовлять вже краще.

І з великих недомов сьміють ся усяк: в цілі приказки на їх.

Послали десь то недотепу, щоб у сусід ножниць позичила. А вона не затвердить ніяк і в паматї не донесе, а забуде, хоч і прийде до сусіди в хату. От, щоб не забула, кажуть їй: „йди та все держи на язиці, що ножниць позичить треба“. От вона йде і все каже: „йжиці, йжиці, йжиці!“, а там спіткнулась тай упала, а вставши починає казати: „хоч і впая, то й устая, не забуя: до-йото, дойото!“ Так і позичила „дойото, щоб овечки довбить“.

Цей приказки знають усі, з неї і починають сьміяты ся на недомов всяких. Хай тільки которе загаркає, так зараз „дойото!“ і перекажуть тай ще додадуть: „Ото не гайкай!“

Часом і стидкого щось приказують таким „недотепам“ — або „недопекам“. Стидкого дражніння багато: його уживають усе молодші: „яснула, пейднула, на пойозї стрейнула“ (себто: лянула, перднула, на порозї стрельнула). Стидкійші знають пастухи і школярі і дражнять ся з малих дітей, або й з рівні, а часом і з старших, як ті чого не вимовляють.

Діти звертають на се увагу тай уже глядять ся з мовою і часом на самотї налягають на трудні слова тай виговорюють їх.

73. Діти бувають нещасні через недогляд родичів.

Часом бувають діти нещасні через недогляд батьків та матерів, що „ні в шість ні в пять“ не розбирають. Бува, що неохайливі батьки до дітей: він ходить у „найомчинах“ і гроші носить у хату, а вона з ґрунту потяг має, то у будень копають ся, те на поході, а те на огороді та на базарі, а у сьвято гуляють, полишивши діти на вигомі з циганчатами або де у буряні самих, бо чужі діти літом всі у роботі. От так воно як дурман той й росте.

Вся сила у старшенькому: як старше росте так і молодші підуть за ним. [Є їх кому доглянуть, то розвивають ся як слід, а як ні, то довший час остають наче совенята несьміливі].

Шкодить дітям і те, як яку хворобу мають, що на неї ніхто не дивить ся. Такі діти, буває, калічіють: те оглухне од болячки або що і ходить як ошоломлене, те закривіє або осліпне і готова каліка. Часом і батьки так обтовчуть дітей, що й памороки їм позабивають.

Так ото з серця та ще й з розуму дурного, не має дітям сьвітлої годни і діти нещасні бувають.

74. Теперішні вжитки з дітьми.

У нас у самих, то було-б дітей на двох хазяїнів. Так їх багато, що й не дають вмерти. Хочби й раз коли полежать, то нема як; діло заставить: там не молото, а там не став й молоть чого, а там одна пара чобіт на їх увесь гурт. Таку заведуть змаганку, що й неживий устанеш з полу. Помнеш ся, помнеш ся та й таки йдеш до чоботаря, чим платить, то ще не надумав, а просиш, щоб робив чоботи; покажеш йому усі шкарбани, де які були, познаходиш, пооддаєш йому, щоб дешевше було. „Лежать готові вже чобітки“ — переказує давно швець через сусід, щоб викупать ішли, а ти аж тоді доперва думаєш, за що їх викупить. У жінки-б полотно надчепить та жидам однести — не став-ж і на самих. Заробить ніде, такий час тепер! А чобітки лежать. Часом аж дітом запасе дитина, то тоді аж викунуть, як не дасть на бор попереду. А за ті чоботи тільки за зиму начуєш ся, що наче з чаду втікаєш, як йдеш на заробітки. Одійдеш од хати, день другий і скучаєш за своєю командою. Рад би й до дому: не заробиш же на світло та на сіль ніде, а тут, то хоч прохарчуєш ся сам і таки й на оплату стане, а діти з гурту на одіж принесуть.

Та так і воюємо ся гуртом з ними: коли горюємо, а коли й одгорюємо. Страшененько тільки якось у віччю зробить ся, як подумаєш: „А що, як оці руки, та візьмуть, не схотять робить, болізь яка помішає, що тоді?“ Та надумаєш, що Бог же щось думає з нами та ще краще натюжуєш ті руки! А хабалик мій (дітвора то), хоч і снить ся мені як коли, що за чобіт або за онучу воюють ся. Так я їх позучував, що гостинця не ждуть і не знають, що то воно й за смак у гостинцях. Самому-ж вже ніяковіш якось, що не приніс тої помани, та ніде діть ся, — хоч і гаразд, що того не знають. — А про те, здасть ся, як би хто однімав у мене їх, то що бив ся-б та не давав. А ту що день став труднійше. Кажуть, побільшають, то й зароблять; коли тепер таке настало, що й на їх не стане того, що зароблять. Мені вже то моя (себ то жінка) казала: „І не хворій і не вмирай, бо й мертвого зведуть і з гроба вивернуть оці діти!“ І страшно таки подумать, що з ними й було-б таки. Вони у мене і щиренькі і слухняненькі і так таки чистенькі, а покинуть от таку кашу — і горобці заклують і кури загребуть. Нам і штунда не допоможе! І от мабуть у нашій слободі кожне, одне з розкоші, а хто і з нестямку побував уже у штундах і шукав і там долі-щастя. Ну, а от ми посімейкою своєю і не думали

нічого про неї; хай собі вона буде, нам ніколи за неї думать і не тягне вона нас і не тягла як ще й новинкою була.

Та горе, що так о так о крутиш ся, беш ся, щоб таки не подать ся живому наглій смерти [з голоду]. Так уже всмоктав ся і діти вже втяглись в усю боротнечу, що наче то й рай такій повинен бути. Та одне, що не тішить — літа! Сили не ті стають! Уже їх не хапає на прожиток усі чася. Ще-ж я таки і з вітром був проти других і таки тепер я їх стою. То з їх вже Бог зна що поробилось; опустились бідолахи тай дітний покидали і три роки їх не має, а дехто ось тут під тапчаном коло жидів валяеть ся. А дітки у жидів за нянок обібрані служать! Жиркотять до тих жиденят. А жиди у нас паршиві [бідні], а це вже й жидів перейшло. Через скіко літ я вже цих шпал не виносю, що оце носю ще поки. Та так страшно, колиб не закрутить ся й собі. З лави, хоч і вмру, то, хоч і каже стара, стягнуть діти і од смерти одкричать, не так страшно на дітей буде дивить ся; ну, а як і смерти не буде і злидні напосядуть ся, от тоді чим його кріпять ся! Ще літ десяток і я вже не повесу по дві шпали, щоб у сутки виробить хоть на пів карбованця. А другого средства, сьвіт другі проходять, не знаходять, щоб краще можна заробить.

Такі ото тепер мої вжитки і наших слободян!

75. Вжитки з дітьми в хаті.

З цими дітьми ніколи сьвітлої години не маєш! Оце захворіє котре і стягує з тебе остані сили, що вже боїш ся не того, що вмре — та шкода його —, а того, що не знатимеш, об віщо руки зачіпать, як доведеть ся ховать: ні дощички ніде, ні в жолобку нема (се-б то хліба), а ту ще й довги. Попові, то обійдеть ся й так; заховає і без грошей, хоч і не гарно якось так нічого йому не ткнуть. Дякові одмолотю той день, він і се приймає. А вже як умре, то тоді наче остовпіш і вже, що хто скаже, то те й робиш. Як грошей не згодить ся, то таки поки опровадиш його, то не счуаш ся коли і кожух або свитку заставиш. Та отак з одним та другим або й з десятим та тіко й знаєш хрестини та мерлини. То справляв хрестини, і вже й помочі діждав би то, а се як почали хвороти, одніє, що мав, на ліки. Як би-ж і повставали з хвороби були, а то ось по півтора року я провозивсь, з сил вибивсь і хто-ж його знає, що-ж іще буде на останці, чи буду таки помочі собі мати, чи так

як і за молоду довело ся товктись. Сили-ж не ті тепер, щоб за ново молодіть!

Я вже бачу своє перед собою! Та нічого-ж робить! Живий до Бога ж не підеш і рук не здіймеш!

Ось цьому Йосипові, що за дітьми і дітей у землю позаносив: оставсь, як пень! І журить ся нікуди! Зоставсь: „увесь Хвесь!“, як ті примівки кажуть. Другому-б, то й це ще байдуже, був би чужим робітником у чужих людей до віку, а в його-ж і хазяйствечко єсть, хиба пропить бува, щоб не вадило. Але-ж якось не йде, сам же й робив на його. А другому, то все життя отаке у ліках та в мерлинах зійде, а на додачу ще йому доводить ся ховать і до смерти доглядать і чужу чужиню. Увійде у хатки, упрось ся тобі на сутки, та зляже на ох! А там ох! тай ох! і попа зви, і клопіт на голову. Як оцему Охтисові, що доглядав, годував жінчину сімю і ховав, а десь якийсь пройдиєсвіт узав ся, з бувальців прийшов і от тобі! Вже й своїм дітям не рад!

76. Родичі тішать ся дитиною.

1.

Мій такий бравусіний снюк, він татиний снюк (а те собі „я мамусіний“), він і Бозі молить ся уміє і слухає тата, слухняненькый син, Бог за те щастячка і розуму доброго пошле мойому снюкові. Він виросте великий! Буде такий як і мати. (А те слухало, слухало і собі потім: „гостиня татові дам і мамі дам!“) От, мій хорошый снюк. Він виросте та гостиня дасть нам. Любий такий снюк хорошый. Бог дасть щастячка і розум добрий пошле дитині нашій. (На своє таки батько все звертає).

2.

— Мамо! — обіцававсь батько, як та од коров у хату прийшла, а Тошутка (Антонина) наша сама в хаті була. У куточку сиділа та тата виглядала. От яка люба дівочка наша!

— І я її покинула у хаті саму; до коровки, кажу, мама піде, а Тошутка в хаточці побуде, поки мама прийде. А вона умничка моя, каже: „Йдїть, мамо, монїчки у маньки випросїть!“ (усе її так підмчювали, як до корови йшли і її з рук спускали).

— От люба доця моя! Вона у хаті сама сиділа, почав уже батько хвалить, сама хатку гляділа, я їй платочка куплю, кісничка куплю!

3.

Ще й так, буває, утішають ся дїтьми: „Моя дитиночка люба, накакала [...] уба“.

Або й так утішають ся: хвалять за те, за що треба бити. Наприклад дитина, як одвинулась мати, узяла віхоть з глиняника та й давай мазать стїну тільки що забіловану. А та оглянулась та: „О! моя мазалниця хороша та люба, помагає матері, бачить, що тїй ніколи“.

77. Баба радїє внукам.

1.

Поприходять онучата до мене, як гостинці зобачать, та танцюють і співають менї:

„Ой на дубі на вершечку
Та посїяв дядько гречку
Та нї гречки, нї половн,
А у дядька чорні брови!“

То я сьміюсь та радїю тим. Геть видаваю за святки, що буде в мене.

2.

„Не давайте-ж нікому! Я вам даю гостинця, а ви зараз онукам оддасте!“ — каже породїля своїй бабі.

„Нї! нї! Нікому вже не даватиму. Коли-ж отой пащекованийий і нарогказує (хоть бреше, гарно його слухать) і обцілує. Як йому й не дати? Два годочки, а воно наче старе.

78. Плач дитини віщує нещастє.

Дитину хвалять нарешне, щоб не боялось само у хатї бути і сами [родичі] сьому радїють, бо се рідко з дїтьми буває, щоб воно само осталось і не плакало. Більш того буває, що дитина нї за що в хатї не зостанеть ся, хотьби їй і за 4 роки; а як нарешне покинуть, то те галасатиме та так, що вже ради нїякої не прибереш з ним. А то ще й таке буває, що поперелякують ся такі діти так, що й не одбабують нїякі баби. З цього бувають і пришиблиники усякі. Є діти, що не боять ся в хатї, як їх двойко або тройко у хатї, а є, що хочби і скілько їх у хатї, щоби з хати мати, як

батька не має, або батько як матері не має, так і піднімуть крик на всю хату. Не встигнеш дверей зачинити, як вони, наче шпигне їх що, разом там і гукнуть та ще збіжать ся у купу до дверей та й кричать, а потім до вікон. Чисте горе як отаке з дітьми в хаті. Буває, що меншими було не кричали, а стали-б то наче розумнішими, стали кричать. Не знати з чого: або щось почули, або хтось їм розказував щось страшного, або найскорше хтось підманув їх, сказав: не сидіть у хаті сами, бо старці заберуть у торбу! Є такі молодці, що нарешне се роблять.

Хоча й кажуть старі люди, що як коли почнуть плакати діти, то щось буде у тій сім'ї: звичайно Бог так дає, що хазяїни з тої хати вийдуть, або хатка пустою стане, або хтось на їх місце прийде. То ще й нічого, як тільки який урон у хазяїстві або в сім'ї! „Аби тільки на тому окошилось“ — кажуть люди — „хай мов і так буде!“ Аби далі гаразд йшло. Як лише помітять се лихо за дітьми, то зараз задумують ся: „що-ж се вже буде?! І так, мов, живеть ся не з медом, а це ще чогось сподівать ся треба!“ Інші, бува, і руки опустять зараз: „і робота не робить ся і мова не мовить ся“, або ще й гірше „спать ся або спустіє на здорові“.

Як дитина почне кричати, то розумна хазяїнка зачне її то впроскувати, то полакувати чим, то так які заходи коло неї знайде, поки й од'учить. Пробують, щоб так вийти з хати, щоб діти граючись не помітили, що вже сами в хаті, а потім і увійти до їх уже з криком великим і вдат, що вже давно не були в хаті і питать дітей: „А це ви сами були?! От, мої любі, нате, мов, за це гостинця“. От вони почнуть собі се на розум брать. Як так чого з капризів дитячих не хотять быть у хаті, то швидко можна од'учить: аж одітхнуть, як сказать їм: „а це ви сами в хаті були?!“ Як не помогає, то хазяїнка молить ся, щоб Бог одвернув напасть, а найскорше наймає у церкві, щоб і чоловік не знав. А є такі чоловіки, що ще поперед жінки, як тільки замітять, що чогось треба сподівать ся у господі своїй, зараз йде до церкви і наймає, і тоді вже усі спокійні у хаті.

Так буває, як зговорять ся де, чи на обіді у кого, чи де в гостях, то вніше плаче, що наче й Бога не гнівили і жили як і перше, а треба чогось сподівать ся, а иньшим чоловіки, то прямо хвалять ся, що: „я вже, мовляв, знаю, що то забули трохи за Бога, то він своє потребує“ або „прогрішу, бува“, каже, „то я вже знаю й так що жданного треба ждять та все ото за характером своїм одкладаю; а воно сир тіко одкладаний добрий, а друге й ніщо не добре як одкладанс. То ото однесу, вторгую з хазяїствечка,

у церквницю сьвятую, то Бог і полекшить на серці трохи. А часом так усе гаразд наче, а гляди „навішки“ вже в якісь. Ото без клопоту, у церковці сьвятій наняť зараз. Часом і бабі (жінці-б то) не кажу, сходю і усе гаразд. Як ото діти вже боять ся самоти, то я не жду довго. Своє зроблю, уже й Бог милує до кожного часу“.

79. Баба віщує короткий вік дитині. Балачка.

„Казала наша баба, що приймала усіх дітей од роділі, що наш Луканчик не буде жить, не виросте“ — хвалилась тітка чоловікові своєму, а той спитав чого? „Бо“ — каже — „що він дуже старий на мову у свої літа“. (А йому всього два рочки минуло не давно).

„Не все-ж такі й мруть, котресь і виросте таки; той наш виросте — хйба ми найгірші“.

„Тай я їй казала се, а вона погляділа за вушка його тай каже: Поназдивитесь! Не лякайте, бабо, кажу їй. А вона: Краще на перед гірше думать, то не так важко тоді буде, а як і виросте, то утрати нікоторої од того, що я кажу. Я вам не ворог! І мені-ж шкода свого унука (так таки баби звать тих дітей, що од породілі беруть). Почім же ви замічаєте? питаю. Каже: Поглядіть! у його дуже вушка мякі наче з ганчірочки, куди хоч бгни! А у тих діток, що не на вмируще так як хрящики! Де не погляди і гнеть ся, а тверде. У руках зараз почувеш!“

„Та хай! Та баба меньше знає, то меньше їй шкодитиме!“ — одказав на сю річ чоловік.

80. Старуни - діти.

У нашій слободі на старунців не дуже завидують, бо вони не довго живущі. Є базікувати діти, такі цікаві, але ті не вдержують багато у голові; старунці-ж добре кмітять і помічають, а навіть і згадують, що хто думає: „сельдить ся мама!“ скаже часом отаке тоді як і старе не помітить її гніву. Не одно і у 4 годи тільки не знає що те в два. І утішають ся таким дуже батьки і матері! Одначе усе загляда гадка: не виросте, хоч і отаке утішне та розумне! А вже, не дай Господи, йому заслабнуть! То вже і батько й мати попригортають до серця і попоприказують. Жаль бере і другого на їх глядя. Воно й на хворості старує. Стиски часом такі, що й говорить не дає бідному, вяле і на ногах не встоє, а таки

„до бирі“, каже, „тату підим і до мині, до тюті“ і часом назве ймення, яким тільки старі звуть і од його ще й не чули доси, наприклад „до тюті підим“, а там і додасть „до сусідки“ або „до бині підим“ — „до мазюньчика!“ То вже тоді пригортання того тільки, що й сказати не можна, та голубління: „Хозяїни мої, пастухи мої любі, умники мої найкращі! Підуть по хазяйству, доглядать хазяйства будуть! Діти мої милі!“ — „Де-ж вова — не має“ на силу нераз каже і до сліз доводить навіть крутих батьків.

За ними побивають ся і там, де їсти нічого; їх згадують і вчучани довго. Бува, уже й до пастушества доглядать його! От-от би вже йому і вискочить, та, гляди, ні з сього, ні з того звяне, прилежить і умирає: нікому й не надокучить і перед смертю самою ще щось утішне скаже. Чисто наче Бог до себе його бере, бо тут йому не до міста бути! Цим тільки одвертаєть ся од серця болість велика!

Друге-ж, то й у хворості надокучить і нічого з ним не зробиш.

Ну, а є діти і мовчальві і посвядці таки: наче їх й не має. Ростуть собі, аби наїлось та ще й не прожорліві вдають ся. Батькам та матерям се щастя не діти. Бог знає, які з них упослі виростуть люди, хочби і з старунів тих та з бавік усяких; а з сив тихонь ростуть ті, що найдовше живуть та найбільш роблять. Вони на ділі і посадиці і роботяці повинні бути! Їм ще малим дуже дякують. Але з їх не швидко попасича діждеш ся, бо забайдужуть ся чогось дуже і зацікають ся в усьому. Брехунців з їх мало, а тих, що батоги та черемдельники затагують більше. То вже ні з чим не розкидай ся, бо занесуть де коряк, де ніж, де батіг. Так і ходи за ними. Ото тільки, що ті скорійше надумують, де що подіне, як ті брехунці. А брехунці, то зведуть нераз і таке, що й батьки та сусіди почнуть лаятись. Не дурно тому, як і ховають котре, то кажуть: „Спасибі, не надокучило мені!“

Малі діти — старуни є ще й од того, що не з дїтьми ростуть, а все зі старшими: од їх то набирають ухватків і слів усяких. Таких старунів не багато і вони не гарно вражають чоловіка, бо наче вони як сороки похватають де що, а не знають толку. Краще-б не показувались батьки та матері з отакими дїтьми, бо гідно зараз на душі стає, як воно що злепетів.

Ось у Одарки, воно коло неї зросло та коло баби. По панськи його й з'одягають, бо її чоловік десь жидівським лісом переторгує, дома не сидить, а воно одно. Баби йому торочать усячину, а воно й кмітить, а де й не треба там і скаже — а вже йому за

п'ять годків пішло! У другого-б отаке вже пасло або дітей других гляділо, а у їх воно маленьке ще. Піп йому: „А хрестить ся вмієш?“ і хрест дав, а воно йому: „А я з бабою наїв ся вже“.

Се вже знають, які то старуни. Йому ніхто нічого й не показує і коло дітей менших і старших воно собі росте а часом догадасть ся так, що й старий не потрапить.

Те, то й слабу дитину гулять тягне, а се буде тільки сидіть, дивить ся над ним і все буде казати: „вова лялі!“

Раз усі діти сиділи коло слабого батька, як нога у того з полу спустилась. Слабий хотів її підняти на піл і не зміг, а одне, годків три йому було, помітило по йому і прибігло, обома ручками усім оберемком піднімає ту ногу на піл.

81. Діти віщуні.

Маленьких дітей, отак годів у два, у три або й у чотирь, як дурні ще, питають, чи буде так, чи ні, як що задумали або вже почали яке діло у суді або що, і то вже, як воно скаже, то того ждуть, тям журять ся і радіють, як на́руч або не на́руч їх скаже. Тільки питають отаких дітей, як сонні саме. Питають їх також, як ждуть кого до дому, батька з дороги або москаля з москалів або що. От воно скаже щось через сон і того вже тримають ся, а як сповнить ся, то й хвалять ся тоді: „вже то вгадала Марійка, чи там Соловійко“, як хлопчик.

Беруть ще і за пальчик дитину, як допитують ся про віщо, за мизничук придушують. А гірш ото од усього в хаті чути, як дитина ні з сього ні з того, та почне щось казати. Й ходить і граєть ся і все одно довба.

У Харьків, то все дитина дзвонила язичком. Стали помічати і вже й стидили її а вона й плаче й дзвонить; поки умерла Зінька, дзвонила.

Або ось у Іваньків: поки чіпляло соляшники на Охрема, поки такі забрили його у москалі.

82. Родичі розпещують діти.

Так у нас як коли мажуть дітей.

Батько тішить або й цілує, пригортає дитину і каже: „Ти татів синок, а материн мазун“, а як коли то: „ти батьків умничок

а материн дурачок“ або і вніше як: „от! мій син любий, а материн шибеничок, гайдабура ти материн“. То воно слухав тай розбирає, чи його хвалять чи гудять, а старші, то собі й на ум мотають.

То брехня, що кажуть, дитина дурна, бо мала ще. Воно, як не вчить та занехать його, то таке буде нікчемне а як добрих та матерів, то ще скоро порозумнійшає. Ще маленьке, а вже воно і пуття де перейде, як його навчать і укмітять знак, як старе.

83. Як обманюють дітей!

1.

„Хай не їсть, то нам більше буде!“ кажуть і зараз помічають, що скупе буде їсти, щоб другий менше дістав.

2.

„На кицька у хату, а то його червак з'їсть!“

„Ні, не греба його в хату, бо в хаті він курчаточко із'їсть!“

„Викинь же його на двір! Хай мишки ловить!“

3.

Двоє діток, — одному 5½, другому 4 роки, — сидить під стріхою, накришили у покрішку з водою цибулі і моркви і їдять із хлібом. Сами собі страву видумали.

„Покиньте, бо то к-каа! вона буде! Ніхто так не робить!“

Діти покинули їсти.

4.

Діти розказують з заздрістю про чужу корову як бігали у чужий двір.

„А то ви не ходіть у чужий двір, то й нам Бог дасть корову!“

5.

Будеш маленькою, не виростеш! Не пустуй!

6.

Як побачать діти, що верхушка на хлібові здулась та велика там продухвина, то питають, а чого се мамо?

„То там Бог почував!“ відповідає мати, щоб не пояснить, що хлібина перепечена.

84. Дитячі дорікання.

Я до вас і не піду!
 А я щось знаю, та не скажу!
 Я вас і не люблю!
 А я батюшці скажу!

85. Оповіданє про те, як Фортик ходив до Панаса у Київ на науку.

Д—ка баба розказує про внучатко своє, про заброду свого. Він тепер уже жонатий і таки вчений добре. У неї дочка була за-мужем за паном та діти свої до баби оддавала: як одлучить, так одвозить до бабусі. Та бабуся раділа їм і доглядала їх.

А в баби сеї та був син однак і дуже вдаряв ся у далеку хуру, чумакував спершу, під сіль і під рибу ходив, а потім богато скуповував усякого базарю деревляного та шкур. На всіх ярмарках бував. А довго нежонатий був і дуже любив племенників своїх, що в бабусі жили. Дітки сі з двох рік і аж поки й у школу оддавать, усе були в бабусі, (а батько їх уже одного оддав аж у Київ на науку). І хоч і з школи прийде той, то все і сей у бабусі жив і ті меньшенькі од його усі тут були. Вона їм і рідніша од матері була, а батька таки цурали ся геть як чужого. Любили і сього дядька добре, бо він їх любив і гостинці привозив, чи й ріжків, чи й картузка, чи й ва штанці понабира їм. Од мужичок вони не одріжнялись; тіко по тому упізнавш, що то не зовсім прості діти, що штанинчатка не на очкур держали, а через плічко підтяжечкою. Ото й усе. А картузки хоч і поводились у більшньких, то більше дома на сьвята вони сховані були, а у будень, то як маківочки білими головами сьвітять. Сонця та загару не боялись.

Раз та якось син її привіз з ярмарків картузка, що схований був десь у бабусі, та ще й чемерчиночку та не старшому, а меньшому Фортикові, бо сей не балував ся так і глядів

усячини на собі — привіз тай каже: „От тепер ти зовсім як ученик, як Панасик“. А Панасик уже у Києві вчив ся. „Ще тобі чирвички як куплю, так тоді тебе у Київ хай веуть!“ От воно і жде бідне того часу. Завіз до двору йому хтось з рідні і черевички — а саме гості були! — Наділо воно черевички тай каже: „Оце я, бабусю, до Панаса у Київ піду, бо вже все у мене є!“ — „А якже, Фортику, синку, підеш“ — сказала баба на се вважаючи, як на щось справжнє, аби з дитини позабавитись. От і гості усі чують теї пісні, що той у Київ збирається, і не вважають на се, як на щось справжнє, бо ще 4 годки прошлої осени минуло. А се у голові своїй тримає.

Нагуляли ся гості і під вечір, а день літній який, розїхались. Баба й ухватила ся за голову: „А де-ж це Фортичок наш?“ Питають у старшенького і чужих дітей цілу перезву, ніхто не знає та не бачив. „Ох деж це він“ усі у сусід питають. А це біжить кацап парюю кіньми і будкою. „Чи не бачили отакої й отакої дитини?“ питають. „На Київ пашов“ — одказав той — „хател я ево на повозку к сабе взять, а он хахльонок прямої заупрямілса і разкричалса: Я, гаворіт, до Панаса у Київ учить ся. Аж коло-возлє Калинівки я ево відав!“ Баба од полу та бігом у Калинівку біжить та гукає, а з дому уже скрізь пішов слух, що дитина зайшла десь Марьянина. Бігають уже кіньми по вулицях, опитують дитину, Фортика. Усі його знають на цілу слободу і бідкають ся. Одна баба біжить, а вже сонце ховається, і гукає: „Фортику! оце я!“ Првбігла й у Калинівку, і під міст забігала, не чуть, не видно дитини. Вибилась з моці і голосу вже не подає, охрипла; дорога вже не стало і тіки стежечки у пашні пішли. Побігла баба серед неї. Чує плач дятячий, а не розбере, де. Вибігла на горбочок, аж дитина звернула на толоку і перед неї звір якийсь, по ночі не видно. Не дивить ся баба на звіра, а прожогом до дитини і хапає її назад. Бігла б, коли-ж звірюка наближається, а як стане, і звір стане! Тепер сей Фортик сам розказує, що йому той звір не давав йти далі, бо як почне у перед, то він проти його стане і кричить, що той ходу не дав йому, а як стане, то звір і сяде та й пасе його. Аж поки й стемніло. — А який звір, не звісно, бо й баба сама не роздивилась по ночі і так довго туккала, поки вийшла на биту дорогу.

Тай тепер баба Фортикові все розказує, як той до „Опанасика у Київ на науку ходив“. А що клопоту мала з старшеньким,

бо гірший і лукавіший був, та сього так не згадує, як сей Фортик один раз та на вік у тямки їй дав ся, бо був собі тихий і не пустуватий.

86. Чоловік та жінка радять ся, чи приймати заброду-дитину за свою.

Соцьким та старостою появлено, що в чиясь у селі дитина-приблуда. Питають її, а їй вже з пять літ, чие воно, як його звуть, а воно „Йвасик“. „Чий же ти?“ — питають. „Та батьків та материн“. — „Як же твого батька звуть?“ „Батько!“ Оце як нагадає про сім'ю, то плаче і зве дітей по йменню. Пустять, щоб воно ішло куди поверне і слідають за ним, то воно й плете, куди очі подивлять ся — не знає шляху.

— То візьмим собі його! Може ніхто не знайдесть ся з його рідні, а може воно й знає, та нарошне не обявлять ся, що може знайде ся хто йому рідніший та вгодув. Хиба сего не мав, які тернер ужитки та ще й з дітьми?!

— Може воно й є, а не бачили клопоту у хату. Бог його знає, звідки воно тай хто знає, що з него буде. Другі діти не заброжують, а се щось не прасте.

— Отак простісінько пішло та ішло, поки й сюди припленталось.

— Та чи то можна, щоб дитина спроста та у чуже-ж село зайшла? Од двору воно не одійде, чужий тин побачить, то буде кричать і куткові люди зараз би упізнали, чие воно. А о-такий сьвіт забить ся йому! Се не дурно: треба щось у хаті сподіять. Хай сього не розказує мені нікто, я вже се знаю. Хоч з двору щось з того вийде, а хоч ростиме, то або на убиток та на жаль або горе людське. Чого-б таки та отакій дитині приплентать ся аж сюди? Ось побач, як обявить ся батько, чие воно, то буде видно зараз, чи з проста се.

— То найскорійше, що його нарошне пущено у сьвіт за злиднями: може хто дурний знайдесть ся та вгодув. А я взяла-б: вгодувш, через год, два воно й одпасе нам, а буде рости, то на себе й заробить і все отаки не буде так як найняте, краще добра нашого догляне.

— Бери, як хоч, я не перечу, а я-б казав, хай на чужі руки переходить. Може воно яке нечисте або що.

Отак собі радились у хаті обоє чоловік та жінка, своїх дітей не маючи та ведучи мову, чи не взять заброду-дитину собі.

87. Діти заброди.

Дітей заброд доволі! Часом на одному кутку та не впізнають, чие воно. Або недалеко на вигоні, на піску, у кучуругах на шелюгах, бува, діти гуляють і корінці тягають, щоб було у віщо запрягати ся усім, або на корзінки, на брилі натягують коріння до дому старшим, а найскорійше на играшку якусь. От усі розбіжать ся, те туди, те туди, поки котресь зашалимонить ся і зачне разів по десять обходять коло одного куща або коло одної гори, а ті вже геть одбігли і біжать-лементять свій шлях до дому; се хоч і кричить, то їм не чуть і от воно й одібеть ся. Бував, сплачеться там і спить, і як знайдуть хоч сонного, то воно собі піде тай піде, скілько вгодно. Встріне хто, догадасть ся, що це за рахуба, то хиба допитасть ся, чие воно. І от, як хто, то бере у село, хоч і правослом.

Через те й малевких дітей, як скоро почнуть говорить, муштрують, щоб знало у самий перед сказати, чие воно? Є, що питають: „Чий ти?“ Як хлопчик, і потім учать: „Я Йванів Дукалів“, або „як тебе звать?“ — „Йван Павчин“. Оттоді лекше його одшукать. А на що вже учать дитину казати, що батькове та материне, се трудно вгадати. А мабуть кожне так учать. А то бував, що уже витішене, уже годне чи й за няньку, чи й за пастушка, та з дому вирядять: іди куди знавеш, може хто прийме до себе. Се роблять або у п'яниць, або у вітчимів та в мачух, або як дитина розпутна та розвратна і ні к чому не вдасть ся: найскорійш у розвратного батька так роблять. Завяже і сорочечку й спідничку, чи й штанці у хустку тай каже: „Іди собі хата од хати, де приймуть, там і живи“.

А в діти такі, що їх і не прогонять, а вони кидають батьків та ходять поїд хатами тай кажуть: „Прийміть мене до себе!“ Але сих дітей не багато: пізнати, що то за діти! І виросте, то безпутне буде. Так уже їм мабуть і написано.

88. Сім'я голоцванків.

Бував так у сім'ї, що одне на одного стараєть ся, або так, що усяке роззявило рота і жде, поки там хто що кине, а як вже раз вкинеш, то вже ждатиме, щоб не переставав та кидав. Як порівняти, яких сімей більш, то більше буде тих, що вихитрюють, як би то тільки їм давати. [Часом і в одній сім'ї будуть всілякі люди]. Гляди, одне вродить ся у великій сім'ї, а заздросів не має.

на чуже та ще потрапить постаратись на другого. Одне вродить ся таке, а всі останні наче прожори якісь.

От до кумедії діло доходить у такій сім'ї.

Так було у Н—ів, де діти завидували одно другому і ждали тільки на готове.

89. Бездітний услугує сімейним.

Удовин чоловік за живота ще оддав у школу дитий у город. А удова не одбирала їх з города з школи, бо начальство на казну їх учило. От на сьвята хотіла удова поїхати і ваять дітей до дому на паску. Ходала по хурчиках і наймала, щоб поїхав хто за ними. Ніхто не схотів: уремя дороге дуже. От і залишила вона думку свою. А все таки шкода була, що діти її не побачать, а вона їх сьвятками.

От раз вона через тин до дяка і почала жаліть ся на долю. Так діти просилньс до дому на сьвятки, а я і не послала, не знайшла підводи. Вже й два карбованці давала; то вже було за руб возять їх.

Сусіда слухав їх розмову, а в нього є коняка, хоть він не хурує і нікому не найма свої коняки. Слухав, слухав а далі: „Возьміть мого та поїдьте ви сами, бо мені те-ж ніколи, а кінь сьогодні гуляє і спочив після вчорашньої оранки. Я і грошей не візьму. Хай діти і зрадіють і будуть знать сьвятки! Своїх дітей у мене не гурт!“ (У його їх ні одного з роду не було).

90. Прожори і нишклі.

І між дітьми є прожорливі. Часом і в одній сім'ї, та не всі однакові; як которе, то за п'ятьох ізїєть, а як яке, то лизне щось там, тай уже! Таке й виросте з його! Сухібадя якась! З таким то і товк такий: того не підїме, а того не понесе. Воно й великий чоловік, як їєть добре, то добрий робітник з його.

Нишклі бувають рідко між дітьми. Се ті, що з під тишкї греблі несуть і свої ставлять. Їх люди обходять і не хвалять, боять ся, хотяй і не опорочають їх. Тепер у сьвітї повелось, що тільки таких і треба. Де далі, то не вживеш по людськи, щоб що думав, те й казав, щоб робив, що хочеть ся. Не те вже стало. Нишклею тільки і проживеш.

91. Дотепні замітки по поводу дітей.

1.

Воно й не страшно годувать отаких дітей! Хайби в їх животів свіко вгодно було, коли-б одви рот на всїх.

2.

У мене дітьми не поле засїяно!

3.

А сердить ся вміє, хоча дитина воно! Таки й у йому враг сидить.

4.

„Ти-б таки стидивсь отак ляять ся при дітях“ — каже один сусїда другому, що матюкає на свою жінку й на колесо, що там під повіткою пручало ся.

А він: „А діти хйба що! Вони-ж мое покоління, то чого-ж я од їх буду ховать ся!“

І знову матюка загнув!!

5.

— Еге, брате, дітей багато, та нічого дати!

— Нічого й дивувати, — така його мати (плідна).

Там сімейство, то треба багато молоть, щоб хватило.

У сімействі великім так само як гуртова скотина:

„Підклади й солону, то не буде злону“.

То так і це, хоч що, то поноїдять.

92. Недобра дитина.

Хвалив ся Крижевський, що по дорозї заїхав у С. М. почувать. Жінка не хоче приймать, бо каже, у неї дитина така, що кричить цілу ніч.

„Та нічого“ — кажу — „воно накричить ся тай засне!“

А воно почуло та: „Еге, засне! Спочину та цілу ніч буду кричати!“

І кричало бісеня до ранку.

(Пор. М. Драгомановъ, Малор. преданія и рассказы“, Кієвъ 1874, стор. 174).

93. Піп з хрестом і баба з дитиною.

Піп з молитвою зайшов. Баба держала онука і як хрест цілувала, то піп хотів дати хреста і дитині. А дитина одвернулась собі. Той з за плечей підійшов, воно знов назад. Баба тоді й каже: „От яке лихе, по сраці його батюшко хрестякою оцею, а то воно невіря не знає ще, що треба“.

94. Піп язика одріже.

Піп ховав. Коло гробка була і баба з онуком, та воно розплакалось. А вона: „Цать, бо піп язика одріже!“ Піп почув і вилаяв бабу: „Хиба я оудало яке, що ви дітей лякаєте мною?“ „О ми звекли так собі!“ сказала баба.

95. Дитина боїть ся попа і церкви.

У Харитона у нашого та хлопчик, ще й годів трех йому не має мабуть, а таке розумне, що піди! Ото тіко що не причащане й досі, а тому, що його ще маленьким було, як плакав, лякали: „Цать, бо піп он іде то язика одріже! А піди, Химко, подивись чи не йде!“ Химка вийде за двері, погляне тай „І, он уже у Ільків!“ Воно й замовкне.

Ото раз до церкви хотів повезти Харитін, а воно то вже дочулось од когось, що піп та в церкві живе, як побачить ту церкву, як наробить крику, трусить ся, кричить, мусів вертати ся.

Пробував ще скілько раз. Як церкву побачить, годі! Прийшла я до Харитона, вони й кажуть, що мов уже два годи не причащане, що робить?!

„Кажіть — кажу — що вже того попа не має, а це вже молодий та конфети дає, то воно і піде“. Як раз тоді прийшов з молитвою піп. Воно гралось собі в хаті, а пона зроду ще не бачило, який! Піп увійшов, воно дивить ся на його, і христа поцілувало.

Піп пішов собі, воно й питає: „А то що, тату?“

„А це-ж піп, той що недавно приїхав до нас“.

„А чом же він конфета не дав мені?“

„Він другий раз казав прийде!“

А все таки як побачить церкву, то все плаче. Уже й величеньким став, а все як їхав до тітки попри церкву, то просив, щоб його сховати у кожух, бо боїть ся. А тітка жила коло церкви.

96. Дитина при причастії.

Причащає Мотря свою дівчинку: „Розяв гарно рота“ каже ти-хенько. А то на цілу церкву: „Я вже давно розявила та цей піп не дає довго!“ Дав. „Ковтни, серце!“ — „Та я вже ззіла, бо трошки дав! Хай ще дасть“. Та понесла до запивки: „Ось ви-пий багато!“ — „У попа добріше!“

97. Діти беруть попадю за жидівку.

Сидять під тивом діти, а я йду. Дівчинка думала на попадю що то жидівка, та „гиршти, гиршти“ до неї. Та стала тай дивить ся: „Чого мов тобі треба?“ Вони всі: „Іди до нас гівно гризти!“

98. Як діти передражнюють попів.

Побачили діти попа тай кричать: „Жид, жид, хатилий!“
Також беруть картуза в зуби і трусять полу, роблять на сви-няче вухо.

99. Як діти передражнюють жидів.

Жиди-жиди, катилики
Погубили черевики.
А я йшов та знайшов,
Та насрав та пішов!

100. L'enfant terrible.

То був у батька хлопець тай ішов до дядька, а у дядька саме кабана закололи. Ну, як кололи, то кров стекла на землю. Той хлопець побачив тай пита дядька: „Дядьку, дядьку! що це таке?“ А дядько каже: „Тато кололи кабана та кров потекла“. Хлопець каже: „А батько матір як кололи, то кров не текла!“ Ха-ха-ха! усі засміялись.

Розказував парубок.

101. Діти в місті мудрійші.

Один слобідський піп заспорив з городським міщанином, що в селах діти приятніші й розумніші ніж у городах, а міщанин каже: „Городське теля розумніше ніж слобідське дитя“. Заспоривши змовились дознатця на ділі. Запріг попів наймит коні і поїхав піп з міщанином у город. Міщанин був у слобідського попа на роботі.

Приїзджають до города, а це йде городське хлопя таке, що тіко начало ходять. Піп спинив коні, питає того хлопчика: „А скажи, сину, щоб його таке в городі попоїсти, щоб не голодному быть і гроші вернуть?!“ Хлопчик подумав тай каже: „Купіть, батюшко, хляки, та осередок (гівно) звісте, а хляки продасте тай гроші будуть цілі!“ Тоді піп сказав міщанинові: „Ну, правда твоя!“

Повернув наймит коні й поїхали до дому.

Макар Лось. Вдовичій хутор.

102. Діточі передражнюваня.

I. На ж и да.

1.

Ішли жиди,
Погубили чривики,
А я йшов тай найшов
Та насрав тай пішов.

2.

Жид, жид, халамей
Продав козу за рубель,
А рубель покотив ся,
Жид ісказив ся!

3.

Жидівочка Р хля
Під припичком здохла,
Прийшли хоронити,
Вона лежить тай пердить.

II. На попа.

1.

Піп, піп, сраку спік!

2.

У того попа,
Шовковкая борода,
Нехай його дівки люблять.
А не я!

3.

Прийшли люде до попа,
Нема попа дома,
Самі попнятя
Цілюють котенята.

Першу стрічку співають також і так :

Сіла баба на барана,
Поїхала до попа.

IV. Хлопці дражнять дівчат.

1.

Ой на горі стовпчки,
Роди, Боже, хлопчки,
А дівчат не роди,
Бо то самі Цроди.

Вар. 1. стр.: Коло шляху стовпчки.

Дівчата дражнять хлопців.

2.

Ой на горі курчата,
Роди, Боже, дівчата,
А хлопців не роди,
Бо то самі Цроди!

V. Передражнюванє імен.

1.

Явдоха, крива,
 Навела поросять,
 Не багато с'мдесять!

2.

Савка вмер, бо великий був,
 Жінку вбив, бо Бог не любив.
 Збирайте ся дівчаточка до хупочки,
 Та випемо горілочку по чарочці,
 Заплатим [?] по Савочці.

3.

Охтанас воли пас,
 Катерина бички,
 Постривай, не тікай,
 Куплю черевчкы.

4.

Петро — лепетро
 По болоті літав
 Та дівчата хватав,
 Та лелекам давав.

5.

Грицьк, пцик, бандурочка,
 Задрав хвостик як курочка.
 Грицьк, пцик, бандурча
 Задрав хвостик як курча.

6.

Хтодось — курдось,
 Хтодоська — курдоська!

7.

Кирило загнав батька у барило,
 А сестрицю в кислицю,
 Матір в ятір,
 А тітку у клітку.

8.

Юхим — бздюхим.

9.

Симен, Симен дров
На бублики муки намолов.

10.

Савка булавка, крізь тин гавка.

11.

Катерина та Димян
Побили ся за бурян,
Катерина та ніжніш,
Побили ся за вуліш.

12.

Пилип — кулик.

13.

Хома, стиржи мого гівна!
Скусив вершок
Та наварив галушок.

14.

Гоп чук, чук, Гаращук!
Наварила мати щук,
Щей карасиків, трипитасиків.

15.

Вона Гапка, возняча лапка.

16.

Іван Кочеван,
Кочережки рубав
Та Жидам продавав.
Жида не купили,
Його облупили.

17.

Маряно — в тебе в хаті погано!

103. І велике дитя буває як ангеля.

Велика дитина, а як засне та подавиш ся на його: чисте янголя. А ні, поглянь, як уразиш його чим, зобідиш чим, словом, або й одвіми в його, — та воно скривить ся й заплаче, що так у серці й заколипас у тебе, хоч і чуже воно.

Спробуй коли сказати дитині „я в тебе маму візьму“ і бере, а вона вдає, що охоче йде, кидає її, — то тоді як воно погляне й скривить ся! Не живий би, то встав би, пожалів би його! Воно таки ще янголя! Невинне нікому нічого. Гріх і дратувать ся з отаким!

104. Коли кінчаєть ся дитячий зріст.

Як що треба буває зазначити строк який, та строк сей не дуже ймовірний, то кажуть „до дитячого возрасту“. А коли той дитячий зріст кінчаєть ся, то хто його знає. Як скаже: „до зросту дитячого“, то ото вже й жди, що не швидко оддасть, як що там позичає що хто у кого. Інше, то в поспішку тіко так каже, аби то сказати, а оддасть і скоро позвук.

Буває, що і навспражки справу роблять на дитячий зріст і наприклад, от хтоб схотів дати садок чи що кому на користь за те, що його, як він слабкий або що, що хтось доглядатиме, а діти його ще малі, нікчемні, то ото і зазначать: „до дитячого зросту“. Часом і в заповіті так буває, але той строк дитячий, се незвісна річ, як почнуть опікуни ті гожі судить ся та доказувать свої права на сирецьке ймущество, то й у дітей уже діти свої, а ще вони свого не мають, не дочекають ся батьківщини ніяк, бо все не приходить той „дитячий возраст“ задля сиріт.

Як би на наш суд мужицький, то почав на вулицю ходять — возраст! Кивув уже пасти — возраст! Змислене вже хлопя, чи там дівча, от і зріст його дитячий кінчаєть ся. Тепер повело ся: „робочий“, „полуробочий“, „пастух“! Який там воно „півробочий“ — ледачий, чи що-б то трохи. От у мене менший на годі, а й двох робочих за його не хочу, а вже старший, то й за півробочого не вийде: такий покладний добре і таки й не змислений гаразд.

В розправі опікунів ждучи.

105. Розмова з нагоди пастушого зросту.

„З тебе, Ювспіє, мюгрнч: діждавсь пастуха!“ — сказав увіходячи до свого сусіда Панько. — „Бач, же ото мале твоє крізь тин огірки рве та свиням дає!“

„Ти вже й поміч маєш, та я мюгрнчу не діждусь. Он, хвалились хатні, що молодий вчитель хоче старостів до тебе слати, або не до тебе, а до твоєї дівки, як її, Ганни!“

„Хай підожде ще, вона й нам здасть ся, на силу діждали й собі помочи“.

„Минулось те, щоб мюгрнч пить, як чуприна одросте у дитини“ — додала хазяйка, щоб замять мову.

106. Закінченє дїточого віку.

[Колись було в звичаю справляти бенкет на закінченє дїточого віку перед тим, як дитина йшла в пастухи. Тепер те вже винуло ся].

107. Коли дїти перестають уже бути дїтьми.

Хоч уже й пасти почне дитина, хоч і в школу почне ходити, або хоч і в найми уже піде або й з'умів й стїжки класти і волочити і ралити — тепер і дїти вже научили ся за плугами ходити — то все ще на їх дивлять ся так як на дїтей: дїти ще вони тай годї! Усяке так скаже. Часом і дорікне хто, що воно вже більше за старого знає, а проте так дитиною зве. Аж як змислювати почне дитина, підпарубком або там дівочкою вже стане ставати, тоді вже почнуть з часу дитини виходити. Тодї вже як і пасе котре, то хоч і посплають пасти, що більш нікому, то сьміють ся: „мабуть“ кажуть — „не впасеш ти!“, або: „а пастухиж тебе не битимуть часом там?“ сьміють ся, бо звісно вже, що таке ще й пастухів порозгонює і насьмієть ся з їх. І вже у юрбу таки не збїрають ся, хіба як почнуть вже на вулицю рупать ходити, то там у кумпанії зараз опинять ся.

А тепер то більш такий виросток і пасе, що окреплюєть ся собі од дїтвори, хіба чне таке розпущене або таке собі пришиблене, то таке злучить ся; але пастухи такого не люблять, а воно хіба для кумедії якої там приймаєть ся. А то, то тікають більше

од таких. Виростків сих уже так і не звуть дітьми, а всякі добирають їм ймення: парубочок, підпарубочок, дівочка, „змислена“, виросточок (на хлопця і на дівчину), півпарубка, півдівка, велике вже (на хлопця і на дівчину).

На пастухів з самих хлопців кажуть „хлопці“, а з самих дівчат кажуть „дівчата“. Так кажуть хоть і не на пастухів, але в часу пастуха, так кажуть і на парубків та на дівок.

З часу дитини виходить після пастухів і після школи — а то все діти ще. На їх і суд такий: „Що ти, мов, з дитини хочеш?“ На їх погляд такий і людський і батьків та материн. Ще йому його, мовляв, прийде; хай собі росте! Такими й ми були, а поросли, то перестали — на все свій час.

Тільки попи й пани дуже вклинають не розпускати дітей, припиняти їх. А воно, звісно, гримавш на його, щоб воно таки оглядалось, а свов таки думаєш: прийде час, усе забудеть ся.

Є батьки, що саме й цяцьки їм роблять, щоб добре понагулювались.

108. Почім угадують літа дитина.

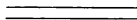
По плачу можна помічать, яка дитина, чв нї. Старі люди, то й погляне, то вгадає ліга. Кажуть, як моложаве дуже, то то од молодї матері і батька рождене, а як од старих, та моложаве видає на виду, то то таки літ йому мало, хоч і велике на зріст видає. Під старість у батьків і діти такі, остаркуваті на виду. Найскорше як мати стара.

А то і по плачу можна, кажуть, помічать; як то воно, а вгадують. Либонь мале дитятчко, то плаче і не хлипає, не зігхає, не одхлипає, бо то-б то воно ще не знає нї ляку, переполоху того, нї обїди, нї жалю. Плаче собі так! Як же й писклятко, та одхлипає, як плаче, то то вже воно розуміє, але се рідко буває і сего дуже боїть ся, бо з того, буває, і лишенько прокидаєть ся і не ростуть такі діти. У підлітків, се дуже звичайно, що хлипають після плачу. Поплаче за бозна що, що не варте нічого, за місто, що не там посадять або що, а одхлпнування вже буде стільки, що й не оддихне бідна дитина, й у сні одхлипує.

Та впять аж у час як змислененьке стає, от тоді хоть і буде плакати, і часом дуже жалко, а одхлпати не буде. Чи то

вже воно здержуєть ся, понимає, що се не гарно, що плакати здоровому доводить ся, чи то вже літа такі, не такі, щоб дуже вже проймало що.

А за старшим одхлипування не водить ся. Як ще, то й доводить ся коли літньому чоловікові-людині одхлипати після плачу, то вже велика болізнє дуже у його на серці і з цього теж буває, і хворість може прикинуть ся. Сего боять ся люди і дуже піклують ся коло людини такої, щоб у жаль не вдавала ся, і розважають і давання дають.

Важнійші похибки друкарські.

Стор.	7	стрічка	4	з	гори	місто	6	має	бути	8.		
"	16	"	8	з	дол.	"	хлопчики	"		хлопчики.		
"	36	"	6	з	гори	"	завваками	"		завваками.		
"	49	"	8	"	"	"	де	"		це.		
"	50	"	3	з	дол.	"	кого небудь	"		кого небудь.		
"	52	"	16	"	"	"	"	"		надушило.		
"	52	"	15	"	"	"	повивич	"		повивач.		
"	60	"	12	з	гори	"	денебудь	"		де небудь.		
"	64	"	14	з	дол.	має	бути	хотьби	їх	ще і не	було	видко.
"	69	"	3	з	гори	місто	людська	має	бути	людська.		
"	74	"	18	"	"	"	чого не	будь	"		чого	небудь.
"	75	"	15	"	"	"	4	"		44.		
"	87	"	9	з	дол.	"	житть	"		життя.		
"	87	"	2	"	"	"	аріау	"		аріау вать.		
"	104	"	5	"	"	"	55	"		57.		
"	117	"	15	"	"	"	74	"		71.		

MAY 9
SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE DE CHEVTCHËNKO À LÉOPOL.

MATÉRIAUX
pour l'Ethnologie ukraino-ruthène,
publiés par la Commission ethnographique.

Tome dixième.

МАТЕРІЯЛИ
ДО
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ТОМ X.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

EXCHANGE

Львів.

Лéopol.

1908.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Бехиарського.

EXCHANGE

Digitized by Google

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові, ул. Театральна, ч. 1,

можна набути ось які видання, що доторкають ся етнографії:

Антонович В., Чари на Україні	0-45	к.
Бодянецький О., Українські казки	0-50	"
Верхратеський Іван, Знадоби для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2-00	"
Вовк Хведір, Кавказ і Карпати. Деякі проби етнологічних зближень	0-15	"
" " Українське рибальство у Добруджі	0-40	"
Гнатюк Володимир, Словацький опришок Яношик в народній поезії	0-50	"
" " Русини Пряшівської епархії і їх говори	0-70	"
" " Hungaro-Ruthenica	0-20	"
" " Хітарські легенди	0-35	"
" " Словаки чи Русини	0-80	"
" " Пісенні новотвори в укр. руській нар. словесности	0-50	"
" " Угороруські духовні вірші	2-50	"
" " Народні ножики на Бойківщині	0-40	"
Грушевський М., Історія України-Руси т. I (містить огляд староруського	7-50	"
побуту		
" " Розвідки й матеріали до історії України-Руси, т. II.	2-00	"
" " містить між иншим пісні з поч. XVIII в.		
" " Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи	0-30	"
" " в сучасних студіях східньої Європи		
" " Спірні питання староруської етнографії	0-50	"
Доманицький В., Піонер української етнографії (Зорян Доленга-Хода-	0-80	"
ковський)		
Еган Е., Руські селяни на Угорщині	0-25	"
Етнографічний Збірник, т. I. Містить:		
М. Крамаренко, Різдвяні святки на Чорноморі.		
О. Роздольський, Галицькі народні казки в Берліні чов. Бродського.		
О. Шимченко, Українські людські вигадки.		
Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і наріч,	3-00	"
уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка		
Етнографічний Збірник, т. II. Містить:		
В. Гнатюк, Ліричні, ліричні пісні, молитви, слова т. и. з пов. Бучацького.		
Ю. Жаткович, Замітки етнографічні з Угорської Русі.		
Митрофан Дикар'їв, Чорноморські народні казки й анекдоти	3-00	к.
Етнографічний Збірник, т. III і IV. Містить:		
В. Гнатюк, Етнограф. матеріали з Угорської Русі (Легенди, Новелі,		
Казки, Байки, Оповідання про історичні особи, Анекдоти), том по	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. V. Містить:		
М. Дикар'їв, Народні тутірка з поводу коронації. — М. Єндик, Із народньої		
пам'яті про панцину. Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса,		
Людвіві вірвання на Підгір'ю в с. Ходовичах, Стрийського пов. — І. Франко,		
Людвіві вірвання на Підгір'ю (доповнене до попередньої статі). — Р. Кайндль.		
Фольклорні матеріали і інші дрібніші статі	4-00	к.
Етнографічний Збірник, т. VI. Містить:		
В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти	4-00	"
Етнографічний Збірник, т. VII. Містить: О. Роздольський, Галицькі		
народні казки	2-00	"
Етнографічний Збірник, т. VIII. Містить: О. Роздольський, Галицькі		
народні новелі	2-00	"

SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE DE CHEVTCHÈNKO À LÉOPOL.

MATÉRIAUX
pour l'Ethnologie ukraïno-ruthène,
publiés par la Commission ethnographique.

Tome dixième.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ТОМ X.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

Львів.

Léopol.

1908.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Бедкарського.

ЗМІСТ.

Перша частина.

	стор.
1. <i>Федір Вовк</i> : Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини	1—39
Типи Гуцулів, таблиці I—XII	11—64
Антропологічна карта Гуцульщини, табл. XIII	65
До карти	67
2. <i>Михайло Зубрицький</i> : Верхня вовняна ноша українсько-руського народу в Галичині	69—76
Взірці крою і носі у Бойків, таблиці I—XXXII	77—104

Друга частина.

Нові описи весіль:

1. <i>Володимир Гнатюк</i> : Бойківське весілля в Мшанци (старосамбірського повіта)	1—29
2. <i>Володимир Гнатюк</i> : Весілля в Керестурі (бачбодрогської столиці, в полудневій Угорщині)	30—81
3. <i>Юрій Кміт</i> : Бойківське весілля в Гвіздци (турчанського повіта)	82—100
4. <i>Володимир Левинський</i> : Бойківське весілля в Доброгостові (дрогобицького повіта)	101—120
5. <i>Др. Зенон Кузеля</i> : Бойківське весілля в Лавочнім стрийського повіта)	121—150
6. Увага	151

ПЕРША ЧАСТИНА.

Recherches anthropométriques sur la population ukrainienne de la Galicie, de la Bukovine et de la Hongrie

par Th. Volkov.

АНТРОПОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДИ

українського населення Галичини, Буковини й Угорщини.

У 1903 році Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові доручило мені антропологічні студії у Галичині. Першою і найголовнішою метою моєї праці мали бути антропологічні поміри. Отже замовивши усі потрібні до того прилади у відомого парижського майстра Collin'a, я мусів найперше зазначити собі межі, до яких могли йти ті поміри. На можливість усієї антропометричної схеми, уложеної у князичних Instructions Ерока, годі було числити, вважаючи на те, що ставати до міряння цілком роздягненими згодилось би хіба занадто вже не багато людей і таким робом поміри не дали-б потрібного числа спостережень. Треба було, стало буть, уложити таку схему помірів, яка-б була можлива без роздягання людей цілком, а проте усе-б таки задовольняла хоч найголовніші антропометричні вимагання. Така схема й була нарешті уложена, дякуючи запомозі проф. парижської Антропологічної Школи і директора антропологічної лабораторії при Ecole des Hautes Etudes дра Л. Манувріє, який був ласкав обміркувати зо мною кожний помір і дав мені пораду до споруження дуже практичної форми записних листиків, окрімних задля кожної зміряної людини.

Приїхавши до Львова я з помічю Наукового Товариства ім. Шевченка і як делегований від Парижського Антропологічного Товариства знайшов дуже прихильне відношення до себе галицького уряду, який зараз-же видав мені дозвіл на роблення помірів і фотографій по усіх повітах Галичини, куди я тоді наміряв удати

ся. Мені здавалося найбільше відповідним використати поперед усього такі зібрання людей, як шпиталі, касарні, а де можна було в'язниці і т. и. Через це я й почав з Перемишля, де др. М. Кос з найбільшою ласкою поміг мені здобути спроможність пере-віряти Русинів у величезному військовому шпиталі. Скінчивши цю працю з допомогою дд. Гарматія і М. Русова, я вдавсь до міського шпиталю, де міг зміряти кілька жінок. Перебравшись потім до Коломиї, я у протягу щось двох тижнів зробив кілька по-мірів у шпиталі, у міському аресті і переміряв досить велике чи-сло Русинів-жовнірів у касарні тамошнього гарнізону, дякуючи особливо ласкавій і дуже компетентній допомозі мого вченого прия-теля проф. д-ра Ів. Раковського.

Вдавшись потім з Коломиї на Пістинь, Косів і Кути до Гу-цульщини, я прожив щось днів 10 у Довгополі, де веч. о. Ів. По-пель своїм впливом дуже допоміг мені у зносинах з його парафія-нами. Повернувши до Кутів і зробивши там досить значне число по-мірів, я на Вижницю переїхав до Буковини і у Чернівцях мав нагоду працювати довший час у величезному кравчому шпиталі, де дякуючи ласкавій допомозі д. д-ра Филиповича і двох його асі-стентів д-рів Кані і Пйотровського, міг зміряти дуже значне число як чоловіків, так і жінок.

Подорожі і міряння 1903 року не могли не пересвідчити мене, що антропольогічні студії по шпиталях і подібних до їх закладах, де згромаджено у купі досить багато людей, хоч і дають зразу великий матеріал, але матеріал той завше буває занадто різно-барвний, а до того й не дає спромоги бачити ціле населення і спо-стерегти його загальні антропольогічні відзнаки, не кажучи вже про прикмети етнографічні, які мають, як я переконався, дуже велике значіння і задля антропометричних студій. Через це, повертаючись до Галичини у 1904 році, я поклав собі у дальших моїх подоро-жах досліджувати по змозі цілі антропольогічні райони у звязку з їх етнографічними відзнаками і наважив за літо того року обі-дяти решту галицької Гуцульщини і частину Бойківщини. Подорож, у якій брав участь і наш знаменитий письменник д-р Ів. Франко, почала ся з с. Мшанця і Дидьови та захопила Локоть; звідти ми у двох вже з д-ром З. Кузелею подались долинами Стрия і Смержанки, на Тарнаву, Соколики, Турочки, Бориню, Висічки, Комарники, Матків, Смерже, Тухольку і Кальне, аж до Лавочного, а потім з Лавочного до-линою р. Опору, залізницею вже, на Славськo, Тухлю, Гребенів, Сколе, Синевідськo, Корчани і Крушельницю, де майже скрізь робили ся поміри, фотографії і етнографічні досліді. Потім через кілька

днів пробування у Львові, я виїхав у супроводі д. Рябка знов на Гуцульщану, намірившись на цей раз обіхати поперед усього населену Гуцулами частину Буковини, а далі гуцульські оселі по Чорному Черемошу. Почати прийшло ся знов з Черновець, де я знов, завдяки д-ру Филиповичу, мав спроможність працювати більше тижня у кравчому шпиталі, а потім, здобувши собі за помічю д. шкільного іспектора Поповича необхідні папери і листи до дд. сільських учителів, виїхав залізницею до Бродина, де вже починаєть ся гуцульське населення і де я мав нагоду зробити чимало помірів, а потім уже кінцями до Селетина, звідки проїхав ще аж до Шипоту, а вернувшись звідти, долиною р. Путилівки у Плоску, Сертії, Сторонець-Путилів, Дахтинці, Уств-Путилів. Перебравшись відти на другий берег Білого Черемошу, я після кількох днів пробування знов у Довгополі, відвідав гуцульські села по Чорному Черемошу: Ясенів, Криворівню і нарешті Жаба, де, спасибі д-рови Добошинському, міг зібрати те-ж досить значний матеріал. Цім і скінчилась моя експедиція 1904 р.

Збираючись до Галичини у літі 1905 р. я задумав присвятити увесь свій час карпатським Бойкам, як у східній Галичині, так і на Угорщині, доповнивши до того свій гуцульський матеріал іще угорськими Гуцулами. Зробивши невеличку екскурсію до північних Бойків (Грабовець, Головецьке, Плаве і ще раз Сморже — підчас ярмарку) я мусів виїхати до Будапешту, де був надзвичайно прихильно прийнятий д. міністром народної освіти д-ром Лукачом, який був ласкав не тільки подати мені офіціальний дозвіл на подорожі й поміри, але й право вільного проїзду по усіх залізницях Угорщини на 3½ місяця. Завдяки такій освіченій уважливості до наукових інтересів, я за ціле літо міг зробити далеко більше, ніж у попередні два роки. Почавши з Синевідська Вижного я переїхав, перерізаючи долини річок уздовж головного карпатського хребта від залізничної лінії Львів-Лавочне-Мукачів аж до колії Станіславів-Сигот, вибравсь по ній на Угорщину і проїхав знов таки здовж угорського спаду Карпатів від Ясеня (Körösmeső) аж до Лавочного. З галицького боку я відвідав таким робом Синевідсько Нижне, Тшівницю, Цобук, Турханів у дол. р. Сукеля — Тисів, Полянцю, Сукіль, Бразу, у дол. р. Сьвічи — Веддіж і Лолин, у д. р. Чечви — Ілеме, Липовицю, у дол. р. Лімниці — Ясінь і Сльвєя, у дол. р. Лукви — Прислоп, у дол. р. Золотої Бистриці — Яблінку і нарешті у дол. Бистриці — Надвірну, Масічну й Зелену. Спустившись залізницею до Ясіня угорського (Körösmeső), я побував у Чорній Тисі, зробив чимало

помірів у самім Ясіню, а опісля у Богданах, Рахові, Білому Потоді (Fejér Patak) і Требушанах, після чого подався знов таки здовж Карпат на Сягот, де зробив кілька помірів у тамошньому шпиталі, до Новоселиці (Neresznice), Золотарьова (Ötvösfalva), Лисичова (Rókameső), Сваляви (Szolyva) і Стройни (Malmos), де не один раз відвідав вельми шановного о. Ю. Жатковича, безперечно найбільш ученого і найбільш компетентного у етнографічних справах священника-Русина у цілій Угорщині. Маючи спроможність широко користуватись угорськими залізницями, я у той-же таки час, проїхав аж до Загребу і поворотом відвідав лемківські оселі у Бачці — Коцуру і Керестур.

Літо 1906 р., не маючи вже так багато часу, як перше, я присвятив майже виключно Лемківщині. Після недовгого перебування у Зарічу, коло Делятина, де я мав нагоду бути між гуцулами долини Пруту, я у супроводі моїх незмінних і дорогих товаришів дд. д-ра Ів. Раковського і д-ра З. Кузелі, заїхав на Лемки від самого Попраду. Побувши у Новому Санчі і залишивши залізницю у Мушині, ми подали ся до Злоцького, повернули на Кривицю і Лосе, знов до Н. Санча, переїхали до Грабова, звідти до Горлиць, відтам до Жмигороду і потім до Крампи, де могли зробити досить багато помірів; з Крампи виїздили до Граба, потім удалсь на Поляни, а звідти вибравшись знов до колії, переїхали до Лупкова і скінчили свою подорож у Довжниці, коло Тісної, діставшись таким робом вже майже до Бойківщини.

Таким способом у протягу чотирох літніх вакацій антропологічні досліді українського населення Галичини, Буковини і східньої Угорщини були систематично переведені на усім просторі українсько-руських Карпат і можуть, виключаючи дуже невеликі, невідвідані нами кутки, вважати ся у відомій мірі вже викінченими. Переміряно було усього 726 осіб, зроблено більше як 1¹/₂ тисячі фотографій антропологічних і етнографічних, зібрана досить велика колекція зразків волосся, не кажучи вже про дуже значні етнографічні і лінгвістичні, зібрані д-ром Кузелею, матеріяли і дуже великі етнографічні збірки задля Музея Імп. Александра III у Петербурзі.

Поміри одбували ся скрізь по виробленій мною з д. проф. Л. Манувріє схемі, яка обіймала окрім №, назви, національності, професії і літ кожної особи, її фізичний склад (constitution), колір волосся і очий, зріст стоячки і сидячки, довжину руки і ноги по сегментам, довжину, широкість і високість голови і лица, з мірами і зазначенням форми очий, носа, губ і вуха. Поміри зросту

брали ся завше на антропометри (toise anthropométrique), діаметри — товщинним цирклем (compas d' épaisseur), розміри — пересувним цирклем (compas glissière), звичайним і з довгими перечками (avec branches longues), довжина од ліктя до кінця середнього пальця руки — великим деревяним пересувним-же цирклем. Антропометричною лентою користувались тільки до обміру обводу шиї, якого, нарешті, ми й не уводимо до обчисленя результатів помірив. Окрім того на кожному особовому листку (формулярі) робив ся контур китиці руки і ступні і занотовувались ріжні окрімні прикмети, як косе положене розрізу очий, дарвінова шпешечка, монгольське віко, то що. З більшої частини зміряних осіб було здіймано по дві фотографії (face і profil). Нема чого і згадувати, що усі поміри робили ся по системі Броса, яка вживаєть ся у теперішній французькій антропологічній школі, головним представником якої є д. Manouvrier.

I.

Г У Ц У Л И.

Гуцулами звуть по народньому, а тепер вже й у науковій літературі гірське українське населення східно-південних Карпат, яке живе найбільше по долинах рік Прута, Білого і Чорного Черемоша і Білої і Чорної Тиси і належить політично до Східньої Галичини, Буковини й Угорщини. З лінгвістичного і етнографічного боку населення це відріжняєть ся від сусідніх українських груп о стільки, що цілком справедливо творить зовсім окрему українську групу, якій де-які автори надавали навіть неукраїнське і навіть неславянське походження, виводячи його від Узів чи Печевігів, то-що... Здогади ці, засновані на цілком фантастичній підставі етимологічних порівнянь (Вагилевич, Голембйовський) давно вже стали неможливими при теперішньому стані етнологічних студій, тая ж ріжниця, яку ми знаходимо між Гуцулами і іншими Українцями залежить мабуть більш усього з одного боку од значно ізольованого географічного положення гуцульських долин, яке зробило можливим вдержатись чимало де-чому дуже архаїчному, а з другого — може й од де-яких впливів західних сусід — Румунів і Угрів. Про це свідчить на наш погляд і те, що сама назва

Гуцул, дуже недавнього і безперечно румунського походження і те, що колишній львівський професор Nacquet, що писав про Гуцулів у кінці XVIII, зве їх Покутянами, підкрислюючи одначе епітетом „die wahren Pokutier“, що вони й тоді ще виразно більше заховували свої етнографічні відзнаки, ніж населення сусіднього Покутя.¹⁾

Як-би не було, а усе те, чим досі відрізняють Гуцулів від вищих Українців, зводить ся майже виключно до прикмет лінгвістичних і етнографічних. Що до перших, то вони досить докладно виложені у всім відомих працях Михальчука²⁾, Огоновського³⁾ і Верхратського⁴⁾. Що-ж до других, які відзначають ся найбільше у будівлі, одежі і окрасах, то про їх можна знайти вже досить докладний матеріал, найбільше у працях Кайндля⁵⁾ і Шухевича⁶⁾. Правда, окрім цих прикмет Головацький вказує ще одну — і то на першому місці: це „племенний (словянський) тип“, який на погляд Wincentego Pola, під впливом гірської природи визначаєть ся різкими і сміливими рисами“. Цей-же „тип“, натурально не дуже ясний, у етнографів може бути знайдений тільки антропологічними досліддами, які були початі Коперницьким у 1888 році і стали нарешті метою й нашої праці.

Шукаючи матеріялу задля своїх дослідів, ми найперше мусіли мати якийсь критерій — яке саме населення Галичини вважати за гуцульське? Таким критерієм задля нас розумієть ся могли бути тільки засновані, як ми казали вже, на лінгвістичних і етнографічних відзнаках географічні вказівки, які ми знаходимо докладніш усього у Головацького. Зазначені їм і другими (наприкл. Nacquet-ом, Pol-ем і иньш.) межі гуцульського населення можуть розумієть ся не відповідати межах антропологічним, але тут ми не маємо чого боятись помилок, бо майже усі (окрім Румунів) сусідні з Гуцулами населення були нами те-ж зміряні і порівнянне здобутих чисел покаже нам зараз, де ми маємо діло з антропологічними Гуцулами, а де — ні.

¹⁾ Nacquet, Neueste phisikalisch-politische Rei-en in den Jahren 1791, 92 und 93 durch die dacischen, sarmatischen oder nördlichen Karpathen. Nürnberg. 1794. цит. у Головацького, Карпатская Русь (Чт. вѣ. И. О. Ист. и Др. Рос. 1866, ст. 687.

²⁾ Михальчукъ, Труды экспед. въ Югозап. край. П. Чубинского, т. VII, вып. 2.

³⁾ Ogonowski, Studien auf dem Gebiete d. ruth. Sprache.

⁴⁾ Die ruthenischen Mundarten у „Die österreichisch-ungarische Monarchie im Wort und Bild, ст. 516—517.

⁵⁾ Kaindl (Dr. R. F.) Die Huculen, Wien, 1894.

⁶⁾ Шухевич (В.), Гуцульщина (Матер. до Укр. Етнол.). Львів 1899 і дальши.

Досі антропологічні дослідження були зроблені над Гуцулами тільки Коперницьким у Довгополі і Жабю¹⁾ на 48 особах і Вайсбахом мабуть на кількох буковинських Гуцулах, яких він не відрізняв від буковинських Українців у загалі. Що-ж до Гуцулів угорських, то вони не були науково досліджені ні з антропологічного погляду, ні навіть досить докладно з етнографічного.

Нами були зроблені поміри на 187 особах:

У галицькій Гуцульщині на 90 особах (69 чолов. і 21 жін.) між якими було:

з Надвірної — 2 ос., Зеленої — 2, Заріча — 3, Дори — 1, Ямної — 1, Мькуличина — 1, Печеніжнина — 3, Яблонова — 2, Лючі — 1, Шешор — 1, Березова — 1, Космача — 7, Брустур — 1, Москалівки — 1, Соколівки — 1, Річки — 1, Яворова — 6, Рожна Вел. — 2, Білоберезки — 1, Бервінкової — 2, Ясенова Гор. — 2, Криворівні — 5, Жабя — 16, Перехрестного — 2, Стебного — 2, Довгополя галиц. — 15, Ферескулі — 2, Голов — 2 і Полянки — 5.

У буковинській Гуцульщині на 46 особах (30 чолов. і 16 жін.) між якими було:

з Усть-Путилова — 1, Довгополя буков. — 3, Дихтинців — 7, Сторонця-Путилова — 14, Плоскої — 2, Сергіїв — 1, Шипота — 2, Селетина — 10 і Бродина — 6.

У угорській Гуцульщині на 51 особі (36 чолов. і 15 жін.) між якими було:

з Ясіня (Körösmeső) — 16, Богданів — 21, Требуші і Білого Потоку (Feierpatak) — 12, Бистрої — 1 і Лугів — 1.

Таким робом ми бачимо, що у числі зміряних осіб були представники трохи не усіх гуцульських осель за дуже невеликими виїмками. На великий жаль бездоріжжя і досить осінній вже час не дали нам побувати у Красногорі, Мокрій і Брустурах на Угорщині і у Гриняві у галицькій Гуцульщині, а де які інші причини перешкодили помірам у Зеленій і Рафайловії і по часті у долині Прута. Сподіваємось, що дальшими дослідженнями се буде заповнено, але думаємо одначе, що замітної зміни у загальних результатах наші недоміри зробити не можуть.

Бравши до міряння тільки дорослих осіб (не менш 18 років для чоловіків і 16 для дівчат) і уникаючи скільки можна було міряти людей перестарілих і з фізичними аномаліями, або хорих, ми мали, як видно з наведеної нижче табл. I. більшість міряних людей віку середнього (між 20 і 40 роками).

¹⁾ Kopernicki, Charakterystyka fizyczna Górali ruskich (Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, t. XIII, Kraków, 1889).

Табл. 1.

Гуцули	♂					♀				
	до 20 рок.	од 20—30	од 30—40	од 40—50	за 50	до 20 рок.	од 20—30	од 30—40	од 40—50	за 50
Галицькі	3	43	13	8	2	7	7	4	2	1
Буковинські	1	15	6	4	4	8	5	1	1	1
Угорські	2	16	7	4	7	12	2	1	—	—
Гуцули у загалі	6	74	26	16	13	27	14	6	3	2

Переходимо тепер до результатів наших спостережень і порів'я.

I.

Барва волося і очий.

По заведеній французькою антропологічною школою системи ми занотували тільки три головні барви: задля волося — біляву, русу і темну, а задля очий — ясну (блакитні і зелені), мішану (сірі) і темну (карі).

Табл. 2.

Гуцули: Les Houtzoules:	Барва волося Couleur des cheveux						Барва очий Couleur des yeux					
	білява blonde		руса châtaine		темна brune		ясна claire		мішана mêlée		темна foncée	
	число	%	число	%	число	%	число	%	число	%	число	%
Галицькі . . . . . de la Galicie	3	4 ₃₅	6	8 ₇₀	60	86 ₉₅	15	21 ₇	14	20 ₈	40	58 ₀
Буковинські . . . . . de la Bukovine	5	16 ₇	1	3 ₃	24	80 ₀	4	13 ₃	8	26 ₇	18	60 ₀
Угорські . . . . . de la Hongrie	1	2 ₇₈	5	13 ₈	30	83 ₈	9	22 ₁₅	1	2 ₇₈	26	75 ₀
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules h. en gén.	9	6 ₀	12	8 ₉	114	84 ₄₄	28	20 ₀	23	17 ₀₁	84	62 ₀₆

Гуцулки: Houtzoules f.:	Барва волося Couleur des cheveux						Барва очий Couleur des yeux					
	білява blonde		руса châtainе		темна brune		ясна claire		мішана mêlangée		темна foncée	
	число	%	число	%	число	%	число	%	число	%	число	%
Галицькі . . . . . de la Galicie	2	9 ₅	4	19 ₀	15	71 ₅	8	38 ₀	3	14 ₀	10	48 ₀
Буковинські . . . . . de la Bukovine	"	"	2	12 ₅	14	87 ₅	2	12 ₅	3	18 ₇	11	68 ₂
Угорські . . . . . de la Hongrie	1	6 ₆	4	26 ₃	10	66 ₇	5	33 ₃	3	20 ₀	7	46 ₃
Гуцулки у загалі . Houtzoules f. en gén.	3	5 ₇₇	10	19 ₂₃	39	75 ₀	15	28 ₈₅	9	17 ₃	28	53 ₈₅

З наведеної таблиці (№ 2) ми найперше бачимо, що кольорація Гуцулів в у загалі темна, особливо що до волося. Се було спостережено й Коперницьким. Він одначе знайшов у галицьких Гуцулів досить значне число (29%) русявих, яких у нас не багато більше, ніж білявих, а білявих не знайшов зовсім. Наші відсотки біляво і русяво-волосих занадто малі скрізь, а проценти темно-волосих виносять більш 84% у чоловіків і 75% у жінок, з чого виходить, що між жінками русявих трохи більше, ніж між чоловіками. Цікаво звернути увагу, що у галицьких Гуцулів темноволосих трохи більше між чоловіками, тоді як у буковинських — між жінками. Хоч при тім треба завважати, що число зміряних жінок на Буковині дуже невелике. У загалі-ж різниця кольорації волося між Гуцулами галицькими, буковинськими і угорськими дуже незначна.

Що-ж до очий, то тут уже темна кольорація хоч і переважає, але не так значно, а у галицьких жінок не доходить навіть до 50%. Найбільш темнооких ми знаходимо між угорськими чоловіками, далі йдуть буковинські, а нарешті вже галицькі. Дуже цікаво одначе застерегти те, що % мішаних очий, який вказує у загалі на егнічну мішанину, у Гуцулів, — не дуже великий і скрізь менше ніж % яснооких, через що можна думати, що Гуцули заховали у своїх горах досить велику у порівнянню з другими народами — українськими і неукраїнськими — чистоту. Чорнява раса почала у їх мішати ся з білявою мабуть не дуже давно і не зайшла у сьому змішуванню дуже далеко. З сього погляду дуже цікаво звернути увагу на те, у якому звязку стоїть колір очий в коліром волося, що ми побачимо у табл. 3.

Табл. 3.

Гуцули: Houtzoules hom.:	біляві blonds			русяві châtains			чорняві bruns		
	з очима av. les yeux			з очима av. les yeux			з очима av. les yeux		
	ясніші clairs	мішан. mêlângés	темніші foncés	ясніші clairs	мішан. mêlângés	темніші foncés	ясніші clairs	мішан. mêlângés	темніші foncés
Галицькі . . . . . (Galicie)	3	—	—	4	—	—	8	14	40
Буковинські . . . . . (Boukovine)	2	2	1	—	1	—	2	5	17
Угорські . . . . . (Hongrie)	1	—	—	3	—	2	4	1	25
Гуцулки: Houtzoules fem.:									
Галицькі . . . . . (Galicie)	1	1	—	1	1	3	6	1	7
Буковинські . . . . . (Boukovine)	—	—	—	1	1	1	1	2	10
Угорські . . . . . (Hongrie)	1	—	—	1	3	—	3	—	7
Гуцули у загалі . Houtzoules en gén.	8	3	1	10	6	6	24	23	106

Числа цієї таблиці вказують дуже докладно, що колір волосся і колір очей у Гуцулів ідуть поруч: у білявих і очі ясні, у русявих очей ясних найбільше (трохи не з половини), мішаних-же й темних — нарівно, се-б то в очевидна перевага у бік ясних очей; нарешті у чорнявих і очі найбільше темні. Цілком що иньше бачимо ми у більше мішаних народів: між Українцями людей білявого типу (волосся і очей разом) 30%, мішаного 42% і чорнявого 28%, у Великорусів — білявого 37%, мішаного 41% і чорнявого 22%, а у Поляків (російських) — білявого типу 35%, мішаного 46% і чорнявого 19%.¹⁾

¹⁾ Ивановскій (А. А.) Обь антропологическомъ составѣ населенія Россіи. М. 1904. гл. II.

Зріст (Taille).

Табл. 4.

Г у ц у л и : Houtzoules hommes:	Число вірників Nombre		Абсолютні числа Chiffres absolus.		Малого зросту Petite taille до (jusqu' à) 1595		нижче середнього audeessous de la moyenne 1600 - 1649		вище середнього audeessus de la moyenne 1650—1699		високого зросту grande taille вище (audeessus) 1700	
	min.—max.	персiтчно моуен	число n. abs.	%	число n. abs.	%	число n. abs.	%	число n. abs.	%	число n. abs.	%
Галицькі (Galicie)	1566—1842	1690	4	5%	13	20 ₃	21	28 ₀	31	44 ₀		
Букованські (Boukovine)	1550—1840	1696	4	10 ₃₅	6	20 ₀	7	24 ₁	13	44 ₀		
Угорські (Hongrie)	1590—1810	1700	1	5 ₄	7	18 ₀₃	10	27 ₀	18	48 ₁		
Гуцули у загалі Houtzoules hommes en gén.	1550—1842	1694	9	6 ₆₇	26	18 ₀₃	38	29 ₂	62	45 ₁		

Г у ц у л и к и : Houtzoules femmes:	Число вірників Nombre		Абсолютні числа Chiffres absolus		Малого зросту Petite taille до (jusqu' à) 1399		нижче середнього audeessous de la moyenne 1400—1529		вище середнього audeessus de la moyenne 1530—1579		високого зросту grande taille вище (audeessus) 1580	
	min.—max.	персiтчно моуенне	число n. abs.	%	число n. abs.	%	число n. abs.	%	число n. abs.	%	число n. abs.	%
Галицькі (Galicie)	1435—1648	1545	"	"	7	33 ₀	10	38 ₀	4	28 ₈₇		
Букованські (Boukovine)	1495—1697	1576	"	"	5	33 ₀	4	26 ₀	6	40 ₀		
Угорські (Hongrie)	1500—1620	1549	"	"	2	13 ₀	9	60 ₀	4	26 ₀		
Гуцули у загалі Houtzoules femmes en gén.	1435—1697	1556	"	"	14	27 ₀	23	45 ₀	14	27 ₀		

З першого погляду на сю таблицю, ми бачимо, що Гуцули у загалі зросту далеко вище середнього. Найвищі в їх — угорські (чоловіки) зросту рішучо високого (1700 mm), трохи нижче за їх Гуцули буковинські (1696), а найменші Гуцули — галицькі (1690), (а по Коперницькому 1686). Цікаво звернути увагу й на те, що угорські Гуцули відзначають ся і найменьшою різницею між найменьшим і найбільшим зростом зміряних осіб (220 mm), тоді як у галицьких Гуцулів ся різниця вже значно більша (275 mm), а у буковинських — найбільша (290 mm). Про найбільшу суцільність угорсько-гуцульської групи свідчить і те, що % високого зросту (48,6) між їми найбільший (у буковинських 44,8 а у галицьких 44,9), а % високого, разом з % вище-середнього (75,6) більше ніж у галицьких Гуцулів (73,8), і особливо у буковинських (68,3), тоді як % малого зросту разом з % нижче-середнього (24,3) у їх найменшій, тоді як у галицьких Гуцулів він чимало більший (26,1), а у буковинських — найбільший (30,9). У жінок-Гуцулок відносини між числами виходять трохи інші, але-ж треба завважити, що їх було зміряно не досить багато у загалі, а на Буковині й на Уграх і зовсім мало задля того, щоб робити з їх помірив які небудь рішучі висновки.

Порівнюючи зріст Гуцулів до зросту інших українських груп, ми бачимо, що Гуцули з усіх їх виходять найвищими. Їхні найближчі сусіди на північ — Бойки мають пересічного зросту тільки 1655 mm, а найвищі між Бойками — Тухольці тільки 1660. По той бік Карпат угорські Верховинці трохи вище за Бойків, маючи пересічно 1664 mm зросту, а усе-ж таки далеко не доходять до Гуцулів. Вищий у порівнянню з Бойками зріст Верховинців цілком відповідає вищому зростови угорських Гуцулів у порівнянню з галицькими — се залежить мабуть від меньшого % сторонніх домішок на південно-західньому спаді Карпатських гір. Сусіди Гуцулів зі східнього боку — галицькі Русини-Долівці, по Маєру і Коперницькому не вище 1640 mm; російські-ж Українці хоч і багато вищі од Галичан (1670 по Івановському), усе-ж таки значно нижчі від Гуцулів. Рівняють ся з їми, коли навіть трохи не вище — ще хіба тільки кубанські козаки, які мають 1701 mm, але се число виведено на підставі помірив на добірному військовому людові, історично те-ж з добірного населення — потомків колишніх Запорожців. Таким побитом виходить, що Гуцули — се найвищі на зріст з усіх українських племен.

У порівнянню з иньшими словянськими народами Гуцули рішучо і далеко вищі на зріст, ніж Поляки (1654 mm), Великорусини

(1657 mm) і через усі українські групи творять собою перехід до західніх і особливо до південно-західних Словян: Сербів (1709 mm), Босно-Герцеговців (1710 mm) і Далматинців (1715 mm), які вже досягають maximum зросту Словян і належать до групи найвищих народів з усіх Європейців.

III.

ГОЛОВНИЙ ПОКАЖЧИК.

Роздивляючи числа наведеної нижче таблиці (табл. 5), ми спостерегаємо зараз-же, що Гуцули у загалі рішучо брахицефали. Пересічний головний показчик їх 84,7 у чоловіків і 84,4 у жінок дає нам короткоголовість у порівнянню досить високу, яка далеко відходить од межі навіть суббрахицефалії. Найбільше короткоголовими, як ми бачимо, треба вважати буковинських Гуцулів, за їми майже з однаковим показчиком йдуть угорські, а галицькі Гуцули мають показчик найменший. У відсотних рахунках короткоголовість ся виявляєть ся ще більше рішучо. З усіх змірних нами Гуцулів-чоловіків тільки яка десята частина перепадає на долю довго- і середньоголовців, решта-ж се-б то більш як 90% — короткоголовці. Між короткоголовцями-ж цілих $\frac{2}{3}$ (60%) належить до справжніх брахицефалів і тільки одна третина (30%) до короткуватоголовців, при чому на угорській Гуцульщині з 36 змірних чоловіків не було ні одного довгоголовця і ні одного навіть середньоголовця, у загалі-ж долихоцефалів на усі 135 чоловіків було тільки два (один у Галичині і один на Буковині), а між жінками — ні одної. Гуцулки у загалі своїми антропологічними відзнаками не дуже відрізняють ся від чоловіків: головний показчик вони мають трохи не той самий, що й чоловіки (84,1), тільки у буковинських Гуцулок він наче трохи вищий ніж у чоловіків, у угорських і галицьких — менший, як то буває майже завше. Процент круглоголових жінок дуже незначно менший ніж чоловіків, а разом із кругловатоголовими навіть трохи більший, тоді як процент середньоголових майже однаковий з чоловіками, а довгоголових Гуцулок, як ми казали вже, між зміряними нами жінками не було ні одної.

Що до інших груп українського народу, то у порівнянню з їми Гуцули виходять із погляду головного показчика з усіх Українців найбільш короткоголовими. Скільки можна вчисляти на підставі досі зроблених помірив (цілком випадкових, зроблених без

Табл. 5.
Головний показчик (indice céphalique).

Гуцули: Houtzoules h.:	Продовжний діам. diam. antero-poster.		Поперечний діам. diam. transvers.		Головний показчик indice céphalique		Довгоголові Dolichoceph.		Середньоголові Mesati- ceph.		Короткуваголі Sous-brachyceph.		Короткоголові Brachyceph.	
	Min.—Max.	Мерецьч. Moynne	Min.—Max.	Мерецьч. Moynne	Min.—Max.	Мерецьч. Moynne	Число Nombre	%	Число Nombre	%	Число Nombre	%	Число Nombre	%
Галицькі (de la Galicie).	165—196	180 ₃	144—170	152 ₆	74 ₃ —94 ₇	84 ₄	1	1 ₅	7	10 ₁	23	33 ₄	38	55 ₀
Буковинські (de la Bouk.)	169—199	181 ₅	142—162	154 ₄	74 ₃ —94 ₇	85 ₁	1	3 ₂	3	10 ₇	6	20 ₀	20	66 ₀
Угорські (de la Hongrie)	171—195	184 ₃	146—172	156 ₆	80 ₆ —93 ₅	85 ₀	"	"	"	"	12	53 ₃	24	67 ₇
Гуцули у загальн. Houtzoules h. en gén. . . .	165—199	181 ₇	142—172	154 ₆	74 ₃ —94 ₇	84 ₇	2	1 ₄	10	7 ₄	41	30 ₃	82	60 ₇
Гуцулки: Houtzoules f.:														
Галицькі (de la Galicie).	159—184	174 ₀	138—152	146 ₇	77 ₁ —88 ₆	83 ₈	"	"	2	9 ₆	8	38 ₁	11	52 ₁
Буковинські (de la Bouk.)	165—180	173 ₄	132—156	148 ₀	79 ₀ —90 ₇	85 ₅	"	"	1	6 ₈	4	25 ₀	11	65 ₇
Угорські (de la Hongrie)	170—190	178 ₀	143—152	148 ₆	79 ₄ —88 ₆	83 ₃	"	"	1	6 ₆	6	40 ₀	8	53 ₃
Гуцулки у загальн. Houtzoules f. en gén. . . .	159—190	175 ₀	132—156	147 ₀	77 ₁ —90 ₇	84 ₁	"	"	4	7 ₆	18	34 ₀	30	57 ₆

ніякої системи і не дуже-то з наукового погляду бездоганих), головний показчик Українців у загалі буде приблизно 83,2¹⁾, се-б то далеко нижче гуцульського. З окрімних українських груп найбільше наближають ся до Гуцулів їх найближчі сусіди на західньому боці Карпат — угорські Русини (голов. показ. 84,5) і на східньому південні Бойки (84,6), а окрім того Бойки по верховинах Стрия і Опору, яких Коперницький назвав Тухольцями (84,5) і яких голов. показчик, як і зріст здасть ся нам далеко побільшеним через вплив угорсько-руських переселенців, що здавна вже йшли тим гірським шляхом, яким йде тепер залізниця на Лавочне. Значно довгоголовіші за їх північні Бойки (83,4) і Лемки (83,3). Майже однаково різнять ся від Гуцулів й Русини Долішньої Галичини (83,4) і далеко ще більше Синевідські Бойки (82,7), яких, як побачимо у особній розвідці про Бойків, слід би вже зачислити до долішніх Русинів. На російській Україні до Гуцулів трохи наближають ся своїм головним показчиком, хіба люде з частини Київщини, де він сягає до 84,6; далі-ж голов. показчик йде на схід потрохи зменьшуючись (у Київщині 83,4, у Харківщині 83,1, у Полтавщині 82,7, на Кубанщині 82,1, у Вороніжчії 81,7). Таким робом Гуцули творять собою кульмінаційний пункт української короткоголовости, яка йде, у міру повисшукуючись, зі сходу на захід і на Гуцульщині виявляє собою вже перехід від Українців до західно-південних Словян з іще більшим у міру посування на захід головним показчиком (частина Болгарів — 84,7, Чехи — 85,4, Словінці — 85,4, Босанські Серби — 85,7, Сербо-Хорвати — 86,0, Далматинці — 87,0).

IV.

Зріст у зв'язку з головним показчиком і барвою волосся та очий.

Маючи вже числа що до зросту, барви волосся і очий і головного показчика дуже потрібно теперечки роздвинути їх разом у зв'язку між собою, щоб зазначити таким робом перші і за теперішнього стану антропологічних дослідів найголовніші відзнаки, з яких складає ся етнічний тип Гуцулів.

¹⁾ Д. Івановський вирахував його значно менший — 82,3, але обмежившись тільки простором російської держави, він не узяв на увагу галицьких Українців, через що й показчик у його вийшов занадто малий.

Табл.

Зріст, головний показник і барва волосся і очий (taille,

Г у ц у л и : Houtzoules hommes :	Число Nombre	Головний показник Indice céphalique								
		довго- голови dolicho- céph.		середно- голови mesati- céph.		коротку- ватогол. sousbra- chycéph.		коротко- гол. brachy- céph.		
		Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	
Галицькі de la Galicie	Малого зросту	4	"	"	"	"	2	2 ₀	2	2 ₀
	Petite taille	13	"	"	1	1 ₆	3	4 ₃	9	13 ₁
	Нижче середнього	21	"	"	3	4 ₃	7	10 ₁	11	16 ₀
	Audessus de la m. Вище середнього	31	1	1 ₆	3	4 ₃	11	16 ₆	16	23 ₁
	Audessus de la m. Великого Grande taille	69	1	1 ₆	7	10 ₁₁	23	33 ₃	38	55 ₁
У загалі . . . . . En général										
Буковинські de la Boukovine	Малого зросту	4	"	"	"	"	2	6 ₇	2	6 ₇
	Petite taille	6	"	"	"	"	1	3 ₃	5	16 ₆
	Нижче середнього	7	"	"	1	3 ₃	1	3 ₃	5	16 ₆
	Audessus de la m. Вище середнього	13	1	3 ₃	2	6 ₇	2	6 ₇	8	26 ₆
	Audessus de la m. Великого Grande taille	30	1	3 ₃	3	10 ₀	6	20 ₀	20	66 ₆
У загалі . . . . . En général										
Угорські de la Hongrie	Малого зросту	1	"	"	"	"	"	"	1	2 ₈
	Petite taille	7	"	"	"	"	2	5 ₆	5	14 ₀
	Нижче середнього	10	"	"	"	"	3	8 ₅	7	19 ₅
	Audessus de la m. Вище середнього	18	"	"	"	"	7	19 ₆	11	30 ₆
	Audessus de la m. Великого Grande taille	36	"	"	"	"	12	33 ₄	24	66 ₆
У загалі . . . . . En général										
Гуцули у загалі Houtzoules en g.	Малого зросту	9	"	"	"	"	4	3 ₀	5	3 ₇
	Petite taille	26	"	"	1	0 ₇	6	4 ₄	19	14 ₁
	Нижче середнього	38	"	"	4	3 ₀	11	8 ₁	23	17 ₀
	Audessus de la m. Вище середнього	62	2	1 ₄	5	3 ₇	20	14 ₃	35	25 ₀
	Audessus de la m. Великого зр. Grande taille	135	2	1 ₄	10	7 ₄	41	30 ₃	82	60 ₇
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules en général										

В а. †

indice céphalique et couleur des cheveux et des yeux).

Барва волося Couleur des cheveux						Барва очий Couleur des yeux					
світла blonde		русява châtaine		темна brune		світла claire		мішана mêlée		темна foncée	
Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%
"	"	1	1 ₅	3	4 ₃	2	2 ₉	"	"	2	2 ₉
"	"	1	1 ₅	12	17 ₁	1	1 ₅	4	5 ₈	8	11 ₉
1	1 ₅	"	"	20	29 ₀	7	10 ₁	2	2 ₉	12	17 ₄
2	2 ₉	4	5 ₈	25	36 ₂	5	7 ₂	8	11 ₉	18	26 ₁
3	4 ₄	6	8 ₈	60	86 ₀	15	21 ₇	14	20 ₃	40	58 ₀
1	3 ₅	"	"	3	10 ₀	"	"	1	3 ₅	3	10 ₀
2	6 ₇	1	3 ₃	3	10 ₀	1	3 ₃	2	6 ₇	3	10 ₀
1	3 ₃	"	"	6	19 ₉	1	3 ₃	1	3 ₃	5	16 ₆
1	3 ₃	"	"	12	39 ₉	2	6 ₇	4	13 ₃	7	23 ₃
5	16 ₈	1	3 ₃	24	79 ₈	9	13 ₃	8	26 ₆	18	59 ₀
"	"	"	"	1	2 ₅	"	"	"	"	1	2 ₅
1	2 ₅	"	"	6	16 ₈	2	5 ₆	"	"	5	14 ₇
"	"	3	8 ₄	7	19 ₅	4	11 ₁	"	"	6	16 ₆
"	"	2	5 ₃	16	44 ₂	3	8 ₄	1	2 ₅	14	38 ₈
1	2 ₅	5	14 ₀	30	83 ₃	9	25 ₁	1	2 ₅	26	72 ₁
1	0 ₇	1	0 ₇	7	5 ₂	2	1 ₄	1	0 ₇	6	4 ₄
3	2 ₃	2	1 ₄	21	15 ₄	4	2 ₉	6	4 ₄	16	11 ₇
2	1 ₄	3	2 ₃	33	24 ₄	12	9 ₀	3	2 ₃	23	17 ₀
3	2 ₃	6	4 ₄	53	39 ₄	10	7 ₄	13	9 ₀	32	29 ₁
9	6 ₇	12	8 ₄	114	84 ₄	28	20 ₇	23	17 ₀	84	62 ₂

Гуцулки: Houtzoules femmes:		Головний показчик Indice céphalique							
		довго-голови dolicho- céph.		середно-голови mesati- céph.		коротку- ватогол. sousbra- chucéph.		коротко- гол. brachy- céph.	
		Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%
Галицькі de la Galicie	Малого зросту	"	"	"	"	"	"	"	"
	Petite taille	"	"	"	"	"	"	"	"
	Нижче середнього... Audessous de la m.	7	"	1	4 ₁	3	14 ₂	3	14 ₂
	Вище середнього... Audessus de la m.	10	"	"	"	3	14 ₂	7	33 ₈
	Великого	4	"	1	4 ₃	2	9 ₅	1	4 ₈
Grande taille	4	"	1	4 ₃	2	9 ₅	1	4 ₈	
У загалі.....	21	"	2	9 ₅	8	38 ₀	11	52 ₅	
En général.....	21	"	2	9 ₅	8	38 ₀	11	52 ₅	
Буковинські de la Boukovine	Малого зросту	"	"	"	"	"	"	"	"
	Petite taille	"	"	"	"	"	"	"	"
	Нижче середнього... Audessous de la m.	5	"	1	6 ₇	"	"	4	26 ₇
	Вище середнього... Audessus de la m.	4	"	"	"	2	13 ₃	2	13 ₃
	Великого	6	"	"	"	2	13 ₃	4	26 ₇
Grande taille	6	"	"	"	2	13 ₃	4	26 ₇	
У загалі.....	15	"	1	6 ₇	4	26 ₇	10	66 ₇	
En général.....	15	"	1	6 ₇	4	26 ₇	10	66 ₇	
Угорські de la Hongrie	Малого зросту.....	"	"	"	"	"	"	"	"
	Petite taille.....	"	"	"	"	"	"	"	"
	Нижче середнього... Audessous de la m.	2	"	1	6 ₇	1	6 ₇	"	"
	Вище середнього... Audessus de la m.	9	"	"	"	3	20 ₀	6	40 ₀
	Великого	4	"	"	"	2	13 ₃	2	13 ₃
Grande taille.....	4	"	"	"	2	13 ₃	2	13 ₃	
У загалі.....	15	"	1	6 ₇	6	40 ₀	8	53 ₃	
En général.....	15	"	1	6 ₇	6	40 ₀	8	53 ₃	
Гуцули у загалі Houtzoules eng.	Малого зросту	"	"	"	"	"	"	"	"
	Petite taille.....	"	"	"	"	"	"	"	"
	Нижче середнього... Audessous de la m.	14	"	3	5 ₈	6	11 ₈	5	9 ₈
	Вище середнього... Audessus de la m.	23	"	"	"	8	15 ₈	15	29 ₄
	Великого зр.	14	"	1	1 ₉	6	11 ₈	7	13 ₇
Grande taille.....	14	"	1	1 ₉	6	11 ₈	7	13 ₇	
Гуцулки у загалі.....	51	"	4	7 ₈	20	39 ₂	27	52 ₉	
Houtzoules f. en général..	51	"	4	7 ₈	20	39 ₂	27	52 ₉	

66. ♀

Барва волоса Couleur des cheveux						Барва очей Couleur des yeux					
світла blonde		русява châtainе		темна brune		ясна claire		мішана mélangée		темна foncée	
Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%	Число Nomb.	%
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
1	4 ₈	1	4 ₈	5	23 ₈	3	14 ₂	"	"	4	19 ₀
1	4 ₈	3	14 ₂	6	28 ₄	2	9 ₅	3	14 ₂	5	23 ₈
"	"	"	"	4	19 ₀	3	14 ₂	"	"	1	4 ₈
2	9 ₅	4	19 ₀	15	71 ₅	8	38 ₀	3	14 ₂	10	47 ₈
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1	6 ₇	4	26 ₇	"	"	2	13 ₃	3	20 ₀
"	"	1	6 ₇	3	20 ₀	"	"	"	"	4	26 ₇
"	"	"	"	6	40 ⁰	2	13 ₃	"	"	4	26 ₇
"	"	2	13 ₃	13	86 ₇	2	13 ₃	2	13 ₃	11	73 ₈
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	2	13 ₃	"	"	"	"	2	13 ₃
1	6 ₇	4	26 ₇	4	26 ₇	4	26 ₇	3	20 ₀	2	13 ₃
"	"	"	"	4	26 ₇	1	6 ₇	"	"	3	20 ₀
1	6 ₇	4	26 ₇	10	66 ₇	5	33 ₃	3	20 ₀	7	46 ₇
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
1	1 ₀	2	3 ₀	11	21 ₅	3	5 ₈	2	3 ₀	9	17 ₅
1	1 ₀	8	15 ₀	11	25 ₅	6	11 ₈	6	11 ₈	11	21 ₅
1	1 ₀	"	"	13	25 ₅	6	11 ₈	"	"	8	15 ₀
3	5 ₈	10	19 ₀	38	74 ₈	15	29 ₄	8	15 ₀	28	54 ₀

Передивляючись числа сіх таблиць, ми завважимо, що у загалі відміни зросту не стоять у рішучій залежності од відмін головного показника і барви — і навпаки. Між особами малого зросту о стільки-ж мало довгоголовців і білявих, як і між людьми середнього і високого зросту. Довгоголовці зовсім не віданачають ся анї меншим, анї більшим зростом од короткоголовців і т. д. Загальну-ж перевагу короткоголовців ми вбачаємо скрізь і серед людей малого і середнього зросту; такою-ж загальною являє ся перевага скрізь людей високого зросту і темного коліру волося й очий. Єдину і досить характерну виїмку можна завважити хіба у галицьких і угорських Гуцулів, у числах яснооких, відсотки яких у людей вище середнього зросту, особливо з нижче-середнім і малим, більші ніж у людей високого зросту, що вказує на якусь домішку низькорозлого і білявого елемента, але-ж ся тенденція побільшання яснооки і зменшення зросту нарешті дуже слаба і ні трохи не порушує основного перемагання скрізь великого зросту, короткоголовости і чорнявости. Усе оце вказує, що на Гуцульщині ми маємо діло з населенням у значній мірі одноманітним і у порівняню досить чистої раси, до якої коли й встряло трохи сторонніх домішок, то хіба дуже випадково і цілком спорадично, не роблячи ніякої помітної дисгармонії у загальному гуцульському типі. Сей же загальний і цілком виразний тип складаєть ся з високого зросту, короткоголовости і темного коліру волося й очий, при чім відзнаки сі йдуть скрізь цілком рівнобіжно: тамечки, де ми бачимо більший зріст, там-же знаходимо і найбільшу брахицефалію і найбільше темний колір волося й очий. Таким робом вищому зростови угорських і буковинських Гуцулів відповідає й їх найбільша брахицефалія (66,9 і 66,5%) і найтемніший колір очий (що до коліру волося, то він наче трохи темніший у галицьких Гуцулів). На галицькій-же Гуцульщині, рядом із меншим зростом йде і слабша короткоголовість і ясніший колір очий, особливо між особами вище-середнього, нижче-середнього і малого зросту, що залежить безперечно від того, що угорські і буковинські Гуцули, сусідячи з більш або менш південно-славянськими елементами, у більшій мірі були захищені горами від північно-східніх етнічних впливів, задля яких більше була отверта галицька Гуцульщина.

Числа належні до жінок (табл. 6 б) не дають такого цілком гармонічного образу, як числа чоловіків, найбільше мабуть через те, що помірив було зроблено не досить багато і у загалі поміри на жінках не дають таких достеменних результатів, як поміри на

чоловіках. У кожному разі наші числа, що до жінок, цілком не виправдують висловлене д. В. Шухевичом спостереження, що „між челедею трапляє ся більше білих... за то очи у них переважно темні.“¹⁾ Отже з нашої таблиці бачимо, що у галицьких Гуцулках, про які писав д. Шухевич, число темноволосих творить 71,5%, руських 19%, а білявих тільки 9,5%. Що-ж до очей, то навпаки, число яснооких (38%) не багато тільки менше від числа темнооких (47,8%), а з сіроокими, се-б то мішаними, навіть і чимало перевищує. У меншій мірі те-ж саме ми бачимо і на угорських Гуцулках. У загалі-ж у Гуцулках темний тип має перевагу і що до волосся і що до очей (29,4% ясних, 15,6% мішаних і 54,9% темних). Невеликий у порівнянню процент мішаних очей і руського волосся вказує знов таки на велику цілність гуцульської породи, а те, що мішаних очей зовсім не має між Гуцулками великого зросту, а усі вони разом із руським волоссям приходять ся на зріст вище і нижче середнього (малого зросту у їх цілком бракує), свідчить іще раз, що тут маємо діло з якоюсь дуже покищо невеликою домішкою малорослого, білявого і мабуть середньоголового елемента, бо з 7,8% середньоголових ми знаходимо тільки 1,9% великого зросту, а решта (5,8% — нижче середнього).

V.

Високість черепа.

Міряла ся пересувним цирклем із довгими перечками від vertex'a до середини вухового отвору (середини tragus'a)²⁾. Покажчик по формулі:

$$\frac{\text{високість черепа} \times 100}{\text{продовжний діам.}}$$

¹⁾ В. Шухевич, Гуцульщина. Мат. до укр.-р. етнології, т. II, ст. 31.

²⁾ Спосіб мірня і виведення покажчика наводимо тільки там, де він у різних дослідувачів не однаковий, щоб не було непорозуміння що до порівняння результатів.

Табл. 7.

Високість черепа (hauteur du crâne.)

♂

♀

Гуцули: Houtzoules:	Число зміряних Nombre des mesurés	високість черепа haut. du crâne			Число зміряних Nombre des mesurés	високість черепа haut. du crâne		
		Min.—Max.	Пересіч. Moienne	Показчик ind. de haut.		Min.—Max.	Пересіч. Moienne	Показчик ind. de haut.
Галицькі . . . . . de la Galicie	65	120—145	133 ₉	74 ₂	21	118—140	129 ₈	72 ₃
Буковинські . . . . . de la Boukovine	30	126—143	135 ₈	74 ₈	16	122—136	128 ₇	74 ₁
Угорські . . . . . de la Hongrie	36	126—147	134 ₆	73 ₁	15	128—135	132 ₀	74 ₂
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules en gén.	131	120—147	134 ₅	74 ₁	52	118—140	129 ₈	74 ₂

Як бачимо, Гуцули у загалі мають голови середньої високости (ортоцефали) і різняться між собою з цього погляду дуже не багато: найвищі голови мають Гуцули буковинські, найнижчі — угорські; Гуцулки-ж усі мають голови трохи не однаково високі. Що до порівняня з иншими Українцями, то поки що маємо тільки числа і то не цілком повні, належні до російських Українців, які по підрахунку д. Івановського виходять далеко низькоголовіїші ніж Гуцули, маючи показчик 70,3 і не дуже то багато відзначають ся з цього погляду від Великорусів (70,1). Що-ж до Білорусів, то їхній показчик далеко нижчий (66,1). Що до Поляків, то помірив їх високости голови ми не знаходимо ні у Копернацького, ні у д-Талько-Гринцевича.

VI.

Найменша широкість лоба.

Табл. 8.

Гуцули: Houtzoules:	Число вміряних Nombre des mesurés	♂			♀			
		Найм. широкість лоба diam. front. min.		Пересіч. Moynne Попереч. діам. = 100 diam. transv. = 100	Найм. широкість лоба diam. front. min.		Пересіч. Moynne Попереч. діам. = 100 diam. transv. = 100	
		Min.—Max.			Min.—max.			
Галицькі . . . . . de la Galicie	69	96—117	105 ₂	68 ₉	21	94—110	101 ₂	69 ₄
Буковинські . . . . . de la Boukovine	30	99—119	105 ₀	67 ₉	16	96—108	102 ₄	68 ₉
Угорські . . . . . de la Hongrie	36	100—117	105 ₂	67 ₁	15	99—108	103 ₀	69 ₄
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules en gén.	135	96—119	105 ₂	68 ₂	52	94—110	101 ₉	69 ₁

На підставі сих чисел, Гуцулів що до найменшої широкости лоба, треба вважати за середньомірних (mésosémes), тоді як Гуцулки (галицькі і угорські) з їх показником вище 69 заходять уже в межу великомірности (mégasémes). Що до порівняня з галицькими і угорськими Верховинцями, то воно буде зроблено у дальших студіях, що-ж до Українців і інших Славян, то відповідних чисел, ми на великий жаль, досі не маємо, з європейських же народів показник найменшої широкости лоба у Гуцулів більш усього наближаєть ся до париських Французів (68,0); у загалі-ж у народів дуже короткоголових сей показник менший, а у довгоголовців — більший (у Негрів 70,5, у Австралійців 71,2).

VII.

Загальна високість і широкість виду
(hauteur et largeur du visage).

Загальна високість виду (hauteur totale du visage) ми міряли пересувним цирклем із довгими перечками від початку волося на

лобі до нижнього краю долішнього щелепа, найбільшу широкість виду (діам. двуярмовий — d. bizygomatique) — товщиним царклем між двома найбільше висунами точками рг. zygomat. Покажчик по формулі:

$$\frac{\text{diam. bizygom.} \times 100}{\text{загальна високість виду.}}$$

Табл. 9.

Гуцули: Houtzoules hom.:	Число зміряних Nombre des mesurés	Заг. високість виду haut. tot. du visage		Двуярмовий діам. d. bizygomat.		Показчик Rapport
		min.—max.	пересічно moyenne	min.—max.	пересічно moyenne	
Галицькі . . . . . (Galicie)	66	159—201	183 ₀	124—150	139 ₈	76 ₃
Буковинські . . . . . (Boukovine)	30	180—200	183 ₈	132—148	140 ₇	76 ₁
Угорські . . . . . (Hongrie)	34	165—200	183 ₃	130—155	142 ₀	78 ₀
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules h. en gén.	130	159—201	183 ₂	124 - 155	140 ₇	76 ₇
Гуцулки: Houtzoules fem.:						
Галицькі . . . . . (Galicie)	21	152—179	169 ₉	122—137	129 ₅	76 ₁
Буковинські . . . . . (Boukovine)	16	161—180	171 ₁	127—135	131 ₄	77 ₂
Угорські . . . . . (Hongrie)	15	167—180	173 ₃	126—138	131 ₈	75 ₅
Гуцулки у загалі . . . . . Houtzoules f. en gén.	52	152—180	171 ₂	122—133	130 ₈	76 ₄

Як бачимо, Гуцули по видовому показнику належать до середньовидих (мезопрозопів). Пізнійше, як у нас будуть числа що до інших карпатських Русинів, буде можливо побачити, о скільки Гуцули більш довговиді, ніж ниші Українці. Поки що можна тільки

пригадати, що видовий показчик Гуцулів наче-б то одиначковий з великоруським (по Івановському 76,7), що дуже мало ймовірно і залежить певно від якоїсь різниці у способі міряння.

VIII.

Лицевий показчик (ind. facial).

Лицевим¹⁾ показчиком ми називаємо відповідно термінології Брока відношення між високістю лобно-підборідньою (haut. orhygmentonnière) і двуярмовою широкістю лица (d. bizygomatique) по формулі:

$$\frac{\text{діам. двуярмовий} \times 100}{\text{високість лоб. — підборідня.}}$$

Лобно-підборідню високість ми міряли від орhyгон'а (се-б то від перехрещення лінії, яка іде поверх бров, торкаючись їх горішніх країв, із вертикальною вісю вадугу) до долішнього краю нижнього щелепа.

Табл. 10.

♂

♀

Гуцули: Houtzoules:	Число змірань Nombre des mesurés	Високість лобно-підборідня haut. orhygmentonnière			Число змірань Nombre des mesurés	Високість лобно-підборідня haut. orhygmentonnière		
		min.—max.	Пересіч. Moyenne	Двуярм. діам. = 100 d. bizygomat. = 100		min.—max.	Пересіч. Moyenne	Двуярм. діам. = 100 d. bizygomat. = 100
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	68	120—151	136 ₀	102 ₁	21	119—136	124 ₀	103 ₃
Буковинські . . . . . (de la Boukovine).	30	126—152	136 ₄	103 ₁	16	116—128	123 ₀	107 ₂
Угорські . . . . . (de la Hongrie).	36	130—166	141 ₁	101 ₂	15	121—134	128 ₀	102 ₀
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules en gén.	134	120—166	137 ₈	102 ₁	52	116—136	125 ₀	104 ₀

¹⁾ Як наші читачі можуть спостерегти, ми вживаємо два терміни: вид у розуміню французького виразу visage, се-б то лице разом із лобом і лице (франц.

Як видно з цих чисел, Гуцули у загалі по мірам лиця належать до племен довгобразих (dolichofaciales чи лептопрозопів), бо-дай між Європейцями. З їх угорські Гуцули йдуть перед усіма, за їми йдуть галицькі, а нарешті найбільше короткобразими виходять Гуцули буковинські. Тут як бачимо довгобразість зовсім не відповідає головному покажчику. З європейських народів по лицевому покажчику Гуцули здають ся найбільше усього до Скандинавів (101,8) і південних Німців (103,1).

ІХ.

Високість (довжина) і широкість носа.

Високість носа міряла ся від nasion'а до підносової точки (кута верхньої губи з носовою перегородкою) пересувним цирклем. Широ-кість — ледви торкаючись перечками циркуля до країв (крил) носа.

Табл. 11.

Носовий показчик (ind. nasal).

Гуцули: Houtzoules h.:	Число змiрань Nombre	Високість носа h. nasio- sousnasale		Широкість носа largeur du nez		Носовий показчик ind. nasal
		min.—max.	Пересіч. Moyenne	min.—max.	Пересіч. Moyenne	
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	68	37—52	45 ₅	30—41	34 ₇	71 ₁
Буковинські . . . . . (de la Boukovine)	30	44—56	47 ₁	31—39	34 ₆	73 ₂
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	36	47—62	53 ₇	31—39	34 ₃	63 ₁
Гуцули у загалі. . . . . Houtzoules h. en gén.	134	37—62	47 ₉	30—41	34 ₅	72 ₀

face — термін більш анатомічний) у розуміню лиця од нижнього краю лоба (ophryon) до краю підборіддя. Таким робом ми відрізняємо показчик видовий (ind. du visage) од показчика лицевого (ind. facial).

Гуцулки: Houtzoules f.:	Число заірних Nombre	Високість носа h. nasio- sousnasale		Широкість носа largeur du nez		Носовий показчик ind. nasal
		min.—max.	Переціч. Moylene	min.—max.	Переціч. Moylene	
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	21	38—66	43 ₂	26—35	30 ₆	70 ₆
Буковинські . . . . . (de la Boukovine)	16	39—46	42 ₀	28—34	31 ₁	72 ₀
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	15	43—51	47 ₈	30—36	32 ₃	67 ₈
Гуцулки у загалі . . . . . Houtzoules f. en gén.	52	38—66	44 ₁	26—36	31 ₂	69 ₁

Як показують наші числа, Гуцули у загалі, по класифікації Топінара і Денікера, стоять на межі між середньоносими (чоловіки) і вузьконосими (жінки). Найбільше вузькими і довгими носами відзначають ся між їми Гуцули угорські, за їми йдуть буковинські, а найбільше плесковатоносими виходять, як і слід було думати, Гуцули галицькі. Порівняне з вищими карпатськими і долішньо-карпатськими Українцями ми зробимо у дальших розвідках, що-ж до порівнянн з російськими Українцями, о скільки воно можливе на підставі чисел наведених у д. Івановського, то воно здавало ся б досить дивним (Гуцули напр. з своїм показчиком 72 виходять більш плесконосими ніж російські Українці з показчиком 67,7 і навіть ніж Поляки з показчиком 66,2 і Великоруси з показчиком 68,5), як би ми не знали, що трохи не усі російські дослідчі міряли довжину носа не од nasion'a, як слід міряти, а од переніся, се-б то іноді далеко вище. Через те й числа д. Івановського у порівняне з нашими йти не можуть. Се-ж саме робить за для нас зрозумілим і те, що видасть ся трохи невідповідним і д. Івановському — що більша частина Росіян виходять у його лепторинами.

X.

Профіль носа.

Через неможливість зазначити профіль носа мірою, мусимо вживати описового способу, зазначаючи рівний ніс через 0, трохи загнутий +1, орлячий +2, кирпатуватий -1 і кирпатий -2. Надміру орлячих, чи дуже закручених (+3) і більш ніж кирпатих (-3) у Гуцулів нами зовсім не знайдено.

Табл. 12.

Профіль носу (profil du nez).

Гуцули: Houtzoules h.:	Число зміряних Nombre	+2		+1		0		-1		-2	
		nez aquilin				n. droit		nez retroussé			
		число	%	число	%	число	%	число	%	число	%
Галицькі . . . . . (de la Galicie) . .	68	2	3 _o	20	29 ₄	28	41 ₂	17	25 _o	1	1 ₄
Буковинські . . . . . (de la Boukov.) . .	30	"	"	1	3 ₃	15	50 _o	12	40 _o	2	6 _o
Угорські . . . . . (de la Hongrie) . .	36	"	"	1	2 ₇	23	63 _o	11	30 ₅	1	2 ₇
Гуцули у загалі . Houtzoules h. en g.	134	2	1 ₃	22	16 ₄	66	49 ₂	40	29 ₈	4	2 _o
Гуцулки: Houtzoules f.:											
Галицькі . . . . . (de la Galicie) . .	21	"	"	3	14 ₂	12	57 _o	5	23 ₈	1	4 ₈
Буковинські . . . . . (de la Boukov.) . .	16	"	"	3	18 ₇	12	75 ₃	1	6 ₂	"	"
Угорські . . . . . (de la Hongrie) . .	14	1	6 ₃	4	26 ₈	6	40 _o	3	20 _o	"	"
Гуцулки у загалі Houtzoules f. en g.	51	1	1 _o	10	19 ₈	30	58 ₈	9	17 ₆	1	1 _o

Коперницький на 48 зміряних ним галицьких Гуцулів знайшов 41 (86%) з рівними носами, 5 (10·4%) з загнутими (garbatusch) і тільки два (4·1%) з задергати. Наші числа досить мало відповідають спостереженням Коперницького, хоч у загалі усе-ж

таки трохи не половина усіх Гуцулів і Гуцулок має носи рівні. Найбільше їх між Гуцулками буковинськими (75%), а потім між Гуцулами угорськими, де вони творять 63% у чоловіків і 40% у жінок; що-ж до кирпатуватих носів, то їх найбільше між буковинськими Гуцулами (40%) і досить багато між угорськими (30%); загнуті-ж носи трапляють ся найбільше між галицькими Гуцулами (29.4%) і угорськими Гуцулками (26,6%). Порівняня з иншими українськими групами з цього погляду ми наведемо у наших дальших розвідках.

ХІ.

Висування носа (proéminence du nez).

Мале висування ми зазначаємо через 0, середнє через 1, значне через 2 і велике через 3.

Табл. 13.

Г у ц у л и: Houtzoules hommes:	Число змрянах Nombre	0		1		2		3		
		число	%	число	%	число	%	число	%	
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	69	"	"	35	50 ₀	25	36 ₃	9	13 ₀	
Буковинські . . . . . (de la Boukovine)	29	1	3 ₅	6	20 ₀	18	60 ₀	5	16 ₀	
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	36	1	2 ₇	"	"	27	75 ₁	8	22 ₂	
Гуцуля у загалі . . . . . Houtzoules h. en gén.	134	2	1 ₄	41	30 ₃	70	51 ₄	22	16 ₃	
Г у ц у л к и: Houtzoules femmes:										
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	21	"	"	2	9 ₅	15	71 ₅	4	19 ₀	
Буковинські . . . . . (de la Boukovine)	16	"	"	2	12 ₅	14	87 ₅	"	"	
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	14	"	"	"	"	14	93 ₃	1	6 ₅	
Гуцулки у загалі . . . . . Houtzoules f. en gén.	52	"	"	4	7 ₀	43	82 ₇	5	9 ₅	

Що до висування носа наперед, то як бачимо з наведених чисел, висування се у Гуцулів досить значне, особливо на Угорщині, де воно творить більше як 97% (75 + 22). Трохи менше воно у буковинських Гуцулів і найменше у галицьких. Подібне-ж відношення ми маємо й у Гуцулок, при чім середнє висування у їх дає далеко менший відсоток, ніж у чоловіків. Цікаво звернути увагу те-ж на те, що в угорських Гуцулів середнього висування носа ми не знаходимо ні у чоловіків, ні у жінок. У загалі, значить, Гуцули мають ніс досить довгий, більш вузький ніж широкий, рівний і досить великий, се-б то значно висунений наперед.

XII.

Поміри рота.

Що до рота, то ми міряли: 1) найбільшу високість країв губ (широкість) і їх довжину.

Табл. 14.

Гуцули: Houtzoules:	♂				♀			
	Число змiряних Nombre des mesurés	Високість країв губ haut. des rebords des lèvres	Широкість рота larg. de la bouche	Губний показчик indice buccal	Число змiряних Nombre des mesurés	Високість країв губів haut. des rebords des lèvres	Широкість рота larg. de la bouche	Губний показчик indice buccal
Галицькі . . . . . (de la Galicie).	68	17 ₄	51 ₈	34 ₀	21	15 ₄	46 ₃	34 ₁
Буковинські . . . . . (de la Boukovine).	30	16 ₀	52 ₀	30 ₃	16	15 ₃	46 ₄	34 ₃
Угорські . . . . . (de la Hongrie).	34	16 ₃	51 ₃	32 ₃	15	16 ₀	46 ₃	36 ₃
Гуцули у загалі. . . . . Houtzoules en gén.	132	16 ₀	51 ₇	32 ₇	52	16 ₁	46 ₃	35 ₃

Губи у Гуцулів, як видно з наших чисел, середньомірні; у жінок, як завжди, трохи товщі, ніж у чоловіків. У Гуцулів угорських губи трохи повнійші, ніж у інших. Широкість рота майже у всіх однакова.

XIII.

Високість долішнього щелепа (haut. mandibulaire bucco-mentonnière).

Міра брала ся від щілини губ до спіднього краю долішнього щелепа. Порівнювала ся з високістю лица по формулі:

$$\frac{\text{висок. лобно-підборідня} \times 100}{\text{висок. долішн. щелепа.}}$$

Табл. 15.

♂

♀

Гуцули: Houtzoules:	Число зміряних Nombre des mesurés	Високість долішн. щелепа haut. mandib. bucco-ment.			Вис. лобно-підб. = 100 h. orphyo-menton. = 100	Число зміряних Nombre des mesurés	Високість долішн. щелепа haut. mandib. bucco-menton.			Вис. лобно-підб. = 100 h. orphyo menton. = 100
		min — max.	Пересіч. Moienne				min. — max.	Пересіч. Moienne		
Галицькі . . . . (de la Galicie).	68	37 ₅ —59	48 ₅	35 ₅	21	36—48 ₅	42 _а	34 _а		
Буковинські . . (de la Bouk.) .	30	40—57 ₅	48 _а	35.	15	36—46	41 _з	33 _з		
Угорські . . . . (de la Hongrie)	35	39—56	47 ₅	33.	15	37 ₅ —49	43 ₅	33 _а		
Гуцули у загалі Houtzoules en g.	133	37 ₅ —59	48 _а	35.	51	36—49	46 _а	33 _з		

Найміцнійший долішний щелеп, як видно з наших чисел, мають Гуцули буковинські, а найслабший — угорські. Між жінок

ками-ж виходить зовсім навпаки. Але не слід забувати, що жінок було зміряно не досить багато і висновки з належних до їх чисел треба робити дуже обережно.

XIV.

Довжина отвору очий (longueur de l'ouverture palpebrale).

Міряла ся, беручи ви́шній діаметр кутів очий і внутрішній, по формулі:

Ви́ш. діам. кутів очий — внутрішн. діам.

2.

Табл. 16.

Гуцули: Houtzoules:	♂				♀			
	Число зміряних Nombre des mesurés	Нутр. д. кутів очий d. biangulaire interne	Ви́ш. д. кутів очий d. biangulaire externe	Отвір очий long. de l' ouverture palpebrale	Число зміряних Nombre des mesurés	Нутр. д. кутів очий d. biangulaire interne	Ви́ш. д. кутів очий d. biangulaire externe	Отвір очий long. de l' ouverture palpebrale
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	69	34 ₈	92 ₅	28 ₈	21	32 ₈	88 ₂	27 ₈
Буковинські . . . . . (de la Boukovine)	30	35 ₁	91 ₈	28 ₂	15	34 ₈	88 ₄	26 ₀
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	36	34 ₇	92 ₀	28 ₀	16	33 ₃	88 ₀	27 ₈
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules en gén	135	34 ₈	92 ₃	28 ₇	52	33 ₄	88 ₄	27 ₈

Не маючи відповідної міри у інших Українців і других Славян, ми можемо сказати хіба, що міра ся у Гуцулів — середня

між такими-ж мірами парижських Французів (27,5 у чоловіків і 30 у жінок) і Бельгійців (30 у чол. і 29 у жінок). У Китайців, Австралійців, Негрів, Фиджиян — вона трохи більша (од 32—35 mm).

XV.

Довжина і широкість вуха (longueur et largeur de l'oreille).

Довжина вуха брала ся пересувним циркулем, держачи його стержні рівнобіжно довгої вісі вуха, од горішнього краю до долішнього. Широкість брала ся, держучи циркуля так, щоб перечки були рівнобіжні до довгої вісі вуха і торкались бокових країв. Вуховий показчик по формулі:

$$\frac{\text{мала вісь вуха} \times 100}{\text{велика вісь.}}$$

Табл. 17.

Гуцули: Houtzoules:	Число змiряних Nombre des mesurés	Велика вісь вуха Grand axe de l'or.			Мала вісь Pet. axe		Показчик вуха Indice de l'oreille
		min.—max.	Пересіч. Moyenne	Заг. вис. вву = 100 h. de vis. = 100	Пересічно moyenne	Заг. вис. вву = 100 h. de vis. = 100	
Галицькі . . . . . (de la Galicie) . . .	69	54—69	61 _a	33 ₂	31 ₀	17 ₂	51 ₂
Буковинські . . . . . (de la Boukovine) . .	30	56—77	63 ₄	34 ₄	32 ₀	17 ₄	50 ₀
Угорські . . . . . (de la Hongrie) . . .	36	53—76	63 ₀	34 ₀	32 ₁	17 ₅	50 ₃
Гуцули у загалі . . . Houtzoules en gén..	135	54—77	62 ₇	34 ₂	31 _a	17 ₃	50 ₀

Гуцулки: Houtzoules fem.:	Число вміряних Nombre des mesurés	Велика вісь вуха Grand axe de l'oreille			Мала вісь Petit axe		Показчик вуха Indice de l'oreille
		min.—max.	Пересіч. Moynenne	Заг. вис. вуху = 100 h. de vis. = 100	Пересічно moynenne	Заг. вис. вуху = 100 h. de vis. = 100	
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	21	54—66	58 _o	34 _o	28 ₁	16 _o	47 _o
Буковинські . . . . . (de la Boukoutine)	16	46—63	5 ^c ₄	32 _o	27 ₁	16 ₁	49 _o
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	15	54—63	58 ₁	33 _o	28 ₁	16 ₁	47 ₁
Гуцулки у загалі . . . . . Houtzoules en gén.	52	46—66	58 ₁	33 _o	27 _o	16 _o	48 ₁

Як бачимо з цих чисел Гуцули мають у загалі вуховий показчик не дуже великий. Найменшим вуховим показчиком відзначають ся Гуцули угорські, за їми йдуть буковинські, а найбільший мають Гуцули галицькі. З сусідніх українських Верховинців менший вуховий показчик мають хіба тільки Лемки у Бачці (48,4), решта-ж має більші: угорські Верховинці — 51,1, південні Бойки — 54,5. На великий жаль ми не маємо поки-що вухових показчиків інших Українців і других славянських племен. Ся-ж ріжниця, яку ми знаходимо між карпатськими Верховинцями, дуже цікава і варта того, щоб її занотувати.

XVI.

Довжина тулуба (бюста) і ніг.

Врала ся мірянням зросту сидячки з зігнутими колінами, се-б то у сидячищому плані (plan ischiatique), що єдине було можливим при обставинах наших дослідів.

Табл. 18.

Зріст сидячки і довжина ніг (Taille assis et la longueur des extrémités inférieures).

Гуцули: Houtzoules hom.:	Число виміряних Nombre des mesurés	Високість тулуба і голови haut. du buste.		Зріст = 100 Taille = 100	Довж. ніг l. extr. inf. Пересічно Moyenne	Зріст = 100 Taille = 100
		min. — max.	пересічно moyenne			
Галицькі . . . . . (Galicie)	69	75 ₅ —113 ₅	88 ₅	52 ₅	80 ₇	47 ₇
Буковинські . . . . . (Boukovine)	30	82 ₅ — 95 ₀	89 ₅	53 ₅	80 ₇	47 ₅
Угорські . . . . . (Hongrie)	36	78 ₀ — 94 ₀	88 ₅	53 ₁	83 ₅	47 ₀
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules h. en gén.	135	77 ₅ - 113 ₅	88 ₇	52 ₅	81 ₇	47 ₇
Гуцули: Houtzoules fem.:						
Галицькі . . . . . (Galicie)	21	77 ₀ —86 ₀	82 ₀	53 ₁	72 ₅	46 ₀
Буковинські . . . . . (Boukovine)	15	77 ₅ —89 ₄	81 ₀	51 ₀	75 ₇	49 ₁
Угорські . . . . . (Hongrie)	15	72 ₅ —85 ₅	80 ₀	52 ₅	74 ₀	47 ₀
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules f. en gén.	51	72 ₅ —89 ₄	81 ₅	53 ₄	74 ₀	47 ₀

Як показують числа нашої таблиці, найдовший бюст (тулуб + голова) мають Гуцули буковинські, а найкоротший галицькі; між Гуцулками-ж найдовший бюст у галицьких, а найкоротший у угорських. У загалі-ж різниця скрізь дуже не велика. Ще менше

ріжниці у довжині ніг і абсолютній і у порівнянню з загальним зростом = 100. Відкладаючи порівняне з вищими українськими групами (не можемо рівняти навіть із російськими Українцями, бо у д. Івановського наведені тільки числа виведені з високости trochantér major), зазначимо тільки, що здобуті нами за для Гуцулів числа містять їх по середині між французькими довгоголовим і короткоголовим населеннями: т. зв. по французькій термінології Кимрами (покажч. 47,4) і Кельтами (47,8).

XVII.

Довжина від локтя до кінця середнього пальця (coudée) і високість коліна (haut. de genou).

Табл. 19.

Гуцули: Houtzoules:	Число зміряних Nombre des mesurés	Довж. від ліктя до середн. пальця coudée		Високість коліна haut. de genou	
		Пересіч. Moyenne	Зріст = 100 Taille = 100	Пересіч. Moyenne	Зріст = 100 Taille = 100
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	69	46 ₂	27 ₃	49 ₆ (?)	29 ₃
Буковинські . . . . . (de la Boukovine)	30	46 ₁	27 ₂	45 ₄	26 ₇
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	35	46 ₃	27 ₂	40 ₈	24 ₂
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules h. en gén.	134	46 ₂	27 ₃	45 ₂	26 ₆

Гуцулки: Houtzoules f.:	Число зміряних Nombre des mesurés	Довж. від локтя до середн. палеця coudée		Високість коліна h. de genou	
		Пересіч. Moyenne	Зріст = 100 Taille = 100	Пересіч. Moyenne	Зріст = 100 Taille = 100
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	21	41 _s	26 _s	43 _s (?)	28 _o
Буковинські . . . . . (de la Boukovine)	15	42 _s	26 _s	41 _s	26 _s
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	14	41 _s	27 _o	39 _s	25 _s
Гуцулки у загалі . . . . . Houtzoules f. en gén	50	41 _s	26 _s	41 _s	26 _s

Числа ті дають спроможність думати, що довжина двох останніх сегментів верхньої кінчини найбільша у угорських Гуцулів і найменша у буковинських, тоді як високість коліна у угорських найменша, а найбільша у галицьких, при чім різниця між мірами верхніх кінчин дуже не велика, тоді як між мірами нижніх кінчин вона досить значна. Одначе через допущення кількох помилок у записах ми вважаємо за більш обережне зазначити міри високости коліна у галицьких Гуцулів знаком ? і не дуже то встоювати на безперечній вартості сих чисел. Що-ж до пересічних чисел належних до Гуцулів у загалі, то вони незалежно від сумніву що до галицьких Гуцулів, мають бути досить справедливі.

XVIII.

Міри кисти руки, ступні і п'ятки.

Наведені у т. 20 поміри вказують, що між Гуцулами найбільшу, але разом із тим і найвузшу кисть руки мають угорські, як чоловіки, так і жінки. Такою-ж самою виходить і їхня ступня; за угорськими

Табл. 20.

Гуцули: Houtzoules h.:	Число звіривих Nombre				Кість руни (main)				Ступня (pied)				Calcaneum	
	Довж. long.	широкість larg.	Довж. = 100 long. = 100	зріст = 100 taille = 100	Довж. long.	широкість larg.	Довж. = 100 long. = 100	зріст = 100 taille = 100	Довж. long.	широкість larg.	Довж. = 100 long. = 100	зріст = 100 taille = 100	Довж. long.	Довж. = 100 long. = 100
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	190	92	48 ₁	11 ₁	190	92	48 ₁	11 ₁	259	108	41 ₁	15 ₁	59	23 ₁
Буковинські . . . . . (de la Boukov.)	190	92	48 ₁	11 ₁	190	92	48 ₁	11 ₁	238	95	41 ₀	15 ₀	52	22 ₁
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	197	94	47 ₁	11 ₁	197	94	47 ₁	11 ₁	274	111	40 ₁	16 ₁	65	23 ₁
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules h. en g.	192	92	48 ₁	11 ₁	192	92	48 ₁	11 ₁	255	105	41 ₁	15 ₁	58	23 ₁
Гуцулики: Houtzoules f.:														
Галицькі . . . . . (de la Galicie)	172	79	45 ₀	11 ₁	172	79	45 ₀	11 ₁	283	95	41 ₀	15 ₀	52	22 ₁
Буковинські . . . . . (de la Boukov.)	174	81	46 ₁	11 ₀	174	81	46 ₁	11 ₀	259	97	40 ₁	15 ₁	53	22 ₁
Угорські . . . . . (de la Hongrie)	181	82	45 ₁	11 ₀	181	82	45 ₁	11 ₀	239	97	40 ₁	15 ₁	55	23 ₀
Гуцули у загалі . . . . . Houtzoules f. en g.	175	80	46 ₁	11 ₀	175	80	46 ₁	11 ₀	237	96	40 ₁	15 ₁	53	22 ₁

Гуцулами йдуть буковинські, а нарешті галицькі, хоч у буковинських ступня виходить меншою, ніж у галицьких Гуцулів. У галі-ж помірв кисти руки й ноги, особливо довжина їх, не дають дуже значної різниці, та як і у вищих рас не мають великого етнічного значіння. Чимало мабуть більше має ваги довжина п'якової кисти (calcaneum'a), яка у угорських Гуцулів досить значно більша, ніж у вищих і ці помірв матимуть за для нас далеко більше значіння у дальших розвідках, у яких ми матимем спромогу порівнювати їх із помірвами вищих Українців.

Оглядаючи-ж усі наші помірв Гуцулів ми найперше бачимо, що нічого особливо виключного у порівнянню з вищими Українцями Гуцули не мають, бодай у таких основних мірах, як головний покажчик, зріст, барва волося. Таким побитом знищується усяка можливість думати, що вони не належать антропологічно до української групи. Цілком навпаки, ми вбачаємо у всіх помірвах надзвичайну одноманітність, яка вказує на суцільність етнічного типу і дуже незначні расові домішки. Ми казали вже вище, що помірв Гуцулів виявляють їх велику близькість до західних і особливо південно-західних Славян і зв'язують між собою східно-українські групи з південними Славянами. Сподіваємось, що помірв вищих карпатсько-українських Верховинців виявлять справедливість нашої думки ще докладнійше і ще ширше і доведуть нарешті те, що було вже трохи висловлено д. Денікером, а саме, що Українці (а найбільше, додамо ми, — Гуцули) належать до великої південної групи великорослих і темних брахцефалів, які він називає адріятицькою і яку з антропологічного погляду можна б було назвати просто с л а в я н с ь к о ю.

Табл. I.

№ 1. Юрко Ласійчук, 18 л. Зр. 1594 *т. т.* гол. пок. 86,3, вол. і очи темні. Косів.

№ 2. Хвед. Кочерган, 19 л. Зр. 1720, г п. 74,8; вол. і очи темні. Довгополе.

№ 3. Р. Хавер, 24 р. Зр. 1743, гол. п. 85,1; вол. і очи темні. Дора.

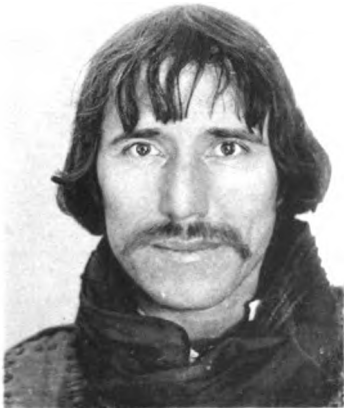
Табл. ІІ.

№ 4. *Юр. Магілячук*, 23 р. Зр. 1716. г. п. 84,1; вол. і очи темні. Довгополе.

№ 5. *Юр. Саурланчук*, 38 р. Зр. 1793, г. п. 81,6, вол. русе, очи ясні. Голови.

№ 6. *Ів. Савчук*, 25 р. Зр. 1677, г. п. 83,0; вол. темне, очи ясні. Жабє.

Табл. ІІІ.

№ 7. *Юр. Курендаш*, 24 р. Зр. 1744, г. п. 90,6; вол. темне, очи темні. Полянки.

№ 8. *Мик. Дзюбак*, 35 р. Зр. 1665, г. п. 80,9; вол. і очи темні. Довгополе.

№ 9. *Сем. Аксюк*, 65 р. Зр. 1663, г. п. 86,0; вол. (було) чорне, очи ясні. Довгополе.

Табл. IV,

№ 10. *Параска Джуряк*, 22 р. Зр. 1552; г. п. 86,4; вол. і очи темні. Довгополе.

№ 11. *Марія Матіуцук*, 18 р. Зр. 1489; г. п. 86,7; вол. темне, очи ясні. Довгополе.

№ 12. *Анна Бойчук*, 25 л. Зр. 1603, г. п. 84,6; вол. темне, очи ясні. Жабє.

Табл. V.

№ 13. *Ілля Хар*, 23 р. Зр. 1680, г. п. 81,0; вол. і очі темні. Селегин (Бук.).

№ 14. *Ів. Ліничук*, 25 р. Зр. 1840, г. п. 85,7; вол. і очі темні. Селетин (Бук.).

№ 15. *Вас. Мойсюк*, 43 р. Зр. 1696, г. п. 87,2; вол. і очі темні. Бродина (Бук.).

Табл. VI,

№ 16. *Геод. Левицький*, 24 р. Зр. 1762, г. п. 88,8; вол. тем. очи міш.
Дягтинці (Бук).

№ 17. *Ів. Полек*, 47 р. Зр. 1734; г. п. 88,2; вол. русе, очи мішані. Дягтинці (Бук).

№ 18. *Юр. Калинович*, 52 р. Зр. 1700, г. п. 83,3; вол. і очи темні. Бродина.

Табл. VII.

№ 19. *В. Лінчук*, 52 р. Зр. 1626, г. п. 85,8; вол. і очі темні. Селегши.

№ 20. *Ів. Киселиця*, 53 р. Зр. 1787, г. п. 87,8; вол. темне, очі мішані. Селегши.

№ 21. *Олекса Полук*, 74 р. Зр. 1830, г. п. 85,4; вол. темне, очі мішані. Плеска.

Табл. VIII.

№ 22. *Мар. Полек*, 17 л. Зр. 1683; г. п. 86,1; вол. русе, очи мішані. Дихтинці.

№ 23. *А. Євдоцек*, 21 р. Зр. 1550, г. п. 87,5; вол. і очи темні. Дихтинці.

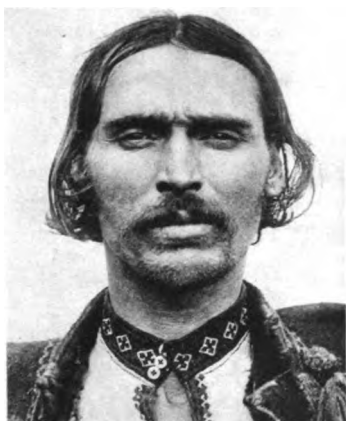
№ 24. *Явд. Антонійчук*, 44 р. Зр. 1518; г. п. 87,8, вол. і очи темні. Вродина.

Табл. IX.

№ 25. Вас. Борканюк, 23 р. Зр. 1700, г. п. 81,2, вол. і оч темні. Йсенів (Körösmeső) (Угорщ.).

№ 26. Вас. Попович, 34 р. Зр. 1805; г. п. 86,9, вол. і очі темні. Йсенів (Körösm.)

№ 27. Мик. Зварич, 24 р. Зр. 1660; г. п. 86,8; вол. і очі темні. Богданів (Угорщ.)

Табл. X.

№ 28. *Ів. Шорбан*, 23 р. Зр. 1780; г. п. 87,7; вол. і очі темні. Богдани (Угорц.)

№ 29. *Гнат Пцєрба*, 60 р. Зр. 1762; г. п. 84,6; вол. і очі темні. Богдани (Угорц.)

№ 30 *Вас. Понадюк*, 52 р. Зр. 1762; г. п. 91,8; вол. і очі темні Ясенів (Кőrösm.)

Табл. XI.

№ 31. *Ів. Миколічинюк*, 64 р. Зр. 1720; г. п. 80,8, вол. і очі темні. Ясенів (Körösm.)

№ 32. *Марія Чорнин*, 16 л. Зр. 1540, г. п. 83,5, вол тем.-русс, очі темні. Богданн.

№ 33. *Дося Клемнатюк*, 16 л. Зр. 1530; г. п. 82,8; вол. біляве, очі ясні. Ясенів (Körösm.)

Табл. XII.

№ 34. Дося Шорбан, 18 л. Зр. 1590; г. п. 83,9; вол і очи темні. Богдани.

№ 35. Гафія Шкирка, 17 л. Зр. 1590, г. п. 83,1, вол. темне, очи ясні. Богдани

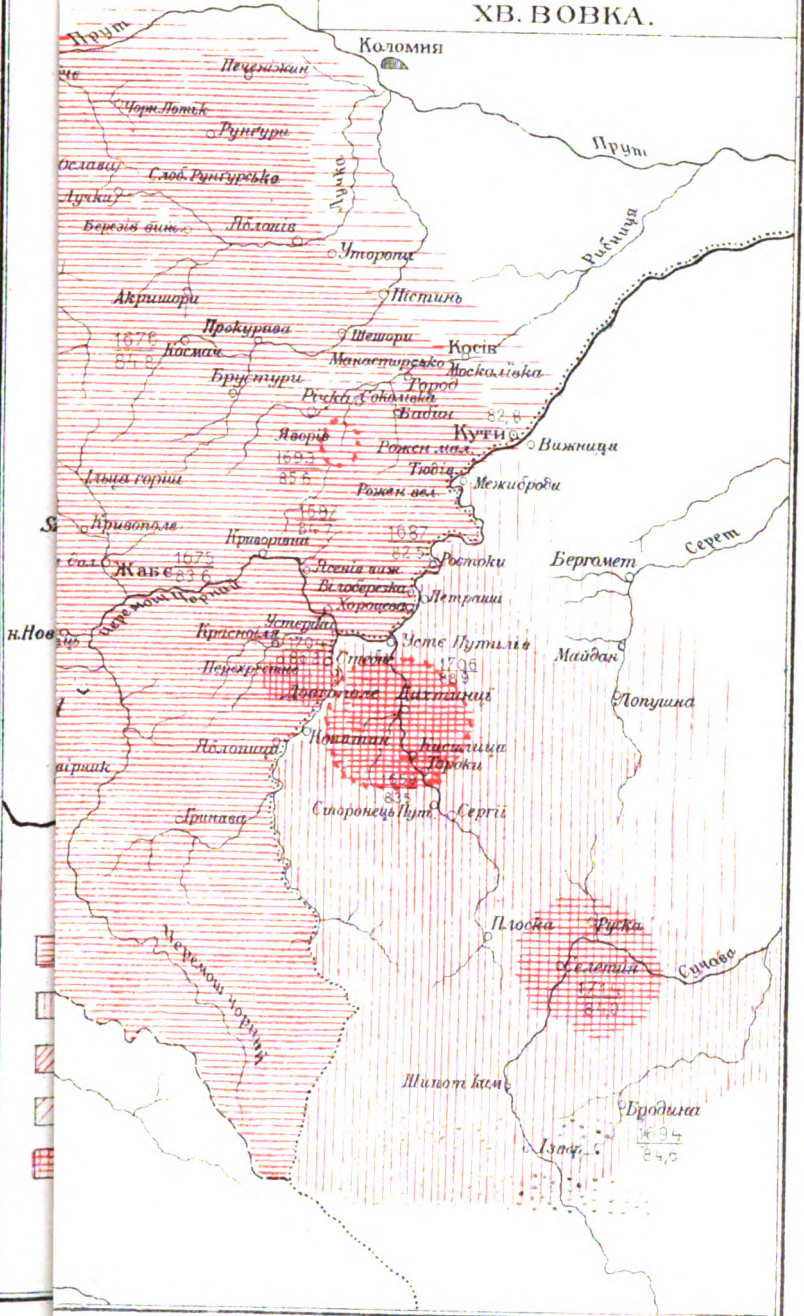

№ 36. Олена Копанчук, 18 р. Зр. 1580; г. п. 82,0; вол і очи темні Ясенів (Körösm).

АНТРОПОЛОГІЧНА КАРТА
 ГУЦУЛЬЩИНИ
 ПО ДОСЛІДАМ
 ХВ. ВОВКА.

1721
 941

ДО КАРТИ.

На нашій карті ми означаємо найперш усього простір заселений галицькими, буковинськими й угорськими Гуцулами. По межах сього простору ми бачимо трохи не скрізь ознаки мішаного гуцульського населення. До такого належать між иншим Кути (головн. показч. 82,8), Пістинь, Прислоп, (зріст 1626, гол. п. 84,9) і др., у яких хоч і вдержались іще й досі найбільш етнографічні відзнаки Гуцулів, але поміри показують, що або зріст (як у Прислопі) або головний показчик (як у Кутах) не відповідають широгуцульським. Ці закраїни мішаного гуцульського населення вказують, що Гуцульщина колись-то займала ширший простір, ніж тепер, як видно нарешті із слів давніших авторів, як Nasquet, який зазначав як межу гуцульського населення р. Лімницю.

З другого боку ми зазначаємо на карті також і найбільші центри високого зросту і короткоголової, на підставі результатів наших помірів почислених географічно¹⁾:

Число змрянних	Більші центри населення	Зріст	Головний показчик	Число змрянних	Більші центри населення	Зріст	Головний показчик
а) Галичина:				б) Буковина:			
7	Бідоберезка	1687	82 ₅	6	Сторонець-Шутилів	1659	83 ₅
13	Кути	1700	82 ₅	11	Селетин	1714	84 ₀
10	Жабе	1675	83 ₅	4	Бродина (Садова)	1694	84 ₅
5	Надвірна	1721	84 ₁	6	Дихтинці	1714	88 ₅
5	Криворівня	1697	84 ₇	в) Угорщина:			
5	Космач	1676	84 ₈	9	Требуша-Білий Потік	1717	83 ₂
6	Яворів	1693	85 ₅	11	Ясень (Körosmeső)	1709	85 ₅
11	Довгополе	1704	86 ₂	17	Богдан	1688	86 ₀
21	Прислоп	1626	84 ₅				

Обидві з зазначених нами відзнак не завжди йдуть поруч. Найбільше вони відповідають одна другій у Дихтинцях, у Ясені, у Довгополі, де найбільший зріст являєть ся поруч із найбільшим головним показчиком. По других місцях ся гармонія слабне, як у Надвірній і в Селетині, а там, де населене о стілько змішане, що ми вже не наважили ся взнати його чисто гуцульським ні авторпольотічно, ні етнографічно, невідповідність сих відзнак одна другій вже занадто велика як у Кутах і у Прислопі, хоч багато инших рисів примушують нас думати, що змішане населене сих центрів було колись чисто гуцульським і втратило свій первістний характер через дуже мабуть недавні ще етнічні домішки.

Федір Вовк.

¹⁾ Вчислені тільки чоловіки.

Верхня вовняна поша українсько-руського народу в Галичині.

Написав Михайло Зубрицький.

В науці до тепер ще не усталений поділ гірського населення. До цього можуть у значній мірі допомогти докладні студії над номеною, чи огарткою наших гірняків. Люди, що носять однакову огартку, мають також і інші спільні риси і почувають ся ближшими з собою, як із людьми иншої ноші. Гірняки ладять собі одіж на зиму з овечої шкіри кожухи і сіраки з овечої вовни. Кладу тут назву сірак, хоч він у різних сторонах всяко називає ся. Що до крою і вигляду сіраків треба галицькі оселі в горах поділити на три пояси. Перший іде від найдалшого заходу, як далеко засіли Русини, по місточку Лютовиска або горішній Сян. Сей простір замешкують Лемки. Свої сіраки називають вони на заході: чугані, вже в сянницькім повіті, а в ліських чопови, чапови, чапів, чопів. Граничні села, де ще тепер носять чапови, подаю тут від угорської границі недалеко жерел Сяну аж поза місто Сянік. Ось назви сих сіл: Волосате, Устріки Горішні, Беріжки, Ступосяни, Смільняк, Скородне, Поляна, Росолни, Соколова Воля, а звідси на захід Телешниця Санна, Полянички, Мичків, Беревка, Середне Село, Дзюрдзів, Вільхова, Тернава Горішна, Морохів, Вільховець, Волиця, Сенькова Воля, Дудинці і Одрехова. Дальших сіл граничних від півночи в напрямі західнім не подаю, бо не знаю їх назви. Чуганя, чопів, се гладкий сірак із чорної вовни, не скросний до стану, до обшивки пришитий великий кусень сукна, який з переду довгий на кілька палів спадає долі плечима так, що з під нього видно сукно чугані ще на кілька палів. Сей кусень сукна називають декуди ковнірь, в иньших сторонах клубук, в Мшанци також: вбрўсок (обрусок). Алек. Торонський пише: „У Лемківъ сандецкого и части пограничной ясельского

округа „чуги“ нѣтъ“. (Див. Русини Лемки, Зоря Галицкая на годѣ 1860.) Декуди в клобука в долішого краю звисають білі або чорні то-роки, попритивані одна коло одної. Чугаю застегнують лиш під шиею, більше зацапок, дірок нема, через те поли все отворені. Рукави на кін-цях зашиті, через те Лемко ніколи не вдіває рукавів на руки. За те зашиті рукави бувають складом усякої всячини; коли Лемко іде до ро-боти, кладе там хліб або які знаряди, в місті вкладає в рукави все, що купить, а в рукав змістить ся. Кишень у чуганях нема. Коли холод-нійша пора, надівають Лемки під чугані короткі лейбники, що сягають трохи нижше стану. Невісти і дівки не носять чугань, надівають короткі лейбники, а в зими короткі кожушата. Чугані, се давній, пастуший стрій задержав ся до тепер на досить великім просторі. Таку одіж мабуть загально носили в пастушій добі. Та одіж вигідна була для пастушого побуту, бо в рукави можна було сховати хліб та все, що пастух носив із собою. Він ішов з худобою в місця на місце, то треба було все по-трібне носити з собою. Коли люди зачали управляти землею, то така одіж була вже менше вигідна при роботі і тоді вже було ненаручно но-сити з собою в рукавах чи харч, чи потрібні знаряди. Лемки надівають чугані в часі сніговійниці або сильного вітру так, щоб від них закрити ся, і тоді обертають сю одіж отвором на одне плече, або на друге. Так само певне захороняв себе і пастух в часі сильного вітру, бурі та сніговійниці, а клобуком закривав голову і вже був безпечний від пере-мерзненя.

Чугані мусіли сягати дальше, як тепер, на північ; Мазури коло Риманова носять білі. Та в часом люди покидали сю ношу і переймали иньшу. Як дочуваю ся від місцевих людей, то під сю пору по лемків-ських горах геть закидають чопови, чугані, особливо молодше покоління носить на військовий лад скровні кабати, спенсери. До зміни носі бо-гато причиняє ся також побут наших людей в північній Америці. Звід-там приїздять люди в панськім строю, загально прийятім в Америці, а в своїм селі здіінають і ховають сю одіж, а надівають уживану в селі. Та в часом вже не переодівають ся і не „ганьблять ся“ носити амери-канську ношу, а домашню замітують, бо для них не вигідна і тяжка. Мабуть чугава в часом виїде цілком з уживаня, а її місце зайнуть бур-нуса, військові плащі і т. ин.

Особливий тип що до носі представляє село Волосате, положене на самій угорській границі. Волосате або Волосатка засноване 1559 р. Там осадив князь лиш двох чоловіків, а obu furtatorow.*) Село далеко

*) Див. Люстрація сяніцького староства, ст. 287. Жерела до Історії України-Руси, том III, ст. 5.

за світом не признавало людей на поселене, а через те могло стати ся збіговищем всякої людської покиди. Тепер носять там чопови, але більше у них видно короткі волохаті, білі гульки, застегнені лиш під бородою. Такі гульки носять руські мужики на Угорщині і називають їх губаньба, губані. Мабуть у жадніи нинішніи галицькіи селі таких гуль не носять. А Волосатці вирізняють ся у нас всею ношею від инних людей, що дуже добре можна видіти в часі більших ярмарків у місточку Лютовисках. З людьми з Угорщини мають дуже близькі звосини, а навіть там женять ся і дівки віддають на тавтой бік. В се село забіте дошками годило би ся виправити наукову експедицію задля прослідження побуту тамошніх селян.

Другий середній пояс сукняної огартки займає зглядно не великий простір на захід по села вчислені више, а на схід по отсі граничні села: Орове, Східницю, Кронивник Старий і Новий, Рибник, Майдан, Довге (всі в дрогобицькіи пов.), а далі на полудне до угорського боку границею теперішнього стрийського і турецького повіту. Ся частина нашого краю займає менше більше давнійший округ (Kreisamt) самбірський. Характерною рисою сього пояса є сіраки на дві фалди. Давніше носили люди білі сіраки. Такі білі сіраки я бачав в 60-тих роках у гірських селах на схід від Турки, одначе в тих часах вже зачали люди носити чорні і поволи білі вишли цілком з уживаня. В сїм поясі було багато шляхотських громад, декуди одно село мало дві громади, шляхотську і хлопську і два селові уряди: префекта і вїйта, що ще й тепер стрічаемо пр. в Терлі, Топільниці і під сю пору є ще в тих селах назви префекта і вїйта. В инних селах є один начальник громади для шляхти і хлопів, але називають його префектом, як у Комарниках. Ріжницю суспільного положеня місцевого населеня покажуть отсі назви села Ільника за Туркою: Ільник Змяняський (Шляхотський, Іль. Запорожський, Іль. Королівський (див. перемиський шенатизм епархіальний). В кождім селі, винявши чисто шляхотське, був лан, два або і три вїйтівства, на якіи сиділи повайбільше шляхтичі, верства на пів упривілейована, а побіч неї піддані, хлопви, властива громада. Ся верства упривілейована змагала все до того, щоб не лише своїм високим положенем, але і зверхнім виглядом вирізнити ся від громади, від підданих. Піддані були численійші і не любили шляхти, але і останні дивили ся кривим оком на громаду.

Сіраки на дві фалди носили виключно піддані, хлопви. Під сю пору перестають у декотрих селах носити сіраки на дві фалди, а шують два роди лейбиків. У Мшавці і сусідних селах рідко можна побачити сірак; нових не шують, хиба ще доношує дехто давні. Неодия перешив сірак на лейбик. Дальше подаю крій сірака і двох лейбиків, який мені достат-

чив сільський кравець із Мшанця. На сірак, (фіг. I) складає кравець сукно в двох, відмірює пядями потрібну довжину 6, 7, 8 пядей*) і відтинає, потім витинає по два кусні сукна в передній частині і задній. Відходить по три кусні, що нарисовані під головною фігурою, а се: два клапці на рукави, що на кінці рукавів пришивають ся і на них зверху виглядають, як би були зақочені, два клинці вставляють ся долом по боках, коли сукно вузке, і два додатки до рукавів. На половину рукавів лишило ся кравцеві з сукна, а другу половину дошиває з сих двох куснів. Вистаючі кусні а перетинає, як зазначено на рисунку, при шитю кравець, загинає їх у двох і робить дві пристаючі фалди, що сягають від стану аж на кінець сірака. Правий бік поли загинає ся і пришиває ся, а на лівім боці під обшивкою пришиває ся клапець (кляпу), кусень тригранчастого сукна. По кінцях пришиває ся на около на переді, долом, на около рукавів і кишень білий шнурок (снурок), скручений з ниток, нарядених із білої вовни. Для зацпаання сірака не пришивають ніяких петлиць; чоловіки приопавають сірак ремнем, а жінки крайкою. Коли тепло, то носять деколи сірак на опашки. Малі дівчакки не мали сіраків, повідають що не можна було скроїти добре. Правдоподібно жалували псувати сукно, бо воно було занадто широке на малого дівчака. Перший сірак діставав уже добре підрослий парубій. Дівчакки загортали ще найскорше лейбик без рукавів, ушитий для когось старшого з домашньої челяди. Сірак на дві фалди називає ся в Мшанці також кўртъа. Такі сіраки декуди, як у Мшанці і сусідніх селах, виходять в уживаня, однак коло Турки і поза Туркою до угорської границі носять їх загально. В сторонах, де занехують курті, носять лейбикки двоякого крою (фіг. II і III) один покраяний на чотири кусні, а другий скровний на подобу сірака. Крій на чотири кусні назвав шій кравець польським або німецьким, а другий руським.

Руський лейбик подібний до сірака, лиш фалдів нема, а польський чи німецький, покраяний на кавальці. Коли такі лейбикки польські чи німецькі, появили ся в Мшанці, назвав їх тутешний газда Юршин Яцько, що служив десь у 30-тих роках у війську, фращками, і та назва тепер частково ввійшла в уживанє в селі. Люди покидають сіраки на дві фалди мабуць тому, що менше сукна виходить на лейбик і що останній лекший, а через те догіднійший. Селяни закидають недогідну огартку, а ладять собі більше поєдинчу і вигіднійшу. Таку саму реформу перевели зі своєю огарткою вже давнійше інтелігентні верстви, що покинули давні тяжкі бекеші, капоти, а недавніми часами і сурдуги, а перейшли на легкі блюзки, жакети. Навіть і наші галицькі Жиди по містах

*) Пядь має 9 цалів довжини.

закинули довгі бекеші, а носять блюзки; сей звичай починає поміж Жидами приймати ся вже і по селах. Селянські маси вводять у себе також зміну огартки, коли се видає ся їм практичніше, а можна прийняти і таку догадку, що ті маси перейнуть із часом загально уживану у інтелігенції огартку, як се вже і є тепер у Злучених Державах Америки.

Сільський кравець, се не заводовий ремісник, а газда-рільник, що в вільних хвилях шие сїраки, лейбикки, холошні або у себе дома, або йде до того газди, який його просить, щоби йому що ушив. Як шие у газди, дістає харч, горівку і заплату грішми 40—50 кр. Шують в осени та в зимі, в літі кождий пильнує свої роботи коло газдівства. В Мшанци попередніми літами був лиш один кравець, тепер є в, та один із них поїхав до Америки на заробітки. Поодні ходять і до сусідніх сіл робити, коли їх хто замовить на роботу. Треба добре кравцеви звивати ся, щоби за день ушив один сїрак.

Дрібна шляхта в шляхотських селах і на вітївствах, а також солтиси носили сїраки на шість фалд із заду двоякого вигляду, на півночі з короткими, круглими ковнірами, пришитими до обшивки, що обіймає шию, і без таких ковнірів більше на полудне в напрямі до угорської границі. Такі сїраки ладили з мішаними білої і чорної вовни і називали їх на півночі сїрмані, а на полудні опанчами або чемерками. Сиві опанчі були звичайніші; заможніші люди та з більшими претенсіями шляхотськими ладили чемерки з цілком чорного сукна. Місцями переважали сиві, декуди чорні або виключно носили один виріб. Бували й такі села, де хлопці покидали свій стрій, свою огартку, а переймали від шляхти. До опанч пришивали задля зашнурованя їх по боках білі шнурки з гудзом на кінці, а на другій полі петлю з такогуж шнурка і сю петлю зашнуровали на гудз. Поли й кінці долом, фалди, обшивку і рукави обшивали шнурком. При чемерці пришивали два ряди кістяних барилек, а під ними чорві тасьми в двое зложені. Таких барилек нашивали по чотирь по обох боках грудей, а кінці тасьми засиляли одну в другу з протилежного боку і закладали на барилки. Поли, фалди, рукави, обшивку і кишені обшивали чорною тасьмою. Крім сеї більшої одежі ладили собі люди короткі лейбикки, які деколи, в холоднішу пору, одівали під снід, або носили їх без опанчі чи чемерки при роботі. Жінки в бідніших родинах носили опанчі, одівали і до церкви, за те багатші мали до церкви в літі сукняні, чорні, довгі кафтанята, а в зимі футра з лисів, покриті чорним або зеленим сукном.

В Мшанци носили сїрмані посідачі вітївства, тепер нема і сліду по них у селі. Останній носив сїрманю з круглим ковніром, клубуком, старий дяк, який умер 1893 р. Але такі сїрмані носять у сусіднім селі Бандрові і дальших на північ. Ковнір на сїрмані виглядає так, як пеле-

рина на реверендах наших кноніків. Сей стрій держить ся ще й тепер в богатъх селах, а то в куті, що йде по при лупківську зелізняцю від хирова до Сянока, де стикаєть ся з першу з сіраками на дві фалди, а далі з чоповами, від Сянока по при великий закрут ріки Сяну, недалеко Перемшля, а звідси до Хирова. Від сіл Терла, Росох, Лібухови (се шляхотські села) на цілім Підгір'ю аж поза Дрогобич носять сіраки на шість фалд, сиві і чорві, як де звичай. В Дрогобичи передміщани і люди з сіл, положених на полудне і захід, носили сіраки з чорного сукна на 6 фалд і називали їх гунями. Сукно на гуні купували в жидівських кравах, бо овець не годували, то й свого сукна не мали. Як хто в Дрогобичи роздивив ся, особливо в понеділок, у торговий день, то зараз пізнав, хто з Дрогобича, а хто прийшов із села. Передміщани обшивали обшивку, кляпи на грудех, і загники (кляпці) на рукавах ясним, червоним сукном, а селяни синім. Люди з сіл приносили сукно на гуні до Дрогобича і там давали тамошнім кравцям, руським міщанам шити. У такого кравця, Губицького, мешкав я в 1871 р. як ученик I гімн. класи. Він усе шив гуні людям з околичних сіл. Так одівали ся в Дрогобичи передміщани в 70-тих роках минулого віку, а їх жінки вже не носили гунь, а надівали до церкви сукняні чорні жупани, в будні-ж дві носили короткі лейбки з крашцини. Яку одезу носять тепер передміщани в Дрогобичи, не скажу, бо я вже давно там не бував.

Третій пояс сіраків починає ся в селах: Орове, Східниця, оба Кропивники і т. д. і забігає на схід по під Бескид'аж на Буковину. Люди з Мшавця, як ідуть на купно овець поза Турку на схід, повідають, що йдуть у Тухольщину, так само повідають, як ідуть у скільські гори. А людей вже в долиньскім повіті називають Гуцулами, пр. пішов на вівці на Гуцулі, коло Долини. Для них і всі гірняки, що живуть дальше на схід від Долини, Гуцулі. В тій часті краю сірак, чи як на Гуцулах повідають, сердак, не має з ваду двох фалд загнених і пристаючих до спідного сукна, за те видно, як відстають по обох боках сірака два кусні сукна зшиті до купи і над сукном піднесені в гору. Так зшиті два кусні сукна горують на сіраці і сягають від стану аж до кінци сукна в долині. Поля сірака широкі, відстаючі, так само рукави занадто великі, повні. Бачучи такий сірак на чоловіці, видить ся так, як би він не був на него ушитий, а на якогось другого чоловіка, більшого, грубшого, дуплавійшого. В тісних роках вишло багато людей із Мшавця в Поділе, а найбільше з них опинило ся на Буковині. Поодні, або їх потовки, приходили сюди чи то побачити ся з родинок, що в селі полишила ся, або задля упорядкованя спадщини або продажі принадаючої на них часті ґрунту. Приходили сюди в таких сіраках, які носять на Буковині і власне їх вигляд такий, як висше подано. Віддитував я

і у тих людей, які що року ходять на Гуцули купувати вівці і вони оповідали мені про вигляд сїраків у людей в тамтих сторонах.

Можливо, що подані тут подробиці де в чім не будуть цілком вірні, особливо що дотичить третього пояса. Однак те, що подаю тут, може комусь придати ся при переведеню докладнішого досліду.

Мшанець, дня 12 грудня, 1904.

До розвідки про „Вовняну ношу укр.-руськ. народа в горах в Галичині“ додаю ілюстрації всіх трьох типів огартки наших селян; Ленківські чуги відбито в „Науці“, II річник, стор. 396. Там є на образку кілька селян, шабуть із Завадки, Сяніцького пов. і їх чугані виразно відбиті. Проф. Ф. Вовк фотографував селян у Мшанці й інших селах. Турчанського пов., тож коли опублікує їх, будемо мати значвійшу збірку народніх одягів. Тут подаю на окремих таблицях малюнки й фотографії:

Фіг. I. Крій чугані із Команчи, Сяніцького пов.

Фіг. II. Ковнір від чугані із Команчи, Сяніцького пов.

Фіг. III і IV. Чуганя із Команчи з заду і з боку.

Фіг. V і VI. Гунька із Команчи з переду і з заду.

Фіг. VII. Синій лейбик із Команчи.

Фіг. VIII і IX. Синій лейбик із Чистогорба, Сяніцького пов., вибиваний жовтими гузиками.

Фіг. X. Лемко із Команчи.

Фіг. XI, XII і XIII. Крій сірака, (курті), лейбика з рукавами і без рукавів із Мшанця.

Фіг. XIV і XV. Сірак із Мшанця з переду і заду, ковнір підвешений, в дійсности носили люди все виложений, загнений.

Фіг. XVI і XVII. Лейбик із Мшанця з рукавами з переду і заду.

Фіг. XVIII і XIX. Лейбик із Мшанця без рукавів з переду і заду.

Фіг. XX. Чоловік із Мшанця в лейбику з рукавами, фот. д. Ф.

Вовк.

Фіг. XXI. Парубок із Мшанця в лейбику з рукавами, фот. д. Ф.

Вовк.

Фіг. XXII. Дівчина із Мшанця в лейбику без рукавів, фот. д. Ф.

Вовк.

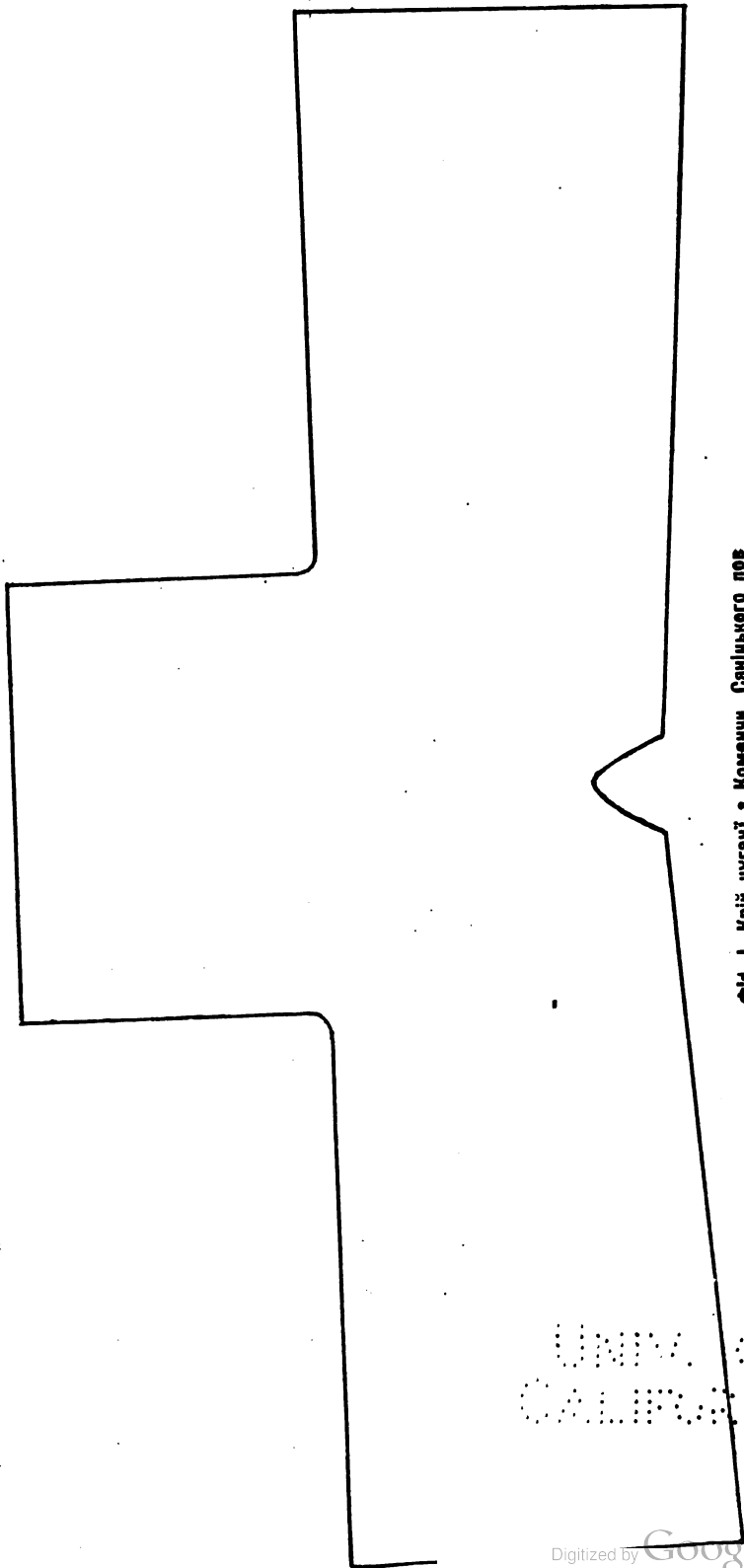
Фіг. XXIII, XXIV і XXV. Чоловік із Явора, Турчанського пов. в опончи.

Фіг. XXVI і XXVII. Чоловік із Бандрова, Ліського пов. в сирмани з пелериною.

Фіг. XXVIII і XXIX. Чоловік із Бандрова в лейбику.

Фіг. XXX. Сірак із Орового, Дрогобицького пов.

Фіг. XXXI і XXXII. Парубок із Орового в сіраці з переду і з боку.

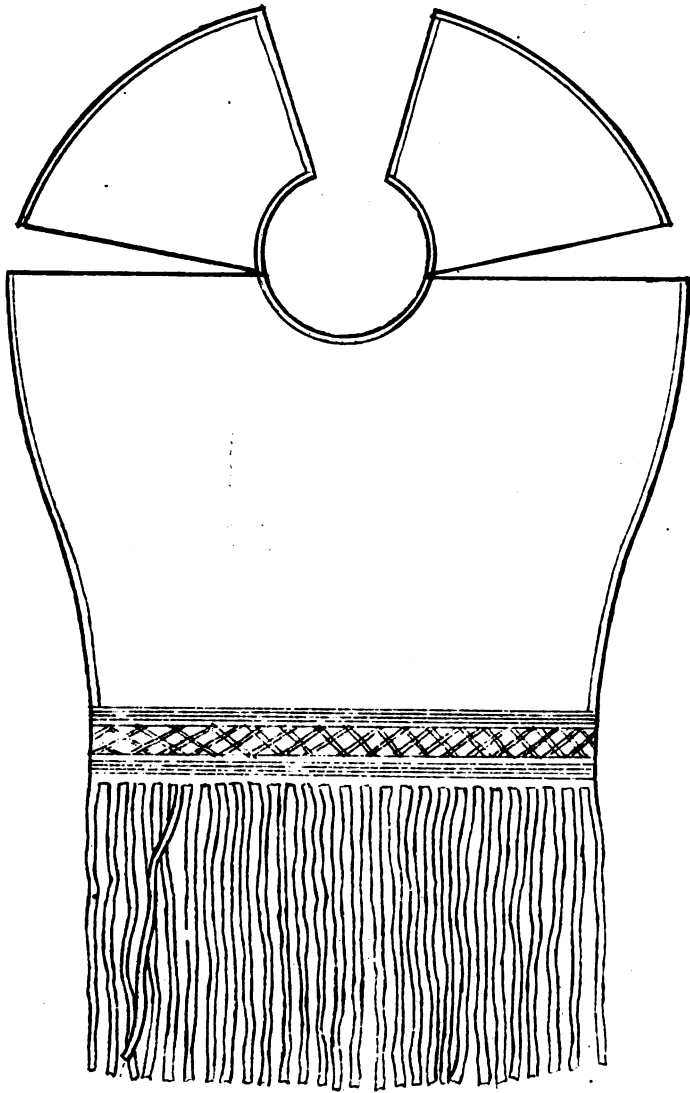
Фіг. 1. Крій чугуні з Коменчи, Сянїцького пов

UNIV. OF
CALIFORNIA

1000

1000

Фіг. II. Ковнір від чугані з Команчи, Сяніцького пов.

Digitized by Google

NO. 1000
SUNSHINE

Фіг. 33. Чуганя з заду з Команчи, Сяницького пов.

1920
1921

Фіг. IV. Чуганя з боку з Кожанчи, Сянцького пов.

70 1984
ANNUAL REPORT

Фіг. V.

Гульня з Кожанчи з героду і з заду.

Фіг. VI.

70 1950
1950.1950

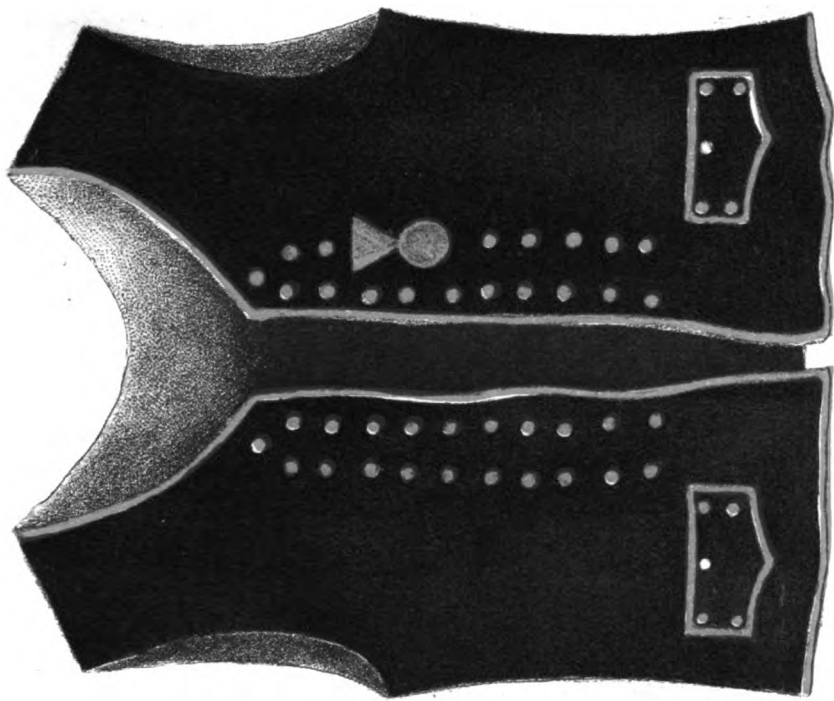

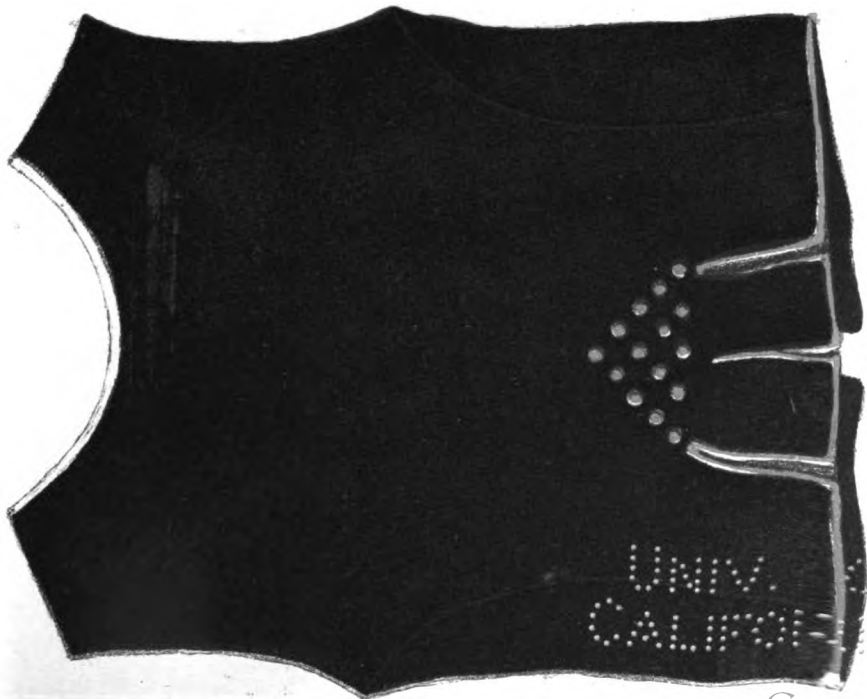
Фіг. VII. Лейбик з Команчи, Сяніцьного пов.

Digitized by Google

Digitized by Google

Фіг. IX.
Лейбли онії з Чистогорба, Сяницького пов. вибваний жовтими гузниками.

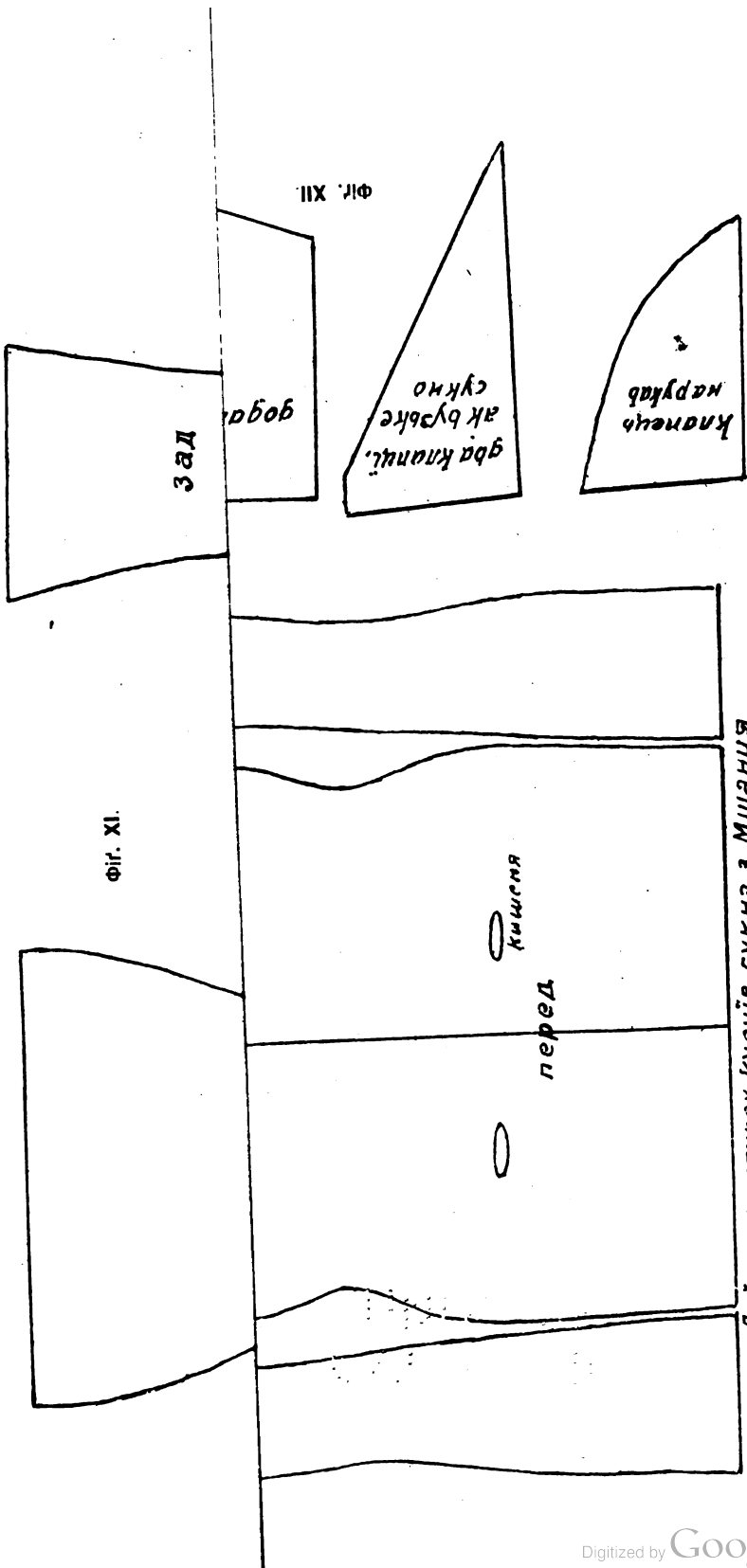
Фіг. VIII.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESS

Фиг. X. Лемко з Команчи

Digitized by Google

Лейник з чотирьох куснів сукна з Мшанця.

Фіг. XIII.

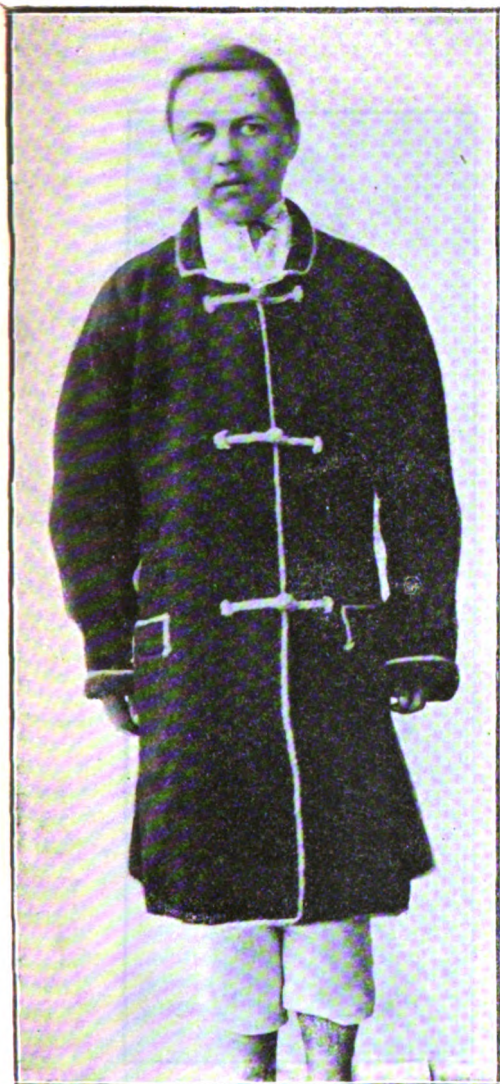

Фіг. XIV.
Страк з переду з Мшанця.

Фіг. XV.
Страк з заду з Мшанця.

Фіг. XVI.

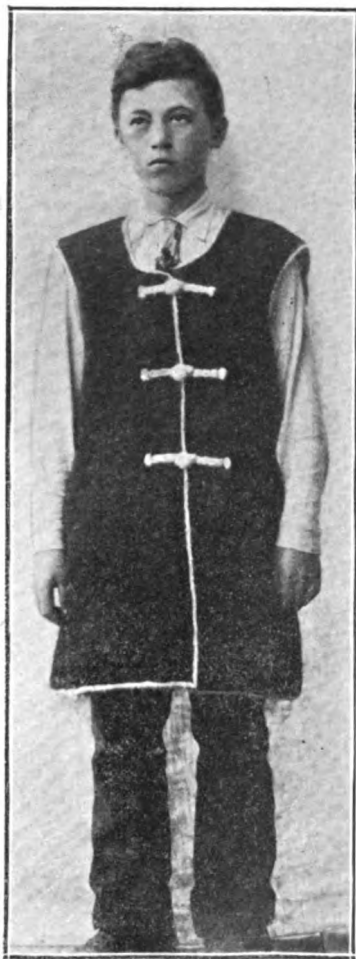
Лейбик із рукавами з переду з Мшанця.

Фіг. XVII.

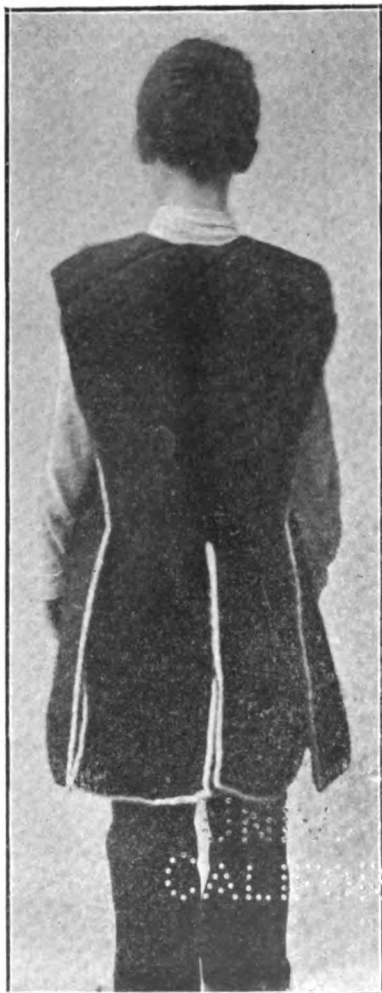
Лейбик із рукавами з заду з Мшанця.

70 .vml
ANSON LAC

Фіг. XVIII.

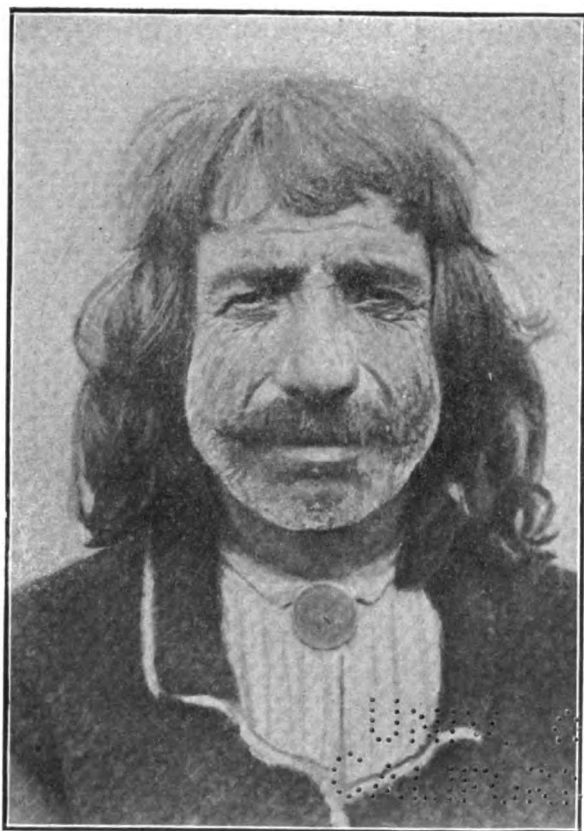
Лейбик без рукавів з переду з Мшанцл.

Фіг. XIX.

Лейбик без рукавів з заду з Мшанцл.

NO. 1000
ALBANY, N.Y.

Фіг. XX.

Чоловік з Мшанця в лейбюку з рукавами.

Digitized by Google

Фіг. XXI.

Парубок із Мшанця в лейбику з рукавами.

NO. 1000
ANNALS

Digitized by Google

Фіг. XXII.

Дівчина з Мшанця в лейбику без рукавів.

Фіг. XXIII.

Чоловік із Явори коло Турки в опончи.

70 1900
ABSTRACTS

Фіг. XXIV.

Чоловік із Явори коло Турки в опончи.

Фіг. XXV.

Чоловік із Явори коло Турки в опончи.

70 1900
ANNALS

1900

1900

1900

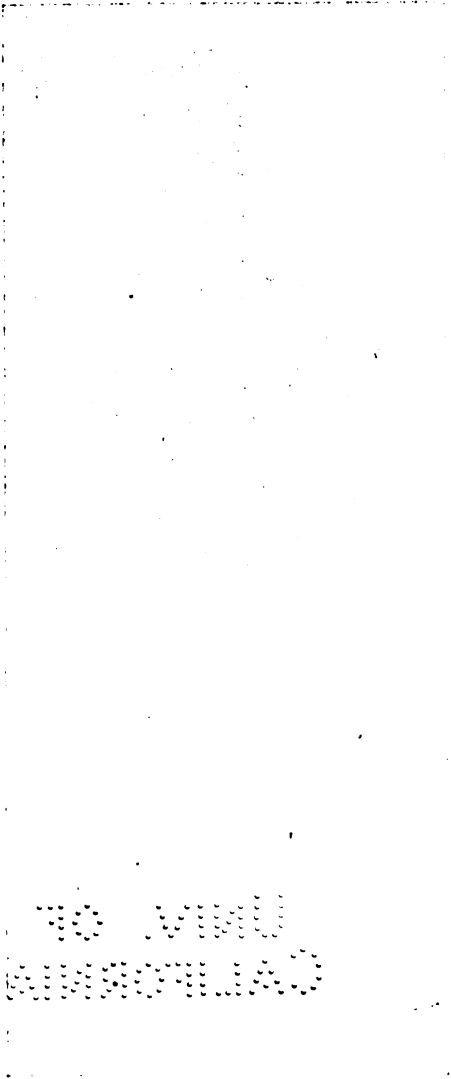
Фіг. XXVI.

Чоловік із Бандрова, пов. Лїсько, в сїрмани.

Фіг. XXVII.

Чоловік із Бандрова, Лїського пов. в сїрмани.

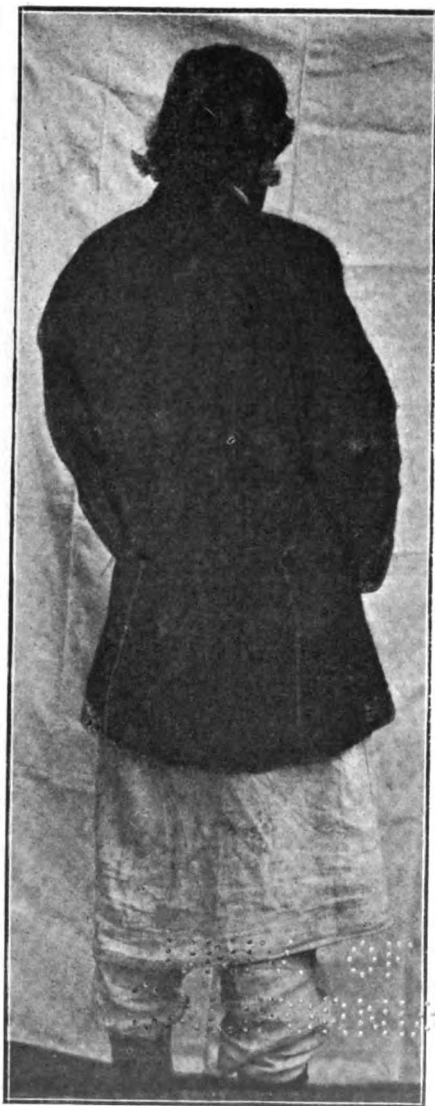

Фіг. XXVIII.

Чоловік із Бандрова в лейбнику.

Фіг. XXIX.

Чоловік із Бандрова в лейбнику.

Фіг. XXX.

Сірак з Орового, Дрогобицького пов.

70 784
A1807110

Фіг. XXXI.

Парубок з Орового в_оїраці з переду.

70 100
100 100

Фіг. XXXII.

Парубок з Орєвого в сїраці з боку.

१०००
१०००

ДРУГА ЧАСТИНА.

Digitized by Google

Бойківське весіле в Мшанці

(старосамбірського повіта).

Записав Володимир Гнатюк.

С в а т а н с ь.

1.

На сáмий пéред шле чоловіка той гáзда, шчо жéнит сýна, áбо й чужого áбо й йакóго свóго, швáгра, брáта: Іди до тóго і тóго і пытай сьа, ци́ бы віддаваў він і шчо обіцьаў бы. — Бо йиден йи, шчо хóче грóшый, дрýгий пóльа, ай такый йи, шчо гльáдат, кобы дьўка дóбра бýла і не пытат у вінó у тéньге. Тот гáзда прійде там, пытат сьа: Ци будеш віддавати і шчо будеш вобіцьати? І йак дьўка льўбит пáринка, а тáтовн подóбат сьа гáздыствó, тот мóвить: Приходьт на згóду, мы сьа погóдимо! — Йдут ци ў вїўторок, ци ў четвэр, ци ў субóту, ци ў недьльу — а ў пїсьны днн не йде сьа нїколи. А ни йиден трафит сьа, жи на дрýге селó шлэ, то вїтповїст гáзда, де дьўка: Йа там перейду, та будемо вїдйти! — або і ў свóйім селы йак далéко, айбо рїтко, так вїдповідат. І з дрýгого селá, йак йде, то або дьўкы мáти, або отець, або брат, не ўсы йиднáко, подїуїат сьа на мáйиток, йакый там мáйи, а по дрýге йиднým слóвом, йак ўвїдит кóло будїнку гнóу кўцу, а на столы хлїб, то по водвїрїу вїднт, жи то дóбрый гáзда і велїт приходїти на згóду.

Йак йдут на згóду, гáзда, шчо жéнит сýна, клїче сусьїд двох або трїох і йак мáйи брáти — бїльше не йде йак пїять льудей, а вирáз і штїри. І прїйдут там, де тотá дьўка: Дай Бóже здорóўїа. Або: Слáвайсусу. — Слáва на вїкы. Ци горáзд, здорóвейкы? — Бїг заплать! Вы ци здорóвы? Сьїдáйте см. — О готóвїсмо, льўбойкы мóйї! І сьїдá-

їдут на лаўку і собі котрысь шчось закурят і бэсыдуюць шчобудь. І йи там ўже ў пьбога такій сусыт, ци брат, шчо зачйнайи балакати: Но, лубойкы мойі солоткі! Вы сьа нас не пытате, чо мы прійшли, а мы самы не повідамо — бо мы прійшли, чулісма, жи вы майите дыўча віддавати. Ци праўда тотó мóже быти? — Праўда, йи, Біг даў. — А мы майимо паріпка, рада бысма женити, слі бы тотó Бог поратуваў, бысма сьа сходіли дайак до кўны. — Но, бэсыда по бэсыды: Шчóж бы вы нам обіцьали, свату́нью? — Зачинат свáтом звáти віт тогды. — На сáмый пэред божу лáску. — Дьáкуйимо, дай Боже вам здорóўя за тотó слóво. Но і шчо шче більше? — Буду обіцьати сто рыньцькых, корóву, йáлыўча і віўцьу. — Ой, свату́нцю, на тотó мы не стáнемо. Нам трéба ўбіцьаты хоць двіста рыньцькых, дві корóвы, дві йáлыўкы, віўцьу тай там шче, свату́нню, майите кўсень пóльа, чéй бысте тотó поўбіцьали шче. — Не мóжу, свáту. То мнóго на мéне, майу дьтэй більше. — Ей, свату́нцю, майите хлóпця — Біг даў, кобы здорóў — тай вы вьсватате. — Ей, Бог то звáйи, шче далéко. Ци дьáждемо, шче мóже до вóська пítи, а йа старый, хтó ми парóбит? — І потóму ўни мўсят сьа погодiti, кілько поўбіцьат; ни йидéи ў нас обіцьат мéнче сóткы і корóву і йакé йáлыўча, а обіцьат вьшше сóткы в 10—15, і дві корóвы; а обіцьат 150 або і 200 вл. і корóвы дві і йáлыўкы дві, і віўцьу, йак дóбрый гáзда, а більше не ўбіцьайут. А трафит сьа, жи віддаст і даст 10 р. і кусень пóльа, а трафило сьа ў тым рóцы, жи даў чоловiк вiсá рáвом 6 вр. і три кўсники пóльа. І поўбіцьат 20—30 р. і даст два-три кусники пóльа, жи будўт вартувати 150 вл. і корóвы дві мўсат давати ўсе. На тым згóда кiячiт сьа.

2.

Типэрькова бы йти до ксьиндза. На сáмый пэред йдут оба сваты, йак сут, а́ли мóжут йти і брáтья абó хто: Слáвайсусу! — Слáва на вiкы. Чо ж вы? — Просили бысма бóжой лáскы і ксьиндза, рада бысма весьiльа зачйнати. — Йак йи ксьинда такій, жи ни дўжи гардый, та: Дай Бóжи шчэсьтá! — Дай, Боже, йнгомостўню! — Йак дóбрый ксьинда, мóвит: Идўт, та вьйдыт в дьтэмi! — Накáже на котрый день і идўт в дьтэмi. Вьйде молодый і молодá, вáраз мóўйат пацьир, ци ўмiйут. Днесь так паўком немá, бо і ксьиндзый дóбру паўку майут і льiпше звáйут, а даўнiшше: Не ўмiйут пацьир! Не будé весьiльа! — Ей, йнгомосьть, звiлуйте сьа, чéйбы дайак было! — Вьйше, даст пiятку: То мáло! — шче адўпкат. — Той вьшолопат, дай десьáтку: Йнгомосьть — той шчо сына жéпит — звiлуйте сьа! — Ну та йди, йди, шче ту будэш, а дыўка пацьир не ўмiйи. — Ей, йнгомостўню, Бог бы вам даў здорóўя, дати бы й свáтови, й не майу вiткы! — Кобы ўпро-

сїю на пїятку, та́ бы дуже добре. Упрóсит: то выйдеге шче ту до недылы! — Тай выйде шче з недылы, котрый га́да ги добрый, той шче гилётку сыра знесэ, тай даст, выйше ксьи́нда рокы тай буде заповидь. Али ў нас так нема́ днесь, ў нашїх селы́, даўно́ было повидайут, котрі старші́ (за Мипчакевича), а по йинчых сéлах то шче й днесь беруть ксьи́нды багáто.

3.

І выголосит ксьи́нда заповидь йидиу́, другу́ і ўже трéга прихóдит ў недыльу, то йак майи́ весы́льа быги з недылы, ў понедылок на вы́торок, або ў субóту — то йдут на сваты́ або ў четвэр, або субóту, абó й ў недыльу спóлудне, хоць ўже й заповидь выйде трéга. Йак на сваты́ абирайут сьа, йде молодый́, ци́ хто йинчий просити́ на сваты́. І на́казуйут му́ кликати́ роды́ну і сусы́диу́. Беруть 11 свати́у або 9 або 7, мéнче ны́т; до пары́ не берут. Тогды́ йде й молодый́ на сваты́ ўже. Положит йидно́го на старóсту, сьидайут за сты́ю у молодóго, а кóло ньóго шаршáйка, ўже знак трóхы так ги́ на весы́льа. І положат на столы́ четверо хлы́ба, даст горы́кы по пóрцыйи́ або дві, кóждый сват берé хусты́ну за лагу́ху, перекстьáт і йдут. Прийдут до дьы́кы, старóста запúкайи ў ви́кно: Ци́ дóма сте, гáздо! — А тот собі́ тákый човóвика прилáдит; тот выйде с хáты, рóзтворит: Дай́ Бóже. — Дай́ Бóже здорóуйа. Ци́ рáда сте гóсьтьом? — Рáды. — Ци́ раз, ци́ два рáзы? — Два рáзы, раз, жéсте прийшли́, дрúгый раз, же пидетé. — Ну за тотó слóво мы вам дьáкуйи́мо. — Но, просимó до хáты. — Дьáкуйи́мо, мойи́ лубóйкы солóткы. — І зáрав йдут до хáты і сьидайут за сты́ю і по ослóны. Но́ госпóдар — не тот шчо віддайи́, назначéный, пыгáт сьа: Чож вы, лубóйкóве, потребу́йите? До хáтыи вас прийбáў, пусты́ю, посьидáйте си, закурíт си. — Е, та́ бо мы ни цáўком биспéчны шче. — А шчо вы потребу́йите шче? — Мы майи́мо пáрипка, а ў вас, чúли смо, жи дьы́чá йи. Слй́ бы Бог поратува́у, мы бы рáды тотó дайáк влучити́ ў йидно. — Но, лубóйкы, вы́ мóже йакá напасьть? — Ой ны́т, мы не напасьны лубéде, мы си напаси́ти не гьáдамо, ачéй не цáўком сьа ўбеспéчемо. І указу́йи на пáрипка: На ньóго сьа кли́чемо, жи ви́н нас ту вы́. Али йак бысте шче нам ўкавáли пáру до ньóго, бысмо шче беспéчныйи́ были. — І пидé тот човóвик і веде áбо старú невíсту, або малé дьы́чá... — Не тотó, лубóйкы, дьáкуйи́мо й за ньóго. Биг даст та́ доросте. — Пидé тот до сы́ней, дьы́ка ў сы́нех сьа прихóват, уведé тотú дьы́ку: Дай́ Бóже. — Дай́ Бóже здорóуйа. Дай́ Бóже шчэсьтьа! — На вобі́ стóроны. — Чей тákóго вы, лубóйкы мойи́, гьáдайтe? — Самá тотá. Тепéрь мы беспéчны. Дьáкуйи́мо. Тепéрь будемо́ йисти́, пити́, йи на шчо. — І ўна майи́ хустку ў руках і кúждый сват майи́ хустку; позавивáйут

си руки і привітають сьа. Но, сьїдайте за сьтыў. Но і вноў сьа пытаг там, йак на згѳды, шчо вобіцьате? Він пѳвїст, йак на згѳды, і не рае-прїчїнїт 5 р., а йак ныг то 1 р. І наперед сьїдат староста, коло нѳго-молодїй і молодá на кожух абѳ сырáк і зараз прїносьят горїўкы, бѳ-сьїдуўт. А молодá выносьт хусткы, кѳждому гáзда, тато йїї, даїи похустцї. Усьї ўтирают сьа, абї молодї были. Прїносьят горїўку і гáзда пїи до старосты, тот до молодого, молодїй до молодѳї, трѳхы выпїи тай выльи до повалы рещту, абї нїи ў гору йшло. Молода так само-робит і завертат до старосты. А староста пїи до маршаўка, а вїттак пїут ўсьї за сѳнцьом по 2—3 порцїїи. Кладут 2 тарелї сыра перед старосту, йак йи, й насла; староста ўкрѳїт 2 куснїкы хлїба, нальїпїт сїра, даст молодьатам : Нáте, котрѳ бѳрше зьїстѳ, то будетѳ дўшше! — А вонї трѳхы ўкўсьят, а трѳхы йїдьят с тарѳльа, а тотї куснїкы даўт малым хлѳпцьам, абї молодї робїў, а молодá рѳдїла хлѳпцї. Йак попої-дьят, возьмѳ староста тарїль, нальїи порцїїу горїўкы, полѳжит пѳред молодѳго і мѳвїт : Кладї ту дўтку (20 чи 30 кр.). І повїдат до молодѳї : Но, пáны молодá, даїи тобї грѳшї молодїй, жѳбї ты собї найшлá за сѳбе дрыва носїти, вѳду, хлїб пѳчи і т. д. Йак тьа будўт слáты на вѳду, то абїс брáла рещетѳ, йак на дрыва, то вїла і т. д. І напїи сьа йїдѳ до дрўгого горїўкы, вѳвá схѳват сї грайцары і поцьїлуўт сьа. Тогды староста подьáкуїи за хлїб, сьїль і выпїут шче раз по порцїїи горїўкы, ўстанут і ўсьї ровхѳдьят сьа. Таке у нас сватаньа.

Зап. від Грїця Олїшáка Терлецького в мартї, 1899 р.

В е с і л е.

Весїля зачїнають сьа в понѳдїлок, в середу, або в субѳту в вечер-на недїлю. Як пїчнеть сьа в понѳдїлок в вечер, то тягнеть сьа через вї-второк день і пїч, а кїнчить сьа в середу рано, часом аж в середу в ве-чер. Так само як починають сьа в середу в вечер, кїнчить сьа в пятницю рано або в вечер; як у субѳту в вечер — кїнчить сьа в понѳдїлок рано або в вечер.

У молодого.

Вїнцї вїти йїдѳ просїти молодїй в дружбоў по полуднї; просьят лише жѳны, а дьїўчата самы йїдут; просьят, бѳ молодѳму вїнцї вїли і латкали. Йак жѳны вїїдут сьа, выпїут горїўкы по двї порцїїи ў ко-шорї, йїдут за сьтыў, берут шафлик на барвїнок, завїненїй ў обрус; ў серединї ў шафлику йи хлїб і вовес; вїўсом треба пїдсьїїяти того поле, де сьа барвїнок родит, абї родїў сьа й далї, абї не щѳз; а хлїб на того,

абы молодым добре сьа поводило. Йак посьідайт за сьтыў, тогды ўстане старша свашка і мовіт: Татунь, мамунь, благословіт, бо мы йдемо на барвінок! — Родичі ноўят (молодого): Ньай тьа Віг благословіт і йа тьа благослоўйу свому сынови. (Три рази). Потому выходьат усьі за стола і за старшоў свашкоў латкайт:

Благослови, Божейку,
 Першуў дорожейку,
 Ай десно сьа пустили,
 Бэсмо горáзд гостіли.
 Мы йдемé на барвінок,
 Іванови па вінок,
 На лубé вінчанейко,
 На дóўге мешканейко.
 Де тота городніца,
 Шчо горóд городила,
 Зьільйика насадила,
 Тонкóго, высóкого,
 Листойку ширóкого?
 Выйди, выйди, гавдiне, с хаты,
 Зьільйико указати.

Домашна гавдiнья выходит разам з тоў, шчо зьілья садила (як у чужого збирають), зьілья указати і латкайт до дружбы, шчо найи рiзати барвінок:

Прóши, свáнейкы, ў горот,
 Йи зьільйико вóтъя!

А свашкы відповідайт:

Ой ўлызу йа, ўлызу¹⁾,
 Ой ўрiжу йа, ўрiжу
 Три квітчкы зьілья
 На лубé вінчанейко,
 На дóўге мешканейко.
 Мы барвіночок жвемо,
 Від Бóга ласкы ждемо
 Нашому дитьатóйку
 На дóбруў долéйку.

¹⁾ При пісни: Ой ўлызу йа, ўлызу — зачынат старша свашка з дружбоў рiзати барвінок. Дружба возьме молодцьів (молодого) пёрстынь і три галускы барвінку корес пёрстынь проложат і ўрiже йix; барвінок положит до шафлика, а пёрстынь віддаст молодцьови. Шафлик з дому приносят з хлiбом і збiжом дружба.

При сьпіві сейі пісньі ріжут барвінок. Йак наріжут, то дружба высьпле на грьядку трохы віўса — а решту забірат в барвінком і хлыбом до дому — жебы сьа барвінок родиў. Йак дружба сыпле вовес, свашкы сьпівають :

Не бануй, городочку,
Шчо сьмо тьа обголили,
Збіжечком пїтсьпали,
Горїлочкоў напоїли.

Тепер трактуїт тогу чельдь, шчо ў нїх городы барвінок, горїўкоў, по кильушку і йдут до дому молодого; шафлик несе дружба на голіві, а свашкы латкаїт по дорозы :

Ходїлисмо ў чїсте по́ле
По вы́льа дорогѳи,
Бо тотѳ не вы́льнїко,
Аї крещчѳастыї барвіноїко
Йуш тобі, барвіночку,
Не бы́ги ў горѳдочку,
Не ў горѳды ти бы́ти,
С тебе віноїко ві́ти.

Йак не дїйдут шче до дому, то латкаїт другый або й третїй раз тойї самоїї. Йак прїйдут до дому, дружба оберне сьа три разы за сѳвцьом (жебы сьа вело) і поставит шафлик на столы. Теперь свѳшка кліче вітцьа і матьїр молодого і новит три разы :

Пѳаны вѳйче, пѳаны мѳтко,
Ўшїтка родїна, благосковїт !

А вони́ відповїдаїт :

Най нїх Біг благословїт і ѳа нїх благослоўїў (три рази).

Теперь свѳшкы латкаїт :

(Ватькови) : Так татўнейко мѳўїат :
Нѳай тьа Біг благословїт,
А ў нѳшнуїу днїноїку,
Шчаслїву годїноїку.

(Матери) : Так матьїноїка мѳвїт :
Нѳай тьа Біг благословїт,
А ў нѳшнуїу днїноїку,
Шчаслїву годїноїку.

По тым сьїдаїт за сьтыї і старша свѳшка влїче дружбу :

Ходї, дрўжбойко, до нас,
Подивїж ты сьа на нас.

Возьми собі три квіточкы вѣлѣа
 І ўвий нїгочкоў нам три разы
 І йди собі гульати,
 А мы будемэ самы вѣти.

Йак сьу пісьню сьпівайут, дружба бере вноў перстынь молодого і три галузкы барвінку, перетягне коров перстынь і ўвинэ ниткоў воўнаноў, білоў і даст свашці, перстынь віддаст молодому, а сам йде гульати. Тогда шумкы грайут, а молодѣж гульайи. А свашкы латкайут :

Д гóри, соныйко, д гóри,
 Вий сьа, віночку, скóри.
 Кої йисмэ вїнкы вїли,
 Мїд-горїлочку пїли ;
 Йак йнаме довивáли,
 Сьвятыйї помагáли,
 Йангэлы ў ўсьлы грáли.

Теперь кліче свашка дружбу. Дружба бере хусткоў сво́йоў з молодцьовойі головы молодцьову шапку, а сво́ю кладе на ньóго (сам гуляе простоволосо) і кладе перед найстаршу свашку, а сам йде гульати. Свашка пришїват вінець молодцьови до шапки, а свашкы латкайут :

Краўчї, свáнейко, краўчї,
 А ци ўмїйш краўчїти ?
 Ци не трéба тьа ўчїти ?
 А йак бы йа не ўшїла,
 Йá бы ту не сьїдыла.
 Йа сьа ў Йильвóви ўчїла,
 Ажебї йа краўчїти ўмїла.

Йак пришла свашка вінець, кличе дружбу : Дру́жба, ходї д нам.

Дружба бере від свашкы шапку, завиват руку хустиноў і кладе молодому на голову, а сво́ю бере від молодого і даи свашці, бы му пришла також чепець такый самий, йак у молодого. Йак пришивайут дружбі вінець, то не латкайут, але приповїдайут : „Дéш ты быў, же ты на нас сьа не дівїш? — Дру́жба мовит : Йа бы просїў бóжойї лáскы і свáшкы, жебї ми віддалї ша́пку. — А свашкы повїдайут : Мы ў тебе ша́пку не бра́ли. Ты хóдиш по селу́, хто знáйи, хто с тебе ша́пку скопїў. Ци ты дашчó завинїў, ци ўкраў, жи с тебе ша́пку ўзьалї? Ту льóде ўсьї ў ша́пкáх хóдьят, а ты бес ша́пкы. — А дружба мовит : Йа мáйу сьвїтка молотцá, жи вы з мéне ша́пку ўхопїли. — А свашкы вїтповїдайут : А ци мóже тогó прáўда бýти? — А він мóвит : Мóже прáўда бýти, йа мáйу сьвїтка молотцá. Йак не вїрите, пытáйте молотцá. Йа

з ньогó йнго зьяў і свойў даў. Ёак свойў зьяў, вы ў мене ўхопілі. — А молодець повідат: Ёз ти на тотó рўчу, жи ты шапку маў і жи найстарша свашка с тебе хопила. — Теперь свашка мовит: Кой ўже такé на мене найшлó сьа, жи ёа шапку хопила, то мене бы дўже перепросіти, жебы ёа тобі шапку віддала. — Та чин же тебé перепросіти? — Ёакым напóйом фáйным, дорогым. — І латкайт цепнарёви:

Цéпнарёу молодéйкый,
 Стаў мéдок солодéйкый.
 Нич бы му не робіти,
 Хыбá бы му цепнарёти.
 А ў нашого цепнарёйка,
 Вышивáна кошўлейка;
 Головóйка гладóйка,
 Горіўка солодóйка.
 Цéпнарёу кучерйáвый,
 То ты до нас придáвый!

Ёак вони латкайт, дўжба йде по горіўку. Приносит і дайн дўжбi, жебы перепросіў свашку, бы му віддала шапку. Дўжба наливат кильшок, пій до свашкы і мовит: Дай Бóже здорóўя, пáны свашко! Відите, ёак ёа сьа находіў, натрудіў і мўсьіў йим такóго напóю лáдного дыстáти. Ёа до вас шче дўгый кельшок пїу, жебысте ми лáдны шапку віддалі. — Свашка вьийи, вынїмат шапку с хўстки лáдну ў вінці: Ци відиш ты, дўжбо, ёак мы ти шапку прибáрали? Ци така твойá бýла? А мы тобі прикрасїли і вїноўко ти ўвїли! — Дўжба мовит: Не така бýла, тепер красьнїша, аж йим веселїй; так сьа приўдыла, ёак ў Ёїрїу земляá. Аж йим веселїа так, ёак молодець. Бодáй бы вам Бїг здорóўїчкó даў, жїсти шапку краснó прибáрали і віддалі. — Тымчасом свашкы пїут горіўку. Молодець мовит дўжбi: Берїш ты свойў свашку гульáти. Мбже вона крїва? Вона сьа засьлдыла на лáви, а ты собi хóдиш. Поднви сьа, ци вона прáва. — Дўжба берé свашку гульáти. І моўят льуде: О не крїва, о фáйно йде. — Дўжба мовит: Музїко, грай фáйно, бо ёа гульáу с свашкоў! — А музїка два разы, три разы лучком (снїчком) потьгаг і стаў. — А на шчо ты стаў? — Бо ты шчось с свашкоў переступїў такé, шчо ёа граїу тай стаў. Шчось ти сьа не поводит дóбре. — Обёрне си лўчком нá-рубы, та не граїи му сьа, бо хóче платнї. Вїйне дўжба ци пїать граїцарїў, ци шїсьть і вёрже музїцы ў скрїцкы. Музїка граїи, дўжба сам з дўжкоў гульáи. Музїка мовит: Погульáй си, ёа ти лáдно будў грати. — Але молодець повідат дўжбi: Будé, бо мы йдем до ксьїндзэ просїти благословéнство. — І дўжба стаў. Тогды берé отець хлїб і мати, і станут на двёрїох у хáты по йидным боцї дверей і по другим. Свашкы латкайт:

Ідѣт, молотцы, ў село,
 Бѣ вам было весело.
 Веселѣйко ходыте,
 Бораѣйко сѣ верныте.

Молодець з дружбоў ідуць до ксяндза. То шчэ не пізний вечір. Приходьць до ксяндза: Славайсусу. — Слава на вікі! — ксяндз вітпавідаць. — І дружба мовіць: Прасіць вас пан молодый і ўа вас прошу, ймігосьць, благословенство. — А ксяндз мовіць: Ньай вас Бог благословіць і ўа вас благослаўіць. Ідѣт же сн до дому, не ўпывайце сѣ, ладно веселыт сѣ і до мене равѣйко приходыт, ўа вам дам сьлюб, бо ўак ўа дагдѣ пак пойдѣ, то не дыстанете. — Молодцы йдуць собі тепѣрь просіць на весыльѣ, бо перед тым ходыць просіць отець, день або два перед весыльом. Ыак бы молодцы не просіли, то не йдуць дуже на весыльѣ. Моўяць: Молодцы не приходіли, то ўакѣ там! — Ыак сирсыць ўсых, приходьць до дому і тато мовіць: Цн ўсых исте спросіли? — Усых. — Бысте дагдѣ не лішыли хаты, бо не ланно. (Просыць своіх сусідів усіх, а з дальших родину і прятелів). — Ныт. — Ну, то добре, тепѣрь сн погубыайце трѣхы. — Господарі йдуць зараз на весыльѣ і кождый несе курку з собой. Кождаго, шчо прыйде, бере батько молодого до коморы і трактуі горіўкоў по два або три кыльшкы, ўак котрый хоче. Усы госьты сьідають собі за сьтыў, хыба котрый молодый, то йде д музцы і гульць. Газда прынесе фляшку горіўкы, пеставіць перед нх і вони сѣ самі частують, по кылька хотыць. Хлыб стойт перед нх на столы, на обрусы, але закусувати не можут. Господар мовіць: Пійте, людкове, не галамагайте дѣўго, бо ўак надыйдуць свашкы, то вас вігты выженут. А дружбі і молодцови мовіць: Йдѣт, просыт свашкы по крузы, ньай йдуць корогвай віти. (Свашкы по вінку пішли домів топты і варити вечерю). Свашкы приходьць, а газда бере йх до коморы пты горіўкы. Старі газды йдуць тогды до дому, а молоды гульають. З коморы свашкы выходьць і сьідають за сьтыў і ждуть на тата і нану молодой. А газда пытат сѣ сыпа: Цн быўсн там у жынчыного тата і мамы? — Быў. — І затѣго приходьць тато і матн з кылькама свашкыма свойымн (всіх десятеро) на корогвай. Засыдають за сьтыў і сьідають; молодичны не ўйдуць корогвай, молодцови ўйдуць корогвай. Старша свашка зачынат латкати з другымн:

Сьвіти, мисьцаць, з гаў,
 Нашому корогвай,
 А чѣйбы нам сѣ виднѣйко,
 Увіти го ладнѣйко,
 Бысн сѣ не ганьбыли,
 Ой цн красно сн ўвіти,

Білымы ручейка́ми,
 Чо́рпыми вічейка́ми.
 Пойідемо ў дорóжейку
 По краса́ну Касу́нейку.
 Пэ́че наша кам'яна́йша,
 Печы́ коро́гва́й, пэ́че,
 Бы він вы́рліс до не́ба,
 Заўтра нам йго́ трэ́ба.
 Зыйшлі́ сьа ўсы́ сестры́цы
 До новы́і сьвітлі́цы,
 Стáли ра́ду радзі́ти,
 Жи́ час коро́гва́й ві́ти.

По́кы сьпі́валі, то ў́вілі коро́гва́й і ўса́дзілі. Ё́ак ўса́ды́ат, то то́т,
 шчо са́дзіў (хто бу́дзь), ду́ркне тры ра́зы до пова́лы, а хлѳцы́ свѳшчу́т
 і клічу́т: ві́ват! Ду́ркат на то́то, бы сьа́ коро́гва́й фа́йны́й ўда́ў. Сва́шкы
 то́гды латка́ю́т:

Ой ўста́ньте, бра́го́йкы, та́й не спі́т,
 А́й руба́йте со́сно́йку на ва́гны́т.
 А́жебы́ наш коро́гва́йні́ць гны́тен бу́ў,
 А́чэ́йже бы наш Іва́но́йко ве́сэл бу́ў.

Ё́ак печу́т коро́гва́й, то разо́м печу́т і гу́скы, з ко́трымнн йду́т до
 мо́лодой на по́кльнн. Гу́скы́ — то два́ хлѳбы́ до́гво́асты́, сту́лены́ до
 купы́. На гу́скы́ кладу́т сьа́ по́плы́ткы, сплетэ́ны́ ё́ак ко́сы, з кінчы́камі
 пѳднесэ́нымнн до го́ры. Печу́т та́кож по́повнн коро́гва́йча́ і ві́товнн; то та́ке,
 ё́ак хлѳб, лнше рѳ́жкате. За коро́гва́йча́тьо́м печу́т дру́жцы́ гу́ску, та́кож
 з по́плы́ткоў, а за гу́скоў прос́те, гладо́ньке ко́лаченя́ хлѳцы́м дво́м на
 ку́т, бо бы сьа́ не ў́ступннлн звѳ́дтн і не да́лн сы́стн за сы́тыў без та́-
 ко́го да́рунку. (По́рядок при печэ́ню хлѳа́: Коро́ва́й, за снн гу́скн, ко́-
 ро́гва́йчата́, гу́ска, ко́лаченя́). На са́мнн кн́нцн печу́т сто́йачкы́. Ё́нх
 двана́цять. Ро́бля́т ё́нх та́к: Беру́т двана́цять ресо́шок, ё́ак бы на-
 ле́нькн вѳла́; о́бн ресо́шкы́ ў го́рн обві́ваю́т (спѳра́льнн) ты́стон; ё́ак у́сы
 та́к обві́нут, то́гды беру́т звнча́йны́й хлѳб печэ́ны́й, впнхajú́т ў ньо́го
 ўсы́ сто́йачкы́ і ўсу́ваю́т ў пѳ́ч по́за ко́лаченя́, шчо́бы спеклн сьа́. Ё́ак
 спечу́т сьа́, то́гды вы́йша́ю́т сто́йачкы́ з хлѳба́; хлѳб вы́ды́ат, а сто́йачкы́
 разо́м з коро́гва́йо́м, гу́скамі́ і т. н. несу́т до ко́моры, шчо́бы ў́сьо об-
 стѳло. Ё́ак сто́йачкы́ ў́йу́т і са́джajú́т, то́гды сва́шкы́ сьпі́ваю́т:

Сва́шкы́ сто́йачкы́ ла́ды́ат,
 Бо́ сьа́ ў до́ро́гу ла́ды́ат;
 Ў до́ро́гу, до́ро́жейку,
 По краса́ну Касу́нейку.

Ой гет преч на Волы́нью,
 По молодú гаади́нью.
 До ко́оры кльу́шниця,
 До по́льи робітниця.

Коли свашкы ўсьо тысто поўсаджайут до печі, ўмывайут руки і сьпівайут:

Да́йте нам портеня́та,
 Поутира́ти рученья́та!

Гаадня́, молодцо́ва мати, дайи старі порткы, бабы хапайут йіх, а хлопы відбирайут і тыгайут, выдирайут йидны́ ў другых, покы не підрут цаўком, покы гаада не крикне: Да́йте спо́кы, бо сьты́ў пітрете. — То ба́бы дужі.

Теперь свашкы йдут доми́ спати (вже кури піють, другі). Молодичны́ свашкы і родичі відходьат шче тогды, йак стоячкы зачали вити. Молодець дашчо зыст і йде спа́ти, бо ра́но майи сьа сповідати. Свашкы сьпівайут йому на добраныч (покы розійдуть ся); а музика грайн, йак свашкы сьпівайут:

На добра́ныч, на добра́ныч,
 Бо йа іду́ спа́ти,
 Заўтра ра́но, раню́сейко
 До сьлю́бойку ста́ги,
 За ворота́ двелен йа́вірь,
 Там вас буду́ жда́ти.
 А ци йа́вірь, ци не йа́вірь,
 Ци двелена́ ййва,
 Ме́джи ты́ми панья́нками
 Хыба́ йидна́ мойа мила́.
 Ай ци тотá миле́нейка,
 Шчо сьа красно́ ўбра́ла?
 Ой тотá то мыле́нейка,
 Шчо т се́рцьу приста́ла.
 Ой ўбыбра́ў сьа кова́чейко
 Тотó дыўча́ ўзва́ти,
 Він му купи́ў новы́й се́рпик,
 ўно не ўміло́ жа́ти.
 А ўна ўзала́ ба й тот се́рпик,
 Кынула́ віт се́бе:
 Йа не жа́ла ў во́йца, ма́ткы,
 Не буду́ і ў те́бе.
 А йа йла́ ў во́йца, ма́ткы
 Тлусту́ солони́ну,

За тобѡйоў, за гільтайѡм
 Піт часом матіну¹⁾.
 А йа спала ў вѡйца, ў маткы
 На білы перыны,
 За тобѡйоў, за гільтайѡм
 На гороховыны.
 А йа ходіла ў вѡйца, маткы
 У куркѡвых черѡвчках,
 А за тобѡйоў, за гільтайѡм
 У лянѡвых ходачках.

Тэпер йдут ўсы спати. Кухаркы не йдут спати, бо не майут часу. Стынайт куры, скубут і ладят йіх. Молоды ўстайн рано, йак свѡтэйн, і ўбрат тоту сорочку і гацы, шчо молада дльа ньѡго ўшнла. Дайн му вонучі новыі і ўсьо. Молодець іде до церквы сповідати сьа, а дружба спршуйн бойар, жѡбы готѡві были, покы прійде молодець с церквы. По сповіди молодець приходит доміў і йіст, а дружба тимчасом поспрушваў бойаріў і свашкы. Приходит музнка, зачинат гратн і моладі гульайут, а старі сьідьат за столом. Молодець усаджуйн свашкы за сьтыў. Найстарша свашка сьідит коло ньѡго, то звет сьа голова (на чолі), другі за неў; перша за неў сьідит під чолѡм, друга на хвосьты, третья піт хвостѡм, а йннчі ўже без назвы, не рахуйут сьа. Дружба прснт бойар: Бойарци, бойарци, кўждый на свѡйм мїсце, йдыт, сьідайте! — Йак посьідали, дайут йім ўсьым по два кильушкы горіўкы без запускы. Свашкы тогды латкайт:

Скѡр жи, татѡйку, скѡр жи,
 Выпраўйай нас бѡрши,
 Бысмо сьа не ўбавіли,
 Хвалабожу не ўтратили,
 Бо то днесь недылейка,
 Від Бѡга надыйнйка.

Староста кличе тэпер: Бѡрзо, бѡрзо! — І выльывайт за стола. Татѡ-мама сьідайт на лаўку голу, берут собі хлѡб по йндному бохонцевн, а роднчі сьідайт з боку. Дружба бере молодцьа і відкланьуйн сьа вѡтцьу, мамі. Дружба бере го за плече, а молодець цылуйн ў передкы нѡг (прншви) і ў колына і у рўкы; так цылуйн три разы роднчіў і близьку родину. І татѡ мовнт: Ідыт йуж з Бѡгом, ідыт. — А свашкы зачинайут латкати:

¹⁾ Зжовкле листѡ з бараболі.

Благослові, Боже́йку,
 Ё́ першуйу доро́жейку,
 Ай дэ́смо сьа пу́стїли,
 Бэ́смо гора́зд гостїли.
 Ста́роста наперед гра́нн,
 Бо доро́жейку зна́нн;
 Дорóгу, доро́жейку,
 По краса́ну Касу́нейку.
 Подобно на сьвїгойку,
 Коли со́внїко грї́нн,
 Подóбен Іва́нойко
 До Касу́нейкы йтн.
 Чым селéйко вакві́ло?
 Вішньями, черешньями,
 Пы́швыми бо́йарами.
 Ай Іва́нойку па́не,
 Де твóнн вóсько ста́не?
 У тэшчéйкы на ранóчку,
 У крїшчасьтým барвіночку;
 Там буду спочывáти,
 Убїдець убїдáти.
 Ой Іва́нойку па́не,
 Не выгравáйже кóньом!
 Будеш йїхати пóльом,
 Не выгравáйже кóньом;
 На пéрет сьа не выдавáй,
 І в за́ду сьа не выстава́й;
 Дэ́ржи сьа ў сэрэднчы,
 Ё́се при свóннї роднїны.

Коли приходьат т хаты́ молодойі:

Зна́ти, Божейку, знати,
 Де Касу́нннн хáта,
 Новым ты́ном й опынена,
 Калино́ў усадка́на;
 Стрїше́йкы волочы́нн,
 Вікóнка скляанннннн,
 А двéрейка мідьяанннн,
 Штїри верьхы і чотїри.
 Ё́ сэрэднчы ў поко́нн
 Усьáкі напóнн.

Коли прийшли до молодой на обору:

Ой йислите нам рада,
 Не дайте нам стойаги,
 Дайте нам посьидаги.
 Мы льуде адорожены,
 Сукны на нас помочены,
 Бо нас слботойка ўбила,
 Сукны на нас помочила;
 У нас сукны дорогыи,
 По чотыри золотыи.

Коли майут йти до хыжы:

Роспирай, сватку, хатку
 І новейкыи сыни,
 Бы сы бойари сьсыли.
 Пышны, бойари, пышны,
 За Касунейкоу прийшли.
 Красно си васьпівали,
 Шче крашше посьидали,
 На калиновы лавы,
 За тысовыи столы,
 За обрусы крушчастыи,
 За хлыбы швенишныи.

Тепер усю відають, шчо принесли з собою: корогвай газда бере до коморы. Йак молода бере гускы, свашкы латкають:

Шчобсте нам за дар дати?
 Дьви гускы тарчаныи,
 Йидбавом зўйазаныи.

Молода дайи гускы татови і він выносит до коморы. Стойачкы передають також до коморы. Бойари затыкають ў гускы гроші, кождый по два грайцари — а менче не піде, йак 15 бойар. Йак ўсы поскладають, молода выйме з гусок і положит собі ў чоботы під подешву. Тогды свашкы прикрывають молоды голову хусткоу цаўком; вона спират голову на хлыб, шчо стойт на столы і так сидит тихонько. Староста з молодым выдзит па сьтыў і обходит три разы ў около хлыб та переступайи йиі через голову. Йак обйдут три разы, сьидають за сьтыў; молодой коло молодой. Молодець здойнайи з нейи хустку і цылуи; дакотрыи, йак недобрыи на молоду, то не цылуи, але ударит йи, а вона тогды сама здойнайи з себе хустку і сьидат коло нього. Старша свашка бере з молодцыа шапку, а з дружбы кладе молодцьови на голову і пришиват йому збіже з барвінком, увите на три угла. Йак пришии, пере-

кстят го шапкоў три разы і полóжит на голову; а дружба бере свойу шапку і гульят. Ыак старша свашка закладат на голову шапку, свашкы латкайут:

Краўчй, сванейко, краўчй,
Чи ўиеш краўчыти (як перше).

Потому приносят мати молодой два рушничкы і переўйазуѝи. а свашкы латкайут:

Тешчейка вьатъа ўйаже,
Бо ѝи вь дывойкоў льяже.

Відтак зачинайут латкати цепнарйови:

Цепнарйу молодеѝкый,
Стаў медок солодейкый (як висше).

Газда дайи горйўкы ўсьим по 2 кельушки без закускы; ѝак выпйут горйўку, свашкы латкайут:

Скóр жи, тáгойку, скор жи,
Выпраўйай жи нас борши,
Бысмо сьа не ўбáвили,
Хвáлабóжу не ўтрáтили;
Бо то днесь нельйейка,
Від Бога надыййика.

Потому выбирайут сьа і йдут до церкви.

У молодой.

Тато або мама молодой спрoшуйут також ў вечер госты. Молоды гульайут — парубкы із молодой — а старй сьидьат та гостьат сьа. Ыак погульайут собй, мовит газда: Йди, кухáрко, топй, а вь сьа расходьт! — Ыак розьйдут сьа, кухаркы стинайут кури, зачинайут варити, а молодá спит, бо йде рано до сповйди. Ыак розвидьвайи сьа: уставай, дьйўчйно, йди до сповйди. — Ыак высповйдала сьа — тимчасом прошак йде просити гостий до вйнца — приходит с церкви і зьист дашчо. Ыак попойст, пйде до коморы, стане си ў йармо ў середину (йармо лежат на земли) і ўбират двй сорочкы, двй мальованкы і два фартушкы. Ыак вона ўбере сьа і ўвйде до хаты, мовит ѝи тато: Йди, сьйдай ва сьтыў, дóньу. — Вона сьйдаи ва стол, а тато просит свашкы: Йдыт, сьйдайте ва сьтыў. Пйдемó на барвйнок, абьсмо сьа не забáвили, бо молодéць надыйде, та не будетé мати колй вйти. Спорйт! — І зараз пайстарша свашка мовит: Паны вóйче, паны матко, благословйт на барвйнок. — Ньай тьз Бог благословйт; йдыт! — Свашкы зачинайут латкати:

Благослови, Божейку (так само як перше).

Брат молодой або чужий хлопець несе шафлик зі збіжжю і хліб і так само латкають і так само стинають барвінок через персьятинь молодой. Трактують газды, шчо їх барвінок і вертають до дому та латкають, йак молодцови. Йак прийдут до дому, посыдають за сыты і моўят: Паны вóйче, паны матко, благословит винець виги! — Родичи благослоўлят (як висше). Йак свашка поводи ўи винець, други сыпывають:

Д гóри, совы́йко, д гóри,
Вий сы, винойку, скóри,
На лубé вичанейко,
На доўге мешканейко.

Йак уўют молоды і молодцови зо збіжжю і з барвінком, кладут на хліб на тарели на сыты і листочки барвінку примастьят троха медом, абы була мужови йак мід солодка. Йак уўют, свашкы латкають цепенарьови:

Цепенарю не цыкóч,
Бигай, горіўкы натóч.
Повідала нам дыўка,
Шчо йи ў комóри горіўка.

А цепенарь мовит:

Упала цовалина,
Горіўку привалила.

Свашкы:

Треба йи відрубáти,
Горілочки добувáти.

Цепенарь приносит горіўку, свашкы пють по дві порцыи не закусуучи. Йак выпють, латкають:

Ой мовиў йис ми, клинїў листойку,
Шчо не будеш падати:
А ты падайш,
Землю ўкривайш.
Ой моввў йис ми,
Мий татунейку,
Шчо вьа не даш вiт себе;
А ты вьа дайш
І сам не знайш,
Шчо за долейка бúde.
Ай не Биг йа ти,
Дывойко мойа,
Долейку выóбрати;

Уста́нь ране́йко,
 Узьми си дьйни́цьку,
 Побігни́ ў керни́цьку по води́цьку.
 Уми́й собі голо́воюку і лі́чечко,
 Помо́лі́ сьа вірно́ Бо́гу,
 Даст ти до́лейку до́бру.

Коли нема́ шче́ молодця́, латка́ють :
 Чому́ не й́деш, коли́ при́їдеш,
 Мій луби́й нарече́ний ?
 У мене́ та́тојко зло́ї во́лейки
 Зь лъу́цької намо́войки.
 Йа́ хо́джу, про́шу, ша́појку но́шу,
 Че́йже йи́го перепро́шу.
 Ани́ ўпроси́ти, ани́ ўгрози́ти,
 Се́рдце́ко се́рдце́тїм.
 Хо́дит лаво́йка по й оборо́йци,
 Піре́йко роспусти́ла;
 Хо́дит Касу́нѣа по новы́х сьіа́нох,
 Кісо́јку рочесала́.
 Ой не жалѣ́ менѣ́, ой мили́й Боже,
 Шчо́ йа́ йи́ рошчеса́ла,
 А́й жалѣ́ же менѣ́ сво́го тату́нѣа,
 Шчо́ йа́ го не ўслу́хала.
 Посы́лали нѣа, заганя́ли нѣа
 Ў кїрни́цьку по води́цьку,
 Йа́ малá бѣ́ла, на то́ ни зба́ла,
 Шчо́ йа́ йи́го не слуха́ла.
 Ты́ гіро́йко ка́йяна́йа,
 Чом́ же сьа́ не росточи́ш ?
 Ой дьво́йко Касу́нейко,
 Чом́ же сьа́ не роспλάчеш ?
 Бо́ не да́ю жадо́сти,
 Дьжда́лаи сьа́ радóсти :
 Музи́нейки ми́ гра́ють,
 Сва́шейкы́ ми́ латка́ють.

Сироты́ латка́ють так :
 Касу́нена маты́нојка
 Перед́ мили́и Бо́гом ле́жит,
 На кресь¹⁾ рúчейки́ дє́ржит.

¹⁾ Криж (на вхрест).

Ой спусті нѣа, Боже́йку,
 З дрібно́м дожджѣм на зѣмлю,
 Ой нѣай йѣ сѣа подіу́йу,
 Йак мо́йи дѣтѣ у́бра́но,
 Піт поса́х посаджѣно.
 Ой убра́ли го лѣуде,
 Найбли́шшіи сусѣде.

Теперь надходит молодець. Свашкы молоді́цы латка́ют :

Сътій, зѣа́гу, за ворѣти,
 Нѣай на тѣ меты́ль метѣ,
 Нѣай ти личейко квѣне
 Від дожджу студѣного,
 Від ві́нка двѣленого.

А молодцьові свашкы латка́ют з подві́ря :

Слі́сте нам рада,
 Не дайте нам сто́яти,
 Да́йте нам посѣда́ти!

А молодичини відповіда́ют :

Мы то́го даўно́ ждали,
 Бы́сте си посто́яли.
 Не великі́ перехо́ды
 Че́рез во два огоро́ды.
 Припе́р льідо ба́бу до двѣрець,
 Тай йі роскша́ў пе́рець.

Свашкы молодого приходѣат до хаты і сѣда́ют.

Йак майут йти до слѣбу, староста молодцьі́ бере молодцьа і молду, выльза́ют за стола, мати сѣда́и з ві́тцѣм на восьльіи, беруг хлѣб, а староста кажи муви́цы: Стань! — Па́ны во́йче, па́ни ма́тко, благосло́віт, бо мы йде́мо с тыи дво́и́ма дѣточка́ми до сакраме́нту бо́жого. Йа бы просі́у вас, та́та, ма́лу і сусѣды, далѣкі і бли́ські, мо́же вас тотѣ дѣу́чатко даколи́ й не ўслѣхало, йа бы просі́у, бы́сте му ві́тпуста́ли! — Родичі і сусѣды мо́уѣат: Мы ві́тну́шчамо, нѣай йі Бог ві́тпуста́т. — Теперь молодьѣата кланѣа́ют сѣа до нѣг і цылу́ют родичі́у так йак у молодого, а родичі мо́уѣат: Цѣ́гт з Бо́гом, бері́г сѣлѣуб.

Тогды выходѣат ўсѣ на двір, а свашкы на поро́зѣ зачина́ют латкати :

Мы до сѣлѣубойку йде́мо,
 Молоду́ си веде́мо; (Музыка грає)

Молоду́ йак йагоду,
 Рушпану́ йак калину,
 Солотку йак малину.
 Ой мы йдемо́ до збро́ї,
 До церкоу́пы сьвя́тої,
 Ой там ста́немо́ разо́м
 Перед бо́жни обра́зом.
 Ой нема́ ксьня́два до́ма,
 Пойі́хау́ до Йильво́ва
 Ключи́кы купува́ти,
 Церкоу́пцю розмыка́ти.

Церкву розмыкають і ўсы ўходять до церкви. Йак возьмут сльуб, ідуть в церкву (музика не йде під церкву, але лишасть ся далі дось у селі), а свашкы латкають:

Дьяку́йно Богойко́ви,
 І на́шому ксьня́дзойкови,
 Жи нас недобу́го ба́внў,
 Не мнóго гро́шнй пра́внў:
 Піўтора червоного
 Віт пана молодóго.

Йак ідут улицеў, латкають:

Зьвїду́йи сьа тату́нейко
 Свойнго дитьате́йка:
 Мо́йи лубо́е дїтьатко!
 Ци горáзд йис гóстила?
 Ци вірне́йко сьлубїла?
 Вірно, та́тойку, вірно,
 Розї́тї сьз ни ві́льцо.

Йак прийдут перед двері дому, латкають:

Зьвїду́йи сьа маты́нойка
 Свойнго дитьате́йка і т. д.

Ма́ти выходит на поріг хаты кострубата; загорне кожух на-рубыв і выносит на тарелі цукру або меду й хлїба троха, а цепнарь горїўкы. І цепнарь пытат сьа: Деж вы, лубодойко́ве, бы́ли? — А староста повідат: Ци ра́дасце гóсьтїм? — Цепнарь (або газда): Рада. — Ци раз цї два разы? — Два разы; раз йак прийдут, другый раз йак підут. — Староста: Дивіг, лубойкы; ўва́лисмо па́рїнка, привелїсмо чоло́віка. Ува́лисмо дыўча́, привелїсмо невїсьтьа́. — Цепнарь: Бодáй же вы здорóві бы́ли. — Староста: Шчо́ж вы, свату́нцьу, за тотó нам обї-

цъате? — Бóжу лáску на самы́й пéред, а вам адорóўна. Та́й за тогó сьа на́пиймо горіўкы; та́й тако́го солóткого, фáйного закусіти. — Цепнарь наливат горіўкы молодому, молодый пійн до молодо́й, мо́лода до дру́жкы, дру́жка до дру́жбы (перед поро́гом). Їак мо́лодець пійн, свашкы латка́ют:

Іва́нойку, Іва́нойку,
Не пій пéршу поўно́йку,
Бо то пéрша зрадліва,
Ўсы сьа ба́бы подо́піли,
Іва́нойка напо́йіли.

Староста дайн хлѣб пы́лыі малому хлопцеву, абы обы́шоў тры разы до́ко́жа мо́лодьгата. Їак обы́де, дру́жба перавесті́т гара́нныкóв двéрѣ, а гóсподар мóвѣт: Прóшу до хáты. (Тепер лѣше лѣуди мо́лоде́го, а мо́лодо́й наві́тъ до слюбу не йду́тъ, аж у вeчeр прыко́дзятъ, як мeлoду возьму́тъ). Ко́ли увѣйшли, сьѣда́ют, а свашкы латка́ют:

Ой ўсьо́ж нам дўже лáдно,
Хыба́ вам йндно́ дѣўно,
Жи нам свáхы нѣм вѣдно.
Цѣт, свáхо, не страха́й сьа,
Ході́ д нам, прывѣта́й сьа.

А свáха сто́йѣт перед пѣчо́ў і не о́быват сьа, покы вони не залатка́ют то́й само́й. Відтак свáха (теща) прѣ́йде, а вони сьпѣва́ют:

Їак нас свáха прывѣтѣла,
Їакбы мѣдом прѣмастѣла.

А ўна прѣ́йде і мóвѣт:

Цѣ горавд вы гóстѣли?

І зарас сьа цѣлу́йи с свашкaми, до́вькою, зьатем і старосто́ў. І йде гeт, а староста бере мо́лодьгата, дру́жок, старшу свашку, дру́жбу і йде до ко́мoры йѣсти (там їм лѣпше даю́тъ йѣсти). Тѣмчасoм свашкы посу́ва́ют сьа на мѣ́сце, де сѣдыли мо́лодьгата, дру́жбы, і латка́ют:

Ой заходьѣт нас вѣ́сти,
Хотьба́т нам да́тѣ йѣ́сти,
Кўро́йкы печѣно́й,
Йѣше́йкы машчѣно́й.
Цѣ с пѣрцьoм, цѣ не с пѣрцьoм,
Жо́бы в лáскавыи сѣрцьoм.
Йѣли, гўсо́йкы, йѣли,
Пѣто́йкы ісхотѣ́ли.
Бо нѣ свáнейкы, шчебетўше́йкы

Від сьвіта шчобэчемо,
 Горівочки хочемо.
 Дайте нам хоць грэшечкы,
 Бо нам горіят панчэшечкы.
 Заспала кухарочка,
 Трэба їй маршавочка,
 Трэба їй вобудіти,
 Горівочкоў напойіти.
 То тэньга гаадінья,
 Хороше йістн зваріла,
 Сырими дривами топіла.

Дайут тепер йістн. Покры не попойідбат, поти не сьпівайт. Аж шри курцы сьпівайт :

Ай гільа, гільа, білыі гўсы,
 Не каладўгьте вóду Ганўси,
 Бо Ганўсейка хўстойкы пёре,
 Прійде недыльа, краснó сьа ўбёре.

Йак попойідбат, сьпівайт :

Ей устаньте мы, пидейімо сьа,
 Здойіи шапойку, меклоньімо сьа,
 На сьвый перед Гбсподу Богу,
 Господу Богу господаріоам,
 Гей тыя, тыя, тыя, тыя,
 Кухарочкам пышніи,
 За постаўленьы хльіба,
 Хльіба шменічннго
 Від Бога величчнго.

Сейі сьпівайт три разы. Потону ўходит староста, шчо ўже найіў сьа у коморі і невит: Господаріу наш луббэннй! Найілімо сьа, наспілімо сьа, дякуйімо Гбсподу Бóгу і вам, сватўньцьу. Тенёрь йа вас, сватўньцьу, буду просіти, ідїт, беріг музїкы і ўнесїт нам корогвїй. — Сват іде з дружбоў, дружба ўносит корогвїй на голові, обрутїт сьа три разц (музїка перед або за ннн грае) і владе на сьтыў. Староста розўїамо обруо, шчо буў заўїацаннй, йак прннеслн від мнлодцья, перекройїт на полешнну, а овашкы латкайт :

Староста корогвїй лыїт
 І сам собі не вірит,
 Ця ўсьу родїну ўбдыїт.
 Ой старостойко наш, наш,
 Подвїи ть сьа на нас!

Вькрій нам середінку,
 Узьнешо тья піт періцку.
 Стáроста корогваї країни,
 Золотый нóжник маїи,
 Йаворóвый тарéлень,
 Рúчейкы йак напéредь.
 Ой старостойко наш, наш,
 То нам жаль на тебе,
 Жи ни маїино
 Подаруночку віт тебе.
 Ай там засьадемо
 У каллинові долиньи на тебе,
 Ой іздóймемо свѣ конічейка
 Спіт тебе,
 Ай підложимо чóрну кіточку
 Піт тебе.

І підложут бабы чорну кітку під старосту. Тепер дадут друшць гуску; староста йак покраїни корогвай, кличе дрúжбу, а дружба запннат ў гуску друшць гроші: дві шусткы, йак си любит дружка, йак теньгий дружба; йак йакый кенський дрúжба, то 12 грейцарѣ — і передайи друшцьи. Староста мовит: Давай же ти своїй дрúшцьи хлыба (дружбї мовит), бо вона шче малá. — Дружба дайи тоты гроші і гуску і мовит: На тобі гроші і хлыба, попойїдж, жебыс была душа гульáти, бо мы йак зáчнено великый тáнець, будемо гульáти 24 годин. — Дружка бере. Дружба пытат сьа: Шчо ты менї за тотó обїцьаш? — Бóжу лáску. — А староста мовит: Покажиш ты, друшко, шчо ты маїиш дрúжбї дати? — А вона вынїмат хустку с назухы і персьтынь: Нá ти тоту хустку; на сым лыт одыньа маїиш; не потребуїш нікады холїти, іно си найиш когó, жебї ты одыньа ўшиў. — Староста дайи дружбї від дружкы того і мовит: Диви, шчо ти дрúшка дала? Не маїиш сьа чии гадáти і сым лыт, бо маїиш одыньа красне; кошульу — 24 сорочок на сым лыт; глядай шеўкыны йивó. Маїиш персьтынь, за ньóго будút ти шити; й шче сьа бїти будут: Йа ти ўшиўу. Йа. — Шчо ж ты нам за тотó обїцьаш? — Обїцьайу наперед бóжу лáску; на самый перед Господу Богу дякуйу і пану старóсты і пану молодóму і панї молодї і панї сванейкам; цáлому кóлы, шчо ў тым стóлы барво дякуйу пїйкно. — І даст ценнарь горїўкы дрúжбї напїти сьа до дружкы, бо підé гульáти. Возьмé йїи на руки зза стола, а староста мовит: Возьмеш ми дрúжку, абыс ми ту положїў, віткыс ўзьвѣў, абыс ми не поневїрїаў. — І тогды гульайут; але музика стаїи, докы му дружба не заплачат, йак перше молодый. Йак дружба погульайи в дружкоў, са-

дит їй зноў за стыў, а потому ўже гуляўт хлопцы. Теперь староста роздаїи корогвай; одну половину бере молодець до себе, другу половину молодіца крайи на тьлькы кускіў, кїлькы гостей ближних, ўкладат стойачкы (по одній) ў кусник, і роздаїи. Родина бере, а дальші хыба дістаўт кусникы хлїба, йак корогвайу не стане. Йак даїи музичы, мовит: Дали бысмо ти коньа, але кїнь хоче йїсти, а ты забавўный чоловік, та ты кóло коньа не будеш ходїти. Ты чоловік весїлийый, граїиш, кїнь рже, йїсти хоче, а йа бы тебе просїў — ўзвати хлїб; чей ты тотó приймеш; хоць не велїкый кусень, прийми за найбїльшый. Шчо ж ты нам за тотó обїцаш? — Музика дьакуїи, йак перше дружба: Ласку божу, дьакуїу Пану Богу і т. д. Так староста прибалакуїи шчоє до кожного, кому даїи корогвай. — Тимчасом приходит хтось від молодого, даїи знати, шчо там страва поварена, шчо можна ўже йти. Староста мовит: Господару наш лубезный! Мы бы ўже хотїли сьа забїрати; мы ўже наўнували вам. — Газда, йак добрый, задержуйи гостей, але староста вымоўляїи сьа, шчо треба йти. І кличе до дрўжбы: Дрўжбо, зганьай бойар, кўждый на свóїи мїсце, бо пїдемо до дому. — Йак посїдаїут ўсы, газда даїи горїўкы і ўсы пїут по 2 порцїїи ў кружок, а свашкы латкаїут:

Де сьа збїраш, Касўнейко,
 Пїт тэмнуїу вычейку?
 Де будеш ночувати,
 Вечерїїу вечерїяти?
 Маїїу надїїїу ў Бóзї,
 у свéкорца при дорóзї,
 Там будў ночувати,
 Вечерїїу вечерїяти.

Де Іванойко сїдїт,
 Там сьа сьтынойка сьвїтит;
 Де Касўнейка сїдїт,
 Там сьа шче лїпше сьвїтит.
 А ў лїсы на польавы,
 Там бойари спочывали.
 Мéджи нїни Касўнейка.
 Цїлў пычку не спала,
 Бойари й убуджала:
 Устаньте, бойаре, д горї,
 ўже бїлыи день на двóрі!
 Час домїїу поїхати,
 Добраныч повїдати.

Добрáнич на ўсьу вiч,
 А добрýйдень на ўвeсь день.
 У лýскi тернинáя
 Ўсьо пoле загайла,
 Молодá Касўнейка
 Ўсьix бoйáр прiядобiла.
 Дe сьа Касўнейка лýла:
 Ой ци вoлoйкы пoйнт,
 Ци корoвoйкы дoйнт?
 Ой не вoлoйкы пoйнт,
 Нi корoвoйкы дoйнт,
 А с вoйнiм татўнейком
 Ў комoрoйцý на рoзвoвoйцý.
 Шчo йi мáйi вiнá дáти?
 Штири вoлoйкы, штири корoвы,
 I кoвья вoрoнoгo пiт пана мoлoдoгo.
 Не плач, не плач, татўнейку, за мнoйу,
 Не берý йа нiчoгo с сoбoйу.
 Лiшáйу ти сьлýдoчкы пo oбoрi,
 А дрiбнeйкi сьлoвoчкы пo стoлi.
 Забрáйу йoдýвeчкo с кoмoры,
 Выганяйу худoбiцý с стoдoлы.

Мoлoдбaтa кланьяйут сьа рoдичам, а свашкы латкáйут:

Iдe вiт вoйнi матýнoйкы дo чужoйi,
 Кoбi, Бoжe, дo лiпшoйi.

Йак выйдут на двiр, гáздa выносьт флáшкy гoрiўкы i шчe дaйи
 ўсьiм пo пoрцýйi, а свашкы мoлoдчiннi, шчo тeпeр пpиxoдбaт, лат-
 кáйут:

Не йди, Касўнейко, тaм,
 Там людe нeвiркýйi,
 Бiют жoны дaрoмáкi.
 Не мнoгo зaвнiяла,
 Шчo вoшчiпoк нe сoлiла!

Свашкы мoлoдцoвi вiдпoвiдaйут:

Бo тoгo нeпpáўдoйкa
 На нáшoгo сусьiдoйкa!
 Шчe й Касўнья нe ўстáла,
 На стoлi рýнка (а яшчeк) стáла:
 Устaвáй, ўстaвáй, Касўнейко,
 Бo ўжe йи сьвiлáвeйкo.

Потому :

Гоца, свáхойка, гоца,
 Трéба ды́войны гóдза¹⁾.
 Трéба сáа укывáти,
 Бо то зинá не нáти.

Теперь выхóдять госты́ і йдут до батька молодого (лише молодого гості). Староста бере на плечі перину, шчо мати дайн молоды́, три плахты (простирала) і два хлыбы ў сeреднiу. Як староста выйде, нападут на нього хлопцы з палчкани і б'іут по подушцы́ цылу дорогу; дружба відганьат, б'и гаранником і староста відганьат, але вони не відступають. Свашкы латкають аж як прийду́т на вобору :

Выйди, выйди, кострубáта,
 Йде невіста богáта,
 З коровами, з волаи,
 З добрыи намовами.

Мати молодцова выносит, як молодойі, горіўкы, цукру і хлыба і трактує старосту, молодьата, дружбы і сваху. Як вып'іут горіўку, староста пытат: Сватўнцьу, ци радасте гóсьтым? — Рада. — Ци раз, ци два разы? — Раз як пішли́, другый раз як прийшли́. — Дывіт, сватўнцьу, узвалісмо йдву́ лытiну, а привелісмо, Віг даў, двóйи. І не будетé ходiти на во́ду і хату не будетé замiтати, трiскы́ не будетé носiти, бо вы ни годны, вы старéйкі, вы сына годували двáцьцi лыт і три, жебiсьце послўгу мали з невісты. — Тенерь мати бере молодьата і веде за хустку, шчо обойи на шийі, до хаты. Як приведе, госьты сьідають за сьтыў з молодьатами, газда прино́сят горіўкы і дайн ўсьи́м по 2 порцыíи. Як вып'іут горіўку, молодьата, дружба, староста і свашка йдут до коморы вечерiяти, а госьты вечерiають у хаты. Шоки дадут вечерiу, свашкы латкають :

Заходьат нас вiсти (як перше).

Мати сáа пытат :

Ой деж вы бывáли,
 Сивы́йи соко́лы?

Свашкы :

Бывáли мы, бывали
 ў глyбóкiх нетóцы,
 Там сáа купали двi гáлойкы.

¹⁾ Коца.

Мати :

Чому вы не ўзбали
Хоць йдну́ галойку?

Свашкы :

Ой ўзбали мы, ўзбали
Іва́нови Касу́нейку.

Теперь вчеріайут. Ёак даіут крупы, свашкы латкаіут :

Ші́пейко, багру́нейко¹⁾,
Бодас вдороба была,
Жис нам круны примастила.
Мы їісти не будемо,
Покы сѣа не напіймо.
Трэба нас припросіти,
Горілочкоў напоіти,
Бо мы сванейкы, шчебетушейкы,
Віт сьвіта шчебечемо,
Горілочкы хочежо.
Дайте нам хоць трошейкы
Рогойко помачіти;
Хоць бы мы їі не пили,
Ажебысмо хоць ўвидѣли.

Гаада ўже не даіи горіўкы, тому вони іідьат і так. Ёак попойі-
дьат, то сьцівайут куранта (куркы іідать і пріспівують) :

Ей гыля, гыля, білыі гуси,
Не каламутьте вóду Гануси.
Ой куму́нцьу, прóшу вас,
Чи не была жо́йа кúрочка у вас?
А на жо́йі кúройшы
Пірейко рйабойи,
Ци будеме, сусьітко, ўраз обойи?

Тепер хто попойіст, іде спати, а молоды гульайут. Свашкы роз-
ходьат сѣа, ліше найстарша свашка лішайи сѣа. Тепер лагодьат ве-
черіу дльа родичіў молодойі і тых, шчо прійдуд в ними (як добрый
гаада і 15 осіб, як нї, то 6). Гаада (батько молодойі), ёак ўже думат,
шчо час йти, кліче сусьід і родичіў йти по дитѣа у прійданы в а
жо́йни дыўчатыом до молодого. Усьім тям, шчо кліче, даст по-
кельушкови горіўкы. А мати заўйаже собі дарунок дльа молодцьовойі

¹⁾ Назва корови.

найблишай рoдывы : дайы малы кражскі хусточкы. Як йдут, то прійданы (прійданскі свашкы) латкайт :

Жебы Касўнейка знала,
Шчо йі татойко йіде,
Ставила бы лаўкы
З дзелёной мураўкы,
Замітала бы двóры,
Выстельбала бы стóлы,
Клала бы хлыбы пшеничныі
Пéрет свóго татўнейка.
Ой знати, Бóжейку, знати
Ў котрі, Касўнейка, хаты.

Як прійшли на обору :

Укажйт нам сокóла,
Шчóсте нам ўзвaлі учэра.
Ўчэра із вечэра,
А свóчы по піўночы.

Перед прйданыў выводьат молоду, ўказати вйтцьу. Вона витайк сьа з прйданыи і просит йіх до хаты. Як увійшли до хаты, сьйдайт за сытыў (музикы молодой грають, а молодого сьдять) і зачинайт латкати :

Пышвы прйданы, пышвы,
За Касўнейкоў прійшли,
Красно си посьдaли
На калиновы лавы.
Ўсьож вам дўже ладно,
Хыба нам йидно дйўно,
Жи нам свaхы ни видно.
Цит, свaхо, не страхай сьа,
Ході д нам, прывитай сьа.

Сваха прыходит; свекра пытайт : Ци горaзд, здорові свaхўвцьу, ци горaзд вам сьа веселйт ? — Горaзд, Бiг заплаць, вам ци горaзд ? — Горaзд Бóгу дыаковати. — Тeперь гaзда дайы по 2 кельушкы горіўкы (чопнарoви латкають при тiм, як висше), а по горіўцы йісти. По йідывьу отець молодой кличе д собі свaта, бо прыныс горіўкы, і примоўльаит до вього : Дай Божи дóбрый вечiр. — Дай Боже здороўльа. Ци горaзд вам сьа веселйт, свaтўвцьу ? — Горaзд, Бiг заплаць. Вам собі ци горaзд ? — Горaзд Бóгу дыаковати, дай Бóже лыпше. — I выпинат свóйу пóрцьиўу дыўчин отець і дайы свaтови горіўкы. Як напйут сьа свaты, тогды отець молодой трaктуйт тым, шчо ў хаты йі, покы не

выпіўт. При ты горіўцы дайн мати молодой хусчата. (При тин пр-сцьпівують собі, що хотять). Мамі молодого дайн впливий обрус, бадець. Вона завинэ сьа і йде гульати ў ным. Йак за куртыя бадець, сцьпівайн:

Ішлам з лўшка, націла сьа,
Найшлам гаткы, — завіла сьа.
Подиві сьа, павы Йанье,
Йакэ сьльичне завиванье.

А йак файный, то гульайн і пр-сцьпівуйн:

Не жаль ми, не жаль,
Жи йа в газдоў снала,
Жи йа собі ў свейі свахы
Файный бадець дьстала.

Йак горіўку выпили і роздали дарункы, тогды староста просит дружбу, жебы гльадаў молодцьбовойі свашкы, бо треба поўйязати невісту. Молодцьбова свашка засьїдат за сьтыў ко́ло молодойі, зиннат хустку і вінець, кладе на сьтыў, і мовит: Давай же, Іване, чепець с пазухы і кладі Каси на го́лову, а в го́ловы на сьтыў (так три рази). Волосьа порозгоргат і почіпчуйн, поўйязуйн чепцом і польігцеў. Усьі дьўйат сьа і приноўйайут: Йакá файна невіста в нейі! — А свашкы латкайут:

Краўчи, сванейко, краўчи,
А ци ўмійш краўчити...

Касўнин татўнейко
У Сваноцьы на йаршарцьы
С крамарійом сьа торгўйи,
Чіпойко Каси купўйи.

Не крач, сванейко, дьўча,
Бо го боліт голоўча.
Мати го ўгодувала
Тай йнго не таргала.
Трентит, кісойка, трентит,
Чогось вона сьз бойіт...

Та ў гай полетыла
Та піт чіпойко сыла,
Во ўна сьз бойіт,
Бо свашейка на вьў сьа стройт.
Чіпойку йндбавый,
На голóвойку ладный.

І поўїаааааа ў чепець, а по чепці ў хустку білу. Гаада шче раз трактуїи горіўкоў по 2 порціїи і кажи: Забирайце сьа до дому, бо ўже трóха хóчемо спочїти! — І теперь забирайут сьа гет ўсьї, музїкы йдут спати, а вони лыгайут, хоць то надóднем. Йак рано ўстанут молодьата і тато, каже тато дружбї пїти попросити кїлькох льудїй, бо пїдемо сьа на рїку шїти. Йак бабы і хлопы поприходили і музїка ўстаў, молада берé конóўцьу і кропило і йде на рїку зі ўсьїи, а бабы латкайут:

Д гáти, ды́тойкы, д гáти,
Лїчейко умывáти.
Мїли сьа, ды́тойкы, шїли.
Пазугáми сьа ўтирáли,
Жебї сьа шанувáли.

Теперь хопит мати невісту тай в коноўцеў по воды бродит; другї дрильайут себе ў воду, кого зможут. Теша обведе три разы ў водї невісту, — абы ним так йшло, йак в воды — і йак невіста зачере воду, вертайут до дому, а бабы латкайут:

Несе невіста воду
Іс камїяно́го броду.

Йак невіста прїйде д хаты, кропит тоў водоў хыжї, шáргу, збїже, а бабы латкайут:

Кропи, невісто, кропи!
Де кроплѣ водкы ўпада,
Там стадо вольїў стáне.

По сьїи невіста разбере сьа і йде з молодцьом до перкеш на вывід (аж потїм можна їй спати в молодшї), а тоты шче ў хыжї балакайут, аме ўже не госьлат сьа, бо нема чїи. Йак по огньóви ўже ўсьо стало. Жыба на останку свашкы залаткайут:

Спїли, зьїли,
Хыбá болото лїшили!

Зап. в мартї, 1899, від Касї Семїнськóї.

Весіле в Керестурі

(бач-бодроґеської столиці, в полудневій Угорщині).

Записав Володимир Гнатюк.

П і т а н к и.

На питанках йє пан ньє староста, альє відавач. Староста прїдзе на питанкі і млоді і младші староста — бо то двоґе їду — їу двєром на питанкі пред відавача. Відавач стањє на двєрі прїкљєтні і так повдраўка (го) староста: Добрі дзєнь, прїятєльу чєсні! Мал бі сом слово, альбо два до мїлосці вашей, кєд бі шє Бóгу лубєло і мїлосці вашей.

І на то відавач отпòве: Шљєбòдно, цò вас Бог наўчєл.

Староста почньє бєшєду: Так чуйєґє іє читатєлєй сїятàго пїсма: Кòгда вїшол Аўраам прет обїдом пред двєрі сїні своїґїа, ашчє кòго бі увїдїх і прївєдох бі на обїд. І вїдїл іє далєка трєх мўжєй. І вїшол на дуп Маўрїїскї і вїдїл трєх мўжєй. І прїшол нєрєт нїх і уклòнїл сà їм аж до зємљы. І моїл їх, абї прєбўдї у нєго, док бі їмòм нòгї і пòдал їаґї.

Тєраз вòйду нўка до хїжї. Відавач прїїал старòсту і млодòго нўка на тòгу лубòбў, їаґа бўла у Аўрєама.

Кєд вòйду нўка і пошєдàйу за стол. І так нàчньє старòста на нòво бєшєду своїу ў хїжї і так гутòрї відавачовї: Мал бі сом слово альбо два до мїлосці вашей, кєд бі шє Бóгу лубєло так і мїлосці вашей. — А відавач на то отпòве: Шљєбòдно, цò вас Бог наўчєл.

Тєраз зачїна старòста бєшєду: Так чуйєґє їмò читатєлєй і с пїсма сїятàго: Во пєрвї дєнь Бог сотворїл свїг, а фторї тверд, третї дєнь Бог разлўчїл вòду од зємљы і повєлїл зємљы прозїабатї ўсїаку граву і наслаждєнїєґє. Во четвєртї дєнь Бог сòздад слòнцє, лўну і другїа свїтїла небєснаїа. Во пїятї дєнь рїбї і птїцї. Во шєстї дєнь ўсїа рòдї четвєронòжнїх і ползїащчїх жївòтнїх. На послїдок сотворїл Бох чєло-

віка по образі і по подобиіу своїѣму. Он ізобразил ѣму кіло от персти і бдунул во тоїѣ словеснуїу і бессмертнуїу дїшу, которі обрас боже-ственнїа своїѣна мудрости і благасти велельнїа запечатлыл. Перві чоловік називал сїа Адам; і перваго чоловіка сотворил Бог рай на востоку і поставил ѣго управителем раїа і покорил ѣму Бог ўсїа звірі і птиці райскїа. І по божїѣму повельнїїу нарек ўсїм іменá. І відыл Бох, ꙗко не возмóжво ѣдиному чоловіку на землі жити. Бох ўсемогўшчі напўстїл на Адама глубóкі сон, і звáўши ѣдино ребро от плóти кóсти ѣго, і сотворил ѣму жєну. Йѣгда Адам пробудїўши сїа от сна своїѣго і відыл жєну своїу Йѣву, і глаголач ѣй: Віш, ꙗко кост от кóсти жєнїа. І ўбо од днєс ѣсї жєна мóна. Імїаше Адам радóсти велїа! І глаголач Адам ко Йѣви: от ўсїх райскїх дреў овóней насїшчáти сїа, от дрєва, ꙗже по срьдї раїа, от сєго, да не снїшї, ꙗже Гóсподь прїкáза нам. І не по мнóзі ўремєні завїстї радї дїявол ѣст [ўраг] чоловіку. І прїодóбил сїа дїявол во змїїу і возлызал сїа на дрєво прїказаноѣ і промóвил ко Йѣви: Пóчто ві не їасте от дрєва сєго? Йѣва глагола: ꙗко Гóспоть прїкáза нам. Дїявол промóвил ку Йѣви: Амче бїсте свїлі от дрєва сєго, уподобїлї бїсте сїа сáтому Бóгу і повнáлї бїсте злє і дóбре. І так Йѣва звáўши ѣдино од дрєва сєго óвошчі, і закусїла і пробудїўши мўжа своїѣго і дала ѣму от овóшчі сїа. І начáлї повнáтї ньагóгї своїѣна. І начáлї одрївáтї лыствїа од дрєва смокоўнїшчяго і прїкрївáтї ньагóгї своїѣна. Відыл Бох ўсемогўшчі і ўсєшчєдрїшчі, ꙗко преступїша заповїдї бóжїа. І начал Бог ўсемогўшчі ўзвáтї: Адаме, Адаме, Адаме! до третїйáго рáзу. І Адам не даде отвїта. По третїюм рáзу глагола Адам: Гóсподи, ꙗко наг ѣсї! Глагола ѣму Бог: Пóчто наг ѣсї? Пóчто заповїдї мóна звáбил ѣсї? І начáша звїнїавáтї са. Глагола Адам, ꙗко прєлстїла мїа Йѣва. І глагола Йѣва, ꙗко прєлстїл мїа змїїн. І не прїїал Бох звїнєнїа їх. Прїгласїл Бох хєрувїа з огнїстїм мєчєм їзгнáтї їх вон їз раїа. І прїстáвил Бох хєрувїа на двєрї райскї і не возўрашчáтї їм сїа пáкї во рай. Йѣшчє Бог прїарєл на плачўшчяго Адама і не отпўстїл ѣго ньага, прїодóбил їх рїзáмї кожáннїмї. І по ўремєні дал їм Бох прїрóду; їмїаше перваго сїна їмєнем Кáїн і другаго сїна їмєнем Авель. Йєдинождї рєчє Кáїн ко брáту своїѣму Авєльу: Достóйно бїтї вондáтї Бóгу жєртву. Кáїн упражнїавал сїа во здылáнїїу пóльа, а Авель пасушчїх стáда своїа. Йєдинождї їздїоша вондáтї Бóгу жєртву. Кáїн звáў от плóдоў своїїх заднїа, а Авель от пасўшчїх стáт своїїх первáа. Жєртвa Кáїнóва возлыза сїа по зємї; Авельóва жєртвa возношaше сїа до небєс. І віды Кáїн ꙗко жєртвa ѣго ни угóдна Бóгу. І навїслї злóбу во сєрци своїѣм, ꙗко певнїнаго брáта своїѣго Авєльа вознавїрїл убїтї. І глвдáше подóбна времєна. І ѣдинождї їзвєде

брата свого Авельа во слабийшійу бешіду вон на поле і напал на него і убіа його палицею його. І Кайін выкодаже вовурачаше сѣа во обіталішча свѣа. Кроу Авельова вопіаше до неба. І доколі Кайін скитайушче сѣа во горах і во дысах, доколі не убіа його Ламех во імня аверей. Відыа Бох, як оні од йедінаго потѣмство добрѣе не приходіт. Прівірл Бох йѣшче на прародітелей Адама і Йѣву і воадал ім йѣшче йедіну пріроду, і дал ім йедінаго сѣа імѣнем Сіфта. Сіфт біст богобоязні і називалі сѣа Сіфтово потѣмці челоуіці бѣжі, Кайіново тѣкне челоуіці. І тако разлучаше сѣа сімня Сіфтова од сімня Кайінового за тісѣашча лѣт. І по тісѣашча лѣт начаша побірагі сѣа Кайіново потѣмці от Сіфтовіх і Сіфтово от Кайіновіх. І тако наста мѣжду нима злѣба і безакѣніе, тол жерстѣосердїе, же Бог вознамірл рѣда сѣго істребіт водѣу. І Бог потѣрил рот сѣй во законі бѣжїм тісѣашча лѣт, а во безакѣніу тісѣашча двіста шісѣсѣат і два лѣт. І от соворѣніа шіра до потѣпі потерпл Бох сѣй рот два тісѣашча шісѣсѣат і два лѣт. І во то ўрѣмїа бї челоуік, імїа йѣму Ной, дѣатьстѣлїтні. І глаголаа йѣму Бох: йако прегорчїша нїа рот сѣй і не імат дух мой пребївагі во челоуіці сѣм; аз же істреблѣу от челоуіка до скѣта і тѣбі повелїваѣу, да сотворїші коўчех, да спашешї сѣа од множѣства вод. І глаголаа йѣму Бох: да сотворїші коўчех і да бѣдет трїсто лѣктоў длужїна і пѣадѣсѣть лѣктоў шїрїна і трїдѣсѣть лѣктоў звїшїна. І да бѣдет трѣкроўні. І сотворїше ў нем сонїшча — двѣрі, окна, сполѣу осколїше і да вода ў него же наступїт. І тако патрїйарха Ной дѣлаше сѣй кораб за сто лѣт. І відыл Бох ўсемогүшчі і ўсешчедрїйші йако у народаа безакѣніе не утолѣйѣт, но повѣже горїе настаўлїйѣт, і глаголаа Бох ко Нѣу, да от сѣакаго рѣда, йаже не жїуїаше во водам, да собѣрет по йедїноу парї і ўложїше во коўчех. І от пар чїстїх пїать, два долу мужескаго і трї женскаго і от нечїстїх сѣдем пар, чѣтірі цѣлу женскаго і трї мужескаго. І ўбо ўсїа сотворї тако Ной по глаголу госпѣднѣу і йако ўсїа гѣтова суть, глагола Бох ко патрїйарху Нѣу, да ўшїде во коўчех со жѣноу і со трїма сїнамі і невестамї. Сїнове називаше сѣа Сїмон, Хан і Афет. І тако Бох затворї двѣрі корабляа друкѣу ангелскоу. І тако допустїл Бох дошч чѣтірїдѣсѣть днѣй і чѣтірїдѣсѣть нѣшчѣй і ўсїа рїка наполюшча сѣа і водвїгнѣ сѣа вода і покрїваше найвїсѣайші гѣрі араараккі на пѣатьдѣсѣть лѣктоў. І тако коўчех жосїаше сѣа дѣже пѣлот ѣблакі небѣснї. І так до сто і пѣатдѣсѣть днѣй допустїл Бох таглїй вїтор на зѣмлѣу і тако начаша водї умальгагі сѣа. І так по трѣх лїюбїцѣй вѣчул патрїйарха Ной, йако бї сїах жѣраб на верх гѣрі араараккі. І отворїл двѣрі корабляа і не можаше відѣгі, ашчѣ лї отступїла вода от лїца зѣмлї. І вознамірл во сѣрци своѣм, ашчѣ отпүшчу гаўрана відѣгі, ашчѣ отступїла вода от лїца зѣмлї. І пүстїл гаўрана і гаўран

нікóгдаже возўрашчаше сїа во коўчех, прібóрїл бо сéбї насладжéніѣа от скóбоу, дáже от чéловїка. Потéрпїл патрїѣарха Ной ішче трéх днeй і вознашїрїл во сéрцї своѣм: Азжé отпўшчу голубїцу; ашчé голубїца сїа, непрїтómна мнѣ іѣст, прїтómна іѣст птeнцoм своѣим; ашчé не возўратїт сїа ко мнѣ, возўратїт сїа ко птeнцoм своѣим. І пўстїт голубїцу, голубїца лeтѣашé і не обрїтшé покóйа нóгам своѣим і возўрашчашé сїа пáкї во коўчех. І потéрпїл іѣшчé патрїѣарха Ной шeст днeй, іáко улотрeбленїѣ сотворéнїа мїра і по шeст днeй отпўстїл пáкї голубїцу. Голубїца лeтѣашé і прїд вéчeр прїносїашé іѣму сўчeц маслїчнї во ўстѣх своѣих. Іѣгда відѣї їу патрїѣарха Ной і воародовал сїа звїло і прїѣал їу на рўцї своѣа. І глабóлал: Вїм, іáко гнѣїў бóжї утолѣѣѣт са і рáдост настáўлѣѣѣт.

Так такóжде, прїѣатéльу і пáне відáўчe, і мї бї шe так воародовáлї, кeд бї вї наш прївѣшлї тот сўчeц маслїчнї, іáк шe воародовал во ўрeшїа і патрїѣарха Ной, то іѣст, жeльѣну покрeйтку і хўстку.

Вїдáвач прївѣшe тóту жeльѣну покрeйтку і хўстку і да їу старостóвї і старóста да покрeйтку жeльѣну млодóму полóжїц до чїжмї за сáру, а хўстку под ўїаж. І млодї полóжї за тóгї дáрї двá льéбо трї фoрїнтї вїдавачóвї до танѣра. Вїдáвач тóгї пeнѣжї полóжї млодeй до пaвўхї і с тїа пївѣжї млодá ідe до вїчáнѣа.

Тeрaз прївeдe вїдавач іѣдну дрўшку і прїдá їу старостóвї. І старóста їу ўлáпї за рўку і пóвeрх глáвї обпѣшe іѣї рўку і благослóвї їу так: Дá їу Бoх жївї і благослóвї. Тeрaз гвáрї вїдавачóвї: Їа уж задовóльнї, áльѣ і млáтшї старóста сцe.—Вїдáвач прївeдe дрўгу дрўшку і прїдá їу млáтшóму старостóвї. Млáтшї старóста вeжнѣ за рўку і так сáмо благослáвї іáк і стáршї; шїцкo іѣдно. — Тeрaз гвáрї старóста вїдавачóвї, жe: Мї старостóвe уж задовóльнї, áльѣ наш пáнї млодї, вон нѣ задовóльнї, бо патрїѣарха Ной прїѣал сўчeц маслїчнї, áльѣ прїѣал і голубїцу, а наш пáн млодї нѣ прїѣал лѣм сўчeц, іáк жeльѣну покрeйтку. — І так вeцкa пóйдe вїдавач і прївeдe млоду і прїдá їу старостóвї. Вeцкa шe пїтá старóста млодeй, чї мá вóнa шлѣбóдну вóльу пóйсц за тóго млáдeнцá, хтoрóго прeт сóбу вїдзї і чї шe нѣ обeцáлa другóму, льéбо чї нѣ ідe от сїлї, нaгáнѣнѣа, льéбо з дóбрeй вóльї. Млóдá гутóрї, жe ідe з дóбрeй вóльї. Вeцкa вїдавач ўлáпї за рўку млодóго і так вон шe пїтá млодóму, чї вон з дóбрeй дeкї бeрe ту дзїўку, чї іѣ нѣ нaгáнѣнї льéбо сїловáнї. І так вон отпoвeдá і млодї дáїу сeбe пáльцї, скaпчáїу, тóгї, нa кóтрї клáду шe пeрсeнї, кeд у вїчáнѣу, дрўгї пáльцe од мáлoгo. І так шe вeцкa трї рáз млодї із млодоў обрáцa. Вeцкa пoшeдáїу зá-стол і млодї і млодá; і вїдавач їу млодóму шeднѣ на тот крáй, а старóста на тот крáй, дe иѣ млодá. Вeцкa гвáрї старóста їу вїдавачóвї, жe вїдавач пѣ осeтeл, кeт шe млодá нáглá їу старостóвї

і рѣкла, же вѣна нѣ скоро льгала і ўчас ўставала і зготовала одыіанійѣ брачно. То ше волаѣу ручнікі. І на то начше старѣста гутѣриц: Мал бѣ сом слово а́лбо два до милѣсци вѣшей, кѣд бѣ ше Бѣгу льубѣло так і милѣсци вѣшей. А вѣдавач отпѣве: Шльѣбдно, цо вас Бог наўчел. А старѣста:

Кѣгда упѣдоби сѣа царствійѣ небѣснойѣ челѣвику царѣѣу і сотвори брак сѣну свойѣму і рѣче ко рабѣм своѣим: Ідѣте рѣшчі звѣним, да прѣдут на бракі, йѣкоже ўсѣа уготована суть. Ізѣдѣша рабѣ і глаголѣша звѣним, да прѣдут на бракі. І начѣша звѣні одрицѣти сѣа. Йѣдѣн глаголѣа, йѣко кѣпих пѣать пар во́гоў, рад бѣ ізѣти іскусіти йѣх; мѣлы ти сѣа, імі нѣа одрѣченна. Фѣтѣри глаголѣа: Аз же кѣпих сѣло і сѣго радѣ ішам пѣжду ізѣти і вѣдѣти; імі нѣа одрѣченна. Трѣтѣ глаголѣа: Аз же пѣях жѣну і сѣго радѣ не мѣгу прѣти, імі нѣа одрѣченна. І прѣде рап тот і повѣда господѣну свойѣму; і дѣму владѣка раснѣва сѣа зѣло. І рѣче, йѣко звѣні недѣстѣйніи суть ўкусѣти вѣчѣри мѣйѣа. І рѣче ко рабѣм: Ізѣдѣте на ісходѣшчѣх пугѣй ілі на распѣтѣйѣ. Амче обрѣашчѣте злѣа і добрѣа і прѣведѣте йѣх во дом мой, да наполнѣт сѣа. Ізѣдѣша рабѣ і ашче обрѣтѣша і прѣведѣша і йѣдѣнождѣи ўж дом полнѣ йѣст; рад бѣ господѣн ізѣти і вѣдѣти вѣнадлѣжѣшчѣх своѣих. І прѣде і вѣдѣ йѣдѣнаго—челѣвика нѣ ополчѣні во одыіанійѣу брачнѣм. І прѣйде господѣн ко вѣму і рѣче йѣму: Друже, кѣко ўшел йѣсѣ сѣмо, йѣже не ішѣйшѣ одыіанійѣу брачна? І сѣй дѣже умолчѣа. І рѣче господѣн ко рабѣм своѣим: Возмѣте йѣго, сѣажѣте йѣму рѣдѣ і нѣзі йѣго і вержѣте йѣго во тѣму кромѣшнѣѣуѣу, ту бо бѣдет плач і скрѣжет зубѣѣѣ.

Так такѣжде, прѣйатѣльчу чѣснѣ, йѣк пѣнѣ вѣдѣѣче, і мѣ бѣ вас молѣѣлі, да на нас положѣте знак одыіанійѣа брачна, жѣбѣ і мѣ тѣтѣ слова нѣ достѣлі, йѣк достѣл тот, цо нѣ мал одыіанійѣу брачно. І так вѣдавач прѣнѣше ручнікі і так да старѣстом по йѣден рѣчнѣк і свѣшком по йѣден.

Тѣраз старѣста а́лбо вѣдавач прѣвѣнчуѣе тѣм мѣдѣагом: За сѣй дом і за жѣвѣшчѣх ў нем і за тѣтѣ два перѣсѣні, хѣтѣри ту нѣшка йѣк прѣд нѣамѣ, прѣг швѣткѣмѣ прѣйѣлі перѣвѣѣ обрѣченійѣ. І дай Гѣспѣдѣ Бѣже, жѣбѣ Гѣспѣдѣ Бѣг небѣснѣ йѣх сойѣдѣнѣл у льубѣві і жѣбѣ с тѣм намѣрѣнійѣм наступѣлі і до стѣнѣ малжѣнскогѣо і жѣбѣ бѣлі Бѣгу небѣснѣму на чѣсцѣ і на слѣву і цѣркѣвѣ сѣаѣтѣй кафѣголичѣскоѣ на воздѣбу, ѣтѣом і мѣцѣром на потѣхѣу і на радѣсцѣ і шѣцкѣму рѣду; і жѣбѣ йѣх Бох благѣслѣвел, йѣк Аўраѣма во Сѣру, Ісѣака в Рѣвѣку, і Йѣковѣа в Рахѣльѣу; і жѣбѣ йѣм Бох прѣстѣавѣл ангѣла хрѣнѣтѣльѣа на ўсѣа дѣні і нѣмчѣ жѣвѣта йѣх; і жѣбѣ утѣрдѣвел Бох льѣбоў мѣдѣжѣ нѣих, йѣк утѣрдѣвел мѣдѣжѣ двѣнац апѣстоламѣ; і жѣбѣ Гѣспѣтѣь Бох небѣснѣ од нѣих шѣерц оддѣльѣл і жѣвѣта йѣм прѣдлѣжѣл і нам ўсѣм, хѣтѣрисѣме собрѣні у тѣм чѣснѣм дѣму,

мір, лубоу і вдрáвіѣ і долгодѣнствіѣ і по скончáнію живóга нáшего ўсім желáйѣм цáрство небѣсноїѣ задóбіц. І так зá-добре здра́ве Бóже дай здра́ве.

І так начнѣу вѣцка піц і вешеліц шѣ. І вѣцка так: раз обѣйдзѣ фля́ша в вінож лѣ́бо с пáльѣку, цо шѣ тра́фі, на́около, піѣу стáро-стове, млóді і млóда, відáзач і свáшкі. Вѣцка отпúщчá млóду і млóдо́го вóнка спóзá стóла. І вóні вѣцка так бешедúѣу, дóкльá нѣѣ прідзѣ, йáкі йѣ час, лѣ́бо полудзѣнок, лѣ́бо вечѣра. Вѣцка тã пріду і прідáнци: óцѣц, мац, шѣстра, брат і так бльіскі рот. Пóслѣ полудзѣнка лѣ́бо вечѣрі отпíгúѣу шѣ дóлу. І нáчнѣѣ старóста бешѣду свóѣу:

Мал бi сом слóво áлбо два до млóсци вáшей, кѣд бi шѣ Бóгу лубѣло небеснóму, так і млóсци вáшей.

Відáвач отповѣдá: Шлѣ́бóдно, цо вас Бог наўчел.

Кóгда Ілі́а зáкннул нѣбо на трі лы́га і шѣст мшáцоў і глагóлал йѣ́му Бох: Іді ко потóку Харѣ́нту і пребúді тáмо і ўрáнам заповідáм ирѣпíтáті тьá. Ко ўтру і вечѣру прінесóшá ті хлы́ба і мшáса, от потóка напо́йші сáа.—І по днѣх мнóгѣх ішшѣх поток. І прінуждѣн бiл Ілі́а од жáжді погíбáті. І глагóлал йѣ́му Бог: Іді во Сарѣ́нту Сідонску́ѣу ко сѣй жені гдóвіці і пребúді тáмо.

Йѣ́гда Ілі́а пріблízі сáа ко Сідóну варóшу і віды́ жену прі пúгі собірайúшчу дрѣва. І прідѣ ко нѣй Ілі́а і рѣчѣ йѣй: Жѣно, прімі мшá і прѣкóрні мшá до чáсу сѣгó. І жѣна вóзрі на нѣго і рѣчѣ йѣму: Віш, йáко чѣлóвiк бóжі йѣсi. Кáко тьá пріму? Не íмáм тóкмо горст мúкі і во джвáнци мáло йѣлѣ́йá. Ашчѣ сiѣѣ свы́дно бúдет, аз глáдом гíблыу і чáдо мóѣѣ.

Ілі́а рѣчѣ ко жѣні: Жѣно, тáко глагóлет Гóспоть: Да не оскуды́ѣт ті горст мúкі і во джвáнци йѣлѣ́йá, тóкмо мшá прімі і прѣкóрні мшá до чáсу сѣгó, дондѣжѣ Бог вóздаст дожшѣ на лы́цѣ вѣмлы́.

І так бо жѣна воспрі́йáла Ілі́ѣу і сотворíла пріснок і кóрчак вóді і не бiло йѣй оскудѣ́но, но понѣжѣ і дом свóѣй ісполнiла.

Так тáкóждѣ, прі́йáтѣльу, дай Гóсподі Бóжѣ, да тот дом благослóві, йáк благослóвел Бох гдóвіцу во Сарѣ́птi Сідонской. Ту ма́цѣ од нас слóво і млóсц вáшу.

Вѣцка старóста лѣ́бо відáвач (йáк на пítáнках, дзѣку́ѣѣ старóста, а на свáдáбі відáвач; пріхóдні лѣѣм дзѣку́ѣѣ) дзѣку́ѣѣ кухáрком: Жѣбi бúлі од нарóда похвалѣні, од Бóга благословѣні, і жѣбi Бог од влх швѣрц оддáльѣл і жівóта прѣдлóжел, хтóрі шѣ нѣшкá о нас остаровáлі і во сакацкiна йѣдлáні годовáті. І так дзѣку́ѣѣ пáном чоппáром, цо віно тóчá: жѣбi Бог од влх швѣрц оддáльѣл, а жівóта йiм прѣдлóжел, хтóрі шѣ нѣшкá о нас старалi і в вінож нас годовáті. І ўсім служі́тѣлѣм, хтóрі ту нѣшкá вiслуговалi, да йiх Бог жiві і благослáві. І по скончáнію

жівота пашого ўсім жаляйеж царство небэснайе задобиц і так за дбрэ-
вправе, Бжже дай здраве. І тэраз прйданці отходза дому.

То будо у млодей дому, цосме тэраз докнчелі. То будо йешче
тэраз пейц рокі, а тэраз то уш ше охабѣа, тэраз пїтанкі преложені на
тот дзевь, кеді свадзба, бо то будо докля тїжнѣом і два скорей. Того-
польехчалі прето, же на пїтанкі нїйакі дари ше вѣе вѣесли, а роўнал
ше трошак свадзбї. За то ше того поменчалю, же лўдзѣ бяржей при-
ходзѣлі на пїтанкі, йак на свадзбу, бо вѣе требало дари.

І за то ше пїтанкі робелі скорей, же кед бі буда млода лѣбо
млоді шіловані і за то на пїтанкох ўласц малі отповесц, же йѣдно друге
вѣе лўбі. І отповедалі і с тїм расходзѣлі ше пїтанкі.

С в а д з б а.

Кет ше вїбѣра млоді од оца до вїнчавья і теді начнѣе староста вїпї-
товац. Теді млоді станѣе бльїско старості, онец і мац млодого шеднью
под грѣду і браца, шестрі і род цо бльїшші. І начнѣе староста бе-
шѣду своїу: Мал бі йа сом слўво альбо два до мїлосці вашей, кед бі
ше лўбѣло Бжгу небесному і мїлосці вашей.

Млодого онец отповѣдѣ: Шлѣфбодно, цо вас Бог наўчел.

Староста пнчнѣе:

Прїблїжел ше вам дзевь, хтїрі сце го од даўна бчєковалі, дзевь
радосці, а дзевь і жалосці; вїнага сїн ваш йак од оца і мацѣрі і од
родїтелей своїїх благослоў, хтїрі йому будзѣ тот благослоў до скончѣ-
нїѣа вїка. І вон вас чрѣз мнѣ мдлї і отпїгўйѣ, кед вас дакелі слўвом
лѣбо з дылом укрїудзел, лѣбо ублїжел, жебїсце му шїцкі крїуді і вїні
отпушчелі і от чїстогю шѣрца благослоў на вѣрх главї його положелі.
І так на дѣлей по апостолу Пѣўлу, хтїрі нас опомїна: аж же оставїм
дыла темнѣѣа і облѣчѣм сїѣа во оружїѣ свїта, так і вон вѣшкѣ охабѣа
шїцкі своїо пѣмнї шлїді (по нїцох хдзѣл йак лѣгївѣ) і своїо грїшнї
дрѣгї; і так на дѣлей нас заш опомїна апостол Пѣвел во посланїѣу, же
ўсїѣак чєловїк оставїт оца і мацѣр своїу і прїлїпїт ше жѣні своїѣй
і бїст оба во плоть йѣдїцу; сїѣа тѣѣна велїѣа йѣст!

І так на нїво староста ше обраца гу оцові і пїта ваш друге до-
звольѣнѣе: Мал бі сом слўво альбо два до мїлосці вашей, кед бі ше
Бжгу небесному лўбѣло, та і мїлосці вашей.

І млодого онец отповѣда: Шлѣфбодно, цо вас Бог наўчел.

І начнѣе староста бешѣду своїу:

Когда царь Асїрїнскї Йѣнемѣсар заробѣл жїдоўскї вѣрод, вѣжду
каторїѣа і правѣднї Тобїѣа. І ўзїѣал Тобїѣу і бїл йѣму Тобїѣа кўпец.

Ддох Тобііа во Міді вáрошу і дал Гаваїілу дэсат талап срэброў. Кóгда Тóбііа вoзўрáтi шe во дом свoй і ўмpe Йфeмeсар і вoцáрi шe сiн йфe Сiнахiрiм. I дóзнал сiа, йáкo Тóбііа пoгрiбa тьiлa йix і хтыл Тóбііу убiгi і Тóбііа ўтыкол. Цар зйáўшi iмiнiйe йфeгo і жéну йфeгo і сiнa йфeгo, млáдoгo Тóбііу пoд гáрeшт. I нe прeшлo тóму пiятдeсiят днeй і убiлi цáрьiа двoмe сiнoвe йгoгo. I пoўтыкáлi дo гóрoх Арарáцкiх. I вoцáрeл шe Сeхэрдaн і пoстaвeл сéбi сiнa брáгa Тóбііiнoгo зa сeкрeтáрa дóму свoйфeгo, тo йфeст, Ахiахáрiйa. Мóлiл Ахiахaр цáрьiа, áшчe бi дoзвóльeл старóму Тóбііoвi вoзўрáтiгi сiа вo oбiтáлiшчa свoйa. I ўмoлiл йфeгo і oтпýстeл цар млáдoгo Тóбііу сo мáтeрy oд рáнствa. I млáдi Тóбііа сo мaтeрiйy угoтoвiшa дóбрi oбiд oтцy свoйфeму. Йфeгдa прiйдe стáрi Тóбііа і вiдьi мнoгi йфeдлa і рeчe сiнy свoйфeму: áж жe нe ўкýсу oт oбiдa сeгo, áшчe лi нe iзiдeшi нa тoржiшчe і oбрiашчeшi чeлoвiкa глáднoгo iлi жáднaгo і прiвeдe[шi] йфeгo вo дом мoй, дa нaсiгiт сiа сo мнoйy. — Iзiдe млáдi Тóбііа нa тoржiшчe і нe нaйдe чeлoвiкa áвi глáднáгo, áнi жaднáгo, тoкмo йфeдiнáгo oд рoдa умeршлeннa і вoн нá-пуд iзвeржeнa. I прiдe дo дóму і скáзa oтцy свoйфeму. I рeчe стáрi Тóбііа: I пáкi нe ўкýсу oд oбiдa сeгo, áшчe лi нe пóйдy і нe ўлiкy йфeгo вo дом ньiкi; і нe пoгрeбóшa йфeгo, дoндeжe слoнцe нe зáйдe. I вoзўрáтi шe Тóбііа стáрi і нáчa oбiдoвáтi і гóркo плaкáтi, йáкo рaзoрi сiа iмiнiйe йфeгo. I тáкжe пo зaхoждeнiйy слoнцa iзiдe iт сeму умeршлeнy і скoпa грoцi пoгрeбe йфeгo. Йфeгдa вoзўрáтi шe вo дом свoй і бiст нoшч. I льáгoх пoт стьiнi свoйa і нe знa, йáкo урaбiйa пýстi тeплoйфe гнoйiшчe нa oчeсa йфeгo і сoтвóрi сiа йфeму бiльмo. I дáдe сiа кo ўрaчáрaм і нe пoлзoвaшe йфeму. I рeчe йфeдiнoй жéнi свoйфeй Ани: Áз убo йфeсм стар і вaтвóрi сiа мeньi зрiвнiйe і вiм, йáкo прiскóрбeн йфeсм смeртi. I рeчe кo жéнi свoйфeй: Нe пóшoл бi лi сiа нaш вo[д]рáгi мiдeйскiйa, і прiвeсoл бi срэбрa сo пeчáтьмi і oжeнiхoм йфeгo і вiдьiл бiх, oт йáкoгo плeмeнe пeвiстa мoйa.

I рeчe жéнa йфeму: Нáчтo ўбo тeбi сiйфe срэбрo? Нe iмáшi тóкмo йфeдiнoрднáгo сiнa, áшчe лi нe вoзўрáтiт сiа к тeбi жiў.

I рeчe стáрi Тóбііа: Вiм йфeдiнáгo Бóгa, йáкo вoзўрáтiт сiа к нaм вoдрaў.

I прiзвa сiнa свoйфeгo і рeчe йфeму: Нe пóшoл бi лi дo дрáгi мiдeйскeй і прiвeсoл бi срэбрa сo пeчáтьмi?

I рeчe млáдi Тóбііа кo oтцy свoйфeму: Кáкo пóйдy, пýтa сeгo нe знáйy і нe вoздaл мi йфeсi рyкoпiсáнiйa oт срэбрa сeгo?

I рeчe йфeму стáрi Тóбііа, кo сiнy свoйфeму: Сiа тi вoздaш, тóкмo iзiдi нa тoржiшчe, áшчe oбрiашчeшi чeлoвiкa, штo пóйдeт с тoбoйy дo дрáгi мiдeйскeй.

Iзiдi млáдi Тóбііа нa тoржiшчe і вiдьi йфeдiнáгo йунoшy стoйáшчáгo прi пýтi, iзвeржeн вo пýтi. I нe знáйáшe млáдi Тóбііа, йáкo тo йфeст

ангел од Бóга по́слан, імня йёму Рафа́йл. І прі́де к нёму млади́ Тóбі́я і рече́: Дру́же, не по́шол бі лі со мно́й у [д]ра́гі відё́йскіа?

І рече́ йёму Рафа́йл: По́йду, і путь ві́ і ў бра́та ва́шого Гава́їла жи́ўя́х.

І со радóстіу прівéде йёго во обіталі́шче о́ца сво́йёго. І рече́ млади́ Тóбі́я: Отче, се чело́вік ашче лі по́йдет со мно́й у [д]ра́гі відё́йскіа?

І прі́зва йёго ста́рі Тóбі́я і рече́ йёму: Ашче лі возмо́жно со то́бю послати́ сїна мойё́го, йа́ко не і́нам то́кмо йедіно́рднаго? І рече́ ста́рі Тóбі́я: Ска́жі мнѣ, од йа́ко́го пле́мена йё́сі?

І рече́ Рафа́йл: Не досто́йно іскáті па́йцнї́ка ў пле́мені йё́го, а ті хошчэ́ші.

І рече́ ста́рі Тóбі́я: Хо́шчу, йа́ко бо́йу сїа.

І рече́ Рафа́йл: Аз йё́см, Ава́нії і Ава́рії велі́каго.

І рече́ йёму ста́рі Тóбі́я: Із благо́го ро́да йё́сі ча́до, йа́ко бі́х с ны́мі во Йеру́салїмі. І то́гда рече́ ста́рі Тóбі́я: Ашче лі пойдэ́ші со́ сїно́м мо́йім, рці́ мї, йа́ку пла́тву на́-день імі́ті будэ́ш.

І рек Рафа́йл: Тра́хму на́-день.

І глаго́лал йёму ста́рі Тóбі́я: Ашче возу́ратїші сїа зра́ві і жи́ві і прїло́жу ті.—І на́чал йїх благо́словїті. І глаго́лал йїм: Да благо́словїт вас Госпо́дь Бог не́ба і зéмлі і ангел бо́жі да путу́йет с ва́мі і да вас вдра́ва сўшча возу́ратї к нам. — І ста́рі Тóбі́я се знайáше, йа́ко то́йе́ ангел і от Бóга по́слан за пў́тнїка.

Так та́кожди, прїя́телю і ві роді́че, благо́словїте ча́до сво́ё до пу́тештвїя́, йак благо́словел ста́рі Тóбі́я сїна сво́йёго до пу́тештвїя́.—

І так те́раз кльё́кнѣ́ мло́ді пред о́ца і пред ма́цер і побóчка о́ца і ма́цер на кльё́каці, а ге́ўту ро́дїну на сто́яці. І с ті́м прїне́-благо́слоў од о́ца і ма́цері і од роді́чо́х сво́їх.

Те́раз о́гталъ іду по мло́ду, ста́ростове, мло́ді, сва́шкі і дру́жбове і дру́жкі. Кэ́т прїйду до до́му мло́дей, там йїм відзе́ відáвач на двэ́рї на стрі́чу і там старóста поздраўка, уж йа́кі йё час: до́бре полáдвѣ... І так гутóрі: Чу́йёме, же ме́джі ва́мі Хрї́стос пребу́ва.

На то відáвач отпóве: Йё́ст і бу́дет, йак ме́жду хрї́стія́нскім на́-родом.

Те́раз на́чнѣ́ старóста бешéду прї двэ́рох, во́нка: Ма́л бі йа сло́во а́лбо два до мїло́сці ва́шей, кэ́д бі ше Бо́гу небéсному лубéло, так і мїло́сці ва́шей.

На то відáвач отпóве́да: Шлё́бóдно, цо вас Бог на́учел.

І на́чнѣ́ старóста:

Мї те́рас так путу́йёме, йак пу́товáлі трóме ца́рòве іс персі́скей. же́мі аж до Ві́фле́ёму. Прїйдо́ша ко Іро́ду ца́рју во Йеру́салїм і гла́-

голаша йѣму: Гді рождѣѣ сѣа царь Йудѣйскі, йако відыіохм звѣзду йѣго на востѣці і прідѣохм поклоніти сѣа йѣму.—Ірот сліша слово сѣѣ і смѣті сѣа і усѣа Йудѣяа с нѣм. І сѣбра первосѣйшаченікі і кнѣжнікі і вопрошаше йіх: Гді рождѣѣ сѣа царь Йудѣйскі?—І глаголаша йѣму: Тако бо йѣст прорѣком глагольѣшче: Ті зѣмле Іудѣова, во чім мѣнша йѣсі? Во ўладіках, іс тебе бо ізідет вѣжт, йаже спасет льѣді свѣяа Ізраѣельа.—Віды Ірот, йако порѣган біст і ізіде ко вѣлхвом і глагола йім: Ідѣте во ўсем прѣдылі мѣйім, ашче обрѣашчѣте йѣго, возвістѣте мѣ і аз пойдѣ сѣа поклоніті йѣму. — Ізідѣша вѣлхві із града і покѣза сѣа йім звѣзда і прівѣде йіх над вертеп. І відыша тамѣ свѣтіла вѣліяа і відыша тамѣ отрѣча с матѣрію і в Осѣфом і уклоніша сѣа йім і дѣша йім дѣрі, лѣван, златѣ і смѣрну.—Так такожѣ, прѣятѣльѣ, і мѣ вам прѣнѣслѣ дѣрі, мѣр, льѣбоѣ і врѣвіѣѣ. Ту маѣе слѣво і мѣлѣст вѣшу од нас.

На то ше піта відѣвач: Же вѣлхвѣ гвѣзда провѣдѣла, а йа у вас нѣѣ відѣем нѣйяку гвѣзду.

І на то дѣйу свѣшкі скльѣнку с пальѣнку старѣстѣві прѣ дѣвѣрох. І так старѣста да відѣвачѣві, же тѣта йіх прівѣдла.

Тѣраз вѣйду нѣка. Пошѣдѣйу старѣстѣве за стол, свѣшкі на йѣпну стрѣну лѣўкі, а на дрѣгу стрѣну лѣўкі пошѣдѣйу мѣлѣді і дрѣжѣбѣве. І на то ше піта відѣвач: О чім ві ходѣце і йак сце путовѣлі?

Тѣраз начѣѣ старѣста бѣшѣду свѣйѣу у хѣжі нѣка: Мѣлі бісѣе слѣво ѣлѣбо дѣва, кѣд бі ше Бѣгу небѣсному так льѣбѣло і мѣлѣсці вѣшей.

Відѣвач на то отповѣда: Шльѣбѣдно, цѣ вас Бог наѣчѣл.

Так чуѣѣме іш чѣтѣтѣлѣй і сѣатѣго пісѣма: Кѣгда мѣлѣді Тѣбіяа слѣдѣйѣшче со Рафѣйлом ў[д]рѣгі мѣдѣйскѣяа і во пѣрві дѣнь прѣд вѣчѣр прѣдѣша ко потоку Тѣгру і прѣбіша пѣрвѣйѣу ношч. Утру стаѣшѣ мѣлѣді Тѣбі[яа] і хотѣше од рѣкі усѣті сѣа. І прѣде нѣкайяа рѣба і хотѣше йѣго пожѣрті. І начѣл од пѣяа бѣжѣті. Глагола йѣму Рафѣйіл: Пѣшто усунѣл сѣа йѣсі? Сѣѣѣ бо нам потрѣбно йѣст. Возѣрѣті сѣа і вѣзмі рѣбу і вѣржі йѣ на зѣмљу. І рѣссѣчі йѣяа і знѣсі із пѣяа сѣрѣцѣ, пѣчѣнь і желч і ўлѣжі во охрѣанѣу свѣйѣу. А сѣйѣ да іспѣчѣші, сѣйѣѣ бѣде нам свѣдѣноѣѣ дѣже і до путѣшѣствѣяа. І тако ідѣша пѣтем тѣм. І глагола мѣлѣді Тѣбіяа ко Рафѣйлу: Начѣто ўбо нам йѣст од рѣбѣяа сѣрѣцѣ, пѣчѣнь і желч?—Глагола йѣму Рафѣйіл:—Желч, ѣшче хто побѣльѣйѣт во очѣсѣ свѣйѣѣм і мажѣт сѣа, ісцѣлѣт сѣа. Сѣрѣцѣ і пѣчѣнь—ѣшче кѣго смѣшчѣйѣт дѣмон і со тѣм кѣрѣт сѣа і бѣжѣт от нѣго во вѣчні Йѣрѣпет.—І тако прѣбіша сѣа блѣс града Йѣкватѣана. І глагола Рафѣйіл ку мѣлѣдѣму Тѣбіяа: Во сѣйѣу ношч прѣбѣдем у Йѣкватѣанѣу; ту імѣяше рѣда, імѣяа йѣму Рагѣйіл; он імѣяше йѣдѣнорѣднѣйѣу шчѣр, імѣяа йѣѣ Сѣара і по вѣконѣ Мойсѣйѣовѣу достѣйно йѣу знѣті тѣбі во жѣну.—І рѣчѣ мѣлѣді Тѣбіяа: Кѣк, бѣдет дѣло сѣйѣѣ, йако не знѣйѣу йѣяа! Да не опѣчѣльѣу оца мѣйѣѣго і ма-

тер мою с нею. Йако почух словеса о ней, йако бист дана седеи мужей і усі при ней ізмроща.— І рече йѣму Рафайїл: Не бой сїа о том ны йєдинои мїсли. Ашче гдї йєст ангел господен, тамо ангел сатанїѹ не дыйе пакости. І тако унідоша во град Йєкватан. І срїте їїх чер Рагуїлѡва і оїи не знаїаше, йако йє чер Рагуїлѡва і глаголаше йей: Гдї йєст дом Рагуїлѡѹ?— І она їїх со радостїѹ прїведе во обїталїшче отца своїєго. Рагуїл бї бо на сєлы і прїде во дом і відї йїношї сїа і не знаїаше, откїду су. І рече жєні своїей: Сей йїноша по подобїѹ брата твоїєго Тобїї.— І прїзва їїх Рагуїл і рече їїм: Откїду вї мї йєсте, чада?— І оїи йѣму глаголаша: Мї йєси од зємльї асїрїйскан, із града Нїнєвїї.— І рече Рагуїл: Повнїте лї вї брата мойєго Тобїѹ? — Глаголаша: Знаїем. — Здраствуйєт лї?— І глаголаша йѣму, йако здраствуйєт. І глаголаша йѣму, йако погубї очї своїа. І рече млїдї Тобїїа: Ав убо отец мой йєст. — Тогда Рагуїл нападє на вїѹ йєго і цїлова і гѡрко плака, йако не вїдї мнѡго лыта рѡда своїєго. Тѡгда іздє Рагуїл і вакла ѡгннѹ і сотворї вечеру велїѹ. І рече їїм: Прїдїте ѹсї, йадїте і веселїте сїа во домї мойєм, йако ўбо йєсте чада мойї.— І рече млїдї Тобїїа ку Рафайїлу: Аж же не ўкїсу од вечерї сїа, йажє не глаголємо, йажє рїч мї йєси на пути. — І тѡгда рече Рафайїл ко Рагуїлѡвї: Се йїноша йєдїнорѡднїи во ѡтца своїєго, йако же і шчер твоїа йєдїнорѡдна. І по закѡну Мойсєїѡву длїжно повдїтї йѣму во жєну.— І рече Рагуїл: Бѡїѹ сїа Бѡга, да не опечїлу шєстру мою со шчєру мойѹ; йако бист дана седеи мужей і ѹсї при ней ізмроща.— І глагола Рафайїл: Нї йєдинои мїсли о том; во сїѹ ношч будєт вѡна йѣму дана во жєну і вон йей во мужа. І рече Рафайїл: Ашче гдї йєст ангел Господен і ангел сатанїн тамо не дыйєт пакости.— І тако Рагуїл прїведе шчер своїѹ за рїку і повдїдє йїу млїдому Тобїїѡвї і сочєга їїх по закѡну Мойсєїѡву і сотворї над нїмї молїтву. І тако начїша пїтї і веселїтї сїа.

Так такожде, прїятельѹ, і мї ту вїдїмє, же бї ту бїло цѡ йєсц і цѡ пїц. Альє нє знаїмє, чї нас тѡта радѡсц очекїѹє, йак очекувала млїдогѡ Тобїїѹ у Рагуїлїа. —

І так вїдавїч вїдєе вѡнка і опїтрї, чї млїда зготѡвєна і дрїшкї і так кєт опїтрї, ўрацї шє нїзат і гварї старѡстѡвї, же їїх тѡга радѡсц ту очекїѹє, йак очекувала млїдогѡ Тобїїѹ у Рагуїлїа.

Тєраз ваш на пѡво начнєѹ старѡста бєшєду: Мал бї йа слѡво, албо два, кѡд бї шє Бѡгу небєспѡму лубєло і мїлѡсцї вашєй. —

На то ѡтповєда вїдавїч: Шлєѹбѡдно, цѡ вас Бог наўчєл.

І старѡста начнєѹ бєшєду:

Од Адїама начїша чєловїцї бїтї і мнѡго лыта жїтї і наста мєждѹ нїма влѡба і безакѡнїїє, толь жєстѡкосєрдїїє, же Бѡх вознамїрїл рѡда сєго водѡїѹ їстрєбїтї. І во то ўрємїа бист чєлѡвїк, їмїа йѣму Нѡї і рече

Бог, йако прегорчѣша мѣа чоловіци і не імат дух мой пребівати на ві. Аж же істрѣбљу от чоловіка до скога. І тобі повелываюу, да сотвориши коўчег от дрѣва неснийушчаго, да спасѣши сѣа од множѣства вод. І глагола йѣму Бог: Да сотвориши коўчег і да бѹдет трі сто лактоў длу- жина і пѣадѣсать лактоў ширина і 30 лактоў вишина і да бѹдет тро- кроўний і да сотвориши ў нем соншища: двѣри, окна смолоу осмолиши, да вода ў пѣго не наступят. І тако дѣлалаше патріярха Ной сѣа кораб за сто лѣт. Відыл Бох, йако у народу не угольаѣт безаконіѣ, но го- ріѣ настаўлаѣт. І глагола Бох ко Ноюу, да от сѣакаго рѣда, йаже не жиўаѣше во водах, да собирѣше по йѣдиной пѣри і ўложіше во коў- чег; от чістѣх пар сѣдем, трі полу мужескаго і чѣпірі женскаго. От не- чістѣх пѣать пар: два полу мужескаго і трі женскаго. І сѣа тако сотвори патріярха Ной по глаголю Господнѹ. І рече йѣму Бох, да ўнїде ў коўчег купно со женоу, сїнамі і невестамі, Сїм, Хам і Афѣг. І тако Бох рукоу ангелскоу ватвори двѣри корабля. І тако допусті Бог дощ 40 дней і 40 нѣшчей непрерывно і даже совокупілі сѣа ўсѣ рікі і мо- ріа і покривали найвисочайші гѣри Арарацкі на пѣатдѣсать лактоў. І тако коўчег носѣаша сѣа даже попод облакі небѣсні. І по 150 дней допусті Бох тепліи вітор на зѣмлю і начала вода умальовати сѣа. І почул патріярха Ной, йако сѣах кораб на верх гѣри Арарацкей. Йѣшче пребуд трѣх мїсѣацей і отвори двѣри, ѣкна корабля, ашче лі от- ступѣла вода от ліца зѣмлі. І не можаше відѣті, вознамїріл во сѣрці своѣом: аж же отпущу гаўрана відѣті, ашче лі отступіла вода от ліца зѣмлі. Гаўран нікогда же возўрашчаша сѣа, прїобріл бо сѣбе насладѣ- ніѣ от скогоу, даже і от чоловіка. Потѣрпіл Ной йѣшче трѣх дней і вознамїріл во сѣрці своѣѣм: аж же отпущу голубіцу; голубіца сѣа ашче мнї не прїтѣмна йѣст, прїтѣмна йѣст птенцом своѣім; ашче не возўратіт сѣа ко мнї, возўратіт сѣа ко птенцом своѣім. І отпустіл го- лубіцу; голубіца лѣташче, не обрїтше ні мѣста, ні покоѣа ногам своѣім. І пакї возўрашчаші сѣа во коўчег. Йѣшче потерпіл Ной шѣст дней, йако употребленіѣ сотворѣніа свїта. І пакї пустіл голубіцу. Голубіца лѣ- таше і прїд вѣчер прїносѣаше йѣму сѹзец маслічни во ўстѣх своѣіх. І патріярха Ной прїял йу на рѹці своѣа і воародовал сѣа вѣло. І гла- голал: Віш, йако гнѣю бѣжїи угольаѣт сѣа і радѣсц настаўлаѣт.

І так такожде, прїятельї чѣсні і пѣнѣ відѣаѣче, і мї бї шѣ так во- радовали, йак шѣ воародовал патріярха Ной, кѣг прїял сѹзец маслічни.

І так відѣавач пѣйдѣ і прїнѣше хѹстку і жельѣну покрѣйтку. І прїда старѣстѣві, а старѣста да жельѣну покрѣйтку млѣдѣму і полѣжі вѣа за сѣру, а хѹстку пот павѹху і с тїм млѣді пѣйдѣ і до вїнчанѣа. І так млѣді полѣжі два лѣѣбо трї форїнтї на тѣнѣр.

І гварї старѣста відѣавачѣві: Чї йа нѣ догварал, чї ві нѣ до-

чулі? Патріярха Ной прїял сучец маслічни, алье прїял і голубіцу? Та і мі бі раді, кед бі ві нам прїведлі і голубіцу. І гуторі староста відавачові: Кед нас будзеце добро служіц, будземе вам ваш трут плаціц.

Відавач ше обєца, же за пеньєжі шіцко служіц будзе, гоч і талпі пѳдре.

І так староста прѳда тот таныер с пеньєжні відавачові і відавач да тѳті пеньєжі млодей до пазухі і с тімі ше во́на вінча. І так відавач прїведзе йѳдну друшку і да йу старостові і так староста йу за рѳку пѳверх глѳві обнѳше і гварі йѳй, да йу Бох жїві і благослѳві. І тѳрас прїведзе відавач дру́гу друшку млатшѳму старостові; і заш йі так благослѳві младні староста, йак старші.

Тѳрас староста гварі відавачові, же то відавачові остѳло ішче с пеньєжі, же вон за друшкі нѳ дал тѳльо і жебі вон млоду прїведол у іншѳкім пірйу, жебі ше одлучувѳла од дру́гїх. Відавач ше начнѳе вігварѳц, же уж голубіці поодльѳтовѳлі і же нѳ мѳже налѳпац, же уж шіцкі пеньєжі потрѳшел.

На то отповѳда староста, же мі вам гуторелі ішче, кед-зме ше прї двѳрох прїпїтовѳлі, же мі так пугуѳйме, йак пуговѳлі трѳме царѳве і за то мі будземе вам вѳшо трѳді плаціц.

І так пѳйдзе відавач і прїведзе млоду. І да йу старостові за рѳку і староста ше йу піга, чї ма шльѳбѳдну вѳльу і нѳспрїмушена за тѳго младенца, цо прѳт сѳбу відзї, пойсц і чї ше нѳ обѳцѳла другѳму і чї нѳ ідзе от сілі. І так відавач ўлѳші за рѳку млодѳго (за прѳву), так ше і вон йѳго піга, чї ма шльѳбѳдну вѳльу. І так вѳцка себе скапчѳйу пѳльці, дру́гі од малѳго, і трї рас ше обраѳа. І док ше трї рас обраѳа, староста тоті слѳва трї рас вірѳкнѳе: Ашче Бох сочѳтѳйѳт, челѳвік да нѳ розлучѳйѳт. І тѳраз млоді і млода шѳдну за-стол. І млода ше нагнѳе гу старостові і прѳдрѳкнѳе, же во́на нѳ скѳро льѳгѳла і ў час ўставѳла і вготѳвѳла однѳйѳнїѳ брачно. І відавач ше піга, йакѳ те однѳйѳнїѳ.

А староста отповѳда: Крїжом ше мѳжу і штѳверо закрїц, а ўздлужѳні йѳдно.

Тѳраз гварі йѳден кѳтна, хтѳрі служел у Талнѳйанскей і нашоел ше на тѳй свѳѳтѳбе, та ше го пїталі, йѳкѳ кошнѳїце у Талнѳйанскей. А вон гварѳл, же тѳкѳ, йак і ту. А пїталі ше го, йѳкі пѳѳлі? А вон гварѳл, же тѳкі і пѳѳлі, йак і ту, альѳ же крїдла мѳйу йак хлѳсѳчкі.

І так відавач прїнѳше ручнїкі, да пѳйѳден старѳстом і свѳшком. Тѳраз начнѳе вінчѳвац старѳста льѳбо відавач: За сѳй дом і за жївѳщчїх ў нем . . . . (йак на пїтанках). Хто зна, та прѳт вінчѳванѳном віпїтац однѳйѳнїѳ брачно, та му трѳба тѳгу йѳвангелїйу: Кѳгда упоѳдѳбі сѳѳа царѳствїѳ небесноѳ челѳвіку цару (йак прї пїтанках).

Тэраз даставьу ці йе вечера, ці полудзёнок. Та кэт уш ше вібіраўу в млоду до віччаньа, тэді начнье староста бешедовац. Тэді шэднье под грэду онец і мац млодей і відавач і так шэстра, брат. І тэді староста: Мал бі йа слово а́лбо два до мілосці в́ашей . . . .

І відавач на то отповэда: Шльэбодно, цо вас Бог наўчел.

І так чуўеме іш чітатэлей і с пісма сьятáго, поччас вечэрі ізіде млади Тобі́йа во шэстру сво́йу Са́ру во м́есто опшчоўе. І рэче йому Рафа́йіл: Возложіші на фтімі́у жерта́ток і возложіші од рібі́а сэрдец і печэнь і покуріші храмїну, во ней йа́же спїа́шча. І тако ўбо ўсеа сотворі млади Тобі́йа по глаго́лу Рафа́йїлову. Йёгда сатана зачуўе во́нью і біжі во вічний Йегі́пет. І тако о́ба спїа́шча м́рно. Ізіде Ра́гуїл ко ра́бом сво́йім і глаго́ла йім: Іскопа́йте гроб, да ніктоже о нем віст. Ашче ўтро бйўшоўе і погребём йёго. І ўтро стаўші Ра́гуїл і рэче йедіной од рабіньі: Іді і ўзарі през двэрі о́кно, а́шче жїва суть. Ізіде рабінья і відьа, йа́ко о́ба спїа́шча м́рно. Ізіде Ра́гуїл гу ра́бом і глаго́ла йім: Занесіте гроб, да ніктоже о нїм віст. Тогда ізіде Ра́гуїл гу Рафа́йїлу і рэче то́му, а́шче жиў йе Тобі́йа? І рэче Ра́фаїл: Вім йедина́го Бо́га, йа́ко жиў йест. Ізіде Ра́фаїл гу млади́му Тобі́йові і рэче йёму: Востані, брате, іша́ші да́лше пу́га.

І йёгда стал млади́ Тобі́йа і сэстра йёго Са́ра і віды Ра́гуїл, йа́ко жїва суть, і возрадова́ сїа в́ило. І глаго́лал: Вім, йа́ко ті йей да́ні ва м́ужа і во́на те́бі во жену́. І аз же сотворі́у брак на четїредэсьаць дней і пот кльа́твойу, да не ізідеші со до́му мо́йёго, дондэже не совёршіт сїа.

І віды млади́ Тобі́йа, йа́ко прікльа йёго тест йёго. І рэче ко Рафа́йїлу: Бра́те Азарї́е! Во́мні отро́ка і два вельблўда і іді во [д]ра́гі мідейскї́а і прїнесі мї срэбра со печа́тьмї і прїведі мї йїх на́-брак.

І так бо Рафа́йіл сотворі́. Одїйде і прїбуў Рафа́йїл йедїну ношч у Мідї у Гава́їла і прїнесе срэбра со печа́тьмї і прїведэ йїх на́-брак. І біст та́мо радост вёлі́а.

Так такóжде, прїйателю́ чэснї, па́нье відаўче, і мї вам пошлэме отро́ка і жебісце собралі рот сво́й і жебісце прїшлі до на́шого, чэсного, свадзебно́го до́му на сї́у радосц, котора́йа перебува́ла у до́му Ра́гуїло-вім. Ту ма́це сло́во і мїлосц ва́шу.

Тэраз і па да́лзей мал бі йа сло́во льэ́бо два, кэд бі ше льубело́ Господу небесно́му і мїлосці в́ашей.

Відавач отповэда: Шльэбодно, цо вас Бог наўчел.

Так чуўеме іш чітатэлей і с пісма сьятáго: Ашче лі прэшлі четі́рї-десїаць двї́й бра́ка сэго і стаў млади́ Тобі́йа і тэче гу Ра́гуїлу ко́тэсту сво́йёму: Отпу́сті мїа ко о́тцу мо́йёму і ко матэ́рі мо́йей, йа́же ішчїслаўу́ дней мо́йїх. Глаго́ла Ра́гуїл: Ча́до, а́шче лі хошчеші, вóздам.

їм віст. І глагола млади Тобііа: Ныт, аз іду ку отцу мойѣму. І рече йѣму Рагуїл: Вѣздам ті шчер мойу во жѣну твою і вѣздам ті до пол імніа мойѣго: козі, і вельблуди і мелхаго скотá і по смерті мойѣа вѣздам ті усїа. І рече ко шчѣрі своѣй: Чтї свѣкроу своїх, йако ўбо су родітелы твої. І рече ко младому Тобііові: Воспрїмі шчер мойу, йако сѣстру свою. І начал їх благословїті і глагола л їм: Да благословїт вас Господь Бог неба і зѣмлы, аж же да не умру, донелї же не буду відыті чада от шчѣрі мойѣа і да ўару сїні сїноу твоїх, лаже до чет-вѣртаго рода. І глагола младому Тобііові: І жѣна твоїа да будѣт пло-довїта, йако лѣза істїннаїа і во странах дому твоѣго. І да стоїат сїні твоѣїа окрест трапѣзі твоѣїа, йако дрѣва маслїчнаїа. І начал їх бла-гословїті і глагола л їм: Да благословїт вас Господь Бог неба і зѣмлы і аγγελ бѣжі да путуїт в ваїи. І да возведѣт вас здрава сущча во обї-талїшча ваїа.

Так такѣжде, прїятѣљу, йак ше во ўрѣмнѣа прїблыжел час Рагу-їлѣві, так ше і вам прїблыжел дзѣнь радѣсцї і дзѣнь жалѣсцї, вїага шчер ваїа йаг од отца і мацѣрі і от родітелѣй своїх благѣслоу до путешѣвїїа. І тѣраз вѣна вам нѣе мѣже наградѣцї і заплацїц ваїу лубѣу, хтору сѣе їу научѣвалї од йѣй марнѣсцї. І уш їу обляті слїзі. І вѣна тѣрас йак с пророком Давїдом опомїпа слѣва: Бѣже, очїстї сѣрце мойѣ і дух праў обнѣві вѣ-шны.

І так рѣкнѣе старѣста, же вѣна тѣрас чѣрез мѣне вам дзѣкуїѣ і благодарї, мїлі, лубї а̀по мой, хторї сѣе ме от першѣго днѣа жї-вѣта мойѣго охрानѣвалї і на добре научѣвалї і од злѣго варѣвалї. Йа вам нѣѣшка нѣе мѣжем наградѣцї а̀ны заплацїц опѣвїнску лубѣу; кѣт сом вас дакѣді ўкрїудѣла слѣвом, лѣбо в дѣлом укорѣла, опрѣсцѣ мї шцїкї крїудї і вїні і прїмце одѣ мнѣ цїлованїїѣ і то будѣе плаца ваїа.

І тѣраш ше обрацам гу мацѣрі: Мїла і луба ма̀но мойа! хторї сѣе надѣ мну днѣ і ноцї утрацалї і у слїзох вїховалї; йа вам уж нѣѣшка наградѣцї і заплацїц нѣе мѣжем мацѣрїнску лубѣу. Вї думалї, же одѣ-мнѣ будѣеце мац гу старѣсцї вїслугу і лубѣу, а йа нѣѣшка уш од вас отхѣдїм; прїмце одѣ мнѣ цїлованїїѣ, то плаца ваїа. —

Кѣт ше трафї, же жїїѣ дѣдо і бáба, та і од нѣх ше отпїтуїѣ: Здрáвї оставаїѣце, мойї лубї дѣду, же сом вас дакѣді ўкрїудѣла лѣбо улбыжелá слѣвом лѣбо в дѣлом, опрѣсцѣ мї шцїкї крїудї і вїні і по-лѣсцѣ благѣслоу от чїстого шѣрца на верх главі мойѣїа.

І так ше обраца гу бáбі і предрѣка йѣй: Здрава оставаїѣце, бáбо мойа, хтора сѣе ме на своїх рѣках бавѣлі і пѣстовалї і вѣльо рас за мнѣе одбувалї, цѣ йа кáру заслужѣла. І вá то вам дзѣкуїѣм і благодá-рем за ваїу вѣльку лубѣу і прїмце одѣ мнѣ цїлованїїѣ, то плаца ваїа. —

І предрѣка і братам: Здрáвi оставáйце, мiлi брaцa мoйo, же сом вас з дáшчiм уўредзéла і ньe послужáла; пребачáйце мi на шiцкo. І йa вам шiцкo пребачу́йeм і прiмце одo мнe цiловавiйe, тo йак плацa вáша.

Йак од бачiкox шe отпiту́йe, так і от áндлoх; і так шe отпiту́йe і от вiнoх і от шoўгрoх і от сушэдoх і от свoйiх пайтáшкox і предрѣка гy пайтáшкoм свoйiм: У йáкiм нe жáльу вiдзiце, тáкi і на сéбе очекуйце. І так зрáвi оставáйце. —

І так старóста шe на нoвo обрáцi гy отцoвi і мацэри і дзекуйe йiм за йiх благóслoў, xтoрi поткладáли верх глáвi чaдoм свoйiм і предрѣка старóста: Прiмце йiх од ньeшкa обiдвoйo йак за чáдa свoйo і жéбi с тiм благóслoвoм наступéли до хрáму бoжoгo і жéбi йiх попровáдзeл áнгeл хрaнiтeль і жéбi прiступéли до стáну мáлжeнскoгo і жéбi прiйáли шéстi сакрáмeнт стáну мáлжeнскoгo, тo йeст вiнчáньe. І так здрáвi оставáйце, на Бoгa вас oхaбiяшe. Ту мацe слoвo і мiлoсц вáшу. —

Тeрaз вiхoдзa вoз млoдeй дoмy до вiнчáньa. Кeт прiду з вiнчáньa до свáдзeбнoгo дoмy, дae йe млoдi, тéдi вiдae млoдoгo бцeц на прiкльeтнi дaвэри і старóста кeт прiдae з млoдiм і з млoду пред дaвэри і рéкнeўe до óцa: Дaй Бoжe дoбрe полáднeўe.

І бцeц ўрáцi: Дaй Бoжe.

І нáчнeўe старóста бeшэдy свoйy і рэчe: Мал бi йa слoвo áлбo двa, кeд бi шe Бoгy нeбeснoмy лyбéлo так і мiлoсцi вaшeй.

І бцeц отпoвi: Шлeўeбoднo, цo вас Бог нaўчeл.

Так чу́йeмe iш чiтатéлeй і с пiснa, кoждáгo днeя iсxoждáлa жéна старoгo Тoбiйy вoн iз Нiнeвiйi вaрoшy на гoрy, áшчe бi узрiлa сiнa свoйeгo і вoзрaдoвáлa бi шe o нeм зiлo. Йeдiнoжди iзiдe на гoрy і ўзрi сiнa свoйeгo co пyтнiкoм і мнoжeствo нaрoдa co нiм. І притéчe кo мýжy свoйeмy і рэчe йeмy: Грiядeт сiн нaш co пyтнiкoм і co мнoжeствoм нaрoдa. Тoгдa iзiдe і стáри Тoбiйa пред двэри сiнi свoйeйa і дáлшeй нe мoжáшe, йáкo слып бiх. І тoгдa рэчe Рaфáйл кo млáдoмy Тoбiйoвi: Нe вiсi льi, брáтe, йáкo oстáвил йeсi óтцa твoйeгo, і шчiслeйáйт днeй твoйiх. І тáкo прiблiжiшa сiя кo двэром грáдa Нiнeвiйi. І тáкo прiдoшa вo обитáлiшчe старáгo Тoбiйi і рэчe млáдi Тoбiйa: Очe, дэраа́й очéсa. І ўaeм млáдi Тoбiйa жeльч од рiбiйa і пoмáзa óгцy свoйeмy очéсa і стáри Тoбiйa отрiясe очéсa свoйa і прoзэри і ўзрi сiнa свoйeгo здрáвa сýшчa і нaпáдe нa вiйy йeгo і цылoвa йáкo здрáвa йeгo прiйáт. І ўзрi і нeвiстy свoйy і ўсiя блaгáйa с нeйy і вoзрaдoвá сiя зiлo.

Так тaкoждe, прiйáтeльy, і вi ньeшкa вiдзiцe сiнa свoйeгo здрáвa і нeвiстy свoйy і вoзрaдуйтe сiя co ўсiм дoмoм свoйiм.

І тэрас вóйду нўка до хіжі млода і млоді, шэднью за-стол. Оцц і мац поставáйу ко́ло сто́ла і на́чньє старóста бешэдy свóйу і на́чньє в́нчовац: Сла́ва Гóсподу Бóгу, же нас Гóспоть Бох пріпрывáдзел і мі с т́ім благослóвом, хтóрі ві нам предложéлі, мі путова́лі і так а́нгел бóжі нас і на́зат пріпрывáдзел. І то́гі млада́нці, хтóрі ньєшка пред на́мі, йак старóстамі, покладáлі віру і лью́боў прет с́я́т́ім крэ́стом, на с́я́то́йє івангелі́йє й́дно другóму до скончáв́іа ж́вóта свóйэго. І дай, Гóсподи Бóже, жéбі вóві б́улі во пёрв́іх Бóгу небеснóму на чесц і сла́ву, óгцом і ма́цером на поты́ху і на радосц. І мі то добре з́на́ме і каждóму то по-анáто, же от стáну малженскóго на т́ім швэ́це льэ́пше ньєт, а вэ́льо рас-ше тра́фі, же го і чэ́шше ньєт. Алэе хто до кóнца претерп́іні, той спá-сен й́ст. І да й́х Бог благослóві, йак благослóвіл Аўра́ама во Сáру, Іса́ка в Ревéку і Йакóва в Рах́ільу. І жéбі Гóспоть Бох утвэ́рдзел мэджі нь́іа лью́боў, йаг утвэ́рдзел мэджі двáнац апосто́ламі, і жéбі й́м Бох претста́вел а́нгéла хранітэ́ля во ўс́іа дні і нóшчі до скончáв́іа ж́вóта й́х. І жéбі Гóспоть Бог небэ́сві од ных шмерц оддáльлє і ж́вóта й́м предложл і ўс́іа благáйа. І так за ўс́іх нас, хтóрі сме собрáні у т́ім чэ́сн́ім дóму, м́ір, лью́боў, здра́в́ійє і дóлгодэ́нстві́йє і по скончá-в́і́йу ж́вóта на́шего, йаг й́м, так і нам жéлам цáрстві́йє небеснóйє задó-б́іц і так Бóже дай здра́ве.

І так вэ́жнью фля́шку і старóста ваздрáўка на млатшóго старó-сту, млатш́і старóста на óца, óцц на ма́цер, мац на стáршу свáшку, стáрша свáшка на млатшу, млатша свáшка на-млодога, а млоді ваздрáўка на мло́ду і так пр́ідзе ваш старшóму старостóві дó-рук. І вэ́цка старóста стáньє і ў́лапі мло́ду за рýку і пр́іда й́у йак швекрóві і гв́арі й́ей: Од ньє́шка тó ці óцц і то ці од ньє́шка мац; і побóчкай. І старóста гу-тóрі гý отцóві і ма́цэрі: Возрад́уйце ше ó нь́ей, йак ше возрадóвал і стáрі Тоб́і́а, кэ́т ув́ідзел нев́істку свóйу, і воспр́ішце й́у, й́ако шчер свóйу. — І так су отпу́шчэні мло́дйáта спóза сто́ла і так ше вэ́цка про-в́адв́і свáдаба весéло. — Тэ́раз мло́ду свáшкі вэ́жнью і одвэ́ду й́у за-чэ́пц, (фáтьол полóжц). І пóсле тóго вэ́цка б́іва ва́шар, а́льє то ньє ў́шáдэ б́іва; пóсле ва́шара вэ́цка мло́да і́дзе во свáшкáмі і бóчка ш́іцок рот свадзэ́ві.

Пóсле попо́лднью о тр́і гóдз́ін пр́хóдза в в́ідавáчом пр́ідáнці: óцц, мац і б́лыскі рот. І в́ідзе старóста на дзвэ́рі і пр́ів́іта ше в в́іда-в́ачом. І в́ідавáч рэ́кньє: Мал б́і йа слóво а́лбо два до м́лості ва́шэй, кэ́д б́і ше Бóгу небеснóму лью́бэло, так і м́лосці ва́шэй.

І на то старóста отпóві: Шльэ́бóдно, цо вас Бог наўчел.

І на́чньє в́ідавáч бешэдy свóйу:

Кóгда Ісус прохо́ждáше од Йерусал́іа во Йер́іхон і мнóжэство

народа со-ним і учениці його. Йогода прибліжі сїа ко Йеріхону, івіде нарот во срітєнінє його і нїкі чоловік, ізненем Зэхей, і сей бі рат відьїгі Ісуса і не можаше од множєство народа рати, йако мал бїх возвра-стом. І воальїад сїа на йагодїшчїну і узрел його Ісус і рече йему: Захейє, пшчї сїа із дрєва сєго, йаже днес мї подобайєт бїтї во твоїєм дому. І свїде Зэхей і прїят Ісуса усєрдно і бїст тamo радост вєліїа. Так такожє, прїятельу, ві йат нам обецалї отрока до нашого чєсного дому і мї зобралї рот свой і прїшли сме до вашого чєсного свадзєбного дому на сїю радосц, котораїа перебувала у дому Зэхейовім. —

На то староста отповєда:

Дог мї вaшо путованьє спутовалї і ў нашім дому ше законї прє-женьєлі і чї ві будаєце под нашo законї повїннї?

І на то ше відавач пїта: Йаки?

І староста му отповєда: Же ту ше по двоїо лапайу, тавцуйу і круца ше і мїшайу вїно с пальєнку, а годно бї ше і таке трафіц, йак по ше уж і рас трафєло, же йєден на свадабї бул, пальєнку пїл, та ше опїл; так ше смїїал і надєрал, чо і другому покойа нє-дал. Так бї ше годно і ту трафіц.

І на то ше відавач обрaци на прїданцох, йак на своїо друштво і пїта ше йїх: Чї буду повїннї пот такі законї, йаки ту староста бєше-дуйє?

І вони отповєдаїу, же буду. І так почнєу ухòдзїц нўка і млòдї лобòчка оцца і мацєр, а млòда каждòго; і на то йєї шпївайу свaшкї:

Шльїдом, родзїно, шльїдом,
за своїїм льўбїм чадом...

І тєраз так начнєу чї вечєрац, чї полудньòвац, йак ше трафі. — Кєт ше одбїрайу прїданцї дому і па то відавач ше от старòстї отпїтуйє: Кòгда Ілїа зaмкнул нєбо (йак прї пїтанках).

Зап. від довголїтнього старости Василя Джюджара 31. VII — 2. VIII, 1897 р.

II.

Йак дружба прїдє по старшу свaшку, справї красну заставу: чєрвенї хусткї, бїлї хустòчкї, зїязана застава. Вежнєє дружба до рўкох заставу. Свaшка вєжнєє свой дар до рўкох, штїрї колaчї, свaш-чїн пaрток краснї, червєнї. Ідєє дружба на прєдок вòс красну обльєчену заставу. Свaшка ньєше своїо дарї. Кєт пòйду до сва-дзєбного дому, дружба полòжї за-стол заставу. Свaшка ше уклòнї свадзєбному оцòвї і мацєрї, прїда йїм свой дар. Обльєче млòдого до м̀òго шмaтох, кєд уж сцє поїсц до прїшaгї. Шєднєу фрїштїковaц

стáрша свáшка і млатша, стáрші дрúжба і млатші і млоді і штíрi дрúшки. Кéт по фрiштiк, вéдэе стáрша свáшка доматына óца, домашнью мацэр і йiх родзiну до хiжi пошéдац: Так тэрас одбереме од вас сiна во свóйу млату до прiшатi“. Шéднье óпец і мац, шéстра, кúмi і йiх рот, стáньэ пред ных стáрші старóста, отпiта од ных сiна, áбi го лáскаво óгнусти́лi по дывiцу, по йóго млату. Так тэрас óпец і мáтi: „Мi пойдэе́ме з вáшим сiном до путешéствiя. Дáйце му ваш блага́слоў“. Тэрас стáрша свáшка вéжньэ до рúкох рúчньiк, йéден ко́лач, пол лы́трi пальфiнкi, і пóчньэ шпiвац:

1.

Кéдi ше наш пáньi млоді по мiльéнку свóйу збэрал,
 Свóму óцу і мацэ́рi до ног ше клáньбал.
 Клáньбай ше мi, сiночку мой, вэ́ра мi наш зач,
 Вiховáла сом це, йáко ўлáсна мац.
 Вiберáй ше, сiну, ў шчаслiву годзiну,
 Жéбiш ньэ потра́цел, ту свóйу дрúжiну,
 Бо кéд йу потра́цiш, мiлей ше утра́цiш.
 Дай нам, Бóже, дай нам, дай нам, Бóже, шчэ́сце,
 До млатей ньэвэ́сце дай нам, Бóже, шчэ́сце.
 А кéдi наш пáньi млоді на кóчi шéдал,
 Свóйфэй млатей дрúжiнi так заповéдал:
 А вi, мóйа дрúжбiнóчка, добре ше мáйце,
 Свóйо ўрáнi кóнi твáрдо трiмáйце.

2.

Пáнове сватóве, помáле штрельáйце,
 Бо Керэ́стур слаўнi, та го ньэ запáльце;
 Кéд го запáльце, та млоду стра́цiце.
 Стúпай, кóньу, стúпай, помальўчкi нá мост,
 Óда мi дойдэ́еме гý млодо́му нá-ноц.
 А кéд ньэ дойдэ́еме, то лэ́ш дольжéме,
 Iшче мi прi млодiм но́цовац будзэ́мэ.
 Панóве пiшнi бу́цце, коньiчкi сэбе ку́цце,
 Бо мi уш пойдэ́еме прес пiсок і прес ка́мэ́нъа,
 Кóчi нам бúду дúркац, а острожéчкi чэ́ркац.

Тэрас мац свадэ́вна вiйдэе на прéдок на капúру і пошвэ́цi вóдом шпiчку свáдабу; мýзiка ше ўрáцi до хiжi нáзад, а старóста і свáшкi і дрúжбове, млоді, дрúшки пóйду до млодей двóра. Пóйдэе дрúжба на прéдок до хiжi, чi су готóвi. Вiдáвач отпóве, же су готóвi, так нас рáдо

дочекáйу, йак свої́х пріяте́льох і йак свої́х наймі́лшіх го́сцох. Ста́рші старо́ста ста́ньє на прѣдок гу двѣром, мла́тші старо́ста ста́ньє гу ньому, ста́рша сва́шка до́раз гу нѣм, мло́ді ста́ньє в дружба́мі, в дру́шкамі за вы́х; віпіту́йє старо́ста сво́йо ства́рі, йаг бі мо́гли войсец до хіжі.

Одвіту́йє віда́вач, же йіх пріму, а́льє бес сва́шкі ньє мо́жу, док ста́рша сва́шка ньє прѣдло́жі прѣд ны́х олдѣмаш. Ста́рша сва́шка ше йім у́клоньні і прі́да йім сво́й о́лдомаш. Так во́йду ші́цкі сво́йо дру́ство до прѣдньѣй хіжі. Віда́вач йіх пріві́та і поса́ді йіх, же́бі пошеда́лі: Ста-ро́сто́ве ва-сто́л, сва́шкі два на карсе́лы, мло́ді в дружба́мі на дру́гі бок на ка́рсецелы.

Пі́та ше старо́ста віда́вачові, чи мло́да уш гото́ва. Відає віда́вач во́нка с хіжі, по́йде до дру́гей хіжі гу мло́дей, чи во́на по́ве, же йє уш гото́ва. Ке́д мло́да по́ве, же йєст згото́вена, те́ді віда́вач по́йде гу ста-ро́стом на́зад до хіжі, же уж мло́да гото́ва. Ста́рша сва́шка відає с хіжі во́нка, по́йде гу мло́дей, у́клоньні ше йєй. Во́ла йѣдну дру́шку, же́бі прі-шла до хіжі прѣд мло́до́го, да віпі́та од ньо́го ху́стку, бо мло́ді пріньєс то́ту ху́стку на́зад мло́дей, с ко́тру бу́ла то́та мло́да йо́му заручѣ́на, же му бу́дє на-ўше йо́го мла. Прі́дає сва́шка на́зад до хіжі, дру́шка за ньу і ста́ньє прѣд мло́до́го і пі́та ху́стку. Сва́шка роска́же, же́бі мло́ді дал ху́стку. Мло́ді роска́пча сво́йу ре́кльу, прі́да дру́шкі ху́стку. Дру́шка од-ньєше ху́стку, прі́да на́зад мло́дей. Мло́да прі́да сво́йѣй ма́цєрі, а ма́ц пріньєше та́ко́й дру́гу ху́стку ма́лу на гла́ву. Мло́да йу поскла́да, поло́жі йѣден білі та́ньєр і кра́сну вля́ту покрѣ́йтку, шті́рі панты́кі на по-крѣ́йткі прі́міті, то бу́дє прі́да́те віда́вачові. Те́рас по́чньє ста́рші ста-ро́ста ко́ньці сво́йу мо́літву длу́го і длу́го. Сва́шкі обі́два і мло́ді і дру́ж-бо́ве ны́ч ньє гуто́рйа, льєм ше́дає. Ке́д віко́нчі старо́ста сво́йу бешѣду, віда́вач ста́ньє от сто́ла, мо́длы старо́сту, же і́шче рас по́йде опа́рці, чи мло́да наі́сце гото́ва. Мло́да му ука́же на білім та́ньєру ху́стку і по-крѣ́йтку, же йє уж гото́ва. Віда́вач по́йде прѣт старо́сту старшо́го, пра́ве так по́ве: Наі́сце су дошвѣдо́чено гото́ві. По́шльє го старо́ста по сво́йѣй бешѣ́ді, же́бі пріньєсол шведѣ́чбу, же су гото́ві. По́йде віда́вач на́зад до хіжі гу мло́дей, прі́да мло́да віда́вачові та́ньєр с покрѣ́йтку і ху́стку віда́вачові до ру́кох. Віда́вач ше у́клоньні мло́дей, же одньєше мло́до́му до хіжі вля́ту покрѣ́йтку і ху́стку, да бу́дє уверѣ́ні, же мло́да гото́ва до прі́шагі. Одньєше віда́вач прѣт старо́сту та́ньєр, покрѣ́йтку; у́клоньні ше па́ну старо́стові і так по́ве: Пріяте́льу че́сні, пан старо́ста, ту тот лы-то́рос, ко́трі сце зактева́лі.

Ста́рші старо́ста ше у́клоньні, так му отпо́ве: Пріяте́льу че́сні, пан віда́вач! Ньє льєм лы́то́рос зактева́ме, а́льє і голу́біцу.

Віда́вач отпо́ве: Ей пріяте́льу, че́сні пан старо́ста! Ві мньє ньє

поведлі, же нє сцєце сам лытѳрос златі, же ві сцєце і лытѳрос і голубіцу. Їа то вам нє мѳжем тєрас шіцко на́раз урѳбін.

Пан старѳста ваш пѳве відавачѳві: Мі, прійатєльу чєсні, пан відавач, прішєме лытѳрос златі, альє кєд будзєце такі дѳбрі, да нам і голубіцу пріправіце.

Відавач пѳйдєе погльєдац голубіцу, альє пєрше трєба заплациц златі лытѳрос. Млѳді станьє с карсцєльа і дружѳѳве, а гу млѳдѳму пѳйдєе старша свашка стануц. Млѳді вєжньє златі пеньєжі с кішєньі, же будєе плациц свѳѳей млѳдей лытѳрос. Свашка старша вєжньє с таньєра до рѳкох покрєйтку і хѳстку, а млѳді положі до таньєра пеньєжі: штїрі льєѳо пєйц форінті. Відавач тріма таньєр у свѳѳіх рѳкох, док свашка прісправі млѳдѳму злату покрєйтку на праві бок на рєклѳу, а хѳстку свашка посклада, положі на́зад на таньєр на пеньєжі. Відавач прілапі с праву рѳку хѳстку, бо пот хѳстку на таньєру пеньєжі. Ньєше прідац млѳдей, бо то йєй пєрші пеньєжі од йєй млѳдѳго товѳрїша. Млѳда роскѳпча свѳѳу рєклѳу, пріше тѳті пеньєжі гу сєѳе нє до рѳкох, льєм гу свѳѳім пєршѳм, абі йєй бѳлі на серєньчу. Пѳйдєе в нїма і до прішагі. Відавач ше ўраци на́зад од млѳдей, пѳйдєе гу старѳстом до хїжі: Прійатєльу чєсні, пан відавач! — так гварі старѳстѳві пан старѳста; нє мѳжем йа голубіцу найсц.

Обраци ше старѳста старші на млѳдѳго і ваш так мѳдлы пѳана відавача, жєбі погльєдал бар йєдну голубіцу.

Відавач отповєда, же нє мѳже улапіц голубіцу, бо уж дзєнь.

Отповєда пан старѳста, же гѳч йѳку, льєм най прівєдєе до хїжі.

Уклѳньі ше пан відавач старѳстѳві і так гварі: Прійатєльу, уж йа льєхко ўлапім голубіцу, кєт гѳч йѳку трєба. Пѳйдєе відавач гу дрѳшкѳм до хїжі, дрѳшкі стѳйа кѳло млѳдей. Відавач ше піта дрѳшкѳм: Хтѳра сцє найстарша дрѳшка по млѳдім?

Найстарша дрѳшка ше ўлапі відавачѳві за рѳку; одвєдєе йу відавач до хїжі прет пѳана старѳсту. Заш поставѳйу шіцкі гѳре, бо пан старѳста гутѳрі, же то нє тѳга голубіца, по кѳтру мї прішлі, бо то льєм дрѳшка. Альє пан старѳста так повєда, же йу вєжньє сєѳе за голубіцу. І с тїм дрѳшка обраци ше старѳстѳві старшѳму пѳпод рѳку і пѳйдєе вѳнка с хїжі.

Старѳста старші отповєда відавачѳві: Пан відавач! йа уж задовѳльні, бо йа уж мам голубіцу. Йа йу льѳбїм, бо то млѳда голубіца, а йа старі, йак бї йа йу нє льѳбєл? Альє і мої пѳйташ, млѳтші старѳста йєму уж нє право і вѳн бї сцєл тѳку млѳду голубіцу.

А млѳтші старѳста тѳкої гутѳрі, же і вѳн бї сцєл тѳку їсту голубіцу.

Пан відавач отповєда: Йай, прійатєльу! йа то нє мѳжем так

вельо голубіці наліпац, бо то уж давнь. Чом ві ні нє дالی на значьє, док бул мрак, да сом себе пріготовел!

Млатші староста модлы пана відавача, лєм най му патрі таку голубіцу, йак старші староста ма, бо нє пойдзе бес голубіці аны млатші староста на свідубу.

Збэре ше відавач смўтно, же вон то нє може, альє ішче раз будэ пробовац улаіці. Пойдзе пан відавач зно́ва до хіжі гу мло́дей і прівэ́дзе млатшу дру́шку, то йэст по мло́дей. Кэ́т прівэ́дзе відавач дру́шку до хіжі, ваш ста́нью ші́цкі го́ре с карсе́льох. Старші староста нє ла́па дру́шку за ру́ку, бо вон сво́ю дру́шку уш пу́шчел, альє млатші староста улаі́ дру́шку за пра́ву ру́ку, а старші староста так отповэ́да пан відавачо́ві: Прі́ятэ́льу че́спі, пан відавач! Мі дво́ме уж задовольні вос ті́ма мла́діма голу́біцамі. Мі йіх бара́ лью́біме. Ньє зна́ме, ці во́ні нас лью́біа. А дру́шка ны́ч нє гуто́рі, лєм ше вікру́ці млатшо́му старосто́ві по́под ру́ку і пойдзе с хіжі во́нка. А старші староста на трэ́ці рас по́чыньє умодльєц пана відавача, а́бі бул та́кі мло́стіві, же́бі прівэ́дох голу́біцу і пано́ві мло́дому, альє нє та́ку голу́біцу, йак то́ті два бу́лі прівэ́дэні для́ старосто́х, же́бі ше да́кус одлучэ́ла трэ́ца голу́біца, же́бі позна́лі і на бра́ку, же то йэ́ то́го пра́ва голу́біца, для́ ко́грей ні ше тру́дзіме. Пан відавач отповэ́да, же вон а́ны нє мо́же ве́цєй голу́біці улаі́ці. Обідво́ме старосто́ве по́чыньє умодльєц пана відавача, а́бі бул та́кі ласка́ві, а́бі упатрел ішче йэ́дну голу́біцу. Пан відавач і́дзе до дру́гей хіжі по пра́ву істі́ну голу́біцу, а ў кўхні́ сто́йі йэ́дна ба́ба, обльє́чэна чу́дом за мло́ду. Улаі́ пана відавача за ру́ку, а́бі йу попрова́дзел до хіжі за голу́біцу. Пан відавач ве́жньє то́гу ба́бу за пра́ву ру́ку, одвэ́дзе йу прет пана старосто́у, а́бі йу прі́ял за голу́біцу то́му мло́дому. Ста́ньє мло́ді і дру́жбо́ве і сва́шкі, по́чыньє шмє́йац ше, же нє сцу та́ку голу́біцу. Пу́шчі пан відавач ста́ру ба́бу: По́шла до сво́ей ро́боті! То́та ба́ба то бу́ла йак па́чы куха́рка, ко́тра гото́вэла за то́то дру́ство, цо в мло́дім прі́шлі, фрі́шткі. Зобльє́кла ше то́та ба́ба, бу́ла зно́ва па́чы куха́рка. А пан відавач по́шол до хіжі гу мло́дей, уклоньэ́л ше йэ́й, ула́пел йу за пра́ву руку, пі́тал ше йэ́й, ці пой́дзе до хіжі гу сво́йому мло́дому. На то мло́да ціхо отповэ́да, же пой́дзе. Одвэ́дзе пан відавач весэ́ло мло́ду до хіжі і пі́та ше пан старосто́у: Чи то істі́но то́та голу́біца? бо йэ́ ішак обльє́чэна йак дру́шкі, бо мло́да у білі́х сўкньох, ве́ньєц на гла́ві, гадва́бна хусто́чка у ру́кі.

Пан староста те́ді отповэ́: Прі́ятэ́льу че́спі, пан відавач! То йэ́ то́та пра́ва голу́біца, пре ко́тру ні ше тру́дзіме.

Відавач улаі́ за ру́ку мло́до́го, а старші староста трі́ма за пра́ву ру́ку мло́ду. Пі́та ше старші староста мло́дей по йэ́й іме́ну: Маш ті шмьє́бдну во́льє за то́го мло́дэ́нца по́йсц? Ньє обе́цала ні ше дру́гому?

Млода ціхо отповеда, же ше нѣ обецала другому млодому, льѣж свойому, с кóтрим сце пойсец до прішагі.

А пан відавач тріма млодого за рúку і так ше го піта по його імену: Чи вон ше нѣ обецал другей млóдей, чи вон пóйдзе зос тóту свóйу млóду от свóѣей двéки до прішагі? Млóді на то отпове прет свашкáмі, пред дружбáмі глáсно, же вон нѣ сце другу, льѣж свóйу млóду. Улáпі млóді свóйу млóду за праву рúку, стóйа прі стóльѣ, старóста йиш роскáже, жебі ше вікруцэлі трі раз доокóла. Пóчнѣ ше млóді зос свóйу млóду круціц доокóла прі стóльѣ, а старóста стáрші і пан відавач так віпоміна́йу: Бох сочета́йѣ, челóвик да не равлуча́йѣ. Трі рас так віпове́дза старóста і відавач. А ў кúхны двéрѣ запру, а позбера́йу стáрші гáрчки і міскі, лупа́йу до двéрох, áбі славілі пéрві раз млóдого і млóду. Пóтом пошеда́йу за-стол, пéрше млóда, а вец млóді, на другі бок стáрші старóста шéднѣ гу сáмей млóдей, гу старшóму старостóві шéднѣ млáтші старóста, гу млóдому шéднѣ старша свáшка, а вец шéднѣ млáтша свáшка і відавач. Пан відавач отповеда: Ну, пріятéльу чéсні, пан старóста, слава Бóгу, уж сме тéраз зос шіцкíм готóві.

Стáрші старóста отповеда: Пріятéльу чéсні, пан відавач! Нѣ готóвісме ішче! Тéраз мнѣ пáні млóда гутóрела, же ішче вóна зготóвела оды́йáніѣ бра́чне. Альѣ млóда ныч нѣ гутóрі, льѣж тáкі сóкаш, же стáрші старóста так гутóрел, же му млóда гутóрела, же зготóвела оды́йáніѣ бра́чне, то йѣст ручны́кі, жебі сце ше, пан відавач, ішче потрудэ́лі, бо тóта голубіца, то йѣст йак нáша пáні млóда, бо вóна уж нáша, кэд мэдзі нáмі шэдзі. А пан відавач на то отповеда: Чом же вóна нам нѣ поведла, кэд до тéраз ўше нáша бóжа.

А стáрші старóста на то отповеда відавачóві: Кэд нáша голубіца нѣ скóро льѣгáла, а ў час рáпо ўстанóла, áбі льѣж за нас оды́йáніѣ бра́чне пріготóвела.

Стáнѣ пан відавач от стóла, пóйдзе до другей хіжі, там млóдей мац чéка в ручны́кі. Пріда відавачóві штíрѣ ручны́кі, áбі йи́х óднѣс пред йѣй дя́ўку, то йѣст прет панѣ млóду і прет старóсту, áбі йи́х предлóжел на-стол. Вéжнѣ пан відавач штíрѣ ручны́кі на свóйу праву рúку, пóйдзе прет старóсту до хіжі, уклóны ше му і так пóве: Пріятéльу чéсні. Наіспек дóбре гутóріце, же вóна уж вáша пáнѣ млóда, же вам тáку лáску зробéла, же нѣ за нас, альѣ за вас, то йѣст, йак за свадэ́бні род пріготóвела оды́йáніѣ бра́чне.

Стáнѣ пан старóста стáрші і млáтші, станьу свáшкі і дружбóве, а млóда і млóді шэдза за стóлом; а пан старóста стáрші вéжнѣ тóті штíрѣ ручны́кі до свóйіх рúкох, охáбі два прет сóбу на стóльѣ, а два пріда пан відавачóві, жебі йи́х порúчел свáшком. Стáрша свáшка вéжнѣ два ручны́кі до рúкох, йѣден охáбі сéбе, а йѣден да млáтшей свáшкі.

Тэрас перше старші староста положи на праве пльєцо на лыві бок ручнык зйаже. Так і млатші староста оправі на себе ручнык, йак старші староста оправел. І свашкі так опраўйа ручныкі на себе, йак і старостове, абі ше позналі от шцкей свадзбі, же су на свадзбе. І так пріньеше нан відавач пред млоду і пред млодого на-стол пальєнкі і віна, же буду віц олдóмаш. А то́та фля́шка, ко́тру свашка пріньєсла от свадзєбно́го до́му, бу́ла пріда́на відавачо́ві до ру́кох. У́жал нан відавач од мло́дей олдóмаш, прєсіпал кус до тєй фля́шки, ко́тру свашка пріньєсла, кєд уходзєлі перше до хіжі в йєднєй до дрúгєй фля́шки пальєнку кúшчїк прєлыівал і так гутóрєл: Бох сочєтáйє, чєловїк нє разлучáйє. Тóта фля́шка свашчїна тэрас стóйї на стóльє, а в гєўтєй пальєнкі пїю, цо мло́дей олдóмаш. Пєрше староста вїнчóвал, а пóтом відавач вїнчóвал, а пóтом мло́дї пїл і мло́да; пóтом млатші староста і свашкі. Послáлі дрúжбох с хіжі до дрúгєй хіжі, дзє бу́лі дрúшкі. Дрúшкі уж мáю ручныкі на сєбє на пáсу уўйазáні, а дрúжбóвє, старші дрúжба і млатші, мáю ручныкі так поўйазáні, йак старостове і свашкі; áльє ньє тáкі ручныкі, йак мáю старостове і свашкі, бо дрúжбóвє мáю чєрвєні ручныкі от свадзєбнєй мацєрі ньє поўйазáні, áльє вошгї пот пазу́ху; а тэраз йїм мло́дей мац ішчє ваш прїшїйє чєрвєні ручныкі крїжом на гєўтї, абі ше познáлі, же су дрúжбóвє; за то мáю дрúжбóвє по два чєрвєні ручныкі, же вóні бу́ду слúжїц шцкє свадзбу. А мло́да в мло́дїм ішчє шєдзї за стóлом у хіжі. Прї мло́дей шєдзє за стóлом старостове, а прї мло́дому шєдзє за стóлом свашкі. А відавач відзє с хіжі, повбóла трох хло́пох млатїх, абї прїшлї до хіжі, йак за швєткòх і вїпїтáлі мло́ду на свòйò швєдòмствò от пáна старòсту, абї йю пúстєл вòс хіжі до дрúгєй хіжі во свòйїм мло́дїм гү дрúшком і гү дрúжбам. Там бúдзє мло́да в пїна фрїштїкòвац. Старші нан старòста відзє спòза стóла од мло́дей гү тїм трòх хло́пом і пїта ше йїх, чї бу́ду вóні дóбрї за тóту голубїцу, то йєст йак за мло́ду. Кєд йю бúдзє трєба ўжац от óца і од мацєрі, да пóйдзє во свòйїм мло́дїм до прїшáгї, чї ньє бúдзє дáйака хїба, кєд вам мло́ду с пòза стóла отпúшчїм. Тóтї трòмє хло́пї ше подйазу́ю, же ставáю дóбрї за мло́ду. Поздрáўка на ньїх нан старòста, да йїм олдóмаш і так йїм пòвє дльа шїху: уш сцє потпїсáні. Тэраз вам отпúшчїм мло́ду.

Стáню свашкі од млодо́го, а мло́дї відзє во свòйю мло́ду впòза стóла і пóйду до дрúгєй хіжі, там йїм стол зготòвєні, абї пошєдáлі, бúду фрїштїкòвац. Мло́дї шєдньє, гү ньòму дрúжбóвє. Мло́да шєдньє за-стол, гү мло́дей пошєдáю дрúшкі. Прїдзє гү ньїм йєдна жєньска, та йїм вїслугу́йє. А у гєўтєй хіжі старòстòвє і свашкі і нан відавач прї йєднїм стóльє. Прїдзє йєдєц млатї хло́п, там йїм вїслугу́йє. Прїньєшу йїм пá-спрїгаш, кáпусту, вїно; одбу́лі фрїштїк, прїдзє старші дрúжба прєт пáна старòсту, так му пòвє нан старòста: Мáлє дзєсєц годзїн. Нан старòста

роскаже видавачові, жєбі прішоx бцєц, мац і шццка родзїна до хїжі. Пєрше шєднє видавач, вєц шєднє бцєц млодєй, мац млодєй, шєстрє і так жєнєскї, шццка родзїна. Прївєдєє свашка млоду і млодого, поставї їїх прєт сєбє стац. Свашка вєжнє свєй кóлач і пальєнку і тот рúчнїк, кóтрї рáно прївєсєла. Стáрші старóста напрєдвї вїх стóїї, обрáці шє на свашку і пїта шє стáршєй свашкї: Чїсцє уж, нáвї свашко, во шццкїм готóвї? Отпóвє свашка, жє готóвї. Має свой рúчнїк і кóлач і пальєнку прї сєбє. Млодї і млода прєд вáмї прєтставєні. Тєдї шє пáвэд обрáці пан старóста прєд видавача і прєт бцá і мацєр: Но, прїятєлї чєснї, тєрєв старóста по свòїм обїчáйу отпїта млоду од бцá, од мацєрї; і так їїм гвáрї, панóвї видавачовї: Прїятєлєу чєснї і вї бгчє і мáтко! Бúццє тáкї задовóлнї, жє вáшa дзїўкa, а нáшa пáнї млода нє жóжє шє сáмa од вас отпїтац, бо їє ў вєлєкїм жáлєу. Бúццє задовóлнї с тїм, жє їа їу од вас отпїтáм.

А млода стóїї за пан старóсту і стáрша свашка прї нєй. Млода плáчє глáсно, док їу старóста вїштúїє. Кєт старóста прєстáнє бєшєдóвaц, пóйдєє млода прєт пáна видавача, стáнє, та їу поблагослòвї. А вєцкa кльєкнє прєт свòго бцá. Оцєц їу поблагослòвї. Вєц кльєкнє млода прєд мацєр; кєд мац дзїўкa благослòвї, тєдї стáрша свашка пóчнє шцївaц; а млода от свòїїх шєстрòх шє отпїтúїє; тєрєв свашка тáк вїпомїна:

1.

Благослòў, мáтко, цєру,
 Бо їу уж от цє бєру;
 Благослòў обїдвòїю,
 Ша уш су чáла твòїю.

2.

А прєт Тїмка двá дубї,
 Шєдвa нá нїх голубї:
 Уж голубї згуркотáлї,
 Уж Гaнїчкy вїпїтáлї.
 Мац їòго вїдє: Пє, пє, пє!
 Двє мї Гaнїчкy вєдáцє?
 Нє дaлєкò тy цєстa,
 До Тїмка нєвєстa.

Пїсня 2 зап. в верєснї, 1897, від Юлї Левєнєскòї в Коцурї.

Тєрєв свашка прєстáнє шцївaц, бо стáрші старóста дзєкуїє і блáгодáрї млодєй оцòвї і мацєрї, да бúду вдрáвї, шчаслївї, жє нaм тáкy

красну п'яны м'лоду отхов'ати. І запітуйє їх, відавача, оца і мац'ер і ш'цку род'яну, аби ше совокуп'ли і дочека'ли, док по них пр'їдає пан д'ружба і пр'їведєє їх до свадебного д'ому на пр'їдані, то йєст йак на веч'еру. А т'єрас почнєє старша св'ашка шп'ивац і будєє шп'ивац, док ше м'лода нєє отп'їта і нєє одб'єре от ш'цкей св'ойей род'яні, от св'ойіх пай-т'ашох і от пайт'ашкох. Т'єрас так св'ашка зашп'ива:

1.

См'утна і жал'осна к'аждеї д'єїўкі сл'ужба,
 Бо ми йу вив'єше на тр'ї рас пан д'ружба.
 На п'єрш'ім заводєє л'яду мальов'ану,
 На д'руг'ім заводєє пощель ц'їфров'ану,
 На тр'єц'ім заводєє м'лоду за руч'б'чку:
 Так то випл'ап'уйє к'ажда мац' д'єїв'б'чку.

Т'єрас м'лода в'ойдєє до к'узн'ї, а св'ашка зашп'ива:

2.

В'їта Йулка вен'б'чок,
 Жельф'ней л'уц'ї серд'єчок.
 Йак во'на го в'їв'їла,
 Д'б'лу ст'олом го пушч'єла.
 Ёрац ше, Й'улко, на дв'єр'ї,
 Подз'єкуї оц'ов'ї, мац'єр'ї.
 В'єра йа ше нєє ёрац'їм,
 Бо йа од ж'альу нєє м'ожем,
 А прет сл'їз'ам'ї нєє в'їд'єїм.
 Ёрац ше, Й'улко, на дв'єр'ї,
 Подз'єкуї оц'ов'ї, мац'єр'ї.
 В'єра йа ше нєє ёрац'їм.
 Бо йа од ж'альу нєє м'ожем,
 А прет сл'їз'ам'ї нєє в'їд'єїм.

3.

В'їб'ївай, мам'б'чко, вос сп'єні кл'їв'н'чк'ї,
 Дє Й'улка в'їш'ала жельф'ні вен'б'чк'ї.
 В'їш'ала, в'їш'ала, ўж в'єц'ей нєє будєє:
 Йулков'ей мац'єр'ї в'єл'к'ї то жаль будєє.
 Ап'очко, мам'б'чко, йаг вам п'єєа жаль буц'?
 В'їховал'їсц'є мє, нєє будз'ем ваг р'об'їц'.
 В'їховал'їсц'є мє йак б'їлу д'єл'їу,

Тэрас ме одвэду с цялу компанійу.
 Прыньес мі мой мілі лытброс жельфіні,
 Жэбін ше збірала од оца, мацэрі.
 Жельфіні лытброс на смутно мі вірос!
 Жельфіні лытброс вен ваш квітнуц будзе,
 А йа ныігда вэцеі дзівочка ньэ будзем.

Тэрас млода пойдзе гу свбійім дзіўком, а свашка йей так вашііва:

4.

Оставайце здраві, моёо мілі ма́ткі,
 Бо йа уж ньэ прідзем мэдиі вас на пра́ткі.
 Пайташочкі моёо! помо́шце мі пла́кац,
 Мой жельфіні вэнок помо́шце мі ла́нац.
 Па́трі, Йўлко, па́трі, кресту́рскеі цэркві,
 Ту ці ше прэме́ныі твой пэ́рсценъ стріберні.

Тэрас кет пойду до цэркві, млода пойдзе стануц на свбійо мэсто, дзе дзіўкі ставайу, а млоді пойдзе во старостані на прэдок, пред олтар, а на стрет цэркві стол; там одньёше старша свашка прет стол, полбжі долу на камень ручнык; тэрас прідзе млода, свашка йу одвэдзе пред олтар і посадаі йу кльёчац, а сйашчэньнык прідзе гу млодэі, полбжі йей на главу рўку і с кнышкі чіта над пыіа. А млода з млодім кльёча двбійо. Тэрас станьё млоді і млода, свашка йіх прівэдзе на тот рўчнык стац гу млодому, лыві бок станьё млода, на стблыі два швічки гбрыа, пред ныіа стбйі сйашчэньнык у червёні шма́ті обльёчэні, чіта с кнышкі. Вец ше обраці гу млодому і гу млодэі, позныіа йім персчэньні вос пра́віх рўкох і полбжі па-стол прет сэбе там, дзе швічки гбрыа. Обраці ше пред млоду і пред млодого сйашчэньнык і піта ше пёрше млодому: Чи маш ті шльёббдну во́љу тóту дывіцу сэбе за жэну ўжац? А млоді ціхо отпове, же на во́љу. Піта ше го сйашчэньнык, чи ше ньэ обецаі дру́гей? Млоді отпове, же ньэ. Так вэцка обраці ше сйашчэньнык гу млодэі і піта ше йей: Чи ма шльёббдну во́љу тóго млада́нца за мўжа сэбе ўжац? Млода отпове, же на во́љу і же ше ньэ обеца́ла дру́гому. Обраці ше сйашчэньнык гу стблу, і чіта вэтьку молы́тву, а млода і млоді стбйа на ручныку за сйашчэньныком. Вэжньё сйашчэньнык персчэньні, обраці ше гу млодэі і гу млодому, та йіх вно́пльё по мэну обідвбійо і так йім гва́рі, пёрше млодому: Обруча́йё сйа раб ббжій воз ра́бом божім... і з руку с персчэньном му по тва́рі і полбжі млодому пэрсчэнь на пальёц. Так істо і млодэі: Обруча́йё сйа раба ббжійа воз ра́бом ббжім... і так млодэі полбжі пэрсчэнь на пальёц. Вец даііац швіа і чіта; вец сйашчэньнык йёвангелійу чіта; сйашчэньнык вэжньё гу сэбе млодого і млоду,

положа пальці на Євангелію, прет сїашченыком прїшагаіу. Обраца ше, поїду стауц на ручнык, млоді і млода. Сїашченык вежнє два вєнци, йєден пєлжі млодому на главу, а йєден млодей. Вец чїта ішче раз мольїту. Заш ше обраці сїашченнык гу млодому, та му звєйє вєнєц в главі. А так вец поїдзе гу млодей, звєйє млодей вєнєц в главі; а свашка поїдзе, вєла млатшого дружбу, поїду гу млодей; роскаже свашка дружбєві, абї йєй росплєтє ўласї. Дружба вежнє пантлыку, положї сєбе на рєкљу, росплєці йєй ўласї, поїдзе од нєй дальєй, а свашка чєка, док дружба одїдзе, оправї йєй ўласї, закрїйє вєс чарну пантлыку. Кєд уж готєві сїашченнык в мольїту, млоді поїдзе гет от стєла, гу дружбом станьє, а свашка ўлапї млоду за рўку, одвєдє йу пред олтар, поставї йу кльєцац. Прїдє гу нєй сїашченнык, чїта над нєу мольїту, по нашїм обїчаіу то йєст вївєткї; і пошвєці йу сїашченнык в вєду. Пєтом млода станьє, поїдзе ше уклєныц тїм вєлькїм образом, пєрше на правї бок, вец на лывї бок. Тєраз млоді їдзе в дружбамї вєнка, старостє за ным, млода за свашкамї. Кєд вїду вєнка с цєрквї, друшкї млоду дочекайу, вежнє йу мєдвї сєбе. Тєраз їдзе на прєдок млоді в млатшїм дружбом: тєраз старостє їду двєме, свашкї, тєраз їдзе млода в друшкамї. Кєт поїду кус дальєй от цєрквї, гу напрєц нїх музїка. Їдзе йєден напрєдок лєгїнь, на калапї ма вєнєц, у рўках застава, кєло нєго шїцкї лєгїньє, за нїма музїканти. Кєт ше стрєтнєу в млодїм, станьє, даіу му олдємаш; останьє музїканти в лєгїньамї на загку і застава. Їдзе млоді за свєйу млоду на прєдок, друшкї, старостє і свашкї. Кєт прїду прєд-двор гу капўрї, пєчнє свашка шївац:

Роствєрай, мамо, ўрата,
Кєт шї нєвєстї рєда;
Роствєрай і комєру,
Вєдвєме цї погпєру.
Роствєрай і пїньвїцу,
Вєдвєме цї роботнїцу.

Тєраз свашка прєстанє шївац. Поставайу прєц свадєбнї дєвєрї, пєрше старєста гу самїм дєвєром, вєцка млода в млодїм, вец свадєбна мац станьє за млодєго і за млоду. Вец свашкї стєйа; і прїньєшу свадєбнєй мацєрї йєден вєлькї кєлач, подєжї нїм свадєбна мац, йак ў-цар стєйа млоді і млода, на плєца, док ше старєста прїпїта свадєбнєму оцєві, йак путовалї, йак прїшагалї; шїцка свадєба дєтлєа цїхо стєйї. Тєраз їдзе старєста нєка до хїжї; млода і млоді за ным, а мац трєца за нїма кєлач нїм трїма на плєцох. Лєгїньє шїваіу йєднїм гласом в музїку. Кєд вїду до хїжї, мац кєлач подєжї на-стєл, а млода і млоді за-стєл пошєдаіу. Старєстє заш гу млодей пошєдаіу, а свашкї гу мло

дому. Оцц свадзёбні і мац бпрעדз ных паставіўу гу стóлу. Стáрші старóста вéжнѣ вíно до рúкох і наздраўка на óца свадзёбнóго і на маццер, а мацц свадзёбна на млатшóго старóсту, млатшí старóста наздраўка на млодóгэ з вíном, а млодí наздраўка на свóйу млоду, а млода наздраўка на свáшку: стáршу, стáрша свáшка вéжнѣ вíно, полóжí прет старóсту старшóго; музíканти грáйу, а лeгíнѣ шпíваўу і танцúўу. Стáрші старóста стáнѣ гóре от стóла і так прегвáрí гу мláдeй чeльѣдаí: По пóслух, мláда чeльдазé і вí музíканти, док йа прíдам тóгу мláду пeвíсту оцóвí свадзёбнóму і мацeрí. І так млодeй гeáрí старóста: То цí од нeшкa бúдзe оцц, а то цí бúдзe од нeшкa мáтí; да йíх слúжíш і двóрíш.

А стáрша свáшка стáнѣ, вéжнѣ млоду за рúку, одвeдзe йу гу свадзёбнóму оцóвí і так млодeй пóвe свáшка: Пoздpaўкaй оцóвí: áпо, дай Бóжe дóбрe полáднѣ! і пoбóчкaй óца!

Тeрaз млода прегвáрí мацeрí: Мáмo, дай Бóжe дóбрe полáднѣ! і пoбóчка мацeр. І так íду с хíжí вóнка: пeршe оцц і мац, вeц млода і свáшкí, друшкí оcтáнѣ зoc мláду чeльѣдзeу у хíжí. Вeсeлo шпíваўу, мулатúўу. А свáшкí млоду одвeду до кúхнí гу кухáркoм. Так свáшка пóвe стáрша: Дaй Бóжe дóбрe полáднѣ, пáннí кухáркí! Йак, чí сцe гoтóвí? бо мí oглaднѣлí уж.

А пáннí кухáрка oтпoвeдa: Дaй Бóжe і вaм. Йак сцe, пáннí свáшкo, путовáлí?

Пáннí свáшка стáрша так oтпoвeдa: Дóбрeшe путовáлí, вeсeлo, з музíкáмí і ш чeльѣдзeу і з нáшу пáннí млоду. Пpóсím вac, да бúдзeцe тáкí дóбрí, да нaм дáцe з вaшóго полудзeнкy, бoшe ўж oглaднѣлí.

А пáннí кухáрка oтпoвeдa: О пáннí свáшка, шaк пeѣ вí пeршe, нo пáннí млода пeршe.

Пáннí свáшка ўлáпí млоду за рúку: Пoц, пáннí млода, бo прeс тeбe пáннí кухáркí нaм нíчóго нe дáйу.

Млода прíдзe і стáнѣ гу кúхнí, oблeѣчeнa цáлкoм йак бúла у прíшáгí; пáннí кухáрка вéжнѣ до лóшвí йúху, oхлáдaí, áбí нeѣ бúла бapc цeплa. Млода вéжнѣ до ўcтoх, нeѣ пóйѣ тóгу йúху, пúшчí йу нáжeм. Пáннí кухáрка вéжнѣ пaпpíгaш, oхлáдaí, áбí нeѣ бúло бapc цeплe. Пáннí млода вéжнѣ до ўcтoх, нeѣ пóйѣдлa áннí то; пúшчeлa і то нáжeм, і пaпpíгaш. Пáннí кухáрка вéжнѣ кaпúcтy, oхлáдaí, áбí нeѣ бúла бapc цeплa. Пáннí млода вéжнѣ до ўcтoх, нeѣ пóйѣ áчнí то, вíпúшчí нáжeм. Пáннí свáшка ўлáпí млоду за ўлáсí за вáргoч, тpíмa йeй глáву, áбí пáтpeлa гóрe, чí нeѣ чícтa кúхня, жe нíч нeѣ пóйeш? Áннí пaпpíгaш, áннí йúху, áннí кaпúcтy. Чí нeѣ дóбрe угoтoвeлí пáннí кухáркí?

Пáннí млода нa то нeѣ пóвe нíч, лeѣж шe шмeйѣ.

А пáннí кухáрка oтпoвeдa нá то: Нo, пáннí свáшкí, нeѣ дoбíйeцe тeрaз нíч вeцeй!

Старша свашка на то отповеда: Но чом, паньі кухарко, нѣ доби-
йше, кѣд сме огладньѣлі?

За то, чом сце нѣ добре вѣповедати? Так сце млóдей вѣповедали,
чи нѣ добрі папрѣгаш і йуха? Нѣ було напредз вѣповедац папрѣгаш,
бо напредз була йуха. Тѣрас, паньі свашко, нѣ маце ныч! Вѣжнѣ па-
ньі свашка млóду за рúку, пóйду до сумѣда, пóйду до хіжі, ідае шцка
чѣльдадз: дыўкі, друшкі і вѣкші і вѣньші... Паньі свашка стáньѣ гу давѣ-
ром, нѣ пúшчі, лѣж саму млóду і друшкі. Роскаже свашка друшком,
жѣбі прѣньѣслі вóду, мідло, рúчнык і грѣбень. Друшка прѣньѣше, полóжі
на кáрсцель, свашка стáньѣ гу млóдей, одйаже йѣй вѣвьѣц в глáві, пó-
том ше млóда шцко зобльѣка нові швáті дóлу; умйѣ ше, зачѣше, об-
льѣче; пѣта ше йѣй свашка: Чи йѣ уж готóва? — Млóда пóве, же йѣ
уж готóва. — Шóйдзѣ свашка по дружба старшóго. Прѣвьѣше дружба
вѣна, пальѣнкі, йѣден кóлач, полóжі на-стол до тей хіжі, дае ше млóда
умѣва і обльѣка. Тѣрас прѣньѣшу йѣдну чѣсту плáхту, полóжа на жем.
Там млóда кльѣкнѣ, обрáці ше пред обрас. Старші дружба стáньѣ гу
глáві млóдей, свашкі стáньѣ обѣдва на бóкі; дружба так прегвáрі гу
члóдей: Но, паньі млóдо нашэ, пре Бóга це пѣтам і пре шáтку Бóжу, чи
даш мѣ твоей вѣвьѣц с твоей глáві зньац?

Млóда на то отповеда: Нѣ дам, нѣ.

Дружба на другі рас: Пѣтам йа це прѣ Бог і пре шáтку Бóжу, па-
ньі млóдо наша, твоей вѣвьѣц в глáві зньац. Пѣта дружба на трѣці рас
прѣ-Бог і пре шáтку Бóжу і за пейц хрѣстóво рáні: Паньі млóдо наша
дóбра, чи даш мѣ твоей вѣвьѣц в глáві зньац?

Млóда глáсом ше росплáче, так дружбóві отповеда: Нѣ дам вѣ-
вьѣц, выгáда йа го нѣ дам.

Дружба млóдей гутóрі: Даш го млáда, нѣ даш? Уш то вѣвьѣц
нѣ твой, зньѣйѣж ці го в глáві.

Стáньѣ дружба гу млóдей, одйаже йѣй вѣвьѣц в глáві. Свашка
ўлáпі млóду за рúку, посáдзѣ йу шѣдзѣц на кáрсцель і пóчнѣй йѣй
шпѣвац:

Тот наш дружба шчаслѣві

І на тóйѣ зрадлѣві,

Пре два, пре трѣ бóскі слóві,

Дружбоў вѣвьѣц готóві.

Йай дружба мой, дружба.

Пре Бог це прóсѣме,

ўрац мѣ вѣвьѣц нáзат,

Рáда го нóшѣме.

Кѣд бѣ тѣ го бóла

Рáда нóшѣла,

Та бі ті го бўла
 Ньє утрацела.
 Звóльа мóйа, звóльа,
 Где ті ше подвѣга?
 Оздаль ва ташчкaмi
 Г'óre польщцѣла?
 Кѣд бі йа йу мóгла
 Ішче раз улапiц,
 Дала бiм сом звóльу
 Сѣдем рас позлацiц.
 Сѣдем рас позлацiц,
 Осмi раз мальóвац.
 Пай бі дзiўка знала,
 Йак звóльу поштóвац.

Тѣраз млода шѣдньє на кáрсцель, свáшка йѣй полóжi на кольѣна
 кóлач, йѣдну фля́шу в вiном, а йѣдну с пальѣнку i до рúкох жверáтко,
 да ше млода вiдзi, йак йу бóду чѣсац. Вѣжньє стáрша свáшка грѣбень,
 зачѣше йѣй ўласi, вапльѣце йѣй варгóчi, справi йѣй кóньтý: прiньѣше
 свадзѣбна мац крáснi вiшiвáпi чѣпец i фáтьол бiлi; вѣжньє стáрша
 свáшка чѣпец, опрáвi млодѣй на глáву; полóжi йѣй фáтьол на глáву
 i прiйáже йѣй вѣньѣц, тот вѣньѣц, у кóтрим ше в млодiм прiшагáла. Тѣ-
 раз йѣ уж готóва за млáту ньѣвѣсту опрaвѣна. Пóйдзе стáрша свáшка,
 прiвѣдæ млодóго. Млодi стáньє гý млодѣй, вѣжньє од ньѣй кóлач, роз-
 лае го на пóлi на свóйѣй млáдѣй кольѣну. Вѣжньє фля́шу в вiном
 стáрша свáшка од млодѣй i поздрáўка на свадзѣбнoгo млодóго. Млодi
 вѣжньє тóгу iсту фля́шу, наздраўка на свóйу млоду i на дрúжбу, на
 старшóго, же млодѣй вѣшьѣц одйáзал, тѣраз бóдæ жѣна йóго. Тѣрас пó-
 шол стáршi дрúжба посiлац пóслох до млодѣй родзiнi, до кúмох, жѣбi
 бóлi зготóвѣнi на вечѣру. Тѣраз дрúжба стáршi посiла дрúгiх пóслох до
 свадзѣбнѣй родзiнi, до кúмох, до шiцкiх родзiнох, кóтрi ту пóволанi, най
 ше пóсходзæ, най вѣце пóслох ньѣ чекáйу. Тѣрас стáрша свáшка вѣжньє
 млоду от сушѣда, одвѣдæ йу на свáдзбу, то йѣст йак дóму. Одвѣдæ йу
 до комбóрi, там млодѣй лáда прiдзе. Прiвѣау тѣраз лáду, крáснi штiрi
 кóнi у кóчу, на кóчу лáда, крáсна перiна i заглáўкi. Шѣдзi кóчiш ш
 штiрiна лѣгiньє i шоўгрóве, прiду шпiвaйўци до двóра, дæ стóйi свáдзба.
 Вóйду с кóчом аж до заградi, обраца ше нáзат, прiду, стáньу прѣдæ
 давѣрi: двóме лѣгiньє вiду с кóла, ўлапiа кóнi. Млодi прiдзе гý кóчу,
 пiта ше кóчiшoвi: Цо прiньѣслi на кóчу?

Твóйѣй млодѣй лáду i пóсцель.

Млодi спе, да вѣжньє; кóчiш ньѣ да. Трѣба нáпрѣд заплацiц.
 Млодi на то отповѣа: То уж мóйа жѣна.

Кочіш на то отповеда: За то, за то, же йе твоїа жєна, та ці по́сцель і ладу заплáціц трєба.

Виньє млоді тріцец грайцáрі, гутóрі кочішóві, же тріцец дукáті. Кєт кочішóві прáво, тáкої по́сцель і ладу вос кóча знїмáйу; кєд бї му ньє б́уло прáво, по́шол бї вóнка з двóра во свaдзєбнóго. Альє му прáво. Приньєше млоді олдóмаш, попі́у, прїме млоді кльуч од лáді, віду шїцкі с кóча, уньєшу ладу і по́сцель до комóрі, а там млода чєка за ньєвєсту обльєчєна. Роствóрі йєй млоді ладу; млода вєжнєє ручнїкі двáцец, прїда млодóму і так му пóве: Хто найблышті брáтові двєці, трєба йїм подєєлыц. Млоді ўжал ручнїкі шїцкей свóйєй родáні, кáждому на пас рýчнїк уўйáзал. Прїдзє млоді гу млодєй, роствóрїа ладу, вєжнєє і заш двáцец ручнїкі. Однєше млоді, подєєлі свóйїм пайтáшом. Кáждї лєгїнь уўйáже рýчнїк нá-пас. Прїдзє стáрша свáшка гу млодєй, гу лáді, дáйє йєй млода ручнїкі: два ручнїкі пáном чопнáром, два ручнїкі пáны кухáрком. Однєше свáшка ручнїкі пáном чопнáром, так йїм пóве: Ту мáце поздрáўльєньє од нáшєй пáны млодєй. Чóпнaрє стáньу от чóпа, поўйáжу ручнїкі нá-пас, лáйу фльáшу вїна старшєй свáшкі: Ту мáце поздрáўльєньє нáшєй пáны млодєй. Однєше стáрша свáшка два ручнїкі пáны кухáрком: Ту мáце поздрáўльєньє од нáшєй пáны млодєй. Пáны кухáркі так отповедáйу: Здрáві б́удцє, пáны свáшко, і нáша пáны млода здрáва б́удзє вєчєрaц дóбру вєчєру.

Тєрас стáрші старóста і млáтші чєкáйу за стóлом ў хїжі. Музїкáнтї грáйу, лєгїньє з двіўкáмі тáньєц танц́у́у. Вєжнєє стáрша свáшка бїлі тáньєр до рýкі і йєдно пїсмо тáкє, жєбї б́уло для шмїху; напрáві на ньєж свáшка печáці од дáйáкєй фáрбї, двá-трї фєлы. Ёлáпі млоду за рýку, кєт пóйдзє свáшка на дaвєрї с пїсмом, з бїлім тáньєром і з млоду. Увїдзa то музїкáнтї, стáньу. Вїдзї чєльaдз млáдa с хїжі, лєгїньє і лəўкі; музїкáнтї стóїа, слухáйу, цо б́удзє стáрша свáшка заповєдац. Пóйдзє свáшка гу тóму гу старшóму старостóві. Так му поздрáўкa: Дáй Бóжє дóбрї вєчaр, пaн старóста.

Отпóвє йєй на то пaн старóста стáрші: Дáй Бóжє і вaм, пáны свáшко.

Стáрша свáшка так пóвє: Ч́улісє, же мєдзї вáмі Хрїстос прєбївa.

Стáрші старóста на то одвїт́у́є: Йєст і б́удзє Хрїстос мєдзї нáмі, йaк мєдзї шїцкїмa хрїстїянáмі.

Стáрша свáшка мóдлы пáну старóсту: Ч́бїсє мóглї, пaн старóста, прї вaс, мєдзї вáшу чєльaдзaу стáршу і млáтшу, з двіўкáмі, з лєгїньямі, з дружбáмі, з друшкáмі вáшaр прáвїц?

Стáрші старóста на то отповеда: Мòжєцє, пáны свáшко! Мóдлым крáшнєє, мòжєцє, йaк мáцє дáйáкє пїсмо.

А старша свашка ростворі папер велькі, два-трі печаци на ным положени: Пацце, пан староста, опатрийце добре, ми то приньесли од йарашбірова.

На того слово зашмьёу ше пан староста і музиканти — то істина праўда: Вельку шльёбоду маце, панні свашко; можеце, можеце, йаки сцёце, ваشار правіц.

Положи старша свашка білі таньер до свбйих рўкох прет пана старосту. Музиканти патра, чекайу. Кет свашка положи до таньера сексер, станье в млоду на стрет хіжі. Музиканти станьу грац, старша свашка сама в млоду танцуйе. На то прїдзе млатша свашка льёбо старша друшка, положи до таньера пейц льёбо даешиц грайцарі, вежнью млоду от старшей свашкі, а так в нью танцуйу. Старша свашка такої відзе с хіжі, пойдзе по младу чельцац, по легиных і по родзїну, жебі прїшли куповац млоду. Прїду легиные, шоўгрове, шїцка блыска родзїна, даешиц льёбо цегнайц нараз гу стóлу, поставайу, почнью рўцац до таньера грайцарі, хтóрі преможе, же вецей наплаці, тот вежнью од млатшей свашкі льёбо от старшей друшкі млоду. Та так в нью танцуйе. А старша свашка по хіжі шейта і так гутóрі: Сабат ваشار, сабат ваشار — жебі баржей млоду куповали. Руцайу і руцайу, двоме і трóме за рўкі млоду тримайу, хтóрі преплаці, тот в млоду танцуйе, а музиканти льем грайу, док старша свашка прїведзе млодого до хіжі. Млоді станье гу стóлу, найвецей наплаці, вежнью свбйу млоду от того легиныа, льёбо от шоўгра, цо наплацел, да в нью танцуйе. Но млоді найвецей наплацел, вїпровадзі свбйу младу с хіжі, а музиканти престаньу грац. Док ше мало млада охладзі, вежнью йу старша свашка заш за рўку, кет в нью пойдзе гу стóлу, положи грайцар, льёбо два до таньера, музиканти такої почнью грац, свашка такої пове: Сабат ваشار! — жебі легиные льёбо родзїні такої млоду на но́во куповали. І ваш по́нью двоме або і вецей пеньежі рўцац до таньера, хто йу баржей наплаці, тот в млоду танцуйе; док льем руцайу, руцайу, нье танцуйу, льем млоду за рўкі тримайу; а музиканти льем за то грайу; хтóрі прїшлаци, почнью танцовац, такої дру́гі преплаці, бере такої млоду, вон будзе танцовац. Вецей і вецей так ше дрільайу. Пойдзе старша свашка, прїведзе млодого заш. Млоді преплаці, а і вецей. Музиканти такої станьу, а млоді свбйу млоду с хіжі вїпровадзі. Док ше мало млада охладзі, прїдзе млатша свашка льёбо старша на трєці рас, уведу млоду до хіжі, положи свашка заш до таньера пейц грайцарі, пове друшком: Друшкі, сабат ваشار! — Терас трєці таньец, то йе друшчїн. Станьу друшкі штірі льёбо шейсп, почнью рўцац, хтóра преплаці, тога в млоду танцуйе. Прїдзе дружба старші і млатші, плаца друшком таньец за йїх вїслугованье. Пойдзе свашка по млодого, а́бі отплацел свбйу млоду на трєці рас. Прїдзе млоді, заплаці свбйу млоду,

музиканті стáньу, альє млода останьє зо старшу свáшку при стóльє. Стáрші старóста збєре сýму пеньєжом, кєльо млода на свóйім вашáру затавцовáла: пейц льєбо шєсп, трáфі шє до двєшєц форíнтí. Вєжньє пани старóста с тíх пеньєжох пєйц сексєрі, прíда пáны свáшки старшєй, áби заплацєла музикантом за свóй тáньєц. Стáрша свáшка вєжньє пєйц сексєрі і пєйц ручньікі од млодєй і пóйдєє гý музикантом: Панóвє музиканті, ту вам поздраўльєньє од вáшєй пáны млодєй. Ту мацє вáшу плáцу і кáждому рúчньік.

Музиканті — вєжньє кáжді рúчньік, поўйáжу нá-пас. А млода чєка зоз млáтшу свáшку при стóльє. Стáрша свáшка пóйдєє так пóвє млодєй: Побóчкай пáна старóсту старшóго.

Млода побóчка старóсту, старóста йєй прíда тóті пеньєжі, кóтрі затавцовáла і вєц млодєй да старші старóста зо свóйіх пеньєжох, кєльо ма двєку. І так вєц млода от млáтшого старóсті шóром бóчка шíцкіх, цо йєст у хíжі, хто кєльо ма двєку, тєльо йу дарўйє. Стáрша свáшка одвєдєє млоду до кúхньі гý пáны кухáрком: кáжду млода бóчка, а пáны кухáркі млоду дарўйу, хтóra кєльо ма двєку. Одвєдєє стáрша свáшка млоду гý чопнáром, áби і чопнáрох — і тíх хлóпох, то йєст родзíні, кумóвє і сушєді, áби йіх млода бочкáла. Охáби стáрша свáшка млоду зоз млáтшу свáшку, док панóвє чопнáрє і так дáльєй, млоду дарўйу. А стáрша свáшка пóйдєє опáтриц, двє лєгíньє. А лєгíньє там у комбóрі, áбо у хльíвє на гровáді шєдзє, тáнцуйу і шíвáйу. Стáрша свáшка тáкој фрíшко нарєдвє стрáжу на двєрí, двох льєбо і трох мóцніх, млáдíх хлóпох, áби чíм скóрєй лєгíньох ньє пушчєлі. Прíвєдєє стáрша свáшка млоду фрíшко гý тєй стрáжі, пúшча йíх пúка, áби млода лєгíньох бочкáла. Лєгíньє фрíшко чíм скóрєй на двєрí, а там стрáжа двóмє áбо і трóмє мóцно двєрí трíмáйу. Сцє млода бóчкац лєгíньох, так йу дарўйу, кóтрі кєльо сцє; кóтрі млоду дарўйє, стáрша свáшка роскáжє, жєбí тóго лєгíньє уж вíпустíлі. Так кєт су уж готóві, пóйдєє стáрша свáшка гý пани старóстовí, роспóвє, жє су уж готóві. Пóйдєє млода гý свóйєй лáді, прíда свóйо пеньєжі свзйóму млодóму.

Прíдєє стáрші дрúжба гý пáны кухáрком, так шє йíх пíга? Пáны кухáркі, чí су уж в вєчєру готóві? Пáны кухáркі повєдáйу, жє су готóві. Роскáжє стáрші дрúжба млатшóму, áби повєдол музикантом, жє дóрас прíду млодєй оцєц і мац і шíцка родзíна. Музиканті грáйу, двíўкі і лєгíньє танцуйу, шíвáйу, а млáтші дрúжба вєжньє свóйу палычку, на ньєй пáнтлыка, вєжньє фльáшку с пальєнку і так пóйдєє до млодєй дóму, до йєй óца, мацєрí; там вíшли шє вєлькє чíсло, трíцєц льєбо штí-рáцєц млодєй родзíні. Пíга шє млáтші дрúжба млодєй оцóві і мацєрí: Опáтрицє, чí вáша родзíна, шíцкі зготовєні? Кєт пóвє оцєц і мац млодєй, жє су готóві, стáньє дрúжба на стрєт хíжі, так йíм пóвє: Тєрас

ту вам поздраўленьне першае от старшого дружбі, от свадэбнаго оца от свадэбнай мацэрі, абісце прішлі гу свайей младеі двіўкі на вечэру.

Станьне пан відавач, младеі оцэц, йей браца, льёбо шбўгрове, станьне мац, вэжньне два червэні ручныкі, пólnі гербўці напакавані. То ньёше младеі мац, а шэстра льёбо кўма у йёдней рўкі червэні ручнык пólnі, напакавані в гербўцамі, у другей рўкі ў краснім папэру гадвэбна хусточка младеі на главу. Трафі ше, кўтра млада добійе гадвэбнай хусточкі на прідані, то йест йак на вечэру, одньешэні двэшец льёбо пётнац драгі гадвэбні хусточкі на главу. Вэдае йіх тэраз дружба за собу красньне. Ідзе відавач, оцэц младеі і мац і так за нїм шіцкі младеі родзіні. То ше волаўу пріданці, бо кажде младеі пріда дар.

А старші дружба на свадэбі впагра, кед уж млатші дружба пріходві блыско свадэбнаго дому, мўдлы пана відавача, жэбі кус прічэкалі. Млатші дружба пўйдэе до свадэбнаго дому гу старшому дружбўві, а старші дружба пўйдэе до хїжі гу пану старостўві: Пан старўста, мўдлым красньне, ту младеі прідані! Роскаже пан старўста музїкэнтум, жэбі грац прэсталі. Роскаже пан старўста младеі чельэдві, легїньом, абї тэраз вос хїжі мала ше вїступїлі. Млада чельэда йак по обїчайу вїду вўнка, двэ йїм столї зготовенї; пўйду і там пошедайу, а старші дружба і млатші тэраз пўчньу столї до хїжі ўношовац. Кет уш готўва, пўйдэе дружба старші гу свадэбнай мацэрі, так йей пўве, же уш столї поношені. Прїду друшкі два, прїньешу красні парткі, закріўу столї. Прїдае свадэбна мац, прїньеше на-стол колачї у краснім партку заўйаванї: тўті колачї, кўтрі свашка прїньэсла от свайого дому. Йёден парток колачї старшей свашкі, а йёден парток, цо у ным колачї, млатшей свашкі, положенї стоїа на столё. Тэраз старші дружба увїдзі, же уш готўве, вїдэе па драгу і так пўве: Пан відавач, мўдлым красньне, уш шіцкў готўве.

Прїдэе старші дружба до хїжі гу старостўві: Пан старўста, уш такў пан відавач у двўре.

Пан старўста вїдэе с пўва столї і станьне до кўхньї гу двэроум. А пан відавач прїдэе гу двэроум і задўрка. А пан старўста отповедайу: Шльэбўдно, пан відавач!

А пан відавач поздраўка: Дай Бўже добрі вэчар!

Пан старўста отпўве: Дай Бўже і вам, пан відавач.

Но пан відавач отпўве: Чўлісме, пан старўста, же мэдзі вамї Хрїстос пребїва.

А пан старўста красньне отпўве пану відавачўві; Йест, пребїва Хрїстос мэдзі намї, і мэдзі вамї, йак мэдзі шіцкїм хрїстїянскїм народум.

А пан відавач отпўве: Пан старўста, мўдлым красньне, мї ше потрудзэлі на вашо слўво так, йак на вашо поволаньне.

Пан староста на то отповеда: Ей пан відавач, знам йа, же ві прішлі і добре, кет сце прішлі, алье йа вам, пан відавач, може буц рано аны шіцко нє повед.

Но пан відавач на то отпове: Та цо таке, пан староста, за нова ?

А пан староста так гуторі: Док мі, пан відавач, спутовалі вош прішагі, а ту ше іншак поставело. Йа нє знам, чи у вас так. Мі терас, пан відавач, пійме гóркей вóді, на музика́нті нам гра́йу та ше лапа́йу по дво́ю, та ше кру́ца, та чи ві то, пан відавач, будзеце так рóбіц? Бо кед нє будзеце, нє можеме вас прійац.

А пан відавач ше обраці на сво́ю дру́штво, ко́трі в ным прішлі: Но, че́льац мо́йа, цо́же будзе́ме, чи ми ше будзе́ме так кру́ціц? — А дру́штво отпове́да пан відавачо́ві: Будзе́ме так йак во́ні, ішче і ба́ржей.

Док во́ні пріповеда́йу, пан староста і пан відавач сво́йу бешеду, а ста́рша сва́шка чім ско́рей ве́жнє гу себе до кúхны мло́ду і млодо́го і дру́шкі, а́бі бу́лі гото́ві, док староста о́кончі сво́йу бешеду с па́ном відавачо́м. Уш су гото́ві во сво́йу бешеду. Ру́ші ше пан староста до хі́жі на пре́док, музика́нті та́кој по́чнью грац; кет пан відавач сту́пі до кúхны, а мло́да та́кој па́на відавача оклю́чі за ши́у і побóчка. А пан відавач кельо ма во́льу, так мло́ду подару́йє. Те́рас відавач по́шол до хі́жі. — Те́рас ідзе мло́дей о́нец, а ста́рша сва́шка поста́ві на́прец себе пе́рше млодо́го, а мло́ді оклю́чі о́ца і побóчка, а вец мло́да сво́його о́ца родзено́го, пла́че, оклю́чі о́цові на ши́у і так го бо́чка. І ваш мло́ді так істо ма́цер мло́дей ма побóчкац йак і о́ца. А вец мло́да сво́йу ма́цер оклю́чі, пла́чу обі́два гласо́м. О́нец сво́йу дзі́ўку дару́йє пе́йц лье́бо дзе́шец фо́рїнті; так істо і мац. С пенье́жні мло́ду ка́жде у кúхны да́руйє, а хустóчки і герóўці в ручны́камі, цо прїнье́шеме, то бе́ру во сбу́ до хі́жі на-стол. Алье ста́рша сва́шка, кет о́нец мло́дей до кúхны ухóдзі, а во́на та́ді по́чнє ши́вац:

Шлы́дом, апо́чко, шлы́дом,
За сво́йім шлі́м ча́дом.

Кед мац во́йдзе до кúхны, ста́рша сва́шка так ві́пове:

Шлы́дом, мамóчко, шлы́дом,
За сво́йім шлі́м ча́дом.
Далі́сце йу (в) зла́тей па́рце,
На́шлі́сце йу (в) фатьо́лаце.
Далі́ сце йу у венóчку,
На́шлі́сце йу у рубóчку.

Шльідом родзіна, шльідом,
 За свóйім мілім чадом,
 Аш пóпот вербінóчку,
 За свóйу родзінóчку.
 Шльідом, родзіно, шльідом,
 За свóйім мілім чадом.
 Іду пріданці, іду,
 Цо вóні ту рóбіц бóду?
 Бóду Йўлку опáтрац,
 А воз віном і с пальёнку сэбе наэдраўкац.

Тэрас пріданці вóшлі до хіжі; стáрша свáшка напрэдок пóйдзе до хіжі, а млода за ньу; і так цóве стáрша свáшка: Вітáйце, панóве гóсці і панóве пріданці! Пóставі напнец сэбе млоду, жéбі прійала свóйо дáрі, кóтрі йёй пріньёслі. Стáньё млода крáсна у вéнцу, у фáтьóлу напнец свóйёй мацэрі, а мац йёй пріда тот пóлні рúчнык з героўцамі. І пріда йёй крáсну хустóчку. А млода вéжньё до рúкох, пріда стáршей свáшкі. Стáрша свáшка пріда героўці друшкою, а хустóчки свáшка пазбэра до рúкох, кэлю йёй пріданці пріньёслі і од родзінох, шццко пазбэраўу, так віньёшу с хіжі вóнка і млода зо свáшкамі і з друшкамі. Кэд млода попакуйё свóйо дáрі до лáді, остáньё з друшкамі у кúхвні. А свáшкі вóйду до хіжі, музика́нці граўу, свáшкі танцўўу за музиканта́мі, йак йіи граўу. А кэт уш стáрші дружба цóве свáшкі, же йё уж готóві і пріправэні, да ньёше до хіжі пальёнку, тэді стáрша свáшка паздраўка старостóві: Пан старóста! Дай Бóже дóбры вéчар!

Отпóве пан старóста стáршей свáшкі: Дай Бóже і вам, пáньы свáшко.

Пóставі застáву пан старóста бльіжэй гу сэбе, йак шéдзі за стóлом, а стáрша свáшка прéйдзе прес стóл і шéдньё гу старшóму старостóві. А пан відавач шéдньё кус бльіжэй гу млодэй оцóві, а млатша свáшка шéдньё гу свáшкі, то йёст і гу відавачóві. Кэд дружба увідэі, же уш пошэдáлі свáшкі а́ стóл і попáтрі на стáршу свáшку, чі мóже пріньёсц пальёнку уж нўка. Стáрша свáшка льёз воз глáву, же уж мóже. Вец дружба пріньёше пальёнку пóйц фльáші і стáньё на дзвэрі, паздраўка: Дóбры вéчар пан старостóві! Музика́нці прэстáньу грац, а стáрші дружба вінчўўё по свóйім обічáўу; і пріньёше пальёнку, поклáдзе на-стóл прет старшóго старóсту, а пан старóста розйáже крáсні пáрток с колачáмі йёден і другі, цо свáшкі на дар пріньёслі. Вéжньё пан старóста фльáшу до рúкох і пóставáўу шццкі гóре музика́нці, а пріданці шццкі шéдэа. Пан старóста крáшньё повінчўўё по свóйім обічáўу, а музика́нці нáрас шццкі заграўу. Так пан старóста прэдлóжі тóгу істу

фляшкун прет пана відавача. Музиканти слухай, як пан відавач повінчує вас по своїм обіччю, а музиканти вас нараз заграю. Вец пан староста вежне тоті фляшкі, цо іше штіри сталі на стільє і поросклада на кжду страну і так пове: Піце, нові рѡдє, панове гѡсці і панове пріданці. — Вежне пан староста йѡден колач зєс тїх колачєх, кѡтрі свашка йѡдна і друга прїнѡсли пѡ-дар і завѡла пана дружбу старшѡго прет сѡбе і так му пове: Пан староста, пан дружба, наце колач свашчин, то прідаце панї кухарком. Ту маю повдраульєнє од нашіх панї свашкох.

Вежне пан староста другі колач, да панѡві дружбѡві і так му пове: Пан дружба, ту наце і вас свашчин колач. Однєшєце панѡм чѡпнарѡм і так повеце: Ту наце повдраульєнє од нашіх панї свашкох. Вежне дружба старші тоті два колачі, однєше до кїхнї, йѡден пріда панї кухарком, а другі пріда панѡм чѡпнарѡм. І пріде назад до хїжі і ту у хїжі на стільє осталї іше двєшец колачі. Вежне дружба старші тоті колачі і поросклада на кждї стол, а млѡтші дружба на свой нож і країє лѡбо рѡже тоті колачі. А музиканти лѡж граю; а тот лѡгїнь, цо нѡшел заставу із друшкѡмі, по хїжі танцїю. Вїде дружба старші зєс хїжі до кїхнї ту панї кухарком і пїта ше йїх дружба: Панї кухаркі, чїсє з вечѡру гѡтѡві? А панї кухаркі на те ѡгѡвѡда, же су гѡтѡві. Пѡйде старші дружба, прїведє млѡдѡго і млѡду до кїхнї; вежне дружба мїску, у кждєй мїскї йїха і кїра. Другу мїску вежне млѡді, а трѡцу мїску вежне млѡда, шѡвѡрту мїску вежне млѡтші дружба і так дѡлѡеї, другі вїслужнїці. Стѡне дружба на двѡрі зєс мїску, повдраўка пан старѡстѡві: Шчєшлїві дѡбрї вѡчар, пан старѡста! А музиканти прєстаню грац; шїцкі слухай, як бїдє дружба вїнчѡвац. Як дружба повїнчує по своїм обіччю, пріде ту стѡлу з мїску млѡді за пан дружѡм, а за млѡдїм тѡкой млѡда і так дѡлѡеї, йѡдно за другїм мїскї прїношїю. А старші дружба мїскї поросклада, а пан старѡста вїдѡї, же уж мїскї гѡтѡві, а на стільє йѡст йѡден рїчнїк пѡлі з герѡўцѡмі: то млѡдєй мац, як по обіччю згѡвѡвѡла за шїцѡк свѡдѡбнї род. Розїѡже пан старѡста тот рїчнїк, вежне герѡўці до двѡх рїкох, завѡла дружбу старшѡго ту сѡбе і так му пове: Однєшєце, пан дружба, герѡўці панї кухарком і панѡм чѡпнарѡм. Ту маю повдраульєнє од млѡдєй мацѡрі. Другї раз набѡре пан старѡста герѡўці до обїдѡх рїкох, завѡла дружбу і так пове: Прідаце тотї герѡўці панѡм музиканѡм. Ту маю повдраульєнє од млѡдєй мацѡрі. І вас пан старѡста трѡці раз набѡре герѡўці до своїх рїкох, пріда дружѡм і так йїм пове: Ту вас повдраульєнє од млѡдєй мацѡрі. Дружба ше уклѡнї, дѡєкує млѡдєй мацѡрі і с тїх герѡўцѡх заставнїкѡві, то йѡст тѡму лѡгїнѡві і друшѡм, абї повнѡчі і вѡнї повдраульєнє од млѡдєй

мацєрі. І так пан староста подзєлы с тіх гербуцох шіцкому рѳду, кѳтрі су у хіжі; а старша свашка вєжнє тот красні рўчнєк і посклада і прїда млѳдеї мацєрі. І пан староста відзї, же уж гѳтѳве, станє гѳре за стѳлом і так пѳве: Панѳве гѳсці (то ѳец і мац, а шєстрі і шѳў-грове то нѳві род, а дальша родзїна прїдѳнци), нѳві рѳдє, прїдѳнци! Станьє гѳре і помодльїє шє за дѳрі бѳжі, вѳс кѳтрїх мї спѳємє ужївац.

І станьу гѳре шіцкі і пан староста сам пѳчнє глѳсом мѳдльїц ѳчєнаш. А гѳўті шіцкі по цьїхі за ньїм. Йак шє помѳдльє, пан староста краснє шє прєжєгна Оца і Сїна, а кѳд вїпѳлнї Оца і Сїна, а двѳці пѳлна пѳтка стѳїа, шіцкі скрїча йѳднїм глѳсом: Амень. А музїкѳнтї тѳдї нѳрав загрѳїу. І старша свашка дѳрас по мольїтвї вѳжнє тотї таньєрї, кѳтрі друшка нѳ-стол прївѳсла: сѳдем таньєрї, пѳїц лѳшкі і відльїчкї і нѳжі. І дѳрас подзєлы старша свашка: пѳрше полѳжі прѳт старѳсту таньєр, лѳшку, відльїчку і нош. І так прѳдлѳжі старша свашка прѳд млѳтшого старѳсту і прѳд вїдавѳча і прѳд млѳдєї ѳца і прѳд млѳдєї мацєр. Тѳрав млѳтші старѳста полѳжі йѳху до таньєра, старшѳму старѳствї, а старша свашка станє і полѳжі йѳху до таньєра пан вїдавѳчѳві. А пѳтом вѳжнє старша свашка сѳбѳ йѳху вѳз млѳтшу свашку до йѳдногѳ таньєра; кѳт пѳйѳдва йѳху, кѳт пѳчнєу йѳсц мѳсо, гѳсці і прїдѳнци, а старша свашка вѳз млѳтшу бѳду шпївац. Пѳчнє старша свашка напрѳдок шпївац:

1.

Вїтѳйце, вїтѳйце, гѳсці, прїдѳнци!
Йай чї вї ту прїшлї нѳ-наш вїноград,
А чї вї ту прїшлї Йѳлку ѳпѳтрїц?
Но нє прїшлї мї ту на ваш вїноград,
А лєм мї ту прїшлї Йѳлку ѳпѳтрїц.
Прївѳш, Йѳлко, прївѳш мальѳванї стол,
А прѳстрі тї нѳ-нєго шїтї пѳрток сѳвѳй.
Зѳлож за тот стол ѳца-мацєр сѳвѳй,
Прѳдлѳж прѳд ньїх, прѳдлѳж хлѳѳба, сїра, сѳль,
ѳпїтай тї шє йїш, чї маїу нош сѳвѳй.
Мї, Йѳлко, нє маємє, бо сємє нош страцѳлі,
Кѳд сємє тѳѳїу драшку до дѳму шлѳдѳвлї.

2.

Пѳтѳчку йѳрабї, вїсоко тї лѳѳцїш,
Барє дѳльѳко вїдѳїш!
Но чї тї нє вїдѳел, цѳ мої ѳец рѳбї?
Цѳ мої ѳец рѳбї?

А твoй, Йу́лко, о́цец на по́льо ше збѣра,
 А так це спoвiна :
 Ньѣт мoйѣй Йулoчки, ньѣт мoйѣй двiвoчки,
 Цo мi oдмeньѣла мoйo бiлi рyчки.
 Йай птáчку йарáби, вiсoкo тi льѣциш,
 Барз дaльѣкo вiдáиш!
 А чi тi ньѣ вiдзeл, цo мoйa мац рoбi ?
 А твoйa мац, Йу́лко, зa крoшѣнка шѣдa,
 А так це спoвiна :
 Ньѣт мoйѣй Йулoчки, ньѣт мoйѣй двiвoчки,
 Цo мi oдмeньѣла мoйo бiлi рyчки.
 Йай птáчку йарáби, вiсoкo тi льѣциш,
 Барз дaльѣкo вiдáиш!
 А чi тi ньѣ вiдзeл, цo мi брaт i шѣстрa рoбi ?
 А твoй брaт i шѣстрa зaгрáду кoпáйу,
 Загрáду кoпáйу, так це спoвiнáйу :
 Ньѣт нáшeй Йулoчки, ньѣт нáшeй шѣстрiчки,
 Цo бi пoльѣвáлa тa i нaтaргáлa чeрвѣнi ружiчки.

В.)

Гoрнi птáчoк¹⁾ льѣци,
 Скрiдѣлкoм трeпoчe²⁾,
 А цo³⁾ нa ньи ньѣшe ?
 З бiлeй рyжi вѣнoк
 I злáтi пeрцѣнoк⁴⁾.
 А дзe тo oдпѣшe⁵⁾ ?
 Гу млoдoмy⁶⁾ нá-двoр,
 Нa жeльѣнi йáвoр.
 Йáвoр шe ухiльѣл⁷⁾,
 Млoдi⁸⁾ шe уклoньѣл⁹⁾.
 Йáвoр шe угiнa,
 Млoдi⁸⁾ вѣшьѣц знiмá⁷⁾ :
 Бoдáй мoйa млáдa¹⁰⁾
 Вѣльo рoкi жiлa.
 Вѣльo рoкi жiлa,
 Крáшнi вѣнкi вiлa,
 Крáснi вѣнкi вiлa,

¹⁾ Та сама пісня, записана від Юлі Молиар, має такі відмінні:

¹⁾ Ташчок. ²⁾ Трипочі. ³⁾ Цо мi. ⁴⁾ Перстенюк. ⁵⁾ Дзе мi гo пoльѣшe ?
⁶⁾ До мiлoгo. ⁷⁾ Угiнул. ⁸⁾ Мiлi. ⁹⁾ Вѣнeк здeймул. ¹⁰⁾ Мiлa.

Дáрі посіла́ла,
 Дáрі посіла́ла,
 До о́ца, маце́рі,
 До шіцке́й родзі́ні.

4.

Ньєт то кра́шше, сподобьѣ́йше (в) ца́лім валалѣ:
 Ё́ак та ва́ша па́вы мло́ла, кєт ше прібе́ре.
 Прібе́ре ше на ка́жді дзєнь, ё́ако ў ньє цєбѣ́у,
 Попатру́йє на облáчок ка́жду годвіну.
 Ма́жо мо́йа премі́льєна, уж мло́ді ідзе,
 На́ша хі́жа ньє менѣ́на, цо вои нам пòве?
 Ма́жо мо́йа премі́льєна, іццє в мілім вòнка,
 Най замѣ́цем ту ча́рну жєж, пріццє в ньім пúка.
 Хòдві Ё́улка по піньві́ці, ві́нко мєра́ці,
 Млодо́му ше ньє льубі́, же ё́ому ньє́да.
 Че́кай, Ё́улко, стрéла тэ́бе,
 Док ё́а по́йдзєм з другі́ма пі́ц, а тэ́бе ньє дам.

Пор. Етнографічні Матеріяли з Угор. Руск. Т. III. Ст. 159. Ч. 87.

5.

Под дубіно́йу, под жельєно́йу,
 Шэдєєл голубец з голу́біно́йу.
 Шэдєєлі во па́рі, ціловáлі сѣа,
 Шівіа крідла́мі обійма́лі сѣа.
 Голупка му гва́рі: Ті сє́рцє мо́йє,
 Дáла бім за тэ́бе жітійє свòйє!
 Пріхòдіт стрі́лец, штрэльєл мєдзѣ́ ньіх,
 Гóлу́ба ва́біл, голу́біцу ўла́цєл.
 Дал ё́ей пшєвьі́ці, сїпал ё́ей воді́ці,
 Гóлу́пка ньє ё́є, аніє ньє пі́йє.
 Чом ті, голупко, ньє ё́єш, ньє пі́єш,
 Льєж под дубіно́йу пла́кати ідєш?
 Ё́ак ё́а знам ё́єсті, ё́ак ё́а знам ніті,
 Та́кі світ мла́ді, с кім ё́а бóдєм жі́гі?
 Ё́єст во па́шім двòрі сто пар голу́бі,
 Вібэ́рай сэ́бе, кòтрі ці ше льубі́.
 Уж ё́а ходзэ́ла, уж ё́а глє́ла́ла,
 Ньєт там тако́го мі́лого, ё́ак ё́а го ма́ла..
 Бо мой бул мілє́нькі, чарнобріє́нькі,
 Очі́чка мал ча́рні, крідэ́лка шівє́нькі.

Бúду плакати, буду тужити,
Аж покльа йа бúду на світы жити.

Пор. Етногр. матеріали з Угорської Русі, т. III, ст. 234, ч. 320.

Тéрас свашка гутóрі гóсцом і приданцом: Вечерайце гóсці, приданці, а бúдце уш веселі.

А старші старóста стáньє за стóлом і прегвáрі гу пáну відавачóні: Прийáтельу чéсні, пан відáвач! Най і вáшо гóсці-приданці повешéльа нáшу свáдабу, най одмéньа нáшу пáньї свáшку; бо ві ше так обецáлі прі двéрох, же ві так будзéце шпíвац, йак і мї, бо кэд ньє будзéце, останьéце ту до рáна.

А пан відáвач стáньє гóре, обраці ше гу сво́йому дру́ству, то йéст йак гу новóму свадзєбнóму рóду: Шпíвайме, бо кэд ньє будзéме шпíвац, мúшїме зóстац на свáдзбї до рáна.

Тéрас приданці жéні залóчньу шпíвац:

1.

Йай лúчка, лúчка, лúчка жельéна,
Пáсно мї нá ньéй дьїуче йéлéньа.
Ньє бул то йéлень, лъєж бúла сарньа,
Чéкай, дэїучїно, трї рóчки за мьа.
Йа бї чéкала рóчок, пол дрúга,
Тї бї ме ньє ўжак, гáньба бї бúла.
Стаўме ше, мїла, о лїтру вїна,
Хто прїдзє пáтриц, бúдзє родзїна.
Зáбер тї, мїла, сво́йо собáші,
Пóйдзэме мї пáтриц нáшо салáші.
Нáшо салáші драгі, предрагі,
Кáжда овéчка трї сто тальáрі.
Йа ше шмєш стáвиц о лїтру вїна,
Же мóйа мїла, тї мьэ родзїна.

Пор. Етногр. Матеріали з Угор. Гусі. Т. III. Ст. 210. Ч. 260.

2.

Закукáла куковїчка твáрдéй йéшэньї:
Хто сце льúбїц млáду, най ше ожéньї.
Ішче вóна закукáла жельéнім льéше:
А цо же мї мої мїлі з ньóго прїньéше?
Прїньéше мї чáрні óчка, бúдзєм з нїма снац,
Прїньéше мї бїлі льїчка, бúдзєм йїх бóчкац.
Хóдзї мїлі по улыці, до двéрох клопе:
Чї шпїш, мїла, чї тї чўйéш,

Чи ме вѣрнѣ лубуѣш ?

Отвор мѣ двѣрѣ!

Гоч ѡа спала, гоч нѣ спала, горе нѣ ставам,

Бо ѡа тебе, мой милѣ, лѣхко достала.

Пор. Етногр. Матеріали з Угор. Руси, т. III, ст. 231, ч. 314.

3.

Кѣд голубѣца лѣцѣла,
Дробнѣ пѣрѣчка трацѣла.
Лѣцѣла вона прес гори,
До свѣйѣй лубѣй, ростомильнѣй мацѣрѣ.
Там ѡѣй вешельѣ стойало,
Дванац трубаше трубѣло.
Трушце, трубаше, весѣло,
Покля мой вѣнок на главѣ,
А ѡак ше вѣнка повбѣдем,
Нѣ половицу така весѣла нѣ бѣдем.

Пор. Етногр. Матеріали з Угор. Руси, т. III, ст. 186, ч. 176.

4.

Дала матка цѣру
Дальѣко от себе,
Закавала ѡѣй,
Приказала ѡѣй,
Вѣ нѣ ішла до льѣй,
За седем днѣй,
За седем тѣжнѣй,
За седем мешачкѣ
І за седем рочкѣ.
Справѣм ѡа ше, справѣм,
Птачком ѡарабом,
Пойдем до мамочкѣ,
Шѣднѣм на лѣлѣй,
І на ровмарѣй.
Прѣдаѣ мойа мацѣ,
Петрушочку жацѣ,
Будзе ме савѣацѣ:
ѡай гѣша, гѣша,
Птачку ѡарабѣ,
Погрѣбеш лѣлѣйу!

Хто йу посаджел,
Тот йу погрéбе,
Сто раз крáшша будзе.

Пор. Етнограф. Матеріали з Угор. Руси, т. III, ст. 129, ч. 20.

Тéрас старша свáшка пóве придáвцом і гóсцом: Здрáві бúцце, ші-
цок нóві род, кéт сце не одменьéлі! — Пріньéше тéраз дрúжба папрíгаш
і кáшу, стáвьэ на двéрі, пóве так: Пóслух пан старóста. Нáша пáпы
кухáрка осемдзéшат рóкі прэжíла, íшче тáку кáшу слáтку вьíгда ньэ
зготóвила.

Тéрас старша свáшка пóчыньэ шпíвац придáвцом:

Нáсло дзíўче пáві на жельéней трáві,
Íшли тáмаль трі младéнци младí:
Поц тí, дзíўче, з вáмі.
Ньэ пóйдзем йа з вáмі,
Бо йа пáшем пáві.
Зáжень пáві гóре до отáві,
Поц тí, дзíўче, з пáмі.
Дзíўче шмáтí пéре,
Пон ше нáньго шмéйэ,
Рúцел кьы́шку та і рéверéнду,
На дзíўче ше шмéйэ.
Дзíўче му гутóрі, же пóве мацéрі:
Ньэ пóвэда́й, швáрне дзíўчатéнько,
Бо йа поп швецéні.
Кéт шí поп швецéні, чíтай кател-нáстер,
Ньэ льúбу́й тí швáрне дзíўчатéнько,
Льéш сéбе пать кóццел.

Пор. Етногр. Матеріали з Угор. Руси, т. III, ст. 139, ч. 34.

Тéрас старші дрúжба пóйдзе до пíньвіці, прівьéше пейц фля́ші
віна, прэдлóжí прет пáна старóсту. Пан старóста вéжньэ йéдну фля́шу,
вiньчúйэ по свóйім обiчáйу. Музiкáнтí нáрас загра́йу. Пóтом вéжньэ
фля́шу, прэдлóжí прет пáна вiдавáча тóту йéдну фля́шу. Пан вiдавáч
стáвьэ гóре, вéжньэ до рúкох тóту фля́шу, завiньчúйэ по свóйім обi-
чáйу. Музiкáнтí заш нáраз загра́йу. Старші старóста вéжньэ тóтí штíрi
фля́ші, цо стáлі на стóльэ, поросклáда на кáжду стрáну, а музiкáнтí
пóйду вóнка, бо і вóні спу вечéрац. Тéрас старша свáшка пóчыньэ
шпíвац:

Червéне вiнце, бiле колáче,
Йак то чéсне дзíўче весéло сi скаче.

Плакалі про мнѣ рѳдичі моѳо,
 Же сом ѳа ішол іс тей чѳскеѳ жѳні.
 Плакала про мнѣ мільѳнка моѳа,
 Же сом ѳу в'охабел жалоснїм сердѳньком.
 Нѳѳ плач, нѳѳ жаль, на драга мільѳнка,
 Пойдзеш со мною с пошнїм (?) сердѳньком.
 Закукаѳу г нам, повандруѳ за мноу,
 Там будзѳме бївацї у вашей коморї.

Пор. Етногр. Матерїяли з Угор. Руси, т. III, ст 204, ч. 236.

Тѳрас пан старѳста ішче рас пан вїдавачѳвї напѳмїна: Най вѳшо,
 пан вїдавач, гѳсцї і прїдѳацї і шпїок нѳвї род, розвешѳльѳ нашѳго до-
 матьїна, то ѳѳст ѳак свадзѳбногѳ ѳца. Прїдѳацї пѳчнѳу шпївац і хлѳпї
 і жѳнї:

Доматьїне драгї,
 Гостолѳупче блѳгї!
 Даѳ нам нѳѳшу мѳлу,
 Ако тѳѳш у шѳлу.
 Доматьїне драгї,
 Гостолѳупче блѳгї.

Тѳрас прїдѳе ѳец свадзѳбнї і мац до хїжї з вїном, стѳнѳу гѳ
 стѳлу пред млѳдѳей ѳца і пред мацѳр: Вїтѳйце у нас, свѳту і вї свѳѳо!
 — і наздѳраѳка на нѳх з вїном.

А тѳрас свадзѳбна мац так пѳве: Вїтѳйце у нас, свѳту і вї свѳѳо.

Охѳбїа пред нѳма тѳтї два флѳш' вїна, і пѳйду с хїжї вѳнка.
 Тѳрас прїдѳе млѳдї до хїжї і млѳда, маѳу у рѳкох флѳшї з вїном. Стѳ-
 нѳѳ млѳдї гѳ стѳлу пред млѳдѳей ѳца і пред мацѳр: Вїтѳйце у нас, ѳпо
 і вї мамо! Так і млѳда тѳрас пѳве свѳѳому ѳѳѳвї і свѳѳѳей мацѳрї: Вї-
 тѳйце у нас, ѳпо і вї мамо. Охѳбїа пред нѳма флѳшї з вїном, а самї
 пѳйду вѳнка. Тѳрас стѳрша свѳшка шпїва:

Окѳло Івѳнкі вѳда цѳче,
 Цѳ же тебе, мїлї, жѳна рѳче?
 А цѳ бї мї рекла? Нѳѳ бойїм ше.

Зродзельї ше таркї за горѳмї,
 Пойдзѳме мї на нѳх з лѳгїнѳамї;
 Вонї буду таргац,
 Мї будзѳме ламац
 С коварѳмї.

Пошол бі йа до вас кажді вѣчар,
 Пред вашіма дзвержі велькі шѳчар;
 Полож, міла, дрўчкі,
 Пойдзем помальчкі,
 Кажді вечар.

Пошол бі йа до вас, кед бі йа сцел,
 Пітал бі йа од вас, цо бі йа сцел;
 Тото дзвіўче шварне,
 Цо ма очка чарні,
 Тото бі йа сцел.

Пор. Етногр. Матеріяли з Угор. Руси, т. III, ст. 246, ч. 353.

Тѳрас ѳцц і мац свадаѳбні во своіу родзіну, цо найблїшші, кѳгнѳ
 віслугувалі, шѳдвѳу до дрўгей ліжі та кўшчїк і вѳні бѳду вечѳрац,
 а шлѳді і шлѳда з дружбѳні чекѳйу. Тѳрас старша свѳшка ішче йѳдну
 льѳбо два бѳдѳе шпївац, док ше свадаѳбні ѳцц і мац кўшчїк наве-
 черѳйу :

1.

Йай гѳйа, гѳйа, мїльѳнка шѳйа!
 Пѳвец тї мѳѳ, шѳйа наймїльѳнша, чї бѳдѳеш шѳйа?
 Йа цї нѳѳ пѳвем, бо йа нѳч вѳѳ знам,
 Бо йа мѳлада, йак мѳлада йагѳда, йа рѳбїц вѳѳ знам.
 Льѳж на пѳльѳ іц, наўчїш рѳбїц,
 А на брѳсту йѳст тѳке галўже, з нѳм бѳдѳем бѳдѳїц.
 Ішче сѳм цї нѳч, уж не стрѳїш бїц,
 А док бѳдѳем твѳйа найшїльѳнша, цо бѳдѳеш рѳбїц?

Пор. Етногр. Матеріяли з Угор. Руси, т. III, ст. 209, ч. 256.

2.

Шїрокѳйѳ болѳтѳнко вола забрѳла,
 Польўбел йа дзїўчїнѳчку, мац йѳй нѳѳ знала.
 Ой жаль мї йѳй дѳрмо, льубѳвал йа дзїўче дѳўно
 Льўдзѳм не собї.

А на гѳрї кернечѳнка, журѳві з ней пїу,
 Уж мї шѳйу найшїльѳншу до шлўба вѳду.
 А на гѳрї кернечѳнѳка змурѳванѳйа,
 Уж мї шѳйа найшїльѳнша зруковѳвѳйа!
 Ой жаль мї йѳй дѳрмо, льубѳвал йа дзїўче дѳўно,
 Льўдзѳм не собї.

Вімуру́йем кернечёвську во двóрі свої́м,
 Ачей пріде міла мо́йа на во́ду до ньёй.
 Їак на во́ду прідае, та́кой мо́йа бўдэе,
 Не во́змут йёй льўдэе, не во́змут йёй льўдэе.

Пор. Головацький, Народні Пісні, т. III, 1, ст. 420, ч. 172.

Тэраз вечэра готóва на свáдзбi. Пан старóста стáньэ і так пóве:
 Панóве гóспці, пріда́вці і но́ві ро́дэе! Пóставáе гóре і помодльі́е ше
 за то́гі дáрі, с ко́гріх зме ужівáлі.

Їак ше помодльá, дóрас пріду дру́шкі і дру́гі два жéні, ко́грі
 ші́цко во сто́лох зберáйу. Жéні бéру кола́чі, а дру́шкі пáрткі, суда́ну
 і лóшкі. Пріду дружбóве, вівóша лáўкі і сто́лі, лъ́ж йё́ден остáньэ, за
 хтóрiм сто́лом óстал старóста стáрші і млáтші і прі ных застáва і свáшкі
 і відáвач. Тэрас пріду музика́нти, шéднью на свої́о мéсто. Прідэе стáрші
 дру́жба, вéжньэ стáршу свáшку за рúку; прідэе млáтші дру́жба, вéжньэ
 млáтшу свáшку за рúку. Прідэе мло́ді во свої́у мло́ду до хі́жі; то́гі трі
 пáрі сто́йа; залóчньу музика́нти вáраз на тáньэц грац. То́гі трі пáрі
 сáмі танцúйу, ньé шльёбóдно ньі́кому тапцóвац, лъ́ж стац. Музика́нти
 прэстáньу і та́кой заш пóчньу: а то́гі трі пáрі танцúйу. То ше во́ла
 мло́дэй тáньэц: трі рас, гáром. Тэраз мло́ді з мло́ду і дружбóве, застáў-
 нык і дру́шкі пóйду до сушéда, там йі́м оправéно, пошедáйу, там бўду
 вечэрац. Мло́ді шéдньэ з мло́ду, дружбóве гú мло́дому, а дру́шкі гú
 мло́дэй; док во́ні вечера́йу, а пріда́вці і но́ві рот чáрдаш-тáньэц тан-
 цúйу. Ньэ танцúйу легі́ньэ, а́ны лэў́кі, лъ́ж сáмі пріда́вці і но́ві род.
 Кéд мло́да з мло́дiм одвечера́йу, пóйдэе стáрша свáшка до хі́жі гú ным,
 лóчньэ йі́м йё́дну шóйвац:

Шéдзел ўрабец на косцёльэ йáко младéньэц,
 Прільэцела чарна ўрана, дала му венэц.
 Алэ йа це, ўрано, ньэ сцэм, чарні ногі маш!
 Аны йа це, ўрабец, ньэ сцэм, вельо карті граш.
 Йа преграйэ́м два-трі гроші, то ші ньэ вельо,
 Алэ ті ше ньэ чесала седма ньэ́дзельа.
 Пойдзем йа сі до гайóшу, найдзем златі пень,
 Буду йа сі чесоваті кажді Бога дзень.
 Дэе оралі, дэе шейалі, там сом ше крiла:
 Дэе легі́ньі танцовалі, перше сом бiда.

Пор. Етногр. Матеріяли з Угор. Русн, т. III, ст. 272, ч. 419.

Пóйдэе дру́жба стáрші прет старóсту до хі́жі, одньéше у рúкох
 два фльáші з вiнож, полóжі на-стол, áбi пан відáвач уві́дзел, же уж
 мло́дбáта одвечерáлі. Стáньэ пан відáвач от сто́ла, пiга пáна старóсту:
 Пан старóста і прійáтель! Вi нас до тэрас претрiзáлі і нагосцéлі, во-

лайце свадзёбнаго ўца, то й ёст йак новаго свята. Так му подзекуюць за яго лубоў, котору пред нас пакладад. І мі нойдземе свайоў драгоў гу млодей оцові, до яго дому.

А пан староста на то отпове пан выдавачові: Мадлым крашнью, пан выдавач і ві шіцок нові род! Ньё пойдзёце ішче, док прйдзе млода з млодім, да вас дочекайу і вiproвадзайу. Тэрас ішче таныец лубо два.

Музіканті самім пріданцом новому роду грайу. Жэні пріходза от свадзёбнай страны, од млодей роду, хлопох, то й ёст шоўгрох, лубо млодей братах на таныец волайу. Тэрас свадзёбні опец по тіх двох тапцох прйдзе до хіжі, йак гу свайому новому сватові. І пан выдавач такой станью пред нього, дзекуйе му і благодарі: Здраві бўцце, свадзёбні оче, то й ёст йак нові свату; за вашу лубоў і за вашу віслугу, котору сце нам дньюш показалі! І наздраўкайу на себе з віном і с тім ше одберайу шіцкі пріданці, котрі су по млодей, же нойду до млодей оцового дому. Но дружба старші наредзі двох от свадзёбніх, док віду вонка вос хіжі млодей шоўгрове, альбо брата, абі од вніх зауставілі калані, йак валог. Кет уш шіцкі віду на-двор, уж млодей брата або шоўгрове ньё майу калані; муша пойсц до хіжі, муша остац, а млодей опец, мац і шіцок йіх род іду друштвено на драгу, а млоді з млоду і свашкі і старостове і свадзёбні опец і мац кажде ма у рўкі фляшу з віном і так пріданцох і гбсцох і нові род, цо по млодей, патра, абі йіх і на драже добре віном почасцелі. Алье старша свашка і другу роботу ма, бо муші поставіц до хіжі стражу, абі йей заставу ньё украдли, бо зготовені на то й ёст от свадзёбнай страны; йак бі моглі заставу украднуц, теді знайу, же старша свашка муші добрі олдомаш дуплірац. А кет старша свашка ма старосц поставіц стражу от свадзёбнай страны, котрі йей поверені, ньёма плаціц олдомаш, бо йей заставу прйдайу до рўкох, кед отпровадза пріданцох; бо док іду пріданці, ў ноці друшкі во швічкамі на дворе шпівайу, музіканті грайу весело, шіцкі до хіжі пріду. Кет старша свашка заставу у хіжі пайдзе, вежнью до свобіх рўкох, станью прет старосту і так му пове: Пан старосто, то й ёст йак мой пріятельу! Чі сом уж дослужела за ваше задовольство во свайу заставу?

А пан староста дошльёбодауйе і дзекуйе пані свашкі старшей за йей віслугу: Алье, пані свашко, длужні сце прет пана старосту, то й ёст, йак предо мнью, прет свайого пріятельа, да пріньюмеце олдомаш!

Пойдзе старша свашка гу чопваром і пріньюме два фляші з віном: йедну фляшу предложі прет пана старосту, а другу фляшу предложі прет панох музікантох. Тэраз дружба старші пріньюме до хіжі калані млодей шоўгроз або братам. І музіканті почнью грац, почнью шіцкі.

танцювац. А старша свашка нє вєжньє застáву, альє вєжньє пàна старóсту старшóго, áбо млатшóго сéбе на тãньєц. Йак вiтанцуйу, вєжньє старша свашка застáву, одньєше йу до комóри, прiда свадзєбнóму оцóви i мацєри. Тєрас старша свашка ўлáпи млоду за рúку i млодóго, одвєдвє йiх до дрúгєй хiжi, прiньєше дрúжба йфєден кáрсцель, шєдньє млода на кáрсцель, одйáже йей млодi вєньєц i прiда вєньєц старшóму дрúжбóви, а свашка старша зньєйфє фáтьол млодєй з глáви i полóжi йей на глáву крáсну хустóчку, кóтру йей купєла свадзєбна мац, то йєст йак швєкра. Дрúжба свoй вєньєц одлóже i откáпча зo сєбє червєнi ручнiкi; а свашкi одйáжу зo сєбє ручнiкi зoc пльєцох, та поўйáжу нá пас. А дрúшкi ручнiкi зo сєбє повнйáйу, отпiтáйу шє од млодєй i пóйду дóму. Старостóвє повнйáйу ручнiкi i прiдæ до хiжi свадзєбнi бцєц i старша пáвы кухáрка. Тєраз йи пан старóста крáшньє подзєкуйфє зa йiх вiслуговáньє i тiм шє збєру старостóвє старшi i млатшi, жє пóйду дóму. I музикáнтi йи грáйу, та йiх с хiжi аж прєт сунєдa вiпровáдзáйу. А старша свашка зoc фльáшу зoc вiном чáсцi старóстох на дрáжє i отпiтa шє од ньiх: Здрáви бúццє, пан старóста! Йa шє условaлa, áбiм вам шiцок нóви род дóбрє увєшєльєлa. — Так шє порукуйу зoc старóстом, свашкa шє ўрáци пáзaд, музикáнтi зa ньу, прiпровáдзє йу до хiжi. Одйáжє свашкa рúчньик зo сєбє i прiдa шє шiцкóму свадзєбнóму рóду, жє йє уж нє свашкa. Пóчньу музикáнтi кóло грac. Шiцкi ставáйу до кóлa, млода, млодi, йей шóўгровє, áбо брáцa i млодóго шóўгровє, áбо брáцa i с тiм музикáнтi закoнчуйу свáдзєбу.

Зав. вiд довголитньoй свашкi Ганi Рамач, у сєрпнi, 1897 р.

В Коцурi сiвaють iщє одну пiсню на вєсiлю, яку подaю тут прi кiнцi:

Откaль слунєчко вiхóдзi,
Тaм мiлa йáблунь засáдзi:
Рóшньi, йáблєнко, висóко,
О двáнaц вєрхi шiрóко,
Бо йa мaм дáри послáци,
Кóму йá шє мaм достáци.
Кєт шє достáньєм старóму,
То нє мiлє шєрцу мoйóму;
Кєт шє достáньєм млaдóму,
То бaрa мiлє шєрцу мoйóму.

Зап. в сєрпнi, 1897, вiд Меланi Фiндрик у Коцурi.

Паралєлi: Головацький, Народнi пiснi, II. Ст. 729. Ч. 14. — Етногр. Матєриaлi з Угор. Рєсп. Т. III. Ст. 159. Ч. 89.

Менше зрозумілі слова.

Андья — братова; пор. мад. *ányu*.
апо, -чко — тато, батько; пор. мад.
арб.

Бар — бодай, хочби; пор. серб.
бар.

бара, барс — дуже.

баржей — більше.

бачік — кождий старший брат у
родині для кожного молодшого
— бачік; так титулюють та-
кож загалом молодші старших
(подібно як у нас словом: на-
нашко); пор. мад. *bácsi*.

бóчкац — цілувати.

брак — вінчанє; пор. церк.-слав.
бракъ.

Бáлал — село; пор. мад. *falu*.

вáрош — місто; пор. мад. *város*.

вáшар — торг, ярмарок; на ве-
сілю прошій; пор. мад. *vásár*.

вєц, вєцка — потому.

вєцей — більше.

вівóткі (вівóдкі) — вивід.

вídавач — староста зі сторони
молодої; пор. слов. *vudávač*,
Herausgeber.

вóнка — на двір (у протистав-
леню до: вўка — до середи-
ни); пор. слов. *von* — *heraus*,
hinaus.

Гáдwab, гадвáбні — шовк, шов-
ковий.

гáром — три; пор. мад. *három*.

герóуці — тісто, смажене на
смальци.

грéда — сволок.

гутóріц — говорити.

Дакéді — деколи.

дáкус — дещо, трохи.

дяéка — дяка, охота.

дог (док) — доки, поки.

домáтын — домашній господар;
пор. серб. *domáћин*, *Hausherr*.

дóгля — доти.

дру́ство — товариство; пор. серб.
дружтво.

друштвєно — разом.

дун — дуб.

луплýрац — повторяти, подвою-
вати.

Заглáвок — подушка.

загáра — огород.

задóбиц — добўти.

залýркац — вастукати.

завдгáўкац — сказати: на вдо-
ровле, напити ся до кого.

закла óгня — зарівав ягня (опо-
вiдач наслідував тут церковну
форму).

зактєвац — захочувати.

заповєдац — приказувати.

зарóбиц — поневолити, вчинити
рабом.

застáва — хоругва; пор. серб. за-
става.

застáўнык — хорўнжий.

зачєпiц — почпчити, накрити
чєпцєм.

звóльа — воля (дiвоча, у проти-
ставленю до жiночої неволi).

Жвєрáтко — зеркальце.

жєньска — жєнщина; пор. слов.
ženská, *Weibsperson*.

жертáток — розжарений вуглик
(iнакше по бачванськи: жiр-
йáчка).

Ишмєх — iссох, висох (утворєно
на церк. слав. подобу).

Йарашбіроу — судія; пор. мад. járás-bíró.

йу́ха — юшка, росіл.

Калап — капелюх: пор. мад. kalap.
капу́ра — капра; пор. мад. kapu.
ка́рцель — крісло.

кіло — тіло (звичайно говорять: цѐло).

кóло — назва сербського національного танцю.

кóнтъа — волосє, уложене по жіпочому (а не по дівочому); пор. мад. konty, слов. kont, Haarwirbel.

кóрчак — вбанок; пор. слов. kogčák, Wassereimer.

коч — віз; кóчш — візник; пор. мад. kocsi, kocsis, нім. Kutsche, Kutscher.

кошніца — улий; пор. слов. košnica, Bienenkorb.

крі́жом — на вхрест, у попереk; пор. слов. križ.

кросѐнка — кросна (ткацькі).

кус, кушчѐк — грохи, грошки.

Ла́да — скриня.

лы́сóчка — ліска, виплетена з прута; лісок уживають на ворітця, на ноші, до драбини у возах і ви.

лúпац — розбивати.

Млáді (-а) — молодий (-а), jung.

млóді (-а) — жених, відданиця.

мóдльці — просити; пор. серб. мóлѝти, bitten.

мулатóвац — забавляти ся (при тім і нити); пор. мад. mulatni.

На громадѝ (шѐдзіц) — разом, купою (сидіти).

на́ісце — дійсно.

на кльѐкáці — клячучи, на вколѝшки.

на́ стрет — на середню.

на́редзіц — нарядити, уставити.

на́ѝшка — днеська, нині.

ні́на — кожда старша сестра для кождої молодшої — ніна.

ну́ка — до середини, в середині; пор. слов. dnuka, herein, darin, innen.

Обльѐц, обльѐчені — одягти, одягнений; пор. слов. obliešť, anziehen.

одлúчóвац ше — відрізняти ся.

óздаль — може, мабуть.

окльúчѝц — обійняти.

олдóмаш — могорич; пор. мад. áldomás.

óміц — обинти, уинти.

опáтрѝц — поглянути, подивити ся, відвідати.

осѐтіц — спостерегти; пор. серб. осетити (але з иньшим значеннєм: empfinden).

отпíтóвац ше — прошати ся.

оха́біц — оставити, покинути, занехати.

очѐвінскѝ — вітцѝвський.

Пáйташ (-ка, -óчка) — товариш (-ка); пор. мад. pajtas.

пальѐнка — горілка (від: пали-ти); мад. pálinka.

пантлѝка, пантлѝчка — стяжка; пор. мад. pántlika.

папрі́гаш — паприкар, печеня з паприкою, улюблена угорська потрава.

пáрток — обрус.

пáтка — припічок.

пáть (і: пáльѐ) — диви ся; пáцѐ — дивити ся; пор. слов. patrit'.

пѐньѐжі — гроші, пінязѝ.

пѐрші — грúди, перса.

пѝнѝвіца — пивниця.

пѝтáнкѝ — свати.

побóчкац — поцілувати.

погльѐдац — пошукати, поглядати.

покрѐйтка — букет; пор. мад. bokréta.

полд́рúга — півтора.

потр́ошіц — видати; пор. серб. потрóшѝти, verbrauchen.

поц — піди.

п́раво — добре; нѐѐ п́раво — не добре; п́раво мѝ — я задово-лений.

п́раткі — вечерницѝ, прядки.

предл́ожіц — продовжити.

прѝданці — весільна дружина з боку молодого.

прідац — передати.
 прікльѣт — сїни; прікльѣтні — сїнний.
 Раснїва сїа — розгнївав ся (уроблено на церк. слов. ваїр).
 рѣкльа — сурдут; пор. мад. rékli.
 роскапцац — розвїннати, розвязати; пор. мад. kikapcsolni.
 рот (зам. род) — рід.
 рўцац — кидати.
 Сабат — вільний; пор. мад. szabát; сабат вашар — вільний торг, проїї.
 сакаці — кухарський; пор. мад. szakács = кухар.
 сáлаш — колиба; пор. мад. szállás.
 саньаці — вганяти.
 сара — холява; пор. мад. szár.
 сѣксер — шістка, 20-сотикова монета; пор. нїм. Sechser.
 сереньча — щастє; пор. мад. szerencse.
 сїах — сїв (утворене на церк. слав. ваїр: дѣлахъ).
 скапцац — звязати; пор. мад. kapcsolni.
 собаш — весїльний гїсть; пор. слов. sobáš, Ehetraung.
 сокаш — звичай; пор. мад. szokás.
 старосц — журба; мац старосц — старати ся, силкувати ся.
 ствар — річ.
 сце — хоче.
 Тáлпї — чоботи; пор. мад. talp.
 таньѣр — тарїлка; пор. мад. tányér, слов. tanier, нїм. Teller.

тáшчок — пташок.
 тра́хма — драхма, грецька монета.
 трóшак — видаток; пор. серб. трошак.
 Уверѣні — переконаний.
 ўйаж — камігелька.
 умóдльац — упрошувати.
 ўра́чар — ворожит.
 уўрѣдзіц — скривдити.
 Фатьол — серпанок; пор. мад. fátyol, Schleier.
 фель — рід, порода.
 фóрїнт — золотий, двї корони; мад. forint.
 фрішко — швидко, скоро; пор. слов. friško і нїм. Frische (Raschheit).
 фріштїк — снїданок; пор. нїм. Frühstück.
 фріштїковац — снїдати.
 Цѣра — довька; пор. слов. dcéra.
 цїфровáні — рїзблений, впрїзуваний; пор. слов. cifrovany — beziffert, geziert, aufgeputzt.
 Чáрдаш — малярський національний танець, csárdás.
 чїжмі — чоботи; пор. мад. csizma.
 Шведóчба — свїдоцтво.
 шейтац — ходити; пор. серб. шѣтати, spazieren.
 шї — ти (при дїсловах: Нѣѣ обеща́ла шї шѣ другóму?).
 шїцок, шїцка, шїцко — весь.
 шмáті — одїне.
 шор — ряд; шóром — за рядом, по чераї; пор. мад. sor.
 шóу́гор — шурин; пор. мад. sógor.

Бойківське весіле в Гвіздці

(турчанського повіта).

Записав Ю р і й К м і т.

Коли парібок „уподобат собі дагде дівку, посилат там хлопа на зальоти“. Тоді кажуть: „Пішов на зальоти“. Післанець по якусь часі в хаті дівки повідає: Я прийшов до вас тай сіджу, тай сіджу, а ви ся нич ни питаєте мене.

— Ба, та що-ж будем ся питати? Як би ви прислали дівка, ми би го питали, а вас ни знаємо, що питати маємо. Як вам що треба, то орудуйте.

— Мене прислав тот і тот, ци бисте дали Марисю за нього?

— Дай, Боже, щасливо! Бисмо ся могли погодити, то бисмо віддавали.

Післанець виймає „флящя“ горівки і, запиваючи, розповідают собі вчасно, яке можуть дати віно. Під кінець родичі дівки заявляють: Ми ся порадимо і дамо знати.

Невдовзі отець молодця йде на згоду. По згоді збирає молодець музиків і дванайцять чоловіків; найперше гостить їх у себе, а відтак іцуть усі до молодої на свати, де списують „інтерциу“. По записі пють, гуляють (горівка йде по половині); їсти дають лише сир і хліб. На розході дають сватам (мати молодої) по хустині (кусник полотна).

Того самого дня, коли починаєть ся весіле, ходить молода з дружкою у вечір просити своїх гостей. Дружка говорить: „Просят панна молода, обисте били ласкаві прийти на весіля“. Відтак звертаєть ся молода: „І я вас прошю, обисте били такі ласкаві прийти на весіля“. Тепер цілуєть ся молода зі всіми в хаті.

— Няй вам Бог даст у добрый чьє зачьати, а ще в ліпшій до-
кінчати. Ідїт здорові. Ми прийдемо.

Діві особи: молодий, молода; один дружба і одна дружка; два старости: по одному в неї і в нього; свашки. Свашок в стілько, кілько собі запросять.

У вечір сходять ся свашки і „беруть ся до готового корита та виробляють коровай“ :

Коровайово тісто
Ішло через місто.
Короваю масний,
Удай нам ся красний.
Давай, дружбо, лопату,
Та гуляй чьирез хату.

Дивила ся божья мати
Із сїний до хати,
Ой із сїний до хати:
Чьєс коровай саджати.
Ми коровай всадили
Горівку смо ни пили.

Староста дає їм горівки. Коли зійдуть ся всі запрошені, староста кличе родину, яка сїдає на ослоні, і говорить: Збират ся тотя дїтина вашь, оби му Пан Біг позволив у гараздї доступити до стану малженського. О, як то звичай, чьоловік годує дїтину, годує, й ни знає, що воно го коли ни послухат, але типерки просит Бога і вас, тату, і вас, мамо, і тебе, вся родину, щоби ви били ласкаві єму тотю відпустити. Дурне било й дурне робило, а типер просит вас, бо ся кає, поблагословити го на тотю нову дорогу.

Се повторяєть ся три рази, а молодий клацаєть ся й цїлує в ноги й руки. Родичі й родина відповідають: Няй му Пан Біг відпущьат і ни жу відпущьаємо. Няй го Бог благословит!

Тепер ідуть музика і дружба під вікно, а свашки стають напроти них у хаті і тут „пунт сьпівають і там пунт виграють“ :

На добранічь, на добранічь,
Али й ни кужьтєму:
Панї войну, панї матце
Тай панї шлодему.
На добранічь, на добранічь,
Бо я вже йду спати;
За вороти явір злогий,
Там тя буду жьлати.

Ой ци явір, чи ни явір,
Ци зелєна сва,
Межьє стола панянками,
Льш ни єднє мила.
Ни тога ни мєленейка,
Що ся красно вбрала,
Ай тотя ни мєленейка,
Що д серцю пристала.

Староста кличе: „Прощьє, прощьє, ворґаїєтї, ходїт до хати“. Вони де підуть, аж як їм свашки позволять. Свашки: „Прощьє, прощьє, жужь гавналяємо“. Входят і привітять ся: „Дай, Боже, добрий вечьир; да

Боже, щасливо!“ Староста питаєть ся: „Що ви за єдні, що так блудите?“

— О, здає нам ся, що ми ни блудимо. Ми прийшли до того дому, десмо запрошєні.

Староста дає їм горівки, а при тому всім зібраним. Два хлопці, яким теж дають горівки і на яких зважають, аби не були сироти, йдуть „загулювати“, значить своїми танцями починають весіле, а свашки співають :

Благослови, Божейку,
Тай ти, Божья Мати,
Весіля зачбнати,
Ой днешної днинойки,
Щасливої годинойки.
Говорило хміль-зіля
До свого пивовару:
„Мій любий пивоваре,
Як ти ня ни повариш,
То ти ня й ни одержьшиш“.
Говорив Еванойко
До свого татунейка:
„Мій любий татунейку,
Як ти ня й ни ожьенишъ,
То ти ня й ни одіржьшишъ
Ни на воронїм коню,
Я ни й у своїм дому“.
Говорило хміль-зіля
До свого пивовару
Говорив Еванойко
До свої матїнойки:
„Ма люба матїнойко“ і т. д.
Молодий Еванойко
Всьо селейко сходив,

Нас на весіля просив,
В ручьках шьапочьку носив:
„Ходїт, люди, до мене,
Днеськи весіля в мене“.
Знати, Божейку, знати,
В котрі Еванойко хатї:
Яснейко засьвічьєно,
Зїлейком обсаджьєно;
На тїм зїлейку била,
В Еванойка весіля.
Ой бо жьаль же намъ,
Старостойко на тебе,
Бо ни маємо
Помьзанївочьку від тебе.
Ми люди запрошєні
Тай за сьтїв засаджьєні,
Ай щєсно ни гощєні.
Нашь любий старостойко,
Здогадай си, здогадай,
Та нам хоть по єдні дай.
Ми ту вцьора ни били,
Тай завтра ни будємо,
Ай си домів підємо.

Староста частує горівкою, а відтак свашки співають:

Дайте ж нам вечьиряти,
Бо ми підємо спати;
Бо то вже будє рано,
А то будє низдало.

Подають вечерю: капусту, борш, крупн рижові або пшоняні. По вечері співають:

На добраніч, на добраніч,
Та й ви, люди, чуйте,
Ой далекі йдіт до дому,
Близькі туй ночуйте.

„Вже нима коли спати“, такі цілу ніч забавляють ся, гуляють, співають різне, аж „над самим раном“ розходять ся.

Саме то робить ся і в молоді. „В неї, як ся розійдуть вечьорішні люди, зачынають палити і їсти варити; на саний перед мясо рубають і талюють: пять гонций на росів, а три борщю в мясом, штыри круп, два капуста, під росів або бульбу або вісточько в пшльованої луки і крупи. Як зварят їсти, молода збирає ся і йде в село в дружьков просити тих самих, що сночьи били“: „Просили вас отиць і мати, обм-ви били такі ласкаві прійти до мене днеськи на вінці“.

— Зараз прийдемо.

Молодий теж просит і так само говорить.

Рано сходять ся до нього ті самі гості, що були в вечір. Староста дає по дві порції горівки. При другій чарці говорить: „У мене така горівка, пете по грейцару порцію“. Кождий, що не, кидає по грейцарю на таріль. За сі гроші купують у якої дівчини „полятичьку“ (стяжку) коровай обявзати. Коровай обявзують полятичькою на перехрестя, втикають чотари галузки калини¹⁾ і „запихають у нього грейцари: запнут на штыри колеса, а на пятый диньель, по кілько їм заходит“, запинає староста; два жонаті чоловіки несуть до молоді; там він лишаєть ся, а в тиждень по весілю на гостині перекроають „на шів“: половину його родині, а половину її. Тепер устають, староста скликає родину; вона сідає на ослоні; отець і мати тримають хліб на колінах. Староста говорить саме так, як „сночьи“ („оби му ни памятали, що било до тинерка“), а родичі теж так само благословлять. Свашки співають:

Благослови, Божейку,
Тай ти, Божья Мати,
Весіля зачынати
Нашьому дитятойку

На щасьливу долеюку.
Як едно, так другов,
Все-ж то нашых обов.
Молодий Еванойко

¹⁾ Красний коровай, красний,
Як місячьею ясний;
Краснейко смо го ввили
Й калинков намаєли,
Бисмо ся похвалили.
Наш коровай на столі,
То нам буде на славі.

Красно ся убрав,
 Сльовами ся вивав,
 Що ся вітцю кланяв,
 Тай го ся відрікав.
 Ой вітцю, матіноці,
 Всій своїй родиноці.
 Сошійко в землю гріє,
 Порошком припадає,
 Припадат Еванойко
 Коло свого татунейка,
 Низейко ся кланяє,
 До слюбу ся збирає.
 Припадат Еванойко
 Коло св-ї матіночки і т. д.
 Ту буде дякованя
 За ваше годованя.
 Ой стану на кладину,
 Закличу всю родину:
 Сходжай ся, рединочко,
 Ци вбога, ци богата,
 Ци близька, ци дилека.

Виходять до молоді.

Дай-же нам, Божейку,
 Щасливу дорожбейку,
 В добрий час поїхати,
 Ще в ліпший приїхати.
 Староста вперед грає,
 Бо дороги знає.
 Ой як би він ни знав,
 Та би наперед ни грав.
 Я в ниділейку рано
 Море ся розіграло,
 Води ся сполонили,
 Барвінок примулили.
 Загадав ся старостойко,
 Нина з чого вічки вити;
 Є коло нього
 Сванейка его,
 Так его розшавляє:

Молодий Еванойко
 В ручьках шьапочьку носив,
 Так свою родинку просив:
 Всі народойки прийдіт,
 Тай шні гріх відлуєт.
 Кілько я ся годовав,
 Такогом жбало ни мав,
 Як я тинерки маю,
 Що ся усім кланяю.
 Дякую, татунейку,
 Щосте ня годовали,
 Тай до слюбу зїбрали.
 Спор же, татунцю, спор-же,
 Виправяй-же нас боршє,
 Бо нам дшипойка входить,
 Та нас ксьондз ни погодит,
 Бо їх ни буде дома,
 Поїдут до ні Львова
 Ключейки купувати,
 Церковню відмикати,
 Молодятім слюб давати.

„Ни гадай ся, старостойко,
 Ми маємо два вбіті,
 Купимо вічки виті“.
 Отиць сица виправяє,
 Так ему наказує:
 „Синойку Еванойку,
 Як поїдеш польом,
 Ой як поїдеш польом,
 Ни вигравай-же коньом;
 А як поїдеш лісом,
 Ухляй головою,
 Ни зрони барвіночку;
 А як приїдеш
 На тесьову обору,
 Вдар кова нагайкою:
 Сьтій, коню, підомною,
 Най я й увиджу

Ту Марисейку свою*.
 Ой ци ви и ви мают?
 Ци ви и сховают?
 Від коли я ту стою
 Тай на воронім коню.

Посьтій-же в годину,
 Ний ти зладят гостину.
 Вийди, вийди, мати, з хати
 Гостейки привитати.

Відчиняють ся двері; виходить мати у виверненому кожусі (на рубе), виносить горівку і не насамперед до старости, а сей до молодого: він не не, тільки дав, кому хоче, і зараз завертають знову до матери.

Знати, Божейку, знати,
 Є в Марисейки мати,
 Ой бо вна вийшла з хати
 Гостейки привитати
 З повною повнойкою,
 З правою ручейкою.
 Ни пий, ни пий, Еванойку,
 Тоту першю повнойку,
 Бо то першя повнойка

Великая зрадойка:
 Всі ся жони подовли,
 Би Івана напоєли.
 Бо то й першя повнойка
 Великая зрадойка.
 Розпихай, сватку, хатку
 Тай новейкні сиви,
 Би всі боярци всіли.

Дружба хрестить палицею двері і тримає її на обоїх дверьох, а гості йдуть поїд неї.

Тепер повернемо до того, що чинить ся в молоді.

Рано зійшли ся гості, дістали горівки і зараз з музиками йдуть до города по барвінок, кличуть 10, 12-літнього хлопця (не сироту), аби рівав барвінок. Він тільки зачне, а далі ріжуть инші.

Пішлисмо на барвінок,
 Будемо вити вінок
 Ой днешньої днупойки,
 Щьасливої годинойки.
 Вийди, зільничько, з хати
 Зілейко показати.
 Ни бануй, городойку,
 Щосмо тя звоїввали;

Ми вісом обсівали,
 Горівков напоєли,
 Бис ни дуже банував,
 Бис ще ліпше зіля мав.
 Що-ж то ни за зілейко?
 Зелений барвінойко.
 Красно го вгородили,
 Бисмо з нього вінки вили.

Вертають до хати.

Ходилисмо до городу,
 Водилисмо молоду,
 Би жьила барвіночьок,
 То собі на віночьок.

Як вона єго жьала,
 Тай над ним заплакала:
 Ранейком тя садила,
 Бим у вінку ходила.

Радуй ся, татунейку,
 Славойкум ти вчыннила,
 Віночыок доносила
 В цнотойці, повагойці,
 Все в людські намовойці.
 Кільком волейки пасла,
 Всем си ходила чьсно;
 З лікми ни говорила,
 Як простирала шьила.
 Ми люди приходящї,
 Радибисмо припочыти,
 Горівки заробити.
 Ми від рая ходили,
 Горівкисмо заробили.
 Ой дайте-ж нам горівки,
 Будемо вити вінки
 З барвінку двеленого
 І дня веселого.
 Вий ся, віночыку, гладко
 Та на нашье дитятко,
 Ой днешньої дннвойки,
 Щьасливой годннвойки.
 Ой ми віночыки вили,
 Вино, пиво ни пили.
 Ой май, старосто, сором,

Староста дае горівки.

Дякусмо Богойкови
 Й тому старостойкови :
 Білі ручьейки мае,
 Повнойко наливає,
 Нич би му ни робити,
 Лиш би му старостити.
 В нашього старостойка
 Головойка гладойка,
 Горівка солодойка,

Подиви ся горі столом.
 Ой ми сванейки, шьебетюшьейки
 Від сьвіта шьебечьемо,
 Ми горівки хочьемо.
 Нашь любий старостойко,
 Ой ни дай же ся звести,
 Скажьи си фляшью внести.
 На западі по три пили,
 Ми по шьтири заробили.
 Ой ми би ради знати,
 Кого старостов звати?
 Нашь любий старостойко¹⁾,
 Подиви ся межьи нас,
 Що ни сванейки, шьебетюшьейки
 Від рая шьебечьемо,
 Ми горівки хочьемо
 Здогадай си, здогадай,
 Та нам хоть по едні дай.
 Як нам горівки ни даш,
 Забери ся з межьи нас;
 Вийшємо ти очьи,
 Як будеш іти в ночьи,
 Щос нас ни шьанував,
 Горівкис нам ни давав.

Кошьулейка тонойка;
 Тонойко вишьивана,
 Едвабом навивана,
 Золотом накрапяна.
 А хто-ж єі накрапав?
 Ци шьивкнї наїнав?
 Шьивкнї ни наїнав,
 Ай і шьила сванейка.
 Ой шьила, шьила,

¹⁾ Другим разом співано :

Ой нашь старосто, нашь, нашь,
 Подиви ся межьи нас.

Єдвабом вила,
 Золотом накрапяла,
 Йаби го красно вбрала,
 Йаби ся ни встидала.
 Як си староста здогадав,
 Свашкам горілочьки дав
 І ще їм закаує,

Аби ся ї ни попили,
 Би красно говорили.
 Кравчѣит сванейка, кравчѣит,
 Ни треба єї вчѣити,
 Бо вна вшє кравчѣити;
 В вітця, в матїнки била,
 Кравчѣити ся навчѣила.

Коли вінці вже готові (барвінок, процизаний галузками вівса), кладуть їх на тарілці і беруть ся розплітати коси молодій. Розплітає 10-12-літній хлопець (не сирота); йому дають за те стяжку. Свашки співають :

Брат косу розплітає,
 Поплітки відбирає,
 Мечєє їх на полицю
 На молодшю сестрицю.
 Ой ходит павойка по сїножъати,
 Пірейко вронюючи;
 Ходит Марисейка по нових сїньох,
 Кїсойку вчїсуючи,
 Слїзойки вронюючи.
 Ни жъаль ми, Боже, жъовтої коси,
 Що я ї ни вчїсала,
 Лиш ми жъаль, Боже, свого татойка,
 Що я го ни слухала.
 Заганяли ня, послали ня
 В студияцю по водицю,
 Я мала била, на то ни дбала,
 Свого татойка ни слухала.

Саме те співають матери.

Приходить весїле молодого. Свашки молодї співають :

Ой ми ранейко встали,
 Марисейку вїбрали.
 Що-ж, боярове, робите,
 Ой що так півно ходите?
 Бо ми ранейко встали,
 Марисейку вїбрали,
 А бояри заспали.

Свашки молодого співають :

Проще, гостейки, проще,
 Пристунайте ся борше.
 Ни встрахай ся, сватойку,
 Ни много пас приїхало,
 Лиш трийцятеро й трое,
 На подвірїйко твоє.

Входять до хати і застають молоду за столом, склонену і накриту червоною хусткою. Пристунає до неї молодий і піднімає її „відразу“ й цілує.

Пишні бояри, пишні,
 По Марисейку прийшли.
 Красно си посідали
 На біленейкі лави.
 Подиви ся, дружбойко,
 Ци красно споряджєно?
 Ци всі бояри обсаджєно?
 Пишні бояри, пишні,

Красно си посідали,
 Єдної си засьпівали.
 Красно си посідали
 На мальованї лави,
 За тисовї столи,
 За хрущастї обруси,
 За пшєпичьїї хлїбове,
 За солодкі медове.

Вибирають одну „жоцу“ (уважають, аби не була в тяжи); її найменують „калікою“; вона пришиляє вінці; бере зі старости шапку і кладе на молодого, аби він не був без шапки, коли до його шапки припинає вінець; візьме оба вінці в руку і хрестить ними три рази молодого й молоду і пришиляє молодому до шапки, а молодій до „чывки“ (подібне до чіпця), прибраної стяжкаши, а відтак дружбі й дружці, більше нікому. Молодий і молода від самого початку мають до правої руки привязану білу, а до лівої червону; дружба і дружва тільки червону. Молодий заєдно носить налицю, а коли сідить, ставить її біля себе. Підчас того співають:

Молода Марисейка
 Цїлу пічку ни спала,
 На виворах стояла,
 В полю гуґу чула,
 До дому ся вернула.
 Мій любий татунейку,
 Велика война іде,
 Хоче тя звойовати,
 Мене від тебе взяти

Мій любий татунейку,
 Ой ни дай-же ня, ни дай,
 Ой сховай-же ня, сховай
 До нової коморойки
 Межьв красні дівойки.
 Ой впи тя спізнаюг
 По ровчєсанї косї,
 По тонойкім голосї.

„Калїка“ сидить на столї підчас пришилюваня. Коли вона зробить своє, дружба не до неї горівки і зсаджує її зі стола. Вона ще трохи

покриває по хаті (тоді йдуть різні приговорювання на тему її каліцтва), а відтак іде в дружбою гуляти. В часі засаджування зі стола співають:

Що-ж то ми за свашка?
Сіла на сьтїв як на ска.
Беріт і, хлонці, в таниць,
Би си вщєбла палиць;
Бо вна тутки кравчєла,

Горівки ся на пила.
Пішла свашька гуляти,
Та впала серед хати;
Та вна мусіла впасти,
Як зачало нев трясти.

Коли вже вінці попришпилювані і коли каліка перегуляє своє, староста скликає родану і говорить саме те, що на початку весіля. При кланяні дружка держить за кафтаник, а дружба молодого за лейбик.

Сходжбай ся, родинойко,
Ци близька, ци дилека,
Ци вбога, ци богата.
Совійко в землю грів,
Порошкєм припадає,
На вінці наганяє.
Припадат Марисейка
Коло свого татунейка;
Низойко ся кланяє,
Сльозами накрапая.
Будь здоров, татунцю шій,
Я вже ти ни дігна!
Ой най вам подякую,
У ноги поцілю
Тай у білейкі руки
За всі вашьві муки,
Щосте ня годували,

Тай межьни люди дали.
З Богом, дівойко, а Богом,
З божьнии янгеламп,
З свєвни сусїцямп.
Йди, дівойко, здорова,
Щьаслива ти дорога
До костела сьвятого,
До стану малженського.
Є в городі калина,
Я вже в вас ни дігна.
Я калину садила,
Вни за себе лишьєла.
Вна буде проквітати,
Будете ня споминати:
Які красні калини —
Тото мої рїтини.

Тепер дружба йде перед молодятами і благословить палицею двері, а ціле весіле виходить попід палицю. По дорозі співають:

Ой селом, селом бояри ходили,
Ой милий Бсже, бояри ходили!
Ходят вони, ходят,
Молодят водят.
Молодят водят,
Так собі говорят:
Дай-же нам, Божьейку,
Красну дорожьейку.

Ой як ми прийдемо
До костела в раня,
Будемо сьнівати,
Єгомосця кликати.
Вни будут слухати,
Й до нас ся збирати;
До нас ся збирати,
Вийдут слюб давати.

Несїм дарунки,
Цїлуйно в руки,
Би нас ни бавили,
Борзо відправили.
Ви си зачєкайте,

Єгомосця споминайте.
Було ранчє сходити,
Та все позносити,
Як есте ся хотїли
Борзо відправити.

По виходї з церкви :

Нам люди повідали,
Що буде довго жьдали ;
Єгомосць того ни слухали,
Тай ся ни лїнували,
Борзо нас відправили,
Бодай здоровї били.

По шлюбі приходят до кухні на попівствї і тут співають :

Дякуємо Богойкови
Й нашьому єгомосцьови,
Що нас ни забавили,
Борзейко відправили.
Ой дай же їм, Божьейку,
Щьасливе панованє,
За нашє вінчюванє,
Аби здоровї били,

Красно прожьмили.
В нашього єгомосця
Красні їмосць молодейкі,
Як голуб веселейкі.
Дякуємо Богойкови
Й нашьому єгомосцьови,
Що ни ся здорожьили,
В них єсмо відпочьили.

Вертаючи до дому співають :

Ой селом, селом стежьейка лежьала,
Ой милий Боже, стежьейка лежьала!
Я попри стежьейку шьильвія саджьєна.
Ой тамтуди іде староста в бояри.
Ой іде він, іде, шьабєвков звиває,
Шьабєвков звиває, шьильвію стинає.
Ой звивай, ни звивай, шьильвію ни стинай,
Бо то ни для тебе шьильвія саджьєна,
Еї бо то для тебе сванейка суджьєна.

Самє так співають дружбі, а кінчать :

Еї бо то для тебе дружьейка суджьєна.

Ой селом, селом стежъейка лежчала,
 Я попри стежъейку шьидльвія саджена.
 Ой тамтуди іде молодий Іванцьо,
 Шьабенки ни нас, Марисю тринае.
 Типерки ни прийшли
 На високу гору,
 Ще ни видно того двору.

Ой чим село заквило?
 Вишнями, чьирешнями,
 Красними боярами.
 Ой як красно зацвило,
 А ни много вродило:
 Ђдну-дві ягідойки,

Обі нам солодойкі.
 Ђдно ни ягідойка —
 Препишний старостойка;
 Друге ни ягідойка —
 Препишная сванейка.

Саме так дружбі, а кінчать:

Ђдно ни ягідойка —
 Молодейкий дружъбойка;
 Друге ни ягідойка —
 Молодейка дружъейка.

Саме так і молодятам:

Молодий Еванойко;
 Молода Марисейка.

На подвірю в молоді:

Вийди, вийди, мати, з хати
 Дещо ся запитати
 Свояго дитятойка,
 Як єдного, так другог,
 Все то нашбі обов.
 Ме любе дитятойко,
 Ци вірнейко слюбило?
 Вірне, матінко, вірне,

Всім боярім подібне,
 Всім боярім на руки,
 Іванови на віки.
 Вийди, вийди, мати, з хати
 Всіх бояр привитати
 З повною повнойкою,
 З правою ручъейкою.

Мати молоді виходить нарубе в кожусі з горівкою до весіля;
 ставить хліб коло порога в сїнях і пожежи хліб мають іти. Хлопець
 обсіває вівсом із шафлика, в якому те-ж хліб, перевязаний навхрест
 прядивом, до трьох разів підє весіле. Мати не горівку до старости,
 а староста до молодого. Молодата не пють горівки, тільки виливають
 до гори.

Знати, Божьейку, знати,
 Є в Марисейки мати,
 Бо й вона вийшла з хати
 Гостейки привитати.
 Прошье, гості, до мене,
 Тай ту владжьено в мене.
 Я красно спорядила,

За вами ся дивила,
 Тай за своєю дитятойком,
 Як єдно, так другое,
 То все мов обое.
 Прошье, гостейки, прошье,
 Приступайте ся боршье.

Дружба благословить палицею двері і попід неї входить ціле ве-
 сіле. Молодята і староста „поівають ся“ за руки і обходять по столі
 три рази, а відтак сідають за столом.

Пишні бояри, пишні,
 Типер в костела прийшли,
 Красно си посідали
 На мальовані лави,
 За хрущасті обруси,
 За тисовві столи,
 За пшєнничьві хлібове,
 За медові напої.
 Повідала нам дівка,
 Є в коморі горівка;
 Упала повалина,
 Горівку привалила;
 Повалину розрубайте,
 Свашькам горівки дайте.
 Заяли хлопці вівці,
 Та забрали топірці,
 Нима чим розрубати,
 Свашькам горівки дати.
 Бо ми сванейки, шьєбетющєйки
 Від ладканя похрипли,

Тай нам ся боки злипли.
 Дайте-ж нам горілочьки,
 Горят нам поділочьки;
 Дайте хоч трощєчьки,
 Горят нам панцьошєчьки.
 Ми таке ли видали,
 Ми в дорогу ходили,
 Горівки смо заробили.
 Ми ту вчєра ни били,
 Тай завтра ни будемо,
 Всї си дожив підемо.
 Наш любий старостойко,
 Ой то нам жьаль на тебе,
 Що ни маємо пошванівку від тебе.
 Ми засядемо, ми застанемо
 В каминовім лузі на тебе;
 Ми зідоймемо сив коничьейка
 [а під тебе,
 Ми запряжємо чьорного kota
 [під тебе.

Староста дає горівки, починаючи від молодят.

Нашь старостойка паня,
 Дати му шьапєваня.
 Нич би му ни робити
 Лпш би му старостити.
 В нашього старостойка,
 Головойка гладойка,
 Горілойка солодойка.

Всьо-ж би нам гараад било,
 Лпш нам єдного дивно,
 Що нам свахи ни видно.
 Ци вна в коморі стот?
 Ци вна волойки пост?
 Віди, свахо, до хати
 Свої свашьки привитати.

Знати, Божьейку, знати,
 Є в Марисейки нати;
 Увішла вна до хати
 Сванейки привитати,
 Тай своє дитятойко,
 Як єдно, так другое.
 Звідує ся татунейко
 Свого дитятойка:

Мое любе дитятойко,
 Ци гаразд ти гостило?
 Ци вірнейкос слюбило?
 Вірне, татойку, вірне,
 Веїм бояріш подібне,
 Веїм бояріш на руки,
 А мужьови на віки.
 Звідує ся матінойка і т. д.

Заходят нас вісти,
 Хотят нам дати їсти.
 Ци з перцьом, ци ни з перцьом,
 Коби з ласкавим серцьом.

Подають найперше капусту.

Перед нас положьено,
 А ще нас ни прошьено.
 Є в капусті звїрина,
 Тлустая солонина.
 Мівка капуста, мівка,
 Бо і сікла дівка.
 Ой цу, цу, конпчєйки, цу, цу, цу,
 Я вашої капустиці ни хочу.
 А ви ся, кухарочьки, здогадайте,
 Та нам теплого борщьку подайте.
 . . . . .
 Та нам теплого росівцю (юшочьки) подайте.
 . . . . .
 Та нам файної душьянини подайте.
 . . . . .
 Та нам мнясця подайте.
 . . . . .
 Та нам крунок файних подайте.
 Ой пшьоняная кашья —
 Тото душьейка нашья.

По скінченону обіді співають (а музики сїдають у другий стіл їсти):

Все-ж то нам били хлібове,
 Все-ж то нам били пшьеницьві.
 Дякуємо Богойкови

Тай тому господарьови,
 Тай тим пишньним кухарочькам;
 Хороше їсти зварили,

Бодай здорови були.
 Ой устаньмо ми,
 Підойшмо ся,
 Здоймім шьапочьки,
 Поклонімо ся
 Насамийперед Господу Богу
 Й господарьови й господинейці

Тай тим пишньним кухарочькам,
 Що нам їсти зварили,
 Бодай здорови були.
 Все-ж то нам були напої,
 Все-ж то нам були медове.
 Ой устаньмо ми і т. д.

Зва Бога повеліня,
 Зва хліба поставліня.
 Ой устаньмо ми і т. д.

В нашьої кухарочьки
 Вишьиванї михавочьки;
 Нич би ї ни робити,
 Лиш би ї кухарити.
 Сирини дрови топила,
 Добре їсти зварила.

Дякуємо Богойкови,
 Тай тому господарьови,
 Що ми у єго дому,
 Дякуємо самому.

Тепер гуляють, забавляють ся, бесідують, приповідують. У вечір збирають ся до відходу. Подають горівку, відтак родичі сїдають на ослопї, а молодята їм відклонюють ся. При тому збираннї молодї до відходу до молодого співають свашки:

Як сонїйко в землю грїв,
 Еванойко веселїв;
 Марисейка сумнейка,
 Що лишьят татунейка.

Саме те співають матери.

Подивім ся в оконце,
 Чи високо ще сонце?
 Ой як воно високо,
 Та ще си посїдаймо;
 Ой як воно нивойко,
 Домів ся забираймо.

Сонїйко в землю грїв,
 Порошьком припадає.
 Припадат Марисейка,
 Коло свого татунейка,
 Нивойко ся клапняє,
 Сльозами ся вививає.

Саме те співають матери:

Будь здорова, матїнойко,
 Я вже твоя ни буду,
 Лише гостьом прибуду.

Ой стану на кладину,
Крикну на всю родину:
Зійди ся, родинойко,
Ци велика, ци мала,
Ци вбога, ци богата.
В нас типер дякованя
Вітцю за годованя.
Краснейко годовали,
Типер від себе дали.
Сходжбай ся, родинойко,
Типер в нас дякованя
Матери за годованя.
Бодай здорови били,
Краснейко годовали,
Типер від себе дали.
Мати дівку виправяє,

Простирала складає,
Що вна їх вишьивала,
Як волойки пасзла,
Білейкиши ручьейками,
Чьорними вічейками.
Ми ся відти ни вступимо,
Будемо ся й умагати,
Нам треба дащо дати.
Ой далисте нам дівку,
Дайте нам ще й посьтївку
Тай тоти простирала,
Що вна їх нашывала.
Будь здорова, матїнойко,
Бо я вже йду горою.
Ой я вже йду горою,
Ни бануйте за мною.

Завяають у плахту подушку, сорочки, мальованки, плахти, обрує і двоє хліба, дружба бере на плечі, весіле молодого бере молоду в собою (гості молодї полишають ся ще в її домі) і йдуть до нього. На його подвірю співають:

Отвирай, мати, діску,
Веде ти син нивістку,
Краснейку, вродливу,
Румяну як калину,
Солодку як малину,
До поля робітницю,
До комори ключьницю.
Ой а слыте нам ради,
Пуцьайте нас до хати,
Ни самого із собою,
Ай дітноїку свою.

Ой ни би ради знати,
Ци є в Еванойка мати?
Чей би вна вийшла в хати
Всіх бояр привитати,
Тай сина милейкого,
Тай своє дитятойко,
Як єдно, так другов,
Все то нашьих обов.
З повною повнойкою,
З правою ручьейкою.

Тепер виходить мати з горівкою і тут відбуваєть ся саме те, що в молодї, коли прийшли від шлюбу.

Ни пий, ни пий, Еванойку,
Тоту першьу повнойку,
Бо першьая повнойка
Великая зрадойка.

Ни пий, ни пий, Марисейко, і т. д.
Всі ся жони подобли,
Би молодят напоєли.

Входять до хати і молодята обходять ві старостою три рази по столі „довкола хліба“, а відтак сідають. Староста дає весілю горівки. Гуляють, забавляють ся. По якісь часі вислає староста молодого і дружбу по гостий молодой. Сі називають ся придани. Коли молода на другому селі, то відходячи до молодого, полишає староста двох чоловіків у домі молодой і ті опісля просять гостий її до молодого.

Розпихай, сватку, хатку
Тай новейкві сїня,
Би всі бояри всіли.

Коли прийдуть придани, виходить „молодецький“ староста з кимось із родини і частує їх горівкою. Найперше питаєть ся: „Що ви за єдві?“ „Ми сьвітові люди. Видимо, що ся сьвітит, тай ідемо, просимо нас прийняти“. Ми тих, що блудят сьвітом, ни примаємо. Ідіт ся гет від нас, ту нима нич ля вас“. „Ту є наше право“. „Хто такий? Де?“ „А во молода“. „А як так, то просимо“. Молода держить на голові шафлик в вівсом і хлібом, перевязаним прядивом навхрест. Молодецький староста не до дівоцького старости, а сей до молодой, а вона до дружби, а сей до її вітця або до кого хоче. Входять до хати. Староста з молодятами обїде три рази по столі, опісля всі придани сідають; мати молодой виймає з плахти сьвій обрус, мати молодого забирає сьвій, і застеляє стіл. Староста молодців не горівку до приданського, сей до молодого, а відтак усі за порядком. Мати молодой виймає з плахти дарунки і подає разом із горівкою старості, сей передає на тарілці членам родини і частує їх горівкою. „Прошьу вас, тату, на тот дарупочьок, на нивеликий, а прийміт єго за найбільший. Подає сорочку.

Прошьє, татуню, прошьє
Ой на тот даруночьок,
Хоч він нивелицький,
Прійміт го за найбільший.
Мій любий татунейку,

Ни трошьїте, ни трошьїт,
Та хоч таларь положїт.
Пхайте руки в кишбєню,
Вийміт грошьїй повну жьбєню.

Мати дістає балиць купчього полотна.

Балиць, матїнку, балиць,
Берїт нивїстойку в таниць
Просимо на дарунок,
Та на тот дарунок,
Та хоч він нивелицький,

Прійміт го за найбільший.
Ма любя матїнојко,
Ни трошьїте, ни трошьїт,
Хоч чьїрвоный положїт.

Сестра (дівчина) дістає „хустку за дві шустки“, а віддана „білу хустку“; музики й дружба по кусникови полотна, староста міру полотна,

„кухарка“ білу, купчу хустку. По роздачі дарунків дають вечеру: капусту, борщ, мясо, росіл із крупами, крупи з молоком. По вечері почінують молоду.

Глядай, мати, завоя,
Вже дівойка не твоя.
Третят кісойка, третят,
Бо ся чьпчика боет.
Біг, кісойко, з тобою,
Било тото й надомню.

Молодята сидять за столом. Дружба забє в стїну топїр над ними; всучє з воску дві малі свьічки, загрїє топорище і притулить до нього обі свьічки так, аби одна горїла над молодим, а друга над молодою. „Котра свьічка яснїйше горит, буде тог довше жьити, а чья хлїпат, буде тому сумне жьитя і боршьє впрє“. Свашка (калїка) сїдає на столї і відбирає від них вїнци. (Свашка має мати вїтця й матїр і не бути в тяжи; котра причїпляла вїнци, ся й чїпчить). В часї почїпчуваня всї мушцини, старї й молодї, підоймають страшний свєст; свищуть пальцями. Свашка дає молодому чїнець, а він ставить молодїй на голову; вона верже в нього; так скидає два рази, за третїм разом повязує свашка.

Ой ту єсмо сїдїли,
Тай єсмо не видїли,
Де ся кісойка діла?
Ця в поле полетїла?
Ой що-ж ми ї зробили?
З кістейка палезицю,
З дївойки молоднїцю.

Ся свашка не хоче вступити ся зі стола, ханає за свьічки й ховає, а опїсля віддаєть молодим.

Що-ж то нам за свашька?
Сїла за сьтїв як паска.
Бери ї дружьба в танць,
Бо вона ся зщьябла палиць;
Бо вона не калїка була,
Ай калїков ся зробила.

Дружба бере її в танец і витанцьовує в неї свою шапку, бо „впаго заграбцла“. Перед почїпченєм схопила з нього шапку і вложила собі на чїнець, а він не сьміє в часї того акту зривати з неї шапку.

Відтак трохи забавляють ся й розходять ся.

Другий день рано іде молодий просити гостей „на снідання, бо вже підуть на ріку на вмивання“. Ціле весіле з музиками, а молода з хлібом і коновцею йдуть до ріки і тут усі ниють ся. Молодята втирають ся одно одному в пазуху.

Мили ся діти, мили,
Павухами ся втирали,
Би ся шьавували.

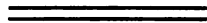
Вийдуть з ріки; молода несе воду в коновці; староста теж зачер флашку води в ріці, несе до хати й дає молодцям по килішкови, кажучи: Пийте, то дороге вино. Молода возьме кропильце і кропить ціле обіств.

Кропит нивістка, кропит,
Де та кропля впаде,
Там стадо волів стане.

Тепер дають „обід“: капусту, борщ, крупи (у пісний день: гроби, бульба з олією). По обіді розходять ся.

В тиждень по весілю є гостина в молоді з музиками. Найперше його „нарид“¹⁾ сідить за столом, а її по лавах, кожде окремо. Староста бере коровай, половину „лишить тому народови, а половину своїм покрає“. Його гості від'їдять і „підуть гет“, а відтак засідають її гості. Дають те саме, що й першим. Потім дякують за гостину і за гонір і забирають ся геть. „Дякуємо барзо пекні, оби ни било видно на вас того, що ми з'їли й спили, оби вашь сьтів усе бив відкритий“.

Весільні пісні записано від Марії Лопушанської (Павлючки). Її беруть усі на весіля, щоб „проводила“, бо єнчыя того ни знає. Знає ще Габачька, али того богачька і унимат ся, гонірує ся. Звичаї записано понайбільше від Стефана Заріцького і Юстини Водошнівської, відтак від Івана й Михайла Горного.

¹⁾ Родина; тут і гості.

Бойківське весіле в Доброгостові

(Дрогобицького повіта).

Записав Володимир Левинський.

Як парубок углядів собі дівчину та хоче з нею побратися, то посилав до родичів дівчини сватача, старшого господаря, сусіда, знайомого, або таки зі своєї рідні, чи його приймуть, чи ні. Як родичі прийняли парубка, умовляють ся зі сватачом про день, в котрім мають зробити „згоднини“. В умовленім дні сватач приходить до родичів дівчини в парубком, його батьком, стриком, вуйком таї з сусідами.

Батьки дівчини просять сватача за стіл перед образи. Він сідає зі своїми таї говорить: Прийшовши з своїми купціма на купецтво, торгувати дещо. Покажіть нам тотó, що хочемо купити. Тоді батько дівчини вводить дівчину до хати перед сватача таї питає ся його: Чи такé, що ви хочете купувати? А всі відповідають: Такé самé!

Тоді наступають „згоднини“. Батько дівчини каже, кільки дає грошей за своєю дочкою, кільки поля, худоби, то що. Як угода йде трудно, то виходять на двір, радять ся та добивають торгу. Як погодили ся, входять назад до хати, подають собі на знак згоди руки, таї пють горівку. Молодого і молоду висажають перед стіл, дають їм теж горівки таї крають їм крайчика хліба. Молоді цілують у руки батька й матір, кланяють ся всім гостям таї виходять. Молодий повертає до свого дому, а гості забавляють ся до рана. На другий день молодий з батьком й матірю та з молодою йдуть до святищенника на „оповіди“. Молодий платить 12 шусток. Святищенник заставляє молодих націр говорити, а відтак у неділю, чи свято голосить „оповіди“. По „оповідах“ починають ся приготуваня до самого весіля.

Перед весіллям йде молода з дружкою в село, людей на весілля просити. Дружка входить до хати та й каже: „Слава й Сусу Хрісту! Просили вас пані молоді, отець і мати, абисте ласкаві на весіллє прихилили“. Як не відмовляють ся піти на весіллє, та ще подякують за запросини, тоді входить до хати молода, цілює старших у руки, а молодших у лице, та й відходить із дружкою.

Звичайно зачинає ся весіллє в середу або в четвер. Рапо вибирає ся молода з дружкою, дівчатами, та хлопцєм у ліс по барвінок. Бо кажуть: „Як іде хлѡпец, то буде молоді хлѡпці мати“. Беруть із собою шів літри горівки, хлѡб і дві яйці. В лісі ріжуть барвінок, пють горівку. Як хлопець ріже барвінок, то каже три рази: „А то на дівку, а то на хлѡпця“. Відтак вертають із ліса до хати, а по дорозі співають, якої вміють. Барвінок заносять у комору.

Молоду дожидають уже в хаті староста та свахи. Староста йде до козори, приносить барвінок і яйці до хати, ставить межі свахи на стіл, кличе вітця й матір молоді та й всю родину благословити. Входят отець і мати і вся родина. Староста каже: „Ви тату і ви мамо і ви стрикі і стрийні і вуйкі і вуйні, близька родина і далєка! Поблагословіт на молоді вінець вігн“. Отець, мати і ціла родина відказують: „Най Біг благословіт“. Тоді кличуть маленького хлопчика перед стіл, щоби потримав нитку, котрою плете ся вінок. За то дістає дві яйці. Відтак батьки ровходять ся. Староста йде собі „на сїни“. Музика приходить до свих. Свахи плетуть вінець і співають:

1.

Благослови, Боже і ти Божая Мати,
 І ти, Божая Мати, два віночки увивати.
 Мовит татушцьо, мовит: Най ті Біг благословит,
 І я ті благословлю, дитєтко, Марисуню.
 Вий сі, віночку, глатко, як червоненьке ябло,
 Тобі музики грают і свашечки сьпівають.
 Скочила молода в городець,
 За нею Івасенько молодець.
 Скочила молода на хвильку,
 Нарізала запаску бервінку.
 — Іди, молода, по воду
 До широкого броду!
 Ніж молода з водов прийшла,
 Вечеречка відійшла.
 — Вибачей, невістко, ласкаво,

Бо тобі вечері не стало.
 Іди, молода, помий мискьки,
 І цільовані лижкьки,
 І точені терелі —
 Не стало ти вечері.
 Тільки я вечерала,
 Де стала, там плакала.

2.

В лісі, в лісі, в темненькім
 Та сі Митро буде,
 Ставит він хатицю повеньку.
 За ним молода ходит,
 А йго щіре просит:
 Не став, не став, мпленький, хатицю!
 Не став, не став, мпленький, темницю!
 Постав, постав видненьку,
 Аби ясне сонінько загріло,
 Аби буйний вітрець повіяв,
 Аби сі свекорець засьміяв.
 Бо то буде свекорець не о́тець,
 А буде свекро́ха не мати:
 — Воліла-ж ті, невістко, не знати.
 Вна мене раненько не збудит,
 А вийде на село, погудит.
 Маю я невістку — нездала,
 А вна би раненько не всгала,
 Біленьку постівку не склала,
 Сивенькі волкьки не гнала.
 Маю я невістку — нероба,
 Спала би від захід до схода.

3.

Ти кімнато моя, новая,
 А в грубім бору рубана,
 Долі вершечком спущена,
 Крайом — Дунайом силавлена!
 А в тій кімнаті весіле.
 Ніаночко¹⁾ дїтєтко віддаст

---

¹⁾ Батько.

І віддаючи сі питає :
 — Хтож тобі, донечко, найблизший ?
 — Найблизший мині — милий Біг,
 А по Бозі — ванкó¹⁾ мій.
 — А все-ж того, донечко, не правда ;
 Наймильший тобі — милий Біг,
 А по Бозі милий твій.
 А в молоді за воротами
 Тихий Дунай глибокий.
 Ой ходит по нім
 І бродит по нім
 Молода, молоденька.
 Наночко ходит, ручечки допит :
 Втонеш, донечко, втонеш...
 — Воліла-ж би я, ой мій татунцю,
 В той Дунай утонуту,
 Ніж би мала, ой мій татунцю,
 Лиха долечка бути.
 — Всього-ж ти даю,
 Що в дому маю —
 Долечку ти не вгадаю.

4.

А всі сипі фіялки зацвили,
 Всю горú кремену закрили,
 Лиш одну стéжечку лишили.
 Ходит по ній, ой походжує
 Молода Касуенька.
 За нев, за нев, староста с тихонька :
 Ходи, ходи, молода, за мною
 Най я ти суконцю искрою,
 Стрілоньков ті змерію,
 Шабельков ти скрою,
 Куночков ти підобю.
 Буде тота суконці тепленька,
 Буде наші молода славенька.
 Яквій наш староста горденькпй !
 Віч без слуг до ліса не їде,

---

¹⁾ Батько.

Без старосьци не леже :
 Із ліса вїїдидит,
 Д' селу прїївїдидит,
 Все куночкы стрїлєв.
 До дому їде
 Кониченьком виграв.
 Але бо то він ой на пальчику
 Срібний перстенець має.
 Купує єго, торгує єго
 Зі Львова вєввода.
 Не хоче він го
 Нї дати, нї продати,
 Лиш тримає го гойній свашечці
 На даруночок дати.

5.

По під сад, садочок
 Упав дрібонький свіжочок :
 Молода походила,
 По снігу побродила.
 Бо вона ходила по саду,
 Сидила впо лад до ладу :
 — Запирай, батеньку, воротці,
 Не пусти Василє молодці!
 Бо як він приїде з дружбами,
 Виложит виноград конями.
 Пішла молода, пішла молода

В керницю по водицю;
 Там почула в поли їгри
 Тай до дому сї вернула :
 — Сховай мене, матїночко,
 До нової коморочки,
 Межи красві дівочки.
 — Хоць я тебе сховаю,
 То вии тебе спїзнают
 По вінку велененькім,
 По личку румяненькім.

6.

(С и р о т і).

Їди, молода, на гóру,
 Заклич си мамунцю із гробу!
 Приклекни щиренько :
 — Встаньте, мамунцьо серденько,
 Та приїльте до мене,
 До мене сирїточки
 На весїлє — весїлечко.

— Не піду, донечко, не піду,
 Великий жалечко, — не виджу,
 Не позволено, не вільно.
 Відтий ті благословлю
 Рїдненьку дитиночку,
 А смутну сирїточку.

Як свахи хотять горівки, співають :

7.

Кувала зазулі в березі,
Звилисьмо віночок тверезі,
Ще будем другий вити,
Не будем нічо пити.

Староста :

Не будете нічо пити,
Бо нема чим наточити.

Свахи :

Ще будем березу рубати,
Ще будем на сьвіти взяти
І будем тоді рурочку ладити,
А будем свашечкам горівку точити,
Тогди будем свашечки поїти.
Нема старости дома,
Бо поїхав до Львова,
Ільвів воювати,
Мід горівку торгувати.
До Львова, старосто, до Львова!
А у Львові мерочка готова,
А у Львові мерочка скленная,
А в газди в коморі пияная.
Горівки, старосто, горівки!

Погорят свашечкам подівки¹⁾,
Бо до нас парубки ходили,
Склевками горівку носили,
Стежечки топтали,
Щоки в нас дівочку не взяли.
Вступи, старосто, до нас
Викупити два вінки в нас,
Бо ми вже заробили,
Ми два віпочки звили :
Єден вінок яленький²⁾,
Другий вінок маленький.
Ой той яленький (імя молоді),
Ой той маленький (імя молодого).

Староста приносить літру горівки і дає свахам пити.

Як староста довго не виходить, то свахи співають :

Жель нам, наш старосто, на вас,
Бо ми не маємо подаруночка від вас.

Свахи пють горівку, плетуть вінці далі і співають :

8.

Ой збори, збори субітний!
А хтож те, зборочку, тут зібрав?
Збирала мене молода
І задавала зборови роботу —
Хрещачий бервінок рівнати,

Два вінки — віночки увивати.
Ізвилисмо два віночки
І золоті клубочки
С хрещеного бервіночку
На молоду Рузунечку.

¹⁾ Подолок.

²⁾ Ладний.

9.

Свага вінок вила,
 Не довго в ній ходила.
 В понеділок від полудня
 Її ві второк всю днину,
 В середу зрані
 Під біле завиване¹⁾.

10.

(С и р о т і).

Яке ти містечко славноє,
 А Львове, Львове горіде.
 В тобі мосточки камшиї,
 Переходочки блешні.
 Ходит по ній, ой бродит по ній
 Молода сиріточка.
 Татуниьо ходит, ручечки ложит:
 — Втонеш, донечко, втонеш

Під той камінь широкій.
 — Воліла ж би я, мій татуниьо,
 В той Дунай утонути,
 Ніж би ми мала, ой мій татуницю,
 Лиха долечка бути.
 — Всього ти даю, що в дому маю,
 Долечку ти не вгадаю.

11.

Забрала вода луги
 І дрібошкька каміне
 І жовтеньке коріне.
 Лиш єден камінь не брала,
 Де молода стояла,
 Жовту косу чесала,
 В тихий Дунай метала:
 Плини, плини, косочко з водою,
 І я попливу с тобою!

Приплинем д' бережечку,
 Там ми си спічнемо,
 До матки лист напишемо,
 Най же мамуницьї знає,
 За кого мене дає:
 За вірняника,
 За Василика,
 За богацького сина.

12.

(С и р о т і).

А в мори на каміни
 Стояли два ангели.
 Стоячи воду щили,
 Лечучи говорили:
 А злєньмо, полєньмо
 На вітриацьков поле,
 Там ми сї прислухаєм,

Як вірняночка плаче,
 За вірняника йдучи,
 За вірняника молодешького,
 За богацького сина
 Віддає сї молода сирітка;
 Плете сї віночок і позлітка.

¹⁾ Раптух.

13.

Просила молоденька
 Свої матіночки :
 — Моя люба матіночко,
 Ти до міста ходила,
 Ти гроші ізложила,
 Золота накупила.
 — Я золота не маю,
 Золотити не знаю.
 Просила молоденька,
 Просит своєї матіночки :
 — Моя люба матіночко,
 Дай китайок до віночка!
 Ти до міста ходила,
 Китайок накупила,
 В нову скринечку зложила,

Срібним ключиком прикнула,
 За мене мамунці забула.
 Дала татови той ключик :
 — Сховай го, татувцю, в кишеню,
 Відомкнем скринечку новеньку,
 Возьмем довці китайку ясеньку.
 Бо ми ї годували,
 Ми ї в скриню складали,
 Тепер ми вбоє гуляем,
 Бо си донечку вбираем.
 Виправимо донечку до слюбу
 Рішненьким гостинцем садження,
 І до слюбу із зетьом веселим :
 Будемо прясігати,
 Як в ним маємо газдувати.

Як свахи звили два вінки, співають :

Вступи, старосто, до нас,
 Викупи вінкьї від нас!

З сіней виходить староста в літню горівку і пе до „перёдної“ свахи, говорячи: „Дай Бóже щіста. Як есмо в гараздї зачєли, абїсмо так скінчїли“. Вона віддає йому вінці, а він подає їй горівку для свах, говорячи: „Пійїте си, до когó хóчете“. Свахи гостять ся, а відтак йдуть до сіней танцювати.

Рівночасно, як у молодой плетуть вінці, у молодого „чїнет короваї“. Коровай печуть свахи та співають короваїні піснї:

14.

А вгадайже ти гаю,
 Що в нашім короваю?
 У нашім короваю
 Водвиці із Дунаю.
 Ти яловий запічку,
 А кедровий припічку,
 Ти мальована пече,
 Добре коровай печи.

А вставай, старосто, не лежи,
 Іди рубай сосночку на межи;
 Будем в печи палити,
 Будем коровай саджити.
 Вставай, дружбуню, не лежи,
 Попаси коника на межи;
 Поїдемо ми в дорогу
 Шо квігнїю молодого.

Вечером приходять до молодої весіле молодого: молодий в дружбою, отець, мати, родина й свати. Садять їх за стіл, а молодого „перед образи“. Староста „контролює згодина“. Питає ся сватів, яко свідків: Ци правда тотό, що сти обіцяли молодому? Свати відповідають „так“ і вичислюють усе, що отець молодої й молодого давали молодим. На знак згоди, староста й свати подають собі руки, а свахи ладкають:

15.

Тихая нашi вода,
Любая нашi згода;
Старости сї погодили,
Дiги сї полюбили.

Так співають три рази. По згоді несе молода для молодого маленький вінчик, „віби прикрасу“ і хустину та „стончку“ до застягання. За се платить молодий, як до себе, пятаку, або менше. Староста молодой каже до старости молодого: „Ци кунтентний йіс?“ Він відповідає: „Для пана молодого кунтентні, а для нас ми ще не кунтентні“. Тоді молода роздає хусту усім сватам молодого. Пють „могорич“, засідають до вечері і забавляють ся до рана.

На другий день дружка скликає свих до сльубу. Як зійдуть ся свахи, ведуть молоду на посаг, то значить „ведут молоду на полотні з кожори до хати“. Дають їй двоє хліба, дерев'яний таріль, на тарелі порцію горівки, а староста благословить: Ви, тату, ви мамо, ви браті, сестри, вуйкі, стрики, сусіди близькі й далекі поблагословіт молоду на посаг йти“. Всі відповідають три рази: „Най Біг благословіт“.

Як ведуть молоду з кожори до хати, свахи ладкають:

16.

Летіли лебеді понад сад,
Час тобі, молода, на посаг!
А що-ж важ, лебеді, до того,
До мого посагу любого?
Є в мене матічка до того,

До мого посагу любого.
Стеліт ми тото полотно,
Най виїду с комірочки.
Благослови, старосто, най седу.

Молоду вводять до хати. Отець і мати молодої сидять на стільці коло стола, тримають по одному хлібови в руках. Перед ними стає молода і староста. Староста каже до родичів: „Ви тату і ви мамо! Стала тогá дитина перед Господа Бóга і перед вас і прóсит вна вас, тату й мамо, аби ви її відпустили. Може коли вна вас не послухала або вам діг-

на́та". Дочка приступає до родичів, кланяє ся їм і цілує їх у руки та коліна. Батьки благословлять і прощають, а свахи ладкають:

17.

Похильнеє дерево калина,
Похильнійша молода дитина.
Низько сі родóви кланеє,
Сльозами личечко вмиває,
Косовю росовю втирає.

Відтак очікує весіле молодої на дружбу молодого. Дружба входить із канчуком з рога серни та повпильтуваними ремінцями. Родичі молодої дають йому двоє хліба та й вінець молодого. Староста звертає ся до родичів молодої і каже: Ви тату і ви мамо і ви браті, і ви сестри, близька родина й далéка, поблагословіт молоду у першу дорогу до сльобу йти. Отець й мати та ціле весіле благословлять три рази: Най Біг благословіт. Як родичі поблагословили, дружба бє канчуком об двері на всі чотири сторони, а відтак кидає канчук під поріг, щоби через нього перейшла молода. („То така устанóва, такі забобони“). За молодю входить дружба, свахи, староста, родичі й родина. Беруть зі собою хліб, літру горівки, ковбасу та йдуть до церкви.

По дорозі ладкають свахи:

18.

Благослови, Боже і ти Божая Мати,	То ми поїдем до сльобу
У першую дорожечку,	По під гору крутúю,
В щісливу годиночку.	А в церковцю святую.
Ой вий, вітре, дороговю	А в тій церковци попóнько,
За пашов молодю,	Як рідненький батéнько,
Та розвій косу — росу	Там він нам сльобу дав,
По шовковім поясу.	Небогато в нас узав —
Та розвій по волоску,	Півтора золотого
Та пусти поголоску,	Від пана молодого.
Щом була павеночка	Ой по горі андіки,
До даєленого віночка.	А по долині просо,
Коньки наші сиві,	Збирай сі до шлюбочку,
Ця чуєте сі в силі?	Ти молоденька борзо.

Під церквою чекає на весіле молодої молодий зі своїми сватами, старостою, музикантами і т. д. По церкві виходять за паркан. Тут гостять

ся взаїмно горівкою і хлібом. По гостині відходять до дому. Окремо молода зі своїм весілем, а молодий зі своїм.

По дорозі свахи співають:

19.

На горі церкві стояла,
А в ній молода слюб брала.
Брала вна слюб при сьїльци,
Сказала правдицю до сьїльци
Молода Марсуні
Три рази присїгала,
Три рази перед образи:
Не зраджу ті, Василуно.
На горі церкві і сьвятий Спас,
Виходив духовний протів нас,
Звінчав двоє дитет в меже нас.
Як єдно, так другое,
Обов молодое.
І: слюбочку йдемо,
Молоденькі ведемо,
Румєші як калина,
А солоткі як малина.
— Радуй сї, матїночко,
Звінчене дитїточко.
— Тогди сї радувала.

Як єм її годувала,
А нині сї втїшою,
Бо я єї звільнюю.
Впаду я ластївкою
Перед своїов матїною:
Ой мамунцю моя,
Я вже тепер не твоя,
Я вже тепер того пана,
Котрому-м присїгала.
Питає сї матїночка
Ой свої дитиночки:
— Моя мила дитиночко,
Ци вєрне-с присїгала?
— Вєрне, мамунцю, вєрне,
Маю на то сьвідочки,
Молоді старосточки,
На віттари ангелочки.
Ми шїре присїгали,
А вии нас вєрне слухали.

Як прийдуть зі слюбу на подвірє до матери молодої, свахи ладкають:

20.

Упаду я ластївкою
Перед своїов матїною:
Ой мамунцю моя,
Я вже тепер не твоя,
Я вже того пана,

Котрому-м присїгала.
Не ваїші я, мамунцю, не ваїші,
Бом си знімала пташе
Без дьюба, без крилика,
Молодого Василика.

Як приходять перед хату, стають усі разом. Мати перевертає кожух волосєм на верх, так само шапку, бере двоє хліба, фляшку води тай зі старостою виходить із хати вводити молодих до хати. Мати приступає до дочки тай не до неї воду, якби горівку три рази, але за кожним разом вливає через голову позад себе. Так само молода. Свахи ладкають:

21.

Вийди, вийди, косматого,
Аби дитя богатого,
С повнов повновьюкою,
А з біленьков ручечкою.
Та ввійди до хати,

Зачинай дикётко витати.
А у світім дусі,
Вийди, мати, в кожусі,
Привитай дикє своє,
То вже твоє обов.

Мати бере молоду під кожух, дає їй хліб на руки і так вводить її до хати. Дружка саджає її за стіл, за котрим сідають усі гості. Заки принесуть обід, свахи ладкають :

22.

Як то ладно в тій хаті, гі в двірци,
Обсіли свашечки гі в вінци.
— А ввійди, матінко, до хати
Подиви сі на мене,
Як мене красно вбрали,
А в тій новій церковци
На голову вінок дали
І водицев покрапляли
На голову гладоньку,
На косочку жовтеньку.
В мамі обора рішненька,
Просю я мамунці гшівненько.
Літає голубок понад сьтїв
Та хотів ниточки, не дістав.
Мацєє крильце а в шильце,
Всі нанілки чистує,
Лиш одну обшнає,
Бо від дівок відстає,
В жіночий стан вступає.

Старості :

23.

— А ввійди, старосто, до хати,
Подиви сі в усі полиці,
Ця є горівка в скленниці.
Молода, молоденька
Цілу нічку не спала
І звезанечка ждала :

Дай, мамо, звезанечко,
Най свідаю свіданечко.
А мати ї відповідає :
Вязати я не знаю.
Мовила молода книгніві,
Що в мамі рентухи у скрині ;

Скрині сі повтвари,
 Рантухи промавели :
 Бо я ще була в мамунці дитина,
 Як мнї звязане купила
 І в нову скринечку зложила,
 А срібним ключиком прикнула,
 За мене мамунці забула.

Кухарка ставить обід, а свахи ладкають до обіду :

24.

Ой заносет нам вісти,
 Хотет нам дати їсти
 На цїнових мисочках,
 На точених терельцях,
 Срібними лежечками,
 Білими ручечками.
 Ой їли-ж би ми, їли —
 Старости не велїли,
 Казали нам постити
 Середу і петницю

За красну молодицю.
 То нам була капуста,
 Бо нам ішла до уста.
 То нам були бурáки,
 Бо в них були присмаки.
 То нам були печенї,
 Бо нам були перчепї.
 То нам була каше,
 Бо була в неї паше.

По обіді встають за стола та йдуть у сїни танцювати та забавляють ся аж до вечера, вижидаючи на молодого з коровайом.

По поворотї молодого з церкви саджають його в хатї за стіл, перепивають, а свахи ладкають :

25.

Щаслива годиночка,
 Перепїват родиночка
 Срібними, посрібними,
 Золотими, червоними.

По обіді забавляють ся до вечера. Вечером беруть коровай, прикрашений в барвінок, у смеречину та колючі бодяки. На середнї застромлюють на патичку яблуко, а весь коровай обвивають білим рантухом. Вибираючись у дорогу до молодої свахи кличуть дружбу і ладкають :

26.

Вставай, дружбо, не лежи,
 Паси коника на нежи.
 Коники наші сиві,
 Ци чуєте сі в силі?
 Бо ми поїдемо в дорогу
 По квігнню молоду.
 А в молодого в оборі
 Стоєт коні вороні
 По коліна в солоні,

А убрані в золот ;
 Ковані вози не звезут,
 Вороні коники не здержут.
 Вози сі поламали,
 Коні сі похрщали,
 Гуси сі розлетіли,
 Бо пичочки захотіли.
 Лишень сі когут зостав
 Тай той полетів на став.

В дорозі співають :

27.

Місечку нарожечку !
 Сьвіті нам дорожечку,
 Аби ми не зблудили,
 Коровай не згубили

С пшеничного тіста,
 До турецького міста,
 До тої Турквечки,
 Молодої квігнічечки.

На оборі молодой спиваєть ся весіле молодого. В хаті молада сі-
 дає за стіл, а свахи молодого споряєть із дівками молодой за місця.

Свахи :

28.

Дівочки, гавочки,
 Вступіт нам сі з лавочки !

Дівки :

29.

Не ви нам лави мили,
 Аби ми сі вступили !
 Молода нам лави мила
 І кумпаночки засадила.

Свахи :

30.

До дому, дівочки, до дому,
 Паряти безрогим полову.

Дівки :

31.

За нами, свашечки, за нами,
 Будете їсти в свиняни.

(до молодой) :

Подиви сі, молода, в віконце.
Приїхав молодий як сонце!

(до дружби):

Наш дружба пелехатий
Та бігав попід хати,
Та вбіг до свинниці,
Та гадав, що до світлиці,
Та надябав стару свиню,
Та си мислив, що внігню.

Свахи :

32.

На до дверни сьвічка горит,
А за столом квітка сидит.
Коби сьвічку загасити,
За стола квітку везти.

Дівки

33.

Ви би, свахи, квітку ввели,
Коби ви нам заплатили.
Наші свахи не еднакі,
То кривії, то горбаті,
Лиш їдна була проста
Тай тота впала з моста,
А друга була крива,
Тота сі з заду лишила.

Дівки молодого цілому весілю :

34.

Дес сі бояре бавет,
По поли миши ловет.
Єдни сирі поїдають,
Другі в торби складають,
То в торбу, то в кишеню,
Аби мали вечеру.

Свахи молоді дівкам молодого :

35.

Ми назмо старосту з міста,
В нього борода чиста.

Наш староста придав сі,
Сім літ не вивзав сі.

Голова сьніпком пошита,
 Борода гонтьом побита,
 А в голові суг вуши,
 А в бороді суг миши.
 Коби гребінь купити,
 Старосту опхамити.
 Коби ката їшити,
 З бороди миши ловити.
 Наші сваха старосту взяла за бо-

[роду

Та повела го в воду,
 Пісочком го терла,
 Бритовцев підголила,
 Водицев вполочкала,
 Фартушкою повтирала,
 За сьтїв посадила.
 Наш староста в міста,
 В нього борода чиста.

Оба старости пють на порові горівку, а відтак староста молоді пускає дружбу до хати. Дружба вносить для молоді подарунки: гуску (в тіста), в яку напихає гроші і хустку. Як молода приймила подарунки, годі входить ціле весіле молодого до хати. Дружба кладе коровай на стіл та виганяє дівок канчуком за стола. Дівки йдуть до сінній. Молода лягає лицем до стола. Її прикривають хусткою. Молодий підіймає її, а вона не хоче вставати. Дружба доперва бє її канчуком і вона встає. Весіле молодого засідає за стіл, а між ними сідає молода. Оба старости пють на згоду горівку та зачинають ровдавати коровай. Насамперед дають вітцю, говорячи: „Прийми, тату, малий дар за великий“. Отець бере кусник коровай і дякує: „Дякую на самий перед Господу Богу, молодому, молодого вітцю, молодого мамі, свахам, старості і всьому весілю“. Так само ровдає староста молоді по куснику коровай усім із родини молоді.

Свахи співають для кожного з осібна:

36.

Не жель їм дари дати,
 Бо вміют дякувати.

По короваю попивають горівку та засідають до вечері. По вечері встають за стола, а свахи ладкають:

37.

Встаньмо, браті, встаньмо,
 Шепочки познімаймо,
 Честь Богу і хвалу оддаймо!
 На самий перед Господу Богу,
 Господареві й господинніці,

И кухарочці за красну вечеру.
 У свата смо били,
 Мід-горівку пили,
 Мід горівочку, кармавиночку
 За красну дівочку.

По вечері йдуть всі до сінни бавити ся і танцювати при музиці.
По забаві весіле молодого відходить. Свахи молодого ладкають молодій:

38.

Нивонько сонінко над нами:
— Збирай сі, молода, із нами!
— Як я сі маю з вами збирати,
Я ще сі маю с татунцьом рахувати;
Обиццели ми сивенькі воли,
Тепер не хотят дати.
А з долу сонечко в гору йде —
Матінка в коморі сльови лє.
Не ждуй, мамунцю, за мною,
Не всьо я заберу з собою.
Лишю ти воликі в оборі,
Дзелені віночки в коморі,
Дрібненькі слідочки по вборі,
А чисті сльозочки на столі.
Що на тоти віночки поглянеш —
А все ти сердечко завяне.
Малая, донечко, дитина,
Вона мені щиренько робила,
Сивенькі волики гонила,
Біленькі корови досла,
Татунце й маму шенувала,
За тото я доньцю годувала.

Молода виходить.

39.

Був в мене зетечко, гей був!
Лиш мое подвіре стратував,
Усю ми челедку збрикував,
Найліпшу донечку собі взяв.
А тільки мамунці уснула,
Що єї донечка нахнула:
Вставайте, братики молоді!
Сідлайте коники вороні,
Ільте за сестров в погоні!
Догонили сестричку йа в бору:
— Верни сі, сестричко, до дому!

За тобою мама плаче,
 Як сив сокіл щибече.
 — Не на тобi, братчикi, слюб брала,
 Аби сi до дому вертала.

40.

А в грубiм лiсi буковинi
 Бояре мочували,
 Всi бояре послули,
 Лиш молода не спала:

А вставайте-ж, бояре,
 Щось менi пречуває —
 Ци вiвчаренько трубит,
 Ци натiночка тужит.

Беруть молоду з собою.

41.

До нас, молода, до нас,
 Буде ти гаразд у нас.
 У нас метiль хату мете,
 Через хату вода тече,
 Кiт у пiч дрова мече,
 А сонце хлiба спече.

42.

(До родини молодоi).

Даєте нам дiвку,
 Дайте нам i постiвку,
 Подушку i верети,
 Би сi було на чiм терети.

Дружба виносить подушку завиту в верету i кладе на вiс. В веретi двоє хлiба i ковбаса. Свахи ладкають далi, прашаючись :

43.

Добранiч, матiнко, добранiч!
 А вжеж моя добра нiч далеко,
 У чужоi матiнки в коморi,
 Ой на житненькiй соломi,
 А на жовтенькiй пiдловi.

Саджають молоду на вiс, дають їй хлiби в руки й горючий каганець iз маслом. Так iдуть аж до молодого. Перед воротами хати молодого ладкають свахи :

44.

Вітвори, мати, ліску!
 Веде ти сні невістку,
 До комори ключницю,
 До поля робітницю,
 А до горшків халусницю.

Приповідають :

45.

Когут пів, когут пів,
 На наших воротях,
 Веде тобі сні невістку
 В червоних чоботях.

Як стають перед вікнами, виходить мати молодого з переверненим козухом та питає ся невістки :

З чии ти, молода,
 До мене прийшла?

Молода відповідає :

Прийшла я, мамо, до вас	З біленьков ручечкою,
Іс шістьом, із здоров'ям,	З пшеничним хлібом,
Із усім гараздом,	З красним молодим.
З повною повнонькою,	

Молоду вводять до хати та саджають за стіл. Тимчасом зносять до хати, що хто може : жорна, каміне, ковбиці, драбину і т. и. Кладуть аж до стелі. Все те зносять для того, аби перековати ся, чи молода вміє порядок робити. Та молода частує кожного горівкою, а за те кожде виносить свою річ туди, звідки взяв. Одначе молода мусить позамітати хату. Як вона замітає, то люди дорікають їй, що не вміє. Тоді вона бере сьміте в подолок і виносить на двір. Відтак молоду завивають. Свахи ладкають :

46.

Старости молоденькі,	Дайте нам ярмо,
Будьте нам увівненькі,	Най не стоїмо дармо;
Не дайте нам стояти,	Ми не прийшли стояти,
Заберіть нас до хати,	Ми прийшли завивати.

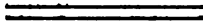
Бо прийшли зі Львова паннчі,
 Узгли косичку під мечі.
 Взяли косичку рубати,
 Взяла молода плакати.
 Тут єсмо були і не виділи
 Де сі косочка діла,

Ця в поле полинула,
 Ця в Дунай утонула.
 Ні в поле не линула,
 Ні в Дунай утонула,
 Під чепець сі звинула.

Молоду саджають на ярмо, закладають їй чепець та обвивають хусткою. Відтак перепивають до неї і вечеряють.

На другий день рано йдуть із музикою до виводу до церкви. По дорозі свахи ладкають так само, як йдучи до сльобу. По виводі вступають до коршми, а відтак йдуть на обід і по обіді розходять ся. Вечером приходять від молодої до хати молодого „на пропій“. Везуть скриню, в ній убранє та всякі річи для молодої. Скриню заносить дружба до коморц, а відтак усі засідають за стіл. Молода роздає родниї молодого дарунки, жінкам запаски, а мужчинам сорочки. Вечеряють і бавять ся при музиці і горівці до самого рана. Над раном розходять ся всі до себе.

Записано в липні, 1906 р. від Анни Васько.

Бойківське весіле в Лавочкім

(стрийського повіта).

Записав др. З. Кузеля.

Коли молодий хоче сватати ся, бере в собою одного чужого, поважного чоловіка, або кого з родини і йде з ним на „обзборини“. Чоловік сей не має ніяких відзнак і не носить жадної спеціальної назви. „Обзборини“ відбувають ся досвіта, ще заки розвиднить ся, нераз вараз таки по півночі. Звичайно сьвітять зараз сьвітло, а донька йде отворити двері і просить сватів до хати. Свати кажуть, як звичайно, „Слава Ісусу Христу“ і питають ся: „Чи приймете нас в хату“. Домові просять до середини, свата і молодого, при чім і молода лишаєть ся в хаті. Обрядів і промов нема ніяких; кождий говорить, як знає. Гостий саджають вараз за стіл і послають за горівкою або за медом, як хто любить. Заки прийде горівка, гостять ся і говорять „до річи“. Сват питаєть ся, чи віддадуть дочку, по більшій части родичі вже перед тим знали, що прийдуть свати і тому усе йде гладко. Переважно зараз і сватів приймають. Коли графить ся, що молодий з иньшого села і не знаний добре, тоді родичі молодой просять почекати 2 або 3 дні: „Як прийдеме, буде весіля; не знаєме, чи відданиця піде чи ні.“ Коли кого не хотять прийняти, тоді викручують ся звичайно тим, що ще до весіля не прилагодили ся або що ще дівка за молода. Як принесуть горівку, тоді бере молодий перший килішок і „кланяє“ до молодой, а відтак вона до нього; потім припивають усі один до одного. В цілій тій гостині не грає молода жадної ролі; її про згоду цілком не питають — зрештою вона по більшій части вже перед тим зговорила ся з парубком. Нема також жадних приписаних церемоній, як пр. колучанє

печі, і т. и. Так само і свати не говорять промов, не беруть рушників і не мінняють ся хлібами. Лише в Волосянці є звичай, що доки в хаті не засвітять, доти свати не можуть увійти до середини.

Того самого дня їдуть родичі молодої на обзорини до молодого. Доконче мусить їхати батько і мати, а з ними іще старший родич або який иньший статочний газда, що уміє добре язиком обергати. Родичі молодого приймають „обзірників“ як гостий, обводять їх по обістю, показують ціле господарство, а передовсім худобу. Згоду переводить сват; він випитуєть ся родичів молодого, що той хоче за молодую. Звичайно виноги усталені: домагають ся найменше одну корову, одно телея, і 5 овець або гроший на вівці; до того воли або 200—300 злр. на воли; часом жадають також „частки“ з поля. Се у заможнійших; біднійші обстають при меньшій.

Переважаю іде молода до молодого, але нераз молодий „пристає“ до молодої, коли вона одиначка у своїх родичів або нема кому на ґрунті робити. Тоді зараз записує тесть ґрунт на зятя.

Підчас „обзорин“ увавляють ся, коли мають нести на заповіді. Попови дають на „заручини“ „ключ грибів, так заввишки як молода“ і курку; коли того не мають, то приносять 2 злр. за гриби, а 50 цт. за курку.

По заручинах ходить молодий до молодої, але не ночує у неї: в одначе богато противних випадків, але се уважать ся за нечесть:

Коли вийдуть заповіді, відбуваєть ся „вічанє“ в церкві, а доперва вечером того самого дня або й пізнійше сама церемонія „шлїбу“.

Давнійше тягнуло ся весіле два дні, тепер лише один день. Зачинаєть ся або в поведілок в вечер, або в середу, але найчастійше в п'ятвицю в вечер. Наперед іде молодий і молода з дружкою просити на весіле. Дружка „просить: „Просит вас панна молода і я вас прошу, биьте прийшли на весіле“ і перецілює цілу „чїлїд“, не клякаючи, як се буває деінде.

За той час варить кухарка їсти, а жони сходять ся на „вінкоплетини“. Відбувають ся вони звичайно у молодого, але буває часом, що вінки плетуть ся у молодої.

Перед вечерею приходять „музіки“ і зачинають грати під вікном. За ціле весіле платить ся їм 3—5 злр. Тоді виходить з хати „староста“, якого вибрав собі молодий іще на обзорини і який аж по церкві може звати ся старостою, тримаючи в руці коновку з водою. Вийшовши за поріг, просить музик словами „Просяме до хати“, вертає з ними до середини, ставить коновку, що перед тим стояла на столі, в кут за „сьців“ на лаву, накриває її „бшичком“ і сідає враз із музиками на лаві між вікнами. Музики, відпочавши трохи, починають грати молодіжи до танцю. За той

час гостить „ўтиць“ і староста присутних горівкою. Староста несе горівку і частує кожного, хто стоїть: „Гоститъ вас пан молодій, першу гостину вам дае“, а батько іде перед ним зі свічкою. Тим часом плетуть „жони“ вінки. Вінки плетуть з „бервінку“ і з „вівса“, а як нема вівса, то „з шовкової трави“ (в літі).

Свашка зачинає „ладкати“, ваки вложать „бервінок“:

1.

Заграйте янголейкы,
Золоті гусаройкы.
Починат ся гостина
Від Бога господына,
Від рана до йобіда,
Від Тяси до Бєськіда.
Починат ві татко
С своєи любим дїтятком.
Тай ти, Божая мати,

Ходи нам помагати,
Весіля починати.
Ой тай ти, Божий крижу,
Не вминай нашу хыжу.
Тай ти Боже, Богойку,
Ой будь же у сїи домойку,
На тисовім долойку,
Тай на сїи весілейку.

Тай тогди несуть бервінок подають через вікно просто за стів;
і ладкають:

2.

Ой вбнеси но віля
З горóда на подвіря,
Тай положи но онó
Ой на тисовий столик,
На ильняний обрусик.
Я вгадай, старостойко,
Що того за зілїйко?
— „Я города не маю, („ніби від старости“)
Я віля не кохаю
Тай віля не вгадаю.“

Так само ладкають дружбі, а в кінці молодону, для котрого дають такий кінець:

3.

„Ой я городець маю
Тай я віля кохаю
Тай я йогó вгадаю.
Ой бо того зілїйко,
Зелений бервіночок,
То мнї на віночок“ („ніби вгадав молоду“).

А далі:

4.

Ой деж ти ріс,
 Зелений бервіночку?
 Я в лісі при криниці,
 При студиній водиці.
 Вода мня підходила,
 Та все мня холодила;
 Роса з ліса падала
 А все мня покрапляла.

Тепер кличуть молодого, щоби складав собі першу складку, одну для себе, другу для молодої. Молодий бере тричі барвінку і зав'язує на вінець для себе, а другий раз для молодої, а свашки ладкають:

5.

Ой наш любий Васильку,
 Приступи к столойкови,
 К своєму вінойкови,
 Та май си добру гадку,
 Склади си першу складку;
 Склади си бервіночок,
 На щасливий віночок.
 Єдну складочку собі,
 Другу своїй дружині.

На той сам голос:

6.

Ходит Василько, ходит,
 Ниско шапочку носить,
 Свої свашечкы просит,
 Як блискі, так далекі,
 Бы были ласкавейкі,
 Бы його послужили,
 Бы йому вінок звили.
 „Дома мій татко, дома,
 Днись выйшов зо Львова.
 Ой у мене татко пив,
 У Львові ся не бавив,

У Львові ся не бавив,
 Тай до домоўку сьпішив,
 Абы минї вінкы звив.
 Тай моя мамка дома,
 Днись выйшла изо Львова..
 Ой моя мамка мила
 У Львові ся не бавила,
 Лиш квіточкы купила
 Тай до дому сьпішила,
 Абы вінкы поквітїла.

7.

(Як має брата або сестру :)

. . . . .
 Моя сестриця дома,
 Дниєсь вийшла нво Львова,
 У Львові ся не бавила,
 Лиш п'обалоткы купила
 Тай до дому сьпішила,
 Бы вінкы позлотила.
 Ходит Василько, ходит,
 Щиро Богойка просит :
 Ей ти Боже, Богойку,
 Будь же в моїм домоїку,
 На тисовім долоїку,

На зелениім вілійку,
 Та на всіім весілійку.
 Повный дїм чилиялочкы,
 А поза сьцїв свашечкы,
 А на лаві музикы,
 На столі янгелыкы,
 Токмят відейко в вінкы.
 Як яли кури піти,
 Яли ся вінкы вити,
 Яли зорі зоріти,
 Яли ся довивати.

8.

В горі сонійко, в горі,
 Вийте ся вінкы скорі ;
 Ой за наш вінок витий,
 Дайте нам дукат білий ;
 Ой за вінкы за оба,
 Дайте нам дукати два.

Тепер кінчать вити вінці і співають :

9.

Ой вы наші музикы,
 Пітерутіт собі скрипки,
 Оби голосно грали,
 Бы вінкы таньцювали.

І тоді бере нати молодого миску в вінцями на голову, обтанцьовує
 З рази довкола музик і йде до конори. Тимчасом несе староста між
 свашки горівку, а свашки ладкають :

10.

Ой мы вили вінкы два
 За штири гарці пива.
 Ой ци пиво не пиво,
 Зоби було вино,

А коби хоть горівка,
А добра оковітка.

Староста вкладає горівку перед свашки і починає гостити; вони ладкають:

11.

Ходит староста в бучна,
Новийка на нїм кучна,
На довкола китиці
Тай павані косиці.
Малейко собі підпив,
На бік кучну похилв,
Тай свашкам ніч не мовив.
Поки вінкы не повив,
Як вінкы подовивав,
То й коника осідлав,
Яв сабельку сьвітлити,
Яв свашечкам мовити:
Якый напій будут пити,
Ой ци пиво, ци вино.
Та став на сьців носити:

Пийте, свашечкы, пийте,
Тай молїте ся Богу,
Бо йти бы нам на войну.
Ой ми в тїм не стоїме,
Войни ся не боїме,
Ми на войну підеме.
За одну годиночку,
Звоюєме войночку,
Воаьмиєме си дївочку,
В зеленийкім віночку.
Ой за ядну, ой за дві
Вернеме ся домів,
Приведеме нивістку
Тобі, машко, на втїху.

Потім дають свашкам їсти, а свашки іще жадають горівки:

12.

Щебечут на дворі ласцівки,
Дай же нам, старосто, горівкы;
Бо як ся горівкы напеше,
То лекше на войну підеме.

Їдять і пють, а при тїм співають:

13.

Заки їсти:

Ой заходят нас вісти,
Хотят нам дати їсти.
Пшеничнї колачі
Поставлині на столї,
Тай тарилї точенї
Тай стравойки перченї;
Ой ци с перцьом, не с пїрцьом,
Кобы в ласкави серцьом:

При їді:

14.

Їли свашечкы, їли,
Тай під сьців не спустили,
Честочки не врошили
Не собі, не старосьці,
Бо ми прошенї госьці.

Потім ладкають кухарці:

15.

В нас кухарочка Рїдя,
Зварила нам медвїдя,
Сїм фур дрова спалила,
Капусту не вварила,
Гонсей не пилькувала,
С хлопци ся обїймала.
Капуста була ясніць.
Бо ї сїм молодїць,
Тай вївсяная наша
Тото душечка наша.
Красейка повродила

Тай слїдкїв поробила
Жовтими папїрками,
Бїлими цїцьочками.
Ой кухарочко мила,
Бысь ся ти не журила,
Що ми тебе згацули,
Бо тото не правдочка,
Лиш наша порадочка,
Бо все добре зварила,
Лишесь не досолила.

Відтак ладкають самі собі:

16.

Дякуїме столови
Тай усьому дворови,
Що нам были стравойкы,
Що нам были пирченї,
Що нам были хлїбове,
Все нам были пшеничнї,
Ж житної, пшеначної,
Всі в Бога величної.

17.

Ой устаньме, підїйме ся,
Здойїм шапочкы, поклонїме ся,
На вперед Богу, господарьови,
Господвнїцї,
Всі члїядойці і кухаройці
І старостойці
За поставлїя хлїба.

Тоді вилазять свашки з за стола і йдуть до молодого до комори вінець класти. Музики виходять перед комору; половина свашок йде до комори, а половина ладкат у хаті. В коморі ладкають :

18.

Ой й я щош тото у коморойці гугає („гучить“)?
 Ой тото татко своє дітатко навчає:
 Ой абы ш ти був, шій любий синьцю, раннійкый,
 Та й абы ти був Богу і людям славнийкый.

Те саме ладкають відтак матери.

Староста стоїть із вінцем коло молодого і просить по переладкаю, щоби музики умовкли і такі має „прóщі“: „Старости, куми любні! Просит мене молодий попросити за мене на сам перед Господа Бога, мого татка, мою мамку тай всю мою родинку і мої сусідкы: от я зра-став меже ними, я був малолітний, малоумний, може я колись мого татка, мою мамку або мою родинку або свої сусідкы чиньсь шіг обра-зити. А типерь я прошу, аби нині всі тоті злі річи простили, а мене під вінць благословили.“ Потім дає цілувати вінець татови, мамі і иньшим, а в кіпци вкладає його молодому на голову. Свашки ладкають, як цілують вінець:

19.

Проше, татойку, проше
 Віночок цілювати
 Тай на дітатко класти.

Так само мамі і усій родині.

20.

Благослови, татойку,
 Під вінць дітинойку.
 Мовит татойко, мовит:
 Няй тя Бог благословит
 З божими ангелами,
 З добрим сусідками.

Тепер виходять із комори наперед музики, далі свашки, молодий зі старостою і з родичами. Молодого веде староста за хустку, а мати йде перед нього, несучи миску з вісом і хліб („коровай“) в середині і бризкає вісом перед молодим через сіни аж за стід. Коли староста перевів молодого за хусткою через скатерт, через середину стола

і через хліб за стіл, відносить мати миску до комори. Тут треба згадати, що короваю не печуть зовсім, а короваєм називають хліб, який купують у місті. „Корогва́й“ цілком чистий, з разової муки: церемоній при печенню нема жадних, бо печуть його враз з иньшими хлібами на весіля. Коли молодий сів, ладкають свашки :

21.

Літали галойки понад сад,
Кликали Васильця на посад.
А щож вам, галойки, до того,
До нього посадцю любого.

Як є мати, то і до матери. Як сирота :

22.

Правда, сестрицю маю,
Татка, мамки не маю.

Або :

23.

Всю родинку маю,
А татка, мамки не маю.
Пішла зазулька
В чужу сторонку
Я по свою родинку.
Пішло сокола
В сиру землю
По свого татка і мамку.
Летить зазулька, вісточку несе,
Вся родинка йде.
Ой летит соків, вісточку несе,
Татка й мамки не буде.
Прилетів соків
Ой на татків гріб
Та почав щебетати :

Ой выйди, татку,
С сирої землі
На весіля дітяти.
Ой рад же бы я встати,
Ід своєму дітяти
Ано сира землійка
Заслонила вічійка,
Вічійка заслонила
Тай ручки прислотила.
Крикнули янголи в небі,
Збудили татойка в гробі :
Уставай, татойку, до суду,
Йде твоє дітятко до шлюбу,
Сердейко му ж жалю вирає,
Що рідного татка не має.

Якби не було мамки, то так саме „завертають“ на маму :

24.

Ой Василькова мамка
Перед Богойкою стоїт,
На охрест ручки дерьжит,

Щиро Богойка просит :
Й а спусти мене, Боже,
Й із високого неба,

Й а спустн мене ннжн,
Д снрі землицн блнжн.
Ой та най же я вважу,
Як ное днтя вбране,
На посаг заведе.

Ой йубране, воно вбране
Красно, як леліточка,
Лнш бмс рідної мамкн,
Сумне як снріточка.

„Іншак“ для молодого :

25.

В нашого Василька на дворі
Осідлані коні в околі,
Соньце сходнт, свнтас,
Василько ся збрнає,
Свого коня сідлає.
Татко го ся звіднає :

Днсь ся, сннцю, збрнаєш,
На що коня сідлаєш?
Ой їду я, татку, до люднй,
Таннм собі дівча полюбнв,
Котре нннї Панбїг осуднв.

Молодого веде знов староста через стіл до конори; роднчі сїдають на „столиць“, а староста дає „корогваї“ свашці. Вона бере його під сїрак при паусі або завннає в хустку і несе перед собою. Тепер їдуть знов до хати, де грає музнка. Тато і мана сїдають коло стола на стільцн, а молоднй цілує їх в колїна, в руки, в груди і в лице. Староста каже при тїм знов свою прощу, лнше з тнм закінченнм: обн булн ласнаві мене в сесю дорогу благословнтн. Свашкн ладкають :

26.

Благослови, татойку,
Дїтятко в дорїжейку.
Мовнт татойко, мовнт :
Ннй тя Бог благословнт.
З Богом, сннойку, з Богом,
З божннн янгеланн,
З добрннн сусїдканн.

Те саме спївають мамці і цілій родинї. Тепер виходять усї з хати. Наперед свашкн, потїм музнкн, а межи нннн молоднй зі старостою. Поки внїдуть, ладкають свашкн.

27.

Збрнана чнлядойко,
Збрнай ся на сннейко,
Во мо будеме їтн
Я в чужу чужннойку

По свою дружиннойку.
Зажурнв ся староста,
Що му кїнь не конаннй;
А свашка молоднїна

Старосту розмовляє :
 Не жури ся, старосто,
 Є в мене підковиня,
 Срібноє жуківиня ;
 Ми коня підкуземе,
 Ђинечко поїдеме.
 Заказав старостойка :
 Ой ви буяри мої,
 Куйте ви конї свої,
 Бо во будеме їти,
 Все піском та каміньом.
 Камінь буде шуміти,

Жовтий пісок звеніти.
 Ой учуют нас люде,
 Наша славойка буде.
 Не сам староста іде,
 Много буярів веде :
 Є двіста губернатів,
 А півтораста сватів,
 Тисяча наличена,
 Вівсяком позначена,
 Вівсяком та бервінком,
 Ідуг свати за дівков.

На дорозі ладкають :

28.

Кобы Анниця знала,
 Що ни до ней ідеме,
 Ставила бы вона мосты
 С калинної трости.
 Знає Анниця, знає,
 На нас ся сподіває,
 Мосты позамітала,
 Столи понакривала
 Тай жовтейку кісейку
 Гребівцьом рочесала.

29.

Заказав старостойка,
 Тихо, буяри, йдіте,
 Явора не зломіте,
 Явора воскового,
 Листочка широкого.

Приходять під ворота молодї, усї „закосячені“ бервінком і вівсом. Із хати молодї виходить староста в людњи, закладає плоти і не хоче пустити.

Стар. (молодої) : Огов, стійте, чикайте, за чии ви тут ?

Стар. (молодого) : Пусьціт мене, я з дороги, хочу трошка спочити, на одну хвилюку !

Стар. 1 : Я тобі не вірю, може ти який розбійник, зрадник !

Стар. 2.: Ні, я чесний, спокійний, нічо не зроблю.

Стар. 1.: Но то я спущаю сл на твою чість, та тя прийму, щобиць був спокійний.

Отвирає ворота і пускає. А за той час свашки ладкають :

30.

А наші любі сваты¹
 Не закладайте плотьї,
 Бо ми їх розломиме,
 В вас дитя заїдойшине.
 Возмиме си дівочку
 В зеленейкім віночку.

Як похід впустили, ладкають :

31.

Дуй вітре, зима буде,
 Чуй земле, восько іде,
 Чуй земле, восько іде.
 Не чудуйте ся, люде,
 Що ми ся припозділи,
 Ми до Львова ходили,
 До Львова, до Жидова,
 До Львівкы, до Жидівкы
 Квіточкы кунувати,
 Віночкы квітувати.

А в молодї через вікно свашки ладкають :

32.

Дарма ваша дорога,
 Нема Анниці в дома;
 Пішла Анниця, пішла
 У гори, на ягоди,
 В долины, на малины.

Свашки молодого відповідають :

33.

Все тото неправдочка,
 Лиш ваша порадочка,
 Бо ми відели в долї („як йде ся в долї в гору“),
 Що стояла в коморі.

Або :   Ой ми виділи з гори,
Що пішла до кошори.
А ви нас не дуріте,
Нас до хати пустіте.
Ми ї найдеме за столом,
Посадиме с своїм соколом.
Ой вийди, вийди, красна Аннице, з за стола,
Та вынеси нам бутильку меду, дві вина.
На дворі на околі
Стоїт коник у сідлі.
Ой бо в отім сіделци
Сидит Василько в вінци.
Ой шла д ньому тещейка його :
Витай, зятейку, витай !
Тай с коничейка злізай.
З вами ся не витаю
Тай с коничейка не злізаю,
Я не на вас чикаю.
На дворі на околі і т. д. (як висше)
Ой шла д ньому Анниця його :
Витай, Васильку, витай
Тай с коничейка злізай !
Теперь ся із тобов витаю
Тай із коничейка злізаю,
Бо давно на тебе чикаю.

Тепер виходить мати молодой з старостою, тримаючи в руці миску з вівсом, а в ній рантух, пояс, вінець від молодого і мід на вінци в тарелі. На перед матери йде староста з коповкою води і обризкує водою, коли знов мати обсипує вівсом. Свашки ладкають :

34.

Ланка свашечок, ланка,
Обсіває їх мамка
Вівсиком тай водицев
Із медом, із пшеницев.

Тоді приходить мати до молодого, розкриває „прапорець“ с. в. червону „півку“, якою накрив його перед хатою молодой дружба і дає йому в тарелі на ніж 3 рази меду до губи. Потім дає свашкам; попивши горівкою вони ладкають :

35.

Не пий, вятейку,
Першу повнойку від тіщі,
Бо в ті повнойці диво :
Сім ся жиниць ісдоіло,
Восьмая яловая,
Тота Анниця твоя.

Тепер іде староста молодій з мамою до комори і відносить вінець.
За той час чекає молодий із старостою під хатою, а молода сидить у хаті. Свашки ладкають :

36.

Наші любі сусідки,
Ой ми бы вас просили,
Бысьте нас до хати пустили,
Бо ми в далекої дороги
Та нас заболіли ноги.
Пушайте нас до хаты,
Не дайте нам стояти.
В нас корогвай великий,
Не можеме дерьжити.

Тоді староста виходить із комори і просить молодого до хати.

„Коли такий корогвай маєте, то ходіт до хати, будеме ся усі ділити“. Тепер входить до хати молодий з своїм старостою і зі старостою молодій, з дружною і з музикою. Молода сидить за столом, накрита хусткою і держить ся кріпко стола, а дружка іще її в гори притискає. Молодий „скаче через сьців і піднімає молоду на лаву, а коли молода ся упирає, то помагат йому дружба“.

Свашки молодій ладкають тоді з за стола :

37.

Ми вам ся не вступиме,
Поки нас не скупите.

Свашки молодого відповідають :

38.

Чим же вас іскупише ?
Ми гроший не маеме ;
Ми люди подорожні,
В нас мішоньки порожні.

Свашки молодї:

39.

Ой та де тот Вékла,
Що нам корогвай пекла.

Свашки молодого:

40.

Ой на леду сидїла
Тай корогвай вьзіла.

Свашки молодї:

41.

Ой ви нас не дурїте,
Корогвай подїліте.

Тодї виннає свашка молодого корогвай, що вже в дома був перерізаний, помить його „на опів“, і дає одну половину її, а другою обділює своїх. За той час стоїть молодий з молодого на лавці „аж під самі гряди“, а свашки стоять коло нього. Свашки молодї вилізли вже з за стола, а свашки молодого співають:

42.

Перелетів соків через съців,
За столом зазульку ввідів,
Почав її в гору знимати
А почав й а з нев втати.
Поставали за съців паннчі
Та вняли кісойку під мечі.
Яли хусточку знимати,
Почала Анниця плакати,
Та стала на татка кликати:
Ой увійди, татку, до хати
Та не дай хусточку ізняти
Тай не дай кісойку кр́кати.
Ой увійшов татко до хати:
Щож маю, дїтинко, дїяти,
Не могу хусточку вьзїняти,
Не запру кісойку кракати („нїкати“).

Так само ладкають матері. Тепер вносять рантух і „вініць“ з ко-
морн, а староста просить, щоб свашки перестали ладкати, а музики грати
і говорить „проші“ так, як перше до молодого. Потім кажуть усі: „Няй

Біг, благословит“, а родичі стоять на хаті. Тоді дає староста цілувати вінець родичам і молодій, а свашки молоді ладкають :

43.

Імбирю, мамойко, імбирю,
Вовивай рантушок с папирью,
Щом його вбілювала
Сьвятої неділейки,
Ясної годиночки.

Тепер розвивають рантух і покривають ним молоду, а дружка купує в дружби „кучму“ на голову молоді (при столі). Дружка дорожить ся: „Я продам, дай ми десятку!“ Дружка торгує ся і прочить ся: „А я ти нич не дам“. Вкінці дає „пирьстїнь“, що по її словам „дорогий“ і „злътний“. Коли люди потверджують, що „пирьстїнь“ дійсно „злътний“, віддає дружка кучму за нього. Дружка дає кучму старості, а сей кладе її на вінець; потім бере пояс і звязує ним молодих, щоби цілували ся, при чім свашки молодого ладкають :

44.

Ой тростóвов бердо,
Вяжи, старосто, твердо,
Тай то гороховов звязя,
Цюлюй, Аянице, князя.
Я за нього не пряла,
Обим го цілювала;
Буду го цюлювати,
Як буду гавдувати.

Відтак іще ладкають :

45.

Не боком, Аянице, не боком,
А й ід Василькови с притоком;
Давно ся було бочіти,
Не дати ся було зачіти.
Сняла зорейка, сняла
А с ким ти, Аянице, сьлюб брала?
С тобою, Васильку, с тобою,
Ой як іс ясною зорею.
По чом же ти мене сьпівнала,
Щось мене зоройков наввала?

По нові, Васильку, по нові,
 Червона шапочка тобі,
 Червона шапочка тай віниць
 Тай на руді злотний перстивіць,
 Щом с тобов при сьлюбі міняла,
 Тай по тому тебе сьпізнала.

46.

Ой грій, сонійко, тут низонейко над нами,
 Я збирай же ся, красна Аннице, із нами.
 Не маю я ся коли з вами збирати,
 Бо ще би ми ся із моім татком правдати,
 Бо не хоче ми чотыри волы давати.
 Правдочку веде, два дає.

Так само „з матір'їв“, від котрої хоче „4 корови“.
 Тепер виходить молодий з молодою через стіл, а староста молодого веде їх до комори: за ними ідуть дружба, дружка і родина. Усі чужі і свашки лишають ся в хаті і гостять ся, а молодих саджають у коморі на скрини і дають їм їсти. Як погостять ся, приводить староста молоду, молодого, дружбу і дружку між гостей, де вони (але без старости) в чвірку танцюють.

Як перетанцюють, то родичі сїдають на „столиць“ (розуміють ся родичі молодої, бо родичі молодого лишають ся в дома) і починаєть ся „благословене“. Староста говорить „прощі“, а молода цілує тата й маму; по ній робить те саме молодий. За той час ладкають свашки молодого:

47.

Ой кланяла ся біла берега
 Жовтому яворови,
 Відкланює ся красна Анниця
 Свойому татойкови.
 Ой кланяла ся біла берега
 Червоній калинойці,
 Відкланює ся красна Анниця
 Своїй рідній мамойці,
 Своїй рідній мамойці
 Тай усій родинойці.
 Благослови, татойку,
 Дитяти доріжейку.
 Мовит татойко, мовит і т. д.

Тоді хапас молодий в дружбою дуже скоро молоду, щоби не подивила ся на родичів, а як вже молода в сінях, то ладкають :

48.

З Богом, мамойко, в Богом,
 Бо я вже за порогом.
 Гоя, мамойко, гоя,
 Ой бо вже я не твоя,
 А я вже того пана,
 Щом із ним присягала.
 Лишаю тобі, моя мамойко,
 Ой сльідки по дворови
 Тай слескы по столови.
 Дуй, вітре, дорогою
 За мною молодою,

Покивуй куравою,
 Няй вона подзвонює,
 Чи її татко вчує,
 Чи й мене пожалує,
 Що мня далеко дає
 За гори восокії,
 За поля широкії,
 За ліси теннийкії.
 Чує татойко, чує
 Тай мене жалує.

Так само ладкають і мамі, а потім :

49.

Ой село є, село наше,
 Тось ти дуже славноє!
 Ми перше вели єнно дїтатко,
 Типерь ведеме двое.
 Сьвіти, місяцю, сьвіти, („бо то в ночи“)
 Би нам ся видно іти,
 Бо ми ведеме дїти.

50.

Ой ци то ліс, ци вгла,
 Що на село налягла.
 Ой бо тото налегли
 Молодого буяри.

Молодий і молода ідуть тепер, обое в шапках, а наперед них дружба з „прапорцём“ с. є. в бідою і червоною хусткою, і в двінком. Похід веде староста, а музики ідуть за молодими враз з гістьми. Сей порядок одначе не завсїгди захоуєть ся : переважно ідуть собі, як хто хоче. Коли прийдуть під „хїжу“ молодого, то свашки ладкають :

51.

Сьвіти, мамойко, сьвіти,
 Щом ни тобі привезли,
 Не вівцю, не ягницю,
 А й файну молодицю,
 До поля робітницю,
 До хати огняницю,
 До хати кухарочку,
 До коров наюрничку („що доїть“).

З хати виходить отець зі сьвічкою і мати убрана в кожух, обернений вовною на верх і несучи в руці миску з вівсом, з хлібом і мід „на тарилі“, йде та обсіває вівсом і гостить медом. Староста несе коновку з водою і обривкує усіх, а на кінець виливає воду і кричить „потопа“. При тім ладкають:

52.

Ай ви нас не топіте,
 Ай ви нас погосьдіте.
 Щебечут на дворі ласьцівкы,
 Дайте нам, старосто, горівкы,
 Бо ми вже заробили,
 Ми далеко ходили.

Свашкам дають горівки, а тим часом бере молоду дружба і ставить на стіл; за ним входять свашки і зачинають ладкати:

53.

Ой то якж тото красна Анниця мудрейка,
 Вовела вна ся тонков хмелнков до неба,
 А спустила ся дрібними дожджі до землі,
 Та приплила вна тихим Дунайом до двора,
 Я захопила ся соньцьом, оконьцьом до стола,
 Покотила ся перцевим зерном по столу,
 Зревідовава всю челядойку в сім дому.

Тепер ліауть молоді через стіл і зачинаєть ся гостина. Уже не ладкають і чекають на „процїй“.

У МОЛОДОЇ

відбуваєть ся крім того, доки не прийде молодий, також церемо-
нія, подібна до тої, яка відбувала ся у молодого.

Молода, дружка і 2 парубки „затапцювають“ перший танець
в горівкою, завиненою в „півку“. Тою горівкою „поклбнит ся до тата,
до мамки“ і „гостит усю родину, дружбу, дружкы“, а решту дає ста-
рості. Тепер починають ся танці, а свашки ладкають:

Заграйте, янжелойкы і т. д. гл. 1.

Потім ладкають:

54.

Пішла Анниця в село
Сумнейко, не весело;
Всі двори походила
Тай слеску не вронила.
Прийшла Анниця с сёма,
Сумнейка не весела,
Тай яли їй казати,
Кісойку росплітати.

Потім ідуть свашки в молодю до ко́мори, а музики перед ко́мору
на „прісінок“. Староста веде молодю хусткою, а брат або який иньшій
„фатів росплітат молодю на посиг“. Свашки ладкають:

55.

Під віка черишня маїла,
В ко́морі Анниця стояла,
Тай жовту кісойку чесала.
Чесала кісойку до землі
Тай раняла слескы все дрібні:
Ой не жаль мині жовтої коси,
Щом її росчесала,
Ай жаль же мені свого татка,
Щом його не слухала.
Ой стоїт Анниця при столі
Тай чеше кісойку до землі.
Ой чеше, чеше, по плічка́х ме́че
Тай жалійснийко плаче:
Ой не жаль мині жовтої коси,
Щом єї росчесала,
Ай жаль же мині мої мамкы,
Щом єї не слухала.

Як розчешуть косу, тоді дає староста на голову хустку складену, просить застановити музику і ладканя і каже „прощі“, подібні, як у молодого, лишень кінцеві слова вищі „а на посад благословити“. Музики йдуть до хати і грають, а за ними свашки. За свашками йде мати з мискою вівса і з міхом з двома хлібами і сіє, а в кінці староста з молодю. Свашки ладкають :

56.

Ой прістрині паволокы по сіньох,
Ой прістрині писанїї по новых,
Що ними іде красна Анниця на посад.

Молоду переводить ся через стіл на лаву, де вона сїдає, а свашки ладкають :

Літали галойкы по над сад і т. д.

подібно як молодому. Гл. 21, 22, 23, 24.

Відтак ладкають :

57.

А в нашій Анницї на дворі
Зелений яворець в городі,
А під тим явором токарі,
Ой точат погарі сріберні.
Що зайде Анниця, торгує,
Бо вона ся на сваты сохтує.¹⁾

58.

В нашій Анницї на дворі
Червона калина в городі,
А під тов калинков токарі,
Ой точат тарїлі сріберні.
Що зайде Анниця, торгує,
Вона ся на сваты сохтує.

Ой сїдїт Анниця в сїм дому
Та гадає гадочку все одну:
Як же я свекорця звати буду.
Звала бим го татком тай буду.
Ой сїдїт і т. д. про „свекрицю“.

Потім закривають молоду хусткою, бо зараз надходить похід молодого, що вже висше описано.

¹⁾ „Прилагодить ся“.

Пропій

лагодить ся в хаті молодої, коли молода вийшла з хати до молодого; мати ладить дарунки. На той час приходить післанець від молодого: „Просит вас тато і мама на пропій“. Свашки ладкають:

59.

Ой добрая годинойка постала,
Красна Анниця по свого татка заслала.
Ой заслала му чотыри коні, пятий віс
Ой та шестого повізничейка попри віс.
Ой заслала му штыри чирвоші за справу:
Ой прийди, прийди, мій любий татку, на славу.
Ой прийди, прийди мій любий татку не бав ся,
На жовті коси білий рантушоґ звалав ся,
На головоці зелений вінок пірвав ся.

60.

Бренят волойкы, бренят,	Свої перинойкы рахує:
Бо соломицю їдят,	Осі мої перинойкы,
Ніхто їм сїньця дати,	Лиш не в дітинойкы,
Анницї не видати.	Мамка пропій збирає,
Шахує мамойка, шахує,	До донькы выїжджає.

Тепер „виладїят“ усі дарунки, виходять на двір і ладкають:

61.

Сьлїдом, татойку, сьлїдом,
Ой із пшеничним хлїбом,
Чирвонов калиною
За своєв дітиною.

Так само ладкають матери:

62.

Куда Анниця ішла,	Куда Анниця ішла,
Шовкова трава росла	Дорїжку позначила,
Тай сына куманиця.	Квіточкы погубила.
Цит, мамко, не жури ся!	Мы єї посьлїдили
Як ми ся не журити	Тай за нев посьпїшмили.
Нїким ся послужити.	Де єї просьлїдиме,
Тужи, мамойко, тужи,	Чирвоными удариме
Вже ся сама послужи.	Тай єї відоймиме.

63.

Ой, вітре, зима буде,
 Чуй зешле проїй іде.
 Не чудуйте ся, люде,
 Що ми ся опоздили.
 Ой ми ся припоздили.

Ми до Львова ходили,
 До Львова, до Жидова,
 До Львівкы, до Жидівкы
 Рантушок купувати,
 Свекрици дарувати.

Так само дальше ...сорочку... свекрови, а в кінци...

Дарункы купувати,
 Родови дарувати.

Прийшовши під хату ладкають :

64.

Що ти, Аннице, робиш,
 Що ти нам не виходиш ?
 Ця сиві волкы поїш,
 Ця коровиці доїш ?
 Не сиві волкы пою,
 Не коровиці дою,
 Я в коморіці стою.

65.

Ой тріснули ковані коні в околі,
 Ой стоїт наша красна Анниця в коморі.
 Ой тріснули ковані коні в ворітця,
 Ой плеснула красна Анниця в доліньця :
 Впусти мене, ой мій Васильцю, с комори,
 Бо ми ся чує, що мій тут татко говорят.

Так само співають матери. Тоді виходять від молодої, гостять і просять до хати. Робить се староста, а свашки ладкають :

66.

Дарна ваша дорога,
 Нема Анниці в дома і т. д. гл. 32.

Тесер входять до хати ; молодий в молодую сидять під той час в коморі. Староста стає на столець і „кóвтає“ 3 рази „бігърьом“ або „коштурьом“ до стіни і „гóйкат“ : Старосто, став ся, не бав ся, стрій

ся, не бій ся! Староста виходить з кофори, стає собі на „хіжний“ поріг в сіньох: „Щось ня хочеш, що на мене виковтуєш, выдуркуєш! Я тебе прийняв, як чесного чоловіка до хати, а ти на мене ся гровиш!?“

Староста молоді каже: „Ой чекай, брате! І я тебе прийняв як чесного до хати, а ти як зробив зі мнов, якесь ошуканство зробив! Віддай, щось взяв!“ Староста молодого, ніби не знає: „Та повідж“.

Ст. молоді: На, ніби не знаєш. Та в нас була панна, сьлічна, красна, а ти вкрав!“

Ст. молодого: „Чи я злодій?!“

Ст. молоді: „Якбиш не злодій, тобиш не вкрав!“

За той час перебирають домашні двох парубків, одного за молодого, а другого накривають веретою, ніби молоду, дають кучму і вінець, вводять до хати і кажуть: „На возьми собі, се твоє!“

„А тот, що за молоду, пригінат до себе старосту, кідат ся до матери, цюлює і гойкат: „А се матір моя“. А матір друлят його від себе і гонит з хати.“ Так само, як мають охоту, перебирають другу і третю пару, а свашки ладкають:

67.

Отсе не наше діло,
Що тут тепер прибігло.
Вот тоту Ополоху,
Ведіте до гороху,
А й покажіт нам наше
Золотійкове пташа.
Ой за сьціною за камепною
Там люба бисідойка,
Там наша дітинойка.

Ой сідит на сцільчику
В зеленійкім віньчику.
А ми би вас просили,
Бисьте ласкаві были,
Бисьте і сюди ввели,
Бисьме єї ввдїли,
Ци така вна красна в вас,
Яка была коло нас.

За той час входять „справедлива“ молода з молодим з кофори і стає серед хати, „нок заладят сідло на сьців“. Свашки ладкають, а від матери молоді приносять скатерть і троє хліба і ставлять на стіл.

68.

Де твоя, Аннице, китайка,
Щось її принесла від татка?
Та простирай єї по столу,
Ой свому таткови на славу.

Так само ладкають матери. Як проструть скатерть:

69.

Ой сідельця, дружбойко, сідельця,
Час би йти, Аннице, с під віньця.

На сій газив ставляє дружба спершу колоб або терлицю або що иншого, аж потім, подрочивши ся, дає сідло. Староста кладе його на стіл і саджає молоду. Потім бере „топоря“, умиє зроблене до весіля з дерева, маєє ним по грагарі і питає ся молодого, чи „вейіть“ молоду рубати. Молодий каже 2 рази „не вільно“: аж за третім разом позваляє. Тоді бере староста віпець з молодого і молодої, сплітає разом і засаджує на „топеріць“ та встромлює над молодими в дрова. (Коли молоду „почіпчють“, віддає їх матери молодої.) Потім каже йти молодому на стіл заплітати молодій коси. Молодий заплітає в дві віски з придивом і кладе той шнурок, що мати принесла, на молоду. Коли мати савяже молодій хустку, тоді дають молодим горівки, яку дістає молода в нищі з пропою. Потім „відлімають ся“ на стіл, обкручують ся три рази на скатерті і сідають. А староста сідає на стіл і гоїкає на кухарку: „Я ще ся днесь ни мив і не їв курку“. Кухарка лагодить курку, закосичує і приносить на стіл. Староста мие ся горівкою з кухаркою і обтираєть ся в рушник, який йому подає кухарка. Відтак збирають гроші на оціпок або на таріль — на запомогу молодій і дають дарунки молодого і молодої і дарунки з пропою. Молода присилає молодому через післанця „сорочку“, в ній два колачі, а в них 2 к. або більше гришми; молодий відсилає тин самин післанцем хустку, колачі і стілько саме грошій.

Як молода сидить на столі, ладкають свашки:

70.

Верже Анниця, верже
Тканицю під лавицю,
Ой а віньчик під съцільчик.

Як „верже“ ладкають:

Ой тинерь наше крашше,
Як ваше було перше.
Красша Анниця в чіпци,
Як перше була в віньци;
Тинерь звершили,
Василька оженили.

Просать тата, щоб „петів“ гроші і ладкають:

71.

Ой гнала Анниця качура
С тихого Дунаю до двора,

Та поки вона его пригнала,
Червоні чобітки підрала.

А ти ся, татойку, здогадай,
 Дсьпці на чобітки гроші дай.
 Заяла Анниця товариць
 Попід зеленийкый Бєськідєць,

Та поки вна єго пригнала,
 Шовкову хусточку підрала.
 Ой ти ся, мамочко, здогадай,
 Дочці на хусточку гроші дай.

72.

Я в Дунаї при краї
 Корчмойка збудована;
 Ой бо в тій корчмойці
 Анниця шинькариця
 Мід-вино шиньковала,
 За гроші продавала.
 Що заїде ид ні

Татойко єї:
 Аннице шинькаричко,
 Дай вина скоштувати.
 Ой я такой не даю,
 Я за гроші продаю.
 Дай мені не мірою!
 Дай гроші не личбою.

Так само ладкають матері. Як збирають подарунки, ладкають:

73.

Проше, родинко, проше,
 Дарунки відбирати,
 Діятко шанувати.
 Бере свєкруха балець (дарунки“)
 Білейкый, як паперєць,
 Тонєйкый, як лебедець.

74.

Кувала зазулька при убочі
 На гордованійко¹⁾ стоячи,
 В новий ся городиць дівлячи.
 Городе, городе Ільвоє,

Приїхали до тя пановє
 Тай привезли до тя даройкы
 Ой від данної мамойкы.

Потім ладкають проповєви:

75.

Проше, пропійци, проше
 На добру горівочку,
 На любу бєсідочку.
 Пийте, пропійци, пийте,
 Тай дукатами бийте.
 В нас горівка добрая
 І в медом варєная.
 Тото й Анниця варила,

Бо вна ся на пропій ладчила
 Ой убита дорога
 Від стола до порога:
 Ой тото єї вбила
 Василькова родина,
 Василькова родина
 За дарамы ходила.

¹⁾ „Що то є, сама не знаю“.

Потім беруть молоду з молодим до комори, а за ними виходить родина. Властивого обряду „комори“ нема цілком. Лишили ся лише його сліди в піснях: зрештою усе відбуваєть ся цілком прилично. Часами лише, коли пропій запівнигы ся, кладуть ся молоді спати, але при тім нема жадного обряду. Чести цілком не пробують, ані не констатують, „вузликів не шукають, а „нечести“ не роблять жадного ужитку, хиба староста робить деякі дотинки. Нема взагалі жадних приписів, коли молодий не може зробити калини. Звичаю проламаня без coitus цілком не знають.

Коли молоді сидять з родиною в коморі, тоді свашки ладкають старості:

76.

Ой вшитко нам ланно,
Лише нам єнно дивно,
Старости нам не винно,
Я впала повалина,
Старосту привалила.
Старостойко дівочий,

Не вбавляй нас до ночи,
Бо нічка темнейкая,
Доріжка ховзейкая.
Ой там нам би йти в „стрівкы“¹⁾,
А нас поїдят вовкы.

Як староста увійде до хати;

77.

Ой а жаль же нам,
Наш старостойко, на тебе,
Бо не маєме
Пошанованя від тебе.
Бо ти за нас никус не дбаєш,
Чому ти нам горівкы не даєш?
Зьвядоїме сив коничейка с під тебе,
Ой усїдлаєме гнідов котятко під тебе,
Бо якісь висїля ськіньчив,
То й за свашкы вжойсь забыв.

78.

Щебечуть на дворі ласьцівкы,
Дай же нам, старосто, горівкы,
Ой як ся горівкы напєме,
То с тобов гуляти шїдеме.

¹⁾ „Гори високі“.

Староста несе горілку, а свашки ладкають:

79.

Наш старостойка, як пан,
Дорогий на нїм жупан.
Наш старостойка в міста,
Голова в нього с цїста,
А зубы іс петрушкы,
А очи іс чернюшкы.

Відтак ладкають:

80.

Час би йти, пропійци, до дому,
Вітер нам ворота отворив,
Місяць нам вуличкы просьвітив,
Тай ясная зоря дорогу,
Абы йшли пропійци до дому.

Гостять ся, а потім ладкають:

81.

Доходять нас вісти, гл. 13.

Потім іде пропій домів, а на порозі ладкають:

82.

Домі, госьці, домі,
Бо вже нас волають,
Дайме людїм просьцїрь,
Ней люди гуляють.

А на дворі:

83.

Бывайте, сватове, здорові,
Вже вшиткі пропійци на дворі.
А за вашу гостинойку,
Лишаєме гостинойку.¹⁾
Чорний ворон на порозі,
Вже весь пропій на дорозі.
Чорний ворон покранкує,
Наше дітя поплакує.

¹⁾ Має бути „дітиннойку“.

На тім і кінчить ся весіле, яке триває найже завсігди один день. Ще до недавна розкладали весіля на два дні так, що свашки знають іще старі „звичаї“.

На другий день вставала молода і замітала хату. Відтак йшла мити ся.

До того сходили ся знов гості, а передовсім свашки і музики. Молода ішла з молодим, несучи в руці коновку, а оціпок під пахою. Над рікою мив молодий молоду своїми руками, а молода молодого і обтирали ся паухою з сорочки. Потім вертали усі до хати, а молода несла в коновці воду. В хаті ставила коновку на стіл, а гостий садшила за стіл гостила. Над рікою свашки ладкали :

84.

В Дунаї на камени
Куплют ся два янгели.
Янгели ся скупали,
Діти ся повишвали,
Паушками втирали.
Диви ся, Аннице, в воду,
Ци сут у воді бабці,
Ци будут в тебе хлопці.
А кілько в воді бабців,
Тільки в Анниці хлопців.

Як молода „чиряє“ воду в „коповцю“, ладкають свашки далі :

А кілько в ріці здерочок,
Тільки в Анниці діточок.

Коли молода несла воду домів, ладкали :

85.

Несе Анниця воду,
Меже члядку згоду.

На другий або на третій день йдуть у гості до тестя — молодого родина йде до родини молодої. Музика грає, а парубки виспівують світські співанки, нерас і сороміцькі. При тім розумієть ся відбувають ся і танці.

Тепер кілька заміток, як відновідь на деякі невідповіджені питання квестіонаря проф. Вовка.

Ad 11) Після церкви ідуть до молоді на гостину. Вінчане відбувають ся завжди перед весіллям.

12) Дружина молодого не має своєї спеціальної назви. Усі заочиснені бервінком і вівськом, але лише до пропою. На пропою віданак не носять. Дружба мусить „сокотити ся“ з прапорцем, то значить, мусить його добре словати, закни прийдуть пропійци. Колиб вони застали у нього прапорець, то дружба мусів би викупити його.

19) По „почіпчинах“ можуть дружки лишити ся.

20) Півня не смажать.

21) Коли молоду відводять до молодого, то нема звичаю, щоби молодий ударяв її мечем.

22) Молоду тому вносять до хати, щоби не могла ворожити.

37) Нема звичаю, щоб молода танцювала на другий день по весілю з усіми боярами і мущинами і щоб вони цілували її і давали їй подарунки.

38) Від хати до хати з музикою не ходять, лиш до тестя.

39) Звичаю передагати ся за Цигана не знають і не крадуть при тій нагоді.

40—41) Короваю не печуть.

18) Коси не утинають. Лиш по шлюбі носить молодиця через який тиждень окрєний, свого рода чипець, гладкий, обложеной з усіх боків шпильками.

Додаю пісню зложеноу сином Сефти на одну дівчану, яка не йшла за иншого, хоч мала з ним побрати ся :

Ци чули ви, люди добрі,
Ци чули, чували,
Що Моцкы богачови
Часты обіцяли.
Сорок ринських на бычата,
Вівцю та телицю
Тай дівка му записала
Ядну половицю.
А по він ся не приймав
Лиш до половини,

Мусіла му записати
Малой середини.
Тойто богач буде салаш
Від Моцків гнати,
(Той) широко буде ворота
В дугах вотворяти.
Ой вожене вівчарь пасты,
Вівчарь на границю,
Натрумбече моцківські
Дівці у гузицю.

Записано в вересні, 1904 р. з уст свашки Сефти Пальків.

Увага.

Описи українських весіль із різних сторін нашої етнографічної території належать до найчисленніших у нашій етнографічній літературі. Вже 1777 р. появилася друком у Петербурзі опис Гр. Калиновського п. н.: Описаніє свадебныхъ украинскихъ престонародныхъ обрядовъ, въ Малой Россіи и въ Слободской Украинской губерніи, такожъ и въ великороссійскихъ слободахъ, населенныхъ малоросіянами, употребляемыхъ. Ст. 26, 12⁰ (передрукований описля в „Харьковскомъ Сборникъ“, т. III). Від тоді повтаряли ся ті описи часто, що не було жадної більшої етнографічної збірки, де їх бракувало би; крім того друкувало ся їх багато по різних часописах, а деякі й окремо. Правда, вартість тих описів не все однакова; в одних подавано тільки пісні, а церемоніал, як раз найважнійший для науки, пропускано; в других подавано лише відривки і з пісень і з церемоніялу; в інших наведено рід „весільної антології“, на підставі якої не можна уложити образу цілоти весільного обряду. Не бракувало одначе й повних і докладних описів, якими й нині можна вповні користувати ся без усяких застережень. Бібліографію всіх тих описів можна знайти в отсих творах: 1) И. Е. Левицкій, Галицко-русская бібліографія (по рік 1888). 2) Б. Гринченко, Этнографическіе Матеріали, т. III, ст. 697—757 і 759—761. 3) Б. Гринченко, Литература украинскаго фольклора (від 1777—1900 р.).

Наукового опрацювання дочекали ся весільні обряди найповнійше в праці проф. Ф. Вовка: Volkov Théodore, Rites et usages nuptiaux en Ukraine (пор. паривьку „L' Anthropologie“, 1891 і 1892 р.; вийшла також окрема відбитка; крім того була ся праця надрукована по болгарськи в „Сборник-у за народни умотворенія“). Багато уваги присвятив їм також проф. М. Сумцов у працях: Религіозно-містическое значеніє малорусскої свадьби (Кіев. Старина, 1884, III); О вплині гре-

ческаго и римскаго свадебнаго ритуала на малорусскую свадьбу (Кіев. Стар., 1886, I); О свадебныхъ обрядахъ, преимущественно русскихъ (Харків, 1881); пор. також його: Культурныя переживанія (Київ, 1890) та: Хлѣбъ въ сбрадахъ и пѣсняхъ (Харків, 1885). Сюди належить іще й праця В. Ястребова: Pains de nocés rituels en Ukraine (Revue de traditions populaires. Paris 1885 і окремо); її надрукувала також Кіев. Стар. 1897, XI, п. н. Свадебныя обрядныя хлѣбы въ Малороссіи.

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE

herausgegeben

von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-
Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XI.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XI.

EXCHANGE

У ЛЬВОВІ, 1902.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,

можна набути ось які видання, що доторкають ся етнографії:

Антонович В., Чари на Україні	0-45	к.
Бодянський О., Українські казки	0-50	"
Верхратський Іван, Знадоба для пізнани угро-руських говорів, т. 1—2 по	2-00	"
Вовк Хведір, Кавказ і Карпати. Деякі проби етнологічних зближень	0-15	"
" " Українське рибальство у Добруджі	0-40	"
" " Антропометричні досліді укр. населени Галичини, Буковини й Угорщини	1-50	"
Гнатюк Володимир, Словацький опришок Яношік в народній поезії	0-50	"
" " Русини Прип'явської епархії і їх говори	0-70	"
" " Hungaro-Ruthenica	0-20	"
" " Хітарські легенди	0-35	"
" " Словаки чи Русини	0-80	"
" " Пісенні новотвори в укр. руській нар. словесности	0-50	"
" " Угоруські духовні вірші	2-50	"
" " Народня пожива на Бойківщині	0-40	"
" " Весіла в Керестурі	1-00	"
" " Бойківське весіле в Мшанці	0-60	"
" " Біршована легенда про рицаря і смерть	0-40	"
Грушевський М., Історія України-Руси т. I (містить огляд староруського побуту	7-50	"
" " Розвідки й матеріали до історії України-Руси, т. II, містить між иньшим пісні з поч. XVIII в.	2-00	"
" " Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях східної Європи	0-30	"
" " Свірні питання староруської етнографії	0-50	"
Доманицький В., Піонер української етнографії (Зоряна Доленга-Ходаковський)	0-80	"
Еган Е., Руські селяни на Угорщині	0-25	"
Етнографічний Збірник, т. I. Містить:		
М. Крамаренко, Різдвині свитки на Чорномор'ї		
О. Роздольський, Галицькі народні казки в Берліні пов. Бродського		
О. Шимченко, Українські людські вигадки		
Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і наріч, уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. II. Містить:		
В. Гнатюк, Лірники, лірницькі пісні, молитви, слова і т. п. з пов. Бучацького		
Ю. Жаткович, Замітки етнографічні з Угорської Руси		
Митрофан Дикар'їв, Чорноморські народні казки й анекдоти	3-00	к.
Етнографічний Збірник, т. III і IV. Містить:		
В. Гнатюк, Етнограф. матеріали з Угорської Руси (Легенди, Новелі, Казки, Байки, Оповідання про історичні особи, Анекдоти), том по	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. V. Містить:		
М. Дикар'їв, Народня гутірка з поводу коронації. — М. Єндик, Із народньої памяти про панщину. Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса, Людові вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах, Стрийського пов. — І. Франко, Людові вірування на Підгір'ю (доповнене до попередньої статі). — Р. Байндль, Фольклорні матеріали і інші дрібніші статі	4-00	к.
Етнографічний Збірник, т. VI. Містить:		
В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти	4-00	"

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE
herausgegeben

von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-
Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XI.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XI.

У ЛЬВОВІ, 1900.

—
Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Водяницького.

З М І С Т.

Перша частина.

1. *Михайло Зубрицький*: Селянські будинки в Мшанці, Старосамбірського пов. . . . . 1—22
2. *Михайло Зубрицький*: Ходьки, обув селян Старосамбірського і Турчанського повіта . . . . . 23—29

Друга частина.

1. *Антін Онищук*: Матеріяли до гуцульської демонології. Записані у Зеленці, надвірнянського повіта, 1907—1908 . . . . . 1—139
-

I N H A L T.

Erster Teil.

1. *Mychajto Subryćkyj*: Die Bauernbauten in Mšaneč, Bez. Staryj Sambir . . . . . 1—22
2. *Mychajto Subryćkyj*: Bastschuhe als Fussbekleidung der in den Bezirken Turka und Staryj Sambir sesshaften Bauern . . . . . 23—29

Zweiter Teil.

1. *Anton Onyščuk*: Neue Beiträge zur Dämonologie der Huzulen. Gesammelt in Selenycja, Bezirk Nadvirna, 1907—1908 . . . . . 1—139
-

Resumees der hier abgedruckten Artikel.

1. M. Subryčkyj: Die Bauernbauten in Msaneč, Bez. Staryj Sambir.

Zunächst gibt der Verfasser die Gesamtzahl aller Wohnhäuser der Grundbauern, Zigeuner und Juden im J. 1909 sowie deren Verteilung über das Dorf und die Zahl der Gebäude der einzelnen Bauern an. Sodann wird beschrieben, wie die Leute das Holz zu einem Gebäude anschaffen und zusammenfahren (dem Bauenden sind die übrigen Gemeindemitglieder gegen blosse Bewirtung beim Zusammenfahren des Baumaterials behilflich), wie viel dem „Meister“ (Zimmermann) gezahlt wird, welche Bräuche bei der Anlage des Grundsteines beobachtet werden und wie der ganze Bau bis zur Vollendung des Gebäudes vor sich geht. Dabei werden die einzelnen Bestandteile der Gebäude ausführlich beschrieben, deren Bezeichnungen angeführt, das Aussehen des Gebäudes von aussen und im Innern dargestellt. Dem Artikel sind Zeichnungen beigelegt, die Plan und Ausmass eines älteren Gebäudes im Dorfe, das für die Mehrzahl der Gebäude mustergültig ist, darstellen; zwei Zeichnungen, die zwei Gebäude, eines von Msaneč, das andere vom Nachbardorfe Galivka, von aussen darstellen; andere Zeichnungen stellen die einzelnen Bestandteile der Gebäude und des Hausgeräts dar. Der Beschreibung ist eine Erzählung aus dem Volksmunde über den Hausgeist beigelegt, der aus einem ungetauften Kinde entstanden ist und seinem Bruder zwölf Jahre lang dient. Endlich werden die Gärtlein beschrieben, die man neben manchen Hütten vorfindet und die Gewächse, die darin wachsen, aufgezählt.

2. M. Subryčkyj: Bastschuhe als Fussbekleidung der in den Bezirken Turka und Staryj Sambir sesshaften Bauern.

Der Verfasser beschreibt uns, wie und woraus die Bastschuhe gefertigt und wann sie getragen werden, wobei bemerkt wird, dass in den letzten Zeiten durch Soldaten und Emigranten hie und da schon die Sitte eingeführt wird, Stiefel zu tragen.

3. Anton Onyščuk: Neue Beiträge zur Dämonologie der Huzulen.

Anton Onyščuk, der als Volksschullehrer beständig unter den Huzulen im Dorfe Selenycja, Bez. Nadvirna, verweilt, hat in den Jahren 1907—8 neue Beiträge zu der ungemein reichen, bisher aber nicht wissenschaftlich erforschten Dämonologie der Huzulen gesammelt. Diese Materialien zerfallen in fünf Abteilungen. Die erste umfasst den Volksglauben über die Welt und ihre Erscheinungen, also über: Berge, Flüsse, Seen, Erde, Sonne, Mond, Gestirne, Wind, Donner, Regenbogen. In der zweiten Abteilung werden die Ansichten des Volkes dargestellt, die sich an die Tierwelt knüpfen, also über den: Bären, Wolf, Luchs, die Füchsin, den Dachs, die Fledermaus, den Maulwurf, die Schlange, Eidechsen, Frösche, die Schwalbe, den Storch, Wiedehopf, Kuckuck, Specht, die Gabelweihe, Hühner, Wespen, Hummeln. In der dritten Abteilung ist der Volksglaube über die Pflanzenwelt gesammelt, also über den Wald und über einzelne Bäume, wie: Ahorn, Erle, Hollunder, Farnkraut, Glücksblume, Salweide. Die vierte Abteilung enthält den Volksglauben über die Geisteswelt, also über die Seele, über die Toten, über diejenigen, die sich erhängt haben, über die durch Selbstmord Ertrunkenen, Wassernixen, Berggeister (Čuhajstry), Waldgeister, Teufel, Sterndeuter, das Herumirren, vergrabenes Geld. In der fünften und letzten Abteilung wird der Volksglaube über die irdischen Götter, Vampyre, Quacksalber und Hexenmeister, Schwarzkünstler, Hagelbeschwörer, Wahrsager und Hellseher, Hexen, Werwölfe, Besprecher und Besprecherinnen, Hundsköpfe dargestellt. In die Darlegung des Aberglaubens werden Erzählungen eingeflochten, die auf Grund desselben entstanden sind; ihre Anzahl ist mitunter recht ansehnlich (in dem Kapitel über Teufel werden deren 62 Nummern angeführt), alle aber werden in der Gestalt, die ihnen der Erzähler selbst gab, mitgeteilt, wodurch sie hervorragenden Wert gewinnen.

Перша частина.

Digitized by Google

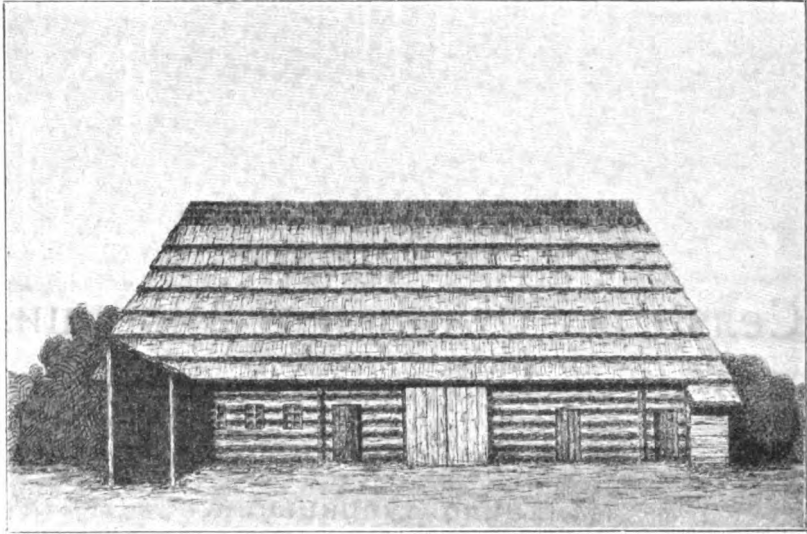
Селянські будинки в Мшанци, Старосамбірського повіта.

Написав

Михайло Зубрицький.

Через село Мшанець перепливає потік Мшанка, а по обох боках потоку побудовані селянські будинки; по правім боці є їх значно більше. Всіх будинків газдівських є в селі 181, цыганських 2, жидівських 6. Газдівські будинки майже всі поставлені головним фронтом, вікнами, на полудне, лише чотири обернені щитами до полудня, і в двох у щиті є вікна до заходу. 143 газди мають лиш один будинок, 38 має по 2, а в тім один має 3. Поодинокі часті будинку називають: дупля, пр. будинок має 3, 4, 5 дупля. При будинку „під одним покритьом“ є такий порядок дуплів: від заходу — в селі повідають з гори — комора, хижка, сіни, боїще, стайня; у декого друга стайня менша, перед нею маленька кучка на свині, а до комори припірає шторцом шопа на дерево і господарські прилади. Такий порядок є в будинку газди Андрія Гули, (як се показує рисунок 1) і Михайла Нагини (рисунок 2). Від сходу сонця буває такий порядок: сіни, хижка, комора, боїще, стайня, у декого і друга. У біднійших газдів сіни бувають заразом боїщем, а щоби там заїхати возом зі снопами або сіном, ладять з переду або з заду ворота, то є більші двері. Хто має два будинки, ставить осібно

сіни, хижу і комору, а звичайно на переді перед вікнами стайню, або дві, а межі ними боїще (рисунок 3).

Рисунок 1. Будинок Андрія Гули в Мшанци.

Вікна виходять на обору, через що з хижі видно її і двері в другім будинку; коло стайні є яма на гній. Дорога в селі іде майже вся по правім боці потока, а деякі хижі побудовані задною стіною до дороги, через що не видно з них, що діють ся на дорозі, бо в згаданій стіні вікон нема, лише щось в одній хижі вставлена одна шiba, за велика на долоню. Хто хоче ставити новий будинок, „ладить дерева“; кождий громадянин просить війта і рьадних, щоби йому дарували ялички з громадського ліса; як не брав яличок через кільканайцять літ, дістане 6 штук, платить за кожду по 20 сот. і йде в ліс рубати по свому власному вибору; війт не шле нікого, щоби йому визначив дерево під вируб. З тих яличок має трамя (підвални) і платви, инший матеріал роздобуває, як може: або купує в камеральнім лісі в Бандрові, або в лісі якого газди по сусідних селах, або вже готове дерево у других газдів, а часто купують будинок у другого, чи в своїм, чи в иншій селі і звозять на свій пляц. Місця, де стоять будинки, називають ся пляцями і кождий ставить новий будинок на старім пляцу, а як прийде до дільби пр. межі двома братами, то й пляц ділять і ставлять дру-

тий будинок. Є в селі два брати, що поділяли ся; один лишив ся в хижі, а другий вів піч у стайні і обернув її на хижу. Хто не має місця на старім пляці поставити будинок, іде там, де є відповідне приміщення. Передтим дехто іде питати ся якого ворожильника, чи добрий буде новий пляц там, де він думає будувати ся. Одначе не доводило ся мені чути, щоби хтось на пораду ворожильника занехав будову на наміренім місці.

Як має звозити дерево з ліса, або перевозити будинок, іде в село і просить газдів, щоби поїхали по дерево. Ідуть усі, хто лиш

Рисунок 2. Будинок Михайла Нагини з Галівки, Старосамбірського пов.

може, а за те дістають почастинок горілкою. Як купить готовий будинок і треба його розібрати, то просить кількох газдів: свояків, кривних, сусідів і їдуть „валяти хижу“. Те саме робить, як розбирає свій старий будинок, щоби на тім місці новий поставити. Часто переставляють будинок частями, пр. стайню, боїще, або хижу і комору. Як розбере свою хижу і розвалить піч, іде до сусіда коморити, де варять їсти, а сплять, де лиш можуть примістити ся; будують ся в літі, то кождий ляже де будь. Коли стріха добра, а будинок перебудовуєть ся, або новий ставить ся, підймають

стріху, підпвряючи її „пврлами“ (підпорами) і тоді піч лишають та варять страву дома. До веденя будови наймають майстра, „маштра“, яким є газда, що уміє ставити будинки; годять його і платять 30, 40, 50 до 150 злр., відповідно до величини будинку і числа дуплїв, дають харч і що день горілку. При роботі помагає сам газда, його сини, як має таких придатних до роботи, а дехто наймає з села до помочи і платить „на див“. Горілки при будові входить багато, треба заплатити за неї до 30 злр.

Майстер ладить дерево. Давнійше зрубави і обдерті з кори клеци кололи серединою на половину і нерівні місця від осередка стїсували тесельським топором, грани „шпарували“, то є стїсували не грубу трїску, щоби боки вирівнати. Дерево від осередка вставляють так у стїну, що воно входить до хижі, а цілець, округлий бїк, виходить на двір. Його також стїсували, одначе по обох боках лишала ся похила площа і як уставили дерево на дерево, зї двору видно було межи ними заглубленя, яке імшили (забивали мо-

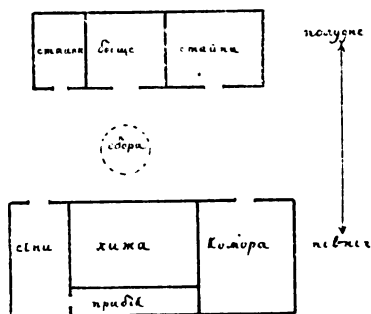

Рисунок 3.

хом), а відтак ще замащували розробленою глиною. Як не стїсують дерева з надвору, то повідають: „будинок поставлений з вібляків“ (кругляків). Одначе в селї з вібляків будинків не ставлять, а все стїсували, а тепер відрізують округлий бїк дерева на тартаці. Дерево різане на тартаці має обї стїни однаково широкї і через те в стїні не видно межи ними заглубленя. Тепер везуть клеци на тартак і там розрізують тонші на два дерева, грубші на більше; з боків клеца відпадають ошварц, які також спожитковують при будинку на половник, загату, або на поденок. На кївца дерево зарізують у двох місцях і частину межи обома деревами вибивають долотом або топором і той ровець входить у ровець другого дерева.

Так приладжують трам; дерево на стіни приладжують, як се показано на рисунку 4 і 5. Будують в угла; вироблена скринка, се заглублена, пищок вистає; пищок одного дерева повинен ввійти в скринку другого дерева і се називаєть ся: „складати дерево в пищок“.

Приладивши дерево приступають до завязин, пляц рівняють і „затягають трам“; долем ідуть поздовжні, на них кладуть поперечні, по одному під кожду поперечну стіну. Для зрівноваження підкладають під трами „сумці“, то є малі кусники урізані з дерева,

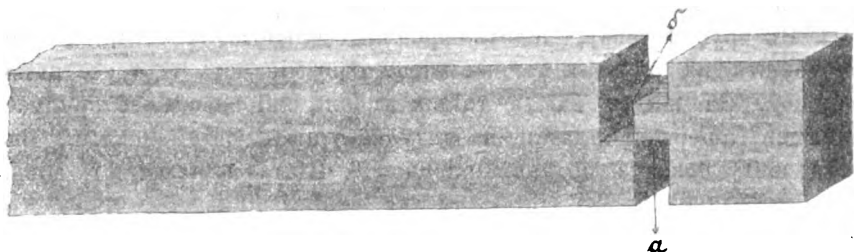

Рисунок 4. а) пищок, б) скринка.

Рисунок 5. а) пищок, б) скринка.

приладженого до будови, або камінні грубі плити. Одностайного підмурованя не дають, а підсувають під трам на углах і ще де-неде камінь, або й нічого не підкладають, через що дерево спідне скоро псуєть ся і будинок влазить у землю, або й перекирвлює ся на один бік.

На завязини просять священника, який святить воду на столі, поставленім у тім місци, де він буде стояти в хижі і відправляє благословенє нового дому з требника, відтак окроплює свяченою водою пляц і будівляньї матеріал. Майстер кладе на усіх 4 углах хижі вврубані в трамах рівці чорну вовну, щоби рівці вели ся, крайцар розятій на 4 части, живе срібло проги злого, біле дерево, барвінок, свячений чісок. В рівцях вирубують у дереві хрещик. Потім майстер і присутні газди сусіди справляють поперечні трами на поздовжні у своє місце, відтак сїдають за стіл обідати:

священник, дяк, майстер і сусіди. Дають по чарці горілки, а відтак на мисках страви. Зав'язини бувають лише в вівторок, четвер або суботу. Будують наперед хижу, відтак приставляють комору, сіни, боїще і стайні. Дерево одностайне засягає лиш хижу, на комору йде вище, так само на боїще і стайні; трами поздовжні одностайні під цілим будинком, деколи надселяні, так само поверх зрубів поздовжні платви одностайні. Цілу будову з дерева називають „сруп“ (зруб). Хто може дістати широке дерево, то старає ся про нього; оповідають, як про щось особливе, коли в хижі вставлено лиш 3 дерева крім трама і платви.

Як зруб готовий, ладять кровлі, есплюють їх у горі по дві, вирубують на платвах на вих місце і розміщують їх через цілий будинок. На щитах дають також кровлі, які називають припустницями. Поперечні платки в щиту називають острішниками. Видгляд щиту показує поданий рисунок 6. Щитами називають місця

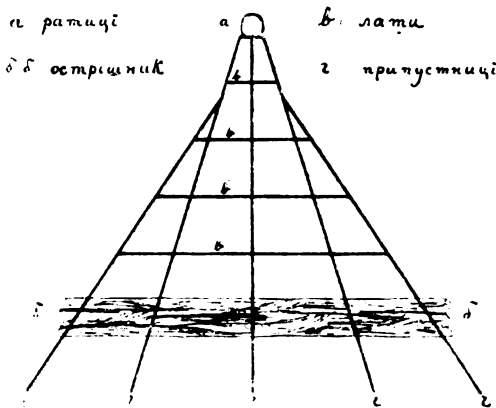

Рисунок 6.

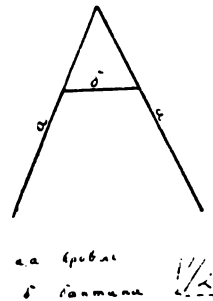

Рисунок 7.

в стрісі над обома вузкими боками будинку. Помежи дві кровлі прибивають поперечку, яка називається бантина. (Рис. 7.) Відтак латять будинок, то в прибивають лати до кровлів поземо. Тепер прибивають залізними цвяхами, давніше проверчували дірки в латах і кровлях сверликами і прибивали деревляними кілками. Від цього і тепер називають сверлик „латником“ або „латничатьом“. На тім кінчить ся робота згодженого майстра і стріху пошиває собі газда сам. Сніпки крутить із житного околота; сю роботу робить принагідно що року, як має житні околоти, по скінченім ярваню, понайбільше в часі слоти в червні і в липни; сніпки зв'язує

в зв'язку по 30 і переходує на будуче. Хто хоче мати однакові сніпки, прирізає їх на одну міру різакон на скринці, на якій ріже с'чку для худоби. Зачинає шити з долу в гору з переду, відтак над задною стіною, в кінці на обох щитах. Як сніпки до міри поприрізувані, то на будинку красно укладають ся і шари ідуть рядками: горішний шар висший від долішного. Кровлі уставляють досить стрімко, через що і стріха стрімка і не цуєть ся скоро від дощу, бо вода скоро спливає на землю. Стріху пошивають частійше, як лиш де трохи надцуєть ся, зашивають і так кожного року по трохи направляє кожний газда та за кілька літ відновить цілу пішву. На верху стріхи пришивають вязки соломи і вирівнують спохило, щоби в часі дощів не затікала вода до середини будинку. Сильнійший вітер здирає верх зі стріхи, а навіть вириває деколи сніпки де будь з пішви. Щоби обезпечити верх від вітрів, накладають на нього кізліне (рис. 8). Се два кусники з ялових галуз, збиті кілком з сука на однім кінці; їх закладають на стріху, один кінець іде на один бік, другий на противний. Місце, де вони збиті, опираєть ся о верх стріхи. Таквих кізлин буде деколи на однім будинці і 15. Для певнійшої обезпеки дають під кізліне ярьмо (рис. 9). Воно пересягає

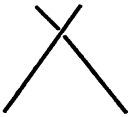

Рисунок 8. Кізліне.

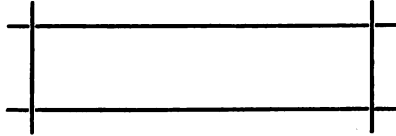

Рисунок 9. Ярьмо.

через цілу стріху. Се два полудрабки з молодих усхлих ялиць, на обох кінцях зсилені поперечками; його накладають так, що придержує солому на версі і сніпки найвисшого шару; по ярьмі накладають кізліне. Ярьмо є лише на деяких будинках. Дехто накладає на стріху палуби; се є рід жолоба з якої порохнавої ялиці; палуба не дає вітрови зривати солому і хоронить від затіканя. Давнійше клали на палуби камінні брля, однак про, се доносили жандарми до суду і достичні газди сиділи в арешті. Давнійше пошивали весь будинок соломою. Торік побив один газда весь будинок гонтами; се перша в селі хижка покрита гонтами; черепу не уживають.

Будинок Андрія Гули, якого подаю плян (рис. 10), старий, стоїть більше як 50 літ, має такі дупля: комора, хижка, за нею прибік, сїни, боїце, стайня на два ряди, за нею половник „пилівник“, стайня на один ряд, а з заду загата. Зруб у коморі, хвжи й сїнях високий 2·55 м., в боїщи і стайнях 2·12 м. До комори зладжені

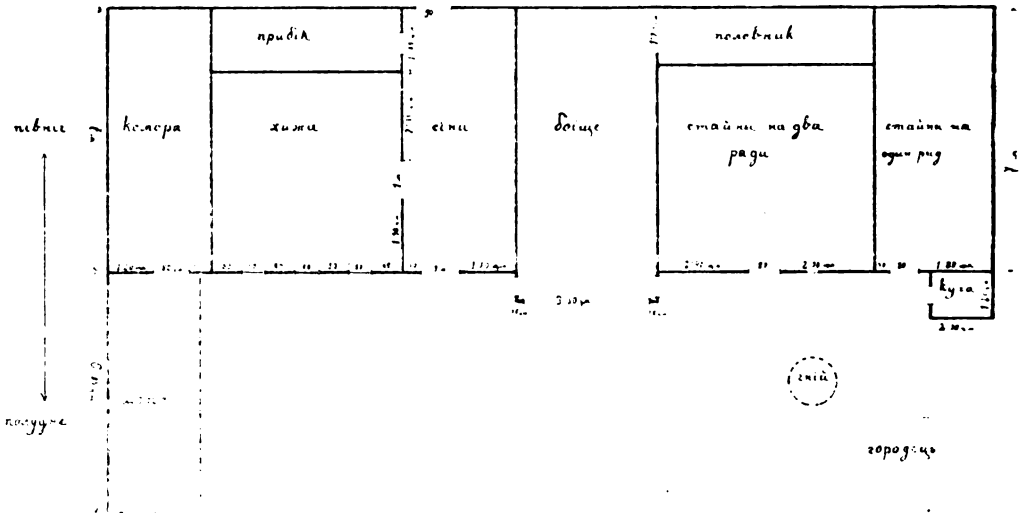

Рисунок 10. Будинок Андрія Гули в Мшанці.

двері з на двору, їх розмір 135×90 см. В хвижі близько угла коло вікон є в стіні отвір і в нього всувають дручок, яким замикають двері комори. Лише один газда має двері до комори в сінях, напротв'ятних. В коморі стоїть великий суєк (скриня) на збіже, один або і два кадовби (рис. 11.), високі до 2 м. Це грубі колоди з отвором у середній на сесі вівса. Деякі кадовби містили в собі по 4 корці, інші по 8. Тепер кадовбів нових уже не ладять, одначе старі ще є в багатьох газдів. Стоять і поменші скрині, ставни (бочки) на капусту. В коморі держать біле, одіж, топори, латники й інші дрібниці. Газда веде до комори своїх гостей, щоби їм показати свої статки, як женить сина, родичі дівки ідуть до комори подивити ся, що в ній є. По складених засобах у коморі оцінюють ся заможність газди.

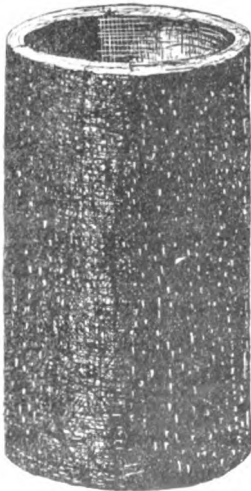

Рисунок 11. Кадовб.

Перед хвижею кладуть на землю здовж на кільканацять целів від стіни вібляк, округле дерево, та висипують сей простір межі

деревом і стіною глиною. Се називають „присьпою“. Під вікнами стоїть лавка по при цілу стіну, „лавка перед вікна“. Вікон переважно дають 3 в передній полудневій стіні, але є 17 хиж у селі з двома вікнами. Дерево висше вікон і нише них називають „очапами“, а куськи дерева межи вікнами „сумцями“. Повідають: „дві вікна“, а не два. Є вікна в два ряди по 3 шиб, разом 6, 3 ряди по 3 шиб, а разом 9; такі вікна по 3 ряди, а 9 шиб ладилі давніше і таких вікон і тепер є найбільше в селі. Ладять поодні по 4 шиб в трьох рядах, а всіх шиб 12. Памятають старші люди і такі вікна, що в них бувало і 15 малих округлих шиб. Говорять: „шиб“, а не: шибя. Хто має вставляти вікна, бере міру з отвору і йде до поблизького місточка Літовищ (Лютовиск) і там у Жіда „шибаря“ (скляря) замовляє собі. Тепер прибивають вікна до варцаб із надвору або цвяхами або провечрюють на углах опрау латничатьом і вбивають деревляні кілки. Такі вікна не отвирають ся ніколи; як би хотів отворити, треба відважувати топором. У декого є вікна на завісках і ті отвирають ся, але таких не багато в селі. Давніше прибивали в середині, то є в хижі над і під віконним отвором листовку, яка мала від стіни видовбане заглиблене; по ній можна було вікно відсунути, пересунути і зробити отвір вільним

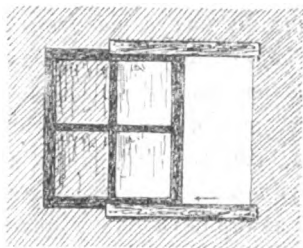

Рисунок 12.

(рис. 12 [1, 2]).

В тісних роках 1847 р. і дальшим бідні люди лазили по ночах по чужих домах і легко залазили до хиж відсунувши вікно. Щоби забезпечити ся перед непрошеними гістьми, всували межи вікно і листовку скіпу, тріску, аби було трудніше його відсунути. Тепер такого приладу при вікнах не подибле в селі у нікого. У двох газдів вікна вироблені у щиту; не мали відповідного

пляцу, через те поставили будинок щитом до полудня. Футриня, в яких містять ся вікна, називають ся „варцаб“, оправа рами вікон „статива“, малі рамці около шиб „океल्या“. У Андрія Гули розмір варцаб 86×95 см., вікон 63×72 см., поодиноких шиб 26×20 см., кожде вікно (є їх 3) поділене на дві половини по 3 шиб. Пороги до сінай високі, треба ноги високо підіймати хотівши їх переступати; з середини земля ще низше лежить, як із надвору.

Перед сінешними дверми кладуть камінні плити, щоби не творяло ся болото. До сінешних передних дверий прибита дощечка; вона вистає на кілька цалів поза двері. В одвірку, в видовбанім отворі, уставлений деревляний гачок; він подаєть ся в долину, а від середини підіймаєть ся; тоді дощечка вільна і двері можна отворити. Замок при дверях деревляний; се засувка, що засуваєть ся на кілька цалів за двері. З надвору в стіні діра, в неї вклада-

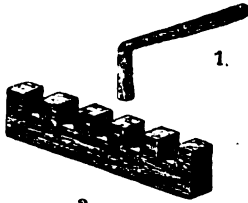

Рисунок 13 [1, 2].

ють деревляний ключ, який входить у карби на засувці і її засуває за двері (рис. 13 [1, 2]). Так замикають двері, як усі ідуть з хижі пр. в поле до якої роботи. В „сіньох“ є глина убита, дехто в них молотить, як не має осібного боїща. На ліво двері до „хиж“, менше на право з переду над сінями нема повали, в задній часті так через половину є „поде-нов“; кладуть вібляки, ошвари, яке будь „камая“, і на верха кладуть снопи, солому, сіно, то що инше. За хатними дверми стоїть приперта до стіни драбина, по якій лазять на під і жорна. Хто ла-дять олійницю бити одій, ставить її в сінях. В них є ще двері до прибоку і задні сінешні двері на двір. На задні двері рідко ходять і то лиш своя челядь, чужі люди все йдуть на передні.

Хатні двері мають розмір 170×100 см., долом мають на кінці чіп, а в одвірок вбитий підчопок із дерева, горою прибивають ку-сень дерева до одвірка з виробленим заглибленням, в яким держить-ся горішний чіп і так двері отворяють ся і запирають ся; у декого

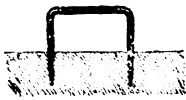

Рисунок 14.

є клямка, що заходить на загнаний гак, але бувають двері і без неї, лише в двері вбитий грубший дріт, зігнутий як антабка, щоби було чим отворити двері (рис. 14.) Футрина дверий, одвірок, називають „одвірник“ або „одвірья“. Рис. 15 і 16 показує внутро хижі Николая На-гини з Галівки; такий самий вигляд мають і хижі в Мшанци. Коли входимо до хижі на ліву руку, зараз по правій руді стоїть піч, оперта о дві стіни в углі. Її вбивають так: завязують обруби, то є кладуть дерево одно на друге так, як на будинок від одної і другої стіни, на кінці роблять карби і ними сслюють дерево. Ввійшовши до хижі, побачимо під печею при са-мій землі отвір, який називають „потачом“; там сидять кури. Щоби зробити на потач місце, кладуть на обруби дошки (обруби бувають на 53 см. високі, майже так само високій потач), аби там глина

не падала, а в обрубі протинають отвір. По при обрубі ставлять дошки від дверей на хижу і від північної стіни в напрямі до полудня. Ті дошки заперлюють пирлами (запорами, підпорами), щоби не рушалися з місця. Де має бути отвір у печі, накладають клецьків на округло, відтак вносять глину, намітують поза попідпирані дошки і вбивають її довбнями, щоби улегла ся, вирівнують, а клецьки підпалюють, аби цілком вигоріли, через що зробить ся отвір. Дошки стоять кілька днів, відтак їх відоймають, спрятують і піч готова. Горішні боки коло отвору печі називають „челюсти“; вони

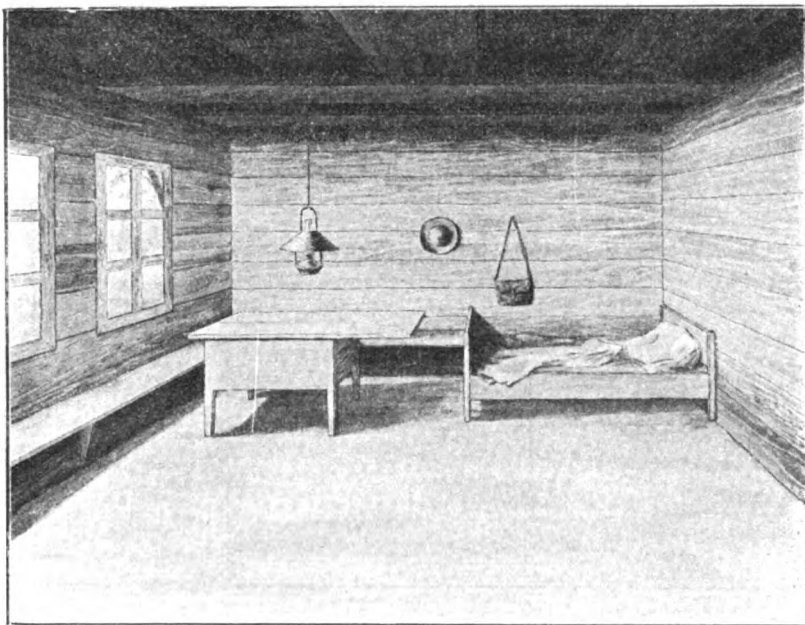

Рисунок 15.

чорніють від диму і по кождім паленю замащують їх шматою, вмоченою в розроблену глину. Розкласти огонь у печі повідають: „затопити в печі“. Попри піч уставлені дві дошки на 58 см. високо від землі. Дошка від дверей називається ся: „запічок“, а перед отвором печі: „припічок“ і обі сходять ся в углі печі, що виходить на хижу, там кладуть камінну плиту, замащують глиною і то називають стовпом, деінде „світничом“. На нім світять і тепер буквеними скіпами, а давнійше, коли ще не було нафта та ламп, світляли все скіпами на стовпі. На печі сплять у зимі все, в літі менше,

хвіба ті, що не йдуть у постіль. Запічок трохи вищий від припічка. У Андрія Гули розмір припічка 180×50 см., а січ над отвором довга 152, широка 168, висока 126 см. 1883 р. застав я в селі в одного бідвійшого газди комин у хижі введений лиш на під, всі інші хижі були курні; тепер тої хижі вже нема; по смерті властителя її розібрали, за те в вже в селі 19 хиж із коминами по найбільше з цегли, введеними над стріху. Зараз при дверех по лівій руді стоять приперті до стіви полиці (рис. 17), зроблені з до-

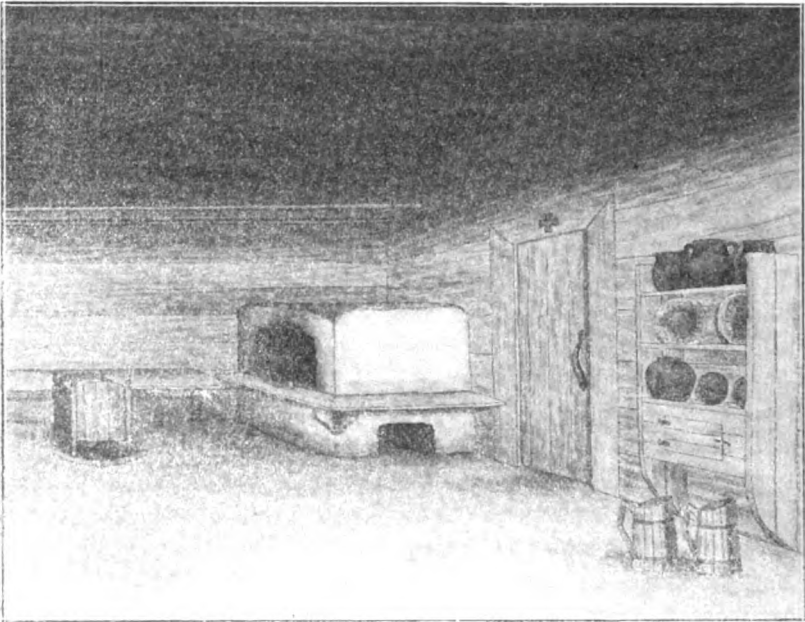

Рисунок 16.

щок із ялового дерева в розмірі 140×145 см. В них кладуть миски, горці, пляшки, держать там молоко в горцях і заміщують інші дрібниці. Перед полицями стоїть малій „ослічк“ (лавочка) і на нього ставлять коновці з водою; як нема ослона, то таки ставлять на землю. Від полиць по під стіну з вікнами уміщують лаву, так само кладуть другу лаву по під стіну напроти дверей і вони обі сходять ся в углі. Під них відставають ковбиці, щоби не упали на землю. Від печі по при стіну іде трегя лаву і лучить ся з довшою лавою, що іде поза стіл. На лаву „перед вікна“ сідають їсти свої, сідають прихожі, дехто з челяди спить на лаві, молодші кла-

дуть свіжий хліб, що лиш винятий з печі, мішки з мукою, зі збіжем й инше. На лаві за столом стоїть „шапка з книжками, як є хто в хижі письменний. „Сьтїв“ стіл стоїть по при лаву по при стїну напроти дверей і присуневий д угловн, де обі великі лави сходять ся; через те можна засїсти за стіл з переду від вікон з боку на лаву, а перед стіл від середнн хижі приставляють ослін, на який сїдають, як більше осіб сїдав за стіл, пр. „в весїлю“, на кошмашн. Стіл складаєть ся з двох частий, зі стола (накривн) і „під-

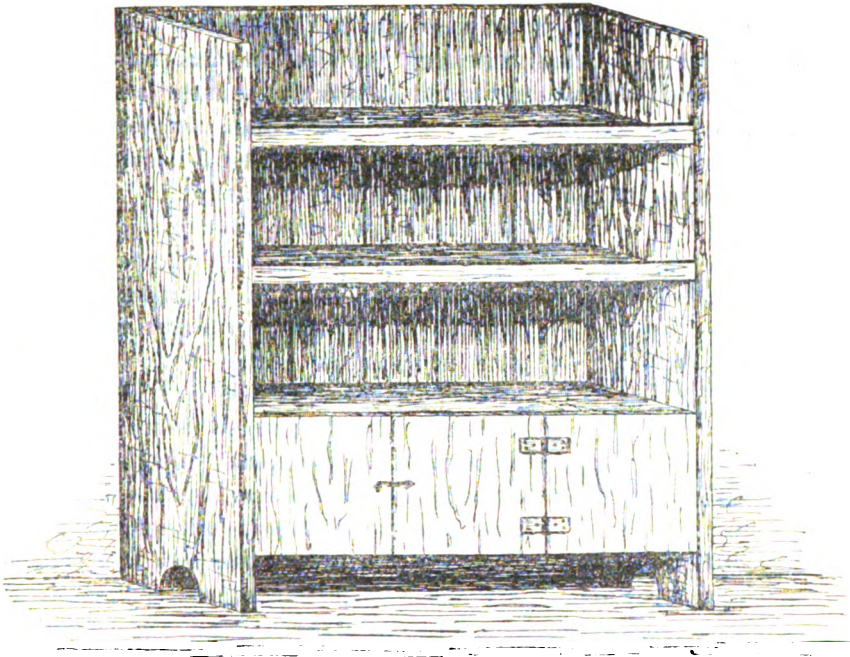

Рисунок 17.

столнн“ або „столнн“. Стіл (накриву) ладять найрадше з яворовнн дощок і дуже його шанують через те, що на нїм їдять, лежить хліб, паска і на святнй вечір снїп. Стіл у поодннх газдїв буде мати і 100 лїт. Підстолнн ладять з ялового дерева. Се велика скрння на коннках (лапках), у середнї в малнй перескрнннок. В стїл складають усячнну, ножї, нитки, ігли, свр, яйця й инше. Розмїр самого стола такнй: $168 \times 79 \times 16$ см., столннн мають $140 \times 77 \times 78$ см., сама бїчна дошка підстолнн 40 см. висока, а перескрнннок шнрокнй 55 см. В кождїй хижї в постїль, не рїдко двї, а бувають і трн. Одна стотїть конєць стола, прнчїлком до лавн або здовж неї, друга опертя

двома кониками на лаву, що йде від печі по під стіну, під другі два коники підкладають дві підпори так за високі, як високо йде лава від землі; третя постіль стоїть „під вікня“ недалеко полаць поздовж лави.

Постелі бувають і більші й менші, зладжені з дощок з ялого дерева; їх микють і шурують шутром пр. перед великодними святами. Розмір постелі, яку я поміряв, займав 176×100 см.: сам коник високий 75 см. В постіль дають на дошки солому житву або віссяву і закривають її плахтою; на тім лежить „заголовок“ (перина), який дає кожда мати своїй дівці по вінчаню на нове гадівство; подушок під голову не мають, а кладуть перину, сірак або солому так уложать, що під головою зробить ся више. По верха закривають постіль „годзом“ (коцом), вигканим із вовни, або плахтою. В ночі накривають ся плахтою, коцом, заголовком, сіраком або кожухом. Молоде подруже спить усе в постели. В літі виносять постіль перед комору і на ній дехто спить.

Колиска (рис. 18) стоїть усе на землі. Облуки, на яких сперта колиска, називають „пóходиць“ (а), в них вдовбані коники (б). Колиску ставлять перед отвором печі, щоби дитині було тепло. На стіні коло отвору печі висить лопата і кочерга, щоби їх вигідно зняти, як треба саджати хліб у піч або поправити огонь.

Ткацький варстат, як тчуть полотно або сукно, звичайно в великій піст, ставлять під стіну з вікнами від полиць д столови. В стіні за столом є вбиті до-

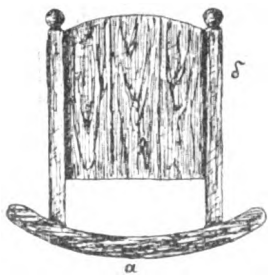

Рисунок 18.

щечка і там стоїть каганець, тепер ліхтарка, яку називають по давньому звичаю каганцем, хоч їх тепер не уживають. Є вже багато в селі і висячих лямп. На тій самій стіні заміщують образи, закуплені від Жидів, що заходять із поблизьких місточок; товар ярмарковий без усякої вартости. В курних хижках ті образи скоро чадіють.

Подорожна торба, яку бере кождий гадза, як іде до міста, висить на стіні на кілку коло печі зараз коло дверей або на стіні з вікнами або за столом трохи низше нього, як се на рисунку 15.

В стіні з вікнами повбивані кілки, на які вішають капелюхи, шапки. Долівку називають „земля“, бо підлоги нема у нікого, лиш набита глина; як глина покопле ся, треба землю „змастити“, а відтак посипати попелом. Землю мастьють коли будь, а звичайно перед

великоднем; на землі сплять на соломі особливо в літі і в різдвяні свята на „діду“, соломі внесеній „до хиж“ на святий вечер. Приклякнувши ва землю говорити молитву, бють поклони і цілюють землю. Від диму зачаджуєть ся повала і горішна часть стін; зачаджені части хижі називають „чад“, а незачаджені „підмітва“. Стіни не миють, але труть мягким жовтим каменем аж по чад, а не миють через те, що на їх думку мече ся червак у дереві. В зимі часто показуєть ся вода на стінах і на се кажуть, що „стіни всцали ся“. На другий святий вечер (щедрий не повідають) замішують сваченою водою, що приносять з церкви з йорданського водосвята, муку на тісто і роблять на всіх 4 стінах хрещики на чаді, трохи висше підмитви. Найзвичайніші хрещики (рис. 19) мають таку подобу: або вигляд свічки трійці а), рідше можна подибати такий вигляд як б) і в). Цілком поєдинчі хрещики мажуть на всіх дверех будинку в тій формі г).

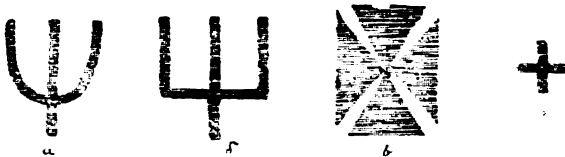

Рисунок 19.

Поверх зрубуну понад двері до противної стіни кладуть чотиригранний клеєц, який звуть граґаром. На нїм вирізають колісце, а в нїм хрещик. В сїнех є два граґарі, в більшій стайни чотири, в меншій два. В повалі близько дверей є малий отвір „вікно“, яким входить дим з хижі, що йде також в отворені двері. Отвір накритий накривкою, а до неї приладжена деревляна ключка; від неї звисає зачаджений мотузок; коли потягнуть за мотузок, накриваєть ся отвір. По під повалу над дверми і понад лаву за столом вставлені в стіни по два бальки, які називають ся: „грьади“. Межи повалою і грядами є простір на кілька цілів. На гряди кладуть поліна і скіпи, щоби висохли, також топки соли; хто держить у літі салаш, сушить грудки сира „на грьадох“. Дехто кладе товші жердаи на гряди над печею і на проти положені бальки і тим способом має треті гряди. З повали звисають пасма саджі, що собі люди хвалять, бо се добре, ворожить на добрий урожай. Саджу змітають з повали мітлою в середу перед великоднем, через те мабуть сю середу називають чорною. В печи топлять буквим деревом, яловим і ялівцем. Ялівцеві корчі вирубують по найбільше ті, що не можуть вищого палива роздобути.

Дим з ялівцю чути з далека, ним переходить також одіж, через що заносить ним від чоловіка, де ним топлять у печач.

Двері в коморі, передні в сінех, при стайнях отвиряють ся до середини; хатні, бічні менші до боїща і з кучі на двір, задні сінешні до сінній. За хажею при північній стїні є „прїбік“ без вікна і там сєшпують збіже, кладуть біле, „одїч“ (одіж) і всяку посудну. Таким чином хажа забудована з трьох сторін другими прибудовами, а се коморою, прибоком і сїньми.

„Боїща“ (боїще) призначене до молоченя снопів і віяня зерна (відділення від полови). Боїще наточують глиною і убивають довбнями або пранниками, але найліпше собі хвалять загнати там на одну ніч вівці, пр. салаш. Обі стїни боїща висувають на яких 75 цм. на перед, на двір і на тїм просторі ладять з одного і другого боку малі двері в розмірі 147×75 цм., а з переду дають ворота на дві часті поділені в розмірі 330×194 цм., і ними заїжджають із сїном або снопами. Поза тим ворота стоять усе заперті, а до боїща входять малими дверми від сінній, пашу ж худобі до стайні несуть

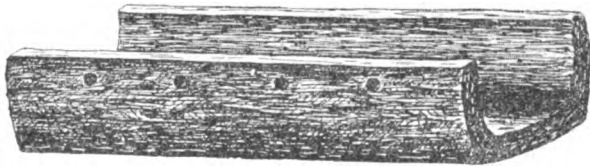

Рисунок 20. Жолоб.

другими напроти перших зладжених. В боїщи стоїть також сїчкаря або старомодна скринка до різання сїчки, у кількох газдів млинки до чищення збіжа. Ворота ладять із грубих дощок, аложені дошки зарізають в однім і другім кінці, дерево вилуплюють і забивають у вироблені рївці по дві глиці, що ідуть поперек дощок. Тай при всіх дверях є по дві іглиці, що держать дошки в купі. Стайня в два ряди зладжена так, що при одній і при другій стїні стоїть привязана до жолобів худоба. Підлога в стайні називаєть ся „міст“, а поодинокє дерево в мості називаєть ся „мостїнья“. Міст дають з дерева розколеного на двє і при розколі обтєсаного або рїзаного. Уложєне дерева називають: „мостїти міст, мостїти стайню“. Серединою стайні від дверей до напротивної стїни укладають „бертніцю“, дерево витєсанє на всі 4 боки і уставляють її низше мосту. Мостїня притїкає з одного і другого боку до бертніці. На неї стїкає моч, сєсувають гній з під худоби і виносять вилами до поблискої ями, яка стоїть перед стайнею. Поздовж обох стїн уставляють жόлоби,

вироблені з грубої ялової колоди. До сього надаєть ся найліпше дупельнава ялиця в середині. Стявши ялицю випратують із неї дуло, зладять з гори отвір і жолоб готовий. В кресі жолоба виверчуют сверликом діри, щоби там засилити мотуз або ланцюк на худобу. Мотузя сучуть самі дома з кляча на приладі, який називають „возбк до спущаня мотузя“. В новійших часах купують і ланцюки в skleпах. Понад жолоб уставляють драбину, долом присунену до стіни, а горою на кілька цалів відхилену від неї. Два полудрабки продовбують долотом на кінцях і на середині, в видовбані отвори вкладають 3 дощечки та зселяють ними драбину;

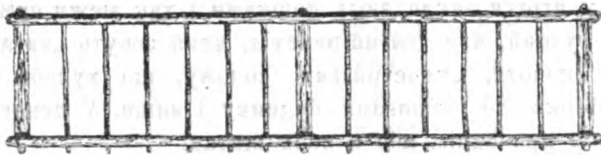

Рисунок 21. Драбина.

дощечки долом закарбовані і нише карбів грубші, горою їх провверчуют і вбивають кілки, або і не вертять, а вбивають по при них в отвір полудрабка плішки. Також виверчуют латником в обох полудрабках діри і вкладають у них „щаблі“, приладжені з ялових галуз, або тонких ялових відземків, з яких здирають кору. При стайнях замків нема; давнійше в тісні роки замикали стайні, бо злодії не в одного вивели воли і все пропало. Тепер про такі крадіжн не чувати нічого. В одвірок вбивають зелізану скобу, а другу разом із ретязями вбивають у двері з краю на середині. Як запереть ся двері, накладаєть ся ретязі на скобу. В стайни держать воли, хто ще має, конї, корови, телата і вівці. В хижі худоба не стоїть ні в кого; в зимі богато гадів бере малі цецкові телата до хижі, ладить для них понизше стола коло лави місток, або і не ладить, та ставить на лаву малу драбинку, щоби там вложити отаву або сніг. Дехто держить у хижі в зимі вівці і малі ягнята. У декого є в стайни „царок“, мала загорода на телата, або ягнята. В стайни ніхто не спить. Розмір дверей в більшій стайни є 136×80 см., а в меншій 123×80 см.

Стайня на один ряд є менша і в ній стоїть худоба лиш при одній стіні, а під другою наміщують бертвицю. Другу стайню будують заможанійші гади; хто має не багато худоби, обходить ся при одній. В зимі, як настануть морози, худоба мерзне, як її не

богато у стайни, або нема соломи або иншої мерви на подемку. Як замерзане гній на бертниці, то вже велика студінь.

Куча — се мала прабудова при передній стіні меншої стайні зараз при ставних дверях. Вона висока 1·3 м., широка 1·2 м., а довга 1·5 м.; до неї заганяють свині, як хто їх держить.

До комори притискає шторцом шопа 6·35 м. довга, але значно низша від цілого будинку. Вкопують 4 бальки в землю і звязують їх поперечними перекладинами, а верх накривають дошками, ошва-рами, побивають гонтами або пошивають сніпками. Під шопу заточують воєв, складають нарубані і наколені полїна і підпрятують всячину, щоби не лежала на слоті, або спеці. З заду будинку рівно з закінченням стріхи закладають дошками і так межі ними і стіною творить ся вузкий, але довгий перехід, який зовуть „загатою“. Там складають околоты, „перегрїзья“ (солому, що худоба не доїсть), скручені сніпки до пошиваня будинку і инше. У декого така загата є також при однім або й обох щитах.

Оборіг має лиш одня газда. На булі (бульбу) мають на боці ями. На те глядають сухого горбка, щоби не підтікала вода, вико-пують і вносять глину і до ями сипують в осени викопану бульбу. На яму насипують глину, щоби зробити горбок і при вході вставляють одвіре, а отвір затикають дошкою. Декуди в поблизьких селах на сухім горбку стоїть і кільканацять ям одна побіч другої. Часть викопаної бульби, потрібну до вареня, сипують на зиму в хижі в углі напроти отвору печі, загородивши на них загороду з дощок. Перед ярею, коли потепліє, вносять бульбу з ям до хижі, щоби на теплі скільчила ся. В остатних літах мурують поодні га-зди з каміня „склєпи“ (павниці) і сипують до них в осени бульбу, звідки і в зимі беруть по трохи варити.

Пляца — се частн поля в селі, на яких будують будинки і вони в одних газдів більші, у других менші; звичайно пляц містить ся на „восьмох, сімох, шістьох, чотирох прутіх“, на двох рідко, бо вже буде дуже тісно. Прут значить загін поля широкий на 2 сажі. Коли число населеня було менше, менше було й будинків, та з часом почали ділити поле і ставити нові будинки і пляци змаліли. Ся дільба пляців покажет ся ясно на давній старій півнаківській оселі. З першу пляц займав 8 прутів, значить був широкий 16 сажів, а около 32 метри. Два брати поділили ся і молодший побу-дував ся на переді, а з часом і давній пляц поділили на двое, а відтак одну половину знов розділили на пів. Найстарший пляц зазна-чено числом I, дальші дільби дальшими. При четвертій дільбі не було вже багато пляцу, через що побудовано будинок щитом до

полудня і в тій стіні вирізано вікна. Андрій Гула складає зібрані плоди земні на будинок, а то на хижу китиці бобу, сіно, команицю, над сіни жито, пшеницю і ячмінь, на стайні овес і богач (овес гривач). Вогке сіно, або снопи кладуть під шари (стріху) на платов, бо понад нею і по під стріху є подовгастий вузкий отвір, через що є продув. Дехто ладить вікно в стрісі з переду або в щиту і тамтуди подає снопи, як не може або й не вигідно йому заїхати до боїща.

Тин (пліт) городять усі коло обійстя. На се ладять „тиньянкі“ або „тичья, сучья“. Тиньянки дуть із ялового дерева на тонкі дощечки, широкі на яких 4—5 цалів, а довгі на 1-2 метра; сучья,

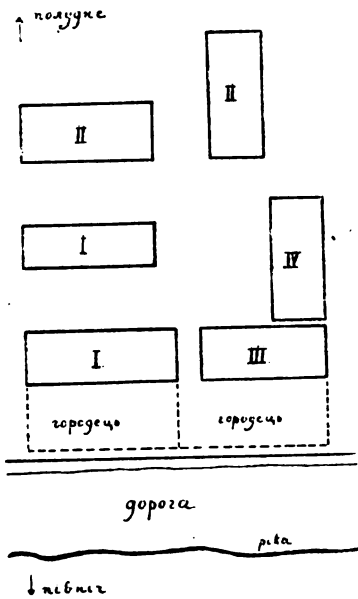

Рисунок 22.

тичья ладять з ялових галуз, знявши з них кору або вставляють у тин із корою. В землю закопують стовпок, видовбавши в ній перед тим 3 діри в горі, середині і долом на лати, які переплітають тиньянками або сучом. Простір межі двома стовпками називають: „прьясьмо“. Вбивають також два коли близько коло себе, вкладають на верха витку (у-жовку), вставляють помежи коли 3 лати і переплітають тиньянками або тичом. Так обгороджували будинки і поле, що притикало до дороги, а при виході з села ставили ворота, щоби худоба не могла вибігати поза село в поле і не робила шкоди. В селі на ріви могли

пасти свині, по часті коні, ягнята без дозору, бо не мали куди вирвати ся в поле. Ще й тепер одно місце дороги називають „громадські ворота“, хоч тих воріт нема вже зо 100 літ. Гаєди вигороджують прогін, то є дорогу, якою заїздять на обору, одначе не всі ставлять ворота, бо повідають, що там не веде ся на захід, де їх поставлять.

Городами називають одну часть поля перед хижами, хоча вона не обгороджена; там садять капусту, цибулю, чісок і иншу ярину, сіють лен, коноплі, садять бульбу, особливо вчасну, щоби

мали близько глядати „в робота“ (жнива). Коло будинків городять горідці, але не всі. Городять їх перед хижою або з заду неї, кожний там, де до того має кусник відповідного поля. В горідци бувають овочеві дерева, як грушки, яблінки, сливки, також у декого корчі веприн (агресту); ясіня є багато в селі, бо се дерево придатне на вози; у одного газди є два дуби; верби в селі також є багато, надто є клин, явір, рідко береза. Ясінь пускає в землі широко довге корінь і як повідають у селі люди, де є ясіня, там не буде саду. Садовину ще не зрілу обносять діти в день; як домашна челядь піде в поле до роботи, а старші парібки і в ночі лазять по чужих городах і оббивають овочі, ломлячи при тім галузя. Деякі держать у горідцях барвінок на вінці молодим до шлюбу і на погріб дїтьом; повідають: „барвінок живим і вмершим“. З тої грядки, де взяли вмерлому, не беруть живим. У лізнакового є в горідци дві грядки на весіля і плач, або як один чоловік повідав: „на плач і на скач“. Як ідуть різати барвінок на вінці на весіля, питають ся: „А де є барвінок для живих?“. А на поховок дїтвакови: „Де є барвінок для вмерших?“ В суботу перед зеленими святами вють вінці дівки і носять на голові того дня і слїдуячої неділі або затикають кілька галузок за хустку або в волосє, а хлопці до 15 року або і старші носять за капелюхом. Де хто має в горідци хрін, чорнотою (тим підкурюють від поганого; як кого підкурять, то стане, ги дурний), оделяє, девятосильник, блекіт, боже деревко (біле дерево таке, як верба, ужнвають його при завязивнах хижі). Пчоли має лиш один газда і добре йому ведуть ся; другі повідають, що він „знає до пчолів“. Сеї зими (1909 р.) упало йому 12 нив, а лишило ся живих 10. Другі газди трібували у себе розвести пчоли, але не повело ся нікому.

Люди в Мшанци оповідають ще деколи про хованців, які дотичному газді помагають, одначе треба з ними добре обходити ся. Одно таке оповіданє записав я 29/12, 1907 р. від 37-літнього газди, Василя Вовканчича: „Прійшов з Тісовиці (Старосамбірського пов.) чоловік до Данчяхи, — я там тогді служив, — гостіць закликаєти і оповідав, що умер му вотіць і по нім лишіли ся дрібві діти, а мати біла молодá, тай зайшла в тяж (найшла ся копиля, примітка другого газди). Уробила дїтину, не знаю, чи живá билá, чи задусіла і сховала в дупельнаву верьбу. Тай пак юж я підріс, став газдовати, том тоту верьбу сьтьав. Сьтьавим верьбу, тай, за тьяг на вобору. Слухаю в ночі, в стáйни такый кы*), такый рык,

*) Кыш від квіти.

худоба бурчала, борóла ся. Йду я до ста́йні, не втвóрью двéрні, бо вобá жóлоби щось затьагло́ на бертні́цю під двéрі і поспу́щало вóли, корóви, ко́ні. Я став нѣкослóвити, юж мóвю : і бідá і дідько і всьáко. А вно повідат : „Бúде юж, брáте, бúде, не бідáкay тілько!“ — „А який я ти брат“ — мóвю, — „койс ми брат, о дай ми пóкi!“ — А він повідат : „Такий йим ти брат, же тобi мáти лишiла цiлe гáздiвствó, а менi лiнó дупельнáву вёрьбу, а ти і тоту́ сьтáв; де нъа тепер подiеш?“ — А щож менi теперь робiти?“ — „Йди, — мóвит — до хиж!“ Пiшов я до хиж, але такóй нъа кортiт подивiти ся до ста́йні. Взяв я лiхтáрку, приходжу до ста́йні: худоба повязана, жóлоби сто́ят на мiсци, всьо попрьáтав. — „Теперь нъа, брáте — мóвит — подiй де, кой йис сьтáв вёрьбу“. — „Там в бóщи є кáдовб, та лiзъ — мóвю — в кáдовб“. — Сидiв він там двана́йцiть лiт, робiв, щом повелiв, то худóбу пас, то вóли за плу́гом поганьáв, 12 штук худóби меджев гнав і ёдно не пiшло в чкóду, вiдiли лю́ди. Раз повідат : „Ця ти, брате, гáдаш корчувати тотi ялiвцi, що ти вотiць лишiв?“ — „Ей дай ми пóкi, — мóвю, — не хóчу!“ — „Йди, йди, та зачнi!“ — Пiшов я, вiтъаг зо три корчi, а пак плу́нув і пiшов домiв. На другiй день дiвю ся, а він усi ялiвцi повитьагáв, гет пóле скорчувáв. Посiяв йим на тiм пóли ячмiнь. Алé юж ми ся навiрило з ним, все бeсiдує до нъа, а не вiджу го, хотiв йим, ся го як збiти. Йду я ёдно́го днъа в пóле на ячмiнь подивiти ся, а він ся пiтат : „Де ти, брате, йдеш?“ — Йду на ячмiнь подивiти ся. — „Ой і я бим з тобóв пiшов, але бóю ся, бо якóсь днiсь дúже ёсно“. — „Та ходi — мóвю, — не бiй ся.“ — „Ей вiдиш нъа зведеш, а деж нъа схóваш, як бúде гримiти?“ — „Гáдки не май, мáю сiрáк, капилiох тай тъа схóвáю!“ Лiнó сми вiйшли, як почалó гримiти, лiскати, що раз лiпше. — „А тос нъа — мóвит — брáте, звiв, деж я ся типарь дiю?“ — Гримiт і лiскат, а він ся кóло мeнe хóват, то за пятáми, то під нóги. Я верг з ся на нъого лéйник, а ту грим, трас, тай юж по нiм. Так йим го ся позбiв“.

При сiй нагодi оповiв вишнiй гáзда, як можна хованця роздобути :

„Хто хоче мати хованця, як знесе курка яйце зносок, носит го 9 днiв під лiвим плечом, не мие ся, не кстит ся, не мовит пацiру. По девятьох днях виймає з під плеча і ударит прутом ёдноростом (лiторосткою, що за ёдин рiв виросте), а з яйця вискочит паничик і пiтат ся : „Чого пожадаш? то я ти буду на помочи“.

Народні вірування, які я позбирав у Мшанці, а по трохи і по сусідних селах, про майстрів, будинки і мельників, друкувалися в „Житю і Слові“, том I, стор. 7—76, 1895 р. Подані тут рисунки 2, 15 і 16 доставила ласкаво Вп. д. Ася Господарезська, донька пароха з Галівки, інші рисував д. Михайло Пирожинський, бувший народний учитель у Мшанці.

Х о д а к и,

обув селян Старосамбірського і Турчанського повіта.

Написав

Михайло Зубрицький.

Селяни наведених повітів ходять у ходаках, мало хто в чоботях і то лише в неділі і свята та переважно такі люди, що служили при війську. Жильці шляхотських сіл ходять по найбільше в ходаках, але в свята і неділі стрічає ся більше число людей в чоботях. Невісти і дівки ідуть у неділю до церкви в чоботях; їх дає батько донці в віні, се частина виправи; в будні, робітні дні ходять босо, а в ходаках зимою або як холодно на дворі або коли працюють у полі в часі жнив. В літі приходять поодні невісти й дівки до церкви босо, чого давнійше унимали ся, повідали „ганьба іти босій до церкви“. Чоловіки і парібки не приходять у свята і неділі до церкви босі, хіба як слота і болото на дворі, одначе таких не багато буде, дець котрийсь, в робітний день скорше ввійде при якій нагоді пр. хрестин, похорону; на слюб приходять усі обуті. В робітні дні всі або обувають ся пр. в зимі або ходять босі коло хижі, як в болото, або пастухи при худобі. При оранці, сушеню сїна і жнивах обувають ся, але кому підруть ся ходаки, а нема за що нові купити, то ходить босий. Хто часто ходить босий, затовче собі підошву так, що його не коле і не давить каміне, стерня або що инше тверде. Жінки більше обходять ся без обуви, як чоловіки, хоча ходаки для них менше коштують.

Яких з 40 літ назад купували люди на ходаки шкіру з вола, корови, невиправлену, таки з шерстю; два кусники шкіри на пару ходаків були зшиті і зв'язані в одному розі ремінцем. Деколи складала ся чотири гаэди, купували цілу шкіру, несли домів з міста і ділили ся нею. Ліпша шкіра призначала ся для гаэди, тонша для жінок і дівчаків та підпростків. Часом зарізаєв хтось сам корову, бика, пр. прн якимсь нещасливим випадку або на весіля, похорон, чи й сама худоба агинула, тоді шкіру сушив і краяв на ходаки. Перед шитєм ходаків шкіру зі сторони шерсти посипували приском,

Рисунок 1. Лопарь.

спуззою (горячим понелом, де були ще тліючі, жаріючі вуглики), а відтак зсували шерсть топорощом, в Кіндратові також лопарьом. (Лопарь, дощечка витесана з букового дерева до загортання огню в печи за стовп по витопленю). Як ще лишила ся шерсть, то її зрізували острым ножем. Та все на таких ходаках видно було місцями по трохи шерсти. Відтак шкіру мочали в яким цебрику 3—4 дні в горячій воді, до якої вкладали кору з вільхи. Як шкіра внята з вільхового відвару висхла, шили ходаки; хто знав сю штуку, шив сам; хто того ремесла не навчив ся, ніс шкіру до сусіда, який умів шити.

Теперь купують ходаки зі шкіри виправленої в гарбарни, по найбільше в Болехові і по інших наших містах та місточках. Жиди крамарі продають або готові ходаки або стовпя. Стовп се пас шкіри так широкий, як довгий має бути ходак, вирізаний з цілої шкіри на півперек від хребта до обох кінців черева. З більшої шкіри буде 3—4 стовпя. На хребті шкіра грубша, чим ближше до черева, тим тонша. Від хребта буде пара, деколи дві добрих ходаків і вони платять ся найдорожше, від черева вирізають ходаки для дівчаків, для жінок, а найменші кусники ляпають на підшиті подертих ходаків. Відтинок із хвоста приладжують на капиці, уголов до ціпа, щоби зсилити ціпивно з бильньом. Шкіра з голови й шиї хоча і груба, та не придатна на ходаки; її купують на застоли підшивати подерті ходаки. Проходжені або й подерті ходаки називають зьмітками, мовляв уже такі, що треба їх зметати, скинути.

Ходаки продають по крамах зложені в двоє, як книжка, як подано тут на рисунку 2. Коли остатними роками настала загально

у всім дорожня, подорожіли й ходаки. Перед 5 літами признавали собі селяни в Мшанци, що ходаки на найбільшого не можуть коштувати більше як 12 шусток (240 кор.). Тепер платять за добрі ходаки по 3 кор., а навіть 3 кор. 20 сот. Товші і менші платять ся дешевше. Купуючи ходаки міряють пядю, чи будуть статні, чи достаточо довгі і широкі. Залучений рисунок 3 представляє спосіб міряня пядею. Кладуть на шкіру розставлені і витягнені пальці, великий на однім кінці шкіри, а середній іде на другий, простір між обома пальцями називаєть ся пядею, займає 9 цалів.

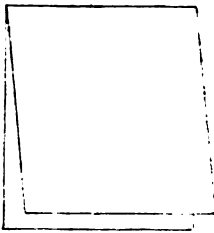

Рисунок 2. Ходаки.

Рисунок 3. Простір між *a—б* називаєть ся пядею і дає 9 цалів.

і та широта вистарчає і на найбільшого хлопа. Довготу міряють також пядею; розставляють пальці на шкірі, відтак підймають цілу долоню в гору, не зрушуючи середного пальця зі свого місця на самім його кінці і зараз перевертають пальці на шкірі, випростовують їх дальше поза той пункт, доки сягає середний палець і на шкірі зазначають, доки сягають остатні чиколонки. Се є міра довготи і вносить звичайно 14 цалів. У кого велика рука і більше розп'яте між великим і показуючим пальцем, той більший простір засягне і його пядь більша. Понайбільше кождий хлоп сам собі добирає ходаки і міряє своєю пядею. Великий пяди відповідає і велика нога. Для жінок, дівок, дівчаків купують менші ходаки. Перед шитєм мочать шкіру, щоби була м'якша і подавчаста при відкритюваню ремінців і протинаню дірок. Хто шие ходаки, відкрийє два ремінці на шкірі *a* і *б* (рис. 4); протинає в ній отвори і ремінцем *a* збирає поробленими дірками збирки на носи або писки.

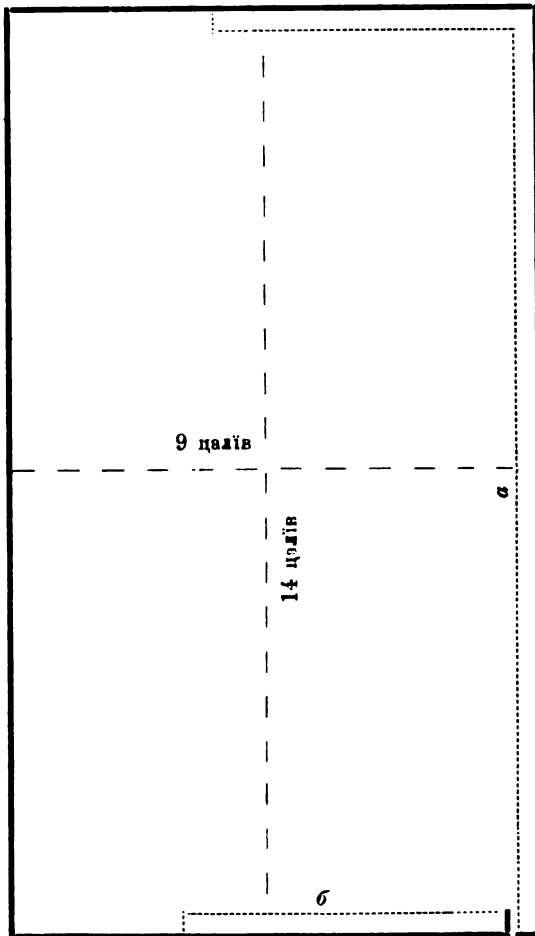
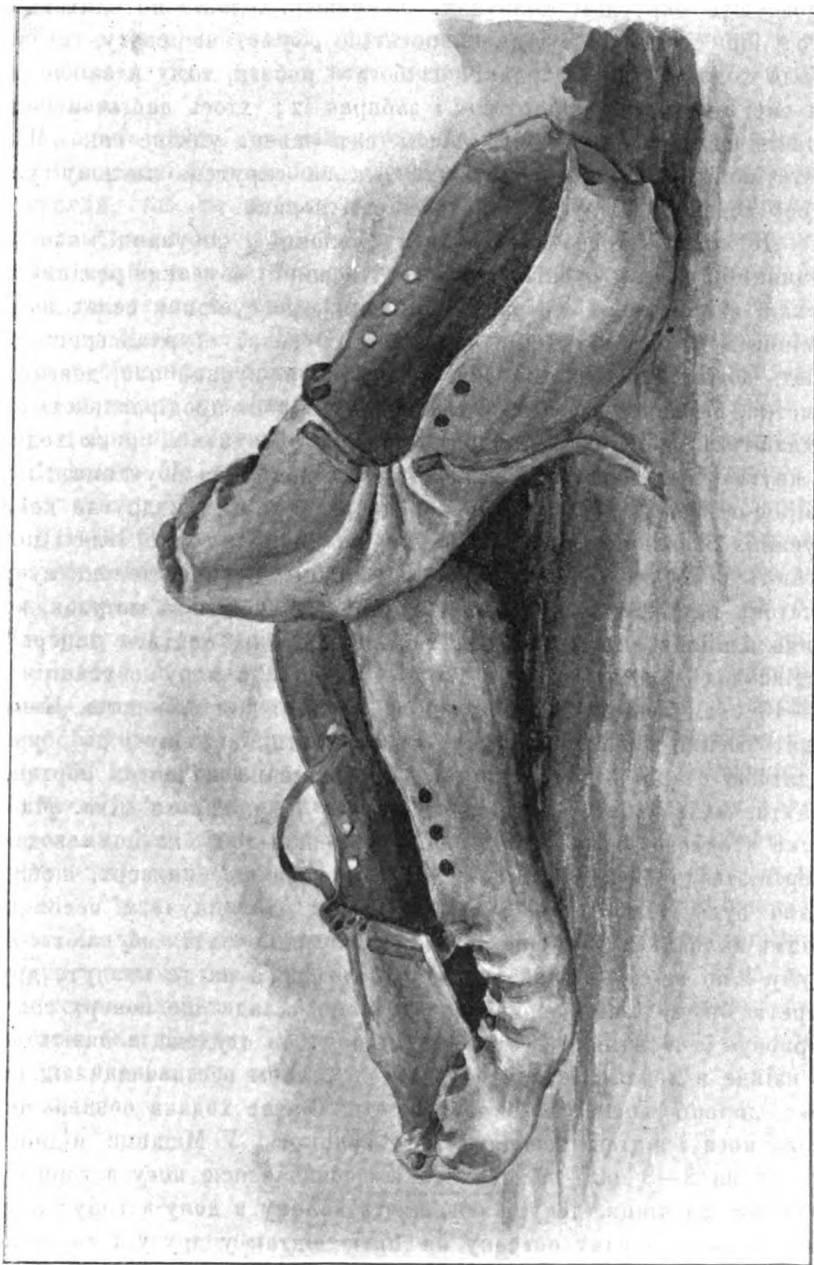

Рисунок 4. *а* відрізаний ремінець до шита ходака на пальцях, *б* на пяті.

Ремінець, стягнувши збирки, виходить із зовнішнього боку ноги і до нього пряслюють волоку. Де ремінець виходить на бів, там є збирки на ходаці, у Мшанці є їх 5, декуди 4 або й 3. Навіть і по тих збирках пізнають люди пр. в місті, хто з якого села приходять. Ремінцем *б* стягає шкіру на пяті так, щоби її на кінці трохи в гору підняти, аби в ходак не вливалася вода. До придержання ходаків на носі ладять по боках діри, з середини 3, з зовнішнього боку 2, бабські і діточі ходаки мають 2 діри з середини і 1 з надвору. Ходаки на пальцях називають „писки“, „носи“, на пяті „пята“, спід „підощвов“, по боках „боки“, діри по боках „остроки“ і цілий верх називають „остроками“, пр. остроки ще добрі, як би

підшив, то можна би в них ходити. Островки прорізають ножем або видовбують округлим долотцем. За ушите ходаків не платять нічого; іде сусід до сусіда і просить: „Куме, чи свату, кобисте ушили ходаки!“ Коло ходаків не багато роботи, тому в заповідженім часі приходить властитель і забирає їх; хтось дасть за ушите ходаків на люльку тютюну, часом сам пвець упігне ся: „Може маєте коло себе трохи тютюну?“, а за скрутець тютюну ушне і тров ходаків. Хто уміє, шие собі сам ходаки.

До ходаків треба ще зладити „волоки“ і „обуванці“ або „острічниць“; волокни бувають ремінні і вовняні, обуванці ремінні або ссукані з прядивних ниток. У Мшанці і по сусідніх селах носять ремінні волокни і обуванці, по декотрих селах Турчанського пов. мають вовняні волокни. Волокни, се ремінний вуский пас, довгий на 2 метри, обуванці на 1 м. Один кінець волокни продірають і закладають за гудз на кінці ремінця, що виходить з песка ходака, на другім кінці розрізають дірку на волоці і на обуванці. Через отвір в обуванці перетягають кінець волок, а відтак другий кінець обуванця засилують в отвір волокни, як нитку в ушко іглы і перетягають через той отвір цілий обуванець. Вовняні волокни сучуть з ниток, нарядених із вовни і на кінці прив'язують мотузков, вушаний з прядивних ниток. За ремінні волокни платять тепер по жидівських крамах по 60 сот. до 1 кор., а за пару обуванців від 30—40 сот.; вовняні волокни ладять собі кожний сам дома. На літо ладять менші ходаки, на зиму більші, статійші; онучі до обування ладять зі старої сорочки, старих, проходжених, подертих цортков, із плахти, мальованки, а навіть зі старого кропавяного міха. Мальованка з одного боку помальована фарбою: той бік помальований обертають до ноги, до тіла, а чисте полотно йде на верх, щоби не видно було фарбованя. В літі обувають одну онучу, в осени дві; в зимі вкладають на спід ходаків солом'яні віхті, обувають одну онучу і по верху обкладають ногу соломкою, а на те кладуть другу і третю онучу. Хто вибираєть ся в ліс, кладе ще поверх соломку і прибує її обуванцями; тоді вже не боїть ся студени, а навіть вода не ввійде в ходак. Як так обує ся, то цілком обезпечений від студени, далеко ліпше, як би взув чоботи. Внеше ходака обвиває онучі около ноги і відтак обводить ногу волокою. У Мшанці підносять волоку на 2—3 цалі внеше ходака і обвиває нею ногу з гори в долину аж до кінця, декуди обвивають волоку з долу в гору; обуванець вкладає в одну остроку на пяті, відтак у другу і тагне його від середини ноги до дірки (остроки) на переді, засилує і на півперек ноги перекладає, та засилує в напругу дірку, опісля вер-

тає знов на протвний бік і так шнурує, доки не дійде до крайної дірки коло песка від середини і там зав'яже обуванець. В літі по-найбільше не приобувають порток, ними накривають волокни; в зимі приобувають. Хто бере в зимі поверх порток холошні, також їх приобуває.

Ходаки друкть ся найскорше на песках, на пальцях і на пятах. Виходжені діри закривають кусником шкіри, сукном, а давнійше дрогували, тоб то робили по боках діри малі дірки і перетягали мотузком, закриваючи ним діру. У Кіндратові поплітали виходжені ходаки крайкою з витканого сукна. Вона лишала ся з одного боку сукна, яке ткали на сіраки. Крайку переплітали на охрест. Є і приповідка у Мшанци: „Який такий поплітав ходаки“. Теперь підшивають у Мшанци ходаки шкірою. Купують її по крамах, де вже є більші й менші кусники, призначені до підшиваня. Один такий кусник шкіри, приладжений до підшитя ходака називають „застолю“, „застівкою“. На песках дають грубшу шкіру, на пятах тоншу. На песках тяжше підшивати, то хотять, щоби підшите довше держало ся. Давнійше не знали у Мшанци підшивати ходаки, та перед 30 роками почав підшивати швець полатайко з сусідного села і від нього переняли люди сю штуку. З початку підшивали як будь, шви були від себе значно віддалені, а теперь підшивають ладно, що і швець не вдає би ліпше. Тутешний Жад завіз із Добромила більшу скількість черевиків і порозпихав поміж людей. В остатних літах дехто взуває черевики такого крою, як носять жовніри у війську. Ті, що вертають з Америки, привозять звідтам черевики і ходять у них, доки не сходять. Та головою обувю все таки лишали ся ходаки. Хто наймає слугу або служницю, чи як повідають, кухарку, має купити в однім році для нього, чи для неї, дві пари ходаків і дати підшитя, кільки буде треба, без усякої попередньої умови, бо ходаки до згоди не належать. Люди з долів дорікають гірнякам також і за їх ходаки і посміхують ся за їх обув, а навіть перед кількадесяти літами вернули з Поділя два молоді брати на свою батьківщину і якось раз так повіли до людей: „Гі Бойку будеш ходаком чир сербати!“

Друга частина.

Матеріяли до гуцульської демонології.

Записав у Зелениці, надвірнянського повіта, 1907 — 1908

Антін Опишук, народний учитель.

Ч А С Т Ь І.

Вірування привязані до вселенної і її прояв.

Ум первісного чоловіка визначають ся тим, що все на світі стараєть ся персоніфікувати.

Зменшити розмір великої класи, до якої входили всі річи, а побільшити число цїх, конечних для зрозуміння особовости — як каже славний мітолог А. Лянг — такий був поступ людської думки.

Отже у чоловіка на найнижшій щаблі культурного розвитку все: небо, сонце, земля, гори, ріки, грім і вітер — явища цілком абстракційні — в кінці звірята і рослини се особи і то такі, як він — з такими самими прикметами і хибами.

Вірування народів, що ще й нині живуть на дуже низенькому щаблі культури, позваляють нам зрозуміти много останків давньої віри нашого народа. Останки сі, як прим. вірування будім то гори, ріки, озера замешкані всякими духами, сонце, місяць, вітер то особи — в під сю пору справдішніми пережитками первісних вірувань, яких початок лежить у дуже далекій мнувшині.

У сій збірці подаю пережитки давніх вірувань, які з кожним днем під впливом школи й церкви затирають ся, з кожним днем уступають, лишаючи терен новому, раціональному розуміню світа й усіх свл природи.

1. Гори.

Повстане наших гір пояснюють собі Зеленці так :

„Як Бог хотів зробити землю, то післала „его“ — осина — у присподню, аби виніс землі. Але „він“ — осина — сховаў трешка землі у рот, шос ховіў із тим гіяти, тай як Бог поблагословила землю, то земля зачнула рости тай „ему у прті также зачала рости“...

А „він“ — осина — зачеў тогди, не дивуйте, плювати тай із того зробили сі гори. Тай „він“ — цураха му — ховіў аби вітак гори росли гет аж до неба, але Бог узели и завлели того гет, то гори росипали сі и так уже остало“. (Андр. Калинюк.)

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 18, ч. 10 і т. XIII, ст. 220, ч. 383.

Або :

„То буў Ноїў потоп. Та вода, як покім утахала и удала сі у землю — так як нині усюди по зворах (потоках) вода вібирає землю — и так зробили сі із того часу гори“.

(Павло Курчук.)

Гори „идут пасмама“, їх стіни се „убочи“ („обочі“), а вершок кождої — се „грунь“ ; хребет найвисших пасем зовуть „недея ми“.

Недея в розумію народа, се місце пробуваня Нявок ; там відбувають вони свої танці — там Опирі, Відьми і Осиनावці відбувають наради.

„Через Недею до Пётра не гірь переходити із худобоў, бо се шведить худобі на гішло“.

(Мих. Оленюк.)

Крім сего в горах перебувають Пастушки до звіри, Чугайстри, смішкують ся з людий всякі Пламети і береть ся Блуд.

2. Ріки.

В горах мають свої „головиці“ (жерела) численні ріки і зворики (потоки). Через Зеленицю перепливає ріка Зелениця, що бере свій початок під горою Добошенкою.

В ріках пробувають Потопельники, себто душі утоплених.

„У вечір не гірь метати пливком у ріку, бо Потопельники гріют сі на камінях ; як зайде сонце, то они сі гріют“.

„У четверги і п'ятниці по Велицїдни ворожит собі чельид, то гіяшно прати у ріці загля граду; аби град не буў.¹⁾

(*Мис. Попович*).

В часї довгої посухи, вірять, „занести би хрест из цвинтарі, из гробу аби узети хрест і занести в жерело ріки, то буде велика алива і повéни“²⁾.

(*Андр. Борисюк*).

В тім самім випадку і в тій же цілі, „добре веречи до ріки трошки живого срібла“.

„Як нема дожджу, то коби украў де кагленку п верг у ріку, то буде алива и повінь. Як кине кагленку, то заводит гей за чоловіком; гей би сї який топвў“³⁾.

Кажуть, аби замудруваў яку Відьму у ріку — віби як є посуха — аби намочила хвіст, то зараз буде повінь⁴⁾.

(*Андр. Перожук*).

В часї посухи, щоб викликати дощ, чистять також кирнички (звичайно жерела малих потічків) приповідаючи: „Аби такий дождж ишоў чистий (без граду), як ся вода у кирвици чиста и ладна“.

(*Семен Попович*).

3. Озера.

В декотрих місцях у горах подибують ся менчі то більші Озера, які по думці народа не мають дна.

Всі вони не пусті: „Він“, пек му, газда ид Озірем“.

В Озері під Близницями,⁵⁾ в свято-йванівську ніч, купають ся Відьми.

Всякий обминає Озера з певним жахом, бо „то може хрескінина задурити туди Мана, шо и утопит сї у присподни“.

„Під Близницями є таке озеро дуже глибоке, шо нагоден ніхто дна гістати; як кинь камінь, то лиш доўго шумит... И они сї там купають, тоти чьирвдільниці, як сї посхогі на Ивана. То таке озеро, шо ніхто не годен знати, яке оно глибоке. Там такі дна, видит сї, нима.

1) Не перуть від живного четверга — до девятого, від Велик. П'яти. — до 10-тої.

2) 3) 4) Думаю, є се пережитки давніх жертв із людей для духів рік — щоб їх перепросити.

5) Навва геогр. Сивуля (верх, 1818 м.).

Там, кажут, залекіло 12 штук товара тай лиш зашуміло за тим... Одинадцять бикіў (оленив) гнало сї за одноў коровоў (олениця) й ўлекіли просто на то озеро и — на винїшний день; ни знати, де сї погіло и як, ніхто не знає“.

(Петро Цаней).

„На Явірчанку є озеро дуже велики. Та я там буў хлопцем из козами. Раз зайшли кози за нимом на то озеро. И дійшли двї кози деревом — так упало дерево само на озеро, шо мож було ити по нїм — дійшли тим деревом до серед озера, а там ховіли сї обернути, аби вернути сї на суше, а тимчисом одна на оден бік, а друга на другий бік лиш боўт у воду так, шо лишень бульки пішли. Шось туди, видит сї, гей би їх розтрутило, одну на тот бік, а другу на тот“.

(Павло Курчук).

„У Доўженци було озеро, а були віўчьїри, стояли з худобоў коло него. Тай пішли віўчьїри из полудні з віўцями. Тай надійшли они над тото озеро, а то у лісі, тай дебрі над тим озером. А они, шо зробити, утели таку смереку на одних 15 латріў доўгу, тай віпраўцювали над тото озеро и пустили... Тай як пустили таку доўгу, та так забулькотїла туди, шо не було видно анї на один цол. Але у ночи, як сї захмарит, як загремит, як підут бурі, дожджі з вітром, тай лиш урве сї асуў там на тім місци, де була кошера, де тоти віўчьїри мали стаю, тай пішло усьо у тото озеро; гет, шо у стаї було, хйба віўці грім побіў, а решта усьо пішло у присподню...“

То через тото, шо сї смїшкували у динну ті віўчьїри и пустили у воду дерево...“.

(Андрій Перожук).

Додати належить, шо в Зеленици є спосіб проклинання: „Озеро бя ті ўбіло“.

4. Земля.

„Земля сьвита, земля мама“.

„Як у чоловіці иде кроў жилами, так иде вода у землі жилами“.

„Гріх і бити за пусть-дурно, бо она живит увесь Мир“.

Земля, буває, отвирася (проступася), аби забрати грїшника до себе, то знов викидає з себе тіло помершого, „шо зприсяг на фалч“.

Каміне, шо в землі — „росте“.

На землі є місця „нечисті“, де пробуває Чорт; на тих місцях росте звичайно лише бзинз.

„На ким місці, де слідно, що була вівороть (перевернене дерево), то там не гирь хату класти — бо уже не знати, яке то місце“.

„Кажут, що земля в кругла¹⁾. То на нашім боку зелено, файно, а на другім боці в самий камінь, заўше камінь; тай там сьвітит місяць, а у нас сонце.

У нас в вітер някший, май здоровий, а там вітер дуже студений, бо камінь, заўше камінь — дуже би на него гріти, аби загриї сі.

Там из тої студени робит сі у хмарах сніг. Типер сонце — чим у осени, то нище приходит тай чим раз менче грів, бо коротше грів, а більша ніч за то. То відтії на того боку землі повіе студений вітер и обертає хмари сюди и пускає тогда сніг“.

(Петро Попович).

„Покритка, як не введена по дитині, перейде через город, то потому сїм рік з ним лебанує, не може сі поправити; и ласує бурі бити за то“.

Наведу тут кілька назв місць (грунтів, городів) у Зелені.

„Игровищі“.

Як сі починаў тут у Зелені нарід и було лиш шось петь тагтії, то они мали там, де тепер хата Юри Гекowego, там мали исхід. Церкви ни було, коршми ни було, то прийшла нигіле чи сьвето, а они посхогет сі на то місце и балакают собі — звичайно гей би и тепер, виїде нарід из церкви тай постают и рагет сі. Но, балакают докі балакают, а далі завогет собі игри: музика играє, а они танцюют.

Але раз, кажут, нагійшли два лігіні — штаўт гей би десь из відтаў из Порогії; прийшли, и запросили, ци не мож и їм забавити сі. Позволяли. Тоти лігіні узели собі по гіўці, тай музика заграў — а они пішли у танец... Але разом — извіяла сі бурі, а тоти лігіні лиш извели сі в гіўками у гору; пішли вихторьими...

Але там були якіс и „розумні“ тай оден крикне на ті гіўки: Вержи — каже, шо маеш!...

Тай одна вергла відтії перскінь и зараз такі вергло и неў на землю... а друга не мала шо так швидко веречи тай понесло

¹⁾ Мов кружок.

ї Біг знає куди. Тай того місце, де того було, називає сї и до нинї „Игровищі“.

(*Стефан Осташук, Ів.*)

Катерина Осташук оповідає про се місце так :

„Туй в Грпелєві, там де Юркова хата, в шо називає сї місце Игровищі. То там раз танцювали у петріуку, самої першої днини. Тай сїгїли там два гїди, старі дуже, и кажут : „Ей, каже, грїх, гїтовьки, танцювати, бо петріука...“

Але они того чуют...

Лиш розтанцювали сї, пішли „гори“ — а земле лиш проступт сї, а они, усьо гет и музика, он туды у безвіств... Лиш тоти гїди лишили сї.

Тай земльи назад вступила сї зноў тай то місце називає сї цїрез то Игровищі“.

„Чортка“ (гора 1259 м.).

Там колись даўно ударвў грїм у смиреку и найшли люди на кїм місци кроў на „него“ — осина; — так як два кулаки за вєлийкий буў кавалок.

То він — осина му — сховаў сї під гачугу, а грїм у него уцїлвў и убвў. Цїрез то називає сї тота гора Чортка и так такі у мапі стоїт“.

(*Петро Попович Ом.*)

„Пекла“.

„У Рафайлові в така скала, називає сї Пекла. То таке льичне місце, шо ніхто не годин стати на край, аби дивити сї у долину; то там як стоять, то такн видит сї, шо шось кїгне туды у долину у ти Пекла“.

(*Павло Курчук.*)

„Прислїп“ (подина).

„Раз пасли пастухи віуцї на поднїї; ова високо в. Тай разом похмарило сї и зачели громи дуже лускати — пустила сї велика бурї... Худоба облегла на тот чьїс попїд чубрі, бо то буў дуже густий лїс, и ти два пастухи посїдали и сїгїт. Але як лусне грїм у ту гачугу, шо сїгїли ти хлопцї, и они погїбли на місци, а то зачело горїтн.. Відтак нагїйшла така фає дуже страшна из вітром — и увернула тот лїс цалом на віуцї и на ти хлопцї и прислопила того усьо...“

Цїрез то називає сї тота подина Прислїп“.

(*Петро Попович Ом.*)

„Костівщина“ (поле).

„Коло нас в поли, називає сї Костіўщина, бо там були кости из якогось чоловіка; ше відаўно була одна кістка.

Кажут гідю, шо то там буў яєнс Татарь, та его люди убили“.

(*Дмитро Кіндратюк, Ів.*)

Б. Сонце.

Слїди давнього персонїфікованя всего на світї видно дуже добре в оповіданях про сонце і місяць.

„Сонце то праве лице божє“.

Всякий проте нинї, побачивши сходяче сонце, здоймає побожно покритя голови, а звернувши ся лицем до сходу, віддає йому глибокий поклон і, хрестячись, шепче слова молитви:

„Слава тобі Господи за личенько твоє господне, шось сї показало праведне; слава тобі просьвіщеноє!“

(*Павло Курчук.*)

Сонце сходить рано, іде через день по небі, світить і гріє, а вечером заходить.

В місци, де сонце заходить, там дїла божї; там є велика книга и у ті книзі записує Господь людські дїла“.

„Сонце як зайде, то крізь ніч купає сї у моря“.

Коли сонце мінить ся,¹⁾ кажуть тоді, що спили его Відьми і Опирі.

На мое питанє: чому Бог зволяє на се? Була відповідь:

„Бог милостивий може, гадаю, уварати Відьми, аби лице божє не спивали, Бог може їх утлумити. Але допросит сї, тай Бог изволит... Лице божє як було, так буде, а ти — на вікв у пропасть...“

(*Павло Курчук.*)

Б. Місяць.

„Місяць, то лїве лице божє“.

Але попри се понятє є і друге, по якому „місяць, то брат брата дєржить на чудїє“.

¹⁾ Затъмїне.

„На місяці, що то видко такі блями чорні, то то чудо там стоїт. На Михайла-Чудотворці брат з братом кадав снопи ў стирту, тай пробив оден другого вилами, молодчий старшого; тай так він держит брата на вилех на місяці. И кажут, шо поки сьвіта и сонці, то буде видко то чудо. То Бог тото поставив на місяці, аби тото видко усім людям, аби люди не робили на Михайла.

(Петро Попович).

Пор. Етн. Збірник, т. V, ст. 163.

Подібно як сонце і єго спивають Відьми.

„Они роз'їдают єго, шо лиш кроў остає сї на небі и з тої крові місяць зноў обноўлє сї“.

Коли місяць обновиць ся, люди побачивши його хрестять ся, і зітхнувши глибоко, кажуть: „Господи, слава Тобі!“

По при се приповідають:

„Місцю, місяцю новий,
 Питай сї старого,
 Ци не болят зуби мертвого?
 Як мертвого не болят,
 Так аби и мене ирщеного не боліли!

Як місяць в повні, приповідають інакше:

„Місцю, місяцю, тобі напідпоўне,
 А Жидам и панам та на безголоўє“.

Пор. Етн. Збірник, т. V, ст. 77, ч. 4.

Вірять також, що місяць має великий вплив на зміни погоди. І так пр. коли паде довший час дощ, чи сніг, прорікають зміну „яє настане новий місяць“. Як у зимі „тиснуть“ морози, кажуть: „Коби настаў місяць, то він (мороз) пересєде сї“. У кого звичай пускати кров, робить се нового місяця.

7. Звізди.

Коли спитати старших людей, що се такого звізди, каже кождий: „Е, а шож би? кажут у нас, шо то відаў божї віўці“.

Що в давнині уважано звізди за звірята, се видно найліпше в загадці:

„Поле незміренне, стадо незлічене, а до того є на штири негїли пастырє“. (Небо, звізди і місяць).

Крім сєго вірять, що кождий чоловік має на небі свою звізду, котра світить йому ціле житє і гасне аж у годніні смєрти свого властителя.

Сим пояснюють собі спаданє звіад, мовляв : „О, хтось умер, бо чіас звіада онде упала“.¹⁾

Що звіади уважано в первістних часах за щось живого, видно з того, що чарівниці хотівши спричинити смерть челяди, звернувши голку в сторону звіади, виконують рухи неначеб кололи кого.

8. Вітер.

Віра, що Вітер се чоловік, остала в оповіданях і до нині.

1. „Один віўчьирь буў з худобоў, тай звіаў сї вітер сильний. А тот, як держеў у руках ніж — шось туди ци би майструваў, ци би шо — тай так верг проти вітру...

Потому шукає того ноже, але не міг найти.

Так прокегло сї, кільки не знаю; але настаў кісний рік.

Пішоў тот віўчьирь на другі села за хлїбом и зайшоў до одного гаади на ніч. Гаада моцний буў, приймиў и просит того до вечері. Сїли вечеріти, але дивит сї тот віўчьирь, стоїт на столі его ніж. Ей, змінїў сї він дуже, як уздрїў, до кого він прийшоў, але ніц, їст...

Погькуваў він за вечерю; полегали. Але рано схопиў сї тот віўчьирь на постелі тай роздекуваў сї из тими гаадами и пішоў далі. Уже декуваў Богу, шо вірваў сї відтіў“.

(Павло Курчук).

Пор. Етл. Збірник, т. XIII, ст. 12—13, ч. 223.

2. „Даваў гаада худобі вечерю — вильми розмітуваў по пластови кождому окремо, аби то сї не било — а вітер звіаў сї тай то забраў гет з поміж худоби; шо він кине, а то озьме вітер...

А тот гаада сї злотноў дуже и верг на зустрїть вильми... Тай вітер у тот мах стаў, як він то зробиў. Але пішоў гаада у хату, жінка зладїла вечерю, а він сїў вечеряти, а то увійшоў у хату якис чоловік и каже: Добрий вечір! А гаада відповїў: Дай Боже здороўля! Але той, шо увійшоў такий карвавий, груди цалом кирваїи...

А гаада каже: Проснмо до вечері!

З Богом сьвятим вечерїйте; най Бог даст на пожиток!

Але, каже, як бисте були не казали, шо просите мене до вечері, то буў бим вас зхопїў на віки — амінь, бо я є вітер...

¹⁾ Дехто каже про се, шо то чорт летить, сяючи огнем.

І газда сї тогди напудиў, тай каже: Чоловічку добрий, де я тебе пробуй? Я з тобою не буў на віку...

Тай той каже: Тогди яким метаў пласти, та я повіяў, а ти заліхословіў и верг вильми; — то я віяў, тос ні пробуй. Ше ти тепер дарую, шос ні клякаў до вечері, а від ниві з божим духом абис ніколи не играў... Бо, каже, не знаєш коли заліхословиш, бо е 77 минут усєких, а 77 придобашок, а 77 вір є и 77 язвкіў. А тоти минути то усєму перед ведут, то не знаєш, коли як заговориш, а як за тобою стати сї може". (Петро Попович, Онуфрія).

3. „Даўно сї трафило, також віяў вітер, а одна кубіта була сама у хакі. Чує, а то торкотит у дверіх и каже:

— Ти спиш, кумо? — Цалком на сусідский голос.

— Ой ві, не спю!

— Пусти у хату!...

Та пішла, пустила у хату, тай иде наперед, а та, за неў.

Але дивит сї, як сї обернула, то уходить у хату піўка обдерта, кирвава, и каже: Шукай шо їсти!

Та найшла їсти...

Лиш проньки здїла... Шукай ми масти, рани помастити...

Найшла масти, вімастила сама жінка тоти рани.

— Бог да прости! —

Питає жінка: Шож ви так сї обдерли? хто ви є?

Ой, каже, я вітрова дбчка; я сї мушу обдирати; дайте мені платка обвезати коси.

Дала платка.

Тота піўка обвезала коси и каже: Будте такі добрі, прошу вас, не кажіт нікому за мене, шо я у вас була, та я за рік зноў до вас прийду.

Але баба не могла відержети і пофалила сї, тай она більше не приходила..

Потому на рік мала такого молока та масла, шо раз, за тоту заплату, шо вімастила єї рани. А по році не стало нічого..."

(Андрій Перожук).

Попри се понятє є друге — новіще — по якому вітер, се злий дух¹⁾.

„У лікі є такий вихкір. То як звіє сї, як закрутит, то усє шо є, то несе у гору. Кажут, шо то злий дух сї сьмішкує над чоловіком; бо він ласує, як є де копці, то забере и гет у скали поносить.

¹⁾ Дехто мовляв — „вітер се божий дух“.

Як той вихкірь підвіє чоловіка, то вове́ме сї чоловіка хороба вітрова, шо скрутит го и уже слабій усе.

То як той вихкірь повіє, то приповідає сї:

Баран би кі побаву тритек,
а чвертак не так, а петак на мак!¹⁾

то він утихне, розсипле сї“.
(Петро Попович).

Наведу ще три оповіданя, в яких випадки пориваня людий вітром приписують чортовн.

4. „У нас буў один чоловік, називав сї Гаврило Жолобчук, та відвертаў град — він від того буў. — Але як повіяў вітер на него, тай узеву — бо він буў на дворі. Тай узеву го, и поніс у ліс, тай его там и страх задеревуў.

А далі и не знати, шо з ним було, може и ше хтос додаў ему страху; так, шо его у вечір узело, а другий день найшли го у лісі. Та з ним таке було, шо він не кимиву, шо з ним було — аж у хакі прийшоў до себе, спамнетаў сї“.

(Андрій Перожук).

5. „А тато небощик, ходиву на кіткон на Веньри — як то боло даўно, шо ходили за кітюном. А у осени, як у осени, була вітрена година; та вішли на Пантирь — полонинка, пан уже були, то знають — та вигіли, було їх штири, як несло кобіту у вітрах... И пищела — додивила сї людий: — Не дайте загибати! Не дайте загибати!...

Тай пішла...

Шо? не знати, як би обвілнити.“. (Андр. Перожук).

6. „Тут одну бабу ухопиву вітер і повіс та застромиву на дерево. Десь війшла у ночи з хати — а то зимно було, фуфела така, вітер свище — а она війшла, як то у нас звичай цілком скидати усьо з себе, війшла гола на двір. Тай як повіяў вітер, тай бабу здоймиву і заніс гет далеко від хати, та застромиву ї чи на вільху, чи верба така росохата була, шо баба аж до равї гола перебула; аж рано і найшли, шо ледви уже пінкала, так змерала. То приказуют, шо то ї злий дух туди поніс. А она ніц не памнетає“

(Андр. Борисюк дяк).

Дня 28/7 обходять Зеленці св. Куривка²⁾ „за для вітру и вогню“. В той день не роблять нічого коло сіна, не звозять

¹⁾ Трирічний (чотири-, пять-) баран.

²⁾ День св. Володимира; святковане се належить уважати за останок давнього почитаня вітру і огня.

його з сіножатий, „бо вітер розмете вго гет;“ рівнож не вільно „шось так коло салашья робити, буде горіти“.

„Я раз віз сіно на Курника, треба було конче, тай везу. Але вдут якіс, тай кажут: Мой! А то буде мати вітер чим фудекати (розкидати).

Тай, не бійте сі, потому такі так було. Звіяли сі вихторі в гет порозтресали, шо мало сі шо остало. То задля сіна дуже варке сьвєто“.

(Андр. Перожук).

„Оден чоловік побиваў оборіг на Курника. Та потому, уже буў оборіг из сіном, та лиш раз — так у вечір ўпримерці — ниву сі тай зачєў горіти. Людий сі избігло таких, а однако не могли уга-гасяти; не давало“.

(Сем. Попович).

9. Грім.

Нарід наш задержав також слїди давнього персоніфікованя у віруванях про грім і блискавку.

В літописи подибуємо згадку про бога громів, Перуна, якому Русини віддавали честь. Нині віра ся привязана до св. Ілії, він орудує громами, стріляючи чортів.

„Як блискає, то св. Ілий їде. И одни кажут, шо він міч такой має золотий, шо як махне, то так блисне, а другі кажут, шо то бричка золота, та як їде, то то колїсе так блискає. Ілий бє громами тнх, цураха ім“.

(Михайло Попович).

Тут наведу кілька легенд про св. Ілію:

1. „Ишоў стрілец лісом, Ілько зваў сі, тай найшоў кирничку з дуже ладноў водоў. Тай сіў собі коло тої кирнички спочивати; хлїб поклаў на бік из пушкоў¹⁾ разом и спочивав. Але заснуў він. Кріз сон кричит єму шос над вухом: Илию, уставай! Уставай, хлїба заживай, води попивай, бо вдеши у далеку дорогу!...

Він пробудиў сі, давит сі — а то стоїт коло него ангіль и так само каже, як він чуў крізь сон.

Тай зібраў сі Ілько, тай знесли сі на небо, тай від тогди уже громами орудує“.

(Гнат Онуфрок).

2. „Буй оден газда тай не маў дїтий. Але він дуже молиў сі тай потому маў одного хлопці. Як сі маў тот хлопец народити, та

¹⁾ Стрільба.

той ночі прийшоў старец до них просити сї на ніч. Але они не хожілі яго приймити, а тот каже:

А може би я, каже, на приспі спаў, на дворі?

А они кажут: На приспі можеж спати.

Гет у ночі чуе тот старец, прилекілі 2 ангэлы, и оден сїў на застїлнім вікні, а другий пішоў у хату. И тот старец чуе, як тоти ангэлы говорі собі; той з вікна питае сї того у хаті: ци в уже той хлопец, ци сї народиў? И росказае, у котрих сї мінутах уродит, який би буў.

А тої мінуты, шо сї тот хлопец уродиў, казаў ангіль, шо буде эле, бо він застрілит свого тата.

А тот старец чуў тото усьо.

Як Біг даў день, а старец уходить у хату и каже тым газдам: Кобисте сї на мене, каже, не гнівали, я вам, шось, каже, скажу...

Кажіт.

Я чуў сеї ночі як янгели говорили собі, и казаў янгіль, шо той хлопец у такой мінуті сї уродиў, шо мусит вітце убити.

Так газди сї засумували, и порадили сї, того хлопці стратити. Даў собі газда зробити таку скриню, аби вода не потекла, и вложили у ту скриню грошій, и постелили поверх грошій, и поклали там хлопці; відтак заднили тоту скриню и вергли у Дунай. Але два брати ловили рибу — один бідняк, маў богато гітай, а другий богатий, а дитини ні одної не маў — и завудили саком у воду тай вікгли тоту скриню. До скрині, доднили, аж там дитина...

Тогди каже тот бідний: Озми собі, брате, ту дитину, бо у тебе дас бі.

А тот каже: Я би приніс тоту дитину ид хакі, то би мені жінка очи віпарила.

А той бідний каже: Не хоч? Видиш, кїлько ўх маю, а сесе не лишу! И взеў, тай пішли д' хакі. Иде и той богач, аби вігїти, шо тому жінка скаже. Приходї, поставили скриню на приспу и ухотї у хату. Каже бідний жінці, шо нашли дитину, шо гітай з неў?

А жінка каже: Неси до хати, може тото зголовило.

А тот богач забуў сї, як тото учуў и пішоў гет. Там до дитини диве сї у тоту скриню — а там тїлько грошій, шо попри ту дитину ше й свої выгодуют. Так тот хлопец ріс, газда посналаў до школи, тай хлопці як звичайно идут зі школи и кажут єму: Ти, каже, Найдо! А він за се буў лихый и приходит до хати, питае сї вітце: Шо я за найда, шо хлопці кажут? Отец каже: Ти сї за то не гнівай, бо ти такі найда напраўду. Але я сї тебе не

відрікаю, я тебе маю за свого. А він тогди каже: Коли я, каже, найда, то я вам їсую за сесе, шосте мене до тепер тримали я від-теперь иду собі гет. И пішоў. Иде вулицеў, їде газда кіньми. А тот хлопец з далека поклонвў ся тому газзі и каже: Славайсусу Христу! А того газду здивувало, бо кільки їхаў, то такого розумного хлопці не здобаў. И стаў з фіроў, и питає: Куди идеш, хлопче? А иду, де бим сї наймаў. Каже газда: Найми сї у мене; будеш пасіки стеречи. Добре, каже хлопец, найму сї, и сїў на фіру. Приїхали д'хакі, тай газда даў ему стрільбу, и повів его у пасіку. Так він стереже пасіки оден день, другий день, аж одной ночи зібраў сї газда ити дивити сї, ци справедливо він стереже. Бо ему газда казаў, на першу, як хто буде ити, то три рази скажи ему: Гальт! А як не послухав, то стрільві до него.

Иде газда у пасіку. Але уздріў его хлопец и кричат: Гальт!... Гальт!... Гальт!... А тот газда такі иде... За четвертим разом хлопец стрілаў!... Тай пішоў у хату дати знати, шо когось убвў. Віходит газдині, тай засмутила сї, шо тот газду убвў; але нема шо робити, бо він віпоўниў розказ. И так вело сї, буў він у тої газдині так, шо та газдині звінчала сї з ним. Потому шос у 2—3 роки була у них дитина. А тога дитина дуже плаксива була. Чув він раз у ночи, его жінка каже: Як будеш такий плаксивий, то зробимо з тобоў так, як из тим. Але тот питає сї тої газдині, sweї жени, як то було. Стала она приказувати, тай він добаг сї, шо він звінчеў сї из своєюў мамоў, а тата убвў...

И прийшоў до владки сповідати сї. Владика як то ўчуў, не даў ему покути пнакшої, але даў ему таку покуту: Даў ему 7 овец білих, и сказаў ему так: Пася, неборе, тоти овечки аж, усі почорніют.

Він приймаў сї. Пасе тоти віўці, але пушку — тоту шо маў у пасіці — не покидає. Раз дивит сї він, за морем тільки богато людий, ріжут дуби деревенними пилами; так мучі сї, шо аж жель дивити сї... Але дивит сї, аж їде морем пан, а тоти люди як уздріли того пана, як заревут, як запище — шо аж сум голови бере сї. Бо він їх за кождий раз караў дуже; не було за шо, у один талан робе, а він їх карає. А він собі подумаў, тот віўчьирь, одно ми сї гів, стрільвўем у свого тата, буду стрілети и до сего пана. И стрілиў! Пан, лиш з конє геп! у море; а люди упали на колїна и Бога моле. А тот віўчьирь забуў сї на то, и потому набав сї: Ба де мої віўці? Ходит, шукає, усе находит 7 овец чорних, а білих нема... Аж потому добаг сї, шо то его віўці почорніли.

Пригнаў він тотн віўці пд владиці, а владика его запричашеў ч він сї такі у ті мінуці возніс на небо з кілом, и з тоў пушкоў. Тай від того чьису стрілеї из тої пушки осинаўціў, бо май старшого збвіў на мори. Тай то він до нині, тот Илий — бо на нме ему Илий — як гремит у лікі, то він стрілає.

Так приказуваў оногди один чоловік у бутні и я тото ві-
слушаў“.

(Петро Цаней).

Пор. Етн. Збірник т. XIII, ст. 145—146, ч. 337.

3. „То „тот“ осина ему, укіркує Богови, а св. Илий стрілає у него громами. Они, тотн осинаўці, дуже недобрі на него, але не можуть ему нічо зробити.

Як буде кончина сьвіта, то буде на сьвікі велика война. И на ту войву підут усі хлопц, а баби лише сї дома. Потому хлопц вібют сї гет, шо не будн и одного... А баби будут вти сьвітами шукаючи своїх чоловікіў; и найдут они медвежий слід тай тогди сто бабіў буде сї бити над одним слідом. Одна буде казати: То мій чоловік оди ишоў; а друга буде казати: то мій ишоў; та буде казати: то мого чоловіка слід, а друга буде казати: ні, то мого чоловіка слід... И до тої міри будут сї сварити, шо станут сї бити и вібют сї шо до лаби...

Тогди, як не буде уже люднй, то тотн всинаўци вікохають собі такого вола, шо буде сїм миль доўгнй, а сїм миль широкнй.. Они пріто того вола скохають, бо загадають св. Илию убити. Але як би з него кроў дзяпнула на землю, шо би убили, то змле сї би від того займила и згоріла би; а то „они“, осина, хоки на земли заложить собі своє царство.

Тай як тот віл віросте, то они убють, и здоймут з него шкіру, и простелі на землю, и тогди имут св. Илию тай убють его (аби кроў з него не пішла на землю, пріто та шкіра). Але у ті шкірі буде гєрка, від вуграчка, шо є у худобі и кроў из св. Илії потече крузь ту гєрку на землю, и земля сї займе тай згорит цалом, шо віц сї не лишнт“.

(Семен Попович).

Я раз запитав люднй, в що то бє грім. Всї відповіли, шо в Чорта. На мое питанє, чи видїв хто, як се дієть ся, відповів Василь Онуфрак так:

4. „Раз туй на Жолобі були ми з худобоў, а надійшла бурі. Шо тогди не гіяло сї — Господи! Громи лускали так, шо витіло сї, шо небо упало, як гримне...“

Том витіли, усі ерцені, у шо то бє. Як луснуло онди у той грунь, але то так — витіло сї — шо розлекіў сї у порох! А через

чье у другий... Але давнмо сї, то лусне грїм, а то лиш шостаке як рукаў за велике, чорне, зїве сї сюди-туди тай за онтой грунь... А то лиш разом блисне і грим! за тм... Ага! у шо то бе? Ми уже добагли сї. То той, осина, скаминїў би, ховле сї, и св. Илай бе громом, бо він до того є постановоўлений“.

Як св. Иля стрїлить до чорта, то кремїнь з його набою „їде 7 миль у землю и аж за 7 рокїў виходит на верх“.

„Тот громовий кремїнь добрий — як би найшоў, до короў; владут у гїйвицю.

А як би сї трафїў з теркоў, то аби дивїў сї крузь ню, як гремит, то би вигїў крузь то Илю; и крузь трїску з громовицї¹⁾ як роцїплена, то би вигїў также“.

(Петро Попович).

Кров з Чорта (чорна, скипіла), можна найти на тїм місци, де ударив грїм; она добра до коров (дають у соли, проти відьми).

Вїрять також, що „як би махаў крисанеў понад віўцї, то би грїм відтак вїбвї“.

Коли блисне, хрестять ся вимовляючи: Свѣт еси Господи! З весною, як почує хто грїм у перве, хрестить ся, а взявши камїнь, ударяє ним тричи в голову і каже: Камїнь голова (3).

В часї громів, ховаючись під дерево з за дощу, роблять ножем хрест у корї на деревї, котрий не зволить вже чортови приступити на те місце: в тїй самїй цїли роблять хрести на деревах, під якими стоїть у полонинї колиба.

Останками давньої вїри належить також уважати святковане громових свят Ілїї і Гавріїла. Кажуть про се: „Як роби у громове свѣто, то ласує грїм убити маргу, або у салаш ударити“.

10. Веселка.

Декїлька пережитків давнїх поглядів подїбуємо в оповїданях про „Весїлку“ або „Веселицю“.

¹⁾ Громовиця — се дерево поцїлене громом.

„Кажут, що весілка приходит обома боками на камінь та так тот камінь віпе, шо кабачі сї зроби. Та як би ишоў чоловік до неї на колішки (и аби знаў, в така молитва, аби говорив), то як би дійшоў там на то місце, де весілка пе, то би віпросив собі, шо би загадаў. А другі кажут, шо як би там дійшоў, на то місце, то би сї розтопив“.

(Петро Попович).

До весілки ітиб на колінах і руках, з прижмуреними очима і відмовляючи „Отче наш“; дійшовши на місце, де вона дотикає кінцем землі, найшов би там золоті чоботи і срібний перстень. При помочи сих чобіт і перстенья може стати ся кожної хвилі невиданими, та може віжлувати, себто знати все на перед.

ЧАСТЬ II.

Віруваня привязані до звіринного світа.

Нарід наш заховав також чвмало вірувань привязаних до звіринного світа. А шо дуже багато їх можна порівнати з такими самими віруванями у нивішних ннзко культурних народів, проте і за їх початком глядіти б далеко-далеко в зад, в часи, коли нарід наш стояв іще на дуже низенькій уровени умового розвою.

Зеленці уважають деякі звірята за щасливі, инші за нещасливі; і для того вони на перехід добрі або нї; одні чоловікови щирі, другі знов нї. І так:

Лиса уважають за щасливого; як він перебіжить кому дорогу, то вже той чоловік „добре ме гостити“.

Вовк, медвідь, заяць і кіт, се звірята нещасливі; вони на перехід не добрі: „Заяц, як перейде стрілец — як иде до ліса — то може безпечно вертати сї до дому, бо му сї більше нічо не трафит“.

(Мих. Попович).

Як кому добре веде ся, каже про него приповідка: „Того не заяц перейшоў“. Так само і кіт на перехід не добрий; його однак треба шанувати і годувати, бо „ми его пайку їмо“.

1. „Даўно були у короў гійки цілом черевом так, як у льоху. А була одна жінка, шо мала статно молока, тай не знала, шо з ним робити, тай она купала сї у молоці. А Бог терпіли, а далі усердили сї и щерли дійки отак (показує) рукоў; а тогди кіт скочив и ухопив сї штирма лапками за штири гійки тай ваўкає.

А Петро святий каже: Господи, облиши хоть для kota! И Бог облишили штири тійки".
(Юр. Осташиук Матія).

2. „Бог приказали давати котови що рана и у вечір по 3 ложки молока, бо ми его пайку їмо; то для него молоко Бог облишили. Тай люди дают...“. Як кіт прийде з перед Бога, то Бог питают сі: Ци давали тобі газди молока їсти? А він каже: Ні, не давали! А душе того газди каже: Ми давали, але він зажмурений хлештаў, тай не виїў (кіт, як хлешче, то очи зажмурить)“.

(Федір Оленюк).

Котови втинають кінчик хвоста „абн гуштурь не браў сі чоловіка“.¹⁾

З межн домових звірат корова і пес щирі, вівця і коза, не щирі, а кінь дуже „фалчивий“. „Корова, як дуже изголодвіе, то иде д' хакі; рада би, шоби ї здоїти тай дати ї їсти; а віўце або коза, абн лиш від хати пішла, а д' хакі не гадає“.

„Пес, то найбільшній приякіль чоловікови“.

Наведу оповідане Андрія Перожука, в якім змалювана вірність пса; воно має і длятого вартість, бо в нім переховав ся звичай трачена людий за для їхньої старости.

3. „Даўнними чьисами люди жили по 200 рокіў. Але буў заўзеток, абн тих старих губити, карати смеркіў. А оден син пожелуваў свого віўце, вікопаў яму, тата у яму и прикриў. И зайшли губити усіх, и того шукали, але не могли вайти. Як дізнали сі, шо старий не ўмер, удали сі на право. Прийшоў тот син на право и пан судня казаў: Абнс прийшоў заўтра сюди з приятелем и з неприятелем; иди до дому. — Прийшоў він до дому, иде до ями ид своему татови на пораду. Тато каже: Бери заўтра пса и жінку! — Він так изробіў. Рано узеў пса и жінку и ставіў сі на термін. Каже судня: — Бий пса! Тот узеў бук, удериў пса; пес зарюў и увік. Судня даў хліба: На, клич!... Закликаў пса. Пес прийшоў, упаў до ніг, ласит сі; даў му хліба и пес стаў такий веселий, як би не битий. Узеў судня бук, даў чоловіку: Бий жінку! Газда удариў жінку, а жінка у плач, у проклони: Лихо бис погіб! держиш старого пса (тата) у ямі, абн кі дораджаў, а мене невнину убивати хоки!... Тогда пішли на тоў кобітоў ид ямі ид кі, де буў старий тідо и вікегли тай убилн... То пес хокь гістаў, то такі зласіў сі ид чоловікови, не гніваў сі, а жона залютила сі тай приповіла усе“.

¹⁾ Се пережиток; місто цілого kota жертвували кінчик его хвоста, щоб забезпечити ся від хороби. (Гуштур = катар).

Про коня так розказують :

4. „Кінь ласує хрискенина ўбити, але боїт сї, бо їму видит сї, що чоловік такий великий, такий сильний! Він як пе воду у ріці — шо поїт сї єго — та видит чоловіка у вогі — буде образ — то гадає: Йой який він маленький прокіў мене — видит в себе и чоловіка у вогі; — коби я, гадає, напиў сї, то я єго зараз убо у смерць... Піднесе голову: Ого! уже не так сї видит, чоловік показує білший; тай иде далі спокійно“.

(Петро Попович, Он.).

Коня сотворив чорт і длятого „як їдут на Велидень на сьвєкістю (свєченим), то кінь летит дуже, бо єго сьвєкіськь пече“.

5. „То даўно лиш як поблагословлена худоба, шо сї явила на сьвєкі, то корова мала зуби великі, а ріг не мала; а кінь — від „него“ сотворений — маў на голові роги, а не маў зубіў“. Тай відтак корова каже: Дай менї роги, а я тобі дам зуби, бо тобі не пасує из рогами. Тай так помівели сї. Тай корова збула сї горіших зубіў, а гістала за то роги. Тай кінь має в до нинї відзнаку на ногах, такі рогові значки по під палетку, шо маў роги. А корова не має зубіў, лиш штапаки пускі“. „Кінь май лукавіща худоба. Він як пе воду, то дивит сї в видит у вогі, яка у чоловіка сила, шо слабій, и думає собі: Ёй убо єго зараз лиш сї напию... А так подивит сї в воздрьгне сї, не може сї зважити. То кождий кінь, як напе сї води, то мусит сї подивити на чоловіка, то він через то“.

(Петро Попович).

Звірята умівуть „ві жлувати“, себ то відчувають все на перед. І так, декотрі звірята ворожать смерць: „Як ворон краче над хатоў, то на шкоду у марї, або хтось умре на гавдїў“. „Як зайде у село рабкаучи такий чорний ворон, то уже мусит бути якас новина. Або шос умре таке важне, або звір зробит дуже шкоду велику, або пошескь якас буде“.

(Михайло Попович).

„Як зазуле кукає по часови на хакі, то хтось у кі хакі умре, мусит бути мергвец у ві хакі“. „Казали мама, шо стрійна такі так умерли: прилекіла зазуле у лві и закувала на хакі и до тижні стрійна умерли“.

(Юр. Осташиук, Мат.).

„Як сова кричит над хатоў, то также мусит хтось умерти“.

— „Когут, як траїт сї, шо піє з вечера — бо то рідко,

шоби у вечір когут піаў — то буде якас новина, або умре хтос смертеў такоў непримноў, або заслабне хтос“.

(Онуфрій Попович).

Коли ж кіт „мне ся“, або скрегоче перед хатою сорока, належить надїяти ся гостей.

„Як заауля куе до Івана, то буде тугий рік (голод, біда).

6. Як вірцевий примір „віжлована“ звірят подають оповідана про Кузюкову сороку, яке я записав: „Оден Кузюк, туй у Чернику, имвў маленьку сороку на дорозі, шо не могла лекіги. Він имвў і и годуваў, шо віросла велика. Она собі літала по двору, не кікала. И тот Кузюк маў бакун — як то уперед люди держали собі курити. А він робвў полотно и поклаў скрутец тютюву и люльку на горі на полотно, на варстакі. Тай прывекіла сорока вікном, ухопила скрутец и вінесла на двір; вернула сї, узела люльку — вінесла на двір. За годиву — тут левізори; обшукали усюди, не могли найти и пішли собі. Наколи они из хати, а сорока кітюн у хату, и люльку у хату. Она віжлувала, шо прійдут левізори и спретала тото гет“.

(Андрій Перожук).

Звірята не лиш шо розуміють людську мову, але також розмовляють між собою. У вечір перед Василем годують всі добре домашні звірята, аби не кляли, бо в той вечір „говорит уся твар божа“.

7. „Раз на Новий рік воли упржежі були у стайни. А газі хтос изказэў, шо худоба на Василі буде говорити. Тай даў той газда у ясла сїна и сховаў сї під сїно, ховіу чути, шо воли будут говорити. Воли ітет. Як попоіли, каже один до другого: Легай, братчику, та відпочивай, бо заўтра би нам газду на цвинтарь везти. А то даўно було, шо тої днини, шо умре, тай ховали. Увійшоў газда у хату, з того страху розболіў сї так, шо уже ледви піждаў сї рані и умер“.

(Андрій Перожук).

Також вірять, шо на Юрія сходять ся звірята „з одного гнізда“ і розмовляють; опісляж розходять ся знов „світамп“. В кінці всі народні пісоньки про звірята, містять віру, буцім то вони говорять. Зеленці осуджують выбране яец і „потят“ з птвичих гнізд, бо, „птаха кле не, и то сї в деветім поколіню не проводит“. „Як хто возьме з гнізда мале, то старі клевет и плачут. То так и той, шо бере, буде плакати за своїми гітьми; аби и у девекім поколіню, то сї мусит тота криўда испоўнити“.

(Онуфр. Попович).

„Як косо ви узяті гіти на гяґада, то він плаче и кличе“:

Проклетий віўчарю, проклетий!...
 Найшоў мої гіти, найшоў...
 Наклаў ватру, наклаў ватру...
 Пірять!.. Пірять!... Пірять!..
 Пече — їсть; пече — їсть...
 Ще й солить... Ще й солить...

(*Анна Тимчук*).

Сю „пісню“ говорять удаючи спів коса, при чім старають ся уявити (модуляцією голосу) біль тої птички: найбільший біль видно при словах „ще й солить...“.

Є ще одна пісонька, яку коли співають, удають „голос“ птиці:

„Я посаў пшеницю,
 Бог пшениці не ўродў, не ўродў,
 А я Бога колом-колом,
 А Бог ме — не ку — шту — роооо...
 З мене кроў дзьвр цюррррр-котом“.

В Зеленица удержала ся також віра, що звірята можуть породити людину, а жінка видати на світ звірину.

„Самосій“.

8. „Шо року по Василю другий день, мусит сі народити десь у сьвітах хлопец; але то у звіри — у оленіці, ци у воўчяці, ци у медвеціў; народит сі на здобу люцьку и, наколи сі уродит, то зараз такі говорит, каже: Давайце їсти! Та, як дадут ему хліба — то той рік буде кісний; хліба не буде того року. А як дадут му снігу, то того року снігу не буде, дороги не буде, бо сніг згябає; то кажут: Самосій здаїў сніг. А він сі називає Самосій, шо він від звіри, а на нашу здобу. Але як дадут ему їсти — то він зараз гине; а як сі так трафит, шо живе, то він є пастирем від звіри: він гонит звір и пасе, але не витко — лиш чути, як жине“.

(*Петро Попович Он.*)

„Природа“.

„О, того М. мама, то мала оленя; таке уродило сі дитине гей оленя — и очи тикі мало и рот и джеї тикий, усьо так гей у оліне; але не жило доўго, умерло“.

„Там горі, у Зелениці, одна не мала більше гітій лиш одно, але було тнке, як сі ўродило, як білиці“. (Андр. Перожук)

Останки-ж первісної віри, що деякі люди можуть переміняти ся в звірята та що душі по смерті людий переходять у звірята, здібаєть ся на кождім кроці.

Вірять також: Є така птаха, шо звірує чоловіка — шо буде цілий рік голоден, або бола го сі яка озьме“.

(Михайло Попович, Он.).

З помежи всіх звірят не убиває ніхто, ла снці і ластівки.

„Є такі підласички, шо їх не годит сі убивати, бо то щіске того, де они є. Де они є, то яка она буде — ци біла, ци яка — то тот газда може у таку худобу увірувати; така худоба буде сі єму вестн. Єї навіть не гирь у вечер загадувати, бо то ї шкодит — она сліпне від того“.¹⁾ (Мих. Попович, Он.).

„Як віўці озьме сі дурнек, то аби и других сі не ўзело, аби и другі не заслаблн на то — то нираз як сі умішеї між дріб, то одно за другим минає сі — то кличе сі того Ивана Кушнеруна, він знає тому раду. Він бере таку віўцю, шо озьме сі і тот дурнек, и на дровітнн сокироў обітне уперед лапки и фіст, а так бере тай відотне голову и шос туди бає... А так звяже ти лапки и голову разом и завіснт над каглу, у бантн; потому то так виснт, Бог знає докіў. Тай як то зробит, то віўці більше не слабуют на тото“. (Онуфрій Попович).

„Як пес искажений аби укусиў, або аби лиш натох ци то маржину ци чоловіка, то сі пса ростинає на двое — такі живого сі ростинає — и кладе сі один кавалок туй (показує), а другий туй... и між тоти кавальки переганєї сі худобу; ач би чоловіка — то чоловік нде між ти кавальки; тай як тото зробити, то уже не буде шкодити“.²⁾ (Мих. Попович, Он.).

¹⁾ Є се певно пережиток давнього табу,

²⁾ Наведені два приміри се останки давнього звичаю жертвувати одно звіря за инші, щоб їх уратувати від хороби. Як пережиток такого звичаю належить уважати також таке: „Як трафіт сі, шо дитина перенудит сі ци би пса, ци корови, ци чого, то рубає сі из нежи очий джегу (исови, корові, люднн) и тим сі підкурує. Як ої напудит, то вольме сі скуса, шо мече сі у просоно, кричит; а як підкурн, то може“. Тут місто цілого звірята береть ся лиш волося в над очий.

„Росказують стрій, що даўно того много було, що як майштри завезали підвалине — що клали нову хату — то тот майштри голоўний браў чорного когута и утинаў тому когуту голову на порозі (хатнім), аби сї уроки худоби не брали“.¹⁾

(Петро Попович Он.).

„Як ріжут безрогу, то у нї є така селезїнка; як тот селезїнка є у переднім кінци груба — від шиї — то наїють сї зразу грубої зими; а як тот селезїнка є у заднім кінци груба, то буде при кінци груба зима“.²⁾

(Ів. Крамарчук)

Звірята, мовляв, „душ і не мають, у них є лиш пара; як звірина пару спусти т, то здихає“ (про маржину кажуть: минає ся або відійшла).³⁾

Зеленці обходять також чи мало „Звірових сьвет“: „Тоти сьвета звірові, шо є, то обсербує сї загля звіря. То як би тот день не поуважєў, то звір — не дивуйте — ласує убити маржину“.

(П. Курчук).

І так святкують: Івана Богсл. (21/5), Николая (22/5), Перенесїє (день по Вознесеню), Розигри (22/6).⁴⁾

В кінци додати б, що Зеленці люблять уживати декотрих частий звірят (пр. пер іотура, крил джої, пер половика, хвостів білиць), на прикраси до своїх „кресань“.⁵⁾

Тепер наведу віруваня привязані до поодиноких звірів.

1. Медвідь.

Медвідь походить із чоловіка⁶⁾.

Раз ишоў Сус Христос на св. Петром и Паўлом дорогоў. Але одни мельник перевернуў кожух на собі горі джегом и сховаў сї під міст; хокіў їх напудити. Тай як они ишли, а він віскочнуў на

¹⁾ Часом — хоч рідко — роблять се й нині; є се пережиток давніх жертв богам.

²⁾ Є се останок давнього відгадуваня будуччини з внутренностей вбитих звірят.

³⁾ В суперечці з тим понятєм є віруваня, будім то і звірята ходять по смерти, длятого треба прийняти, що уперед нарид признавав істнованє і у звірят душі.

⁴⁾ Є се сліди давнього культу звірят.

⁵⁾ Капелюхів.

⁶⁾ Первістний чоловік не відлучує себе від цілої првроди, але уважає себе спорідненим із нею.

під моста тай иде на руках и на ногах гей пес и шос туди бур-моче. А св. Петро каже: Господи, а се шо? А Сус Христос каже: Се медвідь!... И з того чьасу мелник зробив сї медведем“.

(*Андрій Калинин*).

Пор. Етн. Збірник т. XII, ст. 69.

„Мама приказували, шо раз ишли Бог, а один чоловік сховаў сї під міст, хотїў Бога напудити: перевернув кожух и сховаў сї. Тай як Бог наїйшли — а він вискочив відтї и пуджів... А Бог вергли у него мїтлоў и кажут: Иди, иди медведе!... Тай він зробив сї медведем такі на ўсе.

(*Юр Осташиук, Мат.*)

Приказують, що „медвідь удре луба и патицком щепит постоли тай убуе на ноги и иде на ягоди“. Коли проте хто лихо вбуе ся, кажут: Ади, убуў сї, гей медвідь у ягоди“.

„Медвідь робить собі на зиму хату, так як чоловік, але у пни — (порохно видуўбає) и вієно робит, а як зайде, то дучу закьигає чубром (вершок смерічки) за собоў“. Він через осїнь стає дуже снтий і опісля „даду зиму сце передну лабу и тим же“.

„Медвідь має за 12 хлопа сили. Зробити би на него слїп, тай аби 12 поносіў вінесли туди на гору (що хлоп дьвигне), то як би сї то завалило, то аж так би его (медведа) убило“.

(*Петро Цаней*).

Загально перековані люди об тїм, що на полонинї при худоби не вільно їсти печеного бабця, бо „як печи бабце, то медвідь завітрит и прийде у кошеру, ци у стаю и убуе шось з худоби“.

2. ВОВК.

„Вовк (гайда), за 12 хлопа розуму має, а за 3 сили“. Его „зробив“ (сотворив) чорт.

Вовк має таку силу, що може чоловіка замовити, або прїспати. Коли він зайде чоловіка так несподівано, що сей його не догляне, тоді вовк його замовить, с. зн. чоловік побачивши його опісля, не може „пустити з себе голосу“. В таким випадку треба чим скорше „роздерти пазуху від сорочки“, або „пустити з мїзильного пальця кров“; тоді „голос верне сї“; чоловік зможе кричати.

„Як воўк хоче чоловіка замовити, то бере стебло у пащу и качає сї по земли; то так замовит, шо чоловік хоть би хопїў

крикнути, то не може — стане, тай дивит ці, а воўк тимчасом озме козе и піде. Раз замовиў мене онди у Брицькі так, шо ні я ніц не казаў, ні пес не брехаў и він узевў козе тай пішоў; а мені — аж тогди мову домело.

(Юр Онуфрак).

„Вовк замовит — як він, то чельндь, а она, то хлопа.

1. Ми ишли з Брицької з бутина та я ишоў гет-гет на перед. Злагодавў я собі дриво та узевў дриво на плече и несу. А она сидит на дорогі у фобі, лиш лапки поклала на беріжок, а сама у фобі. А то лиш вечеріло. Я гадаў, шо то пес, так сі згнителя, так ласкаво сі дивит... А я иду, ні гадки. Прийшоў ид ні, а она zaczynaє гаркотіти на мени тай я додивиў сі уже, шо то воўк и вержу дерево из плечий на ню. Але она захопит сі так, шо дерево не засегло єї лиш упало на то місце, де лажела. А она до мене... Я зачеў кричети, а то не мож, бо вже замовила... Але я швидко добаг сі, шо робити тай такі борєо хапнуў тай удер пазухи — и мову зараз пустило. Я зачеў кричети. А ті из заду глумет сі мені, гадали, шо я на збитки. Але додивили сі уже и они, шо є їх петь (вовків). Один мене з переду задуреї — суне сі ид мині, а другий из заду, а три горі посідали, як пеньки. Тай люди звеўкали, стюкали тай они відступили сі з дороги и поставали усі петь на горі тай дивет сі. Ми ішли, а їх там лишили.

(Семен Попович).

Коли-ж трафить ся, шо пастух бачить вовка скорше як той його, тоді вовк стараєть ся його при спати.

2. „Раз війшоў пастух у ліс; и була полежка така, тай він сіў собі на ті полежці, віўці пасут, а він запалвў люльку и курит. Курит він люльку тай киває сі онтуди — гей Жид який, не дивуйте, у шабиш. Але дивит сі — під корчем воўк, далеко від овец суне сі попри землі. Але додивит сі він, шо пастух уже его задріў тай сіў собі на землю, узевў у рот кавалок патика и дивит сі на пастуха тай собіж киває сі так як тог. Тай киваў сі до тої міри, шо пастух задрімаў сі — приспаў го так, шо як кураў, так заснуў и люльку упустиў з рта... А воўк скеў віўцю и здаїў; тай буў би и більше постпаў, але другий пастух надбіг и обігнаў“.

(Петро Остапюк).

3. „Христос, як сотворив воўка спечим и крикнуў: Воўче, устай, лови гітька... А воўк, як єї схопвў тай за ним... А „той“ — осина — горі вільхоў... Але воўк такі захопвў за ноги и понирванвў тай кроў пішла долі вільхоў. То цвєрєз то вільха чирвона“.

Пор. Етнogr. Збірник. т. XII, ст. 25—26, ч. 24—25.

4. „Воўк не маў загазу пристаўленаго, шо він має за службу робити. Але прийшоў він до сьвитаго Николая и просит, аби ему якне приказ дали. Тай сьвитий Николай дозволиў ему ланате усеку звір. Але він не буў тим кунтентнай; ему сї впіло у его розумі, шо май ліпший ужиток із чоловіка; тай він допрошеў сї Николая, аби изволиў їсти чоловіка. Тай так допік Николаєви, шо кара. А Николай пішоў до того чоловіка, шо собі его воўк дуже уподобаў и приказаў їму, як він сї має із тим воўком обийти.

Прийшоў воўк до того чоловіка — уже маў дозвіл — каже: Я тебе буду їсти... Ой, каже чоловік, будеш ні їсти, лиш най сї умню, абись ні не їў брудного, тай най си эладжу сьвічку, абим без сьвічки не умираў... Воўк каже: Добре! — Ї пішоў чоловік у ліс и уквив собі снлний турж, буконнй відзамок такий — ніби то сьвічка. Умвў лице тай каже: А дай ко ми, воўче, твого фоста най ўгру лице! — А воўк каже: Добре. — Узевў чоловік, обмотаў собі добре фіст кругом долоні тай — як зачне воўка тим відзамком ўтирати, як зачне мастити — Господи! аж джеї облекіў... Але вірваў сї якось тот воўк и полекіў ид Николаєви, каже: Йой, тот мене так сьвічкоў избивў, шо я — ади який... А сьвитий Николай засьміяў сї и каже: А видиш, воўче, який чоловік смачний їсти? А видиш?! И від тогди воўк боїт сї чоловіка, як кьв'не за собоў бук: бука гірше сї боїт, як чоловіка“.

(Семен Попович).

Пор. Етногр. Збірник, т. IV, ст. 167—169, ч. 2.

Вовчу неситість пояснюють тим, що мовляв „вовк має лиш одну кишку; тимой у нім ніц доўго сї не держит. А у другої живнини, от — не дивуйте — у свині, то є уже дві кишки, тонка и груба“.

„Як беремінна жінка додивит сї воўка, то ему пащєка як домкне сї, то уже и здохне, то не замкне сї назад“.

Ось іще таке про вовка;

5. „Воўчиці мала гіти, та ходила полюючи, аби мали шо їсти. Але дїтвах маленький пішоў у ліс — так може маў два роки. А воўчиці придивила сї тай вмила того дїтвашка и понєсла ид свеім гітем, аби гіти мали сї чим грати, аби забаўку мали. Пішла она зноў у ліс на лови. Воўчета играют сї, усе за рукаўці штьобають дитвну, а дитвина каже: Най льолю (сорочку), бо мама будут бити, як підрете! — А рабшіц нагійшоў на то и то вигіў. Тай пішоў, узевў дитвину и тоти воўчета забраў, а одному відтеў лабку и верг того без лабки у гніздо. Бо то як би то не зробивў, то она знає,

хто ї забраў гітн, то би гет шкоду починила у мастку, а так она хапае уже хокь то, шо сї лишило и несе у сьвіти и дохторуе его, не мае чьнеу того шукати".
(*Семен Попович*).

3. Рись.

„Рис аби додравиў сї у лісі чельвди, то хапае за цьицьку; а корову хапае за вімне“.

4. Ласиця.

„Ласичка, то божа рукавичка з правої руки“.
Ласичка, то божа віточка“.

5. Борсук.

„Борсук сце у знімі лабу“. „Як бий его, то він ловит хлопа — не дивуйте за мошна“.

„Борсук е двоякий песій і свинечий; свинечий мае гук (морду) так, як у свині — того мож Усти, а песій мае гук, як у пса, — его віхто би не іў“.

6. Лилик.

„Лилик з миши. Як миш покушае сьвиченої паски, то робит сї из неї лилик. Як би нивіў лилика и поклаў у новий горнец, так аби поклаў тот горнец горі дном між мураўлі; але аби затикаў борзо уха, аби не чуў, як буде пищети, и кікаў не обзираючись; то третої днини, як прийди, то будут лиш самі кости из того лилика. А між тими кістками будут такі вилці и гребінец. То тим гребінцем аби доторкнула сї гіўка ци молодиці легіне, то буде любити, а тими вилціми, то буде гудити“.

(*Петро Попович*).

„Класти би у горнец лилика и у купину, між мурашки. Мурашки зїтет его гет, лиш лишит сї такий гребінец. Тай тим гребінцем аби гіўка погляділа 3 рази легіне, и аби кинула то під ноги тай як він на то стане, то мусат ї узети, аби не знати що“.

(*Павло Курчук*).

7. Киртиця (вітьичка).

„Як киргіна угігне на верх, то і сї ховле, бо як сяде на неї муха, то відган аби укусила чоловіка, то тіло гет псуе сї, так точит тіло, як киртана землю“.

(*Павло Курчук*).

Щоби забезпечити грядки від киртиць, роблять так: На святій вечер, коли ідуть рибу, складають ости під скатерть; на другий-же съвят-вечер, бере господар ости і обтыває ними свої межі, тоді киртиць уже не буде.

Мені оповідав оден господар, що дуже добрим способом на „відвернене“ киртиць має бути такий спосіб: Взяти жердку, замірити нею небі щика і опісля вимірати нею свої поля чи городи; по сім, киртиця певно вже не ступить на сю територію. „Лиш“ — додав оповідаючий — „хто би хотіў се робити, то треба знати добре від себе, бо хто би запробуваў, а не знаў би від себе, то най Біг боронит...“ (Ніби, що себ могло йому дуже пошкодити).

„Картина, то нечисте. Ог єке кіт, а їсти, не їст; задушит и лише!“.

„Де вітїчка мече, то добре, аби повлаў кавалок съвиченого чісника, то она уже на то не піде“.

На Велидєнь, Різдво і инші більші свята „не класти би капелюх на стіў, бо вітїчка буде потому метати у гредках“.

8. Гадина.

Нарід вірять, що гадина має в пащеці жьєло та що кожда кусає. Вона може укусити чоловіка і сказати худобину. Тому то всякий дуже уважає, щоб у часі посту не вимовити навіть імени сеї по ганої живини; а коли бесіда про се заїде, звуть її: Она, тота, доўга, чирвак або змльвиний чирвак. Кажуть, що хто в піст вимавляє слово „гадина“, то в літі буде вона ласувати на його худобу.

1. „Як сотвориў Бог усаку тоту погань (гадини, ящірки, жаба) и питаў сі кожного, який талац буде мати. Та гладун каже: Я чоловіка з тритєка-коне звалю и здіім. А Бог сказаў: Стій, шєсь, каже, не виїў чоловіка, а уже сі косориш на него; и відобраў ему Бог очи. То він и до нині сліпий. А гадина казала: Я не буду кусати нікого! Тай і Бог так облишнў. Тай такі так було, шо она не кусала нікого; аж люди прогрішили сі, у молоду цєтницю шили тай Бог і спустив... То и нині як би хто шнў у цєтницю, то мусит єго гад сказати, аби не знати шо“.

(Петро Попович).

Як побачать гадвну на весні (у перше), то приповідають :

„Най тобі буде добро про нас, а нам про тебе! Тікай від мене, бо де ти є додивлю, буду ти бити; аби є ні цілий рік не повиджела!“

Доки гадина не сказала чоловіка чи худоби, зветь ся непро-
грішеною, і така по „Главі“¹⁾ ховає ся в землю, де пере-
сипляє цілу зиму й аж виходить, на Благовіщенє знов
на верх. Коли-ж котра прогрішена, тоді не має вже місця
в землі, „ві змільп сьвита уже не приймає, мусят зиму-
вати на верхи; прогрішена притулит сї десь попри коріне, ци
плиту и так зимує“. Гадина укусивши чоловіка, біжить скоро до
води і, коли вона перетече, то чоловік гине, коли-ж укушений
перший вскочить у воду і умне рану, то она (гадина) пукне.

Вірять також, що „як гадина укусит чоловіка, то ще відтак
сїм рокіў ласує на его маргу“.

Відтята голова гадина небезпечна також :

2. „Мій вуйко дизинтираў и спаў далеко на лазу. Раз спаў отак
(показує) на боці, під головоў рука була. Чує, шось студене... Він
глипнуў сї — аж то гадина на руці... Він сї зхопаў, а она у ка-
менище, а він буком по серед неї — она сї урвала та половина
пішла у каменище. На зиму зійшла у хліў та 50 дробу (овець
і кіз) скалічила так, що кожде згибло. Потому догадали сї, що то
є и шукали та нашли тот кавалок и убили, то уже було добре“.

(*Андрій Перожук*).

Гадина не вкусить, як хто натре тіло любистком, бо се
зіле відганяє її, вона не любить того сопуху.

На вкушенє гада помагають найдіпше баїлники. Самомуж
даєть ся раду так : „Як гадина укусит, то треба брати девять плит
(камінців) и шутрувати тими плитами то місце, що она исказила
тай водоў зимвати; як вишутрує сї ту кроў, то то pomoже“.

(*Андрій Калинюк*).

Дуже помічней також шлюбний пояс :

3. „Раз трафילו сї на самого Ілі, що гадина укусила чоловіка.
Але трафила сї жона, що мала при собі шлюбний пояс та пере-
везала ему ногу тим поясом; та лиш покв тот пояс стояў, поти
лиш дійшла спухлинина, а за пояс ні. Та з долини так напухло

¹⁾ Усік гл. св. Івана.

було, що уже далі пояса не було видно. Тай тот пояс не пустив далі спухливи".

(Мих. Попович, Он.).

Як укушений удасть ся до баїльника і сей йому побає, то гадина, котра його ушкодила, вже заклята і вже більше нікого не вкусить.

Всі вірять, що: „Кожда гадина має 12 лабок. Один чоловік верг буї гадину на ватру та так полускала на кавалки, що вигіли лабки у неї; такі лабки вигіли лиш, як игли дрібонькі, як у червачка малого“.

4. „Оповідали небощик тато, що раз роздражнили одну (гадину) то гнала сі за ними оттак, як з онтого верха до нас (1 км.); то як би не мала ніг, то чим би ходила; кожда має. Она так вам піде деревом, як білиці; з дерева на дерево не скавати“.

(Онуфрій Попович).

Між гадинами лучасть ся така, що має на голові діамент.

5. „Одна жінка ишла собі десь ид худобі тай додивила сі у цекоті „тих“ тільки — без ліку. А меже ними одна, невелчка, лижела собі у кочілци, а на голові мала такі три гудачки, так як горошки не дзернаті, дрібонькі, а блиск такий мали, що з делику не мож було дивити сі. Она не знала, що то тай побігла по свого тата, аби ишли дивити сі, що то є. Розказала як, що вигіла. А они уже добагли сі що то, та побігли туди, та бо уже не застали — решта, гемайні усі були, а тої з діаментом уже не було. То як би маў той діамент, то він до увсичного добрий; що би згадаў, то би маў. Як би буў який трафунок, то мож — як є тот діамент — заховати сі, шоби ніхто чоловіка не вигіў, де він є“.

6. „Один чоловік переносив оборіг з місці на друге місце тай найшоў на підстеленю одну гадину, що мала на голові діамент. А то старий буї чоловік, що знаў, що робити, як би і ивити. То аби маў шоўкову фустку — чистий шоўк аби буў — та ту фустку аби простелвў в на ту фустку аби і вагнаў, то так би і ививў, бо она така, що як де иде, а хоче утечи, то зимде сі проступає в она пропаде не знати де в що. А він як сі додививў, та за то знаў, в та ту прахтику, як би і ивити, та лиш побіг ид хаві за тим шоўком, вертає сі, а і уже нема...“.

7. „Одному пастухови трафяло сі, що додививў раз таку гадину, що мала на голові діамент. Та не киваў і тої днини, бо не маў тих способіў. Але другої днини узевў собі жвавого конє, тай наабираў два мішки піску, шутру такого дрібного, поклаў ті мішки на

коне и приїхаў на то місце, де і вигіў. Изліз потихоньки з коне, зробиў собі розкіп, роздзівў той розкіп и тим розкопом псеег по ту гадину май яснішу. Здоймиў і з голови ти діяменти, сховаў файно, а і верг назад між ти гадини тай сіў на коне и зачеў тікати. А тота гадина, як зачала свистати — так, як добрий пастух — а то тільки сі іх позлітало у мінукі, так іх густо ишло, шо піў морі пляцу закрили гет; и усї зачели ити за тим конем. Але так ишли, шо и кінь ледво дихаў, так чвалуваў, а они усе поволи доганяют. Як уже тот пастух увигіў, шо доганяют, а він того піску озьме, та верже; а они усї коло того піску загуреют сі, шукуют, гадают, шо він верг діяменти. Они загурі сі, а він тим чьисом далі пройде; та так кілька раз его доганели так, шо уже не стало и тих двох міхіў піску. Так тоти сі за ним гонили, аж доки не залекіў за девету межу. И десь була близько хата, шо він крикнуў: несіт мені шлюбний пояс, але швидко! Тай вінесла ему якас там баба шлюбний пояс и подала. А він тогди на зустрїть них простелиў тот пояс посеред дороги; тай они на то надійшли, то аж тогди сі вернули, а тот з тим діяментом укік. Тай відтак, шо загадаў тай маў. Як має велику роботу, дуже фабрику велику, то они (чорти) збігнут сі, тільки іх прийде, шо робили, шо хокіў. Як хокіў десь піти та аби его нікто не вигіў, то ишоў собі из тим діяментом такі цісаркоў, але вигіти — вікто его не вигіў, як він схокіў. Шо забег, то маў^с. (Петро Попович, Он.).

Крім того є ще біла гадина і гад мурашковий.

„Є біла гадина. Тоту, як би найшоў, та убвў и деветь раз готоввў, и потому тої юшки деветь раз аби кушіў, то би знаў кожного язика, и все трава би навіть до него говорила, до чого котра є. Але тота гадина далеко у земли, не віходит на верх^с.“

(Андрій Калинок).

„У купинї кожгій є гадина — они без неї не можут бути. Они і носет їду и годуют і. Там у купинї є один мурашок гадечий, то той як укусит, то так, як гадина^с.“

(Андрій Перожук).

Є також гадини, шо мають більше ніж одну голову, вони зовуть ся „язяями“ (язе).

„Є такий пташок мацюцький, називає сі ріщєник; як би він не додиввў сі гадини 7 рік, то она віросте дуже велика и буде з неї вуж; а як би сі не додиввў і ше 7 рокіў, то віросте і друга

голова в буде пз неї язв. Язв буде лекіти воздухами, а з یرта силе сї ї жьирь^а.
(Петро Попович, Он.).

Язв, по кожних 7 роках дістає о одну голову бізьше, літає в ночи і тоді видно, як з рота силе ся їй огонь (себ то жьир, їдъ).

Про силу гадючого жьиру розказують ось як:

8. „Трафило сї раз одні жінці, шо была гадину сухим буком. Та ударила раз, а та провигла сї в доўго стояла так, як прут шторцом... стала на фіет і так стояла. Бо як бий ї сирим прутом, то она пустит у сирий бук жьир, шо бук від того потріснає на свалки — як від грому розспиле сї. Та як би чоловік держьнїў той бук у руках, то би погнб на місци... То хйба сухим мож і бити, бо як сирий, то має у собі сік, той жьир піде горі тим соком і озьме сї до рук.
(Петро Попович, Он.).

Кожда гадина має в ротї жьяло, яке має чудну силу.

„Жьило вібрати гаднї тай запустити корові у ріг, то уже ніхто вї не відбере манну, бо она уже заправлена^а; але молока від такої корови грїх дати за простибі, бо не буде приймлене^а.

(Семен Попович).

„Добре покластв жьило у тьошку, то коса люто дуже косить; то уже коса — уважьнете — неў заправлена. Нема моцніщого, як она (гадина)^а.

(Семен Попович).

„Стрільбу мож также неў заправити. Кажут аби узевї вї, де ої найде живу, та аби ї загнаў у люфу тай закласти патрону и стрілити (але аби пушка нова, ше не стрілена). То, як у то стріляш, аби лиш троньки куле торкнула звір, то уже з місці не піде^а.

(Юр Остапюк, Ст.).

Велику силу має також прутик-однолітець, коли на розігнати гадини, як вони играют.

9. „Один чоловік вшоў тай эдибаў дві гадини, шо играли. Тай узевї тот чоловік и прутиком доторкнуў сї їх, а они розскачали сї. Але тот не знаў, шо то уже за прутик и пішоў дальше. Приходит, а то під яблінкоў лиже чоловік и жінка; спет. Але він зажьиртуваў тай каже: А ви спите туй? и прутиком ту жінку жьиртком удариў. А тотя як схопила сї, як пішла — гей вітер... Они гадали зразу, шо то за жьирт: але біда, жінки такі нема. Ну, пятає тот чоловік усюди за жінкоў. — Нема. — Ходиў він до одної брехачки (ворожки), до другої — радн нема. Але прийшоў він до якогось у Ясіню. Тот туди шось пошептаў — пошептаў, а далі якис зело

поставиў у горщяи и приставиў у піч. Тай то кипит-кипит, а далі зачинає збігати... Иди, каже, уже жінка у дома! Приходит він ид хаві — тот чоловік — жінка якурат у дома. Она була дес аж онди у Переросли, тай той ї спровадиў. Доки кипіло у тім горщяи, доти она ишла, а як прийшла у хату, а то зачыло збігати“.

(Іван Кіндратюк).

„Як би здибаў дві гадини, шо играют, або чысом гадина несе жьйбу у зубах — много вигіли — то аби легонько прутником розігнати їх, то тот одволітец будь до чого здалий. Ади, аби блии сї, або у суперечці два, то лиш тим прутником доторкнати сї — ого! борзо розіглет сї. Або и у праві (процес судов.) він дуже добрий“.

(Петро Попович).

10. „Оден чоловік найшоў девять гадиниў у купі — одна коло другої у колесо, а головами до середини — и усї 9 так у гору головами гулькали, и свистали усї, шо дилеко було чути. Тай він вібиў прутником усї тоти гадини и пішоў. Але зайшоў він раз на друге село до чоловіка — як то у нас кажут „мудрого“. То такий буў, шо знаў до слабости, до худоби, до стрільбиў, до усекого. Тай тот пофалиў сї тому знахорови голоўному, як найшоў тоти гадини — шось зговорили сї и він приповиў сї — як їх вібиў. А той подумаў — подумаў и каже: А тос найшоў, чоловічку, щіске. та не знавес пошівувати; лиш би тобі не бити їх, але урвати собі девять одноліткіў и тим їх розігнати, аби кожда окремо пішла; то аж бис не знати, у яке право зайшоў велике, тай бис на тими однолітками виграў, абис маў при собі; а як бис найшоў, шо на дорозі бют сї, то аби не знати, кілько люда било сї, то тими однолітками махнеш з делека и они сї розійдут куди котрому“.

(Петро Попович).

„Як би здибаў 3 гадини сплетені, то треба уломити прутик и удерити легко по головах усїм тром; як корова — не дивуйте — здус сї, то тим прутником проганети, то подужев“.

(Ілько Остапюк).

Тепер наведу одно оповіданє, де бачимо віру, буцім то і між звірятами в свої лікарі.

11. „Оден чоловік найшоў коло якогось моста одну (гадину); найшоў одну и убиў тай відійшоў на бік. Але як убвиў тай їму сї зробило шось так нудно, шо такі коло неї плюнуў. Але якось так удало сї, шо він пришоў назад на то місце, де ї убвиў; приходит, а друга (гад.), здорова, обвила сї круг тої неживої та так фостом

мастит ї, шутрує; тай так до тої міри шутрувала, шо в та убита ожила. Але він убив і тому і тому, тай знов плюнуў. Приходить через чне знов на то місце, а там уже 3-та окрутила сі круг шиї и тяж фостом мастит и ти ожили. Ех, убив він уеї три. И так убив до деўсть; як убив девету, то не приходила уже жадна. А то одна другу тоў слиноў, шо він — не дивуйте — плюваў, намастит, а они оживали. То длатого, як убий, то плювати не вільно, бо они прихоті и тоў слиноў лікарє одна другу“.

(Мих. Попович, Он.).

Швіру, яку гадини з себе зкидають, називають гадечим ліновницею і приписують йому надприроду силу.

„Як віўцьє має мотелицю, то аби верг того ліновниці у корито на солеў, аби надаїла, то не згибне, поздоровіє. Але з неї (вівці) не мож уже нічо дати за простибі: анї молока, анї воўни, бо би гадина кругом хати ходила; усе буде сі повижьити“.

„Аби нікто манву не відобраў у корови, то добре дати у соли ліновнице здїєсти“.

„Як зуби боле, то добре брати ліновнице; то помагає“.

„Як скло забє сі у ногу чи у руку, то кладе сі з другого боку (не з того, відки скло вбите) ліновнице з гада, то оно віженє скло з кіла гет. Але як би приложив відтіў, де пробито, то най бі боронит; то скло пробило би цілу руку и війшло би другим боком“.

(Андрій Перожук).

„Як є гид у хакі (блещиці, таргани), то як би трафив на таку, шо до того є (гадина), то добре узяти ліновнице и покласти у хакі за драгарь (сволок), то гид пропаде гет. А ач буде, то оно уже до чоловіка не иде кусати; так задубіє и сидит. Або аби знов укьити голову на живої и держьити у хакі, то такі гид уступит сі гет. Але то би уже знати, шо на такої хати — де то держит сі — то не гір дати нічого жебракови, бо то не буде приймленє“.

(Мих. Попович, Он.).

9. Ящірєи.

Неменше небезпечними від гадини є веритільниці і гладун. Про них кажуть, шо коли вкусить перша, то „треба злїчити кварту маку, то подужьити“, а вкусить гладун, то вже „злїчити би гьилїтку маку“, щоби вернути до здоровя.

Про дождж ьинку¹⁾ так приказують :

„У нас приказують, що з неба паде велика кульи, а у ті кули є дождж и тоти писані дожджынки; тота кульи пукає у горі, а дождж и тоти дожджынки падут на землю“.

(*Дмитро Попович*).

„Як перший раз на вєсні додывє сї дожджынки, то перепускают ї до трох раз через руку. Відтак як — аби Бог боронвў — як би заслабла віўца, ци корова, то лиш тоў рукоў доторкнн сї до трох раз, то зараз поможе; але на віглї би доторкати“.

„Ше робет так. Як додывє сї перший раз на вєсні дожджынки, то берут ї у руку, аби не ўтекла и розстелюют ремінь на землі и пускают, аби она до 3 раз перелїзла цярєз ремінь, то потому не буде по перек болїти ніколи“.

(*Юр Жолобчук*).

Дехто, врештї, радить, поставити ногу (босу), щоби дожджынка перелїзла через неї до 3 разів, то гадина вже ніколи не вкусить.

10. Жьаби.

„Жьаба, то из павьцької ўложї, не из нашої, хлопєської. То була панї, тай мала куму и побратима — пана. Тай она любила сї из тим побратимом тай из ним укїркувала свому панови — нїби шлюбному чоловікови — усєко на сьвікі; так на сьміх говорили. А Бог показав чуди, що то великий грїх, що она укїркувала свому шлюбному панови, тай усї трєє — и ту куму также — заклевў Бог, що перевергли сї у жьаби. Они є у мори, там мают свої халўпки — они обї, и панїя тота и кума и тот побратим, и усї жьаби від них похогі. Она, то жоўга, як цьвіт, а він, то файний зелений, як зелїнь (зелена волїчка). То чути, як говорї собі у вогі жьаби:

Она так жалїбно каже: Кум, кум, кум, позич полотна...

А кума питає: На яке? На яке? На яке?

А тота зноў жьылїсно: Пан — умер. Пан — умер. Пан — умер.

А кума питає: Коли? Коли? Коли?

А панїя каже: У читвер. У читвер. У читвер.

А тот побратим каже: А я тому рад! А я тому рад!

А она питає: Кумá, кумá, шєс варилá?

А кума каже: Бурак-борщ. Бурак-борщ. Бурак-борщ.

А він каже: Бураки-ки-ки! Бураки-ки-ки! Бураки-ки-ки“.

(*Катерина Остапчук*).

¹⁾ „Ящїрка писана“ (salamand.).

„Кажут, що як перший раз уздрит її на весні жьйбу, то не казати би жьйба, але панна; бо як кажи жьйба, то она каже: „Ты ше не така жьйба“; а кажи панна, тай она каже: „Тай ти панна“. Тай не казати би скаче, але ходит, бо буде хромий“. На мою увагу, що я нехромий, хоча чи раз казав „скаче“, була відповідь: „Бо то, як у яку годину вимовити“.

В кінци „прорікають“ іще так: „Як жьйби на весні грубі, то люди будут цілий рік ситі, а як жьйби хугі, то и люди будут сухі; буде кісно на хліб“.

Ропуха сіра.

Про ропуху сіру (звуть її карапаню) не кажуть уже панна, але такі відьма. Бо вірять, що відьма, коли хоче відібрати у коров молоко, то уживає до сего карапані, або сама перемітуєть ся на неї і іде до стайні.

І так кажуть:

„Як карапані иде у вечір ид хаві, або ид хлівови, то того відьма і наслала, аби відобрала молоко“.

„Як карапаню бий прutom, то из неї виходит крузь шкіру таке біле, як молоко“.

„Кажут, що у вечір, як польгают корови, то приходит відьма, переверже сі у карапаню и дає у перед корові лизати соли, а відтак бере тай доїт корову на сіль и бере молоко гет“.

„Як би на карапаню стаў, то з неї бриваєне таке молочко; а як би того молочко капнуло на кіло, то у тім місци зробит сі бородаўка“.

„Як иде чельвдь від короў и розсипає молоко — от ни уважні — то за такоў жоноў скаче карапані и хлепле того молока: тай уже пішло молоко за неў“.

„Якби сі додаввў, що карапані иде від короў та аби добре вісварвў, то она піде у хліў и віригає молоко усьо, и корова як того злиже, або спасе из травоў, то молоко верне сі“.

„То, кажут, аби узети у торбінеку соли (нашкробати) тий кинути у то карапаню, завязати добре тай відтак повісити того над каглу; відтак підпалити би добре у печи, аби дим добре ишоў, то она стане кричѣити, просити сі, а відьма, та шо і наслала, прибігне и буде просити: Ей, каже, пускіт-пускіт, она невинна“.

„Кажут, як у вечір скачут коло хати карапані, то аби узєў глу и нитку, и зловїў одну, та аби перешїў глоў крузь ню и про-

квигнуў нитку, то відтак як болит шня чоловіка, то аби обвезаў шню тоў ниткоў, то зараз перестане боліти^а.

(Петро Попович, Он.).

Жаба ідома.

„У нас є, шо їте тоту велику жьвбу, зелену. Месо, кажут, біле-біле, як риба, таке чисте. То то їте, бо вїяка бола сї не бєре того чоловіка. То дуже чиста жьвба^а. (П. Попович, Он.).

К у м к а.

„Тота маленька жьвбка, шо кумкає, то она є май варкїща; то не чисте.

Онде М. тота любила дуже бабці їсти. А сї брат вмїў тоту жьвбку, кумку, и спїк тай даў ї; на, каже, то бабец. Тай як здїла, тай кїлко дотїў росла, то така и до нинї. Она має тепер 30 рокїў, а тогди мала 12. (Петро Попович, Он.).

11. Ластівка.

„Перший раз як сї додивит чельдї ластїўки, то дуют ї на зустріть. Бо предут відтак та мотають, то як сї запутають нитки, то дуют юже на того; то вїби, шо ластїўка прудка дуже, то аби и того сї прутко розпутало^а. (Петро Попович, Он.).

Як ластівка сядє на вікно, то се означає, шо хтось з чельдїди умре.

Ластівка з жінки.

„Буў один чоловік и маў жінку. Але тота жінка дєсь пішла — циби ї нагнаў, ци би як — так шо ї не було. Але потому она вернула сї ид хакї, а тот чоловік каже: А!.. ужєс туй ластївочко?.. Тай як то вїповїў у таку годвну, а она лиш стала ластїўкоў и полєкіла^а... (Анна Тимчук, Н.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XIII, ст. 118—119, ч. 306.

12. Бузьоў.

„Як сї додивє перший раз (на весні) бузька, то приповідаять:
Бузьку, бузьку, у тебе воли на ўсе поле,
А у мене за маково дзерно;

А ти прийди у негілю,
Я тобі и того угілю“.

(Юр Осташиук, М.).

13. Удуд (вудвуд).

„Як сі удуда уздрит перший раз, то сі їму приповідає, бо він так звїрує, шо буде сі цілий рік чоловіку почувати; и спит, а він сі буде ему снити. А то шкодит, бо чоловік сі тим труждає. То сі каже: Удуде, удуде, птах є богато ружних на сьвікі, земельних и лісових; як она сі не можут повнжати, так и ти не можеш мене звїрувати“.

(Петро Попович, Он.).

14. Зазуля.

Як на весні почують голос зазулі у перве, то ко-б хоть грейцарь був у мошенці, аби зазуля не закувала без него, бо тоді й гроший не буде цілий рік і зазуля звїрує. Длятого й дітем завязують у сорочечку при пааусі грошак та кажуть надслухувати першого „ку-ку“.

Зазуля з дівчини.

„Була гіўка у полонині з худобоў, та була сама. Але Оснаў-вєц переверг сі на лєгіна, файного, тай ходвў там у полоннну ид ті гіўці так, шо она дуже собі єго злюбила. Як прийде негілі, або сьвето, то він не ишоў ид нї, бо він тогди не иде нікуди, не вольному, а сидит у пуцьких, у скалах. А она за ним плакала дуже тай усе заводит: Кукуку мій, Кукуку... бо він так сі назваў. Але раз якось мати єї звїдала сі за то тай узєла гіўку ид хакі. А тота ніц, лиш плаче и плаче, тай усе свеї: Кукуку мій, Кукуку мій!.. Але мати излютила сі раз тай каже: Но, ти мені, каже, уже докоїла из тим Кукуком; бодайєс, каже, кукукала покї сьвіта, та сонці!.. А она тогди перевергла сі на пташка тай пішла у вієно... И до-нині нукає; одна каже „куку“, а друга каже „кукуку“.

(Петро Попович, Он.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XIII, ст. 117—118, ч. 303—306.

Про зазулю записав я ще таке:

„Зазулі зносит яйце полонинці (рід пливки) у гніздо. А полонинка вимітує свої яйці гет и висиджує зазульєне. Потому мухамн вігодує ї полонинка, а она як віросте, то знесе яйце другі полонинці и тогди перемітує сі у половника и ловит малі пташки“.

„Якби носиў у римени біб тай як зазулі закуе перший раз, та аби покляў тот біб на видне місце, то она влетит и зїст, той чоловік буде дуже щисливий“.

„Як би зазулі перестали сі на весні одна другій глумити — одна каже на сім дереві „куку“, а друга каже десь далі собі-ж „куку“, то би тогди „тот“ — осина їму — шо у свалі розвезаў би сі з ланца“.

„Як зазулі кукае, то аби хрискьвини за неў кукаў три рази, то она к лине, каже: Будеш кувати вітцєви и матери свої!“

15. Дятель (жонва).

„Як би найшоў тої жонви, шо в зелена, їти — пташкы тоти мологі — а она робит собі гніздо у дуже високім дереві, у май висшім, аби чоловік не їстаў та аби тоти їти так забивў добре у дуплі — лиш уважыти би, аби не подушили сі — аби она туди не могла їстати сі; а під тим цвечком прибити кавалок дошки, аби мала стара на шо сісти. И она прилетит ид своїм їтем, принесе їм їсти, и як додивит сі, шо они забудовані, то у мах піде у сьвіт, далеко піде шукаючи. Є таке зело у сьвікі — бо тота птаха знае, яке зело до чого подібне — то в таке зело, шо як того зела она принесе, там де їти забудовані, то аж би ни знати, як було забудоване гніздо, то оно сі дотворит само, лиш дотулит до него. Она в два и по три рази иде по то зело, нім добире. Иде перший раз, принесе, и не удаст сі; так литит другий раз... И так до тої мірн, аж добере таке, шо гніздо домкне; а зело того лишєї сі відтак на дощинці. И то зело, як би найшоў — уже котрий би маў щіске, то аби уже троха притерпіў, та заколоў ножем у правій долони, та заложив там зело и заліпиў папером, доки не заросте, то аби де замкнений буў, не знати якими замками, то вони сі єму допрут, лиш тоў рукоў сі докване. А як би его хокіў з пушки убити, то до него сі кулі жадна не возьме“. (Петро Попович, Он).

16. Каня.

„Канї просит у Бога дожджу“.

„Як Бог сотворив сьвіт, то не було води лиш у однім озері, у однім місци. Відтак Бог зробив таку фабраку, аби усе живина робила дороги, куди вода має ити по ўсєму сьвіту. Усєка живина,

яка є на сьвікі, війшла сі и чистила тоти дороги, а лиш одна кані не хокіла; каже: у мене є злотні чобітки, та я би завалела собі у болоті. Тай через то сказали і Бог: Не вілно ти буде напшти сі води з ріки, ані з поточини... Але она каже: Оўва, я н з дожджу напю сі; піде дождж, я напю сі, тай мені буде! Тай так и нині она проєнт дожджу, аби сі напила. Як є спека, то она канькає; а піде дождж, то она сьїде на гєлю и підойме голову у гору, роздзівит сі и тач пє: кїлько капне, тїлько лігне“.

(Петро Попович, Он.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 28, ч. 28 і т. XIII, ст. 225, ч. 393.

17. Кури.

„Кури́там не годит сі давати замінки, але сира; бо як давай замінки, то буде май білше когутів, а як дає сі сира, то білше буде куручок“.

(Настя Осташиук).

„Кури не мож виганєти из хати кочергоў, бо половик ловит; треба гнати ругами“.

Курка „несе зносок“ (последне яйце), з котрого можна виховати собі чорта.

„Первістці (корова з першим телятком), аби дати від чорної куркі яйце надзїсти, то відьма уже не озьме від неї молоко“.

Вірять також, що всяке „лихьн“ має міць лиш доть, аж „не запіют кури“.

18. Оса.

„Є політок такий, шо оси дуже люті, то вітак зима буде дуже люта — студена“.

„Як оси під верхом, то буде мала зима — а як у землі, у гєрах, то буде велика зима“.

„Осечого гвіада — пітре сі — и дают у кулєши або у молоці малому псови, щинюкови, аби буў лютий“.

(Петро Попович, Он.).

19. Чміль.

„Як очи боля, то бєре сі меду того від чміліў, и тим медом мастит сі очи; то дуже помагєє того“.

(М. Попович, Он.).

ЧАСТЬ III.

Вірування привязані до рстинного світа.

Тут наведу народні вірування привязані до рстни.

Рстини ворожать смерть: „Як яблінку переверне (вітер) горі корінем, то кажут, шо мусят газда або газдині умерти“.

(*Андр. Перожук.*)

Дерево, то живина: „Ганчувати дерево гріх, бо сам відтак мусят сі пошрамити“.

„Як чоботи мащені, а удре дерево підковою та доторкне мащеною холевою, то від того дерево усне“.

„Як покритка — не введена — увійде у сад, то аби шос кивала, аби урвала овоч, то такі за її руками ўгине. Через то, котрі хотят, аби файно сад кохаў сі, весело аби родиў, то як буде у мированью, то виходит из церкви так, аби не повертаў нігде — ні у хату, ні у коршму, то приходит — не повертаючи у свою хату — але уперед у сад и три рази у кожду щепу утирає чолом и каже: Аби так до тебе лихи не могло сі узяти, як до миру не може“.

(*Петро Попович, Он.*)

1. Ліс.

Відповідно до вірувань Зеленців, гірські ліси замешкують усякі духи і пламети; крім того в лісі береть ся часто блуд та чути в ночи голос невидимого чоловіка або невидимої сокири.

„Є такі місці у лісі, шо чути як гойкає у ночи, але ид тому не мож сі обзивати, бо прийде ид чоловіку“.

1. „О тут над гатьоу, там в Росіщина — поле; там були з коровами пастухи и ночували у колибі. Чуют у вечір, а то рубає; рубає, ше й собі „гекає“. А далі зачъвў гойкати и пускати того дерево. Пускає, а то гремит у звір, аж земля дріжит... Рано, лиш біг даў днину, пастухи поўставали и вже їх кортит дивити сі, ци много в дерева напусканого. Прийшли, дивет сі усюди — нема ніц“...

(*Мих. Попович, Он.*)

2. „Из Филиюком з Йосипом я робиў у бутні; так, як то у нас по два люди на раташа є, так я буў из Йосипом. Разом чуємо, у ночи кричат из гори: Клай — гу! Але шо кричит — не знати... Але разом чути — иде дерево; але то так шумит, шо страх... Ми из Йосипом крунули сі туди — а то чим блище, то слабшій голос

пускає; а далі дивимо сі — а то тике пройшло ризами, як дзигарнічка завеліке; через чьос и то пропало — лиш вихкір извіаў сі над нами"...
(*Андрій Перожук.*)

„На весні гріх на дворі прести, бо ліс буде клєств. То як нима ще у лісі листа на дереві, то він буде казати: Абиє така огіта усе, як я теперь“.

2. Явір.

„Одна гіўка збавила сі вінка, мала дитину в живу тоту дитину закопала у гнову купу; она гадала, шо оно собі там сконає и ніхто не буде знати. И дєсь то у пару тижніў, она дєсь туди зайшла коло того місця и додивила сі, шо зійшли два клинці дерева якогось у тім місці. Байка, не добагає сі она, шо то зійшло, бо такого дерева ше не було, ніхто не знає; не микала она того. Але зайшли туди хлопці-леґіні, шо служили у того пана, шо и она — и придивили сі тим деревьям и увійшли до канцелярії нд панови и кажут: Ми онди найшли таке дерево, шо ма такого не вигіли ше, від коли зяємо. — Пішоў и пан подивити сі тиж и сказаў то обгородити штихьтатами, аби то худоба не збавила, и каже: Як то підросте, то ми мемо вигіти, ци то добре дерево, ци ні. Так тото дерево росте очевитічки, шо динни то на митєрь уростає, тай на листу нима білше лиш пєть зубціў так, як палці вгльдає, на долони. А тота гіўка, шо поховала там дитину, то такі гіўкоў и має страх, думає, шо то може бути; ци не може то бути подлутоті дитини, шо она там поховала. Має она гадку, аби того з тиха дес вімкла, аби не було знаку и того. Але не мож, бо то у острові, під варунком пан держат. Тоти явори віросли за пару рокиў, а такі ріўні — мудрі би дошки з того були. Гомонит пан, шо би из тих яворіг звести. Так добаг сі пан робяти собі поскіль. Скили тих два явори, порізаали на тертиці, закликали столыріў и зробили поскіль. Не богато пан на ті постели спаў, вішло пєсьмо панови, дєсь вти на войну дилєку. Пан сіў на конє, поїзаў на войну, а пані тиж поїхали дєсь, а тоту поскіль зручїў пан на служницю, на тоту саму, шо закопала дитину. Так слуга тота и один леґінь, шо там такі служиў, спєт у ті постели. А то сі так удало, шо тот леґінь штаўт тої постелі тато — бо то від него она мала дитину, тота служниці — а тота служниці приходит ті постели мама. Чуют они у ночь, а то важе поскіль тота: — Ци не кыжко тобі, братчыку? — Ой не кыжко, каже, бо на мнї тато лежит. (Бо тот не вишен).

а она грішна, що закопала дитяну). Переночували они, другий день каже тота служниці тому слугі, аби де як тоту поскіль спалити, а другу зробити, бо она відаст. Тай так такі зроблено. Але у пана були два баранчики и ягничка, треба було дати їм пити води. Тай так сї трафіло, що гріли тоту пійку над ватроў из тої постелі, тай скочили из ватри два вуглики и упали у ту пійку. Слуги понесли ягнетам тоту воду и ягнета віпили, и тоти вуглики прожерли. Десь то у рік, ци як, уродила тота ягничка два баранчики, и оба були злото-голови. Кохали сї ті баранчки на велкї и пан сї тому радує дуже, хоче їх тримати про красу. Але тота гіўка дістала страх, шо и ти баранчики можут ї відати; она добагла сї, шо то уже грїх так запануваў, бо знає, шо над якоў ватроў гріли пійку для ягнці. Каже она панови, шо: менї сї снїў сон, шо як би пан тоти баранчики зарїзали, та їли тото месо, то була би віжлуном. (Бо ти баранчики, як були би доросли до сїм рокїў, то були би говорили). А пан подумаў собі: Е, та ліпше менї бути віжлуном, ніж баранці тримати. — Зарїзаў він ти баранчки, и сказаў слугам, аби тоти кїшочки, шо є, ишли на ріку мити. Але так під варунком наказаў слуги, аби не дай Боже кавалїчок пішоў из водоў. Пішли они и мьют тото на вогі тай говорї собі: Ей шо, шо пан наказуваў; ми умисне пускїм кавалїчок, пан не буде знати. — Урваў оден кавалїчок и другий, и вергли тото у воду. А буў бідний чоловічок такїй, шо нїц не маў, лиш жінку, а гітїй нї; тай тот чоловічок ловїў рибу и з того живї. Пішоў десь той чоловічок на рибу и завудїў вудку, а то на вудку узело сї кавалок кїшочки оден, а далї и другий кавалок... А він пообзираў: Е, гадає, то сьвіжі кїшки, добре шо хоть се є — бо не мож було рибки имити. Пішоў він ид хакї. Приходпт пд хакї питає сї баба: А шо ти туди, ци чей шо имвїў? — Не имвїў-єм, каже, нїчо, лиш оди двї кїшочки вївудвї-єм з води. — Добре, каже баба; буде хокь на вечерю. — Е, каже, їдо, иди покладь то до комори, заўтра рано начиниш тай буде ліпше. — Сховали тото у коморї и льгїли спати. Рано пішла баба у комору тай дивит сї — нема кїшочок, але два хлопці злото-волосї... Баба уходить у хату и каже їдови: Нема, каже, тих кїшочок, хїба два хлопці такі красні, шо мерехкотит від них. — Їдо подумаў и каже: Може то нам пан Бог даў, шо то наше щїске... Пішли у комору и увесли тоти хлопці у хату. Тоти хлопці росли здоровї и розумні, а баба и їдо кїшьят сї, шо то Бог даў, аби їдо найшов щїске, бо від коли тоти хлопці найшли сї, то їдо запомїг сї, стаў добрим газдоў; куди тоти хлопці підут, то приносї їдови грошїй без ліку. Так були у него сїм рокїў, пока їдо на

запоміг їй добре, а відтак сказали: Будьте здорови, іду тай бабо, бо ми идемо собі у світ. — Пішли они у світ тай ишла — кілька ишли, але они віжлуни, знають, що кождий чоловік думає. Але знають они, що у одного пана в весіле — а то у самого того пана, що они відтії походили. Приходьи они там, а то їй віддає їх мати. И от, як на весілю, мати віддає їй та куружна — танцює. А они приходьи, однакі — оба на одну здобу — сіла собі за скіл, а мати танцює, не знає, що то їй сини. А они — має один волоський оріх и другий тай усе ти орішки підмітуют у руках и кажут: Ціт, ціт два орішки, татови й мамі на потішки. — Тай на тім весілю запросіть собі пан гет усі люди, хто на тім весілю буї, хто би знаї віказати шо файного, може хто знає, де єї шо їй свівікі діє, може шос такого диїного єї стало. Тай тогди хто шо міг, шо знаї, то віказуваї. А тоти хлопці собі ситіли, лиш слухали, підсьміхали єї и ти горішки підкидали усе у гору тай усе свеї: Ціт, ціт два горішки, татови й мамі на потішки. — А так кождий, як своє віговорвї, каже тот один хлопец: Люди добрі, я би маї также шос исказати, може би хто послухаї. — И тогди розказали они, тоти хлопці, як у пана служила гїўка, як она єї забавила вінка, як мала два хлопці, як їх закопала у гноєву купу, як тоти явори росли, гет усьо віказали, як они походили, и як єї на них заїзвели, и як їх крої не могла пропасти. И тогди вїйшли из за стола и сказали: Наше имено — то дерево, яким ми росли — буде до суду віку рости по світу на укає; нашим, каже, именем не вільно буде палити, бо великий грїх! — И тот пан зачївї їх просити, аби они були у пана, але они не ховіли. Кажут: Ні, ми идемо усюди по по світу и бугім приказувати, як то єї трафило и як то не може пропасти. Відїнкували єї: Ви тату і мамо, и ви ўсі, яките туй є, бувайте здорови“.

(Петро Попович, Он.).

Пор. В. А. Клоуєтон: Народні казки та вигадки. Ст. 106—147.

Яворовим деревом ніхто й до нинї не палить, бо мовляв грїх — „явір з чоловіка“; також на листю з сего дерева не можна пекти коржів, бо то „долоня и пять пальців“. Лиш як приїде „Свїта недїля“, тоді всякий нарубає яворових віток і „маїть“ злиши в хатї, хату и ціле обїєствє.

3. Вільха.

„У вільсї є крої того осина“, длятого она така червона“.

4. Бзина.

„Бзина, то „его“ дрива“. Вірять, що в бзині сидить чорт й де ростина ся дуже розростає ся, кажуть, що там пусте місце („не-чисте“). „Як би палю бзину у хакі, то буде гід“.¹⁾

5. Папороть.

„На Івана як би пішоу, де є папороть и аби вартуваў, аби не спаў и раз не вкїпнуу очима, то би вигіў, коли папороть цвите : бо она одної мїнути и зацвите и відцвите. То тогди аби допильнуваў, то би найкраще виглядаў на сьвікі. Шо би загадаў гадкоў, то би и гїстаў. Але тот цьвіт кьажко допильнувати, бо тоти Няўки, шо є у лїсах, то они тот цьвіт збирают. Як би сї удало, шо чоловік допильнуваў и узевў тот цьвіт, то они будут давати чоловіку, шо сьвіт коштує. Але то дуже твердого треба би, аби не відоймили від него; они украдут від него, шо и не буде знаў коли. Десь то сї трафіло, шо два хлопці-близнюки вартували и довартували. И ухопили они тот цьвіт тай Няўки, як надїйшли, як зачьбили мудрувати тай відїбрали“. (Петро Попович, Он.)

„Оден вартуваў на Івана, коли буде папорок цвисти. Як прийшла тота мїнута, коли мала цвисти, тоти чарїўницї, усї кїлко їх є и відьми, прийшли и найшли єго, шо вартуваў. Тай они єму усєких страхіў додавали, аби узїк, аби не вартуваў. Тай як зацвила папорок, то вигіў, шо кращого цьвіту не вигіў нїгде на цалїй сьвіт — такїй блєск маў; але шо — не ухопїў го, бо тоти додавали їму страхіў, шо він не ўстїг на той чьїс похопити; тай пропало... А те тоти відьми тим цьвітом из папороти укривают сї, шо їх не видно, як идут лихоїлїти. Бо они тот цьвіт лиш покладут на голову — и уже цїлком укрили сї“. (Семен Попович.)

6. Цьвіт щастя.

„Як би сї трафіло, шо коси траву, а коса нараз лиш бренькє и розсїпле сї, а нема камїне нїгде, то аби зїбраў ту траву уважно у верету и вивїс на воду тай верг, то усї трава пїде долїў рїкдў, а одно зєло буде плїсти горї... То як би то зєло гїстаў, то до усєкого оно добре, шо би ховїў, то би маў; як би запустити у долоню, то би кулі не брала сї чоловіка так, як плїти; а зноў,

¹⁾ Блочиці.

де приложнї бї руку, то замки допрут сї сами. То від того зела так коса розспле сї, але то кьвжко найти“. (*Семен Попович*).

7. Громовиця.

Громовиця се дерево, в яке ударив грїм.

„Громовиці як сї траїт, то того дерева нїхто бї вам не узєў до будинку, хїба оттак на городню. Топити тим и на салаш нї, бо то на то дерево, шо убє грїм, то ласує грїм три рази бити — нїг бї збавити хату. А як бї топнїў тим деревом, то бї гїстав лїсову скусу. Тото така елабїськь, шо по під шкіру буде трїщїти, як докьннути сї так, гей дерево на гачуїти як горит, то трїскає. То аби узєў громовицю та тим топнїў у хакї, то зараз дїстане чоловік лїсову скусу; а то дуже нудно такому, то шось гей бї єму по під шкіру скоботало. Нїц не пасує робити в такої деревини, як хїба бї найшоў файної такої, без сучї тай коби чистова (без смоли), то на усєку игру (інструмента), цимбали, на скрипку, на трумбету, то май здалє“.

(*Петро Попович, Он.*)

„Оден пішоў за деревом у лїс тай узєў громовицю. Принїс ид хакї и порубаў на дрива. Як палвїў ти дрива и падало на него таке, гей снїг, така опадь, а він то ловнїў; на кїлі (тїло) де упало и то трїскало. И потому волосьї из голови гет їму вїпало, шо на було и одного волоска на голові. А тот снїг паде на него и до нинї, уже до петнацїть рокїў буде. Але то другий чоловік не видит, лиш він видит, той де сї зловит — де то упаде — то чути як трїскає“.

(*Андрїй Перожук*).

„Трїску на громовиці аби поклаў під вискїк, де дерево вїлітає, як иде ризамнї у бутнї, то дерево буде сї бити па трїски; шо прїйде яка шгука (дерева) тай розлетит сї на трїска“.

(*Мих. Попович, Он.*)

„Як бї найшоў смереку таку, шо грїм увалвїў, то из того буде май голосна трембїта. Але то бї пти далеко... Як бї так найшоў, шо чути, як у силї вода шумит, як кури пїют — то буде из того нїма трембїта; голосу не буде из того нїякого“...

(*Василь Онуфрак, Ів.*)

8. Єва.

Єву (Ива, Ивина), уважають за деревину прокляту; її не вживають нї до чого.

„Як Христа мучили тай прибивали на хрест, то жадна диревина не хокіла кіло Христово раниги, а лиш ива сї того приймила. И Жидова зробила из неї кілки и тими кілками прибили Суса на хрест; тому то ива проклята“.

То навіть у коледці стоїт, каже: „Проклята Ива Хреста зрадила“.
(Семен Попович.).

ЧАСТЬ IV.

С в і т Д у х і в.

РОЗДІЛ I.

1. Д у ш а.

Кождий чоловік має в собі душу. З вигляду має вона стать білого ягнати, мухи, а часом (рідко) золотої птички або пари. Місцем постійного пробування душі є ямка під шнею, голова, а дехто мовляв, душа є у чоловіці — у середині, і доки вона там пробуває, чоловік живе; коли-ж душа вийде з тіла, тоді й житю кінець, чоловік умирає. По душу приходять смерть, — яку зображають собі як людський кістяк з косою в руці — і тоді душа розлучує ся з тілом.

„Смерть приходит до голови; перший раз заболит его голова, бо смерть бере душу. То гріх казати: Йой, мені гірко, бо то тогди аж горкий день приходит, як сї душы з кілом розлучьї: то дуже тяжко души кіло лишити, а кілу живьї“.

(Павло Курчук.)

„Як чоловік умирає, то душы иде вртом пароў, а як вішіют, то душы иде — куди инде“... (Семен Попович.)

Коли душа виходить з голови, в такім випадку, в хвилию смерти, отвирає ся тімя і „як би тогди тримаў руку там на кімени, то би чуў, як душы иде“; опісля-ж тіменеві кости замикають ся знов. Вийшовши з тіла, остає душа в хатї, а коли небо щика на-ррьидьит на лаву, сїдає ему в головах, де пробуває аж доки не „задзвонят по души“¹⁾. Коли задзвонять, вона виходить.

---

¹⁾ В церкві.

Зеленці вірять, що душа по смерті чоловіка ходить сім днів „по ділам“, себ то мусять обійти всі місця, де чоловік був за життя; всюди, „де ділаў добре, ци зле“.

Длятого: „У нас як иде сі лісом крузь чыгьыр¹⁾, то прокрім-суче²⁾ сі чыгьыр, аби сі чоловік не пообдираў — бо відтак як душы буде ити по тілом, то аби сі не обдирала дуже“.

(Семен Попович.)

В часі похоронів душа помершого супроводжає тіло аж на цвинтар; а там: „Як кіло закопуют, то душы плаче, каже: Йой, а я де буду? А хрест — шо закопуют на могилі — каже: Не бій сі, я з тобою“.

(Юр. Осташиук, Мат.)

Того дня, коли відбули ся похорони, у вечір сходять ся знакоми до дому, де був „мертвец“ на „посьвітнині“ і так бавлять ся цілу ніч, до раня. Домашні кладуть на „застільне“ вікно горнятко з молоком, а на те булку, в яку затикають горючу свічку: то для душі небіщика.

Нарід вірить, що душа приходить у сю першу ніч до хати і ввечеряє. (Рано дають молоко і булку бідному, що вмітав хату по мерци).³⁾

„Раз як уперла одна жінка тай як поховали — а она дуже божа була — тай свѣги людн у хаві, як то у нас на посьвітнинах, аж надлітає ясна, так гей би злотна птичка; тай як прилекіла тай три рази гей би хухнула и похилила сі у горнятко из молоком тай полекіла“.

(Юр. Осташиук, М.)

Душа часом і за життя чоловіка виходить з тіла, а діє ся се у т. зв. „непростих“: в таким разі западають вони в сон, а душа, вийшовши з тіла, иде на „гирц“.⁴⁾

Нарід переконаний, що душі остають і по смерті тіла на землі, показують ся в ночі, приходять до дому, то знов разом із помершими панотцями заходять у церкву на „відправи“, а всі вони являють ся з тілом і одежою так, „як лежыли на лаві“.

Вірять також, що душа помершого чоловіка мусять часом покутувати свої гріхи на землі; звичайно остає вона на місці

1) Густий молодий ліс.

2) Прорубує ся сокирою.

3) Смерть і похорони будуть описані в окремій збірці.

4) Диви низше.

покути так довго, доки хтось із живих не звільнить її від сего. Дуже часто покутує душа в зміненій формі, в яких звіриних частях, або і звірятах.¹⁾

„За нечистоту, що — не дивуйте — нечисто єї хрескьинни держит,¹⁾ то як чоловік умре, то душы піде — не дивуйте — у безрогу, або у шкяпу: така кара на душу. Та як у безрогу, то ше швидко єї спокутує, бо аби штири роки жила, то єї безрогу заріже тай душы слобідна; але як у конє, то бідує доўго. Як прийде до Житію кінь, то знаємо, який єму гаразд“.

(*Андрій Перожук.*)

„Душы, як грішна, то мусит испокutowати гріхи. Буде псом, не дивуйте, безрогоў, мухоў, осоў; тї так суджено, тї так: яка провина, така покута“.

(*Андрій Калишок.*)

„Як у неїлю курит люльку до служби божої, то вітак буде дуньи у кінцї голові, у млаці покутувати; и як плювала, що курила, так и там буде слинити“.

(*Юр. Осташок, Мат.*)

„Як умерла тота Ю. В., то тогда такі надохла кобила у Ю. Тото для неї здохла, шо у неїлю палила люльку; то душы у нї сїм рокіў мусит покутувати.

(*Мих. Оленюк.*)

1. „Були два газди тай межували собі из „кавалками“.²⁾ Тай оден зробиў между справедливо, закопаў плите у здоўж; а другий був напасний тай усе сягаў поза между. А той, поклаў между справедливу и каже: Аби ми відца не поступиў, бо туй межьи. — А той, того як не було, пішоў тай перекасуваў тоту между; узьиў плити тай попереносїў далше. Але той справедливий не дивиў єї, стоїт плити, та стоїт. Тай косили так, як межьи показувала. Так було, аж той, шо посуваў между, умер. Як умер тай уже покутує, носит тото плити. Але раз ишоў той газда, справедливий тот, певний тай упаў якурат на межи и уснуў. Але то вде тай яйкає єї: Йай, йай! Де поїти? Де покласти?... А тот прохопит єї — от як певий — тай крикнуў: Шо яйкаєш єї? Таже відкєє узьвї, там покладь!... Він не знаў, шо то тот, шо пересунуў между. А душы поклала камїнь и каже: Прости кї, Боже, від усіх грїхїў, шос мене, каже, обвілнїў від сего; — то уже не носїў камїнь“.

(*Павло Курчук.*)

¹⁾ Є єє пережитки з давньої віри у вандрівку душ.

²⁾ Полеж.

2. „Раз ишоу чоловік з полонини и наднбаў у потоці кінцку голову; лизьбила на потоці, а люди на то ставали — шо не було кладки — и переходили. А тот чоловік подумаў: Е, шкода, се е боже сотворіне — гріх на то ставати; та маў він палицю у руках и палицеў віверг на бік ту голову, на сухыи місце. А то тогда, з тої голови, промовило: Прощений будеш! — А чоловік питає: А ти хто е? — А з тої голови каже: Я е душа... А той чоловік каже: Ба як би тебе віратуваў? — А она каже: Та віратував бис, але будеш сїм рік кожду петницю постиў; але так абис и дзеренцьи не перекуснї... Тай він так постиў, аж прийшов семий рік. Семого року нїс він до млина збіже, молоти тай коло млина забуў сї тай каже: Ба ци сухе дзерно? И одно перекуснї... Але прийшоў він на місце, де душьи та буда, а душьи каже: Та шо, каже, буў бис нї віратуваў, кобис буў то одно дзернї не перекуснї; хїба, каже, будеш зноў сїм рокїў постати... Тай той чоловік каже: Добре! Постнї він уже добре. Прийшоў він у сїм рік там, де душьи, а она каже: Тепер нї віратуеш, але слухай, шо ти буду казати: Підн, каже, до склепу, купи шоўкову фустку; але шо будут, каже, правити, абис того даў, абис сї не годнї авї слова. — Той пішоў, купнї фустку — якурат так, як казала, и приходит. А душьи каже: Зложн фустку у четверо и приложи до лївого ока; видиш нї, каже, лївим? — Троньки виджу. — Ану приложи до правого ока фустку, може — каже — меш лїпше вигїти? — Троньки лїпше виджу. — Тепер добре диви сї, але у одну мїру, абис — каже — и не клїпаў. Тай тот чоловік дивит сї, а з тої голови кінцької вїйшло таке ясне, шо він аж зажмуρνї сї, шо не мїг дивити сї и питає сї: — А то хто таке фayne? — Я душьи! Ти, каже, мене так віратуваў, ти мене так очистиў від грїхїў. А тепер, каже, диви сї, як я буду ликїти. — Він дивит сї, а то из тої кінцької голови вїлвкїў такнї фayneї пташок, цїлий злотнїй... Тай як фуркнуў, а тому чоловіку вїпало лїве око... таке фayne — ясне було, шо як сьвітло брикнуло, то око вїпало. Той чуў, як у горї промовило: Прощений, прощениї, прощениї будеш! И той чоловік живї вітак доўгі лїта и як умер, та гїстаў сї у одну гонду до неба и на віки вічні з тоў душеў, шо віратуваў, веселиў сї у царствї божїм“.

(Іван Крамарчук.)

2. Мерці.

Наведу тепер кілька оповідань про мерців.

1. „Буў у нас чоловік, шо заслаб тай пішоў до Надвірної до шпиталю тай там и умер; та як умер, то его поховали такі там у Надвірні. А его потому земля вимітувала з гроба, бо він переступиў присьйгу — на фальч присьйгаў — тай, має бути, такі „непростий“ буў. Потому мусіли зноў ховати кіло; духоўні закльили тай уже буў спокій“.

(Сем. Попович.)

2. „Мама казали, шо тих К. як умерла тета, тай як поховали, то відтак шось місяць дождж ишоў; кажут, шо такі тае ишоў, и ніч и день. А она була не проста. Кажут, шо она як сі ўрдіяла, то мала від разу усі зуби у рові. А як ишла до шлюбу, то така була слаба, шо ї везли. Тай потому як ишла дуже злива, то відкопували гріб; як відкопали, то найшли, шо лежыла обернена на бік! Тай узьили и відтьили ї голову и поклали голову межи ноги тай закопали назад; тай потому дощ стаў“.

(Юр. Осташиук, Мат.)

3. „Одна гіўка була, шо усе у негілю чесала сі; тай відтак у сто рокіў перекопували гріб тай найшли, шо голова не зогнила; так, як поховали, так була й дотіў“.

(Федір Оленюк.)

4. „У піст, як в поклони, як люди вийдут на церкви, то прихоті мерці на поклони. Раз одна жінка у той день присипльыла дитину и спізнала сі до церкви; прийшла, як уже усі люди вишли. И як прийшла до церкви, та застала там мерціў, шо были поклони. А там була ї кума — ніби также умерла. И тота кума каже тій жінці: Йой, кумко, а ти чого тут? Туй в мертві самі... жібай, важе, як можеш, але, каже, кожух на опашка, бо ми зараз виходимо... И тота жінка, як стала ківати, а мерці за неў тай догонили... Але она мала кожух на опашки тай они ухопили кожух, а она якось утекла гет... Відтак, на другий день, на кождім гробі було по кавалку того кожуха“.

(Іван Крамарчук.)

5. „Раз ишоў паламар відкись тай здибаў на дорозі мерціў, шо ишли у церкву — у ночи. Тай здибаў и пізнаў, шо то живі так ни убрані — они були так зібрані, як лижыли на лаві. А він ишоў сам, а їх кілко ишло богато тай зачыли сі за ним уганьити, але він скочиў борзо за межу и они сі вернули“.

(Петро Попович.)

6. „Отых К. отец ходиў по Ясіню скуповуючи віўці. Тай як відтак помер — туй у селі — а Ясінци вихоті сюди тай прика-

зуют, що він ходит по Ясіню и скуповує віўці. Кажут, що тогди буў, а тогди буў; а люди кажут, що він уже тогди не жиў, він уже даўно умер... А ти кажут: А шож він за чоловік буў, шо по смерти ходит?... А то видко, шо за один він буў“.

7. „О тої А. баба то такі, як умерла, то — кажут — шо ходяла по сьвікі умерла. Раз було місічно, они сї даве из постели, а то лізе у вікно біле тай пішло у полицю и трискотит шос туди. Тай відтіў ид коминови, трохи посигіло на припічкови, тай відтак на поскіль и зачыло мурдувати матір А., ніби свою доньку. А далі як прийшоў і чьис, а она — як ишла — та ухопила замітачку, та тоту замітачку“.

(Оленюк Ф.)

8. „Раз она ишла дорогоў туди до К. на вечерниці тай здибас на вулици матір (помершу); казала, як лижьшла на лавици, так здибала і. Иде, з дороги не уступає сї; бо то як би мерлому уступіў сї из дороги, то би замордуваў; тай так ишли, шо сї ударили о пляче. Потому тота прийшла до К. и уже не прьшла цалу ніч, але плакала“.

(Оленюк Ф.)

9. „Там у ті хакі коло Штніў спала одна гіўка на погі из лигінем; а там умерла у ті хакі тота — Николиха називала сї. Тай она прийшла у ночи д' хакі та туди шось траскотіла, а далі пішла попід стайню и у якихось тертицях туди траскотит, а так пішла д' яблінці тай танцює коло яблінки... А тота гіўка дивит сї крузь їьрку на того, а далі переерстила сї и каже: Цур ти, пур! мое кіло живе обанває сї до твого мертвого... А то лиш щезло“...

(Оленюк Ф.)

10. „Одному чоловікови умерла жінка у вечір. Не було близько сусідів, нікого не було в хаті, тільки він сам. Тай він сам обмив і, убрав, положив на лаву, засьвіттив сьвічку тай трохи сидів, а відтак лег попри неї і уснув; они дуже любили сї. І так спав до рані. Раненько пішов до попа, до дяка і такі тої днини і поховали. По похороні, десь так другої ночи лежит він на припічку, у хаті темно, але не може заснути. Нараз чує, отвирают сї двері і шось входить в хату і каже: А де моя люлька? — А она, небонька, курила. А він каже: Я дав за прости бі'... А она его тогди за волосп тай стьигла на землю; він засьвіттив, а то нема нічого... Так він уже цілу ніч не гасив сьвітла, але в хаті вже нічого не бачив, хіба на поді шось дуже гримало. — Другої ночи вертає він пізно до дому, а то поза преслом так рівно з ним иде жінка. Він прийшов у хату, засьвіттив тай не видит нічого, лише чує, як у не-

лиця шось шукає, а далі питає: Де моя люлька? — На третю ніч пішов він до якогось другого чоловіка і зачъїу его просити, аби прийшов ід нему на ніч, бо ему самому лечно. І так они оба сидет у вечір і чуют, а то за столом так гей шось ходит. Они звернули оба очі у тот бік, а то коза облуплена задними ногами на лаві стоїт, а передними на столі... Тай они тогди утекли з хати гет. Тай потому ходив він десь до ворожки і она ему шось порадила так, що жінка більше не приходила". (Йосиф Остапук, Петрів.)

11. „Десь даўно уже убило у бутнівї чоловіка; при робокі, як засїгнуло го дерево, що спускаў и погиб на місци. То заўжди нового місциці, так д' вечеру чути, як там „гойкає“. И то де лиш уба чоловіка, кажут, що усе так гойкає. Ніби, як то звичай у робокі буўде — ци у лісі, ци на порташи — один гойкає, аби ріўно усї брали; усе: гой!... гой!... гой!... Я сам чуў того. Я пас — прошу вас — пекь рокіў худобу коло того місци, де того убило, том чуў нераз. Усе у вечір, як сї о так уже змеркає, то уже чути — гойкає; и то май білше, як має бути якас нигода, заўжди нового місциці. То ачби як, то чоловіку самому, прошу вас, лъчно; та я возьму нараз та стрілю туди... А то троха замоўкне, а далі на-решкі бере тай зноў гойкає... Тото як би шось так, то пас би обізваў сї... Нираз, як зачує чоловіка, або зачує шось ниче, то шульне собоў он туди, шо аж плькы розскакує сї, а тогди моўчит, ані обізве сї".

(Юр. Остапук, Ів.)

12. „Буў один пенци; без горіўки не міг бути ніколи. И він раз у міскі упиў сї тай иде у ночи пеній из буком. Приходат на цвинтар и ходит. Прийде на один гріб тай усе буком лусне и каже: Оди, каже, мій тато умер — туй его погребли, каже... Прийде на другий гріб тай зноў лусне буком: Оди, каже, мою маму гребли, а я ше сї, каже, ни молиў; я сї за ню типер відмолю — а усе буком трісне по гробі; так цілу фамелію віказаў, а усе лусне буком и каже: Я ше сї за него ни молиў, а сї типер відмолю. Припеничиў сї десь він уже над досьвітком и пришоў до дому. Пришоў ид хакі та* шось задумаў сї, шо він пеній робиў по гробах тай набаг сї, шо він гріх робиў сьмішкючи туди. Але була у него баба. Пришоў він до баби и зачъїу уже приказувати, шо він робиў пеній. Я, каже, бабко, сеї ночи усї гроби обійшоў и буком биў... А баба була тиж „розумна“, шо ніби знала до уських таких мудрошіў. А баба каже: Ни добрес робиў, синочю; каже: прийдут заўтра умерлі до тебе, та буде зле, бо они тебе здзіт... А він сї так напудиў: Бідна-ж, каже, моя голоўко, шо я буду

з ними робити, як кілька зграя прийде!? — А баба каже: Не бій сі! Маш, каже, сиві воли; тоті воли маш ше нині порізати и порубати на кавалічки, и піти собі у місто, купити 300 горньит и 300 лижок; и тоті воли зараа зготовиш, у кожнім горньити аби лишка була, и у кожнім горньитку аби юшка була; на заўтра на осьму годину, аби усьо було. Потому, каже, убереш сі на смерьк и льнжеш собі на лаву; але сам маш сі убрати и сам маш лаву зладити. Але маш лежыти зажмурений, тихонько, гей би умер; бо як бас сі кивуў, то они би юшку висербали, а тебе би зділи на закуску. — Жыль ему свої бики тирьити, але жыкы дороще, коби лиш та прахтика удала сі. Поїхаў він у місто тай справу ти горньита и порізаў воли тай наваруў юшки и поскладаў тото у порьядву и льнж на лаві. Чуе він у ночи, а то гуде, иде так, шо аж земля дріжит. Прихогі они у хату, тоті мерці, и кажут: Е, він, каже, умер уже и про нас... Но, ніц. Сіли они кужде до свого горньитка и іьит. Але гомоньит они між собою: Но, каже, відки він знаў, нибощик, такий обід справльити и сам попри того умер? — А він тото усьо чуе, лиш кывати сі не кывае. Тай умерлі попоїли, тай пішли собі гет. А він устаў, розьбвгнуў сі тай тото хату запалуў свою и пішоў собі до баби и каже: Ой, бабко, я буду, каже, у вас сніти, я свою хату спалаў... Тай уже потому ніколи горіўки не пив, бо горіўка го до такого привела. (*Петро Попович, Он.*)

13. „У нас коморуваў один чоловік на Чорного Потока тай розказуваў, шо его брат нздибаў сі раз на мерцем; шо умер там чоловік и его брат вшоў у ночи тай го здібаў: гет буў так зібраний як на смерьк, як лижеў на лаві. Тай він так нзжых сі, шо лежыў рік и мер“.

(*Юр. Осташук, Мат.*)

*

*

*

Звірята ходять по смерти також:

14. „Там під Облацем буў етарий міст. Тай раз Іхаў тудь один чоловік тай кобила упала на моста тай утопила сі у тім боўчи; — там буў ведликий такий боўч. — Та раз вітак Іхаў один чоловік, від крамаріў, у вечір тай каже, шо днвит сі — а то иде сива кобила горі, муром; каже: Іду я швидче и она біжит, шо а стану и она стане; тай так гнала аж до горішного муру и там пропала“.

(*Оленюк Ф.*)

3. Повісильники.

Чоловік, що відобрав собі життя повісившись, зоветься повісильником. Вірять, що „очкур тот, шо сї чоловік завісит, то добрий до „права“ (процес); „то хапают и ховля“.

1. „Одна жінка у нас повісила сї у хатах, он там у панцьких. Та відтак пуджіла, як і погребли и мусіли гет розібрати хати тай поноўльбити на иньчїм місци“.

2. „Даўно уже, одна гіўка була у сповіди тай відобрала від душі чьистку; як гістала від ксьондза тай назад вібрала из یرта — на якіс чьирн — тай завила у папір ту чьистку и покляла у стріху у дома. Потому узьила волоку и пішла у оборіг тай повісила сї“.

(Семен Попович.)

4. Потопелники.

„Як чоловік утопит сї у ріці, то душы остає у вої до суду-віку“.

„Коло води у вечір, як сонце зайде, то не мож свистати, бо потопелники виходї из води и суші сї на каміньх; а як засвищи, то они спугї сї и скачут у воду тай кленут“.

(Катерина Осташиук.)

Вірять також, що не годить ся, задля тої причини, „метати“ каміня в ріку (вечером).

1. „Раз пішоў один чоловік в лушницеў на рибу. Иде він горї рікоў тай рибарит — докі рибарит тай мече рибу у кошелик, а далї лушницї погасла; треба ити д' хакї. Але дивит сї він, а то сидит шось серед води на камени тай шось туди льопає у вої... Ей шоби — не шо? Але дало му льик тай добаг сї, шо то потопелник. Та він переерствў сї, а то лиш разом риба у кошели стріпоче сї и льоп! льоп! у воду, одна за другоў... А тот серед води — лиш заврже сї гей кїнь“.

(Юр. Мельник.)

2. „Тая проти нас була даўно берь; тай раз одна баба ишла и упала з тої берьн и утопила сї. Тай казали гїдо, шо раз ишли у вечір д' хакї тай сїтіла тога баба на берьн... Диве сї гїдо, а то сидит на берьн, тай гїдо иде на берь, а то не пускає. Тай гїдо мусїў потому бристи у воду. Потому вїйшоў гїдо из води на беріг, а то з берьн тай скочило у воду“.

(Оленюк Федір.)

РОЗДІЛ П.

1. „Няўки“.

Коли дитя „прыйде на сьвіт нечысне“, себ то без жытя, або хоч живе, а умре не хрещене, то душа його тиняе ся опісля горами й лісамі, „кляне своїм родичам та кличе ирсту“... „Як би того хтось зачуў, та аби верг, шо має на землю — ци би платок йкий, ци би и удраў из сорочки кавалічок та аби верг и аби казаў: йкис хлопец, то иршу кі христом сьветим й даю ти на име Иван (ци як там), а гіўчы, то Марійка (або як), и тогда, як верг тот платок, а оно собі здойме и летит до Бога“.

(*Василь Онуфрак, Ів.*)

Буває однак, шо і сїм літ промине, а душа дитяти не найде чоловіка, шо поступив би так, а тоді іде вона на Няўку.

Няўки, се чудово гарні хлопці й дівчата, які лиш тим різнять ся від чоловіка, шо тулів їх від сторуни плечий цілком отвертий. „У Няўки то перед так, як и у нас, а — не дивуйте — из заду цалом отворене так, шо усї ключі видно; всьо, гет до чиста — и утробу и серци и кылюхи; усьо, шо у чоловіці, то усьо видно“.

(*Павло Курчук.*)

Няўки пробувають громадно, а похапавши ся за руки, творять коло і віддають ся шаленим танцям — „фуселоў идут“. І в ту хвилию нічого не видно, лиш „чирвоныі сі шос на кім місци, бо то из заду усьо отворене“.

Танцюючи співають. — Хлопці:

Бодай тато не прощен, не прощен,

Що я умер не хрещен, не хрещен!

Дівчата:

Бодай мама не прощена,

Що я ўмерла не хрещена!

Буває також, шо Няўки танцюють парами — хлопец і дівчана. Се, як мене впевнювали, много людей бачило й чуло. Однак не кождому вдасть ся бачити щось подібного, бо „не куждый хрыськынини буде того виіти“ та ще й не у всяку пору; Няўки відбувають свої танці лиш одного дня в місяци. Танці такі не бувають без музик; при такій „оказні“ пригривае Няўкам Осинавец на дутках.

1. „Буў один чоловік, стрілец, в пішоў у ліс за звіркоў. Иде він, кілко иде, дивит сі — а то лижет кози на якіс подивці дилеко

дуже.. Приходять він май блище, чує, а то щось так файно грає — що не чує нігде такої гри файної.. Іде він на тот голос ще блище, бо рад би знати, хто то так грає файно; але чим блище — а того не чути... Дес аж дилеко грає зноў. Е, чує він дес, що ид „нему“ не прийшоў би инакше, хйба би браў на себя обручїў; аби обручі везаў на віглї и митаў на себя — так аби укриў сї цалом тими обручїями — и так аби, у тих обручїях ишоў... И він так робит. Рубає гиле и гне на віглї обручі и кладе на себя, а шо оден покладе, иде далше — и так присунуў сї аж там блисько, де музика грає. Дивит сї — сидит чоловічок, гей Жид, маленький так, як хлопчак, сидит собі на стеблі — як росло стебло високи и він собі сїў на то стибло и переплїў ногу на ногу и грає у дутки; а то буў „тот“, осина. А коло него танцюют по двое пїўчїят и по два хлопці, з переду хорошего стану, а з заду нима ніц — усьо видно; такі Няўки. Тот грає, а они танцюют и такої собі співають:

Гїўки кажут:

Бодай мама не прощена,
що я ўмерла не хрищена;

а хлопці собіж:

Бодай тато не прощен, не прощен,
Шо я умер не хрищен, не хрищен!

Але то завогі такі танці, шо аж шумит, як идут; а тот усе грає тай грає. А тот стрілец дивит сї на того и слушає „як тот“ грає и собіж узїў бучок тай пальцїями перебирає и слушає, які то у него ноги; бо сесь (стрілець) такі музика буў. Як вислухаў добри тай пішоў гет. Тай покїм нзробїў собі, тот стрілец, такі цалом дутки, як „тот“ маў и играў. Та так пішли дутки“.

(Петро Попович, Он.).

Давнїми часами можна було бачити Няўки всюди, близь села, ннїж не так буває. „Від коли й чельидь (жїнки)¹⁾ зачїла ходити в полонини, то они (Няўки) забрали сї гет из цих поблиських грунїў полонин и пішли гет у май далші недеї“; себто у найввшї граничні пасма гїрські „де ніхто не зайде — хйба птаха залетїт“. В таких то безлюдних й неприступних місцях святкують Няўки й ннї свої танці, а де раз перетанцюють, там „трави не

¹⁾ Жїноцтво уважають за нечїсте; навіть у бесїї з інтелїгентною особою перед словом „жїнка (білоглова, жона, чельїдина, кубїта, баба)“ кажуть в перед — „не дивуйте, шїную ваш гонїр, шїную вас яко чесних“.

буде во вік^а. Показували мені люди місця, де — по оповіданню старих людей — танцювали Няўки. Є то шматки землі, з вигляду округлі, порослі ямшья доў; нарід зве сі місця *игровицами*.

„У Рафайлові є такі два ґруні, як оден; — называюць сі Близниці¹⁾. На тих Близницьких, кажут, Няўки цілий рік гуляюць; так фуфелем идут, шо — й не видно, лиш шумят на ґруньках. Так они идут фуфелем цілий рік, шо утоптаюць тоти ґруні, шо так гладко на них, як на столі. Там на то місце, як би хто пішоў, на ті Близниці, то би пішоў у повітря из тими Няўкамі“.

(Петро Цаней).

2. „Раз иду я собі лісом, а то так снігом припорошило — новослідиці пішла. — Иду я онди аж на переходах, дилеко, дивлю сі — є слід маленької дитини на снігу, пішла горі... Геї! а се шо? шо туй має дитина у такій пуци робити?.. Є, наложиў я у пушку патрони — гадаю, піду тим слідом... Иду! А то — то не гадайте собі, шо брешу, абим так діждаў до салашыя гійти, як вам праўду кажу — то провело мене так до-брех три кілометра — шо ніби буў слід — а далі під одноў гачугоў — ищезло... Слід буў до тої гачуги, а далі не видно, абим далі ишло и ни знати, де гіло сі... То я сі доўго покім обаираў... А тото Няўка тота... Но, ужебим не віраў, алем сам вигіў на свої очи; так би я здороў. А деж туди дитина ходит у таких безслихах та безвістьких, за чим?“

(Петро Остапюк).

Няўки, буває, заманяюць людей до себе, щоб „завести їх у безвісти“.

3. „Небіщик стрій, як були летінем, мали 24 роки, то спали на горігі у траві, на самого Великого Ивана; казали ити ид церкви, а они не хокіли, пішли собі спати. Уснули, а то прийшла якас гіўка и зганеї; каже: Уставай! підем, каже, у малини! Тай они пробудили сі, схопили сі, подивет сі на ту гіўку — а тото ні вигіли, ні знали, шо за одна, а файна, шо раз. И тота так затуманила стрія, шо узьили сі тай идут за неў; так ишли аж онди до Угаріў за неў; шо раз подивет сі на ню, а она вабит ид собі и сьміє сі, а они идут. Але дивет сі, а та гіўка шораз далше сі робит тай на иншу здобу уже — уже на кони... Ага, уже добагли сі, шо то є! Але вернути сі дарма, бо она пустила такого тумана на голову, такий туман, шо не мож піматати сі, де чоловік є. Але набагли сі, небощик, шо робити: взыли из себе сорочку и перевернули на виворот;

¹⁾ Сивуля.

а тота гіўка — як то зробили — извіўкала на кони два рази и щезла... Они обернули сї ид хакі. Прихогыт на те місце, де спали, та найшли на землі кавалок перстиві. А то була Няўка. То в такі місці, шо як би уснуў на кім місци, то прийде Няўка и будит та так кличе за собоў, шо би ишоў Бог знае куди... А там на тім місци стояла грушка, де стрий спали в тристо рокіў мала, а не родила. — таке місце було“.

(Петро Попович, Он.).

В Зеленици вірять також, шо зле робить „вігітна“¹⁾ жінка, коли витягне з грядок май ку, себ то галуаку, яку заткнено на Зелені Свята; тоді приходять Нявки до неї в ночи, коли спить і ссуть їй грудь;.. можуть також ссати дитину, а навіть мушину, а то за промах матери. Людана, яку ссуть у ночи Няўки, поволі видіе — марніе, аж у кінци, висохнувши до шкїри й костий — умирае. Шо Няўки ссуть чїюсь грудь, пізнаеть ся по тім, шо ссутки їх напухлі, а натиснути на них, виділяють з себе білу теч. — молоко. —

І ще таке:

4. „Буў то оден віўчьирь-легінь, шо пас віўці у полонві. Ишоў він раз из віўцьими и нагійшоў д' озерови. Але дивит сї, шо там у озері купали сї Няўки и додиввў сї він, котра найфайніша тай ухопвў від озера вї фустку — шо они якіс такі фустки мают — и укік... А она відивила сї, шо він зробиў и такі из озера тай за ним... Прилекіла, и зачыла просити у него тоту фустку, а він не хокіў віддати, бо хокіў сї из неў оженити. Тай так, шо она прастала. Извинчыли сї они и були у купі. Але десь раз пішоў тот віўчьирь гет, а она каже до его матери: Кобистн нї, каже унесли из комори тоту фустку, я би сї, каже, файно убрала... А стара узела, тай унесла; а тота — фустку на голову и як полекіла назад у гори, то уже і білше нікто не витіў“.

(Петро Попович, Он.).

Не забутиб і се, шо „до Петра, аби не виходиў из худобоў на ті недеї, бо туди Няўки повітанцьовували такі місці тай то худобі шкодит на діяло“.

(Андрій Перожук).

2. Чугайстирь.

В тісній лучбі з вірою в Няўки стоять оповідана про „лісового чоловіка“, Чугайстра (дехто каже Чугайстрин).

¹⁾ Вагітна

Є се чоловік заклятий другим, його сусідом, якому він колись докорив. „Иди — закляв сусід — абис буў до суду — віку по лісі.“ „Не клену кі — каже — абис умераў, але абис жиў у лісах“... По сїм заклятю — висказанім у таку мінуту — пішов Чугайстир лісам-борами блукаючи, де живе одинцем й до сьгодня. Літом й змою ходить він дикими недеяма й темними лісами і „нічо єго ні здзіст, ні ўбе, бо так єму зроблено“, Много вже літ минуло, як Чугайстир покинув рідну хату, длятого „віковий він і льичний“. Одежі не вживає ніякої (та, що мав, улягла знищено), а шкіра його покрила ся буйним волосем — джегом так, що „лиш зі здоби пізнати, шо він із чоловіка“. При сїм сповняє він страшну функцію — він є „смертю“ для Нявок, яких мясо служить йому за влючну поживу.

Ось як він полює на них :

1. „Він зарне сї у лист, у лісі, и чьатує на нї. А Няўка иде тим місцем — він уже знає ті місці — и перескакує через то місце, а він лиш хап! а она йай! йай! а він щанаў тай розідре на двое и їст“.

(Семен Попович).

2. „У Сиготї графіло сї одним людем, тиж коло роботи у бутинї, шо прийшоў ид нїм Чугайстирь. Якурат піснули люди у колибі, а один якось ше не спаў, чує, а то шось чупкає на дворї та доперло дверї у колибі и несе поперед себи на ріжні гіўчы, Няўку тоту... А тот чоловік, шо ше не спаў, питає: А ти шо туй хоч? бо уже знаў, шо то Чугайстирь. — А він каже: Нічо, каже, нічо; хочу собі трошки мяса сзмажити... Тай такі ту Няўку у ватру,.. віобертаў, віобертаў тай пішоў собі гет“.

(Петро Попович, Он.).

Здїбавши ся в лісі з чоловіком, не робить йому Чугайстир ніякого лиха. Він просить його чемненько в танець, а відтанцювавши з ним „постановлений“ для него час пускає „партію“ у свояся.

3. „У Ясіню робили робітники у бутинї тай одному зломіў сї дишель. А він пішоў собі у ночи — аби ніби не збаўеў собі дини — пішоў рубати дишель; він заў сї Юр, тот чоловік. И найшоў він якурат такий гладенький бучок, шо на дишель якурат, и уквіў того бучка совьироў, чує, а то шось затріщит коло него... Дивит сї він, а то суне ид нему и каже: Добрий вечір! — Тот уже сї испудіў, але каже: Добре здороўле! А то буў саме тот Чугайстирь. Але каже до него тот: Хоґь сюда Юрко! підеш зо мноў трошки ў танец! — Тай узевў того и веде. А Юр сї так спудіў, шо умирає зо страху; шо тот уже каже, то він робит, бо боїт сї, аби не зга-

нуї... А тот, як узьвї єго у танец, як зачьвї ним замахувати, то вигїло сї, шо душу на него вітрясе, а усе приспївує; раз обернут сї, то сьпїває:

Людже люджем играют-сьпївають,
а ми собі такой так, такой так!

И зноў у другий бїк...

А Юр маў новї постолї — то розбїв гет до чїста у тїм танци. Бо Чугайстїр має уже установлено, кїлько має танцювати, а як відтанцює, то лишнї. Тай усе, шо раз обернут сї, тай тот сьпїває, а відтак у другий бїк. Відтак пуствї Юру. Приходит Юра у колибу, питают сї люди: А ти мой де буї? — Ої, каже, я там у лїсї мусїї на яковось бїдоў танцювати... А онї догадали сї уже, та кажут: А ти не знаў, шо то Чугайстїр? То він тебе так архтуваў*...

(Петро Попович, Он.).

Ще таке про Чугайстра:

4. У однїм мїсци сї трафїло, шо Чугайстїр увїйшоў раз десь на полонинї до колибн, межн вїўчьїрї. Вїўчьїрї спали уже, але прохопит сї однн тай дивит сї — шось грибе у ватрї. А то Чугайстїр увїйшоў по тихоньки у колибу тай узьвї спудзарь и поправлнї ватру. А тот схопвї сї — той вїўчьїрї и каже: А чого ти? — А хочу, бим сї троха загрїї. — А тот вїўчьїрї ухопвї борзо сокїру та — гоп! з перед него обухом, а вістрьїм у гору — и подержьвї. Сїдай! каже. Тай Чугайстїр мусїї сїдати на вістрьї и каже: Еї, каже, пастушки, майте змилуванє надїмноў... Бо той вїўчьїрї также знаў сї на таких усьяких мудроцах“. Але він зловвї Чугайстра мїзнїчїками и каже: Не пушу кї! — Як нї, каже, пустите, то скажу вам, яка на вас заўтра пригода стоїт, шо можете сї постеречи І. И каже: Заўтра займете вїўцї з полуднї и як вас є туй три, так сї усї надрїмаєте тай прїїде, каже, медвїдь, то вам кїлко туй худоби маєте, то вам зопсує. Але, каже, як вас прїседе дрїм, то будете два дрїмати, будете спати, а однн мусит сьгїтї. — И узьвї єго назад тот пастух пальцьома мїзнїчїками и каже: Иди собі! И він пішоў собі гет. На другий день, якурат, пополудню зайшли вїўцї, а так їх дрїм аломвї, шо ни годнї були ити за вїўцьїми; и два лїгли спати — якурат так, як казаў Чугайстїр — а однн вартує худоби. Тай дивит сї, якурат вїўцї, як шибнули собоў ид нему, а він лиш скрїчьвї: уставайте, братя, бо вїўцї сї мечут — є звїр! Онї прохопили сї, а то идут по парї — два мидвєгї, воўки. Тотн вьрунули сї туди, скрїчьїли — а тотн узьїли собі по вїўци и пішли у лїс. Як бн буї не Чугайстїр — шо їм сказаў — то бн була утратили усю худобу“. (Петро Попович, Он.).

3. Лісовики.

В лісах також живуть люди — Лісовики й Лісовки, або Пастушки до звірів. Пояснюють се так: „То є так дикі люди й маюť дику звір, як ми от маємо корови, коні, тусі, віуді, пси“. Отже у лісовиків маржина, се: олені, звіврка (серни), заяці; а медведі, вовки і рисі відповідають нашим-псам і котам. Пастушки сі свою звір обходять і пасуть пильнуючи при тім, щоб не сталось їй нічого лихого. А трафить ся, що „рабшід“ уба що з їхньої худоби, значить се, що пастушка эле берегла. Кажуть, що як пасе дівчина, то трудніше звірину підійти й убити; колиж пильнує хлопець, зробити се не трудно: „Звичайно, гіўчи п у нас пильнує ліпше марги, а хлопец на хлопцем загурит сі, а худоби не сокотит“.

Колиб хто хотів сам переконати ся про істноване лісовиків, то най би пішов у першу ніч, коли заберуть ся газди з полонин, і заночував у колибі, тоді міг би все бачити як найточніше; першої ночи, кажуть, коли заберуть ся люди з худобою в село, приходять на їх місце лісовики зі своїм товаром.

1. „Оден чоловік обночуваў сі у колибі на полонині, такі у першу ніч, як худоба сі забрала. Разом слухає він у колибі, а то чути колоколїў, дзвінкїў — марга відзиває ся; и думає собі: Шо се може бути, шо ті гласи усякі приближьют сі ид салашьим. Так чує, каже одна другі: Ти, Марусю, біжи по тельгата, а ти біжи по корови; а ти, каже, Оленко, біжи гілетки віпарити, наклади ватру... Так они сі прибирают корови доїти, гаркотьит собі. А тот у колибі сидит тихо, не показує сі, тихонько сидит. Лиш раз — одно улїтає у колибу, а він совяроў, вістрям у гору... А она верещьичи на двір... Тай потому усьякими страхами вго пуджіли, аби уступїў сі на колиба — тай не хокїў, бо він знаў від себя тай ему нічо не шкодило. Так до о піўночи він слухаў того, а відтак того успокоїло сі“.

(Семен Попович).

2. „Ходили рабшїца на олені та прийшли десь на якусь полонинку и додивили сі, шо ціле стадо оленїў в. Они позривали уже курки, бити уже хокїли; уже один відтіў другий відтіў вібрали собі, у котрих роги май кращі, май веселїці — лише було ударити, а то лиш разом загуде: Мала! Мала! Мала! — Але хто, шо — не видно. — А олені — лиш пирсли у ліс“.

(Петро Попович, Он).

3. „Туй в — прошу вас — один старий чоловік, шо не любят бандигі гнути так, як нїбдин, шо плите — плите таке, шо гядко

слухати. Ну, то тот розказуваў, шо раз у риковище зайшоў десь у якас залім. Але дивит сї — а то вісімнацїть штук пасе оленів, а один стоїт над ними, лиш дивит сї... Але дивит сї той — шо стоїт у задомі — и у тот раз усі пирсли, лиш чути було — як ливіў товар — то чути було: гей, гей, гей! Цалком так — прошу вас — гей би гнаў товар та каже: гей! гей! То до куждої звіри є постухи!“
(Юр Остапюк, Ів.).

4. „У риковище на олені ишли два стріліці — як то у нас називають — рабшіца. Зайшли они уже дилеко у ліс, али чуют — десь плаче дитина... Шо то за біда? гей!.. У лісі, у таких заломах, аби дитина плакала? Ну, се кара якас!.. Але шукают они по тїхоньки, на́дзирци, дивет сї — висит у гачудзі на ворозках колиска, а ў колисці плаче якас дитина; хинькає туди — як дитина... Але диве сї — мамі не видно ні́де. Понудили сї они туди — понудили, а далі, узьити одному та приложити люфу від пушки ид колисці та туди колише; уже тоў люфоў — рукоў бояў сї, бо хто знає, шо то може бути? Шо дитина має робити у лісі?.. Може то яка пламета, або що?.. Колише він, доки колише, досьць — шо дитин уснуло. Незабаўки, незабаўки приходит мама тай несе гїйницю молока. Але тим стало лянчно, а она каже: Дькую вам, каже, шо сти нї заколисали дитину, але — каже — добре шос, чоловічку, рукоў не колисаў, але люфоў, бо були би сти эле гбстили... За тоту послугу — каже — за ту гречність, шо сти менї заколисали дитину, то ігіт онди на прилуку, там лежит товар; можете — каже — убити собі одного бика, але білше ві́ц; аби сти нї гїйну корову не убиди. — Тотя пішли на прилуку. Прихоті — ягурат, лежит товар так, як она казала; не потрібно їм красти сї — підходити, товар не боїт сї, лежит собі. И они вібралі собі одного бика, шо буў май краший и стрілили. Тот бик лишвіў сї на місци, а решта товара, як пирс — от так гей мрака, лиш раз, тай]нема. То до куждої звірки є пастух, не кажіт!“
(Василь Онуфрак).

5. „Ишоў стрілец у ліс тай найшоў колиску у ялиці. Віліє у ялицю тай тоту дитину украў из колиски. Првиіє він спечу тоту дитину ид свеї хакі, а то була дуже делїкатна дитина, бо то Лісоўка уврала ту дитину у нашої віри — підмїньила за свою. Але прибїгла она за слїдом аж до него ид хакі. Але він зробіў такий купиршіў, деревище таке, заденчвіў, аби вода у то не пройшла та поніє у Дунай и сховаў. Она прилітає тай каже: Дес гїў дитину? — Ой, каже, я ніс через Дунай тай упустиў у воду... Пішла она шукати... Прійшла над Дунай, розібрала сї и скочила у присподню тай найшла

собі дитину. Але він вартуваў таї ухопіў ёї шмакы і сховаў. Але она яго так просит, аби віддаў, а він не хоче, каже: Я тебе возьму за жону. Она сі просит; а він не хоче й чути за то. Таї так було, шо она пристала на то. Таї они сі извінчыли, таї файно газдували і було у них ше білше гітій. Але она яго так просит, аби віддаў і то шмакы, шо узёў. Але він знае добре, шо як віддаст, то она утече, ховь шлюбна; утекла би, лиш коби гістала у руки. Але він жиў угаї ва того стрілчены; она ему казала усе, де гістане. И они так жили аж до самої смерти. Але він умер швидче, як она и буў спасеній, шо зробіў таку річ — шо він ёї увіў у хрест*.

(Семен Попович).

4. Чорт.

З заведенем християнської віри, приняла ся також і між нашим народом віра в Чорта¹⁾. Назву сю (чорт), рідко найдеш у Зелениці; звать його звичайно Осинавец, (дехто вимовляє Осинаўвец), він — цураха му, „тот“, тот, шо у скалі, „тот — скаменів би, тот — шо у трісках, тот з ріжками, тот — шо не вільно згадувати, пек му, а часом — хоч дуже рідко — диявіл, гітько і луципер. Характеристичне се, шо в розмові про особи, ніколи не чути самого слова „він“, але все з додатком „ерщененький“, або „сам“. (Отже: „Він, ерщененький, коби здороў, поїхаў у місто“; або: „Він, сам, коби здороў прийшоў до мене“). Само „він“, означалоб Чорта. Взагалі зі словом чорт обходять ся дуже обережно, рідко його спомінаючи. І так:

Не годить ся згадувати чорта в хаті при малих дітях (хйба, шо скажуть ся уперед: Дух святий при дитині), при тяжкій роботі і в ночі.

Загально віраць, шо Осинавец може збиткувати ся над чоловіком роблячи йому всякі прикрости, а часом і входить у него, а тоді мучить його немилосердно й „рощибає“.

З початком не було лиш Бог и Осинавец*, і то оден про другого не знали; Бог найшов Осинавця, взяв его за свого першого товариша й зачав з ним сотворене світа.

¹⁾ В оповіданях про Чорта в дуже багато пережитків давньої віри; йому приписано багато прикмет давніх (вже забутих) духів, йому приписуєть ся немало функцій, які у далекій давнині сповняв сам чоловік; в кінці в оповіданях сих бачимо, як під впливом старих вірувань творять ся нові.

Ось оповідання про се:

1. „Тот — цураха му — е так предвічний, як Пан Біг, лиш Пан Біг найшоў яго на мори тлумаком — шо не маў ні рук, ні ніг; але то було, поки землі не було. Пан Біг найшоў яго у шумі на мори и питає сї: Хто ти є? — Біда! — Ци буў би ти ні за товариша? — Або чому! — Даў му Пан Біг руки и ноги и узьняў яго из собоў. То они булн перші — нікого не було, лиш Пан-Біг та він. Відтак они усьо сотворили, перший раз землю. Післаў „его“ Бог у море за землеў — аби землю сотворити; ніби верх морі так, як є тепер. Як его послаў, ему казаў, каже: Кажи, беру кі земля на боже имя. А він пішоў тай не казаў так, але каже: Беру кі земля на свое имя; тай не вінє ніц — не дало сї ему узети. Другий раз післаў — тиж так само. Третий раз післаў го Бог, або він там вімовиў: Беру кі земля на Бо — на свое имя... Зачьнў, але повернуў на свое. Тай вінє лиш за ніхтьома, лиш за то, шо сказаў „Бо“. — І як вінє и відоўбаў ему Бог из за ніхтий того и каже: Љыгай, Бідо, спи. — И як тот уснуў, Пан-Біг похікаў духом своїм ту глвну тай пустиў на море и зробила сї земля. Тай тогда крикнуў Пан-Біг на него: Уставай, Бідо! — А він всхопит сї заспаний и як уздріў, шо то є уже земля, а він скрутвў сї тай побіг шукати собі такої гьри, аби увік назад у море — а то не було уже ніде, бо була усьюди земля. Тай він тогда зліпнў з землі чоловіка и зачьнў на него хікати, плювати, харкати, аби его оживити, а далі телепає ним, шторцує — не мож. Приходит Пан-Біг и питає сї: А ти шо, мой, робиш? — А, каже, я собі зробиў товариші, бо ти, каже, маєш товариші, а я ни маю; хочу собі зробити также товариші. — А Бог каже: А деж ти годен собі товариші зробити? — Тай казаў ему ити від того гет и вівернуў того чоловіка, тим шо він — осина ему — обхаркаў у середину, и оживнў его и назвал его Адам.

Файна земля, то росла на боже име, а він — осина — зробиў гори и камінь; тай то росло на его име. Він хокіў, аби на божі земля повіростали гори у гору — докі він — цураха му — схоче; а Бог закльвў тай уже так обстало — шо віросло докіў, то уже и обстало сї так и до нині.

Відтак післаў его Бог по дзерно, аби засадити рай. Тай він — осина ему — як ніє, то сховаў одно дзерньи під язык. Тай відтак Бог засадиў уський овоц, а він собіж такі посадиў у раю того дзерньи и віросло из того дерево — ше більше, як ти, шо Бог садиў. Тай Бог завіў туди Адама и Еву — бо Бог зробила

Еву из ребра из Адама — и они мали пильнувати тот рай; мали ходити коло овоцу усского, шо там буў. Але Бог загазаў Їм из того, шо „тот“ посадиў, дерева їсти овоц. А він — осина — підійшоў Еву, вужем, и она надзіла один овоц, тай Адам їў тото и согрішили тай Бог вігнаў Їх из раю гет“.

(Семен Попович).

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 3—13 ч. 1—3 і т. XIII, ст. 217—220, ч. 382.

2. „Він“ буў у Бога май перший товариш, але потому, як прогнівў Бога — шо хокіў бути старший, як сам Бог, то Бог їго скинуў у безодні. То землі не було, лиш усюди вода — безодні. Але раз післяў го Бог, аби виніс из води з дна глини, бо Бог хокіў зробити землю тай каже: Иди тай абсе казаў: Беру кі земля на боже имя. — А тот пішоў та видит ці, шо казаў? Каже: Беру кі земля на свое имя! Тай докі виніс, а вода сполокала тоту глину, шо несе. Так три рази було. Але як третій раз піруў у спід и каже: Беру кі земля на боже имя и на свое — тай виніс уже трошки глина за ніхтьома. И Бог переблагословиў и зачыла сі из того робити земльи. А він, як то узріў, дуже сі спудиў, шо не буде мати де сїгити — шо не буде уже безодні — и зачыў дуже харкати — плювати на землю, а Бог переблагословили тото и зробили сі скали тай каже: Будеш сїгити у плитю, у каміню до суду віку! То він и до нині сидит у плитю, и танцює, и грає у скалах — то нираз чули наші люди“.

(Василь Онуфрак, Ів.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 18, ч. 10.

3. „На почытку сьвіта Бог пастушиў и Осинаўец. — Бог пас стрижки, а „він“ маў кози. Тай зійшли сі раз оба и заложили сі: котрий швидче буде на полудне пускати, и здоїт, и такий будз спрыче, аби сі ніж уломвў, як буде краяти, то тот віграє и має собі узьяти — як Бог, аби віграў, то має узьяти від того кози, а як він віграє, то має узьяти собі божі стрижки. Ну, рано поуставали и Бог пішоў из віўцьима, а він из козами; пішли пасти. Бог ходит собі за стрижками и грає собі у сопіўку, а тот — осина — играє собі у дрымбу, сіў на скалу, а кози пішли скалами. Тай відтак, уже на полудне, хокіў Осинавец бути перший. Але кози — одни у скали, другі у смерекі повілазили, а він уганьїї сі за ними, аж упріў. А то кози, то такі єго вигадка — цураха му; тимої они такі піворотні, як и він. То кози ходили горі гачуґами так, як білиці, бо у них от туй (показує) на коліньих були пазурі, а роги були у перед загнені; тай єїст буў доўшай так, як у віўці за доўгий буў. Та то ходило, куди вигіло — по деревині, по скалі так як білиці. То и нині піде деревом — але хіба криве, на просте

не піде, бо уже нема пазуріў. — Тай він хоче то позганьбити, а то сї порозбігало — ни може анї руш... Відізе горі гачуґоў та козу за фїст і верже у долину, а она зноў відти та на другу... Він за неў и за фїст, а фїст сї урве, а він неў киве на землю; він підбіжить усе та черькь ї за фїст и кьвгне у долину, а коза запре сї пазурьими и рогами у гачуґу, а тот сїп, а роги сї щибнут, а фїст сї лшпит у жмени; шо име, а коза зноў фїтькне сї гуди, а гїтькови — Боже прости — лиш фїст лишит сї. То тимој тепер нема у кози тих пазуріў и роги проскі уже, а фїст короткий и, як позадираў тогди до гори, так и тепер у кози фїст у гору стирчат. Бог тмчьасом пригнаў стрижки на полудне, здоїў и спритаў будз и поклаў, аби скїкаў. А тот уже не міг уганьбити сї за козами и зачьвў плькьим метати. Як стаў метати, то метаў до тої міри, шо зігнаў. Пригнаў ид кошьирі такій, шо аж капає из него — а Бог уже хокіў из полудні гонити. Закроїў Бог будза, а ніж лиш пирс — уломіў сї; тай Бог віграў заклад. Збраў собі Бог кози, бо така була згода. Але три кози лшшили сї ше у скалах, а Бог хокіў и ти забрати, але він — осина — віпросіў собі одно козьи та Бог даў. А він — цураха му — засиліў собі козьи ріжками за черес и пмвў за задні ноги — то козьи — и мецькає того, а козьи як звеўкає усїми голосами, а він — цураха му — каже, шо то така игра у него (інструмент), шо то дутки. Відтак узьвў и злупіў шкїру из того козьити и првробиў тоти дувалки и жоломіїку тому, и бас той та ходіў собі лїсами и граў. То и нинї лупе живе козьи на ти дутки, бо як би не живе, то би голосу не мало“. (Нинї сего вже не роблять).

(Петро Остапюк).

Пор. Етн. Збірник, т. XIII, ст. 221—222, ч. 385.

4. „Раз ишли Бог тай надібали шум у моря тай из того сотворили „того — шо у скалі“ и він стаў Богови за май першого товариші. Але раз шось він Богови посупротивеў, а Бог узьилп и відогнали его гет від себе. А він потому зайшоў по тиховьки, тай украў у Бога ризи и укік... А Бог сказали Петрови сьвстому: Иди, Петре, та скажи ему, шо я тебе — ніби — відогнаў від себе; важи: Ми бутім разом товаришити. А відтак відокради від него мої ризи і кікай сюди. — А Петро сьветий прийшоў тай каже до него: Мене, каже, Бог відогнали, ми бутім оба товаришити. — А він тогди каже: Добре! Знаєш, каже, шо? Я, каже, піду у море та найду такій камінь, шо гістанемо сї до неба, але заклени сї, шо не відокрадеш у мене ризи... Тай Петро сьветий забожиў три рази, шо не відокраде. Тай тот пірнуў у моря, а Петро сьветий три рази хукаув на море тай стаў такій лід дуже грубий, шо „він“

не міг відтію вийти. А Петро святий узьвў ризи и увік... А тот як вернуў из присподні — тай раз головоу дубне, а лід не пускає, другий раз дубнуў, а лід не пускає, аж за третим разом як дубнуў, а лід пук... Війшоу він из води тай як додивит сї, шо ризиу нема, а він тот камінь пустиў — шо вінїс — и за свитим Петром... Доганьїї він Петра уже аж під самим небом. А Петро святий як додивит сї, шо він уже близько тай спицьнў дуже — напудвў сї, шо сей може его убити. А Бог сказали тогди : Не бій сї Петре! На тобі огненний меч тай тни ему одно крило, він упаде. — А святий Петро як махнуў тим мечем и відтвў ему одно крило... А він из одним крилом не міг уже удержьити сї у воздухах и полекіу, круцьичи сї млинцьи на землю... Тай як він лскіу, а пастирі додавили сї из землі, якого він млинцьи иде тай зацьили и собіж крутити сї; тай від тогди на земли танец^а. (*Юр Остапчук, Мат.*)

Пор. Етн. Збірник, т. XII, ст. 3—4 ч. 1.

Від „него“ походи також кінв і вовк. Ось про сотворене вовка :
 5. „Той — осина їму — зліпнў воўка из глини, гадає : Чикай, зробиў Бог чоловіка, а я зробию воўка и він чоловіка здієст. Доськь — зліпнў уже того воўка тай каже : Уставай! Але воўк нї киває сї туди ; нима у нїм душі... Він его кладе на ноги, таке сї коло него заходит, а далї иде до Бога и каже : Оживи! — А Бог каже : Иди до него и кажи : Устань, воўче, зіж гітче! то він устане. — Пішоу він д' воўкови тай боїт сї казати так, як Бог казаў, але каже : Устань воўче и зіж боже ; так до 3 раз. Ало воўк нї гадки. А він привигнуў его ид вільсї и вїлїз туди у вільху и каже : Устань воўче... и., зіж... гіт...че! Тай лиш не ўстиг виказати, а воўк исхопит сї такі у тот мах — шульне сї ид нему тай хап его за литку зубами, а то лиш кроў полїє сї по вільсї... А він прийшоу відтак до Бога и каже : Ади, Боже, шо воўк менї зробиў... А Бог каже : За то, шос рихтуваў его на чоловіка! Типер, каже, кроў твоя лишит сї на віки на вільсї, а люди будут стругати из вільхи кору и будут варити и постолїщї дубити твоею кроўю! Тому то вільха и до нїї червона“.

(*Василь Онуфрак, Ів.*)

Пор. Етн. Збірник, т. XII, ст. 25—26, ч. 23—25.

Тютюн також від „него“ :

6. „Той — Осинавец — излютвў сї раз на свою макір и порубаў ї гет. А так узьвў, тай посеїк ї на кавалїчки и спорпау у грядку — нїби посеїяў того. И з того віріє тютюн ; а він вігадаў люльку и даў людем курити, аби курили и плювали на его макір. Тимой и плюют, як кури“.

(*Петро Остапчук.*)

Пор. Етн. Збірник, т. XII, ст. 72, ч. 77—78.

„Він“, що є на сьвікі — мудрощі тоти — то усьо від него. Він вігадаў, де віз, де терлиці, де що є, то він усьо вігадаў. Але Бог усе від него відбираў и благословиў на народ“.

(*Павло Курчук*).

7. „Бму“ Бог даў буў хліб, даў му овес — каже: Твій буде овес! А він пішоў від Бога тай забуў. Так прийшоў до Бога назад питати сї: Я, каже, забуў... А Бог уже відобраў овес тай каже: Я тобі уже, каже, раз казаў, шо то осет! А він уже иде и усе каже, аби не забуў: Осет, осет, осет. Тай осет и до нині єго, а овес Бог благословиў на люднй“.

(*Павло Курчук*).

Так було з початку. Опісля-ж по вигнаню Адама з раю жили люди з тяжкої праці, мали в спадщині первородний грїх тай далі обтяжали свої душі новими грїхами, до яких й до нині намовляють чорти.

„Чоловік би не грїшиў, як би не „они“ суятили; але то „він“ чоловіка суятит, підкуплює, нудит, аби чоловік нагрїшиў. Коло кожного чоловіка є ангіль и чорт-осина; та як чоловік зробит добре, то ангіль собі записує, а як шос нагрїшит, то „він“ собі. То так у нас приповідают“.

(*Петро Цаней*).

Перед приходом Ісуса Христа на землю, ішли душі померших „у Ад“. Аж Ісус вивів їх з відтам і від тоді то також тратить свободу „найстарший дявіл“.

8. „Докі ше Сус Христос сї не народиў, то „він“ — осина — позамикаў душиў богато, и казаў: Я їх замкаю на вічні часи. Хнба би, каже, таквй буў, шо би сї народиў и умираў и воскресаў, то хїба би той їх вівиў з Ада. Вітак, як Сус Христос сї народиў и як умер, то Жиди пантрували, а душе Христова пішла тимчасом у Ад и пустила усї души. Тай тогда зарюў дявіл на ўси пекла... А Христос каже: Не плач, Ваде, на послїднім время наповню кі самими сумарями; шо чїлка-пшеничка, то буде твоя“.

(*Семен Попович*).

9. „Сус Христос, як пуствў души з аду, то „він“ — той май старший — алюгнуў сї дуже и завиў Суса Христа у свою хату: тай каже: Сїдай-ко на то крісло! — А там були таві ланци, шо як сї доторкни, то они замкнут сї и чоловіка не пустья. А Сус Христос каже: Сїдаймо оба! Тай тот — осина єму — сїдаў и торкнуў сї ланціў тих тай замок сї. Тай він тогда зарюў дуже льячно, а Сус Христос каже: Не плач аде! На кінци сьвіта, каже,

я тебе насичу самими корольми та беравами¹⁾, а шо утленька пшеничка то буде моя". (Юр Осташиук, Мат.).

Пор. Етногр. Збірник, т. XII, ст. 116—119, ч. 139—140.

Дехто каже інакше:

10. „На кінци світа є два стоўпи тай Осинавець тоти стоўпи гризе. Та уже піў перегриз, бо то він ид тим стоўпам прикований. Тай як перегризе тоти стоўпи, то буде конец світа. То такі грубі, шо уже від коли світ гризе тай лиш піў перегриз“.

(Павло Курчук).

З подібними оповіданнями вжеть ся віра, буцім то коваль куючи зелізо, для того ударає час від часу молотом по „голїм“ ковалї, бо — мовляв — тим способом зміцияє він ланцух, на яким прикований найстарший Осинавець.

„Коваль мусит поковтувати дурно у ковало, бо то на ланцух для „того“ у аду. Шо робит, а усе хоть два-три рази коўтне дурно у голе ковало, ніби, шо моцує „того“ на ланцуху“.

(Петро Попович, Он.).

Не вільно також натягати пальців, щоб вони „тріскали“, бо „то гріх великий! то тогди ланцух попускає сі на нїм“. За для тої причини: „Як сиди, то не годит сі кивати ногами, бо то усе попускає сі ланц на нїм“.

Врешті, розказують, з кожним днем у році став ланцух тонший, аж коли зближить ся свято Рїздва Хр., питає ся „той май старший“ товариства, чи „вде ше кум до кума из вечероў? — То знов у Великодні свята: Чи ходыт ше писанї яйці? Коли почує притакуючу відповідь „зареве на всі пекла тай як сіпне сі — аби урваў сі — а то ланци станут зноў на мірі“. Найстарший чорт має цілі полки своїх молодших товаришів, з котрих кождий сповняє іншу службу, а всякий стараєть ся придбати „адови“ як найбільше людських душ. „Найгірший Синавець, то є хромий. То кажут, шо як хтось уже май більший грішник, то він его провадит на саме дно до пекла, на зобянову поскіль“. (Гнат Онуфрак).

Пор. Етногр. Збірник, т. XIII, ст. 223, ч. 389.

В понятю народа являеть ся чорт, як чоловік чорної краски з лвлчимп крилами та рїзками на голові; може однак свою стать після вподоби зміняти — „переверже сі в усьяку твар крім одного пса“. „Осинавець переверже сі

¹⁾ Війтиши.

усько, а на пса ні. Бо пес є дуже щире, май щиріше на сьвікі. От пса аби як бвў, то він злещит сї — не гнїває сї“.

(*Андрій Перожук*).

Наведу кілька описів чорта:

„Осинаўці вигіли старі люди. Він такий, як саджомет¹⁾, але має крила гей лилика, и має ріжки закручені так, як у барана, має фіст. Але він перемітує сї усьяко, на ката, на чоловіка — усьяко“.

(*Семен Попович*).

„Він — осина — так як чоловік, але має роги так, як цап и борідку и фіст такий гей у корови. Він — цураха му — льичний дуже“.

(*Андрій Калинюк*).

„Раз вигіў небіщик О., шо тікаў горі смерекоў. То буў на ту здобу так як язв; так — як є мальована язв на образі. Лиш голова була так, як у лиса — лиш шо маў твар и ріжки козачі и крила на ту здобу, шо у лилика, а драбки — як у пса. Пішоў горі гачутоў“.

(*Семен Попович*).

Давними часами являв ся чорт у наших горах дуже часто, тепер однак здібати ся з ним трудніще. „Даўно їх було багато усюди; так їх було усюди видно як звір. А тепер они покликані до усьякої служби“.

(*Андр. Калинюк*).

„Тепер „іх“ не видно так, бо они маот ружні фабрики; они коло тих фірасіў²⁾, коло колєїў, коло ружних таквх... Они не маот чьису пустеливати, бо они маот свою службу, ліпшу як уперед, даўніще; они ними комендируют, теми фабриками. А уперед було їх більше видно, бо они не мали шо робити, не мали служби коло тих машиніў“.

(*Семен Попович*).

11. „Даўно їх було видно. Оден чоловік косвў на поли при лісі. Та докосвў сї до якоїсь смерекі тай гадає: Я буду тутги у хологі косу клепати. Тай зачвўў клепати, а то — разом віхонит сї „той“ — осина ему — вє коріні; віхонит сї и — горі смерекоў... А він сї назьях, тай там не міг голосу такого зробити — так сї напудвў... А „тот“ — дивит сї на него відтіў, гей би го очима ховіў здієсти. А потому чоловік глипнуў сї у инчий бік, а „тот“ тимчьсом щеа“.

(*Семен Попович*).

12. „У телефоні, то „тот“ — осина — кьигне голос. То у зажонді сидит один у ті скринці, а другий — осина ему — сидит

¹⁾ Кошняр.

²⁾ Тартак.

у другі скринці, чи би у злісного, чи у Надвірні, чи у Рафайлові; тай як пани хоки говорити, то він — пек му — покигає голос відци хокь у Надвірну, а хокь де (де в скринка); а так, як той пан говорит, то цесь покигає відтіў голос“. (*Юр Жолобчук*).

„Кажут, шо у тельфоні в маґнес, але бо и маґнес не без „него“.
(*Павло Курчук*).

„Кажут, шо ніби у тельфоні в маґнес, шо кягне голос, але чому у маґнес бе такі грім; онди на тім боўдурі, шо буў коло старого заряду, буў такі маґнес, аби грім лиш у то бив“.

(*Андрій Перожук*).

13. „То кажут, шо у ті скринці, у зажонца, свдит Осинавець. Тай як зажонц хоче телефонувати, то крикне у ту скринку Осинаўцевн: Гальо! И він зараз біжит тим дротом, шо в по слупах — а тот дрїт аж давонит, так біжит — и говорит тому другому панови, шо хоче зажонц“.

(*Юр Осташиук, Мат.*).

„То дуже наказуют хлопціў, аби не коўтати каменем у стоўпи від тельфониў, бо то як коўтай, то мож сї перебрати Осинаўці, шо Осинавець може улїзти у хлопці тай утинає ним“.

(*Іван Крамарчук*).

14. „Іхаў один чоловік у ночн з міста тай догонив якийсь панка, шо ишоў собі посвистуючи. Тай панок зачыў просити сї, чи би не підвіз его газда трохи. Газда каже: Чому ні? Сїдайте! — Тай они шос собі говорили туди оба, але питає сї пан: Ци добре сї жие вам? — Ой біда! каже газда. Даўно, то ще яко-тако було, але тепер — то дуже кижко... Як сї добре розговорили, тай газда питає, шо він за один, відки він. А пан каже ему: Я тобі — каже не скажу, шо я за оден, але ти сї догадаєш зараз. Даўно, то так само и нам дуже добре було. Що? Нічогосмо не робили — от так проходжували сї поміж людьми; але тепер — повігадували якіє машини, тельфони, колїї, та біда знає шо и ми мусимо коло того бути. От як колїя. То бере сї нас по вісїм до одного колеса тай мусимо везти такі кигарі — тай то нема, аби спочиваў, то мус на призначену мїнуту бути на місци. Або тоги стоўпи, каже, шо в при дорогах — то на кождім стоўпі один з нас заўше свдит; тай у зимі, які морози, вітри, фуфели, то мусимо чїпіти на стоўпі, бо пан до пана як зхоче говорити, то ми один другому передаємо голос... Ми тепер дуже бідуємо — не кажїт! — Тай так іхали, шо лиш разом тот панок цез...“.

(*Йосиф Осташиук, Н.*).

„Казали мені тато, що колія сама не їде. То коло кожного воза є дванадцять Осинаўціў, що тручють. А „они“, як сі змучі, то вдут — як колія стане — гріти сі у тот комин; то на то там пальє“.

(Іван Крамарчук.)

Додам, що й ровер уважають за щось несамовитого; звуть его так, як і залізницю „луципером“.

Загально вірять також, що „его“ можна купити і то, до чого вому треба. Один купує „до грошій“, инший до „фабрикіў“ (підприємств), до худоби і т. и. Нема більшого богача в селї, щоб не посудили його про посідане чорта. Чортів продають „мудрі“ люде, а куплений зветь ся „домовий слуга“ або „хованец“. По купного чорта удають ся найбільше до угорського місточка — Сигота.

15. „У Сиготі мож упитати такого земляного бога, що може не знати, що зробити; що чоловік забagne, то зробит. Там у Сиготі мож „его“ купити и за два грейцарі, лиш аби не жьихаў сі его. Бо то як его купує, то він мусит усюди ему посьгнуги. Він переверже сі на доўгу и обіва сі круг шиї, посьгине у вухо, у рот, у пазуху... То як би сі не здригнуў, то продасть, а як сі жьихне, го такого купця не потребуют“.

(Семен Попович.)

16. „Як прійде купувати до Сигота, то він „питає“: Шо ми, каже, пишеш у сембрили? Ци пишеш сам себе, ци може мавш дитину, ци може пишеш худобу — аби не маў і? Тай як запише худобу, то худоби не буде мати, а як дїтваха запише, або себе — то душь пропала“...

(Петро Попович.)

17. „Котрий хоче „его“ мати, то иде до Сигота, бо там є такі, що „їх“ продают. Тай той, що продає, уколе его у мізильний палец, пустиє кроў, и підпише его кровю. Тогди кладе на скіл хрест з Ісусом Хр. и образ Осинаўці; и уносить ему девять одноліткіў сирих тай каже ему брати перший и бити „розшните“, аж поломит. Як поломит уже девятий тай тогди дуже упріє, а пан, тот шо у него сі купує, бере ручник и утре его з того поту — а на ручнику відібе сі его образ (купуючого); и тогди платит тому панови, кїлько зажідає и він каже тому: Иди уже! Ти „его“ там застаєш уже и дома. А як би на дорозі дістаў страх — ніби, шо він грїх великай зробавў, то тогди его образ — шо лишив сі на тїм утираннику — блїдне; а той пан, шо продає, бере зараз ніж, або револьвер тай прїбе, або стрїльнї у тот образ, а тому у той раз смерть. А як нічого не розгадає, и увїшний прійде аж до дому,

то „его“ уже застане — або котом, або мишоў, або мухоў, або доўгоў и дае ему Істн раз у добу. Він має окрему лишку и миску и горщци, а сграву не сьміє солити. Тай від тогди уже тому газдї добре веде сї — за яких петь рік стане богачем“.

{ *(Йосиф Остапук, П.)*

„Я чув, шо Осинаўціў продают у Гомові“. *(Гнат Онуфрак.)*

18. „Тато приказували, шо оден пішоў до Сигота купувати „того“ — осина“. — Тай прийшоў там до якогось чорного пана, а той пан справив єго до якоїсь баби, шо мала їх у себе. Допитаў сї він до тої баби, приходит и каже: Я би собі купиў. А тота баба узьида и показала ему царство и пекло и каже: Продам я тобі „его“, але бути би тобі отуйка, у пеклі... Ну, тай він каже: Най — каже — буду туйка, лиш раз хочу єго мати. — Ну, дала вона ему у фльищницї и каже: Подиви сї! — Дивит сї він — а то у середивї, у ті фльищницї, таке гей пуголовицї; тай як то стало мішньити сї, як стало веркїти сї — и зробиў сї из того маленькїй Осинавец. Тай тота баба пересипала того у гумову фльищчинку и дала ему и каже: Цисю фльищчину мусиш носити ніч и день під лївим плечем.

(Федір Оленюк.)

Чомуж продають чорта?

„Тоти, шо продают Осинаўціў, то они сї ними служї, они ними комедвируют. А як котрий пустий, то инак сї єго не збуде — лиш продажеў; а продати мусит, хокь за грейцирь — за два, бо він инак не піде“.

(Семен Попович.)

Понятя про домового слугу можна набрати з отсих оповідань:

19. „Я ходвў раз сам до одной у Ясїньи. Приходжу, каже: Знавш, чоловіче, я тобі продам „его“, кобис устараў петку. Тай бис знаў, шо меш мати такого слугу, шо де сї повернеш, меш мати добро; якого схоч: ци до коров, ци до гроший, ци до права — до якого талану хоч, то тобі такого дам. — Гадаю я, гадаю и кажу: Е, не хочу я того добра! Порадь, шо знавш тай иду гет. — Она шось туди баяла-баяла, а далї каже: Дай лева, та меш „го“ виїти... Даў я лева. Она сховала. Веде мене у комору, а там темно сї, хоть гнвн; такий менї льик дало, — але гадаю — най „го“ виджу. Стаў я у дверїх, а она доперла якусь скриню — а то відтїў вискочат; так видно було изнвў сї хлопец; чорнїй цалом тай сховаў сї назад у тоту скриню. А она заперла скриню и я пішоў гет“.

20. „Був оден богач. И маў тот богач „того“ за хованці у своїм салаши. Але буў у того богачыи н слуга, такі насъкий. И чує тот слуга, шо люди гомотъят собі, шо у его газди є „уськи слуги“. А тот слуга буў прахтичний — з рїжками у того газди. Але уходит тот слуга насъкий у комору тай шось киває туди, шось краў — не дивуйте. Тай бере шось туди, а тот хованец — лус! его у морду... Тай уже дізнаў н він, шо є у его газди; уже го білше не коркіло дізнавати сі, ци є акурат так, як люди говоръа“. (*Семен Попович.*)

21. „Ходуў чоловік до Сигота купувати собі „того“, як то у нас кажут домового служку. Тай купиў собі. И там ему сказали, аби нім ид хакі дійде, то аби ні умиваў сі, ні ерстаў сі — бо „він“ утече. А він прийшоў уже на границу н сідає полуднувати. Як пополуднували, переерстила сі его жінка — бо він на жінкоў вшоў — н він собіж — забуў сі — переерстит сі... Але устают они тай лиш разом додивит сі, шо „его“ нема; утік! Нема шо робити, пішли они ид хакі. Прихоті они ид хакі — є! Той дома поперевертаў усьо, шо було, побіў горшки, усьо понищиў! „Тот“ не кікаў ид свому газті, але уперед пішоў та звокуваў у цего, а так пішоў собі... (*Петро Попович.*)

22. „У цего Ю. В. та є также „тот“. То, кажут, він собі держит его над горішньником у рянці; н у рянці стоїт чоўник для „него“. Та дают ему їсти, як від корови молоко унесе; але то молоко доїт „їму“ на віглі. То він его тримає до масткіў“. (*Петро Попович.*)

23. „Одн чоловік маў домового слугу від грошій. Добре їму сі поводило, грошій маў до сята, але шось сі раз испротививў ему — осина — н „тот“ пішоў собі від него гет. Але „він“ як вшоў, то не так н пішоў файно, але уперед наазбиткуваў сі усьяко на сьвікі на того газди — поперевертав усьо, де шо було у хакі, до гори ногами, загаў тельи у скалу н пішоў“. (*Юр. Остапюк.*)

24. „Оден газди наймив собі „его“ за слугу. Тай питає сі „він“ газди, каже: Шо ми даш у сембрили? — А той каже: Шо хоч? — Каже: Як умреш, то мені даш свою шкіру. — Добре! — Тай відтак умер той газди, а у него були три сини. Тай казаў їм, як умираў, аби прийшли на гріб: старшій першої ночи, середущий другої, а наймолодчий третої. Тай каже старшій — прийшло на него ити ситги там на гріб — до середущого: Иди ти за мене. — Пішоў він, переситіў ніч н вернуў сі д' хакі; але як вшоў, тай обдер сі дуже на свербиузї. Питают сі брати: Йой, а ти чо такий

обдертий? — Ой, каже, ади як ні шось тамні обдерло... Але пішоў він другої ночі сьгити такі за себе; тай зноў нічо не приходило. Але наймає его наймолодчий, аби ишоў за него третої ночі сьгити; дає ему за то воля, аби ишоў. Тай він пішоў зноў сьгити. Але сидит він, дивит сї — а то їх иде „іх“ трох; сховаў сї він борзо за хрест. Тай їх приходит трох, распечытали гріб, викігли старого из домовини и облупили шкіру; але того не вицьят за хрестом, шо сї дивит. Тай берут „тота“ три, як здоймили шкіру, саджынюць домовину из старим зноў у яму... А тот тогда из за того хреста — хап! шкіру тай сховаў під плече. Але вони вйшли відтіў из ями, засипали, дивет сї — а шкіри нема... Тай узьняли сї тогда и бьот сї из за тої шкіри; той каже: Ти узьйў шкіру! А тот каже: Ти узьйў; тай так сї били, шо аж посідали. Питає сї одан другога: На шо тобі тої шкіри? — А оден каже: Ай, овори! Я, каже, служвў 50 рік у того газди из за тої шкіри; я, каже, за тоту шкіру богато би собі душ заслуживў, шо були би мої. Я, каже, буў би нашвў а того бурдюг, тай набвў у то букового листу тай у ночи — як хто би ишоў — то я серед дороги тим міхом, тай він би умер зо страху, тай душа моя... Тай они сї так били за ту шкіру, шо і кури запіяли и пощезали. А тот чоловік запросивў відтак ксьондза, тай зволили розкопати яму и закопали ту шкіру у яму“.

(Федір Оленюк.)

25. „То як купуют „его“, то „він“ служит того чоловіка до старих літ. А потому, як заслабне, то перед смертвў Оснавец не не дає ему сковати, бо они маюг такую угоду, шо як буде умирати, то „він“ буде го мурдувати, мучити, аби душу имвў. Як вітак име душу, то несе її у пекло и передає старшому так, як слуга газгі“.

(Т. Онуфрак.)

Чорта однак можна і самому виховати:

26. „Як хоче мати хованцў, то бере собі під лїве плече яйце — одно добре тот зносок, а друге добре благовістне яйце; але з того благовістного, то буде гірший, май лютий буде. И сїдає собі під горішньик, тай так то яйце держит під плечем девет діб; але так сидит там, шо ні умиває сї, ні Богу сї не молит и не можна му навіть и згадати за сьветціў. Тай у девет діб поставит то яйце на горішньик, на ївиру від горішньика, тай деветої доби уже говорит там, уже сї из яйцьи обзиває: Яку ми симбриялу меш писати? — А він каже: Сам себе; або як дитину, то дитину. — А до чого ні, каже, хочеш? — То там уже каже, до чого. И уже“.

(Петро Попович.)

Дуже багато чортів гине від стріл св. Ілії.

„Він — осина — у день не має до чоловіка моці, але він сидит у скалах и укїркує Богови, а Илій стрільє у него громами“.

(Павло Курчук).

„Як гремит, то аби уважьў, аби не була штанка на чоловіці закочена, бо Віда — осина єму — ласує сховати сї тудя, де закочене и грїм може убити. Илій є до того, що бє „їх“ громами“.

(Андрій Перожук).

„Як гремит, то аби вікно не було доперте, бо „він“ — цураха му — ласує ўскачати у хату, то грїм може через „него“ запалити хату“.

(Павло Курчук.)

27. „Тот — осина — ховле сї, а грїм бє у него. Кажут, що за сїм рокїў усе одного уба, бо „они“ дуже сокотї сї. Найбілше они ховлі сї під негілну трїску — шо чоловік шось у негілю майштрує, шо є трїски, а він як сї під ту трїску сховле, то єго нічо не годно убити. Як у котрого уже грїм ударит, то на него нахоїьт кроў и кремїнь на того набою, шо Илій стрільїї. Кроў, то буде такоў букатоў — гей кавалок мєса спаленого; то дуже мудре, до короў тота кроў; ніхто від тої корови не відбере манну, аби даў тої крови лизати на солеў. А у сїм рокїў мож найти тот кремїнь, де єго убило. Той кремїнь котрий би уже найшоў, то аби сховаў, то як сї захмарит, то може вигїти крузь тот кремїнь, коли и відни бурї надходит. Раз наш Иван найшоў онди на Прелуках такий кремїнь коло громовидї, та файний буў, гей би на токарни віроблений. А ніколи тот кремїнь не стигнуў — ци файно, ци негода, то угай буў теший — загрїтий. Так буў за вблїкний як горнец у кварту“.

(Петро Попович).

При всїх однак роботах, де знаряди уживанї при тїм твоять хрест (пр. різанє дерева пилою в дїсі і на трачках, сверлованє дїр), як також у мїсцях, де є хрест чи єго знак, чорт не являєть ся, ніколи. Він хреста боїть ся не менч, як свяченої води і всего, що свяченє. Ось одно оповіданє про те, як чорт вийшов на сїм, що хотїв пізнати спосїб різаня дощок на трацї, а не добаг ся, що пила і дерево, яке ріжуть, твоять хрест.

28. „Рїзали два на варстатї дерево на дошки поздоўжноў пилоў тай розпучили кімак (той, шо рїзали) клином — уже до половини буў розрїзаний, то аби лєкше рїзати, то забили у кінци клин. А він — пек му — усе хокїў наўчити сї коло таких робїт, шо

хлопи робе, шось хокіў и там трібувати, ци би не потрафвў. А тот оден, шо рїзаў на долини, прийшоў и вібіў клин; а він — осина — ситіў на кінци на самім урізі так, гей на кони; а той, як вібіў клин, а то его имло — не дивуйте — яйці, шо дерево сі збігло без клина. А він — пек му, осина — як з'яйкаў сі, шо аж у ухах затріцьило тай просит сі, аби го пустили... Тай біду пустили. А він — осина — їм сказаў: Уже покіў тої роботи, то я туди не піду, бо там є хрест тай то хрест мене так покараў*.

„А то пила и кімак то хрест, а їму не вольно там бути, де є хрест*.
(Семен Попович).

Щоб забезпечити ся від чорта, добра свяченая крейда, якою зачеркнути би кругом себе колесо; поза сю лінію чорт не ступить, бо „то его пече“.

Молитва проти чорта така:

Молитва оружна.

29. „Оружня на диявола хрестя дали єс Бог трипищать якому назоряти на силу его. Яко мертви оскришать смерь уклонище о ради. Кланяємо сі христу твоєму воскресеніє Господи, христу твоєму владико, животому духуєніа, небриженія дуже кіло мудре. О терпізая, о любезная, даруймо достойносць владико царю деємолїте не осуждати брата моего. Боже наш благословенно молїти нас! Молїте за нас сьвїкі апостоли, пророки, мученикі, ангелюхранителю храни души — кіло грїшне, покаяние подобїти. Боже милосерний буди нї грїшному, помилуй! Без чїслам согрїшнў, буди нї Господи, прости менї грїшному*“.
(Анна Жолобчук.)

Сю молитву говорить ся, коли Чорт „учїпит сі хрєсквїнна“.

Колиж трафить ся, шо „нїч захопит хрєсквїнна у пуціх, у лісах“, то перед сном відмовляє таку молитву проти лхого:

30. „Коло нашего двора камньна гора, осиковий кіл, огненна вода; шо буде лхїи йти — на гору сі ўбе, на осиковий кіл сі прїбе, в огненї вої згорит! Сидит на наших воротях Михаїлко, Козьма, Ёлия в червоних чоботях, з ясним мечем: шо буде лхїи йти, то буде стинати, а шо добре, то буде ид нам пускати*“

(Юр. Осташук, Мат.)

Катерина Осташук відмовляє сю молитву так:

31. „Коло на шого двора камньна гора, осиковий кіл, огньна вода; шо лхїи иде, на гору сі ўбе, на кіл

сі пробѣ, ў ріці згорит. Обійде та казочка докола нашого дворочка й сьиде собі на воротьих ў червоних чоботьих з огненним мечем — шо добре, пускає, шо лихьн, стинає”.

Колиб чорт напав у ночі, то К. Осташук радить відмовити:

„Сімдєсьть вір є на сьвікі и 70 язикіў; як не може язикі злучити, однакі слова говорити, так не може сі нас прщєннх все лихьн узьити”.

Загальнож вірають, шо „в таку пору, коби набег сі у котрий день було Благовіщенє, то лихьн уступит сі”.

Кождий чоловік, шо не є — ані перваком, ані мізинком, може в ночі дуже легко здибати ся з чортом. Звичайно „чіпасть” ся він людий — на роздорожах, у „пуццїх”, та в „пустих” хатах. Є однак і люди, котрі можуть „єго” на чоловіка наслати, щоб над ним „збиткуваў” ся.

32. „Скоро би кілька рокіў не ходіў до церкви и до сповіди, то буде сі го чіпати, буде сі сьмішкувати. Або є зноў такі мудрашки, шо можут єго наслати чоловікови, аби шось віробіў. Туї одєн буў чоловік такий, шо наслано на него „того”. А той єго сьмішкуваў, прильигаў, пуджіў у хакі. Але хтось єго відтак порадиў, аби „єго” сьвѣченоў водоў вігнаў из хати. Тай він осьветиў хату цалом сьвѣченоў водоў, аби він не маў моци ити у хату куди небуѓ, а каглу лишіў не сьвѣчену. Слухає він — уже вартуваў, бо він куждої ночі приходиў — гопнуў „він” из кагли на припіч; а він вартуваў у сїнех, той чоловік. А тот чоловік тогди покропиў и каглу сьвѣченоў водоў и увійшоў у хату, а тот сидит на припічку. Питає сі єго тот чоловік: Чого ти прийшоў? — Ай бо я маю претекцію. — Хто кі наслаў? — Ой не скажу, бо ві не вольно. — А прийдеш ше сюди? — Ні, не приїду білше, лиш пусти ві. — Тай той чоловік допер двері и як кропне го сьвѣченоў водоў, шо аж закурило сі из него... Тай білше не приходиў”.

(Семен Попович).

33. „Приказуваў раз небощик Юр, шо раз на него такі наслано „того”. Раз пішоў він спати ў оборіг у сїно. Тай як задрімаў, а то прийшла до него курка и прильигла єму голову. Пірі було дуже студєне таке, геї лід, тай як нмила єго, небощика, за горло лабамі, пазурьими — тай душит... Він, небощик, хоче крячьити, а то не мож; лиш чує, шо студєним пірьим чимраа тисне... Хочє він крячьити — не мож; хоче рушити рукоў, а то рука геї не єго.

Але набаг сі. Нагадаў собі про сьвіта такі урочисті — а та курка нявьяла сі у гору, а вітер як сі звіяў, то мало оборіг не рознесло. Тай Юр, набощик, пішоў у хату, бо уже сі иззьих“.

(Петро Попович).

34. „Буў у Ясіню гідо, называў сі Тихоліз через то, шо він не пішоў би борзо, але поволеньки дуже; аби шось и горіло, то не побігне. Тай вочуваў він раз у Ясіню у одного газди. Зладила газдині нічліг на лаві, газди піснули, а гідо не спит. Чує разом, а то лізе у горішньик и каглоў тай такі у хату и просто на гіда. И зачыло туди гіда мучити, то гідо ледви сі затамадуваў — ніби скорізмаў сі — и як сі підньіў тай зловвў того на віглі мізильніми палцьіма и тото держит тай кричит на газди: Сьвікіт! Газди устали, засьвітєли — дивє сі на гіда, а гідо держит на віглў у руках птаху, такога за вєлікого, як баран тритєк, из дванацітьма крилами; а на кожїм крилі має тота птаха по 12 ніхкіу-пазуріу... А тота птаха так сі просит у гіда, так плаче кьірвавими сльозами, аби він его пустяў. А гідо каже: Ні, не пуцу кі! чось ні так мучнў? — Я, каже, мусіў вти до вас, бо мене післали. — Не пуцу кі, докіў ми не скажеш, хто тебе туй післаў. — Ні, птаха такої не хоче казати, хто ним комендирує... Каже Тихоліз газдам: Топіт у печя! — Затопили у печи. — Найгіт ми шину залізу! — Найшли шину и покляли у піч, аби сі распекла. Як шина стала уже червона як грань, каже гідо: Беріт ко ту шину и бийте сю птаху, аби нам сказала, хто і післаў сюди. И як зачыли бити горьичоў шиноў, каже та птаха: Ей пускіт ві, газдоньки, та скажу... Ні, кажи! каже гідо. — Зачыла она казати: Мене, каже, прислала тота баба, шо ви сі из неї посьмішкували, шо зрана ишла... Тай так убилн тоту птаху, шо ледви живу пустили. Каже та птаха: Докіў мого віку и покіў сего місці, уже бим туй білше не пішла. — И потому праўда, шо білше не вигіли тої птахи, А то буў „тол“ — оснна му!“

(Петро Попович, Он.).

У вечір не можна дивити ся в зеркало, бо можна додивити ся чорта. Коли я сказаў сумнів, шо до правдивости сего твердження, сказаў оден з присутніх селян: „Ану — каже — покажіт дитині зеркало, а она сі сьміє до того... То „той“ — оснна му — піддурює его, приторкує; він усекі фідлі туди ему покажує“.

Рівнож не вільно свистати, кликати і „віўкати“ у ночн, бо сам можна прикликати Осннавця, котрий прийшовши питає: „Чого хоч? чого мене кличеш?“

35. „Раз оден стрілець пішоў на польоване. Десь буў на польованю целый день, шо и ніч го посіла тай — обночуваў сї у колибі. Сидит він у ночі у колибі и разом чує — а то шось загойкає у лісах... А він узьиў и собіж загойкаў. Але разом говорит до него хліб, шо маў при собі: Ой, каже, не добрес чоловіче зробиў! Постаў мене у колибі, а сам лїзь у полат... Він так зробиў. Разом виходит „тот“ — пек му — и питає сї: А то ти гойкаў? — Та я, каже хліб, гойкаў, бо ти обзиваў сї. — То я, каже, буду тебе їсти. — О ні, каже хліб, як відбудеш кілька муки, шо я, то будеш їсти. Мене, каже, раз сіяли, а відтак жьвили, а потому складали у копени, а відтак звожували до купи, а так молотили, а так сушили, а відтак мололи, а потому — каже — мене причиньили, а потому місали, а відтак пекли — тай як віговориў тай тимцьисом и когут запіяў и „тот“ щез. А хліб каже: Лізь из полата и паметаі собі, бис у ночі ніколи ні свистаў, ні обзиваў сї на жаден голос! Тепер я тебе віратуваў від смерті, але на другий раз хто знає, чи тобі сї то удаст“.

(Петро Попович, Он.).

Буває часто, що чорт у ночі „смішкує“ ся з людей, не робить їм однак нічого злого. Наведу кілька примірів:

36. „Один — він умер сеї зими — ишоў раз на міста тай ше хтось из ним ишоў; дивет сї, а то на дорозі, на якомусь камінци, такий файний котик сидит — шо раз. Е, як би того kota вмяти, каже, у мене и так kota нема. А він каже: Миць! мицька — миць! Вабит го, вабит тай имиў. Де-не-де го іти? Е, поклаў го у рукаў и з долини завезаў и з гори тай петек на опашки — пішоў. Пройшли троха, але він загадаў сї, каже: Ба, шо мій котик робит? Він до рукава — ого! kota нема... Так він сї напудив, шо гине... Рукаў заўезаний, а kota нема... Але дивет сї они — аж кіт сидит аж на другім боці води... Тай тот, небощик, як сї добаг, шо він ніс, то аж издрьвгнуў сї. А то „він“ — цураха му — такі фідлі из чоловіком показав“.

(Петро Попович, Он.).

37. „Буў туї даўно один стаўник, шо пускаў гать. Тай ишоў він раз из одним чоловіком до дому. Идут они дорогоў — а то у ночі — тай вахоґи на дорозі міх из ишеницеў. Обмацали они тото — в дзерно, чути — узьили и несут тото ид хакі. Провесли они може тото одну профілю, так той міх прильиг їх, шо ледви дихают, ані крок не мож зробити... Каже один до другого: Ану-ко спочиваймо! — Покладли они міх попри себе — а то було онде над деброў — посідали и свіґит... Але дивет сї, а то міх помаленьки

устаў — и пішоў поцераз дарогу у дебрю... А то був тот, шо не вільно пгадувати. „Він“, як ховіў утєчн, то так Їх прильг, шо мүсілі спочивати. Бо як хрискини „его“ тримає, то він не може утєчи, а як поклали, а тот узьнїй и пішоў“.

(Василь Дирдюк).

38. „Оден чоловік ходвў до віта у ночи. Пішоў у ночи до віта и ишоў відтіў и була лаўка онди проти Штефана, а під тоў лаўкоў було таке дуже глибоке плесо. Приходит він у ночи тай на ту лаўку... Приходит серед лаўки, а на лаўці, на серединї, шось чорне лежить — ци би пес, ци би кіт... Називає він того котом, каже: птрус!.. не рушьне сї; каже: пуйдзїш! — не рушьнї сї... Ей шо се? Шо туй робити люде добрі? Анї вернути сї — бритко! Ити цераз то — бритко переступити... Га, гадає — усьо одно... Одноў рукоў узьнїў сї за поручі, а ногоў — як то шпурне! а то лиш закипіло туди на берь; а берь висока... Але ему дало льк, а він такі ляўшрїт поцераз тоту берь и на другий бік. Тай чуў, як то туди льопало сї у вогі, у снїзївї тотї. А то тот — осина — сьмішкуваў сї из него“.

(Василь Дирдюк).

39. „Менї росказували, шо раз двох хлопціў лишило сї в хатї самї, аж туй шось гримає в сїнях. Они вибігли до сїнай — а то уже в хлїві; они вибігли до хлїва — а то уже зноў в сїнях; они до сїний — а то зноў у хлїві гримає... Тай так було довший час. Але старший хлопец добаг сї, шо зробити. Як з сїний біг у хлїв, а він лиш дверї допер тай знов запер, а сам у кутнк.. В ті минутї віскочив на полубїч — так стояв у кутї полубїч — віскочив панїч у червоних штанах, у червонїй шьнїочці і давєт ся на них, а она, на него... Разом щєз; не знати де дїв ся“.

(Йосиф Осташиук, Петра).

40. „Двох нас було на Ильмах. А там казали, шо у ті хакї була якас баба, шо мала того „слугу“ тай як умерла, а він сї там облишвў. Тай „він“ сї там посьмішкуваў из людїй. Пришоў раз туди один чоловік під хату, чує ше з делику, шось у хакї гримає. Пришоў він під вікно, каже: Гобер?! — Чує, а то у сїнех шось так, гей у рїскаль клепає... А він відвернув сї від вікна, иде до сїнних дверїй тай кличе: Пустїт! — Допирає дверї, дивит сї, а то кіт сидит у кітликү — кітлик отак висїў на бантинї — тай він у тїм кітликү усе намахне сї скочити, а то кітлик поколише сї и ударит у скїну, у косу, шо висїла на скїнї. Тай тот чоловік лиш допер дверї, а кіт скочвў у комин и пішоў“...

(Інат Онуфрак).

Нехрещену дитину треба дуже берегти, щоб її часом Осинаўчиха не підміняла за свою. Така обміна з вигляду дуже несимпатична, росте дуже тупо, не говорить та все плаче й навприкряєть ся родичам.

41. „Була одна жінка, шо мала дитину. Та не знати, як то було, досить шо не сьвітла до рана, бо она мала у ночі, а сама була. А як дочекала до днини и зазвала куми тай то охрестили. И она кішкала того, бо не мала більше гітнй, лиш то одно. И ўже не знати, як доўго она то кішкала и ўсьячиии прибирала їсти, а оно нічо не хокіло їсти, лиш цицьку так брало у рот, шо витіло сї, шо прїжре. А з коліски — хіба вінья і, бо само не ўставало. Але она иде до роботи, дитину лишні у колісці спечу, а на полиці стоїт Ыда у мисках. Але прїйде она ид хакі, а то у мисках страви нема — миски порожні... То раз, другий — пішла она до старої куми поради́ти сї. Каже кума: Возьми, небого, звари пирогіў, та набери тарцеву миску, помасти и покладь на май вищу полицю; обїйди файно дитину и замкни хату, види, де тобі треба. — Тота зробила так, як кума казала. Приходит она ид хакі, пирогіў — нема... Пішла она до куми. Кума кажє: Иди у поточину, налови жабіў и звари; а хокь сї цалком и не доварья, то байка. Покладь ти жаби у ту миску, шос клала пироги и постаў на то само місце. И вийди из хати, але не види дилеко, вартуй. — Пішла она и так зробила. Але чує из сїний — скрипит коліска; дивит сї — а тото из коліски цуп! на поскіль тай кругом лавицеў и ид полиці; и вилїзло горі полицеў тай здоймнло тоту миску тай на лавицю... Тай як додивит сї, шо там є, тай у плач: Ий нягі, мої нягі, мушу вас їсти такі!.. Пішла тота жінка зноў до тої куми радити сї. Кажє кума: Иди, утни собі деветь одноліткіў и покладь їх у каглу, аби так парили сї деветь дїб; відтак бери ті однолітки, бери ту дитину, види на сьміки и бий его так, покн деветий одноліток не поломиш... Най не знати, як пишит, то ти не питай. Она так зробила. Як ще доки поломила четвертий, то ніц. Як зацьила ломити петий одноліток, то небо зацьило сї хмарити; але она бє, не питає; як поломила шестий, захмарило сї цалом; семий — ще душе; поломила осьмий, звїяли сї вихторі; зацьїў сї ломити и деветий — зацьила бурі наступати; але кума кажє: Бий, жінко, не питай ніц!.. Загрєміло, звїяли сї вихторі тай нараз Осинаўчиха вергла і дитину, шо заміньила, а своє ухапила и закльїла тай пішла з вітрами... Они тоту дитину переерстїли и балювали сї цілий тиждень, бо то уже була такі і дитина“.

(Іван Крамарчук).

„Він⁴ мінє дитину, бо у нї в душе — однако в душе, хохь оно ше нехрещене — а у его нема; то він рад душу узєти“.

42. „Так було, шо дитина у роках, а усе у колєсці — не може узєти сї ходити. Але так було, шо страву лишїт у полици, а прийдуть відки, а страва поїдена. Але пішла она до сусїди, каже — так и так, порадїте. — Каже сусїда ті жінці: Озьми страви у маленьки горщє, а на то поклать велику лишку и того поставиш на полицю. Тай віди на двір, стули сї під вікно, то шось будеш чути... Але слухає она під вікном — а то из колєски вїлїзла „лялє“ тай узєла то горщє и лишку — хоче їсти. Пхає лишку у то горщє — а то не мож; а оно каже: от їж дурний кулїш, коли лишка велика, а горщє малє... Тай тота уже дїзнала сї, яку має дитинку — шо то є обміна. Але иде она радити сї до сусїди. Каже сусїда: Бери девєть однолїтків и бери дитину на задні дверї и там на сьмію бий — не питай, аж усї ти однолїтки поломиш. Пішла тота — бє!.. Бє, уже и девєтий ломит сї, а то тогди летит и каже: Йой, не збаўдїй ми дитини!.. Тай вергло єї дитину, тої жінки — а то уже лєгїнь, не така жеба гей то; а свєс ухопала и полєкіла“.

(Павло Курчук).

Чорт навідуєть ся також до „чельди“ і має з ними любовні зносини. Він перемїтує ся в красного лєгїня та навязавши з дївчиною знакомїсть, відвідує її що вечера і любить ся з нею, аж „докї кури не запїють“. Зносини такі бачимо в лєгєндї про зазулю, та буває то ще й нинї.

43. „Була одна пїўка, шо постарїла сї, а нїхто і не любїў. Тай она одної днини прорєкла сї, шо коби хохь Осинавец ї любїў. Тай на другу нїч приходит. Прийшоў файний лєгїнь, льгїли обоє спати, але она чує, шо як він сї ї дотулит, то дуже студений... Тай так играють сї они, докїў не пїють кури; а як запїють кури, то він нєхопит сї и кїкає. Пішла она другої днини до свєї баби радити сї. А баба каже: Чекай. Як він прийде грати сї другу нїч, то будеш из ним грати сї та тогди посмотри на колїнах, ца є у него нїхкї; як є нїхкї, то то Осинавец. — Тай другої ночи посмотрїла, є акурат нїхкї... Але пішла она зноў до свєї баби. А баба каже: Як хоч его позбути сї, то упрьвди собї клубок ниток — великий клубок — тай як він прийде д тобї, крадеи привєжи на мїзильний палец тоту нитку, тай будеш стояти на однім мїсци. Як він буде лєкїти, то ти держи за клубок, аби сї нитки розвивали из клубка; як нитка стане, то ти звивай назад и иди туди, куди нитка. — Зробила она так. Звиває нитку, звиває та завєла ї нитка на цвинтар. Дивит сї она, а він —

осина вму — вікиг из гроба кіло и ість... Она напудила сі дуже, приходит ид бабі тай каже, шо ситіу тай іу мертве тіло. Потому она не доўго уже жила, з того страху умерла. Але як ше жила, то просила, аби ў, як умре, то аби несли домовину попід оба пороги — аби вікопали ями під порогами и аби і туди несли — аби він — цураха му — не докучыў і по смерти*.

(Іван Крамарчук).

44. „Одна гіўка любила легіне. Тай так відтак било, шо легінь пішоў до ваську, а тота дуже за ним банувала. Тай відтак зачеў сі і показувати другий легінь такий самий, як тот за файний, шо у ваську. А то було на скотарці. Але прийшла гіўка ид хані тай каже: Мамо, каже, ид мині приходиў мій легінь. — А мати каже: Гіўко, шо ти говориш? таже він ше у ваську... Але добагла сі она, шо то в... Пішла гіўка на скотарку, а старі надзірци за неў... Але дивят сі они — гіўка сама спит; няма нікого. Але на другий день гіўка зноў фалит сі, шо він буў... А то стара „его“ — осина — не вигіла. Але стара узела тай врадки так, аби гіўка не вигіла, заплела і у кіски лук-чівник тай тою... Але приходит гіўка на скотарку, а він прийшоў ид ні и каже: Шось собі зробила? — А она каже: Та шом собі зробила? — А він каже: Та коло тебе такі... А она обзирае сі тай не видит ніц... Тай так одного разу приходит, другого — и усе каже: Чому ти то не угіриш? — А она каже: Коли нема ніц... Тай він не міг уже ид ні приступити, иде понад колыбу и сьпівае, каже:

Як би не лук-чівник
тай не тота тоя,
булабис ми, гіўчиновько,
аж до віка моя.

(Юр Осташук, Мат.).

І вині таке бувае.

45. „Приказуваў оногди один на порташи, шо тота гіўка, шо тепер умерла за Зеленоў, то до неї приходиў „тот“ — осина му. — То казаў, шо у ночи, як уже лыжут спати, то она лежит троха так тихо, а відтак бере і шось и мордуе... Чутн, шо она шось туди гаркотят — стогне... А то „той“ „бере сі до неї“; лїзе на ню туди... А она кричит: Пусти! Иди собі гет! Шо ти до мене маш? Так усе приходиў и она схла — схла, аж умерла“.

(Петро Цаней).

Осинаўці сидять у лісах: „Він — осина — мае у скалах двері, лиш шо ми не видимо; они сі допирают: то его мури, фестунки. Инде ему не вильно бути“.

46. „Онди повиш стоїт у дебри цлвта на такім піску дрібонькім — так митер у ширині має, а два митри у довжині, а так піў митра єа груба. И так стоїт на тім місци, шо пісок из під неї сипле сї, видат сї, шо она зараз зїде відтіў; а то аби трохьн сї посунула — то ні. То у ті скалі такі є „однн“. То знаю за то. Там вигіли люди, шо раз снїў собі в граў собі у дутки. Однн чоловік віддухаў тої ноти, шо „він“ играў в усе тоту ноту свистаў. Але то така нота була, шо кілко музикіў є, то жаден не віг ї переймити, аби играў“.

(Онуфрій Попович).

Буває також, шо чортови присвячуєть ся якусь часть ґрунту, якесь місце і тоді зветь ся воно „пустям місцем“.

47. „Раз Осинавец сьмішкуваў сї над одним газдоў — віпускаў худобу из хлівіў, дес в трутиў якус штуку у скалу, усьяко... Але газди відступали ему кавалічок (ґрунту) у якімось такім сутачн, аби він собі там газдуваў, аби їх не сьмішкуваў. Але зайшли раз косарі в скосили в тот кавалічок, бо нікто їм не казаў, шо то невільно. Тай нічо! Але у ту хату — бо тот газда маў дві хакі — прийшла комірницї. А комірницї справела собі празник. Погіставала у сусїдіў горшкіў, аби мала ў чім готовити страву, поклала то варити, а сама пішла десь. Але „тот“ — осина — лютий, шо ему скосили єго кавалічок, тай прийшоў ид ті комірници в зсадиў усї горшки в усї миски з полицї на землю в побиў гет чисто — ні одної не лишвў“.

(Павло Курчук).

48. „Раз смо шли, два нас, из вартн подорожної; у того сокира під плечем тай иде на перед, а я иду за ним. Приходимо просто одного сутачьн, а тот лиш так (показує) гон! на землю в каже: цураха му! — Я кажу: Тобі шо? — А він каже: А ти не витіў, шо из того сутачн вїхопіў сї пес білий в удериў сї менї у ноги. — А я абим так лиха не витіў, яким тогди нічо не витіў. — Тай прийшли ми до него д' хакі, каже: Ночуй, не иди нігде! — Є, кажу: вду! Тай я перейшоў в нічого не здибаў цалом дорогоў аж ид хакі. А то „тот“ из сутачн вібїг“.

(Павло Курчук).

Давніми часами закопував дехто гроші в землю, віддаючи їх (часом) чортови під опіку; він береже їх пильвенько до сеї пори.

Іще так кажуть:

„Аби увьїў сопіўку тай воронки аби заткаў воском в насипаў вітак у то горіўки, тай ту сопіўку закопаў у млаку, то „тот“ — осина ему — показаў би сї котом. Як би того kota вимити мігнн-

чинами на віглї, то він би сї просвї и привїс би гроший, кїлько би схокїї — аби лиш его пустити“.

(*Андрій Калинюк*).

В кінци наведу ще кїлька оповїдань про чортїв:

49. „У Ясїню одна сї — не дивуйте — спократчила, як то у нас кажут. Узвїї вї летїнь — з летїнем сї того стало и летїнь вї узвїї. Але чим сї она віддала, то и одну нїч у дома не спала: дїймила сї пропїнаторового слуги — Жїда, и держьїла сї его рїк. И так було, що зайшла у кїготу зної, від того Жїда. И зайшла она и носит поверх рїк. Але ї страх зїбраї, що то уже поверх року и пішла під вангелїе. Як она пішла під вангелїе, тай ї зачьїло у церевї дуже дерати у черевї. Она у їваїт, не дала ксьондзови вїчитати вангелїї и пішла д' хакї. Потому що було? Чвмраз дуже дерло ї и так перебула три роки и дїтини не було... Але у три роки мала она дїтину — и чим сї дїтина показала на сьвіт, то сказало: Оди а! и — під пїч... А то она „того“ — осїна — зродїла. Тай нажьїхла сї дуже тай у сїм день померла... До року вї фамїлїя вїмерла гет, що було; по чужих селїх була фамїлїя — и гет вїмерла. Лиш вї чоловікови шлюбному нїчо не було“.

(*Андрій Перожук*).

50. „Казаї шандарь, що як бабу убили, и зробили бабї домовину тай тамки буї Михайло и шандарь, вартували. Тай, каже, як вартували, а то прибігає кїт білий — поручьїм прибіг — и скочиї на ту домовину и трошки там побуї и пішої гет. А то „тот“ ї то-варїш приходиї ид нї, бо она дуже любила пити“.

(*Ф. Оленюк*).

51. „Оден чоловік, як буї ше хлопцем, то ходиї на ягвїтї. А то буї голод. Тай найшої тот чоловік губу — що то є у лїсї усьїкї губи — тай найшої и спїк на ватрї тай здвїї. Але як адвїї ту губу и коло ватерки задрїмаї... Але его спєчого шось веде... Він прохопїї сї, а то его веде и усе каже: Де губ? Де губ? Де губ? Тай привело его на то мїсце, відки узвїї тоту губу; и там сї аж тот чоловік спаметаї. А то він — пек му — питаї сї, де губ, а тот здвїї. И потому уже другому наказаваї, аби тотї губи не браї у рот, бо то нечїсте“.

(*Петро Попович*).

52. „Як приїде „последнє їремя“, то — кажут — сїм рокїї не буде уже води на землї. То негрїшнї люда будут веселї, а грїшнї будут голоднї и будут просити дуже пати. Тогда тогн Осїнаїци будут носити того из вїльхи, тої золи из корн вїльхової тай будут давати їм пити“.

(*Василь Онуфрак, Ів.*).

53. „Раз пастух играў у скрипки, а гітько — осина му — дослухаў сї, шо той файно играе та прійшоў ид нему тай каже: Коби ти мене, каже, наўчыў играти у скрипки, то бим ти даў чобіт грошій. — А, каже, чому ні; я наўчу! Тай привів его ид дубови тай даў ему скрипки и каже: Играй! — Тот покигае смичком, а у струнву не годен згодити палцем, бо ніхкі криві и доўгі; шкріботит по струнвах, а зайграти не годен. Каже: Я ше не так играю як ти, але ні мусиш наўчити такої, як ти знавш. — Але каже пастух: Покажи палці, ци праві, бо як криві, то не будеш так играў, як я. — А чорт каже: Ади криві — кобис ми поправіў. — Добре! — Заверкіў пастух десікь гер у дубі, на кождий палец одну, при купці и зарубаў десікь плішок. Заложіў чорт палці, а тот заправіў пліхы и загараздвіў обухом тай питае сї: Ше? — А чорт, осина, доки ше не боліло, каже — ше; а як зачыло притискати, а він кричит: Ой, ой, буде! А далі зачинае рюсти... Реве, реве — а шльози так цюркотят!.. А пастух узвіў залізну шину та играе!.. А далі каже: А у мене сї так играе! Як го добре обрихтуваў, лшвіў го туди самого. Потому другі сї збігли и его віпустили“. (Семен Попович).

54. „Пішоў оден музика ў ліс. Але дивит сї він, сидит тот — цураха му — на пни и курат люльку и грае у дутки. Тай тот музика віслухаў усї тоти ноги, шо він — осина — играў и переймвіў відтак від „него“ тої дябельки, и усе вітак играў на вісілю. То бувало просыт го, аби играў — уже другі музика, шо хокіли переймити — тай жаден ни годен буў піймити. А тот — осина — усе додивит сї, шо нема его кіз, а він так жалібно играе: Нема моїх кіз! Нема моїх кіз... А далі додивит сї, шо є кози и уже кішат сї, играе: Онди мої кози!! Онди мої кози!! — Потому, як курвіў люльку, так лшвіў ї на пеньку и пішоў. А тот чоловік приходит там, дивит сї — а то кавалок лободи; а з делику така файна люлька вигльбидала“. (Павло Курчук).

Лік на мотилицю.

55. „Буў латінь пастух из малюгом у полонині та дуже любвіў товариство. Але там буў сам. Дивит сї він раз, а то вде чоловік з ліса. Приходет ид тому и каже: Шо ти сї, каже, так задумаў? — А, зажуриў ем сї — бом сам! — Та я би буў тобі за товариші, але кобис ни маў ніколи на ні злу гадку! Тай погодили сї. Так хоґьби они уже у товаристві так, шо один без другого не може бути.

А то тот его товариш, шо прийшоў из ліса, то не буў простий чоловік, він лиш так переверг сї на чоловіка, а то буў Осинавец. То так було гірко тому пастухови. Підут на три дні у дорогу, а тому так зроблено, шо гадає, шо то на днину. Тай нарешкі хокіу би сї его позбутв. Погубиў малюг цпрез него, старшина его била, їсти му не давала — и він из голоду ледви живий. Але одного разу пішли они из малюгом, а тот собі гадає: Господи, поможи мені „его“ згирити. Тай сїли они собі на подиночці — она називає сї Кудлина подина — посідали тай так, шо Осинавец задрімаў такі ему на колінних. А той собі гадає: Слава тобі Господи! коби ти уснуў — тепер я тебе спрахчу. — Тай Осинавец уснуў. А тот маў ніж при собі тай лиш похокіў его ножом по шиї... а той кинуў сї. — Але тот крізь сон зачыў приказувати такі ружні кавалки за усьике зело. Тото, каже, зело до очий — шо в високе на стиблі, ни має білше косиць, лиш одна на виршечку; она в така файна, як ружі склепова. Серед тої косиці в такий гудзик жоўтий дуже, а круг того жовтого гудзика білі платочки, дуже білі такі язички. Та той цвіт брати би на Ивана Великого тай робити з того воду и то добре до очий — помічне. Тай так віказаў він за ўсьо, за усї такі кавалки ружні — тай тогди аж окиміў сї, шо той має злу гадку на него, шо хоче его убити и схопиў сї тай у ноги! А той пастух набаг сї, шо той усьо исказаў, а шо від мотилиці як мають віўці, то ше не казаў. Тай біжит за ним — а тот далі! — той за ним — а той далі!.. Але той пастух крвчит за ним: Мой! А від мотилиці шо?! — А Осинавец вікає и крвчит густо: чіпіль, чіпіль, чіпіль, чіпіль... Пріто він тото казаў, бо від мотилиці лікіў няма. Котра віўцьи того має, то уже поможи єї чіпіль. Тай и нині люди добре уже знають, шо від того ліку няма. Як уже виўьят, шо котра має мотилицю, то берут тай дають раду чепелем; такі на разу, бо ничої ради на то няма“.

(Петро Попович Он.).

56. „Оден чоловік буў праведний, у неділю ишоў до церкви. Раз якось иде, тай додивит сї свого кума, шо у коршмі рано у неділю. Тай гадає: Ану поверну, буду виїў, шо они при ті пійці собі заведут? Так дивит сї, а они сї ямили та так сї бют, шо кара. Тай так один другого подаў у суд, и тот праведний буў за сьвідка. Там у суті питают: А хто тому винен? — Каже праведний: Тот, шо на столі сидит... А то и у коршмі при ті біиці и у суті при тім праві сидит „тот“, шо у скалі. Але тот праведний не знає, шо то лиш він „его“ — осина — видит. А пани сї питают: А хтож там сидит на столі? — А праведний каже: А, тот, шо іх збуриў! —

А они сї его питают: А хтож їх збуриў? — А тот уже такі по їх каже: Та дябло! — А пан каже: А чому, чоловіче, я не виджу, а ти видиш? — А, каже, я го тепер виджу, а ти хьба потому меш го вигіти... А пан питає: Та коли я буду его вигіти? — А, тогди, каже, як ті озьме! — А! каже, най цебі озьмі. Марш! — Тай по розправі*.

(Семен Попович).

57. „У Пасічні ворожі на Сьвітвечір. Узьмут собі хліб и збо-
лоче сї и иде чисто голїи из тым хлібом кругом свого обійски. Так
ходить до трох раз до круг и за каждый раз приходить під двері
и дуркає, а там его из хати сї питают: Хто там? — А він каже:
Бог! — Ш чим? — С хлібом, из усим добром! — И так до трох
раз. Тай трафило сї у Пасічні одному, шо узьвў собі на Сьвітвечір-
хліб, и обійшоў раз обійски, приходить під двері и дуркає... Питає
сї жінки: Хто там? — Бог! — Ш чим? — С хлібом, из усим до-
бром! — Пішоў він другий раз обходити, прийшоў під двері и тиж
так само питає жінка, а він відкажує. Пішоў третий раз. А жінка
тимчынсом забула сї, кільки він уже раз обійшоў — гадала, шо три
и пішоў у комору. Але узьвила она якис цебрик и вінесла до сїний
и поклала десь коло дверей. А тот сї вернуў третий раз — шо обій-
шоў — приходить під двері тай зашпотаў сї на тот цебрик и загреміў
туди собою... Розбвў чоло гет на цебрик!.. А жінка учула, шо то
шось загреміло під дверми, а она здогадала сї, шо то відаў чоловік
прийшоў третий раз; питає сї: Хто там? — Але! каже, тітько
з цебром!.. Він маў казати так як тих два рази, а він тим — осина
— закінчў. Каже: тітько з цебром! бо чоло розбвў, та зі злости
то вімовиў. А то „тот“ — осина му — засьмішкував собі из него, шо
він ніби казаў, шо „Бог“. Гадає: Чикай, пімнеш ти и мене! И тогди
увійшоў він у хату кирравий и каже: Доки, каже, мого віку, то уже
шо зготовлю, буду вечеріти, а ворожїти білше не буду“.

(Петро Попович, Он.).

58. „Є одна полонїна, називає сї Свидова, а на нї є сїмдесят
и сїм стай. Але два віўчері заложили сї из ватагом, котрий би пі-
шоў одной ночи перелічити усї стаї на ті Свидові. Тай один заложнў
сї, шо піде рахувати — а він не знаў, кілко є, але він буў такі не
дурний... Узєў він собі товариші и узєў міх. И вийшли они на гра-
ницю — під ту Свидову, у ночи — и він роздер міх (дио гет роздер),
и оба поўлазели там у тот міх — оден відти ногами, а тот відти —
и так там качьнют сї на тім місци... Але „він“ — пек би му —
прийшоў на то місце и того шпортає ногами, показує и плює на
тото... Каже: Агій! Цю! Я уже 77 стаї обійшоў нїні, а шем та-

кого дава не вигіу, аби дві голови, а один туш... Тай пішоу собі. А они собіж відітали из міха и пішли ид тому ватагови, а він сї питає: А шо? — Є, каже, 77 стаїу. — Тай способом віграу за-ліжку".
(Семен Попович).

59. „Буу один ватаг и один віучарь. И заложнїу сї тот віучерь, шо піде за „наклад“ спати. Пішоу він одной ночи — нічо не приходило. Але віучерь буу віжлун, він знау, шо „тот“ прийде. Але лишаву сї він другої ночи сам. Гадає собі: Шо туй робити? Але узєу він росохач такий, гей хлопцьц, убрау того у штани и у сорочку и припер того у колибі — ніби то він — а сам пішоу у полат. Але приходит „тот“ — осина — у ночи и такі буком того хлопце; бє, бє и каже: А ци будеш ити у заклад спати за наклад? — А не знає, шо то він дерево бє... Але добаг сї уже відтак и каже: Віробнїу ти зі мноу сьмішка, віроблю из тобоу... Тай дес так було, шо тот віучьррь спау зноу сам у колибі, а „він“ — осина му — приходит. Прийшоу до него медведем тай нимвў козу и кікає; а коза верещит — „не мене! не мене!“ А він каже: Нї, нї! я не тебе буду. — А тот пастух за ним; а медвід иде у ліса... Тай так залуднїу єго у пуці — такого тумана му пуствїу, шо пішоу. Тай там злапау го, и повідтинау єму руки и ноги и каже: Абис ніколи не вшоу спати за наклад и абис ніколи из другого не сьмішкувау сї, бо сам на сьміхи зїйдеш“...
(Семен Попович).

60. „Як мала бути потопа сьвіта, то Ной віщувау наперед, шо буде потопа и сїм рік будовау собі такий коўчаг, аби набрати усекїй живнини на росплід и на прожиток. Тай так було, шо „тот“ — цураха му — зайшоу и розібрау той коўчаг за одну ніч до послїдної дошки... Рано, як Ной того узрїу, тай дуже зажурвў сї, шо він буде робити. Але Госпоць каже: Не плач, Ною, але бери и складай коўчаг назад. Тай так му Бог допоміг, шо то, шо робвў 7 рокїу, то за кілка днїу паложвў назад“.
(Павло Курчук).

„Як у церкві відправа, то „він“ — цураха — сидит у бани, у верху и пише грїхи на волові шкірі“.

61. „То як на добре, то не удаст сї, але на эле — то зараз... Ади, як кладе сїткар слопец — ци сїтку, ци силце на яку звір ци би птаху — то як каже: Кладу на боже; ніби аби на шос доброго ховїу обернути тот прихїд, ци би на сьвічку ид церкві, ци би до хати шос таке не эле — то не име сї віц.. Але скажи: То буде на горїуку! то зараз име сї... На эле заімени, то „він“ — цураха му — поможе!“
(Юр Жолобчук).

62. Чорт зникає (щезає) на голос когута. Я питаю, чому се так буває? — Відповідь: „Бо то сї так трафило, що „він“ — осина — закинув собі добре тото. То вшоу який через границю у ночи и адбаў „его“ — цураха му. — Питає сї „він“ — осина: Ти шо за оден? — Так як не оден! — А шо то не оден? — А так, як не два! — А шо то не два? — А не два, то так як не три!.. — А шо то не три? — А так як не штири... Він его так загураї, аби „его“ чьис пройшоу, бо би го згьвиріу. — А, шо то не штири?“ А так, як не петь! И так він его провадиу аж до тринацїть. А як гїйшли до 13 и так сї трафило, шо якурат когут на тот чьис запіяу. „Тот“ каже: А шо то в 12? — А той чоловік каже: Дванацїть так, як не тринацїть; а ў тринацїть когут піє — студент дзябла у морду біє! И такі тогди „его“ ў морду фа! А тот у ноги... А то тот чоловік знау віжлувати, и загурау его аж до тої міри, шо когут запіяу. Тай тому „він“ — осина — щезає, як когут запіє, бо сї уже раз так ему трафило“.

(Семен Попович).

Б. „Пламети“.

Нарід вірять, шо в ночи „панують“ всякі Пламети. Під сею назвою розуміють: Чортів, Няўки, Мерцїв, Топельників, Повісільників, Опврів, Відьма, лиш під зміненим видом. Они „перемітують“ ся на всякі звірята, на людину (чорт, мерцї), а навіть на предмети мертві (полотно, міх) і так змінені „сьмішкують“ та страшать людей.

Пламету може видїти лиш той, хто не в ані перваком, ні мізаньком. Всї вони мають „міць“ лиш у ночи і то до 12 години. Коли здібасть ся яку Пламету, можна її зловити, але лиш мізаньчиками і то на віглї та треба знати добре від себе (молитви, заклятя); Пламету мож також і вдарити, але лиш раз, а тоді каже вона: Повтори! Її бажаня однак сповнитя не можна, бо колиб хто повторив, тоді удари позістануть без наслідків — їй не пошкодить, а противно йому се пошкодить: „Пламета може хрискєвнина изгїрита“. Ось оповіданя про Пламети:

1. „Буў один стрілец, ходиу усюди та стрільвў. Єдного року узвў сї та пішоу у доли так, шо мау дві ночи там сїгїти; він пішов на дві, шо їли ріпу. Залїє він у колибу, прикиг наклада — таке грубе дриво, шо закладає сї на ніч перед колибу, аби цаду ніч горїло — и сидит собі. Але приходит дик, силний дик. Тай поклау тот дик гук на наклада и грїє... Але тот стрілец — так же

не буў такий, аби ніц не разуміў — узяў сокиру тай кнў того дика у гук... Иг! тот виперь {пішоў онтуди усьякими-усьякими голосами гарлаючи... Другої ночі сидит стрілец зноў, приходит пан. Буде цибух, як палицы у того пана, а люльчина — гей коноўчина... Приходит собі там и тоту люльку накладає и палит; дим садит гей з коліў. А тот стрілец узяў сокиру тай ту люльку обухом! Розсипала сї... Тай зноў тот пан пішоў лісама усьякими голосами піворьчы... И уже білше нічо не приходило“...

(Петро Попович, Он.)

2. „Буў туй один, шо приказуваў, шо ишоў десь у ночі. Иде дорогоў и приходит над ріку. Дивит сї він, аж то стоїт під скалоў чоловік, але такий великий — як смерека... Ёму стало якос льично тай уже не иде туди, але пішоў горі рікоў и зайшоў у другу скалу и стаў собі; гадає: Най той перейде, то тогди піду. — Але у ті скалі — де зайшоў — як шось лусне! так, шо і скала сї завалпла и земля під ним задріжыла; а він упаў и так лижвў, як мертвий, аж до раві“.

(Петро Цапей.)

3. „Раз ишоў я из міста у ночі — уже пізно. Тай иду та иду, а тут у вербі просто Остапіў лиш шось разом як звейкало, а я застыў на місци.. Двўлю сї на вербу — нема ніц“...

(Андрій Калинин.)

4. „Приказуваў небожник Петро: Иду я раз у ночі, каже, двўлю сї на міст — ше з делику — а то шось сидит... Я, каже, туди — а оно д' мині; я вертаю сї, а оно сидит, уже не иде д' мині. Е, каже, переерствў сї, иду! Иду мостом и усе ерцу сї — а льяк такий ми дало — а тото гоп! из моста... Я, каже, скіп сї зо страхі и зноў переерствў сї, а оно поволи пішло собі доліў“.

(Ф. Оленюк.)

5. „Раз ишоў десь відціў, від цах хакіў, онтой Джуґлан и нїс молоко у коноўчнї. Тай як прийшоў от туй на Гармакіўчину, а то, каже — лиш зблискає з перед него, піде з поперед него крумельга, такога танца з ружними фіґльми. А тот поклаў коноўчину, та здоймиў из себи бундину тай зачыў сї обганьти; зо страхі не знаў, шо робити. Він узяў коноўчину зноў ити далше, а то зноў з перед него крумельга! Той кладе зноў коноўчину и обганеі сї, а то зноў піде гет. Тай так ледво дійшоў зо страхі аж онди на городи. Бо то шо він озьме коноўку, а то з перед него таке гей Жидик малий из борідкоў, чорне, зблискає усьякі фіґлі такі показуючи. Иде він уже городами, а там стояла грушка. Але додивит сї він, а то уже на грушці показує ружні такі сьмішки; а він

прийшоў пад оборіг, до сусіда, и каже: Костю, Костю! Ты сплш?
— А Коскь каже: А шо там? — А идиш, каже, помагати; онди,
каже, якас біда пуджіе... А той устаў, идут туди — нема ніц...
Десь щезло“.

(Петро Попович, Он.)

6. „Оден ишоў из місії, як у нас була — ишоў из жінкоў,
само-двое. Тай він сї прилшиў, бо він знаў, шо жінка боязлива
и лишвў І у такім місци, шо пуджіе... Він хокіу знати, яка жінка
за боязлива — а она пішла д' хакі. Але иде він собіж. Але дивит
сї, идут два бараби один одноў фосоў, а другий другоў. Тай кру-
нули сї ти бараби и вели го аж до дому чубкаючи из заду. А ему
такий льк дало и він тото приказуе жінці; а она сьміе сї и каже:
Ти хокіў, аби мене пуджіло, а то тебе самого найшло“.

(Семен Попович).

7. „Вуйко и тета пішли раз на прыхі, а у дома лишила сї
сама баба из гітьми. Тай прийшло шось чорне — гет цалом чорне,
лише сподом тронькі біле — и прикачыло сї під двері, а пес так
на то бреше — шо кара. А то під дверми каже: Гу! гу! — Але
баба хокіла ити допврати, гадала, шо то ти из прыхіў прийшли.
Але далі баба добагла сї, шо то е и не доперала. Вітак то пішло
из під дверий тай туди берегом изкачыло сї у долину. Потому пе-
рейшла тих — шо ишли из прыхіў и гукае; каже: Гу-гу! —
А вуйко каже: Добрий вечір! — А то сї не відзивае перший раз.
А они кажут: Добрий вечір! — А то каже: Шо ти хоч! — А оно
хокіло, аби вуйко казали такі: Шо ти хоч? И було би пошкодило.
Але вуйко переерстили сї, а оно загриміло туди у долину“.

(Ф. Оленюк.)

8. „Приказували мама, шо ишоў якас чоловік онди під Облаз-
цем, а там буў доўгий дуже міст. Тай ишоў він цперез тот міст
и дивит сї — лежат міх повен. Але він тот міх буком... А то
каже: Поўтори! — Ніби аби ше раз ударвў. — Він ударит дру-
гий раз.. А то зноў каже: Поўтори! Але він добаг сї, шо не можна
и лишвў тото гет“.

(Юр. Осташук, Ст.)

9. „Раз у вечір — дес так коло одинацятї години — ишоў
один цперез кладку. Але дивит сї — иде ему на зустріць з другого
боку білий міх... И стали один протіў другого и так стов. Але по-
тому той підніе бук ударити — а міх оберне сї тай горі скалоў...
Лиш вігер повівяў“..

(Йосиф Осташук, П.)

10. „Я раз ишоў у ночі д' хакі. Иду, але онди закоркіло ні
— то шось хляпало — закоркіло ні піти наўправец. Иду уже під

верхом, шось стоїть у білі сорочці... Я — ид тому, а оно росте у гору... Я — у долину, а то гей причьккло. Иду зноў, а то показує сі зноў... Але дало ні льня, аж голос ні відньило. Потому, гадаю, вертаю назад на дорогу“.

(Андрій Калинюк).

11. „Раз ишоў оден чоловік д' хакі. А онди на тім москі по-виш Янкелки дивит сі, лежит міх на житом. Тай бере він тот міх на плечі: Огі — каже, кижке! Тай ледви донїс отуй, де місток розвалений и поклаў спочивати. Поклаў; через чьєс дивит сі на землю — а міха нема!... Тай так во страхи заслаб буў, шо не годен буў ити, шо го принеслп“...

(Юр. Осташиук, Мат.)

12. „Ишоў чоловік від Якельки и маў так під плечем хлїб. Але приходит отуй на Візіўщину и сіў на горбок и палвў люльку. Тай дивит сі — иде жінка горі; а він гадаў, шо то єго жінка иде на зустрїть, та уже вернула сі; кличе він: Жди! А то не обзиває сі, иде дальше. Я, каже, иду — тай то иде; я стану — и то стане; я швидче — и то швидче... Але гїйшоў він аж онди під Шпїнь тай сіў и зноў палит люльку. А то зайшло попри него и сіло. А він такі не богато думаў и далі на віглїў рукоў — фа! А то запищньло и пропало“...

(Ф. Олемок.)

13. „Раз іхаў я з одним паном на Солотвини, а він маў стрїльбу коло себе. Приїхали ми у такий вільшняк, шо вільхи на оба боки дороги. Але то коло одної вільхи — засьвітит шось у потемки, гей кіт; такі вигїў пан, шо кіт; менї не показувало сі, бо я первак и мізинок. Приїхали ми блище — кіт стоїт під вільхоў... Конї зачьбили сі полохати, а пан додивит сі того kota и батогом — шьвак! А кіт усьєкіми голосами заворит тай горі вільхоў, а конї собіж зцапили сі и зньбили сі горі — и замало сі конї не стратили у тїх вільхах... Ледви ми конї опаметали и поїхали далі“.

(Семен Попович).

14. „Раз ишла жінка з того боку, приходит до лаўки — а то шось скочит из пристаўки у воду, тай зачьило сі льопати... Она иде лаўкоў, а то собіж, поровїнь из неў, и льопкає у вогі. Ті дало льяк, шо такі гине... И згадала собі Благовїщенє — бо то добре так изгадати у такім, то моци не має — и перейшла лаўку; а то далі льопало сі“...

(Семен Попович).

15. „Чьїсом буває, шо Пламаета приходит у ноци и зганьбі; кричит два рази у вікно, аби хрискини вїшоў на двір... Як не обзивай сі, то піде гет. Дятого як дова три рази хто не кличе, то не гїр обзивати сі“.

(Павло Курчук.)

„Проти лихого, — як шось так чоловіка сьмішеує, — пуджіє — то добра молитва. А коби ше нагадаў, у шо буў Сьвйтвечір, то зараз щезне“.
(*Павло Курчук*).

16. „Даўно була о туй (показує на зад хати) колиба, а коло неї була така стара верба. Тай раз у ночи сидит у колибі чоловік и курит. Але приходит ид нему пан якис из люлькаў у зубах. Але люлька така премудра — видит сї, ци би срібна, ци би яка и цибух дуже дилікатний. Тай тот пан посег туди за наклад, узьнуґ грани у люльку — и курит. А чоловік дивит сї, дуже люлька му сї сподобала тота. А тот пан каже: Шо, ци не сподобала сї тобі моя люлька? — А, чому ні... А ци би ти — каже — не заміньу? — Ой чому ні! Коби лиш пан хотїли... Тай пан даў ему люльку, а собі узєў его; тай пішоў. Але чоловік курнї — докі курнї, а далї льг и уснуў; а ту люльку поклаў коло себи. Прибуджєї сї, до люльки — а то цибух, бобовина, а люлька, свинек... Так засьмішувало из него...
(*Онуфрій Попович*).

Пор. Етногр. Збірник, т. XV, ст. 73—75, ч. 129—133.

6. Блуд.

Є також віруванє, буцім то бувають такі місця, де чоловіка „хапє“ ся, або „бере“ ся Блуд. „Така Мана буде водити христинина и цалу ніч, а не скимит сї де він є; и сто раз буде коло того місці, шо шукає — а не трафит. Таке сї озьме голови, шо чоловік не може сї спїзнати“.

„Як чоловік аби зблуднї — шо Блуд сї име, в такі місці — то аби вівернуў на собі сорочку на лівий бік, то сї зараз спаметає“.
(*Андрій Перожук*).

„У Рафайлові є такий ліс — називає сї Блуднїк — то и цілий день буде чоловіка водити и усе на одну стешку прийде... Чоловіку видит сї, шо за тот чьпе, шо иде, то зо штири миль зробнї а він прийде назад на то місце, де буў“.
(*Петро Остапюк*).

7. Закопані гроші.¹⁾

Віра, шо в землі є багато закопаних грошнї, дуже розповсюднена по цілій нашій Україні-Руси. Зеленці оповідають про се також багато.

¹⁾ Оповіданя сї кладу на сїм місци в огляду на те, шо „Злий дух є газдою ид грошнї“.

1. „Даўно старі гаэды любілі класти гроші у землю; але то в гаэды були не такі, як нині. Тай ше якіе забіги були сюди — приказували небощик тато, шо чули из тіда — то нарід, уважьніете, шо маў грошій испрытаних, то клаў у землю“.

(Вас. Онуфрак, Ів.)

Також опришки закопували свої скарби в землю, а вже найбільше „поклав“ їх Олекса Довбуш. Між закопаними грішми розріжнитиб двоаякі: чисті і нечисті. Перші, кладені без усяких заклять — вони горять по півночи, а другі се ті, яких пильнує Біда — вони горять перед північю. Коли хтось побачить, шо гроші горять (вони „чистять ся“), то старає ся се місце добре назначити (пр. кине шо там), щоби онісля при догіднім часі пошукати за ними.

Не вільно брати нечистих, бо Оснавець, котрому закопуций віддав їх під опіку, або не дасть їх, або хісна з грошій не буде. Мені показували місця, де нарід найбільше робив і робить пошукування за земними скарбами; на груни Яршиці та під Добошанкою в багато таких місць, де „люди гребли сі“. Раз прийшов до мене оден господар, звірив ся, шо видів, де горіли гроші і я пішов з ним. Вийшли ми на Яршицю. Там показав мені місце між двома смереками, де, мовляв, горіли в ночи гроші. На питає, по чім пізнає, шо се як раз тут було (він бачив огник з віддаленя 2 km), відповів: „По кім пізнаю, шо оцьи гачуґа білша була ясна від вогню, а цьи менча не була ясна, лиш чорніла сі — а горіло отуй (показує) у середині“. Коли я звернув йому увагу, шо в місця, де показує, слідно начеб хтось там уже „порпав“, признав ся, шо вже рік тому бачив „як горіло“ і копав, однак безуспішно, бо, мовляв, „певно эле закимву місце“.

Інший гаэда водив мене в далеку полонину, де, мовляв, в під плитою гроші. На місци застав я величезну плиту (не дуже грубу), шо лежала на другій, а коло сего кілька старших і кілька не зо всім давно врубаних колів. Гаэда пояснив мені, шо „від давна приказуют люди, шо туй в гроші оприєвкі“. При тім довідав ся я, до чого уживано колів, які там лежать: „То гроші нечискі, а хто уже тото знає, то застаўляє другого, аби хокь колом рушву плиту, то уже мож би гроші узвити; уже тому, шо бере, не зашкодит, але тог, шо рушит, то може бідувати“. Кажу: Се й справді може такий бідити, бо камінь грубий — можна „надеісти ся“... Відповів: То не то! Але Біда — цураха му — може хрискинина избавити. О тот старий Калиньник найшоў буў таки такі нечискі, та зачыў

копати, то потому шось ци би петь негіль, ци як, лежъиў. Але то ше не так може бути“.

Наведу кілька оповідань про гроші.

2. „Онди на Бридульцех клали 12 їх гроші; та присегли тогда — так собі вімовили у „него“ — шо один без другого не возьме; шо як би брати, то аби усїм, а як би хокь одного не було, то не возьмут и тоти. Типер один за другим вімерли, а один ще живє — отже ему не вільно брати и грейцарі; він знає, де кладено, але їму самому не даст узети“... — Або онди Табірський ни приказує, шо такі коло хати є гроші тай ни мож узети; навикь говорити про ні ни мож коло хати, бо зараз шкодит: або худобу мучит, або чоловіка, доскь — ни дав брати тай уже. Гадайте собі! То ни так єт гіє“...

(В. Онуфрак, Ів.)

„Там у зворі є нечискі гроші. Одєн браў тай умер від того“.

(П. Курчук.)

3. „Дудо приказували, шо він — цураха му — приходвў до одной хати и внигуваў дрова из під печи. Але пішла тога жінка до свого брата, аби ишоў почувати ид ні, бо она є сама боїт. Тай прийшоў брат и шось туди говорі — а то ўходит пан такий великий, аж до стелі головоў досьигає; тай такі як увійшоў, порозанраў єї по хакі и узьвў єї піч лупати... Луцаў він піч, аж кури запіяли... Порадили єї они зазвати ксьондза. Посьвитиў духоўний хату и білше не приходило нічо. А то на тім місци закопували даўно гроші и тоті гроші ему — осина — віддали; тай тому він туди гуляў“.

(Ф. Оленюк.)

4. „Там у однім місци були гроші. Але то були нечискі гроші, шо „тот“ — осина — сьгїў на них. Але одєн чоловік хокїў ті гроші гістати. Узьвў він и кожного сьвита вібираў у тім місци, де їму єї гроші показували, палцьма камінья. И так було, шо на Йурі добуў він ти гроші. Як добуў, то узьиў и укїє из там д' хакі. Але приходит „тот“ — осина — и каже: Ти на шо украў у мене гроші? — А ти як пилнуваў? — Та бо я буў у армарок пішоў. — Я твоїх гроший не вигїў. — Мой! каже, я кї зараз убо! — А тот віньвў мак и пшеницю, шо на ні дванацїть службіў єї правило у церкви и тото посинаў, а „тот“ — цураха му — щєз як дим“.

(Мих. Курчук.)

5. „Спаў у лісі дизинтвр та спаў до ранї коло плаю, близько над скалоў. Але прибудит єї рано — а кїнь над ним стоїт сьвий.

Сідло на тім кони німецьки, триндзелька мудра, каже: Берн ні, чоловіче, за вузду!... А тот изжых сі... Каже кінь: Берн ні за вузду, бо як ні не бѣреш, то хіба у сѣм рік хтось ні може витіти, або й ні... А тот боїт сі... Тай тогда той кінь лиш разом розлетит сі тай задзвенит туди у землю... То гроші були, вішли з зимлі и показали сі конем сивим. Як би буў узѣў за триндзельку, то би сі були розсипали коло него и буў би маў щіске^а.

(*Павло Курчук.*)

6. „Раз пішоў оден до ворожки и она їму віворожила, шо на яго грункі є гроші закопані. Війшоў він від тої ворожки и зібрало сі їх петь у ночи ити тоти гроші копати. Прийшли на то місце и зачыли копати — а там напрокіў того місці була така велика скала тай у ті скалі як шось не трісне так, шо скали їдут... Як то утихло — а межи ними буў одан „розумний“, шо усьо вигіў, а вичому сі не покаже — и додиввў сі, шо иде до них „тот“ — осина — від грошій газда ніби; додивит сі, шо иде високий у вільхах так, як смерека — тай они поўкікали^а.

(*Петро Цанейі.*)

7. „Оден чоловік найшоў гроші, найшоў котел з грішми у лісі. Узѣў тоти гроші на плечі — поставиў, єму сі здає, шо гроші, байдуже. Але чує, шо дуже кижкі — ше на місці. А як поволеньки підніє, а то его притисло ше ліпше. Але як его притисло так, шо стаў потавати по колїна у землю, гадає — ба шо се гей! А він не знає, шо „газда“ від „них“ сїў собі на котел и він несе разом з ним“. Але принїє він ті гроші ид хакі. Як принїє — де не де тіти, а він зірваў мостину у хакі и поклаў там, аби жінка не знала за ні; и так таїў їх, шо жінка не знала. Але тот газда, шо на нїм їхаў, зачинає сьмішкн віроблети за гроші; зачинає шкоди робити — ніби він ховіў, аби тот відніє гроші на місце. Але тот видит, шо сі из ним робит и пішоў він раз до якоїс брехачки (ворожки). А тота сказала, аби тот газда перебраў сі гет из того місці из хатоў. Тай так було, шо він загадаў переносити хату. Прийшоў майштерь и другі якісь люди толокові сі збігли тай хокет рушити, бо то би зачѣти від тої, шо май у послїд кладена. Отже она сі добагли, шо міст май у послїд кладенай; уже як є хата зроблена, тогда кладе сі мостину. Але берут сі они до тої мостини и газда, шо ніби его хата, кивў перший сокироў и лиш підважили мостину, але додивит сі він грошій тих, шо поклав — а дотїў забуў за ні — и каже і Пускіт-пускіт назад мостину, не буду уже розбирати хати! Шос є єму так повиїло. Але „тот“ — осина — усе сьмішкує сі далі: ху-

добу єму мурдуваў, судник єму перевертаў, як жінкашла по воду, то він — цураха му — побігне на перед и там льопав сї у кирниця... Так „він“ сї сьмішкуваў, шо гіч му вімурдуваў, худобу, жінка також умерла — хату єму обсмутуў цалом, він сї зостаў сам... И не розлучьвў сї из ним аж до смерги“.

(Семен Попович.)

8. „Там над звором були гроші у землі. Але небішка Микитиха шос робила на горогі, на гредці, и додивит сї, шо гроші горе. Але клече на Ивана: Иване, Иване! Ади, онди над скалоў шос горит; — але на тот чьис отахло. А она каже: Ого, уже щезало! И як залихословила, сказала, шо тото щезало, тай то — из землеў урвало сї — шо зсуў з'їхаў — и пішло туди у дебрю“...

(Мих. Попович, Он.)

9. „Раз пішоў один чоловік на Велигдень у церкву на паскоў, а жінка лишила сї дома. Але як чоловіка ше не було, узсла жінка хлопчика и пішла візирати чоловіка из церкви, ци не иде. Десь то була коло ліса тота хата. Идут они по під одну гору, прийшли під одну скалу, дивет сї, а то доперла сї тота скала, а там така пвўниця вєліка. И додивит сї тота жінка — а там поўно грошій... Она підступила блице и післала хлопці туди, аби набраў тих грошій. Тот лиш пішоў у ту пвўницю, а то печера з тими грїшани — замкла сї; разом из тим хлопцем замкла сї. Тота у плач и вертає сї назад д' хакі. Приходит чоловік из паскоў — де хлопец? Нима, каже, хлопці, так и так сї стало... Пішли они туди, дивет сї — замкнене... Но, нима шо робити, пішли они гет. И так сї уже тим журі, шо нима хлопці, шо кара. Але хтось їм порадиў чикати другого року, другого великодні. На другий рік, на самий Велигдень, пішли они зноў туди ид ті скалі и чекают, бо то замкнене. Якурат по відираві, як ксьондз посьвятвў паски, доперас сї тота скала, а хлопец вібігав... Но, але грошій однако не узєў, бо були нечнські“...

(Іван Сїнютович.)

10. „Оцесь Голоўцьк старий маў город, тай є ше. Але тот город буў дуже каміннстий; а він собі наймиў богато робітнїкїў у тот город, чьстити. Тай ти робітнїки чьски тот город, а Голоўцьк такі из тими робітнїками чьстит, збирає камінь. Але прийшло до якогось каменїщя вєлікого дуже, шо один не міг рушити. Прийшоў Голоўцьк из робітнїками ид тому каменїщевн тай іріфом підважиў тот камінь — але глипне Голоўцьк — аж там під тим каменем стоїт скринка залїзна, а на віку є дуга така, аби за то добре брати. Але він добає сї, шо то там є гроші — и тєгда

позганеу усі робітники и казау робити Очинаш.¹⁾ Повіплачувау кож-
дому, шо сі єму належіло за цалий день и сказау, аби ишли до
дому. Тай пішоу відтак ид хакі, узєу собі коне тай якис гак при-
силву до орчика тай зачыпву за ту дугу, шо була при ті скрині
и рушиу тоти гроші из місці... И наколи рушиу из місці и вики-
гнуу, так кінь лиш перевернуу сі, злискау ногами и — по нїм...
Тоти, шо ті гроші клали, то їх заклинали; то не були тоти гроші
чискі. Як чискі, то може узєти хто небуть, але нечискі то варка
річ. То приказуют, шо як кладе гроші, то віддає „тому“ — осина
— каже: Хто сі гроші без меї голови возьме, то свою голоу поло-
жит за нї... А Голоуцьник не дурний свою голоу класти, але поклау
кінцьку; запрег коне, аби кін лиш рушау, бо то коби рушити из
місці, а далі уже мож брати — нічо не шкодит. И кін погіб,
а Голоуцьник має гроші. Він тоти гроші спрєтау и вимінеу (потроха,
шо стау богачем великим“.

(Петро Попович, Он.)

11. „Сєсь Калиньник такі дес буу надїбау гроші — вигїу, шо
горіли, и пішоу копати. И потому видєт сі, шо не відлежіу тото.
Тото нечискі були, а він, дурний, узєу сі до того, а то — ат шо...
Раз не даєт, и уже!“

(Вас. Онуфрак, Ів.)

12. „Буу одєн богач, називау сі Гіпшыи. И ишоу він раз на
попас из віуцьима. Приишоу ид одні скалі — скала дотворєна...
Увіишоу у середину, а там сила гроший; так додивву сі, шо було
12 путєрїу из самими червоними. Але він не мау у шо набрати,
лиш кїлько у капєлюх — але набєг сі, шо из ним є слуга, коби
не натїишоу, аби не вигїу — и пішоу подивити сі, ци єго слуга
дїлеко... Вертає сі назад, до скали — ого! уже заперла сі“.

(Андрїй Перожук)

13. „Одєн найшоу гроші и прїєс до дому тай поклау у яблінку,
була дуплава так, гєй бєрбєницї. А ишла одна жїнка тай шєсь за-
вітрила; тай гєй би ї хтєсь сказау, шо там є гроші. Приишла туди
блище, брати ти гроші, а то ї шєсь так запаморочило, шо не могла
їх узєти. Тай она як би сі не хокїла відтіу уступити, то би сі була
не скїмнїла, але пішла гєт тай зарєз прїишла на міру. А тот чо-
ловік потому вимїнєу тоти гроші за четвєртий пай и єму сі при-
пало из того вієїмєст“.

(Сємєн Попович.)

¹⁾ „То у нас є такий звичай, шо як у якіс робокї — ци у бутинї,
ци де буєт, то усі разєм говорї Очинаш и зачинают уже потому ро-
бити. А так у вечір робє зноу Очинаш и тогди уже ни вольно нікому
робити; ніби коло колийи шєс так, то можна, але там де у дннну,
то ни мож“.

14. „Оден найшоў гроші у двох кітлах, а меже нами буў ніж; оба кітлы на ланці були, а на серед ланца буў ніж заткнений. И тот чоловік вікн ніж и шукае там грошій, де буў ніж, але не найшоў — лиш надбаў ланц. Пішоў він ланцом у тот конац, в котел у ямі, кітлы всилені ланцом. Але він піднеў оден котел — а то другий иде у спід и кигне и тот котел и яго; тай він пуствў и задихословвў, а гроші — лиш задудньит туди у пропаскь... А він лвш поўтираў сї, шо упріў коло того и пішоў гет“... (Семен Попович.)

15. „Оден гідо у Рафайлові маў богато грошій. Тай раз пішоў — уже старий буў — пішоў за ставенку тай вікопаў яму и ти гроші узвў и закопаў з кітляком у ту яму. Але невістка тото підгльгнула — десь була туди, ци би у ставенці, ци би де, доскь, шо тото вигіла. Тай тот гідок, як засипаў тоту яму и тогда — шіную сонце, динку сьвиту и вас яко чесних — сї и — вібачте за слово — варобаў на то місце купу и каже: Заклинаю ці гроші, аби ніхто іх не кинуў! А хто би хокіў сї гроші узьити, то мусит наперед — вібачте за слово, не до вас чесних кажучи — мусит цю купу здаісти... Але невістка тото усьо чула. Тай як гідо пішоў відгіў, а она узела — вібачти ми за слово — ту купу и то изсушила и зігерла на порохи и сховала. Потому, як гідо помер, може и не зараз то сї гіяло — дае тота невістка того пороху свому чоловікови, аж він надзїў усьо. Як тото здаїў, узела она яго и повела за ставенку и каже: Копай, чоловіче, туй в гроші! Копле він, копле — и вікопаў; дали сї ему тоти гроші узети, бо то зробвў, шо гідо закльвў“... (Андрій Калинюк.)

16. „А то також було у Рафайлові. Оден гідо маў также богато грошій — як то даўно сї водило між нарід, шо много мали того добра — и закопаў у землю на своїм горогі. И як закопаў и заклинаў: Аби, каже, тот шо хоче сї гроші узьити, то аби узвў плуг и штири коты — аби були чорві, и аби були усї штири перваки — и на Юрі аби ораў тими котами, то віоре сї гроші... Але яго син тото піделухаў. Тай по гідові голові вікохаў чорву кітку и спаруваў уже на чорнам котом так самож — и були штири, якурат штири, котета. Та як вікохаў він ти котьята, шо були уже великі и на Юрі — так, як гідо приказуваў — запрег тоти коты у плуг, уже змайштруваў такий плужок маленький до тої прахтики, и оре. Так покляў одну скибу, другу скибу — а за третим разом зачьипвў плужок у шось и стаў. А тоти гроші шо року на Юрі підходили під верх... Тай він тогда ти гроші добуў и вібраў“... (Андр. Калинюк.)

Часом душа помершого газди сама покутує при грошах і то доки її хто не „обвілнит“ :

17. „Пішоў один рабшціц у ліс. Ходвў, кілко ходвў, аж разом трафіла сї добич; він пушку до лице, тай упало и пропало... Він собіж на то місце, де було, узевў собі на ціль, приходит на то місце — нема. Але найшоў він на тім місци камінь такий жьирований, тай добаг сї уже, шо там гроші є закопані. Зачьвў відвалювати тот камінь и найшоў там тільки грошій, шо гадаў штирв конї сїдлати и за тими грїшми іхати. Але однаково набраў тимчьисом кїлько лиш міг узети грошій. Відтіў пішоў дерево до дерева вікісуючи знаки, аби другий раз трафіў на то місце. Прийшоў, посїдлаў конї, узевў 8 бербенаць тай пішоў. Але пішоў и заблудаў, не потрафіў. Бо то сї ему лиш вігіло, шо він робит знаки, а то знакіў не було... Бо то там душе на них, на тих грошіх була. Она сї у сїм рік настаўлеї з того місці, де є гроші. Акурат він прийшоў, а она сї наставила, а він не знаў ї відтам обвілнити — як не пересунуў грошій з того місці, то не обвілнїў. Як би буў обвілнїў, то она би була праведна и він би буў щєсливїй“.

(Семен Попович.)

18. „Пішли два — вігіли, шо горіли гроші и пішли шукати. Шукали и нашли дубову бочку вз грїшми. Але чим нашли ту бочку — аж туй яввў сї єсьондза... Але тоти сї спудили того єсьондза и далі, поўкікали. И урадили сї піти у коршму, напїти сї горїўки; каже: хоїм у коршму, віпем тай будем беспєчнї и підемо, єсьондза вабємо тай гроші ти озьєємо. И докї були май твєрезі, то говорили собї по тихо, але як собї добре підкїгнули, то тогди уже не розумїли, шо онди єндїт третїй и усьо слухає, шо они говорї. А тот третїй, як усьо віслухаў и пішоў на то місце, до тої бочки. Найшоў якурат. Доки узьвїў сї до тих грошій — туй єсьондз. Пїтає сї тот чоловік: А шо душьє хоче? — Прощу! — Бог кї прєстїт!... — Ше раз! — Бог кї прєстїт!... — Ше раз! — Бог кї прєстїт и благословїт!... — Прєстї и тебє Божє и благословї тобї сєє на хосєн! Тай зник... А тот гроші — тай пішоў... Прахотї и тї два пєнї бїтї єсьондза — а грошій нема“.

(Андрїй Перожук.)

ЧАСТЬ V.

Непрєстї або Земленї боги.

„Пан-Бог, тої, шо євїт увєє трїмає, тот, шо над нами, не годєє сєго зробїти — шо лїха душе; тїкї

є знахорі... Ся Зелена уже має тих Землених богіў Туй самі Чьвріўники та Тарахтерники — Боже прости. До ўсекого собі помагают, усєко сьвітом колотєт, але — Боже! (ударяє ся по губі). Ни знати, хто старшій?... То є такі, шо аж лєчно згадати, шо не гіють“.

(Юриса Осташук).

Зеленці вірять, шо між ними є багато Непростих (або Землених богів), себ то людий, котрі „у всєкім гілі“ уміють помагати собі або другим; можуть „насилати і відвертати“ бурю (град), повени, слабість й інші нещастя; можуть „погьгати“ від чєлєди і худоби „манну“ і спричинити люднї, чи худобі смерть; можуть насилати на людий Чортів й инші Плямети, щоб сї на них метли ся; то знов торгують Осинавцями продаючи їх за гроші. До таких Непростих зачисляють ся: Опирі й Опирці, Знахарі або Чьвріўники, Чорнокнижники, Градівники, Відьми або Чьвридільниці, Воўкуни, Ворожбити, Віжлуни і Баїльники та Пєсїголови.¹⁾

Віра в надприродну силу Непростих дуже сильно вкорїнила ся в душу народа, вірять у ту силу також самі Непрості.

Відкиж сї люди беруть ся?

Коли жінка відбуває свій чьєс і в часї сєго наступить полова злука — „бо є такий, шо має злосну кроў на чєльдину и на то не уважаєї, або чєльид не признаєт сї їму“ — тоді дитина буде Непростою — „уже у сїм рокіў зачне лихогілити; оно зачне свою службу: як гіўчнна, то буде Опирці, або Відьма, а як хлопец, то буде Опирь, Воўкун, або Грагіўник, або Знахир; то між ними є усєка саржі и коєнда є“.

Простий чоловік нікому не шкодить, не „уирче“ ні люднн, ні худоби — „як иде між худобу, то так, як ксьондз помежи нас ирцєнях; так худоба сї єму проступит...“.

Непростий-же не лиш шо всьєко людям шкодить, але ще й „урикливий“ („поганний на очн, на зір“). „Непростий лупне лихо очима“ и є так, шо уирче, шо добу буде ванїтувати, а нераз такі минє сї — так очма здісьть: Марга — не дивуйте, як від вовка гине...“.

Треба однак не забувати, шо Непростий не все „урикливий“, — „то є на него така мінута; як би усє, то най Бог боронит!“

¹⁾ Баїльники і Пєсїголови часом зачисляють ся до Непростих, часом ні.

„Непростому не гір дивити сі у очі — анї він аби сі не дивнї. Бо як сі додивит у оці „чоловічка“, то его пігне, тай як би чоловік не даў раду на разу — то угине“.

(Павло Курчук).

„Непростий, як усне — то душа из него виходит тай иде на гирц. Они сі сходет на граници на призначене місце и там сі рабат, мают нараду між собою. Цирез то у нас не вілно ошкалок на два боки палити, бо то они того берут и то їх збруї. Они там так войни ведут, як и царі. То старший, май голоўвий Опирь, ци инчий сідає на слабшого и ідут на гирц. Тому то пізнати, шо тот старший — шо іде — то дужий, свтій, а тот, шо на нїм ізгет, то буде худий, марний“.

(Павло Курчук).

Зеленці вірять, що в свято Івана Великого ідуть усі Непрості на Близиці в Рафайловії.

Вірять також, що кождий священник „знає такі молитви ружні“, котрими закликає Непростих тоді, коли принесуть їх до хресту. — „То як би не знали ксьондз заклінати, то шоби сі не гіяло...“.

Я запитав: Чому-ж все таки в Непрості?

Відповідь: „Га, видите, то цалком не може заклести, але уже усе спирає; то як мінута“.

Питав: Чи Непростий може і священникови шкодити?

Відповідь: „Праўда! То в такі, шо би ізгетли у смеркь, але ксьондз має молитви ружні, то ему уже ни шкодит.“

Так само і дяк „знає молитви ружні“.

„Дек як би не знаў молитви, то би го зараз изпрахтили тоти Непроскі. Але він як уходить у хату на Саўтирю,¹⁾ то зараз мерце закликає, шо він до него не має уже моци“. Для того, коли дяк увійшовши на читанє Псалтиря при мерци, пічне відчитувати — а між тим хатні запалять у печи готовити вечерю та зідеть ся більше людей, отже зробить ся в хаті парно і тіло небіщика починає скорше розкладати ся — кажуть тоді: „О, уже іск заклеў нибощика, уже кіло рушило“. (До сеї пори розклад тіла не був так видний).

Врешті і гра бар мусить знати від себе, бо він перебуває часто на кладовици та „ховле“ страч чєта (нечьисні діти). Він знає від себе, бо інакше „міг би дуже бідити“.

¹⁾ Псалтар.

1. Опирі.

Опирь (Упирак також Упирь) — „то май страшищий; він може чоловіка изгірити, коли захоче“.

„То даўно — приказуют — було много тих великих Опиріу. То як була тота — би сі не приказувала — тота холера, то они так нарід стинали, тоги голоуїні Опирі... А теперь, славабу, не чути так за ні. Ни знати, ци би заклекі були, ци би шо? А то даўно — най Бог боронит, шо они робили з народом, як приказуют старі люди“.

(Олекса Шпунта).

„Та даўно були такі Упирі, шо нарід истинали. Они як гістали чоловіка, то пускали из него крви; їм до чогось того подібне, шось они на тим гіяли“.

(Андрій Калинок),

1. „На фентиралех буў чоловік, старий гідо уже буў, як я закимвў, то він — лиш не ўгадаю, ци би раз, ци би два рази на місць — досьць, шо усе иде собі там на тот беріжок — (але бо ви не знаєте де, но байка) — и там сідае и сидит... То казали, шо тамка границі, шо він на границу иде, шо они там из другим сесію якус мают, нараду якус. То видно було, шо він там сидит, штаўт дримае; але більше там нікого не видно, то лиш він видит їх“.

2. „Буў один Опирь онди, як Ганок. Но то як заслаб, то віїхали ид нему ксьондз — ніби порадкувати. Але фіра стала у долині, а ксьондз годні були и пішли пішки, не ховіли, аби фіроў везти аж зперед хати. Тай вдут, але разом заболіла їх — у песку міру — о тут (показує) голова и у серци тай лиш ксьондз перевернула сі; навіть до хати не допуствў ксьондза, такий буў... Тай потому ксьондза на фіру и до дому; уже из Пасічного виходиў ксьондз того Опире ховати... Тай шось незабаўка наш ксьондз „пішли“

(О. Шпунта).

3. „Раз приказуваў оден чоловік, шо буў на „привітіню“. И от як то у нас є усекі забави и він ситїў там также. Але двит сі він на мирце — мирлець лажєў, як звичайно на лаві — двит сі, а на мирци усекі-усекі цвїти по лицю, и жоўкі и сніг и дзелені — усекі... Але добаг сі він, шо то є — шо то Упирак, але не каже нікому, бо му лечно. Але як віїхаў ксьондз и відправвў похорон в такі незадоўго заслаб и умер; тот Упирак го повивў“.

(Ів. Крамарчук).

4. „У нас оден чоловік як умер, то ксьондз як прийшоў по кіло, то из за порога три рази сї сохаў у зад тай аж за третим разом пішоў у хату. Тай пішоў у хату и правяў похорон, але лиш уже его такі погрібаў...“
(*Павло Курчук*).

5. „Опирь докі не хоче умерти, то не умре. Він знае коли мае умирати и дасць за себе таке удане — як мае дитину, то на дитину даст удане, шо має сам умерти, то він даст удане, аби друге умерло. Аж як уже хоче умерати, то аж тогди умре. Або трафві сї, шо нема нікого, аби даў удане, то также мусит сам умирати. Тай на кім сьвікі в абталюнок, шо они собі окреми...“
(*Семен Попович*).

6. „Оден буў Опирь, маў молоду жіўку тай умер, а жінка сї лишля. Але третої ночи прийшоў ид ні назад той Опирь и хокіў до неї. А она ухопила ошкалок и так сї махала, махала зперед него, шо він не міг приступити до неї, аж прийшоў ему час назад вернути сї и він пішоў гет. Так Біг даў, шо она похопила такий ошкалок, шо буў на оба боки припалений, тай тим сї оборонила“.
(*Семен Попович*).

7. „Оден чоловік ишоў десь з делику и повернуў до одної баби, а баба була Опириці, тай просві сї до неї на ніч; він не знаў, шо она за одна. Каже: Чоловічку, будеш вочуваў, але аби байка ніякої не казаў. (То Опирем байка шкводит). Тай дала ему вечеріти капусту и ріпу. А він усе їст и каже: Яке, каже, капуста?... А баба питае сї: Шо, шо? — А він каже: Я, бабко, кажу: От яке того капуста? Шо май ранче коло неї сї веснуў, а май півяўце сї кінчит роботу. Е, каже, яке капуста — от капуста. Коло капусты в работа — Яке, каже, капуста? От капусту сї, каже, уперед сїе, а так садит сї росаду. — Яке, каже, капуста? От капусту сї сапае, підливае... Яке, каже, капуста? От капуста. Капусту сї рубает и так січе... Яке, каже, капуста? От капуста. Капусту сї квасит. Яке, каже, капуста? От капуста, то капуста — капуста, то капуста... От яке, каже, капуста? От я їм капусту; їм капусту из ріпоў и ріпу из капустоў... Він знае, шо то не мож байку казати, то він мусит такі віказати; він сї уже добагае, шо то і у чіось перескаджевї байка. Тай повечеріў и лег спати. А тота Опириці иде ид нему — шось хокіла туди гіяти, ци би кярви цускати из него, ци шо, доськь, шось хокіла робити — дивит сї, а то остріг коло него, шо не може до него приступити... Тота байка, шо він сказаў, то стала коло него острогом... Відтак рано

каже она: Ей пешій шинку, ужеш вшкажаў байочку?!... Тай вігнала го гет“.

(Семен Попович).

8. „То даўно були такі Опірі май голоўні. Але они не були у селі, але туди на безводах — лісамі мали хати. Та як десь чоловік заблудит и заночуе, то они яго прате; кроў из него пускали, шось ім тото адале було. Они головами из людий хати собі убирали“.

(Семен Попович).

9. „Туй на адній прелуці косило їх трох. Але один каже: Ци пили би ви горіўку? — Чому ні! Але де гістати? — Чекайте, каже, зараз мете вігіти, як гістати. — Тай узёў нову коноўчину — деравлена коноўчина — и відоўбаў у землі яму, заправиў тоту коноўчину у ту яму и далі узёў ніж тай застромиў тот ніж у тоту коноўчину. Тай шось туди пошптаў, пошптаў — а далі подае товаришам тоту коноўку. Діўе сі они — в горіўка; поўна коноўчина горіўки... А то у Битькові була тулерні тай він из той тулерні поквгнуў ту горіўку. Але потому чуют люди, шо у ті тулерни пук один котел из брагоў... Тай ті товариші, шо из тим Опирем косили, так собі віраховали, шо то якурат у тот час, як він поквгнуў відтіў горіўку, а котел пук...“.

(О. Шинга).

10. „То ще було, як полювали, аби до воська не брали. Але прийшли два на одну полонину и кажут, ци нема троха молока. А то на ті полонині були самі воли. А тот пастух — старий буў чоловічок — каже: А на ті полонині (на другій) яка худоба, ялова ци гійна? — Га, або ми — каже — знаємо... А він каже: Зараз мемо знати. Тай віконаў ямку собі, тай покляў у ту ямку коноўку, тай узьмивў ніж и застромиў у ту коноўку; через чьне узёў тот ніж доіти,.. И надоіў він молока поўну коноўку з того ноже. Тай потому пили того молоко — росказуваў тот — а я каже не хокіў... То як гійна худоба, то и з днестой полонини поквгне молоко, а як ялова, то як поквгне — а то кроў...“

(Петро Федоришин з Пасічнаў, 1907).

11. „А один приказуваў, шо увійшоў у хату якис бараба и шось сі зговорили за таке ружне. Але каже тот бараба: Як хочети вігіти молоко, то я зараз добуду. И узьмивў собі капелюх тай привязаў до капелюха шнурок и переверже той капелюх цераз драгарь, а за шнурок тримае; и як стаў той шнурок доіти, то надоіў молока...“.

(П. Федоришин, Пасічна, 1907).

12. Приказуваў мені один чоловік, шо буў на робокі при кім москі, як сі будоваў в Яремчыхах; приказуваў, шо так у йидин

час вішли люди из церкви и зайшли там до коршми. Тай шос у бесіі зайшло на таку бесіду, як би ми типерь, и йиден там чоловік зачыў їм приказувати за „уські такі річи“; але люди стали собі из того сьмішкувати... А він каже: Не вірите? Чкайте, я вам зараз покажу, шо повірите... Узєў він, и дав одному чоловікови нову коноўчину и каже: Иди, чоловіче, у ріку, зачери мені води у сю коноўчину... Він там єму уже доповіў, як би начерпати — відаў горі, протіў води — и тот пішоў. Зачер він води так, як він єму казаў и уносит ид нему. А тот узєў тому коноўчину тай шос туди пошептаў над тоў водоў и каже: Нате, дивіт сї! — Дивє сї они усї, а то вода згльєгала. Перевертают они тоту судину горі дном, на ўсї боки, — вода не вісипає сї... Тресут тим, перевертают — ні! Далі мечут тоў коноўчиноў до землі, качьют, вода стоїт гей би замерала у судинї, аві не рушит сї... А далі каже тот Опирь: Хочете ту воду вісипати? Давайте сюди! Тай лиш узєў коноўку у руки, а вода рухнула сї... Иди, каже, вісип гет! Тай узєў один и пішоў, и вісипаў на двір. Ну, каже тот, тепер мете уже вірити?“

(О. Шпинга).

Опиріцї займають ся страшним ремеслом — вони за гроші „прахтять“ молодих жінок. Лучаєть ся, шо жінка (молодица) вагло захоріє — „заболить ї у сердца и розбирає кольками“ так, шо вона гине; в се т. зв. „поклик“. Хороба се тяжка й небезпечна, бо часто кінчить ся смертю; померша в таким випадку, „сина, як сукно“.

Коли дівка „приходить на свій час“, а нікто її не сватає, иде она до Опиріцї за порадою. Опиріця виходить вечером „на двір“, и дивит сї по звїздах, як писано ті ріўці“.

Побувши якийсь час на дворі, входить опієсля до хати і каже: „Є блязько (жених), доброї фамелїї, збирає сї ити тебе сватати, але — ше якас (друга дівка) колотит...“. І по сїм дав дівці зїля, води — радить умивати ся і чекати. Трафляєть ся однак, шо Опиріця глянувши на звїзди, добачить, шо суджений інтересованої дівки вже перше в женив ся („присилували, хтось так зробив“) і здоровий газдує собі з вишою... Тоді жадає дівка, щоб Опиріця жінку, з котрою живе її суджений, „спрахтила“. Опиріця бере голку, виходить вечером на двір і звернувши ў (голку) проти зірки (котра є тої жінки звінчаної з судженим), каже: „Не зірницю колю се ў глоў, але молодицю N. N. у сердце!“ І, коли потрафила в сердце, то молодиця гине на

поклик. Дівка, вернувши від Опиріці, робить те, що радла вона, а повдовівши й присилає до неї сватів і вінчають ся.

13. „Туй була у нас такі така Опиріці, шо прахтила чельдь; аби заплатиў тай прахтила... Одна гіўка — але бо ўже умерла — то тотя як првійшла до неї тай каже: Роби, шо знаєш, аби я сї віддала!... Але тотя шось туди подивит сї по зірницїх и каже: Жди ше, небого... Але приходит она зноў, каже: Роби шо — бїй сї Бога — бо я хочу віддавати сї, шо гину — а він не приходит сватати. — А тотя баба каже: Вігоди ше, каже, цесь рік — а потому я уже шось изроблю. — Але приходит она третий раз и каже: Роби уже, бо більше не буду ждати... Чикай ше... Ні, не буду! — Тай тотя зробила., Покликала таку молодицю, шо де-де... Умерла такі тої вочи... А потому тот удовец посватаў ту гіўку“.

(Юр Жолобчук).

14. „А то май більше ласує спрахтити челедь при дитинї. Се Анна, як ходила, ци би з Иваном, ци з Оленоў уже — от якос не вимлю — тай лиш разом одної ночн приснило сї ї, шо ласкіўка прилекїла у вікно тай сїла на вікно... Тай такі у той раз розболїла ся тай гине; — гине! такі кольки роспирают, шо не дає дихати... Але Андрій крунуў сї борзо ид сему Петрови старому тай вінїс води, помогло. А то ласкіўка приснила сї, а то гіўка, шо ласувала на Анну, аби сї вітак Андрій из неў звинчеў. Пішла до якоїс Опиріці та покликала“.

(Анна Дирдюк).

Вїра в „поклик“¹⁾ є загальна. Проти него може помогти лиш знахїр, „шо знає до поклику“. В Зеленици є лишень один такий Знахїр і він якраз оповїв менї (під великим секретом²⁾ про соу хоробу і її ліченє як слїдує:

„Як гіўка є стара, шо рада би сї віддати, то иде до такої Опиріці, шо она до того знає и она бере деўзкь игол и ніж и иде из тим на двїр. Тоти гли — дивит сї на зірницї — и бе ти гли у порїг, а між ти єгли забиває ніж. Та як того зробит, то як изгодит у серце, то та молодиці, шо на ню мала гадку, гине на

¹⁾ Вїра в поклик є пережитком із тих часїв, коли нарід не мїг зрозумїти самого акту смерти, як явище природне, загальне і нехибне, а уважав його за шось надприродного. Ще й нинї живуть в Австралїї і полуд. Америцї первїстнї раси людські, котрі — як каже Тайльор — є того переконаня, шо якби не чари й забїйства, то люди не вирали б нїколи.

²⁾ Чого додержую ся не виявляючи його назвиска.

місця... А як не згодит у серце, то ше сї мучит доўго. Як заболит у серци и бере колькама, то то в поклик; на то дам раду. Узети би води до трох раз и перепустити крузь пушку тай при кужтім разі відмоўлеї сї: Сїмдесець и сїм вір в на сьвікі и 77 язикіў; як не може тих вір звести до купи, сїмдесець и сїм язикіў погодити, так не може се лихогоїлницї у сеї молодиці (N. N.) живе узети. Відвертаю кі на пуці, на ліси! Тай потому ту воду дати у судину и як і обмнют (хору), то зараз устане.

Туй у Середках (в селі) в одна така, шо поклик уе, але я як би лиш хокіў, зараз би і такі из цего місці спретаў... То як она покличе, то лиш бим завернуў на ню. То як зроблю, та яким казаў та лиш обернути проти неї (Опириці), вилети трохи тої води проти неї і казати би: Відвертаю кі на того, шо кі наслаў!... И зараз она гине!... А як не хочу, аби і шкодило, то відвертаю на пуцу, на безвісти...“.

15. „Туй отот N. приказуваў, шо десь пішоў раз у Маневу; десь туди маў маржину йикус. Але заночуваў він там у йикогос газди; тай у ночи — чуют — а то убігае чоловічок йикус, шо гваўт! жінка умирае. Каже: Бійте сї Бога, ратуйте, бо так сї розболїла, шо такі минае сї... — А то там була дес така Опириці, шо прахтила чельид. И йикас гіўка допросила сї і, аби тогу спрахтила молодицю, а він аби сї из неў извінчeў. То, розуміате, овьме косу тай туди иде у сад, туди під хащу и забивае косу ў землю; як изгодит у корінь — то тоту, шо она мае гадку спрахтити, име за серце и гине; а як не згодит, шо поза корінь потрафит, то ше мучит сї, ше мож дати раду. — Але тот газда, шо П. у него начуваў, схопит сї из посталї, тай шось туди поорудуваў и каже: Иди, не бій сї! Тай тот чоловічок пішоў, а тот газда лег далї спочивати. Рано приказуют уже люди, шо тот гіўка уже на лавици... Тота почунела молодиці, а та ноги нахвгнула; так знаў завернути тот газда... А П. як того учуў, то, каже, борзо відтіў киваў“.

(Осташук Юриха).

16. „У Сїтнім буў даўно Пластун — він пускаў там повінь. Там була гать, шо гатили воду и він — тот Пластун — буў там за гакеника. А він маў жінку Опирицю. Тай она була дуже стара, але умерти — не умирала. Як мала умирати, то каже, будь кому, хто на тот чьне в: А дайко руку витати сї... Тай як даст, то він умирае, а она живе далї... Але раз заслабла дуже, а у хакі ни було, лиш чоловік її, тот Пластун. А она каже до него: Дайко руки витати сї... Але він укік гет из хати. Тай она качьила сї шось добу

та мучила сї, нїм умерла; потому вівергло ї аж серед хати и аж там исконала. Кажут, шо такої пасоки из неї найшло, шо кара...“.

(Ів. Крамарчук).

2. Знахарі або Чьиріўники.

Знахарі або Чьиріўники (також „Мудрий“, „такий, шо шось знає“), се люди з великою на дприродною силою. Вони уміють чарувати і протидїлати чарам („завертати“) послугуючись чортами, яких часом відпродують за гроші. Люди удають ся до Знахарів у всяких справах: Коли хто веде процес, не має дїтвї, в тяжких хворобах, коли в родині незгода, дівки і легіні коли не можуть пібрати ся, аби „вело“ ся в сїм, чи тїм.

Знахарі можуть „спрахтити“ кого небудь і то ріжно; можуть „наслати“ на него хоробу, Пламети, щоб „смішкували“ з него, калїцтво, неповоджене в господарстві й підприємстві, завести незгоду в родині, зробити, щоб не було дїтвї та спричинити нужду або й смерть.¹⁾ Знають вони також „віжлувати“, себ то відгадувати будучність. Між ними є ріжні, одні „слабші“, а інші „головніші“. Всякий однак знає добре „від себе“, себ то ріжні заклятя й молитви, бо тяжко покутує сей, хто „затрібує“ не знаючи гаразд свого діла, бо другий „заверне“, а тоді може він „пожити“ смерти.

1. „Раз сесь Петро играў на весїлю туй у Чернику, а другий прийшоў чоловік таки — уважєте — куражний. Прийшоў на весїле, а ховіў погуляти, а музика на тот чьас ни ховіў играти. А він за ту зліськь затрібуваў музику зіпсувати — бо він такі „шось знає...“. Тай затрібуваў... Музика хоче играти — а скрипка зопсована... Але тот музика такі Непростий, як уже додивит сї, шо сї из ним гїє тай так назад тому обернуў, шо нема и чверкь кілометра ему до дому піти из того весїля — тай ишоў цалу ніч; так зобрїў, шо сто раз одним місцем ишоў, а у хату не міг трафити... Зачіпаў того, а тот музика знаў добре від себе и обернуў... Тот Петро зараз пізнаў, хто из ним став, бо як оба ріўні, то погодет сї“.

(Василь Дирдок).

2. Иде раз один майштирь и надибаў, шо майштри якіє уже добудовуют церкву. Вертит один високо у бани ївру у лаки, а тоти майштри шос туди инче робв. Але нагїйшоў сесь майштирь подорожний и просит сї у тих до роботи. А тот відтїў майштирь

¹⁾ Знахар — не як Опир „зітне чоловіка від разу, але дає „чьпрїў“ (віля, води), аби тим „обсипати, підлєти“ кого там, з чого слїдує смерть.

каже: Кобис ми, каже, затесаў чіп!... — Поважи, каже, свердел! — А тот лиш віхопит свердел из їври и назад сховле: От який, каже. — Гадайте собі! Де хто годен так борзо придивити сі на тот свердел... Але нічо. Тот затесаў чіп тай галоў! Каже: Добрий?! — Тот у бани свердел з їври: галоў! Мечи сюди! — А цесь из долу розмагне сі, як свисне чопом — и просто изгодву у ївру... Гадайте! де бані, а де тот... — На, каже, маттери свої забий! И пішоў. — А то разом лиш затріщит у бани, а тот, шо веркіў, лиш звідтіў стрімголоў и — у смерьк... То як не знае добре від себе, то нима шо заціпати такого⁴.

(Василь Дирдюк).

Часами приходять між „Мудрими“ до згоди:

3. Ишли два бракі кієвих рокиў шукати роботи. Ишли, хто знае у котрім краю, або селі и якурат прийшли, шо два майштри, два товариші собі, відліцовували класти церкву. Но тогди, знаємо, прикро було — и нинька не так легко віжити, — а шо у кієні роки. И тоті брати два, шо прийшли — ще центлю гопнули у долину — ніби за нищу ціну обстали — и на ні работа обстала. Зачели тоті казати — перші лізітанги: ставаймо тпер усі до роботи... Добре! — Уже из тої ратії ніби и могорич завели, и сказали собі дати Жидови по скленці пива. Сіли они за скіл, узели скленки у руки и ти два бракі до тих товаришіў кажут: Дай Боже!..., А тому одному товаришеви скленка лиш — пень! и розсочила сі у руді на кавалічки; лиш вухо лишило сі ему у руді... Так? каже тот тогди тай думає: Чикай, я тобі покажу. Як ті три віпали уже пиво, тогди цись, шо му пукла скленка у руді, зачеў казати: Дай, Жиде, ше штири скленки пива! — А тот брат, шо перше ему тото зробіў, гадає: Я ти и тепер то зроблю... Піднесли они скленки. Каже тот, шо му перше пукла: Здорові!... А тому братови лиш скленка — пень! и розлекіла сі... Тай тогди зачеў тот брат казати: Я виджу, шо я мудрий, але и ти мудрий; ни кажім один другому нічого та будемо усі у купі жити, а як лиш зайдемо оден другому у дорогу, то буде зле... То між тима голоўними майштрами є такі, лиш подивит сі на другого и уже спрахтіў; з таким нема шо спасувати. То десь є багато таких, шо знає до другого, але шо, коли не знає від себе. То треба знати и себе оборонити⁴.

(Василь Дирдюк).

Знахорови не вільно дивити ся в руки, не вільно їх навіть з далека підглядати, а тим менше обидити.

4. Раз иду я собі у Пасічнім, а то валах — не дивуйте — обиртає вола; такі при дорозі привезаў бика до прєсла и робит Матеріяли до укр. етнології, т. XI.

своє. Але я вду тай радбим виїти, як він коло него сї заходит — я сам того знаю робити, але хочу ше виїти, як він тото рихтує, бо они тото так мудро робе, шо у нас ледво, аби хто так удаў. И пристаўкую я, але и не диўю сї ніби у тот бік, бо знаю, шо ни можна — то є меже ними такі, шо най Бог боронит, між ними из Венгир — поделекі собі, и диўлю сї, и не диўлю сї. Але надїхаў якимс Жид; фіра поўна набору — а моцний віз. Їде він собі, тот Жид, тай стаў коло того валаха из фірсї и дивит сї тому у руки; не їде он туди гет, але стаў и дивит сї. Але тот валах подивит сї на него отак (з укуса) и каже: Гай, гай! можеш дивити сї и до вечера, маєш чїс!... А то колесо — здорове колесо, кажу вам, коване — тай лиш скрутило сї, а віз лиш присїў!... А тот каже: Можеш тепер уже дивити сї!... Тай відвезаў бика и пішоў, а тот уже бігаў сї туди^а.
(Дмитро Струтинський).

Знахїр може навіть з віддаленя шкєдити.

5. „Раз ишоў я из полонини верхом, несєу бербениці из мо-молоком. А цєсь Зварич косїў при дорозї. Докїў я гїйшоў ид нему, то кїнь ишоў — нї гадки; як жєш приишоў прокїў него, тай иїц лиш кажу: Помагай Бі! А кїнь як скочїў, як полекїў так зо триштри профїлі, шо буў не имїў, аби шо робїў; тай бербениці из конє — гоп! А кїнь аж тогди стаў... Він так троха шєс знає, знає, але не так, як то є знахорї сьвітами^а. (Василь Дирдук).

6. „Раз їхали тато, небїщик, из тїм Иваном Подрабушеком из міста; а він такі до усеченого знаў... А из Пасїчного їхала такі фіра и у ті фірі були штри парсуни — двї бабі и два хлопи. Тай они були трошку пенї и не хокїли борєо їхати — а они їхали з переду. Але Иван хокїў швидче їхати та тих обїздиў; а, рихтик, они їхали тоти Пасїчїни и мали на фірі богато горшкїў, мисок — як то перед сьвітами; и тот як обїздвў, то ци зачєпнў, ци не зачєпнў, а они пенї були и зачєли за ним гнати. Уадрїў Иван, шо буде битий, уже одни з них схопнў сї из фіри, тай женут, аби погонїли. Тот кїкаў шо кїкаў, а далї не бїзуваў утечи — а то сї на гостїнци їє, шо нїма камїнце и за птахом кїнути — тай бернў сї туди ид нїм и як шєсь поїяў — а тот віз из тїми трєма парсунами лиш разом иргом у долину — гоп! перевернуў сї... И Иван уже відїхаў далеко и стаў и з татом небощїком диўї сї, як той другий хлоп, шо влїз поганєти, вікнєє їх из під вєза. А Иван — приказували тато — лиш сьміє сї и каже: А видиш, а видиш! чїкай, я ти поможу... И пішли тоти горшкї гет, у табаку! Так, видите, на рїўнї дорозї зрихтуваў їх, шо віз лиш иргом у долину...^а.
(Василь Дирдук).

7. „Буў один гаквник — уже помер — Мішко называў сї. А він буў камеральским слугоў, шо пускаў гать — як то даўно не везли колейкоў, але ботюки ишли водоў. Але він сї шось задер из дирекцїю и дирекцїя его відогнала гет із служби. Але потому шо? Дирекцїя посилала двацїть мужа, аби пустили воду, аби доперли тоту гать, тай не могли: так заправиў тот Мішко! О, то буў такі „мудрий“. Він нераз сидит собі у шинку и пе — три кільометри від того ставу — а як прийде его година, шо треба пускати стаў, тай він відтіў, из того шинку пустит... Раз кажут уже люди: Мішку, каже, та вам би гать пускати! — Ни жури сї, каже, прийде та година, то вода сама піде... Тай диви сї, праўда! пунт восьма, иде вода!... Та тогда, як не міг нікто пустити води, то дирекцїя мусїла его зноў приймити до служби. А він ше не гїйшоў до хати, ше лиш доходиў, а то вода пішла сама; сама сї гать доперла...“.

(Василь Дирдюк).

8. „Раз узёў Мартин і Федорак оленечу сїтку из Верчерника; а то була Мішкова сїтка, шо він там поклаў на олені. Але приходит Мішко — він буў гаквником у скарбі — сїтки нема; в лиш слїд, шо хтось коло неї буў, але сїтки нема. И узёў він того слїду и пішоў ид хакі. Прийшоў ид хакі и шос там из тим слїдом потїяў, шо тоти оба заслабли, шо такі гинут; тоти, шо узели сїтку. И то нигодни були ити его перепросити, и говорити не годні, так їх имило... Але переказали они якос до него, най буде добрий та пустит душу, то они віддадут ему сїтку, а до сїтки дают ше двацїть, ци трицїть банок, най сї змилуе... Але він не хокїў бїльше ніц, лиш аби віддали сїтку и другий раз аби чуже не брали. Они віддали — тай пуствў...“.

(Андрій Перожук).

Чарівники уживають до своїх експериментів усякого зїля, води, огню, гадючого жала, шкіри (ліновице), ріжних частий з людини (волося, одежі, нігтів), ріжних річій з церкви (зїля, свічок, мира, частий священничой одежі, просфори, чысткы-причастя).

Про „чыстку“ кажуть, шо „оно до усекого подїбне (добре), лиш шо то кыжко зважити сї на таку річ“. Її задержують у роті по запричашаню, опїсля уживають, до чого знахор радив.¹⁾

9. „У Пасїчнім в баба, Заячыха зве сї. Як до неї прийде чоловік за порадоў, а она озьме собі кусник проскури тої из церкви и заткне у то глу из ниткоў, и держит того за нитку и дуе на то

¹⁾ „Чыстку кладут — у город, у землю — то городнина буде уска на ўсе сїло“.

тай шось туди шепче. И она на кім пізнає, чого тот хоче и ци від неї стоїт лік, ци би ити до другого...“.

(Петро Попович, Он.).

10. „У Маневі в Скінданюк називає сї; він знає такі мудрощі усєкі до стрільбіґ. То ходило до него сеї зми від нас кілька літїніґ поза розуміґ тих. Прийшли они до него до хати там и зачєли єго просити, аби він шось їх порадиґ до пушок. Але він не хокіґ їх нічо радити и каже: Я вам буду приказувати, як сї трафіло на одним, шо допитаґ сї того розуму, шо ви хочате.

Прийшоґ, каже, один до мене самож — каже — такий як и ви, молодий хлопак, зачєґ просити мене, аби я порадиґ до стрільбіґ. И так сї, каже, удало, шо я єго мусіґ порадити, а він приймів сї того, шо я єму наказаґ. Піди, кажу, собі — як хоч бути таким голоўним стрільцем — піди до попа, вісповідай сї и вітак, як дадуг причастие, то бис тоту чьистку ви пролігаґ, але узєти собі у чьистий папір и підєш собі на тим до дому. И прийдєш, каже, возьмєш собі стрільбу, наладуєш — але стрільба мусит бути цалом нова, нє стрілена — наладуєш и возьмєш тоту чьистку из собоґ и підєш у ліс. У лісі задрєш собі сокироґ так буґ якого дерева тріску — але так, аби задер, а не відрубаґ и за ту тріску поставиш — каже — тоту чьистку из тим папером, и тогда відійдєш від того вільканайціґ крокіґ — и стрілиш... Тогда будє ити на теби усєка звір — шо загадаєш, то будє ити на теби. Тай він того усєго послухаґ. Тай шо сї стало? Задер він тоту, каже, тріску в поставіґ там тоту чьистку — и стрілаґ. Праходит він ид тому букови, шо стрілеґ, дивит сї тамка на то місце, шо стрілеґ, на тоту чьистку — то и бук и тота чьистка цалом у кьєрви... Як він сї то додивит, так зо страхи верг стрільбу, уже би сї рад того стрєсти, але пропало. Відійшоґ він від того на бік, дивит сї, а то звіри такої коло него, шо загадає; де яка дика звір була, то коло него... Але не биґ він нічого. Пішоґ він відтіґ зноґ до ксьондзіґ сповідати сї того, шо зрєваґ. Буґ у 12 ксьондзіґ, тай одинаціґ не хокіли єго сповідати, а дванаціґий вісповідаґ єго и даґ покуту. Хябабис, каже, ишоґ собі до ковале и казаґ собі зрєбити такий римінь, такий черєс залізний; и тот черєс, аби привуваґ тобі до кіла, аби ані здоймити, ані аби сї не асунуґ из теби — такі аби коваль на тобі єо закуваґ. И як сї, каже, тот римінь на тобі урє, то тогда прийдєш другий раз до мене до сповіди, то я тобі дам тогда розгрішенє... И так він послухаґ. Пішоґ до ковале, и коваль зрєбиґ залізний римінь и приковаґ єму до туша. Пішоґ він собі гєт и ходит усюди по лісі. Дєсь то трафіло сї єму, відійшоґ далеко у ліс, тай дуже захма-

рвало сі, закьигло сі так, громи лускаюг та бурі иде тажа, шо кара. Игій! Дивит сі він, ба у шо так громи бют? Але дивит сі, тай додивуї сі: над яковось віворотью у скалі вібігае усе на скали такий хлопец, такий мацьоцький, а голий — и у того громи бют, у того хлопці... У него громи валє, шо аж змилє дріжит, а він укїрвує, на сьміх супротвўлеї сі Богови.. Усе віскочит на скали и покаже язк и каже: влбуль буль! (язиком збулькотит) и сховає сі... А то грім лус тудя! А він зноў на скали покаже сі и „влбульбуль!“ и сховає сі; а грім зноў лус!... Дивит сі на то тот стрілец и гадає собі: Господи! шо то такого великого, шо у того так нагуста громи бют тай убити не може. Погадаў він, погадаў, а далі каже: Ану, каже, ше я буду у то стрілеги... Та изнеў на плечий пушку, вімірїу — и у того гітвашка лус! А то лиш порох посипаў сі на него, на того гітвашка, шо супротвўлеў сі Богови; а то буў май старший дявіл.. Подивит сі він відтак у гору, а то летит ид ньому ангіль. Приходит до него и каже: Шо ти, чоловіче, хоч, шо ти „его“ убїу? Илья пророк сім рокїу уже, каже, як у него бє громами, тай ни може его убити, а ти его убїу... Тож мене пан Бог зослаў, шоби я сі тебе запитаў, шоби ти хокїу за то? — Ни хочу, каже, нічого, лиш хочу, аби ми Бог відпустиў грїха, шом зробиў. — А ангіль каже: Иди тепер до черціу и вісповїдай сі, а далі аби не буў уже нічого. — Він піпоў до черціу, вісповїдаў сі, дали ему розгрїшїне и він такі там у церкви упаў и умер.

Типер я вам на сїсе скажу, каже тот манєўский, нїби до наших, скажу вам так: котрий би то зробиў, то може разумїти, шо то за грїх... Ни кождому сі так и удаєт, як тому, може ше гірше гостити. Шо ти, каже, Бог наверне, то можеш бити, бо то за то грїху не буде; бо то, шо собі сам найдеш, на шо працюєш, то можеш бити, але у мудроці не ўдавай сі...

И они пішли собі ид хакї, и не трїбували того, бо то є варка річ“:

(Петро Попович, Он.)

11. Одна туй так зробила отого Ивана матеря, шо три роки лїжела. Най Бог боронит! Кїдо відпадало... Дєс ходила по тих Чїврїўниках голуїних и вістарала сі для неї, шо три роки мучила сі — най сі не приказує! — очя повіпадали, ніє вігнїу гет... Тай умерла“.

(Юр Жолобчук).

12. „Там горї є одєн чоловік, шо — кажут — шось зробиў, то его сестру гет закривило; и до нїнї ходит калїка — рука и нога...“.

(Петро Цаней).

13. „Раз мама, небошка, заслабли були та тато ходили на ті ріки до якогос чоловіка. Та приказували тато, що прийшли в принесли туди знак із мами — мусит бути йкис знак — принесли мамині „очка“; а тот узвѣ тот знак и вішоу у сїни. А тато небощик лишили сї у хакі и чули як кликаў туди у сїнех: Миську, Миську! а як там було?! — Уже він чей до когось говориў там; до „того“, цураха му! И шось туди бавиў, а так даў татови зїля и воду якус, и тато того вінесли тай мама, небошка, обмивали сї и пили того тай почували“.

(Анна Дирдук).

14. „У Пнїўю є один чоловік, шо називає сї Капраль. Кажут, шо як би пішоу до него, то шо би сховиў, то він міг би заробити — ци у які слабости, ци у процесї, ци міг би кого нагїрити, усєко“.

(Ів. Крамарчук).

15. „У Надвірні є одна баба, називає сї Купка. Раз привіў ид нї один — не двуйте — кобилу; а та кобила була жеребна. Але питає сї тот чоловік: Ану відгадай, шо она носит? — А тота знахорка дивит сї и каже: Конє писаного усєкими цвїтами. Як она тото сказала, пішоу він и завіў ту кобилу у якус смиртєчу вуличку и привезаў до плота. Але вішли два Жиди, шо лупє конї, из доўбеньками вішли, и один из одного боку, а другий из другого боку и — кобила упала. Они туди узели и распорили ножїми кялюх и виймили из неї лоше таке саме, як тота Купка казала“.

(Мис. Оленюк).

16. „У Татарові є якас чьїріўницї, якас Катерина, шо коло неї держит сї „тот“ — аби сї не повиджуваў. Тай як прийти ид нї, то она иде до него и туди радит сї, а потому дати би 3 банкє, то она „его“ — осїна — поваже. Она го у скрини держит и він ї уже дораджєї...“.

(Юр Жолобчук).

17. „У мене заслабла раз була корова, шо три роки так сї йойкала гей хрискинин; тай потому такі відійшла. Та я ше й богато коштуўна до тої корови — вісїм ринцьких, шом робила усєко, тай однако не помогло... Такім пригнала из пашї тай як заболїла, молоко гет віднєло — шо віскло гет, а она гине! Тай я вісїлала сєго А. аж на ті ріки — наймалам, аби ишоў. Тай прийшоу туди, а тот каже: Запізно приходиш! Ви знали за мене! Треба було ранче прийти; то там такі зроблено — один чоловік зробиў! — Тай даў якоїс води, але то уже ни помагало... Потому ходиў А. из тим М. у Битькїў из за жінок тай там прийшли до якоїс такої знахорки и нї ї приказували, нї она не питала сї їх тай разом каже: Там у вас, у вашої сусїди, минула сї корова, такі у вашї

оборі згубла (а то такі у А. обгороді згубла) тай каже, то там і так один чоловік зробив. Гет знала усьо“.

(*Анна Дирдюк*).

18. „Я як ставаў у процес із тим Андрієм, то видит сї, шо не ходив шось шукати на мене? Ой ци мало уходаў еї. Ходив у Татарў до тої Катерини... Тай праўда, такі чую, шо здороўле пішло від тогди від мене.. Я буў здоровий перед тим; а від тогди гет цалком ослабем“.

(*Ю. Жолобчук*).

19. „Туй в у Чернику одна жінка, Олексиха, то як би шось чоловік не злюбив жінку, то идут до неї. И она бере тоти „цвиклі“, шо в у сорочці (клин вставлений під пахами), из его сорочки, и тоти цвиклі мочит три дни у меду. А відтак тоти цвиклі жмикае у вогі, а уколе глоў тоту жінку у мізилний палец и тої крови дае до тої води, шо жмикала цвиклі, тай дае ті жінці. И та жінка має тої води давати чоловікови, ци би у страві, ци би у напою и має приповідати: Абис, каже, так не міг бути без мене, як сорочка без цвикліў“.

(*Петро Цаней*).

20. „М. ходила и він ходив (до знахорів) и такі гітйи нема. Казали ти знахарки, шо буде мати петеро гітйи, але як ишла до шлюбу, то йвікіс лихотілнвіці запенили на роки... А як прийшоў тот знахарь из Рахова, то казаў принести миску води, і казаў; и она принесла миску води и поклала из перед него на скіў. А він сїў собі на столец и знеў крисаню из голови, прислониў крисанеў очі — гей би из перед сонці — и дивит сї у воду тай кланеї сї там комуць... Тай потому викьггне из пазухи шось фayne тике — а то его „товариш“ — подивит сї на то, сховае назад у пазуху, подивит сї у воду и каже: Білше не будеш мала лиш двое — хлопці и гіўчину; абис обрікала сї, абис шо робила, то одно мусит умерти, а друге буде сї ховати; то тобі так изроблено перед вінченем; але тої жінки уже нема... А вітак закликав М. у сїни, и шось туди заклинаў, шос шепокіў, розпліў і віску тай ова гей би издрімала сї... Тай так увійшла у хату, але не кьвила шо из неў було“.

(*Ю... О...*).

21. „Раз у нас була корова из першим тилем тай аві руш, абм приймити теле сцати; лиш бе ногами и рогами — шо видит сї — як би не ухопив, то би убила на смерць. Але на сам Велидень, рано, гаада квапит сї у церкву, а то би тилети сцати. Узев старий и прївезаў корову до скіни шнурами, підкьгнуў до гори тай так даємо тиле... Ну, попісцало тиле — корова сї рвала, шо кара. Пішли ми до церкви. Прийшли ми из церкви, пообідали, и старий лег. Але уходят у хату Жид, служиў у Хаїма — сьвітовий Жид,

казаў, што лиш хіба за морем не буў, а так усюди, як стоїт Русь... Я думаю: А ну-ко я дам іму сьвеченого — ци буде їсти. Накраязла я паски, дала яйці, сало — шо ніби було... А ну-ко, кажу, беріт!.. Бере, їст. Але я кажу до газди: Ты, хло, не спи, але ходи ид корові! — А тот Жид каже: Фе, шо до такога будзьняте газду? Ідїт-ко сами ид корові. — Говори свое, гадаю, ти знаеш, шо то за корова. Кажу: Чоловіче! то би и двом не дати ради ті корові; тай приказую ему гет чисто усьо... — Е, каже, вегіт, газдинько, тиле. — Та як вести, аби нї убила? — Ну, то — каже, я поведу; давайте сюди... -- Овори ти, дурний Жиде, кажу уже такі так, нас двое ледви рано змогли ту біду, а ти хоч сам ити. — Вегіт, каже, тиле, а як буде до вас бігла, то ви кікайте. — Прийшоў ид корові. Тота як уздріла тиле тай звертит сї туди, роздерла би го. А тот: Міцюцька... міцюцька... міцюцька... тай шось плюнуў на песок, та і чіхав, тай поволи, поволи по під черево, тай чіхав, тай аж до гійок — а усе приговорює — тай корова стала, ані фостом не рупит... Кьїўнуў він на мене — пускати тильи. Пустила я тиле. — Сце... Корова стоїт. Попісцало. Узела я го гет. А він шось туди пошепокіў, тай оберне сї и корову три рази обцасом у ногу, коўть! коўть! коўть! И пішоў у хату. Но, каже, тепер не буде бити уже авї вас, нї тиле, нї манну нїхто від неї не возьме... Тай вітак, шо ми сї напросили, аби исповіў нам, як то заправити так корову — не хокіў... Старий даваў десетку — нї*...

Є знахарі, шо „комендирують усєкоў живиноў“.

„Є такі знахарі, шо наверне звір, куди хоче. Они мают припис тив орудувати. Они є так, як слуга у газди, тоти знахарі; над ними є розказника“.

(М. Оленюк).

„У нас є один такий, шо знає навернути на другога тоти чарваки, шо є у земли (гад). Як шось має за эле на другога, або аби другий заплатіў ему, то наверне на того — то будут усюди: у полици, під пічоў, у сїнех, у коморі, усюди будут чирваки“.

(Павло Курчук).

В році 1908 появил ся „мотиль“ (Глодинець) у такій скількості, шо сади цілі біліли мов цвітом укриті, а в воздуху аж роїло ся від них. Тоді пояснювали собі люди так цілу справу:

22. „У Ясіню є якас баба, шо знає усякі такі мудроці. И до тої баби фантувати; прийшоў, розумієте, здакутник и таксаторь, яз звичайно; и обиськуют туди по усій хакі, шукают фанти, а далі прийшли до бодні — бодні стояла велика у коморі, як и у нас стоїт від капусти, велика така бодні. — Каже — а бодні була накрита —

каже здикутник: А шо тут у бодни є? — Є, каже тота баба, найте-ко, найте, не дивіт сї туди! А здикутник як почуў, то уже пропало, хоче знати, шо там є. Шо там є, бабо? — Ой прошу вас, пане будьте ласкаві, не докривайте тої бодні, бо буде недобре... Є шо! — Уже злютвў сї здикутник. — Допирай! каже до таксаторі, ци радного — доськь, хто там бвў. А тот докриў тоту бодню, а відтіў лиш вознесла сї хмара мотилїў, отих білих, шо сїдают на хощу. То она має коменду над ними, тота баба“.

(Андрій Остапчук, М.)

3. Чорноўнижники.

Бурю (т. є. град із дощем й громама) пускають Чорноўнижники.

„Тоти, шо уже всі письма перейшли, шо уже май старшу науку знають, то они идут уже на Чорнокнижникиў. Они уже усю науку знають тай уже супротиўсют Богови, а тримают из „тм“ — осина. — Тай они пускают бурі на села. Они допрошуют сї у Бога, аби ишли буреў на село, котре завинене; бо бурі иде из за провини... Як у котрім силі є, ци би ціле село, ци би лиш один — два люди, шо будут так дуже провинені, то они сї допрошуют, тоти Чорнокнижники, аби ишли на то село бурю пускати. Як Бог позволит то они идут на май старші озірі и дочитуют сї у книжках до тої міри — шо вода стане ледом“.

(Ол. Штинта).

Як Чорнокнижники „дочитают“ ся, шо вода в озері замерзла, тоді „збігнут сї ти Осинаўци и сїчут лід на крупі, а ти гіти, шо родят ся неживі, хапают того у шкірені міхи и несут у хмари“.

(Павло Курчук).

Коли вже все вилаштують у хмари, тоді Чорнокнижник пускає Осинавця до сего назначеного і він „веде бурю“; він „комендирує“, а инші сїють град.

1. „Змовили сї раз два стрілці на котрійсь горі, аби заўтра були. На другий день приходит один на ту гору тай уже жде того свого товариші. Тай тот не виходиў и сесь мусїў сам ночувати. На третий день устѣў и пішоў. Иде, иде лісом, аж дивит сї — читає сьвещеник книжку... А тот стаў за дерево и дивит сї. Дивит сї, аж тот сьвещеник читає, читає — а то над озером він читає — а то озеро зачело поволи клеґати; зачела пінка бути... Тай як сьвещеник вічотаў, приступає до него тот сґрілец и каже: Господи! а ви що туй робите? — А сьвещеник каже: Та видиш, каже, шо робю... А тот каже: Та на шо то робите? Сьвещеник каже: Зараз збігнут сї слуги мої и будут се сїчи тай складати у міхи и будут, каже,

пускати бурю на село... А тот каже: Господи! ба на котре село? — А съвщеник ему каже: На тото и тото... А тот спудиў сї и каже: Господи! и я з того сила... Съвщеник каже: Идиж, чоловічку, до дому, и обтич собі своє поле, аби я знаў, котре твоє в. — Той пішоў швидко на село и обтичвў усе своє поле. Вітак як то обтичвў, а то через чьис як звїют сї вітри, як загуде, як зашумит, як піде бурі — так кипит, шо крий Господи... Тай пішло на то село. И гет збыло усе до чиста, лиш то, шо було обтичене, то не кьвнуло; и було чути, як ишло воздухами, то давало голос: Бий, кубай! лиш на Кубаєво не дай! — Бо тот стрілец називаў сї Кубай*.

(Ів. Крамарчук).

2. „Було то одного разу, як сї мало лагодити на бурю. Але буў бідний чоловік, називаў сї Кубай. Ни маў він царини білше ніц, лиш — одну гредку цибулі, одну моркви, одну чиснику, а одну бобу. Тай пішла велика бурі дуже, посипала ледом и убила де шо було, де який хліб буў, то убило; и у того Кубає убило тогу цибульку. Другі, цалом сило, плачут, нарикают на Бога, шо бурі усьо убила, а Кубай каже: Я ше и на боже дам, шо ми цибульку убило. Тай такі повїс до ксьондає на боже. Ксьондає каже: А тиж, чоловіче, рад, шо тобі цибульку убило? — Ой я каже рад! Я білше не маю ніц, а самоў цибулеў такі жити не мож. А так люда будут казати: Сирака, тот бідний Кубай, троха цибулі маў и то му бурі убила... Та будут мати на мене змилованє и дадут білше. — Другого року купвў собі Кубай пушку и пішоў лісами, на полюване ходиў. Тай раз зайшоў десь у такий звір, шо ще ніколи там не буў. Тай дивит сї, а то на озері сидит 12 людяй — озеро замерзало — ситы и сїчут лід на крупі... Але додивили сї они и Кубає. Каже тот старший над ними: Шо сї на нас дивиш, чоловіче? Ходи блище! — Прийшоў. А шо ви, каже робите? — Ади, каже, сїчемо лід на вашу царину; будемо бурю вести на вас... Але Кубай спудиў сї, бо маў и сего року якус цибульку, тай каже: Яй, будьте такі добрі, панове, обмвинїт хокь мій городчик... А ті обміркували тай кажут: Абиє собі заўтра відтичиў, котре твоє. — Але каже Кубай: Як то може бути, шо ви у других вібете, а мов лишите? Мене вітак убют; скажут, шо то я таке изробивў... Але ти кажут: Ти за то не питай! Але як хоч, то ми дамо тобі письмо, шо ми за один. — Тай так изробили. Відали їму письмо и він пішоў. На другий день до полудні красно. И він узевў и тото своє, шо маў, то відтчаў, а люди дивє сї и кажут: А ти шо, Кубай, робиш? — А, каже відтчаю, котре мов, бо зараз від полудні піде така бурі — нислиханцька! Де який хліб є, то увесь леже! А я, каже, своє відтчу и мов не

кіне... Там сі на него сьміють, каже: Шо тобі сі стало? Де ти го-
ден, чоловіче, Бога змудрувати... А він каже: Я собі віпросіу у тих,
шо бурю пускають ласку и они казали, аби я своє відтичю. — На-
стало уже на полудні. Даве сі люди — а то чорнева така стала
цалом небом, захмарило сі, закьыгло сі — шо сьвіта божого не
видно... За якис чьис, як закьыпит! Як зачне громами лускати —
шо ґруні, видит сі, пукають, шо ліс цілий іде у долину... А далі —
іг! як повіє вітер, як піде бурі — так траскотят царинами, шо аж
дими ўстають... Вібило, де шо було, ліс де стояў, то увернуло, ледом
ую царину укрито — такі фаї ишли... А у тих фаях явиў сі голос:
Бай, каже, рубай! лиш Кубаєво минай! Та цалом іміну убило,
а на яго и дзерном не кинуло... Але відтак іміна учіпила сі за то
до него. А він тогди каже: Коли ви кажете, шо то я завиніў сі,
то нате, читайте; и вініс ім письмо від тих, шо бурю пускають. Я,
каже, собі у них то віпросіу за то, шо як торік ишла бурі, то я
ше даў на боже, шо мнїі цибульку вібило, а ви, каже, нарікали на
Бога, Бога сте, каже, зневажили, то масте^а.

(Петро Попович, Он.).

3. „Посходили сі раз люди до коршми. Над'їздит з перед кор-
шми пан білим конем и каже: Закличте ко мені май старшого чо-
ловіка. — Закликали віта. — Ні. — Кличут заступника... Каже пан:
ні! — И так виводили куждого, а пан каже, шо не той... А котрий
же туй май старший? Може цесь старець? А то буў у коршмі
старий якис дуже чоловік... Вівели того старого, а пан изнеў з пе-
ред него шепку и каже: Пускай ні, каже, бо гину!.. Та куди кі,
каже, пушу? Пустьў бим кі лісом — звірку ми вібеш... пустьў бим
кі водоў — рибу вбеш... пушу кі селом — царину вбеш... Так ми
иди, каже попри воду, обома боками самими зарінками, аби и у воду
не пустьў и ў царину ні!.. Тай той лиш рушў конем, а то як піде
бурі, то ўадоўж ріки усипаў такі дві греблі граду, шо тиждень
стояло, поки сі стопило“...

(Іван Крамарчук.)

4. Градівники.

Градіўники, се люди, шо „знають відвертати бурю“. До
сього мають они „ружні ковалки в з церкви“ та знають усякі
заклятя й молитви. Градіўник також „Непростий“. Напі, Зелен-
ські, не мають великої (надприродної) сили: вони відвернуть
бурю лиш на тім просторі, який можуть обняти зором; „туди уже
за ґрунами не відверне, бо не видит“. „Але в на сьвітах так силачі,
шо и на лущку буде лжжети тай відверне бурю, аби яка“...

(Вас. Онуфрак Ів.).

Отже „наші“ градівники виходять у часі бурі на двір. Кожде село має своїх градівників і всякий боронить лиш свої громади. З сего виходить, що буває нераз — один градівник відвернувши від свого села, наверне на друге, розуміють ся, де слабший градівник, і часом „зіпре сі один із другим, моцуют сі: той хоче від свої їмни відвернути, а той від свої тай котрий дущий, то переможе. Нираз як дуже зіпрут сі, то и котрись из сьвіта піде...

1. „Туй у Чернику буў чоловік — брат оцего Джуґлова — шо добре знаў, нибощик, до бурі... Раз, кьямю, пасла ми он там у Жо-лобі віўці; а то як нагійшло! як зачело гриміти-блискати! аж зямле сьвіта дріжела... То вам кажу, шо гачуга — так під гачугоў була кошера — то отак (показує) ходила — зямле сі из нами підоймала, як подве, шо коріне иде за гачугоў... Крий Матка Божя, шо тоди ої гіяло... А він, нибощик, верг шепку гет и зачеў відвертати... Том сам витіў, як три рази від ґруне плюскнуло ид нему, три рази за-вертало ему дожджем у очи; а він, нибощик, метаў сі горі ґрунеш, аби туди гістаў сі на ґрунь, аби витіў далше.. аби в далі спер... Але не допустило го. Праўда, шо сюди гет оборониў, шо лиш дож-джем дуже зяло“...
(*Василь Онуфрак, Ів.*)

2. „У нас була такі така, шо знала відвертати бурю; і називали Диччійоў. Тай она раз ишла из міста и якурат у пніўскім полі узнала, шо туйка у Зелені бурі дуже бе... Але гадає собі: Нидобре! Докі я прийду ид хакі, то убе чисто увес городник... И мала она при собі десь тоти ґатунки ружві-штудерні, шо до того тай зачела відтіў из Пніве відвертати. Як зачела відвертати, перти сі — бо то, на шо було навернене, другий якис відвернуў за свою границю — як зачела муцугати сі, аби такі не пустити. За ню знали усюди, шо она за одна и якис затрібуваў: Ану, ци она відверне; шо у неї за міць? Тай так відвертала, шо такі відвернула, але уже из того таки пішла и зі сьвіта... Ледви уже вішла — так і тот другий зробиў, загнаў і такий туман у голову, шо она ніц не розуміла — и потому умерла“...
(*Петро Попович, Он.*)

3. „У нас є туй такий, шо знає до бурі. Він як відвертає, то так пропаде, шо на знати, де сі тіў. Кажут, шо из него душе виходит. Як бурі нагійде, то він легає на землю и тогди душе из него виходит и иде у облаки тай завертає тах, шо вудут бурю“.

(*Павло Курчук.*)

4. „Раз ишоў я из віўцями, а то була бурі дуже. Тай я витіў тогди, як тот Штефан відвертаў. Він узевў такі три стеблі соломн межи палці, заклаў и стаў на одні нозі, на праві, на пету стаў — и так три рази вікруває сі на одні нозі.. Але то він так вікруває

сї, аби у зад ніц не поступиву сї, лиш усе на перед. Бо то, як би сї у зад лиш троньки поступиву, то би грім зараз убвў... Та він так вікрував сї на носї и усе махав рукоу, хрестят тими стебельцями и каже: Не сюди йди, а грунєми, синєтами! Кажут, шо він знає піу службу божої; та як захоче відвертати, то говорить уперед тої піу служби^а.

(Ів. Крамарчук).

5. Ворожбити і Віжлуни.

Ворожбитом називають такого, що „знає ворожити т. в. відгадувати минувшину і будуче інтересованого, його родини, худоби і т. и. Ворожбит чи Ворожка подивить ся на долоню, згасить ватру, зілля воску або олова, кине на карти і викладає інтересованому, „хто заўзеву сї на него, яка висит на него придобашка, з чого ему паде щіске“ і т. и.

Коли прийде хто в нещастє (хороба, процес, крадіж), то Ворожбит подає йому близші інформації про причини нещастя та як лахови зарадити.

Віжлун — же се той, що знау все на перед. Перед його очима не словає ся ніякий дух, Платети то що, бо він усе бачить, догляне, навіть знає їх мисля.

Кажуть, шо „вісти би серце из вірла, то буў би Віжлуном“.

6. Відьми або Чиригільниці.

Між чєлєдию є багато такит, шо потягають або відбирають маняну від: жінок, коров, овец, кіз і т. и; є се Відьми.

„Відьми є усєкі: корові, хрескиницькі, кінцькі, коточі, тай песі, курічі, гусі, тай жабії, рибії и гачечі и мишичі; є до усєкої живини Відьми, шо из каждой живини уживає густ¹⁾; из усього хтось уживає, так из корови, так з віўці — из каждого. Є така, шо уживає лиш из корови, а є така, шо покєгає від жінок. То зараз пізнати: молоко рідке, бо шо ліпше, то Відьма скьвигнула, лиш такой дзер є; нєраз покьвигне, шо лиш сама вода буде, а як сї дуже завозьме, то лиш сама кроу буде. Тота, шо є куріча, ци гусіча — ніби яка птаха становит — то покьвигає густ из яйце; тай тимой кужде яйце не поўне, бо шо ліпше, то они покьвигают. То протіу тих, шо є до кроу, то знають раду давати, а проти тих від птах, нєма аби хто знау спєрати, то через то кужде яйце не поўне“.

(Семен Попович).

1) „Густ“ себто те, шо найліпше.

Кожда Відьма має хвіст. В потребі можуть вони перемінати ся „у всяку твар“ (пса, kota, вужа, ропуху, полотно) і так змінені ідуть у ночі відбирати манну. Найліпше їм „лихогілити“ в темну, безмісячну ніч. Дятого то вони „що ночі сливають місяць, що він робит сі менчий, аж го цілком зіпют, що стане чорний“. Або так :

„Як місяць у поўни, то Відьми лютет сі, що він ясно сьвітит, а їм то перешкаджєі — они сі стадают лихогілити, тай они тогди совають сі ид нему так гей собака ид хрескьиннинови и здвітет гет, що нема ніц на небі, лиш кроў из него; и з тої крови зноў сі місець обертає и росте аж до поўні!“ (Андрій Перожук).

Найбільше увихають ся Відьми у ночі перед більшими святами, як „Юрієм, Уведенієм, Благовіщенєм і Іваном“. Перед сими святами старають ся люди свою худобу забезпечити від відьом і то всяко. Підкурюють „маргу“ ріжним зїлєм, намазують на ній та на дверях ставнок хрести дехтьом, кладуть „курева“ перед хатами накладаючи в ватру всякого смітя, старих шмат і постолів, віруючи, що відьми не можуть задля вонючого диму, що знімаєть ся з курева, приступити на обійсте¹⁾.

У Святойванівську ніч сїдають Відьми на кочерги і всі „їдут“ на високий ґрунь Близниці в Рафайловії, де відбувають генеральну нараду на цілий рік; по нараді купають ся в озері.

Відьму можна привликати і бачити:

„То треба би три роки метати по трісці куждого дня на свій город від Увєденія до Вознисєнія. Як віддут уже ти три роки, то аби маў сьвєченї моталки (волічки) та аби обтикаў ту купу коликами и обвести тоў моталкоў кругом и собі сїсти тай запалити ту купу. Тогди привйдут усї Відьми и перевержут сі у тата, маму, бабу — хто є, що помер — и будут вікликати из поза тої моталки. Як не зможут вікликати, то будут насилати бурі великі.. Але треба уже свігити там коло ватри, не рушети сі“. (Ів. Крамарчук).

„Аби узєў тот чьєсник, що є лук. И аби, як піде у негїлю до церкви, то аби покласти голоўку того луку під поріг у церкви. То тогди буде витіти усї відьми, бо она має тогди на голові гїяницю. Потому відьма би не пішла из церкви, докі чоловік є у церкви; а як возьме тот чьєсник, то они аж тогди віхотї из церкви. Але то треба добре знати від себе, бо они би могли чоловіка затратити“.

(Павло Курчук).

¹⁾ Про те, як забезпечують худобу перед Відьмами буде споро матеріалу в іншій збірці п. в. „Віруваня і звичаї привязані до поодиноких двів у році“.

„Мого тескі брат збираў собі кождога сьвета тріски — від Уведенія так кождога сьвита, аж до Юрі — на одну купу и перед Юрі у вечір запалиў того и вартуваў. Але чує, а то шось тріщит у гілници — а він вартуваў на жінкоў. — Але він на тот чыс зачэў дримати. Каже она ему по тихоньки: Олексю! — ніби будит его, бо чує, шо иде... Але коби буў не спаў, а так та сказала „Олексю“, а відьма учула тай не прійшла... Він знаў, як ї ямити, але не приходила уже. (Семен Попович).

1. „Оден у живний четвер ворожиў. Имвў собі пструга живого тай прійс живого у гілници д' хаки. Тай як прійшоў, то издоіў на го корову. Заніс він гілницю у хату, узёў собі лопату тогу, шо сї хлб саджэі у піч, та вібраў пструга на гілници на лопату и справвў сї метати у піч... Але туй — Відьма! Прилетіла драитнвоў жінкоў тай каже, шо і корові пішло молоко поза шкіру... Як сповіла сї — уже знати, шо то она — тай полекіла. И він уже не метаў того пструга у піч, бо уже она вернула їму манну, шо збрала від его корови... Як би она не ўстигла була прибічи на тот чыс, шо буў би верг пструга у піч, то би сї була збула корови“...

(Семен Попович).

Відьма „переверже“ ся в полотно:

2. „Даўно дизинтириў один легінь від жоўнер и ходиў по лісі. Але раз ишоў у ночи ид хаки за футрашем и приходит на перелаз, а то прокьигло сї таке, як полотно... А він у то кьнў сокьброў, а то зваўкало туди... Потому рано дізнали сї, шо то була такі близька сусіда. Она була Відьма; тай потому такі из того розболіла сї и умерла“.

(Павло Курчук).

„Кажут, шо Відьма перемітує сї білим полотном и стелит сї дорогоў, або прьислом и так иде. То як би тогди то полотно имиў мізільними пальцями — але аби знаў від себе — то из того полотна зробіт сї та жівка, шо в Черетільнацеў“.

(Гнат Онуфрак).

3. „Ишоў оден легінь дорогоў — десь так коло опіўночи. Але дивит сї, а то на прьислі прокьигло сї біле, так як полотно... Але він добаг сї, шо то Відьма и такі прискочиў ид тому тай лус! лус! буком... А то каже: Йой, поўтори!.. А він каже: Не поўторэў, каже, мій тато и я не буду... И тогди пішоў, а она такі ему из перед очий перевергла сї зноў на жінку и утекла... На другий день чує тот легінь, шо сусіда слаба шось. Приходит він там и пізнаў, шо куди сночи ударвў то полотно, то на нї усьо тото видно... Тай потому він дуже соговвў сї тої сусідки“.

(Петро Цаней).

Відьма білим песом:

4. „Раз перед Юрі — от як заўтра Юрі, а то нині понад вечір — ходжу я шось отак из перед хати. Але днўлю сї, прибїг раз білий пес — пішоў гет. Прибїг другий раз — тай побїг зноў... Е, шо це може бути? Гадаю: Чекай! — Узёў я добрый колік у рукі тай стою так из за вугла... Але біжит пес ше раз... Ех! як го свяхну через попереk! — А то лиш: Поўтори!.. Тай такі через дорогу піраючи як піде! Видит сї, шо лиш білий мотуз потег сї дорогоў... А то Відьма була“.

(Павло Курчук).

5. „Раз прийшли корові до загороди, дивимо сї, аж є пес; піў білий, піў чорний. Тай Василь пливём, а пес у ноги, але шо, коли не міг изгодити тай пес укік. А то була такі наша сусїда, бі довили богато коло худоби. А то коби буў угодиў так, аби буў знак, то би добре, а так пішла не значена“.

(Петро Попович, Он.).

6. „Була одна удова. На Юрі спала собі она у хакі на припічку, а мала тилета у сїнех. Чує, у ночи — гримає шось у сїнех... И она далі — злазит из припічка, иде до сїнїй, дивит сї — а там меже телетами білий пес. А она того пса хап! и завела у хату. Засьвітїлї у хакі, дивет сї, а то ни пес уже, але жінка — гола цалом... И пізнали, шо то такі из цего сила жінка. А она сї так просит и каже: Будеш, каже, мала смитани и молока, кілко меш ховїти, лиш кобас, каже, ни казала, шо я у тебе була... И тотї і пустила“.

(Петро Цаней).

7. „Була у нас даўно одна Відьма, називала сї Хима. Але то така була, шо було и під терлицю седе тай удоїт гїйницю молока — забє у терлицю штїри патїки такі, як гїйки и доїт... Тай даўно газди були, а як пани забѣг масла бербеницю, та ни міг жаден устарчити, а она обовезувала сї. А она робїла усе у Штефана Остапука, як то сї у вас каже, терла. Перед Увиденїєм у вечір заплатили ї и она пішла. Але Штефанїў легїнь ишоў відкїсь у вечір — дивит сї, а то сотає сї сухий пес білий крузь ворота... А він такі не богато думаў тай такі сокироў мах! а сопра на вїлет... А та собака лиш застогнала и пішла. А він пішоў собіж по своїм гїлам. Рано приходит сї донька, тої Хими, за горїўкоў мастити и каже: Моя мама добре сї у вас доробїла, аби нині не жила; я, каже, иду до ксьондза миндувати... Приходит до ксьондза и миндує: Прошу вѣгомосця, так и так сї стало, Иван Ост. порубаў мою маму, прошу ити вїсповїдати. — Вїшли туди духоўний и сказали собі привести того виноватцї, котрий за то доўжен, шо она умирає. Пригнали его до ваташка и там вѣпрают из него протокол. Каже:

На що ти ту бабу порубає? — А колиж я бабу рубає, я лиш тільки рубає учера собаку, що лізла крузь ворота. Так, що люди доповіли, що праўда є, що она сі перемітує на пса, тота Хима. Отец духоўний казали піти подивити сі отаманам, аби зізнали, ци то є праўда властива, що він ї квіє, из правого боку; бо він зізнає, що ту собаку квіє из правого боку. Пішли, але нежива уже була; уже виїли на умерлі, що из правого боку квіта сокьброў. Єго обвілнали“.

(*Андрій Перожук*).

Відьма котом:

8. „Раз я бує у стайни, даваєм коровам. Але то разом прибігла Відьма кіткою и свіє! на вієно. Тай ні няўкала, ні вієц, а я подививі сі и погадає ї ловити, а она утекла; лиш погадаєм, тай утекла“.

(*Семен Попович*).

Відьма вужем:

„Є такі відьми, що сі перемітуют на вузі на Ивана досєвіта. То їх, котрі би могли нмити, то берут и зашивають у сирове полотно и кладут у дим над горішнєк. Там їх держі три доби тай за тих три доби будут сі уже просити, що ніколи не будут нти воюючи, то як би тогди пустиє, то уже не ме нти вужем, але такі так жінкою. То уже така ніколи білше не піде за манною“.

(*Петро Попович*).

9. „Оден чоловіє найшоє бує коло корови гадину, що сцала корову. Він підсунує сі по тихоньки и ту гадину буком! А она звела сі, и пішла... Але на другий день здабає тот чоловіє жінку на дорозі из проваленоє головою; але хто її побиві, то нема чутки. Аж так сі трафило, що она пішла до ксьовдза сі сповідати и оден чоловіє тото усьо віслухає, що она казала, як ї ніби тот провалиє, и що она за єдна; тот стоєє блязь неї и чує то усьо“.

(*Мих. Попович, Он.*).

Вірять також, що Відьми „служіт сі карапанєм“ (ропуха жаба). Вони послають їх відбирати у коров молоко, або й самі перемітують ся на карапані и так мандрують до людських обор.

Відьми родять ся вже непростими. Про се оповів Пет. Федоришин из Пасічної тає:

10. „Оден ожениє сі. Жінка зайшла у кьиготу. Наперла сі до матери у алоги. Добре. У вечір прийшоє під вієно и дивит сі, у хає свієтло. Дивит сі, штири баби є у хає, а тота уже породила дитину; одна баба у однім куті, друга у другім, трета у третім куті, а четверта у четвертій куті... И тота баба там заплєще у долоні — дитина литит від ві... тота у другім кує заплєще — дитина полетит від ні... котра заплєще, а дитина до неї летит. А тот

усьо то вигіу. Але як сі жінка уже вікурувала, як знаємо від дитини, тай поїхаў по ню чоловік брати д' хаки. Але їхаў він, и заїхаў серед ріки и стаў. Каже: Що там було, як ти родила? — Та шо було? нічо! — Кажи по праўгі, бо перевертаю віг... Шо ти баби штври робили из дитиноў? — Але она сі спудила и каже: Тотв штври баби то Відьми, тай я Відьма и такум дитину уродила. Тотв баби учили ї літати... Тай она приобіцела сі ему, шо сі сиовіст у ксьондаа, тай поїхали д' хаки“.

(*Пасічма к. Надвірної, 1908*).

Пор. Етногр. Збірник, т. XV. ст. 193—194, ч. 316.

11. „На фентиралех є чоловік, шо у него корова ніколи не буде. Бо має таку жінку, шо зараз бере та потагає манну у сусітіу. Тай як послідит по маржині, шо узла и зараз заверне тай ї корова гине у той мах. Аж би чужу тримаў, ци би купяў, то доўго ни подержит, бо, от як знаємо, шо єго жінка любит сі чужими коровами доробити, то зараз ї згіре корову“.

(*О. Шпунта*).

7. Вовкун.

Вовкуном звать чоловіка, шо може перемітувати ся на вовка; про жінок подібного віруваня я не здибав. Вовкуни живють у селі, мають жінки, діти і газдують як ниші люди, лиш „як прийде на них така мінута, то перевержут ся на вовка і ідут стинати“. Вони стоять „під комендоў“ всяких чьпріўникіў“, шо їх шлють, де хотять, щоб виконали яку пімсту, значать, вистивати худобу. Належить примітити, шо вовкуни ніколи не їдять звірат чи людей, а лишень стинають. В Зелениці є лиш одия вовкун, знаний мені як чесний і трудящий чоловік. Ось оповіданє за нього:

1. „У нас є оден такий воўкун. Він ходяў дві милі з бутяна до дому, а ишли біриші тай єго не здибали. У колибі питают сі єго товариші: Ци здибалисте того, шо ишоў у село? — Ми не здибали... — А кудиж би він пішоў?.. Тай так раз, другий раз — робіў цалу зиму и ні раз у колибі не ночуваў. Усе у вечір піде — уже по роботі — а досьвіта, чим люди маот ити з колиби до роботи, а він уже є з дому назад... Але оден чоловік єго раз сконтролюваў, шо він за єден. Пішоў М. ид хаки у вечір, а тот чоловік за ним у надзёр... Ишоў кілко ишоў та вигіу по слідови, бо то ў зимі, шо ишоў чоловіком, а разом пішоў псом, далі уже буў слід песій... И тогди вернуў сі тот чоловік ид колибі, бо уже зїзнаў, хто він є“.

(*Семен Попович*).

Наведу ще кілька оповідань про вовкунів:

„Воўкун не їст ніц, хиба вістывае и складе на купу. Раз у Ра-
файловії, у одного гаади, вістываў кілко маў, лиш одно ярче лишіў
маї пустше“.

2. „Оден ишоў з Венгьер тай го ніч посіла. У осеня то було.
Тай над дорогоў стаяў оборіг сїна тай драбина була приперта до
оборога. А він гадае: Я туй переночую. Тай віліз на оборіг тай
трохи там полежеў и зачеў дрімати. Але чуе, коло драбини шось
кьіўчит. Він глишне сї на то, а то воўкун. Там доўго стаяў, вар-
туваў на него, аби го скеў, а як прийшоў яго час, то він собі пішоў.
А то була новослідиці. Тот гаада зліз из того оборога и гадае, буду
йти за слідом. Иде він, пде, в слід песїй, але нараз послїдиў, шо
так гей би з неба сиаў чоловік; уже буў слід чоловічий, не пса.
Дотїў ишоў псом, а далі прийшла на него тота мінута и перекинуў
сї назад на чоловіка“.

3. „Прийшоў раз воўкун до одного гаади з перед вікон. А тот
гаада схопїў пушку и зачеў стрілети. И кілька раз стріліў у него,
а він стаяў и кулі сї яго не брала“.

4. „Буў оден воўкун, але ніби так чоловік, як чоловік. Тай
раз кидали у поли сїно из жінкоў; она була на копеку, а він ме-
таў. Та пішоў він у ліс за паўзнем, тай відтіў приходат воўком.
И зачеў він скакати горі копеком, а она вилами яго, тай прїгнала
бїду гет; пішоў назад у ліс и уже вернуў назад чоловіком. Она
каже: Ти дес пішоў, а ид минї приходїў якис пес скажений, тай
скакаў горі копеком, тай я яго вилами прогнала. Він пішоў туди,
вуди ти ходвў; ти яго не здїбаў? — А то він сам буў... — Ні,
каже, я яго не здїбаў. — Докидали копек, она злізла на землю,
посїдали відпочивати. Але узела она яго обискувати... Він зачеў
дрімати, давїт сї она, а ему у зубах нитка; шо скакаў ид нї, то
шерпнуў за крайку, шо висїла, распerezала сї. Питае сї она: Шо
то за нитка у тебе у зубах? — Тай він оттак мусїў сї признати,
шо він воўкун; она дотїў не знала“. (Семен Попович).

5. „Раз пішоў чоловік из жінкоў у поле гребсти полїг. Тай
догребли они полїг, и склали уже у скїг, тай як докидали уже тот
скїг, питае сї чоловік жінки: Ци би ти, каже, хокїла вигїти воўка,
та ци бїсь сї бояла яго? — А жінка каже: Та де би я, каже,
бояла сї воўка; я би вилїзла на скїг, та бим была вільми, шо би
укїк... Але тот чоловік пішоў у звїр за паўзнем. Тай переверг сї
він на воўка, прийшоў ид стогови тай скакаў так по стогови ид
ті жінці, шо гет підраў ї запаску зубами. А она узела вили и бс.
Была до тої міри, шо він укік гет. Тай тақ переверг сї він у зворї

на чоловіка, нарубаў паўзині и прывіс. Як поклали свіг, каже тот чоловік до жінки: Кобис ні пообіськувала, бо ні, каже, вуші дуже їтъит. — Она стала обіськувати его и додивит сї, їму у зубах нитки из запаски. А она каже: А тобі, чоловіче, чого нитка из запаски за зубами? — А він каже: Е, то ни з запаски, то — каже — а шос їу тай зайшло за зуби... И вінеў ту нитку из зубий. А жінка дивит сї, а то кроў тече ему из ребра... А то чого тобі — каже — кроў иде? ти, каже, умреш! — Та то ти, каже, мене так поранила вилами... А жінка каже: Та де я тебе била? — А він каже: То я приходиў ид тобі воўком, а ти мене била... Тай так сварили сї до тої міри, шо він излютив сї тай вї свеў. (*Іван Крамарчук*).

6. Раз було, шо здібаў оден чоловік воўкуна на дорозі тай той дочіпуў сї до него, и він борониў сї гірше, як з перед воўка лісового. Тай як борониў сї и верг у воўкуна ножем; так махаў сї, шо верг у него тай він аж тогди від него пішоў гет из тим ножем. Той пішоў собі ид хакі. Тай такі швидко потому пішоў той газда у дорогу нивоў. Иде, доки иде, тай дес у однім селі хокіў заночувати, але не знає, де ити. Аг! гадає, я піду у першу-ліпшу хату и переночую. Тай так було, шо потрафвў до того воўкуна. Лиш увійшоў, пізнаў его по ножи (бо тот ніж буў у ребрі; ему не вільно самому вібрати). Тай той чоловік придивіў сї ему и каже, шо пізнаў свій ніж. А тот каже: Я напаў тебе у дорозі, бо я маў таку коменду, тай мусіў; я би буў тебе роадер, а то тобі Біг даў щіске, а мені нещіске, бо я тепер каліка, тай маю пайку від sweї старшини; а ти колис, каже, прийшоў, шос сам ми таке змалюваў, то я тебе тепер прошу, абис буў такий добрий, абис мені вібраў тот ніж, бо инчий з мене его не возьме. — Тот вібраў свій ніж тому воўкунови из ребра. А тот поўскуваў ему файно и каже: Другий раз, як ти сї то притрафит, то абис поўториў (ніба, аби другий раз ножем вергти у него, то ему нічо не пошкодит).

(*Семен Попович*).

7. Пішли раз на рибу ци би два, ци три хлопа — я там при кім не буў, не знаю; рибарили у день, а потому посіла ніч тай ночувати би. А в така смирека над рікоў, така, аж би и дождж ишоў, то там мож сховати сї; такі рибачка називає сї, бо під неў усе рибакі ночуют. Поклали они собі ватру під тоў смирекоў тай ночуют там. У ночи приходит до них деветь воўкіў. Они сї напудили дуже, бо тоти прийшли, посідали тай двет сї на ні. Они узели тай каждому по рибети дали. Тай котрому дали тай він кікає гет из тим, а тот девстий издзіў то рибє тай не иде нігде, але настаўві лабу. Она мечут зноў, а він озьме, здзіст и настаўві лабу... Оў,

шо то є такого? Але они сї добагли, шо то є такого. Узели они єго за лабу, дивет сї — а там сук... (Десь як лекїї, так сук забнїї сї у лабу; а він не настаїєї уже, аби дати рибу, але настаїєї, аби сук виєгли з лаби). Виєгли они єму тот сук, и він пішої гет. Десь то сї провело, хто знає кїлко — може рїк, може два — упали кїсні рокп, нема єуди хлїба хокь гинь... Але чути, шо десь під другими царамн є хлїб. Они, тотн товариші, шо були на рибї, поїхали туди за хлїбом. Іхали, кїлько іхали, аж приїхали до того краю, де хлїб зародиї и захотет они до одного газди тай просет сї на ніч. Той газда каже: Чому? Приїму! — Приїмуї Іх на ніч, позаводиї конї, пофутруваї, увїшої у хату и зараз тотн за газди скїл, злагодиї їм файну гостину. Він іх пізнаї, бо то буї самий, тот, шо єму сук виєгли из лаби; то ни були воїки — тих деветь — але воїкуни. Сїї тот газда за скїї также, гокет сї — не було так, аби и не пїли шось тай розбалакали сї, (так, як то між людьми, зїшли сї ті відтїї, ті відтїї тай говорє: А, як там, каже, у вас? А як там у вас?). Тотн люди зачєли приказувати, шо їм колись на рибї трафїло сї; а тот їм априказуваї, як буї, куди буї, чим буї — усьо каже по праїї. Ми, каже, були післанї до гїдичї стадо коний вістнати; ми приїшли, а конї моцнї були — огери! — и не дали сї вістнати. Так ми відтїї ишли, ледви живї, такі голоднї. (Дуже іх голод изведїї). Як були стн нам по рибети не дали, то були бн ємо не гїшли до нашого сила... А менї ше й сук тот заважеї дуже; и показує їм руку, є слїд у долини, де буї сук, шо они тогди виєгли. Потому переночували они у того воїкуна, а на другий день газда устаї, пішої, понабираї хлїба на фїри и тогди зної побалували сї, погостиї Іх тот газда и не узєї за хлїб грошїй. А то за тоту доброту, шо они іх погодували тогди рїбамн и виєгли єму сук из лаби.

(Онуфрїй Попович).

8. Раз змовили сї пїти на рибу и там уже мали таке мїсце сїдне, и котрий уперед приїшої, то аби злагодиї лушницю, пїти з тим на рибу. Товариші ще не було, а він пішої тай нмїї двоє рибет тай пішої у колябу тай тото пїк. Надбїг воїк тай роздєвїї сї на него, а він тоту рибку даї тому воїкови. Воїк тото лаїнуї тай пішої. А він печє другу. Як другу рибку допїкаї, надбїгає другий воїк; даї и тому. А так бояї сї у колябї бутн — хто знає, кїлько іх приїде — тай вилїз у гачугу (ємерєку) тай доночовуваї. Відтак пішої він колись на Венїри у Ясїне, здїбає чоловіка, а той сї з ним вигтає. Каже він: Не знаю, каже, вас, не вигїєм вас нїколи. — Ай вигїєс нї, каже, але нї не пізнаєш... Ци кемнш, каже, яєс ми даї рибку, шос пїк у колябї? — У колябї? Я, каже, даї

рибу воўкови... То, каже, я сам буў; я в воўкун. Але я, каже, тепер такий, як і ти, бо я сї уже того сповіў (як який в, а буде сї сповідати, то ксьондз закліне, що він не буде уже мінити сї). Тай тот чоловік запросуў яго до себi і погостіў яго файно тай ро-
зійшли сї. (Петро Федоришин, Пастыча ад Надвірна).

9. „Однi чоловік в другим шось сї заперечили, а то воўкун буў тот другий. А у того не воўкуна була худоба на полонині; тай тот воўкун зібраў собі ще одинацїть и пішли стгнати тоту худобу. Прийшли у кошеру тай постынали віўці; пішли між корови, так само котрі менчі вибрали тай постынали. (Бо той воўкун, то буў старший межи ними, та пилуваў сї, аби швидко дійшли до коний). Прийшли між коні, затели 3 коні, а другі сї зворушили и на них набігли — а їх по трох, по штирох брало сї до одного коне — а они спудили сї, шо то той газда направиў на них коні вітоптати и повтїкали. Лекіли цырез ліс и одному зайшла шкалка у передну лабу тай храмав. Зійшоў на звір — сам сї лишай — найшоў рибака, шо насильну рибу на бангину над ватроў, аби схла. Воўк прийшоў и настаўлеў тому рибакowi лабу... тот гадає, шо вовк просит рибу и верг ему одного петруга. Вовк іздэў и зноў настаўлеў лабу. Тот верг зноў одного петруга, а тот ще настаўлеў лабу. Так тот настаўлеў, шо рибак усю рибу відаваў ему. Як даў остатну, воўк не иде, але наставив лабу. Той спудив сї, але дивит сї, из лабки тече кроў; він узев воўка за лабу тай вікиг відтїў кавалок сука, тай аж тогда воўк пішоў собі далше“. (Гнат Онуфрак).

8. Баїлники і Баїлі.

Баїлники „помагают“ звичайно у всяких хоробах та „замовляют“ від укушения гадини. Знанае свое в сїм напрямі, одержують звичайно від котрогось в родичів вивчившись промов або „баю“ на память; то знов трафить ся, шо Баїлник научить кого там за гроші свого баю, хоч рідко се трафляеть ся. При сїм належить памятати, шо всякого баю можна навчати тїлько у „велике“ свято. Той, шо навчив ся, не сміє скорше трібувати своїх сил, аж доки на Святвечер¹⁾ ось як не зробить:

„Як сї намерне, то має бути уже усьо на столі, навіть вода має бути, бо як сїў, то уставати не вілно — хоч би дитина у окропі, а медвідь на корові... Сїдає и просит на вечерю, каже: Прошу вас, будьте ласкаві, прихоїт на сесю тайну вечерю усї гадини, бо може я буду колись из вами говорити!.. — По сїм

¹⁾ Чи й інші роблять се — не знаю.

вечерів. По вечери виходит на двір и каже: Як ви не були ласкаві до мене прийти на вечерю, так не можете людям побідовувати руки и ноги и худобу и на наші царині не можете сі знаходити за той гонор, шо сте не знали тепер вечерити“...

Баїльників і Баїлиць (Баїль) є в селі досить. Спішать до них люди, коли „зуби скіпают, очи болят, в ухах шулеї (стріляє), гостец розбирає, ружі чинит сї, у крижіх ломит, голова лупає, у трунку ріже, кольки розпирают (кольками бере), болечка сї ўчинит; коли дитя перепудит ся, маржина заслабне, хтось здзіст (уирче) та хто дістане зду хоробу“ (epileps.).

Баїлик замовляє звичайно хоробу шепчучи молитви і заклятя послугуючись при сїм огнем, зілем і водою; уживають також часто ножа. Згадаю тут декілька баїв, які довелось мені пізнати, поми-наючи всюди назвиска Баїльників, бо під такими умовами повірили вони мені свої тайни.

На укушене довгої (гадини).

Коли трафить ся, шо „земльиний чирвак сказят“ чоловіка або маржину, треба зараз удати ся до Баїл-ї (нига), аби замов-ила (нв). До Баїлика треба іти того самого дня, нім сонце заїде, бо потому вже пізно, „вже не паніўне“.

1. „Мене раз укусила доўга отуй за ногу; ше є рубец навить. Я вшоў дорогоў, а она була у болокі тай я на ню стаў тай — лиш ні разом колькнуло гей глоў... Я зразу погадаў, шо то мене бодечок бодьнуў у ногу, але як я сї додивив тай зверещеў, шо страх. Але були там хлопці другі, та сказали: Скачи борше у воду. Бо чим би она була борше песок намочила, тим би мені гірше було. Тай я такі там ногу у ту кабатурку — а она пухне.... Тай поліз я ше за горечу у село; иду до тої, шо знає замоўлети, але швидко, бо сонце уже засьвечувало. Тай тота узела мене ид вої и тото шутрувала камінцем и заклинала. Потому я сї мієць кворуваў, в оден спуст тринаўем у вої, бо нога горіла так, як у ватрі“.

(Семен Попович).

Баїлик веде укушеного до води (в ріці, потічку), натрає до трьох раз (де хто до девять) камінцем укушене місце? — „аби кроў тоту из жьвром вішутрувати“ — і шепче при сїм отсе:

„Поганая поганице, лютая-лютице! Заклинаю-кі не сам (а) собоў, божим словом, Присьвитоў Гівоў, сьветим Отцем Николаюм. Як кі Адам заклеў, шо не меш по земли шторцом ходити, як не

можеш ў ясным сонці, ў ясным місці гніздо вить, так не можеш до серці сему вращеному жьйр запустить. Аминь“.

Іншій Баїльник уживае такої девятословиці на замовлене гада:

„Сїмдесеть вір и сїм е на сьвікі, сїмдесеть язкїў и сїм; як не може ніхто тоти язкки малучити, разом ними говорити, так не можеш ти укуєти. Бо ти щезни, жьйр у себе закьггни, цїсь він, цї она, цїсь пір — цїсь пірна. Як не може ніхто сонце и місяць замовити и усї звїзди, шоби не сьвітили, так сї не може твій жьйр розїйти по сїм вращеному, породженому рабови (їма); як не може ніхто сьвікі з неба, мертві на гроба надоймити, так ти від тепер не маєш нікого исказити. Кї заклинаю жупилем огнем и трепотом образом“.

Сю девятословицю відмовляє ся над гадиною і вона, як мене запевнив Баїльник, від тоді уже певно нікого не вкуєти, бо „заклята“. Її можна тоді „безпечно имити у руки и виймити из неї жьйло“; воно добре до заправи коров.

Сего ба ю уживае він також на укуєне гада.

Заклинане крови.

Лучить ся, що хтось — чи при рубаню дров, чи при праці в бутнах — пошрамит сї сарсамоў (або порубае сї). В такім раві кличуть Баїльника і він „дає раду“ так:

Утирає мізинчиком девять разів скоренько рану, шепчучи скоренько раз-пораз (до девяти): „Присьвета Гїва ў Вефлєсвїм сина уродила и сама була за мошу, и ї нї свирбіло, нї болїло — нї кроў ни текла; так и тобі вращеному (їма)“.

По сїм заклятю засяпує він скоро рану сухим порошном, сильно стискає своїми руками, опїсляж — по кількох хвїлях — завязує платком.

Як хтось здїєсть...

Висше бачили ми, що кождий т. зв. Непростий, дуже погааний на зір, чи то урікливий; подивить ся на чоловіка (маргу) „и здїєст“. „Заболит го у серци, ванїтує — видит сї — шо, не дивуйте, кьїлюхи из себе вікне и до трох дїб гине. Чьсом е так, шо и добу не видержит, а чьсом від доби до сїм дїб мучит сї“. Коли витримав сїм дїб, то вже не вмире, лиш „упаде кїниці“ значить, спухнуть йому в колїнах ноги і лежить нераз і рік „нім почунї“. Зайде випадок, що хтось „надаїў“ другого, кличуть зараз Баїльника, а сей увїйшовши, відмовляє „першїй оченаш“, бере

в кубку води, виймає з ташки сірник шепчучи при сїм; — „Не сірник кьйгну, але из твого серці біль“ — і зажегнувши його швиденько, зараз такі занурює його в воду шепчучи: „Угашаю у серцю біль!“ — Тої води дає він хорому напити ся, умиває йому опісля (тою водою) лице і груди в околиці серця. В часі сего в хаті — крім хорого і Баїлника — нема більше нікого, бо він (Баїл.) усіх вигнав до одного.

Випадки подібної хороби лучають ся звичайно при всяких „оказнях“, де є більше число народу, отже — на весіллях, хрестинах, празниках, похоронах і в. Повірюючи менї свою тайну, Баїлник додає: „И маргу може лиха душе здзіств, але я марзі не хочу ити (баяти), бо я сї тим пеую... То є — не до вас кажучи — безроги між худобою; и безрогу урікне... То я не можу молитви зовати на того; а не зивай молитви — лиш так баяти — то безрозі не поможе; а другий каже: А не поміг!.. Тай менї уже нима між людьми честн. Мені вартніще хрискьинцьку душу ратувати, як худобечу.

Інші Баїлники „лічѣт ватру“, коли хтось здзіст. Беруть у кубку води і ножем — зробивши в перед над водою знак хреста — набирають з печі розжарених углів і числячи на віглї (не девять, не вісім, не сїм і т. д.), вьждають у воду. Се повтаряють до трох разів. По сїм хрестять воду ще раз (уже рукою), дають хорому кушати (до 3 разів), натирають нею груди коло серця, микють лице і винїши її за девяту межу (дехто каже, еоби за межу одну), вилвають назад себе.

„У мене — раз вінеслам пацяшку маленьку ит хакї — тай так трафіло сї, шо була одна жінка из чоловіком, тай лиш пішли, так — паце лиш перевернуло сї и здихає... Тай я полекїла такї у той раз до того Андрія тата — ше жиў его тато — тай він шось туди побаяў, злічиў ватри и так сказаў менї, шо: „Була, каже, у тебе жона одна и здзіла“. И я такї прибігла д' хакї тай борше до пацети — обмила того — не дивуйте — и улела тої води у гук и паце устало“.

(*Анна Дирдюк*).

„Раз умираў и наш Василь так из очий. Прийшоў ид хакї, тай як лег — и умирає... Посинїў гей сукно и ванїтує тай ванїтує — не дивуйте, шо мало кьядюхи не даст из себе... Та ми закликали борзо такї нибошника, Андр. тата, и даў раду“.

(*Анна Дирдюк*).

Зла хороба.

Злу хоробу можна дістати тоді, як у чоловіка „влїає Осинавєц“. Він „рощибає“ своєю жертвою зразу рідко коли, опісляж шо

раз частійше, аж у кінця доходить до того, що хорим „мече“ що дня — або кожної ночі — і остаточно „замучить“ його на смерть.

Мене запевнював один Баїльник, що коли епілепсія окажется ся у чоловіка у перше, то він дасть зараз раду.

„Як закличут, то перший раз на за ніхтний беру ему (хорому) лівою рукою пороху и даю у рот — а правою хапаю від разу за ноги, но то прутко, нима чьису, ним телепле! — беру за ноги и здоймаю у гору тай петами ударю три рази до того хреста, що є на драґари; и кажу: Як не може сї сеє хрест перевернути, так не може сї до тебе се лиха назад вернути“...

По сїм кладе хорого на землю і він лежить уже сповійно і поволи приходить до свідомости. Баїльник хвалив ся, що хороба більше не вертає, розказував мені кого так вилічив і кілька барнів дістав за те як раз, що хороба вже не вертала.

9. Песіголови.

„Буў один чоловік васьковий. Тай дуже му гірко було у ваську, бо даўно доўго служили и він адвизнтираў. Але кікаў він до свого сила и заблудиў у чужий край там, де є Песіголови. Иде він, дивит сї, а то є такі ієри, пиўниці такі — а то їх хати. Тай гадає він собі: Повертаў бим? Ё, може буду чекати, аж хтось вїйде; лечно лізти у ти ієри... Иде він далі, дивит сї — а то коло одної пивниці стоїт чоловік оброслий, з одним лицем чоловічим, а другим песім; тай махнуў тот на него... Тай той, дизинтир, повернуў, а він его залудиў у хату. Увійшли они у хату и той Песіголова рад би из ним шось говорити, але ні той того не розуміє, ні той того. Ай прийшоў ше один. Але цей шось трєха розуміє по руськи, питає сї: А як ти гуй, у сей край, зайшоў? — А то там, де ті Песіголови, то май дуще варта пильнує границі. — Але той десь чуў, що то за люди — тай істаў страх; але гадає собі: Гій сї божа волі! Раз мати родила! Тай ти его не пустили, ай держьит у хакі, тай дают ему їсти — дают кобилече молоко и волоські горіхи; а робити не застаўлеюг. Тай він перебуў тиждень — дивит сї на руки, а руки пухнут, такий сї его поправок бере від тої їди, що они ему дают. Держели его місїць и на самім тім кьилшину, то він сї такий зробиў грубий, що чуд. Тай за якие чьис він не зміг їсти ніц — так изсит. Але раз два Песіголови пішли на лови — бо їх було три — а тому третому казали, аби того годованці зрихтуваў на вечеру, як они прийдут. Бо ти Песіголови лиш из того жиюг, що иде куж-

дої днини на лови, що име — звір то звір, чоловіка то чоловіка, усеку живину тай то їст... А той напалиў зелізну піч — а до тої печи є возок — тай Песїголова показує єму, як аби легаў на тот возок, що хоче го у піч завести и спечи... Тай як тот лег Песїголова, а тет лиш розмахне сї — а візек из ним лиш заджуронит у ту піч... А тот укік; адиміў раз-два! Тай прийшоў на границу и пустили го. Прийшоў ид свеї компанії и дослужиў свої роки и тогда пішоў до дому. А кари не маў жадної, бо він усьо сказаў по праўті, у явнх він руках буў и їму даровано.

(Семен Попович).

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE

herausgegeben

von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-
Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XII.

МАТЕРІЯЛИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XII.

ГЛІВКИ.

Зібрав Володимир Гнатюк.

Мелодії схопив на фонограф О. Роздольський, списав Філ. Колесса.

EXCHANGE

У ЛЬВОВІ, 1909.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Боднарського.

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

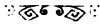
у Львові, Ринок, ч. 10,

можна набути ось які видання, що доторкають ся етнографії :

Антонович В., Чари на Україні	0-45	к.
Бодянський О., Українські казки	0-50	"
Верхратський Іван, Знадоба для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2-00	"
Іовк Хведір, Кавказ і Карпати. Деякі проби етнольоґічних зближень	0-15	"
" " Українське рибальство у Добруджі	0-40	"
" " Антропометричні досліді укр. населеня Галичини, Буковини й Угорщини	1-50	"
Гнатюк Володимир, Словацький опришок Яношік в народній поезії	0-50	"
" " Русини Пришвської епархії і їх говори	0-70	"
" " Hungaro-Ruthenica	0-20	"
" " Хітарські легенди	0-35	"
" " Словаки чи Русини	0-80	"
" " Пісенні новотвори в укр. руській нар. словесности	0-50	"
" " Угороруські духовні вірні	2-50	"
" " Народня пожива на Бойківщині	0-40	"
" " Весіла в Керестурі	1-00	"
" " Бойківське весіле в Мшанці	0-60	"
" " Віршована легенда про рицаря і смерть	0-40	"
Грушевський М., Історія України-Руси т. I (містить огляд староруського побуту	7-50	"
" " Розвідки й матеріали до історії України-Руси, т. II. містить між иньшим пісаї з поч. XVIII в.	2-00	"
" " Етнографічні категорії й культурно-археолоґічні типи в сучасних студіях східньої Європи	0-30	"
" " Спірні питання староруської етнографії	0-50	"
Доманицький В., Піонер української етнографії (Зорян Доленга-Ходаковскій)	0-80	"
Еґан Е., Руські селини на Угорщині	0-25	"
Етнографічний Збірник, т. I. Містить :		
М. Крамаренко, Різдвяні святки на Чорноморії.		
О. Ровдольський, Галицькі народні казки в Берліні лов. Бродського.		
О. Шимченко, Українські людські вигадки.		
Програма до збираня відомостей про українсько-руський край і нарід, уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. II. Містить :		
В. Гнатюк, Лірики, ліричні пісні, молитви, слова і т. п. з пов. Буцацького.		
Ю. Жаткович, Замітки етнографічні з Угорської Руси.		
Митрофан Дикарєв, Чорноморські народні казки й анекдоти	3-00	к.
Етнографічний Збірник, т. III і IV. Містить :		
В. Гнатюк, Етнограф. матеріали з Угорської Руси (Легенди, Новелі, Казки, Байки, Оповіданя про історичні особи, Анекдоти), том по	3-00	"
Етнографічний Збірник, т. V. Містить :		
М. Дикарєв, Народня гутірка з поводу коронації. — М. Бидик, Із народньої памяти про панщину. Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса, Людові віруваня на Підгір'ю в с. Ходовичах, Стрийського пов. — І. Франко, Людові віруваня на Підгір'ю (доповнене до попередньої статі). — Р. Кайндль, Фольклорні матеріали і иньші дрібніші статі	4-00	к.
Етнографічний Збірник, т. VI. Містить :		
В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти	4-00	"

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE
herausgegeben
von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-
Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Вд. XII.

МАТЕРІЯЛИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XII.

ГЛІВКИ.

Зібрав Володимир Гнатюк.

Мелодії зхочив на фонограф О. Роздольський, списав Філ. Колеса.

У ЛЬВОВІ, 1909.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

ГАЇВКИ.

ЗІБРАВ

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК.

Гаївки — се окремий рід обрядових пісень, не численних що до кількості, але визначних своїм складом, змістом і мелодіями. Зміст їх се переважно всякі алювії, жарти і дотинки дівчат до хлопців — деколи й навпаки — до старих та до людей із усякими усними прикметами; не брак одначе в них також історичних та етнологічних остатків, хоч через далеку віддаля від нас значно їх позатирано; найбільше ж відбиваєть ся в них радість ізза весни, молодости і життя, що бе повним живчиком, із усею силою з молодих, ровбавлених лиць, що в хвилі забави забувають про все инше. Гаївки — се раг excellence пісні молодіжи і з малими виїтками що до деяких околиць — найже все дівочі. Вони бувають двоаякі: одні з окремими іграми: ті старші походженням і менші числом; другі без ігор: ті молодші походженням, за те значно численнійші. Подекуди відповідають вони маршовим пісням хлопцями, бо співаєть ся їх усе в ході, коли тільки сьому не стоять на перешкоді спеціяльні ігри. Звичайно співають їх дівчата йдучи в колесо, або криве колесо (дуже витягнена еліпса; і колесо і еліпса не стоять на однім місці, але пересувають ся; в еліпсі ходять далеко швидше, як у колесі) або кривий танець (форма кривої лінії, що зміняєть ся ненастанно). Хлопці в часі гаївок бавлять ся звичайно окремо (їх ігри зібрані у Кольбертовім „Рокусіа“), або стоять і прислухують ся; лише спровоковані дотинками на свою адресу відповідають деколи співом або впадають гуржою між дівчата і переривають на хвилю забаву. Гаївки співають у нас виключно в часі великодних свят на цвинтарі коло церкви. Чи співано їх також деінде, на те не маємо ніяких безпосередних доказів; за те переходили ся подекуди спомини, що співано їх також перед Великоднем і по Великодню. Дб. Гр. Ракочий пересилаючи мені свою збірку гаївок

із Настасова, Тернопіль. пов., писав у листі: „Завважу, що гаївки — бодай в моїх селі — дуже скоро забувають ся між народом. Взагалі цілий культ співання чи граня гаївок вигибає. Коли ще за моєї памяти, тому 8—10 літ, співано їх через цілу другу половину посту, загалом зараз із приходом весни, тепер грають гаївок лише в перший день Великодня. Длячого сей культ вигибає, не мені на се відповідати. В кожнім разі починаєть ся не мало до сього те, що нарід звертає свою поетичну творчість на інші поля, нових гаївок не творить, а старі переручує, забуває і перестає співати. Не мало впливає тут і та обставина, що ще й тепер священники, особливо молодші, забороняють грати гаївок у великий піст, як от у моїх селі, бо — мовляв — тепер час смутяти ся, а не веселити ся“.

Назва „гаївка, гаївкі“ знана й уживана лише в Галичині. З того не виходить одначе, щоби в російській Україні певидний був сей рід пісні. Вона відома там, але під назвою „веснянки“. Зазначу одначе від разу, що не кожду веснянку можна зачислити до гаївок, хоч кожда гаївка є веснянкою. Термін „веснянка“ обіймає ширший цикл пісень, „гаївка“ вузший. Веснянку співають в російській Україні цілу весну, гаївку в нас — як уже зазначено — лише на Великдень. Інший цикл веснянок у нас незнаний, а як і заховали ся ще деякі пісні иного циклю, то стратили обрядовий характер і привязане до часу. Як їх коли де співаєть ся, то не тому, що на них тоді пора, але тому, що вони чим небудь подобали ся співакови. Я подаю в своїй збірці самі гаївки, на скілько, розумієть ся, можна їх виділити від інших пісень.

„Гаївка“ се не одинокий термін на означене сього роду пісень, побіч нього є й інші; на скілько вони народнього походження, трудно про се що тепер сказати, бо ніхто не брав ся за їх справджене. Я наведу їх тут, на скілько вони мені відомі: Гаївка і ягівка; гаїлка¹⁾, гаїлка, ягїлка²⁾; маїлка³⁾; галаїлка⁴⁾; лаголюка⁵⁾; в Крехові, Жовків. пов. називають гаївки „галяни“, „грати ся в галі“⁶⁾; в Посічи знов не кажуть „співати гаївки“, лише „грати жука“. Деякі з сих назв завважав уже О. Кольберг і зазначив їх: „W czasie świąt Wielkanocnych odbywają się zabawy koło cerkwi, hajłki, których nazwę przekręcają miejscami nad Zbruczem na Jehulki, Jawilki“⁷⁾. Назву „гаївка“ виводять

¹⁾ Пор. Ж. Павлі: *Pieśni ludu polskiego w Galicyi*. ²⁾ Козівка, Терноп. пов. ³⁾ Глялки коло Глубічка Вел. ⁴⁾ Зоря галицкая яко альбузь на годъ 1860, статя Й. Лозинського. ⁵⁾ Наконечне коло Яворова. ⁶⁾ Правда, 1893, ст. 374. ⁷⁾ Пор. *Pieśni ludu z Podola rosyjskiego w latach 1858 i 1862 zebrał O. Kolberg. Zbiór wiadom.*, т. XII, 3, ст. 236. Се мабуть й одинокий пятак на те, що на росій. Поділю знане слово „гаївка“.

від слова „гай“, мотивуючи, що сі пісні співано давніше по гаях із приходом весни; О. Партмицький застанавляючись над сею справою¹⁾, наводить такі назви гаївок: гаївки, гаїлки, яїлки, гагулки, галаївки, галаїлки. — і заперечує мов би їх назва походила від слова „гай“, бо в таких разі народ розумів би її і не перекручував; шукаючи за нею по широкім світі, знаходить в Індії назви „голі“ або „гулі“ = весняне свято і виводить її звідти. Забуває одначе пояснити, якже зі слова „голі“ повстало слово „гаївка“, найбільше в нас розширене і ріжні його відміни; забуває, що й слово „гай“ не всюди в нас зрозуміле, бо є околиці, в яких гаїв не було ніколи, тому й термін не був для них потрібний; забуває, що народ любить нерас перекручувати навіть найпростіші слова (пор. говорити і вогорити) і що перекручене слова не вказує ще на його чуже походження. Я не вдаю ся в етимологію слова, хоч схиляю ся до думки походження його від терміну „гай“, а уживаю назви „гаївка“ тому, бо се найпопулярніша назва і найбільше зрозуміла в Галичині, коли інші мають лише вузке льокальне значінє.

На гаївки звернено в нас здавна увагу, бо вже в збірнику Вацлава Залеского надруковано їх п'ять (2 польські і 3 українські тексти); опісля ж не було жадного більшого збірника пісень, в якім би їх помічено, а проте надруковано їх дуже мало. Найліпше свідчать про се збірка Я. Головацького, в якій гаївок є 91 нумерів, вчисляючи в те всі передруки (пришліром із І. Гальки 32 нумери) і друкованє варіантів під окремими нумерами, прии. Воротар під трьома, Дуброва під трьома, Чорнушка під чотирма, Жінка на торві під трьома, Мак під чотирма, Мости під трьома, Зельман під двома (всьо без гаївок Гальки) і т. д. При тіи передруковувано звичайно найпопулярніші гаївки, знані найже всюди, а не випитувано за повнии їх репертуаром. Се й видно з бібліографії у моїй збірці, в якій вона наведена при значній меншости пісень, значить інші не були ще ніде друковані, тому й не було мені на що при них покликувати ся. З тих, що були вже друковані, багато друковано в відривках або в неповних і неясних текстах. Я старав ся у сій збірці подати як найповніші тексти, тому друкуючи побіч себе варіанта, я вибирав їх так, щоб вони себе взаїмно доповняли і все незрозуміле виясняли. Що до комплету, то отся збірка доси найбільша, хоч не можна сказати, щоби нею був вичерпаний уже весь репертуар гаївок у Галичині і їх більше не знайдець ся. Навпаки, я думаю, що аж тепер можна буде докомплетувати сей репертуар, наскільки пісні ще не позабувають ся, хоч із другого боку не припускаю, щоби їх навибирано ще на другу таку збірку, як отся.

¹⁾ Правда, 1868, ст. 244.

Я подаю отут бібліографічний перегляд усіх друкованих гаївок, бо се може придати ся кождому, хто схоче їх студіювати. Беру на увагу при тім усі важнійші їх збірки, поминючи популярні передруки. Обмежую ся очевидно лише на Галичину, бо як я вже зазначив, українські веснянки мають ширший репертуар і їх використовую лише при паралелях.

Як сказано висше, перші гаївки надруковано в нас 1833 року у збірнику:

„Wacław z Oleska, Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“. На ст. 49—53 поміщено тут 5 гаївок (названих: haiłki, mogiłki; побіч того примітка: haiłki, może haiwki od haj, gaj, gajówki), а саме: 1) Зельман (поль. текст). 2) Галя (поль.). 3) Дівоча краса (А вже весна воскресла). 4) Льон (Ой на горі льон). 5) А ни просо сіяли.

В „Русалці Дністровій“, що вийшла 1837 р., надруковано на ст. 42—44 отсі гаївки, записані в Золочівщині: 1) Воротаре, воротаре. 2) Ой Данчику, Білоданчику. 3) Ой ніхто там не бував, || Де ся явір розвивав. Понадто на ст. 28—30 надруковано пісню: „Чудесний корінь“, яка там має початок: Ой є в поли два дуби, || Схиляли ся до купи, — а яку в інших збірках зачисляно до гаївок.

В 1839 р. вийшов І т. збірки Ж. Павлього „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“, в якій надруковано на ст. 16—29 разом отсих 16 гаївок: 1) Козел. 2) Воротар. 3) Терени. 4) Барвінок. 5) Жінка на торі. 6) Білоданчик. 7) Коструб. 8) Чорнушка. 9) Кривий танець. 10) Три парубки і три дівчини. 11) Ремес. 12) Мак. 13) Слабий дідусь. 14) Галя. 15) Свахи. 16) Хлопець не має охоти йти до дівчини.

В 1860 р. вийшла: „Зоря галицкая яко альбумъ на годъ 1860“. Тут поміщена статя Й. Лозинського п. з. Галагивка (ст. 506—515). Автор подає на вступі кілька уваг про великодні звичаї, а потім описує ігри: 1) Звоненє. 2) Мала купа. 3) Вежа. 4) Пріба писанок. 5) Млянок. 6) Качало. 7) Пріба лавьцуга. 8) Гусак. 9) Кручок. Дальше наводить тексти отсих гаївок: 1) Воробчик. 2) Мак. 3) Мишка. 4) Колесо. 5) Дід. 6) Чадо. 7) Мости (Впуст до раю). 8) Галя. Крім того наводить тексти отсих „співанок“: 9) Коструб. 10) Грушка. 11) Терени. 12) Викуп. 13) Чорнушка. Дальше йде статя І. Гальки п. з. Гаївки въ околицъ надъ Збручемъ (ст. 516—525). Ся статя в побільшенім обемі надрукована і видана також окремо під назвою:

„Народныи звичаи и обряды въ околицъ надъ Збручемъ описаны Игн. Галькомъ“. Львів, 1860. Ст. 95—144: Гаївки. Автор у короткім вступі поясняє слово гаївка, яке виводить від гаю, а потім подає тексти гаївок, які ділить на дві групи: а) Гаївки

въ тѣснѣйшомъ смыслѣ (без окремих ігор, при яких усі ходять): 1) Привіт весні. 2) Вдова і три доньки. 3) Чудесний корінь. 4) Дівчина топить ся в морі. 5) Нелюб. 6) У чужої матері. 7) Терени. 8) У місті. 9) Кокар. 10) Три парубки і три дівчині. 11) Музика. 12) Бабська доля. 13) Здохлі свині. 14) Вербовая дощечка (а до неї прилучена: Каша). 15) Іван під небесами. 16) Квочка. 6) Гаївки въ обширѣйшомъ смыслѣ (з іграми): 17) Чорнушка. 18) Лен. 19) Качурик. 20) Зайчик. 21) Побут у Львові. 22) Чому дідусь не женить ся. 23) Галя. 24) Жених. З нею злучена: 25) Жінка на торзі. 26) Мак. 27) Огірочки; з сею таївкою злучені ще три дальші: 28) Білоданчик. 29) Воротар. 30) Жучок. 31) Коструб. 32) Зельман. Дальше йдуть забави великодні: 1) Ричок. 2) Трояк. 3) Коромисло. 4) Бскло. 5) Сорока. 6) Шилка. 7) Звіниця. 8) Шалорня. 9) Віл. 10) Цигани. У другім випуску „Народ. звич. и обряды“ приходить між колядками: 33) Ремез; сю пісню я зачисляю до гаївок. Разом отже всіх гаївок 33.

У „Правді“ з 1868 р. надруковані отсі гаївки, записані ріжними збирачами: 1) Лихий муж (180). 2) Сука (199). 3) Козел (204). 4) Дуброва (204). 5) Дівоча краса (215). 6) Роман (не гаївка) (228). 7) Каша (228). 8) Воротар (228). 9) Про панщину (228). 10) Жених (240). 11) Білоданчик (240). 12) Зельман (257). 13) Барвінок (258).

В 1878 р. вийшли „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, собранныя Я. О. Головацкимъ. Москва. Т. II, ст. 177—194: Гаїлки: 1) і 2) Весняний дар. 3) У чужої матері (до неї прилучена: Дуброва). 4) Пан Городецький. 5) Козел. 6) Самітний. 7) Дуброва. 8) Жених. 9) Коструб. 10) Жінка на торзі. 11) Галя. 12) Бильце. 13) Білоданчик. 14) Перепілка. 15) Вербовая дощечка. 16) Мости. 17) Огірочки. 18) Жучок. 19) Мак. 20) Зельман.

В тім самім томі на ст. 677—698 передруковані всі гаївки ві збірки I. Гаїлки (без: Ремеза), разом 32, отже ч. 21—52.

Т. III, ст. 152—187: 53) Жінка на торзі. 54) Самітний. 55) Огірочки. 56) Білоданчик. 57) Жучок. 58) Мости. 59) Вербова дощечка. 60) Мак. 61) Козел. 62) Терени. 63) Воротар. 64) Жінка на торзі. 65) Білоданчик. 66) Барвінок. 67) Коструб. 68) Чорнушка. 69) Кривий танець. 70) Три парубки і три дівчині. 71) Ремез. 72) Мак. 73) Слабий дідусь. 74) Галя. 75) Свахи. 76) Хлопець не хоче дівчини. 77) Воротар. 78) Білоданчик. 79) Три парубки і три дівчині. 80) Воротар. 81) У чужої матері. 82) Мости. 83) Чорнушка. По сім іде пісня: Гості, якої я не даю між гаївки. 84) У чужої матері. 85) Мак. 86) Перепілка. 87) Чорнушка. 88) Зельман. 89) Чорнушка. 90) Зайчик. 91) Дуброва.

В „Зорі“ з 1880 р. надруковано 6 гаївок; три з них (ст. 99—100) записав Ст. Сапрун у Наконечнім, Яворів. пов. 1877 р., а другі

три (ст. 121—122) М. Цар у Підберіздях, Львівського пов. Ось вони : 1) Сирітка. 2) Дівоча краса. 3) Бура сосна. 4) Коструб. 5) Роман (не гаївка). 6) Три парубки і три дівчини. Збірки обох сих збірочів попалися й мені в руки і я покористував ся ними у значній мірі отут найбільше, що їх варіанти звичайно були дуже гарні.

В 1882 р. вийшло: „Pokusie. Obraz etnograficzny. Skreślił Osk. Kolberg. T. I. Kraków. Кольберг ділить великодні забави на дівочі (гаївки) і хлопячі (без пісень), (ст. 153—198). — Гаївки — варіантів не повтаряю — подає отсі: 1) Дуброва. 2) Самітний. 3) Огірочки. 4) Шлетуни. 5) Вербовна дощечка. 6) Жучок. 7) Жінка на торзі. 8) Коструб. 9) У чужої матері. 10) Перепілка. 11) Мости. 12) Зельман. 13) Свахи. 14) Воротар. 15) Кривий талець. 16) Грушка. 17) Чорнушка. 18) Бильце. 19) Білоданик. 20) Дід і баба. 21) Журило. 22) Сосонка.

Хлопячі забави пропускаю тям більше, що сам Кольберг констатує, що їх базлять ся і в інших порах року.

В „Zbiorze wiadomości do antropol. kraj.“ т. VII, 1883, надруковано в статі Северини Шаблевської „Wesele i Krzywy tańiec u ludu ruskiego w okolicy Zbarażu“ отсі гаївки: 1) У чужої матері. 2) Каша. 3) Хлопець не має охоти йти до дівчини. 4) Цінність дівчат. 5) Ksienia (польська). 6) Зельман. 7) Білоданик. 8) Побут у Львові. 9) Воротар (2 вар.).

В тім самім виданю надруковано: „Nalahiwki. Zabawy Wielkanocne ludu ruskiego we wsi Gorczyszach koło Sienia wy w powiecie Przemyskim opisała Anna Wanke. Ст. 38—53. (Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. Kraków, 1889, т. XIII). Тут є коротенький вступ, ігри хлопців (разом 7) і гаївки (14+6+4, разом 24); всі відписані в „Зорі галицької“ і привязані фальшиво до села Гірчиць у Черем. пов. Як плягіату не повинен їх ніхто брати під розвагу.

В „Правді“ з 1893 р. надрукував д. В. Герасимович статю п. а. „Народні звичаї, обряди та пісні в селі Крехові, Жовків. пов.“, в якій помістив отсі гаївки: 1) Зельман. 2) Галя. 3) Чорнушка. 4) Три парубки і три дівчини. 5) Фіялки. 6) Дівчина з дитиною. 7) Виноград. 8) Мости. 9) Мак. 10) Мак (відміна). 11) Жучок.

У тійже „Правді“ з 1895 р. надрукував д. О. Маковей збірку гаївок (він подає їх назву „яголойки“), до якої увійшли: 1) Галя (друга редакція). 2) Три парубки і три дівчини. 3) Фіялки. 4) Сирітка. 5) Чорнушка. 6) Галя (перша редакція). 7) Коструб. 8) Яриарок. 9) Пять синів. 10) Дівчина з дитиною. 11) Битий муж. 12) Мак. 13) Слабий дідусь. 14) Зельман. 15) Чому дідусь не женить ся. 16) Дівоча краса.

17) Милій при плузі. 18) Вербовая дощечка. 19) Барвінок. 20) Тулубець. 21) Вербовая дощечка (відривок). 22) Жінка на торві. 23) Свахи. 24) Воротар. 25) Викип (друга редакція).

В книжці В. Сокальського: „Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym“ (Львів, 1899) надруковані такі гаївки: 1) Барвінок 2) Воротар. 3) Зельман. 4) Коструб. 5) Жінка на торві. 6) Три парубки і три дівчини. 7) Дуброва (а при ній відривки ще кількох інших). Під ч. 8 „Дівочий празник“ надрукована не гаївка з віякою кількох стрічок при кінці, виїмлених із гаївки). 8) Свахи. 9) Молодиця виваєть ся. 10) Грушка. 11) Світка. 12) Дуброва (відміна). 13) Чорнушка. 14) Мости (по польськи). 15) Свахи (відміна). 16) Терени (відміна). 17) Схований Христос.

Б. Кричинський надрукував 1900 р. у часописи „Lud“ (ст. 161—172) збірку гаївок в українській і польській мові п. в. „Spiewy haitkowe z Podhorzec“. При тім подає він ось яку увагу: „Spiewy, jak widać poniżej, są polskie i ruskie, a nawet więcej jest ruskich, ale Rusinki nie biorą udziału w haitkach w czasie świąt polskich, a tylko na swoje święta spiewają te same pieśni, prócz naturalnie polskich. Polskie więc dziewczęta zbierają się razem w gromadę i spiewają następujące pieśni“: 1) Зайчак. 2) Вербова дощечка. 3) Качурки. 4) Білодзячк. 5) Яриарок. 6) Під сям числом подано аж чотири окремі гаївки: а) Барвінок. б) Дуброва. в) Диво. г) Пшениця і житляця. 7) Перебірчыва. 8) Хлопець не має охоти йти до дівчини. 9) Галя. 10) Мак. 11) Жінка на торві. 12) Oj ziele, ziele rumianek. 13) Oj Sieniu, Sieniu. 14) Цінність дівчат. 15) Stoi różyczka w mirtowym wieńcu. 16) Łatała srocza po zielonej trawce. 17) Савітний. 18) Слабій дідусь. 19) Najechali stronne ludzie. 20) Зельман. 21) Коструб.

Нарешті у збірнику „Галицько-руських народ. пісень із мельодіями“, зібраних у Ходовичах дром Ів. Колессою (Етнограф. Збірник, XI, Львів, 1902) поміщено під 11 числами отєї гаївки (ст. 23—31): 1) Коструб. 2) Воротар. 3) Свашки. 4) Козел. 5) Бильце. 6) Галя. 7) Привіт весні. 8) Вербова дощечка. 9) Жучок. 10) Білодзячк. 11) Огирочки. 12) Чорнушка. 13) Зельман¹⁾.

Отсе й усе, що доси в нас надруковано. Як видно, то не дуже того багато, особливо коли возьмемо на увагу часте повторюване варіантів тих самих пісень.

¹⁾ У „Галицько-руських народніх мельодіях“ О. Роздольського і С. Людкевича (Етн. Збірник, XXI, ст. 48—62, ч. 167—216) надруковані лише перші строфи текстів гаївок, тому не вчисляю їх тут.

Окрему увагу треба присвятити IV розділові отсеї збірки, що містить „риндзівкі“. Слово „риндзівка“ доси невідоме в нас із друку, а так само невідомі були й ті пісні, які воно означає. Збираючи гаївки, я попав на невеличку збірку Ст. Санруна, записану при кінці 70-их років минулого століття в Наконечнім, Яворів. повіта. Поніж гаївками знайшов я там і „риндзівки“ з поясненем назви, яке й надруковане даліше в відповіднім місці. Приглядаючись тим „риндзівкам“, я сконстатував, що їх склад і зміст має характер зовсім колядковий і що вони різнять ся від колядок лише тим, що мають звичайно окремий рефрен: „Же Христос, же воскрес, же воістину воскрес!“ та що співають ся на Великдень. Зрештою співають їх так само попід вікнами, як колядки, а не на цвинтарі, а музикою, співають хлопці і дістають за те нагороду, як і за колядки.

Доси відомий був у нас лише звичай, що на Великдень збирали ся хлопці, ходили по домах, проголошували так звані „великодні вірші“ (не народного, але книжного походження) і діставали за те нагороду (а не чувало про співане пісень попід вікна). Звичай сей у Галичині не знаний, лише в російській Україні. Зазначив його вже один із найстарших російських етнографів, А. Терещенко, словами: „Въ нѣкоторыхъ мѣстахъ Малороссіи сохранился обычай, что дѣти, и даже нарни, ходятъ по домамъ первые два или три дни Свѣтлаго Воскресенья, и поздравляютъ виршами“¹⁾.

Подібний звичай переховав ся також у наших найблизших сусідів: Поляків, Біло- і Великорусів. У Поляків має він назву „dyngus“, а як виглядав, бачимо з отсього опису:

В Великопольщі ходили „ро Dyngusie“ в великодний понеділок; один хлопець був перебраний за бузька, другий носив живого когута, третій торбу, а четвертай довгий рожен на рамени. За ними бігла все громадка цікавих, які всюди знайдуть ся. Коли ввійшли до якого дому, подавав один із них руку господині, або господареві, здоровкав ся, а потому зачинав ся спів:

Przyśliśmy tu po Dyngusie,
Zaśpiewamy wo Jezusie:
W wielki czwartek, w wielki piątek,
Cierpiał pan Bóg za nas smutek,
Za nas rany, chrześcijany,
Najświętsza Panienko, racz być z nami.
A pójdziemy do młynarza,
Da nam chleba wo sucharza.

¹⁾ А. Терещенко, Бытъ рус. народа, VI, ст. 112.

A pójdziemy do rataja,
 Dadzą nam tu cztery jaja.
 A pójdziemy do szynkarki,
 Da nam piwa i gorzałki.
 A pójdziemy do woracza,
 Da nam chleba i kołacza.
 A dajcie nam, co macie dać,
 Nie dajcie nam długo czekać,
 Bo się pobijemy szabelkami, berdyszkami,
 Najświętsza Panienko racz być z nami.

Господиня гостила всю ту дружину; в торбу вкидала хліб, на рожеш натикала кусник ковбаси і т. д. Як господиня не давала нічого, тоді бузько поривав, що міг своєю довжелезною ключкою. Нині замахано вже сей звичай ¹⁾.

Також у російській Польщі відомий сей звичай, як се видно в опису А. Петрова: „Na drugi dzień wielkanocy chłopcy i dorośli mężczyźni chodzą za smigusem po dyngusie. Oblewają wodą, biją różgami po nogach i ręku, i mówią przytem przemówki czyli oracyje, które niżej podaję“ ²⁾.

Одна така орація кінчить ся так :

A ja tę oracyę gloszę
 I włóczębnego proszę.
 Włóczębne przyjmuję
 I państwu dziękuję ³⁾.

Замітне в отсій орації слово „włóczębne“, яке головне право горожанства має у Біло- і Великорусів і можливо звідти завандрувало до Поляків. Його зазначує вже А. Терещенко (він називає Білорусів Литовцями): „На другой день (Великодня) обливають другъ друга холодною водою, — мальчики же ходять по домахъ и поють ораціи (стихи), за что получаютъ по яйцу. Такої обрядъ называється волочечбникомъ, ибо онъ означаетъ хождение по домахъ съ поздравленіемъ и это соблюдается въ смоленской губерніи. Влочечбникъ означаетъ у Литовцевъ воскресную награду“ ⁴⁾.

¹⁾ Zwyczaje i pieśni ludu wielkopolskiego. Z rękopisu pozostałego po ś. p. Józ. Lipińskim (Zbiór wiadom., т. VIII), ст. 70—71: Dyngus.

²⁾ A. Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zb. wiad., т. II, ст. 17).

³⁾ Про „dyngus“ пор. також: O. Kolberg, Lud, S. IX, ст. 132; S. X, ст. 66 і 200; S. XI, ст. 42. Пор. також: Z. Pauli, Pieśni ludu polskiego, ст. 29—31, Smigus.

⁴⁾ А. Терещенко, Быть рус. народа, VI, ст. 106.

Далеко складніше і краще відбувається сей звичай в иншій околиці, як се видно з опису А. Гуриновича. Замітне при тім, що „волочбники“ співають пісні господарям, парубкам і дівчатам у кожній хаті, до якої прийдуть, коли в нас співають звичайно когось одному лише одну пісню.

А. Гуринович оповідає, що молодіж збирається в гронади, запрошує музиків і вибирає співаків, бо як прийдуть свята, треба буде ходити по селах і дворах, Бога хвалити, а людям складати бажання з нагоди свят. Такі гуртки називаються „Алаловники“ (від алилуя); вони складаються з музикантів, кількох співаків і провідника та ходять звичайно лише першого і другого дня Великодня. Така компанія підходить під вікна, здійснює шапки, повдоруває господарів словами: „Христос воскрес“, музика починає грати „алелуя“, а компанія співає; опісля входить наперед провідник і виголошує отсе повиншоване:

Баранку нявінни,	А з гетай радосьці,
Син Божи ядини,	Віншуя іхмосьці,
Да гробу влажони,	Вам злоте карони,
За нас уменчони.	Нам яйкі чырвони;
Тераз з гробу встает,	Проша даці, нежаловаці,
Нам радасьць дае,	Каб было за што подзенькаваці.

Потім музика починає знов грати пісню (господареві, господни, парубкови, дівчині), а решта співає; по виспіваню провідник віншує знов, одержує дар і відходить. Пісень таких неба багато ¹⁾.

У Великорусів знані також „п'єсни волочбниковъ“, але набуть не багато їх, коли припіром П. Шейн наводять їх у своїй збірці „Великорусь“ ледви чотири (ст. 341—342, ч. 1191—1194). З тих пісень цікава для нас друга (ч. 1192) тим, що в ній приходить слово „рыня“, якого значіння я не міг дошукати ся в словниках; чи не знає і в нас де те слово та чи не стоїть воно у звязи з назвою наших пісень „риндзівка“, бо в чуже походжене слова (з литовщини) не дуже хочеть ся неві вірити, коли подібні пісні білоруські, ближші до Литви, не мають такої ані подібної назви; скорше можна би звязувати сю назву зі словами „рядня, рядавий“ = лахи, обдертюх, бо хоч тепер співають „риндзівки“ не обдертюхи, але „господарські діти“, то колись могло бути інакше і стара назва могла лишити ся також серед нових відносно. Великорусська пісня має також характер колядки, як се вже видно зараз із її початку:

¹⁾ А. Hurynowicz, Zbiór rzeczy białoruskich (Zbiór wiad. т. XVII, ст. 186 - 187).

Стояла риня тонка, висока,
 Христось воскресь на весь світъ!
 Тонка, висока, широмъ широка;
 У той рини два столика,
 Два столика дубовые,
 Дубовые, тесовые.
 На тыхъ столикахъ все скатерти і т. д.

З наведеного показуєть ся, що наші „вірші“ відповідають польським дингусовим, а „риндзівки“ відповідають вповні „волочебним“ пісням та може й стоять із ними у зв'язи, яку одначе треба ще вишукувати так само, як треба ще розглянути ся за територією риндзівок і дослідити її та зібрати їх репертуар. Доси можна сконстатувати сю назву лише в Яворові, його присілках чи передмістях (між тми у Наконечніи) та в селі Бунові. Вправді я завів у свою збірку риндзівки ще й в інших місцевостий, але вони не фігурували там під тою назвою і я втягнув їх лише задля змісту; одна лише „риндзівка“, передрукована в книжки Б. Сокальського фігурувала у нього між гаївками (назви риндзівка він не знає). Булоб дуже бажаним, щоб сконстатовано, чи є риндзівки і поза яворівським повітом та де саме, чи їх співають лише на Великдень попід вікна і чи мають вони ще інші назви.

Гаївки починають пошалу забувати ся і се можна сконстатувати на різних записах, які представляють собою лише відривки або побаламучені тексти з повриваннями і поперекручуваннями фразами, постяганнями строфами і т. д., яких я очевидно не втягав до сеї збірки. Але потреба співааня не зменшуєть ся, через те замість гаївок починають співати першу-ліпшу пісню в краю, яка трафить ся. В Задарові прим. (Бучаць. пов.) 1908 р. співали як гаївки: Ну же, ну же встань Русине; На улици сурма грає (січова пісня, хоч „Січи“ тоді не було там) і інші радикальні пісні, друковані по радикальних видавах. Розумієть ся, що ніякий етнограф не буде втягати ті пісні до гаївок. Так само вилучив і я з записів, що були в мене, пісні, які трудно вважати за гаївки і які повинні бути деінде надруковані. Подаю одначе тут їх спис і місцевости, в яких їх співають як „гаївки“:

1) Пісня про п'яка, що зачав пити в понеділок, а скінчив у неділю. Початок: З тобою Оленкою, || З тобою мильською... Зап. 1900 р. Ів. Чупрей у Печеніжіві.

2) Несуцільна пісня (постягана) про дівчину і її милого. Поч. Коло млина, коло броду, || Там дівчина брала воду. Зап. Н. Вовчук у Ляшках Гор., Бобрець. пов.

3) Пісня про вдову, що виходить за одного сина зауж, а за другого віддає доньку. Поч. Там на горі високий || Рoste терен широкий. Зап. 1908 р. Гр. Ракочий в Настасові, Терноп. пов. і Ст. Підручний в Задарові, Буч. пов.

4) Вояцька пісня про померлого вояка. Поч. Терноп, терном, там доріжка була, || Не доріжка, ино битий шляшок. Зап. 1908 р. Гр. Ракочий в Настасові, Терноп. пов. і М. Підгірний в Охривіцях, Збараж. пов.

5) Пісня про перебірчиву дівчину, яка не могла дібрати собі жениха і кожному причіплювала якусь латку. Поч. Хтіла мене мати || За першого дати. Зап. Гр. Ракочий в Настасові, Терноп. пов.; О. Роздольський, 1909 р., в Присівцях, Зборів. пов.; С. Малецький, 1908 р., в Стрільбичах, Старосамбір. пов.; А. Коблюк у Скориках, Збараж. пов. і М. Підгірний в Охривіцях, Збараж. пов.

6) Пісня про викрадену дівчину, яку доганяють її брати і вбивають свого „шваґра“ в погоні. Початок прищиплений тут з вищої пісні: Ой на горі жита много, || Половина зеленого. Зап. С. Підручний в Красіві, Бучаць. пов.

7) Пісня, перероблена в козачка. Поч. Ой пішов я на ярмарок, || А там стоїть дівок сорок. Зап. С. Підручний в Задарові, Бучаць. пов.

8) Пісня про парубка, що застає в своїй дівчині конкурентів. Поч. Ой пішов я до дівчини || Зоря не сходила. Зап. С. Підручний в Задарові, Бучаць. пов.

9) Пісня про Настю, яку пані вбиває в задрости. Поч. Ой служила Насті в пана штири роки не віддана. Зап. С. Підручний в Задарові, Бучаць. пов.

10) Хлопець скаче в море по вінок дівчині і топить ся. Поч. Ой шла дівчина рано до илина. Зап. Мих. Боднар у Вовкові, Перемишлян. повіта.

11) Свекруха отрокує невістку, а за нею гине й син. Поч. Ой була в селі їдна вдова, || Ой мала вона їдного сина. Зап. Мих. Боднар у Вовкові, Перемишлян. пов.

12) Козачок про батька-косаря і сина їдуна. Поч. Косив тато, косив я, || Косилисьмо обидва. Зап. М. Підгірний в Охривіцях, Збараж. пов.

13) Козачок. Поч. Там на горі два дуби || Стулили ся до купи. Зап. М. Підгірний в Охривіцях, Збараж. пов.

14) Пісня про дешевість жєнщини і дороговизну мушци наслідком войни. Поч. Де ти їдеш, Романоньку? || На торг до міста, мій паноньку. Зап. М. Підгірний в Охривіцях, Збараж. пов.; Гр. Ракочий в Настасові.

сові, Тернопіль. пов.; О. Роздольський, 1909 р., в Ярчівцях, Зборів. пов.; П. Стадник у Теклівці, Скалат. пов.; О. Роздольський, 1908 р., в Волі Великій, Жидачів. пов.

15) Гості у доньки. Поч. Донцю моя, звідки гості твої. Зап. Ф. Хомяк у Кудобинцях, Зборів. пов. Ся сама пісня фігурує і в Я. Головацького (т. III, 2, ст. 179—181, ч. 5) як гаївка, має лише мнший початок: Гандзюньєнко серденько, || Скажи мені правдоньку.

16) Дівчина воячка. Почат. Сидів цісар тай думав || З кнн він буде воював. Зап. А. Свергун у Сухоставі, Гусятин. пов.

17) Вдовина донька воячка. Поч. Я всім вдовонькам тай заказапо, || Щоб всі вдовоньки мали синоньки. Зап. А. Коблюк у Скориках, Збараж. пов.

18) Парубок і дівчина. Поч. Там за двором, за двороньками || Стоїт посьтілка в подушничкави. Зап. А. Коблюк у Скориках, Збараж. повіта.

19) Пісня в коломинок, в якій парубок пересварюєть ся з дівчиною. Поч. Лугон іду, коня веду: || Розвивай ся дуже! Зап. А. Свергун у Сухоставі, Гусятин. пов.

20) Пісня про муляря. Поч. Де ти був, мій товаришу? || В Кракові, серце Марисю. Зап. О. Роздольський, 1909 р., в Присівцях, Зборів. пов.

21) Мати пропиває дочку на меду. Поч. Пила, пила стара мати на меду. Зап. О. Роздольський, 1909 р., у Присівцях, Зборів. пов.

Крім того були ніж ріжними записани ще польські гаївки і пісні, в більшою або меншою примішкою українців. Розумієть ся, що й їх виключив я з отсеї збірки. Ось вони:

22) У поли лова, під нею вода: || Постуй, постуй, сьлічна дама, дай коню води. Зап. у Дрогобичи.

23) *Ponagabóg, Kseniu, masz ty córek wiele?* Зап. 1884 р. Гладун у Жуличах, Золочів. пов. Варіант зап. Нат. Левицька в Іванівцях, Жидачів. пов.

24) А мій милий кобле, || Сховай же ся добре. || *Od niedzieli do niedzieli.* Зап. М. Підгірний в Охринівцях, Збараж. пов.

25) *Ojciec umarł, syn si został,* || *Syn po ojcu pajki dostał.* Зап. М. Будка в Товстенькім, Гусятин. пов.

26) *Chodział bocian ponad wody* || *Taj narobił ludziom szkody.* Зап. М. Будка в Товстенькім, Гусятин. пов.

27) *Moje państwo, gdzie idziecie?* Зап. 1908 р. Гр. Ракочий в Настасові, Тернопіль. пов.

28) *Leci ptaszek po ulicy* || *Taj zaleciał do piwnicy.* Зап. в Козівці, Тернопіль. пов. Микола Бунт.

29) Галя (по польськи). Czemu, Halu, nie tańcujesz, Halu, Halu? Зап. М. Підгірний в Охримівцях, Збараж. пов.

30) Зельман (по польськи). Jedzie, jedzie Zelman. Зап. М. Підгірний в Охримівцях, Збараж. пов.

До нові збірки гаївок увійшли записи різних людей, в різних часів і в різних околиць. До старших записів належать тексти отсих збирачів:

1) Іван Ляторовський, записував у Городниці, Гусятин. пов. в рр. 1856—1860.

2) Михайло Цар, записував головно в Підберізцях, Львівського пов. 1871 р.

3) Стефан Сапрун, записував у Накопечніа, Яворів. пов. 1878 р.

До новітших:

4) Я записував пісні — між ними й гаївки — 1889—1890 р. у Григорові, Буцацького пов.

5) М. Будка записував у Товстенік, Гусятин. пов. 1898 р.

6) Іван Боднар записував у Вовкові, Перемішлян. пов. 1898 р. Також робив записи і дав гарну збірку гаївок Михайло Боднар, 1908 р.

7) М. Підгірний записував в Охримівцях, Збараж. пов.

8) Микола Бунт записував у Козівці, Тернопіль. пов.

9) Василь Равлюк записував у Видиніві, Снятин. пов.

10) Модест Левницький записував у Скалі, Борщів. пов.

11) Петро Рондяк записував у Розділовичах, Рудець. пов.

12) Філярет Колесса записував головно в Ваньовичах, Самбір. пов.

13) Наталка Левницька записувала в Іванівцях, Жидачів. пов.

14) Стефан Підручний записував у Задарові і Красіві, Буцаць. пов.

15) Мирослав Капій записував у Костільниках, Буцаць. пов.

16) Стефан Малецький записував у Стрільбичах і Білчу Горіш. та Доліш. Старосамбір. пов.

17) С. Кретів записував у Підгайцях, Перемішл. пов.

18) Гриць Ракочий, записував у Настасові, Тернопіль. пов.

19) Павло Стадник записував у Теклівці, Скалат. пов.

20) Ст. Мішко записував у Слобідці Мушкат., Борщів. пов.

21) А. Свергун записував у Сухоставі, Гусятин. пов.

22) А. Коблюк записував у Скярках, Збараж. пов.

23) Ф. Хомяк записував у Кудобницях, Зборів. пов.

24) О. Стечишин записував у Глещаві, Тербов. пов.

25) В. Костів записував у Буцневі, Тернопіль. пов.

Найбільшу збірку гаївок зібрав одначе:

26) Осип Роздольський, разом із мельодіями на фонограф, у селах: Овірна, Присівці, Ярчівці — Зборів. пов.; Воля Велика — Жидачів. пов. і: Ляхівці, Грабовець, Раковець, Саджава — Богородчан. пов.

Збірка д. О. Роздольського виносила 108 гаївок (розуміть ся, деякі гаївки в кількох варіантах). На жаль не могла вона лягти в основу отсього видання тому, що я дістав її за пізно. Всеж я використав її чи то подаючи відміни її варіантів, чи друкуючи й деякі варіанти в цілості.

Отсі записи зложили ся на се виданє в головній мірі, хоч побіч них є ще й інші, дрібніші, як П. Білівського, І. Коцька, С. Авдковича і ин., що зазначено всюди на своїм місци. Пару пісень, до яких не було нових варіантів, передрукував я з давнійших видань, але їх дуже мало. Таким чном увійшли до збірки гаївки з понадвиж 25 новітв Галичини. Коли зважино, що в багатьох повітах (головно гірських) гаївки незнані, то будемо мати тут переважно заступлену територію їх розширення. До будучности належить її вичерпанє з повним репертуаром.

Криворіжя, 15. VIII. 1909.

I. Двохорові гаївки.

I. П р о с о.

1. А ми просо сіяли, сіяли,
Ой Див, Ладо, сіяли, сіяли.
2. А ми просо видопчем, видопчем,
Ой Див, Ладо, видопчем, видопчем.
1. Та якже ви вдопчете, вдопчете?
Ой Див, Ладо, вдопчете, вдопчете.
2. А ми коні випустим, випустим,
Ой Див, Ладо, випустим, випустим.
1. А ми коні злапаєм, злапаєм,
Ой Див, Ладо, злапаєм, злапаєм.
2. Та чим же вам лапати, лапати?
Ой Див, Ладо, лапати, лапати?
1. Ой шовковим неводом, неводом,
Ой Див, Ладо, неводом, неводом.
2. А ми коні викупим, викупим,
Ой Див, Ладо, викупим, викупим.
1. А за що вам викупляти, викупляти,
Ой Див, Ладо, викупляти, викупляти?
2. А ми дамо сто срібних, сто срібних,
Ой Див, Ладо, сто срібних, сто срібних.
1. Не возьємо й тисячі, тисячі,
Ой Див, Ладо, тисячі, тисячі.
2. А ми дамо дівчину, дівчину,
Ой Див, Ладо, дівчину, дівчину.
1. А дівчину возьємо, возьємо,
Ой Див, Ладо, возьємо, возьємо.

Зап. в Коропці, Буцацького пов., 1891 р. В. Гнатюк.

гаївки.

Паралелі: Подібний варіант пор. Waclaw z Oleska, Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Ст. 53, ч. 5. Крім того: П. Чубинський, Труды, III, ст. 66—67 і Маркевичъ, Обычаи и повѣр. малор., ст. 74—75. Повадто в Чубинського трошки відмінний варіант (ст. 66—68) і забава під тою самою назвою, зложена в питаць і відповідий провою (ст. 65—66). Окрему студійку про сю пісню пор. А. Потебня, Объясненія малор. и сродныѣ народ. пѣсень, ст. 39—45. — А. Терещенко, Бытъ рус. народа, ст. 303—308. — П. Шейнъ, Великорусь, ст. 78—80, ч. 382—385. — П. Якушкинъ, Рус. пѣсни, ст. 286.

2. С у п е р е ч к а.

А.

А ми поле виорем — виорем,
Галилейом¹⁾ виорем — виорем.
Ми пшеницю засїем — засїем.
Галилейом засїем — засїем.
А ми стадо важенем — важенем,
Галилейом важенем — важенем.
А ми стадо займемо — займемо,
Галилейом займемо — займемо.
А ми стадо викупим — викупим,
Галилейом викупим — викупим.
Червоного²⁾ не стане — не стане,
Нам ся панна³⁾ зістане — зістане.

По відспіваню сеї частини зачинають пісню на ново, вставляючи зам. слова „пшениця“: жито, ячмінь, овес, гречка.

Пілісяяни.

У варіанті, записанім д. Мик. Бунтом у Козівці, Тернопіль. пов. 1907 р., в такі відмінні: ¹⁾ Ой лед ледом — і так постійно до кінця. І сей вираз і „галилейом“ стоїть тут мабуть зам. забутого вже: Див — Ладо (Дід — Ладо), уживаного ще в інших околицях. ²⁾ Вам червінців. ³⁾ Стадо.

Б.

А ми поле виворем, Ой лед-ледом виворем.	А ми конї викупим, Ой лед-ледом викупим.
А ми жито засїєм, Ой лед-ледом засїєм.	А ми просо засїєм, Ой лед-ледом засїєм.
А ми конї займемо, Ой лед-ледом займемо.	Ми голуби важенем, і т. д. Ми голуби займемо, і т. д.

А ми поле виворем і т. д.

Ми пшеницьку засійем і т. д.

А ми товар заженем і т. д.

Так само дальше: ячмінь — віўці, гречка — воли і т. д.

Зап. в Озірні, Зборів. пов. О. Ровдольський.

Той сам записав варіант сеї гайки в Ярчівцях, Зборів. пов., який кінчить ся так:

А вам леду не стане,

Нам сі панна востане.

Паралелі: Б. Гринченко, Етнограф. Матеріали, т. III, ст. 95—96, ч. 186 (3 вар.). — Харьк. Сборникъ, т. VIII, ст. 81; т. IX, ст. 466—467. — Сборникъ Харьк. И. Фил. Общ. т. II, ст. 78, ч. 95. — А. Метлинскій, Народ. южнр. пѣсни, ст. 296.

3. М о с т и.

А.

По однім боці стають побіч себе дві дівчині, а наспротив них більше число дівчат в ряді, держучи ся руками за плечі; відтак зачинають співати:

Дві: Пустіте нас до гір воювати!

Всі: Не пустимо, мости положите.

Дві: Хоть ми мости положино,

Ой то ми вам заплатимо

Самими талярами.

Всі: Не хочемо вашої заплати,

Не впустимо до гір воювати.

Дальше співають „дві“, що заплатять „самими рублями“, „самими сороківцями“, „самими по-дукатови“, „самими по-грейцару“, а коли „всі“ за кождим разом однако відповідають, співають „дві“:

Хоть ми вам не заплатимо,

Собі ліворьку возьмемо,

Хотьби найкращшюю.

І вхопивши одну дівчину з пожежи всіх, перетягають її силоміць на свій бік. Так повтараєть ся ціла забава доти, доки „дві“ дівчині не перетягнуть на свій бік усіх дівчат.

Зап. у Підберіцях, Львівського пов. 1871 р. Мих. Цар.

Б.

- 1 ключ: Пустіте нас (2) до гір воювати!
 2 „ Не впустимо (2), мости полошите.
 1 „ Хоть ми мости полошимо,
 Ой то ми вам заплатимо,
 Самими талярами (2).
 2 „ Не хочемо (2) вашої заплати,
 Не впустимо (2) до гір воювати.
 1 „ Пустіте нас (2) до гір воювати!
 2 „ Не впустимо (2), мости полошите.
 1 „ Хоть ми мости полошимо,
 Ой то ми вам заплатимо
 Самими сороківцями (2).
 2 „ Не хочемо (2) вашої заплати,
 Не впустимо (2) до гір воювати.
 1 „ Пустіте нас (2) до гір воювати!
 2 „ Не впустимо (2), мости полошите.
 1 „ Хоть ми мости полошимо,
 Ой то ми вам заплатимо
 Самими рублями (2).
 2 „ Не хочемо (2) вашої заплати,
 Не впустимо (2) до гір воювати.
 1 „ Пустіте нас (2) до гір воювати!
 2 „ Не впустимо (2) мости полошите.
 1 „ Хоть ми мости полошимо,
 Собі дівоньку возьемо,
 Хотьби найскрутнійшу.

Пустіте нас (2) до горської землі!
 Не впустимо, (2) полошите мости.
 Заплатимо (2) золотим зернятком.
 Не хочемо (2) золотого зернятка.

Пустіте нас (2) до горської землі!
 Не впустимо, (2) полошите мости.
 Заплатимо (2) тим крайним дитятком.
 Не хочемо (2) крайного дитятка.

Зап. в Вербиці, Жовків. пов. 1871 р

В.

Два парубки беруть ся за руки, а дівчата постають за ними і співають :

Дівки: 1. Пустіте нас, пустіте нас,
2. На двір воювати!

Парубки: 3. Не пустим вас, не пустим вас
4. Мости поламати.

Дівки: 5. Як ми мости поламаем,
6. Талірами закладаем,
Пустіте нас!

Тоди парубки підносять руки, дівчата переходять, а перед остаточною спускають руки і питають ся, кого вона любить, і аж як покаже кого, тогди підносять руки і пускають її. Рибно.

В варіанті, записанім Львом Кузьмою в Ушні коло Сасова в тані відміни: Стр. 2: До винної варті (очевидно, сей текст зіпсований). — Стр. 4: Мости поломані. — Стр. 5—7:

А ми мости направимо,
Вам дівчину віставимо,
Сами поїдемо.

У варіанті, зап. Богд. Заклинським у Посічи: Стр. 2: Я в вир вирувати (також первісний текст забутий). — Стр. 6—7:

Пінбондзами посиплемо,
Преч поїдем.

У варіанті, записанім дром П. Рондяком у Розділовичах, Рудецького пов.: Стр. 2: Без липові мости. — Стр. 4: Мости поломані. — Дальші стрічки такі:

1. А ми мости поправимо,
Самі перейдемо.
2. Ой щож ви нам за заплату дасьте?
1. Дамо ми вам гуску з гусітами.

Опісля зачинають на ново співати, тільки зам. „гуски з гусітами“ дають: качку з качатами, курку з курятами і инше, до вподоби.

Варіант із Утішкова, Золочів. пов., зап. Гр. К. Тривльовським, має такий початок:

Заяцю, заяченьку,
Не допчи петрушечки,

Парубкам до юшечки,
Бо то парубки їдять.

Далі, як у Рибні.

У варіанті, що записав д. О. Роздольський в Озїрї, Зборів. пов.,
конець такий:

А ми мости положимо
І півбондаи положимо,
Таки поїдемо.

Варіант д. О. Роздольського в Грабівця, Богородчанського пов.,
не визначний нічим. У його ж варіанті з Волі Великої, Жилачів. пов.,
ось як торгують ся:

Щож нам дасьте	Ми не хочем, ми не берем
За велівні мости?	Вашої заплати!
Дамо ми вам	А ми будем
Хоць по пів грейцара!	Дармо вокувати!

Торг іде по крейцару аж до десятиох, по чім відразу підскакують
на червоного і ломлять мости.

Г.

Пустїте нас, прийміте нас
На горську землю!
Ни пустемо, ни прийнемо,
Мости поломлено.
Ой хоч ви їх поломлете,
Ми їх поплатемо.

Ой щож ви нам, ой щож ви нам
За дар даруєте?
Даруємо, даруємо
Корову з телятом!
Ни хочемо, ни прийнемо,
Мости поломлено, і т. д.

Даруємо, даруємо
Кобилу з лошатою!

Даруємо, даруємо
Вівцю із агнятом!
Даруємо, даруємо
Гуску з гусятами!
Даруємо, даруємо
Курку з курятами!

Даруємо, даруємо
Повне боча клоча!
Днесь літейко, днесь літейко
Ключище крутити,
Днесь веснойка, днесь веснойка,
Йти в поле робити,
Ой ни дома, ой ни дома
Ключище крутити!

Зап. у Стрільбичах, Старосамб. пов. 1908, С. Малецький.

Паралелї: І. Лозинський, Галагівка (Зоря гад. яко альбумъ).
Ст. 513. — А. Wanke, Hałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 44,
ч. 6. — Я. Головацький, Народн. пїсни, т. II, ст. 191, ч. 16. — Тамже,
т. III, 2, ст. 178—179, ч. 3. — Z. Rokossowska, Przyczynek do etnogr.
ludu rus. na Wołyniu (Zbiór wiad., XI, 3), ст. 170, ч. 5. — O. Kol-
berg, Pokucie, I, ст. 166, ч. 17. — Тамже. ст. 175, ч. 75. — Правда,
1875, ст. 69 (два варіанти). — Правда, 1893, ст. 379, ч. 8. — B. So-
kalski, Powiat Sokalski, ст. 231. — А. Потебня, Объясненя малор.
и сродныхъ народ. пїсень, ст. 127—151 подає окрему студію про сю

пісню. — Сю нашу гаївку нагадує також по трохи знаний на Україні „Король“, пор. П. Чубинській, Труды, т. III, ст. 42—45, ч. 3. — А. Метлинській, Нар. южнор. п'єсни, ст. 296—297 (2 вар.).

При гаївках: Просо, Суперечка і Мости — уставляють ся дівчата одна напроти другої і подають собі руки. В руках держать хустинки або прутья, одна за один кінець, друга за другий. Ділять ся все на дві групи (хори), по кілька пар (двійок) у кожній групі. Пісню зачинає перший хор, а йому відповідає другий. Коли пісня скінчить ся, тоді другий хор підносить у гору руки і перепускає поїд них перший. Тепер ролі заміняють ся: Перший хор стає другим, другий першим і пісня зачинаєть ся на ново.

Всі три гаївки стоять із собою в звязи, тому можна подати їх під спільною назвою, але з підтитудами.

4. Ч а д о.

Дівчата беруть ся за руки і творять колесо; в середині колеса і поза ним ходять по дві дівчині і співають, а колесо помагає їм. Вся гаївка складаєть ся з питань і відповідей.

1. Десь ту мов чадо було!	1. Я в костуром зайду,
2. А ми его не виділи.	Своє чадо займу.
1. Може чадо коні (корови, вівці, [гуси] пасе?	2. А ми костур спалимо,
2. Може тото щастє бути.	Тобі чада не дамо.
1. А я ковбас наварю, Своє чадо викуплю.	1. А я візком під'їду, Своє чадо виведу.
2. Ми ковбаси роз'їмо, Тобі чада не дамо.	2. А ми возик зломимо, Тобі чада не дамо.
1. Я капустя наварю, Своє чадо заберу.	1. А я ябком підточу, Своє чадо виточу.
2. Ми капусту псам дамо, Тобі чада не дамо.	2. А ми ти ябко зїмо, Тобі чада не дамо.
1. Я пирогів наварю, Своє чадо відберу.	1. А я пасок напечу (каші, кишок [наварю]), Своє чадо викуплю.
2. Ми пироги роз'їмо, Тобі чада не дамо.	2. А ми паски (кашу, кишки) поїмо, Тобі чада не дамо.
1. А я квасу наварю, Своє чадо викуплю.	1. А що тото дитя їдат?
2. А ми весь квас псам дамо, Тобі чада не дамо.	2. В неділейку ковбасойку, В будний день суху рибойку.
	1. А що тото дитя ниват?

2. В неділейку мед, винойко,
 А в будний день горілоїку.
 1. А в чім того дитя ходит?
 2. В золоті, срібрі, атласі

- І в окованім поясї.
 1. А що тото дитя робит?
 2. В неділейку гуси пасе,
 А в будний день кужиль пряде.

І. Лосницькій, Галагивка (Зоря гал. яко альбумъ на 1860 г.). Ст. 512—513.

Паралелі: А. Wanke, Halahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 43—44, ч. 5.

5. Цінність дівчат.

А.

Дівчата (часом і хлопці) стають у колесо і всі співають:

Ой на горі лен, лен,
 На долині мак, мак;
 Мої милі ластівочки,¹⁾
 Просили вас соколучки,
 Ставьте о так!²⁾

При тім показує одна дівчина всякі рухи, котрі ціле колесо виконує: напр. руки до гори, сплеснути руками, уклонити ся, присісти і т. д.

Зап. у Сапогові, Борщів. пов. Д. Шичук.

У варіанті, запис. Ів. Савицьким, в Ушні, Золочівського пов., 1904 р., є такі відміни: ¹⁾ Паняночки. ²⁾ Поставайте враз.

Б.

Молодіж стає в коло і співає:

1. Он! хлопці, он!	6. Сто золотих дівка.
2. На горі льон!	7. Мої любі паняночки,
3. На долині злинець;	8. Просили вас матіночки:
4. По шагови молодець,	9. Посідаймо враз.
5. По три гроші жінка,	

Потім: поклякаймо враз, полягаймо враз і т. д.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

У варіанті, зап. М. Підгірним в Охримівцях, Збаразького пов., є такі відміни: Стр. 3: Романець, зам. зеленець. — Стр. 4: Ошалював — перекручене і незрозуміле: по шелюгу (молодець), як повинно бути. — Стр. 5—6: Сто золотих жінка, | А сто два дівка.

У варіанті, зап. М. Будкою в Товстенькім, Гусятин. пов., 1898 р.:
Стр. 1: Бракує. — Стр. 6: По таляру. — Стр. 7—10:

Просили нас ластівоньки,
Посходім ся до куповьки,
Посходім ся тут,
Ноженьками туп!

У варіанті, зап. Мир. Капієм у Костільниках, Буцацького пов.,
1904 р.: Стр. 4: По шельову (віпсоване: шельюгу). Стр. 6: По таляру.
Стр. 9—10:

Повклякаймо враз,
Поплещімо враз.

У варіанті, зап. М. Левицьким, 1892 р. в Борщів. пов.: Стр. 1—
2 — нема. — Стр. 3: Ой на горі. — Стр. 4: По таляру. — Стр. 8—10:

Просімо вас на віночки,
Поставайте враз
І в долоні трас.

У варіанті, зап. М. Бунтом у Козівці, Тернопіль. пов., 1907 р.:
Стр. 4: По чотири. — Стр. 8—9:

Просили вас фіялочки,
Посідайте враз.

У варіанті, зап. Гр. Ракочим у Настасові, Терноп. пов., 1908 р.:
Стр. 1 — нема. — Стр. 2: Там на горі нец (слово, що не значить
нічого і стоїть тільки для риму в: двеленец). — Стр. 4: Пошаюга
(віпс. по шельюгу). — Стр. 9: Заплещімо враз.

У варіанті, який записав О. Роздольський в Озірні, Зборів. пов.,
першої стрічки нема; стр. 2 зачинаєть ся словом: там; стр. 3 зам. ви-
линец в: мак = маковец; стр. 4: по їрейцару; стр. 5: по таляру; стр.
6: по сто рублів; стр. 7 зам. паняночки в: соколоньки; стр. 8 зам. ма-
тіночки в: маківоньки (нонсенс); стр. 9: посідайти.

Варіант О. Роздольського в Присовець, Зборів. пов., близький до
овірянського. В його ж варіанті в Волі Великій, Жидачів. пов., просять
парубки дівчат: Поплещіт си враз, а далі: помрутайте, погунайте, по-
сідайте, поставайте і заспівайте враз!

Паралелі: Waclaw z Oleska, Pieśni polskie i ruskie ludu gal.
Ст. 52, ч. 4. — И Галька, Народ. звичаи и обряды, ст. 112—113,
ч. 2. — Anna Wanke, Hałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 45,
ч. 8. — И. Галька, Гаївки (Зоря гал. яко альбумъ), ст. 517—518,
ч. 2. — Я. Головацкій, Народи. пѣсни, т. II, ст. 688—689, ч. 2. — Zbiór

wiadam. do antrop. kraj., т. VII, 3, ст. 132, ч. 4. — Lud, VI, ст. 167, ч. 14. — Б. Гринченко, Этногр. Матеріали, т. III, ст. 92, ч. 179.

6. М а к.

А.

Дівки стають у колесо і беруть ся за руки, а дві ломлять собі патички та сідають між них. Ті, що сидять, звуть ся „маківночки“.

Дівки стоять докола тих двох і співають :

Ой по горі лен, лен,
По долині мак, мак;
Любі наші маківночки,
Просили вас соколочки
Оріт же го так, так!

Тай показують їм, як мають робити; ті так роблять, а всі дальше :

Сійте ой по горі лен, лен,
По долині мак, мак;
Любі наші маківночки,
Просили вас соколочки
Сійте же го так, так і т. д.

Дальше: політь, сапайте, жніть, вяжіть, складайте, возіть, молють, війте, продайте, а за кождим словом „Ой по горі лен, лен“ і т. д. тай усі „маківночки“ показують, як сіяти, волочити, полоти, сапати, жати, вязати і т. д., а ті те роблять. Як уже „продадуть“, тогди так співають :

Горобелю, горобелю,
Дес бував, дес бував?
А в садочку на листочку.
Шьос чував, шьос чував?
Чис не видів, горобелю,
Як мак трут, як мак трут?
Ой я видів, ой я бачив,
Шьо в долоні бют, шьо в долоні бют.

Тогди всі дівки бють у долоні тай розбігають ся.

Ся гаївка має елементи з попередної: „Цінність дівчат“.

Б.

Всі дівчата стають у колесо, одна йде до середини.

Всі: Соловію пташку, пташку,
 Чи бував ти в садку, в садку,
 Чи видів ти як, як
 Копают на мак?

Одна: Ой бував жи я, бував,
 Ой видав жи я, видав,
 Ой вось так, так
 Копают на мак. (Співаючи, показує, як копає ся).

Дальше повтарають ся строфки, при чім середної питають: чи видів, як сіють мак, як скородять, як сходить, як росте, як цвите, як труть і як їдять мак. Та, що у середині, відповідає, що: „бував і видав“, а при тім показує, як сієть ся, скородить ся і т. д.

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левицька.

В.

Горобчику — шпачку, шпачку,
 Чи буваў жи ти ў сатку, ў сатку,
 Чи видаў жи ти, як мак сьіют?
 Ош то так сьіют мак (2).

Ти горобчику — шпачку, і т. д.
 Чи видаў жи ти, як мак цвите?
 Ош то так цвите мак!

Далі: та рвут мак, мак трисут, трут . . . . .

Зап. в Овірні, Зборів. пов. 1909 р. О. Роздольський.

Варіанти сеї гаївки, які зрештою майже ні в чім не різняться ся, записано ще: М. Цар, 1871 р. в Підберізцях, Львів. пов.; В. Гнатюк, 1890 р., в Григорові, Бучацького пов.; М. Левицький, 1892 р. в Борщів. пов.; М. Капій, 1904 р., в Костільниках, Бучаць. пов.; М. Підгірний в Охримівцях, Збаразького пов.; Мих. Боднар, 1908 р., у Вовкові, Перемишл. пов. — У варіанті, записанім Д. Шичуком у Сапогові, Борщ. пов., називаєть ся отся гаївка „Воробчиком“ і співаєть ся так:

Воробчику спадку, спадку,
 Чи бував же ти в садку, в садку?
 Чи бував же ти, чи видав же ти,
 Ой як, як, орют на мак?

Потім зам. „орют“, вставляють: волочат, сіют і т. д.

Із снм варіантом зовсім ідентичний варіант О. Роздольського з Саджави, Богородч. пов., з виїмком слова: „пшачку“, що стоїть зам. „спадку“. В його ж варіанті з Волі Великої, Жидачів. пов. початок звучить: Соловію пшачку, пшачку і т. д.

Зовсім відмінна редакція надрукована в „Правді“ 1893, ст. 379, ч. 9. Вона виглядає ось як:

I хор. За річкою ген, ген,
Посію я лен, лен.
II хор. Приїдь, приїдь, козачейку,
На воронім коничейку!
Всі. Будеш сіяв лен.

Далі замість „сіяв“ стоять слова: волочив, орав, збирав, мочив, тер, прыв.

Параделі: *Ż. Pauli, Pieśni ludu rus.*, т. I, ст. 25—26, ч. 12. — *И. Галька, Гаўки (Зоря гал. яко альбумъ)*, ст. 522, ч. 9. — *Я. Головацкій, Народн. пѣсни*, т. II, ст. 193, ч. 19. — *Тамже*, ст. 694, ч. 9. — *Тамже*, т. III, 2, ст. 161—162, ч. 8. — *Тамже*, ст. 171, ч. 12. — *Тамже*, ст. 181—182, ч. 7. — *И. Галька, Народ. звичаи и обряды*, I, ст. 123—124, ч. 9. — *Z. Rokossowska, Przyczynek do etnogr. ludu rus. na Wołyniu (Zbiór wiad., XI, 3)*, ст. 191. — *Правда*, 1895, ст. 214, ч. 12. — *Правда*, 1893, ст. 379—380, ч. 10. — *Маркевичъ, Обычай Малороссіянь*, ст. 75—76. — *Zbiór wiad.*, т. V, 3, ст. 50—51. ч. 4 і ст. 54—55. — *Lud*, VI, ст. 166, ч. 10. — *Шейковскій, Бытъ Подолянъ*, I, 14. — *Кіев. Старина*, 1892, VI, ст. 447. — *Б. Гринченко, Етногр. Матеріалы*, т. III, ст. 107, ч. 205—206. — *П. Чубинскій, Труды*, III, ст. 47—50, ч. 5. — *А. Терещенко, Бытъ рус. народа*, IV, ст. 13—15. — *Тамже*, ст. 298—303.

7. Воробчик.

Дівчата стають у колесо і беруть ся за руки, а в середину саджають малу дитину, котру звуть воробчиком; наоколо дитини крутять ся і співають:

Воробчику, маленькій пшачку,
Не виїтай із зеленого ліску.

Потому стають і одна дівка питаєть ся тої дитини:

— А вжес гніздо звив?
— Вже!

По сім співають знов перші дві стрічки і задають дальші питання:

А вжес ся наніс?
 А вже сидиш?
 А вже ти ся яйця наклиюл?
 А вже вилітали (молоді)?

Дитина все відповідає: Вже.

Остатнє питанє: А вже писклята вилетіли?

Вже!

Тоді підносять ту дитину, підкидають до гори і виєкрикують:
 Гесюге, гесюге!

На тім кінчить ся забава.

І. Лозинський, Галагивка (Зоря галицкая яко альбумъ на г. 1860).
 Ст. 510, а.

Паралелі: А. Wanke, Hałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3),
 ст. 41, ч. 1.

8. К о з е л.

А.

Ой Див, Див та Ладо,
 Та повідай, ково, правду,
 Та як парубочки скачуть?

Ой Див, Див, та Ладо,
 Що вам маю повідати?

Ой Див, Див, та Ладо
 Ой то в гору, то в долину,
 Ой то в терне, то в кропиву.

Ой Див, Див, та Ладо,
 Та повідай, ково, правду?

Ой Див, Див, та Ладо,
 Що вам маю повідати?

Ой Див, Див, та Ладо,
 Та як паяночки скачуть?

Ой то в гору, то в долину,
 Ой то в рожу, то в калину.

Далі співають, як скачуть діди, баби, старі дівки, а одна дівчина
 все те показує.

Зап. в Пасічній, Станіслав. пов.

Ідентичну гаївку зап. у Богородчанщині Б. Заклинський 1906 р.
 У Й. Лозинського називаєть ся отся гаївка „Воробчик“. Її спі-
 ваютъ так:

Ой мій малий вороблейку,
 Чи бував ти в городейку?
 Чи видав ти, як Цигани скачуть?

Ой так і так Цигани скачуть!

Потім показуютъ, як скачуть панове, хлопц, жінки, дівки і т. д.

Б.

Всі роблять колесо, одна йде до середини.

Всі: Ой Див, Див, тай Ладо, повідай панно правду, повідай панно
[правду.]

Одна: Що вам маю казати, що маю повідати?

Всі: Як у вас господарі скачут, як вони підскакують?

Одна (штигулькає і співає): Ой вось так вони скачут, ой вось так під-
[скакують.]

Всі: Ой Див, Див, тай Ладо, повідай панно правду, повідай панно
[правду.]

Одна: Що вам маю казати, що маю повідати?

Всі: Як у вас господиві скачут, як вони підскакують?

Одна (скаче і співає): Ой вось так вони скачут, ой вось так підскакують.

Всі: Ой Див, Див, тай Ладо, повідай панно правду, повідай панно
[правду.]

Одна: Що вам маю казати, що маю повідати?

Всі: Як у вас парубки скачут, як вони підскакують?

Одна (танцює прясюди і співає): Ой вось так вони скачут, ой вось так
[підскакують,

То в гору, то в долину, то в терне, то в кропиву.

Всі: Ой Див, Див, тай Ладо, повідай панно правду, повідай панно
[правду.]

Одна: Що вам маю казати, що маю повідати?

Всі: Як у вас пацєнки скачут, як вони підскакують?

Одна (бере ся по під боки і танцює дрібушки): Ой вось так вони ска-
[чут, ой вось так підскакують,

То в гору, то в долину, то в рожу, то в калину.

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левіцька.

Варіант Ж. Павлього відмінний від сих обох; він зачинає ся так:

Дід і Дід Ладо!

Жона мужа била,

На добре учила.

Ой Дід, Дід і Ладо!

Повідж, мужу, правду:

Як старі діди скачут?

Дальше так само, тільки зам. „старі діди“ вставляє ся: старі
баби, парубки, дівоньки.

У варіанті О. Роздольського з Грабівця, Богородч. пов., перший
запит такий самий:

Та як старі діди скачут?

(потому старі баби, парубочки, паніпочки).

У його ж варіанті в Сатжави, Богородч. пов. лише один запит :

Та як парубочки скачут ?

(і відповідь на нього).

В.

Ой див, див, Білодац,	Ой див, див, Білодац,
Повідайте (нам) правду,	Ой як Жиди бють ся,
Повідайте нам правду.	Ой як Жиди бють ся.
Ой див, див, Білодац,	Ой див, див, Білодац
Щож ми будем повідати?	Ой так вони бють ся,
Щож ми будем повідати?	Ой так вони бють ся.

Зап. в Оглядіві, Камінец. пов. Ф. Колесса.

Г.

Ти мій любий воробелейку,
 Ци бив жи ти в городелейку ?
 Ци видав, ци слухав,
 Як шляхтянки скачут ?
 Ой вотак і вотак,
 Так паскудно скачут.

В дальшім ході пісні вставляють замість слова „шляхтянки“, Циганки, міщанки і ин., а при кінци, коли сю гаївку співають „хлопянки“, вставляють се слово, тай притуптуючи як найграціознійше, додають що ось то вони :

„Вой так ладно скачут“, — наколи всі инші
 „Так паскудно скачут“.

Зап. 1908 р. в Білчи Горіш., Старосамбір. пов. С. Малецький.

Паралелі: Ž. Pauli, Pieśni ludu rus., I, ст. 16—18, ч. 1. — І. Лозинський, Галагивка (Зоря галицкая яко альбумъ на 1860 р.), ст. 510, б. — А. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiad, т. XIII, 3), ст. 41, ч. 1. — Я. Головацкій, Народн. пісни, т. II, ст. 181—182, ч. 5. — Тамже, т. III, 2, ст. 163, ч. 1. — Ів. Колесса, Гал. руські народ. пісні (Етногр. Збірник, т. XI), ст. 26, ч. 4. — Правда, 1868, ст. 204, ч. 1. — Зоря Галицкая, 1852, ст. 126—127. — П. Чубинский, Труды, т. III, ст. 89—90, ч. 32.

9. Білоданчик.

А.

Дівки стають наокола, а одна сідає в середині і їй співають :

Ой Іване Білодане,
 Білоданчику, Білоданчику,
 Ой попливи, Білодане,
 По Дунайчаку.

Пригладь собі, Білодане,
 Головиченьку, головиченьку,
 Умий собі, Білодане,
 Біле личенько, біле личенько.

Насунь собі, Білодане,
 Черевиченько, черевиченько.
 Їми себе, Білодане,
 За підбоченько, за підбоченько,
 Шукай собі, Білодане,
 Посестриченьки, посестричельки.

В часі цього співу та дівчина, що сидить, робить усе так, як усі співають; удає, що пливе по Дунайчику, пригладжує голову, мие собі лице, натягає черевки, ловить ся попід боки, а як заспівають: „Шукай собі посестриченьки“, тоді встає, а друга сідає на її місце, вона ж іде на місце тавтої. Так співають доти, доки всі не перейдуть.

Зап. у Видинові, Снятин. пов. 1889 р., Василь Равлюк.

В варіанті, який записав С. Малецький 1908 р. в Біличі Доліш., Старосамб. пов., по стрічці: „І вий собі біле личейко“, йдуть даліші:

Я втри собі чоловічійко (= віницю).
 Що хлоп, то хлоп, світ провандрує,
 Черевички заув.
 Я ти дівча ізбери ся,
 Шукай собі товариша:
 З ким схоч, з ким схоч, побери ся.

По сій дівчина вибирає собі одного хлопця.

Б.

Ти заячику, Білобранчику,
 Поплинь, поплинь по Дунайчику.
 Ож то зайку скоком, скоком,
 Переверни ся до гори боком,
 Та возьми ся за підбоки,
 Та покажи свої скоки.
 Та возьми ся за під плечі,
 Та покажи свої речі.

Та возьми ся за коліно,
 Щоби тебе не боліло.
 Заууй, заууй черевички,
 Гляди собі молодички.
 Та возьми ся гребінчика,
 Розчеши собі русу косу,
 І чорненські брівця,
 Щоби були, як маківця.

Зап. у Чернихові, 1866 р. Петро Білінський.

В.

Ой Данчику, Білоданчику,
 Поплинь, поплинь по Дунайчику.
 Умий ся біле личенько,
 Завжди си кораличеньки, .

Рощеши ся жовті косоньки,
 Назуй ся черевиченьки.
 Возьми сі за лідвиченьки,
 Шукай си посестриченьки.

Зап. в Завою Ант. Глодинський.

До варіанта А. Глодинського дуже близькі аж три варіанти О. Роздольського: з Саджави і Грабівця, Богородчан. пов. та в Волі Великої, Жидачів. пов. В них лише попереставлювані деякі слова або стрічки, які одначе не змінюють змісту пісні.

Г.

Стає колесо дівчат або й хлопців, а в середину входить одна дівчина, звана Білодарчиком. Цілий круг співає:

1. Ой мій милий Білодарчику,
2. Поплинь, поплинь по Дунайчику,
3. А вийй, а вийй біле личко,
4. Вбери, вбери сорочечку,
5. Пригладь, пригладь головочку,
6. Заууй, заууй черевички,
7. Возьми себе попід лядочки,
8. Шукай собі челядочки.

Дівчина Білодарчик показує рухи такі, ніби вона плине по воді, вимває ся, вбирає сорочку, чеше ся, взуває черевички, бере ся попід боки. Білодарчик вибирає хлопця або дівчину і стає в колесі коло вибраної. Потому вибрана стає в середині, а колесо співає пісню на ново.

Зап. у Сапогові, Борщів. пов. Д. Пимчук.

До цього варіанту найбільше зближений записаний М. Капієм у Костільниках, Буцац. пов. 1904 р. з такими відмінами: Стр. 1: Біло-Біло-Білоданчику. — Стр. 3: Личенько. — Стр. 5: Розчеші собі русу косочку; при тім стр. 4 і 5 переставлені. — Стр. 7 і 8:

Возьми се за лядоньки (летки),
 Покажи свої каченятоньки.

До варіанту М. Капія подібний варіант Б. Заклинського зі Станіславщини. В ньому 7 і 8 стр. звучать:

Тай озьми сі за лідвиченьки,
 Шукай собі посестриченьки.

Д.

1. Ти Танчику, Білобранчику,
2. Поплинь, поплинь по Дунайчику,

3. Розчеши косу росу
4. І чорненькії брівця,
5. Щоби були, як маківця;
6. Та возьми ся за підбоки,
7. Та покажи свої скоки;
8. З під зеленого лугу,
9. Вибирай собі другу.

Зап. Гладун, село Жуличі, пов. Золочів, 1884 р.

У варіанті, записанім Ів. Ляторовським у Городниці, Гусятин. пов. в рр. 1856—1860, є такі відміни: Стр. 1: Ой Данчику, Білоданчику. — Стр. 5: Нена. — По стр. 7:

Возьми ся за підвиски,	Вибери собі друга
Шукай собі товаришки.	З калинового луга.

У варіанті, записанім Г. К. Трильовським в Утішкові: Стр. 1: А Іванчику Балабанчику. — Стр. 4: Брівки. — Стр. 5: Нена. — Стр. 6—7: Бочки — скочки. — Стр. 8 і 9 переставлені, при чім в 8-ій: З калинового лугу.

Варіант того самого записувача, з Ожидова, має по 7 стр. ще отсі дві:

Та возьми сі за підвиски,
Шукай собі товаришки.

Варіант І. Коцка, записаний у Батятичах, 1884 р.: Стр. 1: Іванчику Білоданчику. — Стр. 4: Пригладь си чорнобривці. — Ст. 5: Нена. Далше, як у варіанті І. Ляторовського.

Е.

1. Ой ти, ой ти, Білодайчику,
2. Поплинь, поплинь по Дунайчику;
3. Розчеши косу росу
4. І чорненькії брівці,
5. Возьми си за підбочки,
6. Шукай си товаришки;
7. Вибирай си першу
8. З калинового цвїту;
9. Вибирай си другу
10. З калинового лугу;
11. Вибирай си третю,
12. Що найгіршую вперту.

Зап. у Вовкові, Перемішл. пов. 1898, Ів. Боднар.

Сей самий варіант і в тій самій селі, лише без стр. 7—8 записав 1908 р. Мих. Боднар.

Ж.

1. Ой Данчику, Білоданчику,
2. Поплинь, поплинь по Дунайчику ;
3. Розчеши косу росу,
4. Пригладь си чорві брови.
5. Возьми ся за під боки,
6. Покажи свої скоки.
7. Возьми сі за підвижки,
8. Шукай собі товаришки.
9. Вибирай собі другу,
10. З калинового луку.

Зап. С. Кретів у Підгайчиках.

Варіант із Котузова, Підгасцького пов., має такі відміни: Стр. 4: *Принускай*. — Стр. 11 і 12:

А з солодкого меду,
Вибери собі третю.

Ідентичний варіант із Котувівським зап. у Григорові, Бучацького пов. 1890 р., В. Гнатюк.

Коротевський варіант Іл. Куаєва з Денисова, Терноп. пов. має такі відміни: Стр. 4: Та прітри си білі очка. — Стр. 5: Під бочки. — Стр. 6: Шукай собі паняночки. Тут кінчить ся.

У Настасові, Терноп. пов., зап. Гр. Ракочий 1908 р. такий варіант: Стр. 1: Іванчику Подоляничку. — Стр. 4: як у варіанті денисівським. — Стр. 7—8:

А в павійського роду,
Вибирай си павю дрогу.

У варіанті, записанім Нат. Левницькою в Іваківцях, Жидачівського пов., нема стрічок: 5—8.

З.

Ой шій милій молоденчик,
Поплинь, поплинь по Дунайчике ;
Та розчеши косу росу
Та виий же си біле личко
Та вprireжи колєн пояс
Та вбуй же си в черевички,
Шукай собі товаришки !

Зап. Іляр. Карбулицький в Мамаївцях Старих, 1903 р.

Паралелі: Русалка Двѣстрова, ст. 43, ч. 2. — *Ž. Pauli, Pieśni ludu rus.*, т. I, ст. 21, ч. 6 (дуже неповний варіант та ще до того злучений з иншою гаївкою, зв. „Кіт і миш“). — И. Галька, Гаївки (Зоря гал. яко альбуш), ст. 523, ч. 10. — А. Wanke, *Hałahiwki (Zbiór wiadom.*, т. XIII, 3), ст. 48, ч. 12. — Я. Головацькій, Народн. пісні, т. II, ст. 189, ч. 13. — Тамже, ст. 695, ч. 10. — Тамже, т. III, 2, ст. 156—157, ч. 4. — Тамже, ст. 166, ч. 5. — Тамже, ст. 175—176, ч. 18. — И. Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 126, ч. 10. — O. Kolberg, *Pokucie*, I, ст. 184—185, ч. 91. — Ів. Колесса, Гал. руські нар. пісні (Етн. Збірник, XI), ст. 29, ч. 8. — Правда, 1868, ст. 240, ч. 2. — *Zbiór wiadom. do antr. kraj.*, т. VII, 3, ст. 134, ч. 9. — Lud, VI, ст. 162, ч. 4. — Шейковскій, Быть Подолянъ, ст. 20. — П. Чубинскій, Труды, т. III, ст. 63, ч. IV.

Ю. Воротар.

А.

Дві дівчинні стають проти себе і тримають хустину за два кінці; перед ними стають інші дівчата гусаком і співають:

Всі: Воротарі, воротарі, втворіт нам воротонька.

Дві: Ми воріт не втворимо, заки си положино.

Всі: Ми заки направимо, скоро сі спровадино.

Дві: Чи ж ви направите, чи ж ви направите?

Всі: Золотими ключиками, срібними шпильками.

Дві: А якого-ж ви пана, а якого ж ви папа?

Всі: Ми пана Цитварского, ідеж до Боярского.

Дві: А з чим-жи ви ідете, що нам за дар везете?

Всі: З ярини пчолоньками, з красними панєнками.

Дві: Ми того не беремо тай за дар не приймемо.

Всі: А щож ви беретоньки тай за дар прийметоньки?

Дві: Макови зерпатонько, крайное дяттонько.

Тепер ті, що тримають хустку, підносять руки до гори і дівчата переходять гусаком вільно, аж остатню в ряду задержують і не пускають доти, поки не скаже, котрого хлопця любить.

Івалівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левницька.

Б.

Ой городе, городою!¹⁾

А чегож ви волацце?

Женка Йванка кривлиці²⁾.

А деж бо він тай поїхав?

¹⁾ Воротаре, воротарю. ²⁾ Жінка Йвана кривевича.

В Волощину на війноньку.
 Колиж бо він тай приїде?
 У неділю с пораненька,
 Втворіт же му воротенька.
 Що нам дастьє воротного?
 Дрогобич.

Виберіт си сами другу,
 Із калинового лугу;
 Я котрую найкрасшю,
 Як калину червоюю.

В.

Воротарю, воротарю,
 Отвори, отвори ворота.
 А хто в воріт кличе?
 А хто в воріт кличе?
 Паньскії служеньки,
 Краснії дівоньки.
 А що за дар везуть,
 А що за дар везуть?
 Ярії пчілоньки,

Ярії пчілоньки.
 Нам бо того мало,
 Нам бо того мало!
 Ми бо вам додамо,
 Ми бо вам додамо.
 Щож ви нам додасте,
 Щож ви нам додасте?
 Красною дівоньку,
 Красною дівоньку.

Потім переходять по під руки других і співають:

Плетем, плетем ліс, ліс,
 На парубки біс, біс,
 А на дівоньки,
 Рутянні віноньки.

Зап. Лев Кузьма, в селі Ушні к. Сасова.

Г.

Воротаре, воротарчику,
 Відчини воротонька!
 А хто то в воріт кличе?
 Князеві та служоньки!
 А що то за дар везут?

Ярії та пчолоньки.
 А щез бо нам мало!
 А ми вам ще додамо
 Молодую дівоньку
 У рутянім віноньку.

Зап. Ів. Ляторовський у Городниці, Гусятин. пов., в рр. 1856—60.

Варіант із Вовкова, Черемшлян. пов., зап. М. Боднарем, 1908 р.,
 має такі відмінні: Стр. 2: Отвориж. — Стр. 4: Кснжкая челядонька. —
 Стр. 5: Щож то нам. — Стр. 6—7:

Ярую пшениченьку,
 Крайную дівчиноньку. — Далі нема.

Д.

Ключ дівчат стає у ряд, а перед ключем стає дві дівчині (малий ключ). Великий ключ співає:

Воротарю, воротарчику¹⁾, отвори вороточка!

Дві дівчині, що роблять ворота, відповідають:

Щож то ми за пан їде,
Щож то ми за дар везе?

Великий ключ: Сивини волонькам,
З ярини пчоловькам²⁾.

Малий ключ: Ми того не беремо,
Ми за то дякуємо³⁾.

Великий ключ: А щож ви берете,
За щож ви дякуєте?⁴⁾

Малий ключ: Золоте зернятчко,
Крайное дитятчко!

Потім великий ключ біжить по під руки малому ключеві; малий ключ затримує одну дівчину (крайну) з великого ключа і та пристає до малого. І знов великий ключ співає так, як перше: Воротарю, воротарчику і т. д. І знов біжить ключ великий по під руки малого ключа, а крайна дівчина з нього лишає ся в малим ключи. Через те ключ великий зменшає ся, а малий росте; в кінці дві остатні дівчині ключа великого стають воротами (замінюють ся в ключ малий), а малий ключ стає великим і знов співає: Воротарю і т. д. і гра їде дальше.

Зап. у Сапогові, Борш. пов. Д. Шичук.

У варіанті, який записав О. Роздольський, 1909 р. в Присівцях, Зборів. пов., є такі важливі відмінні: ¹⁾ Ворітнику. ²⁾ Сивії волятонька, ярії пчолотонька. ³⁾ За дари не приймено. ⁴⁾ Золото ви берете, за дарь приймаєте.

Е.

1. Воротарю, воротареньку,	5. Золоте зернятчко,
2. Вітвори нам воротонька!	6. Крайное дитятчко.
3. Щож то нам за пан їде,	7. Ми зерняток не беремо,
4. Щож то нам за дар везе?	8. За дитятко дякуємо.

9. За щож ви нам дякуєте,
10. Коли нічо не берете?

Зап. у Григорові, Бучац. пов. 1890 р. В. Гнатюк.

У варіанті, запис. у Видиніві, Снятин. пов., 1889, Вас. Равлюком, є такі відміни: Стр. 1: Воротарчику. — Стр. 2: Воротечка. — Стр. 7—10: Нема.

Варіант із Товстенського, Гусят. пов., зап. 1898 М. Будкою: Має лише стр. 1—6.

Варіант із Роздільович, Рудецького пов., зап. дром П. Рондяком 1908 р.: Стр. 1: Вородаю, воролаю. — Стр. 5 і 6: Зирятонька, дитетонька. — Стр. 8 і 9: Дзінькушо, дзінькусте.

Варіант зі Станіславівщини, зап. Б. Заклинським, 1906 р.: По стр. 2: З щарого золотонька. — Стр. 6: Найкраще дитятчко. — Далі нема.

О. Роздольський записав три варіанти сеї пісні: в Ляхівцях і Грабівці, Богородч. пов., та в Волі Великій, Жидачів. пов. Вони всі три мають лише по шість стрічок (від 1—6), а головні зміни приходять у 5—6 стрічці, які ось як виглядають:

Воля Велика: Ярое пчолетонько,
На вибір крайное дівчатонько.

Грабовець: Золотее дзернятонько,
Найкраще дитятонько.

Ляхівці: Пшеничній зернятонька
Тай найкращі дівчатонька.

Ж

Ой городе, городейку,	А що ви нам даруєте?
А чії то воротойка?	Крайное дитятчко,
То нашого пана крїлі,	Золотое зерняточко.
Що поїхав на Поділі.	А в чїм тоє дитє ходит?
А знать ви нас не любите,	В золотій сороччинї
Що ви до нас не вийдете?	І в червоній запашинї.

Зап. у Корчминї коло Угнова.

У варіанті в Вербці, Жовків. пов. є такі відміни: Стр. 5: Ой чож же нас не пустите? — Стр. 6: Нема. — Стр. 7: А чий же нас даруєте. Стр. 8: Вось ти крайний дитетоньком. — Стр. 9: Нема. — Стр. 10: А в чїм же те дитетонько? — Стр. 11—12:

В біленькі плахтинонці,
З берегами хустинонці.

У варіанті записанім 1871 р. у Підберіацях, Львів. пов. М. Царем: Стр. 3—4: Панові тай крїльові,
Прецїнь нас припустите!

Стр. 5—6: Нема. — Стр. 7—8: Як у Вербиці. — Стр. 9—12:

Чиєж то дитетонько?
Панове і крільове.
В чім тев дитє ходит?
В сріблї тай в злотї горит.

Варіант із Батятч, зап. 1884 р. І. Коциком: Стр. 3—4: Панські і крулевські (2 рази). — Стр. 5: Прецінь нас припустите. — Стр. 6: Нема. — Стр. 7: Що нам за дар везете? — Стр. 9: Нема. — Стр. 11—13:

В золотих сукнях ходи.
Ідьте, поїдьте,
А нам его оставте.

3.

Воротарі, воротарі,
Вічнийт воротар.
— А хто в воріт вличе?
Гетьманьській слуги.
— А що за пан іде,
А що за дар виез?
Яреє пчолетко,
Малес дитетко.
— На чім воно сидит?
На золотім кріслі.
— А в чім воно вбране?
В сріблї і злотї,
В чирвонї капотї.

— Чим воно сї бавит?
Біленьким яечком,
Чирвоним яблучком.
— Чим воно го крає?
Золотий ножиє нав.

Пустїте, нас, пустїте нас¹⁾
Явір воювати.
— Не пустино, не пустино
Занки полонати.
А ми занки полонино,
Сто чирвоних положино,
Таки поїдемо.

Скорикки, пов. Збараж, зап. А. Коблюк.

I.

Молодіж біжить селом і співає:

Воротари, гей воротарчику,
Вітвори, вітвори воротонька.
— Щож то ми, щож то ми за пан їди,
Щож то ми, щож то ми за дар везе?
Чи в сріблї, чи в злотї, чи в гарасї,
Гей чи в чирвонім я поясі?

¹⁾ Звідси починаєть ся друга пісня (пор. „Мости), яка тут злучена разом із сею.

Ні в сріблї, ні в злотї, ні в гарасї,
 Но тільки в чирвоім я поясї.
 Визе він з ворїха зирняточко,
 Геї, геї, маленьки я дитяточко.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

К.

1. Воротаре, воротаре,	9. Ні в сріблї, ні в золотї,
2. Втвори нам воротонька.	10. Но в червонім чоботї.
3. Щось то нам за пан іде,	11. Не пустоно, не пустоно,
4. Щось то нам за дар везе?	12. Бо нам мости заложите.
5. Золотос зернятопько,	13. Як вам мости заложимо,
6. Крайнос дитятопько.	14. Талярани заложимо.
7. В чім тоє дитє ходит,	15. Ми талярів не приймаси,
8. Чи в сріблї, чи в золотї?	16. Ми таляри свої маси.

Зап. Гриць Ракочий, в Настасовї, Тернопіль. пов. 1908 р.

Варіант, записаний у Козівці, Терноп. пов. Мик. Бунтом, 1907 р., дуже близький до настасівського, має такі відмінні: Стр. 5: Везе, везе дароньки. — Стр. 8: В чім тоє дитя бродит. — Стр. 9: Я в . . . — Стр. 10: Я в червонім чоботї. — Дальших стрічок нема.

Варіант із Борщівщини, зап. М. Левицьким, 1892, має лише 6 стрічок. Із того 5—6 такі:

Везуть, везуть срібло, злото,
 Втвори, втвори я ворота.

Л.

Воротару, воротареньку,	А ми пана турецького,
Та вітвори воротонька!	А ми пана шляхецького.
Та вітвори воротонька	А хто то нас з ворїт кличе,
До самого городонька!	А щож то нам за пан едзьи?

Ой щож то нам за пан едзьи,
 Жи так сьльїчни пани вїзвьї?

(„Ни знаю, як то сьї кінчає“).

Зап. 1909 р. в Озірні, Зборів. пов. О. Ровдольський.

М.

Геї вородай волає, вородай волає!
 Геї на когож він волає, на кого волає?

Гей на князя витязя, на князя витязя.
 Гей нишмаж его дома, нишмаж его дома.
 Гей деж він поїхав, деж він поїхав?
 Гей я в доли по воли, я в доли по воли.
 Гей колиж він приїде, колиж він приїде?
 Гей в неділю ранейко, в неділю ранейко,
 Гей як зійде сонійко, як зійде сонійко.

Зап. 1908 р. в Біличі Горішніі, Старосамб. пов. С. Малецьквій.

Паралелі: Русалка Дністровая, ст. 42—43, ч. 1. — *Ž. Pauli, Pieśni ludu rus.*, т. I, ст. 18—19, ч. 2. — *И. Галька, Гайвки (Зоря гал. яко альбумъ)*, ст. 523, ч. 10. — *A. Wanke, Hałahiwki (Zbiór wiadom.*, т. XIII, 3), ст. 49, ч. 12. — *Я. Головацьквій, Народн. пѣсни*, т. II, ст. 695, ч. 10. — *Тамже*, т. III, 2, ст. 159—160, ч. 6. — *Тамже*, ст. 165, ч. 3. — *Тамже*, ст. 175, ч. 17. — *Тамже*, ст. 178, ч. 1. — *И. Галька, Народ. звичаи и обряды*, I, ст. 127, ч. 10. — *Z. Rokossowska, Przyczynek do etnogr. ludu rus. na Wołyniu (Zbiór wiad.*, XI, 3), ст. 169, ч. 2. — *O. Kolberg, Pokucie*, I, ст. 173, ч. 22. — *Тамже*, ст. 178, ч. 81. — *Тамже*, ст. 181, ч. 34 (81). — *Тамже*, ст. 186, ч. 42 (94). — *Ів. Колесса, Гал. руські нар. пісні (Етн. Збірник, XI)*, ст. 24—25, ч. 2. — *Правда*, 1875, ст. 67—68 (три варіанти). — *Правда*, 1895, ст. 288, ч. 25. — *Правда*, 1868, ст. 228, ч. 3. — *Zbiór wiadom. do antrop. kraj.*, т. VII, 3, ст. 134, ч. 11—12. — *Zbiór wiadom.*, т. V, 3, ст. 48—50, ч. 1—2. — *B. Sokalski, Powiat Sokalski*, ст. 220—221. — *Шейковскій, Бытъ Подолянъ*, I, ст. 27. — *П. Чубанскій, Труды*, т. III, ст. 38—41, ч. 2 (8 вар.).

Ся пісня має вже й свою наукову літературу. Пояснили її: Антоновичъ и Драгомановъ, *Историч. пѣсни малор. народа*, т. I, ст. 38—42, де заравом надрукували сім її варіантів. — Найбільше місця присвятив їй *О. Потебня, Объясненія малор. и сродныхъ народ. пѣсень*, ст. 55—127, приписуючи їй наскрізь мітологічне значіня. — Пор. також *Лопаревъ, Слово о погибели Рускыя земли*. — Всі висновка свх дослідників подав коротенько *И. Ждановъ, Русскій былевой эпосъ*, ст. 453—462. — Окрему статью про сю пісню написав *И. И. Коробка, Весенная игра-пѣсня „Воротаръ“ и пѣсни о князѣ Романѣ (Извѣстія отдѣленія рус. языка и словесности*, 1899, кн. 2, ст. 589—640).

II. К о с т р у б а.

А.

Одна дівчина входить у середину колеса і говорить: „Христос воскрес“. — Інша відповідає: „Воістину воскрес“. — Перша: „Чи не виділисте де ного Коструба?“ — Друга: „Пішов в старости“.

1. Всі: Бідна моя головонько,
2.   Нешаслива годинонько!
3.   Що я собі наробила,
4.   Щон Коструба не злюбила?
5. Приїдь, приїдь, Кострубоньку,
6. Станем рано до слюбоньку.
7.   Рано, рано, по ранейку,
8.   На білому камінейку.

„Христос воскрес!“

„Воістину воскрес!“

„Чи не виділисте де мого Коструба“

„Поїхав по квітку“.

Всі: Бідна моя годинонько і т. д.

„Христос воскрес“.

„Воістину воскрес“.

„Чи не виділисте де мого Коструба“.

„Поїхав по напів“.

Всі: Бідна моя головонько і т. д.

„Христос воскрес“.

„Воістину воскрес“.

„Чи не виділисте де мого Коструба?“

„Слабий“.

Всі: Бідна моя головонько і т. д.

„Христос воскрес“.

„Воістину воскрес“.

„Чи не виділисте де мого Коструба?“

„Вже вмер“.

Всі: Біднаж моя головонько і т. д.

„Христос воскрес“.

„Воістину воскрес“.

„Чи не виділисте де мого Коструба?“

„Вже повезли на цвинтар“.

Всі: 9. Слава тобі божий цару,

10. Що мій Коструб на цвинтару!

11. Лежи, лежи, як колода,

12. Я молода, як ягода.

13. Я молода, як ягода,

14. Ай мене для тебе шкода!

15. Лежи, лежи, щобс не встав,
16. Бо до мене свичий пристає.
17. Ноженьками задоптала,
18. Рученьками заплескала!

Зап. у Батятичах, 1884 р. І. Кошик.

Варіант із Підберізець, Львів. пов., зап. М. Царем, 1871 р., є лише відривком. Стр. 1—2: Нена. — Стр. 3: Буде мене мати біла. Описля йдуть відразу стрічки: 9—10 і 17—18. — Такий самий також варіант із Пліснян. — У варіанті, зап. Б. Заклинським у Пасічній по стр. 6 є ще такі дві:

Приїдь, приїдь серце нове,
Станемо си обидвос.

Стр. 7—8: У неділю пораненьку,
На тім білім камененьку.

Більше не співають нічого.

В.

Крутують ся всі в колесі, а одна стоїть у середині і співає разом зі всіма:

1. Ой та шож я учинила,	5. В неділейку поранейку
2. Щов Коструба не злюбила?	6. На білейкім каменейку;
3. Приїдь, приїдь, Кострубойку,	7. На білейкім каменейку,
4. Стану в тобов до слубойку,	8. На воронім коничейку.

По сім та, що в середині, говорить: „Христос воскрес“. — Всі: „Воістину воскрес“. — Сама: „Ци не виділисте Коструба-голуба?“ — Всі: „О, ю старости послає“. — І співають знов усі:

9. Біднаж моя головоїко,	14. Стану в тобов до шлюбойку,
10. Нещаслива годиноїко;	15. В неділейку поранейку,
11. Ой та шож я учинила,	16. На білейкім каменейку,
12. Щов Коструба не злюбила.	17. На воронім коничейку.
13. Приїдь, приїдь, Кострубойку,	

Знов питає ся одна: „Ци не виділисте Коструба-голуба?“ — Всі: „Ю заручений!“ або „Та ю весіля буде!“ „Та ю по весілю“. „Пішли на вивід“. „Ю по виводинах“. Жінка хора“. „Жінка вмерла“. Аж коли відповідають, що жінка вмерла, тогди та, що в середині, плескає в руки з радости і співає враз із усіма:

18. Славаж тобі, милій Боже,
19. Тепер мене Коструб возьме;
20. Слава тобі Христе Царю,

21. Кострубиха на цвинтарю!

22. А я її поховала,

23. Черевничком придоптала.

При останніх словах тупають усі ногою і кінчать.

Зап. у Наконечнім, Яворівського пов. Ст. Сапрун.

Варіант із Вовкова, Перемишлян. пов., зап. М. Боднарем, 1908 р., має такі відміни: Стр. 1—2: Нема. — Стр. 6: Щось Коструба не, вид-
ненько. — Стр. 7—8: Нема. Далі йде діяльог, а потім стр. 9—12. —
Стр. 13—16 такі:

Буде мене мати бити,

Нема кому боронити;

А щіткою, гребінкою,

Веретеню, кужівкою.

По сїм починаєть ся пісня від початку з такими змінами:

Вже твій Коструб поніс на заповіди.

Вже твій Коструб поїхав по дохтора,
бо Кострубиха хора.

Вже твій Коструб пішов до ксендза,
бо Кострубиха вмерла.

Вже твій Коструб повіз жінку на цвинтар.

Стр. 18—19: Нема. — Стр. 22—23 такі:

Слава тобі, сьвятий Боже,

Тепер мене Коструб вове.е.

Сей самий варіант записав также 1898 р. Ів. Боднар.

В.

Чотири дівчини стають у середину, а решта в колесо і починають співати:

Чотири: Христос воскрес, кумонько!

Чисте не виділи Кострубовька?

Всі: Виділисмо в Стаїславі,

Що купував снідничину

Другій, не тобі.

Чотири: Біднаж моя головонько,

Нищїслива годинонько!

Що я собі наробила,

Щом Коструба не влюбила!

Приїдь, приїдь, Кострубоньку,
Стану з тобов до слюбоньку.
Христос воскрес, кумонько!
Ци не виділисте мого Кострубонька?

Хор відповідає, що видів, як купував: фартушину, сорочину, коралики, хусточки, чобітки, кафтаники, а нарешті:

Всі: Виділисно, що вже вмер.
Чотири: Поховали під давінницю,
Прилискали маглівнищев;
Лежи, лежи, абис не встав,
Бо до мене вичий пристав.
Лежи, най ти вітер душев гонит.

Зап. у Григорові, Бучаць. пов. 1890 р. В. Гнатюк.

Варіант із Охримовець, Збаразького пов., зап. Мик. Підгірши, починаєть ся так:

Приїдь, приїдь Кострубоньку,
Стану з тобов до слюбоньку.
А в неділю я ранешко,
В щасливую годиницьку.
Христос воскрес!
Воістану воскрес!
Де Коструб?
Поїхав до міста по сорочку.

По сін починаєть ся пісня на ново, лише в останню стрічку вкладають слова: по спідницю, хустину, фартушок, камізельку, кафтан, застіжку, коралі, чоботи. В кінці відповідають: Коструб вмер! Тоді всі співають:

Славаж тобі, Христе царю,
Вже наш Коструб на цвицтарю.
Ноженьками придоптали (топчуть),
Рученьками приплескали (плещуть).

Варіант із Озірни, Зборів. пов., який записав 1909 р. О. Ровдомьськый, має лише шість стрічок і не творить ніякої цілості.

Г.

Кружок дівчат; одна в середній поздоровляє:

Христос воскрес!
Всі: Воістину воскрес!

Одна: Не виділи ви того Кострубонька?

Всі: Поїхав ді Львова.

Спів, всі: Головонько моя бідна,
 Журбож моя непотрібна!
 А щож бо я учинила,
 Що Коструба-м не злюбила!
 Приїдь, приїдь, Кострубоньку,
 Стану з тобом до слюбоньку,
 А в неділю пораненьку,
 Та на білім каміньку.

Тепер розпочинає ся знов з початку. Коло відповідає, що милий поїхав до Кракова та інших місцевостей, а потім співають усі: Головонько моя бідна і т. д.

Зап. Микола Бунт, Козівка, пов. Тернопіль, 1907 р.

Зовсім ідентичний варіант зап. Гриць Ракочий в Настасові, Тернопіль. пов., 1908 р.

Варіант із Теклівки, Скалат. пов., зап. П. Стадником, майже такий самий, лише при місцевості подаєть ся причину, чого Коструб там поїхав: Сорочку набирати; хустку, чоботи; спідницю. На кінці відповідає запитана дівчина: Твій Кострубонько вже в могилі!

Тоді хор співає стрічки: 9—10 і 17—18 батятицького варіанта (або конепь охришовецького).

Д.

Ой, ой, йой! А щож бо я наробила,
 Кострубонька не злюбила!
 Ой приїдь, приїдь, Кострубоньку,
 Прийди серце моє,
 Станемо обидвоє!

Тепер наступає діяльог:

Чи булисте на торзі?
 Чи не виділисте того Кострубонька?
 Булисмо на торзі,
 Купував чоботи вишій, не тобі!

Потому повторяє ся все, лише замість „чоботи“, каже ся в другій строфі: спідницю, в третій: фартушок, в четвертій: станик, в пятій: кафтаник, в шестій: коралі, в сепій: вінок; при тім повторяє ся спів: Ох йой, йой! А щож бо я наробила і т. д.

В кінці приходять його мама до неї і ніби то пють горівку, по чім мама дівчини виводить її на середину, а він питає: чи може крива, може сліпа і т. д. Всі співають, як на початку: Ой йой йой... Нарешті дівчина втікає, а Коструб лапає її, на чім забава кінчить ся.

Зап. М. Левницький у Скалі, Борщів. пов., 1892 р.

Е.

Приїдь, приїдь, Кострубоньку,
Стану с тобов до шлюбоньку.
Приїдь, приїдь, серце мов,
Станемо си враа вобов.
Я в неділю по раночку,
Тай на білім каїночку.

Тай переполовцько ти біла зоронько,
Твій миленький йде,
Тай переполовці тай білій зоронці
Сорочиньку несе.
Тут була, тут нема
Перепелонька, біла зоронька.

„Чи не виділисьє мого Кострубонька?“

Виділисьє на тораї
На свій козі,
Купував сорочину
Инчий, не тобі!

Біднаж моя головонько,
Нешаслива годинонько!
Тай щож бо я зробила,
Щом Коструба не злюбила!

По сїм зачинаєть ся пісня на цово, лише Коструб купує далі: кафтан, черевки, застіжки, кульчики. Нарешті виирає. Тоді співають:

Слава тобі, Христе царю,
Вже мій Коструб на цвинтару.

Зап. у Товстевькім, Гусятин. пов., М. Булка, 1898 р.

Ж.

На горі росте чіча;
Нема мого Маркевича.
Нема, нема тай не буде,
Він за мене не забуде.

Ой верни ся, Кострубонька,
Стану з тобов до шлюбонька,
Бо з тобою лиш ми жити,
Або тяжко, вічно тужити.

Слобідка Мухкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

Паралелі: Ż. Pauli, Pieśni ludu rus., т. I, ст. 21—22, ч. 7. — I. Ловинський, Галагивка (Зоря галиц. яко альбушъ), ст. 514, ч. 1. — И. Галька, Гаївки (Зоря галиц. яко альбушъ), ст. 523—524, ч. 11. — А. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiadom. т. XIII, 3), ст. 49—50, ч. 13. — Я. Головацький, Народн. пїсни, т. II, ст. 185—187, ч. 9. — Тамже, ст. 696—697, ч. 11. — Тамже, т. III, 2, ст. 167, ч. 2. — Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 128—131, ч. 11. — О. Kolberg, Pokucie, I, ст. 158—159, ч. 7 (59). — Ів. Колесса, Гал. руські нар. пісні (Етн. Збірник, XI), ст. 23—24, ч. 1. — Правда, 1895, ст. 211—212, ч. 7. —

Зоря, 1880, ст. 121—122, ч. 1. — В. Sokalski, Powiat Sokalski, ст. 222—223. — А. Свидницькій, Великдень у Подолянъ (Основа, 1861, XI—XII), ст. 50—51. — Lud, VI, ст. 171—172, ч. 21. — Шейковській, Быть Подолянъ, I, ст. 23. — П. Чубинській, Труды, т. III, ст. 77—78, ч. 16.

12. З е л ь м а н.

А.

При сій гаївці ділять ся дівчата на дві групи; звичайно одна сидить (в деяких околицях стоить), а друга співаючи, підходить до неї. Та, що сидить, починає перша співати:

- 1 хор. Їде, їде Зельман,
Їде, їде его брат,
Їде, їде Зельманова
І вся родина.
- 2 хор. Помагай Біг, Зельман,
Помагай Біг, его брат,
Помагай Біг, Зельманова
І вся родина.
- 1 хор. Бодай здоров, Зельман,
Бодай здоров, его брат,
Бодай здоров, Зельманова
І вся родина.
- За чим прийшов, Зельман,
За чим прийшов его брат,
За чим прийшов Зельманова
І вся родина.
- 2 хор. Ой за паннов, Зельман,
Ой за паннов его брат,
Ой за паннов Зельманова
І вся родина.
- 1 хор. На який грунт, Зельман,
На який грунт его брат,
На який грунт Зельманова
І вся родина.
- 2 хор. На жидівський, Зельман,
На жидівський его брат,

На жидівський Жельманова
І вся родина.

1 хор. А ми панни не маємо,
На такий ґрунт не даємо,
Йдїт собі гет!

Дальше йде инший ґрунт: хлопський, дяківський, попівський, панський.
Остаточю 1-ий хор годить ся на пропозицію і співає:

А ми панну маємо,
На такий ґрунт даємо.

Зап. 1890 р. у Григорові, Бучацького пов., В. Гнатюк.

Б.

Дівчата ділять ся на два хори (в рядах): хор, що співає, кла-
няеть ся другому хорови против себе:

1 хор. Помагай Біг, Жельман!
Помагай Біг, его брат!
Жельман, Жельманова
І панова родина!

2 хор. Чего шукаш, Жельман!
Чего шукаш, его брат!
Жельман, Жельманова
І панова родина.

1 хор. Панни шукам, Жельман,
Панни шука его брат!
Жельман, Жельманова,
І панова родина!

2 хор. На який ґрунт, Жельман,
На який ґрунт, его брат,
Жельман, Жельманова,
І панова родина.

1 хор. На хлопський ґрунт, Жельман!
На хлопський ґрунт, его брат!
Жельман, Жельманова,
І панова родина.

2 хор. А ми панни не маємо,
На такий ґрунт не даємо,
Жельман, Жельманова
І панова родина.

Ціла сцена повтарається кілька раз на ново, з тою різницею, що вже тепер 1-ий хор сватає панну то на „столярський“ ґрунт, то на „мельничий“, то на „мазерський, деківський“ і т. д., а 2-ий хор відправляє його, як вище, аж на „панський ґрунт“ відповідає:

2 хор. А ми панну маємо,
На такий ґрунт даємо.
Жельман, Жельманова,
І панова родина!

По сїм 1-ий хор бере одну дівчину з другого хору.

Зап. у Добросталах, Городецького пов. 1871, Мих. Цар.

B.

Дівчата стоять разом і співають стоячи, а інші дві або три відходять на кілька кроків від танців, і повертають назад співаючи. Ті дві або три дівчини співають: „Чого хоче Жельман“, „На який ґрунт?“ „Чи на попівський, дяківський, чи на циганський?“

Понадґабук ¹⁾, Жельман,
Понадґабук его брат!

На попівські ґрунт Жельман,
На попівські ґрунт его брат.

Чего шука, Жельман
Чего шука его брат?

Ми панну маємо,
На такий ґрунт не даємо.

Панни шука Жельман,
Панни шука его брат.

Куди носги носити,
Туди панни водити.

На які ґрунт, Жельман,
На які ґрунт его брат?

Друга строфка так само співається ся, лише „на дяківський ґрунт“ шукають панни, в третій „на столярський ґрунт“, в четвертій, на котрій звичайно кінчать, співають:

На циганський ґрунт Жельман,
На циганський ґрунт его брат.

А ми панни не маєм,
На такий ґрунт не даєм;
Єще панна не зросла,
І сукенка не справна.

Зап. у Речицавах, Городецького пов., Іван Максимович.

¹⁾ Понадґабук — се перекручене: Pomagaj Bóg.

Г.

1. Їде, їде Зельман, їде, їде его брат!
Їде, їде Зельманова, і братова.
Вшицка его родзіна!
2. Щось питає Зельман, щось питає его брат,
Щось питає Зельманова, і братова
Вшицка его родзіна!
3. Гречної панни Зельман, гречної панни его брат,
Гречної панни Зельманова, і братова
Вшицка его родзіна!
4. На який хліб Зельман, на який хліб его брат?
На який хліб Зельманова, і братова
Вшицка его родзіна!
5. На такий хліб Зельман, на такий хліб его брат,
На такий хліб Зельманова, і братова
Вшицка его родзіна!
6. А ми панну масмо
На той хліб не дамо!
Тай нікому, преч зі двору!

Зап. Ів. Ляторовський у Городниці, Гусятин. пов. в рр. 1856 - 60.

Як один хор співає: Преч зі двору — другий відступає назад на кілька кроків, опісля надходить знов і пропонує вищий хліб: кукільовий, фасольний, гороховий, вівсяний, ячмінний, житний, пшеничний. Потім забава кінчить ся.

У варіанті, зап. в Іванівцях, Жидачів. пов. Нат. Левицькою, перша строфка така:

Їди, їди Жельман,
Їди, їди, яко брат,
Жельманова, як панова,
Вшицко родзіна,

Опісля їде відразу 4 та строфка. Шеста строфка звучить:

А ми панни ми масмо,	Будь преч, яко брат,
На такий хліб ми даємо,	Жельманова, як панова,
Будь преч, Жельман,	Вшицко родзіна.

У варіанті, що записав Гр. Ракочий у Настасові, Тернопіль. пов. 1908 р., початок такий:

Понадгабу (= Pomağaj Bóg) Ксеню, маєш сорок літ,
 Чи не можеш бути в нас за любі гості?

Потім: Їде, їде Зельман і т. д.

Варіант І. Коцика, зап. у Батятчах, 1884 р. і М. Капія, зап. у Костільниках, Бучацького пов., більше спольщені і побаламучені, а деякі строфи пропущені і попереставлювані. У варіанті Коцика такий кінець:

1-ий хор. А ми цуркі мамі,
 На такий хліб дами:
 Ходзь, сваню, ходзь (2)!

2-ий хор. Гей не піду, гей не хочу;
 Свеї дочки не навчила,
 Мого сина зволочила,
 Гей не піду, гей не хочу.

Варіант М. Будки, записаний 1898 р. в Товстенькім, Гусятин. пов. і М. Боднара, зап. у Вовкові, Черемшлянського пов., уже майже в щільності польські і оба мають причеплену другу гаївку, надруковану п. з. Свахи (ниже). Вони трохи відмінні від поданих тут текстів, але не стільки, щоби вважати їх окремою редакцією. — Варіант, який записав М. Підгірний в Охримівцях, Збаразького пов., цілий польський, лиш одна строфа українська:

Ми панянок не маємо,
 На такий хліб не даємо,
 Тупнів си враз! (тупають).

Два варіанти гаївки про Зельмана записав також д. О. Роздольський, 1909 р. в Озірні і Ярчівцях, Зборів. пов., які не мають одначе нових відмін, супроти поданих. Те саме треба сказати про два його варіанти в Ляховець і Грабівця, Богородч. пов. та Присовець, Зборів пов. За те досить гарний його варіант із Волі Великої, Жидачів. пов., в якім просять панну на вівсяний, ячмінний, бобовий, вотрубський, житний хліб і дістають відповідь:

А ми панни не маємо,
 На такий хліб не даємо:
 Ідзь собі преч!

Аж як петенти скажуть, що просять панну на пшеничний хліб, дістають відповідь:

А ми панну маєм,
 На такий хліб даєм,
 Ідзь в Боґам, в Боґам!

Паралелі: Waclaw z Oleska, Pieśni pol. i rus. ludu gal., ст. 49—51, ч. 1 (з мелодією). — И. Галька, Гаўвки (Зоря гал. яко альбушъ), ст. 524—525, ч. 12. — А. Wanke, Hałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 50—51, ч. 14. — Я. Головаккій, Народн. пѣсни, т. II, ст. 193—194, ч. 20. — Тамже, ст. 697—698, ч. 12. — Тамже, т. III, 2, ст. 183—184, ч. 10. — И. Галька, Народн. звичай и обряды, I, ст. 131—134, ч. 12. — О. Kolberg, Pokucie, I, ст. 166—168, ч. 18. — Тамже, ст. 177, ч. 78. — Тамже, ст. 183—184, ч. 89. — Ів. Колесса, Гал. руські народ. пісні (Етн. Збірник, XI), ст. 30—31, ч. 11. — Materyały etnogr. z okolic Piłskowa (Zbiór wiadom. т. VIII), ст. 147—148, ч. 82. — Правда, 1895, ст. 214—215, ч. 14. — Правда, 1893, ст. 374—375, ч. 1. — Zbiór wiadom. do antrop. kraj., т. VII, 3, ст. 133, ч. 8. — В. Sokalski, Powiat Sokalski, ст. 221—222. — А. Свидницькій, Великдень у Подолянь (Основа, 1861, XI—XII, ст. 47—49). — Lud, VI, ст. 170—171, ч. 20. — Шейковскій, Быть Подолянь, ст. 35—38. — П. Чубинскій, Труды, т. III, ст. 53—56, ч. 7. — J. Erben, Písne a říkadla, ст. 68—69.

Про пісню „Зельман“ писав у „Правді“, 1868 р., ст. 256—258 Ом. Партицький, ставляючи її зовсім на мітологічний ґрунт¹⁾ і заперечаючи (зовсім справедливо), щоби імя „Зельман“ належало до Жида, що за польських часів арендував у нас церкви. Сю статю передрукував опісля автор в „Газетѣ школьной“, 1876, ч. 8—9. — Др. Р. Ф. Кайндль написав натомість статю на підставі дрогобицьких міських актів в „Leipzigiger Zeitung“ 1892, ч. 226 (перекладену в „Буковині“, 1896, ч. 67 п. з. Жид Зельман), в якій звязує дрогобицького арендаря церков Зельмана Вольфовича з Зельманом гаўвки, очевидно безпідставно. Про сього самого Зельмана і на підставі тих самих дрогобицьких актів написав також статю теперішній директор буцацької гімназії Зих у „Gazecie Narodowej“ і випустив її окремою відбиткою, звязуючи також Зельмана пісні в дрогобицьким арендарем та др. М. Баябан (у „Dzienniku Polskim“ і окремо). Оповіданє про арендаря Зельмана відоме і між народом. Ось одно, що записав у Настасові, Терноп. пов. Гр. Ракочий:

„В давних часах ми Русини були дуже нещасливі. Пани і Жиди ділком над нами запанували, навіть ключі від церкви тримав Жид. В сьвім селі такий ключ від церкви тримав Жид Жельман. Отже на

¹⁾ О. Партицький у статі „Рахманський великдень“ (Правда, 1867, ст. 87) виводячи Рахманів від індійських Брамів і пересуваючи початок відомого звичаю до передевропейських часів, додає таку увагу: „Хто знає, чи пісня за Жельмана не відноситься також до сих давних часів. Многі держать Жельмана за Жида, що забрав церкви в аренди. Но вже ся обстановка, що пісні за Жельмана співають ся на Мазурах і в Моравії, каже нам чого иншого догадувати ся. Чи не є Жельман те, що у Індійців Сома, живитель і отець богів? В Жельманських піснях споминається також про Жельманову родину...“

Великдень люди того села поприносили до церкви паски і всьо сьвячене і чекають на Жельмана з ключом. Чекають бідні, вже їдні з голоду, другі з жалю плачуть, а Жельмана як нема, так нема. Або він від одного села ключі від церкви тримав в себе: десь поїхав на друге село. Вже коло полудня, вже люди добре посплакували ся, аж ту їден парубок як не крикне: їде, їде Жельман, їде, їде і єго брат, їде, їде ціла Жельманова родина! І в тої радості вложили сю гаївку*.

Про Зельмана пор. ще: Рокісіє, I, 166, увага.

ІЗ. Качурик.

А.

Дівчата стають у ряді, а дві на боці; ряд співає:

Ой не ходи, качурино,
В горохлевім вінку,
Вибирай си, качурино,
Що найкрашшу дівку.

Обі на боці відповідають:

Не казала стара мати
Дівок вибрати,
Но казала стара мати
Сиротоньку взяти.

Відтак долять ті дві дівчині одну з ряду і силкують ся перетягнути її на свій бік; ряд не дає її зразу, але по короткім спорі пускає. Так повтараєть ся забава кілька разів.

Зап. у Підберіцях, Львів. пов., 1871 р. М. Цар.

Варіант із Вовкова, Перемишл. пов., зап. Мих. Боднарем, 1908 р., має ще отєї дальші два куплети:

Бо бідная сиротонька	В богацької дівчиноньки
То буде робити,	Воли тай корови,
А богацька роскішниця	А в бідної дівчиноньки
Но схоче лежати.	Но чорні брови.

У варіанті з Настасова, Тернопіль. пов., зап. Гр. Ракочим, 1908 р. по перших двох куплетах (із Підберезець) ідуть дальші отєї:

Бо богацька рано встане, не хоче робити,
Навішує кораликів, щоби ї любити.
А коби го коралики, а то біла глина,

Вона хтіла стуманити богацького сина.
 А бідная рано встане тай ровчеше косу,
 Ніч важене, ніч прижене сиротоньку босу.

У варіанті в Ровділович, Рудецького пов., зап. дром П. Рондяком,
 по першій куплеті (з Підберезець) йдуть отсі:

Тамта ладна, тамта ладна, тота ни погана,
 Чирньовского Бвдунуні як намалювана.
 Порадь жи ми, пани брати, де дівчину взяти?
 Вибирай си, качуроньку, в горішного нїта,
 Хорошая, прибраная, їно ни робїгна.
 Бери її дїтьча матір із її красою,
 Як ни возьме серпа в руки, ни буде за мною.

Всі оті додаткові куплети не належать до гаївки і причіпляють ся до неї набуть лише тому, аби її продовжити; вони співають ся окремо, як коломийки. Пор. до того: В. Гнатюк, Коломийки. Т. II. Ч. 4810—4812.

Варіант, який записав 1909 р. д. О. Роздольський в Озїрні, Зборів. пов. має лише два куплети такі самі, як оба перші ровділовецькі.

У варіанті із Стрільбич, Старосамб. пов., що записав С. Малецький 1908 р. до перших двох куплетів, ідентичних із ровділовецькими (за вїйком імен власних), дочіплені отсі коломийкові куплети:

Вой ци тебе, Ганцунейко, маляр вмальовав,
 Шо на твоє біле личко фарби не жаловав?
 Мене маляр не мальовав, но янгели з неба,
 Я молода дівчинойка, менї краси треба.

Пор. В. Гнатюк, Коломийки. Т. III. Ч. 8536.

Б.

Коло, коло ящур,	Та котрою сам скочеш,
Сїди, сїди, качури.	То си з нею підскочїш.
Гороховий віноїку,	Гороховий віноїку,
Вибирай си дівойку.	Вибирай си дівойку.

Сїдат ящур, сїдат качур
 В гороховім вінку:
 Вибирай си, качурейку,
 Чим найкрасшу дівку.

При сїй гаївці стоять усі спокійно в колесі, тільки одна дівчина стоїть у середині і при кінці пісні вибирає собі одну дівчину з кола, обкручує ся раз із нею і стає на її місци, а та робить так само. Забава повторять ся доти, доки не обкрутять ся всі дівчата з колеса.

Зап. у Наконечнім, Яворів. пов., Ст. Сапруп.

В.

Всі уставляють ся в колесо, а оден хлопець ходить по середині.
Всі співають :

Гуляй, гуляй, качурику,
Горохляний вінку,
Вибрай си, качурику,
Що найкращу жінку.

Хлопець вибрав собі дівчину і стає в нею в колесі. Виходить знов другий хлопець і всі знов співають так само.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник

Сей варіант записав також М. Левицький у Борщів. пов., 1899 р.

Г.

Та сидить качур, та сидить качур
Та в гороховянім вінку,
Вибрай собі, качуреньку,
Що найкращу дівку.
З під зеленого дугу,
Вибрай собі другу.

Зап. Гладун, село Жуличі, пов. Золочів, 1884 р.

Паралелі: И. Галька, Гаївки (Зоря гал. яко альбумъ), ст. 518, ч. 3. — А. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 46, ч. 10. — Я. Головацький, Народн. піснн, т. II, ст. 689, ч. 3. — И. Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 113, ч. 3. — Lud, VI, ст. 162, ч. 3.

14. Побут у Львові.

А.

Всі стають у колесо, одна йде до середини :

Всі: Вінку мій ружовий,	Одна: Сто золотих червоних,
Ци бував ти у Львові?	Пару коний вороних.
Що за тебе давали?	

Всі: Наш милый Тинку,
Бери си паненку,
Куда хоч, перескоч,
А все в серединку.

Тепер та, що в середині, вибирає одну з колеса до середини, а сама стає на її місці.

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левицька.

Варіанти сеї гаївки записали ще: М. Підгірний в Охримівцях, Збаравького пов.; Ф. Хомяк у Кудобинцях, Зборів. пов.; М. Боднар у Вовкові, Черемислян. пов.; Гр. Ракочий у Настасові, Тернопіль. пов.; М. Будка в Товстенькіи, Гусятин. пов.; М. Левицький в Борщів. пов.; В. Навроцький в Котузові, Підгавцького пов. Всі ті варіанти не мають одначе річевих відмін, тому пропускаємо їх.

Б.

Вінку мій рожовий,	Цукир брень по столі!
Десть бував ві Львові?	А мій милий, Тинку,
Щось видав на торжі?	Вибери си Хинку,
Камінців купку,	С котром хоч,
Гроший ступку,	С том підскоч!

Сей, що в колесі, вибирає другу дівчину до парн, дівчина вибирає знов кого иншого і т. д., а спів усе той сам.

Зап. Микола Бунт у Ковівці, Тернопіль. пов. 1907 р.

В.

Стає колесо дівчат, а в середину входить хлопець. Ціле колесо співає:

Вінку мій ружовий,	А мій милий Тинку,
Десть бував? У Львові.	Вибирай си дівку,
Що за тя давали?	Котру хоч,
Сто левів червоних.	Ще підскоч!
А по столу сокіл брень, сокіл брень!	

При сих словах хлопець вибирає собі в середини колеса дівчину, котра йде до середини, а він в колесо там, де вона вперед стояла і тоді співають знов: Вінку мій ружовий і т. д.

Вибрана дівчина вибирає собі до середини уже не того, кого хоче, лиш хто наступає (за порядком) по тіи, що був перший раз у середині. Так продовжують забаву, кілька хотять.

Зап. у Сапогові, Борщів. пов., Д. Шинчук.

Паралелі: И. Галька, Гаївки (Зоря гал. яко альбумъ), ст. 518, ч. 5. — А. Wanke, Hałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 46, ч. 10. — Я. Головацкій, Народн. пїсни, т. II, ст. 690, ч. 5. — И. Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 114—115, ч. 5. — Zbiór wiad. do antr. kr., т. VII, 3, ст. 134, ч. 10.

15. Г а л я. I.

А.

Дівчата стають у колесо, а одна (декуди дві) йде до середини.
Хор зачинає:

1. Чому, Галю, ти танцюєш, Галю, Галю?
2. Одна: Бо ти маю сорочини, кавалеру.
3. Хор: А я тобі сорочину в краму куплю!
4. Одна: Тоди я си потанцюю,
5. Тай красенько подякую, кавалеру.

Далі питають знов дівчину, чому не танцює, а вона відповідає, що не має спідничини, запасчини, горсетини, сценцирини, хустини, стонжини, коралів, у кінці віночка. Коли кавалер приобіцяє їй усе те справити, тоді гаївка кінчить ся.

Зап. 1889 р. у Григорові, Бучаць. пов. В. Гнатюк.

Ідентичні варіанти сеї гаївки записали ще: у Молодятині, Коломийського пов., 1888 р., Т. Заборський; у Батятичах, 1884 р., І. Коцке; в Іванівцях, Жидачів. пов., 1906 р., Нат. Левицька; в Розділовічах, Рудецького пов., 1906 р., др. П. Рондяк. У варіанті, записанім у 80-рр. у Наконечнім, Яворів. пов. є такі відміни: Стр. 3:

Справлю я ти сорочину, Галю, Галю!

Стр. 4—5: (В колесі дві дівчині, співають):

Я вашеці подзвінкую,
Сама собі потанцюю, кавалеру!

У варіанті, записанім невідомим у Мясічній, слово „Галю“ очевидно не зрозуміле, тому зам. нього стоїть: „гаю“ (все инше ідентичне). У варіанті, зам. Богд. Заклинським у Станіславщині зам. „Галю“ стоїть „Гаяю“. Варіант, зап. Мик. Бунтом у Козівці, Терноп. пов., 1907 р., подібний до варіанту з Наконечного.

Стр. 3: Куплю я ти сорочину, Галю, Галю!

Стр. 4—5: Тепер я си потанцюю,
Ще й вашеці подзвінкую, кавалеру.

Варіант, записаний невідомим у Дрогобичи, має такі відміни:

Стр. 3: А я тобі сорочину подарую!

Стр. 4: А я з тобов, кавалеру, повандрую.

Врешті зазначу, що д. М. Підгірний записав в Охримівцях, Збаразького пов. польський текст сеї гаївки, ідентичний з варіантом Вацлава з Олеська.

У варіанті, який записав О. Роздольський в Озірній, Зборів. пов. перші дві стрічки ідентичні; третя стрічка звучить: Справлю я ти сорочину Галю, Галю. Стр. 4—5 не на; замість них Галя заявляє далі що не має спідничини, кафтанини..., а кавалер обіцяє всео справити. Аж на самім кінці заявляє:

А я собі потанцюю,
Кавалеру подзвєнькую.

Варіант, що записав у Стрільбичах, Старосамб. пов. С. Малецький не рїзнять ся від григорівського.

У варіанті О. Роздольського в Саджави, Богородч. пов. є лише один куплет, в яким говорять ся про купно „чоботет“.

Б.

Ой чому ти не танцюєш Галю, Галю?
— Бо не маю черевичків, кавалеру.
А деж тії черевички, що я ти дав?
— Повисилам на кілочку, тай злодій вкрав.

Ой чому ти не танцюєш Галю, Галю?
— Бо не маю кораленьків, кавалеру.
А деж тії кораленьки, щом ти купив?
— Положилам в прискриночку, злодій влопив.

Ой чому ти не танцюєш Галю, Галю?
— Бо не маю спідничини, кавалеру.
А я тобі куплю, куплю, Галю, Галю.
— А я тобі подзвєнькую, кавалеру.

Зап. у Підберізцях, Львівського пов. 1871 р. Мпх. Цар.

Паралелі: Waclaw z Oleska, Pieśni pol. i rus. ludu gal., ст. 51—52, ч. 2 (з мельодією). — Z. Pauli, Pieśni ludu rusk., т. I, ст. 27, ч. 14. — И. Лозинський, Галагивка (Зоря галиц. яко альбумъ), ст. 513. — И. Галька, Гаѣвки (Зоря гал. яко альбумъ). ст. 519—520, ч. 7. — А. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII. 3), ст. 44—45, ч. 7. — Я. Головацький, Народн. иѣсни, т. II, ст. 188—189, ч. 11. — Тамже, ст. 691, ч. 7. — Тамже, т. III, 2, ст. 172—173, ч. 14. — И. Галька, Народн. звичай и обряды, I, ст. 116—118, ч. 7. — Ів. Колесса, Гал. руські нар. пісні (Етн. Збірник, XI), ст. 27—28, ч. 6. — Правда, 1895, ст. 211, ч. 6. — Правда, 1893, ст. 375, ч. 2. — Lud, VI, ст. 165, ч. 9. — П. Чубинський, Труды, т. III, ст. 150—151, ч. 57.

16. Г а л я. II.

Друга гаївка про Галю має лише спільне імя з попередною, але
зовсім вищий зміст, тому даю її під окремим числом.

А.

А я тобі, Галю, до ліса поїду.
Ой поїдь же, серце мое, я мужа не маю.
А я тобі, Галю, і дров нарубаю.
Ой нарубай, серце мое, я мужа не маю.
А я тобі, Галю, і в пецу запалю.
Ой запали, серце мое, я мужа не маю.
А я тобі, Галю, і проса насушу.
Ой насуши, серце мое, я мужа не маю.
А я тобі, Галю, проса вопихаю.
Ой вопихай, серце мое, я мужа не маю.
А я тобі, Галю, і каші наварю.
Ой навари, серце мое, я мужа не маю.
А я тобі, Галю, діти нагодую.
Ой нагодуй, серце мое, я мужа не маю.
А я тобі, Галю, і ліжко постелю.
Ой постели, серце мое, я мужа не маю.
А я с тобов, Галю, і спати лігаю.
Ой не лігай, серце мое, я ю мужа маю.

Правда, 1895, ст. 54. Зап. О. Маковей в Яворові.

Б.

Всі стають у колесо, одна йде до середини.

Всі: Надіхав жовнер з зеленого гаю,
Та питає сі по всім сиді я за своїм Галев.
Я тобі, Галю, поли внору.

Одна: Ой внори, жовнярньку, я мужа ни маю.

Всі, співають як висше і кажуть: Я тобі, Галю, поли засію, заво-
лочу, вижну, копи поскладаю, збіжи повожу, в стирги поскладаю, збіжи
помолочу, вишлинкую, змелю, в пецу розпалю, хліба напичу, хату замиту,
ліжко постелю.

Та, що в середині, відповідає як висше:

Ой засій, заволочи, вижни і т. д. — я мужа ни маю.

В кінці всі співають:

Надїхав жовнер з зеленого гаю,
Та питає сі по всїм силі я за своїм Галев.
Я з тобов, Галю, спати лягаю.

Одна: Ой ни дагай, жовнероньку, бо я мужа маю.

Всі: На щос ми водила, на щос ми дургла,
Та чомус ми ни сказала, що ти мужа наш?

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левицька.

17. Ч о р н у ш к а.

А.

Підеш замуж, донько,
Підеш замуж, любко,
Підеш замуж, чорнушенько,
Сивенька голубко.

Та за кого, мамко,
Та за кого, любко?
Та за кого, чорнушенько,
Сивенька голубко?

За дротаря, донько,
За дротаря, любко,
За дротаря, чорнушенько,
Сивенька голубко.

За дротаря не піду, не піду,
За дротарем не буду, не буду.
Ой за ним би рано встати,
Треба дроти натегати,
Я молода хочу спати.

Підеш замуж, донько,
Підеш замуж, любко... і т. д.

Та за кого, мамко,
Та за кого, любко... і т. д.

За свинаря, донько,
За свинаря, любко... і т. д.

За свинаря не піду, не піду,
За свинарем не буду, не буду;
Бо за ним би рано встати,
Треба свині виправляти,
Я молода хочу спати.

Підеш замуж, донько,
Підеш замуж, любко... і т. д.

Та за кого, мамко,
Та за кого, любко? і т. д.

Та за майстра, донько,
Та за майстра, любко... і т. д.

Я за майстра не піду́, не піду́,
Я за майстром не буду́, не буду́;
Ой за ним би рано встати,
Треба тріски замітати,
Я молода хочу спати.

Підеш замуж, донько,
Підеш замуж, любко, і т. д.

Та за кого, мамко,
Та за кого, любко? і т. д.

Та за шевця, донько,
Та за шевця, любко, і т. д.

Я за шевця не піду, не піду,

Я за шевцем не буду, не буду;
 За шевцем би рано встати,
 Треба шкіру натегати,
 Я молода хочу спати.

Підеш замуж, донько,
 Підеш замуж, любко... і т. д.

Та за кого, мамко,
 Та за кого, любко,
 Та за кого, чорнушенько,

Сивенька голубко!

За музику, донько,
 За музику, любко,
 За музику, чорнушенько,
 Сивенька голубко!

За музику я піду, я піду,
 За музиков я буду, я буду;
 Бо музика буде грати,
 А я буду танцювати.

Зап. у Жураках, Богородчан. пов. 1904 р. Богд. Заклинський.

В.

Одні дівчата побравшись за руки творять кочило (колесо). В кочилї стоїть 3 до 5 дівчат. Співають стоячи на місці на переміну.

Колесо: Ой ті чірнушко душко
 Встаньже нам ранісенько,
 Встаньже нам ранісенько,
 Вийй лічко білесенько.
 Прийшли-ж ті люди брати,
 Хотьїг ті замуж дати.

Дівч. в сер.: За ко́го, матіночко?
 За ко́го, ластівочко?

Колесо: За то́го й Циганна,
 За циганського сина.
 Там би, сінку, робити
 Тай чорненько ходити,
 Тай чорненько ходити,
 В селó серпи носити.

В середині: Не підú, матіночко,
 Не підú, ластівочко.

Колесо: Ой ті чірнушко-душко,
 Встань-же нам рапéсенько,
 Встань-же нам ранісенько,
 Вийй лічко білесенько.
 Прийшли ж ті люди брати,
 Хотьїг ті замуж дати.

В середині: За ко́го-й, матіночко?
 За ко́го-й, ластівочко?

Колесо: За то́го й Полячина,
 Та за польського сина.
 Не мéш, сінку, робити,
 Лиш біленько ходити,
 Лиш біленько ходити,
 Парасольку носити.

В серед.: Не піду й матіночко,
 Не піду й ластівочко.

Колесо: Ой ти чéрнушко-душко,
 Встань-же нам рапéсенько,
 Встань-же нам ранісенько,
 Вийй лічко білесенько.
 Прийшли-ж ті люди брати,
 Хотьїг ті замуж дати.

В серед.: За ко́го й матіночко?
 За ко́го й ластівочко?

Колесо: За то́го й Жидівина,
 За жидівського сина.
 Не мéш, сінку, робити,
 Лиш чорненько ходити.

Лиш чорненько ходити,
В горшкú вáтру носити.
або: Лиш в пернах лежбити.

В серед.: Не підú, матіночко,
Не підú ластівочко.

Колесо: Ой ти чврнушкó-душко,
Встань-же нам ранéсенько,
Встань-же нам ранéсенько,
Вийй лiчко билéсенько.
Прийшли-ж тi люди брати,
Хотьiт тi замуж дати.

Зап. у Печенiжинi, Iв. Чупреi, 1900 р.

В серед.: За кóго-й матiночко?
За кóго-й ластiвочко?

Колесо: За тóго Русáлина,
Та за рúського сина.
Там-би, синку, робити,
Тай билéнько ходити.
Тай билéнько ходити,
В полé їсти носити,
В полé їсти носити,
З грабéлками ходити.

В серед.: Ой підú, матіночко,
Ой підú, ластівочко.

В.

Чернушко, душко,
Вставай раненько,
Вшивай личенько.
Хотет тi люди взяти,
Хотет тi замуж дати.
За кого, матусенько,
За кого, ластівойко?

Ой за шевчика,
Моя доненько.
Ой не підú, матусенько,
Не підú, ластівойко.
Бо за шевченьком пізно лігати,
Рано вставати,
Дратву сукати.

Не підú, матусенько,
Не підú, ластівойко.

Чернушко, душко,
Вставай раненько,
Вшивай личенько,
Хотет тi люди взяти,
Хотет тi замуж дати.

За кого, матусенько,
За кого, ластівойко?

Зап. у Батятичах, 1884 р. I. Коцк.

Ой за Жидина, моя доненько.

Не підú, матусенько,
Не підú, ластівойко.
Бо за Жидиком пізно лігати,
Рано вставати,
Сабашувати.

Не підú, матусенько,
Не підú, ластівойко.

Чернушко, душко,
Вставай раненько,
Вшивай личенько.
Хотет тi люди взяти,
Хотет тi замуж дати.

За кого, матусейко,
За кого, ластівойко?

За паниче, моя донейко.

Ой підú, матусенько,
Ой підú, ластівойко.
З паниченьком панувати,
Спацерувати.

Ой підú, матусенько,
Ой підú, ластівойко.

Г.

Душко чернушко,
Ставай раненько,
Мий ся, чеши ся,
Гарно вбери ся,
Хочуть ті люде взяти,
А ми ті хочем дати.

За кого, мамцю,
За кого, мамусенько,
Сивая завуленько?
За діда, любцю,
За діда, доньцю,

Далі сватають її за хлопа, але вона не йде, бо :

За хлопом треба рано вставати,
Обід варити
І серпи рихтувати,
В поле сі забирати.
Я сі того не вчила,
Щобим того робила.

За дїхтяра, бо :

За дїхтяра треба рано вставати,
Бочки вивзати,
Деготь зливати
І в село вандрувати.

За горшкодрая, бо :

За горшководрайом
Треба рано вставати,
Решета збирати,
Ще й дріт звивати
І з дому виправляти,
Най йде горшки латати.

Зап. у Товстенькім, Гусятин. пов. 1898 р., М. Будка.

За діда, допусенько,
Сивая завуленько.

Не піду, мамцю,
Не піду, любцю,
Не піду, мамусенько,
Сивая завуленько.

За дідом треба рано вставати,
Торби латати
І в село вандрувати.
Я сі того не вчила,
Щобим того робила.

За Цигана, бо :

За Циганом треба
Рано вставати,
Дрова рубати
І вугля палити
І вогні бити.

За попа :

Ой піду, мамцю,
Ой піду, любцю,
Ой піду, мамусенько,
Сивая завуленько.

За попом треба
Пізно вставати,
Каву рихтувати,
До церкви виправляти.
Я сі того навчила,
Буду того робила.

Д.

Всі стають у колесо, тримаючи ся за руки, одна йде до середини.
Всі співають :

Чернушко, душко,
Вставай раненько,
Мий сі біленько,

Втри сі сіренько,
Хотет те люди брати,
Ми те хочемо дати.

Одна: За кого, матусенько,
За кого, голубонько?

Всі: За кошіяра,
З такого села,
Чи підеш, голубонько,
Чи підеш, ластівонько?

Одна: Не піду, матусенько,
Не піду, голубонько,
Бо за кошіяром
Тра рано встати,
Вінки вязати.
Не піду, матусенько,
Не піду, голубонько.

Далі співають, як висше, тільки питають, чи піде за лупія, назяра, онучара; а вона все відповідає, що не піде, бо за лупієм тра рано встати, шкіри сушити, за назяром назь зливати, за онучаром онучі скла-дати. Аж як запитають, чи піде за злодія, то вона відповідає:

Ой піду, матусенько,
Ой піду, голубонько.
Бо злодій піде,
Гроші украде,

Мені принесе.
Ой піду, матусенько,
Ой піду, ластівонько.

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левинька.

Е.

Ходять усі в колесі і разом співають:

Чорнушко душко,
Встань си равейко,
Вий ся краснейко;
Хотят тя люди взяти,
Ми тя назмо дати.

За кого, мамунейку,
За кого, завулейку?

Прислав ти ся,
Я боднарський син.

Не піду, мамунейку,
Не піду, завулейку.
За боднарским сином тяжко робити,
Бо він ни скаже обручі бити.
Не пійду, мамунейку,
Не пійду, завулейку.

І знов зачинають від „Чорнушко... до „прислав ти ся столярський, шевський, кравецький, решітницький, а в кінці „злодійський син“. На те відповідають: „За столярским сином тяжко робити, бо він ни скаже дошки носити“; „за шевским сином дратву сукати“; „за решітницьким (грейти¹⁾ носити“; за ксьондзівским — ключі носити; за дідівским — торби носити; аж виходить за злодійського сина:

¹⁾ Грейт — се кусень дерева соснового, з відземка, з якого друкть луби, стружуть, щоби були тонші, загинають у затуку і шпивають кінці; на таким лубі плетуть з клинових або яворових лок дно решета.

Бо за злодійским сином
Легко робити,
Бо я си буду в дома сидіти;
Комору видунят,

Зап. у Наконечніи, Яворів. пов. Ст. Сапрун.

Коралі купит.
Ой піду я, мамунейку,
Ой піду я, ваулейку.

Ж.

Чорнушко, душко,
Ставай раненько,
Мий си личенько,
І розчеси ся,
Красно вбери ся,
Хотять ті люди взяти,
Хотять ті замуж дати.

За кого, мамуненько,
За кого, матусенько?

Ой за господаря,
За його сина.

Не піду, мамуненько,
Не піду, матусенько,
Бо господар скаже
Мені рано встати,
Обід зварити,
Йти в поле жати.
Не піду, мамуненько,
Не піду, матусенько.

Чорнушко, душко,
Ставай раненько,
Мий си личенько,
І розчеси ся,
Красно вбери ся,
Хотять ті люди взяти,
Хотять ті замуж дати.

За кого, мамуненько,
За кого, матусенько?

За шевчика,
За молодого,

За хорошого.

Не піду, мамуненько,
Не піду, матусенько.
Бо шевчик скаже
Раненько встати,
Обід зварити,
Дратву сукати.
Не піду, мамуненько,
Не піду, матусенько.

Чорнушко, душко,
Ставай раненько,
Мий си личенько,
І розчеси ся,
Красно вбери ся,
Хотять ті люди взяти,
Хотять ті замуж дати¹⁾).

За кого, мамуненько,
За кого, матусенько?

Ой за ткачика,
За молодого,
За хорошого.

Не піду, мамуненько,
Не піду, матусенько.
Бо ткачик скаже
Раненько встати,
Обід зварити,
Цівки сукати.
Не піду, мамуненько,
Не піду, матусенько.

Чорнушко, душко і т. д.

¹⁾ Сей рефрен повтаряє ся.

За кого, мамуненько,
За кого, матусенько?

Ой за дька,
За молодого,
За хорошого.

Не піду, мамуненько,
Не піду, матусенько.
Бо дячок скаже
Раненько встати,
Обід зварити,
Книжки читати.
Не піду, мамуненько,
Не піду, матусенько.

Чорнушко, дупко і т. д.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

За кого, мамупенько,
За кого, матусенько?

Ой за мельника,
За молодого,
За хорошого.

Ой піду, мамуненько,
Ой піду, матусенько.
За сонце ляжу,
За сонце встану,
Прийду до млина,
Мисрку застану.
Ой піду, мамуненько,
Ой піду, матусенько.

З.

Моя доненько,
Вставай раненько,
Мий ся, чеши ся,
Замуж бери ся.

За кого, за кого, матіночко,
За кого, за кого, ластівочко?

За боднара, донечко моя.
Не піду, не піду, матіночко,
Не піду, не піду, ластівочко;
Бо боднар теше,
За люди бреше.

Дальше повтарається те саме, тільки змінюють ся назви ремісників :

За ткача, донечко моя.

Бо ткач ткає, та нічо не дбає.

За коваля, донечко моя.

Бо коваль кує, чоботи псує.

За кушнера, донечко моя.

Бо кушнір часом та смердит квасом.

За шевця, донечко моя.

Бо швець за стінов та смердит смолом.

За хлібороба, донечко моя.

Бо хлібороб оре, сіє, та чогось ся сподіє.

Зап. М. Левицький, 1892 р. в Борщів. пов.

I.

Чорнушко, душко, вставай раненько,
Мий сі, чеши сі, плети сі дрібненько.
Схочемо ті замуж дати,
Схоче тебе люди ввяти.

Та за кого, матінонько,
Та за кого, ластівонько ?

За Жядовище, за ск...ого сина.

Ой не піду, матінонько,
Ой не піду, ластівонько !

Подібно відповідає на сватську за „крільовище, назерище, деко-
вище“ ; аж коли співають : „За хлопвище, за доброго сина“, відповідає :

Піду, піду, матінонько,
Піду, піду, ластівонько !

Зап. у Підберізях, Львів. пов. 1871 р. Мих. Цар.

K.

Вийду я на гороньку,
Кличут мене до домоньку.
А чого, мамуненько ?
А чого, зазуленько ?

Маш гості, донуненько,
Маш гості, зазуленько.

Повтаряє ся зі зміною „столяра“ на „шевця, коваля“ і т. д.,
а в кінці на „соляра“ :

Соляра, донуненько,
Соляра, зазуленько.
Ото мій муж, мамуненько,

Зап. у Корчмині коло Угнова.

А якії, мамуненько,
А якії, зазуленько ?
Столяра, донуненько,
Столяра, зазуленько.

Не мій муж, мамуненько,
Не мій муж, зазуленько.

Ото мій муж, зазуленько.
Соляр піде з солю, з солю,
Я з хлопцями на сваволу.

L.

Донько, Маланко моя,
Я тебе замуж видам.
А за кого, мамуненько,
А за кого, зазуленько ?

Зап. у Корчмині коло Угнова.

За шевця, донунейко,
За шевця, зазудейко.
А з шевця тільки яску,
Що тягне шкіру в пилку.

М.

Чернушко, душко,
Ставай раненько,
Вшивай личенько,
Вий сє, чиши сє,
Красно збери сє.
Хотять тебе люди взяти,
Ми тя хочим замуж дати.

Ой за кого, мамуненько,
Ой за кого, ластівонько?
За тогó, того діда старого.

Ой не піду, мамуненько,
Ой не піду, ластівонько:
За дідом старим
Тре рано стати,
Торби латати.

Глецава, пов. Теробовля, зап. О. Стечишил.

Чернушко, душко, і т. д.
За тогó, того Жида старого.

Ой не піду, і т. д.
За Жидом старим
Тре рано стати,
Пейса чесати.

Чернушко, душко, і т. д.
За тогó, того коваля молодого.

Ой вже піду, мамуненько,
Ой вже піду, ластівонько:
Коваль молодий,
Вдарить молотом,
Сипить¹⁾ золотом.

Н.

Чернушко, душко,
Вставай раненько,
Мий ся, чеши ся,
Замуж бери ся.
За кого, матінонько,
За кого, ластівонько?

Чи за шевчика,
За молодого?

Не піду, матінонько,
Не піду, ластівонько:
Бо швец за стівною
Смердит смолоку.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

Чи за кушпіра,
За молодого?
Не піду, матінонько,
Не піду, ластівонько:
Бо кушпір часом
Смердит квасом.

Чи за ткачика,
За молодого?

Не піду, матінонько,
Не піду, ластівонько:
Бо ткач все ткає,
Сам ніц не має.

О.

Мариноньку, серденьку,
Ставай завше раненько,
Вшивай біле личенько;

Хотят тя люди взяти,
Ми тебе хочим дати.
За кого, мамуненько?

¹⁾ Сипле.

За того, донуенько.
 За Цигана, мамуенько?
 За Цигана, донуенько.
 За Цигана не піду,
 Сухостав, пов. Гусятин, зап. А. Свергун.

Я Цигана не люблю.
 Я сі того не вчила,
 Щобим щітки робила,
 Али я сі того вчила,
 Щобим в поли робила.

II.

Ой душко, душко,
 Вставай ранушко,
 Мий сі, чеши сі,
 Замуж бери сі.
 Хотят ті люди взяти,
 Ми тебе хочим дати.
 За кого матіночко,
 За кого, ласьцівочко?
 Дрогобич.

За школярина,
 За доброго сина,
 Легко робити,
 Красно ходити.
 Ци підеш, дитиночко,
 Ци підеш, ласьцівочко?
 Йди сама, матіночко,
 Йди сама, ласьцівочко.

У варіанті, зап. М. Підгірний в Охримівцях, Збарзького пов.,
 є тільки питання для дівчини, чи піде замуж, а нема її відповідий.

P.

Чорнушко, душко,
 Вставай ранейко,
 Вмивай личейко,
 Хотят тя люди взяти,
 Хотят тя замуж дати.
 За кого, матіночко,
 За кого, ластівойко?
 За поповина, за его сина.
 Ци підеш ти, дівойко,
 Ци підеш, ластівойко?
 Вой за попойка рано вставати,
 Проскурки печи,
 Руки попечи.
 Ни піду, матіночко,
 Ни піду, ластівойко.
 Чорнушко, душко, і т. д.
 За кого, ластівойко?

Та за Цигана, за его сина,
 [і т. д.
 Вой у Цигана лиха година,
 Рапо вставати,
 Йти вапдрувати.
 Ни піду, матіночко, і т. д.
 Чорнушко, душко, і т. д.
 За кого, ластівойко?
 Вой за дрітаря, за его сина,
 [і т. д.
 Вой за дрітаря, за его сина,
 Рапо вставати,
 Дроти палити.
 Ни піду, матіночко, і т. д.
 Чорнушко, душко, і т. д.
 За кого, ластівойко?

Вой за шевчика, за его сина, і т. д.

Вой за шевчика

Рано вставати,

Дратви крутити.

Ни піду, матінойко, і т. д.

Чорнушко, душко, і т. д.

За кого, ластівойко?

Вой за жибрака, за его сина, і т. д.

Вой за жибрака

Рано вставати,

Зап. 1908 р. у Стрільбичах, Старосамб. пов. С. Малецький.

Паралелі: *Ż. Pauli, Pieśni ludu rus.*, т. I, ст. 22, ч. 8. — *И. Дозинський, Галагавка (Зоря гал. яко альбумъ)*, ст. 515, ч. 5. — *И. Галька, Гаївки (Зоря гал. яко альбумъ)*, ст. 516—517, ч. 1. — *A. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3)*, ст. 52—53, ч. 4. — *Я. Головацкій, Народи. пѣсни, т. II*, ст. 687—688, ч. 1. — *Тамже, т. III, 2*, ст. 168, ч. 8. — *Тамже, ст. 179, ч. 4.* — *Тамже, ст. 182—183, ч. 9 і 184—186, ч. 11.* — *И. Галька, Народ. звичаї и обряды, I*, ст. 109—111, ч. 1. — *O. Kolberg, Pokucie, I*, ст. 182—183, ч. 36 (88). — *Ів. Колесса, Гал. руські народ. пісні (Етн. Збірник, XI)*, ст. 30, ч. 10. — *Правда, 1895*, ст. 210—211, ч. 5. — *Правда, 1893*, ст. 375—376, ч. 3. — *Зоря, 1881*, ст. 115. — *B. Sokalski, Powiat Sokalski*, ст. 231.

18. С о с о н к а.

Дівчата стоять і тримають ся за руки, хитаючи ними то в один, то у другий бік. При тім співають:

І хор: А на горі сосонка сніжала,

А під нею дівчина стояла.

А просида щире Бога тай вітце:

Не дай же мні, мій таточку, за вдівця.

ІІ хор (виша мелодія): А ти синку привикай, привикай,

Я в віконце утікай, утікай.

А лихо му утече, утече,

Коли ловит за плече, за плече.

O. Kolberg, Pokucie, I, ст. 180—181, ч. 33 (85).

19. Хлопець не має охоти йти до дівчини.

Чом, чом, миленький,
Чорнобривенький,
Чом ти в мене не буваєш?
Знає ти сорочки не маєш?

Ой маю я, маю дві,
Біленькі вобидві,
Но не маю охотоньки,
Та до тебе сиротоньки!

Чом, чом, миленький,
Чорнобривенький,
Чом ти в мене не буваєш?
Знає ти споднів не маєш?

Ой маю я сподні, маю двох,
Біленькі вобидвох,
Но не маю охотоньки,
Та до тебе сиротоньки!

Чом, чом, миленький,
Чорнобривенький,
Чом ти в мене не буваєш?
Знає ти шнурки не маєш?

Ой маю я, маю дві,
Чорпенські вобидві,
Но не маю охотоньки,
Та до тебе сиротоньки!

Чом, чом, миленький,
Чорнобривенький,
Чом ти в мене не буваєш?
Знає ти чобіт не маєш?

Маю пару, маю двох,
Глянцовані вобидвох,
Но не маю охотоньки,
Та до тебе сиротоньки!

Чом, чом, миленький,
Чорнобривенький,
Чом ти в мене не буваєш,
Знає ти свити не маєш?

Зап. у Батятичах, 1884 р. І. Коцк.

Маю свиту, маю дві,
Сивенькі вобидві,
Но не маю охотоньки,
Та до тебе сиротоньки!

Чом, чом, миленький,
Чорнобривенький,
Чом ти в мене не буваєш,
Знає ти кавізелки не маєш?

Маю кавізелку, маю дві,
Чорненські вобидві,
Но не маю охотоньки,
Та до тебе сиротоньки!

Чом, чом, миленький,
Чорнобривенький,
Чом ти в мене не буваєш,
Знає ти пояса не маєш?

Маю я пояс, маю два,
Шморгатії вобидва,
Но не маю охотоньки,
Та до тебе сиротоньки!

Чом, чом, миленький,
Чорнобривенький,
Чом ти в мене не буваєш,
Знає ти хустки не маєш?

Маю хустку, маю дві,
Шальонові вобидві,
Но не маю охотоньки,
Та до тебе сиротоньки!

Чом, чом, миленький,
Чорнобривенький,
Чом ти в мене не буваєш,
Знає ти перстєї не маєш?

Маю перстєнь, маю два,
Срібненські вобидва,
Но не маю охотоньки,
Та до тебе сиротоньки!

Ідентичний варіант записав також Мнх. Підгірний в Охримівцях, Збаразького повіта і Ів. Савицький, в Ушви, Золочів. пов., 1904 р. В остатнім варіанті питає дівчина хлопця в кінці, може він не має грошей. На те він відповідає:

Маю, маю, маю гроші,
Но дівчата не хороші,
Тай не маю охотоньки,
Я до тебе сиротоньки.

Ф. Колесса записав у Рождалові лише один куплет із сеї гаївки.

Паралелі: Ż. Pauli, Pieśni ludu rusk., т. I, ст. 28—29, ч. 16.— Я. Головацький, Народн. пѣсни, т. III, 2, ст. 174—175, ч. 16. — Zbiór wiadom. do antrop. kraj, т. VII, 3, ст. 132, ч. 3. — Lud, VI, ст. 165, ч. 8.

20. Жених.

А.

Дівчата стають у колесо і тримають ся за руки, а одна в середині представляє парубка на ожененю. Зачинають усі разом співати:

Ой підуж бо я аж до Люблина,
По холодочку в літі, по студененькій росі¹⁾.
Аж до Люблина дівку любити!

Тепер дівчина-парубок вибирає собі з колеса тестя, свекроху і т. д. і співає (а рондо по кожній стрічці повтаряє приспів):

Воттото буде та мій тестенько!
Воттото буде моя свекронька!
Воттото буде мій рідний братенько!
Воттото буде моя сестронька!
А воттото буде моя миленька!

Тепер усі разом:

Дівкум си влюбив,
Тестям си найшов!
По холодочку в літі, по студененькій росі!

Оженившись починає жених вигадувати (рондо знов повтаряє по кожній стрічці приспів):

¹⁾ Приспів повторяєть ся по кожній стрічці.

Ой ти, батеньку, горівки возьми,
 А ти, матінко, колачі печи,
 А ти, братчику, пива наварь,
 А ти, сестронько, хустовьки перь,
 А ти, миленька, зі мною ходи!

Далі жених сварить на рідню і накивує кудаками:

Тобі, батеньку, воттото буде!
 Тобі, матінко, (братчику, сестронько) воттото буде!
 А ти, миленька, ходи зі мною!

Дівчата в ронда випускають молоду жениха наслідком його погроз рідні, а він лякаючись утратити її, починає всіх перепрошувати, по чім кінчить ся забава!

Ой ти, батеньку (матінко, братчику, сестронько) та не гнівай ся,
 Я вчора п'яний був та не тямив ся!

И. Галька, Гаївки (Зоря галиц. яко альбумъ). Ст. 520—521, ч. 8.

В.

Ой поїду я аж до Любрина,
 По холодочку в лісі, по студененькій росі¹⁾.
 Аж там в Любрині гаразд дівчині;
 Буду глядіти батенька собі,
 Аж там в Любрині батенько шиї;
 Буду глядіти мамунці собі,
 Аж там в Любрині мамунця шеві.

Зап. М. Підгірний в Охримівцях, пов. Збараж.

В.

Ой підуж я аж до Любрина.
 Дівки любити, щастє шукати.
 А ти, батеньку, пива наточи,
 А ти, матінко, хліба напечи,
 А ти, сестричко, сорочечку вшиї,
 А ти, братчику, коника съодлай.
 Тобі, батеньку, фіга за того,
 Тобі, матінко, фіга за того,
 Тобі, сестричко, фіга за того,

¹⁾ Повторяєть ся по кожній стрічці.

Тобі, братчику, фіга за того.

А ти, миленька, ходи зо мною,

Що холодочку летім, по студененці росі.

Глещава, пов. Теробовля, зап. О. Стечишин.

Г.

Ото буде мій батенько,
По холодовнюку в лісі,
По студененці в росі¹⁾.
Ото буде моя матінка,
Ото буде мій братенько,
Ото буде моя сестроцька,
Ото буде мій миленький.
Прожуж я батенька
Дровец нарубати;

Прожуж я матінки
Бо я хлібець спечи;
Прожуж я братенька,
Чобітки зробити;
Прожуж я сестроцьки,
Сорочечку вшити;
Прожуж я милого,
Квіточки купити;

Щож то за батенько я дрівці спаливши?
Щож то за матінка, бо я хлібець зівши?
Щож то за братенько, чобітки сходивши?
Щож то за сестроцька, сорочку сходивши?
Щож то за миленький, квіточки вищивши?

Ти, батеньку, не гнівай сі,	Напила сі, здуміла сі;
Напила сі, здуміла сі;	Ти, сестроцько, не гнівай сі,
Ти, матінко, не гнівай сі,	Напила сі, здуміла сі;
Напила сі, здуміла сі;	Ти, миленький, не гнівай сі,
Ти, братеньку, не гнівай сі,	Напила сі, здуміла сі.

Зап. у Вовкові, Перемишлян. пов. М. Боднар.

Паралелі: А. Wanke, *Hałahiwki* (*Zbiór wiadom.*, т. XIII, 3), ст. 46—47, ч. 11. — Я. Головацкій, *Народн. пѣсни*, т. II, ст. 184—185, ч. 8. — Тамже, ст. 692—694, ч. 8. — И. Галька, *Народ. звичаї и обряды*, I, ст. 118—133, ч. 8. — Правда, 1868, ст. 240, ч. 1. — Б. Гринченко, *Етногр. Матеріали*, т. III, ст. 113, ч. 216.

21. Королівна не рівня парубкови.

Там на горі, горойці,
Райсков деревце:
Я у тебе, мій батейку,
Не вженив сі ще.

Вожени сі, синойку,
Бери в крілі донейку!
Як крілева донейка,
То не моя рівненка!

Зап. у Батятичах, 1884 р. І. Коцик.

¹⁾ Сей приспів потворяєть ся по кожній стрічці.

22. С в а х и.

А.

Всі стають у колесо, одна йде до середини.

Всі: Прийдь, кумцю, прийдь,	Одна: Я ни прийду,
Прийдь, любцю, прийдь!	Жаль ни можу,
Оден вуж пичений,	Як ес сина научила,
Другий вуж варений,	Мою-с доньку зволочила,
Прийдь, кумцю, прийдь!	Їж си сама!

Всі просять куму, як висше, на вареного і печеного шура, потім на миш, бузька, хомяка, жабу і т. д. Та, що в середині, відповідає як висше.

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левицька.

Б.

Прийдь, свашко, прийдь!	Ніт, не прийду!
Єдно яйце печенее,	І звари си і спичи си,
А другое варенее,	Перед сина положи си!
Прийдь, свашко, прийдь!	Ніт, не прийду!

Подібно зачинає ся другий раз, але в другій строфці ністо яйця приходить инша страва свячена; коли дівчатам стане вже досить вичисляти страви, тоді ністо слів: „Перед сина положи си“ кладуть: „Єдна другу погости си“ і на тім кінчать.

Дрогобач.

Варіант О. Роздольського в Саджави, Богородч. пов. — се лишє відривок, який ось як виглядає:

Ой на паску печеною,	Ньіт, не піду!
А другою вареною,	Мати сина лихо ўчила,
Прийдь, свашко, прийдь!	Мое дитя зволочила —
	Ньіт, не піду!

В.

1. Прийди душко! прийди свашко!	7. Злес си сина научила,
2. Одна курка вареная,	8. Мою доньку зволочила,
3. Друга курка печеная,	9. Суко стара,
4. Прийди душко, прийди свашко!	10. Їдж си сама!
5. Ой не прийду,	11. Ой не прийду,
6. Ніц не хочу!	12. Ніц не хочу,

13. Бо твій син молотив,	18. Ніц не хочу!
14. На капиці вуши бив,	19. Твоя дочка хліб садила,
15. Суко стара,	20. На лопаті вуши била!
16. Їдж си сама!	21. Суко стара,
17. Ой не прийду,	22. Їцж си сама!

Зап. Ів. Дяторовський в Городниці, Гусятин. пов.

Мир. Капій зап. у Костільниках, Буцацького пов., 1904 р., від-ривок сеї гаївки, що зачинаєть ся так:

Ой пушу я клин в моста,
Приїдь, приїдь, свашко в гості!

Потім ідуть стр. 5—10 і 19—22.

Г.

Вийдь, сваню, вийдь,	Свогось сина не навчпла,
Вийдь, душко, вийдь;	Мось дитя звівечила,
Єдна курка вареная,	Сваню моя,
А другая печепая!	Їцж то сама!

Ніц не хочу і не вийду,

Зап. у Корчмині коло Угнова.

Д.

Przyjdź, swaszko, przyjdź,	Я не піду,
Przyjdź, duszko, przyjdź!	Ніц не хочу,
Єдно паце печепе,	Синась мені зволочила,
Друге паце варене,	Дочки-сь собі не навчила,
Przyjdź, swaszko, przyjdź,	Їдж си сама,
Przyjdź, duszko, przyjdź!	Суко стара!

Так повтаряє ся дальше зі зміною в 3 і 4 рядку: гуска, качка, курка, вошка, гнида і т. д. В другій часті приходять і інші варіанти, як:

Твоя дочка ледашеця,
Стане рано, обіщат ся!

Або з другої сторони:

А твій син Гарасня,
На порові молотив,
На капиці ¹⁾ воші бив!

Зап. Микола Бунт, у Козівці, Тернопіль. пов. 1907 р.

¹⁾ Капиця — вязане при ціпови.

E.

- 1 Сваха: Ото твоя дочка тай неробітничка;
 Сваю — сваненько!
 Пішла до гусий,
 Гусак ї покусав;
 Ой стид, свашко, стид!
- 2 Сваха: Я ї научала,
 Вона не слухала;
 Ой стид, донько, стид!
- 1 Сваха: Ото твоя дочка тай неробітничка,
 Сваю — сваненько!
 Пішла до вовец,
 Поколов ї баранец;
 Ой стид, свашко, стид!
- 2 Сваха: Я ї научала,
 Вона не слухала;
 Ой стид, донько; стид! ¹⁾
- 1 Сваха: Ото твоя дочка тай неробітничка,
 Сваю — сваненько!
 Пішла до коров,
 Бугай її поколов!
 Ой стид, свашко, стид!
- 2 Сваха: ¹⁾ Idem. (Повторенє, як висше).
- 1 Сваха: Ото твоя дочка тай неробітничка,
 Сваю — сваненько!
 А ложки під лавов,
 Заросли муравов;
 Ой стид, свашко, стид!
- 2 Сваха: ¹⁾ Idem.
- 1 Сваха: Ото твоя дочка тай неробітничка,
 Сваю — сваненько!
 Ой як хліб місила,
 Діжу видусила;
 Ой стид, свашко, стид!
- 2 Сваха: Idem; розсерджена:
 А твій син молотив,
 На цпинї вуши бив;
 Ой стид, свашко, стид!

1 Сваха: Твоя донька хліб саджи-
 На лопаті вуши біла, [ла,
 Ой стид, свашко, стид!
 Ходзь, свашко, ходзь,
 Ходзь, душко, ходзь!
 Їдна миш варена,
 А друга печена,
 Ходзь, свашко, ходзь!

2 Сваха: Я не піду,
 Ніц не хочу,
 Свого-с сина не навчила,
 Мою доньку avvolчила,
 Їдж си сама, суко стара! ¹⁾

1 Сваха: Ходзь, свашко, ходзь,
 Ходзь, душко, ходзь!
 Їден щур варений,
 А другий печений,
 Ходзь, свашко, ходзь!

2 Сваха: ¹⁾ Idem.

Зап. у Вовкові, Перемишлян. пов. 1908 р. Мих. Боднар.

Сю гаївку співають у Вовкові як додаток до „Зельяна“. Так само у Товстенькім, Гусатин. пов., де її зап. 1898 р. М Будка у значно екороченім варіанті, в яким закінчене таке:

А твій син гречку віяв,
 На столі вуши сіяв,
 Суко стара,
 Вчи си сама!

Ж.

Ой свань, свань, та сваневьку,
 Та твоя дочка неробітничка;
 Та пішла до коров,
 Її бугай поколов!
 Ой свань, свань, та сваненьку,
 Та твоя дочка неробітничка;

Та пішла до коней,
 Її кінв укусив.

Ой свань, свань, та свануеньку,
 Та твоя дочка неробітничка;
 Та пішла до овец,
 Потовк її баранец.

Зап. Кирило Трильовський в Підлісью.

Паралелі: Ž. Pauli, Pieśni ludu rusk., т. I, ст. 27—28, ч. 15. — Я. Головацькій, Народн. пѣсни, т. III, 2, ст. 173, ч. 15. — О. Kolberg,

Рокісє, I, ст. 169—170, ч. 70. — Ів. Колєсса, Гал. руські народні піснї (Етн. Збірник, XI), ст. 25—26, ч. 3. — Правда, 1895, ст. 286—287, ч. 23. — В. Sokalski, Powiat Sokalski, ст. 228—229. — Тамже, ст. 232. — Шейковскій, Бытъ Подолянъ, I, ст. 33. — П. Чубинскій, Труды, т. II, ст. 78—79, ч. 17.

23. Жінка на торзі.

А.

Дівки стають у колесо, а одна сїдає на земли посеред них; її звуть усі „жоною“. Дві дівки беруть по патячкови, ходять берегом колеса і співають:

Чи були ви, люди добрі,
На торгу, на торгу?
Не видїли мої жони
Де в дому, де в дому?

Гурт дівчат відповідає:

Коло жони стоїмо, стоїмо,
Тобі жони не дамо, не дамо.

Дві: Ой я коний нажину, нажину,
Свою жону викупу, викупу.

Усі: Ой ми конї продамо, продамо,
Тобі жону не дамо, не дамо.

Ті дві вичисляють дальше: „Ой я волів нажену, коров, гусей, овець, качок, курий“, а гурт відповідає:

Ой ми воли, [корови, вівці, гуси,
качки, кури] продамо, продамо,
Тобі жону не дамо, не дамо.

На кінци дві:

Ой я пива накуру, накуру,
Свою жону викупу, викупу.

Всі: Ой ми пиво віпємо, віпємо,
Тобі жону не дамо, не дамо.

Тогди ті дві бють „жону“ прутиками, сміють ся тай розбігають ся.

Зап. у Видинові, Снятин. пов. 1889 р. Василь Равлюк.

галічки.

Із сими варіантом ідентичний із Устя над Черемошем, записаний невідомо ким. За те варіант, записаний Дн. Шичуком у Сапогові, Борщ. пов., представляє компіляцію видинівського варіанта з яворівським, при тім поповнану так, що не наводжу в неї виїмків.

Б.

Хто бував, хто видав
Нашу жону на тораї?
„А ми в пейов бували,
Самисно і сговали“.
Ми засьціжок накупи,
Свою жону викупи.
„Ми засьціжки забирем,
А вам жони не дамо“.
Хто бував, хто видав
Нашу жону на тораї?
„А ми в пейов бували,
Самисно і сговали“.

Ми кожухів накупи,
Свою жону викупи.
„Ми кожухи забирем,
А вам жони не дамо“.
Хто бував, хто видав,
Нашу жону на тораї?
„А ми в пейов бували,
Самисно і сговали“.
А ми крайок накупи,
Свою жону викупи.
„А ми крайки забирем,
А вам жони не дамо“.

Сухостав, пов. Гусятин, зап. А. Свергун.

В.

Чоловік: „Ци булисте, люди добрі, на торгу,
Ци виділисте мою жону молоду?
Дівчата: Коло неї стоїмо, стоїмо,
Тобі вї не дамо, не дамо.
Чоловік: А я свої жононьці черевки купю,
А я свою жононьку із торгу викуню.
Дівчата: Черевки сходимо, сходимо,
Тобі жони не дамо, не дамо.
Чоловік: А я свої жононьці сорочину купю,
і т. д. як висше.

Дальше обіцяє чоловік купити жінці: спідничину, запасчину, спенцерину, коралики; в кінці:

А я свої жононьці перстенину купю,
А я свою жононьку із торгу вікуню;
Перстенину на палець, на палець,
Тікай, жоно, у танець, у танець.

Жоно втікає і на тім кінчить ся гаївка.

Зап. М. Федюшка, в Войналові, Калуського пов., 1905 р.

У варіанті, зап. у Задарові, Бучацького пов. Ст. Підручниця, такий початок:

Коло міста ходжу,
Свої жони гляджу.
Ой панови, міщанови,
Ци нима там мої жони
На торві?

Хор: А ми жону видимо,
А ми жону не дамо.
Іди собі, мужу, гет!

Одна: Ой піду я по торгу, по торгу,
Купю жоні сорочку, сорочку.

Хор: Ми сорочку сходимо,
Тобі жони не дамо.
Іди собі, мужу, гет!

Далі так, як у войнилівським варіанті.

Г.

Дівчата стають у ронді, а одна ходить навколо ронда і співає:

Одна: Не видав, не слухав
Мої жони на торві?

Одна: А я вам яйце дам,
Свою жону викунлю.

Всі: А ми жону видимо,
Тобі її не дамо.

Всі: А ми яйце ізвімо,
Тобі жони не дамо.

Дальше замість яйця дають: паску, ковбасу, масло, сир, хрін, оцет — па викуп, а рондо відповідає: „А ми паску, ковбасу, масло, сир, хрін і т. д. ізвімо, тобі жони не дамо“. Відтак:

Одна: А я пива накуру,
Свою жону видуру.

Одна: Я візочок підточу,
Свою жону вифачу.

Всі: А ми пиво вицемо,
Тобі жони не дамо.

Всі: Ми візочок поломимо,
Тобі жони не дамо.

Одна: А я меду насичу,
Свою жону вифачу.

Одна: Я перстїнец підточу,
Свою жону вифачу.

Всі: А ми мід вицемо,
Тобі жони не дамо.

Всі: Ми перстїнец на палец,
Тобі жони ковалец.

Зап. у Підберізцях, Львів. пов., 1871 р. Мих. Цар.

Варіант із Івановець, Жидачів. пов., зап. Н. Левицькою, ідентичний з першою половиною сього варіанта (поки говорить ся про їду свяченого), другої половини (від слів: А я пива накуру) нема. Колесо дівчат стоїть тут на місці нерухомо. Одна дівчина ходить у середній колеса, друга в надвору; та, що в середній, представляє жінку, друга чоловіка; обі ходять із прутами і ударяють себе від часу до часу. Та, що поза колесом, співає на переміну з самим колесом; та, що в середній, мовчить увесь час.

Варіант із Григорова, Бучацького пов., зап. В. Гнатюком, 1889 р., ідентичний з івановецьким, лише в 5 стр. починаєть ся вичислюване свяченого від проскурки: А я вам проскурку дам; потім іде: паска, яйця, ковбаси, масло, сир, оцет, хрін.

Варіант із Сільця є відривком і в ньому вичисляють ся лише деякі предмети поживи.

Варіант О. Роздольського з Волі Великої, Жидачів. пов. сходять ся з варіантом М. Царя, стр. 1—8; відміни дрібні, переважно язикові.

Д.

Стоять усі спокійно в колесі, а одна в середній в патиком, коли тимчасом дві виші ходять наоколо колеса з патиками і співають:

Хто видав, хто слухав
Мою жону на торзі?

Всі: А ми єї видимо,
Але ми вам не дамо.

Дві: А я вам паски дам,
Свою жону викуплям.

Всі: А ми паску ізімо,
Тобі жони не дамо.

Дві: Хто видав, хто слухав
Мою жону на торзі?

Всі: А ми єї видимо,
Але ми вам не дамо.

Всі: А я вам яйця дам (свинини)
Свою жону викуплям. [і т. д.)

Дві: Я пироги наварю,
Свою жону висварю.

Всі: Ми пироги ізімо,
Тобі жони не дамо.

Дві: А я вам пива дам,
Свою жону викуплям.

або: А я пива наварю,
Свою жону видурю.

Всі: А ми пиво випємо,
Тобі жони не дамо.

Дві: Я колісце підточу,
Свою жону вифачу.

Всі: Ми колісце візьдемо,
Тобі жони не дамо.

Дві: А я вам перстень дам,
Свою жону викуплям.

Всі: Ми перстенець на палець,
Тобі жони кавалець.

При останній стрічці вихоплюють дівчину з середній і тішать ся нею.

Зап. у Наконечнім, Яворівського пов. Ст. Сапрун.

С. Малецький записав у Біличчя Доліш. 1908 р. відривок сеї пісні і то у тім місці, де мова про пироги. Коли чоловікови не віддають жінки, він каже:

Ви пироги ізїсте,
Та си ради не дасте.

Дальше вставляють замість пирогів інші страви.

Е.

Дівчата вибирають із поміж себе 5 дівчат. Одна з них називає ся „жона“. Жона з двома иншими іде в середину колеса, яке творять усі дівчата і малі і великі. Другі дві дівчини ідуть поза колесо і співають до тих, що в середині, а тамті знов їм відповідають. Коли-ж співають „Я з ким зайду“, біжить одна з поза колеса в колесо і поза колесо з протом за жоною, яка втікає, і бє її.

Чи не видалисте,
Чи не слухалисте
Мої жони на торгу?
А ми жоноу видимо,
Тобі жони не дамо.
Не хоч, жоно, до дому?
А ми хліба напечем,
Свою жоноу вифацем.
Ходи, жоно, до дому!
Ми хлібець твій я зімо,
Тобі жони не дамо.
Не хоч, жоно, до дому?
Ми стільчик підставим,
Свою жоноу відставим.
Ходи, жоно, до дому!
Ми стільчик спалимо,
Тобі жони не дамо.
Не хоч, жоно, до дому?
Ми каші наваримо,
Тобі жони не дамо.
Ходи, жоно, до дому!
Ми кашу я зімо,
Тобі жони не дамо.

Не хоч, жоно, до дому?
Ми пива наточим,
Свою жоноу вифацем.
Ходи, жоно, до дому!
Ми пиво випємо,
Тобі жони не дамо.
Не хоч, жоно, до дому?
Ми горівки накурим,
Свою жоноу видурим.
Ходи, жоно, до дому!
Ми горівку випємо,
Тобі жони не дамо.
Не хоч, жоно, до дому?
Чи не видалисте,
Чи не слухалисте
Мої жони на торгу?
Ми жоноу видимо,
Тобі жони не дамо.
Не хоч, жоно, до дому?
Ми перстенців пакуним,
Свою жоноу викупим.
Ходи, жоно, до дому!

Ми перстенці на палець,	Я в кійом зайлу,
Тобі жони кавалець.	Свою жону займу.
Не хоч, жопо, до дому?	Ходи, жопо, до дому!

В Речичапах, Городецького пов., зап. Іван Максимович.

Ж

Всі стають у колесо, одна в середину за жону, а дві ходять за ними і співають:

1. Ой ходжу я по торгу, по торгу,
2. Свої жони не виджу, не виджу.

Всі відповідають:

3. А ми єї видимо, видимо,
4. Коло неї стоїмо, стоїмо.

Одна: 5. А я бузька спечу, спечу,
6. Свою жону погощу, погощу.

Всі: 7. А ми бузька кнємо, кнємо,
8. Тобі жони не дамо, не дамо
9. І ще ті набємо, набємо.

Тепер дівчина ловить ту, що стоїть у середині. Потім кажуть: а я жабу, коня, ворону спечу і т. д.

Зап. у Пасічній, 1904 р. Ів. Савяк.

Варіант із Завою, зап. Ант. Глодинським, має такі відміни:

Стр. 4: Тобі її не дамо, не дамо.

Стр. 5—9: Я корову іспечу, іспечу,
Свою жону вікличу, вікличу.
Ми корову ізвімо, ізвімо,
Тобі жони не дамо, не дамо
І ще тебе вібємо, вібємо.

Дальше замість корови вичисляють інші звірята; колиж назвуть таке, якого не можна їсти (гадину, жабу), тоді хор замість „ізвімо“ каже „кнємо“.

Варіант О. Роздольського з Грабівця, Богородч. пов. має такі відміни: Стр. 2: Свеї пани. Стр. 4: Тобі її не дамо. Дальше йде така строфка:

Я вам волів нажену,
Свою пану викуплю.
Та ми воли спродамо,
Тобі пану не дамо.

3.

Хто видау, хто слихаў	Друга коза пичена.
Мою жону на торыі, на торыі?	А ни вї видимо,
Продавала дві козы, дві козы:	Тобі жони ни дамо.
Єдна коза варена,	

Зап. 1909 р. в Озірні, Зборів. пов. О. Родольський.

Паралелі: *Ż. Pauli, Pieśni ludu rus.*, т. I, ст. 20—21, ч. 5. — *И. Галька, Гаўки (Зоря гал. яко альбумъ)*, ст. 521, ч. 8. — *A. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiadom.*, т. XIII, 3), ст. 47—48, ч. 11. — *Я. Головацкій, Народн. пѣсни*, т. II, ст. 187—188, ч. 10. — *Тамже*, т. III, 2, ст. 152—154, ч. 1. — *Тамже*, ст. 165—166, ч. 4. — *И. Галька, Народ. звичаи и обряды*, т. I, ст. 121—123, ч. 8. — *Z. Rokossowska, Przyczynek do etnogr. ludu rus. na Wołyniu (Zbiór wiad.*, XI, 3), ст. 165—166, ч. 1. — *O. Kolberg, Pokucie*, I, ст. 158—159, ч. 5 (57). — *Тамже*, ст. 168—169, ч. 19 (69). — *Тамже*, ст. 179—180, ч. 31 (83). — *Правда*, 1895, ст. 366, ч. 22. — *B. Sokalski, Powiat Sokalski*, ст. 223—224. — *Lud*, VI, ст. 166, ч. 11. — *Шейковскій, Бытъ Подолянъ*, ст. 31. — *П. Чубинскій, Труды*, III, ст. 68—71, ч. 13 (3 вар.). — *Б. Гринченко, Етногр. Матеріалы*, т. III, ст. 106—107, ч. 204.

24. Чому дідуць не женить ся?

А.

Ой чом ти, дідоўку, молод не женив сї?
 Ой! йой, йой, молод не женив сї.
 Анї не женив сї, анї підголив сї!
 Ой! йой, йой, анї підголив сї.

Старої не хочу, молода не піде,
 Ой! йой, йой, молода не піде.
 Хотьби она пішла, але і не хочу,
 Ой! йой, йой, але і не хочу.
 Бо ни не запалит, істойки не зварит,
 Ой! йой, йой, істойки не зварит.
 А хоть она зварит, та ни не поставит,
 Ой! йой, йой, та ни не поставит.
 А хоть ни поставит, то сама не сяде,
 Ой! йой, йой, то сама не сяде.
 А хоть сама сяде, то істи не буде,
 Ой! йой, йой, то істи не буде.

А хоть їсти буде, то ми не постелит,
 Ой! йой, йой, то ми не постелит.
 А хоть ми постелит, та спати не ляже,
 Ой! йой, йой, та спати не ляже.
 А хоть спати ляже, та ся не оберне,
 Ой! йой, йой, та ся не оберне.
 А хоть ся оберне, та ся не притулит,
 Ой! йой, йой, та ся не притулит.
 А хоть ся притулит, та не поцюлує,
 Ой! йой, йой, та не поцюлує.
 А хоть поцюлує, та на землю плює,
 Ой! йой, йой, та на землю плює.

А в тебе, дідище, смердячий пищище,
 Ой! йой, йой, смердячий пищище.
 Пищище смердячий і вочи котячі,
 Ой! йой, йой, і вочи котячі.
 Голова совяча, а борода псяча,
 Ой! йой, йой, а борода псяча.
 І борода псяча, руки медведячі,
 Ой! йой, йой, руки медведячі.

Ой та пішов старий та на ярмарчище,
 Ой! йой, йой, та на ярмарчище.
 Та купив си старий добре патичище,
 Ой! йой, йой, добре патичище.
 Як взяв старий молодую бити,
 Ой! йой, йой, молодую бити.
 Аж ся ввьяла молода просити,
 Ой! йой, йой, молода просити.

А в тебе, дідоўку, губкі солодоўкі,
 Ой! йой, йой, губкі солодоўкі.
 Губи солодоўкі, а вочи чорнейкі,
 Ой! йой, йой, а вочи чорнейкі.
 І вочи чорнейкі, личейко білейке,
 Ой! йой, йой, личейко білейке.
 Личейко білейке, ручейкі малейкі,
 Ой! йой, йой, ручейки малейкі.
 Ручейки малейкі, борода гладейка,
 Ой! йой, йой, борода гладейка.

Борода гладейка, голова сивейка,
Ой! йой, йой, голова сивейка.

Зап. в Наконечнім, Яворів. пов. Ст. Сапрун.

Б.

Ой ти, старий діду, чомуж сі не жениш,
Та ну, та ну, та ну ну,¹⁾ чомуж сі не жениш?
Старої не хочу, молода не піде.

А хоць вона піде, то не зварит їсти,
А хоць зварит їсти, то не скаже сісти.
А хоць скаже сісти, то сама не седи,
А хоць вона седи, то не буде їсти.
А хоць буде їсти, то не поцілує,
А хоць поцілує, то на землю плює!

А ти, старий, встав си з рини зуби,
Будеш видів, старий діде, дівка ті полюбит.
А ти, стара бабо, встав си срібні зуби,
Будеш виділа, стара бабо, хлопец ті полюбит.

Зап. у Вовкові, Перемишлян. пов. М. Боднар.

В.

1. Гей ти, старий діду,	14. То лишки ми не дасьць;
2. Чому сі ни жениш?	15. А хоць лишку ми дасьць,
Тану, тану, тапуно,	16. То сама ни сяди;
Чому сі ни жениш? ²⁾	17. А хоць сама сяди,
3. Старої ни хочу,	18. То їсти ни буди;
4. Молода ни піди.	19. А хоць їсти буди,
5. А хоць вона піди,	20. То ми ни постелит;
6. То ми ни вобійди;	21. А хоць і постелит,
7. А хоць ми вобійди,	22. То ми ни накрив;
8. То їсти ни зварит;	23. А хоць і накрив,
9. А хоць їсти зварит,	24. То сама ни ляжи;
10. То ми ни посолит;	25. А хоць сама ляжи,
11. А хоць і посолит,	26. То ни поцілує;
12. В миску ни паляє;	27. А хоць поцілує,
13. А хоць і паляє,	28. То на землю плює.

Теклівка, пов. Скілат, зап. П. Стадник.

¹⁾ Сей приспів повторяєть ся за кождою стрічкою.

²⁾ Сей приспів повторяєть ся що дві стрічки, при чім повторяєть ся в ньому все друга стрічка.

Варіант із Слобідки Мухкативської, Борщів. пов., зап. Ст. Мішкою, має лише отсі стрічки: 1—2, 3—4, 5, 26—28. Прислів має такий: То сюд, то туд, то сям, то там, чому ся не жениш?

Так само дуже коротенький варіант із Товстенського, Гусатин. пов., зап. 1898 р. М. Будкою. Від 5 стр. він так зміненний:

А хоць вона піде, то не зварит їсти,
 А хоць зварит їсти, то не схоче сісти,
 А як схоче сісти, то не схоче їсти,
 А хоць схоче їсти, то не поцілує,
 А як поцілує, то на землю плює.

Варіант із Настасова, Тернопіль. пов., зап. 1908 р. Гр. Ракочим, виглядає так від 5 стр.:

А хоць вона піде, то не зварит їсти,
 А хоць зварит їсти, то ми не поставит,
 А хоць ми поставит, то ми не дасть ложки,
 А хоць ми дасть ложку, то ми не постелит,
 А хоць ми постелит, то не приголубит.

Г.

Та ти, старий дьїду, чому сьм ни жениш,
 Гей дьїуки, висна красна, чому сьм ни жениш?
 Радби сьм жинити, ни хтьят ньм лубити,
 Та ну, та ну, та ну, ни хтьят ньм лубити.
 Старої ни хочу, молода ни піди,
 Та ну, та ну, та ну, молода ни піди.
 А хоць вона піди, до сьльубу ни заїди,
 Гей та ну, та ну, до сьльубу ни заїди.
 А хоць вона заїди, то сьльуби ни возьми і т. д.
 А хоць възьми возьми, до дому ни приїди.
 Хоць до дому приїди, то їсти ни зварит.
 А хоць їсти зварит, то ми ни нальє.
 А хоць ми нальє, то ми ни поставит.
 А хоць ми поставит, то сама ни сьди.
 А хоць сама сьди, то ни буди їсти.
 А хоць буди їсти, то ми ни постелит.
 А хоць ми постелит, то ни льжи спати.
 А хоць льжи спати, то сьм ни накрив.
 А хоць сьм накрив, то сьм ни ўоберни.

А хоць сьм ўоберни, то ня поцьулує.
А хоць поцьулує, то на земљу плыуни.

Зап. 1909 р. в Овїрні, Зборів. пов. О. Роздольський.

Близький до сього варіант записав також д. О. Роздольський
в Присівцях, Зборів. пов.

Д.

Ай ти, старий діду, чому се не жениш?
Старої не хочу, молода не піде.
Хоць вона піде, не зварит обїду.
Хоць вона зварит, то ми не поставит.
Хоць ми поставит, то не буде їла.
Хоць буде їла, постіль не постелит.
Хоць постіль постелит, то сама не лежи.

Ой пішов дідище та на ярмарище,
Та купив дідище на бабу фандище.
Та як ввєв бабуню тогди фандувати,
Взєла се бабуня в дідуня благати:
Чом в тебе, дідуню, зуби як петрушка,
Чом в тебе, дідуню, вочи як петрушка?

Глєшава, пов. Терєбовля, зап. О. Стечишин.

Паралєлі: И. Галька, Гаївки (Зоря гал. яко альбумъ), ст. 518—519, ч. 6. — Я. Головацкій, Народн. пїєсни, т. II, ст. 690—691, ч. 6. — И. Галька, Народн. звичаи и обряды, I, ст. 115—116, ч. 6. — Правда, 1895, ст. 250—251, ч. 15.

25. Слабий дїдусь.

А.

Дівчата стають у колесо, а одна в середній колеса сїдає на землю
і стогне, удаючи слабого дїда. Встає аж при остатній строфці.

Вставай, діду, вівці пасти!
Наш дїд розстогнав сї,
Наш дїд розболїв сї.

Далї кажуть дїдови пасти кури, гуси, качки, воли, конї, завдають
часом і инші роботи, а дїд поводить ся все однаково. На кінци спі-
вають:

Вставай, діду, паску їсти!
 Наш дід підфатив сі,
 Тай до паски причіпив сі!

Зап. у Ровділовичах, Рудецького пов. 1906 р. др. П. Рондяк
 і в Коропці, Буцацького пов., 1891 р., В. Гватюк.

У Й. Ловицького (Зоря галицкая) зачинаєть ся отся гаївка сло-
 ванн:
 Ой встань, діду, на піжки,
 Варит баба пиріжки!
 Ой дід, дід розскакав ся і т. д.

Б.

Ой встань, діду, кури пасти!	Ой встань, діду, гуси пасти!
Ой, дід, дід, розстогнав сі,	Ой дід, дід, розстогнав сі,
Ой дід, дід, розболів сі.	Ой дід, дід, розболів сі.

Ой встань, діду, курку їсти!	Ой встань, діду, гуску їсти!
Ой дід, дід, розскакав сі,	Ой дід, дід, розскакав сі,
Ой дід, дід, розгуляв сі.	Ой дід, дід, розгуляв сі.

Далі йдуть: свині, вівці, воли, коні.

У Вовкові, Перемишлян. пов., зап. М. Боднар, 1908 р.

Дуже близький до сього варіант О. Роздольського в Волі Великої,
 Жидачів пов. Він зачинаєть ся:

Устань, діду, красю пасти!
 А мій дід розболів ся.
 Устань, діду, кашу їсти!
 А мій дід ісхопив ся.

Дальше йде: кури пасти — курятину їсти; гуси пасти — гусятину
 їсти; качки пасти — качетину їсти; видки пасти — видчину їсти.

В.

Ой встань, діду,	Ой встань, діду,
Я до ліса їду!	Іди гуси пасти!
Ох мій дід розстогнав ся,	Ох мій дід розстогнав ся,
Ох мій дід розплакав ся.	Ох мій дід розплакав ся.
Ой встань, діду,	Ой встань, діду,
Я вже з ліса їду!	Гусятину їсти!
Ох мій дід розскакав ся,	Ох мій дід розскакав ся,
Ох мій дід розгуляв ся.	Ох мій дід розгуляв ся.

Ой встань, діду,
 На зальоти їду!
 Ох мій дід розстогнав ся,
 Ох мій дід розплакав ся.
 Ой встань, діду,
 Вже з зальотів їду!
 Ох мій дід розскакав ся,
 Ох мій дід розгуляв ся.

Ой встань, діду,
 По музики їду!
 Ох мій дід розстогнав ся,
 Ох мій дід розплакав ся.

Ой встань, діду,
 З музиками їду!
 Ох мій дід розскакав ся,
 Ох мій дід розгуляв ся.

Ой встань, діду,
 Я до слюбу їду!
 Ох мій дід розстогнав ся,
 Ох мій дід розплакав ся.
 Ой встань, діду,
 Вже від слюбу їду!
 Ох мій дід розскакав ся,
 Ох мій дід розгуляв ся.

Bron. Kryczyński. *Spiewy halkowe z Podhorzec, powiat zloczowski*. Lud, 1900, ст. 168—169, ч. 18.

Паралелі: *Ż. Pauli, Pieśni ludu rusk*, т. I, ст. 26, ч. 13. — *И. Лозинський, Галагивка (Зоря гал. яко альбумъ)*, ст. 511—512. — *A. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3)*, ст. 42—43, ч. 4. — *Я. Головацький, Народн. пѣсни, т. III, 2*, ст. 172, ч. 13. — *Правда*, 1895, ст. 214, ч. 13. — *Lud, VI*, ст. 168—169, ч. 18.

26. Самітний.

А.

Дівчата стають у колесо; одна йде до середини і співає:

Сам ходжу, сам,	На біду лишив!
Сам блуджу, сам!	Всі: В неділю равенько
Всі: А-а діти, а-а діти,	Приїде батенько,
Деь подівав?	Приведе дівоньку
Одна: Мир поморив,	В рутовім віноньку,
В сні потопив,	Ліпшук, крашук,
Лише я сі свротонька	Як ось тотя!

Тепер та, що в середині, вибирає одну з колеса до середини, а сама стає на її місці, по чім співають від початку; так повтаряєть ся, поки всі з колеса не будуть у середині.

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левицька.

Б.

Дівчата стають у колесо, а дві ходять довкола:

Дві дівчини: Сам ходжу, сам ходжу.

Всі: А діти, а діти де подів?

Дві: Грім побив, грім побив,
Дош потопив.

Всі: А ти мужу воробелю,
Сам загинь, сам загинь,
Сам пропади!

Дві: А в мене є братієнко,
Що поїде в виділеньку,
Привезе ми дівчану,
Красною, ліпшую,
Як ось ся.

По сім вибирають одну дівчану, яка стає на боці, а та, що перше ходила, йде до колеса. Гаївку починають на ново і співають, доки не перейдуть усі дівчата.

Зап. в Кородци, Буч. пов. 1890 р., В. Гнатюк.

В.

Ой чого-ж ти, журавелю, сам ходиш, сам,
Мавїєс діги, мавїєс жінку, дес подївав?
Грім побив, грім побив, дош потопив,
Тепер я сі молоденький сам ту лишив.
Ой піду я в неділоньку,
Возьму я си бай дївовьку,
Кращю, ліпшую, тай не буду сам!

Зап. в Угринові Дол., Станісл. пов., 1904 р. Бог. Заклинський.

Подібний варіант записав О. Роздольський у Грабівці, Богородчанського пов.

Г.

1. Сам ходжу, сам!	9. Не мори
2. А діти де?	10. діти свої.
3. Потопив, поморив,	
4. Їсти не дав.	11. В неділю раненько
	12. Приїде наш батенько,
5. Так тобі тра,	13. Привезе нам дівочку
6. Старій голові,	14. В рутянім віночку;
7. Сивій бороді,	15. Кращу беру,
8. Не топи,	16. Як позадю!

Зап. М. Левицький, в Борщів. пов., 1892 р.

У варіанті з Товстенського, Гусятин. пов., зап. М. Будкою, 1898 р., є такі відміни: Стр. 2: Дес діти дів? — Стр. 10:

Їсти їм дай,
Тай це розганяй.

Стр. 11: Я в неділю раненько. — Стр. 14: Я в рутянім віночку. —

Стр. 15—16: Красшю, ліпшю,
Як тамта була.

Д.

Сам ходжу, сам!
Дес діти дів?
Чи град побив,
Чи дощ потопив?
Ой там твої дітоньки
Ворел волочив.
Так то мені,
Старій голові,

Свйій бороді!
Приїде мій батенько,
Я в неділю раненько,
Привезе мені паньку,
Я в рутянім віночку;
Я си виберу
Що найкрасшу дівку.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

Е.

Сам ходжу, сам!
Дес дьти (2) позадываў?
Мір поморьў,
Сьыг потопиў,
Іно я сьа сьротонька
На біду лишыў.
Не жури сьі, дьвонько,
Приїди батенько

Ў недыльу раненько,
Привезе дьвоньку
Ў рутовім віночку,
Льшшю, красшю як отота.
Сам іщезні, сам пропади,
Іно моїх дьточок не волочи!
Аньі щезну, аньі пропаду,
Іно твої дьточкы виволочу.

Зап. в Волі Вел., Жидачів. пов. О. Роздольський.

Д. Ос. Роздольський записав іще три варіанти сеї пісні: в Грабівці (другий текст), в Раківці і Саджаві, всі Богородчан. пов., але вони не мають річевих відмін від наведених уже текстів, лише формальні, тому їй не важні.

Паралелі: Я. Головацькій, Народ. п'єсни, т. II, ст. 182, ч. 6. — Тамже, т. III, 2, ст. 154—155, ч. 2. — О. Kolberg, Pokucie, I, ст. 154, ч. 1 (52). — Тамже, ст. 157—158, ч. 6 (58). — Lud, VI, ст. 168, ч. 17. — Чубинській, Труды, т. III, ст. 104—105, ч. 54. — Б. Гринченко, Етногр. Матеріалы, т. III, ст. 100, ч. 193.

27. Д у б р о в а.

А.

Дівчата стоять на однім місци або сидять і співають :

Встала дівонька скоро день,	Встала дівонька скоро день,
Пішла в горнєтком по вогень;	Пішла в горнєтком по вогень.
Вийшла дівонька на загіренько,	Вийшла дівонька на загіренько,
Винесла вогонь за рукавеньком;	Винесла вогонь за рукавеньком,
Та впустила го по оболоню,	Та впустила го по оболоню,
Та запалила скрутю руту.	Та запалила гиркїй полин.
Там сї дівоньки сходили,	Там сї парубоньки сходили,
Кововками воду носили;	Решетом воду носили;
Кововками воду носили	Решетом воду носили,
Та скруту руту гасили.	Та гиркїй полин гасили.
Кілько в коновці водоньки,	Кілько в решетї водоньки,
Тілько в дівоньках правдоньки.	Тілько в парубках правдоньки.
Кілько в коновці дощенок,	Кілько в решетї дзюрочок,
Тілько в дівоньках гадочок.	Тілько в парубоньках колячок.

Зап. у Підберізцях, Львів. пов., М. Цар.

Б.

Йшли панянки через двір, через двір,
 А на них сукні в девять піл, в девять піл.
 Та мали сукні маяти, маяти,
 Зачала дуброва палати, палати.
 Зачали парубки гасити, гасити,
 Капельюхами воду носити, носити.
 Кілько в капелюсї водиці, водиці,
 Тілько й парубкам правдиці, правдиці.

Йшли панянки через двір, через двір,
 А на них сукні в девять піл, в девять піл.
 Та мали сукні маяти, маяти,
 Зачала дуброва палати, палати;
 Зачали баби гасити, гасити,
 Чіпцями воду носити, носити;
 Кілько в чіпци водиці, водиці,
 Тілько й сабам правдиці, правдиці.

Йшли панянки через двір, через двір,
 А на них сукні в девять піл, в девять піл.

Та мали сукиї маяти, маяти,
 Зачала дуброва палати, палати ;
 Зачали панянки гасити, гасити,
 Коновками воду носити, носити :
 Кілько в коновці водиці, водиці,
 Тільки й панянкам правдиці, правдиці.

Зап. Мих. Підгірний в Охримівцях, пов. Збараж.

B.

Всі стають у колесо, одна йде до середини.

Всі: Де ти, дівчино, бувала, бувала,
 Як дуброва палала, палала ?

Одна: Я дуброву гасила, гасила,
 Риштом воду носила, носила.
 Кілько в ришті водиці, водиці,
 Тільки в парубків правдиці, правдиці.

Всі: Де ти, дівчино, бувала, бувала,
 Як дуброва палала, палала ?

Одна: Я дуброву гасила, гасила,
 Цибром воду носила, носила.
 Кілько в цибрі дощичок, дощичок,
 Тільки в парубків болячок, болячок.

Всі: Де ти, дівчино, бувала, бувала,
 Як дуброва палала, палала ?

Одна: Я дуброву гасила, гасила,
 Ситом воду носила, носила.
 Кілько в ситі дерочок, дерочок,
 Тільки в паненок правдичок, правдичок.

Всі: Де ти, дівчино, бувала, бувала,
 Як дуброва палала, палала ?

Одна: Я дуброву гасила, гасила,
 Цибром воду носила, носила.
 Кілько в цибрі водиці, водиці,
 Тільки в паненок правдиці, правдиці.

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левицька.

ГЛІВКИ.

Г.

Там вербова кладочка лежала, лежала,
Там по ній травка полягла, полягла,
Либонь та кладочка зогнила!
Де ви, панянюльки, бували,
Як ті дібровоньки палала?
Як ті дібровоньки гасили,
Коновками воду носили?
Кілько в коновоньці водиці,
Тільки в паняночках правдиці.

Де ви, парубочки, бували,
Як ті дібровоньки палали?
Як ті дібровоньки гасили,
Решетами воду носили?
Кілько в решеті водиці,
Тільки в парубочках правдиці;
Кілько в решеті дірочок,
Тільки в парубочків кольочок.

При сій гаївці ходять колесом.

Зап. Кирило Трильовський в Підлісся.

Д.

Збирають ся дівчата в один великий ключ. Одна з них кладе 3 камені в формі трикутника, а тоді дівчата похалавши ся за руки, ходять коло тих 3 каменів так, що камені лежать усе в середній, а дівчата виводять навколо них не острі трикутні лінії. При тім співають:

Вербовая дощечка, дощечка,
Та ходила по ній Насточка, Насточка.
Деж ти, Насточко, бувала, бувала,
Як дуброва палала, палала?
Решетом воду носила, носила,
Та дуброву гасила, гасила.
Кілько в решеті дірочок, дірочок,
Тільки в хлопців болячок, болячок.

Кілько в цебрику водиці, водиці,
Тільки в хлопчиків правдиці, правдиці.

Зап. у Сапогові, Борщів. пов., Д. Шиччук.

Е.

1. Бура соснойка горіла, горіла,
2. Під нею ми дівойка сиділа, сиділа.
3. Решітцем водицю носила, носила,
4. Та буру соснойку гасила, гасила.
5. Кілько в тім решеті водиці, водиці,
6. Тільки в хлопойках правдиці, правдиці.
7. Бура соснойка горіла, горіла,
8. Під нею ми дівойка сиділа, сиділа;
9. Збаночком водицю носила, носила,
10. Та буру соснойку гасила, гасила.
11. Кілько в тім збаночку водиці, водиці,
12. Тільки в дівойках правдиці, правдиці.

Зап. у Наконечнім, Яворів. пов., невідомий.

В варіанті з Речичан, Городецького пов., зап. Ів. Максимовичем, є такі відмінні: Стр. 1: Горіла сосонька. — Стр. 3: Та решетою воду. — Стр. 4: Та тую. — Стр. 5: Та сила в решеті. (Другої строфи нема).

В варіанті з Пасічної: Стр. 1—2:

Де ти, Настю, бувала,
Як діброва палала?

Стр. 4: Пожаронько гасила.

У другій строфі аналогічні зміни. Крім того стр. 11—12 такі:

Кілько в горшку водоньки,
Тільки в дівок правдоньки.

В варіанті зі Слобідки Мушкатівської, Борщів. пов., зап. Ст. Мімков, є такі відмінні: Стр. 1—2:

Та дібрівная дощечка,
По ній ходила Наталочка.

Стр. 4: Гарну діброву. — Стр. 6: Тільки в парубків. Другої строфи нема.

Варіант із Глещави, Теремов. пов., зап. О. Стечишином, аналогічний до попереднього, але має ще стр. 7—8:

Кілько в ршніті двюрочок,
Тільки парібкам болечок.

Ж.

Горіла дощичка ялова, ялова,
 По ній паніночки ходили, ходили,
 С коновками воду носили, носили;
 Кілько в коновочках водиці, водиці,
 Тільки в паніночках красиці, красиці.

Горіла дощичка ялова, ялова,
 По ній парубочки ходили, ходили,
 С решетами воду носили, носили;
 Кілько на решиті водиці, водиці,
 Тільки в парубочках красиці, красиці.
 Кілько на решиті дзюрочок, дзюрочок,
 Тільки в парубочках болечок, болечок.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

З.

Бура сосновька горіла,
 Під нею ми дівонька сиділа,
 Решітцем водицю носила,
 Та буру сосновьку гасила:
 Кілько в тім решеті водиці,
 Тільки в хлопоньках правдиці.

Бура сосновька горіла,
 Під нею ми дівонька сиділа,
 Збаночком водицю носила,
 Та буру сосновьку гасила:
 Кілько в тім збаночку водиці,
 Тільки в дівоньках правдиці.

Зоря, 1880, ст. 100, ч. 3. Зап. у Наконеччів, Яворів. пов., Ст. Сапрун.

І.

Зелена діброва горіла,
 Молода ўдовонька гасила,
 Ришитою водицю носила.
 Кілько на ришиті водиці,

Тільки ў парубочках праўдиці;
 Кілько на ришиті дзюрочок,
 Тільки ў парубочках больчочок.

Зап. 1909 р. в Озірні, Зборів. пов. О. Роздольський.

К.

Ой вербова дощечка,
 Прала на ній Настечка,
 На усі боки льєдзіла,
 Як дуброва горіла.

Пішли дьўки гасити,
 Цебром воду носити;
 Кілько ў цебрі водиці,
 Тільки ў дьўок праўдиці.

Зап. 1908 р. в Ляхівцях, Богородч. пов. О. Роздольський.

В його-ж варіантах із Грабівця і Саджави, Богородчан. пов., є лиш та зміна, що замість дівок ідуть хлопці гасити дуброву. В його-ж варіанті з Раківця, Богородчан пов. є ще й апострофа до хлопців:

Ой ви, хлопці, не сидіт,
Йдіт, дуброву загасіт!

Паралелі: Я. Головацкій, Народн. пѣсни, т. II, ст. 179—180, ч. 3 (тут вона влучена з другою гаївкою: У чужої матери). — Тамже, ст. 183—184, ч. 7. — Тамже, т. III, 2, ст. 160, ч. 7. — Тамже, ст. 187, ч. 13. — Z. Rokossowska, Przyczynek do etnogr. ludu ruskiego na Wołyniu (Zbiór wiad., XI, 3), ст. 169, ч. 4. — O. Kolberg, Pokucie, I, ст. 122, ч. 29. — Тамже, ст. 175, ч. 76, 1—5. — Правда, 1868, ст. 204, ч. 2. — B. Sokalski, Powiat Sokalski, ст. 226. — Тамже, ст. 230—231. — Lud, VI, ст. 163, ч. 6 (частина). — П. Чубинскій, Труды, т. III, ст. 36—37, ч. IV. — Тамже, ст. 80—81, ч. 19. — Тамже, ст. 162, ч. 79. — Шейковскій, Бытъ Подолявъ, ст. 15. — С. Малевичъ, Бѣлор. нар. пѣсни (Сборникъ Ак. Н., т. 82), ст. 29, ч. 3. — П. Шейнъ, Бѣлор. нар. пѣсни (1874), ст. 165, ч. 256.

28. Б и л ь ц е.

Дівчата ділять ся на дві громаді. Тодж в першій громаді одна бере патчок, але так, аби друга громада не знала, котра дівчина має його. Перша громада співає:

Угадайте та вдумайте,
В кого наше билце,
Божеє деревце!

Друга громада відповідає:

Ми би раді угадати,
Ми би раді удумати,
В кого наше билце,
Божеє деревце!

Одна з другої громади вгадує в кого. Як вгадає, то котрась із другої громади бере патчок і друга громада співає те, що перед тим перша, а перша вгадує.

Зап. у Молодятині, Колож. пов. 1888 р. Т. Заборський.

Паралелі: Я. Головацкій, Народн. пѣсни, т. II, ст. 189, ч. 12. — O. Kolberg, Pokucie, I, ст. 184, ч. 38 (90). — Ів. Колесса, Гал. руські народ. пісні (Етногр. Збірник, XI), ст. 26—27, ч. 5. — П. Чубинскій, Труды, т. III, ст. 88, ч. 29.

29. К о н о п л і.

Ставуть дівчата разом, а одна бере два патяки та ніби то пряде кужіль; приходить до тої, що на краю стоїть, таї:

„Казали мене, шьобис пішла коноплі брати, купю тобі бинду“.

Та відповідає: „В мене є“.

„Купю тобі ціток“¹⁾.

„В мене є“.

„Купю тобі сорочку, горботку²⁾, окрайку, пояс, чоботи“.

А та за кожди разом: „В мене є“.

На кінци бе крайну прутиком і відгонить від дівок, таї йде знов до крайної, аж доки всі дівчата не перепустить.

Зап. у Видинові, Снятин. пов. 1889 р. Вас. Равлюк.

30. В и к у п.

А.

Ой мовила Олесенька, що за мором:
Викуп, викуп, мій батеньку, я з неволі.
Сила треба, що потреба, донько моя?
Ой сто злотих, сто червоних, батеньку мій!
Не доступлю, не викуплю, донько моя.

Ой мовила Олесенька, що за мором:
Викуп, викуп, моя мати, я з неволі.
Сила треба, що потреба, донько моя?
Ой сто злотих, сто червоних, мати моя.
Не доступлю, не викуплю, донько моя.

Ой мовила Олесенька, що за мором:
Викуп, викуп, мій братеньку, я з неволі.
Сила треба, що потреба, сестро моя?
Ой сто злотих, сто червоних, братеньку мій.
Не доступлю, не викуплю, сестро моя.

Ой мовила Олесенька, що за мором:
Викуп, викуп, моя сестро, я з неволі.
Сила треба, що потреба, сестро моя?
Ой сто злотих, сто червоних, сестро моя.
Не доступлю, не викуплю, сестро моя.

¹⁾ Пацьорок. ²⁾ Велика запаска, инакше опивка.

Ой мовила Олесенька, що за мором :
 Викуп, викуп, мій милецький, я з неволі.
 Сила треба, що потреба, мила моя ?
 Ой сто злотих, сто червоних, миленький мій.
 Ой доступлю, тай викуццю, мила моя.

Зап. у Вовкові, Перемишл. пов. 1898 р. Ів. Боднар.

Сей самий варіант записав також Мих. Боднар у Вовкові, 1908 р.

В.

Ой волала Воленоїка	Що за викуп, що за викуп,
Я заа моря, ааа морейка.	Дитя мое ріднесейке ?
Вой чоґож вна молодейка	Сто золотих і червоний,
Так волає заа морейка ?	Мати моя ріднесейка.
Викуп жи ня, матіноїко,	Ни викуцю, ни доступю,
Я з неволі, неволейки.	Дитя мое ріднесейки.

З сею самою просьбою звертаєть ся дівчина опісля до татунейка, братунейка і сеструнейки, але все безрезультатно. На кінець звертаєть ся до милого :

Викуп жи ня, мій милейкий,
 Я з неволі, з неволейки і т. д.
 Милій: Я викуцю, я доступю,
 Моя мила, чорнобрива !

Зап. 1908 р. у Стрільбичах, Старосамбір. пов. С. Малецький.

В.

За ворітьми Турки грають,	Ані сукман зелененьких.
Аж сі гори ровльгають.	—
Викупиж мї, мій батеньку,	Ой виїду я на гороньку,
Хоть на той день, на великдень !	Подивлю ся в долиноньку,
Не викуцю, не викуцю,	Там сі трава зеленіє,
Бо я того не доступю.	Там сі лебедь лебедіє,
Силаж тої викупоньки ?	Там сонівько захожає,
Пара коний вороненьких.	Там матівька впливає.
Пара коний вороненьких,	Я молада Бога прошу,
Пара сукман зелененьких.	І до гори руки зношу :
Ані коний вороненьких,	Викупиж мї, матінонько, і т. д.

(Батенько, сестронько, братенько, миленький).

Зап. у Ваньковичах, Самбір. пов. Ф. Колесса.

Паралелі: И. Лозиньскій, Галагивка (Зоря гал. яко альбушъ), ст. 514—515, ч. 4. — А. Wanke, Hałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 52, ч. 3. — П. Шейнъ, Бѣлор. нар. пѣсни (1874), ст. 260, ч. 455. — F. Mittler, Deutsche Volkslieder, ч. 61—62: Loskauf. — Gräter, Alterthumszeitung, 1814, ст. 72. — Erk u. Irmer, I, 2, ч. 53. — Erk, Liederhort, ч. 40—40а. — Hoffmann u. Richter, ч. 23. — Simrock, ч. 39. — Uhland, I, 1, 117.

II. Однохорові гаївки з іграми.

31. Дівочья краса.

І. Верменчуки.

Дівчата беруть ся за руки і творять два колеса, одно більше, а друге менше в більшім. Більше колесо ходять в одну, а менше в другу, противну сторону співаючи. Ходять також „позакологічки“ (в формі підкови).

Ой горі, горі, горі,
Там-же нам вогні горят.
Тото ни вогні горят,
То верменчуки ходят.
То верменчуки ходят,
Тай верменочки водят.
Там дівки, молодиці
Ввес тирен ізрубали.
Ввес тарен ізрубали,
Двір собі збудували,
А щоби не вілігав
Сивенький соколочок,
А щоби не віносив
Тай дівочю красу.
А дівочая краса
У меду сі купала.
А з вина віпирала,
У бниди сі вбрала.
У бниди сі вбрала,
Пвршілки сі грала.

Ой горі, горі, горі,
Там-же нам вогні горят.
Тото ни вогні горят,
То верменчуки ходят.
То верменчуки ходят
Тай верменочки водят.
Там дівки й молодиці
Ввес тирен ізрубали.
Ввес тирен ізрубали,
Двір собі збудували,
А щоби ни вілігав
Сивенький соколочок,
А щоби ни віносив
Тай жіночю красу.
А жіночая краса
У вині сі купала,
А з вина віпирала
В рубок сі завивала.
В рубок сі завивала
За комин сі сховала.
За комин сі сховала,

Тай сі засумувала:
Ліпши було дівницв,
Як типер молодницв.

Ой горі, горі, горі,
Там-же нам вогні горят.
Тото ни вогні горят,
То верменчуки ходят.
То верменчуки ходят,
Тай верменочки водят.
Там дівки, молодці
Ввесь тирен ірубали.
Ввесь тирен ірубали,
Двір собі збудували,
А щоби ни вілїтав
Сивенький соколочок,
А щоби ни віносив
Парубочую красу.
Парубочая краса
А в пиві сі купала.
Я в пиві сі купала,
В скринку сі зашккала.

Печепїжин, зап. Ів. Чупрей, 1900 р.

Защккала сі в скринку,
На маленьку-ї годянку.

Ой горі, горі, горі,
Там-жи нам вогні горят.
Тото ни вогні горят,
То верменчуки ходят.
То верменчуки ходят
Тай верменочки водят.
Там дівки, молодці
Ввесь тирен ірубали.
Ввесь тирен ірубали,
Двір собі збудували,
А щоби ни вілїтав
Сивенький соколочок,
А щоби ни віносив
Чоловічю красу.
Чоловічая краса
В горівці сі купала,
З горівки вінирала,
В кавилюх сі вбирала,
До коршма валїгала.

II. Тереми.

А.

Дівчата стають у колесі, а одна в середині держить на патику хустку, коли співають про „дівочу красу“, а онучку, коли про „парубочу“.

Встаньте, не спіте,
Город городіте,
Город городіте,
Терньою обтерніте;
Терньою обтерніте,
Піскою обсиците,
Камінью обложіте:
Щоби там не залетїла
Сивая совище,
Щоби вона не внєсла
Парубочої краси;

Бо парубоча краса
Яко восїнна роса;
Бо парубоча краса,
А в мязи моченая;
В мязи моченая,
На калюжи прапая;
На калюжи правая,
В дїгти крохмаленая;
На бодаку вішеная,
На вітри сушеная,
На приспі тачаная,

В вонучку завивена,
 Бодаком зашпилена,
 Під лаву схована.

Встаньте, не спіте,
 Город городіте;
 Город городіте,
 Терньом обтерніте,
 Піском обсипіте,
 Каміньом обложіте,
 Щоби там не злетіла
 Сивая зазуленька,
 Щоби вона не винесла

Та дівочої краси:
 Бо дівочая краса,
 Яко лїтвая роса;
 Бо дівочая краса,
 А в хузі мочена,
 На Дунаю прана,
 В крохмали крохмальна,
 На слабі вішена,
 На сонці сушена,
 На столі тачана,
 В папір завивана,
 Шпилькою зашпилена,
 В прискрипочок схована.

Зап. 1871 р. у Підберіцях, Львівського пов. М. Цар.

Б.

При сій лаголойці стоять дівчата в купі, без порядку, часом у колі. Співають тогди, коли хлопці бездільно лежать, або добре докучать дівчатам киданем і перевертанем. Рідко коли переспівають цілу лаголойку, бо хлопці розганяють їх, як дівчата лише зачнуть співати.

Станьте, не лежіте, город городіте,
 Ой дим, дим, лад-ладом, город городіте¹⁾.
 Город городіте, тернинов терніте;
 Тернинов терніте, хлопску красу сїйте,
 Жиби не влетіла старая совище,
 Жиби не вхопила та хлопскої краси;
 Бо хлопская краса, як на свини роса,
 В мази намочена, в діхти виправлена,
 На болоті прана, на вітрі сушена,
 На скірі тачана, в вонучку завивена,
 Під кобицю схована, каменем приложена,
 Камени приложена, патичком замкнена.

Станьте, не лежіте, город городіте,
 Город городіте, вишнину садіте,
 Вишнину садіте, дівочьку красу сїйте,
 Жеби не влетіла сива зазулейка,

¹⁾ Не можна докладно розрізнити, чи див, чи дим, але більше чути ж як в. Сей приспів повтаряєть ся по кождім 2-ім стиху.

Жеби не вхопила дівочкої краси,
 Бо дівочка краса, як літняя роса,
 В пиві намочена, в меді виправлена,
 На Дунаю прана, на сонци сушена,
 На столі тачена, в китай завинена,
 До скрині схована, ключиком замкнена,
 Ой дим, дим, лад-ладом, ключиком замкнена.

Зап. в Наконечнім, Яворів. пов. С. Сапрун.

В.

Молода ключниця
 По замку ходила,
 Сторожі будила:
 Станьте, ни ліжіте,
 Замків стирижіте,
 Щоби ни вилітав
 Сивий соколоцько,
 Щоби ни виносить
 Паненьської краси;
 Бо паненьська краса
 Як на зілю роса;
 Я в лузі мочена,
 На Дунаю прана,
 На шпурах сушена,
 На магли маглена,

В папір завинена,
 Шпильков зашдидлена,
 До скрині схована.

Парубочка краса,
 Як на свини роса;
 В помиях мочена,
 В калабани прана,
 На плоті сушена,
 На приспі тачена,
 В кобицю схована,
 Коцюбов запахана,
 На замки замчисті,
 На віки вічисті.

Сухостав, пов. Гусатин, зап. А. Свергун.

Г.

Молодая ключниця
 По замку ходила,
 Молодого сторожа
 За руку водила:
 Ти молодий сторожи,
 Замкви воліжарню,
 Ней ни вилітає
 Сивий соколоцько,
 Та ней ни виносить

Паніньської краси,
 Бо паніньська краса,
 Як на зілю роса:
 На Дунаю прана,
 На шпурі сушена,
 Магльом магльована,
 Прасом прасована,
 До куфра хована,
 Ключом засувана.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

Д.

Дівки-молодиці
Терем будували,
Терем будували,
Віконці вкладали,
Щоби ни вилетів
Сивий соколонько,

Аби ни віносив
Дівочу красоньку.
Дівоча красонька
В вині сі купала,
В вині сі купала,
В меду випирала.

Зап. у Загвіздю, Став'їсл. пов. Б. Заклинський.

Е.

А терен терениці,
Дівки-молодиці
Терем абудували,
Вікон не виїмали,
Щоби сивий сокіл
Нігди не вилетів,
Бо паньєська краса

Як у літі роса :
В меді намочена,
В кервиці полощена,
На сонці сушена,
На магли маглена,
В папір завивана,
В скриню замккана.

Слобідка Мухкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

Ж.

А жиби там не вилітав
Сивий голубойко,
А жиби там не виносив
Парібскої краси ;
Бо парібска краса,
Як зинная роса,
На болоті прана,
На дощи сушена,
Ой а магльом магльована,
В трубойку звинена,
Ой а в грубку положена,
Патичком замкнена.

А жиби там не вилітав
Сивий соколойко,
А жиби там не виносив
Дівочкої краси ;
Бо дівочка краса,
Як лігняя роса,
На Дунаю прана,
На соньцю сушена,
А маглем магльована,
В кітайку звинена,
А в скривночці положена,
Ключиком замкнена.

Зап. у Корчмні коло Углова.

З.

Дівки-молодиці терем будували,
Віконі вкладали,
Щоби не вилетів сивий соколенько,

Щоби не виносив
 Дівочу красоньку.
 Дівоча красонька в вині сі купала,
 В меді потапала.
 Хлопяча красонька
 В горівці ся купала,
 В пиві потапала.

Зап. в Пасічній, Станісл. пов.

К.

Ци чуєги, ци ньи, Як за гори давн дзвонит?	Всю дівочкою красу. Дівочкая краса
А в трубочку трубит, По віменци говорят, По ривочку ходит.	В меді намочена, В кярници полочена, На совічку сушена,
Ой щоби не злетів Той чорний воронище, А щоби не зібрав	А заліском фрасована, А шпильчочков зшпилена, Тай до скрині замкнена.

Зап. в Костільниках, Буцацького пов. М. Капій.

Паралелі: *Ż. Pauli, Pieśni ludu rus., т. I, ст. 19—20, ч. 3.* — Я. Головацький, *Народи. п'єси, II, ст. 681, ч. 7.* — Тамже, т. III, ст. 164, ч. 2. — И. Галька, *Народи. звичаи и обряды, I, ст. 101—102, ч. 7.* — Правда, 1895, ст. 251—252, ч. 16. — Зоря, 1880, ст. 99—100, ч. 2. — В. Sokalski, *Powiat Sokalski, ст. 227.* — Тамже, ст. 232—233. — Б. Гринченко, *Этногр. Матеріали, т. III, ст. 97, ч. 189 (частина).* — Потебня, *Обьясненія малор. и срод народ. п'єсень, ст. 116—117.*

III. Пан Городецький (Кременецький).

А.

Наш пан Городецький по городци ходят,
 По городци ходит, на трубочку трубит,
 На трубочку трубит, челядоньку будит:
 Ой стась, челядонько, город городити,
 Город городити, терньом обернати,
 Щоб не залетіла сива зазуленька,
 Щоби не влопила паньської краси,
 Бо паньська краса в меді намочана,
 В меді намочана, в вині виправяна,
 В вині виправяна, на Дунаю прана,

На Дунаю прана, на шнурах вішана,
 На шнурах вішана, до сонця сушена,
 До сонця сушена, магльом магльована,
 Магльом магльована, прасом прасована,
 Прасом прасована, до кюфра схована,
 До кюфра схована, ключом замкнана,
 Ключом замкнана, на великдень вбрана,
 На великдень вбрана і гаївки виводжана.

Наш пан Городецький по городци ходит,
 По городци ходит, на трубочку трубит,
 На трубочку трубит, челядоньку будит:
 Ой стаць, челядонько, город городити,
 Город городити, терньом обтернити,
 Щоб не залетіла чорна зазуленька,
 Щоби не вхопила парубоцької краси,
 Бо парубоцька краса в гноївці мочана,
 В гноївці мочана, в нази виправяна,
 В нази виправяна, на калюжи прана,
 На калюжи прана, на терню вішана,
 На терню вішана, до вітру сушана,
 До вітру сушана, макогоном тачана,
 Макогоном тачана, під лавку схована,
 Під лавку схована, патиком замкнана,
 Патиком замкнана і на великдень вбрана,
 На великдень вбрана і вола вивожана.

Зап. 1908 р. у Вовкові, пов. Черемшляни, М. Боднар.

Б.

Стають усі в колесо і співають:

Наш пан Кременецький
 По садочку ходит,
 Челядочку водит:
 Вставай, челядочко,
 Нина чо лежитьи,
 Йдіт пліт городати,
 Щоби завулі не залетіла,
 Дівочу красицю не з'їла,
 Бо дівоча краса,
 Як літняя роса,

В меду намочена,
 На тишині прана,
 На сонци сушена,
 На столі тачена,
 В скрини положена,
 Васильком приложена.

А хлопича краса,
 Як винная роса:
 В дехти намочена,

На Бисгрици прана,
На вітру сушена,
На печи тачена,

Під піч положена,
Вугльом приложена.

Зап. 1904 р. у Богородчан. пов. Б. Закляписький.

О. Роздольський записав у Саджаві, Богородч. пов. якийсь відривок пісні з іменем нана Кременецького. Ось він:

Пан Кремінецький,
Заведи нам таччик,
Йа ўсе по нїмецький!

Що хлоп, що хлоп,
Чиривичка ўбує,
Сьвіт промандрує.

Стр. 4—6 виймлені з иншої пісні; нор. пісню „Білоданчк“, варіант із Білеча Дол. Як видно, то сей відривок ще й позліплюваний з різних (найменше двох) текстів.

В.

Пан Маковський.

Наш пан Маковський по
[городі ходит,
По городі ходит,
Челядойку будит.
Вставай, челядойко,
Вставай, тай ни спіти,
Жиби ни злетіла сива за-

Я вна ся сьвітліє;
Бо дівоцька краса
На шнурі сушена,
На столі качана,
На столі качана,
До скрині схована.

[зудейка,
Жиби ни скусила дівоць-
[кую красу;
Бо дівоцька краса,
Як у літі роса:
Як сонце пригріє,

Вой я хлопська краса
На колі сушена,
На колі сушена,
В гноївці мочена,
В гноївці мочена,
Під лаву зложена.

Зап. 1908 р. у Стрільбичах, Старосамбір. пов. С. Малепький.

Паралелі: И. Довинський, Галагивка (Зоря гал. яко альбумъ), ст. 514, ч. 3. — А. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 52, ч. 2. — Я. Головацький, Народ. пѣсни, т. II, ст. 180—181, ч. 4.

IV. Весняний дар.

А.

Наші весна краєна,
Щожісь нам принєсла?
Ой принєсла я вам парубоцьку красу.

Парубоцька краса
На калюжи прана;
На калюжи прана,

В цебрику зелена;
 В цебрику зелена,
 В діхтю крохмалена;
 В діхтю крохмалена,
 На вітрі сушена.

Наші весна красна,
 Щожись нам принесла?
 Ой принесла я вам
 Паньську красу.
 Паньская краса

Зап. С. Кретів у Підгайчиках, коло Перемишля.

В лузі намочена,
 На Дунаю прана;
 На Дунаю прана,
 В балії парена;
 На Дунаю прана,
 В фарбці фарбована,
 На шнурок вішана,
 На сонці сушена,
 На магли маглена,
 До скрині схована.

Б.

А вже весна воскресла,
 Що жесь нам принесла?
 Припеслам вам паску
 Тай дівочку краску.
 А дівочка краска
 На меді мочена,
 На керниці прана,
 На сонці сушена,
 На столі спечена,
 В папір завинена,
 А в скрині схована,
 Колодков замкнена.

Зап. у Котузові, Підгаєцького пов.

А вже весна воскресла,
 Що жесь нам принесла?
 Принеслам вам паску,
 Парубоцку краску.
 Парубоцка краска
 В калужи мочена,
 На потоці прана,
 На вітри сушена,
 На порозі стачена,
 Під лавку втручена,
 Кацюбов замкнена.

В.

Ой вже весна воскресла,
 Що жесь нам принесла?
 Ой принесла я вам
 Паняньську красу.
 Паняньская краса
 В меду ся купала;
 В меду ся купала,
 В вині виринала;
 В вині виринала,

Зап. М. Підгірний в Охришівцях, пов. Збараж.

Гайвкн.

На Дунаю прана;
 На Дунаю прана,
 На сонці сушена;
 На сонці сушена,
 На столі качана;
 На столі качана,
 В папір завиняна;
 В папір завиняна,
 На панянки вбрана.

Г.

1. Вже весна скресла,	9. На сонці ся сушила,
2. Що жись нам принесла?	10. На столї ся качила,
3. Ой принесла я вам	11. В папір ся завивала,
4. Паняньску вроду,	12. В скриню ся сховала,
5. Бо паняньска краса,	13. Ключем ся засувала,
6. Як серед літа роса.	14. На великдень ся вбрала,
7. На Дунаю ся прала,	15. Гаївки вигравала.
8. А в медї вирнала,	

Кудобиці, пов. Зборів, зап. Ф. Хом'як.

У варіанті, що записав 1909 р. в Озірні, Зборів. пов. О. Ровдольський є такі відміни: Стр. 1: краса зам. скресла. — Стр. 4: краску зам. вроду. — Стр. 6: То літняя роса. Далі нема.

Д.

Вже весна воскресла,
А щож ти нам принесла?
Принесла я вам рожу,
Весняную гожу.
Паняньская краса
В Дунаю се прала,
На магнесі магльовала,
На великдень се вбрала,

Глятки, зап. С. Авдикович, 1904 р.

По цвинтару вигравала.
А парубочка краса
В рові се прала,
В комні се сушила,
В болоті се магльовала,
На великдень се вбрала,
По цвинтари вигравала.

Е.

Ой вже весна воскресла,
Щось вола нам принесла:
Ой принесла нам весну,
Нарубочую красу.
Нарубочая краса,
Як серед зими роса.
А ў діхти сьї мочила,
Ў смаридьї вирнала,
На баярї сьї прала,
По колах сьї вішала,
На вітрі сьї сушила,
На присні сьї качила,
Ў онучох завивала,

На Великдень сьї ўбрала,
Тай вола вигравала.

Ой вже весна і т. д.
Паньинскую прикрасу.
А пацьинская краса,
Як серед літа роса.
А ў медьї сьї мочила,
А ў вины вирнала.
А ў вины вирнала,
На Дунаю сьї прала.
На Дунаю сьї прала,
На шнурях сьї вішала,

На сонци сї сушила,
 На маґли маґльувала,
 Ё напїр сї завивала,
 Ё скриньку сї зашквала.

Ё скриньку сї зашквала,
 На Великдень сї ўбрала.
 На Великдень сї ўбрала,
 Ягїлки виводила.

Зап. 1909 р. в Присївцях, Зборїв. пов. О. Роздольський.

Ж.

Вже весна воскресла,
 Щожись нам принесла?
 Ой я вам принесла
 Дьивоцькую красу.
 Дьивоцькая краса
 Ёа ў меду мочена;
 Ёа ў меду мочена,
 На Дунаю прана,
 На сонци сушена,
 На столы тачена,
 Ё трубочку звишена,
 Шинилькоў пришпилен,
 Ё шуфляду вложена,
 Віком наложена,

На кльучик зашклена.

Вже весна воскресла,
 Щожись нам принесла?
 Ой я вам принесла
 Парубоцьку красу.
 Парубоцька краса
 В гноїўцы мочена,
 На калузи прана,
 На вітри сушена,
 На лаўцы тачена,
 Ё коўбицьку вложена,
 Терньом пришпилен,
 Лаўкоў наложена.

Зап. 1909 р. в Волі Великій, Жадачів. пов. О. Роздольський.

Паралелі: Waclaw z Oleska, Pieśni pol. i rus. ludu gal., ст. 52, ч. 3. — Я. Головацкій, Народ. піснї, т. II, ст. 177 — 179, ч. 1—2 — Правда, 1868, ст. 215.

32. Кривий танець.

А.

А ми кривону тавцю
 Не виведено кінцю,
 Бо сго треба вести,
 Як віночок плести.

Глешава, пов. Теробовля, зап. О. Стечишин.

При сїй піснї дївчата тримають ся за руки і ходять кривою лінією, від чого її пісня називаєть ся кривим танцем. При всїх гайках,

де нема згадки про те, як належить їх вести, йдуть звичайно дівчата „кривого танцю“.

Б.

Кривого танцю
Та не виведу кінцю.
Я молоденька сестриченька
А свекрохи не збудивши,
А збудивши, не вгодивши,
Горняц камі наваривши.

А що в тії каші? жаблеча віжка.
Кому-ж ві їсти? парубкам.
Чого парубки потрули?
Животи їм попухли,
Не хтят вола грати,
Щоб ся з них не сьміяти.

Кудобинці, пов. Зборів, зап. Ф. Хомяк.

Тут до початку гайки „Кривий танець“ дочіплено другу про „Кашу“ і ще третю про парубків із попухлими животами.

В.

Я вю вінец, піду в танец,
Душко моя!
Я в тій танци нема кінця,
Тай не буде.

В Товстенькім, Гусятин. пов., зап. М. Булка, 1889 р.

Г.

Ми кривого танцю йдемо,	Ми кривого танцю йшли,
Єму кінце не знайдемо;	Єму кінце не знайшли;
Ой то в гору, то в долину,	Ой то в гору, то в долину,
Ой то в рожу, то в калину.	Ой то в рожу, то в калину.

У Вовкові, Перемишлян. пов., зап. М. Болнар.

Паралелі: Ż. Pauli, Pieśni ludu rusk., т. I, ст. 23, ч. 9. — Я. Головацькій, Народн. пѣсни, т. III, 2, ст. 168—169, ч. 9. — Z. Rokossowska, Przyczynek do etnogr. ludu rus. na Wołyniu (Zbiór wiad. XI, 3), ст. 168, ч. 4. — O. Kolberg, Pokucie, I, ст. 176, ч. 25. — Zbiór wiad., т. V, 3, ст. 52—53.

33. Л ю б к о.

А.

Дівчата стають у колесо, а дві входять до середини і показують, як що робити; колесо все те повторяє.

Ой як, як по садочку ходжу? Все оттак, 2.

Ой як, як за миленьким гляджу? „

Ой як, як миленькому постелити? „

Ой як, як миленького посадити? „

Ой як, як коло миленького сісти? „

Ой як, як миленького обійняти? „

Ой як, як миленького поцілувати? „

Ой як, як від миленького встати? „

Ой як, як миленького піднести? „

Ой як, як по садочку ходжу? Все оттак, 2.

Ой як, як за нелюбом гляджу? „ (дивить ся в гору).

Ой як, як нелюбви постелити? „

Товстенке, пов. Гусятин, зап. М. Будка.

В.

Що садочку походжаю, Все отак, все отак.

За миленьким виглядаю, Як коло милого собі сісти?

Все отак, все отак! ¹⁾ Все отак, все отак.

Як миленькому постелити? Як милого підойняти?

Все отак, все отак. Все отак, все отак.

Як милого посадити?

Зап. 1904 р. в Костільниках, Бучацького пов. М. Капій.

В.

Дві дівчини подають собі праві руки, ходять кругом у колесі, яке роблять інші дівчата та відповідно до змісту пісні грають ролі нелюба або милого, при чім при словах мила, милий взаїмно обіймають ся, а при слові нелюб відтручують ся, та відвертають ся від себе.

Як з нелюбом сісти їсти? Як з нелюбом йти робити і т. д.

Гей бат, няк. Як з милойкою йти робити і т. д.

Як з милолюбом сісти їсти? Як милому постелити і т. д.

Гей бат вотак. Як милому постелити і т. д.

Як з милойкою сісти їсти? Як з нелюбом лячи спати і т. д.

Гей бат, няк. Як з милойкою лячи спати і т. д.

Як з милойкою сісти їсти? Як з милойкою лячи спати і т. д.

Гей бат вотак.

Зап. 1908 р. в Стрільбичах, Старосамбір. пов. С. Малецький.

¹⁾ Тут дівчата показують, як належить дивити ся за любовом, приймати його, стелити і т. д.

34. Гарна донька.

А.

Стають по дві в ряд і тримають хустки за кінці, підносять руки з хустками до гори і ті, що в задю, перебігають по під руки на перед; при тім співають.

Ой бриніли ключі з почи,	Ни дай, ни дай, матусенько,
Понад мої чорні вочи,	Най сидит, най сидит,
Най бринят, най бринят!	Навари їй з ріпи юшки,
Хвалила сі матусенька,	Най си їсть, най си їсть;
Що хорошу доньку нав...	Положи ї у подушки,
Я ни дам, я ни дам.	Най си спит, най си спит.

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левецька.

Б.

Ой бриніли ключі з почи	Моя дочка хорошенька,
Понад наші чорні очи:	Я не дам.
Най бреньят,	Бо у него сиві очи,
Коли спати не хотят.	А він доўго спати хоче,
Положіт їх у подушки,	Я не дам.
Та дайте їм з грушок юшки:	Положіт го на подушки,
Най бреньят,	Та дайте му з грушок юшки,
Коли спати не хотят.	Та най спит.

Ой казала стара ненька:

Зап. 1908 р. в Волі Великій, Жидачів. пов. О. Ровдольський.

35. Спосіб на парубків.

Довлять ся дівки разом за руки, а по краях стають висші ростом і бігають так, що оден конець перебігає другоїу по під руки; при тім співають:

Ой котит си горішок кріз ручки,
 Ой ловіт си, дівочки, за ручки!
 Гей ловіт си чотири, чотири,
 Щоби вам си легіні женили!

Зап. у Видиніві, Снятин. пов., 1889 р., Василь Равлюк.

36. Дівоча принада.

А.

Над водою вільха, під нею вода згіркла,
 Нема дівок понад дівки, як Лучкова дівка.
 Шильвію копала, руту підливала,
 Такий свому Васильови принаду давала.
 Сама невеличка, рум'яного личка,
 За Васильом, за Васильом, як перепеличка.

Вовків, пов. Перемишляни, зан. М. Годнар.

Б.

На городі вільха,
 Під нею вода мівка,
 Ото ми сі сподобала
 В середині дівка.

Она невеличка,
 Рум'яного личка,
 По садочку походить,
 Як перепеличка.

Цибульку мекала,
 Чосник полокала,

Тай ще своєю миленькому
 Коника тримала.

Зійди на долину,
 Будем сі радити,
 Який тобі, моя мила,
 Віночок купити.

Купи ми зелений,
 Злотом повлочений;
 Тепер собі, моя мила,
 Сядиш коло мене.

Пісню сю співають дівчата на Великдень, коли стають у колесо взявшись за руки. Крім того стає одна в середині, друга ходить довкола колеса — обі з прутиками в руці. Вони співають також разом з иншими дівчатани. Посеред співу старається одна одну вдарити прутиком, а по скінченій гаївці дівчина з середини починає втікати — друга за нею гонить довкола церкви і т. д.

Зан. в Войциллові, 1905 р., М. Федюшка.

37. Закупуване одягів жіночі.

Молодіж стає в колесо, а дві дівчини по середині. Всі співають :

Ой піду ж бо я з міста до міста,
 Та наберу жоні сорочину с краю;
 Та давай, жоно, нхай припіряю,
 Ой чи так, чи ні так, чи ні коротенька?

Та жоно-ж моя, жононько,
Та люби-ж нас сирденько!

Далі співають: Та наберу жоні фартушину, спідничину, хустиньку...

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

38. Лихий муж.

А.

Молодіж творить колесо, а дві дівчини ходять по середній. Всі співають:

Та Терешкова жона,
Та нима її дона:
В нісці її забавила,
Сукою заставила;
Боїт її до дому йти,
Бо ї буде муж бити
Щіткою — грибіною,

Виритеном — кружількою,¹⁾
А я рак-неборак цівки сучу,
Щукою-рибною в гору скачу,
То в гору, то в долину,
То в рожу, то в калину,
А з калини в цвіту лугу,
Вибрай си пару другу.²⁾

Дівчата вибирають другу пару і її знов ходять по середній, а всі співають так само.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

Варіант, який записав 1907 р. М. Бунт у Козівці, Тернопіль. пов. має такі відмінні: ¹⁾ Кружількою. ²⁾ Дві останні стрічки звучать:

А з калини в гору, гору,
Вибрай си пару другу.

В.

А я Леськова жона
На городеньку була,
Кликала сирнажини,
Чужої чужини:
Сідаймо на човночок,
Поїдеи на ставочок,
На круті береженьки,
На сухі кропивоеньки.
Там дятя коханое,
Кашою напханое,

Кашою молодшою,
Ситою ситношною.

Шпак неборак цівки суче.
Під зелененьким дубком
Били жонери лубком.
Там я се забавила,
Сукою заставила.
Бою ся до дому йти,
Вуде на мій муж бити:

Щіткою, гребінкою,
Веретеном, кужілкою.
Добру свекроху маю,

Не дасть ня бити, знаю.
А ще ліпшого вітця:
Що неділеньки танця.

Правда, 1868, ст. 180. Зап. Е. Желехівський в Кудобинцях коло
Зборова.

В.

Там під двелени дубом,
Били жовняри в бубон.
Там я ся забавила,
Спідничку заставила.
Мої милі сусідоньки,

Виведіт ня з бесідоньки,
Бо лихого мужа маю,
Буде бити, добре знаю.
І щіткою, кужівкою,
Веретеном, гребінкою.

Настасів, пов. Тернопіль, зап. Гривць Ракочий, 1908 р.

Г.

Мене матінка била, рученьки поломила!
Щіткою, гребінкою, паликом, кужілкою.
Бо я ся забавила, сукіночки заставила,
За тую рутку, за баламутку,
За тую нятку, за паню матку.
Моя рутка, не баламутка,
А моя нятка це панї матка,

Зап. Ів. Ляторовський.

Д.

Там під зелененьким дубом,
Стояли жоняроньки а бубном;
А я сі там забавила,
Черевички заставила.
Тай бою сі до дом іти,
Бо ні буде милій бити.
А якою табиною?

Зеленою сосниною.
Од Василю, Василецьку,
Посію ті в середеньку.
В четвер рапо носіяла,
А в п'ятницю підливала,
А в суботу вінок вила,
А в неділю в нім ходила.

Зап. у Ваньковичах, Самбір. пов. Ф. Колесса.

Паралелі: Б. Гринченко, Етногр. Матеріали, т. III, ст. 92—
93, ч. 181.

39. Д і д і б а б а.

Дівчата беруть ся за руки, числом 20, 30 або 40, стають у два ряди або в колесо і вибирають із посеред себе дві, одну за бабу, а другу за діда. Баба ходить у середині круга, а дід поза ним. Співають:

Чолом баба, чолом гід,
Сварили сі за обід;
За головку чиснику,
Сварили сі до свирку.

По сім схикуєть ся дід зловити бабу; коли се вдасть ся йому, починає її віби бити.

О. Kolberg, Pokucie, I, ст. 160—161, ч. 10 (62).

Ся гайвка походить із Городниці і Поточиск, Городенського пов. Записана вона, як видно, не докладно, але що між рукописами в мене не знайшов ся її варіант, подаю сей.

40. З а й ч и к.

А.

1. Зайчику та сввесенький голубе,
2. Та двнесенький соколе!
3. Ані куда зайти, ані вискочити,
4. Ані куда зайчику перескочити.
5. Скочком бочком переверну ся,
6. Гребінчиком розчешу ся.
7. Вауї ся, зайку, в черевички,
8. Поплянь, зайку, по Дунайку,
9. Вибрай си дівку з крайку.

Зап. у Ковівці, Тернопіль. пов. 1907 р. Микола Бупт.

При сій гайвці колесо хлопців і дівчат крутить ся; всі співають, а один (одна) стоїть у середині.

У варіанті з Костільник, Бучацького пов., зап. М. Кацієм, є такі відміни: Стр. 1—2:

Зайчику, зайчику сввесенький,
Голубе, голубе милесенький!

Стр. 5: Нема. — Зам. 7—9 в отсі:

Возьму я се за підбочки,
Вибру си напвочки.

Б.

Молодіж стає в колесо, а одна дівчина ходить по середині. Всі співають :

Ой загаську, за головоньку,
 Ані тобі, зайчику, ані вискочити,
 Аві тобі, зайчику, пряскочити :
 Проз вишеньки, проз турецькі,
 Проз дівчата тиклівецькі.
 Скоком-боком прривирни сі,
 Грибішником рощиши сі,
 Зауї, зауї чривички,
 Шукаї собі молодички.

Дівчина вибирає другу і ся знов ходить, а всі співають так само.
 Тектівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

В.

1. Зайчику, зайчику,	8. Як папі матка.
2. Ти мій братчику,	9. Зайчикок, зайчикок прибігас,
3. Не ходи, не дончи	10. Ручечку, ножечку прибивас;
4. По городчику.	11. Чли быто, не быто,
5. Бо моя рутка,	12. Ножечку пробито.
6. Як балавутка;	13. З калинового лугу,
7. Бо моя мятка,	14. Вибирай собі другу.

Слобідка М, шквітівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

У варіанті, записанім М. Левицьким у Борщів. пов. 1892 р. по стр. 4 в отсі:

Не ходи, не дончи
 По рутці, по мятці.

Зовсім ідентичний варіант записав М. Будка 1898 р. в Товстенській, Гусятин. пов.

Г.

Дівчата стають у колесо, а пара в середині тапцює; дівчата співають :

1. Заську! за головоньку! (беруть ся за голову)
 Ані тобі, заську, ані вискочити,
 Ані тобі, заську, ані виглянути!

2. Засньку! ручки, плечки! (кладуть руки на груди)
Ані тобі, засньку, ані вискочити,
Ані тобі, засньку, ані виглянути.
3. Засньку! сінця-колінця! (беруть ся за коліна)
Ані тобі, засньку і т. д.
4. Засньку! за пятачки! (беруть ся за п'яти)
Ані тобі, засньку і т. д.
5. Засньку! за підбочки! (беруть ся за підбоки)
Ані тобі, засньку і т. д.
6. Засньку! оберни ся!
Кого любиш — обійми ся!

Пара обіймає ся і гаївка починаєть ся знов від початку.

Зап. М. Підгірний в Охришівцях, пов. Збараж.

Ідентичний варіант записав у Настасові, Терноп. пов., 1908 р. Гр. Ракочий і в Товстені, Гусятин. пов., 1898 р. М. Будка.

Подібний варіант записав також О. Ровдольський в Олірні, Зборів. пов. побіч другого, наведеного під Д. Вінже записав у Ярчівцях, Зборів. пов. відривок сеї гаївки, який пропускаю, як наловажний. Його ж варіант із Пришевець, Зборів. пов. має лише нижній початок, як охришовецький:

Ані тобі, засньку, з гаю вискочити,
Ані тобі, засньку, з гаю виглянути.

А далі йдуть: За[га]сньку, за головку (воченька, груденька, рученька, криженька, ноженька). Кінець як в Охришівці.

Д.

Та загайчику сивисенький,	Та покажи свої речі!
Та загайчику малисенький,	_____
Ану, ану, скоком-бокком!	Та возьми сї за кольіно, Щоби табе ни больіло, Зауї, зауї чиривчки, Шукаї собі молодички!
_____	
Скоком-бокком привирни сї, Грибінчиком рошиши сї, Та возьми сї за підбечі,	

Зап. 1909 р. в Олірні, Зборів. пов., О. Ровдольський.

Паралелі: И. Галька, Гаївка (Зоря гал. яко альбуш), ст. 518, ч. 4. — Я. Головацький, Народн. піснн, т. II, ст. 689, ч. 4. — Тамже, т. III, 2, ст. 187, ч. 12. — И. Галька, Народ. звичаї и обряды, I, ст. 114, ч. 4. — А. Wanke, Halańiwki, ст. 46, ч. 10. — Z. Rokossowska,

Przyczynek do etnogr. ludu rus, na Wołyniu (Zbiór wiad., XI, 3), ст. 166—167, ч. 2. — Materiały etnogr. z okolic Pliskowa (Zbiór wiad., т. VIII), ст. 148, ч. 83. — Zbiór wiad., т. V, 3, ст. 56—57. — А. Свидницький, Великдень у Подолянь (Основа, 1861, XI—XII, ст. 45). — Lud, VI, ст. 161, ч. 1. — Шейковський, Быть Подолянь, ст. 19. — П. Чубинський, Труды, т. III, ст. 59—62, ч. 9. — А. Терещенко, Быть рус. народа, IV, ст. 274—278.

41. Жучок.

А.

По дві дівчині беруться за обі руки на охрест і стають пара побіч пари, а одна менша дівчинка („Жучок“) вилазить їм на руки і поступає поволи по руках, нешов по живім мості, опираючись руками на рамена дівчат. Пари, що по їх руках перейшла вже дівчинка, покидають своє місце і перебігають наперед, таї так поступають кількадесять кроків, співаючи:

Ходят Жучок по жучині,
А Жучиха по деревині,
Граї, Жучку, граї! ¹⁾
Ой граї, Жучку, граї небоже,
Най ти Пан Біг допоможе.
А наш Жучок чорновусий,
А на Жучку жуван куций;
Дівки єго підпоїли,
На нїм жуван підкроїли.
А наш Жучок, як пан, як пан,
Одягнув сі в куций жуван.
Заграї же ми хоть дробину,
Куплю я ти федерину ²⁾.
Заграї же ми хоть трошечка,
Куплю я ти фартушечка.
А наш Жучок невеличкий,
Треба єму черевичків,

А за дутка полятички,
Застягати черевички.
Полятичка червоненька,
А Жучиха молоденька,
А від скрині до порога,
Черевички попорола.
Ой маю я шевця брата,
Зашне ми зараз завтра;
Ой маю я шевце Фране,
Зашне ми завтра з ране.

Де ти їдеш, Романе? ³⁾
На ярарок, васпане!
А що везеш, Романе?
А дівоньки, васпане!
А по чому, Романе?
Сто за грейцар, васпане!

¹⁾ Повтаряєся за кожним другим стихом.

²⁾ Спідниця з купного матеріалу.

³⁾ Звідси до кінця покладана пісня в самих відривків інших са-
мостійвих пісень; вони повідділювані від себе відступами. Ся пісня
може послужити взірцем сплітання в одно ріжних відривків та доказом
забування одних пісень, а впровадження на їх місце інших.

За вороти калюжа,
Моя шила недужа.
Як музичку зачує,
За стійною танцює.

А я малий-невеличкий,
Щей до того не доріс,
А ві Львова до Кракова
Карабіна не доніс.

Зап. у Підберізцях, Львів. пов. М. Цар, 1871 р.

А я малий до дівоньки,
Треба нині драбиньки.

Кадук мені раду дав,
Що я собі бабу взяв;
Як ярмарок настає,
Продам бабу, васпає.

Гаївна „Жучок“ у Старім Косові. Фот. Ів. Труш.

Б.

Дівки ловлять ся по дві за руки, стоячи одна супроти другої. Знов дві беруть малу дівчину і кладуть їй на руки таї провадять тримаючи, щоб та не впала. Дівки підкладають руки, а по них дівчина ходить. Обходять так докола церкви та співають:

Ой ходит жук по жучині,
А дівчина по ручні:

Грай жуче, грай,
Тут добрий край.¹⁾

¹⁾ Приспів повторяєть ся що дві стрічки.

Ой шевчиха рибку ловит,
А шьо йшла, то процила;
А шьо йшла то процила,
Дівці ріклі не купила;
Чекай, дівко, до петниці,

Будут ріклі та катиці.
Чекай, дівко, до суботи,
Будут ріклі тай чоботи.
Чекай, дівко, до неділі,
Будут ріклі дорогії.

Так співають, доки не обійдуть три рази церкву.

Зап. у Видиніві, Снятин. пов. 1889 р. Василь Равлюк.

В.

По дві дівчини роблять із рук кріселко і стають у ряд, потім ви-

Гаївка „Жучок“ у Старім Косові. Фот. Ів. Труш.

саджують кілька малих дівчаток на руки; ті ходять їм по руках, а великі дівчата співають:

Ходив жучок по долині,
А жучиха по калниї:
Грай жучку, грай небожи,
Най ти Пан Біг допоможи,
Грай, жучку, грай! ¹⁾

А ми того рік чикали,
Жибисьмо сі дочкали.
А наш жучок невеличкий,
А на жучку черивички;
А наш жучок молодец,

¹⁾ Приспів повтараєть ся що дві стрічки.

А на жучку перстинец;	Тай жуван: му підкрюли.
А наш жучок чорновусий,	Грай жучку, грай нибожі,
А на жучку жуван куций;	Най ти Цан Біг допоможи,
Бо ни жучка підноїли,	Грай жучку, грай!

Іванівці, пов. Жидатів, зап. Н. Левицька.

Г.

Дівчата беруть ся по дві за руки і одна пара стає за другою. Одна дівчина тримає ся голою дівчат і йде по тих руках. Тимчасом перша пара переходить на кінець, за нею друга — і так кожда пара, через котрої руки дівчина перейшла, переходячи на кінець творить безперервний ряд, по яким дівчина переходить навкруги церкви. Дівчата тимчасом усе співають:

Ходить жук по жуках,
А дівчина по руках.
Чекай, дівко, до суботи,
Буде сукня і чоботи,
Грай, жуче, грай!

Зап. Т. Заборський в Молодятині, Коломиї. пов., 1888 р.

Д.

Стають дівчата або хлопці в 2 ряди напроти себе і тримають ся руками. Маленька дівчинка або хлопчик, званий тут „Жучком“, іде по руках усього ряду від одного кінця до другого. Коли доходить до кінця ряду, тогди ті дівчата або хлопці, що по їх руках уже Жучок перейшов, підбігають і стають на перед так, як вперед у ряд, а Жучок знов переходить по їх руках. При тім співають усі:

Ой ходит Жук по жучніі,
А Жучиха по деревніі,
Грай, Жуче, грай Жуче!
А Жучиха молоденька,
На ній шуба зелененька!
Грай, Жуче, грай, Жуче!

Зап. у Сапогові, Борщів. пов. Д. Шинчук.

Е.

Два хлопці беруть дитину на руки, вложеві наохрест і носять її.
Дівчата співають:

1. Ходит Жучок по дубині, ¹⁾
2. А Жучиха по долині. ²⁾
3. Грай, Жучку, грай, небоже,
4. Най ти Пан Біг допоможе. а)
5. На Жучкови черевички,
6. Бо сам Жучок невеличкий.
7. На Жучкови жупанипа,
8. Бо наш Жучок як дитина. ³⁾
9. На Жучкови жупан красний, ⁴⁾
10. Бо наш ⁵⁾ Жучок бардо красний.

Кудобинці, пов. Зборів, зап. Ф. Хомяк.

У варіанті, що записав 1909 р. О. Ровдольський в Озірві, Зборів. пов., є такі відміни: ¹⁾ Долині. ²⁾ Ядлині. ³⁾ Стр. 7—8 нема. ⁴⁾ Ясний. ⁵⁾ І сам. — Його-ж варіант із Волі Великої, Жидачів. пов., сходять ся також з отсим, має лише такий кінець:

А ми того рік чекали,
Та щоби смо жучка грали.

Варіант д. О. Ровдольського з Присовець, Зборів. пов., має ще понад наведені отсі два куплети:

На жучкови камізелька,
Пристав жучок до серденька.
На жучкови пас едвабний,
Бо наш жучок барзо ладний.

Ж.

Два хлопці беруть третього на руки і носять його, а всі співають:

А в нашого Жучка,	А в нашого Жучиняти,
Золотая ручка.	Чоренькії вочинята.
Грай, Жучку, грай небожи,	А наш Жучок невеличкий,
Ней ти Памбіг допоможи. а)	На Жучкови чиривачки.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

З.

1. Грай, Жуче, грай,
2. В нас добрий край!
3. У нас верби грушки родять,
4. У нас дівки в золоті ходять.

а) Приспів повторяєть ся що дві стрічки. ¹⁾ Приспів.

5. Грай, Жуче, грай,
6. В нас добрий край!
7. Від неділі до вівторка,
8. Нема паски, лише шкірка!
9. Грай, Жуче, грай!

З Пасічної.

Варіант, зап. в Завою Ант. Глодинським, має такі відміни: Стр. 7 = 3. — Стр. 8: А в нас хлопці файно ходят.

I.

Грай, Жучку, грай,
В нас добрий край:
У нас дівки в золоті ходят,
У нас верби грушки родят.
Грай, Жучку, грай!
Дайте, дівки, околота,
Хлопців нести до солота.

Грай, Жучку, грай,
В нас добрий край!
Дівки скачут в золоті,
Хлопці плачут в болоті!
Грай, Жучку, грай,
В нас добрий край.

Пасічна.

K.

1. Ой лаавив Жук по жучині,
2. А жучина по драбині:
3. Грай, Жуче, грай небоже,
4. Най ті Господь допоможе!
5. А наш Жучок невеличкий,

6. Купив собі черевчички,
7. Ще й за грейцар тасночки,
8. Засьцігати шіженочки!
9. Грай, Жуче, грай небоже,
10. Най ті Господь допоможе!

Товстенъке, пов. Гусятин, зап. М. Будка, 1898 р.

В варіанті, зап. М. Левицьким, 1892 р. в Борщів. пов., є такі відміни: Стр. 7—8:

Та за грейцар політнички,
Защіпати черевчички!

L.

Чужа мати гірки крала,
На пень фартух розідрала;
Ні що ї сі дивувати,
Така була її мати.
Грай, Джусе, грай.
Я в нашого Джусенька
Золотая рученька!
Грай, Джусе, грай.

Ой грай, Джусе, грай небоже,
Чей ти Пан Біг допоможе.
Грай, Джусе, грай.
Ой грай, Джусе, до п'ятниці,
Будут сукні тай спідниці;
Ой грай, Джусе, до суботи,
Будут сукні і чоботи.
Грай, Джусе, грай.

Зі Станіславівщини

В Костільниках, Буцацького пов., зап. М. Капій такий варіант :

Чому, дівки, не йдете,	Наші дівки хороші.
Чому роти не рвете?	Граї, Жуче, граї небоже,
Ой нарвали до душі,	Чей ти Господь допоможе.

В Ожидові зап. Гр. К. Трильовський отсей варіант :

Ой грає Жук на ялиці,	Як ти будеш добре грати,
А Жучиха на тернині:	Треба тобі теля дати!
Граї, Жучку, граї!	Граї, Жучку, граї!

Зовсім окремо стоїть крехівський жучок: Всі дівчата стають у ряд одна за одною і тримають одна другу руки за стан. Дві дівчині беруть хустку і біжать по обох боках того ряду з хусткою понад головами тих, що стоять у ряді. Тою хусткою зачіпляють дві дівчині так, що їх з ряду висунуть. Ті, що вилетіли, роблять те саме, а тамті стають у ряд на заді. Підчас того приспівують :

Граї жуку, граї жуку,
А як будеш добре грати,
Ми ти мусим грейцар дати.

Так повтарають ся, доки не повирисають усіх з ряду хусткою.

Правда, 1893, ст. 380, ч. 11. Зап. у Крехові, Жовків. псев. В. Герасимович.

Паралелі: И. Галька, Гаївки (Зоря гал. яко альбумъ), ст. 523, ч. 10. — А. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 49, ч. 12. — Я. Головацкій, Народн. пѣсни, т. II, ст. 192—193, ч. 18. — Тамже, ст. 695—696, ч. 10. — Тамже, т. III, 2, ст. 157—159, ч. 5. — И. Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 128, ч. 10. — О. Kolberg, Rokucie, I, ст. 156, ч. 4 (56). — Тамже, ст. 162—163, ч. 13 (64). — Тамже, ст. 165, ч. 16 (67). — Тамже, ст. 174—175, ч. 23 (74). — Тамже, ст. 177—178, ч. 28 (79). — Тамже, ст. 178—179, ч. 30 (82). — Тамже, ст. 187, ч. 44 (96). — Ів. Колесса, Гал. руські народ. пісні (Етн. Збірник, XI), ст. 28—29, ч. 7. (Ся гаївка злучена тут із „Привітом весні“ і „Вербовою дощечкою“). — О. Kolberg, Pieśni ludu z Podola ros. (Zbiór wiad., т. XII), ст. 237, ч. 4. — П. Чубинській, Труды, т. III, ст. 79—80, ч. 18 (тут злучена ся гаївка з „Огірочками“). — Тамже, ст. 164, ч. 86.

42. Перепілка.

А.

Чомусь нашу перепелоньку	Тут була перепелонька,
Тай головка болит!	Тут була красная зоронька!

Чоюсь нашу перепелоньку	Чоюсь нашу перепелоньку
Тай колінці болят!	Тай підбочки болят!
Тут була перепелонька,	Тут була перепелонька,
Тут була красная зоронька!	Тут була красная зоронька!

Дальше наводять ся різні хороби, а дівчина, що ходить у кружлячій колесі, перекиляє головку і дотикає ся хорого члена тіла.

Зап. у Козівці, Тернопіль. пов., 1907 р. М. Бунт.

Ідентичний варіант записав також Г. Ракочий в Настасові, Тернопільського пов.

В.

А в нашій перепілці тай головка болит!
Тут була перепелонька,
Тут була невеличенька,
Тай головка болит!

А в нашій перепелоньці тай рученька болит!
Тут була перепелонька,
Тут була невеличенька,
Тай рученька болит!

А в нашій перепелоньці тай ноженька болит!
Тут була перепелонька,
Тут була невеличенька,
Тай ноженька болит!

До нашій перепелоньці тай мильський іде,
А нашу перепілку за підпахи веде!

Плісняни.

Дівчата стоять у колесі при сій гаївці, а перепілка ходить по середині.

У варіанті, що записав 1909 р. О. Роздольський в Ярчівцях, Зборів. пов., є такі відміни: Початок:

А деж тая перепілка, ой що тутка була?
Тут була перепелонька, тут була невеличенька.

Далі йде: А нашу перепілку тай головка (воченька, рученька, груденька, ноженьки, животик) болит і повторяєть ся друга стрічка (Тут була...), як рефрен. — Його-ж варіант із Присовець, Зборів. пов. не має важнійших відмін.

В.

Перепелонько, білоронько,
 Твій миленький іде,
 Ой перепелоньці, та білороньці
 Перстенину несе!

Зап. М. Левицькій, 1892 р. в Борщ. пов.

Г.

Ой припилюнько тай миленький заслаб!
 Ой припилюнька та головка болит,
 Ой припилюнька та сирденько болит,
 Ой припилюнька та ручевьки боля,
 Ой припилюнька та ножечки боля!
 Ой припилюнько та миленький умер!
 Ой припилюнько — беріг єго за ручка,
 Ой припилюнько — здохнайти го на віжку!

Уста над Черем.

Паралелі: Я. Головацькій, Народн. пієси, т. II, ст. 190, ч. 14. — Тамже, т. II, 2, ст. 182, ч. 8 (варіант відмінний, від надрукованих тут). — О. Kolberg, Rokucie, I, ст. 163—165, ч. 14 (65). — Тамже, ст. 172—173, ч. 21 (72). — Тамже, ст. 185, ч. 40 (92). — Маркевич, Обычаи, повѣрья, кушпя..., ст. 70—71. — П. Чубинській, Труды, т. III, ст. 63—65, ч. 10.

43. Кіт і миш.

А.

Стає колесо дівчат або хлопців і вибирають одного за ката, а одну дівчину за мишку. Миш має свої ворота, котрими може на двір і до середини колеса вбігати. Кіт має також свої ворота. Котови не можна входити в мишачі, а миши в котові ворота. Миш входить до середини,

а кіт в надвору зачинає бігати за нею і лапати; миш утікає своїми воротами. Межі першою особою в колесі і другою, 3—4, 5—6, 7—8, 9—10, 11—12 має миш свої ворота, а межі 2—3, 4—5, 6—7, 8—9, 10—11, 12—13 має кіт ворота. Ціле колесо співає:

Ой в поле, мишко, ой в поле,
А ти, котик, за нею;
Скоро її зловиш,
Лабки її положиш
У поля!

Як кіт зланає миш, то кусає і ніби їсть; потім обирають другого kota і мишку і забава йде далше.

Зап. у Сапогові, Борш. пов. Д. Шничук.

В.

Дівчата стають у ронді, одну дівчину (мишку) беруть у середину, а друга (коцурка) стає поза рондом і старає ся продерти ся погід руки ронда, щоби зловити мишку. Рондо, що весь час стоїть на однім місці, перепускає мишку свобідно то в середину, то поза рондо, а коцурці робить усякі перепони. Коли-ж коцурці удасть ся таки зловити мишку, тогди кінчить ся забава. Підчас того співають:

1. Мишка, до яки, мишенька! ¹⁾
2. А ти, коцурко, ²⁾ за нею;
3. А ти, коцурко, за нею,
4. Як за ясною зорею!
5. Як тую мишеньку ³⁾ здогонит,
6. То її костоньки ⁴⁾ положиш!

В Підберізцях, Львів. пов. зап. М. Цар, 1871 р.

У варіанті з Ярчовець, Зборів. пов., що записав О. Роздольський 1909 р., такі відмінні: ¹⁾ Мишка, мишка до яки. ²⁾ Ти котоньку. Стр. 3—4 нема. ³⁾ А як ти ї. ⁴⁾ Кости.

У варіанті, записанім у Котузові, В. Навроцьким, та у Розділовичах, Рудецького пов. дром П. Рондяком, співає колесо:

Я в поле, мишко, я в поле,
А ти, котик, за нею!

тоді, як кіт далеко від мишки і вона зовсім безпечна. Коли-ж кіт підходить до неї, тоді мишку перестерігають:

До яки, мишко, до яки!
Як ті котонько здогонит,
То ти вістоньки положиш!

В.

Я в поли мишенька, я в поли,	Він єї за головку.
До золотої комори.	Мишенька я в кирицю,
Я сі котонька ни бою, ^і	Він єї за спідвицю.
Я сі словаю в ковору.	Ой стій, мишенько, ой стій,
Мишенька я в коновку,	Зроблю я з теби посьціль.

Сухослав, пов. Гусятин, зап. А. Свергун.

Г.

Ў поле, мишенько, ў поле,
 За тобоў котик гонит,
 Як тьм котик здогонит,
 То ти ніжки вобломит.

Зап. 1909 р. в Приєвцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Паралелі: И. Дозинский, Галагивка (Зоря гал. яко альбумъ),
 Ст. 510—511. — А. Wanke, Hałahiwki (Zbiór wiad., т. XIII, 3), ст.
 41—42, ч. 2.

44. О г и р о ч к и.

А.

Дівчата стають отвертти рондон; оден кінець ронда іде попід
 руки остатної пари другого кінця, відтак попід руки передостатної пари
 і т. д., при чім співають:

Ой вийте сі вогирочки,	А ни їм сі завивали,
Та нехай будут насільночки;	Вони нам сі дивували —
Най сі вют,	Жовтий цвіт,
Най сі вют.	Жовтий цвіт!

Коли завинули ся всі пари та зробив ся гейби ланцюх, тогди роз-
 виваюгь ся в противний бік, співаючи:

Розвивайте сі, вогирочки,	А ни їм сі розвивали,
Та нехай будут насільночки,	Вони нам сі дивували,
Най сі вют,	Жовтий цвіт,
Най сі вют!	Жовтий цвіт!

Зап. у Підберізцях, Львів. пов. 1871 р., М. Цар.

Б.

Дівчата беруть ся всі за руки; перша з гори тримає ся стовпа або дерева; бігають похід руки і роблять собою плетіньку. При тім співають:

Питала сі мати дочки,	Ни рвіт сі,
Чи садила вогірочки?	Чи великі, чи маленькі,
Ой садила, підливала,	Везіт сі.
Що неділі вибирала,	Повили сі вогірочки,
То сі вют, то сі вют!	Я в зелені попліточки,
Чи великі, чи маленькі,	То сі вют, то сі вют;
Все сі рвут, все сі рвут!	Чи великі, чи маленькі,
А ви милі вогірочки,	Все сі рвут, все сі рвут!

Іванівці, пов. Жидачів, зап. Н. Левицька.

У варіанті д. О. Роздомського з Волі Великої, Жидачів. пов. є три строфки, з чого перші дві виглядають так:

Мої милі вогірочки	Мої милі вогірочки
Жовто цвітут,	Везіт се,
Чи великі, чи маленькі	Чи великі, чи маленькі
Фсе се везут.	Вирвіт се.

Третя строфка рівна першій івановецькій.

В.

Чотири дівки сідає на землю, а інші дівки беруть ся за руки, ходять помежи них і співають:

Ой зелені огірочки,	Ой зелені огірочки я в гору си
Розвивайте си, розвивайте си,	Я в гору си вют, [вют,
Ой молоді молодчики,	Ой молоді молодчики
Напивайте си, напивайте си!	Мід вино пют, мід вино пют!

Зап. у Видишіві, Снятин. пов. 1889 р. Василь Равлюк.

Ідентичний варіант, але лише першу строфку, зап. 1888 р. Т. Заборський в Молодятині, Колом. пов.

Г.

Мої милі вогірочки,	Ой садила, підливала,
Звивайте сі до купочки,	Завтра буду вибирала!
Жовтий цьвіт, жовтий цьвіт.	Жовтий цьвіт, жовтий цьвіт.
Питала сі мати дочки,	То сі стелють, то сі везуть,
Чи садила вогірочки?	То хорошо процвітають!
Жовтий цьвіт, жовтий цьвіт.	Жовтий цьвіт, жовтий цьвіт.

Мати вогірки виберала,   Най сі поре, най сі дре,
 На пень фартух вобірвала;   Най і мара не несе!
 Жовтий цьвіт, жовтий цьвіт.   Жовтий цьвіт, жовтий цьвіт.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

Д.

Молодіж виводить гаївку і переходить собі попід руки:

Зиленії вогірочки	Зиленії вогірочки,
Най сі вют,	Розвивайте сі,
До дівчини заручини	Молодії дівчаточка!
Ней сі бют.	Віддавайте сі.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

Е.

Ой зелені огірочки,
 Звивайте ся в пупліночки,
 Най ся вють, най ся вють;
 А дівчини зарученї
 Мід вино най пють!

Сільце.

Ж.

Питала ся мати дочки,	Приснив ми ся сон дивненький:
Чи садила огірочки;	Ой приїхав мій миленький;
Ой садила, підливала,	А я встала, засьвітила:
Я в кошничок ¹⁾ вибирала ²⁾ .	Не той, не той, щом любила.
Ой мамулю, мамуленько,	Сільце.

У варіанті, що записав 1909 р. О. Роздольський в Ярчівцях, Зборів. пов. є такі відміни: ¹⁾ Завтра буду. ²⁾ Замість усіх дальших стрічок є отсі дві:

Та най наші вогірочки, най ся вют,
 Та най наші паненочки мід-вино пют.

З.

Зеленії вогірочки,	Мід-вино пют,
То сі вют, то сі вют,	Мід-вино пют.
Молодії паняночки,	

А другі ся дивували,   Розвивайте ся вогірочки,
Що красненько процвітали: Та в зеленіі пупіночки,
То цвітут, то цвітут!   То цвітут, то цвітут!

Зап. в Настасові, Тернопіль. пов. Гриць Ракочий, 1908 р.

Варіанти д. О. Роздольського в Грабівця і Саджави, Богородчан. пов. складають ся лише в одній строфці (тут перша), але з одною стрічкою більше (по огірочки): „А жовтіі пупіночки“, а надто в них пють „парубочки“ або „молодчики“. Його-ж варіант із Ляховець, Богородчан. пов. трохи поплутаний і зачинаєть ся:

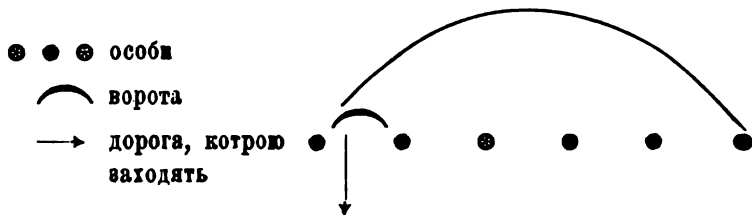
Розвивайте ся йогірочки,
Заки будуть пупіночки.

Зрештою він нічим не закінчений.

I.

Стає ряд дівчат, тримаючись рівно за руки. Дві дівчині крайні з одного кінця підносять руки до гори, а другий кінець тримаючись за руки, заходить понід руки тии двом дівчатам. Так перейдуть усі вючи ся, а остатні, що тримали руки до гори, обкручують ся на місци, бо руки їм ногам би викрутити ся, і знов стають рядом як перше, а ті, що перше були на краю, підносять руки до гори і другий кінець переходить понід їх руки. При тім співають так:

Ой виїте ся огірочки,
Як зеленіі пупіночки,
Най ся вют, най ся вют.
Огірочки зелененькі,
Дівчаточка молоденькі!
Най ся вют, най ся вют!

Зап. у Сапогові, Борщів. пов. Д. Шинчук.

K.

1. Ой виїте ся огірочки,
2. З зеленої кущиночки!
3. Пятала ся нати дочки,

4. Чи садила вогірочки? То сі вють, то сі вють.	8. Розвивай сі, сухий дубе! То сі вють, то сі вють!
5. Тоди будеш, шата, знати,	9. Ой чи сухий, чи зелений,
6. Як сі будут вибирати! То сі вють, то сі вють!	10. Сядь ся, милий, коло мене! То сі вють, то сі вють!
7. Як я скажу, най так буде,	

Зап. у Товстенськім, Гусятин. пов. 1898 р. М. Будва.

У варіанті, записанім 1892 р. в Борщів. пов. М. Левицьким, є такі відміни: Стр. 2: Заким будут пупляночки. — Стр. 5—6:

Ой садила, підливала,
Бо ся гостий сподівала!

Стр. 7—10: Нена.

Варіант із Денисова, Терноп. пов., зап. Іль. Кузевон, має приспів:

То ся вють, то ся вють,
Аж ся люди дивують!

Стр. 3—4:

А люди ся дивували,
Як огірки процвітали!

Дальше нема.

Варіант із Костільник, Бучац. пов. зап. М. Капієн, на стілько баламутний, що його пропускаю зовсім.

Л.

Зелені вогірочки, йак сьм вють,
Молоді паньпючки мід-вино пють.
Вийжіте сьм до останку,
Заким буде пиво ў збанку!
Повийзвали сьм вогірки,
Поженнли сьм парубки;

Ой но ще сьм еден не вженюў,
По пояс бороду запустаў.
А ў голові вуши,
А ў бороді ниши.
Йак сьм ниши розіграли,
Тай бороду розірвали.

Зап. 1909 р. в Присівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Паралелі: И. Галька, Гаївки (Зоря гал. яко альбумъ), ст. 522, ч. 10. — А. Wanke, Nałahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 48, ч. 12. — Я. Головацкій, Народн. пѣсни, т. II, ст. 192, ч. 17. — Тамже, ст. 694—695, ч. 10. — Тамже, III, 2, ст. 155—156, ч. 3. — И. Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 124—126, ч. 10. — О. Kolberg, Rokicie, I, ст. 154—155, ч. 2 (53). — Тамже, ст. 159, ч. 8 (60). — Тамже, ст. 170—171, ч. 20 (71). — Тамже, ст. 180, ч. 32 (84). — Тамже, ст. 186—187, ч. 43 (95). — Ів. Колесса, Гал. руські народ. пісні (Етногр. Збірник, XI), ст. 29, ч. 9. — Шейковскій, Быть Подолявъ, ст. 13. — П. Чубинскій, Труды, т. III, ст. 79—80, ч. 18 (тут злучена ся гаївка в „Жучков“).

45. К о л е с о.

А.

Дівчата саджають трое дітей на мураві, якби на кінцях трикутника, а самі беруться за руки, оточують двоє дітей і творять підкову, в середині якої, але поза рондом, сидить третя дитина. Заховуючи вид підкови, ходять і співають:

Вербовое колесо, колесо,	Зачався еден женити,
Коло гостинця стояло,	Зачав пиво варити;
Трое дива видало:	Еще пиво не скисло,
Едно диво на діди,	Вже ся калік натисло;
Друге диво на баби,	Еще пива не пили,
Третє диво на дівки.	Вже ся каліки побили!

Й. Лозинський, Галагивка (Зоря гал. яко альбумъ). Ст. 50.

Б.

Та дивно-ж нам, дивнесенько:	Везуть дівки китляки;
Їдуть дівки на конях,	Ой дивно-ж нам, дивнесенько:
Молодиці на волах,	Молодиці рантушки;
Парубочки на свинях!	Ой дивно-ж нам, дивнесенько:
Ой дивно-ж нам, дивнесенько:	Парубочки каглянки!

Зап. М. Левицький, 1892 р. в Борщів. пов.

Паралелі: Lud, VI, ст. 163 (частина ч. 6).

В.

Вербовое колесо,	А парубки на свиньох.
На гостинци стояло,	Везут мужі пшеницю,
Дивне диво казало.	А парубки половоу,
Я вам скажу диввійше,	Будут єї курити,
Котре шніє малійше.	Бо ся хочут жити.
Їдут мужі на коньох,	

Зап. у Глядках, Сенько Авдикевич.

Г.

Вирбовое колесо,	Диўне диво казало.
Вирбовое колесо,	Я вам скажу диўнійше:
На гостинци стояло,	Їдут мужі на коньох,

А парубки на свиньох.   Взяут мужі шуквицьу,
Взяут мужі пшеницьу,   А парубки мятлицьу.
А парубки мятлицьу.

Зап. 1909 р. в Озїрні, Зборів. пов. О. Роздольський.

Пор. остатні чотири стрічки з гаївкою п. в. „Пшениця і мятлиця“.

Паралелі: А. Wanke, Halańiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3),
ст. 42, ч. 3.

46. Вербова дощечка.

А.

Старші дівки уставляють три малі дівчині одну не далеко від другої, а самі ловлять ся за руки і обходять докола одну, потім другу і третю і співають:

1. Вербовая дощечка, дощечка,
2. Ходить по ній Насточка, Насточка.
3. Де ти Настко бувала, бувала?
4. Як дібрівка палала, палала?
5. Горшком води носила, носила,
6. Тай дібрівку гасила, гасила.
7. На всі боки хеліє, хеліє,
8. Відки милий приїде, приїде?
9. Шьос Насточці принесе, принесе.
10. Принесе їй чоботи, чоботи,
11. З косівської роботи, роботи.
12. А в Косові роблені, роблені,
13. В Відянові зношені, зношені.

Зап. у Видянові, Сятин. пов. 1889 р. Василь Равлюк.

У сім варіанті стр. 3—6 взяті з гаївки п. н. „Дуброва“.

Б.

1. Вербова дощечка лежала, лежала,
2. По ній ми дівойка бігала, бігала.
3. На оба бочейки взирала, взирала,
4. Та відкіля вітройко повіне, повіне,
5. Відтіля миленький приїде, приїде.
6. Та щож бо він мені привезе, привезе?
7. Лисюю шубойку, або дві, або дві,

8. Кований пояс до землі, до землі (або місто того стиха сей: Топошок-рубочок, до землі).
9. А піячиско в коршні пє, в коршні пє,
10. Та прийде до дому мене бє, мене бє.
11. А я дітоїки ханаю, ханаю,
12. Та до сусідойки ховаю, ховаю.
13. А той сусідойко добрий пан, добрий пан,
14. Та сквав дітоїки під жупан, під жупан.

Зап. у Накопечнім, Яворів. пов. Ст. Сапрун.

Варіант із Шісняя має такі відміни: Стр. 2: Там по ній панька. — Стр. 4: А звідки. — Стр. 5: А звідти. — Стр. 7: Золоту. — Зап. стр. 8—14:

Тоненький рубочок до землі, до землі,
Червоні чобітки в носами, в носами,
Щоб добре гаїлки плясахи, плясахи;
Золотий перстенець на палець, на палець,
Проси вас, папчики, у танець, у танець.

При сій гаївці дівчата стають у два ряди, а дві ходять по середині; при словах остатньої стрічки вибирають із рядів дві інші, а самі стають на їх місце.

Варіант із Оїрни, Зборів. пов., який записав 1909 р. О. Роздольський, має такі відміни: Стр. 2: По її панька. — Стр. 3: Зглядала. — Стр. 4: Звітки той. — Стр. 5: Звідти мій. — Замість стр. 6—14 є отсі:

Щось він ми привезе дарунку:
Золотий перстинець на палець,
Рутяний віночок на кіски.

Його-ж варіант в Присовець, Зборів. пов. сходить ся в Сапруновини, але зам. стр. 9—14 має таке закінчене:

Рутяний віночок в крисахи,
Золотий перстенець на палець:
Прошу вас, папчки, а в танець.

B.

Вербова дощечка лежила,
По ні панька ходила;
На воба боченьки зглядала,
Білі ноженьки шивала:

Звітки вітроцько повіне,
Звітти мій милевський привіде.
Привезе мнї чобітки,
І височенькі підківки.

Будут підківки дудіти,   Тобі заянец і серпа,
Буде гостинец брєніги.   Мині коничок і панна!
Діліи сі тенер, кавалєру:

Зап. у Підберіацях, Львів. пов. М. Цар.

Г.

1. Ялова дощечка лежила, лежила,
2. По ній паняночка ходила, ходила;
3. На оба боченьки зирала, зирала:
4. А відки вітронько повіне, повіне,
5. Відти мій миленький поверне, поверне.
6. Привезе шубоньку, або й дві,
7. Тоненький рубочок до землі, до землі.

Зап. у Демилові, Терноп. пов. Ілько Кувів.

Варіант із Теклівки, Скалат. пов., зап. П. Стадником, має такі відмінні: Стр. 1—2:

Та лежала дощечка, лежала,
А по ній я Насточка скакала.

Стр. 4: Звідки той. — Стр. 5: ...приїде. — Стр. 8—9:

Червоні чоботи в носами,
Будемо ягілки плесали!

Варіант із Борщів. пов., зап. М. Левицьким, 1892 р., має такі відмінні: Стр. 1—2:

Вербовая дощечка лежала,
По ній Настечка доптала.

Стр. 3: Нема.

Д.

Ой лежыла дощівонька, лежыла, лежыла,
А там по ній ластівонька бігала, бігала,
На всі штири стороньки зирала:
Відки вітер полудневий повіне,
Відтам, відтам мій миленький надійде.
Привезе ми запащину, альбо дві,
Червоная запащина до землі.

Зап. у Ваньковичах, Самб. пов. Ф. Колєсса.

Е.

1. Вербовая дощечка, дощечка,	6. Що Насточці привезе?
2. Ходит по ній Настечка, На-	7. Привезе їй чобітки,
3. Ой Настечка леліла, [стечка.	8. З червоної позлітки;
4. На всі боки гляділа:	9. Чобітки муть рипіти,
5. Відки ший прїїде,	10. А підківки звеніти.

Зап. Іполіт Омельський в Малатинцях, Буковина.

Варіант із Костільник, Буцацького пов., зап. М. Капієж, має такі відміни: Стр. 3: На всі боки. — Стр. 7: Червоценькі. — Стр. 8: А підківки з позлітки.

Ж.

Вербовая дощечка, дощечка,	А паньки на медец,
Ходила по ній Настечка, Настечка.	Пішли паньки в талец.
На розпруттю стояла,	Паньки в танци скачут,
Дивне диво видала.	А парубки в болоті плачут.
А що-ж то нам за диво?	Давай, мати, воколота,
Пішли парубки на пиво,	Витегати парубки з болота.

Буцнів, пов. Тернопіль, зап. В. Костів.

Пор. сей варіант із гаївкою п. н. „Колесо“.

Паралелі: Я. Головацкій, Народн. п'єсни, т. II, ст. 191, ч. 15. — Тамже, ст. 684—685, ч. 14 (тут злучена ся гаївка з другою, п. з. Каша). — Тамже, т. III, 2, ст. 160, ч. 7 (тут злучена вона з другою, п. з. Дуброва). — И. Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 106—107, ч. 14. — О. Kolberg, Pokucie, I, ст. 155—156, ч. 55. — Тамже, ст. 159—160, ч. 9 (61). — Тамже, ст. 161, ч. 11 (63, 1—7). — Тамже, ст. 165, ч. 15 (66). — Тамже, ст. 175, ч. 76 (6—10). — Тамже, ст. 178, ч. 29 (80). — Тамже, ст. 185—186, ч. 41 (93). — Ів. Колесса, Гал. руські народ. пісні (Етногр. Збірник, XI), ст. 28—29, ч. 7. (Ся гаївка злучена тут із „Привітом весні“ і „Жучком“). — Правда, 1895, ст. 252, ч. 18 і 253, ч. 21 (яке в лиш відривком сеї пісні). — В. Sokalski, Powiat Sokalski, ст. 327. — Lud, VI, ст. 162, ч. 2. — Б. Грипиченко, Етногр. Матеріали, т. III, ст. 72, ч. 123. — А. Меллинскій, Нар. южн. п'єсни, ст. 297—298. — Окрему студію про сю пісню пор. А. Потебня, Об'ясненія малорус. и сродныхъ нар. п'єсень, ст. 152—171.

47. Т о р г.

Сядуть чотири дівці, а чотири стоїть біля них. Одна з тих, що стоять, приходить до котрої небудь з тих, що сидять і питає:

На чім стоїш?

А та: На риночці.

Шьо продаєш?

Дитиночку.

Шьо за ню хочеш?

Сто кіп і свін і моток ниток!

і тогди одна біжить в одну сторону, друга в другу, вертають — і котра скорше прибіжить тай зловить одну з дівчат, що сидять, то та знов питає і так повтараєть ся, аж доки всі не перейдуть.

Підчас сих дівочих забав, мішають ся парубки, та перебивають „на сміх“.

Зап. Василь Равлюк у селі Вядипові, пов. Сяятин., 1889 р.

III. Однохорові гаївки без ігор.

1. Привіт весні, утіха з гаївки і знесене панщини.

48. Привіт весні.

А.

Прийшла до нас весна красна,
Гаївочку нам принесла;
Для павенок гаївочку,
Для парубків вандрівочку.
Станьте, паньки, вколо,
Засьпівайте си весоло.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

Б.

Та вже весна воскресла,
Та щось вона нам принесла:
На дівочки віночки,
На жіночки рубочки,
А на хлопчиська шливеска,
Бо в них довгі шивеска.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

В.

А ўже весна воскресла, воскресла,
Щож вона нам принесла, принесла?

На жіночки рубочки, рубочки,¹⁾
 На дівочки віночки, віночки;
 А парубкам шабельки, шабельки,
 Щоби ішли до віни, до віни.²⁾

В Задарові, Бучаць. пов., зап. Ст. Підручний.

П а р а л е л і: Я. Головацький, Народн. п'єси, т. II, ст. 677, ч. 1. —
 И. Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 96, ч. 1. — Ів. Колесса,
 Гад. руські народ. пісні (Етн. Збірник, XI), ст. 28—29, ч. 7. Ся гайка
 злучена тут із „Вербовою дощечкою“ і „Жучком“). — П. Чубинський,
 Труды, т. III, ст. 109—110, ч. 1 (3 вар.). — Танже, ст. 160, ч. 74
 (2 вар.). — Б. Гринченко, Етн. Матеріали, т. III, ст. 56—58, ч. 89
 (6 вар.). — Харьков. Сборникъ, т. IX, 467. — Потебня, Объясненія
 малор. и среднымъ народ. п'єсень, ст. 114—115.

49. Охота до гайки.

Ой в Самбуфі ладні грают,	Най я субі пугуляю,
Аж сі гори рухлігают!	Як рибунька ну Дунаю;
Пустиж мене, нуя мати,	Як рибунька з укувцями,
На гайку пугуляти!	Так я субі з мулудцями.

Від Євці Чернявської в Роздільовчах, Рудецького пов., записав
 Петро Рондяк.

50. П и л ь н а.

Ой не тих и богачок,	Я з вечира намочу,
Що по десять сорочок;	Опівночи полошу,
А я наю одну,	Над досьвітком наплюю,
Тай тую все білую.	На гайку надрую.

Сухостав, пов. Гусятин, зап. А. Свергун.

51. Г р і ш н и к.

Ой рану на валигдінь	Пуїдну в чисти поли!
Зібрав сі квіт вурати:	Як сі слуги пузікали,
Запрігайти слуги коні,	Ту ²⁾ на цвинтар пувтікали!

Від Євці Чернявської в Роздільовчах, Рудець. пов. зап. Петро Рондяк.

¹⁾ Рубочки — рантих, біле полотно до завивання голови в часі свят.
 Рубочка уживають тільки жінки.

²⁾ На весні відбуває ся мобір до війська. ³⁾ То.

52. Скликуванє на гаївку.

Молодіж береть ся за руки, виводить гаївки і переходить собі погід руки.

Брызнули ключі
Через море йлучи;
Вдарили до гармати,

Дали до замку знати.
Як вдаруть ліпше,
То нас буде більше.

Кудобинці, пов. Зборів, зап. Ф. Хомяк.

53. Хлопці не до гаївки.

А ви, хлопці, встидайте сі,
Тай гаївки не бавте сі;
Ви до того не вирости,
Лиш до ціпа тай до коси;
Лиш до ціпа тай до рала,
Тай до коршин „гоцпадрала“.

Болшівці, пов. Рогатин, зап. 1909 р. М. Панчук.

54. Купанє гаївки.

Скочила коза з воза,
Крикнула на сторожу:
Стороже, стороженьку,
Полонку прорубати,
Гаїлку сполоскати.

Товстенке, пов. Гусятин, зап. М. Будка.

55. Час до дому.

Перекину кладку через сіножатку вербову,
Та час, паненочки, з тої гаївочки до дому.
Молода Мариню, востав ся,
Приїде миленький — звтай ся,
Привезе вельоник до землі,
Миртовий віночок на всьой вік,
Приїде Маринин чоловік.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішка.

56. Мало гаївки.

В вівторок на закінченє:

Моя шла гаївко,
Ой жеж тебе тільки!
В неділю сі зачила,
В вівторок сі скінчила.

Підберізі.

57. Гаївка про знесомє панщини.

А.

А на горі жовта бляха,
Не бійте ся, дівки, Ляха;
Ані Ляха, ані пана,
Бо панщина скасована.

Сільце.

Б.

Не бійте сьм діўки пана,
Вже панщина скасована!
Гей-гу, гу-га-га,
Вже панщина скасована!

Зап. у Красівні, Бучаць. пов. Ст. Підручний.

В.

Ой зазуле, зазуленько,	Як панщина наставала?
Закуй же нам звеселенька.	А теперка ти кувати,
Чоюсь тоди не кувала,	Як панщини не видати.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

Г.

Ой зазуле, зазуленько,	Як єс тогди закувала,
Закуй же нам веселенько,	Як панщина дякувала!
Гей-гу, гу-га-га,	Гей-гу і т. д.

Зап. у Задарові, Бучаць. пов. Ст. Підручний.

Д.

Ой на горі жоўта бляха,
Не бійте сьм, діўки, Ляха;
Гей-гу, гу-га-га,
Не бійте сьм, діўки, Ляха.

Ані Ляха, аві пана,
Бо панщина скасована;
Гей-гу і т. д.

А ўже тоті пішли ў кут,
Що тримали на нас прут;

Зап. у Задарові, Бучаць. пов. Ст. Підручний.

Гей-гу, гу-га-га,
Що тримали на нас прут.
А ўже тоті поконали,
Що нас били тай карали;
Гей гу і т. д.

А ўже тоті пішли спати,
Що кричали коло хати;
Гей-гу і т. д.

Е.

Прийшла весна красна,
Щось вона нам принесла;
Принесла нам дівоньку,
Я в рутянім віноньку.

Тепер гаївки граймо,
За руки ся чіпаймо;
Тепер гаївка мила,
Вже ся паньщина скінчила.

Зап. у Настасові, пов. Тернопіль, Гриць Ракочий.

Пішли тії пасте кози,
Що носили на нас лози.

Ой вже тії повмиралі,
Що нас били, катували.

Ой вже тії пішли в кути,
Що носили на нас пруті.

Ж.

Ти сивая зазуленько,
Закуй жи нам жалібненько!

Чом ти тоди ни кувала,
Як паньщина дькувала?

Тепер пани гроші носьят,
На паньщину людий просьят.

Зап. 1909 р. в Озїрїї, Зборів. пов. О. Роздольський.

А ми грошій ни беремо,
На паньщину ни ідемо.

Тепер тіїї пішли ў кути,
Що носили на нас пруті.

Ўже-ж ті пішли іс торбань.
Що ходили в нагайками.

З.

Ти сивая зазуленько,
Закуй, закуй нам раненько.

Ой чиж я вам не кувала,
Як паньщина дькувала?

Наші нани були бідні,
Бо не мали часіў вільних.

Тепер ни си паньпночки,
Бо не робім паньщпночки.

Тепер нам ягілка мила,
Паньщина сьї ўстановила.

Тепер нам ягілки грати,
Бо паньщини не видати.

Хлопи ходьят, льульки курат,
Пани ходьят тай сьї журат:

Зап. 1909 р. в Ярчівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Прийди, хлопе, молотити,
Дам горіўки-ўковити.

І табаки поньухати,
Треба пана послухати.

Сорокіўця на день маш,
Ще си [в] вечир погуляєш.

I.

Ти сивая зазуденько.
Закуй, закуй жалібвенько!

А чи я вам не кувала,
Як паньщина дякувала?

Тепер нам гаївка мила,
Паньщина ся встановила.

Вже ті пани нішли в кути,
Що тримали на нас пруги.

Хлопи ходять, люльки курять,
Пани ходять тай ся журять,

Якби хлопів зачепити,
Щоби гроші заробити.

Тепер нам гаївка мила,
Паньщина ся встановила:

Зап. Гладув, село Жуличі, Золочів. пов. 1884 р.

Господарам горівку пити,
Бо паньщини не робити.

Тепер нам гаївка мила,
Паньщина ся встановила:

Господням довго спати,
Бо паньщини не видати.

Тепер нам гаївка мила,
Паньщина ся встановила:

Парубочкам погуляти,
Бо паньщини не видати.

Тепер нам гаївка мила,
Паньщина ся встановила:

Панянкам в злоті ходити,
Бо паньщини не робити.

K.

Ой зазули, зазуденько,
Закуй жи нам веселенько!

Ой чиж я вам не кувала,
Як паньщина дякувала?

Тепер нам ягіўка мила,
Паньщина сьї ўстановила.

Хлопи ходьят льульки курат,
Пани ходьят тай сьї журат:

Якби хлопа зачепити,
Щоби прийшоў молотити.

Прийди, хлопе, молотити,

Дам горіўки-ўковити.

І табаки поньухати,
Щоби пана послухати.

Тепер нам ягіўка мила,
Паньщина сьї ўстановила.

Сорокіўця на день маш,
Ще й си вечир погуляєш.

Паньнянкам в злоті ходити,
Щоби паньщини не робити.

Парубкам ў коршмі гуляти,
Бо паньщини не видати.

А вже тії пішли ў кути,
Що носили на нас прути.

А вже тії поўмирили,
Що над нами старшували.

Зап. 1909 р. в Присівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Л.

Теперка нам гагілка мила,
Паньщина ся встановила;
Хлопи ходят, люльки курат,
Пани ходят тай се журат,
Якби хлопа зачипити,
На роботу запросити.

Ходи, хлопци, молотити,
Дай горівки оковити,
Ще й табаки понюхате,
Іно прошу послухати!
І таляра на долоню
І гуляти не бороню!

Глядки, зап. С. Авдикович, 1904 р.

М.

Сивая завуленько,
Закуй нам веселенько.

Пересталас кувати,
Стала ся забувати.

Якис перше кувала,
Паньщина ся розвивала.

Хлопці, дівки, станьмо в коло,
Засьпіваймо си весело.

Тепер гаївки граймо,
Паньщини ся не сподіваймо.

Зап. Гриць Ракочий в Настасові, Тернопіль. пов. 1908 р.

Н.

Гагіўка нам тепер мила,
Панщина сьи уступила.

Горіловька тай коршини;
Гей-гу і т. д.

Гей-гу, гу-га-га,
Панщина сьи уступила.

Самі Жиди ўтрату робет.
Нас приводет до біди.

Єдно нам лиш на заваді,

Гей-гу і т. д.

Зап. у Красіві, Бучаць. пов. від Зонька Шайди Ст. Підручний.

Паралелі: Правда, 1868, ст. 228.

58. Гаївка зпід Соснова.

А.

Та гагілка зпід Соснова,
Виписала цісарова,

Виписала, друковала,
По всіх селах розіслала.

Би людовьки тоє знали,
 Би го часто споминали
 На светонька Воскресенї,
 Би всі були ізбавленї.

Зап. С. Кретів у Підгайчиках.

Христе Боже милосерний,
 Від всіх людей похвалений,
 Похвалений на всі літа,
 Вибав нас із всього лиха.

Б.

Ой гаївка спід Соснова,
 Вписала дєсканова; ¹⁾
 Ой писала, друковала,
 По всім сьвіті розіслала,
 Щоб на панщину не ходити,
 Щоб панщини не робити.
 Як галицька зоря зішла,
 Всім нам разом вільність прий-
 Ой як ясно засьвітїла, [шла;
 То всі пани посмутила.
 Перше пани панували,
 Кури, яйці дармо брали,
 Вино пили, карти грали,
 До війни сї поривали;
 А теперка пішли в кути,
 Що носили на нас прутї;
 Тепер пани смутно ходєт,
 Бо їм лани так не родєт;
 Де сї родила пшениці,
 То теперка во метлицї;
 Решта поля облогує,
 Бо вже Русин не працює;
 Вже й не буде працювати,
 Но му треба гроші дати,
 Зап. М. Боднар у Вовкові, пов. Перемішляни.

Як за граблі, так за косу,
 Щоб во було їдно просо.
 Тепер ходєт тай нас просєт,
 Ще й за нами гроші носєт.
 Ой не ходи, тай не проси,
 Бери косу тай сам коси!
 Ой вже сонце під полудне,
 Як не вийдєш, то й так буде.
 Ходи, хлоце, молотити,
 Дам горівки, оковити,
 Дам горівки, дам і меду,
 Ривський срібла, так як леду,
 І тютюну покурити і табаки поню-
 Треба пана послухати. [хати,
 Наші мани були чорні,
 Бо не мали часів вольних,
 А ми собі як дєв' білі,
 Бо ми маси часи вільні.
 А ми собі нанеспочки,
 Бо не робим панщиночки.
 Бодай цїсар панував,
 Що панщину дарував;
 Цїсарівні многі літа,
 Бідні люди варїли сьвіта!

В.

А гаївка з Підсоснова,
 Вписала дєсканова,
 Записала, друкувала,
 По всім сьвіті розіслала.

Станьте рускі діти вколо,
 Засьпівайти си весело
 Тої гаївки нової,
 Бо то для нас радісної.

¹⁾ Також цїсарова.

Разом руки си подаймо,
Своїм маткам засьпіваймо
Тої гаївки нової,
Бо то для нас радісної:

Перше пани панували,
Кури, яйці дармо брали,
А тепер пішли в торбани,
Що стояли в нагаяни.

Цілий тиждень виганяли,
Хто не хотів, того били;
Не так били як і клали,
По сто київ нараз дали.

До арешту замикали.
Тай ще їсти не давали.
Тепер нам гаївка мила,
Бо сі панщина скінчила.

Перші (е) наші матки чорні,
Бо не мали часу-волі.

Тепер пани ходят, просят,
Ще й за нами гроші носят;
Ой не ходи, не проси,
Бери косу, сам коси.

Ой ти сива зазуденько,
Закуй же нам так шлевенько,
Які-с туди нам кувала,
Як панщина дскувала.

Щоби не та в бульби юшка,
Що збавляє нам (е) козушка:
Бож то в неї вся біда,
Все іде до Жида.

Минула нас десятина
І панщина не повинна.
Ми тепер як день білі,
Бо тепер часи вільні;

Зап. у Водниках, Бобрецького пов. 1898 р. Г. Зацерковний.

Г.

Гагівочка з Підсоснова,
Вписала дїканова,
Вписала, видруквала,
По всім сьвіті розіслала.
Станьмо рускі діти в коло,
Засьпіваймо си весело
Тої гагівки нової.
Засьпівайте мамам своїм.
В наших мамах нема цьвіту,
Не видїли вони сьвіту,
А ми тепер, як день білі,
Бо вже наєм часи вільні.
Тепер підем на гагівку,
Грави з рая аж до смерку,
Йдемо до дом до вискоку.

Перши пани гуси, кури,
Яйці дармо брали,
Брали кури що найтяжчі.
Перши то ми бідували,
По панщинї кару брали.
По сто київ нараз брали,
Аж водою відливали.
Тепер в селї нема пана,
І ми чути готамана.
Готамани пішли в кути,
Що носили на нас прутки.
Тепер ми си паніночки,
Що не робим паньщичочки.
Тепер панів кольки колїт,
Господарі в полю ворїт.

Зап. в Печенїї, Перемишлянського пов. 1894 р. від Хими Чікало-Т. Дерлиця.

Обі сі пісні письменного і нового походження, бо сягають ледви 1848 р. Вони зробили ся одначе такі популярні, що їх співають по всій Галичині; а що панщину знесено на весні, то й сі пісні співають виключно на весні, на Великдень, разом із гаївками; в иншій порі їх не співають, тому був я приневолений їх тут помістити, хоч вони не мають ніякого обрядного характеру. Про вих пор. М. Драгоманов, Нові укр. пісні про громад. справи, ст. 78.

2. Ж а р т и і д о т и н к и .

59. Наслідуване тривоги.

Чи ви, люди, спите,	По шагови молодец,
Чи ви ни чуєте,	Як пичений голубец.
Як на ринку дзвонят,	І кождому парубочку
Як люди говорат?	Гороху я по стручкову,
По три гроші жівка,	А старому голубец.
Сто золотих лівка,	Бо він така молодец.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

Сю гаївку співає звичайно молодіж біжучи селом.

60. Д о щ и к .

А.

Тай дощ іде, роса паде;
Ховайте ся, дівки,
Під зелені вінки,
А ви, парубочки,
Під лопушочки.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

Б.

Дощик іде, рутка цвите:
Сховайти сі, дівчатовька,
Під рутяні вінчатовька,
А ви, хлопчиська, під коробчиська,
Під козячий фіст, під дзюравий міст.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

В.

На Синьківцях дощик іде,
Дощик іде, всюди буде.
Всюди буде, то видати,
Ой йдїт, люди, оглядати.

Їде Василь жении ся.
Їде Василь по під небеса,
Причїпив жорна до пояса.
Куди іде, гречку меле,
Гречку меле, кашу варит!

Ой йдїт, люди, дивити ся,

Зап. Ів. Ляторовський в Городниці, Гусятин. пов.

Друга частина сеї пісні се властиво окрема гаївка. Пор. далї гаївку „Іван під небесами“. Г.

61. Б о л о т о.

Пожичте нам воколота,
Ведем ¹⁾ хлопців до болота!
Я в болоті хлопці плачут,
На ягівці ²⁾ дівки скачут!

Товстеньке, пов. Гусятин, зап. М. Будка, 1898 р.

У варіанті, що записав 1909 р. М. Панчук у Болшівцях, Рогатинського пов., є такі відміни: ¹⁾ Нести. ²⁾ А в волоті.

62. М у з и к а.

А в школі на припічку,
Грав дідько на скрипочку:
Парубки ся позбігали
І перед ним танцювали!

И. Галька, Народн. звичаї и обряди, I, ст. 105, ч. 11.

Паралелї: Я. Головацькій, Народн. пісні, т. II, ст. 684, ч. 11.

63. Зашитий рот.

Як часом хлопці перешкоджують дівчатам бавити ся, то дівчата співають хлопцям так:

На понові груші
Дідько хлопців души,

Сядачи на вершечку
 Та граючи на скрипочку;
 Лиш одного лишив,
 Тай тому рот зашив.

Зап. у Сапогові, Боршів. пов. Д. Шичук.

64. Л и х о.

Там на поповій груші,
 Лихо парубочків душит;
 Та най душит, най мордує,
 Та най нини комельгуб.

Товстенке, пов. Гусятин, зап. М. Будка 1898 р.

65. Хробачливі парубки.

Ой п'ять дьвок, п'ять,
 А ўсі п'ять ў хаті сплять;
 А парубкіу по штири,
 Та й то хроби сточили.

Зап. 1909 р. в Ярчівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

66. Б о я г у з и.

Чось парубки потрухли,
 Їм животи попухли,
 Боят сьн бика грати,
 Щоб сьн в них на сьміяту.

Зап. 1909 р. в Ярчівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

67. Т у л у б е ц ь.

Дівчата співають, ідучи кривого колеса:

Та пішли панове на лови, на лови,
 Та до зеленої дуброви, дуброви.
 Та си назловили ті звірі, ті звірі,
 Та сі ним ділили в коморі, в коморі.
 Та сьому не тому стегенце, стегенце,

Марушковину Васи́леви тулобец, тулобец,
 Бож то він найстарший молодец, молодец.
 Пішов Василько до пана, до пана:
 Чи я си, пановьку, не молодец, не молодец,
 Та що мені дали тулобец, тулобец?
 Я ти, Василейку, тому не винен, не винен,
 Ти ся ожени ти доси повинен, повинен.

В Речичанах, Городецького пов., зап. Іван Максимович.

Паралелі: Правда, 1895, ст. 253, ч. 20. — Б. Гриченко, Этногр. Матеріали, т. III, ст. 93, ч. 182 (2 вар.). — Я. Головацький, Нар. п'єсни, т. II, ст. 682, ч. 9. — Z. Rokossowska, Przyczynek do etnogr. ludu rus. na Wołyniu (Zbiór wiad., XI, 3), ст. 169, ч. 3.

68. К о м а р.

Під дубрівкою, під зелененькою,
 Ой там хлопці комара бють.

Під дубрівкою, під зелененькою,
 Ой там его забили.

Під дубрівкою, під зелененькою,
 Ой там его смалили.

Під дубрівкою, під зелененькою,
 Там они ся ділили.

Під дубрівкою, під зелененькою,
 Там одному не стало.

Ой пішов він до пана,
 Позивати Івана.

Зап. М. Підгірний в Охришівцях, пов. Збараж.

В варіанті Я. Головацького дістає один толуб і йде до пана. Пан вислухавши його, каже:

Йди, Іваню, до дому,
 Спече вати печеню,
 Будеш вати вечерю.

Паралелі: Я. Головацький, Народн. п'єсни, т. II, ст. 682, ч. 9. — И. Галька, Народн. звичаи и обряды, I, ст. 103, ч. 9.

69. Здохлі свині.

А.

1. В чернелівськім млинні
2. Поздихали свині;
3. Парубки витягали,
4. Зуби си полохали.

Зап. М. Підгірний в Охришівцях, пов. Збараж.

Варіант із Глядок, зап. 1904 р. С. Авдиковичем, має такі відміни: Стр. 1: На поповім клинні. — Стр. 3: А хлопці.

Б.

На поповій долині,
 Позастригали свині;
 А хлопці забігали,
 Зубами витягали.

Товстенке, пов. Гусятин, зап. М. Будка, 1898 р.

Паралелі: Я. Головацькій, Народн. п'єсни, т. II, ст. 684, ч. 13.—
 И. Галька, Народн. звичаї и обряды, I, ст. 105—106, ч. 13. — *Materialy etnogr. z okolic Pliskowa (Zbiór wiadom., т. VIII), ст. 151, ч. 94.*

70. Сука.

А.

1. Бігла сука ровом,
2. А за нею хлопці ройом;
3. Тей зачали суку ссати,
4. Бо казали, що то мати.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

Так само співають у Глецаві, Тероб. пов.; варіант зап. О. Сте-
 чишин. — Варіант із Глядок, зап. С. Авдикевичем, має таку відміну:
 Стр. 3: Хтіли її обіссати. — Варіант із Настасова, Терноп. пов., зап.
 Гр. Ракоцим: Стр. 1: Бігла сука польом. — Стр. 4: Бо гадали.

Б.

Ой летіла сука ровом,	Тай казали, що їх мати.
За нею хлопці ройом, ройом;	Сука взяла скавуліти,
Як зачали суку ссати,	Вни казали, що і діти.

На поповій долині,
 Пасли парубки свині;
 Пасли, пасли, завертали,
 Свиням під фіст заглядали!

Вовків, пов. Перемишляни.

В.

Бігла сученька ровом,	Вигнали на дорогу,
За нею парубки ройом,	Виссали як корову;
Казали, що то мати,	Вигнали на долину,
Хтіли сученьку (хотіли суку) ссати.	Виссали як кобилу.

Вигнали на дїбрїўцьу,	. . . . .
Виссали як ту віўцьу,	. . . . .
Загнали її під міст,	Взяла сука ревіти:
Злапали її за хвіст.	То не в мої дьїти.

Зап. 1909 р. в Ярчівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Г.

Бігла сука ровом, ровом,	Чом ви, хлопці, такі блїді?
За неї хлопці роїом, роїом.	Молоди-сте муку ў млині.
Та гадала, що їх мати,	Яєнками вигортали,
Они хтїли суку ссати.	А вусами виїтали.

Зап. 1909 р. в Волі Великій, Жидачів. пов. О. Роздольський.

Паралелї: *Materialy etnogr. z okolic Pliskowa (Zbiór wiadom., т. VIII), ст. 151, ч. 95 (подана тут як купальна пісня). — Правда, 1868, ст. 199.*

71. Іван під небесами.

А.

Ой нема, нема, понад нашого,
 Понад Якубця молоденького,
 Бо він літає попід небеса,
 Причїпив жорна аж до пояса.
 Що стане, то крупи мелить,
 То крупи мелить, то кашу варить,
 То кашу варить, то живїт парить,
 То суку доїть, то живїт гоїть!

Зап. М. Підгірний в Охришівцях, пов. Збараж.

Б.

Ой нема, нема, гей та кращого
 Понад Івана, понад нашого.
 Причїпив жорна тай до пояса,
 А сам полетїв аж під нїбиса.
 І крупи мели і кашу варит,
 І кашу варит і живїт парит,
 І живїт парит і суку доїт,
 І суку доїт і живїт гоїт.

Теклївка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

В.

Ходіт, люди, дивити сі,	Куда лятів, крупи молот,
Бо буде Гриць жити сі:	На припичку кашу варив,
Припняв жорна до пояса,	А на пецу живіт парня!
Тай полетів під небеса.	

Зап. у Лашках Горішних, Бобрец. пов. Н. Вовчук.

Г.

Ходіт, люди, дивити сі,	Вчипив жорна до пояса;
Пішов Василь жении сі:	Крупи меле, вопалає,
Пішов, пішов попід небеса,	Кашу варить, засипає.

Товстенке, пов. Гусятин, зап. М. Будка, 1898 р.

Парадєлі: Я. Головацькій, Народн. п'єсни, т. II, ст. 685, ч. 15. —
И. Галька, Народн. звичаи и обряды, I, ст. 107, ч. 15. — В. Боця-
новській, Веснянки (Живая Старина, 1894, I), ст. 88, ч. 9.

72. К а ш а.

А.

Всі парубки помарніли,
Бо сирюю кашу їли;
Їли кашу недоварену,
Їли свиню недосмалену.

Зап. М. Підгірний в Охримівцях, пов. Збарж.

Б.

Що вступлю, то влюплю сухого дерева: тернинки!
Та накладу огник в тернинки,
Та наварю каші горщище:
Та для наших парубчище!

Зап. Ів. Ляторовський в Городищи, Гусятин. пов.

В.

Ой піду я в лісок,	А що в ті каші?
Назбираю трісок,	Дві лижці масла.
Та пакладу вогник,	А хто її буде їсти?
Та навару каші.	Павілки, павілки.

гаївки.

11

Ой піду я в лісок,
Назбираю трісок,
Та накладу вогник,
Та навару каші.

А що в ті каші?
Жибіча ніжка.
А хто її буде їсти?
Парубки, парубки!

Зап. у Вовкові, Перемишл. пов. 1898 р. І. Боднар.

Сей самий варіант записав також 1908 р. Мих. Боднар. — Подібний варіант співають у Сільцях, але лише першу строфку.

Г.

Ой піду я до лісонька,
Нарубаю деревця:
Ліщиноньки, березоньки,
Червоної калиноньки.
Розложу вогню, приставлю кашу,
А в тій каші три припраші:
Одна припраша — котяча ніжка,
Друга припраша — мисяча ніжка,
Трета припраша — песьяча ніжка.
А кому її їсти? — Парубкам.

Ой піду я до лісонька,
Нарубаю деревця:
Ліщиноньки, березоньки,
Червоної калиноньки.
Розложу вогню, приставлю кашу,
А в тій каші три припраші:
Одна припраша — гусяча ніжка,
Друга припраша — качача ніжка,
Трета припраша — куряча ніжка.
А кому її їсти? — Панянкам.

Зап. М. Підгірний в Охривівцях, пов. Збараж.

Д.

Ой вербова дощичка,
На ній плаває масничка;
Що вступлю, то влуплю,
Все в сухого деревця, деревця,
Тай накладу вогнику,

Тай наварю борщяку.
Щож в тім борщяку?
Жабяча лабка.
Хтож буде їсти?
Парібки, парібки.

Я покочу вобручку,   Я покочу перстенець,
 Всі хлопчиска в кучку;   Всі дівойки я в танець;
 Що вступю, то влупю і т. д.   Що вступю, то влупю і т. д.
 Зап. 1908 р. у Стрільбичах, Старосамб. пов. С. Малецький.

Е.

Пішла би я кривого таньцьу,   А ўгодвўши, не ўгодвўши,
 Та не виведу я сву кіньцьу;   Горвєц каші наваруўши:
 Молоденька сестриченька,   А ў ті каші жабйача ніжка,
 Що свєкрохи (-сь) не ўгодвўши,   Кому їсти — парубкам.

Пішла би я і т. д.
 А ў ті каші грудка масла,
 Кому їсти — пацьпикам.

Зап. 1909 р. в Присівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Паралелі: Я. Головацкій, Народн. пїсни, т. II, ст. 684—685, ч. 14 (ся гаївка злучепа тут із „Вербовою дощечкою“). Так само: И. Галька: Народ. звичаї и обряды, I, ст. 106—107, ч. 14. — Прула, 1868, ст. 228, ч. 2. — Zbiór wiadom. do antrop. kraj., т. VII, 3, ст. 132, ч. 2. — Б. Гринченко, Етногр. Матеріалы, т. III, ст. 97, ч. 189 (частина).

73. Поливка.

Одно крило: На горі огонь горит,
 Там хлопців живіт болят;
 Дайте їм паски в маслом,
 Най женут свивї пасти!

Друге крило: Ой дир, дир,
 Дівкам свр,
 А парубкам полівка,
 Що нас ..а ялівка!

Зап. у Денисові, Тернопіль. пов. Ількю Кувів.

74. Юшка.

А.

На беріжку стояла,   Комуж ви шлїї?
 Білі ніжки вивала, вивала.   Чи тому молодому,
 Ніжки мої білі, білі,   Чи тому старому?

Пасїчна.

B.

На горі корито, корито,
Повпо води налето.
Дівки ноги повнивали,
Хлопці юшку випивали.

Сільце.

B.

1. На долині корито,
2. Повни води налето.
3. Гей, гей, гухаха, повни води налето.
4. Хлопці ноги пошили,
5. Дівки воду випили.
6. Гей, гей, гухаха, дівки воду випили.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

В варіанті, зап. у Задарові, Бучац. пов. Ст. Підруччии, є такі відміни: Стр. 1: Ой на горі. — Стр. 4: Дівки. — Стр. 5: Хлопці юшку. Такий самий варіант, як задарівський, зап. Б. Заклинський у Пасічній, Станісл. пов. і В. Гнатюк, у Григорові, Бучац. пов.

Паралелі: Б. Гринченко, Етногр. Матеріали, т. III, ст. 90, ч. 173 (стрічка 5—8).

75. Бліді хлопці.

При сій лаголойці стоять дівчата без порядку, але рідко коли переспівають цілу, бо хлопці не дають.

Ой див, див, лад, ладом, ¹⁾	Ой див, див, лад, ладом,
Ой чом хлопойки бліді?	Ой чом дівойки красні?
Не в роскоши, но із бідн:	Їли пврожейки масні!
Їли суку не луплену,	
І до того не печену.	

Зап. у Наконечніи, Яворів. пов. Ст. Сапруи.

Паралелі: Б. Гринченко, Етногр. Матеріали, т. III, ст. 97, ч. 189 (частина).

¹⁾ Черекручене: Ой Див, Див і Ладю.

76. Пиріжки.

А.

Що за чудо, що за диво,
 Ідуть парубки на жниво!
 Жнут дівойкі пшеницю,
 А парубкі вітлицю.
 А дівонькі красні,

Їдять пироги масні;
 А парібки блідії,
 Їдять пироги пісні;
 Казали си мастити,
 Хоть попелом солити.

Корчми, Угнівське.

Б.

Чого дівчата красні?
 Їли пиріжки з маслом,
 Цукром посипали,
 Масельцем попивали.

Чого парібки брудкі?
 Їли пиріжки гідкі;
 Перцем посипали,
 Мазею поливали.

Корчми, Угнівське.

77. Дикі кози.

А.

1. Скакали дикі кози
2. Понад попові лози,
3. Скакали, скакали,
4. Аж си рішки поломали:
5. То в гору, то в долину,

6. То в рожу, то в калину.
7. На поповій долині
8. Повастригали свні;
9. Хлопці зубами витгали,
10. Аж си зуби поломали.

Сухостав, пов. Гусятин, зап. А. Свергун.

Такий самий варіант, тільки без 3—4 стрічки записав у Городниці, Гусятин. пов. І. Ляторовський. — У варіанті, зап. М. Будкою, 1898 р., в Товстенській, Гусятин. пов., 4 стр. така: Пальці си пощибали. — Стр. 7—10 — нема.

Б.

Попітскакали кози
 Попіт зелені лози,
 То в гору, то в долину,
 То в рожу, то в калину.
 Як вони поскакали,
 Роги си пощибали.

Ви, хлопці, встидайти сі,
 Гаївки ни бавти сі;
 Ви до того ни зросли,
 Лиш до ціпа, до коси;
 Косити, молотити,
 Сліпі діди водити!

Мала починька, мала,
Я ще сі ви виспала;

Причини, Боже, почи,
На мої чорні вочи.

Зап. 1904 р. в Журові, Рогатин. пов. І. Савицький.

В.

(ворота.
● ● особи.

Беруть ся дівчата за руки і стають по парі, в ряд, як до маршу. Ті дві, що на самім переді, роблять ворота так, що обертають ся до цілого ряду лицем і підносять руки до гори. Цілий дальший ряд біжить погід їх руки (ворота) і співає:

1. Попід попові лозп,	4. То в рожу, то в калпну.
2. Скакали дві кози,	5. За ними козенята,
3. То в гору, то в долину,	6. Поломали ноженята.

Тепер ті дві дівчині, що на сам перед побігли були погід ворота, підносять также руки (роблять ворота). Дві, що робили ворота, лишають ся на заді, а повістали погід ворота перебігають. І так завше ті, що були ворітьми, лишають ся в заду, а другі, на котрих черга приходить, підносять руки і роблять ворота, а решта перебігає погід ворота і так неустанно бігають.

Зап. у Сапогові, Борщів. пов. Д. Шичук.

В варіанті, зап. 1892 р., М. Левицьким у Борщівським пов. 5—6 стр. є такі:

Казав їх піп полапати,
Та їм різки повтинати.

Г.

Ой летіли козоцьки
Через густі лозоньки,
То ў гору, то ў долину,
То ў червону калпну (при тім біжать через руки).

Зап. 1909 р. в Ярчівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Д.

Під дзелешеньким дубком
Били сі баби клубком,

Били виї сі, били,
Аж торби погубили.

По під зелені лози,
Скакали кози,

Скакали, поскакали,
Аж ріжки пощабали.

Рибно.

78. Ж а б а.

Одно крило дівчат співає: Під дубрівкою
Під зелененькою,
Загадав се женити,
Тай ся ни мав де ввсти!

Друге крило: А як ми се порадимо,
Тай жінку му випайдемо;
Дамо му стару бабу
Тай сухеньку жабу;
Він ї до дому введе,
Она му жіпков буде!

Зап. у Денисові, Терноп. пов. Ілько Кузів.

79. Грушки на вербах.

У нас верби грушки родят,
У нас дівки в золоті ходят.
А рибські парубочки мід-вино п'ют,
Павплецькі парубочки най пси б'ют.

Рибно.

80. Скорицькі парубки.

А.

Ой там в саду, в садочку,	На них гувьки чорпевькі,
Скопаю я градочку,	А пояси червоні,
Посаджу я вишеньку;	А чоботи личаки,
Зродит вишня ягідки.	Самі хлопці лайдаки.
Скорицькі парубки:	

Скорки, пов. Збараж, зап. А. Коблюк.

Б.

Аж там ў сату, ў садочку,	Посаджу я вишеньку,
Скопаю я гридочку.	Сама піду до шепьку.

Родит вишня ягідки,
Ярчовецькі парубки
Мають шапки-баранки,
Й а чоботи пасові,
А вованчі сукняні,
На личеньках рушійні,
До роботи ўсі жваві.

Аж там ў саду і т. д.
Волосіўські парубки
Мають шапки — шаламки,
А чоботи — личаки,
А вованчі дергові,
На личеньках не ськні,
До роботи гнильаки.

Зап. 1909 р. в Ярчівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

81. О р а ч.

Ой там в поли, там в поди,	З маленькою дитиною;
Там ній милий плужком воре,	Бстикою се підпирав,
Сивою кобилію,	Помелом си піс втирав.

Настасів, пов. Тернопіль, зап. Гриць Ракочий, 1908 р.

82. Пшениця і мітлиця.

Ой дивно-ж нам, дивнесенько:	Ой дивно-ж нам, дивнесенько:
Сіють мужі пшеницю;	А парубки мітлицю.
Ой дивно-ж нам, дивнесенько:	Ой дивно-ж нам, дивнесенько:
А парубки мітлицю.	Звоять мужі пшеницю;
Ой дивно-ж нам, дивнесенько:	Ой дивно-ж нам, дивнесенько:
Сходить мужам пшениця;	А парубки мітлицю.
Ой дивно ж нам, дивнесенько:	Ой дивно-ж нам, дивнесенько:
А парубкам мітлиця.	Молотять мужі пшеницю;
Ой дивно-ж нам, дивнесенько:	Ой дивно-ж нам, дивнесенько:
Косять мужі пшеницю;	А парубки мітлицю.

Зап. М. Підгірний в Охривцях, пов. Збараж.

Паралелі: Lud, VI, ст. 163 (частина ч. 6).

83. У л и ц я.

Ти улице широкая,	Що панянки походили
Чого-ж тебе крети зрили?	Віденькими ноженками,
Того мене крети зрили,	Малевькими ходачками.

Ти улице широкая,   Що парубки походили
 Чого-ж тебе крети зрили?   Великими ходаками,
 Того мене крети зрили,   Паршивими ноженьками.
 Зап. М. Підгірний в Охришівцях, пов. Збараж.

84. Прибори.

А.

На паньки віночки, віночки,
 На могодиці рубочки, рубочки,
 А на парубчищи шнєще, шнєще,
 Бо в них довге шнєще, шнєще.

Котузів.

Б

Ой піду я до міста,   Бо їм чорні шнєще;
 купувати ремісла: Треба мила купити,
 На хлопчище шлєще,   Хлопцям шні мнєсти.

Зап. 1909 р. в Волі Великій, Жидачів. пов. О. Роздольський.

85. Стовпчики.

А.

На городі стовпчики, стовпчики,
 Бери дїтько хлопчики, хлопчики.
 На городі шалата, шалата,
 Роди, Боже, дівчата, дівчата.

Зап. у Батятчах, 1884 р. І. Коцик.

У варіанті, зап. 1908 р. Г. Ракочин у Настасові, Тернопіль. пов. співають так само, тільки 2 і 4 стрічку повтаряють, додавши перед ними оклик: Го-го-го-го-го! Хлопці почувши сю гаївку, співають її противно: роди, Боже, хлопчики та: бери, дїтьку, дівчата.

Б.

Ой на горі стовпчики, стовпчики,
 Бери, чорте, хлопчики, хлопчики.
 На долянї будлячки, будлячки,
 Роди, Боже, дівочки, дівочки.

Зап. у Григорові, Буцац. пов. 1889 р. В. Гнатюк.

Паралелі: Б. Гринченко, Етногр. Матеріали, т. III, ст. 90, ч. 173 (стрічка 1—4).

86. Пять синів.

Мала вдовийка (Д.) петь синочків:
 Перший парібочок Н-ів синочок Микола,
 Другий парібочок Н-ів синочок Андрій,
 Третий парібочок Н-ів синочок Іван,
 Четвертий парібочок Н-ів синочок Стефан,
 Пятий парібочок Н-ів синочок Михайло.
 А у Миколейка горб за плечима,
 А у Андрунейка кривії зуби,
 А у Іванейка жовте волосся,
 А у Стефанейка сивії очи,
 А у Михалейка білії руки.
 Ой кривим горбом пліт підпирати,
 Кривими зубами нецки стругати,
 Жовтим волосем компи вимітати,
 Сивими очима, дрібний лист писати,
 Білими руками панну обіймати.

За кожним вершом повтаряє ся: „Ой тато-мату“ і кінець верша:
 петь синочків Н-ів і т. д.

Правда, 1895, ст. 212—213, ч. 9. Зап. О. Маковей в Яворові.

87. Добра воля.

Нема Івана	Хоче Ксеньку Худину брати,
Гладкого дома,	Не має чим годувати.
Поїхав до ліса	Ні хліба, ні соли,
Пташечок ловити,	Нещаслива доле.
Хоче ся женити.	

Зап. в Оглядові, Каміп. пов. Ф. Колесса.

88. Грицева женитьба.

Ой зачав ся Гриць женити, женити,
 Ой зачав пивонько варити, варити.

А то пивоцько не тече, не тече,
 Бере дівоньку, не хоче, не хоче.
 Тільки в парубків правдиці, правдиці,
 Кілько в решеті водиці, водиці.

Зап. в Рождалові, Ф. Колесса.

89. Бабська доля.

А.

Ой дівчатам яко тако,	Дитє каже: колиши ми,
Старим бабам все їднако:	А борщ каже: їди відсунь ми,
Під порогом паце квичит,	А муж каже: поцілуй ми.
А в колиці дитє кричит.	Паце пішла тай загнала,
На припичку борщ збігає,	Дитє пішла колисала,
На подвірю муж гуляє.	А борщ пішла відсунула,
Паце каже: важени ми,	Мужа пішла тай трунула.

Зап. у Вовкові, Перемишлян. пов. М. Боднар.

Б.

Кому воля, тому воленька,	Борщ я кажи: закрши ми,
А жіпочкам вся пивольнька:	Хата кажи: завити ми,
Діжу вісит, в печи палит,	Дитя кажи: погодуй ми,
Дитя колиши, борщик варит.	Воркуп кажи: поцілуй ми.

Теківка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

Паралелі: Я. Головацькій, Народ. пісні, т. II, ст. 684, ч. 12. —
 И. Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 105, ч. 12. — А. Свидницькій,
 Великдень у Подолянъ (Основа, 1861, XI—XII, ст. 51). — Б. Гринченко,
 Етногр. Матеріали, т. III, ст. 99, ч. 190 (частиня).

90. Чорна кітка.

Ішли дівки на гаївку,
 Злапали си чорну кітку.
 Нїм ся хлопці позбігали,
 Дівки кітку розірвали.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

Так насмівають ся хлопці з дівчат, коли ті заспівають їм щось
 подібне.

91. Лінива дівка.

А.

1. За нашими воротами ¹⁾ пси чекают, ²⁾
2. Вийди, вийди, стара мати, ³⁾ щось продают.
3. Продавала Татїянка ⁴⁾ дочку ⁵⁾ свою,
4. А Мариська вибігає ⁶⁾: купіт си мою.
5. Ми вашої ни хочемо, ⁷⁾ ваша льїнива, ⁸⁾
6. Штири ночи горшки ⁹⁾ ночит, на пїтту мила. ¹⁰⁾

Зап. 1909 р. у Присівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

У варіанті з Сільця перша стрічка звучить: На новій гребенні, що там за гук? ³⁾ Моя нене. ⁴⁾ Кириліха. В кождім варіанті імена відмінні. ⁵⁾ Дівку. ⁶⁾ Перебігла. ⁷⁾ А ми вашої не хочемо. ¹⁰⁾ А в день мила.

У варіанті з Настасова: ¹⁾ На поповій вуличенці. ⁶⁾ Перебігла. ⁸⁾ Бо ваша гнила. ¹⁰⁾ Петої мила.

У варіанті з Настасова: ¹⁾ Там на новій рибалойці (значіне остатного слова невідоме). ³⁾ Папі матко. ⁴⁾ Ой вивела стрина. ⁵⁾ Та цурку. ⁶⁾ Перебігла тамта друга. ⁷⁾ Мені твої не потрібно. ⁸⁾ Бо лінива. ⁹⁾ Горці. ¹⁰⁾ А день мила.

У варіанті з Вовкова: ¹⁾ Ой вийду я на гороньку. ²⁾ Щось там за гук. ⁴⁾ Продавала бідна мама. ⁶⁾ А богачка вибігає.

Б.

Вой на татїй сторонойці,
 Пси брихали, пси брихали;
 Вийди, вийди, моя мати,
 Щось продали, щось продали.
 Продавала Іванїха
 Дівку свою, дівку свою,
 Я Грициха вибігає:
 Куп си мою,
 Куп си мою.

Ми вашої ни хочемо,
 Бо лінива, бо лінива,
 Штири ночи горці мила,
 Ни помила, бо лінива;
 А тередї під полицев,
 Та првросли муравицев,
 Ни помила, бо лінива.

Зап. 1908 р. у Стрільбичах, Старосамбір. пов. С. Малецький.

Паралелі: Правда, 1895, ст. 212, ч. 8. — Lud, VI, ст. 163, ч. 5.

92. Б о г а ч к а.

А.

Чня-ж то колюсонька з раньї в поли біжнт,
 А в тій колюсонці гречна панна лежат?
 Чешн (е) косу гребинцьом,
 Примашує населцьом,
 Щоби ладна була.
 Хоть я бідна, хоть я бідна,
 То мій батько богач,
 Набере ми на спідницю,
 На спідницю зеленую,
 Тай замуж мене даст:
 Має козу безріжкую,
 Має курку безріжкую,
 Тай віно ми даст!

Зап. в Ляшках Горіш., Бобрецького пов. Н. Вовчук.

Б.

Ой чня то колюсонька	То мій тато богач,
Рапо з полі біжить?	Має козу безріжкую,
А я на тій колюсонці	Має курку безріжкую,
Гречна пані сидить.	Тай тото меві дасть.
Чеше косу гребінькою,	Має сукню зеленую,
Замашує горівкою,	Прибере і мережанов,
По шляхоцки ходить.	Тай тото мінї дасть.
Хоть я вбога, хоть я вбога,	

Зап. у Дзвинигороді, Бобрецького пов. Сорока.

В.

Хопь я собі бідна, бідна,	Тай замуж мене дасть.
А мій тато богач,	—
Набере ми на спідницю,	Маю козю безріжкую,
На спідницю червоную,	Маю курку безріжкую,
Прибере ми мізерную,	Тай віно-ж мевні дасть.

Зап. 1909 р. в Волі Великій, Жидачів. пов. О. Роздольський.

93. Паристі дівки.

На капусті дрібне листє:	На капусті дрібне листє:
Чому дівки не паристі?	Чому хлопці не паристі?
Білевая, руменная,	Стрипухаті, пелехаті,
Ще й до того солодка! :	Ще й до того головаті!

Зап. Н. Вовчук, у Ляшках Горішних, Бобрецького пов.

94. П л е т у н и.

Дівки співають: Плету, плету плота,
А на хлопців сухота!

Хлопці співають: Плету, плету плетениці,
А на дівки шибениці!

Квітшини.

О. Kolberg, Pokucie, I, ст. 155, ч. 54, подає такий варіант:

Плету, плету плетеницу,	Плету, плету три плоти,
А на хлопців шибеницу;	А на хлопців сухоти;
На дівочки віночки,	На дівочки віпочки
З зеленої руточки.	З зеленої руточки.

95. Р и б а.

Під бережиньським мостом	На хлопців безголове;
Пливала риба з фостом;	Ой риба-рибниці,
Ой риба-риболове,	На хлопців шибениці!

Болшівці, пов. Рогатин, зап. 1909 р. М. Папчук.

96. Старе масло.

Піду я, піду я	Намашу, намашу
На старе віщище,	Парубкам вищиська.
Знайду я, знайду я	Піду я, піду я
Старе сляжище.	На старе віщище,
Куплю я, куплю я	Знайду я, знайду я
Старого маслиська,	Старе сляжище.

Куплю я, куплю я	Намашу, намашу
Старого наслиська,	Дівчиськам пищиська.

Зап. М. Підгірний в Охримівцях, пов. Збараж.

Сю гаївку співають у першій строфці дівчата хлопцям, у другій хлопці дівчатам.

97. Пархи.

Виплила, виплила за Дунаю качка, за Дунаю качка,
 Внесла, внесла та всім хлопцям пархи, та всім хлопцям пархи.
 Піду я, піду я, на старе містечко, на старе містечко,
 Знайду я, знайду я старе шеляжиско, старе шеляжиско;
 Куплю я, куплю я за той шеляг васти, за той шеляг васти,
 Намашу, намашу я всім хлопцям пархи, я всіх хлопцям пархи.

Болшівці, пов. Рогатин, зап. 1909 р. М. Папчук.

98. Мазур.

А.

Їде Мазур до лясa, до лясa,	Ой не бій се, Маазуре, не бій се,
Крива в него коляса, коляса;	Купит тобі Мазурка колісе;
Сліпа ему кобила, кобила,	Купит тобі Мазурка кобилу,
Тупа ему сокира, сокира.	Насталит ти Маазурка сокиру.

Зап. 1889 р. у Бучачи, В. Гнатюк.

Б.

Їхав Мадзур до лясa, до лясa,	Їхав Мадзур я з лясa, я з лясa,
Крива ему коляса, коляса.	Вже му добра коляса, коляса.
Сліпа ему кобила, кобила,	Вже му видит кобила, кобила,
Тупа ему сокира, сокира.	Вже му остра сокира, сокира.

Посіч, зап. Б. Заклинський.

99. Дубцівка.

Дубцуй, дівчино, дубцуй,	Кать би тобі мать драла,
Черевиченькі собі не псуї!	Не ти мені то справив;

Справила мені мати,
Та казала дубцувати.

Дубцуй, дівчово, дубцуй,
Спідничину си не псууй;

(опісля співають: запашину, сорочину, поясицу, коралики, стончину).

Зап. у Гвозді, Надвірн. пов. 1904 р. Богдан Заклявський.

Кать би тобі мать драла,
Не ти мені то справив;
Справила мені мати,

Та казала дубцувати.

100. Гостинність.

Там на горі, на горі,
Танцювали вопрі.
А Майданка ¹⁾ не така,
Загнала їх до хліва.

А Майдан ²⁾ не такий,
Тай загнав їх до сінній.
Майданиха ³⁾ не така,
Зпарила їн молока.

Зап. Гриць Ракочий в Настасові, Тернопіль. пов. 1908 р.

101. Поза Городенкою.

А в Городенці лелія,
За Городенков шелвія.
А в Городенці паняночка,
За Городенков вірмяночка.
А в Городенці лелія,

За Городенков шелвія.
А в Городенці в атласі,
За Городенков в поясі.
А в Городенці як пан, як пан,
За Городенков як пес, як пес.

Котузів.

102. Г з и.

Гей гей добрії літа були, як сі панічки гєили:
То в гору, то в долину, то в рожу, то в калину.
Гей гей добрії літа були, як сі парубки гєили:
То в гору, то в долину, то в бодаки, то в кропиви.
Гей гей добрії літа були, як сі старі баби гєили:
То в гору, то в долину, то в терне, то в кропиви.
Гей гей добрії літа були, як сі старі діди гєили:
• То в гору, то в долину, то в бодаки, то в тернину.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

¹⁾ Донька. ²⁾ Тато. ³⁾ Мама.

3. Л ю б о в.

103. Неоднаковість.

На ставі чорні раки,	Одна менча, друга більша,
Чому хлопці не однакі?	Моя мила найфайніша.
Одн менчий, другий більший,	На воротях підпеночка,
А мій милий найфайніший.	Сватай мене теперечка,
Ой на ставі чорні раки,	Бо в осени — Бог з тобою,
Чому дівки не однакі?	Не буду я за тобою.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

104. У місті.

А.

Ой дивнож нам, дивненько,	Аж два крамоньки.
Пішли парубки на війну,	Ой дивнож нам, дивненько,
Та в чужую країну.	Завоювали молодіці
Ой дивнож нам, дивненько,	Дві мельниці!
А дівоньки за ними,	Ой дивнож нам, дивненько,
За любками своїми!	Купуют парубоньки
Ой дивнож нам, дивненько,	Собі люльоньки.
А наші же молодці	Ой дивнож нам, дивненько,
Та за ними назирці!	Купували дівоньки
Ой дивнож нам, дивненько,	Собі застожоньки.
Завоювали парубоньки	Ой дивнож нам, дивненько,
Аж два домоньки.	Купували жіночки
Ой дивнож нам, дивненько,	Собі чіпочки!
Завоювали дівоньки	

Зап. у Городиці, Гусятин. пов. Ів. Ляторовський.

Б.

Дивнож нам, дивнесенько,	пішли дівки до міста,
” ” ”	молодиці за ними;
” ” ”	а парубки назирці!
” ” ”	закупили три крами,
” ” ”	молодиці три доми,
” ” ”	а парубки три корши!
” ” ”	берут дівки стожечки,

Дивнож нам, дивнесенько,	молодиці хусточки,
” ” ”	з парубки кульбаки!
” ” ”	пють дівчата мід-вино,
” ” ”	молодиці горівку,
” ” ”	з парубки гноївку!
” ” ”	платет дівки червоні,
” ” ”	молодиці талярі,
” ” ”	з парубки черепки!

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

B.

Веселий нам великдень;	А Ваврови півкірці;
Пішли дівки на вино,	Се му, тому по чверти,
А парубки за ними.	А Ваврови до смерти.
Закупили дівки три крами,	Пішов Вавро до пана,
А парубки три млини.	Позивати Івана:
Ділили ся дівки стяжками,	Чи-ж я, пане, не молодець,
А парубки вірками.	Що мені дали півкорець?
Се му, тому по вірці,	

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

Паралелі: Я. Головацкій, Народн. піснп, т. II, ст. 681—682, ч. 8. — И. Галька, Народн. звичаи и обряды, I, ст. 102—103, ч. 8. — Шейковскій, Бытъ Подолянъ, ст. 29. — П. Чубинскій, Труды, т. III, ст. 85—86, ч. 25.

105. Три парубки і три дівчині.

A.

Ой ніхтож там не бував,	Єден парубонько,
Де сі явір розвивав,	В Гийки Федуненько;
Ой яворе, явороньку зелененький!	Ой яворе і т. д.
На тім явореньку	Другий парубонько,
Три місяці ясні,	В коваля Василенько;
Ой яворе, явороньку зелененький!	Ой яворе і т. д.
Три місяці ясні,	Третий парубонько,
Три парубки красні,	В весни Михасенько;
Ой яворе, явороньку зелененький!	Ой яворе і т. д.

Ой ніхтож там не бував,
Де сі явір розпивав;
Ой яворе і т. д.

На тім явороньку
Три віроньки ясні;
Ой яворе і т. д.

Три віроньки ясні,
Три дівоньки красні;
Ой яворе і т. д.

Єдна дівонька —
В Стаха Марисенька;
Ой яворе і т. д.

Друга дівонька —
В Банаха Гандзуненька;
Ой яворе і т. д.

Третя дівонька —
В Цари Зосуненька;
Ой яворе і т. д.

А ти, Федуненьку,
Взеї си Марисеньку;
Ой яворе і т. д.

А ти, Василеньку,
Взеї си Гандзуненьку;
Ой яворе і т. д.

А ти, Михасеньку,
Взеї си Зосуненьку;
Ой яворе і т. д.

А на Федуненьку
Вишита сорочка;
Ой яворе і т. д.

Ой хтож то ї вишивав?
А Стахова дочка!
Ой яворе і т. д.

А на Марисеньці
Зі Львова віночок;
Ой яворе і т. д.

Ой хтож то її вкунив?
А Стахів сночок!
Ой яворе і т. д.

А у Федуненька
Рученька біленька;
Ой яворе і т. д.

Рученька біленька
Листок написати;
Ой яворе і т. д.

Листок написати,
До Марисі передати;
Ой яворе і т. д.

А у Марисеньки
Чорненькі очі;
Ой яворе і т. д.

Чорненькі очі
Лист перечитати;
Ой яворе і т. д.

Тобі, Марисенько,
В перинах лежати;
Ой яворе і т. д.

В перинах лежати,
Мід, горівку пити;
Ой яворе і т. д.

Зап. у Підберіацах, Львів. пов. 1871 р. Мих. Цар.

Б.

Ой ніхто-ж там ни бував,
Де я явір підрубав,
Ой явори, явороньку злинень-
Ой зійшло-ж там, зійшло [кий.

Три місяці ясних,
Три парубки красних.
Ой зійшло-ж там, зійшло
Три віроньки ясних,

Три дівоньки красних.
 Єден парубочок
 Онтам Васильчочок,
 Другий парубочок
 Онтам Павлусочок,
 Третий парубочок
 Онтам Іваночок.
 А їдна дівонька
 Онтам Марусенька,
 А друга дівонька
 Онтам Ганусенька,
 Третая дівонька
 Онтам Настусенька.
 Марусеньку взявши
 Василькови давши,
 Ганусеньку взявши
 Павлусеви давши,
 Настусеньку взявши
 Івасеви давши.
 А на Василькови
 Вишита сорочка;
 А хто-ж її вишивав?

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

Маруся дівочка;
 А на Павлусеви
 Вишита сорочка;
 А хто-ж її вишивав?
 Гануся дівочка;
 А на Івасеви
 Вишита сорочка;
 А хто-ж її вишивав?
 Настуся дівочка.
 А на Марусеньці
 Зі Львова віночок;
 А хто-ж его купував?
 Василь парубочок;
 А на Ганусеньці
 Зі Львова віночок;
 А хто-ж его купував?
 Павлусь парубочок;
 А на Настусеньці
 Зі Львова віночок;
 А хто-ж его купував?
 Івась парубочок.

В.

Ой ніхто-ж там не бував,
 Де я явір ізрубав,
 Ой яворе, явороньку зеленень-
 Ой було-ж там було [кий.
 Три зіроньки ясних,
 Три дівоньки красних.
 Єдна ми дівонька
 Молода Марусенька.
 Друга ми дівонька
 Молода Гандзуенька.
 Трета ми дівонька
 Молода Настуенька.
 Тобі, Марусенько,
 Ляну кужиль присти,
 Тобі, Гандзуенько,
 Білий лист писати,

Тобі, Настуенько,
 Тонке шите шити.
 Ой було там, було
 Три місяці ясних,
 Три парібки красних.
 Єден парібочок
 Молодий Івасенько.
 Тобі, Івасеньку,
 Ціном молотати,
 Тобі, Марусенько,
 Обіди варити.
 Другий парібочок
 Молодий Михасенько.
 Тобі, Михасеньку,
 Полотно робити,
 Тобі, Гандзуенько,

Щівочки сукаті.
Третий парібочок
Молодий Стефаненко.
Тобі, Стефаненку,

Глешава, пов. Тербовля, зап. О. Стечишин.

За плугом ходите,
Тобі, Настуненько,
Обіди носити.

Г.

1. Ой ніхто там не бував,
Де я звір вирубав!
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
2. Ой зійшли, зійшли
Два місяці ясні;
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
3. Ой вийшли, вийшли
Два парубки красні;
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
4. Перший парубочок —
Пан Івасенько;
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
5. Другий парубочок —
Пан Петруненько;
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
6. А на Івасенку
Вишита сорочка;
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
7. А хто-ж єму вишив?
Панна Марисенька!
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
8. А на Петруненьку
Вишита сорочка;

- Ой яворе, явороньку
Зелененький.
9. А хто-ж єму вишив?
Панна Ганусенька!
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
10. Ой зійшли, зійшли
Дві зіроньки ясні;
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
11. Ой вийшли, вийшли
Дві дівоньки красні!
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
12. Перша дівонька —
Панна Марисенька;
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
13. Друга дівонька —
Панна Ганусенька;
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
14. А на Марисенці —
Рутяний віночок;
Ой яворе, явороньку
Зелененький.
15. А хто-ж її справив?
Пан Івасенько!
Ой яворе, явороньку
Зелененький.

16. А на Ганусенці —
 Рутяний віночок;
 Ой яворе, явороньку
 Зелененький.

17. А хто-ж її справив?
 Пан Петрунько!
 Ой яворе, явороньку
 Зеленький.

Зап. М. Підгірний в Охринівцях, пов. Збараж.

Всі варіанти сеї гаївки дуже подібні до себе і різниця між ними буває лише в відмінних назвах імен, їх переставлюванню та в ширших або вузших прикметах осіб.

Крім надрукованих варіантів, були у нас іще такі:

Варіант із Тернопільщини, записаний 1866 р. П. Біліським. Тут є два парубки і дві дівчини. — Такий самий варіант із Пліссян, невідомо коли і ким записаний. — Варіант із Городниці, Гусятинського пов., зап. Іван. Ляторовським у рр. 1856—1860; у ньому віночок не рутяний, але „трісучий“, а купує його: Стефанів (і Романів) синочок. — Варіант із Наконечного, Яворів. пов. — Варіант із Підгайчик, зап. С. Кретовим. — Варіант із Григорова, Буцацького пов., зап. 1889 р. В. Гватюком. — Варіант із Задарова, Буцацького пов., зап. Стеф. Підручним (в обох останніх варіантах є по три парубки і по три дівчини). Варіант із Розділович, Рудецького пов., зап. дром Петром Рондяком, 1906 р. — Варіант із Настасова, Терноп. пов., зап. Гр. Ракочин, 1908 р. Перша строфка його, як у надрук. вар. А; друга така:

Ой зійшло там, зійшло три місяці ясні,
 Ой є в наших Настасові три парубки красні!
 Ой яворе і т. д.

Варіант із Вовкова, Перемишлянського пов., зап. Мих. Боднарем, 1908 р. має такі дві останні строфи:

А Грицувьо каже: Я Настуню люблю,
 А я своїй Настуненци злотий вінец куплю;
 Ой яворе і т. д.
 А Миханьо каже: Я Ганусю люблю,
 А я своїй Ганусенци злотий вінец куплю;
 Ой яворе і т. д.

В Яворові на привітці додають часом для насміху отсю строфку:

Прийшла Маринейка до Миколи нецок,
 А Микола лежить такий, як дубовий кецок.
 Пришов Миколойко до Марині помі,¹⁾
 А Марині стоїть така, як червона рожі.

(Правда, 1895, ст. 55).

¹⁾ Ноший.

Варіант сеї гаївки записав також 1908 р. у Стрільбичах, Старосамб. пов. С. Малецький, а 1909 р. в Волі Великій, Жидачів. пов. О. Роздольський.

Паралелі: Русалка Двѣстровая, ст. 43—44, ч. 3. — *Ž. Pauli, Pieśni ludu rusk.*, т. I, ст. 23—24, ч. 10. — Я. Головацький, Народні пісні, т. II, ст. 682—683, ч. 10. — Тамже, т. III, 2, ст. 169—170, ч. 10. — Тамже, ст. 176—177, ч. 19. — И. Галька, Народні звичаї и обряды, I, ст. 103—105, ч. 10. — *Materyaly etnogr. z okolic Piskowa (Zbiór wiadom., т. VIII)*, ст. 151, ч. 96. — Правда, 1895, ст. 54—55, ч. 2. — Правда, 1893, ст. 376—377, ч. 4. — Зоря, 1880, ст. 122, ч. 3. — В. Sokalski, Powiat Sokalski ст. 224—6. — А. Свидницький, Великдень у Подолянь (Основа, 1861, XI—XII, ст. 44). — Шейковський, Бытъ Подолянъ, ст. 15. — П. Чубинський, Труды, т. I ст. 87, ч. 27.

106. К в о ч к а.

А.

Сиділа квочка коло садочка:

Милая, моя милая,

Ти в мене мислями дух впила!¹⁾

Вивела квочка четверо куряток:

Перше курітонько — вітів Василейко,

Друге курітонько — тетин Йвасунейко,

Третє курітонько — стрів Грицуненько,

Четверте курітко — сусідів Федонько.

А у Василенька чорні воченька,

Нини буде мати гостей визирати;

А у Івасенька золота рученька,

Нею буде мати гостей витати;

А у Грицуненька при боці шабелька;

А у Михасенька високий станочок,

Кажут паїночки красний парубочок.

Замість поставлених імен можна брати всюди інші.

Зап. Н. Вовчук, Ляшка Гор., пов. Бібрка.

В.

Ходила квочка, коло кілочка.

Бук-лелія, ти моя мила,

¹⁾ Сей приспів повторяєть ся по кожній стрічці.

Ти з мене нислани дух вигнала.¹⁾
 Перше куритко — то Федуненько,
 Друге куритко — то Михасенько,
 Трете куритко — то Івасенько.
 А в Федуненька золота рука,
 А в Михасенька великі патла,
 А в Івасенька великі зуби.
 Золота рука, то кісто нісат,
 Великі патла хату замітают,
 Великі зуби патки рубають.

Зап. Гриць Ракочий, 1908 р. в Настасові, пов. Тернопіль.

В.

Сиділа квочка коло кілочка,
 Бог велія,²⁾ моя милая,
 Ти з мене нислани дух виняла.³⁾
 Всиділа вона пятеро діточок.
 Єдно ми дитятко — отой Івасенько,
 Друге ми дитятко — онтам Павлусенько,
 Трете ми дитятко — онтам Михасенько,
 Четверте дитятко — онтам Грицуненько,
 Пяте ми дитятко — онтам Миколенько.
 А в Івасенька білая рученька,
 А в Павлусенька чорнії воченька,
 А в Михасенька великі кливенька,
 А в Грицуненька великі патленька,
 А в Миколенька кривая ноженька.
 Білою рукою листи писати,
 Чорними вочима лист причитати,
 Великими зубами нецки стругати,
 Великими патлами нец замітати.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

Г.

Сиділа квочка коло кілочка —
 Буг-дильія, мила моя,
 А ти з мене нисленьками дух виїнила³⁾.

¹⁾ Повтараєть ся по кожій стрічці.

²⁾ Велія = велій. ³⁾ Сей приспів повтараєть ся по кожій стрічці.

Висидьла вопа четверо дьтїї:
 Єдноє дитьатко зваў сьа Ївасенько,
 Другое дитьатко зваў сьа Снисуенько,
 Третоє дитьатко зваў сьа Олексенько,
 Четверте дитьатко зваў сьа Дмицуненько.
 А ў Ївасенька біліі пальченька,
 А ў Снисуенька чорні ўоченька,
 А ў Олексенька широкі зубовька,
 А ў Дмицуненька довгее волосьї.
 Біліі пальченька листи писати,
 Чорні воченька листи читати,
 Широкі зубовька нецки глодати,
 Доўгее волосьї огонь замїтати.

Зап. 1909 р. в Присівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Паралелї: Я. Головацкій, Народн. пїсни, т. II, ст. 685—686,
 ч. 16. — И. Галъка, Народ. звичай и обряды, I, ст. 107—108, ч. 16. —
 П. Чубинскій, Труды, т. III, ст. 194.

107. Г у с к а.

А.

Ой чия то гуска на водї сї плюска,
 Ой чий же то гусачок до дому не пуска?
 Кушнїрова гуска на водї сї плюска,
 Навосядлїв гусачок до дому не пуска.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

Б.

Ой чия то гуска	Вїтова ¹⁾ гуска
По водонїї плюска,	По воденїї плюска,
Ой чий же то гусачок	А сусїдїв ²⁾ гусачок
До дому не пуска?	До дому не пуска.

Лашки Горїшні, пов. Бїбрка, зап. Н. Вовчук.

¹⁾ Місто „вїтова“ можна поставити назвиско якого небудь господаря, що має доньку.

²⁾ Тут так само, тільки такого господаря ставити, що має сина.

108. Журило.

Ішов Журило з міста,	А в Журиловім нині,
За ним дівочок двіста:	Сподобало сі нині:
Ой ти, Журило, пане,	Мельничка молоденька,
Де твоє воячко стане?	Пристає до серденька.

О. Kolberg, Pokucie, I, ст. 176, ч. 24 (77).

Паралелі: В. Антоповичъ и М. Драгомановъ, Историческія
вѣсти, т. I, ст. 54—56 ч. 18.

109. Хлопці у дівчини.

Де тога дівчина, що тут була?
Скочила в городчик тай тупаула.
За нею хлопчики як баранчики,
Пірвали фартух на кавальчики.
Сім міхів орхів, решето терну,
В середу поїхав, в четвер ся вернув.
Чекай, дівчино, до зимних мясницъ,
Наберу ти всіляких спідниць.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

110. Флїрт.

А.

Сиділа на колодці,	Чорні очинька маю.
Моргала на молодці:	Як би ти не дурила,
З гаю, молодці, з гаю,	Давно б ти людьми була.

Глещава, пов. Тербовля, зап. О. Стечиши.

Б.

Стояла на колодці,	Мара тя бери з ними,
Моргала на молодці:	Давно ти гулиш ними!
З гаю, молодці, з гаю,	Як би я не гулила,
Чорні я очи маю.	Дівков бим не ходила.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

III. Хлопець вибираєть ся до дівчини.

Ходив коничок понад річкою,
 За ним Іванко я в вуздичкою.
 Чыкай, конику, ней ті сідлаю,
 Гей поїдемо аж до Дунаю.
 А до Дунаю водицю пити,
 Аж на Тиклівку дівки любити.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

II2. Осторога перед зрадою.

Ой є ў поли кирици,	Там в воротях явір стоїт,
Коло неї травици :	Ой там козак коньа строїт.
Ой там козак (Петрунь) коньа	Коньа строїт, шаблю ладит,
Ў ті кирици напуваў. [пас,	Ой, дыўчиппо, він ты зрадит!
Ў ті кирици напуваў,	Ни бою си вістра твого,
І ў дыўчиппи почуваў.	Аньї тебе молодого.

Зап. 1909 р. в Присівцях, Зборів. пов. О. Родольський.

II3. Поговори.

А.

А на церкві хрест, хрест, на дівичини стрівка,
 А в нашой Касуненьки на столї горівка.
 Мід горівку точит, виплакала вочи,
 А до неї Василенко за стола вискочив :
 Не плач, Касуненько, не псуї си головки,
 Ой не слухай, Касуненько, людскої намовки.
 Бо людска намовка вся піде за дарко,
 Ой виведи кониченька, Касуненько панно.
 Ой вивела Касуненька тай го осідлала,
 А до боку шабельку як приналювала.

Від сестри Павліяк.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

В.

А на церкві хрест, хрест,
 На двіниці стрілка,
 Там то ми сї сподобала
 Матрончина дьўка.
 Сама невеличка, русяного личка,
 Припала ми до серденька, як перепеличка.
 Редьквицьу копала, в ріці полоскала,
 Молодому Івасеви до серця пристала.

А на церкві і т. д.
 А ў нашой Орисуњи на столї горіўка.
 Мід-горіўку точит, заплакаві вочи,
 А до неї Івасенько за стола вискочит.
 Не плач, Орисуњу, не збавляй голоўки,
 Ой не слухай, Орисуњу, людскої намоўки.
 Бо людска намоўка, то є ўсьо за дарю,
 Виведь, виведь, кониченька, а зостань за брамоў!
 Вивела коника, ще й го осьодлала,
 Ще й шабельку золотую до боку прийїала.

Зап. 1909 р. в П'рисівцях, Зборів. пов. О. Ровдольський.

114. Дівчина до сподоби.

Ой у лузі на галузі вісім кур,
 А дівчина чубатенька, тай кашлун.
 Тай бодай ти, Олексику, гаразд нав,
 Що ти собі тай Параску сподобав.

Усте над Черемошен.

115. Чому милий подобаєть ся?

Ой ти, милий, в чїм купав сї,	Купав я сї в медї, винї,
Що ти мнї сподобав сї?	Купав я сї в цвіт-калийї,
Чи в ділії, чи в шильвії,	Купав я сї в паньскїй рожї,
Що за тобов серце мліє?	Жеби я був хлопець гожий.

Сухостав, пов. Гусятин, зап. А. Свергуи.

116. Виноград.

Ой до Львова доріженька, до Львова,
 Висаджена виноградом довкола.
 Там молода Гапунцуні заснула,
 Вийшов, вийшов ї батенько, не чула.
 Рубав би я той виноград, не вшю,
 Будив би я своє дитє, не сьню.
 (Матінка, сестричка, братенько).

Миленький: Рубав би я той виноград, я вшю,
 Та я збуджу свою ниду, я сьню.

Зап. в Ваньковичах, Самбір. пов. Ф. Колесса.

117. Рута.

Ой чия то крута рута в городоньку?
 Марисина крута рута, матусенько.
 Чому-ж ти ї не сполола, Марисенько?
 Бо я її не любила, матусенько.
 Та кого ти полюбила, Марисенько?
 Молодого Івасуна, матусенько.

Зап. у Ваньковичах, Самбір. пов. Ф. Колесса.

Ідентичний варіант сеї гайки зап. 1908 р. у Стрільбичах, Старо-самбір. пов. С. Малецький.

118. Сумна дівчина.

Чось не рано сонце сходить,	Чогос, мила, я не спала?
Чось дівчина сумна ходит.	Чис сі з вишми захохала?
Витко, витко по її личку,	Не велика серцю туга:
Що не спала цілу нічку.	Не будеш ти, буде друга.

Сухостав, пов. Гусатин, зап. А. Свергуш.

119. Невідома будучність.

Терну, терну,¹⁾ доріжкою,
 Коюсь буду невісткою,

¹⁾ Повинно бути: Терном, терном.

Чи дякови, чи попови,
Чи якому лайдакови.

Корчани Угнівське.

120. К о с а.

Косо моя жоўтая,
Кому будеш шилая?
Ой старому бривь Боже,
Молодому дай Боже!

Зап. 1908 р. в Ляхівцях, Богородчя. пов. О. Роздольський.

121. В і н о к.

Ой вінку наш, вінку, Крищатий барвінку, А я тебе плела Та вчера з вечера.	Ой вінку наш, вінку, Крищатий барвінку, А я тебе плела Та вчера з вечера.
Та повісилам тебе Я в теремі та на дереві На шовковім шнурочку, На золотім кілочку.	Та повісилам тебе Я в теремі та на дереві, На шовковім шнурочку, На золотім кілочку.
А моя мати взяла Тай нелюбови дала. Коби я була знала, Була-б я го розірвала. Була-б я го розірвала, Ноженькою придоптала, Рученькою приплесала.	А моя мати взяла Та миленькому дала. Коби-б я була знала, Була-б я го красше вбрала, Ще й золотом назолотила, Миленького прикрасила.
Скорики, пов. Збараж, зап. А. Коблюк.	

122. Нелюб і любко.

Ходжу, блуджу по під лісок, душко моя,
Щеплю, лоплю барвін-листок, душко моя,
Барвін листец, піду в танец, душко моя;
А в тім танци нелюб стоїт, душко моя,
Нелюб гяне — вінок вяне, душко моя!

Ходжу, блуджу пошід лісок, душко моя,
Щеплю, ломлю барвін листок, душко моя,
Барвін листец, піду в танец, душко моя;
А в тім тавці милий стоїт, душко моя,
Милий глянє — вінок цвине, душко моя!

Зап. у Глещаві, Терноп. пов. Садір Бзєрський.

Варіант із Городищи, Гусатин. пов., зап. Ів. Ляторовський, має тільки першу строфку, а в ній такі відмінні: Стр. 2: Вщиплю, вломаю. — Стр. 3: Барвін-листок, синий цвіток. — Стр. 4: Подай вінка аж до віка.

Паралелі: Я. Головацькій, Народн. пѣсни, т. II, ст. 680, ч. 5. — И. Галька, Народн. звичаї и обряды, I, ст. 100, ч. 5.

123. Н е л ю б.

Сама молода,
Дітий череда,
Татари ни мужа взяли,
Радости моя!

Як сі притаче,
То ні існиче,
Зігне мою головоньку
По саме плече.

Нікому дати
До тата знати,

Щоби ного миленького
Ліпше звзвати.

Коби я мала
Свого коваля,
Казала бим му кувати
Свого гультая.

Сут ту ковалі
Сані молоді,
Скують ного гультека
За годну-дві.

Зап. у Дрогобичи В. Мацюрак.

124. Милий при плузі.

Ой Лагідо, Лагідойко,
Вийди собі на горойку,
Подиви сі в чисте поле,

Та щож гвій милейкий робит:
Ой чи сіє, чи скородит,
Чи за плужейком ходит?

Ой ходит і оре, пшеничейку сіє,
Від пана Бога щєстє сі надіє.

Правда, 1895, ст. 252, ч. 17. Зап. Ос. Маковей в Яворові.

125. Д о п а р и.

На тарели білий сир, білий сир,
 А в Івана їден син, їден син.
 А в Марисі є дочка, є дочка,
 Буде єго жіночка, жіночка.

Зап. 1904 р. в Журові, Рогатин. пов. І. Савицький.

126. З а о х о т а.

Зеленії огирочки стелїть ся, стелїть ся,
 Молодії парубочки женїть ся, женїть ся.

Зап. в Рождалові Ф. Колесса.

127. Д а р у н о к.

Любив козак Олену,	А то файна хороша!
Купив бинду зелену;	
Причїпив ї до боку:	Любив козак Явдоху
А то файна пївроку.	За гїлетку гороху;
Причїпив ї до вуха,	Гороху сі наїла,
А то файна псяюха.	Тай козака не хтіла.
Причїпив ї до носа,	

Товстенєке, пов. Гусятин, зап. М. Будка 1898 р.

128. В і н о.

На горі кришталь посуває сі,
 Там мати з дошкоч розмовляє сі:
 Вийди, Івасуню, возьми си Настуню,
 Дам я ти віна, дві фірі сіна;
 А ще до того пів золотого,
 І ще додатку бобу лопатку,
 І ще дочинку куцую свинку,
 І коровицю багряненькую,
 І Настуненьку молоденькую.

Зап. Н. Вовчук, в Лашках Горішних, Бобрець. пов.

129. Відданиця.

У городі вілячко,	Привезе ти дівочку,
Паси бика, дівочко;	У золотім віночку,
Паси бика, гладь бика,	І у нових чобітках,
Дасть ті певька за дяка.	На золотих підківках.
	Вона буде ходити,
У неділю раненько,	А чобітки рипіти,
Првіде твій батенько,	А підківки скрипіти.

Зап. в Костільниках, Бучацького пов., М. Капій.

130. Пора на женячку.

Там за двором, за двором,	Кукурузу садить ся,
Кукуруза з шуваром;	Кукурузу годить ся,
А дівчина Варвара	Молодого ковака
Кукурузу лозала.	Оженити годить ся.

Зап. М. Підгірний в Охривіцях, пов. Збараж.

131. Дівчина за паном.

Там за двором, за двором,
 Кукуруза з полином!
 Гей, гей, гухаха, кукуруза з полином.

Там дівчина Варвара
 Кукурузу лозала;
 Гей, гей, гухаха, кукурузу лозала.

Як над'їхав млодий пан,
 Теї си її сподобав;
 Гей, гей, гухаха, теї си її сподобав.

„Возьми мене з собоюм,
 Буду я ти жоноюм.
 Я ни буду робити,
 Тільки буду радяти.
 Я си прийму найшичку,
 Сама сяду в запецку“.

Сказила сі найшичка,

Вигнала ми з зацепка,
Тай ми хтіла робити,
Тільки пішла судити.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

132. Козак сватає дівчину.

Над водов верба вихитує сі,
Ковак дівчини випитує сі:
Ой ти, дівчино, чи підеш за мене?
Нічо не будеш робити в мене.
Є два найшити, будут робити,
Є дві найшички, істи варити.
Є стара нене, буде рідити,
Є старий батько, ключі носити.
Є синий голуб, буде гудіти,
А ти си сидиш, будеш сидіти.

Сухостав, пов. Гусятин, зап. А. Свергун.

133. Слабосмий.

Там на луці на широкій,
Муравойко давленоїка. } Повтараєть ся по кожній стрічці.
Там ходит дівок танок:
Біг помагай біх всім дівочкам!
Взяв бим тя, ни рівня-с ни.
Взяв бим тя за служейку,
Служка ся вие, мене побе!

Зап. 1908 р. в Білочи Доліш., Старосамбір. пов. С. Малецький.

134. С в а т и.

А.

1. Вісьта, коню, вісьта.	5. Та поїдем в вінку,
2. Поїдемо до віста.	6. До Яцка по дівку,
3. Там будемо торгувати,	7. До білої камянки,
4. Дівкам вінки купувати;	8. До Ксенї панянки.

9. Вийди, Ксеню, вийди,   11. Кониченька вороного,
10. Та не маш ти кривди: 12. Грицуленька молодого.

Зап. 1866 р. в Тернопільщині, П. Білінський.

Варіант із Охримовець, Збаразь. пов., зап. М. Підгірши, має такі відміни: Стр. 4: Віночки. — Стр. 5: Де ти ідеш, вінку? — Стр. 6: До Маура. — Стр. 7—8: Нема. — Стр. 9: Вийди, Ганусю. — Стр. 12: Петруня.

Б.

Ой віста, коню, віста,
Ой віста, коню, віста,
Поїдемо до міста.

Ой віста, коню, в вінку,
Ой віста, коню, в вінку,
Поїдемо по дівку.

Вийди, Гануню, вийди,
Вийди, Гануню, вийди,
Чи не маш ти кривди?

Коника вороного,
Коника вороного,
Хлопчика молодого!

Піліснани.

135. Старости.

Ой Лагідо, Лагідойко,
До Чунчихи по дівойку!
А Чунчиха добра мати,
Видасть свою дівойку з хати.

Ой Лагідо, Лагідойко,
До Міляна по дітойко,
Бо в Міляна добре дитє,
Возьме Мариню під завітє.

Сі дві строфки повтаряють, укладаючи й інші пари. Як хотять жотру дівчинну поганьбяти, то співають:

Ой Лагідо, Лагідойко,
До Дуба по дівойку,
А Дубова злая мати,
Кійом, кійом доньку з хати!

Дівчинні добирають тут відповідну пару.

Правда, 1895, ст. 287, ч. 24. Зап. О. Маковой в Яворові.

136. Вибір дружини.

Ой била у кшетейка
Єдна дівойка,
Ой били у неї
Трое зальботейка.

Шальвієйка мала } Повторяєть ся по кожній стрічці.
 Руку подамала. }

Перші си сіли такої за ворота,
 А другі си сіли а в новейких сіньох,
 А треті си сіли а в новій сьвітлойці.

Тоти за ворота пили горілочку,
 Тоти, що в сіньох, червонейке пиво,
 Тоти, що в сьвітлойці, медок солодойкий.

Тотим за ворота дада перстеннну,
 Тотим, жи в сіньох, білейку хусточку,
 Тотим, жи в сьвітлойці, білейку ручейку.

Зап. 1908 р. в Білчи Доліш., Старосамб. пов., С. Малецький.

137. В і д м о в а.

Ой не стій під вікном,
 Не махай рукавом!
 Гей-гу, гу-га-га, не махай рукавом.

Тай не моргай бровами,
 Шукай собі в волахи!
 Гей-гу, гу-га-га, шукай собі в волахи.

Шукай собі богачок,
 Що по трицьять сорочок!
 Гей-гу, гу-га-га, що по трицьять сорочок.

Зап. у Задарові, Бучаць. пов., Ст. Підручний.

138. Шлюб на ринку.

Ягілка ягілкою,	Має дочку замуж дати,
Підем у село за дьукою.	А дьачиха має сина,
А Кудлиха, стара мати,	Буде его женила.

Їзали сї за підбочок,
 Повели сї на риночок.
 На риночку ксьондзи були,
 Там вони присьагнули.

Зап. 1909 р. в Ярчівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

139. Чи любити старого?

Стояла при Дунаю,
І так собі гадаю:
Чи жити, чи не жити,
Чи старого полюбити?

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

140. Дівчина любить лише молодого.

Качата-гусята всю гору вкрили,
В попову саджівку пшты ходили.
Касуню, писупю, вижень качата,
Поцілуй Івасі в жовті вусята.
Я люблю медочок, бо солоденькій,
Я люблю Івасі, бо молоденькій.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

141. Дівчина пасе качку.

Ой гой-гой, і Ладю!	Ой гой-гой, і Ладю!
Пасла дівчина качку,	Там мій миленький воре,
Ой гой-гой, і Ладю!	Ой гой-гой, і Ладю!
При зелененькій качку.	С сивою кобилою,
Ой гой-гой, і Ладю!	Ой гой-гой, і Ладю!
Пасучи загубила,	З малою дитиною.
Ой гой-гой, і Ладю!	Ой гой-гой, і Ладю!
Ськаючи заблудила.	Ой воре він і плужит,
Ой гой-гой, і Ладю!	Ой гой-гой, і Ладю!
Виблукала сі в поле,	За миленькою тужит.

Зап. у Підберіцях, Львів. пов., М. Цар.

В.

На зелененькій качку,	Воре, поганце,
Пасла дівчина качку:	Дівчину підмовляє.
Пасла, загубила,	Вори, козаче, вори,
Шукала, заблудила.	А ти мене не дурми,
Виблудила сі ў поле,	Бо як ти мене здурми,
Там козак конем воре:	Сам з розуму ўстунми.

Зап. у Задарові, Бучац. пов., Ст. Підручний.

142. Мати бє за хлопців.

А.

На городі білая глина,
 За щож ти, мамуненько, мене біла?
 За тое-и ты, доню, біла,
 Щобись хлопців не любила.
 А як же хлопців не любити,
 Коли з хлопцями добре жити.

Корчун, Угнівське.

Б.

Ой на горі жовта глина,
 За щось мене мати біла.
 За тото ня мати біла,
 Щом панича полюбила.
 Як панича не любити,

Коли з паном добре жити.
 Ой бо пан дрібненько пише,
 На колінах поколише,
 Поколише, поцілює,
 Тай щось мені подарує.

Сільце.

143. Дівчата пропадають за Ляшком.

Дуб, дуб зелененький,
 Ляшок молоденький:
 На нім чорна кавігелька,
 Припав любко до серденька.

Дуб, дуб зелененький,
 Ляшок молоденький:
 Коби не гріх, не четвер,
 Пішли би смо хоть тепер.

Дуб, дуб зелененький,
 Ляшок молоденький:
 Коби не гріх, понеділок,
 Пішли би смо на барвінок.

Дуб, дуб зелененький,
 Ляшок молоденький:
 Коби не гріх, не пстниці,
 Пішли би смо, як чирвиці.

Дуб, дуб зелененький,
 Ляшок молоденький:
 Коби не гріх, не вівторок,
 Пішло би нас хоть зі сорок.

Дуб, дуб зелененький,
 Ляшок молоденький:
 Коби не гріх, не субота,
 Пішли би смо, хоть робота.

Дуб, дуб зелененький,
 Ляшок молоденький:
 Коби не гріх, не середа,
 Пішли би смо як череда.

Дуб, дуб зелененький,
 Ляшок молоденький:
 Коби не гріх, не неділе,
 Пішли би смо на Поділе.

Сільце.

144. Мальовані черевики.

Тей на горі, на горі,
Малювали малярі,
Малювали чорноброви
Чирвички мої.

Було літо, не зима,
Було собі заробити,
Чирвички викупити
В молодого маляра.

Ти мацюю моя,
Пожич мні таляра,
Чирвички викупити
В молодого маляра.

Ти мацюю моя,
Дитина ми бай мала,
Не дала ми заробити,
Чирвичків викупити
В молодого маляра.

Ой ти доньцю моя,

Глядки, зап. С. Авдикович, 1904 р.

145. Молодиця вмиваєть ся.

На кладочці стояла,
Румяне личенько вмивала:
Благослови Боже і тебе і мене
І тов личко, що цілувало мене.

На кладочці стояла,
Білі рученьки вмивала:
Благослови Боже і тебе і мене,
І тії рученьки, що обіймали мене.

На кладочці стояла,
Білі ноженьки вмивала:
Благослови Боже і тебе і мене
І ті ноженьки, що ходили до мене.

На кладочці стояла,
Жовту косу чесала:
Благослови Боже і тебе і мене
І тую жовту косу, що красила мене.

Br. Sokalski, Powiat Sokalski, str. 229.

146. Пі м с т а.

А.

На наші Тиклівці
На гордові хлопці:

Купували під-вино
Господарські дочці.

Вона з ними їла,
 Но ні говорила,
 Вони собі подумали,
 Що ними гордила.
 Вийшли на гороньку
 Радити радоньку:
 Завидімо кониченька
 В її лелійоньку.

Вийшла стара мати
 Коня виганяти:
 Вийди, вийди, Катрино,
 Поможи загнати.
 А Катря загнала
 Та ще й восіdlала,
 Золотую шабельочку
 До боку чіпляла.

Текиївка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

В.

А в наших Пліснях не гонорні хлопці,
 Купували горілоньки Юрчишиній дочці.
 А она не пила, ніч не говорила,
 Они собі шіркували, що ними гордила.
 Вийшли на гороньку, гадали гадоньку:
 Завидімо кониченька в її лелійоньку.
 Вийшла стара мати, взяла парікати:
 Вивідь, вивідь кониченька, буду позивати!
 Ой шит, стара мати, не позивай сина,
 Заплати нам за горівку, щось з дочков нашла.
 Вивела коника, ще і не сідлала
 І шабельку золотую до боченька дала.
 Дала му хусточку слічну, як лелію:
 Сховай, сховай, Марисеньку, на другу неділю.

Пліснани.

В.

Качмарів сичок Каролькову дівку
 Запросив ї до коршоньки на мід, на горівку.
 А вона не пила, аї говорила,
 Вони собі погадали, що ними гордила.
 Війшли на гороньку, стали на радоньку:
 Завези нас, сивий коню, в її шильвійоньку.
 Вийшла стара мати, взяли парікати:
 Здоптали ми шильвійоньку,
 Треба позивати.
 А ти стара мати, а ти стара сива,
 Заплати нам за горівку, що донька нашла!

Вовків, пов. Перемішчанин, зап. М. Боднар.

Г.

Вийдїм на гороньку радитї радоньку,
Заведїмо кониченька в її льльїоньку!

Вийшла стара мати, взяла нарікати:
Видоптали льльїоньку, підем позивати!

А ти, стара мати, а ти стара, сива,
Заплати нам за мід-вино, що дочка напила!

Вона з нами пила, нїц ни говорила,
А ми собі помисляли, що вона гордила.

Зип. 1909 р. в Олірні, Зборів. пов. О. Роздольський.

147. Перелюбство.

Світи, місяченьку, на розі, на розі,
Деь нїй нилїй в дорозі, в дорозі.
А я на тоє не дбаю, не дбаю,
Іду до коршии гуляю, гуляю.
На колодоньці стояла, стояла,
Бїле личенько виввала, вливала.
А у сусїди єдеп син, єдеп син,
Сподобав ни ся вражий син, вражий сп.
Там то оченьки як тернок, як тернок,
Там то бровоньки як шнурок, як шнурок.
Там то личенько румяне, румяне,
Комусь воно буде кохано, кохано.

Холоїв.

148. Хлопці бють ся через дівчата.

Ой на горі каўки вють сьн,
На діўчанї хлопці бють сьн.
Гей-гу, гу-га-га,
На діўчанї хлопці бють сьн ¹⁾.
Не бїйте сьн, нема за-що,
Котра ладна, то ледащо.

Котра ладна і подїбна,
До роботи не потрібна.
Котра на стан тонка,
До роботи швидка.
Котра на стан груба,
До роботи вилая.

Зап. у Задарові і Красїєві, Бучаць. пов. Ст. Підручний.

¹⁾ По кожній другій стрічці повторяєть ся разом із нею.

149. Чудесний корінь.

А.

На широких Дунаю, гусар гуси зганяє,¹⁾
 Ой зганяє, зганяє, на молодців моргає:
 Ой ви хлопці, молодці, скажіть моїй дівоньці,
 Най си літ не тратит, най иншого си глядит.
 Най на мене не жде, най за иншого йде!
 Бо я гусар молодий, підімнов кінь вороний,
 Я поїду на війну, знайду я си там ігну.
 А на війні як ся вдасть, дівчина ся не віддасть.

Дівча тоє почула, тай на гору вскочыла:
 Накопала коріня з під білого каміня,
 Сполокала на ріці, зварила го в молоці,
 Приставила до жару: Кіпи, кіпи кореню!
 Кіпи-ж, кіпи-ж кореню, дуже, дуже помалу!
 Ой ще корінь не вкипів, а вже гусар прилетів!

Ой чого-ж ти прилетів, колісь мене не хотів?
 Якби я тя не хотів, я бим сюда не летів!
 А що-ж тебе принесло, ой чи човен, чи весло?
 Приїс мене ворон кінь, до дівчини на поклів!
 Великий я світ влітав, такой другої не видав:
 На стаючку тоненька, на личеньку біленька.
 Ой я гусар молодий, ще й до того богатий.
 Тисяч овец в вівчарни, сорок коней на стаїни,
 Скрипя грошей в стебнику — а дівчина в літнику.

Зап. Ів. Латоровський. Городниця, пов. Гусятич, 1856—1860 р.

Б.

По сім боці Дунаю, ой чабане мой,	Чабан вівці корнає,
[мой,	І на хлопці моргає:
Недалеко до краю, ой та дріта	А ви хлопці молодці,
[дайва ²⁾).	Перекажіть дівоньці,

¹⁾ Друга часть кожного стиха повторяєть ся так: „Гу-га! гу-га, гу-га-га! гусар гуси зганяє!“ — „Гу-га, гу-га, гу-га-га! на молодців моргає!“ — „Гу-га, гуга, гу-га-га! скажіть моїй дівоньці!“ і т. д.

²⁾ Сей приснів повторяєть ся на переміну з попередни по кожній стрічці.

А ний вна ся не журить,
Свої літа не губить;
Бо я чабан молодий,
Щим до того військовий:
Сім сот овиць в дойнику,
Ялівнику без ліку,
Стадо коний в дошнику,
Котев грошій в стебнику.

Що буде, мамцю, робити,
Не хце чабан ходити?
Копай, доне, коріня,
З під білого каміня!

Зап. в Ківдратові, Турчап. пов. 1881 р. М. Зубрицький.

Копала вна нічку й день,
Не найшла вна лиш еден.
Полокала на ріпці,
Варила го в молоці.
А вже горниць ой кипить,
А вже чабан тай летить;
А вже горниць ізкіпів,
А вже чабан прилетів.
А щож тебе принесло,
Ай чи човен, чи весло?
Приніс мене сивий кінь,
До дівчини на поклів!
Ти не моя, я не твій!

B.

Там на ставу, на ставу,
Писар гуси загаяв,
Гу-гу, гу-га-га, писар гуси загаяв.
Писар гуси загаяв,
На молодці поморгав:
Гу-гу, гу-га-га, на молодці поморгав.
Ой молодці, молодці,
Скажіть мої дівочці;
Гу-гу, гу-га-га, скажіть мої дівочці.
Нехай она замуж йде,
Бо за мене не піде.
Гу-гу, гу-га-га, бо за мене не піде.
Бо я писар молодий,
Ще й до того богатий,
Гу-гу, гу-га-га, ще й до того богатий.
Трійцять коний на стайни,
Сорок овець в вівчарни,
Гу-гу, гу-га-га, сорок овець в вівчарни.
Ялівнику без ліку,
Скряня грошій в стебнику,
А дівчина в літнику.
Гу-гу, гу-га-га, а дівчина в літнику.
А дівчина молода,
Вискочила з города,

Накопала коріня
 З під білого каменя,
 Гу-гу, гу-га-га, з під білого каменя.
 Поставила на жару,
 Кіни корінь пошалу,
 Гу-гу, гу-га-га, кіни корінь пошалу.
 Єще корінь не вкпів,
 А вже писар прилетів,
 Гу-гу, гу-га-га, а вже писар прилетів.
 А чого ти прилетів,
 Колись мене не хотів?
 Гу-гу, гу-га-га, колись мене не хотів.
 Якби я тя не хотів,
 Я-б до тебе не летів,
 Гу-гу, гу-га-га, я-б до тебе не летів.
 Ой всьой я вже сьвіт вйшов,
 Ще-м такої не найшов,
 Гу-гу, гу-га-га, ще-м такої не найшов.
 На станочку тоненька,
 На личеньку біленька,
 На личеньку румяна,
 На серденьку кохана,
 Гу-гу, гу-га-га, на серденьку кохана.
 Не сам я ту прилетів,
 Привіз мене свий кінь;
 Привіз мене свий кінь,
 До дівчини на привіт,
 Гу-гу, гу-га-га, до дівчини на привіт.
 Зап. Гладун, село Жуличі, пов. Золочів, 1884 р.

Г.

По широкім Дунаю писар гуси зганяє,
 Гой, гой, гоя, я, писар гуси зганяє.
 Ой зганяє, зганяє, на молодці моргає,
 Гой, гой, гоя, я, на молодці моргає.
 Ой молодці, молодці, скажіт моїй дівочці,
 Гой, гой, гоя, я, скажіт моїй дівочці.
 Як дівчина то вчула, аж за гору скочила,
 Гой, гой, гоя, я, аж за гору скочила.
 Накопала коріня з під білого каменя,

Гой, гой, го́я, я, з під білого ка́мня.
 Спо́локала на рі́чці, намочила в го́рівці,
 Гой, го́й, го́я, я, намочила в го́рівці.
 Намочила в го́рівці, ча́рувати мо́лодці,
 Гой, гой, го́я, я, ча́рувати мо́лодці.
 При́ставила до о́гню, кі́пи, кі́пи ко́рїю,
 Гой, гой, го́я, я, кі́пи, кі́пи ко́рїю.
 А ще ко́рїнь не вкї́пів, а вже пи́сар при́летїв,
 Гой, гой, го́я, я, а вже пи́сар при́летїв.
 А чо́го ти при́летїв, ко́лись мене не хо́тів,
 Гой, гой, го́я, я, ко́лись мене не хо́тів?
 Я́кби я тя не хо́тів, я-б до тебе не ле́тів,
 Гой, гой, го́я, я, я-б до тебе не ле́тів.
 А я пи́сар мо́лодий, ще до того бо́гатий,
 Гой, гой, го́я, я, ще до того бо́гатий.
 А сто ко́ней на ста́йни, со́рок ове́ц в коша́рі,
 Гой, гой, го́я, я, со́рок ове́ц в коша́рі.
 А в до́йнику бе́з лі́ку, а в шпі́клїри бе́з ші́ри,
 Гой, гой, го́я, я, а в шпі́клїри бе́з ші́ри.
 А дї́вчина мо́лода ви́скочила з го́рода,
 Гой, гой, го́я, я, ви́скочила з го́рода.
 А на ста́ну хо́ть ма́люй, а на ли́чку хо́ть цї́луй,
 Гой, гой, го́я, я, а на ли́чку хо́ть цї́луй.

Пі́сняня.

Д.

1. Ой на ста́ві, на ста́ві,	11. Нако́пада ко́рїня
2. Пи́сар гу́си зга́няє, Гей, гей, гу-ха-ха, пи́сар [гу́си зга́няє.	12. Спід білого ка́мня; 13. По́лоскала в ки́рици, 14. Ва́рила го в во́дици; 15. По́лоскала на рі́ці, 16. Ва́рила го в мо́лоці; 17. По́лоскала на ле́ді, 18. Ва́рила го на ме́ді.
3. Пи́сар гу́си зга́няє,	19. При́ставила до во́гню,
4. На ду́дочці ви́грає, Гей, гей, гу-ха-ха, на ду- [ду́дці ви́грає.	20. Кі́пи, кі́пи, ко́рїю.
5. На ду́дочці ви́грає,	21. А ще ко́рїнь ни ски́пів,
6. На мо́лодців мо́ргав: Гей, [гей...	22. А вже пи́сар при́летїв.
7. Гей ви, хло́пці-мо́лодці,	23. А чо́го ти при́летїв,
8. Скажі́т мої́ дї́воньці́:	24. Ко́лись ми́не ни хо́тів?
9. Та не́й си лі́т ни тратит,	25. Як би я ті́ ни хо́тів,
10. Не́й си вни́чого гля́дит.	

26. Я-б до тебе ни лгів.	31. До дівчини, до думки,
27. А що-ж тебе принесло,	32. На біленькі подушки;
28. Та чи човен, чи весло?	33. На біленькі подушки,
29. Приніс мене ворон кінь	34. На масенькі пиріжки.
30. До дівчини на спокій;	

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

У варіанті, зап. М. Бунтом у Козівці, Термон. пов., 1907 р., є такі відміни: Стр. 1: Нема. — Стр. 2: Вівчар вівці зганяє. — Стр. 4—5: Нема. — Стр. 9—10:

Най вона се не журит,
З личка краси не губит!

Стр. 13—20: Нема. — Стр. 27—34: Нема.

У варіанті, зап. М. Капієм у Свисстільниках, Бучацького пов.: Стр. 1: На широкія Дунаю. — Стр. 2: Гусар. — Стр. 4—5: Нема. Стр. 9—10:

Най вона се не журит,
Най си літа не губит
А дівчина як вчула,
Аж за гору скочила.

Стр. 13—20: Нема; зам. ині:

Приставила до жару:
Кіпи, корінь, помалу.

Стр. 25—26: Нема. — Стр. 31—34: Нема.

У варіанті, зап. С. Авдиковичем у Глядках, 1904 р., нема важніших відмін. — Варіант із Настасова, Терноц. пов., зап. Гр. Ракочин, 1908 р., зам. стр. 13—20, має отсі:

Ой копала цілий день,
Ваконала по еден.
В горівці го мочила,
В молоці го варила.
Приставила до жару:
Кіпи, кіпи, коріню!

Зам. стр. 31—34 — отсі:

Принесла ме кобила,
Де дівчина Марина.

Варіант із Вовкова, Черемшлян. пов., зап. М. Боднарем, 1908 р., має такі відміни: Зам. стр. 1—10:

Ой там, ой там за гайом,
Козак гуси загаяв;
Козак гуси загаяв,

На дівчину поврутав.
А дівчина гукнула,
Тай за гору нахнула.

Стр. 13—14: Нема. — Стр. 17—20: Нема. — Стр. 25—26: Нема. —
Зам. стр. 31—34, в отсі:

А дівчина в фартусі,
Пристала ми до душі.
А дівчина в запасці,
Пристала ми до серці.
А дівчина в літнику,
Пристала ми до віку.
Засідали хлопці в саду

На дівчину файну, ляду.
Ой моргали і надили:
Вітра віли, не зрадили.
Бодайже ти марне здох,
Що ти любиш разом трох.
Люби мене одну,
Коли я ті шіную.

Е.

Там на ставу, на ставу,
Писар гуси зганяє,
У! у! у-ха-ха! писар гуси зга-
Писар гуси зганяє, [няє.
На дудочку виграє,
У! у! у-ха-ха! на дудочку ви-
На дудочку виграє, [грас.
На молодці моргає,
У! у! і т. д.
А ви хлопці, молодці,
Перекажіть дівонці,
У! у! і т. д.
Нехай она замуж йде,
Она мене не здіжде,
У! у! і т. д.
Дівчина ся дочепа,
В тихий Дунай втонула,
У! у! і т. д.
Накопала коріня
З під білого каменя,
У! у! і т. д.
Проставила до жару,
Кіпить корінь помалу,
У! у! і т. д.

А ще корінь не вквієв,
А вже милий прилетів,
У! у! і т. д.
Ой чого-ж ти прилетів,
Колись мене не хотів,
У! у! і т. д.
Якби я тя не хотів,
Я-б до тебе не летів,
У! у! і т. д.
А щож тебе принесло?
Ой чи човен, чи весло!
У! у! і т. д.
Привіс мене вором кінв
До дівчини на спокій,
У! у! і т. д.
До дівчини Гануськи,
На білії подушки,
У! у! і т. д.
На білії подушки,
На масенькі пиріжки,
У! у! і т. д.
До дівчини Ярми,
На білії пирини,
У! у! і т. д.

Зам. М. Підгірний в Охримівцях, пов. Збараж.

Такий самий варіант зап. В. Гнатюк у Григорові, Буцаць. пов. 1889 р.

Паралелі: Русалка Даўстрогая, ст. 28—30, ч. 14¹⁾. — Я. Голловацкій, Народн. пѣсни, т. II, ст. 678—679, ч. 3. — И. Галка, Народ. звичаи и обряды, I, ст. 97—99, ч. 3. — W. Weryho, Dumki białoruskie (Zbiór wiad. do ant. kr., XIII, 3), ст. 102, ч. 40. — Я. Новицкій, Малор. пѣсни преимущ. историческія, Харків, 1894, ст. 99. — Materiały etnogr. z okolic Pliskowa (Zbiór wiad., т. VIII), ст. 159, ч. 116. — Н. Закревскій, Старосвѣт. Бандуриста, I, ст. 93—94, ч. 136. — С. Малевичъ, Бѣлор. нар. пѣсни (Сборн. А. Н. 82), ст. 44—46, ч. 4. — Е. П., Народныя бѣлор. пѣсни, ст. 32—33, ч. 9.

4. Родина й окруженє.

150. Фіялки.

Ой заквили фіялойки, заквили,
Аж сі гори в долинами прикрили.
Збирала їх Маринейка в низейка,
А за нею ї батейко в близейка.
Не ходи ти, мій батейку, за мною,
Не любя ми бесідойка з тобою.

В другій строфці замість „батейка“ співають „матейка“, в третій „сестройка“, в четвертій „brateйко“.

Ой заквили фіялойки, заквили,
Аж сі гори в долинами прикрили.
Збирала їх Маринейка в низейка,
А в нею ї милейки з близейка.
Ой ходи-ж, мій милейкий, за мною,
Люба мені бесідойка з тобою.

Правда, 1895, ст. 209—210, ч. 3. Зап. О. Маковей в Яворові.

¹⁾ Сей варіант має такий початок:

Ой є в поли два дуби,
Схилили ся до купи;
Межи тими дубами,
Там вербонька стояла;
Під вербою світлонька,
В тій світлонці дівонька;

По світлонці ходила,
Косу росу чесала;
Косу росу чесала,
На мелодці моргала:
А ви хлопці молодці і т. д.

Ідентичний зовсім варіант, записаний у Плісєнянах, за впливом деяких язикових відмін.

Паралелі: Правда, 1893, ст. 377—378, ч. 5.

151. Мати бє лїниву доньку.

Гаївовько моя мила,	Щом почивка не наприла.
За що мене мати била?	А я піду на вечірки,
За то мене мати била,	Наприйду вам три почивки.

Настасів, пов. Тернопіль, зап. Гриць Ракочний, 1908 р.

152. Мати бє, що донька гзить ся з хлопцями.

Била мене мати в ранку,
 Що подерли хлопці дранку,¹⁾
 Гей-гу, гу-га-га, що подерли хлопці дранку.

А я дранку полатаю,
 Тай з хлопцями погуляю,
 Гей-гу, гу-га-га, тай з хлопцями погуляю.

Зап. у Задарові, Бучаць. пов., Ст. Підручний.

153. У чужої матери.

А.

Поставлю я свіцю	Не пробудила,
Просто нісіцю:	Не розсердила!
Та вода по каміни,	Стиха йду, стиха йду;
Та вода побіліла:	Бо в мене свекорец
Стиха йду, стиха йду,	Не рідний батецько:
Щоби я свекорец	Стиха йду, стиха йду.

Те саме повтаряють, прикладаючи до свекромьки (не рідна матїяка); „дівіра“ (не рідний братїяно); „зовницї“ (не рідна сестронька), відтак до „милевького“:

¹⁾ Дранка = стара, подерта сорочка.

Поставлю я свіцю,	І розвеселила!
Просто місіцю:	Чуйно йду, чуйно йду,
Та вода по каміни.	Бо в мене миленький
Та вода побіліла.	Як рідний батенько;
Чуйно йду, чуйно йду,	Чуйно йду, чуйно йду
Щоби я милого і пробудила,	

Зап. у Підберіацях, Львів. пов. М. Цар, 1871 р.

Б.

А ти, зазуленько, дібрівна, дібрівна,
 Та не куй так красно в діброві, в діброві;
 Не буди матінки в коморі, в коморі,
 Бо наші матінка старая, старая,
 А ще до того чужая, чужая.
 Та скаже она нам робити, робити,
 Та решетом воду носити, носити;
 Та вода по діброві, та вода по каменю,
 Стиха йде, стиха йде.
 Де-ж ти, зазуленько, бувала, бувала,
 Як тая діброва палала, палала?
 Не решетом воду носити, носити,
 Зелену діброву гасити, гасити!
 Та вода по діброві, та вода по каменю
 Стиха йде, стиха йде!

Зап. С. Кретів у Підгайчиках.

В.

Дівчата беруть ся за руки і роблять колесо; в середині і поза колесом ставляють кількоро малих дівчат (горшки), поміж котрими вививають ся, як поміж деревами, співаючи:

А ми кривого танцю йдем,	А я молоденька не вмію,
А ми єму кінце не знайдем.	І ще до того не смію.
Ти зазуленько дібрівна,	Поточу я камінь на місто,
Ой не куй же си в діброві,	Куплю я собі злоцісто,
А закуй же си в коморі.	Та на дівовьку товкую,
В мене матінка старая,	Та на кошуленьку ленную.
І ще до того чужая;	А там в місті дві дівці,
Казала мні робити,	А парубоньків три селі,
Та до гори камінь точити.	А всі грубіі, як шліі.

Наші парубоньки красніі, Іли вироженьки насніі.	А ви, дівоньки, до строю. Не з рескоши, но з біди,
А дівоньки блідіі, Іли вироженьки пісніі.	Загадав сі еден жениги, З мегкии ниво робити,
А ви, парубоньки, до ціпа,	І кропивою хмелити.
А ви, дівоньки, до хліба.	А ще пивенько не вкисло,
А ви, парубоньки, робити,	Вже сі парубоньків натисло.
А ви, дівоньки, лежати.	А ще пивенька не пили,
А ви, парубоньки, до глюю,	Вже сі парубоньки побили.

-Зап. в Григорові, Буцацького пов., 1890 р., В. Гнатюк.

Г.

1. Ой не куй, зазуле, в діброві, в діброві,
2. Не збуди матінки в коморі, в коморі.
3. Бо моя матінка старая, старая,
4. Ще й до того чужая, чужая.
5. Скаже она мені робити, робити,
6. Та на гору камінь точити, точити.
7. Покочу я камінь на місто, на місто,
8. Заплачу я си всьо місто, всьо місто;
9. Купю старим дідам шлеска, шлеска,
10. А старим хлопам яриска, яриска;
11. А старим бабам чіпчиска, чіпчиска;
12. На молодці бабниці, бабниці,
13. А на парубочки шапочки, шапочки,
14. А на павеночки встонжочки, встонжочки.

Піснєви.

Л. Кузьма записав в Ушині, Золочів. пов., варіант сеї гайки в та-
шких змінах: Стр. 1:

А дібровна зазуле,
Та не куй мені в дуброві.

Стр. 5: Та казала мені робити. — Зам. стр. 7—14, в отсі:

Ой поточу я перстенец,
А всі парубочки у танец.
Ой поточу я долотце,
А всі парубоньки в болотце.

Варіант із Настасова, Терноп. пов., зап. Гр. Ракочини, на стілько
баламутний і попсований, що не беру його для порівняня.

Д.

1. Ти зазудько сивая, сивая,
2. Не куй з рана в неділю, в неділю :
3. В мене ценька старенька,
4. Будить мене з раненька ;
5. Заставить ні робити, робити,
6. В гору камінь котити, котати.
7. Я викочу на місто, на місто,
8. Куплю дівкам наместо.
9. А вам, парубочки,
10. Золоті віночки,
11. А вам, молодці,
12. Золоті косиці,
13. А вам, хлопці, вирвички,
14. Бо в вас довгі шишочки !

З Пасічної.

Варіант із Загвіздя, Станісл. пов., зап. Б. Заклиньським, має такі відмінні: Стр. 1—2: Нема. — Стр. 5: Каже мені робити. — Стр. 7 А я війду. — Стр. 13—14: Нема.

Е.

Ти сивая зазуле, зазуле,
 Та не куй рано в діброві, в діброві,
 Та не збудь матінку в коморі, в коморі.
 Моя матінка чужая, чужая,
 Ще й до того лихая, лихая ;
 Скаже мені робити, робити,
 На гору камінь котити, котати.
 Закочу я до міста, до міста,
 Та накуплю я ремесла, ремесла :
 На парубки шмиска, шмиска ;
 Бо в них довгі шмиска, шмиска ;
 А на баби рубочки, рубочки,
 На паняночки віночки, віночки !

Зап. М. Підгірний в Охримівцях, пов. Збараж.

Варіант із Слобідки Мушкатівської, Борщів. пов., зап. Ст. Мішко, має лише 5 перших стрічок, при чім рий у 4—5: старенька = лихенька.

Ж.

-Ой ти зауленько дїбрївна, дїбрївна,
 Та не куй раєнько в дїброві, в дїброві,
 Не збуди матїки в коморі, в коморі.
 Бо в неїе матїнка чужая, чужая,
 Тай ще і до того лихая, лихая;
 Скаже вона винї робити, робити,
 Та до гори камїнь точити, точити,
 А я молоденька не вмію, не вмію,
 Тай ще і до того не сьмію, не сьмію,
 Та поточу я го до міста, до міста,
 Накуплю вівочків сто-двіста, сто-двіста,
 А на паньочки вівочки, вівочки,
 А на парубочки шипочки, шипочки,
 А на молодяці хусточки, хусточки,
 А на старі баби чипчиска, чипчиска,
 А на старі хлопи шипчиска, шипчиска,
 А на малі хлопці короста, короста,
 Як на старім дубі воброста, воброста!

Вовків, пов. Перемішлянин, зап. М. Боднар.

З.

Та дїбрїуная зазули, зазули, Та поточу я на місто,
 Та ти куй рано в дїброві, Та куплю я си злоцьїсто.
 Та вица мнє ў коморі, Тай поточу я ще й далї,
 Та моя мати стара, Та куплю я си коральї.
 Та ще й до того чужая, Та поточу я на илинец,
 Та кажи ми мати робити, Та куплю я си вирстенец.
 Та до гори камїнь точити.

Зап. 1909 р. в Оаїрні, Зборів, пов. О. Роздольський.

Паралелї: Я. Головацькій, Народ. пїсни, т. II, ст. 179—180, ч. 3. — Тамже, ст. 183—184, ч. 7. В обох разях ся гаїєка злучена тут із другою, п. м. Дуброва. — Тамже, ст. 680, ч. 6. — Тамже, т. III, 2, ст. 156, ч. 2. — Тамже, ст. 181, ч. 6. — И. Галька, Народн. звичаї и обряды, I, ст. 101, ч. 6. — О. Kolberg, Rokucie, I, ст. 161—162, ч. 8—18. — Тамже, ст. 175, ч. 76, 11—14. — Тамже, ст. 181—182, ч. 87, 1. — Zbiór wiad. do antr. kraj., т. VII, 3, ст. 131, ч. 1. — А. Метлицькій, Нар. ажнор. пїсни, ст. 305.

154. М а ч у х а.

Пішли гуси на рілю,
 Радят раду не налу:
 Ліпша рільи ранняя,
 Та як тота пізная.
 Ліпша жінка першая,
 Та як тота другая.
 З першов жінков діти-с нав,
 А з другою розігнав.
 Пішли діти блукаючи,
 Свої матки шукаючи.

Пішли діти до гробу,
 Кличут маму до дому:
 Ходіт, мамо, до дому,
 Нас мачуха дуже бє,

Тай нам їсти не дає,
 Голови нам не зине,
 Сорочки нам не вшивє.
 Ідіт, діти, до дому,
 Та я врийдю потому,
 Тай розкажу кождому:
 Мої праці не вживай,
 Мої діти не вбивай!
 Твої праці не вживаю,
 Твої діти не вбиваю.
 Прийшли діти на поріг,
 А мачуха за батіг,
 Тай батогом по ногах,
 Пішли діти по селах.

Зап. в Чернолізцях, 1905 р., Анна Лаврук.

155. Дівчина вишиває хлопцеві сорочку.

А.

Від Качура до Качура дороженька рівна,
 А нашого Василенька сорочка гребінча.
 Ой що в того, що гребінча, коли вона гладка,
 А хто її вишивав? Парані коханка.
 Шила, шила, вишивала розмаїті квіти,
 Ой щоби ї не судили свекрошні діти.
 Шила, шила, вишивала розмаїті хрести,
 Ой щоби ї не судили свекрошні сестри.
 Шила, шила, вишивала, тай все сі дивила,
 Щоби ї не судила свекрохи родина.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Боднар.

Б.

Від качура до качура дороженька ріўна,
 Чом на тобі, Івасуню, сорочка не біла?
 А хоць вона не білая, коли вона глатка,

Вишивала, майлувала Настушка кохана,
 Вишивала, майлувала сироти нитками,
 Ой ходила, пізнавала нежнї шарубками.

Зап. 1909 р. в Присівцях, Зборів пов., О. Роздольський.

156. Сирітка.

Ой зацвили фіялойки в неділю,
 Ой де-ж я ся сиротойка подію?
 Пійшла би я до батейка, не маю,
 Бідна моя головоюка в тім краю!

Ой зацвили фіялойки в неділю,
 Ой де-ж я ся сиротойка подію?
 Пішла би я до матінки, не маю,
 (потім до братейка, сестройки)
 Бідна моя головоюка в тім краю!

Ой зацвили фіялойки в неділю,
 Ой де-ж я ся сиротойка подію?
 Ой піду я до шилого, бо маю,
 Веселея головоюка в тім краю!

При тій лаголойці сидять найчастійше, а декотрі стоять без порядку.

Зап. у Наконечні, Яворів. пов. Ст. Сапрун.

Ідентичний варіант записано також у Пліснянах. — Ф. Колесса записав подібний варіант у Ваньковичах, Самбір. пов.

Паралелі: Правда, 1895, ст. 210, ч. 4. — Зоря, 1880, ст. 99, ч. 1. — В. Sokalski, Powiat Sokalski, ст. 230.

157. Покараний непослух.

Ой кудраче, кудраче,
 Не стались під мене,
 Бо мій мнаний, гурливий,
 Не каже сі вбрати.
 Я на тебе не дбала,
 На станочку виграла.

Сле по мене милий нині три після,
 Я на тебе не дбала,
 На станочку виграла.
 Іден післень свемронько,
 Другий післень свекруха,
 Третий післень мій милевський.

Ой взяв мидий мене за рученьку,
 Ой взяв мене картати,
 Нагайкою краяти.

Скорини, пов. Збараж, зап. А. Коблюк.

158. Битий муж.

Ой Дни, Дни, ой Ладон, жінка мужа била,
 Ой Дни, Дни, ой Ладон, бо на добре вчила.
 " " " їдь, мужу, до ліса!
 " " " рубай, мужу, прова!
 " " " пали, мужу, в пецу!
 " " " суши, мужу, просо!
 " " " вари, мужу, кашу!
 " " " годуй, мужу, діти!
 " " " бушмав в кин сидіти.

Кожда остатна половина верша повтаряє ся два рази.

Правда, 1895, ст. 213, ч. 11. Зап. О. Маковей в Яворові.

159. Дівчина з дитиною.

Ой ходила гречна панна по луці,
 Ой носила біле дитя на руці;
 Ой пішла-б'я до матішки (батеїка, братейка) радити,
 Де би тов біле дитя подіти?

Мати, батько, брат, радять:

Утопи же, моя доню (сестро), утопи,
 А сама сі, молодейка, зиплети!

Ой ходвля гречна панна по луці,

Ой носила біле дитя на руці:

Піду я сі до вного радити,

Де би тов біле дитя подіти?

Пожожи же в колысойку, положи,

А сама сі, молодейка, завіжи!

Правда, 1895, ст. 213, ч. 10. Зап. О. Маковей в Яворові.

Народелі: Правда, 1893, ст. 378, ч. 6.

160. Заслуженина.

Служив же-ж я в пана Яриана,
 Навчив я ся крам крамувати:
 А хто виє, чи не виє в долоні плескати?
 Заслужив си куритко до того.
 Моє кури жовтопюре по саду ходило,
 Курита водило;
 Моє каче — ка-ка-ка,
 Моє гуса — ге-ге-ге,
 Моє кури жовтопюре
 Не саду ходило,
 Курита водило.

Зап. у Настасові, Тернопіль. пов. Гриць Ракочий.

161. Ж у р б а.

Журила ся, журила ся молодая пані:
 Як жи ни ся ни журити, поле ни ворапо.
 Буде поле ізворане, жито засіяне,
 Ой юж поле виворане, жито засіяне,
 Ни жури ся, ни жури ся, молодая пані.

Далі: Як жи ни ся ни журити, поле ни сіяно і т. д.
 а звіна тільки та, що засівають поле що раз то нишим родом збіжа.

Зап. 1908 р. в Білчи Долщи., Старосамб. пов. С. Малецький.

162. Г р у ш к а.

А.

Ой вйду я за воротойка, Свою грушку посаджу!	Ой вйду я за воротойка, Моя грушка вже зацвїла.
Ой вйду я за воротойка, Свою грушку піділлю.	Ой вйду я за воротойка, Моя грушка зеленушка.
Ой вйду я за воротойка, Моя грушка прийшла ся.	Ой вйду я за воротойка, Моя грушка пристиглюшка.
Ой вйду я за воротойка, Моя грушка уже пукла.	Ой вйду я за воротойка, Мою грушку потрясу!

Й. Довишський, Галагивка (Зоря гал. яко альбумъ), ст. 514, ч. 2.

Б.

Ой вийду я за воротенька,   Ой вийду я за воротенька,
Та (й) на грушку скопаю.   Та на грушку заскороджу.

Церша стрічка все повторять ся, а далі:

Свою грушку посаджу,	Моя грушка вже цвєте,
Свою грушку підильню.	Моя грушка ўже й вітцвила,
Моя грушка прийшла сьн,	Моя грушка ўже зродила,
Моя грушка вже така	Моя грушка ўже палїє.
(при тім показують).	Свою грушку отрису,
Моя грушка вже пукає,	Свої грушки позбираю,
Моя грушка розвила сьн,	Своєи дьтїям подаю.

Зап. 1909 р. в Ярчівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Зовсім близький до сього варіант зап. д. О. Роздольський також в Озірні, Зборів. пов.

В.

Ой вийду я за воротейка,
Подивлю я ся до городойка,
Ой я грушку посію,
Ой я грушку посію.

Ой вийду я за воротойка, і т. д.
Моя грушка йуж зійшла, і т. д.

Далі: Юж тїлька, юж попляю нас, юж квїєє, грушки нас, нарешті:

А я грушку обтрясу,
До милого віднесу.

Зап. 1908 р. у Стрільбичах, Старосамбір. пов. С. Малецький.

Паралелі: А. Wanke, Halahiwki (Zbiór wiadom., т. XIII, 3), ст. 51—52, ч. 1. — О. Kolberg, Pokucie, I. ст. 182, 2. — Zbiór wiad., т. V, ст. 55—56. — В. Sokalski, Powiat Sokalski, ст. 229—230.

163. Горошок.

А.

Вий ся, горошку, в три стручки,
Дай же нам, Боже, чотири,
Щоб ся парубки женили,
Нас на весїля просили.

Слобідка Мушкатівська, пов. Борщів, зап. Ст. Мішко.

Б.

А кождому парубкови
 Є гороху по стручкови,
 Стефанови півстручище,
 Бо неадалий парубчище.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Болнар.

В.

Молодіж уставляєть ся в колесо і співає:

Прийшла весна з квітами,	Щоб в осени дівок забрали,
Пішли в поле з плугами,	Щоб старі баби гуляли.
Та посіяли горошок.	Кождому парубкови гороху стру-
Та рости, горошку, в три листи,	Миколови стручиско, [чок,
Та дай же, Боже, чотири,	Бо він старий парубчиско.
Щоб ся парубочки женили,	

Кудобинці, пов. Зборів, зап. Ф. Хомяк.

Г.

Та зароди, Боже, горошок, горошок,
 Та зароди, Боже, чотири, чотири,
 Та щоби сі хлопці жили, жили,
 Та щоби на весіле просили, просили.
 Та загадали сі жити, жити,
 Казали си пиво варити, варити.
 Та ще тої пиво не скисло, не скисло,
 Тай вже сі весіле розтрисло, розтрисло.

Вовків, пов. Перемишляни, зап. М. Болнар.

Д.

Вийшла вина з квітам,	А всім хлопцям по стручку,
Їдуть мужи з плугами;	Но одному не стало,
Внорали три луги,	Бодай з него свистало.
Засіяли горошок.	Но одному толубець,
Роди, Боже, чотири,	Що найбільший молодець.
Щоб ся хлопці женили.	

Зап. Гладун, село Жулчі, пов. Золочів, 1884 р.

Ж

Ой важену я три плуги,	Та зароди, Боже, чотири,
Та вивору я три лани,	Щоб сї парубочки женили;
Ой постельу я кожушок,	Щоб нас на весїльм просили,
Та посїю я горошок:	Щоб сї нам низенько ўклонили.

Зап. 1909 р. в Присївцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Ж

Посїю я горошку, горошку,
 Тай сї вродить чотири, чотири,
 Би сї хлопці скрутили, скрутили;
 Посїю я цілий міх, цілий міх,
 Най сї крутять цілий вік, цілий вік.

Болшівці, пов. Рогатин, зап. 1909 р. М. Панчук.

Паралелі: А. Свидницькій, Великдень у Подолянь (Основа. 1861, XI—XII), ст. 43. — Шейковській, Быть Подолянь, ст. 14, — П. Чубинській, Труды, т. III, ст. 94—95, ч. 36.

164. Хлопець у льні.

Ой в лен скочу,	Хто-ж тебе видонтав?
Лен потолочу,	Хлопц молоденький,
Під вирбицю	Чорненькими чобітками,
По водицю.	Золотими підківками:
Ой ленку-ж мій, ленку,	До дівчини ходив,
Дрібний виляненький,	Мід-горіску носив.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

165. Барвінок.

А.

Там на крутій горонці	Та сам его не знав.
З'їжджають ся молодці;	Попіс він его на раду,
Молодці ся в'їжджають,	Міжи господарську гроваду.
Ворон коня сїдлають.	Господарі го не знали,
Межи ними оден подобив.	Тай го в рученьки не брали.
Пустив коня сїдлати.	Там на крутій горонці
Сам пішов віля копати.	Роман віля коняв,
Роман віля коняв,	Там сам его не знав.

Новіс его на раду,
В господишську громаду.
Господиї го не знали,
Та в ручельки не брали.

Там на крутій горонці,
Роман зїля копас,
Та сам его не знає.
Новіс его на раду,

Зап. Гладун. у Жуличах, пов. Золочів, 1884 р.

Межи дівоцку громаду.
Дівчата го пізнали,
Та в ручельки забрали:
Ти зїленько барвінець,
Дівчатонькам на вінець.
Ти зїленько барвінець,
Заганяте парубки в свинигоць.
Ти зїленько лотота,
На парубки слїхота.

Б.

Роман зїле копас, копас,
А сам его не знає, не знає.
Новіс его до ради, до ради,
До хлопської громади, громади.
Его хлопська громада не знала, не знала,
В руки его не взяла, не взяла.

Роман зїле копас, копас,
А сам его не знає, не знає.
Новіс его до ради, до ради,
До дівоцкої громади, громади.
Его дівки пізнали, пізнали,
В ручельки го забрали, забрали:
Ой то зїлейко барвінець, барвінець,
То дівойкам на вінець, на вінець.
То зїлейко карупіль, карупіль,
До дівойкам на купіль, на купіль.
То зїлейко розроста, розроста,
На парубки короста, короста.

Зап. у Батятичах, 1884 р. І. Коцик.

При остатних словах парубки кричать: На дівоньки короста.

В.

1. Роман зїле копас, копас,
2. Тай сам его ни знає, ни знає.
3. Бирут его до ради,
4. Чоловічої громади.
5. Чоловікі его ни знають,
6. Назад его виртають.
7. Роман зїле копас, копас,

8. Тай сам его ни знає, ни знає.	17. Парубке его ни знають,
9. Бирут его до ради,	18. Назад его виртають.
10. Жіночої громади.	
11. Жінке его ни знають,	19. Роман віле копає, копає,
12. Назад его виртають.	20. Тай сам его ни знає, ни знає.
	21. Бирут его до ради,
13. Роман віле копає, копає,	22. Дівочої громади.
14. Тай сам его ни знає, ни знає.	23. Дівке его пієнали,
15. Бирут его до ради,	24. По квіточці пірвали.
16. Парубочкої громади.	

Устє над Черем.

У варіанті, зап. Ст. Сапруном у Накопечнім, Яворів. пов., є такі відміни: Стр. 3—6:

Повіс же він его до ради,
Та до хлопської громади;
Та его хлопойки ни знали,
Та го в ручейки не брали.

Стр. 11—12 аналогічно змінені, як 5—6. — Стр. 13—18: Нема. —

Стр. 24—26: І го в ручейки забрали,
Бо то вілейко барвінок,
Буде дівочкам на вінок.

У варіанті М. Боднара, зап. 1908 р. в Вовкові, Перемишлян. пов.:
Стр. 3, як у вар. Сапуна. — Стр. 4: Та до господарської громади. —
Стр. 5—6:

Господарска рала не знала,
До рук того віля не брала.

Аналогічні зміни і в дальших строфках. — Стр. 23—30:

Нанськая рада пієнала,
В руки тоє віле я взяла:
А одно зіленько барвінок,
Ото дівчнтонькам на вінок;
А друге зіленько шильвія,
То на парубочки надія;
А трете зіленько копота,
Ото парубочка сліпота.

Варіант із Григорова, Бучацького пов, зап. В. Гнатюком, 1890 р., ідентичний з устецьким.

Варіант із Теклівки, Скалат. пов., зап. П. Стадником, 1908 р., має такі відміни: Що дві стрічки має приспів:

Та вода по камені,
Та вода стіха йде.

Стр. 3—6, як у варіанті наконецьким із дальшими анетмологічними змінами. — Стр. 23—26:

В рученьки его забрали:
То зелений барвінок,
Всім дівчатам на вінец.

Варіант із Охримовець, Збараського пов., зап. М. Підгірими, має лише другу і четверту строфку, при чім вони ідентичні з відповідними строфками варіанта П. Стадника.

Варіант із Костільник, Буцацького пов., зап. М. Канієм, має приспів, як у Теклівці; зрештою він зовсім понсований і помішаний з гайвкою: Вербовая дощечка і Дубровонька.

Варіант із Настасова, Тернопіль. пов., зап. Гр. Ракочних, 1908 р., має лише четверту строфку тай то не цілу, за те має отсей додаток:

А ви хлопчише	Там ваши лижка,
Та під фостище.	Там ваши ниска,
Кобилі під фіст,	Капуста з горшком,
Там ваш є віст;	Накрита черепком.

Такі додатки додають дівчата звичайно тоді, коли хлопці не дають їм бавити ся і провокують їх; додаток може бути при кожній гайвці.

Подібний варіант до устецького записав 1909 р. О. Родольський в Присівцях, Зборів. пов.

Г.

Ой Роман віле копає, копає,
Та він о нім не знає, не знає,
Що на віле копає, копає.
Одно віленько кадило, кадило,
Що по церкві ходило, ходило;
Друге віленько барвінок, барвінок,
То дівчатам на вінок, на вінок.
Трете віленько ружиці, ружиці,
Ото дівонькам правдиці, правдиці.
Четверте віленько шильвія, шильвія,
Ото дівонькам надія, надія.

Зап. у Дзвенигороді, Бобрецького пов., Сорока.

Паралелі: *Ż. Pauli, Pieśni ludu rus.*, т. I, ст. 20, ч. 4. — Я. Головацький, *Народн. пѣсни*, т. III, 2, ст. 166—167, ч. 6. — O. Kolberg, *Pieśni ludu z Podola ros.* (*Zbiór wiad.*, т. XII), ст. 238, ч. 6. — Правда, 1895, ст. 252—253, ч. 19. — Правда, 1868, ст. 258 (у статі О. Партицького про гайвкі). — B. Sokalski, *Powiat Sokalski*, ст. 219—

220, а—в. — Тамже, ст. 227. — Lud, VI, ст. 163, ч. 6. — Шейков-
 ский, Бытъ Подолянъ, ст. 12. — II. Чубинский, Труды, т. III, ст. 68—
 69, ч. 12. — II. Шейнъ, Бѣлор. нар. пѣсни (1874), ст. 151, ч. 228.

166. Т р а в а.

А.

1. Ти травко, ти муравко,	7. Подоптали ня паняночки
2. Чом ти не зелена?	8. Червоними чобітками,
3. Чи тя коні видоптали,	9. Золотими підківками.
4. Чи тя гуси вискубали?	10. Видоптали ня парубочки
5. Мене коні не доптали,	11. Личаними чобітками,
6. Ані гуси не скубали;	12. Деревляними підківками.

Зап. Гладун, село Жуличі, пов. Золочів, 1884 р.

У варіанті, який записав 1909 р. в Озірні, Зборів. пов. О. Роз-
 дольський, стрічка 1—6 ідентичні; 7—8 виглядають так:

Но молоді панівочки,
 Що збирали на віночки.

Далі нема.

Б.

Ой травко, муравко,	Ані кури не скубали;
Чому ти не зелена?	Видоптали ня дівоньки,
Чи ті гуси видоптали.	Сворицькі парубоньки.
Чи ті кури вискубали?	Я-біляни-ноженьками,
Мене гуси не доптали,	Юхтовими чобітками.
- Скорики, пов. Збарж, зап. А. Коблюк.

В.

Ой ти траўко, ти мураўко,	Ой ти траўко, і т. д.
Чом ти чорна, не зелена?	
Чи ты гуси вискубали,	Чи парубки видоптали?
Чи паньки видоптали?	Мене гуси не скубали,
Мене гуси не скубали,	Но парубки видоптали.
Но паньки видоптали,	А простими чоботисками,
Червоними чобітками,	Зельяними пітковисками.
Золотими пітківками.	

Зап. 1909 р. в Присівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Г.

Чом вулиця ни широкая,
 Чом травиця ни зилная?
 Як я наю зилена бути,
 Коли я мене доччут люди.
 Ой бабиска чоботисками,

Кличастими спідничисками;
 А хлопциска чоботисками,
 Широкими вопанчисками;
 А дівчатонька чобіточками,
 Пасовини спідничочками.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

167. Б і л ь.

Гой, Гой!
 Пішов біль ¹⁾ я в грабину
 І крикнув на родину:
 Гой, Гой!
 До біля на весіле!
 Зовели ся піденьки,

Гой, Гой!
 Павівки молоденькі.
 Зовели ся грибови,
 Гой, Гой!
 То велккі панови.

Дзвенигород, пов. Бібрка, зап. Сорока.

168. Р е м е з.

Ой ремезе, ремезоньку,
 Не вий гнізда на ледоньку:
 Бо са ледонько буде розступати,
 Твоє гніздо забирати.
 Ой вий собі в темнім лісі,
 В темнім лісі на орісі:
 Будут люди оріхи абирати,
 Твоє гніздо оглядати.

Ой ремезе, ремезоньку,
 Не вий гнізда на орішеньку:
 Будут люди оріхи збирати,
 Твоє гніздо обдирати.
 Ой ремезе, ремезоньку,
 Увий собі на яворі;
 Буде явір розлистати,
 Твоє гніздо прикривати.

Ой ремезе, ремезоньку,
 Не вий гнізда на явороньку:
 Будут явір хлопці стинати,
 Твоє гніздо розтрісати.
 Ой ремезе, ремезоньку,
 Увий собі на соснонці:
 Сосна завше асленіє,
 Твоє гніздо румяніє.

Ой ремезе, ремезоньку,
 Не вий гнізда на соснонці:
 Увий собі в гречкой панни,
 В гречкой панни у світлиці.
 Гречкая панна буде ти рада,
 Воаже тебе у клітоньку:
 Там і будеш приспівати,
 Буде ся тобою радувати.

Ž. Pauli, Pieśni ludu rus. w Galicyi, т. I, ст. 24—25, ч. 11.

¹⁾ Білі се рід грибів.

Паралелі: Я. Головацкій, Народн. пѣсни, т. III, 2, ст. 170—171, ч. II. — И. Галька, Народныи звичаи и обряды въ околицѣхъ надъ Збручѣмъ, II, ст. 25—26 (тутъ помѣщена ся гаївка міжъ колядками). — А. Метлицкій, Нар. южнор. пѣсни, ст. 368. — Про сю пісню в окрема студійка, пор. А. Потебня, Объясненія малор. и сродныхъ народ. пѣсень, ст. 251—258.

169. Воробяче весіле.

А.

Ой див, див і Ладю!
 Повідай, Кіаю, правду!
 Ой див, див і Ладю!
 Як я стану повідати,
 Ой див, див і Ладю!
 Будете сі дивувати:
 Ой див, див і Ладю!
 Женив горобец сина.
 Ой див, див і Ладю!
 Наробив собі пива,
 Ой див, див і Ладю!
 Без хмелю, без ячменю,
 Ой див, див і Ладю!
 Без ярої пшениці,
 Ой див, див і Ладю!

Запросив всеї птиці.
 Ой див, див і Ладю!
 Іно сови не просив.
 Ой див, див і Ладю!
 Сова не була пишна,
 Ой див, див і Ладю!
 На весіленько прийшла.
 Ой див, див і Ладю!
 Пішов горобец в танец,
 Ой див, див і Ладю!
 Віддоптав сові палец.
 Ой див, див і Ладю!
 Сова сі розгнівала,
 Ой див, див і Ладю!
 З весіле полетіла.

Зап. 1871 р. в Підберізцях, Львівського пов. М. Цар.

Сю гаївку співають дівчата стоячи або сидячи на однім місци.

Б.

Гой, гой!
 Варив горобец пиво,
 Без кмену, без ячменю
 І без ярої пшениці,
 Запросив всьої птиці.
 Гой, гой!

Но сови не запросив.
 Сова сі загнувала,
 З весілем поїхала.
 Пішов горобец в танец,
 Віддоптав сові палец

Дзвенигород, пов. Бібрка, зап. Сорока

170. Р а к.

А я рак неборак,
Цівки сучу,
Цівки сучу,
А щупая риба ¹⁾
В гору скаче,

В гору скаче,
То в гору, то в долину,
То в лозу, то в калину;
А з панійського роду,
Вибирай си паню млоду.

Настасів, Терноп. пов., зап. Гриць Ракочпій, 1908 р.

171. К л ю ч і.

Свѣйнта Катерина,
Ключики погубила,
А свѣйнтій Петро ішоў,
Тай тії ключі знайшоў.

А бризнули ключі,
Через море йдучи,
А ще бризнут льіцше,
Як нас буде більше.

---

¹⁾ Щука риба.

IV. Риндзівки.

172. Полова невістка.

Риндзівки співають хлопці і парубки в другий і третій день великодних свят дівчатам і молодицям, котрі в „зимне пущене“ повіддавали сл. Приходять у ночі в громаді 20—30 хлопців з одани музикою, звичайно скрипкарем, часами беруть і басіста, стають під вікнами і всі в оден голос разом співають. Як скінчать, дівчина виносить їм за поріг кільканайцять або й більше писанок, і звичайно додає ще зо два, зо три дутки (дудок = 2 вр.) на „почістоване“, по чім усі відходять тихо, і аж під вікном другої дівчини співають ту саму або иншу риндзівку.

А.

Ой рано, рано куройки піли,¹⁾
Же Христос, же воскрес, же востяну, же воскрес *).
Єще ми ранше Гадунейка²⁾ встала,
Рапейко встала, сад завітала,
Сад завітала, грядки копала,
Грядки копала, вино садила,
Вино садила, стиха говорила: ³⁾
Рости-ж ми, вино, топко, високо,
Тонко, високо, коріне глибоко,
Коріне глибоко, листе⁴⁾ широко,
Листе широко, гале високо; ⁵⁾
Тов ми вино сино заквило,

---

*) Повтарає ся за кожним стихом.

Сино заквило, мало зродило.
 Не зродило-ж ни по⁶⁾ три ягодоїці:
 Єдна ягодоїка єї батейно,
 Друга ягодоїка, єї матїнойка,
 Трета ягодоїка, сама молодеїка,
 Сама молодеїка, зарученая,
 Зарученая, аж до Любиїна⁷⁾ (до Любиїна),
 Аж до Любиїна, за попова⁸⁾ сїна.
 За поповиї синою⁹⁾ легко робити,
 Легко робити, мід-вино пити,¹⁰⁾
 Мід-вино пити, ключі носити.¹¹⁾

Бувїй здорова гречная панна,
 Гречная панна, красна Гапунейка,
 Не сама з собою, з вїтцем, з матїнкою.¹²⁾
 Тобї, Гапунейку, риндаївка, а нам писанок кобївка;
 Тобї, Гапунейку, виградзая, а нам писанок цїле дзбая;
 Тобї, Гапунейку, красная пісьнь, а нам писанок сорок і шість.
 Я в коморї на вїлочку висять писанки в рїзочку,^{*})
 Нена кому встати, писанок дати.

Зап. в Наконечнїм, Яворїв. пов. І. Сапрун.

В „Русалці Днїстр.“ на ст. 40 поданий той сам початок.

Сю саму пісьню записав 1909 р. в Наконечнїм учитель Кульма-
 тицький. Вона має ось які відмінї: 1) Початок:

Христос воскрес, господарейку,
 Ми на твоїм подвїрейку, же Христос і т. д.
 Ой рано, рано куройки піли і т. д.

2) Марїя. 3) Сєї стрїчки бракує. 4) Листейко. 5) Сєї стрїчки бракує.
 6) Зродило воно. 7) Любиїна. 8) Попового сїна. 9) Там вона буде.
 10) Ключі носити. 11) Ключі носити, в покоях ходити. 12) З всею че-
 лядкою. — А далї:

Щастейко на двір, на худобойку,
 Здорове в той дїм на челядойку.

По сїм виголошують гумористичне повїншованє:

Там за ставком, за студїнцем,
 Винош, Марїє, писанки з горцем.
 Не хотїло ї ся встати,
 Мисаночок дати.

*) Тї двї строфки співають тогди, як дївчина з писанками довго
 не виходить, або коли твердо заснула і не чула, коли відспївали.

Варіант сеї пісні записано також у Букові і хоч він виказує дуже мало ріжниць, наводжу його в цілості задля ваги сконстатованя розширення риндзівок.

Б.

Рано, ранейко куройкі піли,
 Же Христос, же воскрес, же воїстину же воскрес!
 Ще пайраньше Касюнейка стала,
 Сад підмітала, грядки копала,
 Грядки копала, виноград садила,
 Виноград садила, до него новила:
 Ростя, випойко, тонко, високо,
 Тонко, високо, коріне глубоко,
 Коріне глубоко, листейко широко.
 Тото винойко сню зацвило,
 Сню зацвило, мало що зродило.
 Зродило оно три ягідойці,
 Всі три малвинойці:
 Перша ягідойка, то її батейко;
 Друга ягідойка, то її матинойка;
 Трета ягідойка, сама молодейка,
 Сама молодая, заручиная,
 Заручиная до Людвіна за попова сню;
 За попова сню нічо не робити,
 Мід-вино пити,
 Мід-вино пити, по покоях ходити,
 По покоях ходити, ключами девонити.
 Просила ся Касюнейка свого батейка:
 Впусти ми, батейко, до вишневого садойка,
 Нехай же я наслухаю, як соловії співає,
 Зауля кукає.
 (При кінци доспіває ся:)
 Тобі, Касюнейко, красная пісьнь,
 А нам писаночок триїцять і шість.
 Тобі, Касюнейко, реньдзівка,
 А нам писаночок кобілка.
 Не лінуї ся встати, нам писанок дати,
 В сїнех на кілочку, в кобели в ріжочку.
 За кождим вершом співає ся:
 Же Христос, же воскрес, же воїстину яж воскрес.
 Зап. в Букові, Яворів. пов. Стефан Марешіи.

173. Виноград із трьома ягодами.

І ряд: Гречная пашня сад піднітала,
 ІІ „ Же Христос же, же воскрес, } ¹⁾
 Же воістину воскрес! }
 Сад піднітала, грядку копала,
 Грядку копала, виноград садила,
 Виноград садила, до нього говорила:
 Рости виноградейко, барво буйнейко,
 В листє широко, в коріне глибоко.
 Зродив виноградейко три ягодоїці:
 Єдна ягодоїка, то ві батейко,
 Друга ягодоїка, то матіноїка,
 Третя ягодоїка, сама молодейка.

Всі збігають ся до середини і проводирку підносять до гори.

Правда, 1893, ст. 378—379, ч. 7. Зап. у Крехові, Жовків. пов.
 В. Герасимович.

174. Заручена.

Там Марусенька сад піднітала,
 Жей Христос, жей воскрес, }
 Жей воістину, жей воскрес. } Рефрен.
 Сад піднітала, вино садила:
 Рости-ж ти, вино, барво зелено,
 Листє широко, коріне глибоко,
 Коріне глибоко, в гору високо.
 Ой прилетіли райські пташки,
 Вдарили крильцями о окінцема:
 Не дякуйте ж ми велиного вина,
 Бо вині вина барво потреба;
 Маю сестроньку на виданеньку,
 Маю братінька на ожененьку,
 Сама молодая, зарученая,
 За міщанина, війтового сина!
 Жей Христос, жей воскрес,
 Жей воістину, жей воскрес.

Зап. у Підберіацях, Львів. пов. М. Цар.

¹⁾ Сей рефрен повторяєть ся по кожній стрічці.

175. Дівчина стереже городів.

Мала Ганунейка три городейка : ¹⁾
 Же Христос, же воскрес, же воістину, же воскрес. *)
 В єдиім городейку біле кізлейко, ²⁾
 В другім городейку розман ³⁾ зілейко (або чорний
 [тернойко, або виноградојко),
 В третім городейку соловлейко. ⁴⁾
 Гречная панна того стерегла, ⁵⁾
 Того стерегла, ⁵⁾ твердо заснула.
 Пробудила сі, заснула сі : ⁶⁾
 Десь їй сі ввели буйні вітрове,
 Буйні вітрове, райські пташейка, ⁷⁾
 Розман-зілейко гет видомали,
 Соловлейко виполохали.
 Ой чув же тов єї батейко :
 Цить, не жури сі, мов дитетейко !
 Виноградојко ми розшиожно,
 Розман-зілейко ми насаднмо,
 Соловлейко гей завабно.

Бувай здорова гречная панна,
 Гречная панна, красна Ганунейка,
 Не сама з собою, з вітцем, з матінкою.
 Тобі, Ганунейку, рипдзівка, а нам писаночок кобівка ;
 Тобі, Ганунейку, виградзая, а нам писаночок ціле дзаяя ;
 Тобі, Ганунейку, красная пісьнь, а нам писаночок сорок і шість.

Зап. у Наконечнім, Яворів. пов. І. Сапруг.

Варіант, який записав 1909 р. в Наконечнім д. Кульматичький,
 має такі відмінні :

- 1) Початок : Христос воскрес, господарейку,
 Ми до твого домојку !
 Попід оконейка трое городейка.
 2) Виноградейко. 3) Розмар. 4) Соловетейко. 5) Того стерегучи. 6) Твердо
 заснула, нічо не чула. 7) Далі йде так :
 Буйні вітрови, чорні хмарови,
 Чорні хмарови, дрібні дожджови :
 Трое городейка порозривало,

*) Повтареє ся за кождим стихом.

Виноградейко видрухотало,
 Розмар зілейко порозривало,
 Соловстейко вполошило.
 Пробудила ся, заснула ся.
 Прийшов до неї миленький її:
 Цит, не жури ся, моя миленька!
 Тров городейка загородню,
 Виноградейко чей розпознимо,
 Розмар зілейко чей підведемо,
 Соловстейко чей правабемо.
 Бувай здорова і т. д.

Часом виголошують на кінци повіншованє: Дав нам ся Бог доче-
 жати святого воскресенія, дай нам, Боже, опровадити від ста літ до ста
 літ, покіль вашецї вік.

176. Дівчина шие шитейко.

Христос воскрес! сподарейку! ¹⁾
 Ми на твоє подвірейко! ²⁾
 Же Христос, же воскрес, же воістину, же воскрес. *)
 Тече Дунай глибоко, ³⁾
 Над ним ⁴⁾ терен високо.
 В тім ми терені світлойко, ⁵⁾
 В тім ⁶⁾ ми світлойку дівойка.
 Шила ⁷⁾ шитейко дорогов,
 Свому милейкому кошулейку.
 Прийшов до неї батейко єї:
 Моя дівойко, кому шитейко? ⁸⁾
 Ой тому, тому, що ван до того!

Тече Дунай глибоко,
 Над ним терен високо,
 В тім ми терені світлойко,
 В тім ми світлойку дівойка.
 Шила шитейко дорогов;
 Свому милому кошулейку.
 Прийшла до неї матїнка єї:

*) Повтаряє ся за кождим 2-гим стихом.

Моя дівойко, кому штейко ?
Ой тому, тому, що вам до того !

Тече Дунай глибоко,
Над ним терен високо.
В тім ми терені світлойко,
В тім ми світлойку дівойка,
Шла штейко дорогом ;
Свому милону кошулейку.
Прийшов до неї миленький ві :
Моя дівойко, *) кому штейко ?
Ой тому, тому, тобі самому.

Бувай здорова гречная панна,
Гречная панна, красна Ганунейка,
Не сама з собою, з вітцем, з матівкою.
Тобі, Ганунейку, риндзівка, а нам писаночок кобівка ;
Тобі, Ганунейку, виградзана, а нам писаночок щіле дзбана ;
Тобі, Ганунейку, красная піснь, а нам писаночок сорок і шість.

Зап. у Наконечнім, Яворів. пов. І. Сапрун.

У варіанті, що записав у Наконечнім 1909 р. Кульматичський, є такі відміни: 1) Господарейку. 2) Твоїм подвірейку. 3) Широко. 4) На нін. 5) Світлойка. 6) В тій. 7) Шне. 8) Моє дитейко, кому штейко. 9) Моя милая.

177. Жадова слави.

А.

Ішла Ганунейка 1) від сусідойки,
Же Христос, же воскрес, же воістину, же воскрес. *)
Здибали ві три студентчейки, 2)
Не три студентчейки, всі три молодеїкі, 3)
Заганули їй три загадойці:
Як жеж відганеш, то наша будеш. 4)

Хиба бим не біла гречная панна,
Ой жеби я їх 5) не відганула.

*) Повтаряє ся за кождим стихом.

Щож то ми росте без корінейка?
 Щож то ми горит без положеню?
 Щож то ми гудит без буйну⁶⁾ вітру?

Камінейко росте без корінейка;
 Срібло, золото, горе⁷⁾ без положеню;
 Пчолойки гудят без буйну⁶⁾ вітру.

Паньскій сн мовит: ци любиш мене?
 Ци любиш мене, ци підеш за мене?
 Справлю я тобі лисю шубойку.⁸⁾
 Шубойки не хочу, за тебе не піду;
 Лися шубойка землю замітає,
 Землю замітає, сліди загортає.

Крілевскій сн мовит: Ци любиш мене?
 Ци любиш мене, ци підеш за мене?
 Справлю я тобі кований пояс.
 Пояса не хочу, за тебе не піду;
 Кований пояс бочейки ломит.

Ксьондзівскій сн мовит: Ци любиш мене?
 Ци любиш мене, ци підеш за мене?
 Справлю я тобі золотий реґман (ридван),
 А в тім реґмані чотири коні,
 Чотири коні, чотири воли.⁹⁾
 І реґман возьму і за тебе піду;
 Поїдем же ми преч далечейке,
 Преч далечейке, в чужу сторопойку,
 В чужу сторопойку, на гостиннойку,⁹⁾
 На гостиннойку до вітця, до матки.
 Ой вдрят нас люде, славно нам буде,^{*}
 Вітцю, матїнци потїха буде.⁹⁾
 Вдрят нас сусїди, речут обїди,
 Вдрят нас селяне, речут паняне.

Бувай здорова гречная панна,⁹⁾
 Гречная панна, красна Ганунейка,

*) В „Рус. Дїїстр.“ на ст. 53 є подїбне місце:
 Вчуют нас люди, славно нам буде,
 Вчуют селяне, що їдут мїщане.

Не сама з собою, з вітцем, з матінкою.

Тобі, Ганунейку, ршидзівка, а нам писаночок кобівка;

Тобі, Ганунейку, виградзана, а нам писаночок ціле дзбання;

Тобі, Ганунейку, красная пісь, а нам писаночок сорок і шість.

Зап. у Наконечні, Яворів. пов. І. Салрун.

В „Правді“ з р. 1868 на ст. 106 є пісня з тим самим змістом, а з р. 1877 на ст. 299 перша часть подібна.

У варіанті, що записав у Наконечнім 1909 р. Кульматницький, є такі відміни: ¹⁾ Початок як у інших варіантах Кульматницького:

Христос воскрес, господарейку,

Ми на твоїм подвірейку.

А далі: Вийшла дівойка. ²⁾ Студенчики. ³⁾ Всі три молодчики. ⁴⁾ По сій стрічці ще одна: А як не відганеш, то наша не будеш. ⁵⁾ Щоби я того. ⁶⁾ Шумить без буйного. ⁷⁾ Золото горить. ⁸⁾ Тут панський син справляє кований пояс, ксендзівський (тут: крілевський) шубойку, а крілівський реґман. ⁹⁾ Сеї і дальшої стрічки бракує.

В кінці повиншоває:

Дай же тобі, Боже, в городі зіле,

В городі зіле, тих мясниць весіле!

Варіант із Бунова подаю в цілости.

В.

Вийшла дівойка від сусідойка,

Же Христос, же воскрес, же воістину яж воскрес.*)

Здибало її три студенчейки,

Три студенчейки, всі три молодейкі.

Загадали ї три загадойці:

Як нам відганеш, то наша будеш,

А як не відганеш, то наша не будеш.

Щож то нам горит без поломеню?

Щож то нам гудят без буйного вітру?

Щож то нам росте без корінейка?

Сопейко горит без поломеню,

Пчолойки гудят без буйного вітру,

Камінейко росте без корінейка.

Вітів сми новит: Чи любиш ти мене,

Чи любиш ти мене, чи підеш за мене?

Я тебе не люблю, за тебе не піду.

*) Співає ся за кождни вершом.

Джків син мовит: Чи любиш мене,
 Чи любиш мене, чи підеш за мене?
 Я тебе не люблю, за тебе не піду.

Ксєндзів син мовит: Чи любиш мене,
 Чи любиш мене, чи підеш за мене?
 Я тебе люблю і за тебе піду.

Тобі, Марисейко, красная пісь,
 А нам писаночок трийцять шість.
 Тобі, Марисейко, рєндзівка,
 А нам писаночок кобілка.
 Не лінуї ся встати,
 Нам писанок дати.
 В сїнех на кілочку,
 В кобели в ріжочку.

Зап. в Бунові, Яворів. пов. Стефан Марешіи.

В сю пісню втручений епізод про дівчину, що відгадує загадки. Сей епізод розвиваєть ся деінде в самостійну пісню, яку у нас співають як колядку, купальну пісню, любовну і ин. Тема про загадуване загадок вандрівна і має дуже велику літературу та знана ріжним народам.

178. Вкуп дівчини.

А.

Там ві Львові на риночку, брєніло,
 Там Татари люд списуют, сердейко,
 Тамтудмль ни дівче ходит, брєніло,
 А все з ними розмовляє, сердейко.
 Не пишїт нї на папери, брєніло,
 Напишїт нї на китайці, сердейко,
 Бо я роду великого, брєніло,
 Я батейка богатого, сердейко,
 Та приїде, вкупят нї, брєніло.
 Та приїде, вкупят нї, сердейко.
 Ой ю сонце під полуднем, брєніло,
 Ніт батейка, не видати, сердейко.

Зачинає ся знов з початку: Там ві Львові, аж до:

Бо я роду великого, брєніло,
 Я матери богатї, сердейко.

Пісн: „Бо я брата, сестри багаті“, і співає ся за кождим разом аж до: „Ой ю сонце під полуднем, бривіло,

Ніт матери, братейка, сестройки, не видати, сердейко“.

В кінци: „Бо я роду великого, бривіло,
Я милого багатого, сердейко.
Ой те сонік не сходит, бривіло,
Юж приїхав, викупив ні, сердейко“.

(Ідуть у колі).

Зап. у Наконечні, Яворів. пов. І. Сапрун.

В.

Там ві Львові на риночку — бривіло.
Там Татари люд списуют — сердейко.
Помеже них дівче ходит
І все з ними розмавляє:
Не пишіт ми на папері,
Напишіт ми на китайці,
Бо я з роду славнейкого,
(Я) в батейка ріднейкого,
Чей приїде, викупит мі.
Ой ю сонце під полуднем,
І батейка не виднейко.

Далі все від початку, лише:

Бо я з роду славнейкого,
У матінки ріднейкої (братейка, сестройки).
Чей приїде, викупит мі — бривіло,
Чей приїде, викупит мі — сердейко.
Ой ю сонце під полуднем,
А матінки (братейка, сестройки) не виднейко.
Ой ві Львові на риночку
Там Татари люд списуют.
Помежи них дівче ходит
І все з ними розмавляє:
Не пишіт мі на папери,
Напишіт мі на китайці,
Бо я роду славнейкого,
(Я) в милого ріднейкого.
Чей приїде, викупит мі — бривіло,
Чей приїде, викупит мі — сердейко.

Ой ю сонце на заході,
 Ой ю милій в брані стоїт:
 „Жеби-и продав сиві волп-соколи,
 Не дам милій загинути в неволи!“

За кождим віршом повтаряє ся то „бривіло“ то „сердейко“, лише при остатних двох опускає ся.

Правда, 1895, ст. 288—289, ч. 26. Зап. Ос. Макової в Яворові.

Хоч сі варіанти найже зовсім ідентичні, подаю оба з уваги, що доси лиш раз друковано один та з уваги на ріжницю часу в записуваню.

179. Викуп хлопця.

Ой за гори, мій соколе, за гори,
 Лежит, лежить молод жоньгар в неволи.
 Ой ви, братьї, ви, камратьї, ви мої,
 Перекажіть до батенька во миньї.
 Най батенько свій масток продає,
 Та най мене з неволеньки ратує.
 Вольїу би ти, мій синочку, ўнирати,
 Як я маю свій масток продати.

Ой за гори і т. д.

Перекажіть до матьїнки во миньї.
 Най матьїнка кури й гуси продає і т. д.
 Як я маю кури й гуси продати.

Ой за гори і т. д... до братенька...
 Най братенько свої конї продає і т. д.
 Вольїу би ти, мій братеньку і т. д.

Ой за гори і т. д. до сестроньки і т. д.
 Най сестронька куралки продає.
 Вольїу би ти, мій братеньку і т. д.

Ой за гори і т. д. до милої і т. д.
 Най миленька свою скриньку і т. д.
 Ой маю я їдну скриньку тай тую продам,
 Таки я ти, мій миленький, ўнерги ни дам.

Зап. 1909 р. в Присівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

180. Журба про домашнє гніздочко.

Риндзівка молодцям, що того року пішли замуж.

Зажурила сі перепелойка,
 Же Христос, же воскрес, же воістину, же воскрес.*)
 Що так ранейко ¹⁾ в гір вилетіла,
 З гір вилетіла, трав не виділа.
 Іно виділа сніга, морози,
 Сніги, морози, води як лози.
 Ой де-ж я буду гніздойко вити,
 Гніздойко вити, діти виводити? ²⁾
 Ой чув же тое св ³⁾ сокойко:
 Цит, не жури сі, перепелойко!
 Ой знаю ⁴⁾ я там долину, луку,
 Долину, луку, траву велику. ⁵⁾
 Там то ми будем ⁶⁾ гніздойко вити,
 Гніздойко вити, діти виводити. ⁷⁾
 Зажурила ся красна Марисейка,
 Що молодейка та замуж пішла, ⁸⁾
 Та замуж пішла, не виіла робити.
 А чув же тое її милецький:
 Цит, не жури сі, моя милейка,
 Обоє ми си молодеїкїї,
 Навчино ми сі в поли робити,
 В поли робити, в дома сподарити. ⁹⁾

Зап. у Наконечнім, Яворів. пов. І. Сапрун.

У варіанті, який записав у Наконечнім 1909 р. Кульматяцький, є такі відміни: ¹⁾ Же так в ранейка. ²⁾ Сеї й попередної стрічки бракує. ³⁾ Сивий. ⁴⁾ Ой чув же. ⁵⁾ Далі йде стрічка: В ті долиноїці дві купиноїці. ⁶⁾ Ой будем ми там. ⁷⁾ Далі йдуть стрічки:

Знесемо ми си по явчкови,
 Введем ми си по дитяткови:
 Єдно дитятейко — перепелятойко,
 Друге дитятейко — сивий сокойко.
 Косарі зайдуть, наші діти знайдуть,
 Наші дітоїки порозганяють.

⁸⁾ Зам. дальших трьох стрічок ідуть отсі:
 Же пішла замуж така молодейка,

*) Повтаряє ся за кождим стихом.

Така молодецька робити не вміє,
 В полі робити, в дома сподарити.
 Прийшов до неї миленький її:

*) По сім іде ще повиншоване:

Щастейко на двір, на худобойку,
 Здоров'я в той дім на челядойку.

181. Королівський лісний.

Риндзівка для хлопців.

Чи є, чи нема Івасейко в дома?
 Же Христос, же воскрес, же воістину яж воскрес.
 Нема го в дома, в пана короля лісним.

І до ліса їдидит,
 Що в лісі зловит, то до пана несе,
 Їму пан за то, черевички на то.
 Черевички бере, але не дякує.

Чи є, чи нема і т. д.

аж: Їму пан за то, шапочку на то.
 Шапочку бере, але не дякує:

Чи є, чи нема і т. д.

аж: Пан ему за то убранейко на то.
 Убранейко бере, але не дякує.

Чи є, чи нема і т. д.

аж: Ёму пан за то, коничейка на то.
 Коничейка бере, але не дякує.

Чи є, чи нема і т. д.

аж: Ёму пан за то, дівочку на то.
 Він дівочку бере і красно дякує.

За кожди в'ершом співає ся:

Же Христос, же воскрес, же воістину яж воскрес.

Зап. в Бунові, Яворів. пов. Стефан Маренін.

182. Вдова з трьома доньками.

А.

Ой була вдова я в їднім селі, я в їднім селі,
 Ой мала вона я трі доньці, я трі доньці:

Їдна донька висока, тонка, висока, тонка,
 Друга донька біла, румяна, біла, румяна,
 Третя донька чорна, горбата, чорна, горбата.
 Висока, тонка — воду носити, воду носити;
 Біла, румяна — в грубі палити, в грубі палити;
 Чорна, горбата — ліжка стелити, ліжка стелити.
 Висока, тонка за ніщанина, за ніщанина;
 Біла, румяна за Вірманина, за Вірманина;
 Чорна, горбата за круля-царя, за круля-царя.
 Ой вітали всі панове-царі, панове царі,
 Взяли сі кпоти я з круля-царя, я з круля-царя.
 Чи ти си не міг вищої взяти, вищої взяти?
 Та взяв си таке чорне, горbate, чорне, горbate?
 Калина червона, але недобра, але недобра;
 Редька біленька, але гірченька, але гірченька;
 Мачок чорненький, а солоденький, а солоденький.

Зап. 1908 р. у Вовкові, Перемішлях. пов. М. Беднар.

В.

Сиділа вдова аж коло двора, ¹⁾
 Ой нала вона три дівоньки: ²⁾
 Єдна дівонька тонка, висока,
 Друга дівонька біла, румяна,
 Трета дівонька, чорна, горбата. ³⁾
 Тонка, висока для князевича, ⁴⁾
 Біла, румяна для крілевича, ⁵⁾
 Чорна, горбата для паннча.
 Ой як ся взяли пани з'їдити,
 Ой взяли єму ⁶⁾ її ганити:
 — Чи там не було тонких, високих?
 Чи там не було білих, румяних?
 А ти си вибрав ⁷⁾ чорну, горбату! ⁸⁾
 Динка тоненька хутко ся зігне, ⁹⁾
 Редька біленька, але гірченька,
 Мачок чорненький, а солоденький!

Зап. М. Підгірний в Оуришівцях, пов. Збараж.

У варіанті, що записав О. Роздольський, 1909 р. в Ярчівцях, Зборів. пов., є такі відмінні: ¹⁾ Там коло двора сиділа вдова. ²⁾ А три дівонці. ³⁾ Погана. ⁴⁾ За крілевича. ⁵⁾ За поповича. ⁶⁾ Ой якже взяли. ⁷⁾ А ти собі взяв. ⁸⁾ Погану. ⁹⁾ Влохит.

В.

На кінци двора сиділа вдова,
 Ах моцний Боже, сиділа вдова.*)
 Ой мала вона аж три дівоньки:
 Одна була тонка, висока,
 А друга була біла, рум'яна,
 А трета була чорна, горбата.
 Як сі зачали пани з'їздити,
 Гей та зачали дівки ганити.
 Тонка, висока для поповича,
 Біла, рум'яна, то для дідича,
 Чорна, горбата королевичу.
 Тонка, висока в двое вігне сі,
 Біла, рум'яна в личка змінять сі,
 Чорна, горбата то все іднака.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

Г.

Ой ожтан, ожтан, аж коло двора,
 Ой там сиділа бідная вдова.
 Ой мала она три дочки, дочки:
 Одна була тонка, висока;
 А друга була біла, рум'яна;
 А трета була чорна, низенька.
 Тонка, висока для Івасенька,
 Біла, рум'яна для Петрусенька,
 Чорна, низенька для паннченка.
 Ой як се ввели пани з'їздити,
 Чорну, низеньку ввели ганити:
 — Тонка панці — хутко лонит се,
 — Ріпа біленька — то то гіренька,
 — Мачок чорненький — то солоденький.

Глещавка, пов. Тербовля, зап. О. Стечишин.

Д.

Ой була вдова, вдова йидина,
 Ой мала вона три дочки, дочки,
 А всі три були як паньночки:

*) Приспів по кожній стрічці.

Ой йидна була тонка, висока,
 А друга була ниська, румйина,
 А трета була чорна, горбата.
 Товка, висока пішла за хлопа,
 Ниська, румйина за Вірменца,
 Чорна, горбата за пана-цара.
 Як зачили сьї царі в'жджати,
 Як зачили сьї с' цара сьміяти:
 Ой цару, цару, цару богатий,
 Чи ни нав-жи ти в чім вибирати?
 Чи ни нав-жи ти тонкьких, високьких,
 Чи ни нав-жи ти ниськьких, румйиньких?
 Али ти си взьив чорну, горбату.
 Товка, висока я зломала сьї,
 Ниська, румйина я зморгала сьї,
 Чорна, горбата, а все йиднака.

Зап. 1904 р. в Журові, Рогатин. пов. І. Савицький.

Е.

Ой була в семі една вдова, една вдова,
 Ой мала она одного сина, одного сина,
 Єдного сина, а три доньці, а три доньці.
 Єдна пішла за царє-круле, за царє-круле,
 Другая пішла за Вірменца, за Вірменца,
 Третья пішла за паламара, за паламара.
 Позіжджали сі палове вєті, палове вєті,
 Ой вєзли пєти і говорити, і говорити:
 Чи ти са не нав а в чім вибрати, а в чім вибрати?
 Ой ти собі взєв таку високу, таку високу;
 А другий си взєв білу, румєну, білу, румєну;
 А третій си взєв чорну, горбату, чорну, горбату!
 Рєдкєва біленька, але гірєнька, але гірєнька;
 Калина червона, але не добра, але не добра;
 Мачок чорнєнький, а солодєнький, а солодєнький.

Зап. С. Кретів у Подорільцях, коло Черемшляя.

Ж.

Там коло двора сидыла вдова (2),
 Ой мала вона а три дьивоньці (2).

Єдна була тонка, висока (2),
 Друга була біла, рум'яна (2),
 Третя була ниска, горбата (2).
 Тонка, висока пішла за хлопа (2),
 Біла, рум'яна пішла за пана (2),
 Ниска, горбата за крульвіча (2).
 Ой як с'я в'язали пани в'їжджати (2),
 Ой як с'я в'язали покикувати (2):
 Чи-ж там ни було ў чім вибрати (2)?
 Чи-ж там ни було топких, високих (2)?
 Чи-ж там ни було білих, рум'яних (2)?
 А ти собі в'язай ниску, горбату (2).
 Вишня тоненька, тм то слабенька (2),
 Редька біленька, тм то гіренька (2),
 Пчілка маленька, від солоденькій (2):

Зап. 1909 р. в Присівцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Паралелі: Як. Головацькій, Народн. п'єсни, т. II, ст. 677—678,
 ч. 2. — Й. Галька, Народн. звичай и обряды, I, ст. 97, ч. 2. — В. Ро-
 powski, Pieśni ludu ruskiego ze wsi Zalewańszczyzny (Zbiór wiadom.,
 VIII), ст. 42—43, ч. 97. — П. Шейдъ, Бѣлор. нар. п'єсни, СПбр.
 1874, ст. 147, ч. 220.

183. Дівчина скаче в море.

А.

Пішло два брати в поле орати,
 Ганюнька сестра обідець несла.
 Здибали її два нежонаті,
 Дали Ганусці копи тривати,
 Самі же сіли, обідець віли.
 Видит Ганюнька, що неправдонька,
 Коня пустила в чистое поле,
 Сама скочила в синое море.
 Як же скакала, наповідала:
 Щоб в синім морю води не брати,
 Її спокою не рабувати;
 На тій воді шиш не зганяти,
 Білої берези та не рубати,
 Жовтого піску щоби не брати,
 На траві роси щоб не щабати,

В городі груші щоб не рубати,
 Чорний терночок щоби не рвати.
 На воді піна — Ганна піна,
 У морю вода — Ганна врода.
 Жовтий пісочок — Ганни слідочок,
 В городі груша — Ганна дума,
 На траві роса — Ганна краса,
 Береза біла — образ ї тіла,
 Чорна терночка — Ганни очка !

Зап. Ів. Ляторовський в Городищі, Гусятин. пов.

Б.

Ой два братчики сіно косили,
 Ганя систриця сьвіданя носила.
 Здибало її два нижоматих,
 Дали Ганоньці коня тримати ;
 А сани сіли, сьвіданя зіли,
 Ах моцний Божи, сьвіданя зіли.
 Видит Ганонька, що нивіронька,
 Ах моцний Божи, що нивіронька.
 Коня пустила в чистеє поле,
 Сама скочила в синєє море.
 А як скакала, наповідала,
 Щоби я з мора води не брати,
 На горі кіля щоб не тисати,
 В лузі калини щоб не ломати,
 В лісі тирену щоби не рвати,
 А в лісі восьціль щоби не ломати,
 На траві роси щоби не збивати :
 А в морю вода — Ганна врода,
 На горі кіле — Ганни тіло,
 В лісі я тирен — Ганни вочко,
 В лузі калина — Ганни личко,
 На траві роса — Ганна коса,
 В лісі я восьціль — Ганна посьціль.

Теклівка, пов. Скалат, зап. П. Стадник.

В.

1. Ой два братчики сіпожать косит,
2. Ганя сестричка їстоньки носит.

3. Здибало її два нежонатих,
  4. Ой дали її коня тримати,
  5. А самі сіли, снідане зіл'м.
  6. Ой види Ганя, що невіронецька,
  7. Пустила коня в чисте поле,
  8. Сама скочила в сиве море.
  9. Ой як скакала, приповідала:
  10. Ой щоби в морі води не брати,
  11. Під гору терен, щоб не рубати,
  12. В лузі калина, щоб не ловити,
  13. Сіножать-трава, щоб не косити.
  14. У мору вода — Ганнина врода,
  15. Під гору терен — Ганнине вочко,
  16. В лузі калина — Ганнине личко,
  17. Сіножать-трава — Ганнина коса.
- (Співає ся стоячи).

Зап. Кирило Трильовський в Підлисію.

Варіант сеї гаївки, записаний д. Мир. Капівен 1904 р. в Бучацькім пов. має такі відмінні:

Початок: Мала Гандзелька чотири браті,
 Вислала вона в поле ворати,
 А сама сестра снідане несла.
 Виїхало до неї два нежонатих...

Далі: Стр. 4: Дали Гандзельці. — Стр. 5: Видит Гандзелька, що не жартовьки. — Стр. 8: В чисте море. — Стр. 10: Є в мору вода, щоб і не брати. — Стр. 12: Над морем трава, щоб не зривати. — Стр. 13: На траві роса, щоб не зганяти. — Стр. 15: В мору терночок — Гандзвин віночок. — Стр. 16: Над морем трава — Гандзвина слава.

G.

А два браті, а два браті,
 А сїно носили, а сїно носили.
 Молодаїа дьїучиньонька
 Съсїданьи носили.
 Вони сїли, а два браті
 Йїї дали молодїїї
 Коника тримати.
 Вона взяла тай пустила
 А ў чисте поле.
 Сама взяла утопула

А ў чорне море.
 А як вона тай скакала,
 То їна повідала:
 Високої тополеньки
 Ньїгди ни рубати,
 Високої тополеньки
 Ньїгди ни чїхати,
 А білої березоньки
 Ньїгди ни чїхати,
 А чорної терниньоньки

Ни викорчувати,	То мое тыленько,
Чірвоної калиноньки	А чорная тернинонька
Ньїди ни чїхати.	То мої воченька,
Бо висока тополенька	А чірвона калинонька
То моя косонька,	То мое личенько.
А білая березонька	

Зап. 1909 р. в Озїрї, Зборів. пов. О. Роздольський.

Д.

Ой два братчики сїно косило,
 Сестронька Ганьї їсти носила.
 Зобачило її два нежонатих,
 Дали вони ї коньа тринати,
 А сами сьїли сьнїданы звїли.
 Вадрїла Ганенька, що певїронька,
 Пустила коньа ў чистое поля,
 Сама скочила ў сїное мора.
 А як скакала, ўна повідала:
 Є ў мору вода, щоби не брати,
 Під гороў терен, щоби не рвати,
 Ў лузьї калина, щоб не ломати.
 Сїножить-трава, щоб не косити,
 Ў городї звїльї, щоб не копати.
 Є ў мору вода — Ганїна врода.
 Під гороў терен — Ганїнї ўочка.
 Ў лузьї калїна — Ганїне личко.
 Сїножить-трава — Ганїна коса.
 Ў городї звїльї — ў Ганьї висїльї.

Зап. 1909 р. в Прїсївцях, Зборів. пов. О. Роздольський.

Паралелї: Я. Головацкїй, Народн. пїсни, т. II, ст. 679—680, ч. 4. — И. Галька, Народ. звичай и обряды, I, ст. 99—100, ч. 4. — О. Kolberg, Rokucie, II, ст. 33—34, ч. 38 (текст поданий між історичними піснями). — О. Kolberg, Pieśni ludu z Podola gos. (Zbiór wiad., т. XII), ст. 237, ч. 5 (текст поданий між гаївками). — Про сю пісню в окрема студія, пор. А. Потебня, Обьясненія малор. и сред. нар. пїсень, ст. 190—230.

184. Схований Христос.

Чистая Дїва, де сїна дїла?

Вже Христос, вже воскрес, во їстину вже воскрес¹⁾

¹⁾ Повторяєть ся по кожїй стрїчї.

Занесла его в високі ліси.
 Пішли Жидови ліси рубати,
 Ліси зрубали, Христа не здибали.

Чистая Діва, де сина діла?
 Занесла его в високі гори.
 Пішли Жидови гори копати,
 Гори скопали, Христа не здибали.

Чистая Діва, де Христа діла?
 Занесла его в глибокі води.
 Пішли Жидови водів спускати,
 Води спустили, Христа не здибали.

Чистая Діва, де сина діла?
 Занесла его в далекі села.
 Пішли Жидови села палити,
 Села спалили, Христа не здибали.

Чистая Діва, де Христа діла?
 Занесла его до святой церкви.
 Пішли Жидови церкви валити,
 Божая сила їх не допустила.

B. Sokalski, Powiat Sokalski, ст. 233. Зап. в селі Пересні.

Motive der Osterlieder (Hajivky).

I. Zweihörige Osterlieder.

1. Die Hirse. Eine Gruppe droht der andern, sie werde ihr die ausgesäte Hirse zerstampfen, wenn sie nicht ein Lösegeld (ein Mädchen) zahlt.

2. Der Streit. Eine Gruppe droht der andern, sie werde ihr ihren Weizen (Roggen, Gerste, Hafer) zerstampfen, wenn sie nicht ein Lösegeld zahlt.

3. Brücken. Eine Gruppe lässt die andere nicht ohne Lösegeld über eine Brücke gehen.

4. Das Kind. Die eine Gruppe will der andern selbst gegen ein Lösegeld ihr Kind nicht zurückgeben.

5. Schätzung der Mädchen. Die Mädchen schätzen die Jünglinge, die Frauen und zuletzt sich selbst (selbstverständlich am höchsten), indem sie dabei allerhand Bewegungen ausführen.

6. Mohn. Die Mädchen singen über die Aussaat (das Jäten, Behacken, Mähen, Binden u. s. w. bis zum Reiben) des Mohns unter entsprechenden Bewegungen.

7. Das Spätzlein. Die Mädchen erkundigen sich beim Spätzlein, ob es sein Nest gebaut, Eier gelegt, brütet, ob die Jungen bereits auszukriechen beginnen und ob sie bereits ausgeflogen.

8. Der Ziegenbock. Der Ziegenbock macht vor, wie die Burschen, Mädchen, alten Männer und Weiber, Bäuerinnen, Städterinnen u. a. springen.

9. „Bilodančyk“ (Blondkopf). Die Mädchen zeigen singend, wie Ivan Bilodan durch die Donau schwimmt, seinen Kopf streichelt,

sein Antlitz wäscht, Schuhe anlegt, sich unter die Hüften greift, sich eine Genossin sucht.

10. Der Torwächter. Der Torwächter will eine Gruppe nicht ohne ein Lösegeld (das in einem Mädchen bestehen muss) durch das Tor hindurchlassen.

11. Kostrub (Der Struppige). Ein Mädchen, das den Kostrub verschmäht hat, erfährt, dass er hingezogen ist, um eine andere zu werben, sodann um erst für einen Hochzeitsstrauss, dann für einen Hochzeitstrunk zu sorgen, dann dass er erkrankt und gestorben ist. Sie freut sich über den Tod des Verhassten. In anderen Varianten heiratet Kostrub, seine Gattin aber stirbt. Das Mädchen jubelt, dass er jetzt sie heimführen wird.

12. Selman. Selman will das Mädchen auf jüdischen (Bauern-, Kirchensänger-, Popen-, Herren-) Boden heimführen oder auf Kornraden- (Erbsen-, Hafer-, Gersten-, Roggen-, Weizen-) Brot. Die Gruppe lässt das Mädchen auf den besten Boden oder auf das beste Brot gehen.

13. Der Enterich. Der Enterich geht in einem Erbsenkranz zwischen den Mädchen herum und sucht sich die schönste aus.

14. Der Aufenthalt in Lemberg. Die Mädchen erkundigen sich, was man in Lemberg für einen Rosenkranz gab, und erlauben, die schönste unter ihnen zu wählen.

15. Hala. I. Hala (Helene) will solange nicht tanzen, bis ihr ihr Schatz ein Hemd, einen Unterrock, eine Schürze, ein Korsett, einen Kittel, ein Kopftuch, Kopfbänder, eine Korallenschnur, einen Kranz anschafft.

16. Hala. II. Hala spiegelt einem Soldaten vor, sie hätte keinen Mann. Er verspricht ihr, in den Wald zu fahren, Holz zu spalten, den Ofen zu heizen, Hirse zu dörren und zu stampfen, Grütze zu kochen, die Kinder zu füttern, das Bett zu machen. Wie er aber mit ihr schlafen gehen will, erklärt sie, sie habe einen Mann.

17. Čornuška (Brünette). Eine Mutter fragt ihre Tochter, ob sie einen Handwerker (Böttcher, Schuster, Kirschner, Weber u. s. w.) heiraten wolle (in anderen Varianten einen Zigeuner, Juden, Polen, Ruthenen). Im ersten Falle wählt das Mädchen einen Handwerker, der ihr sympathisch ist, im andern Falle einen Ruthenen.

18. Das Fichtlein. Ein Mädchen steht unter einer Fichte und fleht ihren Vater an, er möge sie keinem Witwer zur Frau geben, der Vater aber beachtet ihre Bitte nicht.

19. Der Bursche hat keine Lust, zum Mädchen zu gehen. Das Mädchen will von einem Burschen wissen, warum er sie

nicht besucht, ob er kein Hemd, keine Hosen, keine Mütze, keine Stiefel, keinen Kittel, keine Weste, keinen Gürtel, kein Tuch, keinen Ring habe. Der Bursche erwidert, er besitze dies alles, habe aber keine Lust, zu ihr hinzugehen.

20. Der Freier. Ein Bursche geht auf die Brautschau und wählt sich einen Schwiegervater, eine Schwiegermutter, einen Bruder, eine Schwester, ein Liebchen. Nachdem er geheiratet, gibt er ihnen allerlei Arbeiten auf und schimpft sie aus, dann kommt er zur Ver nunft und leistet Abbitte.

21. Eine Königstochter ist einem Burschen nicht ebenbürtig. Ein Vater rät seinem Sohn, bei einem König zu heiraten, der Sohn aber entgegnet, eine Königstochter sei ihm nicht ebenbürtig.

22. Die Freiwerberinnen. Zwei Freiwerberinnen laden einander ein zu einer gebratenen Schlange, Ratte, Maus, zu einem Storch, Frosch u. dgl. und schimpfen bald über den Schwiegersohn, bald über die Schwiegertochter.

23. Die Frau auf dem Markt. Ein Mann sucht auf dem Markt unter den Mädchen seine Frau und verspricht ein Lösegeld für sie, die Mädchen aber weigern sich, sie auszuliefern.

24. Warum der Greis nicht heiratet. Der Greis heiratet nicht, denn er will keine Alte haben, eine Junge aber wird ihn nicht heiraten und wenn sie ihn auch heiratet, so wird sie ihm doch das Essen nicht kochen, es nicht vor ihn hinstellen, sich selbst nicht hinsetzen, das Bett nicht machen, sich nicht schlafen legen, sich ihm nicht zuwenden, sich nicht an ihn schmiegen, sie wird ihn nicht küssen und küsst sie ihn auch, dann spuckt sie auf den Boden aus. In andern Varianten kauft der Greis auf dem Jahrmarkt einen Knüttel und lehrt damit seine junge Frau, ihn zu lieben.

25. Der kranke Greis. Wie man dem Greis aufträgt, Hühner, Enten, Gänse, Ochsen, Pferde zu weiden, stöhnt er, er sei krank; ruft man ihn aber, Osterbrot zu essen, dann eilt er in frohen Sprüngen herbei.

26. Der Einsame. Der Einsame wandelt unter den Mädchen einher, da seine Kinder die Pest hinweggerafft (der Blitz erschlagen, der Schnee ersäuft u. dgl.) hat. Es wird ihm ein Mädchen versprochen, schöner als das erste.

27. Der Eichenwald. Die Mädchen löschen den brennenden Eichenwald, wobei sie in Eimern, die Burschen aber in Sieben Wasser tragen. Wie viel Wasser die Eimer enthalten, so viel Wahrheit ist bei den Mädchen zu finden; wie viel Wasser in den Sieben ist, so viel Wahrheit bei den Burschen.

28. Der Stengel. Eine Gruppe von Mädchen verwahrt in den Händen ein Stecklein (einen Stengel), ein Mädchen aber sucht zu erraten, bei wem der Stengel ist.

29. Der Hanf. Ein Mädchen bittet das andere, Hanf zu reissen und verspricht ihr dafür Kopfbänder, eine Korallenschnur, ein Hemd, eine Schürze, einen Wollengürtel, Stiefel, diese will aber nicht gehen, indem sie sagt, sie habe das alles schon.

30. Das Lösegeld. Ein Mädchen bittet den Vater, die Mutter, den Bruder, die Schwester, sie aus der Gefangenschaft zu erlösen, doch erst ihr Geliebter erfüllt ihre Bitte.

II. Einhörige Osterlieder mit Spielen.

31. Mädchenschönheit. Die Mädchenschönheit, in der Lauge getränkt, in der Donau gewaschen, im Trog gebrüht, mit Bläue gefärbt, auf eine Schnur gehängt, an der Sonne getrocknet, gemangelt und in eine Kiste verwahrt, wird der Schönheit der Burschen entgegengestellt, die in einer Lache gewaschen, in einem Zuber ausgelaugt, mit Wagenschnüre gestärkt, am Winde getrocknet wird.

32. Der krumme Tanz. Dem krummen Tanz ist kein Ende abzusehen, da man ihn so führen muss, wie man einen Kranz flicht.

33. Der Geliebte. Die Mädchen zeigen, wie ein Geliebter und wie ein Verhasster zu behandeln ist: wie man ihnen das Bett zu machen, sie zu setzen, sich neben sie zu setzen, sie zu umarmen, zu küssen, von ihnen aufzustehen, sie aufzuheben hat.

34. Die schöne Tochter. Eine Mutter will ihre Tochter nicht an den Mann geben, weil diese schön ist. Die Mädchen raten, sie solle ihr Rübensuppe kochen und sie auf Polster schlafen legen.

35. Ein Mittel, die Burschen herbeizulocken. Die Mädchen fassen, immer je vier zusammen, einander an den Händen, damit die Burschen-schneller heiraten.

36. Mädchenköder. Ein Mädchen gräbt Salbei und begiesst die Raute (oder sie reisst Zwiebeln und spült Knoblauch), um die Burschen zu ködern.

37. Das Anschaffen der Kleider für das Weib. Der Mann kauft seiner Frau ein Hemd, ein Vortuch, einen Unterrock, ein Kopftuch und probiert, ob die Sachen gut sind.

38. Der böse Mann. Die Frau hat sich zu lang mit den Burschen in der Stadt unterhalten und fürchtet nach Hause zu gehen, da sie weiss, dass ihr Mann sie schlagen wird.

39. Der Alte und die Alte. Der Alte zankt mit der Alten um einen Knoblauchkopf vom Morgen bis zum Abend.

40. Das Häschen. Die Mädchen lassen das Häschen aus dem Kreis nicht heraus; sie befehlen ihm, die verschiedensten Bewegungen auszuführen und zuletzt sich das Mädchen auszuwählen, das da am äussersten Rande steht.

41. Žučok (Rosskäferchen). Die Mädchen führen das Rosskäferchen (ein kleines Mädchen) bei den Händen herum und singen dazu, wie schön es ist, wie schöne Kleider es anhat und wie schön sie zugeschnitten sind.

42. Die Wachtel. Die Mädchen zeigen der Reihe nach, wie der Wachtel das Köpfchen, die Händchen, die Füsslein, die Knielein, die Hüftlein wehtun.

43. Katze und Maus. Die Mädchen heissen das Mäuschen ins Feld davonfliehen, da die Katze, sobald sie's erhascht, ihm die Knochen zermalmen wird.

44. Die Gurken. Wie sich die grünen Gurken schlingen, so sollen die Brautwerber sich um die jungen Mädchen raufen; wie die grünen Gurken sich entfalten, so sollen die jungen Mädchen heiraten.

45. Das Rad. Ein Weidenrad stand an der Strasse und sah drei Wunder an den alten Männern, den alten Weibern und den Mädchen (jungen Frauen, Burschen u. s. w., z. B. wie Mädchen auf Rossen, junge Frauen auf Ochsen, Burschen auf Schweinen ritten).

46. Das Weidenbrettchen. Ein Mädchen läuft über das Brettchen und späht nach, von wo ihr Geliebter herangefahren kommt und was er ihr zum Geschenk mitbringt.

47. Der Handel. Eine Gruppe will der andern ein Kind abkaufen und erkundigt sich, was man dafür geben muss.

III. Einhörige Osterlieder ohne Spiele.

48. Begrüssung des Frühlings. Der Lenz hat den Mädchen das Osterlied, den Burschen die Wanderschaft gebracht; den Mädchen Kränzchen, den Weibern Frauenkopftücher, den Burschen aber Halfterbänder für ihre langen Hälse.

49. Lust zum Osterspiel. Das Mädchen bittet sich bei der Mutter die Erlaubnis aus, zu Osterspielen gehen zu dürfen, um sich mit den Burschen zu unterhalten.

50. Die Fleissige. Ein armes Mädchen eilt zu Osterspielen im

schneeweissen Hemd, das sie am Abend zuvor eingeweicht, um Mitternacht ausgespült und in aller Frühe auf der Rolle geglättet hat.

51. Der Sünder. Der Reiche befiehlt seinem Gesinde, am Osterfest pflügen zu gehen; das Gesinde ist so erschrocken, dass es gar auf den Friedhof geflohen ist, um Osterspiele zu spielen.

52. Das Zusammenrufen zu Osterspielen. Die Schlüssel rasseln, die Kanonen donnern zum Zeichen, dass es Zeit ist zu Osterspielen zu gehen, die bereits begonnen haben.

53. Die Burschen passen nicht zu Osterspielen. Die Burschen passen nicht zu Osterspielen, sondern zum Dreschflegel und zur Sense, zum Pflug und zur Schenke.

54. Das Baden des Osterspiels. Dem Wächter wird aufgetragen, eine Eiswuhne zu brechen und darin das Osterspiel zu baden.

55. Es ist Zeit heimzukehren. Für alle Mädchen ist es Zeit heimzukehren, nur Marynja allein kann da bleiben, denn zu ihr kommt ihr Geliebter gefahren und wird ihr einen Myrtenkranz bringen.

56. Die kurze Dauer der Osterspiele. Die Osterspiele dauern nur drei Tage, sie sollten aber wie am längsten dauern.

57. Das Osterlied von der Abschaffung der Leibeigenschaft. Seitdem die Fron abgeschafft worden, ist's ein Vergnügen, zu Osterspielen zu gehen, denn nun steht niemand mehr hinter den Leuten mit einem Knüttel in der Hand und niemand droht ihnen. Im Gegenteil, jetzt gehen die Herren und tun die Leute recht schön bitten, sie mögen zur Arbeit gehen, doch diese nehmen das Geld nicht und kommen auch nicht zur Arbeit heraus.

58. Ein Osterlied von Sossniv (Fichtendorf) her. Dieses Osterlied hat eine Dechantsfrau geschrieben, gedruckt und in die weite Welt auseinandergeschickt, auf dass die Leute wissen, dass es keine Fron mehr gibt. Früher hatten sich die Herren allerhand Missbräuche zuschulden kommen lassen, nun aber schleichen sie traurig hinter den Bauern einher und tun sie recht schön für gutes Geld zur Arbeit bitten, die Bauern aber weigern sich, denn jetzt gibts „freie Zeiten“.

59. Nachahmung des Alarms. Die Glocken läuten, die Leute aber rufen laut aus, zu wie viel jetzt eine Frau, ein Mädchen, ein Bursche zu haben ist.

60. Der Regenschauer. Zur Regenzeit sollen die Mädchen sich unter grüne Kränze verstecken, die Burschen aber unter Kletten, Schachteln aus Rinde, unter löcherige Brücken oder unter Ziegenchwänze.

61. Der Kot. Die Burschen, in Kot hineingeführt, weinen, indes die Mädchen beim Osterspiel vor Freuden hüpfen.

62. Die Musik. Der Teufel spielt die Geige, die Burschen aber tanzen vor ihm her.

63. Das zugenähte Maul. Der Teufel hat, indem er Geige spielt, alle Burschen gewürgt; nur einen hat er am Leben gelassen, diesem aber das Maul zusammengenäht.

64. Das Ungemäch. Das Ungemäch würgt die Burschen, die Mädchen aber sind nur froh darüber.

65. Wurmstichige Burschen. Die Mädchen schlafen in der Hütte, die Burschen aber sind (vor lauter Faulheit) von Würmern zernagt worden.

66. Die Feigherzigen. Den Burschen sind (infolge ihrer Gefrässigkeit) die Bäuche angeschwollen, darum nehmen sie auch an den Spielen nicht teil, aus Furcht, von den Mädchen verspottet zu werden.

67. Der Pelz. Die Herren teilen die Jagdbeute und weisen dem Vassyl, da er bisher nicht geheiratet hat, das Fell eines Tieres zu.

68. Die Mücke. Ein Knabe klagt dem Herrn, die anderen Knaben hätten eine Mücke erschlagen und unter sich geteilt, ihm aber nichts davon gegeben.

69. Verreckte Schweine. In Örneltiv sind die Schweine verreckt, die Burschen aber haben sie so herzlich davongeschleppt, dass sie gar ihre Zähne gebrochen haben.

70. Die Hündin. Eine Hündin lief durch einen Graben, die Burschen aber jagten hinter ihr her; in der Meinung, es wär' ihre Mutter, warfen sie sie um und sogen sich satt.

71. Ivan unterm Himmelsgewölbe. Ivan hat sich eine Handmühle an den Gürtel gebunden und ist damit unter das Himmelsgewölbe geflogen; er mahlt Graupen, kocht Grütze, säugt eine Hündin und heilt sich den Bauch.

72. Grütze. Die Burschen müssen Grütze essen, die mit dem Bein eines Frosches (einer Katze, einer Maus, eines Hundes) gewürzt ist; die Mädchen dagegen essen Grütze, mit einem Gänse- (Enten-, Hühner-) Fuss gewürzt.

73. Brühe. Die Burschen sollten zu Ostern Schweine hüten und die Brühe fressen, die die Färsen auf den Boden tropfen lassen, indes die Mädchen sich den Käse schmecken lassen.

74. Suppe. Die Mädchen haben sich die Füße in dem Trog gewaschen, die Burschen aber trinken das Wasser aus, in der Meinung, es wär' eine Suppe.

75. Die bleichen Burschen. Die Burschen sind nicht ohne

Grund so bleich geworden: sie haben eine rohe, nicht abgeschundene Hündin gefressen; die Mädchen aber sind schön, denn sie haben fette Mehltaschen mit Käse gegessen.

76. Die Mehltascherl. Die Mädchen sind schön, denn sie haben gezuckerte Mehltascherl gegessen und Butter darauf getrunken; die Burschen dagegen sind hässlich, denn sie assen Mehltaschen mit Pfeffer und Wagenschmiere.

77. Wilde Geisslein. Die Geisslein sprangen so lange über Weidengestrüpp, bis sie sich die Hörner abgestossen haben.

78. Der Frosch. Die Mädchen vermählen einen Burschen, indem sie ihm ein altes Weib und einen dünnen Frosch zur Ehegattin geben.

79. Birnen auf Weidenbäumen. Wo Weidenbäume Birnen tragen, dort gehen die Mädchen in Gold gekleidet und die Burschen trinken Met und Wein, während die Nachbarn Hunde schlachten.

80. Die Burschen von Skoryky (aus dem Nachbardorfe). Im Heimatsdorfe sind die Burschen schön und arbeitslustig, im Nachbardorfe dagegen hässlich und arbeitsscheu.

81. Der Pflüger. Der Geliebte pflügt das Feld mit einer grauen Stute, mit einem kleinen Kind; er stützt sich auf eine Pflugreute und wischt sich die Nase mit einem Ofenbesen.

82. Weizen und Windhalme. Die Männer säen (mähen, ernten, dreschen) Weizen, die Burschen hingegen Windhalme.

83. Die Strasse. Die Strasse ist von Maulwürfen unterwühlt, denn die Mädchen wandelten darüber mit ihren weissen Füsschen und winzigen Bastschühlein, die Burschen aber stampften darüber mit ihren grossen krätzigigen Füssen in ungeheuren Bastschuhen.

84. Mädchen- und Burschenstaat. Für Mädchen Kränzlein, für junge Frauen feine Kopftücher, für Burschen aber Halfterbänder, da sie lange Hälse haben.

85. Pflöckchen. Gott sollte Mädchen zur Welt bringen, die Burschen aber der Teufel hinwegraffen.

86. Fünf Söhne. Eine Witwe hat fünf Söhne: der eine von ihnen trägt einen Buckel am Rücken, um damit die Hecken zu stützen; der andere hat krumme Zähne, um damit Mulden zu schnitzen; der dritte gelbes Flachshaar zum Fegen der Kamine; der vierte graue Augen zum Schreiben feiner Briefchen; der fünfte weisse Hände, um damit Fräulein zu umarmen.

87. Guter Wille. Ivan wandert in den Wald, Vöglein einzufangen, da er heiraten will und eine Frau nicht womit zu füttern hat.

88. Hryč auf Freierrfüssen. Hryč ist gesonnen, eine Frau

heimzuführen und fing an Bier zu brauen, das Bier aber will nicht fließen und das Mädchen mag ihn nicht heiraten.

89. Frauenlos. Niemandes Los ist so bitter wie das der Frauen: das Ferkel quiekt, denn es ist nicht in den Stall hineingetrieben; das Kind plärrt, denn es will geschaukelt werden; die Rübensuppe läuft über, denn sie ist nicht vom Feuer weggerückt; der Mann murr, denn er ist nicht geküsst.

90. Die schwarze Katze. Die Mädchen erwischten eine schwarze Katze und zerrissen sie, bevor die Burschen kamen.

91. Die faule Dirne. Eine Mutter ging hinaus, ihre Tochter zu verkaufen, die Nachbarin aber hörte das und lief mit der ihrigen hinaus; doch diese will niemand kaufen, da sie riesig faul ist.

92. Die Reiche. Ein Mädchen fährt mit einer Kutsche und kämmt sich derart, dass sie schön aussehe; wohl ist sie selber arm, ihr Vater aber ist reich: er hat eine Ziege ohne Hörner und ein Huhn ohne Beine und das alles wird er ihr zur Mitgift geben.

93. Paarige Mädchen. Die Mädchen sind zwar nicht paarig, aber blondhaarig, rotbackig und glatt, die Burschen aber grossköpfig, langhaarig und struppig.

94. Die Heckenflechter. Die einen flechten Hecken und wünschen den Burschen Schwindsucht, die andern machen Zäune und wünschen den Mädchen Galgen.

95. Der Fisch. Der Fisch schwimmt unter der Brücke, den Burschen zum Ungemach, zum Galgen.

96. Alte Butter. Die Mädchen versprechen den Burschen (und diese ihnen), je einen alten Schilling zu finden, alte Butter zu kaufen, um damit den Burschen (den Mädchen) die Mäuler zu schmieren.

97. Der Grind. Eine Ente ist aus der Donau hervorgetaucht und hat den Burschen Grind gebracht; das Mädchen aber wird um einen Schilling alte Butter kaufen und damit den Grind beschmieren.

98. Der Masure. Ein Masure fährt in den Wald mit einer krummen Kutsche, mit einer blinden Stute, mit einer stumpfen Axt. Bei der Rückkehr ist das alles gut geworden.

99. „Dubcivka“ (ein Tanz). Der Bursche ermahnt das Mädchen beim Tanz, sie möge ihre Schuhe und ihren Unterrock nicht verderben, sie antwortet aber, ihn gehe es nichts an, denn nicht er, sondern ihre Mutter habe ihm diese Sachen angeschafft.

100. Gastfreundschaft. Vampyre tanzten auf dem Berge, die Bauern aber trieben sie in den Hausflur und gaben ihnen noch dazu gekochte Milch zu trinken.

101. Ausserhalb Horodenka. In Horodenka (Städtchen) sieht alles ganz anders aus, als draussen.

102. Die Tobsucht. Wenn die Mädchen toben, so laufen sie zwischen Rosen- und Massholdersträucher, die Burschen aber zwischen Disteln und Brennesseln, die alten Weiber zwischen Dornestrüpp und Brennesseln, die alten Männer endlich zwischen Disteln und Dornestrüpp.

103. Ungleichheit. Wie die Burschen, so sind auch die Mädchen nicht alle einander gleichgeartet: die eine ist kleiner von Wuchs, die andere weiss, nur die (der) Geliebte ist immer am schönsten von allen.

104. In der Stadt. Es gingen die Mädchen, die jungen Frauen und die Burschen in die Stadt und kauften die einen drei Kramläden, die andern drei Häuser, die dritten drei Schenken. Die einen wählen Kopfbänder, die anderen Kopftücher, die dritten Sättel; die einen trinken Met und Wein, die andern Branntwein, die dritten Mistjauche; die einen zahlen Dukaten, die andern Taler, die dritten Tonscherben.

105. Drei Burschen und drei Mädchen. Drei helle Monde sind am Himmel aufgegangen, — nicht Monde sind's aber, sondern drei Burschen, denen sich drei Mädchen, glänzenden Sternen gleich, gesellen, die gleichfalls zu den Osterspielen erscheinen.

106. Die Gluckhenne. Wie eine Gluckhenne, so hat eine Mutter vier Söhne grossgezogen: der eine hat schwarze Augen, um damit nach Gästen auszuspähen, der andere eine goldene Hand, die Gäste zu bewillkommen, der dritte ein Säbelein an der Seite; der vierte endlich ist schlank gewachsen und der gefällt eben den Mädchen von allen am besten.

107. Die Gans. Eine Gans plätschert im Wasser, der Gänserich aber lässt sie nicht nach Hause gehen; doch ist es keine Gans und kein Gänserich, sondern ein Bursche, der ein Mädchen nicht fortlassen will.

108. „Žurylo“. Es kehrt Žurylo von der Stadt heim, ihm folgen aber 200 Mädchen; wo wird er sie nur hintun, da doch drinnen in seiner Mühle eine junge Müllerin haust, die jedermann ans Herz wächst.

109. Die Burschen beim Mädchen. Die Burschen haben dem Mädchen, indem sie ihr nachjagten, die Schürze in Fetzen gerissen, zur Faschingszeit aber werden sie ihr dieselbe gewiss zurückkaufen.

110. Die Kokette. Die Dirne blinzelt den Burschen mit ihren schwarzen Augen zu, doch sie wissen, dass sie sie zu Narren hält, denn sonst würde sie nicht bisher unvermählt sein.

111. Der Bursche macht sich auf den Weg zum Mädchen. Der Bursche fängt ein Ross ein und sattelt es, denn er will zum Mädchen reiten.

112. Warnung vor Verrat. Der Kosake trinkt das Ross an einem Brunnen und nächtigt beim Mädchen. Man warnt sie vor Verrat, doch sie fürchtet sich weder vor seinem Säbel noch vor ihm selbst.

113. Die Nachrede. Ein Mädchen ist einem Burschen ans Herz gewachsen, die Leute aber warnen sie vor ihm; das Mädchen weint, der Kosake aber weiss sie so zu überzeugen, dass sie ihm selbst das Pferd aus dem Stalle führt und sattelt, ja sogar ihm den Säbel anschnallt.

114. Ein Mädchen, wie's einem gefällt. Einem Burschen wird viel Glück gewünscht, da er sich ein Mädchen ausersehen, das ihm wohl gefällt.

115. Warum einer ihr Geliebter gefällt? Denn er badet in Met und Wein, in Massholderblüten und in Herrenrosen, um nur schön zu sein.

116. Weintrauben. Ein Mädchen schlummert ein, indem sie Weintrauben hütet, und weder ihr Vater, noch ihre Mutter, noch ihr Bruder, noch ihre Schwester wagen es, sie zu wecken; es weckt sie erst ihr Geliebter.

117. Die Raute. Das Mädchen hat die Raute nicht gejädet, denn sie hat nicht sie liebgewonnen, sondern einen jungen Burschen.

118. Das trauernde Mädchen. Ein Mädchen geht traurig und nicht ausgeschlafen in der Stube auf und ab; der Bursche fragt sie, ob sie nicht etwa in einen andern verliebt sei. Er wird nicht lange um sie trauern, da er bald eine andere finden wird.

119. Die unbekannte Zukunft. Das Mädchen grämt sich, da sie nicht weiss, wem sie Schwiegertochter sein wird.

120. Die Haarflechte. Das Mädchen wünscht sich, dass ihre Haarflechte einem Jungen und nicht einem Alten lieb sei.

121. Der Kranz. Das Mädchen flicht einen Kranz, die Mutter aber gibt ihn einem Verhassten. Hätte sie's gewusst, sie hätt' ihn zerrissen und mit den Füßen zerstampft. Einen anderen Kranz reicht eine Mutter dem Herzensgeliebten des Mädchens; hätte es das Mädchen im voraus gewusst, sie hätt' ihn noch viel schöner geflochten und vergoldet.

122. Der Verhasste und der Geliebte. Das Mädchen flicht einen Kranz zur Tanzunterhaltung. Wenn der Verhasste darauf

blickt, verwelkt der Kranz; blickt hingegen der Geliebte darauf, dann blüht der Kranz auf.

123. Der Verhasste. Die Tataren nehmen einer jungen Frau ihren Mann, der ihr verhasst ist, weg; sie sehnt sich nicht bloss gar nicht nach ihm, sondern wünscht gar, man möge ihn noch fester fesseln.

124. Der Geliebte beim Pflug. Der Geliebte pflügt den Acker, sät Weizen aus und hofft eine reiche Ernte.

125. Ein gutes Paar. Ivan hat einen Sohn, Marysja eine Tochter; die beiden werden gewiss ein Paar werden.

126. Aufmunterung. Wie sich die grünen Gurken ineinanderschlingen, so sollen die Burschen Mädchen heiraten.

127. Ein Geschenk. Der Kosake kauft dem Mädchen ein Band und wo er ihr's auch anheftet, dem Mädchen passt es immer.

128. Die Mitgift. Eine Mutter verspricht einem Burschen, wenn er ihr Mädchen nimmt, zwei Fuhren Heu, einen halben Gulden, eine Schaufel voll Bohnen, ein kurzschwänziges Schweinchen und eine braunrote Kuh.

129. Die Braut. Dem Mädchen verspricht man, ihr einen Kirchensänger zum Gemahl zu geben, wenn sie einen Ochsen hüten wird, dem Burschen aber verheisst man ein Mädchen in einem goldenen Kranze, in neuen Stiefelein mit goldenen Hufeisen.

130. Zeit zu heiraten. Hinterm Hofe bricht das Mädchen Maiskolben; wie der Mais wohl besorgt wird, so müsste man auch den Burschen wohl versorgen, indem man ihn verheiratet.

131. Das Mädchen als Herrenfrau. Ein Mädchen will einen Herrn heiraten, um nichts zu arbeiten, sondern nur zu geniessen.

132. Ein Kosake wirbt um ein Mädchen. Ein Kosake wirbt um ein Mädchen, indem er ihr verspricht, sie werde mit in den Schoss gelegten Händen sitzen, denn sein Vater und seine Knechte würden alle Arbeit besorgen.

133. Der Schwächling. Ein Bursche möchte ein Mädchen heimführen, fürchtet aber, sie würde ihn schlagen, wenn er einmal sich einen Rausch antrinken würde.

134. Die Freiwerber. Die Freiwerber machen sich auf den Weg nach der Stadt, um einen Kranz zu kaufen und damit zu Jazko zu fahren und um seine Tochter zu werben.

135. Die Brautwerber. Die Mädchen stellen bekannte Burschen und Mädels zu Paaren zusammen und singen von den einzelnen Paaren, die einander heiraten werden

136. Die Wahl einer Ehegattin. Zu einem Mädchen kommen drei Partien von Freiwerbern; den einen reicht sie einen Ring, den anderen ein Tuch, den dritten ihr weisses Händchen.

137. Die Absage. Ein Mädchen rät einem Burschen, seinen Armel nicht zu schwingen und nicht mit den Augenbrauen zu blinzeln, sondern sich eine reiche Frau zu suchen.

138. Eine Trauung auf dem Ringplatz. Ein junges Paar wird auf den Ringplatz geführt, wo ihnen die Geistlichen den Eid abnehmen.

139. Ob man einen Alten lieben sollte. Ein Mädchen überlegt am Donauufer, was besser ist: zu ertrinken oder einen Alten liebzugewinnen.

140. Das Mädchen liebt nur einen Jungen. Ein Mädchen küsst einen Burschen auf seinen blonden Schnurrbart, denn sie liebt ihn, weil er jung ist.

141. Das Mädchen weidet eine Ente. Ein Mädchen hat eine Ente verloren, die sie hütete; indem sie sie sucht, verirrt sie sich und kommt auf das Feld hinaus, das ein Kosake pflügt. Der Kosake sucht sie zu betören, er wird aber eher selbst zum Narren werden, als sie überlisten.

142. Die Mutter schlägt ihr Mädchen für die Burschen. Eine Mutter schlägt ihre Tochter dafür, dass sie Burschen liebt. Wie sollte sie aber die Burschen nicht liebhaben, da mit ihnen zu leben gut ist?

143. Die Mädchen vergehen vor Liebe zu einem jungen Polen. Ein junger Pole hat den Mädchen so sehr gefallen, dass sie, wenn sie sich vor einer Sünde nicht fürchteten, ihm alles hingeben würden.

144. Gemalte Schuhe. Eine junge Frau bittet ihre Mutter um einen Taler, um die Schuhe auslösen zu können, die ihr ein Maler bemalt hat. Die Mutter weigert sich, ihr das Geld zu geben, das sie ja selber sich verdienen könnte.

145. Eine junge Frau wäscht sich. Ein Bursche erinnert sich daran, wie eine junge Frau auf dem Steg über dem Bache stand und sich wusch, und segnet ihr liebes Gesicht, das ihn küsste, ihre Händchen, die ihn umarmten, die Füßchen, die zu ihm hineilten, und die Haarflechte, die ihm zur Zierde gereichte.

146. Die Rache. Die Burschen trinken bei einem Mädchen und da sie glauben, sie würden von ihr verschmäht, wollen sie ihre Pferde auf ihr Lilienbeet treiben. Das Missverständnis klärt sich auf, das

Mädchen sattelt ihnen die Pferde, die Burschen aber versprechen, am nächsten Sonntag wiederzukommen.

147. Der Ehebruch. Der Mann ist auf einer Reise, seine Frau aber grämt sich nicht um ihn, sondern geht ins Wirtshaus, um mit dem Sohn des Nachbars zu tanzen, der ihr wohl gefällt.

148. Die Burschen raufen um die Mädchen — obzwar es sich nicht verlohnt, da die Schlanke zur Arbeit emsig, die Dicke aber faul ist.

149. Die Zauberwurzel. Ein Bursche lässt ein Mädchen wissen, sie möge sich nach einem andern Schatz umsehen. Da kocht das Mädchen in Milch eine Wurzel, die sie unter einem weissen Stein hervorgegraben, und der Zauber wirkt auf den Burschen derart, dass er stracks zum Mädchen herbeigeeilt kommt und ihr erklärt, er habe sie allein lieb und werde sie zur Frau nehmen.

150. Veilchen. Ein Mädchen pflückt Veilchen; Vater, Mutter, Bruder und Schwester gehen hinter ihr her, sie will aber mit niemand reden, sondern erst mit ihrem Geliebten.

151. Die Mutter schlägt ihre faule Tochter, weil diese keine volle Spindel Garn gesponnen. Die Tochter verspricht sich zu bessern.

152. Die Mutter schlägt ihre Tochter, weil diese mit Burschen herumtollt. Eine Mutter schlägt ihre Tochter, weil diese die Burschen ihr Hemd hatte zerreißen lassen. Die Tochter verspricht, ihr Hemd auszuflicken und weiter mit Burschen Kurzweil zu treiben.

153. Bei der fremden Mutter. Eine Schwiegertochter bittet den Kuckuck, nicht so laut zu schreien, um ihre Schwiegermutter nicht zu wecken, da diese gar so böß sei und ihr gleich auftragen werde, einen Stein den Berg hinaufzuwälzen. Die Schwiegertochter aber wird den Stein nach der Stadt hin wälzen und daselbst den Mädchen Kränzchen, den Burschen Mützen, den jungen Frauen Kopftücher, den alten Frauen Hauben, den alten Männern grosse Pelzkappen kaufen.

154. Die Stiefmutter. Die Kinder klagen am Grabe ihrer Mutter über die grimmige Stiefmutter. Die Mutter verspricht ihnen, die Stiefmutter zu warnen, doch kaum sind die Kinder zurück auf die Schwelle ihres Hauses, so jagt sie die Stiefmutter mit einer Peitsche von dannen.

155. Das Mädchen stickt dem Burschen das Hemd. Die Geliebte stickt dem Geliebten das Hemd mit allerlei Blumenmustern, damit ihr dann die Schwiegermutter mit ihren Kindern nichts Böses nachspreche.

156. Das Waisenkind. Das Waisenkind grämt sich, es habe niemand, an den es sich anschmiegen könnte, ausser dem Geliebten.

157. Bestrafter Ungehorsam. Ein Mann schickt drei Boten nach seiner Frau, als sie aber nicht folgt, geht er selber mit einem Knüttel zu ihr und züchtigt sie.

158. Der geschlagene Ehegatte. Eine Frau trägt ihrem Manne allerhand Arbeiten auf und schlägt ihn obendrein dabei.

159. Das Mädchen mit dem Kind. Vater, Mutter und Bruder raten dem Mädchen, das ein Kind zur Welt gebracht hat, das Kind zu ersäufen und selbst wieder Haarflechten zu tragen, wie andere Mädchen. Der Geliebte aber erteilt ihr den Rat, das Kind in eine Wiege zu legen und selbst die Kopftracht einer jungen Frau anzulegen.

160. Der Dienstlohn. Ein Bursche dient bei einem Krämer und bekommt ein Küchlein zum Lohn.

161. Der Kummer. Eine junge Herrenfrau grämt sich, weil ihr Feld nicht gepflügt und nicht besäet ist. Die Leute trösten sie, alles werde für sie noch gut enden.

162. Der Birnbaum. Ein Mädchen freut sich, dass ihr Birnbaum Knospen treibt, sich entfaltet, blüht, Früchte trägt, reift und dass sie die Birnen abschütteln und ihrem Geliebten hintragen wird.

163. Die Erbse. Es wird die Erbse gesät und dabei der Wunsch geäußert, sie möge so schön als möglich gedeihen, die Burschen aber mögen heiraten und andere zu ihrer Hochzeit einladen.

164. Der Bursche im Flachs. Ein Bursche, der sein Mädchen aufsucht, zerstampft dabei den Flachs mit seinen goldenen Stiefelisen.

165. Das Sinngrün. Ein Bursche gräbt ein Kräutchen hervor und trägt es zur Gemeinde der Burschen, Männer und Frauen. Niemand erkennt das Kraut, erst die Mädchen erraten, dass es Sinngrün ist, zu Kränzchen für sie bestimmt.

166. Das Gras. Das Gras grünt nicht, weil es mit den goldenen Schuheisen der Mädchen und den groben Stiefeln der Burschen zerstampft wurde.

167. Der Pfefferschwamm. Die Pilze als Herren und die Stockschwämme als Fräulein gehen zur Hochzeit zum Pfefferschwamm.

168. Die Beutelmeise. Der Beutelmeise wird der Rat erteilt, ihr Nest weder auf Eis zu bauen, da es mit dem Wasser fortzuschwimmen würde, noch auf dem Nussbaum, denn wer immer nach Nüssen kommt, werde es herausnehmen, noch auf dem Ahorn, da die

Burschen es zerzausen, noch auf der Fichte, obwohl sie immer grünt; sondern nur in der Stube eines artigen Fräuleins.

169. Spatzenhochzeit. Der Spatz, der seinen Sohn vermählt, hat Bier ohne Hopfen und Gerste gebraut und alle Vögel mit Ausnahme der Eule zur Hochzeit geladen. Die Eule aber ist nicht hofmäßig und kommt uneingeladen zur Hochzeit. Wie ihr aber der Spatz beim Tanz die Zehe zertritt, flieht sie von der Hochzeit davon.

170. Der Krebs. Der Krebs spinnt Spulen, der Hecht aber springt bald in die Höhe, bald wieder hinab, bis er sich eine junge Frau ausersieht.

171. Die Schlüssel. Die heil. Katharina hat die Schlüssel verloren, der heil. Petrus aber findet sie. Sie klirren auf, werden aber noch stärker klirren, sobald die Zahl der Anwesenden sich vermehrt.

IV. Die Ryndzivka-Lieder.

172. Des Popen Schwiegertochter. In aller Frühe ist das Mädchen aufgestanden, hat die Beete umgegraben und Weinreben gepflanzt. Die Weinrebe blüht und trägt drei Beeren: die erste Beere — ist des Mädchens Vater, die zweite — ihre Mutter, die dritte — sie selbst, mit dem Popensohn verlobt, bei dem sie keinerlei Arbeit zu verrichten haben wird, ausser etwa durch die Zimmer zu wandeln und mit den Schlüsseln zu klirren.

173. Eine Weinrebe mit drei Beeren. Ein Mädchen pflanzt eine Weinrebe, die drei Beeren trägt: die erste Beere — ist ihr Vater, die andere — ihre Mutter, die dritte — das Mädchen selbst.

174. Die Verlobte. Das Mädchen pflanzt Weinreben, die reiche Früchte tragen. Der Weingarten lockt die Paradiesvögel herbei, das Mädchen aber treibt sie fort, denn sie braucht ja selbst Wein: sie hat eine mannbare Schwester und einen heiratsfähigen Bruder und ist auch selbst mit dem Sohne des Vogtes verlobt.

175. Das Mädchen hütet die Gärten. Ein Mädchen hütet in drei Gärten Weinreben, Rosmaj-kraut und eine Nachtigall und ist darüber eingeschlummert. Da haben die Paradiesvögel und die stürmischen Winde, während sie schläft, die Weinreben und das Rosmaj-kraut vernichtet und die Nachtigall verscheucht. Das Mädchen gerät in Verzweiflung, ihr Geliebter aber tröstet sie, sie würden alles wiedererlangen.

176. Das Mädchen näht ein Hemd. Ein Mädchen stickt ein

Hemd für ihren Geliebten, sie will's aber weder ihrem Vater noch ihrer Mutter eingestehen, sondern nur ihrem Geliebten allein.

177. Ehrsucht. Drei Jünglinge geben einem Mädchen drei Rätsel auf; wessen Rätsel sie errät, dem wird sie angehören. Das Mädchen errät die Rätsel, sie will aber weder den Sohn des Vogtes noch den des Kirchensängers heiraten, sondern nur den Popensohn (in Varianten den Herren- oder Königsohn).

178. Der Loskauf des Mädchens. Auf dem Ringplatz in Lemberg stellen die Tataren die Liste ihrer Gefangenen zusammen. Ein Mädchen fleht sie an, sie mögen sie nicht eintragen, da ihr Vater (ihre Mutter, ihr Bruder, ihre Schwester) kommen und sie auslösen werde. Doch erst ihr Geliebter kauft sie los.

179. Der Loskauf des Burschen. Ein Soldat schickt aus der Gefangenschaft eine Botschaft zu Vater (Mutter, Bruder, Schwester), sie mögen alles, was sie haben, verkaufen und ihn auslösen. Doch erst seine Geliebte bringt das Lösegeld für ihn.

180. Der Gram um das häusliche Nest. Die Wachtel grämt sich, sie habe infolge von Schneefällen, Frösten und grossen Wässern nicht wo ihr Nest zu bauen. Der Falke tröstet sie, er werde ihr einen dazu geeigneten Platz zeigen. Ebenso grämt sich auch ein Mädchen darüber, dass sie jung geheiratet habe und nicht zu arbeiten verstehe; ihr Geliebter aber spricht ihr Trost zu, indem er sagt, sie seien beide noch jung und würden noch arbeiten lernen.

181. Königlicher Forstwart. Ein Bursche dient als Forstwart bei einem König und was immer er erjagt, alles bringt er seinem Herrn, wofür er Schuhe, Mütze, Kleidung und ein Pferd zum Geschenke erhält; doch das alles nimmt er stillschweigend in Empfang und erst für das Mädchen spricht er schönen Dank.

182. Eine Witwe mit drei Töchtern. Eine Witwe hat drei Töchter: die dünne und schlanke heiratet einen Städter; die weisse und rotbackige einen Armenier; die schwarze und bucklige einen Königsohn. Dem letzteren machen die Herren Vorwürfe wegen einer solchen Wahl, worauf er erwidert, der Massholder sei rot, doch gar nicht gut, der Rettich weiss, doch bitter, der Mohn schwarz, aber süss.

183. Das Mädchen springt ins Meer. Ein Mädchen trägt ihrem Bruder das Mittagmahl ins Feld, sie wird aber von Fremdlingen aufgehalten, die sie ein Pferd halten lassen und selbst das Essen verspeisen. Das Mädchen lässt das Pferd laufen, selbst aber springt sie ins Meer, nachdem sie zuvor gesagt, sie mögen kein Wasser daraus schöpfen und ihre Ruhe nicht stören; sie mögen den Schaum nicht wegnehmen, da dies ihr Antlitz sei; sie mögen den Sand nicht

wegnehmen, denn das seien ihre Fussspuren; sie mögen den Birnbaum nicht fällen, denn das sei ihre Seele; sie mögen den Tau nicht abstreifen, denn das sei ihre Schönheit; sie mögen die Birke nicht fällen, denn das sei das Bild ihres Körpers; sie mögen die Schlehen nicht pflücken, denn das seien ihre Augen.

184. Der versteckte Christus. Die Juden fragen die Gottesmutter, wo sie Christus hingetan. Sie erwidert, sie habe ihn in Wälder, Gebirge, tiefe Gewässer, ferne Dörfer, in die geweihte Kirche hingetragen. Die Juden suchen überall, doch ohne Erfolg.

1. 凡屬本會之職員，其選舉及罷免，均須由全體會員大會決議之。
 2. 本會之職員，其任期為一年，得連選連任。
 3. 本會之職員，其報酬由本會決議之。
 4. 本會之職員，其職權由本會決議之。
 5. 本會之職員，其罷免由全體會員大會決議之。
 6. 本會之職員，其選舉及罷免，均須由全體會員大會決議之。
 7. 本會之職員，其任期為一年，得連選連任。
 8. 本會之職員，其報酬由本會決議之。
 9. 本會之職員，其職權由本會決議之。
 10. 本會之職員，其罷免由全體會員大會決議之。

MELODIEN DER OSTERLIEDER

mittels Phonographen aufgenommen von Jos. Rosdol'skyj, in Notenschrift gesetzt
und redigiert

von Philaret Kolessa.

МЕЛЬОДІЇ ГАЇВОК,

схоплені на фонограф Йосифом Роздольським,

списав і зредагував

Філярет Колесса.

I. Одноцільні сти́хи — одноцільні групи ритмічні.

1. Шестискладовий стих.

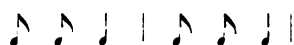
Ритмічні мотиви покривають ся з ритмічними групами:

a : 6 = $\frac{2}{4}$

b : 6 = $\frac{7}{8}$

c : 6 = $\frac{5}{4}$

d : 6 = $\frac{3}{4}$

e : 6 = $\frac{2}{4}$

f : 6 = $\frac{2}{4}$

g : 6 = $\frac{2}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів у двостиху:

Ч. 1—4: a — a
1 : 1

Ч. 5: b — b
1 : 1

З повторенєм кожного парного стиха:

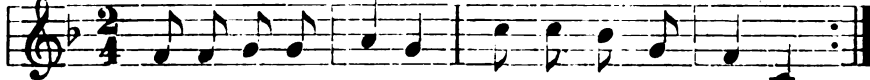
Ч. 6: c — c — c
1 : 1 : 1

Ч. 7: a — d — d
4 : 3 : 3

Ч. 8: a — e — e
1 : 1 : 1

Ч. 9: f — g — g
1 : 1 : 1

Andante.

* 1. 31. IV.

Вже вес-на во-скре-сла, Що жниє нам при- не- сла?
Ой, я вам при- не- сла Ді-воць- ку- ю кра- су.

Воля велика.

Andantino.

2.

Над-ле- ті- ла з лі- са Що-би не хо- ни- ла
Си- ва за-зу- ли- ше. Хлопську-ю кра- си- ше.

Ваньовичі.

* Числа при букві т. вказують, де шукати нових текстів гайок в першій часті.

** в. = варіант.

Andantino.

3. *в.*

Ой, зіт-шло нам, зіт-шло Три зо-рой-ці яс-них,
 Їв на-шім се-лей-ку Три ді-воц-ці крас-них.

refr.

Я-во-ре, Ой, я-во-ре, я-во-рой-ку

" " " " " " " "

в.

зе-ле-ний.

" " "

Вишенька.

Allegro.

4.

А зне-сла качеч-ка Чо-ти-ри я-б-чок,
 За-сі-ла качеч-ка Чо-ти-ри я-б-чок,

refr.

На йва-на ку-пай-ла.

" " "

Стрітски старі.

Andantino.

5. *т. 10.*

Мо-ло-да, мо-ло-да, Від-чп-ни во-ро-та!
 А хто во-ріт кли-че, А хто во-ріт кли-че?
 Пан-ські-ї слу-женьки, Пан-ські-ї слу-жень-ки.

Рожд'жана.

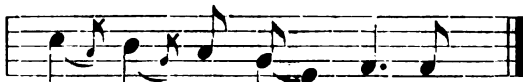
Andante.

6. *в.* *в.* *т. 31. II.*

Станьте, не ле-жі-те,
 Що-би не ле-ті-ла

Го-род го-ро-ді-те,
 Си-ва за-зу-ленька.

* Купальська співана між гайками.

Го-род го-ро-ді-те.
Сп-ва за-зу-зень-ка. *Вишенка.*

Andante.

А вже вес-на красна, Щожісь нам при-нес-ла,

Щожісь нам при-не-сла? При-не-сла я вам і т. д. *Озірна.*

Allegretto.

Я пе-ре-пе-лой-ку Го-ло-вой-ка бо-лит,
Я пе-ре-пе-лой-чин Ми-ле-ней-киї ї-де,

Го-ло-вой-ка бо-лит.
Че-ре-вич-ки ве-зе. *Ваньовичі.*

На-шу пе-ре-пел-ку Та го-лов-ка бо-лит,
Тут бу-ла, тут ни-ма, Пе-ре-пе-лонь-ка,

Та го-лов-ка бо-лит.
Пе-ре-пе-лонь-ка.

О. Кошарні, Рокucie I, ст. 172, ч. 72.

* Вар.: Ст. Людкевич, Гад.-рус. нар. мелодії (Етногр. Збір. XXI. с. 207, 208).

2. Семискладовий стих.

Ритмічні мотиви покривають
ся з ритмічними групами:

a : 7 = $\frac{5}{4}$

b : 7 = $\frac{7}{8}$

c : 7 = $\frac{7}{8}$

d : 7 = $\frac{6}{8}$ $\frac{1}{8}$

Уклад і пропорції ритмічних
мотивів у двостиху:

Ч. 10: a — a

1 : 1

Ч. 11: b — c

1 : 1

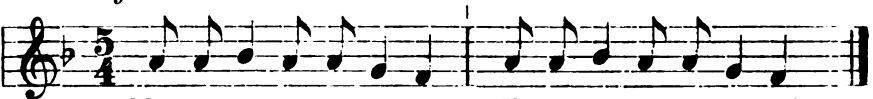
Ч. 12: b — b

1 : 1

З повторенем кожного не-
парного стиха:

Ч. 13: $\frac{d}{b - c}$

Allegretto.

10.
т. 43.

Мишка, мишка до ям-ки,

Ти, котоньку, за не-ю!

Ярвіці.

Allegro.

11.
т. 171.

1. Сьвіт-а-я Ка-те-ри-на

Клю-чи-ки по-гу-би-ла.

3. А бри-зну-ли ключі

Че-рез мо-ре йдучи.

Присівці.

Allegretto.

12.
т. 66.

Чось па-руб-ки по-трух-ли,

Бо-ят сьи би-ка гра-ти,

Ім жи-во-ти по-пух-ли,

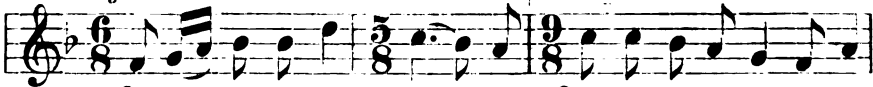

Щоб сьи з них не сьмі-я-ти.

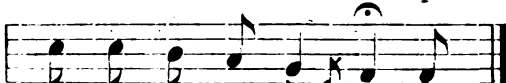
Ярвіці.

(Таксамо: „Бігла сученька ровом“.)

Allegretto.

13.
т. 31. IV.

Ой, вже весна во-скрес-ла, Ой, вже весна воскресла,

Щось во-на нам при-не-сла.

Присівці.

II. Двоколінні сти́хи — двоїсті групи ритмічні.

3. Семискладовий двоколінний стих 4 + 3.

Ритмічні мотиви:

a : 4 = $\frac{2}{1}$

a₁ : 4 = $\frac{4}{1}$

b : 3 = $\frac{2}{1}$

b₁ : 3 = $\frac{4}{1}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів у двостиху:

Ч. 14, 15: a, b — a b₁
2 : 1 — 1 : 2

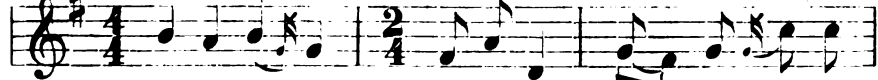
Двостих із рефреном і повтореннями:

Ч. 16—21: a b — a b
1 : 1 — 1 : 1

Семискладові стихи 4 + 3 мішані подекуди з шестискладовими 4 + 2, 3 + 3 і з восьмискладовими 4 + 4:

Ч. 22—24: b b — a b
a b — a b
a a — a a
1 : 1 — 1 : 1

Allegro.

14.

т. 45.

Вер-бо-ве-є ко-ле-со, Вер-бо-ве-є
На го-стин-ци * сто-я-ло, На го-стинці

ко- ле- со.
сто- я- ло.

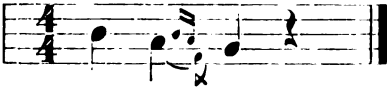
Озйрна.

* Вар.: М. Лисенко, Укр. обрядові пісні, Веснянки, 2. вінок, 4-та пісня. („Кроповеє колесо Вище тину стояло“).

Andantino.

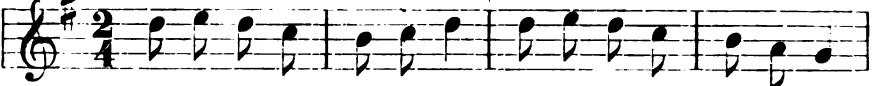
15. т. 80.

А там в са-ду, в са-доч-ку, А там в са-ду,
в.

в са-доч-ку. *Ярвіці.*

Allegretto.

16. т. 149.

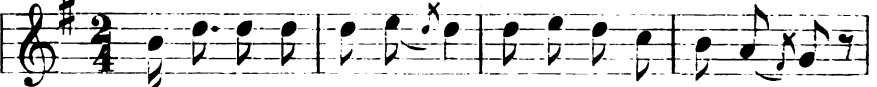
Ой, на го-рі на го-рі Муляр камінь лу-па-є,

(refr.)

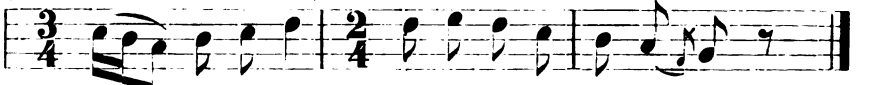
Гу гу гу ха ха! Муляр камінь лу-па-є.

*Allegretto.**Рожджалів.*

17. т. 149.

Ой, на го-рі на го-рі Писар гу-си зга-ня-є.

(refr.)

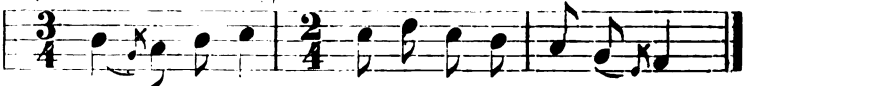
Гу гу гу ха ха! Писар гу-си зга-ня-є. *Озірни.*

Allegretto.

18. т. 149.

На ши-ро-кім Ду-на-ю Пи-сар гу-си зга-ня-є,

(refr.)

Гой го-я-я! Пи-сар гу-си зга-ня-є. *Прісіці.*

Marciale. (refr.)

19. т. 149.

Гей гу гу-ха-ха! Писар гу-си зга-ня-є,

(refr.)

Пи-сар гу-си зга-ня-є, На мо-лод-ців мор-га-є. Гей гу,

гу-ха-ха! На мо-лод-ців мор-га-є, і т. д. *Поручин.*

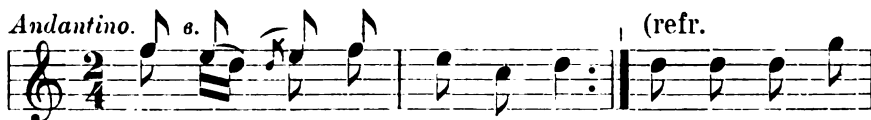
Andantino.

в.

(refr.)

20.

т. 105.

Ой ні- хто там пе бу- вав, Ой, я- во- ре
Де сі я- вір роз- ви- вав,

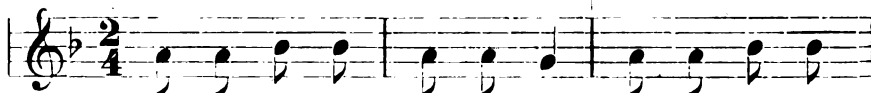
зе- ле- нь- кий.

Ой, бу- ло там бу- ло
Два мі- ся- ці яс- них,
Дві зі- рон- ці крас- них, Ой яворе і т. д.

Andantino.

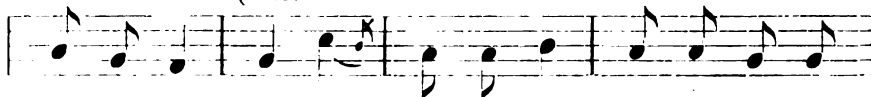
21.

т. 105.

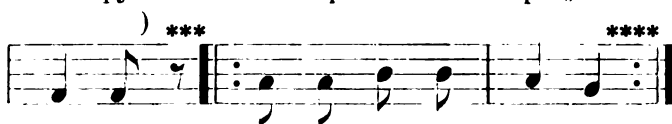

Ой, ні- хто ж там пе бу- вав, Де я я- вір

(refr.)

ви- ру- бав. Я- вір я- во- рец, Я- вір зе- ле-

нь- кий.

Ой, і- по там бу- ло
Два мі- ся- ці яс- них,
Два па- руб- ки крас- них, Явір, яворец і т. д.

* Вар.: Ст. Людкевич, Гал. рус. нар. мелодії, Етногр. Збір. XXI. ч. 195.

** СГ. ч. 3.

*** Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. Ет. Збір. XXI. ч. 192, 194.

**** СГ. ч. 3.

Andante.

22.
т. 23.

Хто ви- дав, хто сли- хав Мо- ю жо- ну
А ми е- ї ви- да- ли, Са- ми- смо ї

*

на тор- зі?
схо- ва- ли. *Воля велика.*

Moderato.

23.
т. 23.

Хто ви- дав, хто сли- хав Мо- ю жо- ну
А я вам яй- це дам, Сво- ю жо- ну.

на тор- зі? Ми ви- да- ли, ми сли- ха- ли,
ви- куп- ляю. А ми яй- це із- ї мо,

Са- ми- смо си е- ї взя- ли.
То- бі жо- ни не да- мо. *Стрілка старі.*

Andantino.

24.
т. 65.

Ой пять ді- вок, пять, А всі пять в ха- ті сплять.

А па- руб-ків по ши-ри, Тай то хро- би сто- чи- ли.
Ярчівці.

* Вар.: Ст. Лудкевич, ор. сіт. Етн. Збір. XXI ч. 180.

4. Семискладові двоколінні стихи 3 + 4 і 4 + 3

(мішані подекуди із восьмискладовими 4 + 4 рідко
з дев'ятискладовими 4 + 5.)

Ритмічні мотиви:

a : 3 = $\frac{3}{8}$

b : 4 = $\frac{6}{8}$

c : 4 = $\frac{2}{4}$

d : 3 = $\frac{5}{8}$

e : 4 = $\frac{3}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних
мотивів у двостиху:

Ч. 25—27: a b — a b
1 : 2 — 1 : 2

Ч. 28: c b — c b
2 : 3 — 2 : 3

Ч. 29: c b — c e
2 : 3 — 2 : 3

Ч. 30: c d — c d
4 : 5 — 4 : 5

Ч. 31—34: варіанти не зовсім
підходячі до цієї
групи.

Andantino

25.
т. 10.

Во-ро-тар, во-ро-тар-чи-ку,
Я втво-риж во-ро-тиць-ка. Щож то нам
за пап і-де, Щож то нам за дар ве-зе?
Зо-ло-те-є зер-ня-тонь-ко, Най-крас-ше
ди-тя-тонь-ко. *Грабовець.*

* Вар.: М. Лисенко, Збірка народ. пісень для учнів у школах народ. 1908, ст. 7, піс. 9. „Воротарчику“.

Allegretto.

26.
т. 10.

Во-ро-та-рю, во-ро-та-рень-ку,

Я втво-риж во-ро-тонь-ка. А щож то

за пан і-де? Я щож нам за дар ве-зе? *Паріці.*

Allegretto.

27.
т. 10.

Во-ро-тар, во-ріт-ни-ку, Во-тво-ри

во-ро-тонь-ка! *Присіви.*

(Таксамо: „В поле мишенько в поле“.)

Allegretto.

28.
т. 138.

(^{3/4}) Я-гіл-ка я-гіл-ко-ю, Пі-дем в се-ло
А Ку-дли-ха, ста-ра ма-ти, Ма-в доч-ку

за дів-ко-ю.
за муж да-ти. *Ярчівці.*

Andantino. в.

29.
т. 10.

Во-ро-та-рю, во-ро-та-рю,

Во-тво-ри пам во-ро-тонь-ка. *Ваньовичі.*

Allegretto. A. B.

30. т. 77.

Ой ле-ті-ли ко-зонь-ки Че-рез гу-сті
ло-зонь-ки. То в го-ру то в до-ли-ну...
(дальше як В.)
Ярвіці.

Варіанти не зовсім підходячі до сеї групи.

31. т. 10.

Во-ро-та-рю, во-ро-та-реч-ку,
У тро-риж нам во-ро-теч-ка.

А щож нам за пан і-де?
А щож нам за дар ве-зе?

О. Кольберг, Рокусіе I, ст. 173, ч. 73.

32. т. 10.

А щож нам за пан і-де, А щож нам за
Зо-ло-те зер-ня-точ-ко, Най-кра-ще ди-

дар ве-зе?
тя-точ-ко.

О. Кольберг, Рокусіе I, ст. 178, ч. 81.

Moderato. A. B.

33. т. 10.

Во-ро-та-рю, во-ро-та-рень-ку, Та втво-ри,

та втво-ри во-ро-тоць-ка. Ой що нам,

щож то нам за пан і- де? (дальше як В.) Воля вслика.

Andantino.

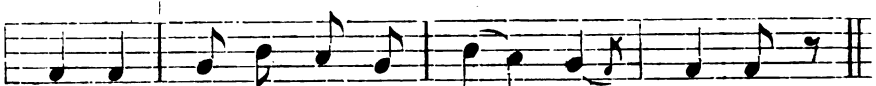
34
г. 10.

Во- ро- та- рю, Во- ро- та- рю, Й у- тво- ри нам

во- ро- та! Ой, що то- то за пан

і- де, Ой що він нам за дар ве- зе?

Пше-нич-ні- і зер- ня-тонь- ка, Та най- крас- ші

дів-чи- тонь- ка. *Ляхівці.*

5. Ос'ямискладовий двоколітний стих: 4 + 4.

Ритмічні мотиви:

a : 4 = $\frac{2}{4}$

a₁ : 4 = $\frac{3}{8}$

a₂ : 4 = $\frac{3}{4}$

b = $\frac{6}{8}$

b₁ = $\frac{4}{4}$

b₂ = $\frac{3}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів у двостиху:

- Ч. 35—39: a b — a b
2:3 — 2:3
- Ч. 40—43: a b₁ — a b₁
1:2 — 1:2
- Ч. 44—46: (з повторенням кожного непаристого стиха.)
a b₁
a b₁ — a b₁
1:2
1:2 — 1:2
- Ч. 47—48: a b₂ — a b₂
2:3 — 2:3
- Ч. 49: a₁ b — a₁ b
1:2 — 1:2

Строфові получення стихів 4 + 4 з рефренами:

- Ч. 50—57: a a — a a
1:1 — 1:1
- Ч. 58: a b₂ — a b₂
2:3 — 2:3
- Ч. 59, 60: (Строфа починається рефреном.)
a b₁ — a b₁
1:2 — 1:2
- Ч. 61: a₂ a₂ — a₂ a₂
1:1 — 1:1
- Ч. 62—64: (ч. 64. поруч стихів 4 + 4 виказує стихи 4 + 5).
a a — a a — a a
1:1 — 1:1 — 1:1
- Ч. 65—66: (Один стих з рефреном.)
a a | + рефр.
1:1 | + рефр.
- Ч. 67: (Варіант не зовсім підходячий до цієї групи; побіч стихів 4+4 виказує стихи 5 + 4 і 4 + 5).

35.
г. 44. *Andantino.*

Пі-та-ла сын ма-ти доч-ки, Ци са-ди-ла
во-ги-роч-ки. *Воля велика.*
(Так само: „Бігла сука ровом, ровом“.)

36.
г. 44. *Allegretto.*

Пі-та-ла сын ма-ти доч-ки, Ци са-ди-ла
Ой са-ди-ла, під-ли-ва-ла, Що су-бо-ти
во-ги-роч-ки.
ви-би-ра-ла. *Воля велика.*

Allegretto.

37.
т. 11.

Вий-ди, вий-ди Ко-стру-бонь-ку,
А в пе-ді-лю по-ра-чень-ко,

Ста-ну с то-бов до слю-бонь-ку.
Тай по ран-нім сні-да-нень-ку. *Стрімська старі.*

38.
т. 38.

Там під зе-ле-нень-ким ду-бом

Сто-ят жом-ня-ронь-ки з буб-ном. А я сі там

за-ба-ви-ла, Че-ре-вич-ки-м за-ста-ви-ла.
Ваньковичі.

39.
т. 30.

За во-рїть-ми Тур-ки гра-ють,
Ви-ку-пи-ж мі, мій ба-тень-ку,

Аж сі го-ри роз-льи-га-ють.
Хоть на тої день, на ве-лик-день. *Ваньковичі.*

(Таксамо: „Ой вийду я на гороньку, Подивлю ся в долиноньку.“)

40.
т. 11.

Що-ж я со-бі на-ро-би-ла,
При-їдь, при-їдь, Ко-стру-бой-ку,

* Варіанти: Ів. Колеса, Галицько-руські народ. пісні з мелодіями зі-брані в селі Ходовичах (Етногр. Збір. XI. ст. 23—24.)
Ст. Людкевич: оп. сіт. (Етногр. Збірник XXI, ч. 167, 169.).

Що-м Ко-стру-ба не лю-би-ла!
Ста-ну з то-бов до сю-бой-ку. *Ваньовичі.*

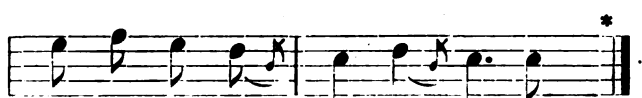
Allegro.

При-їдь, при-їдь Ко-стру-бонь-ку, Ста-ну з то-бов

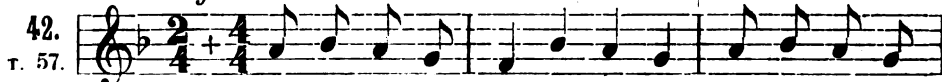

до сю-бонь-ку. А в не-ді-лю по-ра-нень-ко

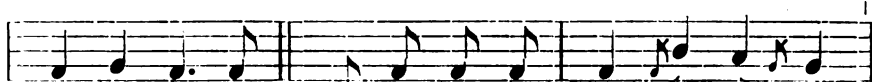

Таїт на бі-лім ка-мі-нень-ку. *Озїрна.*

Allegro.

Ти си-ва-я за-зу-лень-ко, За-куй же нам

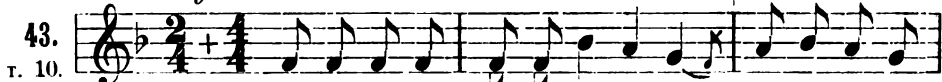

жа-ліб-нень-ко. Чом ти то-ди не ку-ва-ла,

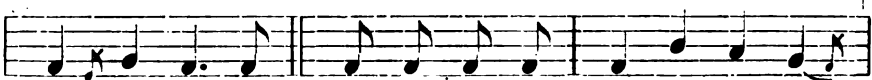

Як пань-щи-на дьн-ку-ва-ла? *Озїрна.*

Allegretto.

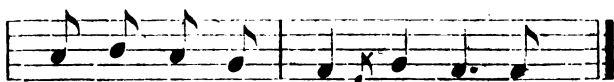

Во-ро-та-ру, *v.* во-ро-та-рень-ку, Та ві-тво-ри

v. во-ро-тонь-ка. Та ві-тво-ри во-ро-тонь-ка

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. cit. (Етногр. Збір. XXI. ч. 170.)

До са-мо-го го-ро-донь-ка. *Озїрна.*

Andantino.

44.
т. 57.

Ти си-ва-я за-зу-лень-ко, Ти си-ва-я

за-зу-лень-ко, За-куй, за-куй нам ра-вень-ко. *Ярчівці.*

Allegro.

45.
т. 166.

Ой ти трав-ко, ти му-рав-ко, Ой ти травко,

ти му-рав-ко, Чом ти чорна, не зе-ле-на? *Присївці.*

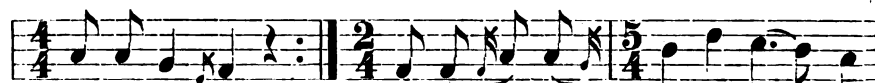
(Таксамо: „Ой зазуле зазуленько. (2) Закуй же нам веселенько“.)

Allegretto.

46.
т. 166.

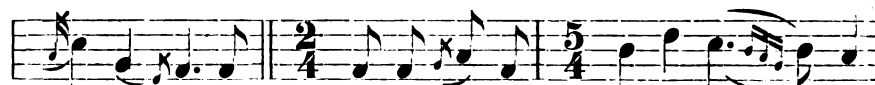
Травко, му-рав-ко, Ой чо-го ти

не зе-ле-на? Ци тьи ко-пї ви-доп-та-ли,

Ци тьи ко-пї ви-доп-та-ли, Ци тьи гу-си

ви-ску-ба-ли? Ме-не гу-си не ску-ба-ли.

Ме- не гу- си не ску- ба- ли, Ме- не ко- нї

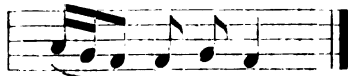

не доп- та- ли. *Озїрна.*

Allegretto.

Мо- ї мп- лї во- ги- роч- ки, Зви- вай- те сь

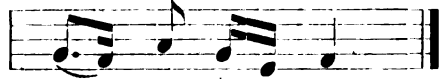

в три листочки. *Стрїлеска старї.*

Allegro.

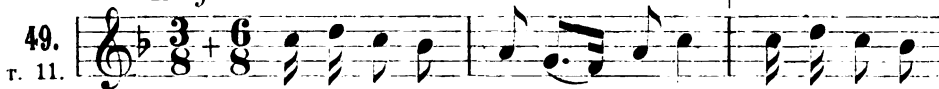
Де ти ї- деш, а- та- ма- не? До Кра- ко- ва
ї- ди, ї- ди, не вбавяй сї, До шев- чи- ка
Єст там дїв- ка до ви- да- нья, Добрий посаг

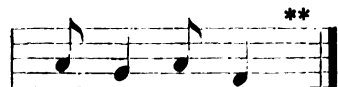
шу- каць да- ми.
за- вер- таї сї.
да- ют за ню.*

Ваньковичї.

Allegro.

По- леж мо- я не- ща- сли- ва, Що я со- бі
Що я со- бі па- ро- би- ла, Кострубоцька

па- ро- би- ла!
не злю- би- ла!

Рожджалїв.

* Не гаївка, хоч співана між гаївками.

** Вар.: М. Лисенко, Збірка народ. пісень — для учнів у школах народ. 1908, ст. 4, ч. 3. „Кострубоцько“, (Луцьк, пов. Волинь.)

Andantino.

50.
т. 41.

Ходит жучок по до-ли-ні, А жу-чи-ха по яд-ли-ні.
(refr.)

Граї жуч-ку, граї! Як ти будеш добре гра-ти,
refr.

ми ти мусим і-реїцар да-ти, Граї жуч-ку, граї! *Вишенька.*

51.
т. 41.

Плету, плету пле-те-ни-цю, На ді-воч-ки
А на хлопців ши-бе-ни-цю, З зе-ле-но-ї
refr.

ві-ноч-ки ру-точ-ки, Граї жу-че, граї!

52.
т. 41.

Ой ходит жук по жу-ках,***
А дівчи-на по ру-ках, Граї, жу-че, граї!
А жучи-ха мо-ло-денька
На ні сук-ні дзеле-пенька

О. Кольберг, Рокucie I, ст. 174, ч. 74.

53.
т. 41.

Та хо-дит жук по жу-чи-ні
А дів-чи-на по ка-ли-ні,

* Варіант: Ів. Колесса. Галицько-руські народ. пісні з мелодіями (Етн. Збір. XI, ст. 28.).

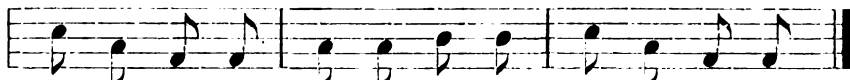
** Вар.: М. Лисенко. Укр. обрядові пісні — Веснянки, 2-гий вшок, 5-та пісня. М. Лисенко: Збірка народ. пісень для учнів у школах народ., 1908, ст. 10. (Кременець, пов. Полтавщина).

*** Трискладова група з'являє ся влітково побіч правильної чотирискладової.

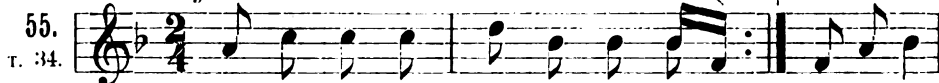
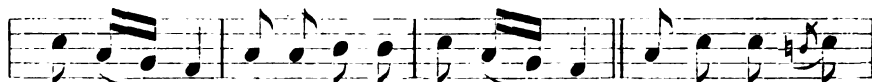
refr.

Граї, жу-че, граї!

О. Кольберг, Рокucie I, ст. 165, ч. 67.
refr.*Allegretto.*54.
т. 41.Хо-дит жу-чок по до-ли-ні,
А жу-чи-ха по я-ли-ні, Граї жуч-ку,

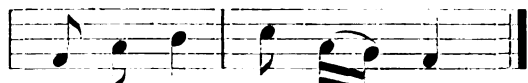
граї не-бо-же, Най ти Пан-біг до-по-мо-же!

*Воля велика.**Allegretto.*55.
т. 34.Ой бри-ні-ли ключі з но-чи
По-над мо-ї чор-ні о-чи, Най бринят,

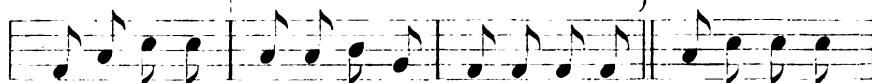
най бри-нят, Ко-ли епа-ти не хо-тят. Ой ка-за-ла

мо-я нень-ка, Мо-я доч-ка хо-ро-шень-ка,

Я не дам, я не дам! *Воля велика.**Andante*

(refr.)

56.
т. 41.Хо-дит жу-чок по я-ли-ні,
А жу-чи-ха по дра-би-ні, Граї жуч-ку,

граї не-бо-же, Най ти Пан-біг до-по-мо-же. На жучко-ви

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. (Етногр. Збір. XXI, ч. 176, 178).

че-ре-вич-ки, А наш жу-чок пе-ве-лич-кий,
refr.

Грай, жуч-ку і т. д.

Присіви.

Allegretto.

57.
т. 41.

Хо-дит жучок по до-ли-ні, А жу-чи-ха
(refr.)

по яд-ли-ні, Грай жуч-ку, грай, не-бо-же,

Ней ти Го-сподь до-по-мо-же!

На жуч-ко-ви че-ре-вич-ки і т. д.

Озірна.

Moderato.

A.

58.
т. 41.

Хо-дит жучок по до-ли-ні, А жу-чи-ха
(refr.)

по яд-ли-ні, Грай, жуч-ку, грай! Ой грай жучку,

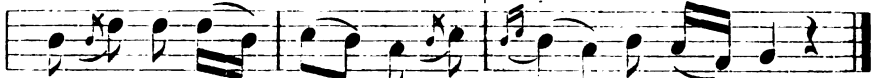
грай, не-бо-же, Ней ти Го-сподь до-по-мо-же,

Грай, жуч-ку, грай!

C.

А в на-шо-го жу-чень-ка
refr.

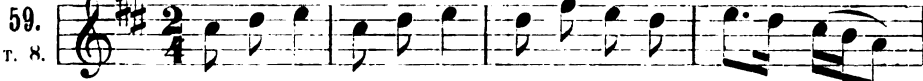
Зо-ло-та-я ру-чень-ка, Грай жуч-ку, грай! (+B.)

Як В: А наш жучок як пан, як пан.
Справив собі жупан, жупан,
Грай жучку, грай!

Як Л: А наш жучок невеличкий,
Справив собі черевички
Грай жучку, грай!
Стрілка старі.

Andantino.

(refr.)

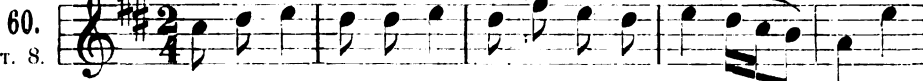
Ой Див, Див та Ла-до, Та впо-ві-дай, ко-зле,

правду, Та впо-ві-дай, ко-зле, правду! *Сиджави.*

Marciale.

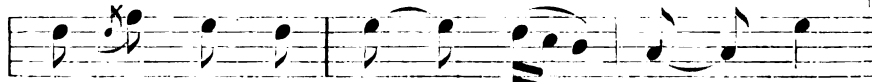
(refr.)

Ой Див, Див та Ла-до, Я впо-ві-дай, ко-зле, правду,
(refr.)

Я впо-ві-дай, ко-зле, правду! Ой Див, Див тей Ла-до,

Ой, щож я вам по-ві-да-ти ма-ю,
Ой, як ста-рі ді-ди ска-чуть,

Ой, щож я вам по-ві-да-ти ма-ю?
Ой, як ста-рі ді-ди ска-чуть? *Нариті.*

* Сталі хресттики, визначені при ключу відносять ся до четвертого і шестого степеня скалі а h e dis e fis g.

61. *Moderato.* (refr.)

т. 8.

Ой Див, Див, По-ві-дай-те нам кі-зла,
(refr.)

По-ві-дай-те нам кіз. * Ой Див, Див, Що вам бу-дем
" " " Як ста-рі-ї

по-ві-да-ти, Що вам бу-дем по-ві-да-ти?
ба-би ска-чуть, Як ста-рі-ї ба-би ска-чуть?
Рождженів.

62. *Allegretto.* в. ~

т. 6.

Со-ло-ві-ю, пташ-ку, пташ-ку,
Ци бу-вав ти в сад-ку, в сад-ку,
(refr.) Ци ви-дав ти та-ку гад-ку,

Ой, як, як по-кладьт на мак? *Воля велика.*

63. *Marciale.*

т. 6.

Во-роб-чи-ку, шпач-ку, шпач-ку,
Ци бу-вав ти в на-шій сад-ку,
Ци ви-дів ти, як мак во-рут?

refr. ***

Вой во-так во-рут мак. *Ваньовичі.*
(Так само: „Ой їди, їди, коні пасти
Ой їй не могу.
(Їв ми козар на ногу.“)

* Правильні групи (4 + 4) виступають в дальших стихах.

** Вар.: Іван Колеса, ор. сіт. (Етногр. Збір. XI, ст. 26.)

Ст. Людкевич, ор. сіт. (Етногр. Збір. XXI, ч. 185.)

*** Цоріви.: М. Лисенко, Збірка народ. пісень для учнів у школах нар. 1908, ст. 10. В пісні „Плету, плету лісочку“ приспівка „Ой так, так сіють мак.“ (Полтавицша).

Andante.

64. *т. 6.*

Го-роб-чи-ку, шпачку, шпачку, Ци був-вав же ти

в садку, в садку, Ци видав же ти як мак сі- ют?

refr.

От-то так сі- ют мак. *Озірна.*

Andantino.

65. *т. 33.*

Як з милеїкнм по-хо-ди-ти? Гей баї ши-як,
Як з милеїкнм посто-я-ти? " " " "

Гей но во- так.

" " " " *Ваньовичі.*

Allegretto.

(refr.)

66. *т. 25.*

У-стань, ді-ду, кра-сю па-сти! А мій дід

роз-бо-лів ся, А мій дід роз-бо-лів ся.

*Воля велика.**Andante.*

67. *т. 40.*

Та за-гаї-чи-ку сп-ве-сенький, Та за-гаї-чи-ку

ма-ле-сень-кий, А- ну, а- ну ско-ком бо-ком!

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. (Вісник Збір. XXI, ч. 197.)

** Вар.: Ibid. ч. 177.

Ско-ком бо-ком пе-ре-вер-ни сі, Гре-бін-чи-ком
роз-че-пи сі, Та возь-ми сі за під бе-чі
Та по-ка-жи сво-ї ре-чі. Та возь-ми сі
за ко-лі-но, Що-би те-бе не бо-лі-ло,
За-зуй, за-зуй че-ре-ви-ч-ки.
Шу-кай со-бі мо-ло-дич-ки. *Озїрна.*

6. Дев'ятискладовий двоколінний стих 4 + 5.

Ритмічні мотиви:

а : 4 = $\frac{2}{4}$

а : 5 = $\frac{4}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних
мотивів у двостиху:

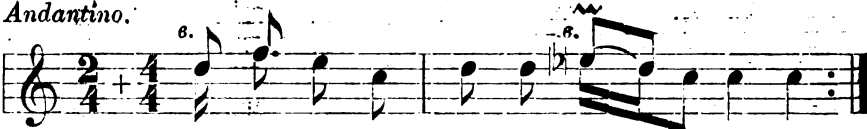
Ч. 68, 69: а b — а b
1 : 2 — 1 : 2

Andantino.

68.
т. 9.

Бі-ло-бі-ло-бі-ло-дан-чи-ку!
Поплинь, поплинь по Ду-най-чи-ку! *Сиджана.*

Andantino.

69.

Т. 9.

Бі-ло-бі-ло-бі-ло-дан-чи-ку!
 Поплинь, поплинь по Ду-най-чи-ку!
 Грабовець.

7. Десятискладовий двоколінний стих 5 + 5.

Ритмічні мотиви:

$a : 5 = \frac{6}{8}$

$a_1 : 5 = \frac{7}{8}$

$b : 5 = \frac{9}{8}$

$c : 5 = \frac{4}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних
 мотивів у двостиху:

Ч. 70: а а — б а

2:2 — 3:2

Ч. 71: а, а — а, а

7:6 — 7:6

Ч. 72, 73 (стих 5 + 5 з рефре-
 ном):

$\left. \begin{array}{l} c \ c \\ 1:1 \end{array} \right\} + \text{рефр.}$

Andantino.

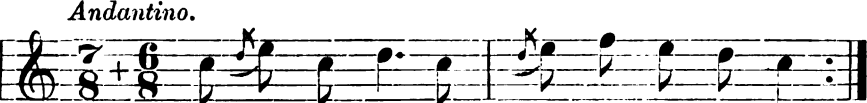
70.

182.

Там ко-ло дво-ра си-ді-ла вдо-ва,

Там ко-ло дво-ра си-ді-ла вдо-ва.
Присівці.
 (Так само: „Ой два братчики сіно косили“.)

Andantino.

71.

182.

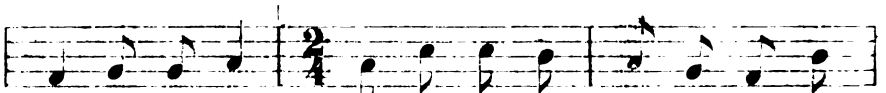
Там ко-ло дво-ра си-ді-ла вдо-ва.
Присівці.

Allegretto. (refr.)

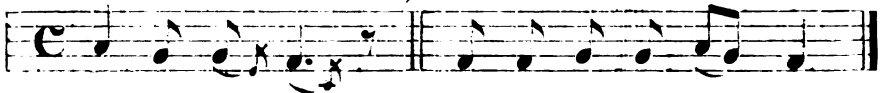
72.

106.

Си-ді-ла квочка ко-ло кі-лоч-ка, Буг' лі-лі-я,

ми-ла мо-я, А ти в ме-не ми-слень-ка-ми

дух виї-ми-ла. 2. Ви-си-ді-ла во-на і т.д.

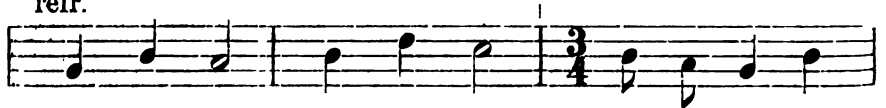
Присівці.

73.
т. 172.

Ра-но, ра-нень-ко ку-ронь-ки пі-ли,

refr.

Же Хри-стос же во-скрес, Во-їс-ти-ну,

же во-скрес. *Іванки.*

* Зап. Ст. Маринін. Вар.: Ст. Людкович, ор. сіт. Етн. Збір. XXI. ч. 216.

III. Двоколінні сти́хи з повторенням другого коліна — троїсті групи ритмічні.

8. Семискладовий двоколінний стих 4 + 3 з повторенням другого коліна.

Ритмічні мотиви:

a : 4 = $\frac{2}{4}$

b : 3 = $\frac{2}{4}$

b₁ : 3 = $\frac{3}{4}$

b₂ : 3 = $\frac{3}{4}$

c : 3 = $\frac{2}{4}$

c₁ : 3 = $\frac{2}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів у двостиху:

Ч. 74—80: a b c — a b c
1:1:1 — 1:1:1

Ч. 81—83 (В мелодії 82 з'являється також група a c c):

a b b — a b b
1:1:1 — 1:1:1

Ч. 84 (З повторенням паристого стиха):

a b b — a b b

Ч. 85—86: a b₂ c₁ — a b₂ c₁
2:3:2 — 2:3:2

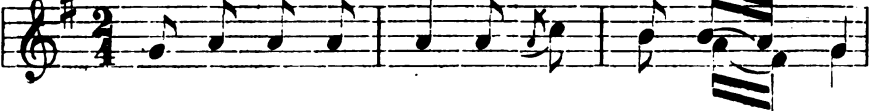
Ч. 87—88 (з шестискладовим стихом 3 + 3 на початку):

a b₁ b₁ — a b₁ b₁

2:3:3 — 2:3:3

a b₁ c — a b₁ c
2:3:2 — 2:3:2

Marciale.

74.

Вер-бо-ва-я до-щеч-ка, до-щеч-ка,

Пра-ла на пі На-стеч-ка, На-стеч-ка

Marciale.

Грабовець.

Ко-со мо-я жов-та-я, жов-та-я,
Ко-му бу-деш ми-ла-я, ми-ла-я?

Allegretto.

Ляхівці.

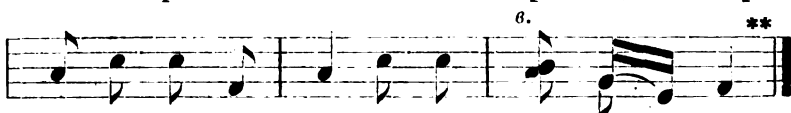
Ой, пі-ду я до мі-ста, до мі-ста
Ку-пу-ва-ти ре-міс-ла, ре-міс-ла.

Marciale.

Воля велика.

Ро-ман зї-ля ко-па-є, ко-па-є,
При-ніс є-го до ра-ди, до ра-ди,

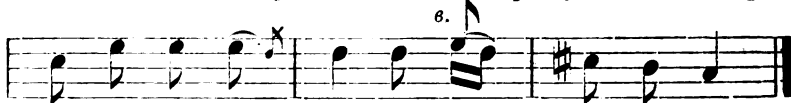
Сам він є-го не зна-є, не зна-є.
Хло-пя-чо-ї гро-ма-ди, гро-ма-ди.

Andantino.

Вишенька.

Ой хо-джу я по тор-гу, по тор-гу,

Сво-ї пан-ни не ви-джу, не ви-джу. *Грабовець.*

* Варіанти: Ів. Колесса, ор. сіт. Етногр. Збір. XI, ст. 28.

М. Лисенко. Збірка народніх пісень пристосованих для учнів у школах народ. ст. 4. („Кремповеє колесо, колесо“) Ковельсь. пов., Волинь.

** Вар. мел.: Ст. Людкевич, ор. сіт. Ет. Збір. XXI, ч. 181, 182, 183, 186, 187. Ант. Коціпінський, Пісні руського народа на Подолі, Україні і в Малоросії, том II, ч. 67. („А ми просо сілля“.)

79. т. 23.

Ой, я хо-джу по тор-гу, по тор-гу,
Сво-ю жо-ну ни ви-джу, ни ви-джу.

О. Кольберг, Pokucie I, с. 168, ч. 69.

Marciale.

80. т. 46.

Ой, вер-бо-ва до-щеч-ка, до-щеч-ка,
Пра-ла на ні На-стеч-ка, На-стеч-ка.

Ляхівці.

81. т. 46.

Вер-бо-ва-я до-щич-ка, до-щич-ка,
Хо-дит по ні На-стич-ка, На-стич-ка.

О. Котляр, Pokucie I, ст. 155, ч. 55.

Andantino.

82. т. 46.

Стру-га на до-щеч-ка, до-щеч-ка,
Пра-ла на ній На-стеч-ка, На-стеч-ка.

На всі бо-ки ле-лі-ла, ле-лі-ла,
Аж ду-бро-ва го-рі-ла, го-рі-ла. *Саджава.*

83. т. 46.

Вер-бо-ва-я до-щич-ка, до-щич-ка,
Зо всіх бо-ків гля-ді-є, гля-ді-є,

Хо-дит по ній На-стеч-ка, На-стеч-ка.
Звід-ки ми-лий над-ї-де, над-ї-де.

О. Кольберг, Pokucie I, ст. 178, ч. 80.

84.
т. 46.

Вер-бо-ва-я до-щеч-ка, до-щеч-ка, Ходить по ній

На-сточ-ка, На-сточ-ка, Ходит по ній На-сточ-ка.

О. Кольберг, Pokucie I, ст. 160, ч. 61.

Allegro.

85.
т. 2.

А ми по-ле ви-во-рем, ви-во-рем,

Ой лед ле-дом ви-во-рем, ви-во-рем. *Озірна.*

Andantino.

86.
т. 2.

А ми по-ле ви-во-рем, ви-во-рем,

Ой лед ледом, ви-во-рем, ви-во-рем. *Ярчизі.*

87.
т. 23.

Ци слихав ци ви-дав мо-ю Га-лю
А ми 6-ї
З со-бов ми і

на тор-гу, на тор-гу,
сли-ха-ли, ви-да-ли,
по-я-ли, по-я-ли. *Ваньовичі.*

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. cit., Етногр. Збір. XXI, ч. 179.

88. *Moderato.* *pù mosso*

т. 23. *a tempo*

Хто ви- дав, хто сли- хав Мо- ю жо- ну
на тор- зі, на тор- зі? Про- да- ва- ла
Єд- на ко- за
дві ко- зі, дві ко- зі, Дру- га ко- за
ва- ре- на, ва- ре- на, *ten.*
пе- че- на, пе- че- на. *Озйрна.*

9. Ос'ямискладовий двоколінний стих: 5 + 3 з повторенням другого коліна.

Ритмічні мотиви:

a : 5 = $\frac{1}{1}$

a₁ : 5 = $\frac{1}{1}$

b : 3 = $\frac{1}{4}$

c : 3 = $\frac{3}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів у двостиху:

Ч. 89: a b c — a b c

Ч. 90: a₁ b c — a₁ b c
4 : 4 : 3 — 4 : 4 : 3

Allegro.

89. 163.

Ой, за- же- ну я три плу- ги,
Та ви- во- ру я три ла- ни,
три плу- ги,
три ла- ни. *Присівці.*

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. Етногр. Збір. XXI, ч. 203.

Allegro.

90.
т. 88.

1. Ой за-чав ся Гриць же-ни-ти,   же-ни-ти,
2. А то пи-вонь-ко не те-че,   не те-че,
   Бе-ре ді-вонь-ку, не хо-че,   не хо-че.

Ой за-чав пи-вонь-ко   ва-ри-ти,   ва-ри-ти.
Рожд. ж. м. п.

10. Дев'ятискладовий двоколітний стих 6 + 3 з повторенням другого коліна.

Ритмічні мотиви:

a : 6 = $\frac{1}{4}$

a₁ : 3 = $\frac{3}{4}$

b : 3 = $\frac{1}{4}$

c : 3 = $\frac{3}{4}$

Уклад ритмічних мотивів у двостиху:

Ч. 91—93: a b c — a b c
4 : 4 : 3 — 4 : 4 : 3

Ч. 94: a₁ c c — a₁ c c
2 : 1 : 1 — 2 : 1 : 1

Allegro.

91.
т. 46.

Вер-бо-ва до-щеч-ка ле-жа-ла,
Звід-ки той ві-тронь-ко по-ві-є,
Щось він ми при-ве-зе да-рун-ку,

ле-жа-ла,   По ні-ї па-нен-ка
по-ві-є,   Звід-ти мій ми-лень-кий
да-рун-ку,   Чер-во-ний пер-сте-нец

бі-га-ла,
при-ї-де,
на па-лец,   бі-га-ла,
при-ї-де,
на па-лец,

Ру-тя-ний ві-но-чок на кіс-ки, на кіс-ки.
 (Так само: „Ти дїбрїня зауле“ і „Зелена дїброва горїла.“)
Озїрна.

Allegretto.

92.
г. 164.

Ой там Романзї-лє ко-па-є, ко-па-є.
 Та сам він є-го не зна-є, не зна-є.

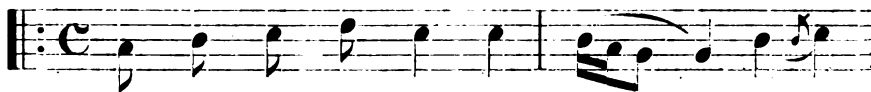
Присївцї.

Allegro.

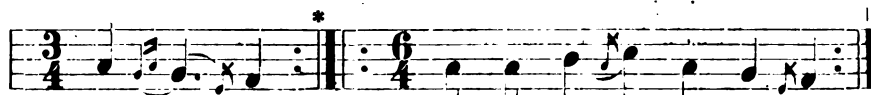

93.
г. 27.

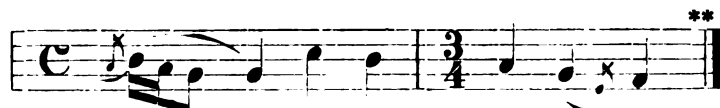
Де ти за-зулень-ко ку-ва-ла, ку-ва-ла,

Як та дї-бро-вонь-ка па-ла-ла,
 Як ті гос-по-да-рі га-си-ли,
 Та шшип-ка-ми во-ду но-си-ли,

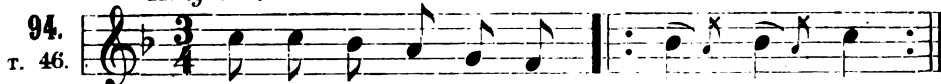

па-ла-ла? Та во-да по ка-мі-ни
 га-си-ли, Та во-да по бі-ло-му
 но-си-ли?

Ти-хо йде, ти-хо йде. *Стрїлиска старї.*

Allegretto.

94.
г. 46.

Вер-бо-ва до-щеч-ка ле-жа-ла,
 По нї па-ньи-ноч-ка хо-джа-ла.

Присївцї.

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. cit. (Етногр. Збір. XXI. ч. 204.)

** Ibid. ч. 186, 187, 210 (закінчене).

IV. Триколінні сти́хи — троїсті групи ритмічні.

II. Одинайцятискладовий триколі́нний стих:

4 + 4 + 3.

Ритмічні мотиви:

a : 4 = $\frac{2}{4}$

b : 3 = $\frac{3}{4}$

b₁ : 3 = $\frac{4}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів у двостигу:

Ч. 95—96: a a b — a a b

2 : 2 : 3 — 2 : 2 : 3

Ч. 97—98: a a b — a a b₁

2 : 2 : 3 — 2 : 2 : 4

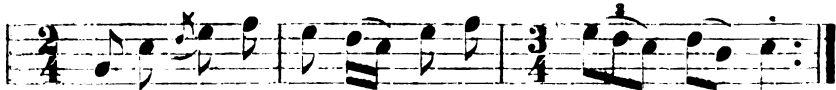
Ч. 99—100: a a b₁ — a a b₁

1 : 1 : 2 — 1 : 1 : 2

Andantino.

95.
т. 166.

Ой, за-кви-ли фі-я-вонь-ки в не-ді-лю,
Пі-шла би я до ба-ть-ка, не ма-ю,

Та де-ж я сі мо-ло-день-ка за-ді-ю?
Бо я в чужі сто-ро-нон-ці і в кра-ю.

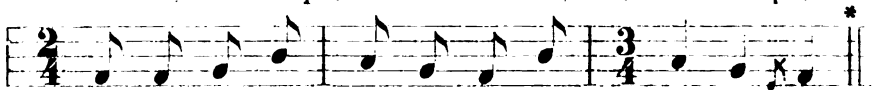
(В дальших строфах слово „батенька“ заступаєть ся по черзі словами: „матінки“, „сестроньки“, „братенька“: закінчене: „Пішла би я до милого я маю. Хоть я в чужі сторонці і в краю“.)

Ваньковичі.

Allegretto.

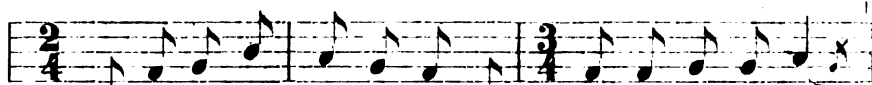
96.
т. 179.

Ой, з за го-ри, мілї со-ко-ле, з за го-ри,

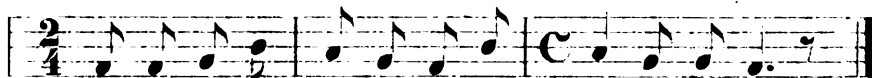

Ле-жит, ле-жит мо-лод жом-няр в не-во-ли.

* Друга строфа відходить подекуди під ритмічну схему ч. 97—98.

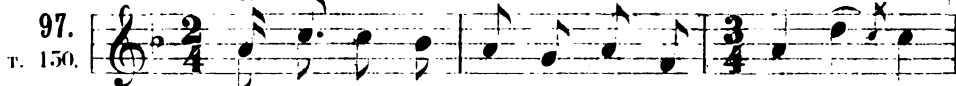
Ой, ма-ю я вл-ну скриню, таф ту-ю про-дам,

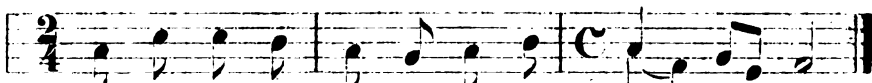
Та-ки я ти, мій миленький, вмерти не дам.

Moderato.

Присіяці.

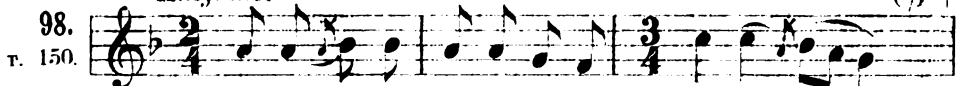
Ой, за-цви-ли фі-я-вой-ки, за-цви-ли,
Зби-ра-ла їх дів-чи-нонь-ка, з ни-зень-ка,

Аж ся го-ри з до-ли-на-ми при-кри-ли.
А за не-ю і ба-тець-ко з ти-хень-ка.

Втишенка.

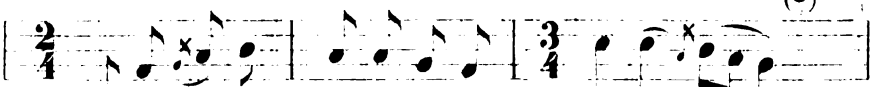
Allegretto.

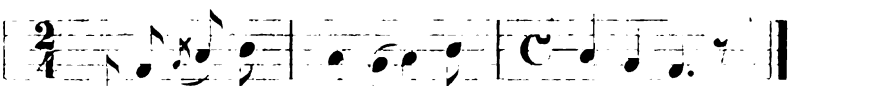
Ой, за-цви-ли фі-я-воньки, за-цви-ли,

Аж сі го-ри з доли-на-ми заф-ми-ли.

Зби-ра-ла їх Ка-су-ненька з низень-ка,

А за не-ю ба-тець-ко з тихенька.

Стрілка старі.

Allegretto.

99.

Ой, до Львова до-рі-женька, до Льво-ва,
Ви-садже-на ви-но-гра-дом дов-ко-ла.

Там молода Ганусуньї заснула,
Вийшов, вийшов ї батенько, не чула.
Рубав би я той виноград, не вмію,
Будив би я своє дитя, не сьмію.

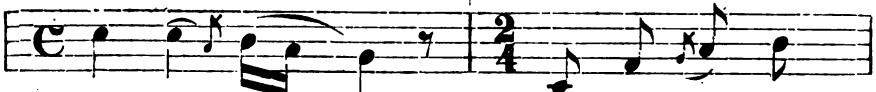
Слово „батенько“ заступаєть ся в дальших строфах по черзі словами:
„матінка“, „сестричка“, „братенько“, — „мпленький“; закінчене:

Рубав би я той виноград, я вмію,
Та я збуджу, свою милу, я сьмію.

Ваньковичі.

100. *Allegretto.*
т. 44.

Мо-ї ми-лі во-ги-роч-ки,
Мо-ї ми-лі во-ги-роч-ки,

зви-ніт сьї, Від фі-гу-ри
то сї вют, То ве-ли-кі,

— — — — — вер-ніт сьї.
то ма-лень-кі,

я все цви-тут.

Стрільска старі.

12. Дванадцятискладовий триколі́нний стих

$4 + 4 + 4.$

Ритмічні мотиви:

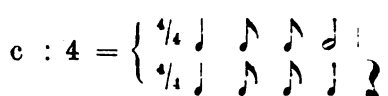
a : 4 = $\frac{2}{4}$

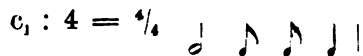
a₁ : 4 = $\frac{3}{4}$

b : 4 = $\frac{4}{4}$

b₁ : 4 = $\frac{5}{4}$

b₂ : 4 = $\frac{5}{4}$

c : 4 = $\left\{ \begin{array}{l} \frac{1}{4} \\ \frac{1}{4} \end{array} \right.$

c₁ : 4 = $\frac{4}{4}$

c₂ : 4 = $\frac{3}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів у двостиху:

Ч. 101—103: а а b — а а с
1:1:2 — 1:1:2

Ч. 107: а а с₂ — а а с
2:2:3 — 2:2:4

Ч. 104—105: а а с — а а с
1:1:2 — 1:1:2

Ч. 108: а а с₂ — а а с₂
2:2:3 — 2:2:3

Ч. 106: а а с₁ — а а с
1:1:2 — 1:1:2

Ч. 109: а, а, b₂ — а, а, b
3:3:5 — 3:3:4

Allegretto.

101.
т. 15.

Ой, чо- му ти не тан- цю- вш,
А я то- бі ко- шу- лень- ку

Га- лю, Га- лю? Бо не ма- ю
спра- вю, спра- вю, А я со- бі

ко- шу- лень- ки, ка- ва- лє- ру!
по- тан- цю- ю,
тай ва- ше- ці
по- дзін- ку- ю,* ка- ва- лє- ру!

Стрілка старі.

Allegretto.

102.
т. 44.

Мо- ї ми- лі о- ги- роч- ки

а вже цви- тут, Ци ве- ли- кі,

ци ма- лень- кі, вже ся війн- жут. *Воля велика.*

* Усі три рядки підходять під ту саму фразу мелодії.

*Andantino.*103.
г. 44.

Мо-ї ми-лі во-ги-роч-ки
 жов-то цви-тут, Ци ве-ли-кі,
 ци ма-лень-кі, все сьи вий-жут. Мо-ї ми-лі
 во-ги-роч-ки, вий-жіт ся, Ци ве-ли-кі,
 ци ма-лень-кі, не рвіт ся! *Воля велика.*

*Allegretto.*104.
г. 15.

Чом ти, Га-лю, не гу-ля-єш,
 Га-лю, Га-лю? Я не ма-ю
 епід-ни-чи-ни, мій ка-ва-ле-ру. *Овірна.*

Варіант мелодії 104.

Allegretto.

Чом ти, Га-лю, не гу-ля-єш,

* Друга строфа підходить під ритмічну схему ч. 108.

** Одно лишень наконечне коліно цієї строфи не зовсім підходить під ритмічну схему означену для ч. 104—105.

Га-лю, Га-лю? Я не ма-ю
со-ро-чи-ни, мій ка-ва-ль-ру! *Озїрна.*

Andantino.

105.
г. 15.

Чом ти, Га-лю, не тан-цю-єш, Га-лю, Га-лю?
Бо не ма-ю че-ре-вич-ків, ка-ва-ль-ру! *Рождженів.**

Allegretto.

106.
г. 91.

За на-ши-ми во-ро-та-ми пси ще-ка-ють,
Віп-ди, віп-ди, ста-ра ма-ти, що-сь про-да-ють.
Ми ва-ню-ї не хо-че-мо, ва-ша лі-ни-вай-т. д. *Присівці.*

Moderato.

107.
г. 15.

Чо-му Га-лю не тан-цю-єш, Га-лю, Га-лю,

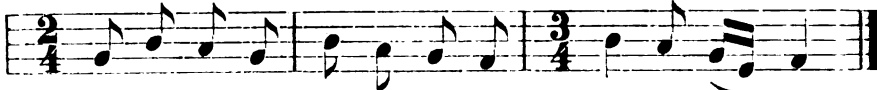
* Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. (Етногр. Збір. XXI, ч. 175).

Вишенка.

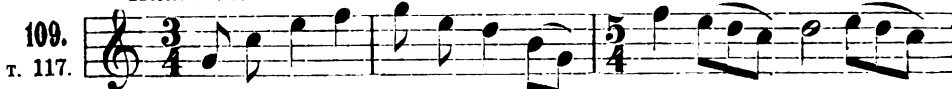
Andantino.

(А) я то-бі чо-бо-тьи-та купю, ку-пю.

Та я со-бі по-тан-цю-ю,
Вам ва-ше-ці по-дзін-ку-ю,** ка-ва-лі-ру!

Сиджасяв.

Andantino.

Чому-ж ти ї не спо-ло-ла, Ма-ри-сень-ко?

Бо я 6-ї не лю-би-ла, ма-ту-сень-ко.

Та кого-ж ти полюбила, Марисенько?
Молодого Івасуны, матусенько.

Ваньковичі.

13. Тринайцятискладові триколіїні стихи:

а) 4 + 4 + 5, б) 4 + 3 + 6.

Ритмічні мотиви а:

а : 4 = $\frac{2}{4}$

б : 5 = $\frac{2}{4}$

Ритмічні мотиви б:

а : 4 = $\frac{2}{4}$

б : 3 = $\frac{2}{4}$

с : 6 = $\frac{2}{4}$

* Вар.: Іван Колеса, ор. сіт. (Етногр. Збір. XI, ст. 27—28.)

** Обидва рядки співають ся під ту саму двотактову мелодію.

Уклад і пропорції ритмічних мотивів α у двостиху:

Ч. 110: a a b — a a b
1:1:2 — 1:1:2

Уклад і пропорції ритмічних мотивів β у двостиху з рефреном

Ч. 111—113: a b c — a b c + рефр.
1:1:2 — 1:1:2

Ч. 114: варіант „Зайчика“ не підходящий
під ритмічну схему ч. 111—113.

110. 44.

Лю- бі на- ші о- ги роч- ки,
А мо- ло- ді мо- ло- дич- ки,
за- ви- вай- те сі, на- пи- вай- те сі!

1. 2.

О. Кольберг, Рокucie I, ст. 171, ч. 71.

Allegro.

111. 40.

А- ні то- бі, за- єнь- ку, а- ні ви-
гльи- ну- ти, А- ні то- бі, за- єнь- ку, а- ні ви-
(refr.)
ско- чи- ти! За- єнь- ку, за го- ло- вонь- ку,
" " " за під бе- чі,
" " " сліп- ця ко- лін- ця,
А- ні то- бі, за- єнь- ку, а- ні ви-
гльи- ну- ти, А- ні то- бі за- єнь- ку а- ні ви-

* Ся мелодія основуєть ся на скалі: d e fis g a b c d.

ско-чи-ти. За-єнь-ку, во-бер-ни сьи,
Ко-го лю-биш, при-ту-ли сьи! *Озїрна.*

Allegretto.

А.

112.
т. 40.

А-ні то-бі, за-єнь-ку, а-ні ви-
А-ні то-бі, за-єнь-ку, а-ні ви-

* В. (refr.)

ско-чи-ти, За-єнь-ку, за-го-лов-ку!
гля-ну-ти! (Дальше А + В.)

В₁.

За-єнь-ку, во-бер-ни сї, Ко-го лю-биш,

при-ту-ли сї! *Ярчївцї.*

Allegretto.

А.

113.
т. 40.

А-ні то-бі, за-єнь-ку, з га-ю ви-
А-ні то-бі, за-єнь-ку, з га-ю ви-

В (refr.)

ско-чи-ти, За-єнь-ку, за-го-лов-ку!
гльн-ну-ти! (Дальше А + В.)

* Вар.: Ст. Людкєвич: ор. сїт. (Етногр. Збїрник XXI, ч. 213.)

B₁

За-єнь-ку, во-бер-ни сьи, ко-го лю-биш,

при-ту-ли сьи!

Присівці.

Allegretto.

114.
г. 40.

Зай-чи-ку, зай-чи-ку, Та си-ве-сень-кий
Та ми-ле-сень-кий

го-лу-бе, А-ні ку-да зай-чи-ку
со-ко-ле!

пе-ре-ско-чи-ти, А-ні ку-да зай-чи-ку пе-рей-ти!

Ско-ком бо-ком пе-ре-вер-ни ся, гре-бін-чи-ком
Та оз-ми ся за під-ля-донь-ки, та шу-кай си

роз-че-ши ся!
че-ля-донь-ки!

Поручки.

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. (Етногр. Збір. ХХІ, ч. 214.)

14. Чотирнадцятискладовий триколінний стих 4 + 4 + 6.

Ритмічні мотиви:

a : 4 = $\frac{2}{4}$ b : 6 = $\frac{2}{4}$ + $\frac{3}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів у строфовім отриманні стиха з рефреном:

Ч. 115—116.

a	a	b	}	+ рефр.
2	2	5		

115. *Allegretto.*

т. 42.

А деж та-я пе-ре-піл-ка, ой що тут-
refr.

ка бу-ла? Тут бу-ла пе-ре-пе-лонь-ка,

Тут бу-ла не-ве-ли-чень-ка. *Присіви.*

116. *Allegro.*

т. 42.

А на-шу-ю пе-ре-піл-ку тай го-лов-
refr.

ка бо-лит, Тут бу-ла пе-ре-пе-лонь-ка,

Тут бу-ла не-ве-ли-ченька. А на-шу-ю

пе-ре-піл-ку і т. д. *Присіви.*

* Вар.: М. Лисенко, Збірка народ. пісень для учнів у школах народ. 1908, ст. 6, ч. 8. (Перепелка), ст. 4, ч. 2 (Подоланка), з Луцьк. пов., Волинсь.

** Вар.: Ст. Людкєвич, ор. сіт. (Етногр. Збір. XXI, ч. 212).

VI. Триколінні стихи з повторенням третього коліна — розширені форми трійстої групи ритмічної.

15. Одинадцятискладовий триколінний стих 4 + 4 + 3 з повторенням посліднього коліна.

Ритмічні мотиви:

a : 4 = $\frac{2}{4}$

b : 3 = $\frac{4}{4}$

b₁ : 3 = $\frac{2}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів у двостиху:

Ч. 117: 2 (a a b — b)
1 : 1 : 2 — 2

Ч. 118: 2 (a a — b₁ b₁)
1 : 1 — 1 : 1

117.
г. 44.

Зе- ле- ні- ї о- ги- роч- ки, сте- лить ся,
Мо- ло- ді- ї па- ру- боч- ки, же- нить ся,

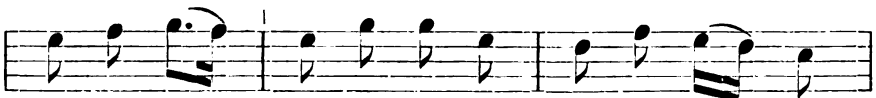

сте- лить ся,
же- нить ся! *Поручин.*
Allegro.

118.
г. 46.

Ой, ле- жа- ла до- щі- вонь- ка, ле- жа- ла,
А там по ні ла- сті- вонь- ка бі- га- ла,

ле- жа- ла, А там по ні ла- сті- вонь- ка
бі- га- ла, На всі шти- ри сто- ро- нонь- ки

бі- га- ла, бі- га- ла.
взи- ра- ла, взи- ра- ла.

Ваньовичі

16. Дванадцятискладовий триколінний стих 4 + 4 + 4 з повторенем послідного коліна.

Ритмічні мотиви:

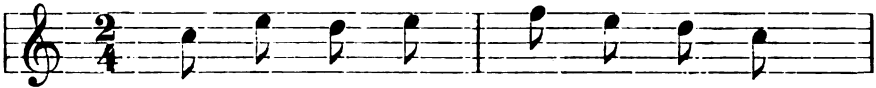
Уклад ритмічних мотивів
у двостиху:

a : 4 = $\frac{2}{4}$

Ч. 119: 2 (a a b — b)
1: 1: 2 — 2

b : 3 = $\frac{4}{4}$

119.
т. 91.

Ой, по там- тій сто- ро- ной- ці
Вий- дїть, вий- дїть, мо- я мам- цю,

щось там за гук, щось там за гук.
щось там про- да- ют, щось там про- да- ют.

Ваньовичі.

Так само: Чому Гаю не танцюєш, Гаю, Гаю, Гаю, Гаю,
Бо не маю черевичків, кавалеру, кавалеру.

Так само: Вой чия то крута рута в городойку, в городойку,
Ганунина крута рута " " " "

17. Чотирнадцятискладовий триколінний стих 4 + 4 + 6 з повторенем третого коліна.

Ритмічні мотиви:

Уклад і пропорції ритмічних
мотивів:

a : 4 = $\frac{2}{4}$

Ч. 120—125 (ч. 125 з пропу-
щенем одного чотиро-
складового коліна):

b : 6 = $\frac{2}{4}$

a a b — b
1: 1: 2 — 2

b₁: 6 = $\frac{2}{4} + \frac{3}{4}$

Ч. 126—127: a a b₁ — b
2: 2: 5 — 4

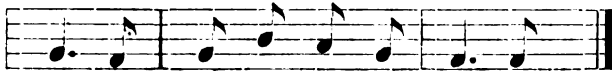
b₂: 6 = $\frac{2}{4}$

Ч. 128: a a b₂ — b,
1: 1: 2 — 2

Пус-ті- те нас, пус-ті- те нас за вер-хи Ду-
А ми бо вас не пус-ти-мо,
Бо в нас мос-ти по-ло-ма-ні Та-ки по-ї-
А ми мос-ти на-пра-ви-мо * Та-ки по-ї-

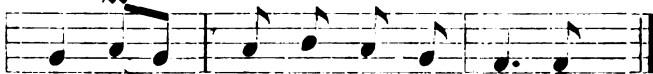

на-ю, за вер-хи Ду-на-ю!
де-мо, та-ки по-ї-де-мо! *Рожджилів.*

Moderato.

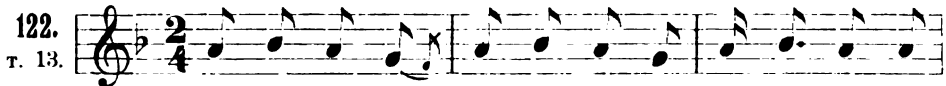

Пус-тіт же нас, пус-тіт же нас До гір во-ю-

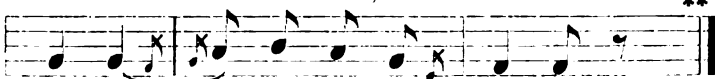

ва-ти, До гір во-ю-ва-ти. *Воля велика.*

Allegretto.

Си-дит ка-чур, си-дит ка-чур в го-рох-вя-нім
Ви-би-рай си, ка-чу-рень-ку, що най-краш-шу

він-ку, в го-рох-вя-нім він-ку.
дів-ку, що най-краш-шу дів-ку. *Озірна.*

Allegro.

Від ка-чу-ра до ка-чу-ра до-ро-жець-ка

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. Етногр. Збір. XXI, ч. 174.

М. Лисенко, Збірка народ. пісень для учнів у школах народ. ст. 1, ч. 1. (Ковельськ. пов. Волинь).

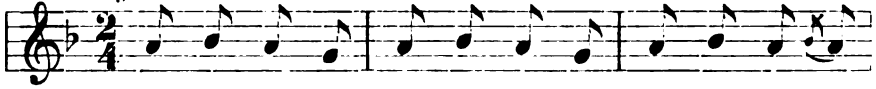
** Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт., (Етногр. Збір. XXI, ч. 172, 173).

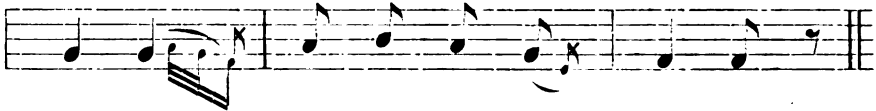
рів- на, до- ро-жень- ка рів- на. *Присіаці.*

Allegretto.

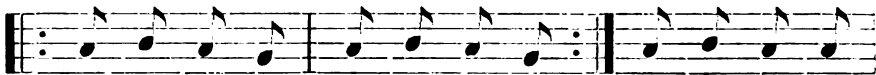
124.
т. 3.

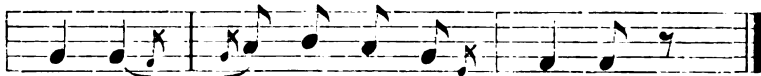
Пус- ті- те нас, пус- ті- те нас до вір во- ю-
Не пус- ти- мо, не пус- ти- мо мо- сти по- ло-

ва- ти, до вір во- ю- ва- ти.
ма- ти, мо- сти по- ло- ма- ти.

А ми мо- сти по- ло- ми- мо
І пі- ньон-дзи по- ло- жи- мо, та- ки по- ї-

де- мо, та- ки по- ї- де- мо. *Озрна.*

Andantino.

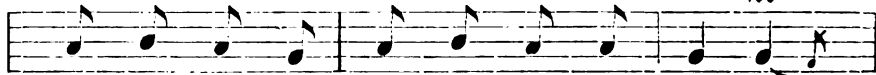
125.
т. 183.

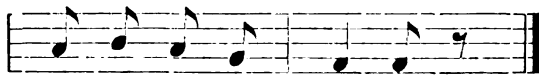
А д- ва бра- тьи а сї- но ко- си- ли,

а сї- но ко- си- ли. Мо- ло- да- я

дїв- чи- нонь- ка снї- да- не но- си- ла,

снї- да- не но- си- ла. *Озрна.*

126.
т. 3.

Andante.

Пус- тіт же нас, пус- тіт же нас

В ГО- ри во- ю- ва- ти,

В ГО- ри во- ю- ва- ти.

Не впустимо (2), замки полоmemo (2).
Желізнї полоmemo,
Золотї поставимо. сами поїдемо (2).

Ваньковичі.

127.
т. 3.

Andantino.

Прий-мі- те нас, прий-мі- те нас на гор-ську-ю

зем- лю, на гор-ську-ю зем- лю.

Ваньковичі.

128.
т. 92.

Allegretto.

Хоць я со- бі бі-д- на, бі-д- на, а мїѣ та-

то бо- гач. *Воля велика.*

VI. Мішані сти́хи — рі́жнородні групи ритмічні.

18. Стрoфа $\frac{6}{4} + \frac{6}{4} - \frac{6}{6}$ і її відміннi.*

Ритмічні мотиви:

a : 6 = $\frac{2}{4}$

b : 4 = $\frac{2}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів:

Ч. 129—131 :

$\begin{matrix} 2 & : & 2 \\ 1 & : & 2 \end{matrix}$

a — a
bb — a

Ч. 132—134 виказують відміннi поданої схеми.

Allegretto.

129.
т. 113.

А на цер-кві хрест, хрест, На дзвін-ни-ци

стрів-ка, А в на-шо-ї Ка-су-нень-ки

на сто-лі го-рив-ка. *Стрiлка старi.*

Allegro.

130.
т. 113.

А на цер-кві хрест, хрест,
На дзвін-ни-ци стрiл-ка, Там то ми сi

спо-до-ба-ла Ма-трон-чи-на дiв-ка. *Присвiтi.*

* Знаком — розділюємо стіхи, знаком + сплябічні групи одного сти́ха.

Allegretto.

131.
г. 146.

Вий-дїм на го- ронь-ку Ра- ди- ти ра-
донь- ку, За- ве- дї- мо ко- ни- чень- ка
В і- і лі- лі- йонь- ку. *Озїрна.*

Allegretto.

132.
г. 24.

Ой, ти ста- рий дї- ду, Чо- му ся не
же- ниш? Та ну та ну та ну- ну,
Чо- му ся не же- ниш? Ста- ро- ї не хо- чу і т. д.
Присївці.

Allegretto.

133.
г. 24.

Та ти ста- рий дї- ду, Чо- му сьї не
же- ниш? Геї, дїв- ки, вес- на крас- на.

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. (Етногр. Збір. XXI, ч. 206).

** Порівн.: М. Лисенко, Збірка народ. пісень для учнів у шк. народ. ст. 9 в піснї „Розлили ся води“ присївка: „Геї дївки, весна красна“ (Київщина).

Рад бим сын же-ни-ти,
 Не хтѣт нѣи лю-би-ти, Та ну та ну,
 та ну ну, Не хтѣт нѣи лю-би-ти. *Озѣрна.*

134.
т. 42.

Ой пи-ри-пи-лич-ка Ма-ла не-ви-
 лич-ка, Тут бу-ла, тут ни-ма,
 Тайт пі-дош-ви бо-лѣ.

О. Кот ерг, Рокucie I, ст. 164, ч. 65.

19. Стрoфа $\begin{matrix} 4 + 2 \\ 4 + 4 \end{matrix} - \begin{matrix} 4 + 3 \\ 2 + 3 \end{matrix}$ і її відміни в варіантах
 „Зельмана“.

Ритмічні мотиви:

a : 4 = $\frac{2}{4}$

b : 2 = $\frac{2}{4}$

c : 3 = $\frac{2}{4}$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів:

Ч. 135: $\begin{matrix} a \ b - a \ c \\ a \ a - b : c \\ 1 : 1 - 1 : 1 \\ 1 : 1 - 1 : 1 \end{matrix}$

Ч. 136—142 виказують відміни поданої схеми ритмічної.

135.
г. 12.

Є- дзі, є- дзі Жель- ман, Є- дзі, є- дзі

є- го брат, Є- дзі, є- дзі Жель- ма- но- ва,

вщицька ро- дзі- на. *Ваньовичі.*

Marciale.

136.
г. 12.

Ї- де, ї- де Зель- ман, Ї- де, ї- де

є- го брат, Ї- де, ї- де се- стро- дзі- на(?)

Зель- ма- но- ва. *Тягівці.*

Marciale.

137.
г. 12.

Є- дзе, є- дзе пан Зель- ман, Є- дзе, є- дзе

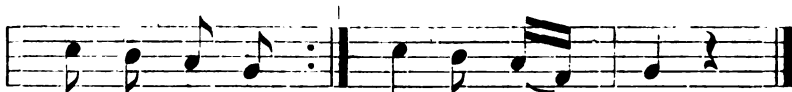

є- го брат, Є- дзе, є- дзе вся ро- дзі- на

Зель- ма- но- ва- я. А ми пан- ну
На та- кий хліб

* Вар.: Іван Колесса, ор. сіт. (Етногр. Збір. XI, ст. 30.)
Ст. Людкевич, ор. сіт. (Етногр. Збір. XXI, ч. 191.)

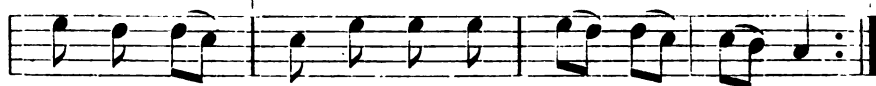

тай ма-є-мо,
не да-є-мо, Ідзь со-бі преч! *Грабовець.*

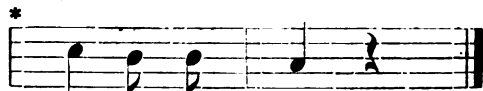
138.
т. 12.

На добрий день Зель-ман, На добрий день

є-го брат, На добрий день Зель-ма-но-ва

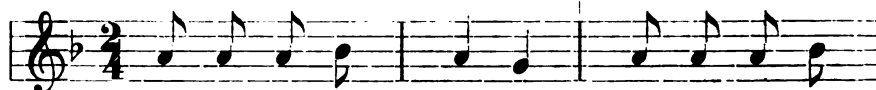

Преч, Зельман, преч!

О. Кольберг. Рокісіє I, ст. 177, ч. 78.

Allegro.

139.
т. 12.

По-на-га-буг' Зельман, По-на-га-буг'

є-го брат, Зельман, Зель-ма-но-ва ро-дзі-на.

2. На я-кий хліб Зель-ман і т. д. *Присівці.*

Marciale.

140.
т. 12.

Ї-де, ї-де Жель-ман, Ї-де, ї-де

* До послідної строфи.

** Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. Етн. Збір. XXI, ч. 188.

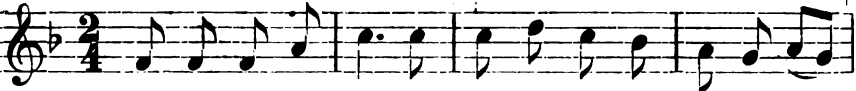

6- го брат, Жельман, Жельма-но-ва ро-ди-на.

Ярлівці.

Allegro.

141.
г. 12.

По-на-га-буї Зельман, По-на-га-буї 6-го брат,

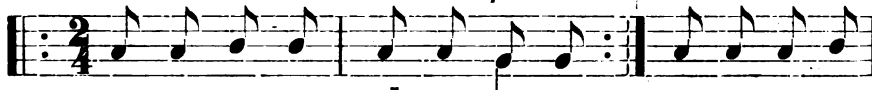
По-на-га-буї Зельма-но-ва ро-дзі-на.

Че-го хце Зель-ман, Че-го хце 6-го брат,
Пан-ни хце Зель-ман, Пан-ни хце 6-го брат,

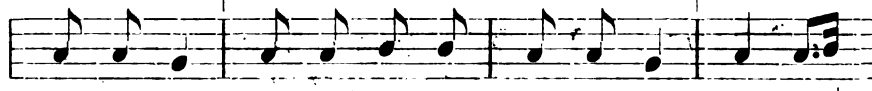

Че-го хце Зель-ма-но-ва ро-дзі-на?
Пан-ни хце Зель-ма-но-ва ро-дзі-на.

А ми пан-ни не ма-6-мо,

На та-кий двур не да-ем, На-ша пан-на

не вро-сла, І су-кен-ка не вши-та, Ідзь преч

Зель-ман, Ідзь преч Зель-ма-но-ва ро-дзі-на.

Озърна.

* Вар.: Ст. Людквич, ор. сіт. (Етногр. Збір. XXI, ч. 189.)

** Вар.: Ibid. ч. 190.

*Marciale.*142.
т. 12.

І- де, ї- де Жель-ман, І- де, ї- де
 в- го брат, І- де, ї- де Жель-ма-но-ва
 і па-но-ва, Вшистка Жель-ма-но-ва
 ро-дзі-на. Хцял Жельман Жель-ми, А в- го брат
 пан-ни, Хця-ла Жель-ма і т. д. А ми пан-ни
 На та-кий хліб
 А ми пан-ну
 На та-кий хліб
 не ма-в-мо,
 не да-в-мо, — Ідзь со-бі преч!
 ма-в-м,
 да-в-м. — Ідзь з Богем з Богем! *Воля велика.*

20. Строфа 4 + 3 — 4 + 3 розширена повторенем другого коліна першого стиха і цілого другого стиха та її відміни.

Ритмічні мотиви:

$a : 4 = \left\{ \begin{array}{l} \frac{2}{4} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } | \\ \frac{2}{4} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } | \end{array} \right.$
 $b : 3 = \left\{ \begin{array}{l} \frac{2}{4} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } | \\ \frac{2}{4} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } \text{♪} \text{ } | \end{array} \right.$

Уклад і пропорції ритмічних мотивів:

Ч. 143: $a \ b \ b \text{ — } a \ b$
 $2 : 2 : 2 \text{ — } 2 : 2$
 $2 : 2$

Ч. 144—147 вказують відміни поданої схеми ритмічної.

143.
г. 39.

Чо- лом ба-ба, чо-лом гід, Сва-ри-ли сі

за о-бід, Сва-ри-ли сі за о-бід.

О. Кольберг, Pokucie I, с. 160, ч. 62.

Andante.

А

144.
г. 162.

Ой, вий-ду я за во-ро-тень-ка,

В

В,

Сво-ю груш-ку по-са-джу. Мо-я груш-ка

прий-ма-є сьї, мо-я груш-ка прий-ма-є сьї.

Ozirna.

Allegretto.

145.
г. 162.

1. Ой, вий-ду я за во-ро-тень-ка,

2. " " " " " " " " "

Та на груш-ку ско-па-ю, Тай на груш-ку
" " " " за-ско-роджу " " " "

ско-па-ю.
за-ско-ро-джу.

Ярчівці.

Allegretto.

146.
 Де ти і- деш, Ро- ма- ноч- ку?
 Що ти ве- зеш, Ро- ма- ноч- ку?

v.
 На торг до мі- ста, мій па- ноч- ку,
 Са- мі па- ньи- ноч- ки, мій па- ноч- ку,

2.
 мій па- ноч- ку.
 мій па- ноч- ку. *Ярвіаці.*

Allegretto.

147.
 Де ти і- деш, І- ван- чи- ку?
 Що- ти ку- пиш, " " " "

 На яр- ма- рок, мій пан- чи- ку.
 Па- ньи- но- чок, " " " "
Воля велика.

21. Двоколінні і триколінні стихи 4 + 4, 3 + 4, 4 + 4 + 3, 4 + 4 + 4 в строфових полученнях. (Варіанти „Огирочків“).

Ч. 148—153.

148.
 т. 44. Зе- ле- ні- і о- гі- роч- ки,
 Жов- тень- кі- і пу- пя- ноч- ки,

*) Не гайка, хоч співана між гайками; так само і ч. 147. Обі мелодії вказують очевидне споріднене із вище наведеними гайковими мелодіями ч. 143—145.

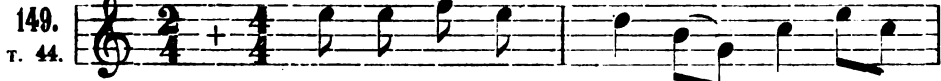
** Вар.: Ст. Людкевич: ор. cit. (Етногр. Збірник ХХІ, ч. 171.)

Тож ми се за-ви-ва-ють,
Тож ми се роз-ви-ва-ють.

О. Кольберг, Рокucie I, ст. 155, ч. 53.

Allegretto.

Пи-та-ла-ся ма-ти доч-ки,

Чи са-ди-ла во-ги-роч-ки. Та най на-ші

во-ги-роч-ки, най ся вють, А най на-ші

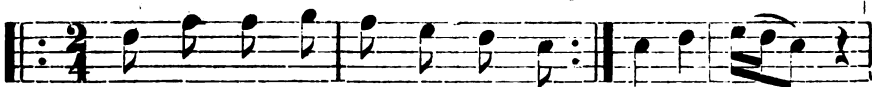

па-њи-ноч-ки мід ви-но пють! *Ярчівці.*

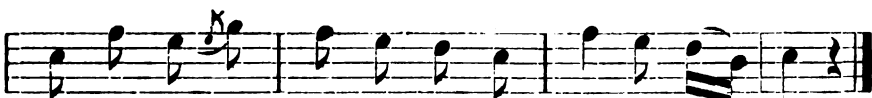
Marciale.

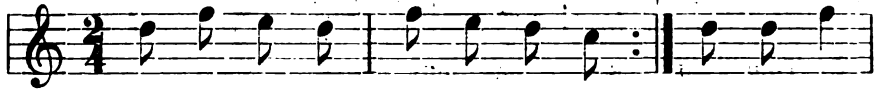
Роз-ви-вай-те-ся і о-ги-роч-ки,
За-ки бу-дуть
пу-пі-ноч-ки!

Зе-ле-ні-ї о-ги-роч-ки
Та жов-ті-ї пу-пі-ноч-ки то сі вють,

Мо-ло-день-кі па-ру-боч-ки мід, ви-по пють.
Ляхівці.

*Andantino.*151.
т. 44.

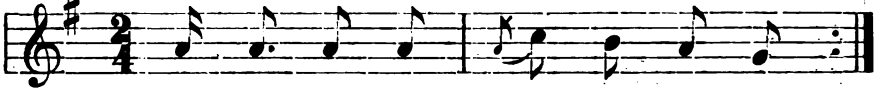
Зе-ле-ні-ї й о-ги-роч-ки
Та жов-ті-ї пу-пі-ноч-ки То сі вют,

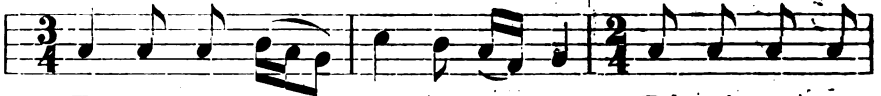
то сі вют, Мо-ло-день-кі па-ру-боч-ки

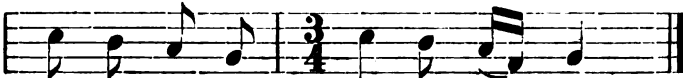
мід, ви-но пют. *Саджава.*

*Andantino.*152.
т. 44.

Зе-ле-ні-ї й о-ги-роч-ки,
Я жов-ті-ї пу-пі-ноч-ки,

То нам сі вют, то нам сі вют, Та мо-ло-ді

мо-ло-дич-ки мід, ви-но пют. *Грабовець.*

*Allegretto.*153.
т. 44.

Зе-ле-ні-ї во-ги-роч-ки як сі вют,

Мо-ло-ді-ї па-ньи-ноч-ки мід, ви-но пют.

Вий-жі-те сьи до о-стан-ку, За-ки бу-де

пи- во в збанку. По- вий- за- ли сьм во- гир- ки,
 По- же- ни- ли сьм па- руб- ки, Ой но ще сьм в- ден
 По по- яс бо- ро- ду
 не же- нив, А в го- ло- ві ву- ши,
 за- пу- стив,
 А в бо- ро- ді ми- ши! Як сьм ми- ши
 ро- зі- гра- ли, Тай бо- ро- ду ро- зір- ва- ли.
Присіви.

22. Строфові полученя двоколінних і триколінних стихів 4 + 4, 4 + 3, 3 + 3 + 4, 4 + 4 + 4 та одноцільних 4- 5- і 6-складових. (Варіанти „Воробя“).

Ч. 154—160.

154.
т. 26.

Сам хо- джу, сам хо- джу, сам же я йду.
 А ти ста- рий во- ро- бе- ю, Сам за- гинь,
 сам за- гинь, сам сьм вто- пи!

О. Кольберг, Рокусіє I, ст. 154, ч. 52.

155.
т. 26.

Сам же я, сам же я, сам же я йду.

А ти старий во-ро-бе-ю Сам за- гинь,

сам за- гинь, сам сьн вто- пи!

О. Кольберг, Рокucie I, ст. 157, ч. 58.

Marciale.

156.
т. 26.

Ой чом же ти, жу-рав-ли-ку, сам ходиш сам?

А мав жеж ти дріб-ні ді-ти, дес по-ді-вав?

Грім по-бив, грім по-бив, дощ по-то-пив.

А я пі-ду в не-ді-лонь-ку,
Оз-му со-бі йдну ді-вонь-ку,

Ой, не бу-дуж я сам. *Парице.*

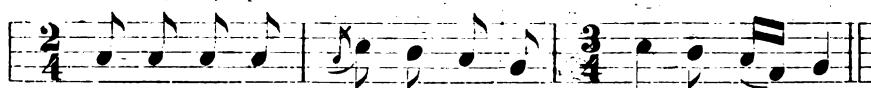
Andantino.

157.
т. 26.

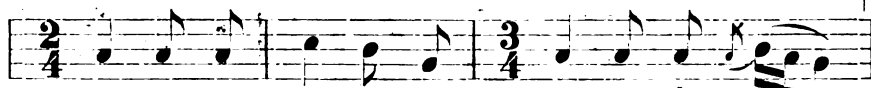

Го-роб-че, го-роб-чи-ку, сам ходиш, сам,

Мав єс жінок-ку, мав єс ді-ти, дес по-ді-вав?
(жінку)

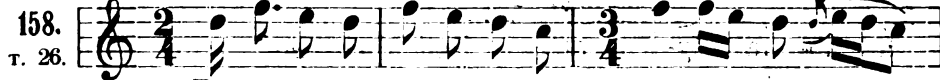

Грім ви-бив, грім ви-бив, дощ по-то-пив.

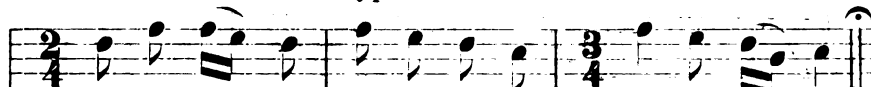

Ко-би ме-ні в не-ді-леньку,
Возму со-бі та ді-воньку, Та не сам я бу-ду.
Грибовець.

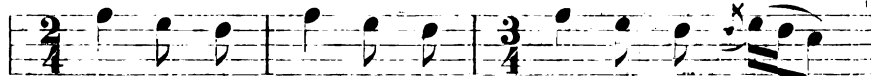
Andantino.

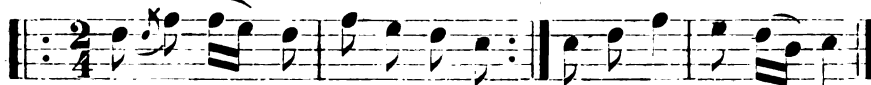
Ти мо-ло-дий джура-ве-лю, Сам хо-диш сам,

Ма-лі ді-ти дрібнецькі-ї, дес по-ді-вав?

Грім по-бив, грім по-бив, дощ по-то-пив...

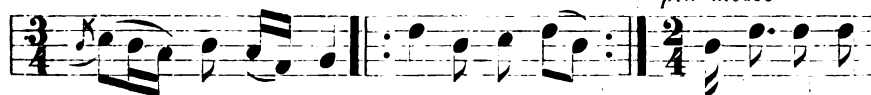

ко-би ме-ні до не-ді-лі
Та я пі-ду до Ма-рі-ї, Та не сам я бу-ду!
Саджава.

Andantino.

Сам хо-джу, сам. Дес ді-ти, дес ді-ти
più mosso

но- за-ді-вав? Мір по-мо-рив,
Дощ по-то-пив, І-но я сі

си-ро-тонь-ка на бі-ду ли-шив.

Allegretto.

Не жу-ри ся, ді-вонь-ко!
При-ї-де наш ба-тень-ко,
При-ве-зе нам ді-вонь-ку? В бар-він-ко-вім

ві-вонь-ку, Ліп-шу-ю, крас-шу-ю

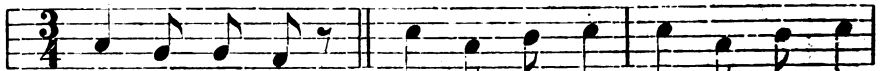
як то-та бу-ла! *Стрілиска старі.*

Andantino.

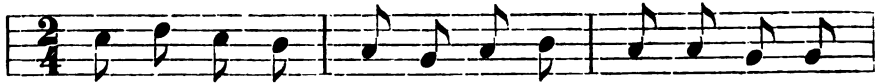
160.
т. 26.

Сам хо-джу, сам. Дес ді-ти, дес ді-ти

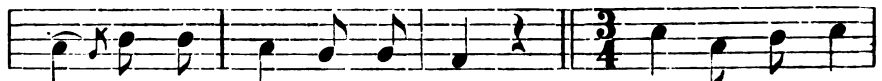
по-за-ді-вав? Мір по-мо-рив, Сніг по-то-пив,

І-но я сі си-ро-тонь-ка на бі-ду ли-

шив. Не жу-ри сі, ді-вонь-ко
При-ї-де ба-тень-ко і т. д.
В не-ді-лю ра-нень-ко
При-ве-зе ді-вонь-ку Ліп-шу-ю,

крас-шу-ю як он-то-та. Сам і-щез-ни,

* Вар.: Ст. Людкевич, ор. сіт. Етногр. Збір. XXI, ч. 215.

сам про-па-ди, І-но мо-їх ді-точок
не во-ло-чи! А-ні шез-ну,
а-ні про-па-ду, І-но тво-ї ді-точ-ки
ви-во-ло-чу. *Воля велика.*

23. Двоколінні стихи 4 + 3, 4 + 4 в полученю з одноцільними 4- 5- і 6-складовими.

Ч. 161—164.

Allegretto.

161.
г. 5.

Вон, хлоп-ці, вон, На го-рі льон!
На до-ли-ні ма-ко-веч,
По грей-ца-ру па-ру-бец,
Мо-ї лю-бі су-сі-донь-ки, Про-си-ли вас
ла-сті-вонь-ки, Сьид-те си так! *Присіви.*

Allegretto.

162.
г. 5.

Там на го-рі льон, льон. На до-ли-ні
Під го-ро-ю
Мо-ї ми-лі
Про-си-ли вас

ка-мі-нец,
зе-ле-нец,
па-ньи-ноч-ки,
па-ру-боч-ки,

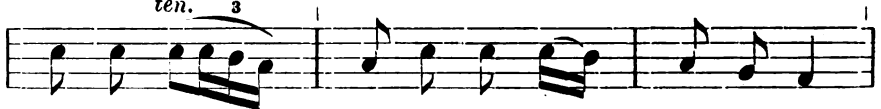
По-пле-щіт си враз! *Воля велика.*

Allegretto.

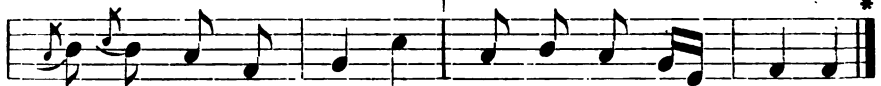
163.
т. 5.

Там нам го-рі зе-ле-нець, На до-ли-ні

зе-ле-нець, По та-ля-ру мо-ло-дець;

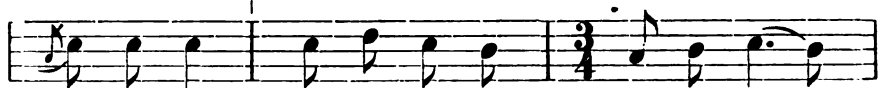
По ду-ка-ту жін-ка, Сто ду-ка-тів дів-ка.
Стрілишка старі.

Allegretto.

164.
т. 5.

Там на го-рі льон, На до-ли-ні мак,

ма-ко-вець, По грей-ца-ру мо-ло-дець,

мо-ло-дець, По та-ля-ру жін-ка, По сто рублів

дів-ка. Мо-ї лю-бі со-ко-лонь-ки,
Про-си-ли вас ма-кі-вонь-ки,

* Вар.: М. Лисенко, Збірка народ. пісень для учнів у школах народ. ст. 6, пісня 7: „Ой на горі мак“. (Кременчук. пов. Полтав.).

По-сі-дай-те враз! *Озв'я.*

24. Строфа $\frac{2}{3+4} (5 - 5)$ і її відміни.

Ч. 165—168.

Andantino.

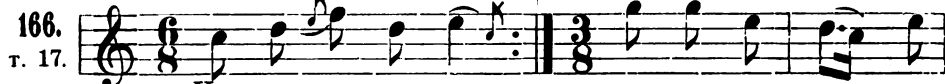

Чор-нуш-ко, душ-ко,
Вставай ра-нень-ко,
Мий ся, че-ши ся,
Крас-но вбе-ри ся, Хо-тят тя лю-де

взя-ти, Хо-тят тя за муж да-ти. *Рожджалів.*

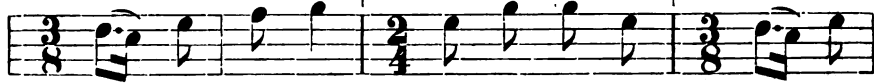
Andantino.

Чор-нуш-ко, душ-ко,
Вставай ра-нень-ко,
Мий ся, че-ши ся,
Крас-но вбе-ри ся, Хо-тят тя лю-де

взя-ти, Ми тя хо-че-мо да-ти. Ой, за ко-го

ма-му-нень-ко, Ой, за ко-го ла-сті-

вонь-ко? За ма-зі-ри-на Ск.. .. си-на.
За ма-зі-ри-ном Тре піз-но льи-чи
А ра-но вста-ти
Мазь про-да-ва-ти

* Вар.: Іван Колесса, *op. cit.* (Етногр. Збір. XI, ст. 29.)
Ст. Людкевич, *op. cit.* (Етногр. Збір. XXI, ч. 202.)

Не пі-ду, ма- му-нень-ко, Не пі-ду, ла- сті-вонько!
Не піду і т. д.

За солярина, Ой за лупія: Юж піду мамуненько, Юж піду ластівонько.
Бо лупій лупят,
Пшениці купят. Юж піду і т. д.

Ваньковичі.

Andantino.

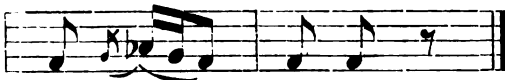

Ой, Іван-чи- ку, Бі- ло- дан- чи- ку,
Поплинь, поплинь по Ду- най- чи- ку!

Moderato.

Роз- че- ши ко- су ро- су,
Тай чор-нень- кі- і брев-ки,
Оз- ми сі за- під боч- ки, Шу- кай си

по- се- строч-ки!

Стрілка старі.

Andantino.

А ти Янь- чи- ку
бі- лий дан- чи- ку Поплинь, поплинь

по Ду- най- чи- ку, Роз- че- ши си
ру- су ко- су

Та за- глядь си чор- ні бро- ва. *Воля велика.*

* Варіант: Ів. Колеса, ор. cit. Етногр. Збір. XI, ст. 10.

** Вар.: Ст. Людкевич, ор. cit. Етн. Збір. XXI, ч. 198—201.

25. Мелодії полишені поза групуванем.

Ч. 169—180.

Allegretto.

А

169.
г. 32.

Пі-шла би я кри-во-го тан-цю.

В

Та не ви-ве-ду я 6-му кін-цю, Мо-ло-день-ка

се-стри-чень-ка, Що све-кро-хи не вго-див-ши.

В, а.

Ко-му ї-сти? па-руб-кам. *Присівці.**Allegro.*

170.
г. 112.

Ой, 6 в по-ли кир-ни-цьи, кир-ни-цьи,

Ко-ло не-ї тра-ви-цьи, тра-ви-цьи.

Там в во-ро-тьох я-вір сто-їт, Ой там Пе-трунь

ко-ня стро-їт. Ко-ня стро-їт і т. д. *Присівці.*

171.
г. 23.

Allegretto.

1. Хто ви- дав, хто сли- хав Мо- ю жо- ну
 2. А ми 6- ї ви- да- ли, Та- смо ї си
 3. А я вам па- ски дам, Сво- ю жо- ну
 4. А ми па- ску і- зьбі- мо, То- бі жо- ни

на тор- зі?
 схо- ва- ли.
 ви- ку- пю.
 не да- мо. До до- му, жо- но, до до- му,

Не за- ли- ций син ні- ко- му, Бо як я тьи

здо- го- ню, Ру- ки но- ги по- ло- мя.

Ваньковичі.

172.
г. 20.

Andantino.

A

Ой як я бу- ду же- ни- ти сьи,
 Про- шу ба- тень- ка ди- ви- ти сьи,

B

По хо- ло- доч- ку в лі- сі, По сту- де- нень- кій ро- сі,

B₁

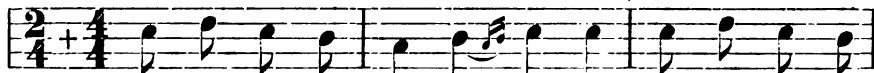
То мій ба- тень- ко ой то- то то- то. (Дальше B.)

Стріліска старі.

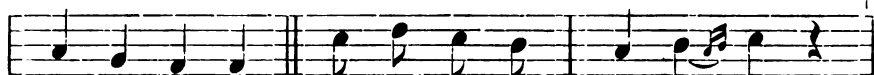

*Andantino.*173.
т. 19.

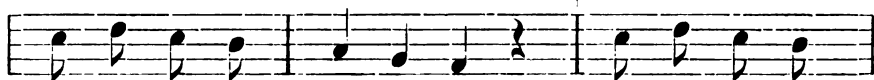
Ти мій ми-лень-кий, Чор-но-бри-вень-кий:

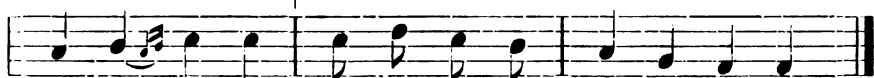
Чом ти в ме-не не бу-ва-вш? Чи ти о-пан-

чі не ма-вш? Ма-ю єд-ну, ма-ю дві

о-бі-дві. Но не ма-ю

о-хо-тонь-ки Та до те-бе си-ро-тонь-ки.

*Рождалів.**Andante.*

174.

Хті-ла ме-не ма-ти За пер-шо-го да-ти,

За пер-шо-го да-ти. Я той пер-ший

кри-во-вер-ший, Та не дай ме-не, ма-ти,

Та не дай ме-не, ма-ти! *Стрілка старі.*

* Не гайка, хоч співана між гайками.

Allegretto.

175.
 Хті-ла ме-не ма-ти За пер-шо-го да-ти,

 Та не дай ме-не, ма-ти, Та не дай ме-не,

 ма-ти. Бо той пер-ший і т. д. *Присіви.*

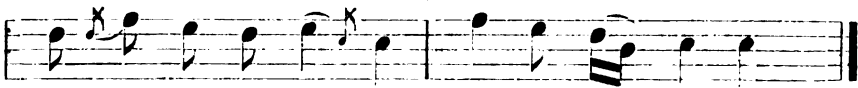
Moderato.

176.
 т. 6. Го-роб-чи-ку, шпач-ку, шпач-ку,
 Ци був же ти в сад-ку, в сад-ку?

 Ци бу-вав же ти, Та як як о-рють на мак?
 Ци ви-дав же ти:

 Ой бу-вав же я Ой так, так о-рють на мак.
 Тай ви-дав же я: *Саджава.*

Andantino.

177.
 т. 31. III. Пан Кре-ме-нец-кий, За-ве-ди нам тан-чик

 Я все по ні-мец-ки! То клап, то клап,

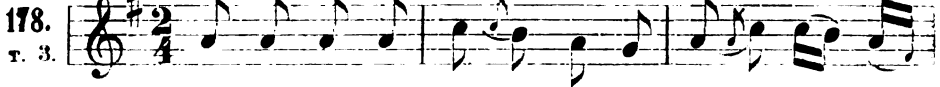
* Не гайвка, хоч співана між гайвками. Вар.: Ст. Людкєвич, ор. сіт. (Етн. Збір. XXI, ч. 211). Ів. Колєсса, ор. сіт. (Етн. Збір. XI, ст. 165).

Че-ре-вич-ки вбу-є, Сьвіт по-ман-дру-є.

Саджаса.

Andantino.

Пу-стї-те нас, пу-стї-те нас во-ю во-ю
Не пу-стї-мо, не пу-стї-мо, мо-стї по-ла-

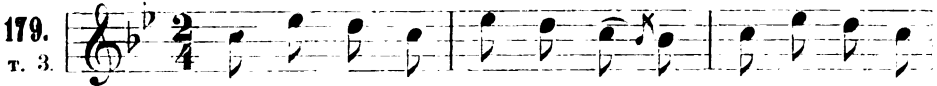

ва-ти! Таї ми мо-стї по-ла-ме-мо,
ма-ті. Та пі-ньон-дзу за-бе-ре-мо,

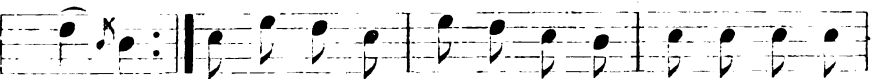

Преч по-ї-дем. *Грабовець.*

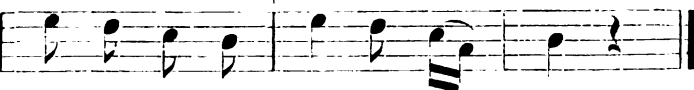
Marciale.

Пу-стї-те нас, пу-стї-те нас во-ю во-ю
Не пу-стї-мо, не пу-стї-мо мо-стї по-ла-

ва-ти! А ми мо-стї по-ла-ме-мо, Таї пе-ньондзе
ма-ті.

за-бе-ре-мо, Преч по-ї-дем. *Паричь.*

Andantino.

180.
г. 22.

A

На баб-ку пе-че-ну-ю, На дру-гу-ю

B

ва-ре-ну-ю, Прийди, сваш-ко, прийди!

Ніц не пі-ду! Дальше іде повторенє мєльодії А + В.
Саджава.

* Вар.: Ів. Котєса, оп. cit. (Етногр. Збір. XI, ст. 25).

Про мелодії гаївок.

Написав

Філярет Колесса.

Із 180 гаївкових мелодій, які увійшли до сеї збірки, 129 списав я з фонографу; на валки фонографу схопив їх д. Й. Роздольський в селах, яких спис подано низше. З остальных 51 мелодій записав я безпосередно (без фонографу) 33¹⁾; із збірника О. Кольберта, Рокусіє, I, увійшло в нашу збірку 17 мелодій, а крім того одна мелодія передана мені в записі д. Ст. Мареніна з Яворівщини.

Щоби збірник мелодій зробити пригідним для наукових цілей і порівняних студій, повинні ми перевести таке угруповане пісенного матеріалу, що зводило-б разом варіанти і споріднені з собою мелодії, улекшувало-б їх вишукуване та давало-б ясний перегляд пісенних форм. Однакож винайдене і означене критеріїв, на основі яких можна-б порядкувати пісні по їх мелодичним признакам належить саме до найтрудніших проблем порівняного музикознавства. Це питане порушено в науці зовсім недавно, бо аж з початком нашого століття, а його розясненню присвячені студії Оскара Коллера та Ільмарі Крона, що появили ся рівночасно в Збір-

---

¹⁾ В Ваньовичах, Самбірського пов., записав я 11 мелодій за хором дівчат, що виводили гаївки; від Тацьки Данько в Ванькович, Самбірського пов. — 10 мелодій; від д. Василя Павлика в Рождалова, Сокальського пов. — 9 мелодій; від д. Богдана Ленкого в Поручина, Бережанського пов. — 3 мелодії.

нику наукових праць Інтернаціонального музичного товариства за рр. 1902—1903¹⁾.

Др. Ільмарі Крон (Kron), знаменитий дослідник фінських народних пісень, у своїх працях в обсягу музичної етнографії особливу увагу звертає на методу порядкування пісень по мелодичним признакам, а редагований під його науковим провідом монументальний збірник фінських народних пісень (Suomen Kansan Sävelmiä, видане Фінського літературного товариства, розпочате 1893 р., а доведене уже до 24 томів) може послужити взірцем для всяких подібних праць.

Дуже справедливим треба уважати помічене Ільм. Крона, оперте на довголітнім досвіді, що не для всякого збірника надасться одна лексикальна метода; тому вказана річ добирати різні методи порядкування для різних збірників пісень відповідно до якості мелодій і їх характеру²⁾. Ця засада, переведена у згаданім збірнім виданю фінських народних мелодій послужила також для нашої праці важною вказівкою.

Нам прийшлося отже порядкувати невеличку збірку самих гаївкових мелодій. А що гаївки творять по змісту і музичній формі окрему групу серед інших пісень, що живуть в устах українського народу, отже тим самим заведено у збірку дуже близько споріднені з собою мелодії, що підходять під один тип пісенний.

Для перевірення сего висказу вистане вказати на обсяг тонів (ambitus), в якім обертаються гаївкові мелодії. За Оск. Коллером³⁾ будемо означувати арабськими цифрами тони, що йдуть у гору, а римськими тони, що йдуть у низ від тоніки.

На 180 мелодій нашої збірки — 38 виповнює кварту між тонікою й горішню субдомінантою (1—4), а 34 квінту між тонікою і горішню доміантою (1—5). Крім того є в збірнику 16 квартових і 11 квінтових мелодій, що в долішних інтервалах низше тоніки уживають одної лише кварта (IV, 1—4 і IV, 1—5).

На сексті 1—6 постросні 52 мелодії; крім того дві секстові мелодії доторкають долішної кварта IV, 1—6,

¹⁾ Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft, IV.

²⁾ Über das lexikalische Ordnen von Volksmelodien, ст. 66.

³⁾ Oskar Koller: Die beste Methode, Volks- und Volksmässige Lieder nach ihrer melodischen Beschaffenheit lexikalisch zu ordnen.

а одна (ч. 88) оснований ся на кварті між третім і шестим степенем скалі. Богато із згаданих 154 мелодій зачіпає ще й долішню секунду (уводячий тон), але лишень у мелізматичних прикрасах (особливо як *Vorschlag*, *Nachschlag* і *Wechselnote* при каденціях). В дуже невеликім числі гаївок уводячий тон входить у склад скалі як істотний інтервал, а ще рідше являє ся як акцентований тон. І так тони II, 1—4 виказує 4 мелодії; II, 1—5 п'ять мелодій; II, 1—6 одна мелодія; IV, II, 1—4 дев'ять мелодій; IV, II, 1—6 дві мелодії; IV, II, 1—3 одна мелодія. З остальных 4 мелодій дві вповнюють долішню кварту і горішню квінту (IV—1—5), одна малу септиму 1—7 (ч. 116 — оснований ся на дорійськїм звукоряді), а одна октаву 1—8 (ч. 111). Отсі сухі цифри — як бачимо — характеризують дуже добре квартовий і квінтовий склад гаївкових мелодій; для того подаємо на особній таблиці докладне зіставленє усіх мелодій збірника з поглядом на їх обсяг тонів (*ambitus*).

Відношеня що до тональності є в гаївкових мелодіях із малими виїсками зовсім ясні і через те зовсім оправдане прикладанє до сих мелодій таких термінів як тоніка, домінанта, субдомінанта. Мольових мелодій є між гаївками нашого збірника всего 27; з тих одна вповнює кварту 1—4 (ч. 25), 12 квінту 1—5 (8, 9, 32, 40, 78, 79, 83, 84, 85, 86, 138, 155), 9 сексту 1—6 (57, 59, 60, 64, 65, 67, 80, 115, 143). В одній із вичислених мелодій (ч. 57) приходиться уводячий тон як *Nachschlag*. Ч. 26 виказує тони IV, 1—4 і уводячий тон як *Wechselnote*. Лишень у двох мольових мелодіях уводячий тон входить у склад скалі як істотний інтервал (ч. 148, 154). На увесь збірник всего одна мелодія і то мольова обіймає октаву (ч. 111); вона построєна на скалі *d fis g a b c d* з двома опірними точками *d* і *g*.

Замітна річ, що неясні тональні відношеня являють ся майже виключно в мольових мелодіях. І так неутральні терції або уживанє на переми́ну великої і малої терції між тими самими степенями скалі виказують отсі мольові мелодії: 8, 40, 64, 57, 67, 78, 85, 86, 115, 116. Натомість лише в чотирох дурових мелодіях (ч. 33, 36, 69 і 137) подібують неутральну терцію. Велика і мала секста виступають поруч себе між тими самими степенями скалі також лише в мольових мелодіях (59, 64), а так само чиста і надмірна кварта (59, 65). Дві мелодії збірника (167 і 170) не причислюємо ані до дурових ані до мольових, бо вони виказують зложене із двох

частин: дурової і мольової, при однаковій тонації. Годить ся зазначити, що майже до кожної мольової мелодії можна вишукати зовсім аналогічну дурову мелодію, яка виказує таку ж саму структуру, а подекуди навіть такий самий порядок інтервалів з одинокою різницею великої і малої терції (н. пр. 25 і 36, 57 і 56, 60 і 61, 64 і 63, 81 і 78).

Для улекшеня перегляду і порівняня мелодій уживаємо в наших записях лиш тонацій C-dur, a-moll, F-dur, d-moll, і рідше G-dur, e-moll, при чім очевидно абстрагуємо від октавного складу, якого гаївкові мелодії не виказують при своїй типовій квартовій і квінтової будові.

Абсолютної висоти не могли ми подавати при мелодіях тому, що сего не зроблено при їх скоплюваню на фонограф, ані не мірено напруженя фоногр. машинки. Супроти того tempo мелодій записаних із фонографу могли ми лиш приближно означити, на скільки се потрібне було до загальної характеристики мелодій. В мелодіях із збірника Кольберта зовсім не означено tempo.

Коли-ж наша збірка містить доволі однородні мелодії із однаковим загальним характером (неначе зведені в окрему групу якогось більшого збірника), то за критеріями при їх класифікації прийдесть ся нам оглядати ся не в сфері тональній, але в ритмічних і метричних відношеннях. З того боку виявляють мелодії гаївок доволі значну різнородність.

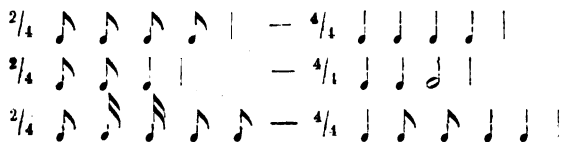
Результатом співділання мелодичного і метрично-ритмічного елемента являє ся кристалізація пісенних колін, їх групуваня і симетричний уклад у менші і більші строфові цілості. Фрази мелодії, відповідаючі пісенним колінам визначають ся сталою ритмічною структурою, так що можна їх уважати мелодичними і ритмічними мотивами. Кождий мотив обіймає stále число ритмічних вартостей, а з кождою такою вартостю вяжесть ся один склад співаного тексту пісні так, що групі нот, злучених у ритмічний мотив мелодії, відповідає група складів у тексті. Коли-ж фрази музичні, покриваючи ся з ритмічними мотивами, відділені від себе мертвими інтервалами, каденціями і павзами, то сей поділ із мелодії переносить ся на текст і зазначають ся сталими цезурами, якими відділені від себе силабічні групи тексту. Таким способом музична строфа з симетричним укладом ритмічних мотивів творить неначе сталу форму, в яку відливають ся усі строфи тексту від першої до

последньої, при чім цезури в мелодії мусять завжди сходити ся з цезурами в тексті, а число вартостей ритмічних у кождім мотиві годить ся з числом складів відповідної групи в тексті. Оттим то в складочисловій схемі тексту відбиває ся в найзагальніших нарисах співділане мелодії і ритму так, що текст, навіть відірваний від мелодії, виказує поділ на групи силабічні, які відповідають укладави мотивів у мелодичній строфі. При тім годить ся зазначити, що як ритмічна схема мотиву, виповнена мелодією, замикає зразок музичної думки і одержує своє особливе значінє в строфі входячи в звязь кореспонденції з иншими колінами пісенними, так також складочислова схема групи силабічної виповнена словами містить у собі якусь синтактично заокруглену часть реченя. Через те коліна пісенні, т. є. фрази мелодії, сполучені сталою ритмічною структурою із групами силабічними можна уважати музикально-синтактичними стопами.

Мелодії гаївок виказують значне число ритмічних мотивів, як се показує їх перегляд, поданий на особній таблиці. Сі мотиви легко можна класифікувати по числу вартостей ритмічних, які в них групують ся, або, що на одно вийде, по числу складів у відповідних групах силабічних. Одному мотивови може відповідати від 2 до 7 складів тексту, що лучать ся в одноцільну групу силабічну; відповідно до того ділимо ритмічні мотиви на 6 головних категорій. Але в рамках кожної категорії являють ся різні відміни мотивів залежно від угрупованя ритмічних вартостей в різнородних тактах. Декотрі з тих мотивів характеристичні для гаївок і приходять трохи не в кожній мелодії (н. пр. 4 скл. = $\frac{2}{4}$ |; 3 скл. = $\frac{2}{4}$ |; 3 скл. = $\frac{2}{4}$); та є значне число таких форм, що являють ся лише епизодично: найчастіше се лиш невзначні відміни звичайних гаївкових мотивів.

Відміни основних форм виходять нераз через наслідуване мотиву подвійно довгими або подвійно короткими вартостями, н. пр.:

Часто один мотив різнить ся від другого продовженєм початкового або последнего тону (що залежить нераз від індивідуальної вподоби співака) н. пр.

Порівнюючи оттак одні мотиви з другими переконаємо ся, що значна різнородність ритмічних мотивів у гаївкових мелодіях лишень повірна і дасть ся звести до кільканайцятьох основних форм.

Мотиви, що відповідають 6- і 7-складовим групам силабічним виказують доволі складний зміст ритмічний, при чім один мотив о 6 або 7 вартостях ритмічних обіймає зложений такт ($\frac{4}{4}$, $\frac{5}{4}$, $\frac{9}{8}$) або простягає ся на два прості такти ($\frac{2}{4} + \frac{2}{4}$, $\frac{3}{4} + \frac{3}{4}$), н. пр.

Хоча ритмічні вартости в рамках такого довшого мотиву групують ся нераз у двох тактах, то ті складові частини мотиву сильно лучать ся з собою в одну цілість через те, що їм відповідає одноцільна фраза мелодії і не переділена цезурою група силабічна в тексті. Мотиви з таким складом виступають як одноцільні і групи ритмічні, що в тексті мають звичайно значіне осібних стихів. Се дїє ся найчастійше тоді, коли однородні 6- або 7-складові групи лучать ся у висші строфові цілості.

Щоб визначити типові форми гаївкових мелодій з поглядом на їх ритмічну будову приймаємо за основу найзагальнішого поділу угруповане ритмічних мотивів при твореню першої симетрії і відношене ритмічних груп до стихів пісенного тексту.

Розрізняємо одноцільні, двоїсті і троїсті групи ритмічні. Перша громада в нашому поділі обіймає саме такі мелодії, в яких висше обговорені складні мотиви, о 6 або 7 вартостях ритмічних покривають ся з ритмічними групами. Одноцільним групам ритмічним у мелодії відповідають одноцільні стихи в тексті.

дів у кожній групі слябічній відповідає числу ритмічних вартостей, згрупованих у відповідний мотиві, то числові відношення в слябічній схемі стихів дають погляд на склад та розмір і пропорції мотивів у відповідних групах ритмічних. Отже принцип складочислення дає нам основу не лише до загальної класифікації пісенних форм, яку подали ми вище, але й до переведення ще спеціальнішого групування в межах кожної громади; і так:

I. одноцільні стихи ділимо на 6- і 7-складові.

II. двоколінні стихи: 4 + 3, 3 + 4, 4 + 4, 4 + 5, 5 + 5.

III. двоколінні стихи з повторенням другого коліна: 4 + 3, 5 + 3, 6 + 3.

IV. триколінні стихи: 4 + 4 + 3, 4 + 4 + 4, 4 + 4 + 5, 4 + 3 + 6, 4 + 4 + 6.

V. триколінні стихи з повторенням третього коліна: 4 + 4 + 3, 4 + 4 + 4, 4 + 4 + 6.

VI. мішані одно-, дво- і триколінні стихи виступають у всяких строфових полученнях. Відповідно до складу строф визначили ми в сій громаді 7 менших груп.

Так отже кожда із перших п'ятих громад виказує різні відміни у розмірі одно-, дво- і триколінних стихів, нерозширених і розширених повтореннями.

Та вже при огляді ритмічних мотивів виказали ми, що кожда група слябічна, сполучена з фразою музичною в пісенне коліно, може приймати різнородні форми ритмічні.

Отже ритмічний зміст поодиноких мотивів і їх пропорції при укладі в групи і строфи дають нам підставу до переведення дальшої диференціації ритмічних форм у межах означених складочисловою схемою кожного стиха з окрема.

Се останнє групування опирається уже виключно на музичній ритміці, абстрагуючи від складів тексту. Два мотиви при творенню першої симетрії остають до себе звичайно в відношенню 1 : 1. Однакж часто ся рівновага буває нарушена і то на користь другого мотиву, що в метричнім відношенню є супроти першого відповідю (т. зв. тяжким тактом); і так являють ся відношення 4 : 5, 2 : 3, а навіть 1 : 2 (найчастійше в полученню тактів $\frac{2}{4} + \frac{4}{4}$). В трійстих групах подібаємо ось які відношення мотивів: 1 : 1 : 1, 2 : 2 : 3, 1 : 1 : 2.

Коли всі три часті групи собі рівні, вони цінко лучать ся з собою також у мелодії і виказують приналежність до одної цілоти. Чим довше трете коліно, тим більше воно ві-

докреплює слг від двох перших колін, стає їх метричним противажником так, що пісенний стих розпадає ся на дві приблизно або й зовсім рівні часті (н. пр. в полученю тактів $\frac{2}{4} + \frac{2}{4} + \frac{3}{4}$, $\frac{7}{4} + \frac{3}{4} + \frac{4}{4}$). Перша половина стиха обіймає два коротші мотиви, що ваяуть ся з собою тісніше, а другу половину вивповнює звичайно довший мотив, що покриває ся з одноцільною групою ритмічною. При такім відношеню мотивів друга цезура визначає ся сильніше, як перша і набирає більшої ваги.

В гаївках, як і взагалі в українських народних піснях, домінує двостихова строфа, при чім ритмічні мотиви римують ся навхрест. Отже двостихи зложені в двоколінних стихів найчастійше виказують уклад ритмічних мотивів $ab - ab$; подібають ся також форми $aa - ba$ (н. пр. в ч. 22—24, 70) і $aa - aa$ (ч. 50—57, 61, 62—64), але доволі рідко. В двостихах, зложених із триколінних стихів, найчастійше уживані форми $abc - abc$, $abb - abb$, $aab - aab$; рідше подібуємо уклад $aab - aac$ (101—104).

На 180 гаївок 106 виказує двостихову строфу¹⁾. Один стих розширений повтореннями і рефренами приходить у 18, чотиростихова строфа в 13, а трістихова лише в 6 гаївках. В значнім числі гаївок (36 на 180) подібуємо доволі скомпліковану, подекуди асиметричну будову строфи.

Гаївки, співані в унісон цілим хором дівчат і получені з хороводними іграми, визначають ся веселим, подекуди маршовим або й танковим характером, живим tempo (найчастійше *allegretto* і *allegro*, рідше *andante*, *andantino*, *moderato*) і виразним тактовим укладом. Супроти того уважали ми за відповідне усюди визначувати такти, щоб нічого не лишати хибному здогадови. Найчастійше укладають ся гаївкові мелодії в такти $\frac{2}{4}$ ($\frac{4}{8}$), $\frac{4}{4}$; рідше в такти $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$, $\frac{9}{8}$, $\frac{3}{2}$.

Цезури в текстї сходять ся правильно із тактовими крисочками; виїмки від сего правила доволі рідкі, являють ся звичайно лише в двотактових мотивах, яким відповідають одноцільні, не переділені цезурою групи слябічні²⁾.

¹⁾ Чистий двостих 67 мел.; двостих із повтореннями 13 мел.; двостих із рефреном 12 мел.; двостих із рефреном і повтореннями 4 мел.; дві і більше двостихів, полученных в одну цілість — 10 мел.

²⁾ Такі крисочки тактові, що перетинають одноцільне коліно пісенне, визначаємо тоншою поперечицею; їх і не багато прийшло ся нам уживати.

Хоч порядковане народних мелодій, як і всяка схематизація в обсягу творів людського духа і органічних творів природи, не дасть ся перевести в усіх подробицях вповні консеквентно і без дрібних компромісів¹⁾, то всеж таки, як результат дуже докладного порівняння усіх мелодій, що входять у збірку, дає не лиш перегляд пісенних форм, але й підводить суму характеристичних признаков у кожній групі пісень.

Перегляд ритмічних мотивів, з якими лучать ся смябічні групи в гайвках²⁾.

2-складова група = $\frac{2}{4}$

3-скл. " = $\frac{2}{4}$; $\frac{4}{4}$; $\frac{3}{4}$;

$\frac{2}{4}$; $\frac{4}{4}$; $\frac{2}{4}$;

$\frac{3}{4}$; $\frac{3}{4}$; $\frac{3}{8}$.

4-скл. " = $\frac{2}{4}$; $\frac{4}{4}$; $\frac{4}{4}$;

$\frac{4}{4}$; $\frac{3}{4}$; $\frac{3}{4}$;

$\frac{5}{4}$; $\frac{5}{4}$; $\frac{6}{8}$;

$\frac{3}{8}$.

5-скл. " = $\frac{4}{4}$; $\frac{4}{4}$;

$\frac{6}{8}$.

6-скл. " = $\frac{2}{4}$; $\frac{2}{4}$;

$\frac{2}{4}$; $\frac{2}{4}$;

$\frac{2}{4} + \frac{3}{4}$; $\frac{2}{4} + \frac{3}{4}$.

¹⁾ Так и, пр. в деяких групах мелодій помістили ми варіанти, що не зовсім підходять під означену ритмічну схему.

²⁾ В цьому перегляді пропущено сі відміни ритмічних мотивів, які поділяють ся лиш спорадично.

$\frac{3}{4}$

7-складова група = $\frac{9}{8}$; $\frac{9}{8}$;

$\frac{9}{8}$; $\frac{5}{8}$;

$\frac{3}{4}$

Обсяг тонів (ambitus) у гаївкових мелодіях ¹⁾.

1—4: 3, 5, 10, 25, 29, 50, 68, 69, 70, 71, 75, 82, 87, 108, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 135, 136, 137, 151, 152, 156, 157, 158, 176, 177, 178, 179, 180 = 38 мел.

IV, 1—4: 19, 23, 26, 33, 35, 36, 41, 42, 43, 95, 96, 99, 139, 140, 172, 174 = 16 мел.

II, 1—4: 22, 38, 39, 74 = 4 мел.

IV, II, 1—4: 14, 15, 27, 28, 30, 37, 149, 171, 175 = 9 мел.

1—5: 2, 8, 9, 11, 20, 21, 24, 32, 34, 40, 47, 48, 51, 52, 58, 73, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 94, 107, 138, 150, 155, 159, 161, 165, 167, 168 = 34 мел.

IV, 1—5: 1, 72, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 166 = 11 мел.

II, 1—5: 118, 142, 148, 154, 170 = 5 мел.

IV—1—5: 112, 113 = 2 мел.

1—6: 4, 6, 7, 13, 17, 18, 44, 45, 46, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 76, 80, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 104, 110, 115, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 141, 143, 144, 145, 146, 160, 162, 163, 164, 169, 173 = 52 мел.

IV, 1—6: 147, 153 = 2 мел.

II, 1—6: 114 = 1 мел.

IV, II, 1—6: 12, 16 = 2 мел.

3—6: 88 = 1 мел.

IV, II, 1—3: 31 = 1 мел.

1—7: 116 = 1 мел.

1—8: 111 = 1 мел.

¹⁾ Арабськими цифрами означено тони, що йдуть у гору, а римськими тони, що йдуть у низ від тоники.

Виказ сіл і повітів, з яких зібрано мелодії сего збірника.

Повіт :	Село :	Порядкові числа мелодій:	Разом :
Бережани	Поручин	19, 114, 117	3
Бібрка	Стрільска старі	4, 23, 37, 47, 58, 93, 98, 100, 101, 129, 159, 163, 167, 172, 174	15
Богородчани	Саджава	59, 68, 82, 103, 151, 158, 176, 177, 180	9
	Грабовець	25, 69, 74, 78, 137, 152, 157, 178	8
	Ляхівці	34, 75, 80, 136, 150	5
Городенка	Гараснів-Не- звиска	84, 155	2
	Городниця	134, 143	2
	Підвисока	53	1
	Чортовець	51, 81, 148, 154	4
Городок	Вишенка	3, 6, 50, 77, 97, 107	6
Зборів	Присівці	11, 13, 18, 27, 45, 56, 70, 72, 89, 92, 94, 96, 106, 113, 116, 123, 130, 132, 139, 153, 161, 169, 170, 175	24
	Ярчівці	10, 12, 15, 24, 28, 30, 44, 71, 86, 112, 115, 140, 145, 146, 149	15
	Олірна	7, 14, 17, 41, 42, 43, 46, 57, 64, 67, 85, 88, 91, 104, 111, 122, 124, 125, 131, 133, 141, 144, 164	23
Жидачів	Воля велика	1, 21, 22, 33, 35, 36, 54, 55, 62, 66, 76, 102, 103, 121, 128, 142, 147, 160, 162, 168	20
Коломия	Існас	9, 31, 52, 79, 110	5
	Корнич	138	1
	Рунгури	32, 83	2
Надвірна	Парище	26, 60, 156, 179	4

Повіт :	Село :	Порядкові числа мелодій :	Разом :
Самбір	Ваньовичі	2, 8, 29, 40, 63, 65, 87, 118, 119, 127, 135 . . .	11
	Ваньковичі	20, 38, 39, 48, 95, 99, 109, 126, 166, 171	10
Сокаль	Рожджалів	5, 16, 49, 61, 90, 105, 120, 165, 173	9
Яворів	Бупів (Іванька)	73	1

Деякі скорочення й діакритичні знаки.

Дрібні нотки в полученнях : означують прикраски, що виходять у співі слабше, як головні тони.

~ (Pralltriller) означає відклонене від головного тону до горішньої секунди, н. пр. : =

(b) (#) (♯) — означають непевні або нечисто інтоновані інтервали.

Павзи в скобках або над лініями — непевні що до своєї ритмічної вартости.

| — криска тактова, що сходиться з цезурою в тексті.

| — криска тактова, що перетинає однодільне коліно пісенне.

Штришок | над тактовою крискою означає кінець стиха в середині строфи.

Нотками писаними в протилежний бік і буквою в. означаємо варіанти мелодії.

При означеню складочислової схеми знаком — розділяємо стихи, знаком + сплябічні групи одного стиха.

Скобки при слові refrain означають, яка часть строфи повторюється, як стала приспівка.

Крисочка від нотки до співзвуча в тексті означає, що при вигові сего співзвуча у співі вчуваєть ся якпийсь неозначений самозвук, а через те сей співзвук лучить ся з осібним тоном мелодії.

Gruppierung der Osterlieder-Melodien.

von

Philaret Kolessa.

Die Sammlung besteht aus 180 in 23 Dörfern Ostgaliziens¹⁾ gesammelten Melodien, deren 129 mit dem Phonographen aufgenommen wurden. Es sind lauter Melodien der Osterlieder (Hajivky), welche ihrem Inhalte und ihrer musikalischen Form nach eine besondere Gruppe bilden und unter einander sehr nahe verwandt sind. Einen schlagenden Beweis dafür finden wir schon in ihrem Ambitus.

Es sind in der Sammlung 38 Melodien vom Umfange einer Quarte (1—4)²⁾, 34 Mel. vom Umfange einer Quinte (1—5) und 53 Mel. vom Umfange einer Sexte (1—6)³⁾; 29 Melodien berühren ausser der Quarte, Quinte oder Sexte auch die Unterquarte (IV). In diesen oben angeführten 154 Melodien kommt manchmal auch die Untersekunde (der Leitton), aber nur in melismatischen Verzierungen oder als Wechselnote vor. Von den übrigen 26 Melodien finden sich 22, in denen die Untersekunde (der Leitton) als ein wesentlicher Intervall erscheint, zu welchem manchmal auch die Unterquarte sich gesellt; 2 Melodien füllen die Unterquarte und die Oberquinte aus (IV—1—5), eine hat den Umfang einer Septime (1—7) und eine einer Oktave (1—8)⁴⁾.

¹⁾ Das Verzeichnis der Dörfer und Bezirke, in welchen die Melodien gesammelt wurden, ist S. 86—87 angegeben.

²⁾ Nach O. Kollers Methode bezeichnen wir die Töne unterhalb der Tonika mit römischen, die oberhalb der Tonika mit arabischen Ziffern.

³⁾ In diesen eine Melodie, welche sich zwischen der dritten und der sechsten Stufe der Skala (3—6) bewegt.

⁴⁾ Die Zusammenstellung der Osterlieder-Melodien ihrem Tonumfang (Ambitus) nach ist S. 85 angegeben.

Phrasen der Melodie und eine einheitliche Silbengruppe des Textes entspricht.

In unserer Sammlung haben wir folgende Klassifizierung der Melodien durchgeführt:

I. Abteilung: Den einheitlichen rhythmischen Gruppen (welche sich mit rhythmischen Motiven decken) — entsprechen einheitliche Verse des Textes (№ 1—13).

II. Abt.: Zweiteilige Gruppen — zweiteilige Verse (№ 14—73).

III. Abt.: Dreiteilige Gruppen — zweiteilige Verse mit Wiederholung der zweiten Silbengruppe (№ 74—94).

IV. Abt.: Dreiteilige Gruppen — dreiteilige Verse (№ 95—116).

V. Abt.: Dreiteilige Gruppen durch Wiederholung des dritten Motivs erweitert — dreiteilige Verse mit Wiederholung der dritten Silbengruppe (№ 117—128).

VI. Abt.: Verschiedenartige Gruppen — verschiedenartige Verse zu Strophen verbunden (№ 129—180).

In einer jeden von diesen sechs Gruppen lässt sich nach dem silbenzählenden Prinzip noch eine weitere Differenzierung der rhythmischen Formen durchführen.

I. Einheitliche Verse: Sechs- und Siebensilbler.

II. Zweiteilige Verse: 4 + 3, 3 + 4, 4 + 4, 4 + 5, 5 + 5.

III. Zweiteilige Verse mit Wiederholung der zweiten Silbengruppe: 4 + 3, 5 + 3, 6 + 3.

IV. Dreiteilige Verse: 4 + 4 + 3, 4 + 4 + 4, 4 + 4 + 5, 4 + 3 + 6, 4 + 4 + 6.

V. Dreiteilige Verse mit Wiederholung der dritten Silbengruppe: 4 + 4 + 3, 4 + 4 + 4, 4 + 4 + 6.

VI. Gemischte Verse: verschiedenartige Strophen.

Endlich haben wir auf Grund des rhythmischen Inhaltes der Motive und ihrer Proportionen¹⁾ in einer jeden Unterabteilung die Melodien so geordnet, dass sich verwandte Melodien und Varianten zusammengefunden haben.

Die aus zwei Versen zusammengesetzte Strophe erscheint in den Osterliedern vorherrschend (diese Form weisen 106 Lieder unserer Sammlung auf). In den aus zweiteiligen und dreiteiligen Zeilen zusammengesetzten Strophen begegnen wir meistens einer kreuzweisen Beziehung der Motive (ab — ab, seltener aa — ba, aa — aa; abc — abc, abb — abb, aab — aab, selten aab — aac).

¹⁾ Kommen in einem Verse zwei Cäsuren vor, so hängt deren Wichtigkeit von den Proportionen der rhythmischen Motive ab.

Die Osterlieder werden von einem Mädchenchor unisono gesungen und sind mit Reigentänzen verbunden; darum zeichnen sich diese Lieder meistens durch ein lebhaftes Tempo und eine markante Takteinteilung aus.

Im Notentext werden folgende Bezeichnungen verwendet: Bei den durch Querbalken verbundenen Noten werden durch kleinere Noten Verzierungen angedeutet.

Durch Versetzungszeichen in Klammern werden neutrale oder nicht genug rein intonierte Intervalle bezeichnet.

Der rhythmische Wert der eingeklammerten oder über den Notenlinien gesetzten Pausen ist unbestimmbar.

- | — ein Taktstrich, der mit der Cäsur im Texte zusammenfällt.
- | — ein Taktstrich, der inmitten eines einheitlichen Kolon erscheint.
- | — über dem Taktstrich bezeichnet das Ende eines Verses inmitten einer Strophe.

Mit dem Buchstaben *v.* bezeichnen wir eine Variante.

Bei der Bezeichnung des silbenzählenden Schema werden durch — die Verse, durch + die Silbengruppen eines Verses von einandergesondert.

Mit den Klammern beim Worte „refrain“ wird der Teil der Melodie bezeichnet, welcher in einer jeden Strophe des Liedes unverändertlich wiederholt wird.

Bei einzelnen Unterabteilungen der Sammlung werden rechts die rhythmischen Motive und die ihnen entsprechenden Silbengruppen, links die Gruppierung der rhythmischen Motive im Zeilenpaare und ihre Proportionen angegeben.

Друкарські помилки й пропущення.

- Стор. 7 при ч. 20 пропущено: Ваньковичі.
” 7 „ ч. 21 пропущено: Воля велика.
” 8 в чч. 22, 23 і 24 пропущено означенє такту $\frac{3}{4}$.
” 12 в трьх послід. рядках при буквах b b, b, пропущено цифру: 4.
” 18 при ч. 51 пропущено: О. Кольберг, Рокісіє, I, ст. 155, ч. 54.
” 20 в ч. 58 „ означенє тактів: 6-того $\frac{3}{4}$, 10-того C,
11-того $\frac{2}{4}$, 15-того C.
” 32 при означеню ритм. схеми ч. 94 надруков. 2:1:1 зам. 1:1:1.
” 60 в ч. 151 послідна нота 5-того такту має бути d².
” 61 в титулі 22-го розряду в 2-гій рядку пропущено 4 + 4 + 5;
в третій рядку надруковано „4- 5- і 6-складових“ замість
„4- і 6-складових“.
” 68 в ч. 167 трета нота в першій такті має бути чвертка з точкою.
-

З М І С Т.

Перша частина.

Стор.

Гаївки, передмова В. Гнатюка . . . . . 1—15

І. Двохорові гаївки.

1. Просо	17—18
2. Суперечка	18—19
3. Мости	19—23
4. Чадо	23—24
5. Цінність дівчат	24—26
6. Мак	26—28
7. Воробчик	28—29
8. Козел	29—31
9. Білоданчик	31—36
10. Воротар	36—42
11. Коструб	42—49
12. Зельман	49—55
13. Качурик	55—57
14. Побут у Львові	57—58
15. Галя. І.	59—60
16. Галя. ІІ.	61—62
17. Чорнушка	62—72
18. Сосонка	72
19. Хлопець не має охоти йти до дівчини	73—74
20. Жених	74—76
21. Королівна не рівня нарубкови	76
22. Свахи	77—81
23. Жінка на горі	81—87

	Стор.
24. Чому дідусь не женить ся?	87—91
25. Слабий дідусь	91—93
26. Самітний	93—95
27. Дуброва	96—101
28. Бальце	101
29. Кополі	102
30. Викуп	102—104

II. Однохорові гаївки з іграми.

31. Дівочка краса:	105—115
I. Верменчуки	105—106
II. Терени	106—110
III. Пан Городецький (Кременецький)	110—112
IV. Весняний дар	112—115
32. Кривий талець	115—116
33. Любо	116—117
34. Гарна донька	118
35. Спосіб на парубків	118
36. Дівоча принада	119
37. Закупуване одягів жіноці	119—120
38. Лихий муж	120—121
39. Дід і баба	122
40. Зайчик	122—125
41. Жучок	125—131
42. Перепілка	131—133
43. Кіт і миш	133—135
44. Огирочки	135—139
45. Колесо	140—141
46. Вербова дощечка	141—144
47. Торг	144—145

III. Однохорові гаївки без ігор.

1. Привіт весні, утіха з гаївки і знесене пам'ятини.

48. Привіт весні	146—147
49. Охота до гаївки	147
50. Пильна	147
51. Грішник	147
52. Скликуване на гаївку	148
53. Хлопці не до гаївки	148
54. Купане гаївки	148

	Стор.
55. Час до дому	148
56. Мало гаївки	149
57. Гаївка про внесенє панцини	149—152
58. Гаївка зпід Соснова	152—155

2. Жарти і дотинки.

59. Наслідуване тривоги	155
60. Дощик	155—156
61. Болото	156
62. Музика	156
63. Зашитий рот	156—157
64. Лихо	157
65. Хробачливі парубки	157
66. Боягузи	157
67. Тулубець	157—158
68. Комар	158
69. Здохлі свині	158—159
70. Сука	159—160
71. Іван під небесами	160—161
72. Каша	161—163
73. Поливка	163
74. Юшка	163—164
75. Бліді хлопці	164
76. Пиріжки	165
77. Дикі кози	165—167
78. Жаба	167
79. Грушки на вербах	167
80. Скорицькі парубки	167—168
81. Орач	168
82. Пшениця і міглиця	168
83. Улиця	168—169
84. Прибори	169
85. Стовчики	169—170
86. Пять синів	170
87. Добра воля	170
88. Грицева женитьба	170—171
89. Бабська доля	171
90. Чорна кітка	171
91. Лінива дівка	172
92. Богачка	173

	Стор.
93. Паристі дівки	174
94. Плетуни	174
95. Риба	174
96. Старе масло	174—175
97. Пархи	175
98. Мазур	175
99. Дубцівка	175—176
100. Гостинність	176
101. Поза Городенкою	176
102. Гви	176

3. Любов.

103. Неоднаковість	177
104. У місті	177—178
105. Три парубки і три дівчині	178—183
106. Квочка	183—186
107. Гуска	186
108. Журило	186
109. Хлопці у дівчини	186
110. Флірт	186
111. Хлопець вибираєть ся до дівчини	187
112. Осторога перед зрадою	187
113. Поговори	187—188
114. Дівчина до сподоби	188
115. Чому милий подобаєть ся?	188
116. Виноград	189
117. Рута	189
118. Сумна дівчина	189
119. Невідома будучність	189—190
120. Коса	190
121. Вінок	190
122. Нелюб і любко	190—191
123. Нелюб	191
124. Милий при плуаї	191
125. До паря	192
126. Заохота	192
127. Дарунок	192
128. Віно	192
129. Відданиця	193
130. Пора на женячку	193

	Стор.
131. Дівчина за павом	193—194
132. Козак сватає дівчину	194
133. Слабосилий	194
134. Свати	194—195
135. Старости	195
136. Вибір дружини	195—196
137. Відмова	196
138. Шлюб на ринку	196
139. Чи любити старого	197
140. Дівчина любить лише молодого	197
141. Дівчина пасе качку	197
142. Мати бе за хлопців	198
143. Дівчата пропадають за Ляшком	198
144. Мальовані черевики	199
145. Молодиця вмиваєть ся	199
146. Пімста	199—201
147. Перелюбство	201
148. Хлопці бють ся через дівчата	201
149. Чудесний корінь	202—208

4. Родина й окруженє.

150. Фіялки	208
151. Мати бе лінєву доньку	209
152. Мати бе, що донька гвїть ся з хлопцями	209
153. У чужої матери	209—213
154. Мачуха	214
155. Дівчина вишиває хлопцеви сорочку	214—215
156. Сирітка	215
157. Покараний непослух	215—216
158. Битий муж	216
159. Дівчина з дитиною	216
160. Заслуженина	217
161. Журба	217
162. Грушка	217—218
163. Горошок	218—220
164. Хлопець у льні	220
165. Барвінок	220—224
166. Трава	224—225
167. Біль	225
168. Ремез	225—226

	Стор.
169. Воробяче весілля	226
170. Рак	227
171. Ключі	227

IV. Риндзівни.

172. Попова невістка	228—230
173. Виноград із трьома ягодами	231
174. Заручена	231
175. Дівчина стереже городів	232—233
176. Дівчина шве штейко	233—234
177. Жадоба слави	234—237
178. Викуп дівчини	237—239
179. Викуп хлопця	239
180. Журба про домашнє гніадочко	240—241
181. Королівський лісний	241
182. Вдова в трьома доньками	241—245
183. Дівчина скаче в море	245—248
184. Схований Христос	248—249
<hr/>	
Hauptmotive der Osterlieder	250—267

Друга частина.

	Число :	Стор. :
Мелодії гаївок		1—74
I. Одноцільні стихи — одноцільні групи ритмічні	1—13	1—4
1. Шестискладовий стих	1—9	1—3
2. Семискладовий стих	10—13	4
II. Двоколінні стихи — двоїсті групи ритмічні	14—73	5—26
3. Семискладовий двоколінный стих 4 + 3	14—24	5—8
4. Семискладові двоколінні стихи 3 + 4 і 4 + 3	25—34	9—12
5. Осьмискладовий двоколінный стих 4 + 4	35—67	12—24
6. Дев'ятискладовий двоколінный стих 4 + 5	68—69	24—25
7. Десятискладовий двоколінный стих 5 + 5	70—73	25—26
III. Двоколінні стихи в повторенєм другого коліна — троїсті групи ритмічні	74—94	27—33
8. Семискладовий двоколінный стих 4 + 3 в повторенєм другого коліна	74—88	27—31
9. Осьмискладовий двоколінный стих 5 + 3 в повторенєм другого коліна	89—90	31—32
10. Дев'ятискладовий двоколінный стих 6 + 3 в повторенєм другого коліна	91—94	32—33

	Число:	Стор.:
IV. Триколінні стихи — троїсті групи ритмічні .	95—116	34—44
11. Одинадцятискладовий триколі́нний стих 4 + 4 + 3	95—100	34—36
12. Дванадцятискладовий триколі́нний стих 4 + 4 + 4	101—109	36—40
13. Тринадцятискладові триколі́нні стихи 4 + 4 + 5, 4 + 3 + 6	110—114	40—43
14. Чотирнадцятискладовий триколі́нний стих 4 + 4 + 6	115—116	44
V. Триколі́нні стихи з повтореннєм третього колі́на — розширені форми троїстої групи ритмічної .	117—128	45—49
15. Одинадцятискладовий триколі́нний стих 4 + 4 + 3 з повтореннєм третього колі́на .	117—118	45—46
16. Дванадцятискладовий триколі́нний стих 4 + 4 + 4 з повтореннєм третього колі́на .	119	46
17. Чотирнадцятискладовий триколі́нний стих 4 + 4 + 6 з повтореннєм третього колі́на .	120—128	46—49
VI. Мішані стихи — різнородні групи ритмічні .	129—180	50—73
18. Строфа $\begin{matrix} 6 & - & 6 \\ 4 + 4 & - & 6 \end{matrix}$ і її відміни .	129—134	50—52
19. Строфа $\begin{matrix} 4 + 2 & - & 4 + 3 \\ 4 + 4 & - & 2 + 3 \end{matrix}$ і її відміни в ва- ріантах „Зельмана“	135—142	52—56
20. Строфа 4 + 3 — 4 + 3 розширена повто- ронєм другого колі́на першого стиха і ці- лого другого стиха та її відміни	143—147	56—58
21. Двоколі́нні і триколі́нні стихи 4 + 4, 3 + 4, 4 + 4 + 3, 4 + 4 + 4 в строфових по- лученнях (Варіанти „Огірочків“)	148—153	58—61
22. Строфові получения двоколі́нних і трико- лі́нних стихів 4 + 4, 4 + 3, 3 + 3 + 4, 4 + 4 + 4, 4 + 4 + 5 та одноці́льних 4- і 6-складових (Варіанти „Воробєя“) .	154—160	61—65
23. Двоколі́нні стихи 4 + 3, 4 + 4 в полу- ченнєх з одноці́льними 4- 5- і 6-складовими	161—164	65—67
24. Строфа $\begin{matrix} 2 & (5 - 5) \\ 3 + 4 & - & 3 + 4 \end{matrix}$ і її відміни .	165—168	67—68
25. Мелодії полишені поза групами 18—24 .	169—180	69—73

	Стор.
Про мелодії гаївок, стаття Ф. Колбеси	73—87
Gruppierung der Osterlieder-Melodien, von Ph. Kolessa	88—91
Друкарські похибки й пропущення в другій частині	92
Зміст	93—100

554225

GN/2

N3

v. 8-12

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

